Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ

Gülensoy, Tuncer

Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: (tarihi – yaşayan Türk lehçeleri (şiveleri/dilleri), Anadolu ağızları ve Altay dilleri ile karşılaştırmalı): (etimolojik sözlük denemesi) / Tuncer Gülensoy.— Ankara: Türk Dil Kurumu, 2007.

1. c. (608 s.); 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 911)

Bibliyografya var.
ISBN 978-975-16-1971-6

1. Sözlükler, Türk Dili-Etimoloji I. k.a.

403

Türk Dil Kurumu Yayınları

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ

-Etimolojik Sözlük Denemesi-

I

(A-N)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Ankara, 2007

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 911

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ
TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN
KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ
A-N
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

*

İnceleyenler:
Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT
Prof. Dr. Halil ERSOYLU

*

Kapak Tasarımı:
Hangar Marka İletişimi ve Reklam Hizmetleri

*

Baskı:
Türk Hava Kurumu Basımevi
Tel: (0312) 341 90 60
Belgegeçer: (0312) 384 51 03

*

Birinci Baskı: Ankara, Kasım 2007
Baskı Sayısı: 2000 adet
ISBN: 978-975-16-1971-6
ISBN TAKIM: 978-975-16-1970-9

*

Türk Dil Kurumu Yayınları
Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere / Ankara
Telefon: (0312) 428 61 00
Belgegeçer: (0312) 428 52 88
Genel Ağ: http://tdk.org.tr

*

5846 sayılı yasaya göre
eserin tüm yayın, tercüme ve iktibas hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

2. IX. 1930

Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zengin lerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin.

Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyundurruğundan kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

Bu eserimi, bana Türk Dilinin güzelliğini, zenginliğini ve büyüklüğünü anlatan atalarım *Kaşgarlı Mahmud, Ali Şir Nevâî, Bergamalı Kadri, Şemsettin Sâmi, Muallim Nâci, Hüseyin Kâzım Kadri, Ulu Önder ATATÜRK* ile;

Derslerinden ve eserlerinden feyiz aldığım ebediyete intikal etmiş hocalarım, dostlarım, meslektaşlarım Ahmet Temir, Reşid Rahmeti Arat, Ahmet Caferoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihad Tarlan, Muharrem Ergin, Faruk Kadri Timurtaş, Saadet Çağatay, Hasan Eren, Kenan Akyüz, Vecihe Hatipoğlu, Bahattin Ögel, Faruk Sümer, Abdülkadir İnan, Tahsin Banguoğlu, Osman Nedim Tuna, Necmettin Hacıeminoğlu, Etem Ruhi Tenişev, Aydın Memmedov, Şinasi Tekin, Turgut Günay, Mehmet Akalın, Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Macar türkologlarından kardeşim* Istvan Mandoki Kongur ile *hocam* Laszló Rásonyi;

Yazı ve eserleri ile Türk Diline hizmet etmiş rahmetli bilim adamları Hüseyin Namık Orkun, Besim Atalay, Dehri Dilçin, M. Şâkir Ülkütaşır, Orhan Şaik Gökyay, Ömer Asım Aksoy, Agâh Sırrı Levent, Nihat Sâmi Banarlı, Ahmet Kabaklı, Hâmid Zübeyir Koşay'ın aziz ruhlarına;

Hâlen yaşayan ve eserleri ile ölümsüzlüğe ulaşan, Zeynep Korkmaz, Şükrü Elçin, Doğan Aksan, Talât Tekin, Kemal Eraslan, Sâim Sakaoğlu, Fikret Türkmen, Umay Günay, Dursun Yıldırım, Osman Fikri Sertkaya, Hamza Zülfikar, Nevzat Gözaydın, Ahmet Bican Ercilasun, Reşat Genç, Sadık K. Tural, Efrasiyap Gemalmaz, Şükrü Halûk Akalın, Nuri Yüce, Günay Karaağaç, F. Sema Barutçu-Özönder, İsa Özkan, Gürer Gülsevin, Ahmet Buran, Ahat Üstüner, Zeki Kaymaz, Bilâl Yücel, Recep Toparlı, Nurettin Çelik, Mehmet Ölmez, Necati Demir, Nevzat Özkan, Mustafa Argunşah, Mustafa Canpolat, Cem Dilçin, Zafer Önler, Mustafa Öner, Canan İleri, Tomris Tunç, Fatma Özkan, Fâtih Kirişçioğlu, Şerif Ali Bozkaplan, Hatice Şahin, Melek Özyetgin, Metin Karaörs, Bilgehan Atsız Gökdağ, Orhan Kabataş; *Kerey Kazak Türklerinden* Karcavbay ile Bazılhan; *Kırgız Türklerinden* Kadırali Konkobayev ile Salican Cigitov; *Rus Türkologlarından* S. Klyaştorniy ile Dimitri Vasilieviç Dimitriev ve adlarını yazamadığım daha nice hocalarım, dostlarım, arkadaşlarım, meslektaşlarım ve emek verdiğim öğrencilerime, uzun ömürler dileği ile ithaf ediyorum.

İçindekiler

İthaf • 5
Ön Söz • 9
Giriş • 11
Bibliyografya ve Kısaltmalar • 13
Diller, Şiveler, Lehçeler • 36
Çevriyazı (Transkripsiyon) İşaretleri • 39
Öteki Kısaltmalar • 39
Sözlük • 43

ÖN SÖZ

Yıllardır hayalini kurduğum bu sözlüğü Üniversiteden emekli olduktan sonra yazmayı düşünüyordum. Fakat, meslek arkadaşlarımın: '*Bir an önce yazmaya başlasan iyi olur, böyle bir sözlüğe ihtiyacımız var.*' diye, ısrarla baskı yapmaları üzerine, 2002 yılı başında malzemelerimi gözden geçirerek yazmaya başladım. Aslında, S. Nişanyan'ın '***Sözlerin Soyağacı**. Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*' (İstanbul, 2002) adlı sözlüğünün girişinde yazdığı '*.....yaşayan Türkçenin ciddi ve yeterli bir etimolojik sözlüğünün yapılamamış olması, başlıca iki sebebe dayandırılabilir. Bu sebeplerin birincisi Türk Dil Kurumu ve ardıllarının malum ideolojik yaklaşımı ise, ikincisi Türk dili çalışmalarının bugüne dek genellikle Türkoloji disiplininin dar sınırları içinde ele alınmış olmasıdır. Oysa çağdaş Türkçenin kelime hazinesi içinde dar anlamda Türki unsurun payı % 15 veya 20'yi aşmaz.*' sözleri, beni bu konuda tetikledi. Nişanyan'ın kendi '***malûm ideolojisi***' ile yazdığı bu haksız ve dayanaksız (mesnetsiz) sözler beni gerçekten üzmüştü. Ana dili '**Türkçe**' olmayan bir '*dil heveslisi*'nin kaleminden çıkan bu sözlere bilimsel metotlarla hazırlanmış bir sözlük yazarak cevap vermek, ona bilmediği Türkçenin zenginliğini, güzelliğini ve '*kirlenmemiş*' biçimini öğretmek gerekiyordu. Hocam Prof. Dr. Hasan Eren'in '***Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü***' (Ankara, 1999, 512 S.) adlı eserindeki Türkçe sözcüklerin yabancı sözcüklere oranla çok az olması; yaşayan pek çok Türkçe sözcüğün sözlükte yer almaması; Türkçe sözcüklerden pek çoğunun '**etimoloji**'lerinin *Yunanca (Rumca), Ermenice, Arapça, Farsça, İtalyanca, Çince, Romence* ...vb. dillerden geldiği iddialarına sessiz kalınıp cevap verilmemesi de beni ve Türkolog meslektaşlarımı oldukça rahatsız ve huzursuz etmişti.

Daha önce, '***Kürmançi ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Deneme***' (Ankara, 1983), '***Doğu Anadolu Osmanlıcası**.- Etimolojik Sözlük Denemesi-*' (Ankara, 1986) ve '***Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü***' (Ankara, 1995) adlarında sözlükler hazırlamıştım. Ama, '***Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlerin Soy Kütüğü***' adlı bir sözlüğü ortaya koymak oldukça zordu. Rahmetli Hocam Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun: '*Benim yanlış ve eksiklerimle bir doktora tezi yapılır!*' sözü bana cesaret verdi.

Sözlük yazmak dünyanın en zor ve en mesuliyetli işi idi. Bunu çok iyi biliyordum. Hele, elinizdeki gibi bir sözlük hazırlamak için ***Eski Türkçe*** (Köktürk ve Uygur Türkçeleri)nin, ***Orta Türkçe*** (Karahanlı ve Hârezim Türkçeleri)nin, ***Eski Anadolu Türkçesi*** (XII.-XIV. Yüzyıl dönemleri)nin yanı sıra, ***yaşayan Türk lehçeleri***nin (*Azerî, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Uygur, Tatar, Başkurt, Çuvaş, Yakut, Altay, Şor, Hakas, Lebet, Kaç, Koybal, Tuva, Gagavuz, Karaçay-Malkar, Nogay* ...vb.) ***ses*** (fonetik), ***biçim*** (sentaks) ve ***anlam*** (semantik) bilgileri hakkında geniş bilgi ve zengin kaynağa sahip olmanız gerekiyordu. Üstelik, Türkçenin en yakın akrabası *Moğolca*yı da eski, orta ve modern biçimleri ile bilmeniz gerekiyordu. Bitmedi, '***Altayistik***' ile '*karşılaştırmalı Türk dilleri grameri*' hakkında da geniş bilgi sahibi olmalı idiniz. İşte, kırkbeş yıllık Türkoloji-Mongolistik-Altayistik birikimimi kullanıp, bu işe cesaretle giriştim. Günde en az sekiz, bazen de 12-14 saat çalışarak malzemelerimi alt alta, yan yana dizerek sayfaları oluşturmaya başladım. İlk birinci sayfa dolduğu zaman çıktısını aldığımda duyduğum heyecanı anlatamam. Sayfalar sayfaları kovaladı ve iki yıl sonra 600 sayfalık I. Cilt (**A-K**) oluşuverdi. Bu cildi TDK'na basılması için teslim ettikten sonra, (**L-Z**) maddelerinin de yazımını sürdürdüm ve 10 Kasım 2005, Perşembe günü, saat 14.45'te de son noktayı koydum. Üç yıldan fazla bir zaman içinde milyonlarca kez bilgisayar tuşlarına bastım. Bilgisayar kullanmayı çok iyi bilmediğim halde, sayfa düzenlemesini de kendim

yapmaya çalıştım. Pek çok kez '*çıktı*' alıp, bazı eksiklerimi ve eskilerin deyimi ile '*mürettip hatası*' dedikleri dizgi yanlışlarını düzelttim. Bu düzeltmeler de beni pek tatmin etmediği için, son çıktıdan altı nüsha çoğaltarak değerli öğrencilerim ve meslektaşlarım Prof. Dr. Gürer Gülsevin, Prof. Dr. Zeki Kaymaz, Prof. Dr. Mustafa Öner, Prof. Dr. Nevzat Özkan, Doç. Dr. Hatice Şahin ve Yard. Doç. Dr. Canan İleri'ye gönderdim ve sözlüğü baştan sona okuyup, gözden geçirmelerini istedim. Onlar da eksik ya da yanlışlarımı belirterek, sözlüğün daha doğru çıkmasına katkıda bulundular. Kendilerine sabır ve özverileri için ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Ayrıca, şunu belirtmek istiyorum. Bilgisayar dedikleri harika âlet de pek güvenilecek makine değil. Pek çok kez, dizdiklerimi kaybettiği gibi '*virüs*'e de açık olduğu için bana korkulu anlar geçirtti. Böyle zamanlarda bana yardımcı olan değerli meslektaşım Doç. Dr. Atabey Kılıç ile TDE Bölümü sekreteri Fatma Aközlü'ye teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

GİRİŞ

Sözlükte kullandığım yönteme de değinmek istiyorum. Çünkü, bu yöntemi bugüne kadar yazılan sözlüklerde hiç görmedim. Elinizdeki sözlük şunları içine almaktadır:

KÖK+/-[Türkçe ***ad*** ya da ***eylem*** (fiil) kökü] (anlam(ı/ları)
= ET., OT'deki biçimleri başta olmak üzere *DLT.*, *Çağ.Tü.*, *AH*, *IM*, *Tuhf.*, *Muk.*, *EAT* gibi dönem ve eserlerdeki biçimleri;
< ***KÖKENİ** (kök + ekleri)
< * (varsa) ***ANA ALTAY/ *ANA TÜRKÇE** biçimleri;
TT.: (= Türkiye Türkçesindeki ***türevleri***./*Yalnız ekler gösterilmiş, anlam verilmemiştir.*)
An.ağl. (Anadolu/Türkiye Türkçesi ağızlarındaki türevleri, anlamları)
Ağızlarda görülen fonetik ve morfolojik farklılıklar.

Türkçeden>Arapça, Farsça, Yunanca, Bulgarca, Sırpça, Romence, Moğolca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rusça, Kürtçe, Zazaca vb. dillere geçen **ÖDÜNÇ** sözcükler.

~ **Türk lehçeleri** (*Azerî, Türkmen, Özbek, Kırgız, Kazak, Uygur, Yakut, Çuvaş, Tatar, Başkurt, Karakalpak, Altay, Hakas, Şor, Tuva, Kaç, Koybal, Lebet, Küerik, Nogay, Karaçay-Balkar, Gagavuz*...vb.) ndeki biçimleri, farklı anlamları.

Türk lehçelerinde görülen fonetik değişmeler.
= *Aynı sözcüğün Türk lehçelerindeki eş anlamlıları.*

= / ~ : **Altay Dilleri** (*Moğolca ve şiveleri, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japoncadaki biçimleri*) (Varsa)

[O ***SÖZCÜK*** üzerine yapılmış olan etimoloji denemelerinden tespit edilebilenlerin kısaltılmış bibliyografyaları ve teklif edilen denemelerin biçimleri.
Bu denemeler **YANLIŞ** ise, niçin yanlış olduğu üzerine yapılan tartışma ve öneri.]

[Bu bölümde, pek çok eski Türkçe sözcüğün başta *Çince* olmak üzere, *Yunanca, Ermenice, Farsça, Arapça* vb.dillerden alındığı tezini savunan ve hiçbir bilimsel dayanağı olmayan görüşlere değinilmiş; o görüşlere bilimsel cevaplar verilerek yeterli kaynaklar gösterilmiştir.]

Bibliyografyadan da görüleceği üzere, en az 150 ciltlik bir koleksiyon oluşturacak kadar zengin kaynaktan yararlandım. Şunu özellikle belirtmek istiyorum: Türkiye'nin yetiştirdiği değerli Türkolog ve Altayistlerden birisi olan Prof. Dr. Talât **Tekin**'in Türkoloji ve Altayistikle ilgili eser ve makaleleri, rahmetli Ş. **Tekin** ile Osman N. **Tuna**'nın Türkçe ve Altayistikle ilgili çeşitli yazıları bana doğruyu bulmakta yol gösterdi. T. Tekin'in, pek çok yanlışa, cesaretle ve bilimsel kanıtlara dayanarak '**Yanlıştır!**' diyebilmesi beni de aynı şekilde yüreklendirdi. Bu arada, pek çok dilci tarafından kullanılmayan *Anadolu ağızlarındaki* zengin malzemenin varlığından da yararlandığımı ve ağız malzemelerinin göz ardı edilemeyeceğini vurgulamak isterim

Görüldüğü üzere, Türkçe bir sözcüğün Türk Dünyası ile yeryüzündeki '*serüven*'i, elden geldiğince, en geniş biçimde verilmeye çalışıldı. Türkçe bir sözcük, eğer ***Türkçe Sözlük***'te, Eren'in ***TDES***'nde ve Nişanyan'ın ***SS***'nda yer almamışsa, (**YOK**) diye belirtildi.

Her yazılan eserin belirli yerlerinde '*Eksiklerim ve yanlışlarım olacaktır; beni uyarırsanız, sevinirim* ....vb.' gibi klâsik cümleler yer alır ya, bu sözlükte de olabilecek eksik ve yanlışlarımdan dolayı bağışlanmamı diler, her olumlu ve bilimsel tenkide açık olduğumu belirtmek isterim. Pek çok sözlük en az 5-6 kişilik bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Ben ise, yalnız başıma, böyle bir eserin kalıcı olabilmesi için, emek, zaman ve birikimimi ortaya koydum. Eksikler eklenerek, yanlışlar da düzeltilerek bir eser olgunlaştırılabilir. Bundan daha iyi ve güzelini genç meslektaşlarımın yazacağından eminim. Ulu Önder Atatürk'ün Türk Dili ile ilgili olarak söylediği özdeyişlerin ışığında, zengin, güçlü ve bilim dili Türkçeye ancak yeni nesil Türkologlarımızla ulaşabiliriz. Bu inançla saygılarımı sunuyorum.

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR
(Eser ve Dergi Adları)

Aalto, P. (1955), 'On the Altaic Initial *p-*', *CAJ* 1, s. 9-16.

AAnt = *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae.*

AAS = *Asian and African Studies.*

AAScF = *Annales Academiae Scientiarum Fennicae.*

AAW = *Ablandlungen der Akademie der Wissenschaften.*

ABAW = *Abhandlunqen der Preussischen Akademie der Wissenschaften.*

Adamoviç, Milan (2004), 'Otça Borça', (çeviren: E. Aydın), TD 633 (Eylül 2004), s. 261-264.

ADL = ***Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti.***

AECO = *Archivum EuropaeCentro-Orientalis.*

AEMAe = *Archivum Eurasiae Medii Aevi.*

Afanasev, P.S. (1976), ***Dialektologiçeskiy lovar Yakutskogo Yazıke***, Moskva.

AH = Abû Hayyan: ***Kitâb al-Idrâk li-lisân al-atrâk.***

Ahmertov, K. Z. (1958), ***Başkirsko-russkiyvar***, Moskva.

Ahmet Vefik Paşa (2000), ***Lehçe-i Osmânî***, Ankara, TDK yay. (hzl.: R. Toparlı)

Akalın, Şükrü Haluk (1999) 'Teleüt Şâiri Nikolay V. Kalişev ve Şiirleri', *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 8 (Güz), s. 426-437. [Teleütçede geçen sözcükler vardır.]

Alan, Yusuf (1994), ***Lisan ve İnsan***, İzmir, 232 S., S.T.Ö.V. yay.

ALH= *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae.*

Altaylı, Seyfettin (1994), ***Azerbaycan Türkçesi SözlüğüI-II***, İstanbul.

ALTK = ***Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler.***

Alt. Gr. = A. von Gabain, ***Alttürkische Grammatik.***

Alt. Yar.= ***Altun Yaruk.***

AM = *Asia Major.*

Amanoğlu, Ebülfez Kulu (1999), 'Eski Türk onomastiği üzerine', *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara, s. 109-116.

Annali N.S. = *Annali del R. Istituto Speriore Orientale di Napoli.*

AO = *Archivum Ottomanicum.*

AOH =*Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae.*

AOHavn = *Acta Orientalia Havniae.*

APAW = *Abhandlungen der Preussichen Akademie der Wissenschaften.*

Arat, R. R. (1942), 'Uygurlarda ıstılahlara dair', *TM* VII-VIII, s. 56-81.

_____ (1965), ***Eski Türk Şiiri***, Ankara. (= ***ETŞ***)

_____ (1979), ***Kutadgu Bilig III (İndeks)***, Ankara. TKAE yay.

Arnaut, Fedora (1995), 'Basarabya Topraklarında Tatar Yer Adları', *TK* 33 (386), s. 53-57.

ArOr = *Archiv Orientální.*

Atalay, Besim (yay.) (1945), ***Ettuhfetü'z-Zekiyye fi'l-luġâti't-Türkiyye***, İstanbul. (= ***Tuhf.***)

_____ (1969), ***Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü***, Ankara.

ATDK = ***Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu.***

ATS = ***Altayca-Türkçe Sözlük.***

AYB = *Azerbaycan Yurt Bilgisi.*

Aytaç, Kemal (1990), ***Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü***, Ankara.
Azerbaycan Dilinin Dialektolojik Lugatı. (***ADDL.***)
Azizbekov, H.E. (1955), ***Azerbaycanca-Rusça Luğät***, Baku.
Bálint,G.(1877), ***Kazáni-tatár nyelvtanulmányok***, Budapest.
BalkanEz = *Balkansko Ezikoznanie.*
BalkanSt = *Balkan Studies.*
BALM = *Bolletino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo.*
Bang, W. (1923), 'Das negative Verbum der Türksprachen', *SBAW* XVII.
Bang, W.-A. von Gabain (1931), ***Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte***, Berlin.
Bartagaev, T. A. (1976), 'Obêtimologii ***xān*** ~ ***xaġan, xatun*** i ob ix otnošenii k ***xāt***, *Tjurkologičeskie issledonija*, Moskva, s. 45-50.
Barutçu-Özönder, F. Sema (1996), ***Ali Şîr Nevâî: Muhâkemetü'l-Lugateyn. İki Dilin İncelemesi,*** Ankara. TDK yay.
Baskakov, N. A.-T. M. Toşçakova (1947), ***Oyrotsko-Russkiy Slovar'***, Moskva.
Türkçesi: (Haz.: E. G. Naskali-M. Duranlı, ***Altayca-Türkçe Sözlük*** (1999), Ankara, TDK yay. (= ***ATS***)
Baskakov, N. A. (1958) ***Altayskiy Yazık***, Moskva.
_____ (1960) ***Tyurskiye yazıkı***, Moskva.
_____, (pod red.) (1958) ***Karakalpaksko-Russkiy Slovar'***, Moskva.
_____ (pod red.) (1963) ***Nogaysko-Russkiy Slovar'***, Moskva.
_____ (1953) ***Hakassko-russkiy slovar'***, Moskva.
_____ (Yay.)(1968),***Turkmensko-russkiy slovar'***, Moskva
_____ (1972) ***Dialekt kumandintsev (Kumandı-kiji)***, Moskva.
_____ (1973) ***Gagavusko-Russko-Moldavskiy Slovar'***, Moskva.
Baskakova, N. A.-S. M. Şapşala (1974), ***Karaimsko-Russko-Polski Slovar'***, Moskva.
(1958) ***Başkirsko-Russkiy Slovar'***, (Yay.: AN SSSR, Başkırskiy Filial, Institut Istoii,Yazıka i Literaturı), Moskva.
Baştav, Şerif (1996), 'Grekçe Anonim Osmanlı Tarihlerindeki Türkçe kelimeler (1373-1525)', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 465-488.
[**NOT:** Yunancaya giren kelimelerin nasıl fonetik ve morfolojik değişikliğe uğradıkları hakkında geniş bilgi vardır.
Karamania, Karaman, yeniçeriaga(sı), yeniçerilik, çavuş, çavuşbaşı, oda(lar), ulak(lar), paşa, sancak beyi, saray, sandık, Sürgün, süngli (< *Tü. ***süŋük*** (s. 484), *tulban* (< ***turban***), hoca sözcüklerinin Yunanca imlâları ve kullanıldıkları eserler hakkında bilgi verilmektedir.]
Baytop, Turhan (1994), ***Türkçe Bitki Adları Sözlüğü***, Ankara. TDK yay.
Bazin, L. (1968), 'L'antiquité méconnue du titre ***čavuš***', *Actes du primer congrèsinternational des études balkaniques et sud-est européennes VI*, (Sofia), s. 243-252.
_____ (1971), 'Note sur ****angγirt***, nom turco-mongol d'une variété 'canard', *Studia Turcica*, Budapest, s. 55-59.
_____ (1997), 'Eski Türk Yer Adları Üzerine Notlar' (çev.: Zümral Ölmez), ***Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*** XI, s. 75-78.
Benderli, Gün-Y. Gülen-Z.Kakuk-E. Tasnádi (2002) ***Magyar-török Szótár***, Budapest. XIX+919 S. Nemzeti Tankönvkiadó. (= ***MTS***)

[Tanıtma: H. Eren, *TD* 635, (Kasım 2004), s. 730-731.]

Benzing, Johannes (1940), 'Tschuwaschische Forschungen II', *ZDMG* 94, s. 391-398.

_____ (1956), *Die tungusischen Sprachen*, Wiesbaden.

_____ (1959), 'Das Bashchkirirische', *PhTF*, Wiesbaden, s. 421-434.

_____ (1959),'Das Tschuwaschischen',*PhTF*, Wiesbaden, s.695-751.

_____ (1959), 'Das Hunnische, Donaubolgarische und Wolgabolgarische', *PhTF I*, s. 685-695.

Bertagaev, T. A. (1976), 'Ob êtimologii ***xān*** ~ ***xagan, xatun*** i ob ix otnošenii k ***xāt***', Tjurkologičeskie issledovanija, Moskva, s. 45-50.

BEz = *B''lgarski Ezik*

BIFR = *Buletinul Institutului de filologie romînă 'Alexandru Philippide'*

BOH = *Bibliotheca Orientalis Hungarica.*

Borovkov, A. K. (1959) ***Uzbeksko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

Boyraz, Şeref (2004) '***Yaŋalak*** Adı Üzerine', *TD* 636 (Aralık), s. 799-810.

Boz, Erdoğan (2003) 'Eski Anadolu Türkçesinde ***+lU*** eki', *TDAY-Belleten* I-II, Ankara, s. 35-44.

Bozyiğit, A. Esat (1998) ***Ankara İli Ağzı Sözlüğü***, Ankara. Kültür Bakanlığı yay.

BSL = *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris.*

BSOAS = *Bulletin of the School of Oriental and African Studies.*

Br. = *Brahmi Metinleri.*

Brockelmann (***OGM***) = C. Brockelmann (1954), ***Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens***, Leiden.

BSL = *Bulletin de la Soci.*

BTT = *Berliner Turfan Texte.*

Budenz (***NyK***) = J. Budenz (1971) 'Jelentés Vámbéry Ármin magyar-török szóegzéseiröl', *NyK* 10, s. 67-135.

Bugadov, L. Z. (1869), *Sravnitel'nyj Slovar' Turetsko-Tatarskix Nareçij,* Vol. I., Sankpetersburg.

BZ = *Byzantinische Zeitschirf.*

Caferoğlu, Ahmet (1968) ***Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü***, İstanbul. (= ***EUTS***)

_____ (1931) (Yay.) ***Abû Hayyân: Kitâb al-Idrâk li-lisân al-atrâk***, İstanbul.

CAJ = *Central Asiatic Studies.*

CC = ***Codex Cumanicus***. (bk. K. Grønbech)

Choi, Han Woo (1996) 'Eski Uygurcada Çince Kelimeler', *Uluslar- arası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 383-391.

[Bu bildiride, Eski Uygur Türkçesinde geçen: *baǧ, baḳa, bi* 'bıçak', *bok* 'yeşil küf, bok', *bögde* 'hançer, demir kamçı', *bun* 'esas, temel', *çog* 'alev, kor, parlaklık', *çor* 'bir unvan; asker', *kür* 'hile, aldatma', *kabın* 'çeyiz', *kudaş* 'arkadaş, dost', *kutay* 'beyaz ipek kuşağı', *sın* 'vücat, boy', *süü* 'bir ünvan', *tang* 'tan, şafak', *tar* 'sal, sandal, gemi', *teng* 'çeşit, tür; eşit, dengeli', *ton* 'elbise', *toy* 'kampı; toplum', *tüü* 'çok, büyük miktarda', *yuul* 'çay, dere, ırmak; kaynak; pınar', *yung* 'yün, pamuk' sözcüklerinin Çiceden Türkçeye geçtikleri savunulmaktadır. Bu görüş yeni olmayıp, çok eskilere dayanır. Pek çok yabancı dilci de aynı görüştedir. Ancak hepsinin tezi '***olabilir; olması muhtemeldir; sanılmaktadır***' gibi varsayımlara dayandığı için, başta Kaşgarlı Mahmut olmak üzere günümüz Türk türkologları tarafından da şüphe ile karşılanmaktadır. Çünkü, Türkçenin Hun, Peçenek, Saka, eski Kuman-Kıpçak dönemlerine ait yazılı belgeler henüz ele geçmemiştir. O dönemlerde yaşayan Türkler, yukarıda belirtilen sözcükleri kullanmak için Çince ile tanışmayı mı beklediler? Bu soruya da cevap bulmak gerekir. Ayrıca, bu sözcüklerden bazılarının

gerekir. Ayrıca, bu sözcüklerden bazılarının *Soğutça, Toharca* ya da *Sanskritçe* olduğu üzerine görüşler de vardır. Bu da bize o sözcüklerin Türkçenin öz malı oldukları hakkında yol göstermektedir. Çünkü, Türkçe bir sözcük ya o dilden, ya da öbür dilden alıntı olamaz. Eğer, kaynak sağlam ise o tez kabul görür.]

Cirtautas, I. Laude- (1961), ***Der Gebrauch der Farbbezeichnung in then Türkdialekten***, Wiesbaden..

Clark, Lary V. (1977) 'Mongol Elements in Old Turkic', *JSFOu* 75, s. 371-376.

_____ (1980) 'Turkic Loan Words in Mongol I: The treatment of non-initial ***S, Z, Š, Č***', *CAJ* 24, s. 36-59.

Clauson, Gerard (1956) 'The Case against the Altaic Theory', *CAJ* 2, s. 181-187.

_____ (1957) 'The Turkish Yand related sounds', *Studia Altaica. Festschrift für Nicolaus Poppezum 60. Geburtstag*. Wiesbaden, s.33-45.

_____ (1957) 'Türkçe üzerinde araştırmalar', *Jean Deny Armağanı*, Ankara, s. 67-70.

_____ (1959) 'The Earliest Turkish Loan Words in Mongolian', *CAJ* 4, s.174-187.

_____ (1959) 'The Turkish Numerals', *JRAS* April.

_____ (1960) 'The Turkish Elements in 14th Century Mongolian', *CAJ* 5, s. 301-316.

_____ (1960) 'Turk, Mongol, Tungus', *AM*, New Series 8, s. 105-123.

_____ (1960) 'The Turkish Elements in 14th Century Mongolian', *CAJ* 5, s. 301-316.

_____ (1962) ***Turkish and Mongolian Studies***, London. (= ***Studies***)

_____ (1964) 'Turks and Wolwes', *Studia Orientalia* XXVII: 2, Helsinki, s. 2-21.

_____ (1972) ***An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish***, Oxford University Press. (= ***ED***./ G. Clauson, 1972)

_____ (1960) *Muhammed Mehdî Han:* ***Senglah***. [Çağatayca-Farsça Sözlük]

Coşkun, Volkan (2000) ***Özbek Türkçesi Grameri***, Ankara. TDK yay.

Courtelle, Pavet de (1932) ***Dictionaire Turk-Oriental***, Paris.

Csáki, Eva (1985,1997) ***Török-magyar és magyar-török szótár***, Budapest.

Çankova, D. İ. (pod. Red.) (1961), ***Khasskiy-Russkiy Slovar'***, Moskva.

Çetin, İsmet (1986) 'Göktürk Kitabelerinde Adları Geçen Hayvanlar', *Türk Folkloru Araştırmaları*, Ankara.

Çuv. Sözl. = H. Paasonen, ***Çuvaşça Sözlük.***

DAN = *Doklady Akademii Nauk SSSR.*

Dankof (***EÇ-Glossary***) = R. Dankof (1991) ***An Evliya Çelebi Glossary***, Harvard University.

Dankof, Robert (1995) ***Armenian Loanwords in Turkish***, Wiesbaden. (= ***ALT***)

DAO = T. Gülensoy, ***Doğu Anadolu Osmanlıcası.***

Dávid, Géza (1987) ***Magyar-török és török-magyar útiszótár***, Budapest.

Demir, Necati (1998) 'Giresun ve Ordu Yöresi Ağızları Üzerine', *Türklük Bilimi Araştırmaları* 7 (Sivas), s. 139-166. [Yöre ağızlarının sözlüğü ve metinler vardır.]

Demir, Necati (2003) '***Serendi/Serender*** Kelimesi Üzerine', *TD* LXXXV, s. 443-447.

Denisova, N. T. (1995) ***Tatarsko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

Deny, Jean (1936) '***Öyük***, nom turc de amas de décombre archéologique en Anatolie', *RHAs* 6, 24. fas. 7, s. 254-265.

_____ (1943-1945), 'Turcica: I. ***Baş*** 'blessure' ', *JA* 234, s. 185-210.

_____ (1955), 'Troismots tucs empruntés par le persan: ***yalav, yamaç*** et ***yalma***', *BSL* 51, s. 188-235.

_____ (1955), ***Principes de grammaire turc*** ('Turk' de Turquie), Paris. (= ***Principes***)

Dilçin, Cem (1991), ***Mes'ūd Bin Ahmed: Süheyl ü Nevbahār (İnceleme-Metin-Sözlük)***, Ankara. TDK yay.

Dîvânu Luġâtit-Türk, bk. Kaşgarlı Mahmud (= ***DLT***.)

Doğan, İsmail (1999), 'Kuzey Kafkas dillerinden Kabartaycada Türkçe unsurlar ve bazı Türkçe alıntı kelimelerin etimoloji denemesi', ***3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996***, Ankara, s. 311-330.

_____ (1993), 'Dağıstan'da işledilen Avar dilinde Türkçeden göçürülmüş sözler ve be'zi ses uygunlukları', *OCAQ Edebii-Bedii Journal*, Bakı.

_____ (1994-1995), 'Dağıstan Avarcasında Türkçe alıntı kelimeler ve Avarların Türklüğümeselesi', *Birleşik Kafkasya*, S. 1 (Aralık-Ocak-Şubat, Eskişehir).

Doğru, Abdülmecit-İsmail Kaynak (1991), ***Gagauz Türkçesinin Sözlüğü***, Ankara.

DS = ***Derleme Sözlüğü***. I-XII (TDK yay.)

DLZ = *Deutsche Literaturzeitung*.

Doerfer, Gerhard (1963-1975), *Türkische und mongolische Elemente im Nuepersischen,* I-IV, Wiesbaden. (= ***TMEN***./1965 II)

_____ (1967) *Türkische Lehnwörter im Tadschikischen*, Wiesbaden. (= ***TLT***)

_____ (1975-1976) 'Proto-Turkic: Reconstruction Problems', *TDAY-Belleten*, s. 1-59.

_____ (1973) 'Zur Sprache der Hunnen', *CAJ* XVII, s. 1-50.

_____ (1977) 'Das Chorasantürkische', *TDAY-Belleten*, s. 127-204.

_____ (1981) 'Materialien zu türk. ***h-*** (I)', *UAJb*. Neue Folge I, s. 93-141.

_____ (1988) *Grammatik des Chaladsch*, Wiesbaden.

_____ (1971) ***Khalaj Materials***. The Hague. Indiana University Publications UAS Volume 115.(= ***Khal. Mat.***)

_____- S. Tezcan (1980) ***Wörterbuch des Chaladsch***, Budapest.

Drevnetyurkskiy Slovar' (1969) (Redakrorı: V. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev,A. M. Şçerbak), Leningrad.

Drimba, Vladimir (1966) 'Quelques leçons et étymologies comanes', ***RRL*** 11, s. 481-489.

Drüll, Dagmar (1980) *Der Codex Cumanicus. Enstehung und Bedeutung. Geschichte und Gesellschaft*, Stuttgart.

DS = *Derleme Sözlüğü*. (TDK yay.)

DTCF = *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.*

Duda, H.W. (1966) '***Başa –Beşe***', *Festschrift für Wilhelm Eilers*, hrg. Von G. Wiesner, Wiesbaden.

Eckmann, János (1953) 'Kelime ortasında anorganik ***b, p*** ve ***m***'nin türemesi', *TM* X, s.131-320.

_____ (1955) 'Türkçede ***d, t*** ve ***n*** seslerinin türemesi', *TDAY-Belleten*, s. 11-22.

ED/EDPT = Bk. G. Clauson.

EFTDED = *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.*

Egorov (***ÊS***) = Egorov, V. G. (1964), *Êtimologičeskij slovar' čuvašskogo jazıyka*, Çeboksarı.

EİA. = E. Gemalmaz, ***Erzurum İli Ağızları***.

Emiroğlu, K. (1989) ***Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü***, Ankara. (= ***TMES***)

Ercilasun, Ahmet (1996) 'Türkçede iki fonetik temayül üzerine', *UluslararasıTürk Dili Kongresi 1992* (26 Eylül-1 Ekim 1992), Ankara, s. 199-203.

Erdal, Marsel (1991) ***Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon***, 2 volumes, Wiesbaden, (= ***OTWF***.) [Tanıtma ve tenkidi için bk. T. Tekin, 'Notes on Old Turkic Word Formation', ***Makaleler II. Tarihi Türk Yazı Dilleri***, Ankara 2004. s. 414-447. Öncü Kitap yay.]

[M. Erdal'ın '*Voice and Case in Old Turkish, I, II.*' adlı basılmamış Doktora tezi vardır. (1976)]

Eren, Hasan (1979) 'Die Morphemfuge im Alttürkischen', *WZKM*, s. 83-114.

_____ (1950) 'Sibirya Türk Dillerinde Moğolca Unsurlar', *TD-Belleten*, 14-15,s. 35-43.

_____ (1953) 'Türk Dillerinde *métathèse*', *TDAY-Belleten*, s. 161-180.

_____ (1959), 'Türkçede ***-mm->-mb-*** dissimilasyonu', *TDAY-Belleten*,s. 95-103.

_____ (1959), '***Üveyik***', *TDAY-Belleten*, s. 105.

_____ (1972), '***Suvla***', *Türkoloji Dergisi* 4, s. 93-96.

_____ (1974, 1980), 'Anadolu'da toplu yardımlaşma gelenekleri: ***İmece***', *TD* 29, s. 545-549; *Archivum Ottomanicum* 6, 1980, s. 107-114.

_____ (1974), '***Dibek***', *TD* 30, s. 761-764.

_____ (1976), 'Anadolu Türkçesinde ***cılız*** kavramı', *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*, Budapest, s. 225-229.

_____ (1978-1979),'***Düden***', *TDAY-Belleten*, s. 17-21.

_____ (1987), '***Balkan*** adının kökeni', *TD*54, s.113-124.

_____ (1993), '***Ağabey*** ve ***Abla***', *TD* 1993/1, s. 405-410.

_____ (1993), '***Balıklava***', *TD* 1993/2, s. 111-117.

_____ (1995), 'Türkçedeki Ermenice alıntılar üzerine', *TD* 1995/2, s. 859-904.

_____ (1994), '***Tüm*** mü yoksa ***bütün*** mü?' *TD* 1994/I, s. 403-408.

_____ (1999), '***Kul aşı, gulaş*** olmamış!', *TD* 1999/II, s. 659-661.

_____ (1999), ***Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü***, Ankara. (= ***TDES***.)

_____ (2002) '***Becene*** sözcüğünün kökenine katkılar', *TD* 2002/II, s. 555-567; Aynı makale: *Archivum Ottomanicum* 20, 2002, s. 81-92 [Almanca olarak])

_____ (2004), 'Anadolu ağızlarında *ağaç sürgünü*', *TD* 628, s. 291.

_____ (2004), '***Serendi/Serender***'in Düşündürdükleri', *TD* 630, s. 490-495.

_____ (2004) 'Etimolojik çalışmalarda metodoloji sorunu', *TD* 631 (Temmuz), s. 3-6.

[*sancak, bayrak, ayak, baydak, uruŋu, şimşek* sözleri üzerinde durur.]

Ergün, Sami (1966), ***Larnaka Ağzı***, AÜ DTCF, TDE Böl. Bitirme tezi, Ankara. (Basılmamış)

Erten, Metin (2000) ***Lazca-Türkçe, Türkçe-Lazca Sözlük***, İstanbul, 597 S. (= ***LTTLS***)

ÉSR = Études Slaves et Roumanies.

ÊSTJa 1989, 1997 = *Êtimologiçeskiy slovar' tjurkskix jazıkov. Etimologiceskij slovar' tjurkskih jazıkov. I,* Moskva, 1974.

ETŞ = R. Rahmeti Arat (1975), ***Eski Türk Şiiri***, Ankara.

Ettuhfetü'z-Zekiyye fi'l-luğâtit-Türkiyye, Bk. B. Atalay.

Eyüboğlu, İsmet Zeki (1991) ***Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü***, İstanbul. Sosyal Yayınlar.

FATK = T. Gülensoy, *Yaşayan Farsça ve Arapçadaki Türkçe Kelimeler.*

Fazılov, ***Strouzbekskiy Slovar', I.***

Fekete, Lajos (1956) '***Doquz***' – a törökben és a perzsában. *Emlékkönyv Pais Dezsö hetvenedik születésnapjára.* Budapest, s. 647-652.

FKT = Ferheng-i Kırdî i Tırkî.

FO = *Folia Orientalia.*

FUF = *Finnissch-ugrische Forscungen.*

Gabain, A. von (1959) ***Alttürkische Grammatik***, Leipzig (2.basım). (= ***Alt.Gr.***)

[Türkçesi: (Çev. M. Akalın (1985) ***Eski Türkçenin Grameri,*** Ankara, TDK yay.]

_____ (1968) 'Renklerin sembolik anlamları', *Türkoloji Dergisi* II/1, Ankara.

Gaydarci, G.A.-Ye. K. Koltsa-L. A. Pokrovskaya-B. P. Tukan (1973), ***Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar'***, Moskva.

Gelen, Nazemin (1986), 'Kıbrıs Türkünün Kökeni, Aksanı ve Gelenekleri', ***Halkbilim Sempozyumu***, İstanbul, s. 275-279.

Gemalmaz, Efrasiyap (1978), ***Erzurum İli Ağızları***, 3 Cilt, Erzurum. (= ***EİA.***)

Gombocz, Z. (1912), ***Die bulgarish-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*** (= *MSFOu* XXXIX, 1912), Helsinki.

_____ (1914, 1944), ***Magjar etymologiai szótar***. I. Fas. 1914; II. Fas. 1944 (**g** harfi ile başlayan sözlerin bir bölümü) [**NOT**: Diğer fasiküller basılmadı]

Graur, Al. (1963), ***Etimologie româneşti***, Bucureşti.

Grønbech, K. (1942), ***Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus***, Kobenhavn.

[Türkçesi: (K. Aytaç (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Ankara. 238 S.) (= ***CC***)]

Gözaydın, Nevzat (2004) 'Andreas Tietze'nin Sözlüğü ve ***Burun*** üzerine', *TD* 633 (Eylül), s. 209-213.

Gülensoy, Tuncer (1973), 'Moğolların Gizli Tarihindeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme, *Türkoloji Dergisi* C.V/1 (Ankara, 1973), s. 93-105.

_____ (1973-1974), 'Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar', *TDAY-Belleten*, s. 283-318.

_____ (1974, 1996, 1999) 'Altan Topçi', *TTK-Belleten*, 152 (Ekim, 1974),s. 597-634.; ***II.*** *TTK-Belleten*, (Nisan, 1996), s. 9-71; ***III.*** *TTK-Belleten*, 1999.

_____ (1974) 'Eski ve Orta Türkçede Moğolca Kelimeler ve Moğolca-Türkçe Müşterek Kelimeler Üzerine Notlar', *Türkoloji Dergisi* V/1, s.235-259.

_____ (1975) 'Yaşayan Farsça ve Arapçadaki Türkçe Kelimeler Üzerine Notlar', *TDED* XXI, s. 127-157.

_____ (1976) 'Türklerde Dokuz Sayısı', *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara, s.111-121.

_____ (1976) '***Cebe*** Adı Hakkında', *Atsız Armağanı*, İstanbul, s. 257-275.

_____ (1979) '24 Oğuz Boyunun Anadolu'daki izleri', *THAY-1977*, Ankara, s. 73-98.

_____ (1979) 'Bazı Anadolu Ağızlarında Haftanın Günleri Üzerine Bir İnceleme', *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Ankara, s. 49-54.

_____ (1979) 'Anadolu Yer Adları Üzerine Bir Araştırma: ***BAZLAMBAÇ***', *TK* XVII, s. 297-300.

_____ (1981) 'Anadolu'da Moğolca Yer Adları ve Rumeli'deki İzleri', *TDAD* II/11, s. 126-131. [***Quatrieme Congres International des Etudes du Sud-Est Européen***, 13-18 Eylül 1979, Ankara. Bu Kongreye İngilizce olarak sunulmuştur.]

[**NOT**: *alçı, alpagut, bahadır, belek, böke, carcı, cebeci, çağa, Çağanbey, çakır, çolpan, çomak, çomar, dalda, dümüklü, ece, göre/güre, kalkan, keşik, kotancı, kuma, köreken, laçın, maral, mergen(+li), narin(+ce, +calı), nogay(+lar), nokta, sadak, say (ağzı, +ca,köy, ören), serin, sert,sinci, tatar, tepsi, tulga(+lı), uran, yamçı(+lı)* sözcükleri üzerinde durulmaktadır.]

_____ (1981) '***Emre*** Adı Üzerine', *MK* III/1 (Haziran), s. 18-20.

_____ (1982) 'Türk-Tatar (Kuzey Türkleri) Yemek Adları Üzerine', *Erciyes* V/15 (Mayıs), s. 4-5; *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD yay., Ankara, s. 199-204.

_____ (1982) 'Eski Türk ve Moğol Şahıs Adları Üzerine', *Meydan*, Sayı: 604-86 (Nisan), s. 58-60.

_____ (1983) ***Kürmançi ve Zaza TürkçeleriÜzerine Bir Araştırma***, Ankara, TKAE yay.

_____ (1984) 'Elazığ, Tunceli, Bingöl ve Diyarbakır Yöresindeki Aşiret, Boy, Soy ve Oymak Adları Üzerine', *TDAD* XXVIII (Şubat), s. 134-156.

_____ (1984) 'Kürmançi ve Zaza Türkçeleri Üzerine Araştırmalar I: Eski Türkçe ve Doğu Anadolu Osmanlıcası', *TK* XXII/251, 252, 253 (Mart, Nisan, Mayıs)

_____ (1984) 'Dîvânu Lugâti't-Türk ve Kutadgu Biligdeki Moğolca Kelimeler Üzerine', *TKA* XXII/1-2 (Ankara), Necati Akder Armağanı, s. 90-103.

_____ (1984) 'Kürmançi ve Zaza Türkçeleri Üzerine Araştırmalar II: Kürmançi ve Zaza Türkçelerinin Anadolu Ağızlarıyla İlişkisi', *TK* XXII/256 (Ağustos), s.510-520.

_____ (1984) 'Kürmançi ve Zaza Türkçeleri Üzerine Araştırmalar: Eski Türkçe ve Doğu Anadolu Osmanlıcası III.', *TK* XXII/253 (Mayıs), s.306-315.

_____ (1985) 'Zajaczkowski'nin Bir Yazısı Üzerine', *TD* 399 (Mart), s. 172-182.

_____ (1985) 'Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki', *TKA* XXIII/1-2 (Ankara), s. 281-296.

_____ (1985) 'Anadolu Ağızları ve Dîvânu Lugâti't-Türk', *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler, I. Türk Dili*, C.I, İstanbul 1985, s. 107-115.

_____ (1985) ***Trabzon Yöresi Türküleri ve Atma Türküler***, İstanbul.

_____ (1986) ***Doğu Anadolu Osmanlıcası. –Etimolojik Sözlük Denemesi-***', Ankara, TKAE yay. (= ***DAO***.)

_____ (1986) 'Moğolların Gizli Tarihi ve Altan Topçi'nin Türk Dili ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi', *TDAY-Belleten*, Ankara, s. 25-30. (Eylül 1986'da Taşkent'te toplanan XXIX. PIAC'a bildiri olarak sunulmuştur.)

_____ (1987) 'Doğu Anadolu Ağızlarının Bazı Ses Özellikleri', *Erciyes* X/111 (Mart), s. 1-5.

_____ (1987) 'Romencedeki Türkçe Kelimeler Üzerine Notlar', *Fırat Üniversitesi Dergisi-Sosyal Bilimler*, C.I/1, s. 9-31.

_____ (1988) ***Kütahya Ve Yöresi Ağızları***, Ankara, TDK.

_____ (1988) 'Mongolian Loan Words in Anatolian Dialects', *PIAC XXXIth Meeting*, June 13-19, 1988, Weimar-German Democratic Republic. (21 S.)

_____ (1989) 'Tuva Türkleri ve Edebiyatları Üzerine', *TK* XXVII/311 (Mart), s.177-180.

_____ (1991) 'Göktürk Anıtlarının Altayistik Açıdan Değerlendirilmesi', *TDAD* 72 (İstanbul 1991), s. 35-47.

_____ (1992) 'Doğu Anadolu Ağızları Üzerine', *TDTD* V/58, s. 26-30.

_____ (1992) 'Çuvaşça ve Zazaca Üzerine Notlar', *Tarih Dergisi*, İstanbul (Aralık), VI/72, s.37-38.

_____ (1992) 'Evaluation of some Phonetic and Morphologic Proporties in Eastern Anatolian Dialets from the point of view of altaistic Languages, *Altaic Religious Beliefs and Practices* (Budapest), Kasım, s.151-156.

_____ (1992) '***TEŞİ*** Adı Üzerine', *Kızılırmak* (Sivas), 12 (Aralık), s. 23-24.

_____ (1993) ***Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme***, Kayseri. Erciyes Üniversitesi yay.

_____ (1993) 'Alanya-Antalya Yöresi Türk Yer Adları Üzerine', ***Alanya III. Tarih ve Kültür Semineri*** (12-14 Kasım)'ne bildiric olarak sunulmuştur.

_____ (1993) 'Kazakistan'da ve Türkistan'da Yer Adları ve Anadolu'daki İzleri', ***Permenant International Altaistic Conference (PIAC) 36th Meeting.*** Alma-Ata,Kazakistan, 1-6 Haziran. [Bildiri olarak sunulmuştur.]

_____ (1994) ***Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü***, Ankara. TTK Basımevi.

_____ (1994) 'Orta Asya'daki Türk yer Adlarının Anadolu'daki İzleri', *XII. Türk Tarih Kongresi* (12-16 Eylül 1994-Ankara) *Bildiri Özetleri*, s. 37-38.

_____ (1994) ***Anadolu Yer Adları Kılavuzu***, Ankara, TDK.

_____ (1996) 'Anadolu'da Moğollar ve Samagar-Noyan ile ilgili bir efsane', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara, s. 661-666.

_____ (1996) 'Erzincan (Belen Nahiy4esi-Şemlik Köyü) Ağzı ile '*Sefil Yakub Hikâyesi*' ', *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, Ankara, s. 26-33.

_____ (1996) '*Alka-Evli* ve *Beğ-Dili* boy adları ve Anadolu'daki izleri', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s.177-180.

_____ (1998) 'Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış', *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, s. 41-48.

_____ (2000) '*Börteçino* ve *Temüçin*', ***Türkçe Ek Kitabı***, Ankara, s. 568-571.

_____ (2000) '*Manas* Adı Üzerine', ***Türkçe El Kitabı***, Ankara, s. 572-575.

_____ (2000) 'Türkçe Üzerine Notlar: *YOĞURT*', ***Türkçe El Kitabı***, Ankara, s. 575-577.

_____ (2000) 'Kaybolan Değerlerimizden: *Aşık ve Aşık Oyunu*', ***Türkçe El Kitabı***, Ankara, s. 577-580.

_____ (2000) 'İngilizcedeki Türkçe Kelimeler', ***Türkçe El Kitabı***, Ankara, s. 580-584.

_____ (2004), 'Bir Etimoljik Sözlük Üzerine Notlar', *TD* 627, s. 204-222. [S. Nişanyan'ın ***SS*** adlı sözlüğünün tenkididir.]

_____ (2004) ***Kırgızca-Türkçe/Türkçe-Kırgızca Gramer Terimleri Sözlüğü***, Kayseri. Erciyes Üniversitesi yayını.

_____ (2004) ***Kırgız Türkçesi Grameri.I. (Ses ve Şekil Bilgisi)***, Kayseri. Erciyes Üniversitesi yayını.

_____ ve Burul Sagınbayeva (2004) ***Kırgızca-Türkçe/Türkçe-Kırgızca Sözlük***, Kayseri Erciyes Üniversitesi yay.

Gülsevin, Gürer (2003) 'Türkiye Türkçesi ağızlarında ***h*** sesi üzerine', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, s. 129-146.

Hacaoğlu, Recep Albayrak (1998) ***Azerî Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azerî Sahası Derleme Deneme Sözlüğü)***, Ankara.

Hacıeminoğlu, N. (1978) ***Türk Dilinde Edatlar***, Ankara.

Haenisch, E. (1961) ***Mandschu-Grammatik, Mit Lesestücken und 23 Texttafeln***, Leipzig.

_____ (1962) ***Wörterbuch zu Mongol un niuca tobca'an*** *(Yüan-ch'ao pi-shi), Geheime Geschichte der Mongolen*, Leipzig, 1939; Wiesbaden.

Halasi-Kun, T. (1975) 'Kipchak Phlilogy and the TurkicLoan Words in Hungarian', *AEMAc* 1, s. 155-210.

Hamzayev, M. A. (1962) ***Türkmen dilinin sözlügi***, Aşkabat.

Houstma, M. Th. (1894) ***Ein türkischer-arabischer Glossar***, Leiden.(= ***Hou.***)

Hovdhaugen, Even (1971) 'Turkish Words in Khotanese texts', *Norsk Tidsskrift for Spogvidenskap*, 24, s. 163-209.

HJAS = *Harvard Journal of Asiatic Studies.*

Hürmüzlü, Habip (2003) ***Kerkük Türkçesi Sözlüğü***, İstanbul.

[Tanıtma: M. Argunşah, *TD* 627, s. 282-284.]

İAN = *İzvestija Akademii Nauk SSSR, Otdelenie Literatury i Jazıka.*

İKPÖ = J, Hamilton, ***İyi ve Kötü Prens Öyküsü***.

İslâmoğlu, Mahmut (1996) 'Kıbrıs Rumcasında Türkçe Sözcükler', *Uluslararası Türk Dili Kogresi 1992*, Ankara, s. 341-355. [Aynı bildiri: *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı Araştırma-İnceleme Yazıları (Tebliğler)*, Lefkoşa 1994, s. 137-150).

[**NOT**: *gursuziz/vursuzis* (< Tü. uğursuz), *vursuzefki* (< Tü. uğursuzlaşır), *vursuzlikkin* (< Tü. uğursuzluk), *ğursuza* (< Tü.uğursuz 'kadın'), *gargaşalikkin* (< Tü. kargaşalık), *gabalin* (< Tü. kabal), *kelin* (< Tü. kel), *kelyazo* (= kelleşiyorum), *gocagari/kocagari* (< Tü. kocakarı), *oksa* (< Tü. yoksa), *paşalikkin* (< Tü. paşalık), *gartçimmu* (< Tü. karşımda), *çakmacin* (< Tü. çakmak), *derebeyi* (< Tü.), *gartzimmas* (< Tü. karşımızda), *yıokladisun* (< Tü. yoklamak), *suşukou* (< Tü. sucuk), *soro* (< Tü.sürü), *artira* (< Tü. artar), *kıyarın* (< Tü. **kıy-** fiilinin geniş zaman kipi), *gayikin* (< Tü. kayık), *bahas* (< Tü.paşa), *yannidsarus* (< Tü. yeniçeri), *konadzin* (< Tü. konak), *tsadirin/dsadiri* (< Tü. çadır), *Tauşani/Toausiani* 'Rumca soy adı'(< Tü. tavşan), *gappacin* (< Tü. kapak: *Cilâ cilâ do* ***tenzere*** *navri do* ***gappacin*** = Tencere yuvarlandı, kapağını buldu), *bozaro* (< Tü. **boz-** fiilinden), *okka* (< Tü. okka), *gemidzies* (< Tü. gemici), *ğinadın* (< Tü. inat), *bokşa* (< Tü. boğça), *soyimmu*(=soyum)/*soyissu*(=soyun)(<Tü. soy), *ğlendi* (<Tü.eğlence),
sarayu (< Tü. saray), +*dzin* (< Tü. +ci: *gafedzin/gafetzis* = kahveci), *gayikkâ* (< Tü. kayıklar), *ekourtisen* (< Tü. kur-du), *yaghourdi* (oku: yağurdi) (< Tü. yoğurt), *pourgouri* (oku: purguri) (< Tü. bulgur), *dolmadhes* (oku: dolmathes) (< Tü. dolma), *keima* (oku: keyma) (< Tü. kıyma), *yıouvarlakia* 'köfte' (oku: yuvarlakiya) (< Tü.yuvarlak),
bourekia/bourekia tou keima 'kıyma(lı) börek' (< Tü. börek), *tourlou* (< Tü. türlü), *imam bayildi* (< Tü. bayıldı), *kapama* (< Tü. kapama), *mbouti* (oku: budi) (> Tü. but), *dolmathakia* (< Tü. dolam), *lahana dolmathes* 'lahana dolması' (< Tü. dolma), *gaymakkin* (< Tü. kaymak), *gaymakli* (< Tü.kaymaklı), *tapsi* (< Tü. tepsi), *mbaklava* (oku: baklava), *ekmek kadaifi* (< Tü. ekmek) sözcüklerinin Kıbrıs Rumcası ile yazılmış eserlerde kullanılışı üzerine geniş bilgi verilmektedir.]

JA = *Journal Asiatique.*

JAOS = *Journal of the American Oriental Society.*

Jarring, Gunnar (1984) *An Eastern Turki-English Dialect Dictionary*, Lunds Universitets Årsskrift, Lund. (= ***DoğuTü.***)

Johansen, Ulla, '***Alaçık***', *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, TKAE yay.

_____ (1994) '***El*** und ***bodun***', *Memoriae munusculum. Gedenkband für Annemarie v. Gabain*, Wiesbaden, s. 73-84.

Joki, A. J. (1952) *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen*, Helsinki.

_____ (1953) ***Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache***, Helsinki.

JRAS = *Journal of the Royal As,atic Society of Great Britain and Ireland.*

JSFOu = *Journal of the Société Finno-Ougrienne.*

JTS = *Journal of Turkish Studies.*

Jyrkänkallio, P. (1952) 'Zur Etymologie von russ. ***tolmač*** 'Dolmetschert' und seiner türkischen Quelle', *StO* 17, 8, s. 3-11.

Kabataş, Orhan (2003) 'Divanü Lügati't-Türk'ten Türkiye Türkçesine', ***TDAY-Belleten*** 2001, Ankara, s. 147-162.

[Bu araştırmada: *aδut ~ avut* 'avuç', *bayırsuk* 'bağırsak', *bıçılyan* 'elde, ayakta oluşan yaralar; yeryüzündeki yarıklar', *bögür* 'böğür, böbrek', *çekürge, esrük* 'sarhoş', *gaŋlı* 'kağnı', *kiçi-* 'kaşınmak', *kömür, sidük ~ siδük, sözle-* 'söylemek, konuşmak', *tarmaq* 'yırtıcı hayvan pençesi', *topraq, tügün* 'düğüm', *tuman* 'duman, sis', *yaxşı, yasyaç* < *yası yıyaç, yetgek* 'heybe, boça', *yoδ-* 'oymak, silmek, bozmak', *yoyurqan* 'yorgan' sözcükleri hakkında etimoloji denemeleri vardır.]

Kadri, Hüseyin Kâzım (1928-1945) ***Büyük Türk Lugatı***, C. ***I*** (İstanbul, 1927; Arap harfleriyle), C.***II*** (İstanbul, 1928; Arap harfleriyle), C. ***III***. (İstanbul, 1943, Cumhuriyet Basımevi), C. ***IV***. (İstanbul, 1945, Cumhuriyet Basımevi) [Sözlükler ansiklopedi boyundadır.]

Kakuk, S. (1962) 'Un vocabulaire salar', *AOH* 14.

Kalay, Emin (2004) 'Edirne İli Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar. II.', *TD* 633 (Eylül), s. 250-259.

Kałużyński (1962) ***Mongolische Elemente in der jakuticshen Sprache***, Warsawa. (= ***ME***.)

Kara, Mehmet (2003) 'Muğla ağzının karakteristik özelliği', *TDAY-Belleten* 20001/I-II, Ankara, s. 163-169.

Karaağaç, Günay, 'Türkçenin Komşu Dillere Verdiği Giyim Kuşam Kültürüyle İlgili Kelimeler', *Türk Dünyası*, Sayı:5 (Bahar 1998), s. 361-387.

_____(1998) 'Türkçede düzensiz ses değişmeleri üzerine', *TD* 562 (Ankara, Ekim).

_____ (2003) ***Dil, Kültür ve İnsan***, Ankara, 2003. Akçağ.

Karadoğan, Ahmet (2003) 'Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşan ekler', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, s. 171-179.

[Bu makalede: '*Köktürkçede her zaman yuvarlak olan ekler*': ***-U*** (zarf fiil) eki; ***-dUk*** (sıfat fiil) eki; ***-dUr-*** (fiilden fiil yapma) eki; ***-Ur-*** (fiilden fiil yapma) eki; ***-ġU*** (fiilden isim yapma) eki; ***-Ur*** (geniş zaman) eki; ***-sUn*** (3. teklik şahıs emir) eki; ***-ArU*** (yön bildirme) eki; '*Köktürkçede kısmen yuvarlak olan ekler*': ***-(U)k*** (fiilden isim yapma) eki; '*Sonradan yuvarlaklaşanlar*': ***-l(U)*** (isimden isim yapma) eki; ***-sUz*** (isimden isim yapma) eki; ***-Cuk*** (isimden isim yapma) eki; ***-U*** (fiilden isim yapma) eki; ***-GUn*** (fiilden isim yapma) eki; ***-Up*** (fiilden isim yapma/zarf fiil) eki; ***-UbAn*** (fiilden isim yapma/zarf fiil) eki; ***-(U)m*** (1. teklik şahıs iyelik) eki; ***-(u)ŋ*** (2. teklik şahıs iyelik) eki; ***-(U)mUz*** (1. çokluk şahıs iyelik) ki; ***-(U)ŋUz*** (2. çokluk şahıs iyelik) eki; ***-Uŋ, -nUŋ, -Um*** (ilgi hâli) eki; ***-vUz*** (1. çokluk şahıs) eki; ***-Uz*** (1. çokluk şahıs)

eki; ***-dU*** (bilinen geçmiş zaman) eki; ***-AlUm*** (1. çokluk şahıs emir kipi) eki; ***-dUr*** (bildirme) eki ile ilgili bilgiler verilmektedir.]

Karakalpak Tiliniŋ Tüsindirme Sözligi I-IV (1982-1992), Nökis: Karakalpakistan Basbası.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1966) '***Silik*** sözü üzerine', *Reşid Rahmeti Arat İçin,* Ankara, s. 320-322.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, *I.* [*Türkiye-Azerbaycan-Başkurt-Kazak-Kırgız-Özbek-Tatar-Türkmen-Uygur Türkçeleri ve Rusça*] [Komisyon: A. B. Ercilasun-A. M.Aliyev (Az.)-A.Şayhulov (Bşk.-Tat.)-E.Z. Kajıbek (Kzk.)-K.Konkobay Uulu (Kırg.)-B. Yusuf (Özb.)-C. Göklenov (Trkm.)-V. U. Mahpir (Uyg.)-A. Çeçenov (Rus.)], Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991, 1183 S. (= ***KTLS***.)

Kaşgarlı Mahmud (1939-1943) ***Dîvânu Luġâti't-Türk*** (Çev.: Besim Atalay, *Divanü lûgat-it-türk, I, II, III* ve *Dizin*, Ankara. TDK yay.) (= ***DLT***)

Katarinskiy,V.V. (1899) ***Başkirsko-russkiy Slovar'***, Orenburg

Kaydarov, A. T. (1984) ***K istoriko-lingvistiçeskoy Xarakteristike Etnonima Kanglı/kanlı, Tyurskaya Onomastiki***, Almatı.

Kazak tiliniŋ Tüsindirme Sözdigi I-II (1959-1961), (redaksiyon: İ. K. Keŋesbayev), Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyasınıŋ Baspası.

KB = ***Kutadgu Bilig***.

KBLS= Kumuk Balkar Lehçeleri Sözlüğü.

KbRum. = Kıbrıs Rumcası

KCsA = *Körösi Csoma-Archivum.*

Keŋesbayev, İ. K. ve diğerleri (1984) ***Kazak Türkçesi Sözlüğü*** (tercüme: Hasan Oraltay-NuriYüce-Saadet Pınar), İstanbul. TDAV yayını.

Keresteciyan, Bedros (1912, 1971) ***Materiaux pour une dictionnaire etymologique de la Langue Turque***, London; (2. bas.) Amsterdam.

[Tanıtma-tenkid: M. F. Köprülü, *TM* I, 1925, s. 294-296.]

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, 'Hazar Denizinden Kızılırmak ve Seyhan Boylarına Kadar Yaygın Olan ***Kirvelik*** Töresi', [İnternetten indirilmiştir. Bu araştırmada *kirve* ve *kirvelik*le ilgili geniş bilgi verilmektedir.]

Kitâb al-Idrâk li-lisân al-atrâk, Bk. A. Caferoğlu

KLS= Kuman Lehçesi Sözlüğü.

Kocakuşak, Süha (1995) 'Alanya'da yerleşme adlarının özellilkleri', *Türkiye Coğrafya Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* 4, s. 171-187.

Koç, Kenan-A. Bayniyazov-V. Başkapan, ***Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü. Kazakşa-Türikşe Sözdik*** (2003) Ankara, 680 S., Akçağ yay.

Kononov, A. N. (1956) 'K êtimologii slova ***oğul*** 'syn' ', *Filologija istorija mongol'skix naradov*, Moskva, s. 175-176.

Koraş, Hikmet (2003) '***Çocuk*** kelimesinin etimolojisi', *Diriözler Armağanı*, Ankara, s.195-213.

Koşay, H. Z. (1962) 'Türkiye Halk Dilindeki *Yemek* Adları', *Németh Armağanı*, Ankara, s. 289-317.

Koşay, H. Z. –İshak Refet [Işıtman] (1932) ***Anadilden Derlemeler. I***, Ankara, TDK yay.

Koşay, H. Z.-Orhan Aydın [Acıpayamlı] (1952) ***Anadilden Derlemeler. II,*** Ankara,TDK yay.

Kotwicz, W. (1953) 'Contributions aux études altaïques. B. Les titres princiers: turc ***bäg***, mo. ***begi*** et ma. ***beile***', *RO* 16, s. 355-358.

Köprülü, M. F. (1942) 'Yeni Farisîde Türk unsurları', *TM* 7-8, (1940-1942), s. 1-16.

KrTS= Kerkük Türkçesi Sözlüğü.
KS I-II. = K. K. Yudahin, ***Kırgız Sözlüğü.***
KSz = *Keleti Szemle.*
KTS = Kürtçe-Türkçe Sözlük.
KTTS = Karakalpak Tiliniŋ Tüsindirme Sözligi.
Kurban, İklil (1989) 'Yeni Uygur Türkçesi Grameri', *Türk Kültürü Araştırmaları* XXVI/2, *Halil Fikret Alasya'a Armağan,* Ankara, s. 243-266.
Kutadgu Bilig, bk. Yusuf Has Hâcib (= ***KB***.)
KzkTS= Kazak Türkçesi Sözlüğü.
LB = *Linguistique Balkanique.*
Lessing, F. D. (1960) ***Mongolian-English Dictionary***, Berkeley and Los Angeles.
[Türkçesi.: (Çev.) G. Karaağaç (2003) ***Moğolca-Türkçe Sözlük, I-II,*** Ankara, TDK yay.]
Ligeti, Louis (1938) 'Les voyalles longues en turc', *JA* CCXXX.
_____ (1960) ' À propos des éléments altaïques de la langue hongroise', *Acta Linguistica*, XI.
_____ (1977) '***Börtü*** és világosan török eredetü szavaink', *MNy* 73, s. 146-154.
_____ (1986) *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás elött és az Árpád-korban*, Budapest. (= ***TörK***.)
LO = Lehçe-i Osmânî
LTTZS = Lazca- Türkçe, Türkçe-Lazca Sözlük.
Löbel, Th. (1894) ***Elemente turceşti, arăbeşti şi persane în limba română***, (= Romencede Türkçe, Arapça ve Farsça unsurlar), Constantinople-Lipsca.
Luvsandendev, A., ***Mongol-Orus Tol'***, Moskva, 1957.
Malmisanıj, ***Zazaca-Türkçe Sözlük. Ferhengê Dımılki-Tırki***, İstanbul, 1992, 431 S. (= ***ZTS***)
Memmedli, Yunus (1999) 'Asementik kelimelerin çağdaş Türk dillerindeki karşılıkları üzerine', *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara, s. 725-743.
_____ (1996) 'Eski Türkçede şahıs adları ve unvanları', *TDAY-Belleten 1994*, Ankara, s. 95-110.
Menges, Karl H. (1968) ***The Turkic Languages and Peoples. An Introduction to Turkic Studies.*** Ural-Altaische Bibliotheque XV.
Otto Harrassowitz, Wiesbaden. (= ***Menges: Introduction***)
[**Tanıtma-tenkid**: T. Tekin, *FUF* 39, 1972, s. 351-365; *Mak.II*, Ankara, 2004, s. 72-85]
_____ (1970) 'Etymologica (***täkä, arïq***)', *Henning Memorial Volume*, London, s. 307-325.
_____ (1975) ***Altaische Studien: II. Japanisch und Altaisch,*** Wien.
_____ (1986) 'Das eurasische ****kuč***, ****kut-*** etc. 'Hund, Junges vom Hund' ', *CAJ* 30, s. 266-274.
Meyer, Iben Raphael (1968) 'Türkish ***tanı-*** 'kennen' und ***tanık*** 'Zauge' ', *UAJb* 40, s. 79-81.
Miklosich, Franz (1884, 1890) *Die türkischen Elemente in den südost- und ost- europäischen Sprachen. I-II*, Wien. (= ***Miklosich: TE***)
Miller, R. A. (1975) 'Japanese-Altaic Lexical Evidence and Proto-Turkic Zetacism-Sigmatism', *Research in Altaic Languages*, Budapest, s.157-172.
_____ (1971) *Japanese and the Other Altaic Languages,* Chicago and London.

Minorsky, V. (1940-1942) 'The Turkish Dialect of the Khalaj', *BSOAS* 10, s. 417-437.

MNy = *Magyar Nyelv.*

MNyK = *A MagyarNyelvtudomány Kézikönyve.*

MNyTK = *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.*

Monguş B. Kerim-Lopson (1999) [aktaran: E. Arıkoğlu] 'Tuvaların Eski Gelenekleri II', *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 8 (Güz), s. 438-468. [Akrabalık adları üzerine geniş bilgi vardır.]

MSFOu = *Mémories de la Société Finno-Ougrienne.*

MSOS = *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* an der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Zweite Abteilung: Westasiatische Studien.

Muk. = bk. ***Mukaddimetü'l-Edeb.***

Mukaddimetü'l-Edeb, bk. N. Poppe, ***Mongol'skiy Slovar Mukaddimat al-adab I-II***, Moskva-Leningrad, 1938.; N. Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara, 1988. (= ***Muk.***)

Musaev, K. M. (1975) ***Leksika tjurkskix jazıkov v sravnitel'nom osveščenii (Zapadnokypčakskaja gruppa)***, Moskva. (= ***LTJa***)

Mustafayev, E. M. E. – V. G. Şçerbinin (1989) ***Rusça Türkçe Sözlük***, İstanbul, Sosyal yay. (= ***RTS***)

NAA = *Narody Azii i Afriki.*

Nauta, Ane (1985) 'Lambdazismus im Tschuwascsischen: 'Gtü *š* = Tschuw. *l* und *ś* ', *Altaic Studies*, edited by Gunnar Jarring and Staffan Rosen, Stockholm, s. 133-143.

Necip, (Emir Necipoviç Necip) (1954) *Uygur Tili*, Moskva.

_____ (1968) (Tüzgüçi) *Uygurçe-Rusçe Luget (Uygursko-Russkiy Slovar')*, Moskva.

[Türkçesi: (İ. Kurban (1995) *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü,* Ankara, TDK yay., (33.000 kelime) (= ***YUTS***)]

_____ Emir (N. Nadjip) (1971) *Modern Uygur Tili*, Moskva.

Németh, Gyula (1958) 'Zur Geschichte des Wortes ***tolmács*** 'Dolmetscher', *AOH* 8, s. 1-8.

_____ (1990) ***Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü***, (çeviren: K. Aytaç), Ankara. TDK yay.

Németh, J. 'Die türkisch-mongolische Hypothese', *ZDMG* 66 (19-22), s.1-37.

Nişanyan, Sevan (2002) ***Sözlerin Soyağacı. Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü***, İstanbul, Adam yay., 543 S. (= ***SS.***)

Norman, Jerry (1967) ***A Manchu-English Dictianary***, Taipei.

NyK = *Nyelvtudományi Közlemények.*

NytudÉrt = *Nyelvtudományi Értekezések.*

OLZ = *Orientalistische Literaturzeitung.*

Oraltay, Hasan- N. Yüce (1984), ***Kazak Türkçesi Sözlüğü***, İstanbul.

Orkun, H. N. (1936-1944), ***Eski Türk Yazıtları, I-IV***, İstanbul. (= ***ETY.***)

Orujev, A. A. (1964), ***Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugatı***, Bakı.

Oruzbayeva, B. O. (1996), 'Kırgızca ***alkış*** (*alkoo*)', ***Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992,*** Ankara, s. 541-544. [alkoo/ alkış- (< alka+kış ve alka++-ış/al+ = ka//=kı üzerinde durur.]

OTVF = M. Erdal, ***Old Turkic Word Formation.***

OZ = *Ostasiatische Zeitschrift.*

Ölmez, Mehmet (2003), 'Türkçenin ve Türk Dillerinin Yaşı Konusu', *Toplum ve Bilim*, (96 Bahar), s. 62-74.

Öz, Aynur (2000) 'Hayvanlarla İlgili Özbek Atasözleri'!, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 9 (Bahar), s. 114-159. [Metinler transkripsiyonla verilmiş olup, 157-159'da sözlük vardır.]

Özbek Tilining İzahlı Lugatı I-II. (1981), Moskva.

Özdemir, Hikmet (1990), 'Tunus ve Civarında Yaşayan Türkçemiz', ***TDA*** 64, Şubat 1990, s. 153-170.

Özer, Osman (1999), 'Anadolu Ağızlarının Altaistik Açıdan Değerlendirilmesi', ***Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*** (9 Mayıs 1997), Ankara, s. 107-121. (= ***O. Özer***)

Özkan, Nevzat (1995), ***Gagauz Türkçesi Grameri***, Ankara, TDK yay.

_____ (2003), 'İsme gelen ekleri de alan bir fiil gövdesi: ***belir-***', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, s. 205-212.

Öztek, Z. (1992), ***Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü***, Ankara.

Paasonen, H. (1950), ***Çuvaş Sözlüğü***, İstanbul, TDK yay.

_____ (1897),'Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen', *JSFOu* 15, 2.

_____ (1902), 'Über die türkischen Lehnwörterim Ostjakischen', *FUF* 2, s. 81-137.

Pais, D. (1971), 'A propos de l'étymologie de l'ethnique ***oyur***', *Studia Turcica*, Budapest, s. 361-373.

Pantinzszky, János (1922) ***Gyakorlati magyar-török szótár. Madsar ve Türk lugat kitabi.*** (I. Rész. Plismarót 1922. 16 XXIX+1377 s.)

[Tanıtma: G. Németh, *KcsA* II, 1926, s. 132-134.]

Pekarskiy, E. K. (1917-1930), ***Slovar' yakutskogo yazıka***, I-III, Petrograd. (Bu sözlüğün I. Cildi TDK tarafından yayımlanmıştır.)

Pelliot, Paul (1925), 'Notes zur *Karakorum*', *-YA*. Nisan-Haziran.

PhTF = *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Wiesbaden, 1959.

Poppe, Nicholas (1955), ***Introduction to Mongolian Comparative Studies***, (= *MSFOu* 110), Helsinki.

_____ (1954), ***A Grammar of Written Mongolian***, Wiesbaden.

_____ (1955),'The Turkic Loan Words in Middle Mongolian', *CAJ* 1, s.36-42.

_____ (1957), 'Dietürkischen Lehnwörter im Tschwassischen', *UJb* 7, s. 151-167.

_____ (1960), ***Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*** Teil I, ***Vergleichende Lautlehre***, Wiesbaden.

_____ (1960), 'On some Altaic Loan Words in Hungari-an', *American Studies in Altaic Linguistics*, Bloomington. s. 139-147.

_____, 'Altaisch und Urtürkisch', *UJb*, Vol. 6.

_____ (1965), *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden.

_____ (1952), 'Plural Suffixes in the Altaic Languages', *UAJb* Vol. XXIV, No. 3-4, s.65-83.

_____ (1964), 'Mongolian Loan Words in Evenki', *CAJ* 9, s. 95-103.

Pritsak, Omeljan (1951), '*Kara*. Studie zur Türkischen Rechtssimbolik', *Zeki Velidi Togan Armağanı*, Ankara.

_____ (1964), 'Der 'Rhotasizmus' und 'Lambdazismus' ', *UAJb* 35, Fasc. D, s. 337-349.

_____ (1959), 'Bulgaro-Tschvaschica', *UAJb* XXXI, s. 301-303.

_____ (1957), 'Tschuwaschische Pluralsuffixe', *Studia Altaica*, Wiesbaden, s. 137-155.

Procksoch, Erich (1983), ***Osmanisches Worgut im Sudan Arabischen***, Berlin.

Püsküllüoğlu, Ali (1974), *Yaşar Kemal Sözlüğü*, İstanbul, 96 S. (= ***YKS***)

Radloff, W. (1882), ***Phonetik der nördlichen Türksprachen***, Leipzig.

_____ (1888-1911),***Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte***, 4 vols. St-Petersburg.

Ramstedt, G. J., 'Über die Zahlwörter der altaischen Sprachen', *JSFOu* XXIV, 1.

_____ (1903), *Über die Konjugation des Kahalkha Mongolischen* (= *MSFOu* XIX), Helsinki.

_____ (1935), ***Kalmückisches Wörterbuch***, Helsinki. (= ***KWb.***)

_____ (1949), Studies in Korean Etymology, Helsinki. (*MSFOu* 95). (= ***SKE.***)

_____ (1957), *Einführung in die altaische Spachwissenschaft I, Lautlehre*, Bearbeiter und herausgegeben von Pentti Aalto, *MSFOu* 10:1. (= ***Laut.***); *II. Formenlehre*, *MSFOu* 10:2 (1952), Helsinki, 1952.

_____ (1955), 'Die Zahlwörter ***jigirmi*** und ***jüz***', *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul, s. 227-230.

Rassadin, V. İ. (1980), ***Mongolo-Buryatskie Zaimstvovaniyav Sibirskih Tyurskih Yazıkah***, Moskva. (Bu eserde ***Altayca*** kelime listesi de vardır.)

Redh. = ***Redhouse Sözlüğü.***

Räsänen, Martti (1969), ***Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen***, Helsinki. (= ***V/VEWT***)

_____ (1932), 'Türkische Nomina instrumenti auf ***-man*** (***-män***) und Entsprechungen in den slavischen Sprache', *AAScF* Serie B, 27, s. 273-276.

_____ (1935), 'Türkische Lehnwörter in den permischen Sprachen und im Tscheremissicchen', *FUF* 23, s.103-107.

_____ (1953), 'Dasruss. Wort ***syčúg*** "Labmagen, abomasus" ', *ZSIPh* 22, s. 128.

_____ (1957), ***Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen***, Helsinki.

RİA = T. Günay, ***Rize İli Ağızları***, Ankara, 1980.

RO = *Roczmik Orientalistyczny.*

Róna-Tas, A. (1970), 'Some Problems of Ancient-Turkic', *AO* XXXII, s. 209-229.

Röhrborn, K. (1977-1988), ***Uigurisch Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien Lfg. I-IV***, Wiesbaden.

Rössler, R. (1865), Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Rumânischen, Wien.

RTK = T. Gülensoy, *Yaşayan Rumencedeki Türkçe Kelimeler*

Ryuma-Sırkaşeva, L. T. ve N. A. Kuçigaşeva (çeviren: Ş. H. Akalın) (2000) ***Teleüt Ağzı Sözlüğü***, Ankara. TDK yay. (=***TAS***)

Sakaoğlu, Saim (1999), '***Yüne-*** fiili üzerine', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992,* Ankara, s. 457-462.

_____ (2001) ***Türk Ad Bilimi I. Giriş***, Ankara. TDK yay.

[**NOT**: Konya: ***yüne-*** // An.ağl. ***yülü-*** ~ ***yüle-***; DLT: ***yüli-***; TS. ***yülü-***; DDK: ***yülü-*** (O.Ş. Gökyay)/***yüli-*** (M. Ergin) bilgilerini verir.]

Samoyloviç, A. N., 'O Slove '***gil***' – 'dom', 'sm'ja' v narečijax peredneaziatskixturkov', *Jafetičeskij sbornik* 3, 1925, s. 99-102.

SAO = *Studia et Acta Orientalia.*

Schaeder, Hans Heinrich (1941) 'Türkische Namen der Iraner', *Festschrift Fiedrich Giese aus Anlaß des siebenzigsten Geburststtags*, Leipzig. S. 1-34. *die Welt des Islams*. Sonderband.

Schmidt, I. J. (1835), ***Mongolisch-Deutch-Russisches Wörterbuch nebst einem Deutschen und einem Russicshen Wortregister***, St. Petersburg, Leipzig.

Schönig, Claus (2000) ***Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen,*** Wiesbaden.

Schubert, Gabriella (1985), 'Turkish ***oda*** and Hungarian ***szoba*** in the languages and residental cultures of the Balkan Peninsula', *CAJ* 29, s. 242-265.

Schutz, Edmond (1977) 'The ***Tat*** people in the Crimea', *AOH* XXXI, s. 77-106.

SÊ = *Sovetskaja Êtnografija.*

Serebrennikov, B. A. (1971), 'Čto bylo pervičnym *r²* ili *z* ?', *ST* 1, s. 13-19.

Sevortyan, Ê. V. (ölm. 1978) [N. Z. Gadjieva-G. İ. Donidze- A. K. Koklyanova-L. İ. Lebeden-L. S. Levitskaya-L. A. Pokrovskaya-A. A. Yuldaşev-F. D.Aşmin] ***Êtimologičeskij slovar' tjurkskix jazıkov, I.*** (b), Moskva, 1978; ***II.*** (*v, g*), Moskva, 1980; ***III.*** (*Dž, Ž, J*) Moskva, 1989; ***IV.*** (k, ḳ), Moskva 1997; ***V-VI-VII*** (*k, ḳ; l-s; t-ş*) harfleriyle başlayan sözler yer alacaktır.) (= ***ÊSTJa***)

[Tanıtma ve tenkidi için bk. T. Tekin, ***Makaleler II,*** Ankara 2004, s. 86-97.]

_____ (1976) 'Tjurskie ***BEBE, BEŠİK*** i ***BELE-***', *Hungaro-Turcica*, Budapest, s. 149-154.

Shnitnikov, Boris N. (1966) *Kazakh-English Dictionary*, The Hauge.

Sinor, Denis (1952), 'On Some Ural-Altaic Plural Suffixes', *AM*, New Ser., 2, s. 203-230.

_____ (1977) 'An Altaic word for '***snowstorm***' ', *StO* 47, s. 219-231.

Skok (***EtRj***) = Petar Skok (1971-1974) ***Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jeziki, I-IV,*** Zagrep.

Sleptsov, P. A., (pod red.) ***Yakutsko-russkiy Slovar'***, Moskva, 1972.

Slovar' baškirskih govorov v dvuh tomah. 1 T. Vostočdialekt. Red.: N.H. Masjutova, Ufa, 1967.

Soykun, Ömer Naci (1995) ***Felsefe ve Dil. Wittegenstein Üstüne Bir Araştırma,*** İstanbul, 591 S., Kabalcı yay.

SPAW = *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften.*

Sravnitel'no-istoričeskaja tyurskixyazıkov. Leksika, Moskva. [Bu ciltte etimolojik açıklamalar, öneriler ve görüşler yer almaktadır.]

ST = *Sovetskaja Tjurkologija.*

Stacbowski, Stanisław (1998) ***Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü***, İstanbul.

StO= Studia Orientalia.

Street, John (1980) 'Prot Altaic ****l(V)b-*** > Turkic ***š*** ', *CAJ* XXIII, 3-4, Wiesbaden, s. 285-303.

_____ (1957) ***The Language of the Secret History of the Mongols,*** New Haven.

Suciu, Emil (1984), ***Influenta turcâ asupra limbii române***, (Doktora tezinden özet), Bucureşti.

Şaineaun, Lazar (1900) ***Influenta orientală asupra limbei şi culturei române, I-II.*** (= Romen dili ve kültürü üzerine şark tesiri), Bucureşti.

Şçerbak, A. M. (1966) 'O haraktere leksiçeskih vzamosyazev tyurskih, mongol'skih i tunguso-man'çjurskihyazıkov', *Voprosı Yazıkoznaniya* 3, s. 21-35.

_____ (1971) *Sravnitel'naya fonetika tyurskih yazıkov*, Leningrad. (= Şçerbak, ***Fonetika***)

_____ (1971) 'O morfologiçeskom sostave obraznyx glagolov tipa ***bakyr-, çakyr-, hajkyr-***', *ST*, 3, s.8-12.

_____ (1997) ***Rannie tjurksko-mongol'skie jazykovye svjazi (VIII-XIV)***, Sankt-Petersburg.

Şipova, E. N. (1976) ***Slovar' tjurkizmov v russkom jazıke,*** Alma. (= ***Şipova, STRJa***)

Škaljić, A. (1966) *Turcizmi u srpskohratskom jeziku*, Sarajevo. (= Škalkič (***Turc***)

Takeuçi, Kazuo (1996) 'Türk Dil Tarihinde Rhotasizm ve Lambdasizm', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara, s. 534-540.

_____ (1996) 'Türk dillerinde "üçüncü" kişi kategorisi', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 85-93.

[*Şahıs zamiri*:
ol (Tuv., Hak., Alt., Kzkk., KKlp., Krç.-Blk., KarT.)
ul (TatK., Bşk.)
o (Kum.,TT., Az., Trkm., Gag.)
u (Özb., Uyg.)
(k)ol (SUyg.)
vu (Sal.)
văl (Çuv.)
kini (Yak.)

İşaret zamirleri:
(g)ol (SUyg.)
ol (Yak.)
văl (Çuv.)
Diğerleri aynı.
Adların 3. kişi ekleri: (s.88)
Çuv. **-(i) ~ -ĕ**
Yak. **-(t)a ~ e ~ o ~ ö**
Tuv. **-(z)°**
Hak., Alt. **-(z)ị ~ i**
Kzk., KKlp., Nog. **-(s)ị ~ i**
Kırg., Krç.-Blk., KarT., TT., Az., Gag. **-(s)°**
TatK. **-(s)ị ~ e**
Bşk. **-(h)ị ~ e ~ o ~ ö**
Özb., Uyg. **-(s)i**
SUyg. **-(s)ə**
Sal. **-(s)ə ~ i**
Trkm. **-(θ)ị~ i**
3.kişi ve –dır:
Nog., Bşk., Trkm. **-dir**
Kum., KarT., TT., Gag. **-d°r**
Krç.-Blk., KarT. **-d°**
KarT., TT., Gag. **-t°r**
Özb. **-di**
Uyg. **-du**
SUyg. **-dro; -tro**
Çuv., Yak., Hak., Tuv., Alt., Kzk., KKlp., Kıg.,

TatK. **ø**
-sin '3.kişi ve nesneye karşı istek':
-sin (Hak.,Alt., Kzk., KKlp., Nog., Özb.)
-zin (Hak., Alt.)
-sın (TatK.)
-sun (TatK.)
sen (TatK.)
-s°n (Tuv., Kum., Krç.-Blk., KarT., TT., Az., Trkm.,Gag.)
-z°n (Tuv.)
-hın ~ hen ~ hon ~ hön (Bşk.)
ø (SUyg., Sal.)

Talu, Sultan (1996) 'İran'da Horasan Türkçesi bir dergi: GALAM UCU', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 181-1865.

[Horasan Türkçesindeki: *yaxun, gonşu, ġāzān, ġārā, ged-, ġılınc, çağa, ārdunnan* 'ardından', *āta, tānu-, min-, ġız, bā* (< var), *dālu* 'ard', bax-, cıx- (< çık-), *āġ* (< ak), [*men, sen, o, biz, siz, olā*], *bëva* (< baba), *āta, gelén bacu* 'yenge', *küréken* 'güvey', [*bir, iki, üç, tört,béş, āltu, yeddi, seggiz, doğuz, ōn, ōnbir, iyīrmi, otūz, ġırx, elli, aldmış, yedmiş, seksan, doxsan, ü:z, miŋ*], *dirnāġ, derri, sümük* 'kemik', *ireg* 'yürek', *meyn* 'beyin', *ġarn* 'mide', *ġīl* 'kıl', *tük* 'tüy', *döş, düz* 'diz', *burmaġ* 'parmak', *ü:z* 'yüz', *saġġal, il* 'yıl', *dünén* 'dün', *daŋla gëce, yāz* 'bahar', *āylā* 'aylar', *bol-* 'bitmek, sona ermek', *ért-* 'götürmek', *isle-* 'koklamak', *kölge* 'gölge', *tulki* 'tilki', *sürçek* 'hikâye', *börü* 'ayrı, diğer', *yaxşu* 'iyi', *kāta* 'büyük', *ért-* 'götürmek' sözcükleri verilmektedir.]

Tannagaşeva, N. N. Kurpeşko ve Ş. H. Akalın (1995) ***Şor Sözlüğü,*** Adana. Çukurova Üniversitesi yay.

TAS = Teleüt Ağzı Sözlüğü.

Tatarsko-russkiy slovar' (1966) Moskva.

Tatar teleneŋ aŋlatmalī süzlege. I-II (1977-1981) Kazan.

Tavkul, Ufuk (2000) ***Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü***, Ankara. TDK yay.

TD = *Türk Dili.*

TDAY = Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten.

TDED, bk. ***EFTDED***

TDEAD = *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.*

TDG = J. Deny, ***Türk Dili Grameri.***

TDK (1939-1951) ***Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi. I-VI,*** İstanbul.

TDK (1963-1989) ***Derleme Sözlüğü I-XII***, Ankara. (= ***DS***)

TDS = Türkmen Diliniŋ Sözligi.

Tekin, Şinasi (1976) ***Uygurca Metinler II. Maytrısimit***, Ankara. Atatürk Üniversitesi yay.

_____ (2000) ***İştikakçının Köşesi***, İstanbul. (= ***İK***.)

_____ (1991) '***Ev Bark*** nedir?', *Tarih ve Toplum*, 89, s. 1o-13; *İştikakçinin Köşesi*, s.91-102.

_____ (1990) 'Türkçede ***-MA-*** olumsuzluk eki ile ***-DIK+*** eki nereden geliyor?', *Tarih ve Toplum*, C. 13, sayı: 74 (Şubat), s. 78-81.

Tekin, Talat (1960) '***Amca***' ve '***Teyze***' kelimeleri Hakkında, *TDAY-Belleten*, s. 283-294.

_____ (1968) ***A Grammar of Orkhon Turkic***, Bloomington, Indiana.

_____ (1969) 'Zetacizm and Sigmatism in Proto-Turkic', *AOH* XXII, 1, s. 51-80.

[Türkçesi: (1980) ***Orhon Türkçesi Grameri,*** Ankara, TDK yay.]

_____ (1975) ***Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler***, Ankara, Hacettepe Üniv. yay.

_____ (1977) 'Ön Türkçede Ünsüz Yitimi', *TDAY-Belleten* s.35-51.

_____ (1983) 'On the Structure of Altaic Echoic Verbs in {-KırA-}', *AOH* XXXVI,1-3, Budapest, s. 503-513.

_____ (1983) 'Türkçedeki en eski ödünç sözler', *TD* C.47, Sayı: 384, s. 526-529.

_____ (1985) '***Üze*** zarfı hakkında', *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler I., Türk Dili,* cilt I, İstanbul, s. 253-260.

_____ (1986) 'Turkic ***tiš***, Chuvash ***šal*** and Mongolian ***šidün***', *WZKM* 76, s. 293-297.

_____ (1988) ***Orhon Yazıtları***, Ankara. TDK yay.

_____ (1988) ***Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası***, Ankara, TDK yay.

_____ (1989) 'Old Turkic ***TWYZW=tözü***', *CAJ* 33, 1-2, s.118-125.

_____ (1989) 'On the Origin of Turkic Negative Suffix {-***mA***-}', *AOH* XLIII, 1, s.81-86.

_____ (1993) ***Irk Bitig*** *(The Book of Omens)*, Bloomington.

_____ (1994) 'Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar. II', *TDA* 4, s. 159-169.

_____ (1994) ***Tunyukuk Yazıtı***, Ankara, Simurg Yay.

_____ (2000) 'Ana Türkçede ***z***'leşme ve ***ş***'leşme', XIII. *Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, BÜ Yayınevi, İstanbul, s. 1-12.

_____ (2003) ***Makaleler I: Altayistik***, (Haz.: E. Yılmaz-N. Demir), Ankara. Grafiker Yayıncılık, 384 S. (= ***Mak.I.)*** (Bu kitapta T. Tekin'in *Altayistik* ile ilgili 35 makalesi yer almaktadır.)

_____ (2004) ***Makaleler II: Tarihi Türk Yazı Dilleri***, Ankara, 626 S. Öncü Kitap yay. (= ***Mak.II.***) (Bu kitapta T. Tekin'in *Türkoloji* ile ilgili, Türkçe ve İngilizce 54 makalesi yer almaktadır.)

_____ 'On the Origin of Primary Long Vowels in Turkic', *UAJb* 48, s.231-236.

[NOT: T. Tekin'in burada yer almayan makaleleri için ***Makaleler. I*** ve ***II***'ye bakınız.]

Temir, Ahmet (1956) 'Die Konjuktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen', *Oriens*, IX, s. 41-85 ve 233-280.

Tenişev, E. R. (1963) ***Salarskiy jazık***, Moskva.

_____ (1968) ***Tuvinsko-russkiy slovar'***, Moskva, 1968.

_____ (1976) ***Stroy sarıg-yugurskogo yazıka***, Moskva.

_____(1984) ***Sravnitel'no-istoričeskaja grammatik tjurskix jazıkov. I.*** (Fonetica), Moskva, 1984; ***II.*** (Sintaksis), Moskva, 1986; ***III.*** (Morfologija), Moskva, 1988; ***IV.*** (Leksika), Moskva, 1999.

_____ -H.Süyünç (1989) ***Karaçaevo-Balkarsko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

TETTL = A. Tietze, ***Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı.***

Tezcan, Semih (1981) 'Kutadgu Bilig Dizini Üzerine', TTK-*Belleten*, XLVI/2

TG = T. Banguoğlu, ***Türkçe Gramer***.

THAY = *Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı*. (Kültür Bakanlığı, MİFAD yay., Ankara)

Theodoridis, Dimitri, 'Türkeitürkisch ***piliç***', *Münhener Studien zur Sprachwissenschaft*, Heft 33, München 975, s.85-88.

Thomsen, K., 'The closed ***e*** in Turkish', *AO* XXI,3-4 (Havniae 1957),s.150-153.

Tietze, Andreas (1958) 'Eine weitere griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch', *Németh Armağanı*, Ankara. TDK yay.

_____ (1971) '***Su*** kelimesine dair düşünceler', *Voprosy tjurkologii*, Bakû, s. 27-32.

_____ (1983) 'Türkisch ***burun*** 'nase' ', *WZKM* 75, s. 98-156.

_____ (1992) 'Altosm. ***ol-*** 'habitare' ', *Mélanges offerts à Louis Bazin*, Paris, s. 53-55.

_____ (2002) ***Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı.*** C.I, A-E, İstanbul-Wien, 763 S. (Ansiklopedi boyu) (= ***TETTL***.)

Timofeyena, L.-Ryumina Sırkaşeva-Nadejda Aleksandrova Kuçigaşeva (1995) *Teleüt-Orus Söslik*, Kemerovpo.

[Türkçesi: (Ş. H. Akalın-C. Turgunbayev (2000) *Teleüt Ağzı Sözlüğü,* Ankara, X+133 S., TDK yay.]

TK =Türk Kültürü.

TKA = Türk Kültürü Araştırmaları.

TM = Türkiyat Mecmuası.

TMEN = bk. G. Doerfer.

TMES =bk.Emiroğlu, K., *Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü*.

Toivonen, Y. H. (1943-1944) 'Türkische Lenwörter im Ostjakischen', *JSFOu* 52.

Trask, R. L. (2000) ***The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics,*** Edinburg University Press, Edinburg.

[Tanıtma: M. Erdem, *TD* 634, s. 628-630]

Trjarski, Edward (1979) The ***dog*** in the Turkic area: An ethnolinguistic study', *CAJ* 23, s. 297-319.

_____ (1977) Turkic Names for ***Mushrooms***. Native Terms and Loan Words', *MSFOu* 158, s. 241-254.

TS = ***Tarama Sözlüğü***. (TDK yay.)

TSb = *Tjurkologičeskij Sbornik*.

TTG = Z. Korkmaz, ***Türkiye Türkçesi Grameri***.

Tuhf. = ***Ettuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugâti't-Türkiyye***.

TUL = ***Türkçe Uygurca Lugat***.

Tulum, Mertol, '***-la/-le*** ekine dair', İÜEF *TDED* 26,1993,s. 157-164.

Tumeşeva, D. G., ***Slovar' dialektov sibirskix tatar***, Kazan, 1992. (= ***SDST***)

Tuna, Osman Nedim (1947) 'Tabiat Takilidi Kelimelerden Fiil Yapan Ekler' *Türk Eli*, I/2 (Şubat), s. 2-4; I/3 (Mart),s. 4-9; I/4 (Nisan), s. 5-7.

_____ (1960) 'Köktürk Yazılı Belgelerinde Uzun Vokaller', *TDAY-Belleten*, s. 213-282.

_____ (1961) 'Kelimeler arasında: ***bez, beze-, susam, simit, balta***', *TD* X/112, s. 212-214.

_____ (1961) 'Kelimeler arsında: ***türban, baldıran***', *TD* X/114, s. 389-401.

_____ (1961) 'Kelimeler arasında: ***akçe, armağan, som***', *TD* X/116, s. 547-550.

_____ (1965) ***Mongolian Loan Words in Ancient and Middle Ottoman***, IACRP Seattle, Washington, March 1, 34 S.

_____ (1965) ***Turkic Etymologies***, Seattle, IACRP, June 2, 13 S.

_____ (1972) 'Osmanlıcada Moğolca ödünç kelimeler. I', *TM* XVII (İstanbul), s. 209-250.

_____ (1972) 'Turkic and Mongolian Loan Words in Hındustanı (=Urduca)', Duke University Chapel Hill, North Caralina. *182. Meeting of the American Oriental Society*, April 19, 32 S.

_____ (1976) 'Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler. II', *TM* XVIII, s. 281-314.

_____ (1980) ***Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi***, Ankara, TDK yay. (= ***Tuna***)

_____ (1984) 'Kelimeler arasında: ***iyi,izgi,ilgi,oda, otağ, yama, yamak; yasa, yasak; kışla, kışlak; yayla,yaylak; biçik, buçuk; bıcak, bucak; biçim, biçki, bıçkı; isilik,ısı, ısın-,ısıt-, sıcak,sıtma;sivilce, sivri, söbe, zövlek; düğün, düğüm; yığ-, yıl-, börek,oğlan, tilgen, ilik...***', *TD* XLVIII/387 (Mart), s. 150-155.

Türk, Vahit (1999) 'Türkçede isim ve fiil olarak ortak kullanılan bazı kelimeler üzerine', *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara, s. 1165-1173.

_____ (2003) 'Türkçede ön seste ünlü düşmesi (aphaeresis-aphesis) örnekleri', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, s. 223-233.

Türkçe Sözlük I-II (1988) Ankara. TDK yay., 1679 S. [Hazırlayanlar:H. Eren-N. Gözaydın-İ. Parlatır-T. Tekin-H. Zülfikar] (= ***TS***.)

Türkiye Mülki İdare Bölümleri: Belediyeler-Köyler (1985), 1 Kasım 1985 Durumu, Ankara, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü yay.

Türkmence-Türkçe Sözlük (1995) (hzl.: T. Tekin-M. Ölmez-E. Ceylân-Z.Ölmez-S. Esker), Ankara. Simurg yay.

Türkmen Dilinin Sözlügi (1962) Türkmenistan Ilımlar akademiyasının korrespondent-çleni M. Ya.Xamzayev'in umumı redaksıyası bilen, Aşkabat.

Tsintsius,V.İ. (1977)***Sravnitel'nyj slovar' tunguso-man'čžurskix jazıkov II.***, Leningrad.

Tsintsius, V.İ. - L. D. Rişes (1957) ***Evensko-russkiy slovar'***, Leningrad.

Tulum, Mertol (1993) ***'-la/-le*** ekine dair', *TDED* 26, s. 157-164.

Tumaşeva,D. G. (1992) ***Slovar' dialektov sibirskix tatar***, Kazan.

Tüzgen, Mümin Abdulla (1989) ***Türkçe-Uygurçe Lugat***, Milletler Neşriyatı, Pekin. (= ***TUL***)

Tzitzilis, Christos (1987) ***Grechische Lehnwörter im Türkischen (mit besonderer Berücksichtigung der anatolischen Dialekte)***, Wien. (= Tzitzilis: ***GrLw***)

_____(1989)'Zu den griechisch-türkischen Sprachbeziehungen', *LB* 32, s. 185-197.

_____ (1990) 'Zur Problematik des Lehnguts im pontischen Türkisch', *Studiesin Greek Linguistics, Supplement*, Thessaloniki, s. 179-214.

UAB = *Ural-Altaische Bibliothek.*

UAJb = *Ural-Altaische Jahrbücher.*

UJb = *Ungarische Jahrbücher.*

V/VEWT = bk. M. Räsänen.

Vámbery, A. (1878) *Die primitive cultur des turco-tatarischen Volkes*, Helsinki.

_____ (1877, 1878) 'A török-tatár nyelvek etymologiai szótára' *NyK* 13: 249-483. [Türk dillerinin ilk etimolojik sözlüğüdür.]

[Macarcası: 1877; Almancası: 1878, Leipzig, XXIV+228 S.]

Vásáry, István (1976) 'Two Old-Turkic Loan Words in Hungarian', *Hungaro-Turcica*, Budapest, s. 239-247.

_____ (1982) 'The Institution of Forster-Brother (***emildäš*** and ***kökäldäš***) in Chingisid States', *AOH* XXXVI, s. 549-562.

_____ (1994) 'Çöp and its Derivatives: A Turkic Family of wosrds and their Reflections in Hungarian', *Journal of Turkology* 2, s. 273-303.

Vasmer, Max, ***Russiches Etymologisches Wörterbuch. I-III***, Heidelberg, 1950-1958. (= ***Vasm.REW I., II, III.***)

Vernadsky, V., 'Notes on the origin of the word ***tamgha***', *JAOS* 76, 1956.

Vja = *Voprosy Jazykoznanija.*

Vladimirtsov (***TurÊl***) = Vladimirtsov, B. Ya., 'Tureckie êlementy v mongol'skom jazıke', *ZVORAO* 1911.

Wendt, Heine F., ***Die türkischen Elemente im Rumänischen***, Berlin, 1960.

WI = *Die Welt des Islams.*

WZKM = *Wiener Zeitschrift für die Kunde Morgenlandes.*

Yamamto, Kengo, ***A classified Dictionary of Spoken Manchu, with Mandcu, English and Japanese Indexes***, Edited by the Institute for the study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo Gaykokugo Daygaku, 1969.

Yedekçioğlu, Kâzım, (1992) ***Kayseri Ağzı. II. Sözcükler***, Kayseri.

Yegerov, V. G., ***Etimologiçeskiy slovar çuvaşkogo yazıka***, Çeboksarı, 1954.

Yeni Tarama Sözlüğü (1983) (hzl. Cem Dilçin), Ankara. TDK yay. (= ***YTS***)

Yeremenov, D. Y. (1970) 'K semantike tyurskoy etnonimi', *Etnonimi*, Moskva, s. 133-142.

Yıldırım, Dursun (1996) 'Köktürk Yazıtlarında ***öd tenri*** aymaz, ***yag(g)ıl*** 'katıl' olmaz', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara, s. 549-559.

YKS = A. Püsküllüoğlu, ***Yaşar Kemal Sözlüğü***.

Yudahin, K. K. (1965) ***Kirgizsko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

[Türkçesi: (A. B. Taymas, ***Kırgız Sözlüğü I-II***, (1947) Ankara. TDK yay.)] (= ***KS***.)

Yusuf Has Hâçip, ***Kutadgu Bilig***. [Yayınlayan: R. R.Arat, *Kutadgu Bilig* ***I***. (Metin), ***II***. (Tercüme), ***III***. (Dizin)] (= ***KB***.)

Yüce, Nuri (1977) '***Doqurcun-*** ein türkisches Wort mit einem mongolischen Suffix', *ALTAICA. Proceeding of the 19th annual meeting of the PIAC*, Helsinki, s.255-259.

_____ (1988) ***Mukaddimetü'l-Edeb: Şuşter Nüshası,*** Ankara. TDK yay. (= ***Muk***.)

Zajaczkowsky, A. (1932) ***Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraimskim***, Kraków.

ZAS = *Zentralasiatische Studien.*

ZBalk = *Zeitschriftfür Balkanologie.*

ZDME = *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.*

Zimonyi, I. (1990) ***The Origins of the Volga Bulgars***, Szeged: Studia Uralo-Altaica 32.

ZKV = *Zapiski KollegiiVostokovedv pri Aziatskom muzee Rossijskoj Akademii Nauk* (Akademii Nauk SSSR).

ZTS = ***Zazaca-Türkçe Sözlük***.

DİLLER, ŞİVELER, LEHÇELER

Alt.	Altay Türkçesi
An.ağl.	Anadolu ağızları (Türkiye Türkçesi ağızları)
Ar.	Arapça
Arn.	Arnavutça
AT.	Anadolu Türkçesi
Az.	Azerî Türkçesi
Bar.	Baraba Türkçesi
Blg.	Bulgarca
Blk.	bk. Krç.-Blk.
Belt.	Beltir Türkçesi
Bşk.	Başkurt Türkçesi
Bury.	Buryat Türkçesi
Çağ.	Çağatay Türkçesi
Çer.	Çeremişçe
Çin.	Çince
Çul.	Çulım Türkçesi
Çuv.	Çuvaş Türkçesi
DoğuTü.	Doğu Türkçesi
Dolg.	Dolganca
EAT.	Eski Anadolu Türkçesi
EFars.	Eski Farsça
Erm.	Ermenice
ET	Eski Türkçe
Ev.	Evence (Lamutça)
Evk.	Evenkice (Tunguzca)
Fars./Far./Fa.	Farsça
Fin.	Fince
Gag.	Gaga(v)uz Türkçesi
GSlav.	Güney Slavca
GT.	Genel Türkçe
Gür.	Gürcüce
Hak.	Hakas Türkçesi
Halh.	Halha Moğolcası
Haz.	Hazar Türkçesi
Hlç.	Halaç Türkçesi
İng.	İngilizce
İsp.	İspanyolca
İt.	İtalyanca
Jap. /J.	Japonca
KarH/T	Karay/Karayim Türkçesi (Haliç, Troki)
Ker.	Kerkük Türkçesi (Irak Türkmen)
Krç-Blk.	Karaçay-Balkar Türkçesi
Karag.	Karagas Türkçesi
Kırg.	Kırgız Türkçesi
Kız./Kzl.	Kızıl Türkçesi
KKlp.	Karakalpak Türkçesi

Kalm.	Kalmuk Moğolcası
Kıpç.	Kıpçak Türkçesi
Kır.	Kırım Türkçesi
Kor.	Korece
Koyb.	Koybal Türkçesi
Kum.	Kumuk Türkçesi
Kürt.	Kürtçe
Kuğ.	Kuğu Türkçesi (Ku Kiji)
Kum.	Kuman Türkçesi
Kumd.	Kumandı Türkçesi
Kûr.	Kurdakça
Küer.	Küerik Türkçesi
Kzk.	Kazak Türkçesi
Lat.	Latince
Laz.	Lazca
Lez.	Lezgice
Mac.	Macarca
Mak.	Makedonca
Ma./Man.	Mançuca
Miş.	Mişer Türkçesi
Mngr.	Monguor Moğolcası
Moğ.	Moğolca
Mord.	Mordvince
Nog.	Nogay Türkçesi
Oğ.	Oğuz Türkçesi
OFars.	Orta Farsça
Ordos	Ordos Moğolcası
Ork.	Orkun (Orhun) Türkçesi
Os.	Osetçe
Ost.	Ostyakça
OT.	Orta Türkçe
Oyr.	Oyrat Türkçesi
Öl.	Ölötçe
Özb.	Özbek Türkçesi
ÖzbA.	Afganistan Özbekçesi
Peç.	Peçenek Türkçesi
Pehl.	Pehlevî
Rom.	Romence
Rum./R.	Rumca
Rus.	Rusça
Sag.	Sagay Türkçesi
Sal.	Salar Türkçesi
Sam.	Samoyetçe
Sart.	Sartça
Soğd.	Soğdça
Sankr./Snkr.	Sanskritçe
Slav.	Slavca
Soy.	Soyon Türkçesi
Srp.	Sırpça
SUyg.	Sarı Uygur Türkçesi
Şor.	Şor Türkçesi

Tac.	Tacikçe
Tar.	Tarançi Türkçesi
Tara	Tara Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
TatK.	Kazan Tatar Türkçesi
TatS.	Sibirya Tatar Türkçesi
Telf.	Tellafer ağzı (Irak Türkmen)
Tib.	Tibetçe
TohA	Toharca A
TohB	Toharca B
Töl.	Tölös Türkçesi
Trkm.	Türkmen Türkçesi
TT.	Türkiye Türkçesi
Tung.	Tunguzca
Tuv.	Tuva Türkçesi
Tü.	Türkçe
Tüm.	Tümen Türkçesi
Ury.	Uryanhay Türkçesi
Uyg.	Uygur Türkçesi
Vog.	Vogulca
Volga Blg.	Volga Bulgarcası
Vot.	Votyakça
Yak.	Yakut Türkçesi
Yen.	Yenisey Türkçesi
YFars.	Yeni Farsça
YT.	Yeni Türkçe
YUyg.	Yeni Uygur Türkçesi
Yuk.	Yukagirce
Yun.	Yunanca

ÇEVRİYAZI (Transkripsiyon) İŞARETLERİ

Å, å = yarı yuvarlak a (Özbek Türkçesinde)
đ= DLT'teki altı ***noktalı d*** yerine. [Nişanyan bu sesi **dh** ile göstermiştir.]
δ= Ön Türkçedeki ***d** sesi.
č = **ç**
š = **ş**
z, = Başkurt Türkçesinde z~s arası ünsüz.
ě = e'den farklı ünlü
ä = açık e
é = kapalı e
γ = arka damak **ġ** (غ) ünsüzü
ĥ, x = hırıltılı h (خ)
I = ı, i, u, ü ünlüleri
ĭ = ı'dan farklı ünlü
ï = ı ünlüsü
q = arka damak **ḳ** ünsüzü
ń = **n**'den farklı ünsüz
Ŋ, ŋ = Nazal **n** (ڭ)
Ŏ, θ = o, ö'den farklı ünlü
ŕ = r'den farklı ünsüz
ś = s'den farklı ünsüz
β = w ~ b arası ünsüz [β > w > v > b]
w = çift dudak ünsüzü
ž = j ünsüzü
(-) = Ünlüler üzerinde uzunluk işareti: **ā, ē, ī, ō, ū̄** gibi.
(°) = Ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti.
(~) = Ünlüler üzerinde nasallık işareti: **ã** gibi.

ÖTEKİ KISALTMALAR

a.g.e. = adı geçen eser
ay. = aynı
C. = Cilt
hlk.= halk ağzı (Anadolu ağızları)
ibid./Ibid. = gösterilen yer
p./pp. = sayfa
s./S. = sayfa

SÖZLÜK

-A-

***ā** = Moğ. **i**
tāş** = ***çilağun
sāz** =/**sārığ** = ***sira
***yāz** = **nirai** ...vb.

a 'Ünlem' = ET. ***a***

+A Yer ve yön bildiren ek.
< ET.+***ġA***
ev+e < *ev+ge, göz+e* < *köz+ge, at+a* < *at+ġa* ...vb.

1) **+ka/+ġa >+a** [Bu ekin hareket noktası şudur: Yapım ve çekim ekleriyle kelimenin bünyesinde bulunan bazı eklerin başındaki **ġ/k** sesi Oğuzcada düşer: *kağanka tegi* 'hükümdara doğru" (yön)
2) Yer ve yön bildirir.]
3) Kalıplaşma yoluyla *başka* <baş+ka, *özge* < öz+ge, *göze* 'pınar' < göz+e vb. gibi ad ve ad soylu sözcükler yapar.

Datif-lokatif eki **-a/-e**'nin eskiliği en açık şekilde, Çuvaşçada görülür. Volga Bulgarcasında datif-lokatif eki, bilindiği gibi, **-a/-e**'dir: *āhirat-a,cāla* 'yılda, yılında', *işne* 'içinde' (< *iç+i+n+e*), *baçne* 'başında' (< *baç+i+n+e*), vb. (T. Tekin, ***Volga Bulgar Kitabeleri***; T. Tekin, ***Mak.II***, 202)

+a Addan ad yapan ek < +***ġa***
sırça < *sır+(ı)ç+ġa*
yona < *yon* 'sırt, arka, bel' +*a*

+a Addan hayvan adı yapan ek.
sıp 'iki yaşına girmiş tay' (DLT)
+ ***a*** > *sıpa*
buğur 'erkek deve' +***a*** > *buğra*

ā 'Ağa; usta; efendi'
< ***ağa***

-A İstek-gelecek zaman kipi eki.
< ***-ġa/-ge***

*-(y)***A** < ET. –(y)**A** : Çok eski bir zarf-fiil eki. (Gab., *Alt.Gr.*, § 232)
Geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdeleriyle, çatı ekleri almış fiil gövdelerine eklendiğinde, eşli veya zıtlı tekrarlama yoluyla işlekliğini sürdürür:***ağlaya ağlaya, güle oynaya, açıla saçıla***...vb. (Z. Korkmaz, *TTG*, § 89)
Kalıplaşma yoluyla kalıcı adlar yapar: ***göre*** < gör-e, ***yana*** < *yan-a* vb. gibi.

Bu konuda bazı görüşler vardır:

J. Deny (*TDG*, § 1343): **-a-/-e-** < **-kay/-gey.**
Kononov: **-(y)a** < **-(y)ar** <**-gar** <**-gar**

+A- İsimden fiil yapan ek. *n, l* gibi akıcı ve *d, p* gibi patlayıcı, *ş, z* gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli (çok seyrek olarak iki heceli) ad köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: *ada-* < ***at+a-***, *boş+a-, benze-* < ***beñiz+e-*** gibi.
+A-, +I, +U- için bk.

A.von Gabain (*Alt.Gr.*, § 85.)
M.Erdal (*OTWF*, § 5.41)

-A- Eklendiği fiilden pekiştirme fiilleri türetir: ***ır-a-*** 'uzaklaştırmak', ***tar-a-*** 'dağıtmak', ***tık-a-34***

Bu konu için bk.
M. Erdal, *OTWF*, 190, 270, 384-5, 859.
Z. Korkmaz (*TTG*, 124, § 197.): (**-g** 'fiilden ad türeten ek'+**A-** 'addan fiil türeten ek' > **-g+A-** > **-gA-**)
T. Banguoğlu (*TG*, § 242/3: **-e-** fiilleri) : **-A-** < **-gA-**

aba[1] 'Abla' (An. ağl.)
= ET. ***** ***aba*** (*Alt.Gr.*, 294 b)
OT. *****_**aba**_ 'ana'~***apa~ana*** (DLT)
TT.: ABLA+ (LIK)
An. ağl.: ***aba, abaka, abalık, abba, abca, abeş, abı, abıca, abıla, able, abo, abu, abuca, abuş, apa, apbı, apla, apo*** (*DS.I*, 1-5; ***aba, abula*** *TMES*, 27)

AB[*B*](~ P)A+*KA*
+*LIK*
AB+*CA*
+*EŞ*
+*I/+ICA/+ILA*
+*LE*
+*O*
+*U/+UCA/+UŞ*
AP+*A*
+*BI*
+*LA*
+*O*

Tü.> **Kürt.** *aba* 'abla'; **Zaza.** *aba* '1.abla; anne' (*ZTS*, 17)

~ apa 'abla, hala, teyze' (Kzk.,

Kırg.)
epe (Kırg., Kar.)
ebe 'annenin en büyük kız kardeşi' (Tar.)
appa 'abla' (Çuv.) (*Çuv.Söz.*,5)

Tü. > **Zaza.** *aba* 'abla' (hitap ederken kullanılır) (*ZTS*, 17)

S. Nişanyan (SS, 24): ***abla=aba***= ?*ağa abe*
*Muhtemelen *ağa bey* deyimine paralel yapıdadır. *l* sesi sonradan türemiştir.
bk. H. Eren, 'Ağabey ve abla',***TD*** 1993/I, s.405-410

aba² 'Ünlem'
< ET., OT. ***awa*** 'acımak bildiren bir söz' (DLT) ~
abalı 'Bir şeyi az görme ve azımsama zamanında söylenen söz'
An.ağl.: ***abo, abō, abah, abale, abar, abaré, abarī, abarıh, abari:, abariğ, abaro, abarū, abaruh, abaruk, abarūv, abav, abay, abbo, abë, abey, abı, abığ, abışş, abıy, abıyoh, abih, abiy, abof, aboğ, aboh, abov, above, abu, abū, abuabo, abuf, abuğ, abuh, aburū, abuv, abuy, abuyh, apari:*** (*DS.I*, 24-27)

Ch. Cymeodis (1973, no. 10): < ***Yun.*** *aba*
A.Tietze (*TETTL*, 70): Cymeodis'in görüşünü nakleder. Ayrıca görüş belirtmez.

YANLIŞTIR. Çünkü, bütün Anadolu ağızlarında çeşitli varyantları ile söylenen bu 'şaşma ve korku ünlemi'nin Eski Türkçeden beri kullanıldığı bilinmektedir. Yunancadan alıntıdır demek, Türkçenin tarihî gelişimini ve gücünü inkâr etmek demektir.

aban-['Eğilerek bir şeyin, bir kimsenin üzerine kapanmak'
< ET., OT. a***w***- 'toplaşmak, üşüşmek; etrafını çevirmek' (DLT) + ***-(a)n-***

A.Tietze (*TETTL*, 71): **aban-** < ***ET.*** ***abın-*** (W.Radloff 1893 I, 626).
Bugünkü standart TT'ndeki *avun-* fiiliyle aynıdır.

A. Tietze'nin Radloff'tan verdiği **abın-** örneği **aban-** filinin eski biçimi değildir. Bu fiilin kökeni < * **awın-** olup, 'alışmak, avunmak' anlamındadır. * **aw-** fiili ise 'toplaşmak, üşüşmek; etrafını çevirmek' anlamlarını verir.

abart-['Mübalâğa etmek'
< ET., OT. * ***abı-*** 'saklamak, gizlemek, örtmek' ***+-r-t-***
TT.: ABART- (I/ICI/ICILIK/IL-/MA/MACI/MACILIK/MALI)
An.ağl.: ***afart-, afurt-*** (*DS.I*, 70)

A. Tietze (*TETTL*, 627): < ***abar-t-***

-(y)**Abil-** : Yeterlik fiili.
< -(y)*A* 'zarf-fiil eki' + ***bil-*** 'yardımcı fiil'
-Abilemez < ***-A-bil-e-mez***

abla 'Abla'
< * ***apa+la***
An.ağl.: ***abalca, abalık, abılla***

Tü.> **Ar.** (Lib., Mıs., Sur.) *āblā* (*ALTK*, 29)

Eren (*TDES*, 1): YOK

S. Nişanyan (*SS*, 24): **abla** = *aba*= *? ağa ebe* → AĞA, EBE
* Muhtemelen *ağa bey* deyimine paralel yapıdadır. **l** sesi sonradan türemiştir.
K. Emiroğlu (*TMES*, 29): < ? ***apa / ağa-bula***

abo 'Şaşma ve korku ünlemi'
< * ***a! bov!*** 'yansıma'
An. ağl.: ***obov*** (*YKS*, 13);
abo, abō, aba, abah, abale, abar, abaré, abarī, abarıh, abari:, abariğ, abaro, abarū, abaruh, abaruk, abarūv, abav, abay, abbo, abé, abey, abı, abığ, abışş, abıy, abıyoh, abih, abiy, abof, aboğ, aboh, abov, above, abu, abū, abuabo, abuf, abuğ, abuh, aburū, abuv, abuy,abuyh, apari: (*DS.I*, 24)

Tietze (*TTEL*): 'Kelimenin menşei için henüz bir nazariye ileri sürülmediği'ni yazar.
Bk. Louis Bazin, 'A propos de l'exclamation anatolienne ***abao***!', *Jean Deny Armağanı*, Ankara 1958, s. 39-49.

Tü. > **Zaza.** *bow bow* (*ZTS*, 49)

abra-['Becermek, üstesinden gelmek, yetişmek, büyümek'
< ET., OT. ***awla-*** 'toplanmak, üşüşmek' (DLT) [> *avla-* > **ab-la-* > *abra-*]

G. Clauson (*ED*, 17): < ***ET.*** **opra-** 'to grow old, decay'

NOT: DLT'te **obra-** ~ **opra-** 'yıpramak' anlamındadır.

abşak (hlk.) 'Paytak, apışları ayrık'
< ***apış+(a)k***

abuk sabuk 'Saçma'
= EAT. ***abuk/apuk*** (A. Tietze, *TETTL*, 81)
< * ***ap bu*** 'ne bu' (DLT) [>***ap-bu*** > ***abbu*** > ***abu+k***]

-(y)**AcAk** : '1. Gelecek zaman eki; 2. Adlar önünde niteleme sıfatı görevi yapar: *akacak kan...; gidilecek yol.* ...vb.'
yap-acak, gel-ecek ...vb.

Bang: < **-a** "gerundiyum" + **-cak**
T. Tekin: < **-acak/ -ıcak**

-**AcAk** 'Alet adı yapan ek'
açacak
çekecek
tutacak
ezecek
emcek~ emçek < emecek
döğecek 'sarımsak döğeceği'

accık (hlk.) 'Biraz, azıcık, pek az'
< az+a(/ı)+cık
→ **acık**
An.ağl.: ***accık, accacık, accıcık, accıg, accımuk, accucuh,accuk, acçık, acı, acıcıcık, acıcıh, acıcık, acıcuk, acıh, acık, ācık, acicik, acik, acucuh, acucuk,acuh, acuk, acük, açcık, açcuh,açcuk, aççık, aççıkça, aççik, açıcuk*** (*DS.I*, 41)

acı 'Tat alma organında bazı maddelerin bıraktığı yakıcı durum'
< ET. ***acıġ*** 'acı, hiddet, kuvvetli, pek' (*Alt.Gr.*, 292 a)
= OT. * ***açıġ*** 'acı' (DLT, KB)
[< ****āçı*** (Räsänen),
āçıġ (<* ***hāçug***) (T. Tekin);
acıġ (Clauson: *ED*, 21-22)]
****āç-*** ~ ****aç*** köklerinden. (Sevortyan) (Yanlıştır.) < ****āçı-ġ***
Çuv. *yüśi* 'ekşi; acı' << ****yaçıġ***
< ****i̇açıġ*** < ****āçıġ***= AT. ****hāçıġ*** ay.
= EAT. ***acıḳ*** 'kızgınlık, hiddet', ***acıġı tut-*** 'kızmak' (*DDK.II*, 1)
= TT. ***acık*** 'keder, elem; yas' (*BTS*, 13 b)
TT.: ACI (+LANMA/ LAN-/ LAŞMA/LAŞTIRMA/LI/LIK/MSI/ MTRAK/NACAK/NDIRMA/NIL-/NMA/RAK/ RGA/SIZ/TMA/T-/YICI)

Tü. > **Kbr.** *guası* (İ. Doğan, 1966, 314)

~ hāçuġ (Hlç.) < ****hāçıġ***
ācı (Trkm.) < ****ācī*** < ****āçıġ***
acı (Az.)
ahī (Yak.) < ****āçıġ***
haççı (Hor.) ay.
(T. Tekin, *Mak.II*, 317)

ĀCI(~ U)(G/Ğ)

Sevortyan (s.9): Trkm. ***ācı*** < ****āç***.
YANLIŞTIR. Çünkü, ***ācı*** < ****ācī*** < ****āçıġ***'dır.

acı-['Acımak'
< AT. ****āçı-*** 'Acı olmak, acılaşmak'
[< ***açı-*** (Clauson: *ED*, 20-21; Röhrborn 1977, 40)]
(< ****hāçı-***) (T. Tekin)
Çuv. *yüś-* 'ekşimek, mayalanmak' << ****yaçı-*** < ****i̇açı-*** << ****hāçı-*** = AT. ****hāçı-*** ay. (T. Tekin, *Mak. II*, 317)
TT.: ACI- (MA/MASIZ/MASIZCA/MASIZLIK/NACAK/ NDIRMA/NDIR-/NIL-/INMA/ IN-/TMA/T-/YICI)
~ āca- (Trkm.) < ****āçı-*** [-**a**- ikinci dir.]
acı- (TT., Az.)
ahıy- (Yak.) < AT. ****āçı-***

Sevortyan (s. 9):Trkm. ***āca-*** < ****āç-***
YANLIŞTIR. Çünkü, AT. ****āçı-***'tır. Trkm. ***āca-***'taki /a/ ikincil olup, /ı/'dan gelişmiştir. Krş. Trkm. ***oka-*** < ***okı-***, ***doka-*** < ***dokı-*** vb. (*Mak.II*, 95)

acıca (hlk.) 'Maden suyu'
< ***acı+ca***

acıcık 'Pek az' ~ ***azacık*** ~ ***azıcık***
< ***acı+cık*** [****az+(ı)cık***]
[< *ET. ***–çuk*** (M.Erdal, *OTWF* 1991 I, 44-47) > EAT. ***–cuk*** > TT. ***-cık***]
Bk. **accık**

acık[1] 'Öfke'

= ET. ***açık*** (> EAT. ***acuk***)
An.ağl.: ***acıhlandır-, acıklandır-, acış-, acuhlan-, açuvlan-*** 'Kızmak, çıkışmak, öfkelenmek' (*DS.I*, 46); ***acık, acıh, açuv*** '1. keder, ıstırap, elem; 2. merhamet, şefkat; 3. öfke; hiddet' (*DS. I*, 48)
acığ 'öfke' (Az.)
acığı tut-, acığlan- 'öfkelenmek' (Az.) (*AHYÖ*, 464)
âcuğ ~ âcığ 'hiddet, gazap, öfke, üzüntü' (Ker.) (*KrTS*, 54)
ācīglan- 'kızmak, öfkelenmek'

Tü.> **Kürt.** *acıg* 'gözdağı vermek', *acıh* 'inat' (*DAO*, 34)

ACI(>u)K(>h, ş, v)

acık² 'Pek az'
< ****az+cık*** < ****az+ı+cık***
[dissimilasyon ile]
An.ağl.: ***acıktan, accıkdan, acıhtan, ācıkdan, acükten, açcıktan, açıktan*** 'Biraz sonra, birazdan' (*DS.I*, 49)

A[*Z* =ø]C(>ç){*C*}I(>ü)K(>h) +T(>d)A(>e)N

acık-['Acıkmak'
< ***aç-(ık-)***
< ***āç-*** 'acıkmak' (KT, DLT)+ ***-(ı)k-***
TT.: ACIK- (IL-/MA/TIR-)
~ ac- 'acıkmak' (Clauson: *ED*, 19)
~ açık- (TatK., Kırg., Kumd., KarK.)
ācık- (Trkm.)
aşık- (KKlp., Nog., Kzk.)
açıh- (KarT.)
ās- (Yak.) (Räsänen)

ĀC(>ş, s)-IK(>h)-

acıklı 'Acıklı'
< ET. ****açığlığ~ açığlık***
acılama (hlk.) 'Şalgam yemeği'
< ***acı+la-ma***
acılan-[(hlk.) 'Meraklanmak'
< ***acı+la-n-***
An.ağl.: ***acılan-, acilen-*** (*DS.I*, 50)
acılaş- 'Acılaşmak'
< ****açığ+la-ş-***
(< ****hāçı-*** (T. Tekin)
~ hāçu-t- (Hlç.)
āca- (Trkm.)
acılı 'Acılı'
< ****açığlığ*** acılı, ekşili' (DLT) ~ ***açığlık***
[< ****hāçığ*** 'acı' (T. Tekin)]
TT.: ACILI+ (K)
acımaklı 'Acınacak durumda'
< ***acı-mak+lı***
acımık (hlk.) 'Çok sık dallı, acı ve fena kokulu bir yaban otu'
< ***acı+mık*** *[/+mığ, +mıh, +muh, +mik]*
An.ağl.: ***acımık, acımığ, acımuh, acımuk, acimik, acimik, acumuk*** (*DS.I*, 50)

ACI(>i, u)+MI(>u, i)K(>ğ, h)

acın acın 'Açlıktan'
< ***ac+(ı)n***
acın-[(hlk.) 'Dert yanmak'
< ***acı-n-***
acınaklı (hlk.) 'Elemli, kederli'
< ***acı+nak+lı***
acırak 'Hafif acı'
< ***acı+rak***
An.ağl.: ***acırak, acımcak, acımsak, acica*** (*DS.I*, 52)

ACI(>i)+*RAK/+MS(>C)AK*

acırga 'Yaban turbu'
An. ağl.: ***acırga*** (*DS.I*, 53)
< Moğ. ***ajirġa*** (> Çağ. *acırġa*)

Clauson (*ED*, 47b): ***adġır, acırġa*** <Moğ.
H. Eren (*TDES*, 2-3): < Moğ.

acısu 'Maden suyu'
< ***acı+su***
An.ağl.: ***acisu*** (*TMES*, 29)
acış-[(hlk.) 'Üzülmek, acı duymak'
< ***acı-ş-***
An.ağl.: ***acış-, acın-, aciş-*** (*DS.I*, 52)

acun 'Dünya'
< Sogd. ***ācūn***
acuç (hlk.) 'Avuç' (*DS.I*, 54)
< ET., OT. ***avut, aḏut*** (DLT)
[-v- > -c- değişimi], bk. **avuç**
aç 'Aç, karnı aç olan'
= OT. ***aç*** (DLT)
[< ***āç*** (T. Tekin); ***āc*** (Clauson: *ED*, 17)]
An.ağl.: ***ac olmak*** 'acıkmak' (*TM ES*, 29)
~ āç (Trkm.)
ās (Yak.)
ayş (Karag.) (T. Tekin)

A[< Ā][Y]Ç(>s, ş)

aç-['Açmak'
= ET. ***aç-*** (*Tuny.*, 28)
(< ***haç-***)
TT.: AÇ-(AN/AR/I/ICI/IK/IKLAMA/IKLIK/ILIM/ILIŞ/INIM/KI/KICI/KILAMA/MA/MAZ/MAZLIK/TIR-)
An. ağl.: ***aşcak*** 'anahtar' (*DS.I*, 351) (< ***aç-acak***)
~ as- (Kzk.,KKlp.,Nog., Bşk., Yak.)
aç- (Trkm.)
uś- (Çuv.)
= Moğ. ***aça(n)***, Halh. ***ats(an)***
+Aç : Addan ad türeten ek olup, eklendiği kelimeye '*büyütme ve küçültme*' işlevi katar: *bozaç, bakraç, kulaç, küpeç*..vb.
-Aç, -ç : Eklendiği fiilin anlamını nitelik olarak taşıyan sıfat veya o hareketi gerçekleştiren ad türeten ek. (Korkmaz, *TTG*, § 92): *dürteç, güleç, tokaç, yamaç*...
+aç < aş 'Yemek adı yapan ek'
sütlaç < sütlü aş
tutmaç < tutma aş
güllaç < güllü aş
açacak 'Anahtar'
< ***aç-acak***
An.ağl.: ***açacak, accak, açacah, açcah, açcak, aççak, açecek, açıcah, açacak, açıcek*** (*DS.I*, 55)
açar 'Anahtar'
< ***aç-ar***

Tü. > **Fars.** *āçār* 'anahtar, tornavida' (*Redh.* 10: *āçār-pīç-guştī* 'tornavida'; *āçār-e do-ser* 'somun anahtarı'; *āçār-férānse* 'Fransız anahtarı'

açgı, bk. **açkı²**
açgöz (lü) 'Tamahkâr'
< ***aç+göz*** (+lü)
~ āçğöz (Trkm.)
aç köz (Kırg.)
åçköz (Özb.)
açküz (TatK.)
aşküz (TatK.)
aşköz (Kırg.)
asküz (Bşk.)

A(> å)Ç(>ş, s)G[< K >ğ]Ö(>ü)Z

açgözlük 'Tamah'
< ***aç+göz(+lü)+lük***
~ açközlük (Uyg.)
āçğözlük (Trkm.)
åçközlik (Özb.)
aç közdük (Kırg.)
açküzlilik (TatK.)
aşközdük (Kzk.)
asküz,lilik (Bşk.)

A(> å)Ç(>ş,s)+ G[<K]Ö(>ü)Z(>z,)+ L(>d)Ü(>i)*[Lİ]*K

açı¹ YT (1937) < ***aç-ı***
TT.: AÇI+ (LAMA)
açı² (hlk.) 'İhtiyar (kadın); büyük'
= OT. ***açı, eçi*** 'yaşlı kadın, hanım nine' (DLT)
An.ağl. ***aco*** 'Bacı, kız kardeş' (*DS.I*, 54)

Tü. > **Kürt.** *açı, eçé, eze, ezo* (*DAO*, 35)

açık¹ 'Kapalı olmayan'
< ET. ***açuk*** (DLT)
TT.: AÇIK+ LAMA/LA-/LAN-/LAT-/LAYICI/LIK/TAN)
~ açık 'vâzıh' (Kırg., TatK., Trkm.)
açıg (Az.)
âçuğ (Ker.)
açığ (Han.)
aççığ (Tuz.) (*KTS*, 54-55)
aşık (Kzk.)

asık (Bşk.)
oçuk (Uyg.)

A(>o)**Ç**[*Ç*](>ş, s)**I**(>u)**K**(>ğ, g)

Tü.> **Ar.** (Ir.)*açığ* (*ALTK*, 29)

açık² 'Açık kalmış veya açık bırakılmış her hangi bir şey'
< ***aç- + -(ı)k***

açık³ (hlk.) 'Uzak, ırak'
< ***aç-*** 'uzaklaşmak'+ ***-(ı)k***

açık ağız (hlk.) 'Boşboğaz, geveze'
< ***aç-(ı)k ağız***

açıkça (*zf.*) 'Açıkça, açık olarak'
< ***aç-ık+ça***

açıkla-[***YT*** (1935) 'Açıklamak, izah etmek'
< ***aç-ık+la-***
TT.: AÇIKLA- (MA/N-/T-/YICI)

açıklık 'Açıklık, açık olma durumu'
< OT. ***āçuḳluġ*** (DLT)

DLT: ***yüz açuḳluġı*** 'yüz gülümseyişi'
ḳapuġ açıḳluġı 'kapı açıklığı'

açık saçık 'Hafif giyimli'
< ***aç-(ı)k saç-(ı)k***

açık seçik 'Gayet açık olarak'
< ***aç-(ı)k seç-(i)k***

açıktan (*zf.*) '1. Bir yerin uzağından; 2. sıra gözetilmeden'
< ***aç-ık+tan***

acıktır-['Acıktırmak'
= OT. ***açur-*** (DLT) < ***aç***

açıl-['Açılmak'
< ****aç-ıl-***
TT.: AÇIL- (IM/IŞ/MA)

açılım ***YT*** (1935) 'Açılma'
< ***aç-ıl-ım***

açkı¹ ***YT*** (1935) 'Cilâ', (1944) 'Anahtar'
< ****aç-kı***
An.ağl.için bk. **açkıç**

açkı² (hlk.) 'Yufka'
< ***aç-kı***
An.ağl.: ***açgı, açım, açkı, açku, açma*** (*DS.I*, 58)

AÇ-*GI/IK/KI/KU/MA*

açkıç 'Anahtar'
< ***aç-kı+ç***
An.ağl.: ***açgı, açkı, açkıç, açkır, açkış, açku*** (*DS.I*, 54)

AÇ-*GI/KI/KIÇ/KIR/KIŞ/KU*

~ açar (Az.)
aşar (KKlp.)
açkıç (TatK., Kırg.)
açkuç (YUyg.)
aşkış (Kzk., KKlp.)
aşkuç (Tel.)

AÇ(> ş)-*AR*
-*KI(~U)Ç(>ş)*

açlık 'Aç olma durumu'
= OT. ***açlık*** (DLT)
(< ****āç+lık***)

açma¹ 'Bir tür yağlı çörek'
< ***aç-ma***

açma² (hlk.) 'Orman içinde açılan tarla'
< ***aç-ma***

açmaz ***YT*** 'Çıkmaz'
< ***aç-maz***

açtır-['Açtırmak'
< ****āç-tur-*** (DLT)

ad 'İsim, ad, unvan'
< ****āt*** (KT, DLT)
(Räsänen; T. Tekin; Clauson: *ED*, 32-33)

[Fakat, ***at*** 'at' (/a/ kısadır)]

~ āt (Trkm., Yak.)
yat (Çuv.) (< ****i̯at*** < ****āt***)

ada 'Ada'
< ***adağ***
< ET. ****ātağ*** (T. Tekin)
~ ada (Az.)
āda (Trkm.)
ataw (Bşk., TatK., KKlp.)
ută (Çuv.)

A[< ā > u]**D**[< **T**]**A**(>ă)**W**[< ġ]

ada-['Bir dileğin gerçekleşmesi için *kurban* kesip yoksullara dağıtmak veya kutsal bir güce yönelik bir dilekte bulunmak'
< ET. ***ata-*** 'ad vermek, çağırmak, bir göreve atamak, söz kesmek' [< *ad+a-*]
TT.: ADA- (MA/Y/YLIK)

adağlan-[(hlk.)'Bir kızı birine nişanlamak'

< ***ad+a-la-n-***

adak 'Kurban, nezir'

< ***ada-k***

TT.: ADAK (+LAN-/LI/LIK)

An.ağl.: ***adak*** 'yağlı çörek' (*DS.I*, 62)

+adak *(<+**da-k** 'fiilden sıfat türeten ek') : hoppadak, şappadak..'* vb.

adakla-[(hlk.) 'Küçük çocuk yeni yürümeye başlamak'

< ***ayak** [< ET, OT. *ağak, ayak, azak* (DLT)] **+la-**

An.ağl.: ***adahla-, adakla-*** (*DS.I*, 62)

adaklı (hlk.) 'Adanmış'

< ***ada-k+lı***

An.ağl.: ***adaklı, adağlı, adahlı, aday*** (*DS.I*, 62)

adaş 'Adaş, adları aynı'

= OT. ***āda**ş, **ada**ş* 'eş, arkadaş' (DLT). Bugünkü Türk şivelerinde *ayaş* biçimindedir.

IM., Kırg. ***ayaş*** 'arkadaş'

Uyg. ***adaş***

Yak. ***atas*** < ***ağaş***

< ***adaş**

[NOT: ***ād+daş*** (< ***āt+daş*** 'adları bir')'dan GELMEZ.

Trkm. ***ātdaş***; Kırg. ***attaş***; CC., Çağ. ***ataş***; Tuva ***attaş***

~Uyg.Br. ***ādhas***

Doerfer: ***adaş*** 'arkadaş, yoldaş'

< ***āt+daş*** 'adları bir'

M.Erdal, *OTWF* 1991 I,119-120 (Doerfer'in görüşünü kabul eder)

***

T.Tekin, *1994*, 252, no.17; *Mak.II*, 375: ET. ***adaş*** sözcüğü ***ātdaş**'tan gelse idi **ayaş** gelişmesi olmazdı.)

J. Deny: < ***ad+eş***

Krş.ayaş (IM)

ayaş (Kırg.)

atas (Yak.) (< *adaş*)

atastas 'arkadaş olmak' (Yak.)

(< *adaşlaş-*)

An.ağl.: ***adaş, adeş*** 'dost, arkadaş; kardeş' (*DS.I*, 64);'adı bir' (s.65); ***adaş*** 'kardeş, kardeş edinilmiş kişi' (*TMES*, 30)

~ atas (Yak.)

~ Moğ. ***adali*** ~ Tung. ***adali:***

[Gerek ses, gerekse anlam bakımından Tü. *adaş*'a denk ve uygun düşer.)
(T. Tekin, *Mak.II*, 69)

aday ***YT*** (1935) 'Namzet'

< ***ad*** [< ***āt***]**+a-y**

adım 'Yürümek için yapılan ayak atışlarının her biri; bir adımda alınan yol'

< ***āt-*** 'adım atmak'

krş. ***ad(t)-*** 'basmak, adım at-'

+ *ım* [14 yy. *Süheyl ü Nevbahar*, 143]

TT.: ADIM (+LAMA/LA-/LIK)

***adım** at-*

*uygun **adım***

*koşar **adım***

***adım**+la-*

*adım **adım** ilerle-*

~ ādım (Trkm.)

addım (Az.) < ***ātım*** [/d/ ikincildir ve /a/nın uzunluğu ile ilgilidir.]

ēdim (Trkm.)

Tü. > **Laz.** *adimi* (*LTTLS*, 26: ***Adimi adimi bidaten*** = adım adım gideceğiz)

Sevortyan (s.88) : Az *addım* < ***ad+dı+m***
YANLIŞTIR. Bk. yukarıya

*-(y)-***A/-I dur- [gel-, kal-, gör-, koy-** (< **ko-**)] < *(y)-**A/-I*** 'zarf-fiil biçimi' + ***dur-*** vb. 'yardımcı fiiller' : Süreklilik fiilleri.

Krş. *-(y)-***Ip dur-**:

anlatadur- < ***an-la-t-a dur-***

adın (hlk.) 'Öteki, öbürü'

< ET. ***adın, ağim, atim***

'başka, başka türlü, bundan başka' (*Alt.Gr.*, 292) ~ ***ağın,***

adın, edin 'başka, diğer, ayrı' (DLT)

A(~E)D(~T, Đ)I(~İ)N(~M)

Tü. > **Kürt.** *adın, adiné* (*DAO,* 35)

adıyaman (hlk.) 'Adının söylenmesinde sakınca görülen şeyler için kullanılır'
< ***ad+ı yaman*** [OT. *yaman* 'kötü, her şeyin kötüsü' (DLT)]

adsız 'Adı olmayan'
= EAT: ***adsuz***
< ****āt+sız***

afacan 'Zeki ve yaramaz çocuk'
< ***ivecen*** 'aceleci, hızlı'
< ET. ***év-*** 'acele etmek';
OT. *éw-* 'bir şeyin etrafında koşuşmak' (DLT)
TT.: AFACAN+ /LAŞMA/LAŞ-/LIK)
Krş. **An.ağl.**: ***afacan, afıcan*** 'telâş, heyecan' (*DS.I,* 68)

A. Tietze (*TETTL*, 103): → **afet.**
afet 'felâket' < ***Fa. āfat*** < Ar. ***āfa***

NOT: Tietze'nin bu savı ***YANLIŞTIR***. Çünkü, ***āfatcan*** diye bir sözcük yoktur. **Afacan**'ın anlamı '*zeki ve yaramaz (çocuk)*' demektir ki bunda bir '*hareketlilik, ele avuca sığmazlık*' anlamı vardır. ***éw-ecen*** > ****efecen*** > [ünlü uyumu değişmesi ile] ***afacan*** olması daha mantıklı ve ses bilimine uygundur.

afakan = hafakan 'Sıkıntı'
[< **h**+ ön ses türemesi]
< **** afa*** 'gönül, iç'
[< OT. ***awa*** 'acımak bildiren söz']+ ***kan***
An.ağl.: ***afakan, afağan, afahan, afān, afarak, afgan, afgo, afigan, afıkan, afkan, afkon, afokon, afukon*** (*DS.I,* 68); ***afıgannı*** 'helecanlı, iç sıkıntısı olan' (s.71)

AFA(>ı, o, u)+*K(>g, ğ, h)A(>o)N*
+*GANNI*
+*AN[=Ā]N*
+*RAK*
AF +*GAN/+GO*

afart-[(hlk.) 'Mübalâğa etmek'
< ****abar-***[< OT. *abı-* 'gizlemek, saklamak, örtülmek'(DLT)]
+ ***-t-***

afır, afur (hlk.) 'Ahır' (*DS.I,* 72)
Bk. **ahır**

afkır-['Köpek havlamak'
< ***āf*** 'yansıma' + ***kIr-***
An. ağl.: ***afkırmak, afkırtmak, afkurmak, afsanlamak*** (*DS .I,* 73); ***afgur-*** '1. havlamak; 2. birinin yüzüne karşı edepsizce bağırmak' (*TMES,* 31: ***köpek yeduğu kapida afgurur***)

aggıt (hlk.) 'Ördeğe benzer bir kuş'
Bk. **angut**
An.ağl.: ***aggıt, agıt, ağıt*** (*DS.I,* 76)

ağ[1] 'Balık ağı'
< ****āg*** (T. Tekin)
CC. ***av*** ay.
Kıpç. ***āg***
Osm. ***ag***
TT. ***ağ***
~ āg (AH., Har.)
āk (Trkm. dial.) ~ ag (dial.)
ag (Leb., Şor., Sag.)
aw (TatK., Bşk., Kzk.)
uw (Kar.)
ū (Alt., Tel.)
agnıx (Hak.)
agzıbek (Leb.)
= Moğ. ***agalja(n), agaljin*** 'örümcek' ; Hal. ***aalj*** ay. < ****āga.***
= Neg., Oroch., Orok., Nan. ***aŋga*** 'balık ağı', Nan. ***aŋgala-*** 'balık tutmak' (T. Tekin, *Mak.II,* 361)

ağ[2] 'İki bacak arasındaki boşluk'
< ****āġ*** (DLT)
[Moğ. *ağulcaburi/ ağulcar* 'kavşak, birleşme noktası ya da yeri', *ömüdün-ü ağulcaburi* 'pantolon ağı']
TT.: AĞ+ (LI/SIZ)
~ āğ 'pantolon ağı' (Trkm.)

Sevortyan (s. 68): Trkm. ***āğ*** 'pantolon ağı', ***āk*** 'balık ağı', ***āğıl*** 'ağıl' sözleri ile ilgili görür. T.Tekin'in deyişiyle 'SAKAT BİR ETİMOLOJİ;'dir. (*Mak.II,* 94.)

ağ[3] (hlk.) 'Ay ağılı, hale'
< ***ay+(la)***

An.ağl.: ***ağ, ağal, ağşak*** (*DS.I*, 77)

ağ-¹['Yükselmek, tırmanmak, çıkmak, toplanmak'

< * ***āġ-*** (DLT, KB) / ***aw-*** (DLT)

[< ***ag-*** (T. Tekin; Gabain, *Alt. Gr.*)]

krş. **ağın**-; **ağış** 'yükseliş, çıkış' ***ağıt-*** 'uzaklaştırmak' ; **ağru-** 'ağırlaşmak'; ***ağduk*** '1)Fena; 2) kişi adı' (Gabain, *Alt.Gr.*)

awla- 'toplanmak, üşüşmek' ~ ***awlaş-*** 'toplanmak' ~ ***aw-*** 'toplanmak' (DLT)

TT.: AĞ- (IM/IMLI/IŞ/MA)

An.ağl.: ***ağdık, āgın, ağdırık, ağdırıklı, ağgın, ağmalı, ağmanlı*** (*DS.I*, 87); ***ağ-, agdır-, ağadır-, ağdır-, ağdur-, ağmala-, ağmanlan-, ağman-, ağmanna-, ağmaş-, ağsa-, an-, avdır-av-*** (*DS.I*, 102); ***ağuşmak*** 'toplanmak, koşuşmak, birikmek' (*TMES*, 33)

AĞ-*DIK/-DIRIK(LI)/-GIN/ -MALI*

~ āg- (AH.)
āğ- (Trkm.)
av- (TatK.)
aw- (Bşk.,Kzk., KKlp., Nog., Krç.-Blk.)

A(~ā)G(>ğ, w, v)-

ağ-² 'Eğilmek, sarkmak'

< ET. ***ag-***

ağa 'Ağa, ağabey'

< Moğ. ***āḳā***

TT.: AĞA+ (BABA/BEY/BEYLİK/LAN-/LIK)

An.ağl.: ***aga, agabek, age, ago, āgu, ağa, ağacı, ağacık, ağadadaş, ağe, ağey, ağo*** (*DS.I*,74); ***agadaş*** (s.75); ***aga*** (*TMES*, 31)

AG(>ğ)**A**(>e, o, u)
+BEK
+CI
+CIK
+DADAŞ
+DAŞ
+Y

~ ağa (Ker.) (*KTS*, 55)
aġa, age, çoŋ age (Uyg.)
taġa (Uyg.) (*TUL*, 11)
= Moğ. ***aġa ~ aḳa***
= Mançu. ***aga*** 'ağabey'
= Kore. ***aga*** 'çocuk'

Tü.> **Ar.** (Cez., Ir., Sur., Lib., Sud.) *āġa* 'ağa; efendi; komutan; kurum başı; askerî vali; yüksek rürbeli (*ALTK*, 29); (Tun.) *āġa* 'ağa';
Kürt. *ağa, axa* (*DAO*, 37); **Zaza.** *axa; axayey ~ axayi* 'ağalık'; *axler-i* 'ağalar' (*ZTS*,27);**Fars.** *aġa* 'büyük, efendi; âmir, reis, bey'; *āḳā* 'bay, beyefendi' (*Redh.*18: *āḳā-cān* 'beyciğim', *āḳā-zāde* 'asılzade', *āḳā-meneş* 'kibar, efendi yaratılışlı') (Gülensoy: *FATK*, 135)

Eren (*TDES*, 3): YOK

bk. H. Eren, "Ağabey ve abla", ***TD*** 1993/I, s.405-410
S. Nişanyan (*SS*, 28): **ağa** ~***Moğ.*** *aġa/aqa* 1.büyük erkek kardeş, 2. bir saygı unvanı.
Moğ. *aġa*: ABİ, ABLA, AĞA

ağabbak (hlk.) 'Bembeyaz'

< ***ak+ap+pak***

Bk. **akappak**

An.ağl.: ***ağabbak, ağabbag, ağabbah, ağabbecik, ağablak, ağappağ, ağappah, ağappak*** (*DS.I*, 79)

ağabey 'Ağabey, büyük erkek kardeş'

< ***aġa*** [< Moğ. *āḳā*] + ***bey***

Krş. ***ağabeği, ağabi, ağbi, abi***

ağaç 'Ağaç'

= ***ıgaç*** (KT), ***ī*** (Uyg.) ~ Sümer. ***gi*** (Tuna, 7)

< ***īğaç*** [Fakat, *Mak.II*, 48' de: ***yıγāç*** (ikinci hece uzun ünlü) olarak verilir.]

< * ***ī*** 'Ağaç topluluğu, koru,

orman'+ *-ġaç* 'küçültme eki' (M. Erdal: 1991 I, 84)
< AT.**hīġaç* (T. Tekin, *Mak.II*, 315)
Ork. ı 'ağaç'
Uyg. ı, ıı (= ī) 'bitki'
Ork.,Uyg. **ıġaç** 'ağaç'
DLT. **yıġaç** < **īġaç**
MA. **yıġaç**
NOT: /g/'li ve /a/'lı şekiller yenidir.
Sevortyan (s. 72): y-/c-/ ń-'li biçimlerin 'bölge karakteri olduğunu' ileri sürer. **YANLIŞTIR**. Çünkü, bu ses, türeme olup, yenidir.

TT.: AĞAÇ+ (ÇIK/ÇILIK/DELEN/ KAKAN/KESEN/LA-/LANDIRIL-/ LANDIRMA/ LANDIR-/LAN-/LA ŞMA/LI/LIK/SI)
~ yagaç, yıġaş, yiġaş (YUyg.)
yıġaş, yiġaş (SUyg.)
ıyaş (Tuv.) (< **īgaç*)
yåğåç (Özb.)
cığaç (Kırg.)
ağac (Ker.)
ağaç (Ker.) (*KTS*, 55)
ağaş (Kzk.)
ağas (Bşk.)
haġaç (Hlç.) (< **hīgaç*)
yıvïś (Çuv.) (< **īgaç*)

[*Y* > *C*]**A**(>å, ı)**GA**(>å)**Ç**(>ş, s, c)

Eren (*TDES*, 3): YOK

Räsänen (V):*ağaç < *aŋaç
YANLIŞTIR.

ağaçkakan 'Ağaçları gagasıyla oyarak yuva yapan, ağaç kurtları ile geçinen, küçük bir tür kuş'
< ***ağaç+kak-an***
An.ağl.: ***ağaç delen, ağaç gaganası, ağaş delen*** (*DS.I*, 80)

ağalan-['Ağa tavrı takınarak çalım yapmak'
< ***aġa+la-n-***

-AgAn/-AğAn < *? –A-ġAn* : Daha çok tek heceli geçişsiz fiil köklerine gelen, eklendiği fiildeki hareketi sürekli olarak yapanı, çokça yapanı gösteren ve abartma görevinde sıfatlar türeten birleşik bir ek: *olağan, durağan, küsegen*...vb.

ağar-['Beyazlamak'
= ***aġar- ~ akar-***
< ****āk+ar-***
TT.: AĞAR- (IK/MA/TI/TMA)
An.ağl.: ***ağartı, ağaltı, ağaran, ağarantı, ağarı, ağarıntı, ağartu, ağaru, ağdaam, ağıltı, ağırtı, ağran, ağrantı, ağrıntı, ārtı*** 'süt, yoğurt, ayran vb. ürünler' (*DS.I*, 82)

AĞ+*AR-TI/-TU*
-AN/-ANTI
-I/-U
-INTI
AĞ+*IR-TI*
AĞ+*IL-TI*
AĞ+*RA-N/RANTI*
AĞ+*RI-N-TI*
Ā[< **ağ+a**]*R-TI*

~ ağar- (Bşk., Kzk., KKlp., Kar.)
agar- (Nog., TatK., Kırg.)
āġar- (Trkm.)

ağartı (hlk.) 'Süt ve sütten elde edilen ürünler'
< ***āk+ar-tı***
An.ağl. için bk. **ağar-**[

ağcıl (hlk.) 'Beyazlı, beyazı çok olan'
< ***āk+cıl***

ağdır-['Yükseltmek'
< ET. ****aġ-*** 'yükselmek'
+ ***-tur-*** 'tırmandırmak' (*Tuny*., 25)
EAT: ***ağdur-***
An.ağl.: ***ağdır-, ağmannandır-, ağ-*** 'bir şeyi eğmek, meylettirmek, çekmek' (*DS.I*, 88)

ağı 'Zehir'
= OT. ***aġu*** (DLT)
< ET. ****āġu*** ''XW (Uyg.Br.)
TT.: AĞI(+LAMA/LA-/LAN-/LI)
An.ağl.: ***ağı, ağu, agada, agu, ağı, ağo, ahı*** (*DS.I*, 89, 114); ***ağu*** (*TMES*, 33)
~ ağı (Ker.)
âğu (Ker.)

āvı (Trkm.)
ağıv /Bşk.)
ağu (TatK.)
åğu (Özb.)
āvı (Trkm.)
oğa (Uyg.)
uv (Kzk.)
ū (Kırg.)

A[< **Ā** > å, o, ū]**G**(>ğ, v)**I**[< **U**]
AĞI+V
OĞA < ağu [a- > -u göçüşmesi ile]
UV < ağu
Ū < ağu

Tü. > **Kürt.** *ağu, aği, ağğu, avu, axu* (*FKT*, 11b); **Zaza.** *axu* (*ZTS*, 27)

Eren (*TDES*, 2): YOK

+ağı ***(< +a-gI)*** : Fiilden ad türeten ek: *bileği, güveği, kırağı*...vb.
krş. **+Ay** < ***+AgI***

ağıl 'Koyun barınağı'
< ****āġıl***

(Clauson: *ED*, 83; T. Tekin)
~ Sümer. ***amaş*** (Tuna, 16)
= EAT: ***ağayıl, ağıl*** (*DKK.II*, 5)

TT.: AĞIL+ (LAN-)
An.ağl.: ***ağal, ağıla, ağul*** (*DS. I*, 81)
~ āgıl (Trkm.)
agıl (Az.) (*ADDL*, 20)
ağıl (Özb.)
ail (Tel.)
aul (Tara., Kzk., TatK.)
āl (Yak., Şor., Sag., Koyb., Kaç., Kız.)

A[< **Ā**]**G**(>ğ)**IL**
AİL < ağıl
AUL < ağıl
ĀL < ağıl

MA. ***aran*** < Moğ.
~ Moğ. ***ajil*** (*KWb*. 25) (> *ail*),
~ ayıl (Tel.)
ail (Alt., Tel., Kırg.)

Tü. > **Blg.** *ağıl* (*TE*, 24b); **Mac.** *ól* (Räsänen, *V* 8a); **Çer.** *aul* (*TLÇ*, 23), **Rus.** *ayl* (*V*, 8a); **Fars.** *āğel* (*FTS*,

7b)

ağıla-['Zehirlemek'
= ***ağu+la-*** (DLT)
< ****āġu+la-*** (Uyg.Br.)
TT.: AĞI+ (LAMA/LA-/LAN-/LI/LI BÖCEK/ OTU)
An.ağl.: ***ağılan-, ağı çal-*** (*DS.I*, 89)

ağım 'Ayağın üstündeki tümsek yer'
< ET. ***āġ-*** 'tırmanmak'+***(ı)m***
TT.: AĞIM+ (LI)

ağın 'Yüksek yer'
< ***āġ-ın***

ağın- 'Yükselmek'
< ***aġ-ın-***
< ***āġ-*** (DLT., AH.), krş. **ağ-**

ağır[1] 'Ağır'
= ***āġur*** (DLT) ~***āġır*** (Uyg. Br.)
(~ ***āġār***)
< ***āġ-(ı)r***

Uyg. (*İKPÖ*,132): ***ağruk***
''XRWQ 'yük, ağırlık, ağır'

TT.: AĞIR+ (DAN/LAMA/LA-/LAN/LAŞ-/LAŞTIR-/LAT-/LIK/LIKLI/SA-MA/SA-)
An.ağl.: ***aurrak*** 'ağırca, oldukça ağır', ***aursundurtmak*** 'ağır göstermek', ***aursunmak*** 'ağır görmek' (*DS.I*, 373-374)
~ ağır (Az., Trkm.)
avır (Nog.)
awır (Kzk.)
aur (TatK., Bşk.)
ār (Şor., Kuğ., Sag., Koyb., Kaç., Soy.)
ıar (Yak.)
oğir (Özb.)
oor (Kırg.)
ūr (Tel.)
yıvĭr (Çuv.) 'ağır' < **yawır* < **iağır* < **āğır* = AT. ***āğır***; krş. Uyg.(Bur.) ***āğar*** ay.
śĭvar (Çuv.) < **yığar * yağır* < **ağır*
(T. Tekin, *Mak.I*, 94)

A[~ **Ā**](>o)**G**(>ğ, w, v)**I**[~ **U**](>i)**R**
IAR < aır [a- > -ı- göçüşmesi]< ağır

OOR < ağır [> *oğor > oor]
ŪR < ağır [> * uğur > uur > ūr]
YIVAR < y+ıvar (< avır < ağır)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *āġır* (*ALTK*, 30);
Zaza. *axır* 'ağır: *axır makine* ağır makine' (*ZTS*, 27)

J.Hamilton: ***ağır-*** + ***-u-*** (AG,86), ***ağru-*** 'ağır olmak' + -°***q*** 'fiilden isim yapan ek' (*İKPÖ*, 132)
H. Eren (*TDES*, 3-4): < **ağ-** + **-(ı)r**

ağır² (hlk.) 'Olgun'
< ***ağ-(ı)r**

ağır-['Bağırmak; böğürmek; anırmak'
< ***ā** 'yansıma'+***kIr-***
Krş. **anır-**
~ akır- (Kzk., Kırg.) 'bağırmak, ağlamak'
ağır- (Alt.) ay.
ağır- 'TT.) '(arslan) kükremek'
< *āḳır- < **arḳır-*
alğır- (Tuv., Alt.) < **argır-*
< **ārḳır-*
~ ***arkira-*** 'to growl, snarl', Hal. ***arxira*** ay. < ***ar-kira*** < ***ar*** '*yansıma*'
(krş.Trkm. ***arla-*** 'to roar, bellow; to growl: to shoot, cry, yell'; Kırg. ***arḳıra-*** ay.) (T.Tekin, *Mak.II*, 156-157, 362)

ağır ayak (hlk.) 'Gebe, yüklü'
< ***ağ-(ı)r ayak***
An.ağl.: ***ağır ayak, ağır ayaklı, ağırlıklı, ağır daban, ağır taban*** (*DS.I*, 90); ***ağır ayakli*** 'gebe' (*TMES*, 33)

ağırla-['Saygı göstermek, ikramda bulunmak'
< ***ag-ır+la-*** (<***āğ-ır+la-**)
TT.: AĞIRLAMA (= Osm. i'zaz)
An.ağl.: ***ağırlama, ağarlama*** 'halay oyununda bir musiki türü' (*DS.I*, 91)
~ ağırla- (Az.)
avırla- (Kzk., KKlp., Nog., Krç.-Blk.)
oordo- (Kırg.)

AG(>v)I[agı=*oo*]R+L(>d)A(>o)-

ağırlık 'Ağırlık'
< OT. ***āğır+lık** (DLT).

ağırsın-[(hlk.) 'Bir işi ağır bulmak, yüksünmek, yük saymak'
< ***ağ-(ı)r+sı-n-***
An.ağl.: ***ağırsın-, ağrın-, ağrısın-*** (*DS.I*, 92)

ağırşak 'Ağırşak'
= OT. ***agurşak*** (DLT)
< ET. ***ağır-çaḳ*** (Clauson: *ED*, 92) (< ***āgır+şak*)
TT.: AĞIRŞAK+ (LAN-)

[Eren (s.4): *ağır-şak*]. Bu konudaki diğer görüşler için bk. Eren, *TDES*, 4.

An. ağl.: ***ağırşak, ağışak, ağşak, ağırşah, ağışah, ağışak*** (*DS.I*, 92);
ağşak, ağrışak (s.112); ***ağrışak, ağaşak, ağrşak, ağşak*** (s.111); ***aşağ, aşah, aşak*** (s.349); ***ağrişak*** (*TMES*, 33:

Al beni uşağıken
Yüzüm yumuşağiken
Daha bıyık burmadan
Memen ***ağırşağiken***)

AĞIR+*ŞAK(>h)*
AĞRI(>i)+*ŞAK* [*göçüşme*]
AĞ[*IR* = ø]+*ŞAK*
AĞA(< ı)[*R* = ø]+*ŞAK*
AĞ[*I*=ø]**R**+*ŞAK*
A[*ĞIR* = ø]+*ŞAK(>h, ğ)*
AĞ[*ri*]+*ŞAK* (-ır- > -ri-)

~ arçık (SUyg.) [< ***ār** < **agır* +*çak*]
oçok (TatK., Miş.)
orsok (Bşk.)
urçuk (Özb.) (> Tac. *oçuq*)
urşık 'iğ' (Nog.)
urşık (Kzk.)
uçuk 'iğ' (Blk.)

A(>u, o)**R+Ç**(>ş)**I**(>u, o)**K**
OÇOK < *o*[-r- = ø]*çok* < **ar-çık* < **ağırçık* < *ağır-şak*

UÇUK < *u*[-r- = ø]*çuk* < **ar-çuk* < **ağırçuk* < * *ağırçak* < *ağırşak*

Tü. > **Mac.** *orsó*; **Sırp.** *àgršak* (Skok: *EtRj* 1:11)

ağış 'Yükseliş'

< ***āg-ış.***

~ ***ağış*** (KB)

ağış-[(hlk.) 'Topluca hücum etmek'

< ***ağ-(ı)ş-***

ağıştır-[(hlk.) Üstü kapalı anlatmak'

< ***an-*** [< ET, OT. *aŋ-*]+***-la-ş-tır-***

An.ağl.: ***ağıştır-, ağnaşdur-, ağnaştır-*** (*DS.I*, 93)

ağıt 'Ağıt; ağlama'

< ***āġ*** 'feryat, ağıt' (T. Tekin, *Mak.I*, 312: ET. ***āġı*** ~ ***īġı*** yansımasından)+*t*

TT.: AĞIT (+ÇI/LAMA)

An.ağl.: ***ağıt, ağat, avut*** (*DS.I*, 93);

AĞ(>v)I(>a, u)T

ağıtçı; ağıt koparmak, ağıt etmek, ağıt tutmak 'Ağıt söylemek'; ağıt tutmak; ***ağıt yakmak; ağıt yitirmek*** 'Acıklı bir işi veya olayı ağlaya ağlaya anmak' (*DS.I*, 94); ***ağıt yak-*** (*YKS*, 14)

~ āğı (Az.)

āğıt (Trkm.)

yıgıt (Uyg.) 'ağlama' < ***īgı***

Räsänen (*V*, 112): < ***ağ+la+*** 'addan ad yapan ek +***(ı)t*** eki.

ağız¹ 'Ağız'

= OT. ***ağız*** (DLT), ***ağız, ağz*** ''XZ (Uyg., *İKPÖ*)

~ ***āġaz~āġiz*** (Uyg.Br.)

< ***āġız***

TT.: AĞIZ (+DAN/LA-/LI/LIK/LIKÇI/SIL/SIZ)

~ ağız (Trkm.)

āğız (Hlç.)

ağuz (Ker.)

avız (Nog.)

awız (Kzk., KKlp.)

āwız (Mişer Tat.)

aas (Tuva)

aus (TatK.)

ās (Sag., Tuva)

oğiz (Özb.)

ooz (Kırg.)

uos 'dudak' (Yak.) [T.Tekin (*Mak.II*, 94): 'ağız sözünün Yak.daki denktaşı *uos*'tur. ***Ağız*** sözü Yak. ***ayak*** 'ağız' sözü ile köktaş olabilir, fakat bu sözün ilk şeklini, Çuvaşça ***śĭvar***'dan ötürü, ***āğır*** olarak tasarlamak zorundayız: Çuv. ***śĭvar*** < ***yığar*** < ***yağır*** < ***āğır***]

ūz (Tel.) (< ***āgır***) (Räsänen)

śĭvar (Çuv.) < **yağır* [eski Çuvaşçada bu sözcükte **y**-Öntüremesi olmuştur.] Ayrıca bk. Çuv. *śĭvar* < **yovar* < **yawur* < **iavur* < * *āgır* = AT. **āgız*. (T. Tekin, *Mak.I*, 310)

Ā(>a,o, u)**G**(>ğ, v, w)**I**(>u)**Z**(>s)
AAS < **ağas* < **ağıs* < *ağız*
AUS < **ağus* < * *ağıs* < *ağız*
ĀS < **aas* <**ağas* <**ağıs* < *ağız*
OOZ < **oğoz* < * *ağuz* < *ağız*
UOS < **uğos* < **ağos* < **ağus* < *ağız*
ŪZ <**uuz* <**uğuz*<**ağuz* < *ağız*

ağız² 'Ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdikleri ilk süt'

= ET. ***uğuz*** (*EUTS*, 263)

~ OT. ***ağuz*** / ***ağuj*** (DLT).

< ***a(/u)ğuz***

An.ağl.: ***ağuz, agız, ağan, ağaz, ağın, ağızlık, ağız sütü, ağoz, avız, avur, avuz*** (*DS.I*, 115); ***ağuz*** (*TMES*, 33:

Doğurdu yinecuğum
Ağuz *yapdum vereyum*
Pilekinin taşlari
Körduğunizi deyin.)

AĞ(>v)U(>ı, o)Z(~r)

~ ovuz (Trkm.)

uvız (Nog.)

uwız (KKlp.)

uız (Kzk.)

uuz / ūz (Kırg.)
ıwıδ (Bşk.)
uos-ah (Yak.) [Eren: *uoax*]
ăra (Çuv.)

A(>o, u, ı)**G**(>w, v)**I**(>u)**Z**(>s~r)

Tü.>Moğ.***uġuraġ, uġuruġ***(*KWb.* 454); **Fars.** *āġūz-āġez* (*Redh.* 22; Gülensoy: *FATK*, 135)

bk. Doerfer, *TMEN* 501.
Eren, *TDES*, 5.
Räsänen, *V* 9.
Clauson, *ED*, 98.

ağız[3] 'Sefer, defa, kere'
An.ağl.: ***ağaz, ağız*** (*DS.I*, 94)
ağız4 'Uç, kenar, başlangıç'
ağız5 'Ezgi, musiki'~ **ağaz**
An.ağl.: ***ağaz, ağız*** 'ezgi, musiki; öğüt, nasihat' (*DS.I*, 94)
ağız bağur-['seslenmek' (*TMES*, 32)
< ağız *bā+kIr-
ağız dalaşı (hlk.) 'Söz kavgası' (*YKS*, 14; *DS.I*, 96)
< ***ağız dala-*** [< ET. *talġa-*]+***-ş-ı***
ağızdırık 'Gem'
< ***ağız+dırık*** [+*dıh*/+*lah*]
An.ağl.: ***ağızdırık, ağızdıh, ağızlah*** 'ağızlık, sigara takımı' (*DS.I*, 96)
~ ağızdırık (Trkm.)
avızlık (Bşk., Kzk.)
eğizduruk (YUyg.)

A(>e)**Ğ**(>v)**I**(>i)**Z**
+*DI(U)RI(U)K*
+*LIK*

ağızla-[(hlk.) 'Bir işe başlayıp kolaylamak; Yemeğin üstünden yemek'
< ***ağız+la-***
ağızlama (hlk.) 'Tarlayı kazarken, kazılan yerle kazılacak yer arasındaki genişlik'
< ***ağız+la-ma***
ağızlaş-[(hlk.) 'Sözleşmek, anlaşmak'
< ağız+la-ş-
ağızlık ***< ağız 1, 5 + lık***
Anadolu ağızlarındaki anlamları için bk., *DS.I*, 98-100.
~ awızlık (TatK., Nog.)
awıδδık (Bşk.)
avuzluk (KarH.)
avuzlux (KarT.)
avuzduk (Krç-Blk., Kum.)
awızdık (Kzk.)
awızlık (KKlp.)
ōzduk (Kırg.)
uostugan (Yak.) (< **a-ġız-lık-an*)
śăvarlăx (Çuv.) (< **āġır-lık*)
-(y)-**Agit-** : Uzaklaşma fiili. < *-(y)-*
A git- : *öyle olagelmiş* < ***ol-a gel-*** ; *öyle olagider* < ***ol-a git-***
ağla-['Ağlamak'
= ET. ***ıġla-*** (*EUTS*, 85)
~KT., Uyg. ***yıgla-***; (*İKPÖ*: ***ıġla-, yıġla-*** 'YXL'- (s.150)

Uyg. (*Man.III*) ***yıġı*** 'ağlama, hıçkırma'; (Suv. 624.10 vd.) ***ağıla-***
DLT. ***ıġla-/yıġla-***

****ıġla- < īġla- <*hıġla-***

[< ****hıġ*** 'yansıma'+***la-***]
AT. ***īġıla-***

TT.: AĞLA- (MA/MAKLI/MALI/N-/NTI/ŞMA/Ş-/TI/TICI/TMA/T-/YICI/YIŞ)
An. ağl.: ***ağlak, ağlaç, ağlağan, ağlah, ağlamsek, ağlamsuk, ağlamuk, ağlarca, ağlarcı, ağlaz*** 'sulu gözlü' (*DS.I*, 101)

AĞLA-*K(>h)/Ç/Z*
-ĞAN
-MSEK/MSUK
-MUK
-RCA/RCI

~ yığlamağ (Ker.)
yıgla- (YUyg.) (*TUL*, 14-15)
yiğlemeğ (Kar., Tav., Tuz./ *KTS*, 368)
yıġı (DoğuTü.)< **īġı* 'yansıma' yıġıt sıġıt ikilemesindeki *yıġıt* (*Suv.* 5.1)
yıġla- (DoğuTü.) ~ ıġla-
hiğla- (Hlç.)
āğlamak (Trkm.)
āğı 'ağlama' (Trkm.)

ıy 'ağlama, inleme'
(Alt.) (*ATS*, 88)
ıtā-, ıtī- (Yak.) < ET. *sıgta-*
Eren (*TDES*, 5): YOK

J. Hamilton (*İKPÖ*, 150): <?***ık** "yansıma: hıçkırık" + **-ılk-**
S. Nişanyan (*SS* 28): **ağla[mak** = *ET. ıġlamak* (XI)/ *aġlamak* (XIII) < ***onom. ıġ/aġ*** inleme sesi.
ET. *aġ/ıġ : AĞIT, AĞLA-, AĞLATI.

ağlak (hlk.) 'Sulu gözlü'
< ***ağla-k***
An.ağl.: ***ağlak, ağlaç, ağlağan, ağlah, ağlamsek, ağlamsuk, ağlamuk, ağlarca, ağlarcı, ağlaz*** (*DS.I*, 101)

AĞLA-*Ç/-K/-ĞAN/-H/-MSEK*
-MSUK/-MUK/-RCA/
-RCI/-Z

ağlaş-['Birlikte ağlamak'
< ET. ***yıġlaş-*** (*EUTS*, 294)
ağman (hlk.) 'Kusur, hata, eksik taraf, kabahat, ayıp, hastalık'
< ***ağ-man***
An.ağl.: ***ağman, ağdık, ağdırık, ağmant, ağsar*** (*DS.I*, 104)

AĞ-*MAN/MANT*
-DIK
-DIRIK
-SAR

ağna(n)-['(eşek, at) Debelenmek, yuvarlanmak'
< ****āgna-(n-)*** (T. Tekin).
KB.: ***aġına-*** [> *annan-* >*aŋnan-*]
An. ağl.: ***ağnamak, ağnanmak, analamak, ānamah, anamak, ānamak, ānanmak, añdırmak, angalamak, angalanmak, anglamak, anğnanmak, aŋlamak, anlanmak, añmak , annamak, annandır, annanmak, anramak, anranmak*** (*DS.I*, 106); ***ağınmak*** (*TS.I*, 22); ***ağnamak*** (*TS.II*, 28)

AĞNA-*N-*
AĞIN-
ĀNA-*N-*
ANA-
ANN(~ r)A-*/N-/DIR-*
ANG[~Ŋ]-*/LA-*

~ āğına- (Trkm.)
āngna- (Yak.)
ağnak[1] (hlk.) 'At, eşek gibi hayvanların debelendikleri tozlu, toprak-lı yer'
< ***āğna-k***
ağnak[2] (hlk.) '1. Anlayış, idrak; 2. anlayışlı'
< ***aŋ+la-k***
An.ağl.: ***ağnamaksız*** 'Anlayışsız' (*DS.I*, 107)
ağnak[3] (hlk.) 'Eğik'
< ***ağ-na-k***
ağrı 'Ağrı, sızı'
< ET. ****aġrıġ*** (*Alt.Gr.*, 293 a)
OT. ***aġrıġ*** (DLT, KB) ~
Eski Kpç. ***aġrıḳ, aġrı, auru*** (*Et-tuhfetü'z-Zekiyye*, 136 b, 144b)
[<* ***hāġrıġ***] (T. Tekin).
TT.: AĞRI+ (KESEN/LI/SIZ)
An.ağl.: ***ağrı, ağarma, ağırma, ağrıter*** 'soğuktan ileri gelen bir tür hastalık' (*DS.I*, 109) ~ ***arġı, arġi*** (*DS.I*, 311; *EİA*, 27)
~ āğırı (Trkm.) (<*ağrı*)
āğrığ (Ker.) (*KrTS*, 57)
aġrıḳ (YUyg.) (*TUL*, 15)
hāgrıg (Hlç.)

Tü. > **Kürt.** *arġı* (*DAO*, 46)

ağrı-['Ağrımak'
= ***aġrı-*** (DLT)
< ***āğrı-*** (< * ***hāgrı-***) (T. Tekin)

Korkmaz: < ***ağır+ı-***

TT.: AĞRI- (MA/T-)
An.ağl.: ***ağrıklı, ağrıhlı, ağrıklı, ağrılıklı, ağrımık, ağruhlu*** (*DS. I*, 109); ***aurumak*** 'Ağrımak' (s. 374); ***avruk, avruv*** 'Hasta' (s. 391)

AG(> v)**RI**(>u)**[*K, H, V*]**

~ âğırmağ (Ker.) (*KTS*, 57)
avır- (Tat.,Bşk.,Kzk.,KKlp., Nog.)
avru- (KBlk., Kum., Kar.)
avrı- (Kar.K.)
ooru- (Kırg.)

AG(> v)(> ō)**RI**(>u)**-mak**
AĞ[ı]**R-mağ**

ağrık 'Ağrı, hastalık'
< ET. ***ağrıġ***
+AGU 'Addan ad yapan ek'
buzağı < *buz+aġu* < * *bır*[2]*+aġu*
oğlağı < *oġul* 'oğul'*+laġu*
kılağı < *ḳıl* 'saç', kıl'*+aġu*
ağzı aşağı[1] (hlk.) 'Yüzükoyun' (*YKS*, 14)
< ağ(ı)z+ı aşak+ı
ağzı aşa(ğı)[2] (hlk.) 'Kadının tenasül organı, ferç' (*DS.I*, 117)
< ağ(ı)z+ı aşak+ı
ağzı ayrık kal-[(hlk.) 'Beğenme ile karışık şaşma duygusu geçirmek' (*YKS*, 14)
< ağ(ı)z+ı ay(ı)r-ı+k kal-
ağzı yukarı (hlk.) 'Sırt üstü' (*YKS*, 14)
< ***ağ(ı)ız+ı yukarı*** [< **yoḳ+ġaru*]
aha (hlk.) 'İşte burada'
< ā+ha
An.ağl.: ***aha*** 'işte, hemen şurada, böyle' (*TMES*, 33)
ahacık (hlk.) 'İşte tam şurada'
< ***aha*** 'ünlem' ***+cık***
ahçı (hlk.) 'Aşçı, aş yapan'
< *ET. ***aş+çı***

[Türkçede '*yemek*' anlamına '**ah**' sözcüğü yoktur. Nasıl ve ne zaman yapıldığı belli olmayan bu sözcük yanlıştır.]

TT.: AHÇI+ (BAŞI/LIK)
ahır 'Ahır; at, eşek barınağı'
< OT. ***aḳur*** (DLT, KB)
An.ağl.: ***ağar, ağır, ağor, ağrıl*** (*DS.I*, 81)
~ axur (Ker.)
axır (Er., Tuz.)

Tü.> **Ar.**(Sur.) *āxūr* (*ALTK*, 30); **Zaza.** *axur* (*ZTS*, 27)

Nişanyan (*SS*, 29): Fa. ***āxur*** = OFa. ***awxur / axwar*** = Ave. ***avōxwarena-***

ahi, bk. **akı**

Nişanyan (*SS*, 29): < Ar. ***axī*** < ***ax*** 'kardeş'

ahla-['Ah demek; göğüs geçirmek' < ***āh+la-*** (DLT)
~ ax, ah çekmeğ, ah tutmağ (Ker.)
ahta (hlk.) 'İğdiş, iğdiş manda'
< Moğ. ***aḳta, axta*** 'iğdiş' (G. Doerfer 1963 I, no. 8)
ak 'Ak, beyaz'
< ***āk*** (ET, DLT).
TT.: AK (+ÇA/ÇIL/ÇILLAN-/ ÇILLIK/LAMA/LA-/LANMA/ LAŞMA/LAŞ-/LI/LIK)
~ āk (Trkm.)
aġ (Az.)
ak-['(sıvı veya çok ince taneli maddeler için) Bir yerden başka bir yere doğru gitmek'
< ***ak-** 'akmak; akın yapmak; yağma etmek'
Orh. ***akıt-, akın***;Uyg. ***ak-***; OT. ***ak-*** (DLT), ***akın, akınçı***; OAT. ***ak-, akın***; TT. ***akıncı***
TT.: AK- (IM/IN/INCI/INTI/IN TILI/IŞ/IŞKAN/IT-/ITMA)
~ ak- (Trkm.)
yuh- (= GT. ak-) [**y-** ön türemedir.]

= Moğ. ***aki-*** 'to advance, progress, mowe forward', Hal. ***axi-*** ay.
< ***akı-**, Moğ. ***akiça*** 'advancement, proress', Hal. ***axits*** ay. (T. Tekin, *Mak.I*, 362)

+Ak < ET. +***ġak*** (Gabain, *Alt.Gr.* § 59) : 'benzetme ve küçültme eki.'
+ak 'Addan ad yapan ek'
bardak < OT. ***bart+ak***
-Ak < ET. -***ġAk*** : Tek veya çok heceli fiil kök ve gövdelerinden sıfat ve ad türeten işlek bir ek: *atak, batak, binek, çatak*...vb.
-Akal- (< ***-a/-e*** 'zarf-fiil eki' ***kal-***) 'birleşik fiil'
artakal- < *art-a kal-*
bakakal-
buruşakal-
çömelekal-
donakal-
uyuyakal- < ***uyu-y-a kal-***
yatakal-
akbaba 'Leş yiyen iri ve yırtıcı bir

kuş'
< ***ak+baba***
An.ağl.: ***akbuba, akbubecci, akbuva, akçababa*** (*DS.I,* 1429)

A.Tietze (*TETTL*, 124): ***Ar.*** *'akāb* kelimesinin Türkçeye uydurulmuş şekli olması mümkündür.

Mümkün değildir. Çünkü, Türklerde hayvan adları çok çeşitli olup, ***ak, kara, kızıl, boz, gök (< kök)*** gibi renkler sıfat olarak kullanılmaktadır. 'Baba' adı kuşun iriliğine uygun olarak verilmiş olmalıdır.
akarca 'bir tür kuş' < ak + arca
akbalık, akçabalık 'bir tür balık'
akbambıl 'zehirsiz, beyaz başlı bir tür böcek' ...vb.

akça¹ 'Oldukça beyaz'
< ***ak+ça***
~ ***ağca*** ~ ***ahca***
TT.: AKÇA (PAKÇA)
An.ağl.: ***akca, akça, aklan*** 'beyazca' (*DS.I*, 144)

akça² 'Para'
< ET. ***ağı*** 'varlık, hazine' +***ça***
TT.: AKÇA+ (LI)

Tü. > **Kbr.** *axşe* (İ. Doğan, 1966)

~ akça (sız) (Kırg., TatK.)
akşa (sız) (Kzk.)
aksa (hız) (Bşk.)

AK+Ç(> ş, s)A

akçıl 'Beyaza yakın'
< ***ak+çıl***

akı (TT'nde soy adı: ***N. AKI***)
= ***akı*** 'eli açık, cömert, koçak, selek' (DLT, KB), **ahi**
< ***ak-ı***

(Bk. T. Gülensoy, 'Ahi mi? Akı mı?', ***I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Sempozyumu,*** 12-13 Ekim 2004, Kırşehir, Bildiriler, s. 451-452.)

akılık 'Cömertlik'
< ****akı+lık***

akım '1. Akmak işi; 2. cereyan'
= OT. ***akım*** (DLT)
< ***ak-ım.***
TT.: AKIM+ (TOPLAR)

akın 'Sel, akıntı' = **akın** (DLT)
< ***ak-ın.***
TT.: AKIN+ (CI/DIRIK/TI/TILI)

akıncı 'Akıncı'
< **** akınçı*** (DLT)

akıntı '1. Akmak işi; 2. cereyan'
= OT. ***akındı*** (DLT)
<****ak-ıntı***
TT.: AKINTI+ (LI)

akış 'Akmak işi veya biçimi'
< ****ak-ış***

akışkan ***YT*** (1944) 'Seyyal'
< ***ak-ış-kan***
TT.: AKIŞKAN+ (LIK)

akıt-['Akmasını sağlamak'
= ET. ***akıt-*** 'akın etmek/ettirmek' (*Tuny*., 35)
~ OT. ***ağıt-*** 'uzaklaştırmak'

Krş. OT. ***ak-ız-*** 'akıtmak', Çağ. vb. ***akuz-, akız-,*** Kzk. vb. ***agız-*** (ET. ***akıt-***)
Bu konuda fazla bilgi için Bk. T.Tekin, *Mak.II,* 604-605: 'Eklerde /**z**/leşme; Geç /**z**/leşme'

< ***ak̦-(ı)t-***
TT.: AKIT- (MA/MALI)
An.ağl.: ***akıtmak, akıdmak*** 'işemek' (*DS.I,* 154)
~ akuz- 'to let flow' (Har., Çağ.)
akız- (Çağ.)
ağız- (TatK.,Bşk., Kzk., KKlp., Kırg.)
ağıs- (Tuv., Hak.)
âkiz- (Özb.)
egiz- (YUyg.-Hami) < *akız-*
ağıst- (Nog.) < *akız-t-*
akıt- (Trkm.)
axıt- (Az.)

akıtkan < ****akıtġan*** (DLT)

akıtma '(Hayvanların) alnındaki beyaz leke'
< ***ak+ıt-ma***
An.ağl.: ***akıtma, akıtmaç*** (*DS.I,* 153)

aksa-['Topallamak'
< ***aksa = ahsa-*** (DLT)
TT.: AKSA- (K/KLIK/TMA/T-)
An. ağl.: ***ağsa-*** 'topallamak'; ***ağsak*** 'topal' (*DS.I*, 11-112)
~ axsamağ (Ker.) (*KTS*, 59)

aksak 'Topal'

< ***aksa-k.***

KB., Rabg. ***ahsak.***

TT.: AKSAK+ (LIK)

An.ağl.: ***ağsak*** 'topal'; ***ağsa-, ağsı-*** 'topallamak' (*DS.I*, 112); ***āsak, asak; āsamak, asamak*** (s. 339)

AĞ[<K]SA(>ı)-K

~ aksak (KarH.)
ahsak (Az.)
ahsah (KarL., KarT.)
aksā (Yak.)
oksak (Çuv.)
uksak (Çuv.)

A(>o, u)K(>h)SAK(>h)

aksat-['Aksatmak'

< ***aksa-t-*** (DLT)

TT.: AKSAT- (MA)

aksır-['Aksırmak'

< ***askur-***

[< ***askur-***] ~ ***asur-*** (DLT).

< ****ās+kIr-***

KT.,Uyg.,DLT. ***asur-***; ME. ***ahsur-***; CC., Hou. ***aksur-***

TT.: AKSIR- (IK/IKLI/IŞ/T-)

An. ağl.: ***ağsır-*** (*DS.I*, 112); ***angsırmak, anksırmak, ansırmah, ansırmak*** (*DS.I*, 267); ***angsırık, anısırık, ansırık*** 'aksırık' (*DS.I*, 267); ***askırıh, āsırık*** (*DS.I*, 344); ***askırmah, askırmak, asgırmak*** (s.344); ***āsırmak, asgırmah***(s.343)

~ āsgır- (Trkm.)
angsır- (Trkm.)
asgır- (Az.)
axsırmağ (Ker.)

AS 'yansıma'+*K(>g, x)IR-*
AXSIR- < **AS**+*XIR-*
AŊ+SIR- < **AS**+*Ŋ[<K]IR-*

Eren (*TDES*, 6): YOK

NOT: **+kI4r-** eki yansıma fiillerin üzerine gelerek ad yapar. DLT'te de **asurmak** biçiminde geçerse de etimolisi ***ās+kur-***'tır.

S. Nişanyan (*SS*, 31): **aksır[mak** (xiii) = ***ET.*** *asurmak* hapşırmak (xı).

aksungur 'Bir kuş türü'

< ***āk+sungur.***

~Çağ. ***aksankar.***

~Moğ. ***şunkar / şingkor.***

akşam 'Gündüzün son ve gecenin ilk saatleri'

< ***āk+şam***

TT.: AKŞAM (+CI/CILIK/Kİ/LA-/LARI/LEYİN/LIK)

Tü. > **Ar.** (Tun.) *akşām* (H. Özdemir, s. 153)

An. ağl.: ***ağşam*** (*DS.I*, 113), ***āşam*** (Uşak); ***aşam, āşām, aşğam,avşam, ayşam*** (*DS.I*, 350)~ ***ahşam***

AK(>h)+*ŞAM*
AĞ+*ŞAM*
A[*K* = ø]+*ŞAM*
Ā[K = ø]+*ŞAM*
AV[< ğ < k]+*ŞAM*
AY[< ğ < k]+*ŞAM*

Radloff: < *ak+şam* (*R I*, 129), krş. ***Moğ.*** *akun ~ askan* "akşam, geç vakit" (Ramstedt 1935, s.16)

Räsänen (*V*, 13): ***EFa.*** xşapan/xşap 'gece'

S. Nişanyan (*SS*, .32): < ***Soğd.*** *gşa ~* ***Ave.*** *hşapan / xşap.*

H. Eren (*TDES*, 6): < ***Soğd.*** * *γş'm* "gece" < ***Av.*** *xşāniye* "gece"; ***Soğd.*** *'γşp-, 'γşph.*

H. Eren: Tü. **ak**+ İran. **şam** biçimi yanlıştır.

NOT:

Bana göre en uygunu budur.Çünkü, **gece** (< *keç+e*) "karanlık vakit", **akşam** ise "alaca karanlık" dediğimiz, henüz "aydınlık" ın devam ettiği vakittir.

Clauson (*ED*, 96b): < ***Soğd.*** *'γş'm* "akşam"

Doerfer:(*TMEN 2:1947*): *xšap, xšapan* "gece"

A. Tietze (*TETTL*, 120) < ***Soğd.*** ?

akşamın 'Akşam vakti'

< ***ak+şam+(ı)n*** 'Enstr.'

An.ağl.: ***akşam darı, akşam otu*** 'Akşam ezanının 15-20 dakika öncesinden başlayan ve ezanla

biten zaman' (*DS.I*, 162)

akşam otu (~ **oturu**) (hlk.) 'Akşam üzeri'

< ***akşam ot*** [< ET. *öd* 'zaman'] +***u*** (+***ru*** 'yön eki')

An.ağl.: ***ahşamacan*** 'akşama kadar'; ***ahşam çağı*** 'akşam üstü, akşam vakti' (*DS.I*, 134)

A.Tietze (*TETTL*, 132): < *akşam* ve *otur-* fiilinin *–u* ulacı.

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'de **öð** 'zaman, felek' anlamında olup, burada da aynı anlamdadır. *Otur-u* ile ilişkisi yoktur.

akşamleyin 'Akşamleyin'

< ***ak+şam+leyin***

aktar-['Çevirmek, döndürmek'

= ***ahtar-*** (DLT).

< ***ag-(ı)t-ar-***

TT.: AKTAR- (ICI/IL-/IM/MA/ MACILIK/ MAKI/MASIZ)

Korkmaz (*TTG*): < *ak-ıt-ar-*

Clauson, *ED*, 81; Tietze, *TETTL*, 132: *ağtar-/axtar-*.

K.Röhrborn (1979, 74): < *ağtar-* < *ağ-* ('değişmek')ın causatium'u.

aktaraç (hlk.) 'Çevirgeç'

< ***ağ-tar-aç***

aktarmaç (hlk.) 'Yollarda birden bire çıkan dönemeçler'

< ***ak-*** [<**ağ-*]+***-tar-ma***

aktır-['Akmasını sağlamak'

= OT. ***aktur-*** (DLT)

al¹ 'Al (renk)'

< OT. ***āl*** (DLT).

~ āl (Trkm.)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *āl* 'al, kırmızı' (Bayatlı, s. 63)

al² 'Hile'

= ET. ***al*** 'Hile, usul, vasıta' (Alt.Gr., 293a);

= OT. ***āl*** (DLT); Uyg. ***al*** ''L 'hile, dolap, çıkar yol' (*İKPÖ*, 132'; AH. ***āl***.

TT.: AL+ (DANGIÇ/DANMA/ DAN-/DATICI/TILMA/TIL-/TIŞ/ TMA/DAT-)

An.ağl.: ***al*** 'hile' (*TMES*, 33)

~ ālda- (Trkm.)

aldağ 'aldatıcı' (Ker.),

Tü.> **Kürt.** *al, ald* (*DAO*, 40)

al³ 'Ön taraf, karşı'

Bu kelimeden: **alın** (< *al+ın*) 'alt tarafta'; **alt** (< *al+t*) 'alt, aşağıda'; **altın** (<*al+t+ın*) 'altta, aşağıda; ....altında' kelimeleri türetilmiştir.

~ al 'önce, evvel' (Şor.; Kar., Kal.)

aldin (YUyg.)

aldı (Kzk.)

aldınala 'önceden' (Kzk.)

allın 'önce, ilk' (Kzk.)

algaşkı 'ilk, evvel' (Kzk.)

al-['Almak'

< ET. ***al-*** (*Tuny.*, 32)

KB.: ***alġal-***

TT.: AL- (IN-/INTI/INTILA-/ INTILAMA/IRLIK/MAMAZLIK)

AL- (ACAK/ACAKLI)

~ ıl- (Yak.) < *al-

il- ay. (Çuv.) < * *ıl-* < **al-*, < **avl-* < **abl-* **ablĭ-*; krş. *Seyf-i Sarayi*: ***avıl-*** (Fazılov, *Starouzbekskiy Slovar* I, 17; T. Tekin, *Mak.I*, 104, 363: ***awül-*** ay. < ***abül-***)

= Moğ. ***ali-***

Tü. > **Zaza.** *alışvêrış* 'alışveriş', *alışvêrış kerdış* 'alışveriş yapmak' (*ZTS*, 19)

-al- 'Ad ve sıfattan 'o hale geçmek' anlamında fiiller yapar'

alal-

ala¹ 'İnsanın içindeki gizli şeyler'

= ***ala*** (DLT)

< ***āl+a***

ala² 'Ala, alaca'

= AT. (Tibet yazısı ile) ***hala***

OT. (DLT) ***āla***

< ***āla*** (T. Tekin, *Mak.I*, 363)

TT.:ALA+(CA/CALA-/CALANLI)

~ āla. (Trkm.)

ala (Yak.)

ula (Çuv.)

hālā (Hlç)

= Moğ. ***alag***; Hal. ***alag*** ay.

< ***āla**k* < ***hāla+k***

-AlA- : Fiilin gösterdiği işi kısa ara-

lıklarla tekrarlama işlevini yüklenmiş bir fiilden fiil yapma eki olup daha çok geçişli fiiller üzerine gelir. Ardardalık bildirir.

avkala-~ afkala-
çitele-

N. Hacıeminoğlu: 1) **–A** "zarf-fiil eki" **+lA-** "addan fiil yapma eki" 2) **-Ag** "fiilden ad türeten ek" + **lA-** (*Yapı Bakımından Fiiller*, 104, 2: **-ala-/-ele-**
T. Banguoğlu: < **-AklA-** (*TG.*, § 243/5)
Z. Kokmaz: < **-g** "fiilden ad türeten ek" **+lA-** (*TTG*, 125)

alabaş (hlk.) 'Ahmak, sersem' (*TMES*, 34)
< ***ala*** 'karışık renkli'
(~ Moğ. ***alağ***) + ***baş***

alabele¹ (hlk.) 'Şöyle böyle'
< ***ele*** [< **eyle* < *öyle*] ***bele*** [< * *böyle*]
An.ağl.: ***alak belek*** 'şöyle böyle'; ***alak bulak, allah bullah, allak bullak*** 'karmakarışık, altüst' (*DS.I*, 190)

alabele² (hlk.) 'Çiçek bozuğu ve çilli yüz'
< ***ala*** 'alaca' ***bele*** (< *bula*)

alabildiğine 'Aşırı derecede'
< ***al-a bil-dik+i+n+e***

alaca 'Çok renkli, karışık renkli'
< ***āla+ca***
TT.: ALACA (+LA-/LAN-/LI)
An.ağl.: ***alaca*** (*bakla, karga, fasulye*) vb.

Tü.> **Ar.** (Cez., Sur.) *ālāca*; (Lüb., Sud., Mıs.) *alāca* (*ALTK*, 30, 31)

alaca bulaca 'Çok karışık renkli'
< ***al+a+ca bula-ca.***

alacak 'Alacak'
< ***al-acak.***
= OT. **alğu** (DLT) < ***al-ğu.***
TT.: ALACAK (+LI)

alaçakır 'Karışık, tam olmayan'
< ***al+a çakır*** (~ *çağır* ~ *çahır*)
An.ağl.: ***alaçakır*** 'yarı olgunlaşmış sebze veya myeve' (*DS. I*, 180)

alaçık 'Çalı çırpıdan yapılmış kulübe'
= ***alaçu*** (Uyg., DLT)
< ***ala** 'yarım' + ***açık*** = yarım açık

Veya:
< ***al** 'ön' +***ı aç-(ı)k** 'önü açık'
Krş. ***alabıcık*** 'kulübe' (*DS.I*, 174); ***alabuçuk*** 'baştan savma, yarım yamalak'; ***alaçık, alacık*** 'apaçık, açık' (*DS.I*, 180)

An. Ağl.: ***alacık, alacıh, alacuk; alaçak, alaççık, alaçığ, alaçik, alaçuh, alaçuk,alançık, alapçık, alavçuk, alaycık,alayçık, alecük, aleçik, alençik, alevçik, aleyçik, alıcık*** (*DS.I*, 178); ***alaçık, alayçık*** (*YKS*, 15)

ALA+*CIK(>h)/CUK*
+*[Ç]ÇIK/ÇIĞ/Çİk*
+*ÇUK(>h)*
+*[N]ÇIK*
+*[P]ÇIK*
+*[V]ÇUK*
+*[Y]CIK/ÇIK*
ALE +*ÇİK/CÜK*
+*[N]Çİk*
+*[V]Çİk*
+*[Y]Çİk*
ALI +*CIK*

~ alaçık (Osm., TatK.)
alaçıg (Az.)
alaçuk (Çağ.)
alaca (Trkm.)
alajı (Tuva.)
alasa (Yak.)
alçuk (YUyg.)
ılaşık (KKlp.)
laşık (Kzk.)
laś (Çuv.)

ALA+*ÇIK/ÇIG/ÇUK/CA/JI/SA*
AL[*A* = ø]+*ÇUK*
[*A* = ø]**LA**+*ŞIK*
I(< A)**LA**+*ŞIK*

Tü. > **Ar., Fars., Moğ., Rus.** (Doerfer, *TMEN* 519); Fars. *alāçīk* 'çardak' (*Redh.* 42; Gülensoy: *FATK*, 135)

Kelimenin kökeni ile ilgili bazı görüşler vardır:
Zajaczkowski (*Sufiksy* 7.§): <***ağıl+ak+çık***
Sevortyan (*ÈSTJa* 1974, 131-132): ***alacık~ alaçık~ alaçu*** < ***alaŋ~ *alşağ ~ *alav~ ala + çu/+çık***
Brockelman (*OGM*, 32.§b): ***ala*** "bunt" ***+çu***
Clauson (*ED*, 129 b): ***alāçuk*** < *alıntı*
Doerfer: < ***ölü bir dilden alıntı***
Eren (*TDES*, 7): < ***? Kökünü bilmiyoruz.***
Tietze (*TETTL*): < ***alak*** 'kulübe', krş. ***alak***, + ***-çuk*** 'küçültme eki'
Nişanyan (*SS*, 33): **alacık** = ***ET. alaçu*** bir tür büyük çadır. **(Tarif yanlıştır.)**
Bu konuda bk. U.Johansen, 'Alaçık', ***Arat Armağanı***, TKAE yay., Ankara 1966, s. 286-305.
H.Eren, ***TD***, 1992/2, s. 200-201.

alağaz (hlk.)'Ara bozucu, boşboğaz, geveze, iki yüzlü, dönek'

< ***ala*** 'yarım' ***+ağız***

An.ağl.: ***ala ağız, alaaz, alagaz, alagizir, alagız, alaguz, alağaz, alağız, alağızcı, alağızlı, alağuz, alavaz, alavuz, algaz*** (*DS.I*, 170)

ALA+*AĞIZ*
+*AZ*
+*G(/Ğ)A(/I/U)Z*
+*ĞIZ+CI/+LI*
+*VA(/U)*
AL[*A* = *ø*]+*GAZ*

A.Tietze (*TETTL*, 139): < ***Yun.*** *λογας* (logás)
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçede **ala** sözcüğü 'yarım' anlamını taşımaktadır. < **ala ağız** 'yarım ağız' demektir ki, ağızlardaki örneklerden de bunu görmekteyiz.
Yun. **logás**'ın **alağaz** olabilmesi için başa **a+** protezi getireceksiniz, **-o-** > **-a-** olacak, sonra da **-s** > **-z** değişmesi gerçekleşecek. Tamam, bütün bunları gerçekleştirebiliriz de Türkçesi varken niye Yunanca?

alama-['Alamamak; almaya gücü yetmemek'

< ***al-a u-*** 'iktidar fiili'

ma-.

alan 'Alan, düz ve geniş yer'
= ***alang*** 'Alan, düz ve açık yer' (DLT) ~ Sümer. ***aşa(g)***
~ alaŋ 'orman içindeki açılmış yer' (Kzk., Nog.)
alaŋ 'küçük tepe' (Trkm.)
alās ay. (Yak.) < **alaŋaç*
ayaŋ (Tuv.) < * *alaŋ*
ayant (Kırg.)
alan (TatK.)
aklan (Bşk.) < **aglaŋ*
(T. Tekin, *Mak.I*, 364)
Eren (*TDES*, 8): YOK

alar-[(hlk.) '1.Kızarmak; 2.Tahıl ve meyve olgunlaşmaya başlamak; 3. Şafak sökmek, ışımak'

< ***al+ar-***

An.ağl.: ***alarmak, alalmak, alāmak, alamarmak*** (*DS.I*, 198)

alasulu (hlk.) Yeni olmaya başlamış meyve'

< ***ala*** 'yarı'***+su+lu***

alaşa (hlk.) '1.Zayıf, çelimsiz at; 2. ağzı ve burnu beyaz olan at; 3. semere alınmış hayvan; 4. azgın boğa, at vb.' (*DS.I*, 199)

Tü.> **Kbr.** *alaşe* 'at' (İ. Doğan, 1966)

< Moğ. ***alaşa*** 'bir at tipi' (Doerfer: *TMEN IV*, 262-263)

alavere '1. Bir şeyin elden ele geçmesi; 2. bir şeyi elden ele vererek aktarma; 3. kargaşalık'
< ***al-a ver-e***
TT.:ALAVERE+(dalavere yap-[veya çevir-]/tulumbası/Cİ)

alaz 'Alev, yalaz'

< ***(y)al** 'kızıl'+**(a)z***

Krş. DLT: ***yaldra-, yaldrı-*** 'az ışımak, az parlamak'; ***yald-(ı-u)k, yuldruk*** 'cilalı, parlak, süslü'; ***yalın*** 'alev'

TT.: ALAZ+ (LAMA/LA-)
An.ağl.: ***alaz, alazı, aloz*** '1. alev; 2. ucu ateşli odunun sallanmasiyle meydana gelen ışıklı çizgi' (*DS.I*, 204-205)

alazdamah 'alevlenmek, yakmak, ateşlemek' (s.205)
alazdanmak 'alevlenmek, yanmak'
alaz etmek 'biraz ateş yakmak'
alazıtmak, alazımak 'aydınlat-

mak, şavklandırmak'
alazlama, alazma 'yüzde ve vücutta çıkan çıbanlar, kızarıklık'
alazlamak, alazılamak, alazlama 'bir şeyi ateşe tutup çekmek, alev yalamak'
alazlanmak 'vücut sıcaktan kızarmak; hafifçe ısınmak; yanmak, kavrulmak' (s.205 -207)
Ayrıca bk.
alaz 'seyrek bitmiş ekin, ot'
alaz, aloz 'don vurmuş sebze ve meyve'
alaz 'cümbüş, eğlence'
alaz, alaz armırt, alaz armudu, alaz armut 'Yabanî armut, ahlat'
alaz 'bir tür cilt hastalığı' (*DS.I*, 205)

Eren (*TDES*, 8): YOK

J.Deny (1955): < ***Tü.* alaz** [> **alaz**]
G.Doerfer (*TMEN III*, no. 1354): Bu görüşü kabul etmez.

NOT: Türkçedeki **YAL** kökü '*parlaklık, kızıllık, alevlilik*' anlamlarını vermektedir. **Alaz** sözcüğü **yalaz**'ın y-'siz biçimi olmalıdır.

yıdığ ~ ildrük 'üzerlik'
yığla- ~ ığlaş- 'ağlaşmak'
yılan ~ ılan
yılığ ~ ılığ 'ılık'
yılış- ~ ılış-
yın, yin ~ in
yıp ~ ip
yinçge ~ ince
yig, yik ~ ig, ik 'ig'
yigit ~ igit
yigne ~ iğne
yigde, yikde ~ iğde
yilik ~ ilik
yincü, yinçü, yünçü ~ inci
yinçge ~ ince
örneklerinde olduğu gibi.

alaza (hlk.) 'Dökülen tohumlarla ertesi yıl kendiliğinden çıkan tahıl, soğan vb.'
< ? ***ala*** 'yarım' +***az*** 'seyrek, tek tük, yer yer'
An.ağl.: ***alaza, alavzada, alazada, alazı, alazlama*** (*DS.I*, 205) ~ ***halaza*** (< *h+ alaz+a*)

Eren (***TDES***, 8): Kökünü bilmiyoruz.

albastı 'Loğusa humması'
< ****āl*** 'rûh, kötü rûh'+***bas-tı.***
DLT. ***alwïr-*** < ****al+bï-r-***
An. ağl.: ***al basma, albastı, algömlek*** (*DS.I*, 207); ***albasti*** (*TMES*, 36:

Albasti ufağumi
O ağlaya ağlaya
Aldi uşacuğumi
Eleştirdi hocaya)

~ albasti (Çağ.)
alvasti (YUyg.)
alβas (Çuv.)
alβasta (Çuv.)
ålbastı (Özb.)

A(>å)LB(>v)ASTI(>i, a)

albay ***YT*** (1935) 'Yarbaydan sonraki rütbe'
< ***alay+bey+i***
albeni 'Alım, çekicilik, cazibe'
< ***al+ben+i***
TT.: ALBENİ+ (Lİ)
An.ağl.: ***albeni*** 'cazibe, güzellik, sevimlilik'; ***albeni kıvrak*** 'işgüzar, hamarat' (*DS.I*, 208)
Eren (*TDES*, 8): YOK
alçacık 'Çok alçak'
< ***alçak*** (< ****al+çak***) +***cık***
alçak '1. Yerden uzaklığı az olan; 2. aşağı; 3. kısa boylu; 4. aşağılık, soysuz, rezil'
= ET. (Uyg.) ***alçak*** 'mütevazi'
~ OT. ***alçak*** 'yumuşak huylu, ince kişi, uslu' (DLT);
Kıpç.: ***alşak***;
Çağ.: ***alçak***;
IM.: ***aşağ*** 'alçak'
OAT.: ***alçak, alşak, alşax, aşak***
Osm.: (TS) ***alçak, alşax*** ay.
< **** al*** 'alt, aşağı' + ***çak***
TT.: ALÇAK+ (ÇA/LAŞMA/LAŞ-)
An. ağl.: ***ağşak*** (*DS.I*, 113); ***alçak*** 'dere boyu, düz otlak yer, vadi (*DS.I*, 209)
~ alcak (Tob.)
alçak (Trkm.)
alçag (eski Çuv.)

alçağ (Ker.) (*KTS*, 59)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *alçaġ* (*ALTK*, 31); **Kürt.** *alçağ* 'alçak (şerefsiz)' (*DAO*, 40); **Zaza.** *alçax/e* 'alçak'~ *alçaxı/d* 'alçak' (*ZTS*, 19);

Mac. *olcsó* [olçō] 'cheap' < Volga Blg. ***alçaġ*** < ***alçak*** < Uyg. ***al*** 'the lower part, bottom' Turk., Az. etc. ***alt*** id.< ***al+t***) (T. Tekin, *Mak.I*, 125, 300, 362)

Eren (*TDES*, 8): YOK

Nişanyan (*SS*, 34): <***altçak*** →ALT

alçal-['Alçak duruma gelmek; değeri azalmak'

< ***al+ça-l-*** (< **al+ça*[k=ø]+*l-*)

TT.: ALÇAL-(TI/TICI/TMA/T-)

alçarak 'Az alçak'

< ***al+ça*** [k]+***rak***

alçı¹ 'Alçı taşı'

< ET. ***alçıġ***

~ Çağ. ***yalçu*** (*Radloff III*, 185; P. de Courteille, 534; Räsänen, *V*, 182)

Tü. > **Blg.** *alčija*; **Sırp.** *àlčija* (Škaljić: *Turc* 87)

A.Tietze (*TETTL*, 146): 'Fakat yabancı bir kelime olduğu muhtemeldir (Çince ??)'der, ama sebebini açıklamaz.
Eren (*TDES*, 8): Kökenini bilmiyoruz.
Nişanyan (SS, 34): **alçı** = ***ET.?*** *alçıġ* alçı (viii)

alçı² 'Aşık kemiğinin dikine bir yüzü'

< Moğ. ***alçu***

Eren (*TDES*, 8): YOK

alda-['Aldatmak'

< OT. ***al*** 'hile' +***da-***

aldan-['İnanmak, kanmak'

Uyg. (*İKPÖ*, 132): ***al*** ''L 'hile, dolap, çıkar yol'

< ***āl*** 'hile'+***da-n-*** 'dönüşlülük'

TT.: ALDAN- (GIÇ/MA/IŞ)

aldat-['Aldatmak, kandırmak'

= OT. ***ālda-*** (DLT)

< ***āl*** 'hile, yalan' + ***da-t-***

Tuhf. ***yalda-*** 'aldatmak' < AT.

ālda-

TT.: ALDAT- (ICI/ILMA/IL-/MA/MACA)

~ ālda- (Trkm.)

aldağ (Ker.) 'aldatıcı' < *āl+da-ğ*

aldır-['Aldırmak'

ET. (Orh.) ***alt(ï)z-***

KB. ***altız-***; Uyg. ***altız-***; DLT. ***alduz-*** 'malını elinden aldırmak, soyulmak'

AH. ***altuz-***

= OT. (DLT) ***altur-*** < ***al-tur-***

algı ***YT*** (1935) 'Ganimet', (1942) idrak'

< ***al-gı.***

-(*y*)**All** : Zarf-fiil eki

Bang: < **-ga** "gelecek zaman eki"+**al-ı** "zarf-fiil eki" (<**-ga al-ı**) (*Studien* II, 925)
Brockelmann: Bu görüşü reddeder.
Räsänen: **-A** "zarf-fiil" +**kel-** fiili +**A** (Güney grubunda **-I**) zarf-fiil birleşmesi) < **-A+kel-A/I**) (*Mat. Morph.* 189)
Bu konuda bk. Korkmaz, *TTG*, 1009, not 459.
N.Yüce, *a.g.e.*, 37, § 16.1.1.

-alı < ***-a-lı*** < ***-ġa-lı*** Zarf-fiil eki.

alıç 'Yabanî bir meyve türü'

< OT.***aluç** 'şeftali' (DLT)

An.ağl.: ***aluç, aluçe, aluça, alınça, alunça*** (*DAO*, 41)

ALU(/I)[N]Ç+*A(/E)*

~ alıc (Osm.)
alıç (Trkm.)
alluç (Tel.) (*KTS*)
âlluça (Ker.)
alu (DoğuTü.)
alū (Kzk.)
alūça (Az.)
alça (Az.)
alınça (Az.)
ēli (Az.)
gévij (Ker.) (*KTS*)

Tü. > **Fars.** *ālū, ālūça*; **Zaza.** *alınça* 'erik', *alınçêrı* 'erik ağacı', *aluc* 'erik', *alucêr* 'erik', *alunçı* (*ZTS*, 19)

Dankof (*ALT* 6): < Erm. ***aloç***
Clauson (*ED* 128): <Fars. ***alū***
Tietze (*Pers* 138/8: <Fars.***ālū*** + ***ça***
Eren (*TDES* 8): < ?
Räsänen (*V* 18b): <Fars. ***ālū, ālūça***

NOT: Sözlükçülerin hiçbiri OT'deki **aluç** sözcüğünden bahsetmez ve çoğunluğu bu sözü Farsçaya bağlamaya çalışır. Diğerleri bir yana, H. Eren'in de etimoloji denemesi yapmaması ve görüş belirtmemesi yüzünden bu sözcüğü komşuya kaptırmışız galiba!

alık 'Aptal, salak'

< 1) ***alıġ** 'kötü, fena, alık; kuş gagası' (DLT); Eski Kıpç.: ***aluk***

< 2) ***aluk** 'kaba, haşin; kel' (DLT) > EAT. ***alu*** ay.
krş. Kırg. ***alık*** 'tepe'(*KS.I*, 26)
OT. (DLT) ***alık-, alık-ar*** < ***alı-***

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 335.
Eren (*TDES*): < ?

alım '1. Almak işi; 2. câzibe'
= OT. 'Alacak,borç' (DLT)
< ***al-(ı)m***

alın[1] 'Alın'
= ET, OT. ***alın** (*Alt.Gr.*, 293 b; DLT)
[< ***hālın** 'alın'] (T. Tekin)
An.ağl.: ***arın*** (Ml./*DAO*, 47); ***anné, anni*** 'alın' (Erz./*EİA*, 25)
~ ālın (Trkm.)
hāanl(ı) (Hlç.)

alın[2] 'ön'
< ***hāl** (T. Tekin)
Eren (*TDES*, 9): **alın**[1/2] YOK

Uşak'ta: ***alnı gabağı*** 'alnının tam önü' (< ***al+ı+n+ı kabak*** 'ön' [krş. Az. ***kabak*** 'ön']+***ı***

alın-[1]**[** 'Üstüne almak'
< ***al-ın-***

alın-[2]**[** 'Tutulmak, kızmak, üzülmek'
< ***al-(ı)n-***

alıntı 'İktibas'
< ***al-ıntı.***

alış (*veriş*) 'Almak işi'
< ***al-ış***

Tü.>**Kürt.** *alewér, alwer* 'Alışveriş' (*DAO*, 41); **Zaza.** *alışvêrış* 'alışveriş', *alışvêrış kerdış, al-vêr kerdış* 'alışveriş yapmak' (*ZTS*, 19)
Tü. > **Romen.** *alışveriş* (L. Şainenu, 12 a; T. Loebel, 61 b; Gülensoy: *RTK*, 2)
Tü.>**Ar.** (Sur.) *ālaş; ālaşvareş* (*ALTK*, 31)

alış-['Sürekli ister olmak'
< ***al-ış-***
Krş. DLT: ***alış-*** 'alacak olmakta yardım etmek'

alışık 'Her hangi bir duruma alışmış olan'
< ***al-ış-ık***

alıştır-[(hlk.) '1.Yakmak' (*YKS*, 13)
'2. alışkanlık kazandırmak'
< ***al-(ı)ş-tır-***
~ alıştır- 'iyileştirmek' (Gag.)

alkış[1] 'Bir şeyin beğenildiğini anlatmak için el çırpma'
= ET. ***alkış*** 'medhetme'
< ***alka-** 'alkışlamak'+ ***-ş***

alkış[2] 'Hayırdua; *'kargış'* karşıtı'
< * ***alka*** - ~ (***alkı-** 'övmek')
+ ***-ş*** (Eren, *TDES*, 9; Clauson, *ED*, 654; T. Tekin, *Mak.I*, 364)
DLT: ***alkış*** 'övme, alkış'.
~ alkış (Trkm.,Alt., Tel., Şor.)
algış (Küer., Bar., Tuv.)
algāşkın ay. (Tuv.)
algas (Hak.)
alğī, algıs (Yak.)
algış(*la-*) 'kutsamak' (KarH.)

ALK(>g)I(>a)Ş(>s)

Tü. > **Romen.** *alcâş* (Şăineanu, *InflOr* 3:5)

alkışçı '1. Alkışlayan; 2. Şakşakçı'
< ***alkış+çı.***

alkışla-['1.El çırpmak; 2. beğenmek'
< ***alka-(ş)-la-***
KB.: ***alka-***
~ KarH. ***algışla-*** 'Kutsamak'

allak bullak 'karmakarışık'
< ***alak bulak*** (< ***ala-/bula-***)
krş. **alaca bulaca**

alma ~ elma , bk. **almıla**

almıla 'Elma'
= OT. ***alma / almıla*** (DLT)
[< ***al+mIla***]

(+*mIla* eki *muş+ mula* adında da vardır.)

An. ağl.: ***alma, alme*** (*DS.I,* 227)

alnının çatı (hlk.) 'Alnın tam ortası' (*YKS*, 15)
< ***al(ı)n+ı+nın çat-ı***
Bk. **alın**

alp 'Alp, yiğit'
= ET. ***alp***; OT. ***alp*** (DLT)
< ET. ***ālp*** (*Tuny.* 10, 13, 14, 21, 29, 38, 49)

Uyg. (*İKPÖ*, 133) ***alp*** ''LP
Uyg. ***alpagut*** 'alpler'
~ Uyg.Br. ***ālıp*** .

~ ālap (Kumd.)
ālep (Koyb., Kumd.)
olɛp (Çuv.)
ulɛp (Çuv.)

Ā(>O, U)L[*A,E,I*]P

Alp adı 'unvan' olarak da kullanılmıştır: *Alp Arslan*
Ayrıca bk. T. Tekin, *Mak.I*, 364.

alpagut 'Yiğit, cesur;TT'nde kişi adı'
= ***alpağut*** (Uyg., DLT)
< ****īlpağut*** < ET. ***ālpağut***
ET. (Orh.) ***alpagu*** (KT K 7) ~ ***yılpağut*** (BK D 31) 'yiğit savaşçılar'
~ albagut (Çuv.) (> Moğ.*alba-gut;* Rus. *alpaut*);
alpaut (Kom., Kaz., Kar.)
olput (Çuv.)
ulput (Çuv.)
= Moğ. ***albagud*** 'hükümet görevlileri, memurlar'
(Bk.T. Tekin, *Mak.I*, 222, 311)

alt '* Alt, aşağı(da)'
< ****al*** 'alt, aşağı' +***t.***

[Krş. ***üst*** < * ***üz-t***]

(Bu konu için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 39, 139, 362)

altı 'Altı'
= ET. ***altı;*** Uyg. ***altı;*** YUyg.***altı*** (*İKPÖ* 133), ***alte; altınçı***
< ? ***al+t+ı***

Ramstedt (*JSFOu* 24,1:16): < ***al-***
Räsänen (*MTS* 76, 77; V 189):< ***al-***
Hartmann (*KSz* 1:155): < ***alt-dı***
Eren (*TDES*, 9): < ?

altın 'Altın madeni; bu madenden yapılmış'
= ET. ***altun*** (*Tuny.* 48)
OT. ***altun*** (DLT)
< ***altın*** < ***al+tın***
(T. Tekin, *Mak.I*, 362)

[< * ***āl*** 'kızıl' + Çin. ***ton***]
(Räsänen, *V* 18)

~ altın (Çağ., Trkm., TatK., Nog., KKlp., Kırg.)
altun (Tar.)
aldın (Tuva)
altan 'bakır' (Yak.) (< Moğ.)
ilttɛn (Çuv.)
ilDɛn (Çuv.)
ivDɛn (Çuv.) (Räsänen, *V*)

~Moğ. ***altan*** (*KWb.* 8) > Yak. *altan*

Tü.>**Ar.** (Mıs., Sur.) *altūn; alti:n-ci:* 'altın+cı' (*ALTK*, 32);
Zaza. *altun* 'altın', *altunên* 'altından yapılmış olan' ~ *altunin* (*ZTS*, 19);
Kamasin. *altın* (*Joki,* 64);
Rus. *altın* (*V*, 18b)

bk. Eren, *TDES*, s.9-10.

altıncı 'Sayıda altıncı'
< ***altı+ncı***
Volga Blg.: ***altış*** < ****altınş*** < ****altınç***

Krş. Volga Blg. ***ekinç*** < ***ekinş***

< ***ēkinç*** 'ikinci' (bk. T. Tekin, *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*, Ankara 1988; *Mak.I*)

altında 'Aşağısında'
< ***altın*** 'aşağı, alt' +da
[< ***al+t+ın+da***]

altışar 'Altışar'
< ***altı+ş+ar***

altız 'Altız; altısı bir arada'
< ***altı+z*** 'eski çokluk eki'
Krş. *ikiz* (< ET. *ekkiz*)

altmış '60; altı kere on'
= ET. ***altmış***
< ***altı + mış***
~ åltmiş (Özb.)
alpıs (Nog.)
utmăl (Çuv.)
= *altı on* (SUyg.)
altan (Alt.)
alton (Tel., Şor.,Hak.)
alt'on (Sag.)
alta uon (Yak.)
aldan (Tuv.)

Eren (*TDES*, 10-11): < Ural dillerinin bir kolunda "10" olarak kullanılan **mıs** sözü göz önünde tutulabilir.

am 'Dişilik organı'
< ET. ***am, amçık***
krş. Moğ. ***aman*** 'ağız

Nişanyan (*SS*, 36): *'Orijinal biçiminin **amçık** 'ağızcık?' olduğu düşünülebilir.'* demektedir.

amaç 'Maksat, hedef, gâye'
= OT. ***amaç*** '1.hedef, gâye; 2. öküz; saban gibi çiftçi aygıtları' (DLT).

< ET. ***umınç*** [> Fars. *āmāç*]
> TT. ***amaç*** (M. Öner)

DLT: ***amaçla-*** 'nişanlamak'
amaçlık 'nişan yeri'
Eren (*TDES*, 10): YOK

Räsänen ve Nişanyan'a göre:
< Farsça: ***āmāc, amāc, āmāç, amāç***

J.Deny'e göre Tk. (1955, 214-219).
G.Doerfer (1965 II, no.552) ve G.Clauson (1972, 156)'a göre bir İran dilinden 'saban' ve 'hedef' anlamlariyle çok eski bir zamanda ***ET***'ye geçmiş bir kelimedir.

Tietze (*TETTL*, 161) de bu görüşü benimser.

-AmAç < ***-A-mAç*** : Tek heceli geçişli fiiller ya da fiil türeten **-A-**'lı pekiştirme fiillerine gelerek bazı adlar türeten bir ek: *dönemeç, sekemeç* 'sekme yeri'...vb.

-(a)mak 'Fiilden ad yapan ek'
basamak
kaçamak
tutamak

amca ~ ***amıca*** ~ ***amuca*** 'Baba kardeşi'
< ET. ***aba*** 'baba' ve ***ece /aça*** 'ağabey'
(T.Tekin 1960, 283-291; Räsänen, *V* 19; Tietze, *TETTL*, 163-164)

an[1] 'Zaman, an'
< ***an***
ET. ***anta*** 'o zaman; ondan, oradan (*Tuny*. 6, 12, 16, 22, 46, 51)

Tü. > **Kürt.** *ana, anka* 'şimdi, bu an, şimdiki zaman'; *ınaha* 'şimdi, hemen' (*FKT*, 12b; *DAO*, 43)

an[2] 'Tarla sınırı'
< ***aŋ*** (Uyg. *İKPÖ*, s.135)
'kusurlu, eksik, kırık, boş, yarık, esneme' ~ ***äŋ*** ?
DLT. ***aŋ*** 'yanak' (*I*,40) ~ ***yaŋrak*** 'dağ kıvrımı ve büküntüsü' (*III*, 384)
An. ağl.: ***an, aŋ, anbaşı,ang, angı, añı,anık, anıt, ankaşı, alık, annık, anyeri*** (*DS.I*, 240)
an, añ 'alın, baş; yapraklardaki damar; karşı, ön' anlamlarına da gelir. (*DS.I*, 241)
~ aŋ (Kırg.) 'çukur, sel yeri' (*KS.I*, 33), (YUyg.)

Eren (*TDES*., 11): < ?

an-['Zikretmek, sözünü etmek'
KT., Uyg., OT (DLT,KB) ***aŋ-*** 'hatırlamak'; ME., çağdaş Kıpçak şiveleri: ***ang-***; An. ağl.: ***an- / aŋ-***; Az. ***an-***

+An < ET. ***+An*** : 'Bağlılık, güç-

lendirme ve çokluk' eki: ***eren, sapan, kızan, köken, köşen, oğlan*** gibi. (Gab., *Alt. Gr.*, § 56; *Erdal, OTWF*, s.91, §2.51)

+(A)n: Addan ad yapan ek.
saman (< sab+an < sap+(a)n)
sazan (saz+(a)n)

+an : *'Vahşi hayvan" anlamıyla bazı hayvan adlarına gelen ek'*
kaplan, kabılan < kabıl+an
sırtlan < sırt(+lı)+an
bulan < bul+an
kulan < kula+an
burslan < bursul+an

-an 'Fiilden hayvan adı yapan ek':
< ***-ḳan***: *sıçan < sıç-ḳan*

+(a)n (~ +en) 'Küçültme eki':
urgan < uruk (>urk) +(a)n
örken ~ örgen < örük [<ör-(ü)k+(e)n]

+An- < ***+A-n-*** : **+A-** ekinin dönüşlülük eki **-n-** ile birleşmesinden oluşmuş birleşik bir ektir: beğen-, ***dadan-*** (< *tat+a-n-*), ***donan-*** (< *ṭon+a-n-*), güvenmek...vb. (*TTG*, §172)

ana 'Anne, ana'
= ****ana*** (DLT).
[ayrıca: ***apa, aba***]

Tü.> **Ar.** (Ir.) *ānа* (*ALTK*, 32)

anaç 'İri, kart'
= OT. ***anaç*** 'anacık, ana gibi olan' (DLT)
< ****ana+ç***
An.ağl.: ***anaç*** 'büyük kerpiç' (*DAO*, 43)

-AnAk : Daha çok tek heceli geçişli fiillere gelerek '*eskiden beri süregelme, yer yöre bildirme, bir özelliği üstünde taşıma*' gibi değişik görevlerde somut ve soyut adlar türetir: ***gelenek, görenek, sağanak***...vb. (*TTG*, § 102); ***boğanak, sağanak*** vb.

anca 'O kadar, öyle,öylece' (DLT)
< ****an*** 'o' [→ ol] ***+ça***

ancak 'Yalnız, sadece'
= ET. ***inçä~ ınça ~ inçäk*** (*EUTS*, 95)
< ****anca oḳ*** 'işte' (bk. *anca*)
An.ağl.: ***anc'aka, hanc'ak, hanc'aka*** (Rize/*RİA*)
~ ancak (Kom.)
ancah (KarT.)
ancak (Az., Osm., Krm.)
ańÐžax (Çuv.) (Räsänen, *V*)

Tü. > **Kürt.** *anca, ancax* 'ancak' (*DAO*, 42); **Zaza.** *ancax* (*ZTS*, 20)

ancılayın (hlk.) 'Onun gibi, öyle'
< ***an*** 'o'***+çı+layın***
[< ET. ****ançulayu***]
An.ağl.: ***ancılayın, ancileyin*** (*DS.I*, 255)

Tü. > **Zaza.** *ancıya* 'yine', *anci* 'yine, yine de'; *andı* 'bunca', *anka* 'şimdi', *ano* 'bu', *ansı* 'böyle', *anû* 'böyle' (*ZTS*, 21)

and /ant 'Yemin'
< ****ānt*** (T. Tekin)
~Uyg. ***antık-*** 'and içmek';
OT. ***andık-*** ; ***and, ant*** (DLT)
Çağ. ***ant***;
EAT., Osm. ***and***
ānd (Hlç.)
ēnt (Kaz.)
= Moğ. ***anda~andagar*** (*KWb.* 10) >Yak. *andagay, anda-gar.*
Hal. ***and***; Moğ. ***andagai*** 'yemin, and'; ***andala-*** 'to be sworn brothers', Hal. ***andala-*** ay.; Moğ. ***andaga-*** 'to swear an oath' (T. Tekin, *Mak.I*, 366)
= Tu., Ma. ***anda*** 'arkadaş'

andaç 'Hatıra, yadigâr, kalıntı'
< ****an-da-ç***
An.ağl.: ***andaç, anacak, anaç, anak, andaçlık, andaş, andıç, andırak, angaç, angı, anık, ansak*** (*DS.I*, 256)

Ayrıca krş. ***andaç*** 'damızlık koyun veya keçi' ***andaç*** 'eş, denk' ***andaç*** 'isim, ün, şöhret'

andavallı 'Salak, aptal'

< ? ***andav-al*** (*TTG*, § 95.1)
Krş. ***andavat*** 'binanın orta kısmına konulan kiriş' (*DS.I*, 258)
< * '*tahtası, kirişi noksan*' (?)
An.ağl.: ***andaval, andavat*** 'aptal, ahmak, beceriksiz, bön, avanak, şaşkın, andavallı' (*DS.I*, 258); ***andık, andıklı*** 'hödük, görgüsüz, anlayışsız' (*a.g.e*, 260)
Ayrıca bk. ***anga*** (I) [***ang*** (III)] (*DS.I*, 262)

andık (~ anduk) 'Sırtlan'
< DLT. ***aŋdı-***'avlamak'+-***k***
< OT. ***aŋ*** 'vahşi hayvan'+***dı-*** 'avlamak'+-***k***
Krş. → **angıt**
An.ağl.: ***andık, anduk, angıt kurdu*** 'sırtlan' (*DS.I*, 259)

andız 'Selvi'
< ****aŋduz*** 'andız otu' (DLT)

< ? OT. ***aŋdı*** (Räsänen, *V* 21)

An.ağl.: ***andız, anduz*** 'bir tür ardıç' (*DS.I*, 260)

angıt 'Ördeğe benzer bir tür kuş'
= OT. ***aŋıt*** (DLT)
< OT. ***aŋ*** 'vahşi hayvan'+***gı-*** 'avlamak'+-***t***
[**aŋ/äŋ** için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 366-367, §35)
Krş. **andık**
An. ağl.: ***aggıt, agıt, ağıt*** (*DS.I*, 76); ***angut, aŋgut, anga, angıdı*** 'bir tür küçük orman kuşu' (*DS. I*, 268);***aŋgıdı, angırt, angud, angult, angurt, angut, aŋgut kazı, anıt, äŋk, ankıt, ankut, anrık*** 'ördekten daha iri, kiremit renkli bir çeşit kuş' (s.265)

ANG[=D]I(>u)[***R/L***]**T**(>d)+**I**
AG[*G*]IT
AN[*G*=ø]IT
ANKI(>U)**T**
ĀDK [*IT*=ø]
ANRIK < *ankı[r]t*

~ angıt (Osm.)
ankıt (Osm.)
anıt (Osnm.)
aŋkat (Çağ.)
aŋıt (SUyg.)
aŋk (Trkm.)
āt (Hak.)
haŋkut (Kmk.)
hangit (YUyg.)

[*H*+]**ANG(~K=D)I**(>a, i, u)**T**

~ Moğ. ***aŋgir*** 'the yellow-red coloured duck'
~ Kore. ***aŋ*** (*wĕn-aŋ* 'the mandarin duck'

Ramstedt (*NyK* 42:230): < *aŋır* ~ Moğ. *aŋgir*
Katona (*KcsA* 3:386, 387) < Çuv. *ănärt kayăk*
Bazin (*ST* 55-59): < * *(h)aŋ-kır-t*
Räsänen (*V* 21a): *aŋgır, aŋar, aŋgar* < Moğ.
Eren (*TDES*, 13): < ses yansıması
Clauson (*AM* 18:211): Moğ. ***aŋir*** ile birleştirilemez.

angsır-[(hlk.) 'Aksırmak'
< ****ās+kır-***
Bk. **ansır-**

anı ***YT*** (1935) 'Hâtıra'
< ***an-ı***

anık 'Hazır'
= OT. ***anuk*** (DLT)
< ****anu-*** 'hazırlanmak' (DLT) +***k***

DLT: ***anukla-*** 'hazır bulunmak' ***anukluk*** 'hazırlık' ***anun-*** 'hazırlanmak' ***anutġan*** 'daima hazırlıklı, hazırlayan'

TT.: ANIK+(LA-/LIK)
An.ağl.: ***anık, anuk*** 'hazır, mevcut, var' (*DS.I*, 268)

anıksa-[***YT*** (1942) 'Belirsiz hatırlama'
< ***an-ımsa-***

anır-['(eşek) Bağırmak, anırmak; haykırmak; kükremek'
< ***ā*** 'yansıma'+***kır-*** <****arkır-***
< ****arkıra-***
DLT. ***aŋıla-*** '(eşek) anırmak'
Tefs.: ***ak̲ırmak̲*** 'bağırma, anırtı', ***eşek anırmak̲ı*** 'eşek anırması'
Osm.(TS): ***ağır-*** '(arslan) kükre-

mek; (eşek) anırmak'
An.ağl.: ***angıramak, angırda-, angırmak, angurmak, aŋırmak, ankırmah, ankırmak*** (*DS.I*, 266)
anırgan, aŋırgan 'çok anıran eşek, azgın eşek' (s.270); ***aŋır-*** 'birine yüksek sesle bağırmak'

AƊ+*IR-*
AƊ+*IL-A-*
AN+*GI(>u)R-*
AN+*GIR-A-*
AN+*GIR-DA-*
AN+*KIR-*
AN+[*G=ø*]*IR-*

~ aŋgıra- (Kırg.) < *aŋ-ġıra-*
eŋre- (Kzk.)
eŋire- (KKlp.)
akır- (TatK., Bşk., KKlp., Nog., Krç.-Blk., Kum., Kar.)
aŋır- (Az., Krm.)
anġır- (Az., Tob.)
aġır-, aġırt- 'bağırmak, böğürmek' (Alt.)
alġır- ay. (Tuv.) < * *arkır-*
arġıy- 'yüksek sesle bağırmak' (Yak.) < **arkı-* < *ar kı-*
arla- 'yüksek sesle bağırmak' (Trkm.) < *ar-la-*
aŋŋır- (Trkm.) < **aŋgır-* < **aŋkır-*
haŋra-, haŋla- (YUyg.) < **aŋ-la-*
(bk. T. Tekin, *Mak.I*, 100, 160, 367)

AƊ-*GIR-A-/-IR-*
AN-*GIR-*
EƊ-*[İ]R-E-*
A[*Ɗ=ø*]-*KIR-/+GIR-*
AL-*GIR-*
AR-*GIY-*

anıt ***YT*** (1942) 'Âbide'
< ***an-ı+t***

anız 'Ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap; sürülmemiş tarla'
= OT. ***aŋız*** (DLT).
< ***aŋ+ı+z***
Çağ.: ***aŋız***
An.ağl.: ***anız, aŋız, ağız, angız*** (*DS.I*, 271)
~ anuz, anız, aŋız (eski Osm.)
aŋız (Kırg., Kzk., KKlp.)
aŋız (YUyg.) (*TUL*, 41)
aŋaza (Kırg.) < **aŋız+a*
anġız (Özb.)
aŋŋıza (Trkm.) 'bir tür kızıl ot' < *aŋŋız+a* < **aŋġır*[2] 'sarı, kızılımsı sarı'
éŋiz 'tarla, mera' (YUyg.) (*YUTS*, 126)

H. Eren (*TDES*, 13): < ?
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 117-118, 367

anla-['Anlamak, idrak etmek'
< ET. ***āŋla-*** [< ***āŋ*** 'düşünce, idrak, anlayış'+***la-***]; OT = ***aŋla-*** (DLT)
KB. ***aŋla-***; Trkm. ***ān-***
Çağ.: ***aŋ*** 'anlayış, anlama'
EAT.: ***aŋla-*** 'bilmek, hatırlamak'
An.ağl.: ***ağnamak, ānamak*** (*DS.I*, 107); ***ağnaşdurmak, ağıştırmak*** 'açıkça anlatmak' (*DS.I*,107); ***ağnaşılmak*** (*gös. yer.*); ***aynamah*** (Ml./*DAO*, 52), ***anna-, ana-, aŋa-, ağna-, ağne-*** (Erz./*EİA*, 25)
~ aŋ 'zihin' (Bşk., TatK., Uyg.)
aŋ 'hatırlamak' (Trkm.)
= *es* (Kırg.)
is (Bşk., TatK.)
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 367

anlam 'Mânâ'
< ***an+la-m***

anna-['(eşek) debelenmek'
< Uyg. ***ağna-*** (***ağına-*** ?)

''XN'- < ***ġ-*** 'bir yana eğilmek, bükülmek, çökmek' + -^{o}***n-*** 'dönüşlülük eki' + -***a-*** (?) 'pekiştirme eki' (Hamilton, *İKPÖ*, 131)

annaç 'Karşısı, yan'
< ***al*** 'ön'+***(ı)n+aç***
An.ağl.: ***annaç, alnaç, alneç, andeç, andıç, angaç, anlaç, anlaş,***

anna, annacık, annak, annaş, anneç, anneş, annıç, annuk, arnaç, arnak, arnamaç (*DS.I*, 275)

ALNA(> e)Ç(> ş)
ANNA(> e, ı)Ç(> ş)
ANNUK < *al+(ı)n+ık*
ARNAÇ(/k)

anne = ***ana*** 'Çoçuğu olan kadın'
~ ama 'anne', amışı 'annesi' (Çuv.)

ansın-[(hlk.) '1.İşleri oluruna bırakmak; 2. söz söylemek isterken söyleyememek, tutulup kalmak' (*DS.I*, 279)
< ***an-*** [< * *aŋ-*]***sın-***
An.ağl.: ***ansınmak, aŋsınmak, anıklamak*** (s.279)

ansır-['Aksırmak, hapşırmek', bk. **aksır-**
< ****ās+kır-***

A.Tietze (*TETTL*, 182): **ansır-** < ***-sır*** eki ile yapılan ses taklidi fiillerden: ***aksır-, öksür-, agsır-***.

YANLIŞTIR. Etimolojisi şöyledir: < * **ās+kır-** [***-sk-*** > ***-ks-*** olmuştur.]

ansıt-[(hlk.) 'Andırmak, az benzemek' (*DS.I*, 279)
< ***an-sı-t-***
An.ağl.: ***ansıtmak, aŋsıtmak, anıştırmak*** (*DS.I*, 279)

ansız (hlk.) 'Söz dinlemez, aksi, haşarı'
< ET. ***aŋ*** 'anlayış'+***sız*** 'anlamaz, idrak etmez, farkına varmaz'
An.ağl.: ***ansız, aŋsız*** (*DS.I*, 279)

ansızın 'Âni olarak'
< ***an*** 'zaman, an'+***sız+(ı)n*** 'instrumental eki'

ant 'Yemin', bk. **and**
= OT. ***and*** (DLT)
~ ant (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
and (AZ.)
ånt (Özb.)

Tü. > **Zaza.** *'ad* 'and, yemin' (*ZTS*, 17)

+(A)ñ, bk. **+(I)ñ**

ap 'Pekiştirme ön takısı'
TT.: ***apakçıl, apal, apansız, apappak, aparık, apayaz, apaydınlık, apayrı***...vb.
An.ağl.: ***appak*** (< *ap+(p)ak* 'süt, yoğurt, vb.'), ***abapaçık*** (< *ab+ap+ aç-ık*)
apağca (< *ap+ak+ça*)
apabaçık ~ ***apaçik*** 'çırılçıplak' (< *ap+ab+ aç-ık*)

apa, krş. ***ana***

Kıpçak: ***apa*** 'ayı'. [ET 'de '*cedd, dede, nine, baba, anne*' anlamlarına gelen **apa,** tabulaştırılarak '*ayı*' kelimesi yerine kullanılmaktaydı.]
Bugünkü Kıpçak şivelerinde: ***apa*** (TatK., Bşk.) 'abla, teyze, hala'

= ET. ***apa*** (*Alt.Gr.* 294b; DLT)

Tü. > **Kürt.** *ap, apo* 'Amca, büyük; baba, dede' (*FKT*, 12 b; *KTS*, 19; *DAO*, 44)

NOT: Türkçede kişi adı olarak kullanılmıştır: ***Basarabya*** < **Basar+apa**; ***Arslan apa*** 'Kütahya' nın ilçesi olup kişi adından gelir'

apakçıl 'Çok ak'
< ***ap+ak+çıl***
An.ağl.: ***apağca*** 'beyaz, ışıklı'; ***apak, abapaçık*** 'güzel, iyi' (*DS. I*, 282)

apalak (hlk.) 'Tombul, gürbüz, sevimli'
< ****apal*** 'iri, büyük [< **apa* 'anne' +*l*] +***(a)k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***apalak, apak, apak topak, apal, apalak topalak, apılak*** (*DS. I*, 282283)

Ch. Symeonidis (1973 no.159): < ***Yun.*** **Παλλάκν** (pallákin).

A.Tietze (TETTL, 185): Bu görüşü benimser.

YANLIŞTIR: Çünkü, OT'deki **apa** 'anne'

ile An.ağl.'ndaki **apal** 'iri, büyük', **apalak** 'ayı yavrusu; köpek yavrusu' (< ***apa+l+(a)k***); **apalakla-** (<***apa+l+(a)k+la-***) 'gelişmek, serpilmek' sözcüklerinin Yunanca *pallakin* ile ilişkisi yoktur. Sonra, *pallakin*'i **apalak** yapmak için epey uğraşmak gerekir.

apar-['Alıp götürmek'
< ***ap*** [< ****al-(ı)p*]-***ar-*** [< ****bar-*]
apar topar 'telâş ve acele ile; yaka paça'

apazlama 'Avuçlama işi'
< ***?apaz/s*** 'Avuç, avuç dolusu' (*DS.I*, 285)+***la-ma***
An.ağl.: ***apazlamak, apışlamak*** 'avuçlamak' (*DS.I*, 286)

H.Eren, "Apazlama", ***TD*** 58, 1989, s.251-254.

apış 'İki bacak arası'
< ET. ***abı-*** 'gizlemek, saklamak' + ***-ş***

A.Tietze (*TETTL*, 187): < **apış- + -ış** /haploloji yolu ile/ *ışış* → *ış*.

apış-['1) Bacaklarını açarak durmak;
2) şaşa kalmak'
< ****ap-ış-***

Tü. > Kürt. *apış* 'Bacak arası, hayalar' (*DAO*, 45)

apışak 'Ayrık bacaklı'
< ***ap-ış-ak***
An.ağl.: ***apışak, apış apış, apışık, apışlaya apışlaya, apşak, apşalak, apuşak*** (*DS.I*, 287)

apışık 'Yorgun, güçsüz, şaşkın'
< ***ap-ış-ık***
An.ağl.: ***apışık, apışak*** (DS.I, 288)

aprağ (hlk.) 'Yaprak'
= Tü. ***yaprak***
< ET. ***yalpırġak, yapırġak*** (*Alt. Gr.*, 351 a; DLT)
An.ağl.: ***arpağ dolması*** 'yaprak dolması' (*DS.I*, 290)

Tü.**yaprak** > **Kürt.** *arpağ* (*DAO*, 45)

NOT: Eski Türkçe ve Anadolu ağızlarında olduğu gibi Kürmanç ağızlarında da **y-** düşmesi olayına çok rastlanır: ***igirmi*** < yigirmi, ***ilan*** < yılan, ***onca/once*** < yonca, ***organ*** < yorgan vb. gibi.

ar-['Yorulmak'
< ****ār-*** (DLT) [< ****hār-*** 'yorulmak'] (T. Tekin, *Mak. I*, 367)

Çağ.: ***ar-, har-***
Çağ.: ***arḳuz-, harḳuz-*** 'yorulmak'
< ***ar-*** 'yorgun olmak'+***-ġuz-*** (< ***-ġ-z-***)
EAT.: ***ar-, arı-***

An.ağl.: ***argın, argun*** 'yorgun, zayıf, bitkin' (*DS.I*, 311)
~ ār-, hār-, hari- (Trkm.)
arı- (Kırg., Kzk., Nog.)
hār- (Tar., Hlç.)
harı- (KKlp.)
hārkan 'meagre, lean' (Hlç.)
< ****hār-*, **hārı-***
har- (YUyg.), harkın 'yorgun'
hār-, hāri- (Özb.)
īr-, ır-. (Yak.) < ****ār-***
Bk. T. Tekin, *Mak. I*, 222, 367.

+Ar : Asıl sayılardan üleştirme sıfatları türetir: *bir+er, üç+er, beş+er*. Krş. **–(ş)Ar**:*altı+(ş)ar, yedi+(ş)er* vb.

+Ar-¹ < ***+A-r-*** : ***+A-*** ve ***-r-*** eklerinin birleşmesinden oluşmuş olup, '*yapma*' bildirir:
< * **+ġAr-**
ever-,becer-, onar- (< ***oñ+ar-***), *suv ar-* ...vb. (*TTG*, § 173)

+Ar² < ***er-*** : Bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek "olma" bildiren fiiller kuran **+Ar-** eki, ET'deki **er-** fiilinin bir süre sonra birleştiği kelimelerle ekleşmesinden oluşmuştur: *ağar-, bozar-, gözer-* ...vb. (*TTG*, § 174), *sarar- (<sargar-<*sarıg+ar-* DLT), *yeşer-(<*yaş"yaş"(sıfat)"+ar- (geçişsiz)*

-Ar- : Ünsüzle sonuçlanan *geçişsiz* belirli bazı fiillerden *geçişli* fiiller türeten bir *ettirgenlik* eki: ***çık-ar-, gid-er-, kop-ar- on-ar-***..

-Ar 'Geniş zaman eki'
ak-ar, çal-ar, sus-ar, süs-er,

büz-er, gez-er ...vb.

-Ar 'Fiilden âlet adı yapan geniş zaman eki'

açar, biçer döğer ..vb.

+(ş)Ar Üleştirme sayıları türeten ek.

bir+er, iki+(ş)er, altı+(ş)ar, on+ar

ara[1] 'Açıklık, aralık, boşluk, mesafe'

DLT: ***ara*** 'ara, arasında'

< ****ar*** 'ara, iki tepe arası, *yamaç' ***+a***

< ****āra*** [(< ***ār-*** 'arasından geçmek' + ***a-*** 'zarf-fiil eki'

< ****hāra*** 'arasında, ara'] (T. Tekin)

~ ara 'sınır' (Bşk., TatK.)
çekara (Kırg.)
çegärä (Özb.)
şekara (Kzk.)
çegrä (Uyg.)
āraçä:k (Trkm.)
āra (Trkm.)
āran (Yak.)
hāara (Hlç.)

Hamilton (*İKPÖ*, 135): ****ār-*** 'arasından geçmek, arasına girmek'/ ***yār-*** 'yarmak' + **-a** 'zarf-fiil eki'

NF. (85-17): ***ara*** 'zaman, süreç' Bu kökten: **art** (< *ar+t*) 'dağ çidi, iki tepe arası; sır, arka' / **arık** (<**ar+k*) 'nehir' / **arka** (< **ar+k+a*) 'arka, sırt; [mecâzî olarak:] yardım' sözcükleri türetilmiştir: ***arka çıkmak, arkadaş*** (< *ar+ka+daş*)

ara[2] (zf.) ' ....arada, ...zamanda'
< ***ara*** [Çocuk o ***ara*** kaçmış.]

ara[3] ' ....arasında'

< ***ara***

[apış ***ara***sında.]

ara-['Aramak'

< ****arġa-*** [< ***ārġa-*** 'yoklamak, arayıp taramak' (DLT)] ~ ***arḳa-*** (G.Clauson: *ED* 217)

~ āra- (Trkm., Gag.)

Tü. > **Zaza.** *areme* 'arama', *areme biyayiş* 'arama olmak, aranmak', *areme kerdış* 'üzerini aramak, yoklamak' (*ZTS*, 22-23)

araba 'Araba'

< ***araba, arba*** (Räsänen, *V* 23)

< **** āraba***

Tü. > **Rus.** *harba*; Rum. *haraba*; **Ar.** (Tun.) *'araba*; (Sud.) *'arabiyya* 'araba', *'arabiyyāt~'arabāt* 'arabalar' (Özdemir, s. 164; Erich Proksoch, *Osmanisches Worgut im Sudan Arabischen,* Berlin 1983, s. 43)

~ araba (Çağ., Trkm., Osm.,)
arba (DTü., Kzk., KKlp., TatK., Bşk., Nog.)
arava (Özb.)
abra (Oyr.)
harava (Az.)
hariba (Tar.)
oraβa (Çuv.)
uraβa (Çuv.)

[H+]A(>u)RA(>i)B(>v)A

Tü.> **Ar.** (Mıs., Ürd.) *'arabacī* ; (Lüb.) *'arabaji* (*ALT*K, 33)

Doerfer (*Oriens* 18-19:390): < Tü. fakat, daha sonra: < Fars.(*UAJb*.40:252) / < Ar. *araba*
Clauson: < Ar. *'arrāda*
Eren (*TDES*, 14): Kökeni karışıktır.
Nişanyan'a göre: ~ ? Ar. ***rubā'***
"dörtlü" < # ***rb'*** "dört" (s.45)
Gülensoy: < Türkçe: ***āraba***

arabacılık 'Araba ile iş görmek, araba kullanmak'

< ***araba+cı+lık***

~ arabacılıg (Az.)
ārabaçılık (Trkm.)

-ArAk < *-(y)A* "zarf-fiil eki" + **-rAk** "Karşılaştırma eki" : Zarf-fiil eki.

Meninski: < **-A** "istek eki" + **rAk** "karşılaştırma eki"
Bang: < **-(y)U** "zarf-fiil eki" +**rAk**
Kononov: < **-Ur**, **-Ar** "geniş zaman eki" + **ok** "güçlendirme eki"
T.Tekin: < **-a-rak** "comparativus eki"

Bu konu için bk. Z. Korkmaz, "-arak -erek Ekinin Yapısı Üzerine", *TDMA* I, 128-132.; *TTG*, 993, § 741.
N.Yüce, ***Gerundien im Türkischen: Eine Morphologische und syntaktische Untersuchung***, Mainz 1973, İstanbul 1999.

aral 'Ada'
= Uyg. ***aral*** < Moğ. ***aral*** 'ada' (*KWb*,14) ***aral***, Bur. ***alar*** (> Yak. *alar*; Rus. *alar*)
< ****paral*** (Räsänen, *V* 23)
~ aral (Çağ.)
aral (Kzk., Kırg.)
arïl (Şor.)
= Ewk. ***argi, hargi, hārgi*** 'orman'
bk. T. Tekin, *Mak.I*, 368.

arala-['Yarı açmak'
= ****arala- ~arıla-*** (DLT)
< ****ara (< *ar+a)+la-***
An.ağl.: ***aralat-*** 'seyrekleştirmek' (*TMES*, 42)

aralık 'On ikinci ay'
< ? ***ara+lık***

aran (hlk.) 'Ahır, at tavlası'
= (DLT), ***aranlıġ*** 'ahırı olan'
< Moğ. ****aran***
~ aran (Nog., Kzk., TatK., Kur., TatS.)

Ramstedt (*SKE* 190): < Moğ. **aran**
Poppe (*StO* 28:3-4): Moğ. **aran**
Konstantinova (*POAJa* 171-173): <***paran**
Eren (*TDES*, 15): < ?
Gülensoy: < Moğ. **aran**

araştır-['Araştırmak'
< ***ara-ş-***
TT.: ARAŞTIR-(I/ICI/ICILIK/TIRIL-/MA/MACI/MAN)

arcah (hlk.) 'Temiz, pak'
< ***arı*** [< ****arıġ***]***+ca+k***
An.ağl.: ***arcah durcah*** 'tertemiz' (Hoş-El./*DAO*, 46); ***arca, arcağ, arcah, arcak*** (*DS.I*, 302)

ard 'Ard, sırt, arka, dağ sırtı'
[<****ārt*** < ***hārt*** (Tekin)]
(Sondaki **/t/** fonemi ötümlüleşerek **/d/** olmuştur.)
~ hāart (Hlç.)
ārt (Trkm., Gag.)
ārtık (Yak.)

ard-[/**art-**['Yüklemek, asmak'
< AT. ****ārt-***
Osm.: ***ard-*** 'yüklemek' < ****ārt-***
ardıl- (TS.I, 190)
~ īrt- 'yüklemek' (Yak.); ārtık 'dağ geçidi' (Yak.)
ārt (Trkm.)
ārt- (Gag./Vulkaneşt ağzı)
ard (Az.)
= Moğ. ***açi-*** (< ****ati-***) (T. Tekin, *Mak.I*, 69)

arda (hlk.) 'İşaret çubuğu; ardıl'
< ***ard+a***

ardak 'İçten içe çürümeye yüz tutmuş ağaç' = OT. ***artak*** 'bozuk'
< **** arda-*** 'çürümek'
[< ***arta-***]+ ***-k***
krş. Kırg. ***ardak*** '1.Nazlı, şımarık; 2. Şeref, haysiyet' (*KS.I*, 42); Alt. ***ardak*** (*ATS*, 27)

ardıç[1] 'Bir tür ağaç'
= ***artuç*** (Uyg.; *Alt.Gr.* 295 b; DLT) ~
artıç (Arat, *ETŞ*, 337, n.8)
< ***art-(I)ç***
An.ağl.: ***arduç, ardunç*** (*DS.I*, 307); ***ardışlıh, ardoşluk*** (Erz./*EİA.*, 26); ***ardüc*** (Keban-El. /*DAO*, 46)

ARDU(/I/O)[*N*]Ç(/Ş)

~ artuş (Tel., Soy)
artiş (DTü.)
arduç (Çağ.)
urdɛş (Çuv.)
urttɛş (Çuv.)

A(>u)RT[*T*](>d)U(>i, ɛ)Ç(>ş)

~Moğ. (*KWb*.15) ***arça*** (>Tü. *arça*)

Tü.> **Fars.** *ardic* (Doerfer:*TMEN* 448)

Bk. H.Eren, *TDES*, 15-16. Tü.>Rus. *ardyš, artyš* (Vasmer: *REW*)
Kałużyński (*ME* 24): <Moğ.
Ramstedt (*JSFOu* 28:21; *KWb*. 15): < Moğ. ****ari-*** 'reinigen'
Brockelmann (*OGM* 24.§ a): Ramstedt'i benimser
Yudahin (Arm (2) 33, 36): < Fars.
Doerfer (*TMEN* 448): < ***art-uç***

[*artu-çak > artıçak> artçak> arçak](> arça)
Eren (*TDES*, 15-16): Tü *artuç* > *ar-dıç*
['< *Moğ. olması da olanaksız değildir.*' diye yazar.]

ardıç² 'Ardıç kuşu'
< ***ardıç kuşu***

ardıl *YT* (1935) 'halef'
< ***art+(ı)l***

ardın ardın 'Kıçın kıçın'
< ***ard+(ı)n*** 'enstr.'

ardınca 'Arkasından, peşi sıra'
< ***art+ı*** 'iyelik 3. tekil kişi eki'
+n 'zamir *n*'si'+***ca*** 'eşitlik eki'
~ ardınca ~ ardıyca (Ker.)
(*KrTS*, 61)

argaç < ***arga-*** 'Atkı atmak' + ***-ç***
= ET., OT. ***arḳaġ, arḳak*** (*Alt. Gr.*, 295 b; DLT)
An.ağl.: ***argaç, argeç, argıç, arkaç***
'dokumalarda çözgü üzerine enliliğine atılan ip' (*DS.I*, 308)

ARG(>k)A(>e, ı)-Ç

~ argaç (Trkm., Az.-Gazah, Salyan, Çebrayıl)
arğaç (Az.)
argaş (Saz.-Nuha)
arkak (Kırg.) Kzk.
arkau (Kzk.)
argı- 'dokumak' (Tuva)

Tü. > **Fars.** *arġāc, arġāç* (Doerfer, *TMEN* 457)

Clauson (*TDAY 1966*, 9; *ED* 216a): < ***ar-gaç (/kağ)***
Ligeti (*TörK* 248): < ***ar-*** (?)
Eren (*TDES*, 16): < ?

argın 'Yorgun, zayıf, bitkin'
< ***ar-*** 'yorulmak' < ***ār-***
[< ****hār-*** 'yorulmak']
(T. Tekin, *Mak.I*, 367)

KB.: ***arġur-***
argun 'kamıştan yapılmış sesli çalgı'
argun 'gizli, saklı'
argun 'kokmuş, ağırlaşmış (et)'

~ harkın 'yorgun' (YUyg.)
= Hal. ***harḳān*** 'meagre, lean'
< ****hār-, *hārı-***

Tü. > **Zaza.** *arısaya* 'dinlenen, dinlenmiş' (*ZTS*, 23)

arı¹ 'Temiz, saf, arı'
< ET. ***arıġ*** (*Tuny.* 37)
= ***arıġ~arrıġ*** (DLT)
< ***ārı-ġ***
= Çağ. ***arıġ, arıḳ*** (*Abuşka*, 7-8)
An.ağl.: ***arı, arıca, arıca duruca, arıcah, arıcak, arıcakca, arıcaman, arıcana, arıca silice, arı duru, arıg, arıh, arık, arıncka, arınık, arı sili, arısilli, arısüli*** 'temiz, tertemiz, saf, iyi' (*DS.I*, 312); ***aru, aruca*** 'iyi, güzel' (s.336)
~ ar-ik (Çağ., Tar.)
ārah (Koyb.)
ārıh (Koyb.)
aruw (Kar.)
arū (Kom.)
ırās (Yak.)
rās (Yak.)
irɛ (Çuv.)

A[< Ā]RI(>a, u)K(>h, w)

~Moğ. (*KWb.* 24) ***ari-gun***

arı² 'Arı'
= OT. ***arı*** (DLT)
Çağ.: ***arı***
< ****ārı***
[< ****hārı***] (T. Tekin)
An.ağl.: ***aru*** (Hozat-Tn./*DS.I*, 337); ***aro*** (*TMES*, 43)
~ ārı, arı (Gag.)
ārı (Kırg.)
ârı (Ker.) (*KrTS*, 61)
aarı (Kumd.)
ār (Hak.)
hāarı (Hlç.)
harı (Özb./Kıpç.)
härä (YUyg.)
härrä (KKlp.)

Tü.>**Ar.** (Sur.) *āri:* (*ALTK*, 33)

= Hal. ***hārı***
= Ko. (Choi 109; T. Tekin, *Mak.I*, 368)
parï 'wasp' < ****pārï***

arı-['Temizlenmek'

< ***ārı-***

~[Uyg.Br. ***āri-, ārri-***] (T. Tekin)
OT. (DLT) ***arıt-***, Uyg. ***arıt-ır***
(DLT: ***arıt-ur*** *'geç biçim'*)
EAT (*TS*): ***arıl-*** 'temizlenmek'
~ ārçı- (Kırg.) 'temizlemek'
= Moğ. ***arçı-*** 'temizlemek' < ****ar-tı-*** = Kum., Uyg., Osm. ***arıt-*** < ****art-*** < * *artı-* (T. Tekin, *Mak.I*, 4, 338, 368); * *arı-tı-* (s. 338)

+Arı = EAT. + ***Aru***

< ET. + ***ġaru,***

+rA 'Yön gösterme eki': ***taş+ra*** (< ***taş*** 'dış' + ***ġaru***) ~ ***dışarı*** ***yukarı*** < ***yok+ġaru*** ***içeri*** < ***iç+gerü***

arı duru 'Tertemiz'
< ***arı*** [< **arıġ*] ***dur-u*** [< **turuġ*]

arık[1] 'Zayıf, cılız'
= ***arık*** (DLT)

< ***arı-k***

EAT (TS): ***arık, aruk*** 'zayıf, cılız'
arığ et- < *arık et-* [***-k-*** iki ünlü arasında ***-ğ-*** olmuştur.]
~ arık (KarH.)
arıh (KarT.)
arkan (Uyg.)
arkun (Uyg., AH 'yavaş')

arık[2] 'Yorgun'
= OT. ***aruk*** (DLT)

< ***ar-uk*** [***ar-uk+un*** < ****akrun***]

EAT.(TS): ***arnuğ, arnuk*** '1. yorgun yorulmuş, bîtab; 2. yorgunluk'
~ arık (KKlp., YUyg., TatK., Nog., Kırg., Kzk.)
ārık (Trkm.)
arrık (Trkm.)
arig ~ årık (Özb.)
arx (Az.)
erik (YUyg.)
oruk (Uyg.) (*KTLS*)
arx (Ker./*KrTS* 61)

Hamilton (*İKPÖ*, 132): ***ār-** 'yorulmak' (K), + -°q

arık[3] 'Nehir, ark, kanal, hendek'

< ****ār-*** (~ ****īr-*)-*ık***

krş. **ark**
An. Ağl.: ***harık (~ hark)*** < ***h+arık***

Tü.> **Laz.** *xargi* 'su yolu, oluk, ark' (*LTTLS*, 175); **Kbr.** *arık* (İ.Doğan, 316)

~ ārık 'hendek, ark, kanal' (Trkm.)
īrāx 'parmaklar arasındaki aralık' (Yak.)

arıkla-['Zayıflamak'
< ***arukla-***

< ****hār-uk+la-*** 'yorulduğunda dinlenmek']

arıl-['Temizlenmek'
< ***arı*** [< * *arıġ*]+***n-*** 'dönüşlülük'

arılık 'Temizlik' <***ārı-g+lıg***

< ****hārı-g+lıg***

arın-['Temizlenmek'
< ***ārın-***

< ****hārı-n-***

arı sili 'Temiz, temizce'
< ***arı*** [< * *arıġ* ~ *arrıġ*] ***sili*** [< ET. *silig* 'temiz']

arış '1) Çözgü; 2) araba oku'
= ET., OT. ****arış*** (DLT)

< ****ar-***'dokumak' +***-(ı)ş***

~ arış (TatK., Tob.)
arıs (Kzk.).< ****arış*** < ****harış***
= Moğ. ***ārāş*** 'shaft or thill of a cart; boody of a cart', OMoğ. ***haral*** id.
< ****paral*** ve Moğ. ***aral*** ay.
= Ma. ***fara*** < ****fāral*** < ****pāral***; Nan. ***para*** 'sledge'

(T. Tekin, *Mak.I*,115, 368) Eren (*TDES*, 17): < ?

ark 'Irmak, ark, kanal'
~ eski Kpç. ***ark***
~ Sümer. **garim** (Tuna, 20)

< * ***ārık***

~ ārık (Trkm.)
arh (Az.)
arık (Nog., Kırg., Kzk., KKlp., TatK)
arig (Özb.)
arık (YUyg.)
erik (YUyg.)
arx (Ker.) (*KTS*, 61)

A(<Ā[>e])**R**[I, İ]**K**(>x, h, g)
~MA. ***ark*** (> Kalm. *KWb.* 13: *arG*; **Rus.** *arık*; **Mac.** *árok*) (Räsänen, *V* 28)

Tü.> **Fars., Balkan dilleri; Kafkas dilleri; Rus.; Moğ.; Mac.** (*árok* [Kumamca ~ Peçenekçe])

Pedersen (*KSz* 39: 458): < ***Erm.***
Dankoff (*ALT* A 3): < ***Orta Fars.***
Eren (*TDES*, 17): < **?**
Ligeti (*TörK* 255): < **?**
Barandeev (*ST* 5, 1987, 80-82): < ***yarık***

arka¹ 'Arka, sırt'
= ET., OT. ***arka*** (DLT)
< ***ar+k (?)+a*** 'yön eki'
Mecazî olarak: yardım. '*arka çık-* = yardım etmek'
An.ağl.: ***arkakoylu*** 'arka üstü' (Sarılı-El./*DAO*, 47)
~ ārt 'dağ geçidi,' (Trkm.)
ard ay. (Az.) < **art* < **ar+t*
= Hal. ***hārt*** ay. < **hārt, hāga* 'arka' (T. Tekin, *Mak.I,* 369)

Tü. > **Kürt.** *arxası sırın* 'arkası sıra' (*DAO*, 47)

arka² 'Yardımcı
= OT. ***arka*** (DLT)
arkaç (hlk.) '1. Ağıl; 2. dağlarda kuytu yer'
< ***arka+°ç***
An.ağl.: ***arkaç, argaç*** (*DS.I*, 325)
arkadaş 'Arkadaş, dost'
< ***arka+daş***
< ***arka+da+eş***
An.ağl.: ***arkadéş, arkardaş, arkeş, arkıdéş, arkış, arkideş, arkidiş*** (*DS.I*, 325), ***arhadaş*** (s. 312)

ARK(>h)**A**(>ı, i)+**DA**(> e, é, i)**Ş**

Tü.>**Ar.** (Ir., Lib., Fil.) *ārkadāş* (*ALTK*, 33)

arkalaç (hlk.) 'Hamal semeri'
< ***arka+la-ç***
An.ağl.: ***argalaç, arhaç, arhalanç, arhalıh, arhalık, arkaçlık, arkalaç, arkalık, arkaluk, arkanaç, arkılaç*** (*DS.I*, 310)

ARK(>g, h)A+*LA-Ç*
+*LA[n]-Ç*
+*NA-Ç*
+*LIK*
+*LUK*
ARKA+*Ç*+*LIK*

arkalan-['Arka (yani yardımcı) sahibi olmak; bir şeye sırtını vermek, dayanmak'
= ***arkalan-***(DLT)
< ***arka+la-n-***
An.ağl.: ***arhalamak*** 'Sahip çıkmak, yardım etmek, kayırmak' (*DS.I*, 312)
arkalaş-[< ***arka+la-ş-*** 'İşteşlik'
arkalık 'Arkaya alınan şey'
< ***arka+lık***
An.ağl.: ***arhalıh, arhalık, arkaluk*** (*DS.I*, 311)
arkalıksız 'Arkalığı olmayan'
< ***arka+lık+sız***
~ artsız (TatK.)
artxız (Bşk.)
arkan (hlk.) 'İp' = OT. ***örken***
Bk. **urga**

R.Dankoff (1991, 13): < ***ET.* * arḳa**

arkuncak (hlk.) 'Yavaşça, hafifçe, sessizce'
< ***arkun (~ argun)***
+***cak*** 'küçültme eki'
arkuri (hlk.) 'Aykırı, ters'
= OT. ***arkuk*** 'aykırı' (DLT)
< ***arku***[k]+***ru***
< ***arku***[k]+***ġaru***

Krş. ***yokaru*** < *yok* 'yokuş'+*ġaru*
taşkaru < *taş* 'dış'+*ġaru*
ilgerü < *il*+*gerü* 'ileri'

An.ağl.: ***arkuru*** '1.düz, doğru; 2. kestirme' (*DS.I*, 327); ***arkurıdan*** 'sebepsiz yere'; ***arkuri*** 'eğri, yanlamasına, çapraz olarak, ortadan, doğru, düz' (*TME S*, 43: *sırtı* ***arkuri*** *geç-, yere* ***arkuri*** *uzanmış dal*)
arkuru, arkırı, avhuru, arhu-

ru, aykuri, afguri (*DS.I*, 87)

AR(/V/Y/F)K(g,h)U(/I)RU(/I)

Tü. > **Zaza.** *arko* 'inatçı, katı kişi' (*ZTS*, 23)

arla-[(hlk.) 'İyi olmak, hastalıktan kurtulmak'

< ***arı(ġ)+la-***

arlan-[(hlk.) 'Temizlenmek'

< ***arı(ġ)+la-n-***

armağan 'Hediye'

= ***armagan~***

yarmakan [~***amuç***] (DLT)

Eski Kıpçak: ***armağan***; Oğuzca: ***armağan ~ yarmağan***

< [y] ***armaġ(/k)+an***

~ armagan (Çağ.)

armagal (Krm.)

armıgan (YUyg.) (*TUL*, 52)

Tü. > **Blg., Srp.** *armagan*; **Fars.** *armagān* (Räsänen, 27; Doerfer, *TMEN*, 465: Tü > **Fars.** *armaġān*)

Ar. (Sur.) *armaġān* (*ALTK*, 33)

A.Tietze (*TETTL*, 198): < ***Fars.** armaġan.*

YANLIŞTIR.

armut 'Armut ağacı ve meyvesi'

= OT. ***armut*** (DLT)

< ***al+mur(u)t***

An.ağl.: ***armıt, armıd*** (*DS.I*,329)

~ armut (Az.)

armıt (Trkm.)

amrût (Hlç.)

almurt (KKlp., Kzk.)

almurut (Kırg.)

ålmurut (Özb.)

amut (YUyg.)

A(>å)L+*MUR[U]T*

AR+*MU(>ı)T*/AM*RUT*

Özb. > **Tac.** *ålmurut, ålmürüt*

An. ağl.: ***almut*** (-Van/ *DS.I*, 228)

TS'e göre: < Fars. ***emrūd***

Farsçada: ***anbarūd, armūd, amrūd.***

Ş.Tekin (*İK*): < ***Tü.***

G.Doerfer (*KahlMat.*, 290): < ?***Fars.***

M.Räsänen (*LTS* 233; *V* 27 a): < ***Fars.***

H. Eren (*TDES*, 18): "*Yaygın bir inanca göre.Farsçadan alınmıştır.*" görüşünü belirtir.

A.Tietze (*TETTL*, 199): < ***Fars.** emrud*

Gülensoy: < ***Tü.*** (Türkçedeki "**murt**" bitki adı göz önüne alındığında kelimenin "***al+mur(u)t > almurt > armut***" olması ihtimali tarihî fonetik açısından mümkündür. Hele, KKlp., Özb. ve Kırg. Türkçelerindeki biçimler bu görüşü desteklemektedir.)

arpa 'Arpa'

= ***arpa*** (Uyg., DLT)

< ****arp(/b)+a(y)***

TT.: ARPA+ (CI/CILIK/ĞAN/ LAMA/LIK)

An.ağl.: ***arpacık, arpacıl, arpacuk, arpagan, arpalama, arpala-, arpalanma, arpalık*** (*DS.I*, 331)

arpa orağı 'arpa biçme zamanı' (*DS XII-Ek*, 4424)

~ arpa (Trkm.,TatK., Bşk., Kzk., Kırg., KKlp.)

arba (Alt., Tel., Şor, Kuğ., Koyb., Kaç, Küer.)

arma (Tuva)

urβa (Çuv.)

urpa (Çuv.)

A(>u)RP(>b, m)A

~Moğ. (*KWb.*) ***arbay***

Çuv. > **Mac.** *árpa* (Gombocz: *BTLw* 8; Ligeti: *TörK*); **Moğ.** *arbai* [> Soyot. *arbay*]; **Balkan dilleri.**

Németh (*Csoma Arm.* 92.s, 1.not): < Hind-Avrupa dillerinden.

Doerfer (*TMEN*, 445): Bu yoldaki görüşleri değerlendirmiştir.

Clauson (*ED* 198b): < Hind-Avrupa (Toharca ?)

Poppe (*Lautlehre*, 87): < Altayca

Damdinov (*Sanjeev Arm.* 54): < Altayca ortak söz.

Dmitrieva (*ST* 2, 1975, s.23): < Farsça. [Eren'e göre yanlıştır.]

Gülensoy: < Türkçe-Moğolca ortak söz.

arpacık[1] 'Bir tür küçük soğan'

< ***arpa+cık*** 'küçültme eki'

arpacık[2] 'Göz kapağının kenarında çıkan küçük çıban'

< ***arpa+cık***

An.ağl.: ***arpacuh, arpacuk***

(*DS.I*, 330)

arpacık[3] (hlk.) 'Erkek entarisine (gecelik) yapılan bir tür nakış'
< ***arpa+cık***

arpacıl (hlk.) 'Tahıl tarlalarında bulunan serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş'
< ***arpa+cıl*** 'addan kuş adı yapan ek'
Krş. **balıkçıl**

arpağan 'Yabanî arpa'
< OT. ***arpa+gan*** (DLT)
An.ağl.: ***arpagan*** (*DS.I*, 330)
~ arpağan (TatK.)
arpakan (Kırg.)

arpala-['Arpa vermek'
= OT. ***arpala-*** (DLT)
< ***arpa+la-***
An.ağl.: ***arpalama*** 'çok arpa yemekten olan hayvan hastalığı' (*TMES*, 43)

arpalama (hlk.) 'Çok arpa yemekten ileri gelen bir hayvan hastalığı'
< ***arpa+la-ma***

arpalan-['Bir yerden geçinmek'
= OT. ***arpalanmak*** (DLT)
< ***arpa+la-n-***

arslan, bk. **aslan**

arslık (> aslık) 'Üreme organında eksiklik bulunan (kadın)'krş.**erselik**
< OT. ***arsalık*** (DLT)

[< ***ars*** 'kısır kadın' (Eren, *TD ES*, 19)]

arsum (hlk.) 'Belâ' (Kocaköy-Dy./ (*DAO*, 47)
< ET. * ***ahsum, ahsung*** 'Sarhoşluktan kavga eden' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *arsum*

arşın (~ **arşun**) 'Eski bir uzunluk ölçüsü'
< OT. ***arış+[(ı)n]*** (DLT)

art[1] 'Ense, arka'. Krş. **ard**

= ET., OT. ***art+la-*** 'enseyi tokatlamak'

TT.: ART+ (ÇI/ÇILIK)

art[2] 'Dağ geçidi', bk. **ard**

art-[1]['Yüklemek, sırtına almak'
= OT. ***art-*** (DLT)
[< ****ārt-***] (T. Tekin, *Mak.I*, 370)
ärt- **"RT** (Uyg. *İKPÖ*, 142)

NOT: /t/ fonemi ötümlüleşmez.

EAT.(TS): ***ard-*** < ****ārt-***
An.ağl.: ***artımlı*** 'çok su çekebilen pirinç' (*TMES*, 43)
~ ārt- (Trkm.)
art- (YUyg., Krç.-Blk.)
īrt-, ırt- (Yak.) < ****ārt-***
urt- (Çuv.)

Tü. > **Kbr.** *alt-* 'yük vurmak' (İ. Doğan, 1966, 315)

= Moğ. ***açi-*** 'to load a vehicle or animal; to burden, put on the back';
Hal. ***açi*** < ****ārtı-***
= Ewk. *atiga* 'load' < Moğ., Ma. ***açi-***
(< Moğ. ***açin*** 'load, burden')
(T. Tekin, *Mak.I*, 69, 370, 381)

art-[2]['Çoğalmak'
< ****ārt-***

DLT: ***artmak*** < ārt-
artuk < art-(u)k
artuklan- < art-(u)k+la-n
artur- < art-(u)r-

artıg 'yükletilen yükün bir dengi' < art-ıg
artıl- 'yüklemek, binmek' < art-(ı)l-
artın- 'yükletmek' < art-(ı)n-

TT.: ART- (I/IK/IKLA-/M/MLI/ IRIL-/IRIM/ITMA/IR-/IŞ/MA)
~ artxarı 'yeniden' (KarH.)

artağan (hlk.) 'Çoğalan, fazlalaşan'
< ***art-ağan***
= **An.ağl.**: ***artak, artımlı, artırmlı, arturumlu*** (*DS.I*, 333) < ***art-***

artakal-['Artarak geri kalmak'
< ***art-a*** 'gerundiyum eki'
kal-

artı[1] 'Toplama işleminde (+) işaretinin adı'

< ***art+ı*** < ****ārt-***

artı² 'Fazla, sıfırdan büyük'

< ***art-ı***

< OT. ***artıġ*** (DLT)]

artık 'Fazla, artık, geriye kalan'

= ET. (Uyg.) ***artuḳ*** ''RTWQ ; OT. ***artuḳ*** 'fazla' (KB; DLT)

< ****ārtuk***

< ****art-*** + - ***°ḳ*** 'edilgenlik ve sonuç bildiren ek' (*İKPÖ* 136)

KB.: ***artur-*** 'arttırmak'
arta- 'bozulmak, kötüleşmek';
artak 'fena, bozuk'
DLT: ***artuklan-*** 'aşırı gitmek'
artur- 'artırmak; aşırı gitmek'

An.ağl.: ***artıh*** (*DS.I*, 334); ***artoh, artuh, artuk, artuğ*** (s.336)

ARTI(> u, o)K(> ğ, h)

~ artxarı 'yeniden' (KarH.)
artuḳ (YUyg.)
orduk 'artık' (Yak.)
ıtă (Çuv.) < ****artuk***

Hamilton (*İKPÖ*, 136): < **** art-*** + ***°q*** 'edilgenlik ve sonuç bildiren ek' T. Tekin, *Mak.I*, 370.

artıkla-[(hlk.) 'Yemekte artık bırakmak'

< ***art-ık+la-***

An.ağl.: ***artıklamak, artıhlamak, artık etmek*** (*DS.I*, 335)

artıklağa (hlk.) '1.Bununla beraber; 2. Fazla'

< ***art-(ı)k+la-ğa***

[< *+lava ~+lavı*]

An.ağl.: ***artıklağa, artıklā, artıkğı, artıklava*** (*DS.I*, 334)

artıklağı (hlk.) 'Fazla'

< ***art-ık+la-ğı***

artıklan-[<***artuklan-*** (DLT)

< ***art-uk+la-n-***

artıl-[(hlk.) 'Birinin üstüne kapanmak'

< ***ard+(ı)l-***

artım (hlk.) 'Çoğalma, bereket'

< ***art-(ı)m***

An.ağl.: ***artımlı*** 'çok su çekebilen pirinç' (*TMES*, 43) < art-(ı)m+lı

artır-['Çoğaltmak, yükseltmek'

= ET. ***artur-***

< ***art-(u)r-***

An.ağl.: ***arturmak*** 'Salıncakta hızı fazlalaştırmak' (*DS.I*, 336)

artırma¹ (hlk.)'Biriktirme, çoğaltma'

< ***art-ır-ma***

artırma² (hlk.) 'Balkon'

< ****ard-*** 'Yüklemek, eklemek'

An.ağl.: ***artuma*** (*DS.I*, 336)

< *ard-ur-ma*

artırmaç (hlk.) 'Bir çeşit çocuk oyunu'

< ***art-tır-maç***

An.ağl.: ***artırmaç, arttırmaç*** (*DS. I*, 335)

artla-¹[(hlk.) 'Ayıklamak'

< ***ayır-*** [< ****ad̄ur-*** (DLT)] + ***-t-***

An.ağl.: ***artlamak, artdamak*** (*DS.I*, 335)

artla-²[(hlk.) 'Sırtlamak'

< ***ard+la-***

artmaç (hlk.) 'Çuvala doldurulmuş ve çıplak hayvanın sırtına heybe gibi atılmış yük' (*DS.I*, 336)

< ***art-*** 'yüklemek' + ***-maç***

artmak¹ (hlk.) 'Büyük heybe' (*DS.I*, 336)

< ET. ***ard*** 'arka, ense'+***mak***

artmak² (hlk.) '1. İşi başkasına yükletmek; 2. yüklemek' (*DS.I*, 336)

< ***art-*** 'Yüklemek' (DLT)

+ ***-mak***

as¹ 'Aşağı, alt'

KB.: ***ast; asrakı*** 'Alttaki'

Uyg.da yok. İlk defa DLT'te ortaya çıkar. TT'nde: *astsubay, asteğmen* adlarında kullanılır.

as² 'Kakım'

< **** ās***

~ as (TatK., Alt., Tel., Soy., Sag.)

ās (Trkm., Alt., Tel.) [< *ak as*]
ars (Kırg.) [-r- ikincildir]
saras (Tel.) [< *sarı as*]
yus (Çuv.) [y- ikincildir.]

as-['Bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere iliştirip sarkıtmak'

< ET. ***as-***

TT.: AS- (I/IK/IL-/ILI/ILMA/ IL-/ILTI/INTI)

An.ağl.: ***asık, asım, asıntı, asın-*** (*DS.I*, 342-343)

~ us- (Çuv.) < **as-*

= Hal. ***has-*** ay.; Moğ. ***agsa-***

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 371

asalak ***YT*** (1935) 'Tufeyli'

< ***as*** (< * ***ast*** 'aşağı derecede')

+ ***alak***

An.ağl.: ***asalak*** '1. Yorulmayan hayvan; 2. Yüz, surat; 3. Kasapların iyi ete karıştırdıkları kötü parçalar' (*DS.I*, 339)

ası '(hlk.) 'Fayda'

< ET., OT. ***asığ*** 'fayda', ***asığlığ*** 'faydalı' (DLT)

An.ağl.: ***ası, asıg, asığ, asık, assı*** (*DS.I*, 342)

-AsI < 1. ***-ġA+sIġ*** (*TTG*, § 105)

2. ***–e*** 'sıfat-fiil ek'+ ***-si*** 'iyelik eki'
(Banguoğlu, *TG*, § 204)

3. ***-ası*** < ***-ġası*** 'partisip eki'
< ***-ġa*** 'gelecek zaman eki'
+***sı*** 'tekil III. Kişi iyelik (mülkiyet) eki'
(T. Tekin)

Bu konu için bk. Z.Korkmaz, '-ası/-esi Gelecek Zaman Sıfat Fiil (participium) Ekinin Yapısı Üzerine", ***Türk Dili Üzerine Araştırmalar***, C.I, s.145-150.

asık (hlk.) 'Somurtkan

< ***as-ık***

asıl-['Asmak işi yapılmak veya asmak işine konu olmak'
= OT. ***asıl-*** (DLT)

< ***as-ıl-***

askı 'Üzerine herhangi bir şey asmaya yarayan nesne'
< ***as-kı***

An.ağl.: ***askı*** 'tohumluk elde etmek üzere örülerek asılmış mısır hevengi' (*TMES*, 43)

Tü. > **Kürt.** *aşkı* (*DAO*, 48)

aslan~arslan 'Afrika ve Asyada yaşayan vahşi bir hayvan'
= OT. ***aslan*** (DLT);
Uyg. ***arslan*** (> Moğ. (*KWb.* 14) *arsalan.*)

< ****a(r)s+lan***

TT.: ASLAN+ (AĞZI/CA/ GİLLER)

~ aslan (Krç.-Blk.) (>Slav. *slon*)
arıslan (Trkm., Kar., Bar., KarT.)
arsılan (Kzk., Alt., Tel.)
arsıl (Alt.)
arsıl ayū (Tel.)
arsıl aba (Tuva)
arıstan (Kzk.)
årslan (Bşk.)
arıslanka (KarT.) (< Tü. *arıslan* + Slav. *ka* 'dişilik eki')
arăslan (Çuv. (< TatK.)
arsıl aŋ (Tel.)
arzılang (arzılaŋ) (Tuva)
uslan kayăk (eski Çuv.)
= *alabarıs* (Hak.)
alasang (KKlp.)

Tü.>**Ar.** (Mıs., Lüb.) *ārslān*; (Cez.) *aslān* (*ALTK*, 33); **Kbr.** *aslan* (İ. Doğan, 1966, 316)

[**aslan** adı üzerine bazı görüşler vardır:
1.< **ar = sıl** "sarı"+**aŋ**
'canavar' (L.Patrubaný)
OT.***ār*** (DLT.) 'sarı portakal renginde'
ar böri = Sırtlan
arsıl = Vahşi, azgın]
2.arsıl ilan~arıs ilan.
(W.Bang, *KSz* 17: 112-146)
3.**arsıl+an** (G.Németh; H.Eren destekler.*TDES*, 20-21)
4.**arslang (arslaŋ)** < Moğ.
5. Patrnbány (*NyK* 16:459):
< Yak. ***arı** 'sarı' + **-sıl+aŋ**

'ağızlarda: vahşî hayvan' (Bu görüşe Eren karşı çıkar)

Budenz (*NyK* 16:460): < ***arslan*** sözünün açıklamasında **kaplan** ve **sırtlan** biçimlerine de uyması kaçınılmazdır.

Vámbery (*Die primitive Cultur des turco-tatarischen Volkes*, Helsinki 1878): < **arıs** "güçlü"+**lan** "vahşî hayvan"
Ramstedt (*Formenlehre*, 230): < **ars-** "kükremek" + **laŋ**
Şçerbak (*İRLTJa* 137-138): < **ār** "kestane rengi" + **sıl+aŋ**
Baskakov (*Russkie familii* 101,174): < **arsıl+aŋ**
[Altaycadaki ***arsıl aba*** 'ayı' (*ATS*, 28) sözü dikkate alınırsa, en uygun görüş budur.]

Räsänen (*MTS* 104): < **ars+lan**
Clauson (*ED*, 238): < **as+lan ~ arıs +lan** (> Moğ. ***arslan/arsalan*** [+**lan** "ending"]
Ligeti (*TörK* 230):< **arıs+lan**
Pritsak (*Handbuch der Orientalistik, Turkologie*, 36): < İranca. **pars** [Doerfer kabul etmez.]
Brockelmann (*OGM* 76.§ b): < **ars** "?"+**lan**
Doerfer (*TMEN* 453): Bang, Ramstedt ve Pritsak'ı eleştirir.
Eren (*TDES*, 20-23): **aslan ~ arslan** hk yayınlar üzerine bilgi verir, görüş belirtmez.

asgı (hlk.) '1. Kadınların zincirle boyunlarına astıkları altınlar; 2.İple bağlanıp duvara, tavana asılan sebze ve meyveler'
< ***as- gı*** (~ *-gu, -ğıç, -hu*)
Krş. **askı**
An.ağl.: ***asgı, asgu, asğıç, ashu*** (*DS.I*, 341)

asgın (hlk.) 'Asık'
< ***as-gın*** 'Fiilden sıfat yapan ek'

asık 'Somurtkan' < ***as-(ı)k***
An.ağl.: ***asık*** '1. sert; 2. asılmış adam; 3. çingene; 4. zayıf; 6. ekin' (*DS.I*, 342)

asıl-['Asılmak'
< ***as-(ı)l-***
OT. (KB.): ***asun-***

asın-['Takınmak'
< ***as-(ı)n-***
An.ağl.: ***asım takım, asıntı*** 'Kadınların takındıkları süs eşyası' (*DS.I*, 342)

askı 'Bir şeyi asmaya yarayan şey'
< ***as-kı***, bk. **asgı**
TT.: ASKI+ (LI/LIK)
An.ağl.: ***asgı, askı, asgu, ashu*** (*DS.I*, 344)

aslan, arslan 'Arslan'
= OT. ***arslan*** (DLT)
< ****ars+lan***

Tü. >**Zaza.** *aslan* (*ZTS*, 24)

asma 'Asmak işi; asılmış, asılı'
< ET., OT. ***as-*** (DLT) + ***-ma***
An.ağl.: ***asma*** 'on arşınlık keten (*TMES*, 43)

asra 'Aşağı, alt'
< ***as+ra*** 'yön gösterme eki'
= *aşağı, altta.* (Uyg.da var); **astın** (< ***as+t+ın***) 'aşağıda, altta' (Uyg.da yok. İlk defa DLT'te geçer.)
< ET. ****as/ast*** 'aşağı, alt'+***ra*** 'yön eki'
An.ağl.: ***asra*** 'Aşağıda' (*DS.I*, 347)
~ Moğ. asara- 'beslemek, yetiştirmek' (Räsänen, *V*)

asren (hlk.), bk. **eğsiren**

ast, bk. **as**
TT.: AST+ (SUBAY/SUBAYLIK)

aş 'Aş, çorba'
= OT. ***aş*** (DLT)
< ****āş***
TT.: AŞ+ (ÇI/ÇIBAŞI/ÇIBAŞILIK/ÇILIK/EVİ/HANE)
An.ağl.: ***aş*** 'Bulgur pilavı' (*DS.I*, 348)
~ āş (Trkm.)
aş 'et' (Çuv.)
as (Nog., KKlp., Kzk.)
ās (Yak.)

ĀŞ(>s)

Tü. >**Zaza.** *aşxane* (*ZTS*, 25); **Fars.** *āş* 'çorba'; **Ar.** *aşşī* 'aşçı' (Gülensoy: *FATK*, 135; *Redh.* 85), (Tun.) *āşcı* (Özdemir, s. 153)

aş-['1. Yüksek, uzak veya geçilmesi

güç bir yerin öte yanına geçmek; 2. (süre) geçmek, bitmek'
= OT. ***aş-, aşur-, aşru*** (DLT)
< ****āş-***
TT.: AŞ- (IL-/IM/IT)
~ āş- (Trkm.)
ās- (Yak.)
= Moğ. ***asru*** (< Tü. *aşru*); Hal. *azxıra* 'across, above, beyond'

+Aş- < ***+A-ş-*** : Addan fiil türeten *+A-* ekinin işteşlik eki *-ş-* ile naşmasından oluşan, genellikle "*olma*" bildiren geçişsiz bazı fiiller türeten birleşik fiil: *dol-aş-, güreş-, kamaş-* ...vb.

aşa-[(hlk.) 'Yemek yemek'
< ***aş+a-***

aşağ, aşah, aşak (hlk.) 'Ağırşak' (*DS.I*, 349)
bk. **ağırşak**

aşağa 'Aşağıya'
< ***aşak+a*** 'yön anlamında datif eki', bk. **aşağı**

aşağı 'Aşağı, dağ dibi'
= OT. ***aşak*** 'dağ eteği' (DLT)
< *aşaġı* < *aşaġa* < *aşaḳ+a*
< ****alşāḳ*** (T. Tekin, *Mak.I*, 125; *II*, 609)
< ****alçāk*** (s. 300)
IM.: ***aşaġ, aşaġa***
EAT: ***aşağa*** < * *aşak+a*
Osm.(TS): ***aşaḳ, aşax***
An. ağl.: ***aşarı, aşā, aşar, aşeğ, aşğa, aşşa, aşşā, aşşağ, aşşah, aşşarı*** 'aşağı' (*DS.I*, 351); ***aşaklık, aşşaklık, aşşakta*** (s. 349) ***aşşağı yel*** (s.349); ***aşak*** (s.349)
~ aşāk 'alt taraf, dip; aşağı, alçak'; *aşākı* 'alttaki, aşağıdaki' (Trkm.)< ****aşağkı***

Tü.>**Kürt.** *aşaġda, aşayi* (*DAO*, 48) **Mac.** *olcsó* [olçõ] 'ucuz' < Eski Çuv. **alçag* < **alçak* < *al+çak*

Nişanyan'a göre (s.50): = ***ET.*aşaru*** "aşağı doğru" < ****aş*** 2 'aşağı'

aşağıla-['Küçük saymak'
< ***aşakla-*** (DLT) < ****aşak***
[< ****āş-ak***]+***la-***
An. ağl.: ***aşşağılak, aşşalak, aşşalek, aşşalık*** 'aşağılık, şerefsiz' (*DS.I*, 362) ,

aşağılak (hlk.) 'Aşağıya doğru, aşağıda' (*DS.I*, 349)
< ***aşak*** [<ET. * *āşak*]
+ı+la-k
Krş. **An.ağl.** ***asşalak*** 'bir küfür' (*DS.I*, 437) < ***aş(ş)ağ+ı+lak***

aşağılık 'Aşağı olma durumu, adilik'
< ***aşağı+lık***
< ****aşaḳ***

aşağrek (hlk.) 'Daha aşağı, aşağıca' (*DS.I*, 349)~ ***aşağarak, aşağrak***
< ***aşak+a+rak*** 'mubalâğa eki'

aşak[1] (hlk.) 'Makara'
< ***ağırşak***

aşak[2] (hlk.) 'Diz kapağı'
< ****āşak***

aşaklık (hlk.) 'Aşağıda, aşağısı'
< ***āş-ak+lık***
An.ağl.: ***aşaklık, aşşaklık, aşşakta*** (*DS.I*, 349)

aşama ***YT*** (1935) 'Mertebe, pâye'
< ***āş-a-ma***

aşçı 'Yemek pişiren (kimse)'
< ***aş+çı*** [yanlış olarak: **ahçı**]

Tü.> **Ar.** (Sur., Lib.) *āşşi:* (*AL TK*, 30); (Sur.: *āşşi:bāşi:*); **Zaza.** *aşçi* (*ZTS*, 25)

aşdamı (hlk.) 'Mutfak'
< ***aş+dam*** 'ev, oda'+ı
An.ağl.: ***aşlık, aşodası, aştami, aşevi*** (*DS.I*, 351) = *aşana, aşene, aşgana, aşhana, aşhane, aşkana* < Tü. ***aş***+ Fars. ***hāne***

aşdarı (hlk.) 'Mısır'
< ET., OT. ***aş+tarıġ*** 'ekin, bitki, arpa, buğday, tane' (DLT)

aşer-['(kadınlar) Gebelikte bazı yemeklerden tiksinip bazı şeyleri yemek için aşırı istek duymak'

< ***aş+er-***
An. ağl.: ***aşyerimek, aşarmak, aşiyirmek, aşvermek, aşyarmak, aşyirmek*** (*DS.I*, 364)

AŞ+*ER-*
+*AR-*
+*YER-*/+*YİR-*/+*(İ)YİR-*/
+*YER(İ)-*
+*YAR-*

aşgı (~ **aşgu**) (hlk.) 'Kalemtraş, anahtar' (*DS.I*, 353)
< ***aç-kı*** (> *-gı/-gu*)

aşı[1] 'Bitki aşısı, hastalık aşısı'
= ET. ***aşı*** 'ek, perçin, kaynak'
< ***aş*** 'kenet' (DLT)+***ı***
TT.: AŞI+ (CI/CILIK/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAT-/LI)
An. ağl.: ***aşı, aşlak, aşlama, aşlık*** 'yamalık' (*DS.I*, 353); ***aşi***

Tü. > **Zaza.** *aşı; aşi kerdış* 'aşı yapmak' (*ZTS*, 25)

aşı[2] 'Kırmızı toprak, aşı toprağı'
< ***aşū*** (DLT)
An.ağl.: ***aşi*** (*DS.I*, 358)

aşı[3] (hlk.) 'Eskimiş giysilere yapılan yamalık' (*DS.I*, 353)
< ET. ***aş-ı***, bk. **aşı**[1]

aşık 'İnsanın aşığı, topuğu'
= OT. ***aşuk*** (DLT)~ Kpç. ***aşık*** (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 143 a)
< ****aşu+k*** (T. Tekin)
< * *alçuk* < * *alçu- k* 'küçültme eki'
Çağ.: ***aşuk*** < **alşuk*
An. ağl.: ***aşşıg, aşsıh, aşşıh, aşaşık, aşuh, aşuk*** (*DS.I*, 362)

AŞ[Ş] (> s)**I**(>u)**K**(>g, h)

~ aşık (Krm., Krç., KKırg., Kırg.)
aşıh (Az.)
âşuğ (Ker.)
âşşığ (Ker.)
âşşuğ (Ker.) (*KrTS*, 63)
oşuk (DTü., Tar., YUyg.)
acık (Tel)

A(>â, o)**Ş[Ş]**(>c)**IK**(>ğ, h)

Tü. > **Zaza.** *aşıkı* 'aşık' (*ZTS*, 25)

~Moğ. ***alçu*** 'bilek kemiğinin bir yüzü ya da bir yüzündeki çukur' (> Tü. ***alçı***)
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 3, 36, 125, 300, 372; *II*, 607.

aşık-['Acele etmek'
= ET. ***aşuk-***, OT.(DLT) ***aşuk-***
Rabg.: ***aşuk-***
Çağ.: ***aşuk-***
EAT.: ***aşık-,aşıx-***
< ***aş-(I)k-***
~ aşık- (TatK., Bşk.)
asık- (Kzk., Nog.)
âşik- (Özb.)
oşuk- (YUyg.)

A(>å, o)Ş(>s)I(~U, i)K-

= Moğ.***algasa-*** 'to be confused'

aşıl-['Aşmak işine konu olmak'
< ***aş-(ı)l-***

aşıla-['Aşı yapmak'
< ***aş-ı+la-***
TT.: AŞILA- (NMA/N-/T-/LI)

aşın-['Sürtünerek çukurlaşmak'
< ***aşġı-n-***
TT.: AŞIN- (DIRMA/DIR-/IM/MA)
An.ağl.: ***aşıntı*** 'gedik' (*DS.I*, 354)

aşır-['Yüksek veya geçilmesi güç bir yerin üstünden veya öte yanına geçirmek'
= ET. ***aşur-*** 'aştırmak, aşmasına sebep olmak'
< ***aş-(ı)r-***
EAT. (*TS*, 265): ***aşıru*** 'aşırarak' ['*aşağı*' anlamı **yanlıştır**.]
TT.: AŞIR- (I/IL-/MA/MACILIK/MASYON/T-)
An. ağl.: ***aşırma, aşırma kazan, aşırtma, aşurma, aşurtma*** 'kova, bakraç' (*DS.I*, 355)

aşırı[1] 'Fazla, son derece'
= ET. ***aşru***
< ***aş-ur-***
TT.: AŞIRI+ (LIK)
An.ağl.: ***aşıra git-, āşırı git-***

'kendinden geçip düşmek' (*DS. I*, 335)
Uşak türküsü: '***aşrı aşrı*** memlekete kız vermesinler'

Tü. > **Kürt.** *aşıri* (*DAO*, 49); **Zaza.** *aşiri* 'küçük tuluk' (*ZTS*, 25) < ***aş-ır-ı***

aşırı[2] 'Bir şeyi aşarak, bir yerden aşırarak', bk. **aşır-**

< ***aşır-ı*** 'eski bir bağ eki'

aşırma (hlk.) 'Pantolon askısı'

< ***aş-ır-ma***

An.ağl.: ***aşırma, aşırmalık, aşırtma, aşırtmaç, aşırtmak, aşırtmeç, aşırtmık, aşurma, aşurtma, aşutma*** (*DS.I*, 356); ***aşırtna*** (s.357)

AŞ-I(/U)R-*MA/-MA+LIK*
-T-MA/-T-MA(>e)Ç
-T-MA(>ı)K

(hlk.) '2. Kova, bakraç'
'(kuyu kovası gibi) bir şeyin üzerinden aşağıya sarkıtmak'
'3. (argo) yürütmek, çalmak'
'4. mübalağalı konuşma'
(hlk.) '5. çırpma dikiş' ;
aşırtma, aşırtmak (*DS. I*, 357)
(hlk.) '6.Çelik çomak oyunu';
aşıtma (*DS.I*, 356)

Tü. > **Kürt.** *aşırme, aşurtma* (*DAO*, 49)

aşırtma (hlk.) '1. Mahmudiye altınlarından yapılmış kadın ziyneti; 2. kaçırma, gizleme' (*DS.I*, 357)

< ***aş-ır-t-ma***

aşırtmaca < ***aş-ır-t-ma-ca***

aşırtmaç (~**aşırtmeç**) (hlk.) 'Çok'

< ***aş-ır-t-ma(/e)ç***

aşkın 'Aşmış olan; çok, fazla'
< ***aş-kın***

aşla-['Aşılamak'
= ***aşla-*** 'kap kenetlemek' (DLT)

< ***aş-ı+la-***

TT.: AŞLAMA(K) → **aşılama(k)**

An.ağl.: ***aşlak, aşlama*** 'aşılı fidan' (*DS.I*, 359); ***aşlama su*** 'Soğutulmuş su' (s. 360); ***aşlamak*** '1.sıcak suyu soğuk su ile karıştırarak ılıtmak; 2. eskimiş yün giysileri ve çorapları örerek yamamak, tamir etmek' (*TMES*, 44)

aşlık '1.Aş evi, mutfak; 2. zahire'
= OT. ***aşlık*** (DLT)

< ***āş+lık***

An.ağl.: ***aşlık, aşlıh, aşluk*** (*DS.I*, 360)
~ aşlık (Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
aştık (Kırg.)

AŞ+L(~T)I(~U)K(>h)

= *āz ugä* (AZ.)
azık-tülik (Kzk., Kırg.)

at 'At'
= ET., OT. ***at*** (DLT)
< GT.: ***at*** 'at' (< 'iğdiş edilmiş at')
~ at (Kırg., Yak.)
a't (Tuv.) < **akt* < * *aktä*
ut 'at' (Çuv.)
hat (YUyg., Hal.)
= Moğ. ***agta***; Ma. ***akta morin*** (Poppe 1960: 89, 121; T. Tekin, *Mak.I*, 94, 373)

at-[[1] 'Atmak'

< ****at-*** (DLT

tan at- : **sökmek** anlamında.
şafak at- : **sökmek** anlamında.
göz at-; söz at-; yabana at- vb.

at-[[2] 'Adım atmak'
= ***at-*** (DLT)

< ****āt-*** (T. Tekin)

+At- < ***+A-t-*** : Addan fiil yapan **+A-** eki ile ettirgen fiiller türeten **-t-** ekinin kaynaşmasından oluşmuş, '*yapma*' bildiren geçişli fiiller türeten birleşik ek: *donat-, gözet-* ...vb.

NOT: ***ilet-*** < *il-* 'bağlamak'+*-e-t-* biçiminde olup, fiil köküne gelir.

ata 'Ata; baba,büyük baba'

< ***ata*** (Uyg., DLT)
~ ata (Az., Bşk., Kırg., TatK., Uyg.)

atay (Bşk., TatK.)
åtä (Özb.)
äti (TatK.)

A(> ä, å)TA(>i)+*Y*

= *äke* (Kzk.)
kāka (Trkm.)

ata-['Tayin etmek'
= ***ata-*** 'takma ad (lâkap) vermek' (DLT)
< ****āt+a-***

atabey '(eski) Selçuklularda şehzadelerin eğitimi veya bağımsız olarak bir ayeletin yönetimi ile görevli vezir'
< ****āt+a+bey***

ataç 'Babacık'
< ****āt+a+ç***

atak 'Cüretkâr'
< ****at-(a)k***
An. ağl.: ***atak*** 'geveze, mübalâğacı' (*DS.I*, 364);
atak '1. atıcı, nişancı; 2. atın dört nala koşması; 3. şahin';
atak (***~atgın, atık, atmık, attırak*** 'Meni, döl' (s.*a.g.e.*, 365)

[*bat-ak, yut-ak, kaçak*'ta olduğu gibi fiilden isim yapan ekle kurulmuş olup, Ermenice *adag* "becerikli"
~OFars. **ātāk** "güçlü" ile ilgisi yoktur.]

atan 'TT'nde soy adı: ***Adil ATAN***'
< ***akta*** 'iğdiş'
~ aktala- (Tuva) < **akta+la-*
attāla- 'iğdiş etmek' (Yak.)
< **at+ta-*

atan-['Bir göreve getirilmek, tayin edilmek'
< ****āt+a-n-*** 'adlanmak, denilmek, ismi çağrılmak'

ateş 'Ateş'
< ***ot*** (> ***od*** 'ateş',
ota- 'ısınmak, odun yakmak' (*EDPT, VEWT*) > Tü. ***otaş, ataş*** [> Fars. ***ataş*** < ***atiş*** > Tü. ***ateş***]
TT.: ATEŞ+ (ÇİLİK/KES/LEME/LE-/LENDİRME/LENDİRME/LENDİR-/LENME/LEN-/ LETME/LEYİCİ/LİK)
An.ağl.: ***ataşlık, ataşlığ, ateşlik, ateşluk*** 'kibrit' (*DS.I*, 366)

TS'te: < Fars.*āteş* [YANLIŞ]

atıcı 'İyi nişan alan, attığını vuran kimse'
< ***at-ı-cı***

atık '1. Atılan şey, döküntü; 2. solgun, uçuk; 3. atik'
< ***at-(ı)k***

atıl-['Atmak işine konu ol olmak'
= OT. ***at-ıl-*** 'atılmak, (çiçek) açılmak' (DLT)
< ****āt-ıl-***
TT.: ATIL-(GAN/GANLIK/IM/IMCI/MA)

atılgan 'Cüretkâr'
< ****āt-ıl-gan***

atım 'Atmak işi; atılan birşeyin gidebileceği uzaklık'
= OT. ***atım*** (DLT)
< ****āt-(ı)m***
TT.:ATIM+(CI/CILIK/LIK)

atış 'Atmak işi veya biçimi'
= OT. ***atış*** (DLT)
< **** āt-(ı)ş***
TT.:ATIŞ+(MA/MAK/TIRMA/TIR-)

atkı 'Atkı, kaşkol'
< ****āt-kı***
~ âtkı, âtxı (Ker./*KrTS*, 63)

atla-[1] 'Aşmak'
< ****āt-la-***
TT.:ATLA- (MBAÇ/NDIR-/NGIÇ/NIL-/N-/TMA/T-)

atla-[2] (hlk.) 'Ayıklamak'
An.ağl.: ***atlemek*** (*DS.I*, 371); ***atlamak*** 'ayıklamak' (*TMES*, 44)

atlambaç 'Çocukların atlama oyunu'
< ***atlanbaç*** < ***atlanmaç***
< **** at-la-m***[b]***aç***
[< **** āt-la-n-ma+ca***]

An.ağl.: ***atlambaç*** '1. atlaya atlaya giden bit çeşit kiraz kurdu; 2. suya atlanacak yüksekçe yer' (*DS.I*, 371)

< * ***atla-n-ma+ca***
(Korkmaz, *TTG*, § 138.1)

atlan-['Ata binmek'
= ***atlan-*** (DLT)
< * ***at+la-n-***

atlı '1. Atı olan; 2. süvari'
= OT. ***atlıġ*** (DLT)
< ***at+lıg***
~ atlı (Az., TatK., Trkm.)
atlık (Uyg.)
åtlık (Özb.)
salt attı (Kzk.)
atçan (Kırg.)

atlıkarınca[1] 'Yere dikilmiş bir eksen çevresinde döndürülen askılara takılı oyuncak atlar, uçaklar vb. den oluşan bir eğlence aracı'
< ***at+lı*** [***karaça*** 'araba'
< İt. *carrazzo*]

atlı karınca[2] 'İri bir karınca türü'
< ***at+lı karınca***
An.ağl.: ***atlı karınca*** (*DS.I*, 372)

atmaca 'Alıcı bir kuş'
< ***at-ma+ca***

Tü. > **Zaza.** *atmece* ~ *atmıce* ~ *atmıje* (*ZTS*, 25)

atma türkü 'Atışmada karşılıklı söylenen türkü'
< ***at-ma türk+î*** 'Türk'e ait'

[Halk edebiyatında bu tür türkülere ***karşuberi türküleri, karşılama türküleri*** de denir.]
Atma türki *atarum*
yureğuni yakarum
Eski çaruklarimi
boğazına takarum

attır-['Atmak işini yaptırmak'
= OT. ***attır-*** (DLT)
< ***at-tır-***
An.ağl.: ***attıraç, attıreç, attırgaç, attırgeç, ataraç, atdıraş*** 'sac üzerinde pişen yufkayı çevirmeye yarayan yassı, tahta aygıt (*DS.I*,366); ***attırgaç*** 'pamuk atan aygıt' (s.373)

attırgaç (hlk.), bk. attır-
< ***at-tır-gaç***
An.ağl. için bk. **attır-**

av 'Karada veya denizde evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi'
= ET. (Orh.) ***ab***; (Uyg.) ***av***;
~ OT. ***āv~āw*** (DLT);
(Oğuz) ***āv***
< ***āb***
~ āv (Trkm.)
ov (Az.)
ō (Kırg.)
= Hal. ***āv*** 'antilop' < ***āb***
= Moğ. ***aba***; Hal. ***av*** ay.
< * *āba*

Sevortyan (s. 62, 63): **āw** ile **āğ/ āk** (ağ) ile birleştirir. **YANLIŞTIR.** Çünkü, ET döneminde bir **b/w/ğ** nöbetleşmesi dü-şünülemez. (*Mak.II*, 94)

-(A)v, b→ –v
av (hlk.), → ***ağ***
ava (hlk.), → ***ağa***
avaç (hlk.), → ***ağaç***

avanak 'Kolaylıkla kandırılabilen veya aldatılabilen'
< ET., OT. ***ong*** 'kolay'
+al-(a)k

Krş. **dangalak** < ET., OT.
* **tang** 'Şaşacak, şaşılacak şey'+***al-(a)k***

TT.: AVANAK+ (ÇA/LIK)
An.ağl.: ***avanağ, avanah, avalah, avak*** 'Bön, şaşkın' (*DS.I*, 375);
avanak 'sıpa' (s.375)
< Erm.
avanak 'sağanak'

TS.I, 106: < ***Erm.***
Eren (*TDES*, 24): < ***Erm.*** *yawanak* 'ass'es foal; (dial.) ass'
Nişanyan (*SS*, 51): **avanak** ~ ***Erm.*** *(h)avanag* [küç.] sıpa, eşek yavrusu ~

OFa. *yavānak* [küç.] yavru, insan veya hayvanın küçüğü < *yavān* genç →CİVAN

NOT: TT. ve Anadolu ağızlarındaki ***avanak avanağ, avanah, avak*** *'ahmak, bön, kolay kandırılan'* sözcüğü ile Ermenicedeki *avanak*'ın ilgisi YOKTUR.

Nişanyan'a göre: ***(h)avanak*** 'sıpa'
Eren'e göre : ***yawanak*** 'ass'(katır) sözcükleri arasında anlam bakımından bir benzerlik var mı? Türkler, Ermenice *'sıpa; katır'* anlamına gelen sözcüğü almışlar, *'bön, ahmak, aptal, kandırılması kolay'* kişi için sıfat yapmışlar. Olacak şey mi? *Sıpa*, söylendiği gibi, *aptal, bön, ahmak* mı Türkler bu sıfatı beğenip almışlar?

Eren'in *'Yerel ağızlarda sıpa olarak da kullanılır'* dediği, yalnız Mersin köylerindedir. Başka yerde yoktur.

H.Eren'e göre < ***Erm.***

***

Ağızlarda:

avan 'devlet memuru'
avan '1.obur; 2. hırsız; 3.i riyarı insan; 4. sert, titiz, sinirli; 5. vurucu kırıcı, zorba'
avan 'kurt'
avan 'sürülmesi güç olan tarla'

avalak 'tembel'
avalak 'oğlak' < Tü. ***oğul+(a)k***

afal (~ ***afala, afalak, aflak***) 'aptal, sersem, şaşkın'
afala- (~ **afarla-**) 'afallamak'
afalsız 'akılsız, beyinsiz'
afana 'beceriksiz' (*DS.I*)
sözcükleri var ki bunlardan son dört tanesi **avanak** sözcüğü ile anlam bakımından uygundur.

avcı 'Avlanmayı seven veya avı kendine iş edinen kimse'
= OT. ***awçı*** (DLT)
< ***āb+çı***
TT.: AVCI+(LIK)
An.ağl.: ***avci, awcu*** (Erz./ *EİA*, 31)

avla-['Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek'
= ET.(Orh.) ***abla-***; OT. ***awla-*** (DLT)
< ***āb+la-***
TT.: AVLA-(MA/N-)
~ ūla- (Kırg.)
uwla- (KarT., KarL.)
āvla- (Trrkm.)
= Moğ. ***abala-***; Hal. ***avla-***
[*av, avcı, avla-* için bk.
T. Tekin, *Mak.I*, 356-357]

avlak 'Avlanılan yer'
< ***av+lak*** < ***āb+la-k***
~ āvlag (Trkm.)
avlaḳ (Özb.)
Eren (*TDES*, 25)
Nişanyan (*SS*, 52): YOK

Ch. Cymeonides (1973, no. 22): < ***Yun.*** αυλη avlí
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçede hem **av** (< **aw**) adı, hem **av+la** fiili vardır. Sözcük: Tü. **av+la-k**'tır.Türkmen ve Özbek Türkçelerinde de yaşamaktadır.
Yun. *avlí* = ***EYun.***aulē 'avlu, saray, içtima alanı' ile ilgisi yoktur.

avlan-['Avlanmak işine konu olmak; ava gitmek'
= OT. ***awlan-~awlal-*** (DLT)
< ***av*** [< ET. *āb*]+***la-n-***

avuç 'Elin iç tarafı; elin yarı yumulmuş durumu'

= ET.(Uyg.) ***adut***, (Br.) ***ātudh***
Eski Kıpç. ***awuç***.
~ OT.(DLT): ***awuç, avuç***

OT. (DLT) ***ağut*** (< **aδ-ut*)
DLT: ***avut*** (< * ***aδut***), KB. ***Awut***
NOT: ET'deki ***abuç** ile karıştırılmıştır.

~ Yak. ***ïtïs*** < **adış* < * *aduç*
Tuva. ***adış*** < **aduç*
< ****āδut***

< ****(h)abuç*** (Räsänen, *V*)

~ avuç (MA, Az., Trkm., Ker.)
avıc (Ker.)
adış (Tuv.)
auç (TatK.)
ōç (Tar., YUyg.)
oçum (YUyg.)
ōs (Sag., Koyb., Kaç.)

ōş (Şor)
ūç (TatK., Kırg.)
us (Bşk.)
ūş (Kzk.) < *awuç*
uş (Alt., Tel.)
uvıs (Nog.)
uwıs (KKlp.)
ıtıs (Yak.)
ïvāś (Çuv.) < * *abuç*
ıtıs (Yak.)
hovuç (Özb.) < *h+ovuç*
= *algan/alkan* (YUyg.)
= Moğ. ***abuça*** 'taking, receiving, accepting' < *abuça;*
Hal. ***avts(ā)*** ay.

[h+]A(>u,o)V(<*d, w)U(>ı)Ç (>c, s)
ITIS
IWĂS
ŌÇ ~ ŪÇ ~ US
ŌŞ ~ ŪŞ ~ UŞ
ŌS ~ US

~ Moğ. ***abuça*** 'Empfang; Handvoll'

Clauson (*ED* 44b): **adut** [kural dışı] (**-d-** sesi **-u-**'nun baskısıyla **-y-** yerine **-v-** > **-w-** 'ye çevrilmiş, buna karşılık **-t** > **-ç** olmuştur.) ***avut> avuç***
Doerfef (*Şiraliyev Arm.* 37): ***adut*** > ***avut*** (analoji yolu ile) > ***avuç***
Räsänen (*LTS* 126, 142; *V* 3 a, 7 a): OT. ***adut*** ~ * ***abuç*** (contamination'u sonucunda) > avuç
T.Tekin, *Mak.I*, 357, 360. (Fazla bilgi için bakınız.)
Eren (*TDES*, 25): ***adut*** > ****ayurt> avut*** > ***avuç*** olması düşündürcüdür.
O. Kabataş (*DTT*, s. 151): ***aδut*** ~ ****ayut*** ~ ***avut*** (**-u-**'nun etkisiyle) > ***avuç***

avuçla-['Avuçla kavramak, avuçla almak'
< OT. ***aδut+la-*** (DLT)

avun-['Teselli bulmak'
= OT. ***awun-*** (DLT)
< ****ābın-***
[< ****ābı-n-*** (T. Tekin)]
~ Clauson: ***abı-***
~YUyg. ***avu-*** 'teselli olmak'; Uyg.(Br.) ***āwinil-***; Trkm. ***āvun-***
TT.: AVUN- (Ç/DUR/MA/TU)

NOT: ***abı-*** hakkında bk. G. Karaağaç, 'IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı' na sunduğu bildiri (Çeşme- İzmir, 200)

avurt 'Yanağın ağız boşluğu hizasına gelen bölümü'
< ET. ***ađurt*** [>*ayurt* > *awurt*]

= ET. ***adurt*** (XI.yy), ***oğurt*** (XIII. yy.), ***awurt*** (XV. yy.) (Nişanyan: *SS*, 52)

An.ağl.: ***avurt*** '1. Lokma; 2. dedikodu, kötüleme' (*DS.I*, 396); ***avurtlak*** '1.yanakları büyük olan; 2. giysinin uygun gelmeyip kabarık kalması' (*DS.I*, 396)
~ aurt (Bar.)
ovurt (Trkm.)
ort (Sag., Koyb.,Kaça, Şor)
uvırt (Nog.)
urt (KKlp., Tel., Alt., Bşk. TatK.)
ūrt (Kırg., Alt., Tel.)

A(>o, u)VU(>ı)RT
A[v=ø]URT
O[v+u=ø]RT
U[v+u=ø]RT
Ū [< vu]RT

= *ḳovoz* (YUyg.)
~ Moğ. ***ouçi, oğuçin*** (*KWb.* 292)

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 67, 407-409): < ****ap-, op-/*ab-***
YANLIŞTIR. Çünkü, bu söz **d** > **y** > **w** gelişimi ile ET. **adurt (< *aδurt)**' tan gelir: ***aδurt > ađurt > ayurt > awurt*** > TT. ***avurt*** / Trkm. ***owurt***
Eren (*TDES*, 260): < **?**

avut (hlk.) '1. Hayvanın sırt kısmı;
2. bağırarak ağlama' (*DS.I*, 396)
< 1. ***ağ-*** 'çıkmak; aşmak, yükselmek, ağmak' (DLT)
+(u)t
< 2. ***ağıt*** < ET.***ıġıt/aġıt***

< * *ıġ*/**aġ* 'ağlama'

avut-['(Bir kimsenin acısını veya sıkıntısını) Yatıştırmak, teselli etmek'
< ***abıt-*** < * ***āwı-t-***
An.ağl.: ***avutgan, avutgon, avutkan*** 'aldatıcı, avutucu' (*DS.I*, 396); ***avut-*** 'yolcu etmek'; ***avutla-*** 'oyalamak' (s.397)

avuz (hlk.) → **ağız**

avuzluk (hlk.) → **ağızlık**

ay¹ 'Ünlem'
= ***ay** (DLT) 'yansıma'

Tü. > **Zaza.** *ay* 'ah, of, ay!' (*ZTS*, 27)

ay² 'Yılın on ikide biri zaman
= ***ay*** (DLT)
TT.: AY+(LIK+LIKÇI/LIKLI)
~ ay (Alt., Tel., Şor., Kzk., Tat)
ıy (Dolg.)
ayuh (Volga Blg.)
uyăx (Çuv.) < **ayuk* (T.Tekin, 1988-b:167, not:5)
oyıx (Çuv.)

ay³ 'Gökteki ay'
= OT. ***āy*** (DLT)
[< * ***hāy*** (T. Tekin)]
TT.: AY+(ÇA/demir/SAR)
~ hāay (Hlç.)
āy (Trkm.)
bk. aykulak 'salyangoz' (Trkm.)
ayğolak (Bşk.)
åykulåk (Özb.)
< *ay+kulak*

ay-['Ayılmak'
< * ***ād-*** (T. Tekin)
~ āyıl- (Trkm., Hlç.)
Tü.>Zaza. *aya* 'uyanık, uyumamış olan'; *aya bıyayiş* 'uyanmak, uyanık olmak' (*ZTS*, 27)

+Ay < +***AgI***, bk. **+ağı**

aya¹ 'El; avuç içi'
= ET. (Uyg.) ***aya***; OT. ***aya*** (DLT)
< * ***hāya*** (T. Tekin)
~ āya (Trkm.)
haya (SUyg.)
hayan (SUyg.) < **hāŋa*

adış (Tuv.) < * *aduç* ıtıs (Yak.) < **aduç* [< ET. ***adut*** 'avuç'] Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 374.

aya² 'Erkeklik bezi'
< ***haya***

aya³ 'Şaşma bildirir ünlem'
< ***ay+a!***
An.ağl.: ***aya, ayāgā, ayaga*** (*DS.I*, 397)

ayağa düş-[(hlk.) '1.Kötü yola düşmek; 2. âciz olmak'
< ***ayak+a düş-***
An.ağl.:***ayağa çıkmak, ayağa kalkmak, ayağ düşmek*** (*DS.I*, 397)

ayağaltı (hlk.) 'Gelip geçenin çok olduğu yer'
< ***ayak alt+ı***

ayak¹ 'Ayak'
< ***ayak*** < ***adak*** <* ***ađak*** ~ ***azak*** (DLT) < ***aδak*** ~ Uyg. ***ądak***, ***yadak*** (*Alt. Gr.*, 292 a)
TT.: AYAK+ (BASTI/ÇAK /ÇI / ÇIL / KABI / KABICI/ KABICILIK/KABILIK/LA- / LANDIRMA / LANDIR- / LANMA / LAN- / LI / LIK/ SIZ /SIZLAR / TAŞ)
An.ağl.: ***ayağ, ayah*** (*DS.I*, 399)

NOT: **ayak**'ın An.ağl.'nda dokuz farklı anlamı daha vardır.

~ ayag (Çağ.)
ayağ (Ker.)
ayah (Az., Kar.)
azak (SUyg., Bşk.)
atah (Yak.)
ura (Çuv.)
θra (Çuv.) (Räsänen)

A(>Θ/u)**Y**(~ r ~ z ~ t)**AK**(> h)

~Moğ. ***adag***, Eski Moğ. ***padak*** (Poppe)

krş. Kırg. ***ayak*** 'son, netice'

Tü. >**Kürt.** *ayağ* 'ayak; ayak takımı' (*DAO*, 50); **Fars.** *ayağ* 'ayaklı kadeh'

Hamilton (*İKPÖ*): Uyg. **ayak** ''D'AQ, ''D'X ← * **ad-** / **yad-**, "yere yatmak, sermek" (krş. K. **yadım**, "halı, yer örtüsü"; **yat-** "yatmak": **yag-** "yağmak" ? ← ***ya**, "yere yatmak") + edilgenlik ve sonuç bildiren, fiilden isim eki -ºq (*AG*, 127) = "yere yayılan şey" ?

Sevortyan (s. 103): **ayak/adak/atax/ura** < (**ay-**) ~ * **ad-** kökünden geldiğini yazar.

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün ET'deki biçimi **adak**'tır. Ayak biçimi yeni olduğu için, bu sözün /y/'li bir kökten geldiği düşünülemez. (*Mak.II*, 95)

Sevortyan (s.88): Az. ***adax*** 'çocuğun ilk adımı':< ***ād-/ad- ~ay-*** 'adım atmak' kökünden geldiği söyler. Bu sözün ayak ile ilgili bulunduğu belirtilir. Fakat, **ayak** sözünün Az. ***adax*** ile hiçbir şekilde ilgisi yoktur.

adax (< ***ātak***) sözü ***āt-*** 'adım atmak' fiilinden yapılmış bir addır. Önses /a/nın uzun olmasından dolayı, onu takip eden /t/ ünsüzü de /d/ye dönüştür. Trkm. ***ādım*** 'adım' adı da bu fiilden gelir.

Eren (*TDES*, 27): < **at-** (**ad-*) + **-ak**

ayak[2] 'Çanak, kâse'
= OT. ***ayaḳ*** (DLT, KB)
An.ağl.: ***ayak*** 'tas, maşrapa, kadeh' (*DS.I*, 399)
~ ayak (Kırg., Bşk.)
ayax (Yak.)
= Moğ. ***ayaga(n)***; Hal. ***ayak***

ayakça (hlk.) 'Ayak üzeri'
< ***ayak+ça***

ayakçak (hlk.) 'Merdiven'
< ***ayak+ça+k***
An.ağl.: ***ayakçak, ayahçak*** (*DS.I*, 399); ***ayakçak, ayahçah, ayakcağ, ayakcak, ayakça, ayakçat, ayakçıl, ayaklı, ayaklık, ayakman*** 'merdiven'; ***ayakçak, ayakçah, ayakçık, ayakçıl*** 'Takma ayak' (s.401)

ayakdaş (hlk.) 'Yol arkadaşı, yoldaş'
< ***ayak+daş***

ayak kabı 'Pabuç, ayağa giyilen giyecek'
< ***ayak kap+ı***
An.ağl.: ***ayag gabı, ayak kapı, ayah kabi*** = *ayak eskisi, ayak içi, ayak işi* (*DS.I*, 399); ***ayakkabı*** 'kadın donu' (*TMES*, 46)

ayaklan-['Ayaklanmak; ayağa kalkmak'
< ***ayak+la-n-***
[< ****aδak+la-n-***]
An.ağl.: ***ayaklan-*** 'çocuk yürümeye başlamak' (*TMES*, 46)

ayaklı 'Ayağı olan'
< ***ayak+lı***
< OT. ****aδaḳ+lıġ*** (DLT)

ayakyolu 'Tuvalet'
< ***ayak+ yol+u***
An.ağl.: ***ayağ yolu, ayag yolu, ayah yolu, ayakcak, ayaklık*** 'helâ' (*DS.I*, 398; *TMES*, 46)
~ ayagyolu (Az.)
ayak yulı (Bşk., TatK.)

ayart-['Kandırmak'
< ****ay-*** 'söylemek'
+***-ar-t-***

ayaş 'Arkadaş', bk. **adaş**
< **** adaş***
(T. Tekin, *Mak.I*, 359)

ayaz 'Duru, sakin havada çıkan kuru soğuk'
= ET. ***ayās*** 'parlak, bulutsuz kuru soğuk'; OT. ***ayas*** (DLT)
< * OT. ***aya*** (DLT: *aya kök* 'açık hava') +***s*** [> +z]
An.ağl.: ***ayaz*** (*DS.I*, 409); ***ayazlan-*** 'havanın bulutsuz ve serin olması' (*TM ES*, 46)
~ ayaz (TatK.)
ayazımah 'gök yüzü aydınlanmak' (Az.) (*ADDL*, 25)

ayas (Çağ., Oyr.)
uyar (Çuv.)
θyar (Çuv.)

A(>u)YAZ(>s) [> R]

Tü.> **Rum.** *αγιάζι*; **Kürt.** *ayaz* (*DAO*, 51); **Kbr.** *ayaz* (İ. Doğan, 1966, 316)

(Räsänen) ***ayaŕ < ? haya***
Eren (*TDES*, 27): < ***ay + -(a)z***
Çuv. ***uyar*** 'açık (hava)' > ***ayaz***
Clauson (*ED*): Çuv. ***uyar*** biçimini vermez.
Tietze (*TTEL*): ***ayāz < ayas*** **(YANLIŞTIR)**

Z.Korkmaz (*TTG*): < ***ay+az***

YANLIŞTIR. Çünkü, ***DLT***'te açık olarak **aya** sözcüğü vardır ve '*açık, bulutsuz, parlak*' anlamındadır.'ay' ise, 5 farklı anlamdadır.

-A-yaz- 'Yaklaşma fiili'
< *-A* 'zarf-fiil biçimi' +***yaz-*** 'tasvir fiili':
düşeyaz- < ***düş-e yaz-***
kırılayaz- < ***kır-ıl-a yaz-***

ay çiçeği (= **günebakan**) 'Birleşikgillerden, sarı renkli çiçeği olan bir bitki'
< ***ay + çiçek+i / gün*** (< *kün*)+***e+bak-an***
= Kırg. ***künkarama*** (< **kün** 'gün' +**kara-** 'bakmak' + **-ma**)
Alt. ***ayçeçek, künkuzuk***

aydın 'Işık alan, ışıklı, aydınlık'
= OT. ***aydıŋ*** 'ay aydınlığı' (DLT)
TT.: AYDIN+(LAN-/LANMA/LATICI/LATIL-/LATILMA/ LAT-/LATMA/LIK)

aygır 'Damızlık erkek at'
=OT. ***adgır*** [> Oğuz: ***aygır***]
< ET. * ***aδgır***
An.ağl.: ***aygır, aykır*** (*DS.I*, 422)
~ aygır (Çağ., Nog., TatK. Bşk.., Kzk., KKlp. Kırg., Alt., Tel., Kuğ, YUyg.)
aygir (Özb.)
askır (Şor., Sag., Tuv., Soy., Koyb., Kaça)
askırak 'küçük aygır' (Şor)
asxır (Hak.)
azgır (SUyg.)
aksır (< *askır* 'göçüşme yolu ile') (Sag., Kaça)
argī (Tar.) (*aygır* >**ar-gıy* > *argī*)
atīr (Yak.) < **adġır* [< ET. *adġır*]
ăyăr (Çuv.)

AY(>s, z, t)G(>k,[x)I(>i)R+AK

~Moğ. ***ajir-ga*** < ***adgir-ga*** (Räsänen: *V*; Clauson: *ED*, 47 a, b;T.Tekin,*Mak.I*, 359)

Şçerbak (*İRLTJa* 87-89): **ay-(<ad-)**
Ubryatova (*Voprosy tjurkologii* 11-16): < **ay-** "yaratmak"
Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 108): <***ay-** ~ ***ad-** ~ ***az-** 'cinsel duyguları artmak; aşmak,çiftleşmek'+-**kır** ~ **-ğır**
G.Doerfer (TMEN 648): < ay- (< ad-) 'trennen' kökünden geldiğini düşünür.
N.Poppe (Lautlehre 4-5), Moğolca biçimin Türkçeden gelemeyeceğini yazar.
H.Eren (*TDES*, 27-28): < ?
Eren, 'aygır' adı hakkında oldukça geniş bilgi verir.
T. Tekin, *Mak.I*, 93: < ***ad-ğır***

aygıt (hlk.) 'Birçok parçadan yapılmış âlet, cihaz'
< ?ET.,OT. ***aďrı*** 'Buğday temizlemek için kullanılan araç' (DLT)
An.ağl.: ***aygıt, ayğıt, aykıt, aykırt*** '1.Kereste; 2. Âlet, malzeme, avadanlık; 3. Eşya; 4. şey; 5. eş; 6.tencere';
aygıt, aygut, aykıt '1.meyve kurusu, yemiş; 2.yemişlik, yemek malzemesi; 3. baharat';
aygıt 'keyif sahibi' (*DS.I*,

414-415)

ayı 'Ayı'
= OT. ***ayığ*** (DLT)
(< ****aδuġ***) 'ayı' ~
Uyg. ***adığ*** ~ eski Kpç.
ıyığ
TT.: AYI+ (/bacağı/balığı/
BOĞAN/CI/GİLLER/
gülü/kulağı/LIK)
An.ağl.: ***ay'ıslığı*** 'ince keskin ıslık' (*YKS*, 17) < ***ayı***
ayu (*TMES*, 48)
~ ayı (Trkm.)
ayıw (Blk., KKlp.)
ayık (Çağ.)
ayik̇ (Özb.)
eyik̇ (YUyg.)
ayu (Alt.)
ayuv (Nog.)
ayū (Kırg., Bşk., TatK., Alt., Tel)
åyig (Özb.)
azığ (Sag., Hak.)
adıg (Soy., Tuv.)

A(>å, e)**Y**(~Z, D)**I**(>i, u) [*G/Ğ/K/W/V*][> **Ū**]

= Moğ. ***adugusun, adagusu(n)*** 'hayvan' < *adugu+sun*; Hal. ***adgūs(an), adūs(an)*** ay.
= *arsıl aba* (*ATS*, 28)
apa (eski Kpç.)
kopal (YUyg.)
öŋüs 'erkek ayı' (Alt.)

Sevortyan: **ayı** < ****ay-*** ~ ****ad-*** **Yanlıştır.**

ayık 'Sarhoşluğu veya baygınlığı geçmiş olan'
= OT. ***ağık*** (DLT)
< ****ad-*** [> *ay-*]+***-ıġ*** 'ayık'
An.ağl.: ***ayıh, ayıh, ayuk*** 'ayılmış, uyanık, aklı başında' (*DS.I*, 417)
~ ayık (TatK., Kzk., KKlp., Bşk.)
ură (Çuv.)

Sevortyan (s. 113): ***ayık*** < ****āy-***
YANLIŞTIR. Çünkü, bu sözdeki /**d**/ fonemi /**d**/'den gelişmiştir.

ayık-[(hlk.) 'Ayılmak, uyanmak'
< ***ay-(ı)k-***
[< ET. ****āđıġ*** (< ****āδ-ı-ġ***)]
TT.: AYIK+(LIK/MAK)

ayıkla-['Bir şeyin içinden, işe yaramaz, gereksiz veya istenmeyen taneleri veya maddeleri çıkarıp ayırmak'
< ****ayruk*** 'başka, ayrı'
+***la-***
[< ****aδruk*** (+la-)]
TT.: AYIKLA-(MA/N-/NMA/T-)

ayıl-['Sarhoşluk veya baygınlık gibi bir durumdan kurtulmak, kendine gelmek'
< ***ay-ıl-*** [<****āδ-ıl-/aδ-ın-***] 'kendine gelmek'
TT.: AYIL-(MA/TI/T-)
~ āyıl- (Trkm., Hlç.) < ****ādıl-***
= Moğ. ***aji-*** to watch, observe; to note, take notice'
< ****ādı-***
(fazla bilgi için k. T. Tekin, *Mak.I*, 358)

-AyIm < ET. ***–ayın*** İstek eki.
tur-ayım, ver-eyim, gül-eyim

ayır-['Bölmek; birbirinden uzaklaştırmak'
< ET. ***adru-*** 'ayırmak, seçmek' (*Alt.Gr.*); KT., Uyg. ***adır-***
~ ***ağır-*** (DLT)
< ****ağ(< *δ)ru-***
[~ ***ağır-***]
[< ****hağır-***]

ET.: **adınçığ** (< ***adın+çığ*** [< ****-sığ***]) 'başka, seçkin'

TT.: AYIR-(AÇ/IM/MA/MAÇ/TI/T-/TMAN/MANLIK)

~ acıra- (Kırg.) < Moğ. *acira-*

M. Erdal (s.535): 'It shares its base with **adın** 'different', **adığ** 'sober' and **adın-** 'to sober up'
T. Tekin, M. Erdal'ın bu görüşünü kabul etmez (bk. *Mak.II*, 377).
Tekin'e göre 'ET. **adır-** eylemi **adığ** 'ayık' ve **adın-** 'ayılmak' sözcükleri ile köktaş olamaz. Çünkü **adır-** eylemindeki /**a**/ ünlüsü kısadır (krş.Trkm.**ayır-**); ET. **adın-** 'ayıl-' eylemindeki /**a**/ ünlüsü ile adığ sıfatındaki /**a**/ ünlüsü ise uzun olmalıdır.
(krş. Trkm. **āyıl-** < ***ādıl-**)
Tü. ***adır-*** ile Moğ. ***acira-*** denktaş sözlerdir; bunları bir maddede toplayıp açıklamaya çalışmak hatadır. Tü.nin hiç bir döneminde /**d**/ fonemi /**ı**/ ya da /**i**/ ünlüsü önünde /**e**/ye dönüşmemiştir. Bu gelişme Moğolcaya özgüdür. (*Mak.II*, 95)

ayırmacılık 'Tefrik'
< ***ayır-ma+cı+lık***
~ ayırmaçılık (Kırg.)
ayırmaşılık (Kzk.)
ayırıv (Bşk.)
ayıru (TatK.)
ayiriş (Özb.)

ayırt 'Fark'
< ET. **** ağırt***

ayıt-['Söylemek'
= OT. ****ay-ıt-*** 'söylemek' (DLT)

Krş. ***eyit-, ayt-, eyt-*** 'demek, söylemek' [***etmek*** ve ***itmek*** biçimleri okuma yanlışıdır.]
DLT: ***ayık*** 'vaat, söz'
ayıl- 'söylenmek'
ayıtğan 'soran'
ay- 'söylemek'

An.ağl.: ***ayıt-, ayt-*** (*DS.I*, 421)
~ eyt- (Tat.,Bşk.)
ayt- (Kr.-Blk., Kum., Kar., KKlp.)

ayırtla-[(hlk.) 'Ayıklamak'
< ***ayır-***[< ET., OT. *adır-*]
+-t-la-
An.ağl.: ***ayıtla-, ayırtla-, ayıt-, ayitla-, ayitle-, aytla-*** (*DS.I*, 421)

aykırı 'Alışılmışa, doğru diye bellenmişe uygun olmayan, karşıt, ters'
< OT. ***arkuk*** = ***arkuru***
'çapraz, eğik, zıt' (XIV. yy.)
TT.: AYKIRI+(LA-/LAMA/LÀŞ-/LAŞMA/LIK)

T. Tekin'e göre *runik* **RKK** yalnız ****arkak*** biçiminde okunabilir. (*Mak.II*, 437)

ayla 'Ayın ve bazı yıldızların dolayındaki ışık çevresi'
= OT. ***āyla*** (DLT)
< ****āy-*** 'dönmek, başıboş dolaşmak' ***+-la***
~ ayla (Trkm.)
äylän (TatK.)

ayla-['Beklemek'
< ***ay-la-***
TT.: AYLA-(N-)

aylak 'İşsiz, başıboş gezen'
< ****āyla-*** 'dönmek, etrafını çevirmek' (T. Tekin) + ***-k***
TT.: AYLAK+(ÇI/ÇILIK/LIK)
~ āyla-n (Trkm.)
cıŋaylak '1.yalın ayak; 2.baldırı çıplak' (Kırg.)
= *sayak* 'aylak' (Kırg.)

ayol 'Daha çok kadınların kullandığı bir seslenme sözü'
< ***ay*** 'Ünlem' + ***oğul***

ayran 'Süt veya yoğurt yayıkta çalkanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm'
= ET., OT. ***ayrān*** (DLT)
~ Eski Kpç. ***ayran*** (*Ettuhfet- ü'z-Zekiyye*,146)
[< ****ayır-*** < ****aδır-***]
+-an
TT.: AYRAN+(CI/CILIK)
~ ayran (Uyg., Çağ., Az.)
äyrän (TatK.)
uyran (Çuv.)
θren (Çuv.)

A(> ä, u)YRA(> ä)N

~Moğ. ***ayir-ag*** (*KWb*.24)
> Yak. *ārax*

Tü. > **Ar.** (Sur.) *āyranbūz*

'buzlu ayran' (*ALTK*, 35);
Rus. *uren* (*V*, 12 b)

ayrı 'Başka'
= OT. ***ayru*** (DLT)~ ***ayruk***
< ***ağruk***
[< ****ağır-*** < ****hağır-***]
(Räsänen: *V*)
DLT'te: *adın, ağın, edin* 'başka'
TT.:AYRI+(CA/CALI/CALIK /CALIKLI/CALIKSIZ/CASIZ/ Ç/K/KLI/ KLIK/ KSI/ KSILIK/ KSIZ/ LAŞ-/ LAŞMA/LI/LIK/ LIŞ/LIŞ-/L-/LMA/LMAZLIK/ M/ MLAMA/ MLAŞ-/MLAŞ-MA/MLI/MLILIK/MSAMAK/ MSIZ/MSIZLIK/ NTI/ NTILI/ /ŞIK/ŞIKLIK/ŞIM/Ş-/ŞMA/Ş-TIR-/ŞTIRMA/T)
An.ağl.: ***ayré, ayrı*** (Erz./*EİA*, 33)

Tü. > **Kürt.** *ayrı* (*DAO*, 52)

ayrıcana 'Ayrı olarak'
< ***ayrı*** 'yalnız, tek başına'
+ca+na 'küçültme grubu'
Krş. OT. ***ayru*** 'başka' (DLT)

ayrık[1] 'Başka, ayrı'
= ET. ***ağruk***
~ OT. ***ağrık*** ~ ***ayrık*** (DLT)
~ ***adın, ağın, edin***
Uyg. (*İKPÖ*): ***ağruk*** 'farklı, çeşitli, ayrı, seçkin'
< ****ağrı*** 'ayrı, eğri, çatal' (DLT)+***k***
DLT: ***ağrı butlug*** 'eğri bacak'
ağrıl- 'ayrılmak'
ağrım 'teyelti'
ağrış 'ayrılış'
ağrış- 'ayrışmak'
ayrış- 'ayrışmak'

Hamilton: **ağır-** + -°**q** 'edilgenlik ve sonuç bildiren ek"
Räsänen: < **** hağr-uk***
Eren (*TDES*, 29): < **ağır-** (>**ayır-**)
Gülensoy: < **ağrı** 'yaba, çatal, çatal değnek' + **k** 'küçültme eki'

ayrık[2] 'Ayrık otu'
= OT. ***ayrık*** ~ ***ağrık*** (DLT)
< ****ağrı+k+***

ayrıl-['Ayrılmak'
= ET. [Eleges, 3: *(a)dr(ı)l-*]
~ Uyg. ***ağrıl-*** ''DRYL- (*İKPÖ* LXXVIII.5.)
< ****ağrı+l-***
TT.: bk. **ayrı**
Krş. **az-** 'ayrılmak'

ayrılış 'Ayrılış'
< ****ağrış*** (DLT)
TT.: bk. **ayrı**

ayrış-[< ***ağrış-*** (DLT)
< ****ağrı+ş-***
TT.: bk. **ayrı**

ayva 'Ayva'
< OT. ***awya*** (DLT)

Göçüşme ile: ***-wy- >-yv-***
~ ayva (Az., Blk., Nog., TatK., Bşk.)
hayva (Az., Ker)
heyva (Ker.) (*KTS*, 175)

Tü.> **Rus.** *ajva* (Vasmer: *REW* 1:7); **Çingenece** *haiva* 'coing' (*Paspati*, 253)

Sevortyan'da '**ayva**' mad.: YOK

az 'Alışılmış olandan, umulandan veya gerekenden eksik'
= ET. (Orh.) ***az***; OT. ***āz*** (DLT)
[< ****hāz*** (T. Tekin)]
ET.: ***azlan-*** < ***az+la-n-*** 'az görmek, azımsamak'
TT.: AZ+(AL-/ALMA/ALT-/ ALTMA/AR azar/CA/INLIK/ LIK)
~ āz (Hlç., Trkm.)
as (Tuv., Hak.)
äz, äzgine (TatK.)
aççā- 'az olmak' (Yak.)
< ****āsça-*** < ****āz+ça-***
(+***ça-*** Yak. ek > Moğ.) < ****āz***
= Moğ. ***arai*** 'just a little too...; not quite; hardly, scarsely, barely' (T. Tekin, *Mak.I*,

375)

az-¹['Yoldan çıkmak, şaşırmak'
= ET. [Eleges, 3: *köök t(e)ŋride : küN (a)y azd(ı)m*]
~ OT. ***āz-*** 'ayrılmak'(DLT)
[<****hāz-*** (T. Tekin)]
Krş. **ayrıl- (< ardıl-)**
TT.: AZ-(DIRIL-/DIRILMA/DIR-/DIRMA/GIN/GINLAŞ-/GINLAŞMA/GINLIK/IŞ-/IŞTIR-/IT-/ITMA)
~ āz- (IB)
az- (Trkm., Kazk., Nog., KKlp., Kum., Krç.-Blk.,YUyg.)
åz- (Özb.)
hāaz- (Hlç.)
~ ar- (Hak., Tuv.)
arı- (KKlp.)

az-²['Türemek, çoğalmak'
An.ağl.: ***az-*** (*TMES*, 49)

K. Emiroğlu (*TMES*, 49). Burada verilen açıklamalar biribirinden farklıdır. **az** '(sıfat olarak) az; çok'un karşıtı'
az- 'artmak, çoğalmak'
demek olup, görüldüğü gibi anlam bakımından da farklı, biri *ad* diğeri *fiil* soylu iki sözcüktür. DLT'te verilen **az** '1. tırnak yarası' ~ *ezik, iz*; 2. kakım ~ *as*; 3. 'az' anlamlarındadır. **Azığ** 'azı dişi', **azığla-** 'azı dişiyle ısırmak' farklı sözcüktür.

DLT'te:

az	az-	azığ
az+lan-	az-ıt-	azığ+la-
az+rak	az-ıt-ġan	
	az-ı-	
	az-ı-l-	
	az-ma	
	az-(a)k	
	~ az-(u)k	

sözcükleri ayrı köklerden gelmektedir.

-(A)z : Bugün işlekliğini kaybetmiş çok eski bir türetme eki olup tek ve bazen de çift heceli geçişli ve daha çok geçişsiz fiillerden '*fiilin gösterdiği işi yapan*' veya '*fiilin gösterdiği işten etkilenen*'anlamında ad ve sıfatlar türetir: *ayaz, boğaz (<boğ-), haylaz (< hay-la-z), söz (< sö-"söylemek"), uz (< u-z).*

azal-['Eksilmek'
< ***az+al-***
[< ****āz*** < ****hāz***]

azgın 'Azmış olan'
< ***az-gın***
KB.: ***azġır = azġun***
azguruş- 'birbirini doğru yoldan saptırmak, iğva etmek'
(Radolff, *Wörterbuches der Türk-Dialecte I*, sütun 577)
EAT(TS, 343: 'birbirine kızmak')
TT.: AZGIN+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
~ azġın (Krç.-Blk.,KKlp.)
azġin (YUyg.)
åzġin (Özb.)
azġan (Nog.)
azman (Kum.)
azıŋkı (Kırg.)
~ Hal. ***ar-*** 'to grow thin, become emaciated' (T. Tekin, *Mak.I*, 49)

Ayrıca bk.
T. Tekin, *Mak.I*,117: ***azu*** 'or'
< ***āz-*** 'to go astray'+ {+*U*}

azı 'Azı dişi'
= ET., OT. ***azığ*** (DLT)
< ? ****ağ-ız*** (göçüşme ile)
MA. **azığ** (160-8)
~ ağız çiş 'azı dişi' (YUyg.)
azığ (Tuv., Hak.)
azı (Trkm.,Az.)
eziḳ (YUyg.)
ahī, ıhī 'azı dişi' (Yak.) < **azığ*
urla (Çuv.) < ** arığ+lığ*
(Çer. *ora-püy* 'wisdom tooth' < Çuv.**ora* 'molar' < **arığ*)
(T.Tekin, *Mak.I*, 375)
= Moğ. ***araġa*** 'molar; tooth of cogwheel', ***ariya*** ay.

< * *ariġa* (s.117, 127, 224, 375)

azıcık 'Çok az'

< ***az+a*** 'zarf-fiil eki'

-cık

An.ağl.: ***azacıh, azacık, a-zacuh, azacuk, azağlak, a-zak, azanık, azarak,azırak*** (*DS.I*, 434)~***azıcıh, azacıh, azcuh, azarah, azcuh, accıh, azıcılah*** (Erz./*EİA*, 33)

AZ+A+*CIK/+CIH/+CUH*
AZ+A+*[Ğ]LAK*
AZ+A+[*RA=ø*]K
AZ+A+*NIK*
AZ+A+*RAK/+RAH*
AZ+I (<A)+*RAK*
AZ+A(~I)+*CIH*
AZ+[*A=ø*]*CUH*
AZ+I(>A)+*CI* [LA]*H*
AC(<Z)+[*A*=ø]+*CI(>U)H*

azık 'Yiyecek, azık'

= OT. ***azuk*** (DLT)

(DLT, KB)

[< ***āzık***]

TT.: AZIK+(LI/LIK)

~ azık (MA. 52-2);

azık (Alt./*ATS*, 231; TatK.)

azık-*tülük* 'yiyecek' (Alt.)

kül azık (Kırg.)

azok (YUyg.)

āzık (Trkm.)

åzık-*åvḳat* (Özb.)

ozak (TatK.)

ozuk (Uyg.)

A(> å, o, u)**ZI**(>o, u, a)**K**

Tü.>**Ar.** (Cez.) *āzeḳ* (*ALTK*, 35)

azılı 'Gözü bir şeyden yılmayan, azgın'

= OT. (KB.) ***azıġlıġ***

< ***azıġ+lıġ***

KB.: ***azuḳ (< az-uḳ)*** 'azgın'; ***azak*** 'yolunu şaşırmış'; ***azġır*** 'azgın, azılı'

azman 'Çok gelişmiş'

= OT. ***azma***

< Moğ. (*KWb*.16) ***asaman*** 'iğdiş'

~ azman (Krm.)

azban (Kzk.)

aspan (Soy.)

AZ(>s)**M**(>b, p)**AN**

Sevortyan (s. 96): **azman** < ***(y)az-*** ~***(y)aza-*** 'iğdiş etmek' + ***-man/-ban***.

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük Türkçe değil, Moğolcadır.

TS.I,s. 120: < Tü.

-B-

+b+ 'Sözcük içi /m/'den sonra türeyen ünsüz.'

***atla**mbaç* < atlamaç

***bazla**mbaç* < bazlamaç

***çitle**mbik* < çitlemik

***döne**mbeç* < dönemeç

NOT: ET döneminde **b/w/ğ** nöbetleşmesi düşünülemez.

baba 'Çocuğu olmuş erkek'
= Uyg. ***baba*** (*Alt.Gr.* 300 a)
< * yansıma
= Alt. ***ada*** (*ATS*, 145); Kumd. ***aga/ulug adak*** 'baba anne'; YUyg. ***ata, dada; buva*** (*TUL*,78)
TT.: BABA+(CAN/CANLAŞ-/CANLIK/CIL/CILIK/Ç/LAN-/LI/LIK/tatlısı/YANİ/YANİLİK/YİĞİT/YİĞİTLİK)
An.ağl.: ***babo, baw, bawo, bāwo, bāve, bay*** (*DAO*, 54); ~ ***babey, babo, baboş, babu, babuş, bıba, bıbe, boba, bobili, bobuş*** (*DS.I*, 452)

BA(>ı, i, o)**BA**(>e, o, u)+*Y/+Ş/+Lİ*

~ baba 'dede' (Az., Kzk.)
bâbâ 'dede' (Özb.)
babay 'dede' (Bşk., TatK.)
bāba 'dede' (Trkm.)
babakay 'dede' (Bşk.)
buva 'dede' (Özb., Uyg.)

BA(>å, u)**B**(>v)**A**+*Y/+KAY*

ata-baba 'dede' (Kzk.)
aşşi 'babası' (< *aśa-si* 'baba') (Çuv.)

Tü.>**Ar.** (Mıs., Sur.) *bābā* (*ALTK*, 36); **Kürt.** *bab* (*KTS*, 22); Fars. *bābā* 'dede, baba' (*FTS*, 40 a); **Laz.** *baba* (*LT TLS*, 33); **Zaza.** *babi* (*LTS*, 29)

= *ata* 'baba' (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Uyg.)
atay (Bşk.)
åtä (Özb.)
äti (TatK.)
äke (Kzk.)
kāka (Trkm.)
dada (Uyg.)

babayiğit 'Cesur, yürekli'
< ***baba+yiğit***

Tü. > **Zaza.** *baba'egit; babba'egitey* 'babayiğitlik' (*ZTS*, 29)

bacak 'Bacak'
< OT.****bağ*** 'bağ, düğüm'
+çak
[> *baçak* (-***ğ***- düşmesi ile) > *bacak*]

Krş. ***bağırçak*** 'eşek semeri' (DLT)
(< ***bağır*** 'Bağır, karaciğer'+**çak** 'addan ad yapan ek')

TT.: BACAK+ (LI/SIZ)
An.ağl.: ***bacak*** 'hisse, pay,
Bacak = badak 'kısa boylu, cüce'
bacak 'tırpanla ekin biçilirken yapılan ekin demeti'
bacakarası, bacak çekiştirmek, bacakçı, bacak çiftleme, bacaklanmak, bacaklı (*DS.II*, 456)
~ pacak (YUyg.)
paça (Kumd.)

V.G.Egerov (1964,158): <***Fars.*** **pā** 'ayak' +Tü. **–acak** 'küçültme eki'
Sevortyan (1978 II, 25-26): < ***Evenkice*** **bacakā** 'çatallaşmış ağaç'
M.Räsänen (*V*, 54 a; 377 a): < ***Fars. pāy +ça*** [-**k**'yi açıklamamıştır.]
Gombocz (Túrán 1918, 212): < Kırg. (Kzk.) ***başa*** 'Unterschnkel, Pfite' biçimiylek arşılaştırmıştır.

H.Eren (*TDES*, 31): < 'Farsçadan alındığı anlaşılıyor.' diyor ve ekliyor: 'Korsch [Korş](*Thomsen Arm.* 199) Orta Farsça ****pāiçak***, Yeni Farsça ***pāça*** 'Flüßchen' (< ***pāy*** 'Fluß') karşılıklarını vermiş.'
G.Doerfer (*TDAY 1980-1981*, 5): < ***Fars.*** **pāça** 'hayvan ayağı' + **k** (?)
Nişanyan (*SS*, 55): bacak ~ ***Fa.*** *pāçak* hayvan ayağı, paça → PAÇA

bacanak ~ bacınak 'Kadının kız kardeşinin kocası'
< Tü./Moğ. ***baca*** 'Kız kardeş, bacı'
[< ****bāça*** (T. Tekin)]+***n(a)k***

'küçültme eki'
TT.: BACANAK+ (LIK)
An.ağl.: ***bacınak*** (*DS.II*, 458); ***bacanaġ*** (*DAO*, 55)
~ bācınak (İM.)
bāca (Trkm.)
bacanak (Osm.) (>Blg.*bacenak*)
bacanag (Az.)
baca (Blk., TatK.)
baja (Kırg., Nog., KKlp.)
paca (Te.)
pācnak (Terc.)
paça (Kum.)
puśana (Çuv.)

B(>p)**A**[<**Ā**](>u)**C**(>ç, j, ś)**A**(>ı) +*NAK*(>g)

Tü.> **Blg., Srp.** *badžanak* ; **Kürt.** *bacanaġ* (Kocaköy/*DAO*, 55); Zaza. *bacenax* (*ZTS*, 29); **Fars.** *bācenāk* (Redh.116; Gülensoy: *FATK*, 138)

Eren (*TDES*, 31): < **baca+nak** 'küçültme eki'
Poppovskaya (*İRLTJa* 66-67): < **bacı ~ baca + nak**. (Sevortyan bu görüşü kabul etmez.)
Gülensoy: < **bācı** (< * **bāça**) + **nak**

bacı 'Kız kardeş, abla, bacı'
< ? ***bāça**
An.ağl.: ***bacey, baccı, baci, baco, baji*** (*DS.*II, 457); ***paçı, paçi*** (Karadeniz ağızları); ***bācı, bacé*** (*DAO*, 55); ***baci*** (Erz./*EİA*, 35)

B(>p)**AC**(>j, ç)**I**(>i, é, e, o)[*Y*]

~ bacı (Az., Trkm.)
bâcí (Ker., Tel.) (*KrTS* 184)
= *aça* (YUyg.)
koşnaç (YUyg.)
Eren (*TDES*, 32): < ?
An. ağl.: ***bacey, baccı, baci, baco, baji*** (*DS.I*, 457)

BAC[*C*](>j)**I**(>i, o, e)+*Y*

Tü. > **Fars.** *bācī* (Doerfer, *TMEN* 682; Redh.116; Gülensoy:*FATK*, 138); **Tac.** *pāččā* [< Özb.]

+baç 'Fiilden ad yapan ek'
saklanbaç, dolanbaç
badi (hlk.) 'Kaz'
< ***bad*** 'yansıma' +***i***
An.ağl.: ***badı, badi, badik*** (*DS.II*, 465); ***badı badı, badal badal, badıl badıl*** 'Ördek yürüyüşü'
badıç (hlk.) 'Bakla, fasulye, bezelye gibi taze sebzelerde, içinde tohumların sıralandığı kabuk'
< OT. ***badıç ~ baḏıç*** 'asma çardağı' (DLT)
An.ağl.: ***badıç, badınç, badış, badiç, badıs*** (*DS.II*, 467)
badıç → ***boduç*** 'küçük testi'
badıç 'kadınların giydiği dizden bileğe kadar olan bir çeşit çorap'
badıç 'erkeğin cinsiyet organının sünnet edilirken kesilen kısmı'
badıç 'çekirgenin yere gömdüğü yumurtası' (*DS.II*, 466)
baduç, budiç, badış 'taze bakla' (s.471)
baduçla- 'fasulye, nohut, mercimek gibi bitkileri toplamak, devşirmek'
badut 'bezelye, bakla, fasulye gibi sebzelerin salkımları' (s.471)

Eren (*TDES*, 32): < ***Erm.*** **patič** 'seed-vessel, husk, pod', yer. **badinj** 'green been'

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün **badıç** biçimi *DLT*'te ve Anadolu ağızlarında yaşamaktadır. An.ağl.'nda ***beş*** ayrı anlamda kullanılması ilgi çekicidir. H.Eren'in hem DLT'teki, hem de ağızlardaki **badıç**'ı görmemesi şaşırtıcıdır.

bağ 'Bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.'
= ET. ***bāġ-, bāy-*** 'sarmak, bağlamak'
< * ***bā-*** 'bağlamak' (DLT)
+ ***-ġ***
TT.: BAĞ+ (CIK/DA-/DAŞ/DAŞIK/DAŞIKLIK/ DAŞIL-/ DAŞIM/DAŞMA/DAŞ-/DAŞMAZ / DAŞMAZLIK / DAŞTIRICI/ DAŞTIRMA/ DAŞTIR-IM/IMLI/ IMSIZ/IMSIZLAŞ-/ IMSIZ-

LAŞTIR-/ĞIMSDIZLIK/ INTI/ INTICI/INTICILIK/INTILI/INTILILIK/ LI/ LILAŞIK/ LILAŞIM/LILAŞMA/LILAŞ-/LILIK/ NAZ/NAZLIK)

An.ağl.: ***bağcak, badaş ipi,bagancak, bagcak, bağacak, bağacık, bağarcak, bağaş, bağcık, bağıcak, bağılcak, ba ğılcak ipi*** 'koyunların kaçmasını önlemek için çobanın uyumadan önce bir ucunu kendine, bir ucunu da koyunlardan birine bağladığı ip' (*DS.II,* 475)

bağda, badah, badak, badal, bağ dama, bayda 'çelme'(s.476)

~ bāğ (Trkm., DTü.)
bağ (Az., Sart.)
bau (Nog., TatK., Bşk., KKlp.)
baw (Miş., Kzk.)
båğ (Özb.)
bō (Kırg.)
pağ (Şor., Sag., Koyb., Kaça,)
pū (Alt., Tel.)
bıa 'sicim, ip' (Yak.)

B(>p)Ā(>å)Ğ(w)
BAU
BIA
BOO
PUU

Tü. > **Kürt.** *ba* 'bağ, sırım' (*DAO*, 54); *bağ, baḳ* 'demet, buket' (*FKT*, 15 a)

bağa 'Kaplumbağa'
= OT. ***baḳa*** (DLT)
< ****bāka*** (T. Tekin)
AH.: ***ḳaburçaḳlı baḳa***
TT.: ***ḳaplu baḳa*** > *kaplumbağa*
An.ağl.: ***bağa, baga, bağ, bağarcık, bağcık, bābā*** 'kaplumbağa' (*DS.II*, 473)

BAĞ(~G)A
BAĞA+[R]*CIK* [-r- türemedir]
BAĞ[*A=ø*]

BAĞ[*A=ø*]+*CIK*

~ bāka (Hlç.)
bāğa (Trkm.), *kur*-baka
baga (Osm., Yak.)
baka 'kurbağa', *müŋüz* baka 'kaplumbağa' (Kırg.)
baḳa (Uyg., Çağ.)
baka (Alt.) (*ATS*, 33);
paka (Uyg., Oyr., Tel., Sag.)
*taş*paka (YUyg.)
maga (Küer.)
maka (Krç.)
taş baḳa (TatK., Kırg.)
tas baḳa (Kzk., KKlp., Krç.-Blk., Özb.)
ḳapḳaçlı baḳa (Kum.)

B(>p, m)AK(> g)A

~ Moğ. ***baḳa*** (Räsänen, *V*)

Tü.>**Ar.** (Cez., Mıs.) *bāġā* (*ALTK*, 36; Gülensoy:*FATK*, 138; *Redh.* 124); **Kürt.** *baḳ, baġ, beḳ* 'kurbağa'; *beḳ-é bejik* 'kara kurbağası' (*KTS*, 26; *DAO*, 57); *ḳurḳurbeġ, bekké* (*DAO*, 57); **Fars.** *bāhe* (*FTS*, 41 a); **Romen.** *baga* (L. Şaineanu, 30 a; T. Loebel, 111 a; Gülensoy: *RTK*, 2); **Zaza.** *beqı* 'kurbağa' (*ZTS*, 34); **Laz.** *poxo* (*LTS*, 305)

Eren (*TDES*, 33): YOK
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 42.

[*müngüz baka* 'kaplumbağa', *taş bağa, tosbağa, tısbağa,kaplumbağa; baka* 'kurbağa' (DLT).*bakaçuk* 'küçük baka=eğe kemiği ile kol arasındaki et parçası' (DLT); *bakayuk~bakanuk* 'at tırnaklarının ortasındaki tümsekçik'; *bakayak* 'çatal tırnakların iki tırnakları arası ve iki tırnaktan her biri']

bağaltak (hlk.) 'Hırka' (*DS.II*, 473)
< OT. ***bağırdaḳ*** 'kadın göğüslüğü' (DLT)
Krş. **Bağırdak**

Tietze (*TETTL*, 259): < ***ET.*** **bağıltaḳ**
NOT: Sanırım dizgide bir yanlışlık olmalı. Çünkü, OT'de **bağıl** adlı bir sözcük yoktur. **bağır** ise '*bağır, karaciğer*' demektir.

CC'ta geçen ***bağul*** 'kıskanç' sözcüğü Ar. kökenlidir (< baxil)
Bk. **bağır** ve Anadolu ağızlarındaki **bağır** ile ilgili türevler. (*DS.II*, 474, 478, 535)

bağatur ['Yiğit, cesur, alp'
< Tü. / Moğ. ***baga*** 'küçük, ufak, az' + ***tor*** 'kale, şehir; bey']
(> **Fars.** *bahadur* > Tü. *bahadır* 'yiğit, kahraman')

Tü. > **Rus.** *batur*; **Mac.** *bátor*

bağcık 'Bağlama işinde kullanılan şerit biçimindeki bağ'
< bağ+cık
ET. ***bāğ- / bay-*** 'sarmak, bağlamak'

TT.: BAĞ- (DALA-/DA-
An.ağl.: ***bağacık, bağcak*** 'çorap bağı, ip' (*DS.II*, 473); ***bağancak, bagcak, bağacak, bağacık, bağarcak, bağcık, bağıcak, bağılcak, bağırcak*** ''oyunların kaçmasını önlemek için çobanın uyumadan önce bir ucunu kendine, bir ucunu dakoyunlardan birine bağladığı ip' (s.475)

bağda 'Güreş çelmesi, sarma'
< bağ+da

bağda-['Çelme takmak, güreşte sarmaya almak'
< bağ+da- [< ***bağda-ğ*]
(T. Tekin, *Mak.II*, 387)
An.ağl.: ***bağdala-***

bağdaş 'Sağ ayağını sol uyluğun, sol ayağını sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi'
< bağ+da- 'ayak çekerek oturma'+***-ş***
'fiilden ad yapım eki'
An.ağl.: ***bağdaş, bağdaşık*** 'birbiriyle her bakımdan anlaşan, içlidışlı olan, uyuşmuş' (*DS.II*, 477); ***bağdaş/bağdeş kurmak.***
badaş, badaşık, badeş, bağdaşık 'arkadaş' (*DS.II*, 463);
bardaş, bağdaç, bardeş 'bağdaş' (*DS.II*, 529);
bağdaş kur-, bağdaç kur-, bağdağ kur-, bağdaş-, bardeş kur- (*DS.II*, 529)

BAĞ(>r)+DA(>e)Ş(>ç)+*IK*
BA[*Ğ=ø*]+DA(>e)Ş+*IK*

Banguoğlu: < ***bağdaş-ış***
Korkmaz: < ***bağda-ş***
Gülensoy: < ***bağ+da-ş <* bağ+da eş***

bağdaş-['Anlaşmak, uzlaşmak'
< bağ+da-ş-
TT.: BAĞDAŞ-(IK/IKLIK/IM/MA/MAZ/MAZLIK/TIRICI/TIR-/TIRMA)

bağıcı 'Büyücü; baştan çıkaran'
< bağ+ıcı

bağıldak, bk. **bağırdak**

bağır 'Göğüs'
= ET., OT ***bağır ~ bağar*** (Uyg., DLT)
TT.: BAĞ*(I)*R+ (IKARA)

Tü. > **Kbr.** *bagu* 'böğür' (İ. Doğan, 1966, 316)

An.ağl.: ***bağırlık, bağartlak, bağırsalık, bağırtlak, bartlak*** 'çocuğun önünü kirletmemesi için takılan önlük' (*DS.II*, 474); ***barğ*** (Damhüyük-El/*DAO*, 60) [-ğ-r > -rğ göçüşmesi ile]

BAĞIR+*LIK*
BAĞIR+*SA+LIK*
BAĞA(<ı)R[*T*]+*LAK*
BA*[ĞI=ø]*R+[T]+*LA(<ı)K*

bartlak 'kadınların iş yaparken giydikleri önlük' (*DS.II*, 535) < * *bağır+(t)+lak*
bağırdak, baardak, bagardak, bagartak, bagartlak, bagırdak, bağarcık, bağardak, bağartlak, bağırtah, bağırtlak, bağıtlak, bartlak, bavıdak, bavırdak, boğırdak 'çocuğun düşmemesi için beşiğe veya salıncağa bağlanan enli kuşak' (*DS.II*, 478)

BA(>o)G(>Ğ, V)I(>a)R
BA[*ĞI=ø*]R
BAĞI[*R=ø*]
+DAK/+TAK(>h)/+T[L]AK/+CIK

An.ağl.'nda ***bağır*** ile yapılan birleşik fiiller ve deyimler:
bağrıbütün=bağrıkara, bağrı

geçik, bağrı geç-, bağrı kalk-, bağrını yerden kaldır-, bağrına daş bas-, bağrı piş-, bağrı taşlı, bağrı yanıh, bağrıyarık, bağrı yırtık, bağrı yufka (=*yoha, yoka, yuha, yuka, yüfka*) (*DS.II*, 485); ***barıyuka, bārıyuka, barnıyuka*** 'merhametli' (s.533) < *bağır+ı yufka*

bağrsuk 'yüzü kansız, ince yapılı (kimse)'

~ bagir (Çağ.)
baur (Kzk., Kaz.)
byar (Yak.)
pār (Hak., Leb.)
pūr (Tel.)
pєvєr, pövєr (Çuv.) (> Osty. *pavĕr*)

BAGI(>i)R > BA[*G=ø*]UR
P(<B)Ā/Ū[< *ağı=ø*]R

= *köks* (Az.)
kökräk (Özb., Uyg.)
kökirek (Kzk.)
kökürek (Kırg.)
kükrek (Trkm.)
kükräk (Bşk., TatK.)
dö:ş (Trkm.)
tüş (Bşk., TatK.)

bağır-[' (insan) Yüksek ve gür ses çıkarmak'
= OT. ***bāḳır-*** (DLT) < **barḳır-*
< ***bākır-[<*bā*** 'yansıma'
+kır-]
< *bākır-ar-* < **bākıra-r*

Krş. DLT: ***sıkır-*** 'ıslık çalmak'
< *sıkr-ar-* < * *sıkıra-r*
EAT. (*Anonim Tefsir* /XII. yy): ***bakra-***

TT.: BAĞIR-(IŞ/MA/TI/TKAN/T-)
An.ağl.*: **bağırtlak, baartlak, bagırtlak, bağartlak, bağırgan, bağırtgan, bağırtkan, bağırtlah, bağutlan*** 'geveze, yaygaracı, çok bağıran, gürültücü' (*DS.II*, 480)

BAG(>ğ)I(>a)R-*T-LAK/-GAN/ -T-GAN/ -T-KAN -LAH*

BAĞU[*R=ø*]-*T-LAN*

bağırmak 'ağlamak' (*DS. II*, 479)

~ bāġır- (Trkm.) < **bākır-*
bakır- (Kzk., Kırg.)
bağır- (Az., TT.)
waḳıra- (YUyg.)

B(>w)Ā(>A)K(>ġ)IR-

barkıra- (Yak.) < Moğ.
~ Moğ. ***barkira-***; Hal. ***barxira-***, *baxira-* < *bar-kira-* < *bar* 'yansıma'

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 62, 100, 157, 333.

bağırdak 'Kolan; kadın göğüslüğü'
< ***bagır*** 'bağır, karaciğer'
+dak
An.ağl. için bk. **bağır**

bağır döğ-[(hlk.) 'Pişman olmak' (*YKS*, 18)
Bk. **bağır**

bağırgan 'Çok bağıran'
< * ***bā+kır-gan***
Krş. **bağırtkan**

bağırsak 'Bağırsak'
< ***bağırsuk*** (DLT)
[< * ***bağır*** 'bağır'+***suk***
(*sık/s lık/sırık/suh/sığ* < ***su-ḳ***]
An.ağl.: ***baarsak, baarsık, bağarsah, bağarsak, bağarsık, bağarsılık, bağarsırık, bağarsuh, bağarsuk, bārsılık, bārsırık, barsuk, bayırsak, bıgarsığ, boğarsak, boğarsık, boğarsuk*** (*DS.II*, 446); ***bağrsuk*** (s.486)

BAĞI(>a)R+*SA(>ı,u)K(>h)*
BAAR+*SAK*
BĀR+*SILIK/+SIRIK*
BAR+*SUK*
BAĞ[*I=ø*]R+*SUK*
BAYIR+*SAK*
BIĞAR+*SIĞ*
BOĞAR+*SAK/+SIK/+SUK*

~ bığarsığ (Ker.)
bağırsağ (Er.)
buğarsuğ (Telf.) (*Kr.TS*, 93)

baursak (KKlp.)
buurzak '1. merhametli; 2.hamur işi'. [Alt. buur '1. karaciğer; 2. diyafram; 3. (mec.) göğüs, kalp'] (Alt.)
bagır (YUyg.)
bağırsaġ (Az.)
bawırsak (Kzk.)
boġırsåk (Özb.)
bōrhak (Bşk.)
bōrsak (Kırg.)
bōrzak (Tuv.)

BA(>ı, u)**G**(>ğ)**I**(>a)**RSA**(>u)**K**(> ğ)
BUU[< AGI]**RZ**(< S)**AK**
BŌ[< **AGI**]**RS**(>h, z)**AK**

NOT: *bagırsak* 'merhametli' (DLT)

BA(>o, å)**G**(>w)**I**(>a)**R**+ *SA[U/I]K(>H, Ğ)*

= *içäk* (Özb., TatK.)
içeğe (Trkm.)
içägi (TatK.)
içegi (Kırg.)
işek (Kzk.)
isäk (Bşk.)
üçäy (Uyg.)

Eren (*TDES*, 53): YOK
Doerfer, *TMEN II*, 346-347.
Clauson, *ED*, 319
Sevortyan, *ÉSTY*, 22-23..

bağırtgan 'Çok bağırıp çağırmak huyunda olan (kimse)'
< * ***bā+ḳır-t-ġan***
Krş. **bağırgan**

bağırtlak 'Bir tür kuş'
= OT. ***bagırlak*** (DLT)
< ***bā+KIr-**(t)- 'türeme ünsüz'+**-la-k***
An.ağl.: ***bağırtlak, baartlük, bağartlak, bağırtlah, bağırtlaz, bağıtlak, bertlek*** '1.yabanî ördeğe benzeyen, gece çok öten, koyu kurşunî renkli bir av kuşu' (*DS.II*, 479);

BAĞI(>a)**R**-*T-LAK(>h ~z)*
BA[*Ğ=ø*]**AR**-*T-LÜK*
BAĞI[*R=ø*]-*T-LAK*
BE[<AĞI]**R**-*T-LEK*

2. 'geveze, yaygaracı'
3.'asabî, titiz'
4.'taşlık arazi'
5. 'ağustos böceği' (s.480)

~ bağırtlak (Trkm.) 'bağrını yere verip duran bir av kuşu'

Eren (*TDES*, 33): < **bağır-t-** 'türeme ünsüz' –**lak** 'kuş adlarına gelen ek'

NOT: Gramerde böyle bir bilgi yok. Bu ek, **-la-k** olarak belirtilmelidir.

bağış 'Bağışlamak işi ya da biçimi'
= OT. ***bağış*** (+la-, +la-l-)
TT.: BAĞIŞ+ (ÇI/IK/IKLIK/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAT-/LAYICI)
An.ağl.: ***bağış*** '1. bahçeleri sulama sırası; 2. boğum' (*DS.II*, 480)

Tü. > **Kürt.** *bexş* (*DAO*, 67)

bağışlama (hlk.) 'Gelin oğlan evine geldiği zaman kayınvalide ve kayınpederin bağışladığı hayvan veya arazi' (*DS.II*, 481)

bağla-['Bağ veya başka bir araçla tutturmak'
= ET., Uyg., OT. ***bā-*** (DLT)
< ***bā-** (T. Tekin; J. Hamilton) + **-ġ+la-***
DLT.: ***bān-*** (< *bā-n-*), ***bātur-*** (< *bā-tur-*), ***bāġ*** (< *bā-ġ*)
TT.: BAĞLA- (Ç / LAÇLI / M/MA/NIM/NIŞ/NMA/ N- / NTI/NTILI / NTISIZ / NTISIZLIK/ŞIK/ŞIKLIK/ŞMA/Ş-/T-/YICI)
An.ağl.: ***bağlam , bağlım*** 'demet' (*DS.II*, 481); ***bağlama, bağla, bağlağa, bağlağı, bağlanan, bağlantı*** 'su bendi' (*DS. II*, 482)

BA+Ğ+*LA(>ı)-M*
+*LA/+LAĞA(>ı)*
+*LAMA*
+*LA-NAN/+LA-N-TI*

bağlamak 'akan suyun önüne set yapmak'
bağlamak 'büyülemek, aldatmak' (*DS.II*, 483)

~ vāa- (Hlç.)
bāğ 'bağ, ip' (Trkm.)

bā (Yak.)

bağlam 'Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmışı,demet, deste'

< ***bağ+la-m***

An.ağl.: ***bağlam, bağlım*** =*boğu, boğum* 'Deste, demet, tutam' (*DS.II*, 481)

bağlama[1] 'Üç çift telli bir saz'

< ***bağ+la-ma***

TT.: BAĞLAMA+ (CI)

bağlama[2] 'Bağlamak işi'

< ***bağ+la-ma***

An.ağl.: *Dokuz farklı anlamı vardır.* (*DS.II*, 482)

bağlan-['Bağlamak işine konu olmak'

= OT. ***baglan-~boglan-***(DLT)

< * ***bā-g+la-n-***

bağrıbütün (hlk.) '1. Top çekirdekli bir tür üzüm; 2. Merhametsiz'

< ***bağır+ı büt-(ü)n***

bak-['Bakışı bir şeyin üzerine çevirmek'

= OT. ***bak-*** (DLT)

< ***ba-k-***

Çağ.: ***bakız-*** 'baktır-'

GT.: ***bakıt-, baktur-***

TT.: BAK- (AÇ/AN/KANAK/ I/ICI/ICILIK/ILMA/IL-/IM/ IMCI/IMLI/IMLIK/IMSIZ/IM SIZLIK/INCAK/IŞ/IŞIK/IŞIM /IŞIMLI/IŞIMSIZ/IŞMA/IŞ-)

An.ağl.: ***bakımcı, bahıcı, bahımcı, bakıcı*** 'falcı' (*DS.II*, 492) < ***bak-(ı)mcı/ıcı***

~ bâx(-ım) (Ker.)'bakayım, bakıyorum ki' (*KrTS*, 81)

bakız- (Özb.)

baka, bk. **bağa**

bakacak 'Uludağ'da bir yer adı'

< ***bak-acak*** 'gelecek zaman eki olup, fiilden kalıcı ad yapmıştır.'

bakakal-['Şaşkınlığa uğrayıp ne yapacağını bilmez durumda kalmak'

< ***bak-a*** 'zarf-fiil eki' ***kal-*** 'yardımcı eylem'

bakanak[1] (hlk.) 'Geviş getiren hayvanların körelmiş tırnakları'

= OT. ***bakanak ~bakayak*** (DLT); krş. *bakanuk, bakayuk*

< ***baka+ayak***

An.ağl.: ***bakanak, bahanah, bahanak, bakınak, bıkanak*** (5 anlamı var) (*DS.II*, 490)

A.Tietze (*TETTL*, 265): < ***ET.* bakanak**
G.Clauson (1972, 316-317): < **baka**
M.Räsänen (*V*, 58): < ***Kzk.* bakı** 'ayak bileği kemiği'

bakanak[2] (hlk.)'1. Göz, göz bebeği; 2. ayna'

< ***bak-(ı)n-ak***

An.ağl.: 1) ***bakanak, bahanak***; 2)***bakanak, bakacak, bakar, bakbakı, bakıncak*** (*DS.II*, 491)

Eren (*TDES*, 35): bakanak[1/2] YOK

bakarak ol-[(hlk.)'Gözkulak olmak'

< ***bak-ar*** 'geniş zaman sıfat-fiili' +***ak ol-***

bakın-[(hlk.) 'Tedavi olmak; kendine bakmak'

= OT. ***bakın-*** 'bir şeyin sonuna bakmak ve düşünmek; beklemek' (DLT)

< ***bak-(ı)n-***

bakıncak (hlk.) 'Nişangâh'

< ***bak-(ı)n-cak***

bakındı 'Bak şimdi!'

< ***bak indi*** (< *im-di*)

A.Tietze (*TETTL*, 266): < **bak-ın-di** 'deiktik fonksiyonu olan ***-di*** edatı.'

bakır 'Bakır madeni ve bu madenden yapılmış kap kacak'

= OT. ***bakır*** (Uyg., DLT)

< ***bā*** 'yansıma'+***kır***

An.ağl. için bk. **bakraç**

~ päkır (Ker.)

pakkır (Ab.) (*Kr.TS*, 289)

Arat (*ETŞ* 422): **buk** (**-o-** ?) **bakır** (**-ġ-** ?)
DLT. **boḳ** (Brockelmann), **buḳ** (Atalay) "içi boş şeylerin çıkardıkları ses" (küf, pislik)
bakır (Kzk.) = **bakıraş** = **bakıraç** "içi boş, kof kap" (?)

bakırca (hlk.) 'Bakraç'

< bakır+ca

bakırcak (hlk.) 'Tek kulplu bakır kap'

< bakır+ca+k

bakırcık (hlk.) 'Küçük bakraç'

< bakır+cık

bakış 'Bakmak işi veya biçimi'
= OT. ***bakış*** (DLT)

< bak-(ı)ş

bakış-['İki veya daha çok kişi birbirine bakmak'
= OT. ***bakış-*** 'göz ucu ile bakışmak' (DLT)
< ***bak-ış-*** (işteş.)

bakıt-['Baktırmak'

< bak-(ı)t-

DLT: ***bakıt-, bakur-***
Çağ.: ***bakız-***
Özb.: ***bâkiz-***
GT.: ***bakıt-, baktur-***
An.ağl.: ***bakıt-*** 'Büyü bozdurmak' (*DS.II*, 494)

baklava 'İnce yufkaya ufalanmış ceviz ve fıstık içi konularak yapılan bir tür tatlı'

< ? ****bak-ı*** 'besleme'+***la-ğı (/va/vı)***

EAT: ***baklağu***
An.ağl.: ***baklağı, baklavı, baklavu*** (*DS.II*, 495)

Tü.> **Blg.** *baklavá*; **Srp.** *baklà*; **Rumen.** *baclavà*; Mak. *baklava*; **Arn.** *baklavá*; **Yun.** *plaklavás*; **Ar.** (Cerz., Fas., Lüb., Mıs., Sud., Sur.., Yem.) *baḳlāva* (*ALTK*, 36); (Tun.) *baḳlāva* (Özdemir, 154); **Kürt.** *beḳlewa* (*KTS*, 27), *peḳleva, paxlava* (*DAO*, 68)

Nişanyan (*SS*, 57): ***baklava*** = *baklağı/baklağu* baklava (xv) ~ ?

Eren (*TDES*, 34): 'Kökünü açık olarak bilmiyoruz. Ancak Türkçe bir türev olduğu anlaşılıyor. Yapı bakımından *oklava*'ya benzedi-ği ve *–lava* ekiyle kurulduğu daha ilk bakışta göze çarpıyor. Kökünde ***bakla*** (< Arapça) sözünün saklandığı düşünülebilir.'

bakraç 'Çoğunlukla bakırdan yapılan küçük kova'

< bakır+(a)ç

An.ağl.: ***bakır, bağreç, bahır, bahraç, bahrah, bakırca, bakıreç, bakrak, bakreç, barhaç, barhıç, barīc, barkaç, bokraç, bokı*** 'bakraç, kova, helke' (*DS.II*, 493),

BAK(>h)IR+*CA/+EÇ*
BAK(>Ğ, H)[*I=ø*]**RA**(>E)**Ç**(~H,K)
BARK(>H)**A**(>ı)**Ç**
BA[*KI=ø*]**RĪ**(<A)**Ç**
BO(<A)**K**[*I=ø*]**RAÇ**
BO(<A)**KI** [*RAÇ=ø*]

~ bakraş (Kzk.)
bakıraş (KKlp.)
bakraç (TatK.)
pakras (Tel.)
peḳreç/peḳrenc/ peḳrenç (Ker.)
peḳrenc (Tav.)
paḳranc (Tuz.) (*KrTS*, 229)

B(>p)**A**(>e)**KIR** +**A**(>e)[*N*]**Ç**(>ş, s, c)

Tü.> **Ar.** (Cez.) *beḳrāc*; (Mıs.) *baḳrāc*; (Lib.) *baḳrāj*

baksana (hlk.) < ***bak sen a!***
Krş. ***gel! → gelsene!***
çabuk! → çabuksana!

bal 'Bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yaptıkları tatlı, koyu, sıvı madde'
= OT. ***bal*** (DLT)
~ ***bāl*** (Kpç., Oğuz)
TT.: BAL+ (CI/CILIK/LANDIRMA/LANDIR-/LANMA/LAN-/LI/LIK/LIKLI)
An.ağl.: ***bal*** '1.yanak; 2.ağaç balı' ~ ***balcık***; 3. erkek kardeş, kardeş' ~ ***balam*** (*DS.II*, 495)
~ bal (Trkm., TatK., Nog., Blk., KKlp., Kzk.)
pal (KKlp., Alt., Tel.)

pıl (Çuv.)

B(>p)A(>ı)L

= Moğ. *bal* (*KWb*.30)

Ramstedt (*JSFOu 47,1*: 34): < ***Çin.*** ***pat.** (Korece: ***pal*** 'arı'; Japonca: ***hachi*** 'arı')
H.Eren (*TDES*, 34): 'Yaygın bir inanca göre, Türkçe ***bal*** eski çağlarda Hind-Avrupa dillerinden alınmıştır. En yakın Hind-Avrupa karşılığı olarak Latince ***mel*** biçimi gösterilebilir. Eski Hintçe (Sanskritçe) karşılığı ise ***mádhu***' dur.'

YANLIŞTIR. Çünkü, Çince ***pat**, Korece **pal**, Japonca **hachi**, Latince **mel**, Sanskritçe **mádhu** olan nesneyi Orta Asya gibi her türlü hayvanın ve arının da bulunduğu bir coğrafyada **bal**'ı tanımayacakları, **bal**'dan yararlanmayacakları ve üretemeyecekleri düşünülebilir mi? Hiçbir kültür ve dil tarihçisi bu görüşe karşı çıkamaz. O halde, ***bal***'ı tanıyan Türk insanı niye Çin'e, eski Hind'e gidip de '*Bu nesneye ne diyorsanız, biz de öyle diyelim*!' desin ki... **Bal** Türkçenin en eski bir sözüdür. **Pat** Çincenin, **mádhu** da eski Hind'indir; gerisi Türk kültürünü küçük düşürmek çabasından başka bir şey değildir.

bala (hlk.) 'Yavru, çocuk'
= OT. ***bala*** 'Kuş ve hayvan yavrusu' (DLT)
[< ****bāla*** 'yavru, çocuk' (T. Tekin)]
DLT: ***balala***- 'kuş yavrulamak'
An.ağl.: ***bala, balaca, balah, balak, bale*** 'çocuk, yavru, küçük' (*DS.II*, 496)

BALA(>e)+*CA/ +K(>h)*

bala 'bezden yapılmış bebek'
bala '1.karamuk; 2.yabanî bakla' < ? *bakla*
bala 'Tatar'
balağan 'kütük ev' (Yak.)
~ bāla (Trkm.)
bala (MA., Alt.,YUyg., Kzk., Kırg.)
bålä (Özb.)
pallar 'çocuklar' (< *pala+lar*)(Kumd.)
baldar 'çocuklar' (<*bala+dar*) (Kırg.)

B(>p)Ā(>a, å)LA(>ä)

= *çāğa* (Trkm.)
yäşüsmir (Bşk., TatK.)
oğlan uşağı (Az.)
bala-çağa (TatK.)
bala-sağa (Bşk.)
Eren (*TDES*, 35): YOK

Ch. Symeonidis (1973, no.159): < ***Yun.*** *palládin* 'bebek, hayvan yavrusu; oyuncak bebek'

YANLIŞTIR. Çünkü, Oğuz, Kıpçak ve Karluk grubu Türk dillerinde **bala** adı kullanılmaktadır. Bu addan türetilmiş **balak** ~ **malak** (< * **bala+k** 'küçültme eki') sözcüğü de Yunanca *pálladin* ile yalnız anlam bakımından benzeşmektedir. Ayrıca, *pálladin*'i **bala** yapabilmek için orasından burasından kesip biçmeniz ve epey uğraşmanız gerekecektir.

Nişanyan (*SS*, 57): **bala** = ***ET.*** *bala* kuş ve hayvan yavrusu (xı)
* Karş. ***Sans.*** *bāla*- (çocuk)

balaban 'Bir cins av kuşu, şahin'
< Tü. ****bāla+man***
TT.: BALABAN+ (LAŞMA/ LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***balaban*** '1. av kuşu; 2. şişman, gürbüz: ***balaman, balasır, balacan***' (*DS.II*, 496);
balaman 'mey de denilen nefesli bir saz' (s.498)
~ balapan (Kzk.)
balabarı (Kom.)
balapan "Ördek yavrusu" (Kırg.)
krş. balaban (Gag.) 'yiğit'; balaban (YUyg.) 'saz'

Nişanyan (*SS*, 57): **balaban** iri cüsseli insan, ayı, büyük davul tokmağı ~ ***Fa.*** *bālabān* güreşçi, yiğit, büyük davul ~ ***OFa.*** *pahlavān* → PEHLİVAN

NOT: Türkçe **balaban** (< *bāla+man*) ile Farsça **bālabān** arasında anlam bakımından da büyük fark vardır.
Türkçe: *Atmaca veya doğan gibi yırtıcı bir kuş; av kuşu; ördek yavrusu.*
Farsça: *İri cüsseli insan, ayı, büyük davul tokmağı.*

Türkçedeki 'yiğit; saz' anlamındaki ***balaban*** Farsça-dan ödünçleme olabilir. Belki bu sözcük de Türkçeden alınmıdır!

balak[1] (hlk.) 'Manda yavrusu, malak; ayı yavrusu; tavşan yav-

rusu'

< ***bala*** [bk. **bala**]+***k***

krş. **malak** < ***bala+k***

An.ağl.: ***balak, bala, balağ, balah, ballak*** 'manda yavrusu, malak' (*DS.II*, 497); ***balak ~ palah*** 'ayı yavrusu' (*TMES*, 51)

B(>p)AL[*L*]A+K(>ğ, h)

Ch.Symeonidis (1973, no.159): < ***EYun.*** *pallakos / pállax* 'sevilen oğlan çocuğu'

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçedeki **bala** adı ve **+k** eki bu sözcük için yeterlidir.Yunanın **pallakos**'unu **balak** yapmak için:

p- > b- olacak,
-ll- > -l- olacak,
-os = ø olacak!...

Olacak şey mi yâni! Eski Bizans Rumcası ve Yunancanın Türkçe sözcüklerin sonuna **+os/+is** gibi ekler getirerek yunancalaştırdığı bilinen bir gerçektir. Bu konuda, Ş. Baştav ve M. İslâmoğlu' nun bibliyografyada künyeleri verilen yazılarına bakınız.

balak² 'Güvercin yavrusu'
< ***bala+k***
An.ağl.: ***balak, balah, bala*** (*DS. I*, 497)

balak³ (hlk.) 'Donun, pantalonun paçası' (*DS.II*, 498)
< ***bağ+la-k***
Krş. *balak* 'pantolon paçası' (TatK.)

balbal 'Taştan yontulmuş insan heykelleri'
= ET. (Orh.) ***balbal***
< ****balmal*** < ***barmal***
< Moğ. ***barimal*** (*Mak.II*, 510)
An.ağl.: ***balbal*** '1. Beyaz ve yuvarlak taneli bir tür üzüm' (*DS. II*, 500)

balçık 'Cıvık çamur'
= OT. ***balçık*** (DLT)
~ Kpç. ***balşık*** (*Ettuhfe-tü'z-Zekiyye*, 147 b)
< ****bal(ı)k+(a)ç***
[>**balçak*]
= EAT. ***balçıḳ*** (*DDK.II*, 34)
TT.: BALÇIK+ (LI)
An.ağl.: ***balçak, balçıh*** (*DS.II*, 501)
~ balçık (Kırg., TatK.)
bålçık (TatU.)
bålsık (Bşk.)
balşık (Kzk.)
palcık (Küer.)
palçık (Trkm., TatK.)
palçak (Sag., Kaça, Koyb.)
palçik (Tar.)
palgas (Sag.)
balkaş (Kzk.)
palgaş (Alt., Soy.)
palkaş (Soy., Alt., Kumd., Tel.)
malçak (Şor., Sag.)
malgaş (Tuva)
pilçək (Çuv.) (Aşm., 181)
pulçăk (Çuv.) < TatK.

B(>p, m)A(>å, i, u)L
+Ç(>c, s, ş)I(>a, ă, i)K /
+G(~K)AŞ
+ÇA(>ă, ə)K

Tü.> **Moğ.** *balçiğ* (*KWb*. 32); **Kürt.** *balçığ* (*DAO*, 57); **Romen.** *baltă* 'marsh, swamp, pool, moor; lake' (L. Şaineanu, 31 b; T. Loebel, 113 a; Gülensoy: *RTK*, 3)

Eren (*TDES*, 35): < OT. **balık ~ balk** "çamur" + **-(a)ç** [> **balkaç** > (dialektlerde) **balkıç/*balçık**]

Zajaczkowski (*Sufiksy* 7.§ 25.s.): Karayca **balçıx < balı-çıx** < ***balı-çıx <balık+çıx**

Joki (*LwSS* 81): < **bal+çık**
Poppe (*UAJb* 7): 116): < Moğ.
Räsänen (*V* 80a): **balçık (>palçık) ~ palçak (> malçak)**

Menges (*CAJ* 26:111): < *** bal**
Clauson (*ED* 333a): **balçık** maddesinde değişimlerden bahseder.

Doerfer (*TMEN* 712): **balık** "şehir"
Sevortyan (*ÊSTJa* 1978, 59): **balçık < palçık**

baldır 'Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü, incik'
= OT. ***baldır*** 'dağın burnu gibi çıkan yeri' (DLT)
~ Uyg. ***baltur.***

< ***baltur*** < ? ****balt+(u)r***

[krş. **baldız** < ? * *balt+(u)z*]

Krş. DLT: ***baldır*** 'üvey';
baldır kız 'üvey kız';
baldır oğul 'üvey oğul';
baldır tarığ 'ilkbahar başında ekilen ekin'
baldır kuzu 'ilk doğan kuzu'

An.ağl.: ***baldırıçıplak*** 'yoksul'; ***baldur*** (*DS.II*, 502); ***baldır*** 'yaş meşe odunu' (s.501); ***baldırıkız*** 'semizotu' (s.502)

~ baldır (Trkm., Yuva, Az.)
baltır (Nog., Blk., KKlp., Kırg., TatK., Alt. Bşk.)
baltır iti (Bşk., TatK.)
båldir (Özb.)
paldır (Tel., Sag.)
paltır (Tel., Sag.)
= *pakalçak* (YUyg.)

B(>p)A(>å)LT(>d)U(>ı, i)

Nişanyan (*SS*, 57): **baldır** = ***ET.***? *baltır* bacağın dizden aşağı olan bölümünün kası (xvı), bitki gövdesi (xvı)
Eren (*TDES*, 37): 'Etimolojisi ile ilgili açıklama yoktur.'

baldırak '1. Don ve pantolon gibi giysilelerin dizden aşağı olan bölümü; 2. Kılıç kayışının aşağı uzanan parçası'

< ***baldır+(a)k***

baldıran 'Zehirli bir tür bitki'

< ET. ***baldır+ġan***

TT.: BALDIRAN+ (LIK)

An.ağl.: ***baldırgan, baldırğan, baldırkan*** (*DS.II*, 502)

~ baldaran (AH)
baltırgan (Kzk., KKlp., Alt.)
baldırgan (TatK.)
paldırgan (Oyr., Tel., Şor, Leb.)
paltırgan. (Hak.) (Räsänen, *V*)
maltırgan (Sag.)

B(>p, m)ALT(>d)IR+GAN

Eren (*TDES*, 36): YOK

Nişanyan (*SS*, 57): **baldıran** = *baldırgan* bir tür zehirli ot, valeriana ve helleborus veya assafoetida < ? *baldır* bitki gövdesi (xvı) = ***ET.***? *baltır*
* Batı dillerine Türkçeden veya üçüncü bir kaynaktan geçtiği düşünülebilir.Karş. ***OLat.*** *valeriana*, ***İng.*** *valerian*, ***Alm.*** *Baldrian*, ***Rus.*** *baldıryan* (baldıran).
M.Vasmer :< ***Alm.*** *Baldrian* 'Valeriana'

baldırsokan 'Zararlı bir sinek türü'

< ***baldır+sok-an***

baldız 'Baldız'

= OT. ***baldız*** 'Karının kendinden küçük kız kardeşi' (DLT)

< * ***bāltız*** < ? ****bāla+dız***

An.ağl.: ***balduz*** (*DS.II*, 503)

~ bāldız (Trkm.)
baldız (Nog., Kzk., KKlp., Tat K., Kırg.)
Kzk.> Ölötçe: *baldȩ*
baldız, (Bşk.)
båldiz (Özb.)
pultăr (Çuv.)

B(>p)A[Ā](>å,u)LD(>t)I(>i,a)Z(~R)

= *kayna eçe* 'karının ablası' (Kumd.)
kayın biyke (KKlp.)
ḳeyin egiçä (Uyg.)
ḳeyin siŋil (Uyg.)
kaynigäç (TatK.)
kayın ece (Kırg.)
käyinbikä (Bşk.)
aŋeçe surçı 'karının küçük kız kardeşi' (Kumd.)

Tü.> **Blg.** *bald''za*; **Srp.** *bàlduza* (Eren: *TDES* 36); **Kürt.** *baltuz* (*DAO*, 58); **Zaza.** *baltuzı* (*ZTS*, 30)

Räsänen, *Morphologie*, s. 55: ***baltır** 'younger sister-in-low' < ***baltı**; cf. Bar. **baldı** id. Khak. **pasti** id. < ***baltı**.

Ön-Türkçe (Pre-Turkic)deki ***r** ünsüzü ve örnekleri için bk. T. Tekin, *Mak.I*, s. 30-31.

baldudak (hlk.) 'Yüze gülen, tatlı dilli, dalkavuk, iki yüzlü' (*TM ES*, 51)

< ***bal+dudak***

balık 'Balık'

= Uyg., OT. ***balık*** (DLT,KB)

[< ***bālık*** (T. Tekin, J.Hamilton)]
TT.: BALIK+ (ÇI/ÇIL/ÇILIK/ÇIN/LAMA/LAVA/LI)
An.ağl.: ***balıh, baluk*** (*DS.II*, 512)
~ bālık (Trkm., Eyn.)
balık (TatK., Bşk., Nog., KKlp. Kzk.,Kırg., Tuv., Yak., Alt./*ATS*, 34)
balik (Sart., Türkî)
balıg (Az.)
beliḳ (Uyg.)
palık (Alt., Şor., Tel., Kuğ., Sag., Koyb.)
pulă (Çuv.)

B(> p)**Ā**(>a, e, u)**LI**(>i, ă)**K**(>g, ø)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *bâliq* (*ALTK*)

balıkçıl ~ balıkçın 'Balıkla beslenen bir kuş türü'
< OT. ***balıkçın*** (DLT) <***balık+çın***
An.ağl.: ***balıkcın, balıkcan, balıkcıl, balıkçık, balıkçın*** (*DS.II*, 504)

BALIK+*ÇIL*
(/*ÇIN/CIL/ÇIK/CAN*)

Eren (*TDES*, 36): YOK
balıklava 'Deniz, göl ve ırmaklarda balık yatağı olan yer'
< ***balık***+ OT. (DLT) ***awla-*** 'toplanmak, üşüşmek'+ ***-k+ı***

DLT: **aw-, awla-, awala-**'toplanmak, üşüşmek'

An.ağl.: ***balıklağı, balık kulağı, balıh gulağı*** '1. midye kabuğu; 2.kışın balıkların biriktiği ve çok olduğu yer; 3.insanların biriktiği, kalabalık olduğu yer' (*DS.II*, 505)

H.Eren (*TDES*, 36): < **balık kulağı**
bk. H.Eren, "Balıklava", ***TD*** 1993/I, s.111-117.

NOT: **balık+(lağı/ kulağı / gulağı)** '*midye kabuğu*' anlamı, bu kabuğun kulağa benzetilmesinden dolayı verilmiş olmalıdır. '*kışın balıkların biriktiği ve çok olduğu yer; İnsanların biriktiği, kalabalık olduğu yer*' anlamının '*midye kabuğu*' ile ilgisi nedir? DLT'teki **aw-, awla-, awala-** fiilleri bu sözcük için en uygun biçimlerdir.

balkan 'Sarp ve ormanlık dağ'
< ET. ***bal(ı)k*** 'çamur'+***an*** 'bataklık'
Krş. ET. ***balık*** ~ ***balk*** 'çamur'; ***balık*** 'şehir' (DLT)
An.ağl.: ***balkan, balgam, balgamlık, balğan*** 'Sazlık, bataklık' (*DS.II*, 507)

Bk. H.Eren, '***Balkan*** adının kökeni', *TD* LIV, 1987, s. 113-124.

Tü. > **Blg.** *balkàn* (*BER 1*:129); **Rus.** *balkan* (Şipova: *STRJa* 57)

balta 'Kesmek, yarmak, yontmak gibi işlerde kullanılan, ağaç saplı, demir araç'
< ET., OT. ***baldu*** (DLT)~***baltu*** (*Alt.Gr.*, 300 b)

TT.: BALTA+ (BAŞ/CI/LAMA/LA-/LAYICI/LIK)

An.ağl.: ***balta, baltacık, baltalı*** için bk. (*DS.II*, 511-512)

~ balta (TatK., Nog., Blk., KKlp., Kzk., Yak.)
båltä (Özb.)
båltа (Bşk.)
baltu (Uyg., Çağ., Tar.)
baldı (Tuv.)
balka '1.çekiç;2.orman bekçisinin baltası' (*KS.I*, 84)
palta (Trkm., Alt.,Tel., Kuğ., Şor., Sag., Koyb., Kaça, Küer., YUyg./*YUTS*, 314; Oyr.)
paldu (Türkî)

paltu (Türkî)
malta (Alt./*ATS*, 70; Tel.)

B(>p, m)A(>å)LT(>d,k)A (>u, ı)

= *sügä, sükä* (Yak.)
süge (Tuv.) < Moğ. ***süke***
cangaaçı 'balta' (Alt./*ATS*, 52)
çapkış 'balta' (Alt./*ATS*, 70)
~ Moğ. ***balta, baltu*** (Doerfer, *TMEN* 78; *KWb*. 31-32); Tung. ***balta***.

Eski Çuv. **balta* >**Mac.** *balta* (*BTLU*, 40)
Tü. > **Ar.** (Ir., Lüb., Mıs., Sud., Sur., Tun.) *balta*; (Lib.) *bālta* (*ALTK*, 37); **Kürt.** *balte* (*DAO*, 58); **Romen.** *baltag* (L. Şaineanu, 31 b; T. Loebel, 113 a; Gülensoy: *RTK*, 3); **Zaza.** *balte* (*ZTS*, 30)

NOT: Sözcüğün ***Sümerce, Toharca, Osetçe, eski Farsça, Kalmukça, Akadca, eski Hintçe, Asurca*** gibi dillerden geçtiği hakkında görüşler de vardır. Bk. Eren (*TDES*, 37-38)

Nişanyan (*SS*, 58): Karş. ***Akad.*** **Paltu** (balta). Ortadoğu kültürlerinden çok eski bir alıntı olduğu düşünülebilir.

NOT:

Balta (~baltu ~baldu) sözcüğü Türkçe, Moğolca ve Tunguzca gibi Altay dillerinde ortak olduğuna göre, ölü diller ve Hint-Avrupa dilleriyle ilişki aramak niye?

A.Tietze (*TETTL*, 271): **baldu** 'balta' < ***ET***. **baltu** < balta kelimesiyle sadece uzaktan benzerliği olan kelime belki **ballu** yerine bir okuma hatasıdır. [Tietze gibi bir sözlükçünün Moğolca **baltu** (*KWb*. 32-33)'dan haberdar olmaması şaşırtıcıdır. **Baltu > baldu** olmuştur. Yanlış okuma söz konusu değildir.]

Boğaziçi'ndeki ***Baltalimanı*** adını Tietze < Blg. ***blato*** adından getirir ki bu görüş **yanlıştır.** Bu limanın adı *Baltaoğlu* Süleymen Bey'in adından gelir. Süleyman Bey İstanbul' un fethi sırasında bu limanı üs olarak kullanmıştır. (Bk. H. Eren, *TD* 637, s.28)

Anadolu'da kişi adından dönüşmüş pek çok yer adı vardır: ***Akçakoca, Mihalıççık*** gibi.

baltacık (hlk.) 'Değirmen taşının ortasında bulunan ve onu döndüren demir'
< ***balta+cık***
An.ağl.: ***baltacık, baltacuk, baltancık, baltancuk*** (*DS.II*, 511)

bambaşka 'Benzerlerinden çok farklı'
< ***bam*** 'Pekiştirme sözü'
+ ***başka*** [< *ET. *başġa* < *baş +ġa*]

ban-['(suya) Batırmak, daldırmak'
< ***ba-n-***
An.ağl.: ***banmak, bancıklamak, bandaklamak, bandıklamak, bandiklemek, banmah, bannaklamak*** (*DS.II*, 521)
~ manıv (Bşk.)
manu (TatK.)
mançu (TatK.)
mansıv (Bşk.)
maluv (Kzk.)
malū (Kırg.)
= *batırmag* (Az.)
batırmak (Trkm.)
båtirmåk (Özb.)
paturmak (Uyg.)
çilimak (Uyg.)

bana '*Ben* birinci tekil kişi zamirinin datif eki almış biçimi'
< KT. ***baŋa*** (*Tuny*., 31)

[*bana* < *baña* < *benge* < *ben+ge*]

~ maŋa (Trkm., Uyg.)
mağa (Kırg.)
mağan (Kzk.)
mänä (Az.)
mengä (Özb.)
miŋa (TatK.)
miŋä (Bşk.)

MA(>i, ä)D(>ğ, n)[G]A(>ä)[N]

banak (hlk.) 'Lokma'
< ***ban-*** 'parmak batırmak, parmaklamak' + ***-(a)k***
An.ağl.: ***banak, banaç, banah, bandak, banıç, banım*** 'lokma, ekmek parçası' (*DS.II*, 515)

BAN-*AK/AH*
-AÇ/IÇ

-DAK
-IM

banla-['Yüksek sesle bağırmak'

< Uyg. ***maŋra-*** 'bağırmak'

< ***māŋra-*** < ***mā*** (veya: ***maŋ***) + ***kır-a-***

= EAT. ***baŋ*** 'bağırma, ezan, yüksek ses', ***baŋ baŋlat-*** 'ezan okumak' (*DDK.II*, 37)

An.ağl.: ***banlamak, baŋlamak, bannamah, bayŋamah, baynamah, baynamak*** '1.horoz ötmek; 2. bağırmak, haykırmak' (*DS.II*, 521); ***bangmah*** 'bağırmak' (Keban-El/*DAO*, 58); ***ven / veng*** 'bağırmak' (Ovacık-Tn./ *DAO*, 59)

BAŊ(>n, y)+*L*(>n, ŋ)*A*-

~ ban 'horoz sesi' (Az./*AHYÖ*, 469)

maŋra- (Kzk., KKlp., Nog.)

māra- (Alt., Kırg.) < *maŋra-*

Tü. > **Kürt.** *ban, bang, bangla-* 'çağırmak, ünlemek; ezan okumak' (*FKT*, 15 a)

bant 'Bağ'

< ET. ***b[(a)nt-]*** 'bağlamak'

[Eleges, 5: *b(e)ldä b[b(a)nt](ı)m*]

bantla-['Bağlamak'

→ **bant[+*la*-]**

bar 'Erzurum yöresinde oynanan halk oyunu'

= OT. ***bar*** 'büyük' (DLT)

Eren (*TDES*, 39): < ***Erm.*** yer. *bar* (< *par*) 'dance' (Dankoff: *ALT* 609)

Nişanyan (*SS*, 60): **bar**[2] ~ ***Erm.*** *bar* 1. grup; topluluk, insan çemberi; 2.çember hâlinde yapılan dans.

YANLIŞTIR. Çünkü, DLT'teki **bar** sözcüğü bu etimoloji için yeterli kanıttır. Ermeniceye Türkçeden geçmiş olmalıdır. Ayrıca, DLT'teki **barış-** 'sulh yapmak' (IM. **barlaş-**, Az., TT.**barış-**, Trkm. **barlış-**; **barlışık, barşık** 'sulh') sözcükleri de **bar**'ın Ermenice olmadığını göstermektedir.

barak 'Tüylü köpek'

= OT. ***barak*** (DLT; eski Kpç.) 'çok tüylü köpek'

< ***bar*** 'değersiz, kötü, pis'

+***(a)k***

An.ağl.: ***barak*** '1.çok kıllı insan; çok tüylü köpek; 3. ispinoz kuşu; 4. köstebek' (*DS.II*, 524)

Ayrıca bk.: ***barak***

1. çiçek bozuğu, çopur;
2. çocuk, küçük çocuk;
3. şaşkın;
4. kır bekçisi;
5. çorak;
6. eğri;
7. kız evinden oğlan evine gönderilen çiçek;
8. karışık, karışık renkli;
9. küçük minder
10. yeni çıkan meşe yaprağı.

(*DS.II*, 524)

~ barak (KKlp., Kzk., Kırg., YUyg.)

baråk (Özb.)

baråk it (Özb.)

Tü.> **Kalm.** *baraG* (*KWb.*)

R.Dankoff (*CAJ* 15: 102-117): < Farsçadan alıntıdır: ***Avesta*** **bar-** 'to ride'; ***EFar.*** **asabāra** 'rider; horseman', ***Soğd.*** **β'r'k ~ β'ryh** 'rider'; ***Saka*** **bârgya**'rider', **bāraa** (< **bāraka*) 'riding-animal';**aśśa-bāraa** 'rider';***Pehl.*** **bārak** ***YFar.*** **bāragī** 'horse'.

NOT: Görüldüğü üzere, zorlama bir etimoloji denemesinden öteye gitmiyor. Çünkü, Türkçedeki '*1. tüylü köpek; 2. saçlı insan*' anlamlarındaki **barak** ile '*binmek; binici; at*' anlamlarındaki **bāragī**'nin ilgisi yoktur.

baran 'Sebze ve bağ çubuğu dikmek için açılan çukur'

< ***bar*** 'büyük' (DLT)+ ***aŋ*** 'tarla sınırı'

[krş. **an** < ***aŋ*** 'tarla sınırı']

An.ağl.: ***baran, baram, boran*** 'üzüm, meyve ağaçları ve bitkilerin dizisi'" (*DS.II*, 525); ***baran*** 'yüksek, ulu' (< *bar+an*)

~ YUyg. ***baraŋ*** 'sapan izi' (*TUL*, 87)

Eren (*TDES*, 39): < ***Erm.*** *paran* [Dankoff: *ALT* 610]

YANLIŞTIR. Çünkü, bu sözcük Yeni Uygur Türkçesinde de yaşamaktadır. Ermenice alıntı olamaz.

bar-bar bağır-['Yüksek sesle bağırmak, feryat etmek'
< ***bar (bar)*** 'yansıma' ***bā+kır-***

Tü. > **Zaza.** *barr-bar* 'bağırtı, çağırtı, ağlama sesi' (*ZTS*, 31)

barçın 'İpekli kumaş'
= OT. ***barçın*** (DLT).
~ puršan (Çuv.)

Tü.> **Mac.** *bársony* (Ligeti: *TörK* 301-302)

Eren (*TDES*, 40): YOK
Nişanyan (*SS*, 60): YOK

Räsänen (*V* 63):< ***EFars. ebreşīm***
Clauson (*ED* 357-358): < ***EFars. äbräşīm***

YANLIŞTIR: Çünkü, DLT'teki **barçın** ile Farsça **ebreşīm** arasında açıklanamayacak kadar fonetik ve morfolojik fark vardır:
Fars. **ebreşīm**
Türk. **barçın**
1.**e-** = **ø** olacak,
2.**br** arasına **-a-** girecek (türeyecek),
3.**-e-** = **ø** olacak,
4.**-ş-** > **-ç-** olacak,
5.**-ī-** > **-ı-** olacak,
6-**m** > **-n** olacak.

Eğer bu fonetik ve morfolojik değişmelerin OT'de yapıldığını ispatlarsanız, *barçın*'ı Farsçadan ödünç alınmıştır, diyebilirsiniz.

Eren (*TDES*, 40): YOK

bardacık (hlk.) 'Taze incir'
< * ***bardak+cık***
[< * ***bart+(a)k***]+***cık***
An.ağl.: ***bardacık, badacık, bağdacık, bardaçık, bardağ erik, bardağı, bardak, bardakcı, bardakçı, bardakçı inciri, bardegiz*** (*DS.II*, 527)

BARDA[*K*> *ğ*]+ *CIK/+C(/Ç)I*

bardak 'Su ve benzeri şeyleri içmek için kullanılan, genellikle camdan yapılan kap'
< OT. ***bart~yart*** 'su içilen bardak, testi, kap' (DLT) ~ eski Kpç. ***bardaḳ*** (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 148 a)
< ***bart+ (a)k***
An.ağl.: ***badak, bādak, badā, bardağ*** 'bardak' (*DS.II*, 461); ***bardak, badak, bardag, bardacık, bardağ, bardah*** 'toprak testi, küçük testi' (*DS.II*, 528)

BART+*AG(>ğ, h)*
BARD+*AK*
BA[*R*]**D**+*AK*
BĀ[*R*]**D**+*AK*
BARD+*ACIK*

Tü. > **Rus.** *bardak;* **Blg.** *bardàk;* **Srp.** *bàrdak*; **Rum.** *μπαρδάκι*; **Ar.** (Ir.) *berdāġ*; (Lib.) *birdāḳ*; (Mıs., Yem.) *bardāḳ* (*ALTK*, 38); **Kürt.** *bardah, bardağ, pordoh* (*DAO*, 60); **Zaza.** *bardaxı* (*ZTS*, 30); **Kbr.** *bardak* (İ. Doğan, 1966, 317)

NOT: Bazı Türk dillerinde *bardak* sözcüğü unutulmuş olup, yerine Rusçalaşmış Türkçe bir sözcük [***tostagan, dostagan*** >] olan *ıstakan* kullanılmaktadır. Bu sözcük Rusçadaki en ünlü türkizmlerden birisidir.

bardakçıl (hlk.) 'Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş'
< ***bardak+çıl*** 'addan kuş adı yapan ek'
An.ağl.: ***bardakcıl, bardakcı, bardakcın, bardakçıl, bardak kuşu*** (*DS.II*, 529)

BARDAK [<ET. *bart+(a)k*] **+CIL/CIN/ÇIL**

bardaş kur- → **bağdaş kur-**

barın- 'Bir yere sığınmak; bulunmak'
['*var olmak > (bir şeyle) var olmak; geçinmek, geçimini sağlamak'] < ***bar-(ı)n-*** 'sığınmak'
bar- '*var olmak, (bir yerde) olmak, bulunmak > gitmek, uzaklaşmak'

Ş. Sâmi: **barın-** < ***barı-*** 'korumak, muhafaza etmek, himaye etmek'

An. ağl.: ***barı-*** '1. bakmak, korumak, hizmet etmek; 2. kuvvetlenmek, kendine gelmek; 3.kökleşmek, tutmak' (*DS.II*, 548)

TT.: BARIN-(AK/DIR-/DIRMA)

~ purnıś 'yaşam, hayat'

< *purın-* 'yaşamak' < *barın-* (Çuv.)

barınak 'Barınılacak yer'

< ***bar-ın-ak**

barınış 'Barınma'

< ***bar+(ı)n-(ı)ş**

= Çuv. ***purnıś*** 'yaşam, hayat' < *purın-* 'yaşamak' < *barın-*

barış '1. Barışmak işi; 2. sulh'

< ***bar*** 'var, mevcut, varlık'

~***bar-*** 'gitmek, uzaklaşmak'

< ET. ***bar-ış*** [> Oğuz: ***var-ış***]

TT.: BARIŞ+ (ÇI/ÇIL/ÇILIK/ IK/ IKLIK/MA)

An.ağl.: ***barış, barışık, barışuk*** 'Götürü, kabala, toptan' (*DS.II*, 532)

~ barış 'gezme, gitme' (Alt./*ATS*, 34; Az., Trkm.: *barış keliş*)

= *kelişim* ''anlaşma, sözleşme' (Kırg.) < *keliş-* 'anlaşmaya varmak'

tınçlık 'barış' (YUyg.)

barış-['Barışmak' (TS) < '*birlikte varmak, birlikte gitmek*' < **birbirine gidip gelmek, uyuşmak, barışmak*' (*EDPT, TTS*) > barış-

OT (*KB*): ***bar-ış-*** 'birbirine gidip gelmek'

= OT. (DLT): ***barış-***; IM. (A. B. Taymas) ***barlaş-***

~ barış- (Az., Tar.)

barlış- (Trkm.); barlışık, barşık 'sulh'

Nişanyan (*SS*, 60):**barış[mak** = ?*ET.**bar* düğüm, akit, sulh (Oğ.) < ***bāmak*** bağlamak→ BAĞ

*Karş. *ET. bazlaşmak/*bazışmak* (sulh yapmak, antlaşmak – Kıp. xıv). Her halde *ET barışmak* (birbirine gitmek, karşılıklı ziyaret etmek – Hak. xı) fiiliyle ilişki kurulması yanlıştır.

NOT: *ET. baz* 'sulh, barış'; OT (DLT) *baz* 'yat, yabancı, garip' sözcükleriyle *barış* sözcüğü arasında hiçbir bağlantı görülmemektedir.

Çünkü, DLT'te de **bazış-** 'sulh olmak, barışmak' fiili yoktur. Bugünkü bilgilerimize göre **bar-** 'fiil kökü' + ***-(ı)ş-*** 'işteşlik eki'dir. Oğuz grubu (Batı grubu) Türk dillerinde **b-** > **v-** olduğu halde, bu fiildeki **b-** korunmuştur.

barış < ***bar-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek' görevindedir: *gül-(ü)ş, öp-(ü)ş, var-(ı)ş* .. vb. gibi Özellikle barış- fiilinin olmadığı Türk dillerinde (lehçelerinde) ***keliş-*** < *kel-i-ş-* biçimi tam bir anlam denkliği gösterir. (M. Öner)

[İsim ve fiil denkliği içindeki bu gün fiil kullanılışı, daha Türkçenin tarihî devirlerinin başında anlam değiştirmişti.]

Barış sözü hakkında, 1993 yılında Kazan'da yapılan '*Uluslar Arası Altın Ordu Konferansı*'a Mustafa Öner tarafından bir bildiri sunulmuştur. Bu dildiri, ***EÜ. TDEAD***'-nin VII. Cildinde yayımlanmıştır.

barışık 'Başkası ile barış durumunda bulunan, dargın veya düşman olmayan'

< ***bar-ış-ık.***

An.ağl.: ***barışık, barışuk*** (*DS.II*, 533)

bark '*Ev* sözcüğü ile birlikte kullanılan sözcük'

= OT. ***bark*** 'mülk' (DLT,KB)

TT'nde: *ev bark* < OT. ***eb bark***

An.ağl.: ***bark*** '1.otel; 2.park; 3. bahçe' (*DS.II*, 533)

Tü. > **Kürt.** *barga* 'bark, oba, aile, soy, aşiret' (*DAO*, 60)

Eren (*TDES*, 41): YOK

(KB). / **eb** 'ev, çadır; karargâh, dugâh', **bark** 'karargâh' (T.Tekin, BK, D. 32)

Ş. Tekin: **bark** 'türbe, anıt-kabir' (*İK*,s.93) 'içi ve dışı kabartmalarla, tezyinatla (veya heykellerle)ve kitâbelerle donatılmış bir bina' < ***bar-ık**

Bk. Ş.Tekin, "Ev Bark nedir?", ***Tarih ve Toplum*** 89 (1991): s.10-13; ***İştikakçını Köşesi, s. 91-102.***

H. K. Kadri, ***Türk Lügati,*** C.I, İstanbul 1928, s.582: **bark** "kullanılan yer, hâne, ev, mesken"; **ev bark** "hâne ve âile";
evli barklı "âile ve mesken sahibi"; **barklan-** "mesken ve âile sahibi olmak" < **bark** [<**ba-r-k*]+**la-n-**

Anadolu ağl.: **barkar-** "ev sahibi yapmak" (< ***bark+ar-***; krş. *ev+er-, suv+ar-* vb.); barkla- "evlenmek"; **barı** "siper" < ****ba-r-ıġ***

Nişanyan (*SS*, 60): **bark**= ***ET.*** *bark* varlık, mülk (VIII)
* ***ET.*** *bar* (var) sözcüğü ile bağlantısı düşünülebilir.

Barlas 'Kişi adı ya da soyadı'
< Moğ. ***Barulas*** 'bir Moğol boyu'

bars 'Pars'
= ET. (Eleges, 9: **b[ar]s yıl**)
~ OT. ***bars*** ~ ***pars*** (DLT)

Tü. > **Moğ.** *bars, bar* 'Tiger' (*KWb*.35)

An.ağl.: ***bars*** '1. arı oğulu; 2. kaplana benzer yırtıcı bir hayvan' (*DS.II*, 535)
~ bars (Kırg., Az., Bşk., TatK., Uyg.)
barıs (Kzk.)
yulbarıs (TatK.)
bar cıl (Alt.)
bars jili (Uyg.)
bars yılı (Trkm.)
barsçı 'vahşi hayvan terbiyecisi' (Çağ.; *MA*)

BAR[*I*]S

Tü. ***bars*** > **Rus.** *boris*
Eren (*TDES*, 41): YOK
Nişanyan (*SS*, 61): YOK

Ramstedt (1935:35): < ***Yun.*** **Πάρδος**'tan
Bang: **bars< bar+üs** "vaşak"
Clauson (*TMEN* 685;*EDPT* 368a):< ***Fars.*** ***pārs***
Doerfer (*TMEN II*, no. 685): ***ET.*** *bars*'ın kökeni henüz açıklanamamıştır.
Gülensoy: < Tü. ***bars.*** (Tarihî Türkçede kişi adı olarak "*Baybars, Yolbars /Colbors*" biçimlerinde kullanılan bu kelime Türkçe'dir. Çünkü, sözcük **pars** biçimiyle de DLT'te vardır.

bas-['Ayak tabanını bir yere koymak'
= OT. ***bas-*** (DLT, KB) 'basmak, yıkmak, üzerine çökmek, kahretmek'

DLT: ***basık-, bassık-*** 'geceleyin hücum edil-', ***bassık-ar*** < ***bas-*** 'gece hücum etmek'
Bu fiilden KB'de şu isim ve fiiller türetilmiştir: **BAS- (ık-; ıl-; ımçı** 'zalim'; **ın-** 'basmak, kahretmek'; **ınç** 'baskı'; **ınçak** 'âciz, güçsüz'; **ıt-** 'bastırmak'; **sık-** 'basılmak'; **ut** 'yardım, arka'; **utçı)**

TT.: BAS- (AMAK/AMAKLI/I/ ICI/ICILIK/IK/IKLIK/ ILA/ILI/ IL-/IM/IMCI/IMCILIK/IN/INÇ/ IRGA-/ KI/ICI/ ICILIK/ KILIK/ KIN/INCI/KISIZ/MA/MACI/CILIK/TI/TIBACAK/TIK/ TIR-/ TIRIK/TIRIL-/TIRMA)

basamak 'Merdiven'
< ***bas-(a)mak***
An.ağl.: ***basak, basamah, basamak, bāsāmbāk, basancak, basangaç, basçık, basdak, basgaç, basıcak, basımbaç, basıncak, baskancak, baskıç, baskıncak, baslangeç, basmah, basmak,basmalık, bassak, bastak, bastambak, bastır, başak*** (*DS.II*, 536)

BAS- } ak
amah
amak
am[b]ak
an+cak
an+gaç
çık
ım+baç
ın+cak
kan+cak
kı+ç
kı+n+cak
lan-geç
mah
ma+lık
sak
tak
tam[b]ak
tır

basık (hlk.) 'Cılız, zayıf, boysuz'

< ***bas-(ı)k***

An.ağl.: ***basık, bassık, bassuk, basuk, bashun, basılmış, baslan*** (*DS.II*, 539)

BAS[*S*]-*I(>u)K*
-*HUN*
-*IL-MIŞ*
-*LAN*

basıncak (hlk.) '1.Baskına uğramak; 2. Esir etmek; 3. Tesir etmek' (*DS.II*, 540)

< ***bas-(ı)n+cak*** 'addan ad yapan ek' *oyuncak, yumurcak* ...vb.

basındırık (hlk.) 'Enkaz veya eşya altında kalma'

< ***bas-ın+dırık*** 'addan ad yapan ek'

boyunduruk, burunduruk, buğduruk ... vb.

basırık 'Bir tür asma hastalığı'

= OT. ***basruk*** (DLT)

< * ***bas-(ı)r-(u)k***

An.ağl.: ***basıra, bāsıra, balısıra, balsıra, basara, basırı, basra*** 'bitki, bostan, meyve ağaçları ve bağlara zarar veren bir hastalık, külleme' (*DS.II*, 540)

BA[*L/I*]**SI**(> a)**RA**(>ı)

baskak (hlk.) 'Tahsildar'(*DS.II*, 541)

< ***bas-kak***

Tü. > **Rus.** ***baskak*** [Tanınmış bir Rus Türkoloğu *Baskakov*'un soy adı da Türkçedir. *III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi* dolayısiyle İstanbul'a gelen Baskakov, dedesinin vergi tahsildarı bir Türk olduğunu söylemişti.]

NOT: Bu konu için bk. Baksakov, ***Rus Soy Adları,*** TDK yay. ve A. Halikov (aktaran: M. Öner), ***Bulgar, Tatar Soylu Beşyüz Sülâle***..., İstanbul 1995, TDAV yay.

baskı 'Tazyik'

< ***bas-kı***

~ basım (Bşk., Kırg., TatK.)
basış (Trkm.)
båsim (Özb.)
besim (Uyg.)
basū (Kırg.)
= *kısım* (Bşk., Kzk., TatK.)
iziv (Bşk.)
isü (TatK.)

baskıç (hlk.) "merdiven"

< ***bas-kı+ç***

An.ağl.: ***baçgıç, barkış*** (*DS.II*, 458)

~ baskıç (Kırg.)
baskış (Kzk.)
bashış (Blk.)
paskış (Şor., Alt.)
paskıs (Sag.)

B(>p)**AS-K**(>h)**IÇ**(>s, ş)

= *tepkiş* (< *tep-ki+ş*) (Alt.)

basma < ***bas-ma***

~ pasma (Oyr., Tel.) (Räsänen, *V*, 64 a)

Tü. > **Ar.** (Mıs., Ir., Lüb., Sud., Sur.) *basma*; (Mıs.) *basmaci:* (*ALTK*, 38-39); **Rus.** *basma* (*TLČ*, Vasm. 1: 59); **Romen.** *basma* (L. Şaineanu, 34 a; T. Loebel, 117 a; Gülensoy: *RT K*,3); **Fars.** *bāsma/bāsme* (Gülensoy: *FATK*, 139; Redh. 134)

bastı 'Kıyma ile pişirilmiş sebze'

< ***bas-tı***

An.ağl.: ***bastı, bastırma*** 'Patlıcan veya kabakla yapılmış kır yemeği' (*DS.II*, 546)

bastıbacak 'Bacakları kısa veya çarpık'

< ***bas-tı*** 'geçmiş zaman 3. tekil kişi eki' + ***bacak***

An.ağl.: ***bastıbacak*** '1. Kurnaz; 2. sacayak' (*DS.II*, 546)

Eren (*TDES*, 41): YOK

Nişanyan (*SS*, 61, 283): **bastıbacak** = mas*tı bacak* → MASTI, BACAK.

mastı ~ ***İt.*** *mastino* kısa bacaklı bir köpek türü ~ ***OLat.*** *mansuetinus* evcil, alıştırılmış < ***Lat.*** *mansuescere*

YANLIŞTIR: Çünkü, Anadolu ağızlarında *basık, bassık, bassuk, basuk, bashun, baslan* sıfatları 'cılız, zayıf, boysuz' anlamlarında kullanılmaktadır (*DS.II*, 539). *basık-* 'yük altında ezilmek', *basıktır-* 'sıkıştırmak, bastırmak' demektir. Türkçedeki anlamı da **bas-** fiiline uygundur. Ayrıca, '1. kurnaz; 2. sacayak' anlamlarındaki **bastıbacak** da İtalyanca *mastino*'ya ne anlam ne de yapı bakımından benzemektedir. İtalyanca **mastino** İtalyan'ın, Türkçe **bastıbacak** Türk'ündür.

Bastıbacak ~ TatK. ***tebenek*** < ***tep-***.
TT ve Tatarcanın, ikisinin de birer fiilden türemesi İt. *mastino* zorlamasını çürütür.
(M.Öner)

bastık 'Dut veya kayısı pestili'
< ***bas-tı+k***
An.ağl.: ***bastık, basdıh, basdık, basduh, bastıh, bastuh*** 'pestil' (*DS.II*, 546); ***bastı*** 'bir tür yemek; bulgurla yapılan kadınbudu köfte' (s.546); ***bastuk*** 'baklava dilimi biçiminde kesilmiş pestil' (s. 549)

BAS-*T(> d)I(>u)K(> h)*

~ bastuq (Hlç.)

Tü.> **Ar.** (Sur.), **Fars., Kürt.** (Doerfer: *TMEN 690*); **Zaza.** *bastêx* 'pestil' (*ZTS*, 31)

Dankoff (*ALT* 604): < Erm. **pastel** "fruit leather" [< Rum. ***pastilos*** (*ALT* 8. s., 604; Eren, *TDES*, 41)]

YANLIŞTIR. Çünkü, *bastık* ile Ermenice *pastet* ve Rumca *pastilos* arasında ses ve biçim bakımından büyük fark vardır. Türkçe ***bas-*** fiili bu köken için yeterli kanıt değil mi?

bastır-['Basmak işiniş yapmak'
< ***bas-tır-***
= OT. (DLT): ***basur-***
An.ağl.: ***basdırma, bastırma, bastırık*** (*DS.II*, 548); ***basdırma, basdurma*** (s.539)

BAS-T(>d)I(>u)R-*MA/-IK*

bastırık (hlk) '1.Ağırlık, yük, baskı; 2. koruma, sıkı terbiye; 3. örtü; 4. kâbus; 5. hapishane; 6. kapı sürgüsü; 7. ot yığını; 8. yağ, peynir, yoğurt gibi yiyeceklerin yapıldığı ve saklandığı yer' (*DS.II*, 547)
< ***bas-tır-(ı)k***

Tü. > **Rus.** *ostrog* 'zindan' ünlü bir Türkizm sayılmaktadır. (M. Öner)

bastırma (~ **pastırma**) '1. Bastırmak işi; 2. (hlk.) bastı; 3. pastırma'
< ***bas-tır-ma*** [EAT: *basdurma*]
An.ağl.: ***bastırma, basdırma*** (*DS. II*, 548)
~ basdırma (Az.)
basturma (Trkm.)

Tü. > Arn., Rum., Blg., Srp., Mac. (Mac. *pásztormány*); Ar. (Sur.)

G.Mayer (1893, s.57): < ***Yun.*** *pástōma* 'salamura'

YANLIŞTIR.Çünkü, *bastırma (>pastırma)* 'et bastırılarak suyu akıtılır, açık havada kurutulduktan sonra üzerine çemen sürülerek' yapılır.

Pastırma sözcüğü sonradan ***b->p-*** değişmesi ile oluşmuştur. Yunancaya Türkçeden ***pastourmàs*** biçiminde geçmiştir.

Nişanyan (*SS*, 346): **pastırma** ~ ?
* ***Yun.*** *pásti* (bulama) sözcüğüyle ilişkili olması güçlü ihtimaldir. Türkçe *bastırmak* fiiliyle ilişkili olmadığı açıktır.

TEMELDEN YANLIŞTIR.
Nişanyan'ın *pastırma*nın yapılışını bilmediği ve Türkçedeki ön ses **b->p-** değişiminden haberi olmadığı anlaşılıyor.

OT. (DLT) **bürge** > TT. **pire**
başmak > paşmak
barmak > parmak
borsuk > porsuk gibi.

Ayrıca, *pásti* (bulama) sözcüğü ile ne anlam, ne de ses ve biçim olarak benzerliği vardır.

H.Eren de (*TDES*, 325-326), 'Rumca ***πάστωμα*** 'tuzlanmış et, tuzlanmış balık' biçiminden geldiği yolundaki eski açıklama **yanlıştır**' der. Eren'in tespiti doğrudur.

Krş. **kol+basa** 'salam'. Ermeni ve Rum'u hiç bilmeyen Kırgız-Kazak Türklerinin **kol bas-** tekniği ile yaptıkları salam-sucuk...
Sucuk bilgisini hem Rusçaya hem de Macarcaya vermişiz. Bu et kurutma ve baharatlama biçimlerini biz Türklere bırakmak en doğru yol değil mi?
Tü. **kolbasa** > Rus. *kolbasa*; Mac. *kolbós*

bastırak (hlk.) 'Kapıyı kapattıktan sonra vurulan demir destek'
< ***bas-tır-(a)k***
An.ağl.: ***bastırak, bastırık*** (*DS.*

II, 546); ***bastırah*** (s.547)

basuk (hlk.) 'Kendi durumunda biri ile karşılaşmamaış ve basma önlemlerini almamış loğusa ve bebek' (*TMES,* 53)

< *bas-(u)k*

baş[1] 'Baş, kafa; başlangıç'
= ET. ***baş***; OT. ***baş*** (DLT)
< **bāş* (Hamilton); **< **bal***
(Ramstedt, 1957: 111); **<**balç***
(T. Tekin, *Mak.II*, 496)
TT.: BAŞ+ (AĞAÇ/AK/ARI/AT /BUĞ/ÇI/ÇIK /IBOŞ/ IBOZUK/ KAN/LAMA/LA-/LANGIÇ/LI/ LIK/SIZ/VUR-)
An.ağl.: ***baş*** '1. reis; 2. iyi, güzel; 3. ölçüde, tartıda tahminin üstüne çıkan kısım' (*DS.II*, 549)
~ baş (Az., Trkm., TatK., Bşk., Kırg., Sart., Tar., Kûr. Alt.)
bâş (Özb.)
bas (Kzk., Nog., KKlp., Yak)
bās (Yak.)
bāyş (Karag.)
pās (Sag.)
paş (Alt., Tel., Kuğ., Şor., Küer)
puś (Çuv.) < **baç* < **balç*

[**bal*[2] değil]

Volga Blg. ***baçne*** 'başında'
< *baç+in-e* < ** balç*
(T. Tekin, *Mak.II*, 607)

B(>p)**A**(>ā, u)**Ş** (> s, ś)

Tü.>**Ar.** (Cez., Mıs., Lib., Sur., Ir.) *bāş* (*ALTK*, 39); **Kürt.** *baş* 'iyi, kaliteli şey', *baştır* 'en iyi' (*KTS*, 24; *FKT*, 15 b; *DAO*, 61)
başbūn 'iyi olmak'
baş dıbe 'iyi/şimdiki zaman fiili'
başkırın 'iyileştirmek'
baş dıke ''şimdiki zaman fiili'
Romen. *başă* 'maître, chef: ***bărbier başă*** = barbier en chef'
(L. Şaineanu, 33 b; Gülensoy: *RTK*, 3);
Zaza. *baş* 'iyi', *baş kerdış* 'iyi etmek', *başat* 'değer', *baş kı* 'şükür, iyi ki' (*ZTS*, 31)

Arapçada bāşī ile yapılan adlar:
hekim bāşī, usta bāşī
Arapçada baş adı ile yapılan adlar:
bāşcāvīş, bāşhakīm 'baştabib'
bāşrayyīs, bāşkātib, bāşmufīī, bāşmüfattiş, bāşmuhandis, unbāşī

baş[2] 'Yara, çıban'
= OT. ***bāş*** (DLT) ~ eski Kpç. ***baş***
IM.: ***başla-*** 'yaralamak'
< **bāş* (T. Tekin, *Mak.II,* 606)
An.ağl.: ***baş*** 'çıban, yara' (*DS. II,* 549)
~ bāş (Trkm.)
bās (Yak.)
bayş (Karagas) < **bāş* < ** bāl, *bāşık-* < ** bāl+ık-*
palū 'yara, çıban' (Alt., Tel.)
palıg 'yaralı; yara, çıban' (Hak.)
balu 'yaralı; yara, çıban'(Alt.) < **bālıg*

Not: **BAŞ** sözcüğü için ayrıca bk. T. Tekin, *Mak.I*, 32, 36, 71, 124, 132, 227, 238, 298, 299, 302; *Mak.III*, 606.

başağa 'Büyük ağabey'
< *baş+ağa* [< **aka*]
An.ağl.: ***başa, başam, başşa*** 'ağabey' (*DS.II*, 549)

Tü.> **Ar.** (Cez., Mıs.) *bāşāġā* (*ALTK*, 39)

başak 'Arpa, buğday, yulaf gibi ekinlerin taneleri taşıyan kılçıklı başı'
= OT. ***başak*** 'temren; tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler'
< **baş+ak* 'küçültme eki'
DLT: ***başak, başakla-, başaklan-, balaklıg***
TT.: BAŞAK+ (ÇI/LA-/LANMA/

LAN-/LI)
An.ağl.: ***başak, başah, başşağ, başşah, başşak, boşak*** (*DS.II*, 550)

BA(>o)Ş[Ş]+(A)K(> ğ, h)

~ başak (TatK., Bşk., Kırg.)
baş 'başak' (Trkm., Blk.)
bas 'başak' (KKlp.)
maşak (Kırg., Türkî)
masak (Nog., KKlp., Kzk.)
pazak (Sag.)
puçax (Çuv.)
puśax (Çuv.)

B(>p,m)A(>u)Ş(>s,ś,z,ç)+*AK*(>h)

başakçı 'Tarlada başak toplayan'
< ***baş+ak+çı***
An.ağl.: ***başakçı, başakcı, başşakçı*** (*DS.II*, 551)

başar-[< ***başġar-*** (< ***baş+ġar-***)
TT.: BAŞAR- (I/ILI/ILMA/IL-/IM/ISIZ/ISIZLIK/MA)

başarı 'Muvaffakiyet'
< ***baş+ar-ı***
An.ağl.: ***başarı, başarığçı, başarık*** (*DS.II*, 553)

Tü. > **Kürt.** *başer* (*DAO*, 62)

baş aşağı 'Başı aşağı gelmek üzere'
< ***baş aş-ak+ı***
An.ağl.: ***başaşā, başaşsaği*** (*DS. II*, 553)

başbuğ 'Eski Türklerde baş, başkan, komutan'
< ***baş+buğ***
An.ağl.: ***başbuğ*** 'yaramaz (çocuk)' (*DS.II*, 554)
Eren (*TDES*, 43): YOK

Nişanyan (*SS*, 61): **başbuğ** başkomutan (xvı) BAŞ+ *buğ* reis, emir, asker başı (xvı) ~ ***Bul.*** (Blg.) *bog* efendi, hükümdar, tanrı ~ ***ESlav.***

YANLIŞTIR: Çünkü, ***ET.***'de **buġ** kökünden yapılmış ***buġa*** < ***buġ*** 'her hayvanın güçlüsü'+***a*** / ***buġra*** < ***buġ+ra*** 'deve aygırı' adları da bu kökten türemiştir. ***Başbuğ*** adının anlamını da buradan aramak gerekir.

başçavuş 'Askerlikte Astsubay başçavuş'
< ***baş+çavuş*** [< OT. *çawuş* (DLT)]

Tü.> **Ar.** (Lib.) *bāşşāvūş;* (Ir., Mıs., Sur.) *bāşşāvi:ş* (*ALTK*,39); **Zaza.** *barçawuş* (*ZTS*, 30) [-ş- > -r- değişmesi ile]

başcıl /başçıl (hlk.) 'Başkan, amele başı'
< ***baş+c(/ç)ıl*** 'addan (genellikle) kuş adı yapan ek'
An.ağl.: ***baççıl, başçıl, başçul, başbir*** (*DS.II*, 555)
~ başçı 'reis' (Kzk.)

BAŞ(>ç)+Ç(>c)I(>u)L

başgari (hlk.) 'Yukarı doğru' (*DS. II*, 557)
< ***baş ugari*** < ***baş yukarı***

başıboş 'Serbest; sahipsiz'
< ***baş+ı boş***
An.ağl.: ***başıboş*** 'dul kadın' (*DS.II*, 558), ***başına boş*** 'başıboş, hür' (s.559), ***başiboş***

başıbozuk 'Başıbozuk, düzensiz; (ask.) sivil, asker olmayan'
< ***baş+ı boz-(u)k***
An.ağl.: ***başıbozuk*** 'dul kadın veya erkek' (*DS.II*, 558)
~ başçı 'reis' (Kzk.)

Tü.>**Ar.** (Ir.) *bāşbuzuġ*; (Sur.) *bāşbūzuḳ* ; (Sud., Mıs.) *başi būzuḳ* (*ALTK*, 39); **Romen.** *başıbuzuc* ~ *başbuzuc* 'brute, savage' (L. Şaineanu, 34 a; T. Loebel, 117 b; Gülensoy: *RTK*, 3)

başka 'Bilinenden ayrı, farklı'
< ***baş+ka*** 'datif eki'
TT.: BAŞKA+ (CA/LAŞIM/LAŞ MA/LAŞ-/LIK/SI)
An.ağl.: ***başga, başğa*** (*DS.II*, 557)
başka 'çingene' (s. 561)
~ başka (Çağ.)
başxa (Krç.) Kmk.
başġa (Kmk.)
baska (Kzk., KarL.)
paşka (Oyr.)
paska (Sag., Koyb.) (Räs.)

B(>p)AŞ(>s)K(>ġ, x)A

Tü. > **Ar.** (Mıs., Sur.) *başka* (*ALTK*, 40); **Kürt.** *başke* (*başke başke*) (*DAO*, 62); **Romen.** *başka* (L. Şaineanu, 33 b; T. Loebel,117; Gülensoy: *RTK*,3)

Korkmaz: ***baş+ık-a*** (*TTG*, s.1056, § 479)

başkaca (zrf.) 'Ayrıca'

< ***başka+ca***

An.ağl.: ***başkağa, başkaha, başkaka*** (*DS.II*, 561)

başkan 'Reis'

< ***baş+kan***

TT.: BAŞKAN+ (LIK)

An.ağl.: ***başıl, başbir, başçıl, başçul*** (*DS.II*, 555)

başla-['Başlamak'

= OT. ***başla-*** (DLT)

< ***baş+la-***

Tü. > **Kürt.** *başle-* (*DAO*, 62)

başlayama-[< ***baş+la-y-u*** 'zarf-fiil eki' ***u-*** 'eski iktidar fiili'

+***-ma-*** 'olumsuzluk eki'

başlayıp 'Başlayıp'

< ET. ***baş+la-p*** 'zarf-fiil eki' (Gabain, *Alt.Gr.*, § 130, 230)

[-y- koruyucu ünsüz;

ı bağlayıcı ünlü]

başlı 'Başlı'

< OT. ***başlıġ***

başlık 'Başlık'

< ***baş+lık***

An.ağl.: ***başlık, başlıh, başloh*** 'ağırlık, çeyiz' (*DS.II*, 562)

Tü.>**Ar.** (Mıs.) *başlıḳ*; (Fil.) *beşnūḳa* (*ALTK*, 40); **Fars.** *bāşlok* (*Redh.* 139; Gülensoy: *FATK*, 138); **Kbr.** *başlık* (İ. Doğan, 1966, 317)

BAŞ+*LI*(>o)*K*(>h)

başmak 'Pabuç'

= OT. ***başmak*** ~ ***başak*** (DLT)

< * ***baş-(m)ak***

DLT: ***başmaklan-***

Krş. DLT: ***başnak er*** 'başında tulgası, eğninde zırhı olmayan kimse' < ***baş-(n)ak***

TT.: BAŞMAK+ (ÇI/ÇILIK/LIK)

An.ağl.: ***başmak, başmağh, başmah*** (*DS.II*, 564)

~ başmak (Çağ., Trkm.)

paşmak (Trkm.)

paspak (Kzk.)

puşmak (Çuv.) (Räsänen., *V*)

B(>p)A(>u)Ş(>s)MAK

Krş. Tü. ***başmak*** ~ Kore. ***palmak*** (Ramstedt: *SKE* 186)

Tü.> **Ar.** (Cez.) *beşmak*; (Yem.) *başmak* (*ALTK*, 40); **Fars., Blg., Srp., Rum., Rus.** *başmák*; **Mac.** *pacsmag*

G. Doerfer (*TMEN* 744): < **başmak** < OT. **başa-** 'kertik yapmak, kertiklemek'

H. Eren (*TDES*, 43-44): Görüş belirtmez, bu konudaki görüşleri sayar.

başmakçı (hlk.) 'Ayakkabı yapıp satan'

< ***baş+(m)ak+çı***

An.ağl.: ***başmahcı, başmahçı, başmakçı*** (*DS.II*, 564)

baştan ayağa 'Baştan başa; baştan ayağa kadar'

< ***baş+tan ayak+a***

~ başdan ayağa (Az.)

baştan ayakka ḳäzär (Bşk.)

baştan ayakka ḳädär (TatK.)

başdan ayak (Trkm.)

båşdän åyåk (Özb.)

baştin ayakkıçä (Uyg.)

başınan ayağına çeyin (Kırg.)

bastan ayak (Kzk.)

bat- 'Bir sıvının üstünde iken içine gömülmek'

= OT. ***bat-*** (DLT)

TT.: BAT- (AK/ AKÇI/ AKÇIL/ AKÇILIK/AK çulluğu/AKLI/AKLIK/AKLIK baykuşu, keteni/IK/ IRIL-/IR-/IRMA/IŞ/KI/KIN/MA)

Tü. > **Kürt.** *bat*-[bun] (*DAO*, 62)

batak 'Batak, bataklık'
= OT. ***batıġ*** (DLT,KB) 'derin, bataklık'
< ***bat-(a)k***
An.ağl.: ***batağan*** 'bataklık'; fakat: ***batak*** '5 farklı anlamı var' (*DS.II*, 568)
batalka, batalaç, batalak, batalga, batalgan, batılga, batılgan, batıl ganlık, batıkla, batılkan, batır gan, batlak, butalga (*DS.II*, 568-569)

BAT-*ALKA* -*ALAÇ* -*ALAK* -*ALGA/ILGA/ILKA* -*ALGAN/ILGAN/ILKAN* -*ILGANLIK* -*IRGAN* -*LAK* **BUT**-*ALGA*

~ bat- 'sığmak, içine girmek' (Yak.)
put- 'batmak, dalmak, içinde kaybolmak' (Çuv.)
= Moğ. ***baġta-*** ''sığmak, içine girmek, içine almak'; ***bakta-*** 'sığmak, içine girmek', Hlh. ***bagtā-*** ay., Bur. ***bagta-*** ay., Mongr. ***pagda-*** ay. (T. Tekin, *Mak.I*, 94-95)

Tü. > **Kürt.** *batağ* (*DAO*, 62); **Fars.** *bātlāk* 'bataklık' (Gülensoy: *FATK*, 138; *Redh.* 140)

batakçıl 'Bataklıkları seven, bataklıklarda yaşayan (bitki ve hayvan)'
< ***bat-ak+çıl***
batı 'Batı, garp'
= OT. ***batsıġ (kün batsıġ)*** (DLT)
< ***bat-sıġ***
batır- 'Sıvının veya yumuşak bir şeyin içine gömülmesine yol açmak, batmasını sağlamak'
= OT. ***batır-*** (DLT)
< ***bat-ır-***
batman 'Eski bir ağırlık ölçüsü'
= OT. ***batman*** (DLT)
< ***bat*** 'bir tür takoz'+***man***
batu 'Sert, kuvvetli; gerçek; TT'nde soy adı: ***İnal Batu***'
= ET. (KT s 11 = BK N 8: *türük matı bodun bäglär*]
< Moğ. ****matu***
~ mäti (KKlp.) < Moğ.
batur 'Bahadır; yiğit'
< Moğ. ***baġatur*** 'yiğit, kahraman' [*baġatur* > *ba'atur* > *batur* > *bātur* > *batur* ~ *batır*]
Krş. **bahadır**
An.ağl.: ***bātır, batur*** (*DS.II*, 571)
bay 'Zengin'
< ****bāy*** (T. Tekin)

Buradan: ***bayu-*** (< ****bāy+u-*** 'zengin olmak'

An.ağl.: ***bay*** 'zengin, ağa' (*DS. II*, 574)
~ bāy (Trkm., Yak.)/bāy-'zengin olmak (Yak.)
bay (Alt.)
bay(ıv) 'palazlanmak, zenginleşmek' (Bşk.)
bay(uv) (Kzk.)
bayū (Kırg.)
bâyi- (Özb.)
bāya- 'zengin olmak' (Trkm.)
beyi- (Uyg.)

BĀ(> å, e)**Y**+*I*(>a, i)-

Tü. > **Ar.** *bāy, bāyāt* (Tun.)'bay, Tunus beyi, bu aileye mensup olan' (Gülensoy: *FATK*, 139)

Eren (*TDES*, 44): YOK
baya[1] 'Oldukça büyük (veya uzun)'
< ***baya+ġı***
TT.: BAYAĞI+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK)
Krş. **bayağı**[1]
baya[2] 'Az önce, demin'
= ET., OT. ***baya*** 'az önce, demin' (DLT) ~ ***bayak***
An. ağl.: ***bāyāhı~bayakı*** (DS.II, 575), ***baydan*** 'başka zaman, önceden, her zaman' (*DS II*, 579),

bayıdan, bayak, baaktan, bağacık, bayacak, bayacuk, bayağ, bayağdan, bayah, bayahdan, bayahın, bayahıt, bayahtan, bayajtan, bayakdan, bayakı, bayakın, bayakıt, bayaklan, bayakleyin, bayaktan, bayırktan, bayok, bayoktan, beyağ, beyağıt, beyağten, beyaktan, beyek, beyekıt, bıyacak, biyak, biyaktan, boyahtan 'demin, az önce, şimdi' (*DS.II*, 575-576); ***bāyāhı, bayakı*** (s. 575)

bayak 'biraz önce, demin' (*TMES*, 54)

BA(>e,ı,i,o)**YA**(>e,ı,o)**K**(>ğ, h, j)
+*CAK*
+*DAN*
+*TAN/+TEN*
+*I*
+*IN*
+*IT*
+*LEYİN*

~ paya (Şor., Tel.)
baya (YUyg.)
bayiki (YUyg.)
baya 'son günlerde' (Kırg.)
bayagı 'eskiden' (Kırg.)
bayagı (Nog.)
bayakı (Trkm.)
bayırı 'önce, evvelâ' (Kzk., Kırg.)

B(>p)**AYA**(>i)+*KI/+Kİ/+GI*

Tü. > Kürt. *bayah, bayahıt, bayahut, bayak, bayahdan, bayakıt, bayağten, beyekıt, bıyacak* (*DAO*, 63)

bayağı[1] 'Aşağılık; basit, âdi, alâlade'

< ET. * ***bayakı***

TT.: BAYAĞI+ (LAŞMA/LAŞ-/ LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LIK)

bayağı[2] 'Önceki, deminki'

< ET. ***bayakı***

Bk. **baya**[2]

bayağı[3] 'Adeta, hemen hemen'

< ET. ***bayakı***

Krş. **baya** [1/2]

bayar 'Şehir, kent'

< ***bay+er***

< * *boyla eri* (Räsänen, *V*)

~ bayar (Ker.) (*Kr.TS*, 87), beyar (*DS.II*, 647)

Tü. > **Kürt.** *bayar* 'şehir' (*FKT*, 14 b), *bayer* (Hak./*DAO*, 63), *beyar* (*FKT*, 19 b)

bayat 'Eskimiş, taze olmayan'

= OT.(KB) ***bayat*** 'kadim (Tanrı)'

< OT. ***baya*** 'az önce' + ***t***

TT.:BAYAT+(LAMA/LA-/LAT-)

An.ağl.: ***bayak, bayassı*** '1.Taze olmayan, bayat; 2. Eski' (*DS.II*, 577) < * ***baya+k/+s+sı***

A. Tietze (*Ar*. 317): < ***Ar.*** *bā'it*, Sur. *bēyet*

Fars: *bäyāt*

Tietze'nin bu etimolojisine katılmak mümkün değildir. Çünkü, ET.'deki ***bayat*** adı ve sıfatı aynı zamanda bir Türk boyunun da adıdır. Ar. *bā'it* anlam bakımından da farklıdır.

Suriye Arapçası ile Farsçadaki biçimleri Türkçe yazılış ve söylenişe daha uygurdur. Dolayısiyle Tü. **bayat** > Ar. (Sur.) *bēyet*; Fars. *bäyāt* olmalıdır.

Nişanyan (*SS*, 62): **bayat** ~ ***Ar.*** *bāit* [fa.] geceden kalan, *bayat* < # *byt* geceleme, bir yerde kalma → BEYİT

NOT:

'*Gecelemek*' ile '*eski; kadim (Tanrı)*' arasındaki fark, Tü. **bayat**'ın Ar. **bā'it**'ten gelmediğinin açık kanıtıdır.

baydak, bk. bayrak

M. Räsänen, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki 1949, s. 213: *baydak* ile *bayrak* sözcüğünü birleştirir.

L. Ligeti (Kyoto 1968, s. 23): bu biçimleri birleştirmez.

bayık (hlk.) 'Doğru, gerçek, şüphesiz' (*DS.II*, 579)

= OT. ***bayık*** 'gerçek söz' (DLT)

< ***bay-(ı)k***

bayıl-['Bayılmak, şuurunu kaybetmek'

< ET. ***bay-***'bayıltmak'+***ıl-/ may-ıl-***

~ mayılmağ (*KTS*, 256)

bayındır 'Mamur'

< ET. * ***bāy+u+n+dur***

[veya:< *bay ündür/bay hündür* (?)]

A.Tietze (*TETTL*, 296): < ***Fars.*** **pāyanda** veya **pāyandār** ?

NOT: Tietze, her ne kadar (?) işareti koymuşsa da kafaları karıştırmamak için açıklama yapmak gerekecektir.

ET ve ***OT*** de **bay** 'zengin; güçlü', **bayı-** 'zenginleşmek' anlamlarındadır (*ETY, DLT*). **bay**'ın aynı zamanda 'kutsal' anlamına geldiği de bilinmektedir (***Baykal*** 'kutsal göl').

Bayındır, aynı zamanda Oğuz boylarından birisine de ad olduğu halde, hiçbir dayanağı olmadan Farsça ***pāyanda (+dār)*** sözcüğüne bağlanmak istenmesi anlamsızdır.

Nişanyan (*SS*, 62): **bayındır** ***YT*** (1934) mamur ~ ***öz***. *Bayındır* eski bir Türk adı < *bayumak* zenginleşmek, müreffeh olmak.

NOT: Nişanyan doğru etimoloji yapmışsa da **Bayındır** adı ***YT*** (= Yeni Türkçe) değildir. En az bin yıllık bir sözcük olup, boy adında da yaşamaktadır.

bayır 'Küçük yokuş'

< ET. * ***bāġır*** [= OT. *ya bağrı* 'yayın orta yeri' (DLT)]

TT.: BAYIR+ (KUŞU/LAŞ-/TURBU)

An.ağl.: ***bayhır, bayhırı*** "İniş aşağı" (*DS.II*, 579) [-h- türeme ünsüzdür.]

~ taġ baġrı 'bayır' (YUyg.)

Tü.> **Srb., Blg.** *bair* [Yugoslavya'nın Bulgaristan'dan giriş kapısının adı: *Deve bairi*'dır.]

Nişanyan (*SS*, 62): **bayır** ~ ***Ar.*** *bāir* işlenmeyen (toprak), yaban < # *bwr* (toprak) verimsiz olma, boş durma.

NOT: **YANLIŞTIR**. Çünkü, Tü. **bayır** ile Ar. **bāir** arasında hem ses ve biçim hem de anlam bakımından fark vardır.

DLT'teki ***ya bāġrı*** 'yayın orta yeri' (yani, kavisli yeri' sözcüğü de buna tanıktır. Ağızlardaki anlamı da aynıdır.

bayırcın 'Bir tür tarla kuşu'

< ***bayır+cın*** 'addan kuş adı yapan ek'

baykuş 'Baykuş, kukumav'

< ***bay*** 'güçlü; zengin; kutsal'

+ ***kuş***

= Kıpç. ***bayġuş, bayḳuş*** (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 149 b)

An.ağl.: ***baykuş*** '(mecazen) sersem, aptal, uğursuz (kimse)' (*DS. II*, 581) [*baykuş'un halk arasında uğursuz bilinmesinden dolayı.*]

baykuşbacağı 'hafif bulutlu hava'

~ baykuş (YUyg.)
bāyğuş (Trkm.)
bayġuş (Az.)
bayġu (Az./*AHYÖ*, 470)
bâykuş (Özb.)
baykus (Kzk.)

BA[< ā, å]**YK**(>ġ, ğ)**UŞ**(> s)

Tü. > **Fars.** *bāyḳuş* (*FTS*, 46 a);
Kürt. *bayeḳuş* (*DAO*, 64)

= *öŋe* (Kumd.)
ükü (Kumd., Kırg.)
üki (Kzk.)
ökö (Bşk.)
yabalak (TatK.)
mäçi başlı yabalak (TatK.)

Eren (*TDES*, 44): YOK
Nişanyan (*SS*, 62): YOK

baylan (hlk.) 'Nazlı'

< ***bay-*** 'bayıltmak'+ ***-la-n***

TT.: BAYLAN

TT.: BAYLAN- < *bay-la-n-*

An.ağl.: ***baylan, baydaŋ, bayık, bayılgan, bayın, baylak, baylam, baymak*** 'şımarık, yüzsüz, nazlı, yaramaz, terbiyesiz, arsız, densiz' (*DS.II*, 581); ***baylan, baylak*** 'tembel, işsiz güçsüz'; ***baylanlık*** 'naz, işve, şımarıklık'; ***baylan-***, ***baynan-*** 'şımarmak, nazlanmak' (s. 581-582)

Eren (*TDES*, 44): YOK
Nişanyan (*SS*, 62): YOK

baylık 'Servet, zenginlik'

< ***bay+lık***

~ baylık (Bşk., TatK., Uyg.)
bâylik (Özb.)
bāylık (Trkm.)

baymak '(Yiyecek) baygınlık vermek, mideyi bulandırmak'

< ***bay-mak***

An.ağl.: ***baymak*** '1.aldatmak; 2. Büyümek, gelişmek; 3. Bir acıya dayanmak; 4. İnanmak; 5. Kurtulmak) < ***bay-mak***
5. Zengin olmak' (*DS.II*, 582-583), ***bayal-, bay ol-***
< ***bay*** 'zengin' +***mak*** = OT. ***bayu-*** (DLT)

bayrak 'Bir milletin, belli bir topluluğun veya birkuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimde özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş'
= OT. ***bayrak~batrak*** (DLT)
< ***batır-(a)k*** [> *batrak* > *baδrak* > *baδrak* > *bayrak*]
TT.: BAYRAK+ (LAŞ-/LI/TAR [< Fars. *dār*])
An.ağl.: *baydah* (*DS.II*, 579); ***bayrak*** 'uçurtma' (s.583)
~ bayrak 'ödül' (Trkm.)
bayrak 'bayrak' (Nog., KKlp.)
= *baydak* 'bayrak' (Trkm.)

Tü.>**Ar.** (Ir., Lüb., Mıs., Sud., Sur., Yem.) *bayraḳ*; (Lib.) *bareḳ* (*AL TK.*, 42); (Buhara Ar.) *bayróq* (Doerfer: *CAJ* 12: 301); (Tun.) *bayraḳ* (Özdemir, 155); **Kürt.** *bérek* (*KTS*, 32); **Zaza.** *bêraqı, beraxı* (*ZTS*, 41, 42: *bêraqı pa kerdış* 'bayrak asmak, baş kaldırmak'); **Fars.** *beyrek* (*Redh.* 143; Gülensoy: *FATK*, 140); **Kbr.** *berak* (İ. Doğan, 1966, 317)
Blg., Srp., Arn., Rum., Rumen. dillerine de girmiştir.
(Eren, *TDES* 44)

M. Räsänen (*LTS* 213): **baydak** ile **bayrak** biçimini birleştirmiştir. An.ağl.ndaki **baydah** biçimini gözönüne alırsak, bu görüşün tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Eren'e göre yanlıştır (*TDES*, 44). Ligeti de (*Tamura Arm.* 23) bu iki biçimi birleştirmez.
Eren (*TD* 631,s.5: ('bayrak' ile 'baydak' Biçiminin birleştirilmesi kolay değildir.) der.
Nişanyan (*SS*, 62): **bayrak** = ***ET.*** **badhrak* = *batrak*

Hatice Şirin ***V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı***'na '*Bayrak Kavramı Hakkında*' adlı bir bildiri sunmuştur.

bayraktar 'Bayrak taşıyan, tutan'
< Tü. ***bayrak***+Fars. ***dār***
An.ağl.: ***bayraktar, bayrakter*** 'düğünü idare eden' (*DS.II*, 583)

bayram 'Millî ve dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan günler'
= OT. ***beyrem~baδram ~beδrem*** (DLT)
< ***baδram***
TT.: BAYRAM+(LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***bayram*** (*DS.II*, 584)
~ bayram (Krç.-Blk., Nog., Özb., KKlp., TatK., Uyg., Ker., Az., Trkm., Kzk.)
beyram (Ker./ *Kr.TS*, 87)
beyrem (TatK., Ker. /*Kr.TS*, 87)
bäyräm (Özb., TatK.)
mayram (Kırg.)
meyram (Kzk.)
meyrem (TatK.)
payram (Tel., Şor., Kuğ., Sag., Koyb., Kaça)
payran (Çuv.) "Paskalyadan önceki çarşamba" (Paasonen, 97)
peyrem (Bar., Küer.)

B(>p,m)**A**(>e)**Y**[<δ]**RA**(>e)**M**(>n)

Tü.>**Ar.** (Sur.) *beyrām* (*ALTK*, 43); **Tac.** *bayram, mayram* (< Özb.); **Kürt.** *beyrem* (*DAO*, 64)

Clauson (*EDPT* 308a): < ***Fars.*** *baδrām*
Doerfer (*TMEN* 823): < ***Tü.*** *baδram*
Sevortyan: <**bayır* [H.Eren, Sevortyan'ın *bayram*'ı, 'şölen' anlamına gelen *bay* biçiminden yola çıkarak **bayır*'dan getirmesi ve *bayrak* ile *bayram* arasında olası bir bağdan söz etmesinin yanlış olduğunu vurgulamış ve Tuvaca *bayır* kelimesinin de büyük bir olasılıkla Moğolca alıntı olduğuna işaret etmiştir. (*TDES*, 45a)]

Nişanyan (*SS*, 62): <?> **Fa** *bedh-rām* "süslenmiş, süslü, mesire yeri" **YANLIŞTIR**

NOT: OT'deki '*bayrak*' ve '*bayram*' kelime-lerinin kökündeki '***baδra-***' dikkat

çekici bir özelliktir. Buradan '**-k**' ve '**-m**' ile isim yapılmış olabilir.

Farsçadan geçtiği yolundaki görüş **YANLIŞTIR.**

bazlama = bazlamaç, bazlambaç
'Kalın açılmış yufka ekmeği'
< ***baz*** 'yansıma'+***la(m)-ba(ç)***
EAT: ***bazlammaç*** (*DKK.II*, 41)
TT.: BAZLAMA(Ç)
An.ağl.: ***bazlama, bāzama, bazdamaç bazdırma, bazı, bazıma, bazımba, bazırma, bazlamaç, bazlamba, bazlambaç, bazlambo, bazlanbaç, bazlıma, bazlımaç, bazlımba, bazma, bejdirme, berzime, besmeç, bezdirme, bezdirmeç, bezetleme, bezime, bezirme, bezlembeç, bezleme, bezlıme, bezme*** (*DS.II*, 586)

Nişanyan (*SS.*,63): **bazlama** ~ ? ***Yun.*** *máza* máξα "ekmek hamuru" <***EYun.*** *mássein* hamur yoğurmak"
YANLIŞTIR.
Eren (*TDES*, 45): < ****bazı ~ pazı*** "hamur yumağı, yufka" +**lama**. Bk. **pazı**
YANLIŞTIR.
Tietze (*TETTL*, 298): < **baz**+ '(kimya terimlerinden) esas' [< ***baz*** 'temel, esas, taban'] +***maç***]

YANLIŞTIR. Çünkü, **baz** < ***Fr.*** **base** 'temel, esas; bir asitle birleşince bir tuz oluşturan madde' demektir. Buradan bazal < ***Fr.*** **basal** sıfatı da türemiştir.
Bana göre Türkçedeki "*yansıma*" (onomatope) ****baz*** sözcüğü daha uygundur.
[<****baz*** "yansıma"+***la-ma*** /****baz+la-ma aş***]
Çünkü, Anadolu ağızlarında: ***bazlama, bāzama, bazdamaç, bazdırma, bazı, bazıma, bazımba, bazırma, bazlamaç , bazlamba, bazlambaç, bazlambo, bazşlanbaç, bazlıma, bazlımaç, bazlımba, bazma, bejdirme, berzime, besmeç, bezdirme, bezdirmeç, bezetleme, bezime, bezirme, bezlembeç, bezleme, bezlıme, bezme*** sözcükleri "Mısır, arpa, darı ve buğday unlarından yapılan mayalı, mayasız, yağlı, yağsız, şekerli, şekersiz, ince ve kalın pişirilen saç ekmeği" (*DS.II*, 587) demek olup,***baz/bez/bes/bej** biçimlerinde kök olarak yaşamaktadır. Bu sözcükler, *hamurun saç üzerinde pişerken çıkardığı sesle* ilgilidir.

XIV. yüzyılda yazılmış olan ***DKK***'nda da geçen **bazlammaç** sözcüğünün alıntı olabileceğini söylemek bile dil mantığına terstir.

Bk. Tuncer Gülensoy, 'Anadolu Yer Adları Üzerine Bir Araştırma: *BAZLAMBAÇ*', ***TK*** C. XVII, Sayı: 197 (Mart 1979), s.41-44.

bebek 'Küçük çocuk, bebek'
< **** be+be*** 'yansıma' +***k***
~ baabıy (Alt.) (*ATS*, 33)

becer-['Güç görünen bir iş veya duruma çözüm bulmak, üstesinden gelmek'
< ***bacar-*** < ? ****başar-***
TT.: BECER- (İ/İKLİ/İKLİLİK/İKSİZ/İKSİZLİK/ME)
An.ağl.: ***becerle-*** '1. elde etmek, bulup buluşturmak, ele geçirmek; 2. kötü bir işin hakkından gelmek; 3. dayak atmak; 5. ırzına geçmek' (*DS.II*, 592);
beşirle-, becelle-, becerle-, beşer-, beşi- (*DS.II*, 644)

Tü. > **Kürt.** *bécer* 'becermek' (*DAO*, 65)

Eren (*TDES*, 45): YOK

bediz 'Süs'
< ET. ***beđiz*** 'tezyinat, kabartma veya heykel'; KB. ***beđiz***
< **** beδiz***

Buradan: *beđiz+e-* 'süslemek'

beğ 'Bey'
= OT.***beg ~ bég ~ bēg***
'bey, koca, evli erkek' (DLT); Uyg. (İKPÖ): ***bäg*** 'bey, soylu kişi' ~ Kpç. ***bi*** (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 151 b)
< **** bēg***

Arat (*ETŞ*, 308): < **bäk** 'sert, güçlü'

TT.: BEĞ → BEY
~ bäy (Az.)
bəy-aġa (TatK.) < Çuv. **pəj-axa** (*EŞT*, 67 b)
bäk (Uyg.)
bay (Kzk., Uyg.)
biy (Kmk.)
bī (Kar., Yak.)
pēg (Uyg.)
pig (Hak.)

B(> p)**E**(> ä, ə, ē, i)**K**(> g, y)

Tü.> **Ar.** (Lib.) *bek*; (Sud.) *beh*; (Ir., Lib., Lüb.,Sur.) *bi:k* (*ALTK*, 44); **Kürt.** *beg* (*KTS*, 25; *FKT*, 16 a; *DAO*, 66: ***él yamane ya beg yamane?*** 'El mi yaman, bey mi yaman?'); *begîtî* 'beylik, bey olma hali' (*KTS*, 25); *beglık* (*DAO*, 66: ***Sanki beglık-a baw-é wi heye*** 'Sanki babasının beyiği vardır'; **Fars.** *bég, big, bek* 'bay, bey' (*FTS*, 54 a, 61 b); **Romen.** *bei* ~ *beiu* '1. bey, prince; 2. partie creuse d'un osselet' (L. Şaineanu, 36 b; T. Loebel, 126 b; Gülensoy:*RTK*, 3), *beizadea* 'prince, son of a sultan; son of a prince' (L. Şaineanu, 36 b; T. Loebel, 126 b); **Zaza.** *beg* (*ZTS*, 33); **Fars.** *big, bek* (*Redh.* 164; Gülensoy: *FATK*, 141)

[*beg* kelimesi XV. Yüzyılın ortalarından itibaren eski haşmetini kaybetmeye başlar, başta sultan olmak üzere yüksek rütbelilerin unvanları sıralanırken buna pek rağbet edilmez. Hattâ XV.yüzyılın başlarında Çelebi Sultan Mehemmed'den sonra kitabelerde 'beg' görülmez.]

beğen-['Hoşlanmak'
< ***begen-*** (< ? ***beg+e-n-***) 'bey gibi görmek'
Krş. DLT: ***begeç*** 'beyceğiz'
begle- 'bey saymak'
begsik 'bey gibi, beye benzer'
TT.: BEĞEN- (CE/Dİ/DİR-/İ/İL-/İŞ/ME/ME-/MEZLİK/)
Eren (*TDES*, 46): YOK

Nişanyan (*SS*, 63-64): **beğen[mek** = ***ET.?*** *beğenmek/beğelmek* hoşlanmak, takdir ve tasvip etmek.

beğeni ***YT*** (1935) 'Rağbet'
< ***beg+en-i***
An.ağl.: ***beenisiz*** 'üstü başı düzgün olmayan, kılıksız' (*DS.II*, 597)

beğir-['(hayvan) melemek'
< * ***bē*** 'yansıma' + ***kir-***
An.ağl.:***beğir-, bēar-, begir-, beğer-, beğur-, beŋir-, bēr-, bogür-, boğor-, bögir-, bögür-, böğle-, böğrü-, börülde-, büğür-, bür-*** 'Hayvan bağırmak, melemek, acı acı ses çıkarmak' (*DS.II*, 597)

BE(>o,ö,ü)+*G(>ğ)İ(>e,o,u,ü)R-*
BE+*D)İR-*
BĒ+[*Gİ=ø*]*R-*
BÖ+*R-ÜLDE-*
BÜ+*R-*

beğit 'Av hayvanlarını yakalamak için tuzak'
< ET. ***bek*** 'gözcü; gözcü kulübesi' +***(i)t***
An.ağl.: ***bekit-*** '1. bir yere gözcü koymak, nöbetçi dikmek; 2. kuşatmak, çevirmek' (*DS.II*, 603)
< ***bek+(i)t-***

A.Tietze (*TETTL*, 305): < ***Bizans Yun.*** *pağida.* **YANLIŞTIR.**

bek 'Katı, sağlam, sert', krş. **berk**
An.ağl.: ***bek, beki, berk*** 'Katı, sert, sağlam, kuvvetli' (*DS.II*, 600)

bekçi 'Bekçi'
< * ***bek*** [<* ***berk***]'gözcü'+***çi***
Krş. ***berkle-*** 'korumak'
DLT: ***bekiş-*** 'sağlamlaşmak'
bekle- 'beklemek, gözetmek'

Tü. > **Kürt.** *bekçi* (*DAO*, 67); **Zaza.** *bekçi* (*ZTS*, 33)

beket-[(hlk.) 'Kapatmak, tıkamak, örtmek', bk. **bekit-**
< ***bek*** 'muhkem, kavi, sağlam' (DLT) +***(e)t-***
TT.: BEKİT-
An.ağl.: ***beket-, beget-, beke-, bekit-, berket-, berkit-*** 'Kapatmak, tıkamak, örtmek' (*DS.II*, 601)

BE[R]K (>g)+**E**(>i)**T-**

bekiş-[(hlk.) 'Pekişmek, sertleşmek, katılaşmak, sıkışmak'
< ***bek+(i)ş-***

An.ağl.: ***bekeş-, beki-, berkil-, berki-, berkiş-, berkleş-*** (*DS.II*, 602); ***bekiştir-, bekeştir-, beket-, bekit-, berket-, berkih-, berkiştir-, berkit-, borkiştir-*** 'sağlamlaştırmak, pekiştirmek' (s.603)

bekit-['Sağlamlaştırmak, kapatmak'

= OT. ***bekit-*** (DLT)

< ****berk+i-t-*** 'Kilitlemek, sağlamlaştırmak'

DLT: ***bekiş-, bekit-, bekle-, beklen-, bekleş-, beklet-, bekreş-, bekriş-, bek tur-, beküş-, bekütt-*** < ****bek/berk***

krş. **berki-(t-)**

An.ağl.: ***beketmek, begetmek, bekemek, bekitmek, berketmek, berkitmek*** 'kapamak, tıkamak, örtmek' (*DS.II*, 601)

Uşak ağzı: **kapıyı *beket-*** 'kapatmak'

BE[R]K(>g)+*E(>i)-T-*

~ bekit- (Kzk./*KTTTS*, 86)

bekitüvli 'kapalı' (Kzk.)

bekle-['Beklemek, gözetmek, kollamak'

< ****bek+le-*** 'beklemek, gözetmek, saklamak, hapsetmek; pekitmek, kapatmak, bağlamak' (DLT)

DLT'te: *beklen-, bekleş-, beklet-* biçimleri de vardır.

Krş. **berkle-** 'korumak'

TT.: BEKLE-(ME/MELİ/LENİL-/N-/NMEZLİK/NTİ/Ş-/TİL-/TME/T-/YİŞ)

Hamilton: <* **bek** "sabit, sıkı, güçlü"+-**le-**

Nişanyan (*SS* 64): **bekçi** < ****bekmek*** → BEKLE-

bekle[mek = **ET.** *beklemek/ *bekmek* pekitmek, gözetmek, saklamak, korumak (xı)< *berk/bek* → PEK

bekmez, bk. ***pekmez***

= OT. ***bekmes, pekmes*** (DLT)

An.ağl.: ***bekmez, behmez, bepez, betbez*** 'pekmez' (*DS.II*, 604)

Tü. > **Kürt.** *bekmez* (*DAO*, 68); **Kbr.** *bekmez* (İ. Doğan, 1966, 317)

beksimet, bk. **peksimet**

Tü. > **Zaza.** *beskımatı* (*ZTS*, 37) [-ks- > -sk- göçüşmesi ile]

bel[1] 'Vadi'

< ****bēl***

An.ağl.: ***bel, belen*** 'dağ silsilesi' (*DS.II*, 605); ***bel altı*** 'uçurumların, yarların ve bazı dağların altında görülen oyuk' (s.606)

belen, beleŋ, bel, belalan, belan, belenğ, belenk, belon, bilan, bilān '1. Tepe, yüksek yer, üzeri yassı tepe, ufak tepe; 2. Sırt, bayır, yamaç, dağ eteği'(*DS.II*, 611)

~ bel '1. sırt, bel; 2. dağ sırası' (Alt.)

Nişanyan (*SS*, 64): YOK

bel[2] 'Bel; kalça ile karın arası'

< ***bél***

Eren (*TDES*, 46): ***bel*[1/2] YOK

Nişanyan (*SS*, 64): **bel**[1] = ***ET.*** *bél* gövdenin orta bölümü, iki dağ arasındaki eşik (xı)

bel[3] (hlk.) 'İşaret, im'

Krş. OT. ***belgü*** 'nişan, im'
< * *bel+gü/ bel+gü+lüg* 'belli'

An.ağl.: ***bel et-, bel bas-, bel bel et-, bel koy-, bellek koy-, belle-, bellik et-, bellile-, bellilik et-, bellil-, bel yap-*** (*DS.II*, 615)

BEL (ET-/BAS-/KOY-/YAP-)
BEL+ (LE-/ Lİ+LE-/ Lİ+LİK/ Lİ+L-)
bellik 'nişan merasimi' (s.623);
bellilik '1.mezar taşı; 2. nişanlanan kız veya erkeğe verilen çevre, mendil'

bel4 'Meni'

An.ağl.: ***bel getir-, belini getir-*** 'meniyi indirmek'; ***bel gevşekliği*** 'bel suyunu, meniyi tutamama hastalığı' (*DS.II*, 616); ***belipek*** 'cinsî arzularına kendini kaptırmayan' (s.620)

belbağı 'Kuşak, kemer'

< ***bel+bağ+ı***

An.ağl.: ***belbağı, belbağ, belcek,***

béllik, beltik (DS.II, 606)

belcek (hlk.) 'Eteklik'

< ***bel+cek***

An.ağl.: ***belcek, belçek, belden, beldenlik*** (*DS.II*, 607)

belé (hlk.) 'Böyle'

< ***böyle*** < ****bu+ile***

An.ağl.: ***bele, béle, beli*** (*DS.II*, 608)

~ bele, bēle (Ker.)

Tü. > **Kürt.** *belé* (*DAO*, 68)

bele-[1]['Beşiğe bağlamak'

< OT. ***bélä-*** (DLT) < ***bé:l+e-***

[< ***bēle-*** 'kundaklamak'] (T. Tekin)

TT.: BELE- (ME/N-)

An.ağl.: ***bele-, béle-, belekle-*** (*DS.II*, 610)

~ bīele- (Hlç.)

biälä- (Yak.) < *bēlä-*

= Moğ. ***ölügei*** 'baby's cradle, swadling clothes', Hal. ***ölgiy*** ay. (T. Tekin, *Mak.I*, 213)

Tü. ***balçug*** > **Mac.** *bölscö* 'cradle'

bele-[2] 'Bulaştırmak'

< ET. ***bulġa-***

An.ağl.: ***bele-, bile-, bulakla-*** '1. bulamak, bulaştırmak; 2. karıştırmak, katıştırmak' (*DS.II*, 611); ***beleş-*** 'yere yuvarlanmak' (s.615)

Eren (*TDES*, 46): **bele-**[1/2] YOK

belek[1] (hlk.) 'Kundak, çocuk bezi'

< **** bé:l+e-k***

An.ağl.: ***belek, belak, bele, beleg, beleyh, bez belek, bölek*** (*DS.II*, 608), ***belenk*** (s.612); ***belek*** (*YKS*, 19)

BE(>ö)**L**+*E*(>a)-[*N*]*K*(>g, h)

belek[2] 'Hediye'

= ET., OT. ***béleg(k)*** (DLT)

< **** béle-k***

DLT: ***belikle-, belekle-*** 'armağan kılmak'

An.ağl.: ***belek, benek, beneklik*** (*DS.II*, 609)

~ bülek (Bşk., TatK.)

belek[3] 'Üzerinden yol geçen tepe'

< ***bel+(e)k*** 'addan ad yapan ek'

Bk. **bel**[1]

belek[4] (hlk.) 'Alacalı, karışık renkli'

An.ağl.: ***belek, beleyh*** (*DS.II*, 609)

< ***bula-*** 'bulaştırmak'

< ****bulġa-*** +***-k*** [< ****** *bulġa-ḳ*]

TÜ. > **Zaza.** *belek* 'alaca renkli', *belekı, belekın* 'alacalı' (*ZTS*, 33)

A. Tietze (*TETTL*, 309): < ***Erm.*** **balak** (Dankoff, 1995, no. 42)

YANLIŞTIR. Çünkü, OT'deki **bulġa-** fiili > **bula-** > **bele-** olmuştur.

DLT: ***bulġak, bulġayuḳ*** 'bulanık', ***bulġama*** 'yağsız ve tatsız bulamaç', ***bulġan-*** bulanmak; kızmak, öfkelenmek; karışmak' ad ve fiilleri yeterli kanıttır.

belek[5] (hlk.) 'Korku'

< ET., OT. ***beling***

Bk. **belinle-**

Eren (*TDES*, 47): **belek** YOK

belemir 'Tanelerinden yağ çıkarılan bir çeşit ot'

< ? **** belen*** 'bayır, yamaç'

+***mür(t)*** 'bayır otu'

Krş. DLT: **murç** 'acı biber'

An.ağl.: ***belemir, belemür*** (*DS. II*, 611), ***bélemür; melemir, pelemir***

= *acamık* 'peygamber çiçeği' (*DS.I*, 36); *acımık, acımığ, acımıh, acımuh, acımuk, acimık, acimik, acumuk* '1. çok sık dallı, acı ve fena kokulu bir yaban otu; 2. çokça buğday tarlasında biten ve ***delice***, ***karamuk*** da denilen ot ve tohumu' (s.50); 'tereye benzer, yenilir ekşi bir ot' (s. 51)

Eren (*TDES*, 47): **belemir** < Kökenini bilmiyoruz.

belen[1] 'Dağ sırtında geçit veren çukur yer'

< ***bél+(e)n***

An.ağl.: ***belen, beleŋ, belalan, belan, beleng̃, belenk, belon, bilan, bilān*** (*DS.II*, 611)

Krş. **bel**[1]

Eren (*TDES*, 47): YOK

belen[2], bk. **belin**

An.ağl.: ***belen ol-*** 'Havale hastalığına tutulmak' (*DS.II*, 613)

belen-[1]['Bulaşmak, bulanmak, serpilmek'

< ***bula-*** [<* *bulġa-*]

+***-n-***

An.ağl.: ***belen-, bélen-, bölenmah, bölen-, böyen-*** (*DS.II*, 613)

BE(> é, ö)L(> y)EN-

Eren (*TDES*, 47): YOK

Nişanyan (*SS*, 64): YOK

belen-[2]['Çocuk kundaklanmak'

< ***bele-n-***

beler-[(hlk.) '(Göz için) Akı iyice belirecek biçimde açmak'

< ***bél+(e)r-*** < ****bél*** 'şişkinlik, kabarıklık'+ ***(e)r-***

Krş. ***mor+(a)r-, kız+(a)r-, sarar-*** (< ET. *sarıġ+(a)r-* [> *sarġar-* > *sarar-* (-ġ- düşmesi ile)]

An.ağl.: ***beler-*** 'göz, haddinden fazla açılmak, açılıp kalmak' (*DS.II*, 614)

belercin 'ahmak, budala' (*DS.II*, 614) < *beler-cin*

belercin gözlü 'gözlerini iyice açarak bakan kimse';***belere kal-, belerip kal-, belur-*** 'ansızın korkmak, gözlerini açarak bakakalmak';***belergen, belerük, bölerük*** 'patlak, dışarı fırlamış, devrik (göz hakkında)'; ***belergöz*** 'Şaşkına dönmüş'; ***belergöz et-, belergöz ol-*** (*DS.II*, 614)

BE(>ö)LER- (CİN gözlü/E kal-/İP kal-/GEN/ÜK/GÖZ et-/ol-)

Eren (*TDES*, 46): YOK

A. Tietze (*TETTL*, 309): < ***belir-*** 'görünür hâle getirmek'

YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET***'de **belgür-** fiili '*belir-*' anlamınadır.

Ayrıca, ***beler-(t-)*** fiilinde 'gözü iyice açıp, şişkin hâle getirmek' anlamı vardır.

Nişanyan (*SS*, 64): **beler[mek** = ***ET***. *belermek* gözlerini aşırı açmak (XIV) → BELİR-

belerce (hlk.) 'Rengi sarımtırak beyaz olan, küçük çekirdekli, ince kabuklu üzüm'

< ***beg+ler+ce***

An.ağl.: ***belerce, berelce, belerçe*** (*DS.II*, 613)

belert-['Gözlerini, akı çok görünecek biçimde açmak'

< ***bél+(e)r-t-***

An.ağl.: ***belert-, berelt-*** (*DS.II*, 614; *YKS*, 19)

belerti (hlk.) 'Deride hafif morumsu renk'

< ***bél*** 'şişkinlik, kabarıklık' ***+(e)r ti***

belge 'Vesika'

= OT. ***belgü*** (DLT, KB)

< ET. ***belgü***

KB.: **belgü (le-; lük; r-; rt-)**

An.ağl.: ***belge*** 'Kısım, parça' (*DS.II*, 616)

~ Moğ. ***belge***

Tü. > **Kürt.** *belge* 'delil, ispat' (*FKT*, 16 b); **Zaza.** *belge* (*ZTS*, 34)

belgi (hlk.) '1. Bir odayı ikiye ayıran kısım; 2. yüklük; 3. nişan; 4. hedef'

< ***bél+gi***

An.ağl.: ***bel, belgi, bélgi, belik, belinti*** (*DS.II*, 616)

BE(/é)L/+*Gİ/+İK/+İNTİ*

~ belgi 'simge' (Kzk., Kırg., Özb.)

bälgü (Uyg.)

bilgi (TatK.)

bildä (Bşk.)

belgisiz (hlk.) 'Belirsiz'

< ***bél+gi+siz***

belik (hlk.) 'Saç örgüsü'

= OT. ***belik*** 'fitil, kandil fitili' (DLT)

< ***böl-(ü)k***

An.ağl.: ***belik, beğlik, belek, bellik*** 'saç örgüsü'; ***belik, bélik, belgi, bilik*** 'bölük, parça, kısım' (*DS.II*, 617); ***belgi, bélgi, belinti*** 'bir odayı ikiye ayıran kısım'

BÖ(>e, é)L-*Ü(>e, i)K*
BÖ(>e, é)L-*GÜ(>i)*
BÖ(>e) L-[*L***]***ÜK*
BÖ(>e) L-*ÜNTÜ (-inti)*
BÖ(>e)[*Ğ***]L-***ÜK (>ik)*

Tü. >**Kürt.** *bélik* 'bölük' (*DAO*,69)

belin 'Ürkü, korku'

An.ağl.: ***belen, beleŋ, belin*** '1. havale denilen hastalık; 2. sara; 3. uçuk'; ***belen, belin*** 'deli'; ***belengez*** 'düşüncesiz, tasasız' (*DS.II*, 612-613)

belin-[(hlk.) 'Bölünmek'

< ***böl-(ü)n-***

Bk. **belik**

belinle-[(hlk) 'Korkmak'

= OT. (KB) ***beliŋ*** 'korku' +***le-***
EUYT. ***beliŋ***
DLT: ***beling*** 'düşman gelmesi yüzünden halka düşen ürküntü ve korku'; ***belingle-; belingçi*** 'çok korkak, çok ürkek'

An.ağl.: ***belinle-, beliŋle-, beğille-, beğirle-, behikle-, belekle-, belengle-, belenle-, beliŋe-, belingle-, belinlen-, belinne-, belünle-, bengilde-, bengildek ol-, bengille-, benilde-, benile-, benille-, benirle-, berile-, berille-, beringne-, berinle-, berkedek düş-, beyik-, beyne- , beyni-*** 'irkilmek, afallamak, şaşırmak' (*DS.II*, 618)

BELİ(>e)NG 'korku'+*LE-*
BELİ(>e, ü)N(>k)+*L(>n)E-*
BELİŊ+*E-* [-l- =ø]
BEĞİL(>r)+*LE-* [-n- = ø]
BENGİL+*DE-* [-ln- > -n-l- olmuş]
BENİ[R]+*L[L]E-* [-ŋ- > -n- olmuş, -r- türemiş]
BERİ[N]+*L[L]E-* [-l->-r- olmuş]
BERİNĞ+NE- [l- >-r- olmuş]
BEYİK- < bay-(ı)k-

~ beliŋ 'korku' (Trkm.)

belir-['Belirmek'

= ET., OT. ***bälgür-*** (DLT); Uyg. OT (DLT) *bälgür-är*

< ****bälgürä-r,***

Uyg. *bälgürt-, bälgürt-ir* (sonra, *bälgürt-*)

< ****bel + gü+ r-***

TT.: BELİR- (GİN/GİNLEŞME/LEME/LE-/LENİM/LNME/LEN-/Lİ/LİLİK/ME/SİZ/SİZLİK/TEÇ/Tİ/TİK/TİLEN/TİLİ/TİL-/TİSİZ/TKEN/TME/T-)

An.ağl.: ***belur-, beler-*** 'açılmak, gelişmek' (*DS.II*, 624)

belürgen, belürtü 'belirti, ilk görünüş' (*DS.II*, 624)

Bk. N. Özkan, 'İsme gelen ekleri de alan bir fiil gövdesi: ***belir-***', *TDAY-Belleten* 1996, Ankara, 1999, s. 213-220.

belirsiz 'Belirli olmayan'

< ET. ***bel+gü+süz***

TT.: BELİRSİZ+(LİK)

belirt-['Açıklamak'

< ***bel+ür-t-***

TT.: BELİRT-(EÇ/EN/İK/İLEN/İLİ/İL-/İSİZ/KEN/ME)

belle-['Ezberlemek'

< ET. ***bel*** 'işaret, alâmet' + ***le-***

TT.: BELLE- (K/M/N-/TEN/TİCİ/T-)

An.ağl.: ***bellile-, béllile-, bellekle-, bellüle-*** 'bellemek, öğrenmek' (*DS.II*, 623)

bellek 'Hâfıza'

< ***bel+le-k***

An.ağl.: ***bellegen, bellekci, bellekçi, belleyen*** 'Akıllı, çabuk öğrenen' (*DS.II*, 621); ***bellekli*** 'belleği kuvvetli'

belleme (hlk.) '1. Binek hayvanını soğuktan korumak için beline sarılan veya eyerin altına konulan keçe, meşinlenmiş keçe; 2. Eyerin üstüne konulan yastık; 3. Ar-

kası basık bir tür erkek ayakkabısı; 4. Ayakkabıya vurulan yarım pençe; 5.Eteklik; 6. Yarım; 7. Kapı arkasına iki yerinden çakılan kalın ağaç' (*DS.II*, 621)

< ***bél*** 'gövdenin ortası, bükülen yeri' ***+le-me***

belli 'Belli'

= OT. ***belgülüg*** (DLT)

< ***bel*** 'işaret, nişan'***+gü+lüg***

TT.: BELLİ+ (LİK/SİZ)

An.ağl.: ***bel, belik, bellek, belli, belliğ, bellik, bellilik, bilgilik*** 'işaret, nişan' (*DS.II*, 604-605)

Tü. > **Kürt.** *bewli* 'belli, aşikâr' (*DAO*, 73) < ***belli*** [dissimilasyon ile]; **Zaza.** *beli, belli,bellu, bêllu, bowli, bolû* (*ZTS*, 34, 40, 48, 49)

belik 'Saç örgüsü'

= OT. ***belik*** 'fitil' (DLT)

An.ağl.: ***belik, beğlik, belek, bellik***. 'saç örgüsü' (*DS.II*, 617)

belikle-['Saçları örmek'

< ***belik + le-***

ben¹ 'Birinci tekil kişi zamiri'

= ET.,OT. ***ben*** (~ ***men***) (ETY., DLT)

Çekimi:

TT.	ET.
ben	men
bana	maŋa
beni	meni
benim	meniŋ

Irak Türkmen ağızlarında çekim:

TT.	Ker.	Er.	Köp.
ben	men	bılem	bilem
bana	mene	bıleme	miye
benim	menem	-	-
benim için	mënemçi ~mënimçin ~memçın	bılëmçi	bilëmçi
benim	mënimnen	bılëmnen	bilemnen
			Te. bılemce

ben² 'Tende bulunan koyu renkli leke ya da kabartı'

< ET. ***beŋ*** (XI.yy.); ***mäng*** (*EU TS*, 129)

TT.: BEN+ (LENME/LEN-/Lİ)

An.ağl.: ***benk, beğ, benğ*** (*DS.II*, 628)

BENG(>k, ğ)
BEĞ < ***beng*** [-n- = ø]

~ meŋ (Trkm., Nog., KKlp., Kırg., Alt., Tel., Şor, Küer., Tar., Tuva)
meŋdi 'benli' (Kırg.)

Tü. > Blg. *bénka* (*BER* 1: 42)

Ramstedt (*NyK* 42: 233; KWb. 261 b): Moğ. **mengge** = Tü. **beŋ**
Nişanyan (*SS*, 65): **ben²** = ***ET.*** *beŋ* cilt lekesi (XI) <?> ***Fa.*** *beng*

YANLIŞTIR. Türkçeden > Farsçaya geçmiştir.

benbenci 'Kendini çok öven'

< ***ben+ben+ci***

An.ağl.: ***benbenci, bencik, bengildek, benlikçi, benlikli, benlukçi, bennek, bennikci*** (*DS.II*, 625)

bencil 'Egoist'

< ***ben +cil***

TT.: BENCİL+ (CİLCE)

An.ağl.: ***bencil*** 'Ara bozan' (*DS. II*, 626); ***bencik, benlikli*** (s. 629)

bencileyin 'Benim gibi'

< ***ben+ci+leyin***

An.ağl.: ***bencilen, bencileŋ, bencileyin*** (*DS.II*, 626)

ben düş-[(hlk.) 'Üzüm olgunlaşmaya başlamak'

< ***ben düş-***

An.ağl.: ***beŋ düş-, benek düş-, beng düş-, benlen-, bennen-*** (*DS.II*, 627)

benek 'Herhangi bir şey üzerindeki ufak leke, nokta, puan'

= ET., OT. ***benek*** 'tane, habbe' (DLT)

< ****beŋ+(e)k***

TT.: BEN+ (EK/EKLENME/EK LEN-/EKLİ)

An.ağl.: ***benek*** '1. Herhangi bir kumaştan alınıp süs olarak işlenen ufak parça; 2. Serpme olarak işlenen nakışın her biri; 3. üzüm salkımında olgunlaşan ilk tane' (*DS.II*, 627)

Tü. ***beŋ** > **Fars.** *benek* 'noktacık'; **Kürt.** *benek, belek* (*KTS*, 27); **Zaza.** *beng* (*ZTS*, 34)

Eren (*TDES*, 47): YOK

G. Clauson (*ED*, 350): < ***Fars.*** **banak** 'ufak
dane' [< **ban** 'dane' +**ak** 'Fars. küç. eki']
Nişanyan (*SS*, 65): **benek** ~ ***Fa.*** *benek* [küç.] noktacık, küçük ben, sivilce < *beng* →BEN²

YANLIŞTIR.. OT'de **benek** '1. bakır para; 2. tane, habbe' anlamlarında olup Tü.**ben²**' den *küçültme eki* ile yapılmıştır.

TS.I, 169: < Türkçe.

bengi ~ bengü 'Ebedî'
= ET. ***beŋgü,***
Uyg. ***meŋgü, meŋü; mängi ~mänigi*** (*EUTS*, 129)
MA: ***mengü*** (70-6)
< *meŋ+(g)ü
TT.: BENGİ+ (LE-/LEŞ-/LİK)
An. ağl.: ***bengutaş, bekgütaş, bengü*** 'anıt' (*DS.II*, 628)
~ mönü (Çağ.)
mönkü (Oyr., Tel., Leb.)
möŋkü (Alt./*ATS, 136*)
möŋge (Soy.)
mögü (Şor., Kaç.)
möge (Hak.)
möŋü, mögö (Yak.)
(Räsänen, *V*)
mükü (Sag.) mükü
meŋgi (Kzk.)
menü (Tob.)
mängü (Özb.)
meŋü (Uyg.)
mingi (Krç-Blk.)

M[~B]E(>ä, i, ö, ü)NG[~ŋ] (>k)İ(>ü)
MENÜ
MÄD(>n)Ü
MİNGİ
MÖGE(> ö, ü)
MÖDÜ
MÜKÜ

= Moğ. ***möŋke*** (*KWb*. 266)
= Kore. ***mango*** 'ebedilik' (Poppe, 35)

Tü. > **Kürt.** *bengu* (*DAO*, 70)

Eren (*TDES*, 47): YOK

Tarihî Türk dili alanında: *beŋgü, meŋgü, mengü, mengi, mingi, miŋü* biçimleri kullanılmıştır.
Räsänen'e göre: < Çince: *man* 'on bin' +*ko* 'alt' (s.335, 342)

benimse-['Benimsemek'
< ben¹ + im+se- 'sahip çıkmak, kabullenmek'

beniz 'Beniz'
= ET. ***beŋiz***; ***mängiz*** (*EUTS*, 129)
~ OT. ***meng(i)z*** 'beniz, yüz'
< * bäńj (Räsänen, *V* 70)
An.ağl.: ***beŋne*** 'beniz, yüz' (*DS.II*, 629); ***beŋzi boz, benzi bezik*** 'yüzü solgun' (s. 630)
~ beŋiz (Krm., Az.)
méŋiz (Çağ.)
meŋiz (Kzk.)
meyiz (Hak.)
mégiz (Hts.)
meŋzi "yanak" (YUyg.)

ME(>é)D(>g, y)İZ

Tü. > **Kürt.** *beŋz, bengz, begz, beḳz* (*DAO*, 70)

Eren (*TDES*, 47): YOK

benli 'Benli, beyaz lekeli'
< ET. ***bäŋlig*** (*Tuny*. 44)

benlik 'Kendini beğenme, övme, kibir'
< ben+lik
An.ağl.: ***benlik, benbenlik, bencilcilik, bennik*** (*DS.II*, 629); ***bennikçi, bennükçi*** 'inatçı' (s. 630)

benze-['Benzemek'
< ***beŋze-*** (< ***beŋiz*** 'yüz rengi'+***e***)
< *meng(i)z+e-
KT, Uyg. *meŋ(i)zet-*, DLT. *mengze-*
TT.: BENZE- (ME/R/RLİK/RSİZ/RSİZLİK/Ş/ŞEN/ŞİM/ŞLİK/ŞME/Ş-/ŞMEZLİK/Tİ/TİCİ/TİL-/TİŞ/TME/T-/YİŞ)
An.ağl.: ***benzeş*** (*DS.II*, 630); ***beŋ(ı)zed-*** 'benzetmek' (s. 630)

bere 'Yara, sıyrık'
= ET. ***bere***
[< ***ber-** 'vurmak']
TT.: BERE+ (LE-/LEN-/Lİ)

berelen-['Yaralanmak, bereli duruma gelmek'
< ***bere+le-n-***

beri 'Beri'
= OT. ***berü*** (DLT)
[< * ***bērü~bé:rü***]
TT.: BERİ+ (Kİ)
An.ağl.: ***beriğiki*** (*DS.II*, 635)
~ bēri (Trkm.)
bēr (Tuva)
pēr (Hak.)

Tü. > **Kürt.** *beri* 'önce' (*KTS*, 29; *FKT*, 18 a)

beriki 'Beriki, berideki'
< ET. ***bärüki*** (*Tuny.* 46)

berk (~ **bek**) 'Katı, sağlam, sert'
< ET. ***berk, bek*** 'güç, kuvvet, güçlü, kuvvetli, sık' (Arat, *ETŞ* 331); ***bek katıġ*** 'çok sert'

ET: **BERK**+(it-, le-)
BEK+(i-, (i)t-, (i)ş-, (i)n-, (i)l-, (i)t-tir-, ü-, (ü)t-; üt "*gizli, saklı*", (ü)r-; le-.

TT.: BERK+(İ-/İT-/İTME/LİK); BEK+ (Çİ/ÇİLİK/İNME/İN-/İT-)
An.ağl.: ***berk, bek*** 'kuvvetle, şiddetle, sıkı olarak' (*DS.II*, 635)
berkit-, bekit- 'sıkıca bağlamak'

berke 'Kamçı'
= ***berge~berke*** (DLT),
berge çatıla- 'kamçı şaklatmak'

KB.: kılıç **berge** (5279)
berge kıyın (5279)
kın **berge** zından (893)
berge ur- (5281, 2580)
berge tut- (528)
berge bul- (2988)
berge yi- (2296)

An.ağl.: ***berke*** 'kanepe' (*DS.II*, 635)

berge hakkında geniş bilgi için bk. *TTT IV B*, not. 7.

TT.I, s.173'te "**berge**" ya da "**berke**" üzerine hiçbir bilgi yoktur. Fakat, "**Berke**" kişi adı olarak Türkçede kullanılmaktadır.
Nişanyan ve Eren'de YOK.

berki-(t-)['Sağlamlaş(tır)mak, kökleş(tir)mek'
= ***be(r)kü-***
< ***be(r)k +i-***]'sağlamlaşmak, kuvvetlenmek'
Krş. ***bekit-***

KB'de: **bek** (~ **berk**) 'pek, sağlam' (**lik; i-; it-; le-; len-; let-; rü** 'sağlamca, sıkıca, setçe' ; **ürt-; üt-**)

TT.: BERKİ- (N-/TME/T-)
An.ağl.: ***berkimek, bekeşmeg, bekimek, bekişmek*** 'iyileşmek, sağlamlaştırmak' (*DS.II*, 635)

BE[R]K+*İ-T-/-Ş-*

bert-['Yara olmak, incinmek'
= OT. (DLT, KB) ***bert-*** 'berelenmek'
~ MA. ***bert-***
< ***ber-t-***
DLT: ***bertin-*** 'berelenmek',
bertiş- 'sertleşmek, birbirini kesmek ve yaralamak'
< * ***bä-*** 'sert olmak' + ***-r-*** 'pekiştirme eki' + ***-t-*** 'ettirgenlik eki' (Hamilton, *İKPÖ*, 169)
TT.: BERT- (İK/İL-/İN-)
An.ağl.: ***bertilmek, berikmek, berkilmek, berkmek, bertemek, bertikmek, bertimek, bertinmek, bertlemek, bertmek*** 'incinmek, burkulmak' (*DS.II*, 637)
~ bertin- (Alt.) '(ayak için) kemiğin yerinden çıkması'
= Moğ. ***berte-*** 'incinmek'

BERT(~K)-/*İ-//-İK-/-İL-/-İN-/LE-*

Eren (*TDES*, 48):YOK

bertik (hlk.) '1.Yara, bere; 2. İncinmiş, burkulmuş eklem'
< ***bert-(i)k***
An.ağl.: ***bertik, bertig, bertük, börtük*** (*DS.II*, 636) **bertik** 'yara, bere; incinmiş, burkulmuş'

= OT. ***bert-*** (DLT)+ ***-(i)k***
An.ağl.: ***bertik, bertig, bertük, börtük*** 'yara, bere' (*DS.II*, 636)

BE(>ö)RT-*İ(>ü)K*

~ bertük 'bere, çıkık, kırık' (MA., 72-5)
bertik 'çıkık' (Alt.)

bertil-['Bertilmek, berelenmek'
< ***bert-il-***

beserek (hlk.) 'İki hörgüçlü deve'
= eski Kpç. ***birsek*** 'erkek ve kızgın deve' (*Ettuhfetü'z-Zekiye*, 152 b)
< Moğ. ***besereg*** 'melez' (*KWb.* 43; Räsänen, *V* 71 b)
TS.Γ de yok.
An.ağl.: ***beserek, beselek, besirek, besrek, biserek*** 'Tüylü ve besili deve, damızlık deve' (*DS. II*, 639)
béserek 'yetişkin,güzel kız'
beserek 'aptal, sersem'
~ bäsärik, bäsirik (Yak.)
bisirik, bişirik (Osm.)

Tü. > **Kürt.** *beyserek* 'boylu boslu, kızoğlan kız gelin', *bisrek* 'erkek deve, buğra' (*DAO*, 74)

besi (hlk.) 'Yem'
< ***bés+i***

besle-['Gıda vermek; yedirmek; semirtmek'
EAT: ***bésle-***
< ***bes(i)+le-***
TT.: BES(İ)+ (LEK/LEME/LE-/LEMELİK/LENEN/LENGİ/LEİL-/LENME/LEN-/LET-/LEYİCİ/Lİ)
An.ağl.: ***besi, besi hayvanı, besleme, beslengi*** '1. kurbanlık hayvan; 2. besiye çekilmiş hayvan' (*DS.II*, 639)

Tü. > **Zaza.** *beslıma* 'besleme' (*ZTS*, 37)

Eren (*TDES*, 48): YOK

M. Räsänen (*V*, 71): < ***Fars.*** *bas* 'yeter, kâfi' + *-le-*
YANLIŞTIR. Çünkü, anlam bakımından 'yeter'sizdir.

Nişanyan (*SS*, 66): **besle[mek** = ***ET***? *béslemek* hayvan doyurmak, yem vermek, emirtmek, terbiye etmek (XIV)
s

***Fa.** *bes* (bol, kâfi, doyurucu) sözcüğünden alıntı olasılığı tartışılmıştır.

beslek (hlk.) 'Besleme, hizmetçi, evlâtlık'
< ***bés(i)+le-k***
An.ağl.: ***beslek, béslek, beslegen, besleh, beslengi, beslenki, beslenti*** (*DS.II*, 640)

besli (hlk.) 'Besili koyun; semiz'
< ***bes+li*** (< ***besi+li***)

Tü. > **Kürt.** *bésli* 'semiz, besili' (*DAO*, 72)

beslik (hlk.) 'Damızlık koyun'
< ***bes+lik*** (< ***besi+lik***)

beş[1] 'Sayıda beş'
= ET., OT ***beş, biş*** (DLT), Uyg.Br. ***béş***
< ****bēş***
TT.: BEŞ+ (ER/GEN/İZ/İZLİ/LİK)
An.ağl.: ***beşçecik*** 'beş tanecik' (*DS.II*, 642)
~ bä:ş (Trkm.)
beş (Alt., Kırg., Tar., Sart.)
béş (Az.)
biş (TatK., Bşk.)
bes (Nog., Kzk., KKlp.)
biäs (Yak.)
pes (Sag., Koyb., Kaça)
peş (Alt., Tel., Şor)
pilĕ (Çuv.)
pillĕk (Çuv.) [-k küçültme eki]
piş (Bar.)
pir pejinci 'beşte bir' (Kumd.)

B(> p)E(~ é, i)Ş(> s, j)

Tü.> **Ar.** (Mıs.) *beş, beşinci:* (*ALTK*, 43); (Cez.) *beşlek*; (Ir.) *bişliğ*.

Hamilton: < Toh.B. ***piś***

beş[2] (hlk.) 'Keçi, koyun ve sığır gibi

hayvanların alınlarındaki beyazlık veya böyle bir lekeye sahip olan hayvan'

< ***beş***

An.ağl.: ***beş, beşik*** (*DS.II*, 642); ***beşa*** 'alnında ak olan eşek'; ***beşli*** 'bulüzün yakasına konulan kumaş parçası' (s.645)

Tü. > **Kürt.** *beş, beşa, beşşik* (*KTS*, 31; *DAO*, 72); **Zaza.** *beş* '1. perçem, saç, kâkül; 2. oğlak vb. hayvanların başındaki aklık' (*ZTS*, 37)

beşe (hlk.) 'Şubat, martın son günü ve nisanın ilk iki günü' (DS.)

< ***beş+e***

Eren (*TDES*, 48): *beşe* < *beş* '5'+*e*
Tietze (*TETTL*): beş 'ona beş ayı da denir ve ikinci manâ beş günlük bir müddet söyler) fakat tam izahımız yoktur.
Bk. L. Bazin, *Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien*, Budapest-Paris, 1991.

beşik 'Beşik'

= ET. ***béşük***

~ OT. ***béşik, bişik*** (DLT)

< * ***bēşik*** < **bēlçik* (T. Tekin, *Mak.I*, 124) [Mac. *bölcső* < Eski Blg. ***belçüg***)

An.ağl.: ***beşik, béşik, beşşik, bişik*** (*DS.II*, 643); ***peşuk*** (Rize/*RİA*); ***bişşik*** (*DS.II*, 708); ***béşşik, beşuk*** (s.645)

beşig kertme, beşşik kertme, bişik kertiği 'kız ve erkek çocukları beşikte iken nişanlama'(s.643)

B(>p)**E**(~é >i)**Ş**[*Ş*]**İ**(>u)**K**(> g)

Ayrıca krş. ***beşik*** '1. bir araya gelmiş ot ve ekin demetlerinin meydana getirdiği büyük yığın; 2. kağnıya fazla yük yüklemek için okları arasına konulan çatallı ağaçlar; 3. bebek, beşik çocuğu' (s.643)

~ bişik (Trkm.)
beşik (Özb., Kırg., Blk.)
bişik (TatK.)
besik (Nog., KKlp.)
bihik (Yak.) < *bisih* < *bēşik*
pezik (Sag., Kaça)
pejik 'beşik'(Şor);'tabut'(Alt.)
pizik 'salıncak' (Hak.)
mejik 'tabut; beşik' (Tel.)

B(> p, m)**E**(>i)**Ş**(>h, j, z)**İ-K**

Tü.> **Mac.** *bölcső* [-l- türeme]; **Blg.** *bešik*; **Srp.** *bèšika* (*BER* 1:45; Skok: *EtRj* 1: 142); **Zaza.** *bêşige, bişıgı* (*ZTS*, 42, 48)

beşikli 'Beşiği olan'

= OT. ***beşik+lig*** (DLT)

beşinci 'Beş sayısının sıra sıfatı'

= OT. ***beşinç*** (DLT)

< ***beş+inci***

beşkardeş (hlk.) 'Beşi bir arada görülen yıldız kümesi' (*TMES*, 55)

< ***beş+ kardeş***

beşli 'Beşli, beşi bir arda'

< ***beş+li***

Tü. > **Romen.** *beşlii* '1. Corps de cavaliers d'elite; 2. cavaleire légère turque;3. soldats turcs chargés de la police; 4. spoliateur (L. Şaineanu, 37; Gülensoy: *RTK*, 4)

bet[1] 'Yüz, surat' (hlk.)

< ET. ***bét***

An.ağl.: ***bét bétge*** 'yüz yüze' (Başhöyük *Kadınhanı-Kn./ *DS.II*, 645)

~ bet (Kzk.)
bit (Bşk., TatK.)
älpetsiz bet (Kzk.)

= *yöz* (Bşk., TatK.)
yüz (Trkm., Uyg.)

bet[2] (hlk.) 'Karabatak kuşu; toy kuşu'

< * **bat-** (*ak*)

Tü. > **Kürt.** *beṭ, baṭ, bate* 'karatak' (*KTS*, 31; *DAO*, 73)

beti 'Resim ve heykel sanatında varlıkların biçimi'

< ? ***bet** 'yüz, surat'+***i***

TT.: BETİ+ (Lİ/SİZ)

betik 'Yazılı olan şey, kitap, mektup'

= ET., OT. ***bitig, bitik*** (DLT)

< ***biti-k***

NOT: biti- < Çin. *pi-ti* görüşü eleştirilmiştir. Bk. Hatice Şirin, 'Yaz-Fiili Hakkında', *TD* Dergisi, Eylül 2004.

= Moğ. ***biçi-***

betim ***YT*** (1942: N. Ataç tarafından uydurulmuştur)

< ET. ***biti-*** 'yazmak' [< Çin: *pi-ti* 'yazı kalemi']

TT.: BETİM+ (LEME/LE-/LEN-/SEL)

bey, bk. **beğ**

An.ağl.: ***bey, beg, beğ*** 'arı beyi' (*DS.II*, 646)

~ bek 'bey, prens' (Kzk./*KTTTS*,86)

Eren (*TDES*)'nde ***bey, beg, beğ, bek*** biçimlerinden hiç biri YOK.

Nişanyan (*SS*, 67): **bey** = ***ET.*** *beg* reis, soylu kişi, bey (viii) <?> ***Çin.*** *pëk* yerel komutan, soylu kişi.

YANLIŞTIR. Çünkü, ***OT***'de **beg** 'bey, koca, evli erkek' anlamlarında yaşamaktaydı. Çin kökenli olsa idi **pek** ~ **peg** biçimlerinde de kulnılması gerekirdi.

beylik '1. Bey olma durumu; 2. devletle ilgili; 3.çok bilinen, basma kalıp'

< bey [*<* beg*]***+lik***

TT.: *BEYLİK+(Çİ)*

Tü.> **Ar.** (Sur., Lüb.) *beylik*; (Cez.) *bāylek* (*ALTK*, 44)

beyin '1. Kafa tasının içindeki organ; 2. muhakeme, usa vurma'

< ET. ***méŋi/*béŋi*** (xi), ***béyni*** (xiii) 'beyin, ilik' ;

beyin ~ meyi (eski Kpç.)

TT.: BEYİN+(CİK/Lİ/Sİ/SİZ)

~ beyni '1. beyin; 2.akıl'(Trkm.)

mē (Alt., Tel., Kumd., Şor)

mäy (Yak.)

mäyi (Yak.)

mī (TatK., Koyb., Sag.)

mıy (TatK., Nog. Kzk.)

mī (Küer.)

miy (Kzk., KKlp.)

miya (Özb.)

mime (Çuv.)

pē (Kuğ.)

B(~ m > p)**E**(~ ē, ä, ī, i, ı)**Yİ**(~a)

Doerfer (*ED* 348-349): < *** beŋi**
Sevortyan (1978 II, 106-107): < *** méŋ**

beylerbeyi 'Sancak beylerinin başı'

< beg+ler(+in) beg+i

beylik 'Bey olma durumu'

= OT. ***beglik*** (DLT)

< beg+lik

TT.: BEYLİK+(Çİ)

beyuk, bk. **büyük**

< ET., OT. ***beđü-*** [> *beyü-* > *büyü-*] + ***k***

bez[1] 'Bez'

< ET., OT. ***bö:z*** (DLT)

eski Kpç. ***böz***

~ böz (Nog., Kzk., KKlp., Kırg.)

büz (TatK.)

bös (Alt./ATS, 44)

pös (Tel., Kumd.)

pir (Çuv.)

B(>p)**E**[< *öö](>i)**Z**(>s)[~ R]

Hamilton (*İKPÖ*, 173): < Gr., Sami

Eren (*TDES*, 49): Arapçadan alındığı anlaşılıyor (Ar. *bezz*); 'Yaygın bir inanca göre, Mezopotamya'da ince kumaşa verilen ***būşu*** adından gelir. Bu ad İbrancada ***būs*** olarak kullalanılır. Grekçeye ***βύσσας*** olarak geçmiştir.'

Nişanyan (*SS*, 67): **bez**[1] (= *böz* pamuklu kumaş) (ix) ~ ***Ar.*** *bezz* pamuklu kumaş.

*** e** sesi Orta Asya Türkçesinin devamından çok Arapçadan ikincil bir alıntıyı düşündürür.

Bana göre, ***TT***'ndeki **bez** Arapçadan alıntı (?) olabilir ama, ***ET***'deki **böz**'den geldiği açıkça belli olan ***böz ~ büz ~ pös ~ pir*** biçimlerinin kökenini Arapçaya bağlamak doğru olmaz. Öyle ise, Tü. **-z** > Çuv. **-r** değişmesini açıklamak gerekir. '*Eski Türkçeye -z > -r de-ğişmesinden önce geçtiği anlaşılıyor.*' demek, Türkçenin bilinmeyen bir zamanda da Arapçadan etkilendiğine işaret etmek demektir.

T. Tekin '*Mançu-Tunguz Dillerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü*'nü tenkid ederken: '...sözlükte bazı yanlışlar yok değildir. Örneğin 78. sayfadaki ***báş'u*** 'keten bezi' madde-

sinde ***bez*** sözü, ***böz*** ile birlikte, Wski Türkçe olarak anılmıştır. Oysa, bunlardan sadece ***böz*** şekli Eski Türkçedir. *Drevntyurskiy slovar'*dan alınmış olduğu anlaşılan ***bez*** ise *'Atebetü'l-hakayık'*ta satır altına sonradan eklenmiş Orta Türkçe bir şekildir.' diyerek, **bez**'n < Tü. **böz**'den geldiğini belirtmektedir. (*Mak.I*, 70)

bez² 'Etle deri arasında bulunan bez'
= OT. ***béz*** (DLT)
< ****bēz***
~ mēz (Trkm.)
bez 'ur' (Kırg., Alt.)
berç 'bez, beze' (Alt.)(*ATS*, 39)

Tü. > **Kürt.** *bez* 'iç yağı; beze, bez' (*FKT*, 19; *DAO*, 74)

Eren (*TDES*, 49): YOK

Tietze: < ***Ar.*** *bayża* 'gudde; yumurta' **YANLIŞTIR**. Çünkü, fonetik olarak da Arapçadan farklıdır.

bez-['Usanmak, bıkmak'
< ET. ***bez-***
'titremek, sıtmaya tutulmak (xı), usanmak (xıv)' (Niş., 67)
TT.: BEZ- (GİN/GİNLEŞ-/GİNLİK/İL-/ME)
An.ağl.: ***bezerlik*** 'bezginlik, bıkkınlık'; ***bezermiş, bezik, bezmece*** 'bezmiş, bıkmış, usanmış' (*DS.II*, 652)

bezdirme (hlk.) 'Sac üzerinde pişirilen meyveli ekmek'
< **** bez*** 'yansıma'+***dir-me***
Krş. **bazlama, bezleme**

beze¹ 'Yumurta akı ve pudra şekeri ile yapılan kuru pasta'
< ****bez*** 'yansıma' +***e***
An. ağl.: ***beze, béze, bez, bezele, bezi*** (*DS.II*, 649)

BEZ+*E/ELE/İ*

TS.I, (179): < ***Fr.*** *baiser.*
Nişanyan (*SS*,67): < ***Fr.*** *baiser* öpücük, bir tür tatlı < ***Lat.*** *basiare* öpmek.

Kelimenin Türkçe *'yansıma'*dan geldiği açıktır. Krş **bazlama** < ***baz*** 'yansıma' +***la-ma*** [gözleme < *göz+le-me* <**köz+le-me;* **haşlama** < **haş* 'yansıma' +*la-ma.*

beze² (hlk.) '1. Yufka açmadan önce, hamurun ayrıldığı toparlakların her biri, pazı'
< ET. ***béz+e*** (+*ele*, +*i*)
An.ağl.: ***beze, béze, bez, bezele, bezi*** '2. küçük yufka ekmeği; 3. dinî bayramlarda hayır için çocuklara dağıtılan yağlı ekmek; 4. ekmek mayası; 5. yufka' (*DS.II*, 649)

TS.I, 179: < ***Yun.*** **YANLIŞTIR**

Tietze (*TETTL*, 298, 329): < ***Yun.*** *mazí, máza*
Eren (*TDES*, 52): **beze** bk. *pazı*
(s. 327): **pazı³** < ***R.*** *μάζα, μαζί*

NOT: Tietze (*Gr 1*, 231/172) Yunanca dedi diye, bütün etimolojik sözlüklerde de aynı görüş naklediliyor. Türkçedeki **bez+e** biçimini dikkate alan olmamış. Acaba niye?. Türkçeden Rumcaya (Yunancaya) geçmiş olamaz mı?

Ağızlardaki **bezeme, bezeleme, bezileme, bezime, bızeme** 'Vücutta şiş ve kızartılarla beliren bir çeşit deri hastalığı; 2. Kızıl hastalığı vb.'; **bezemek** 'İnsan veya hayvan vücudunda meydana gelen şişlik; Hamuru parça parça açmak; Yufka ekmeğinin küçük açılmış olanı'; **bezi** 'Beze' (*DS.II*, 651-652) sözcüklerinin kökenindeki **bez** de 'kabarıklık, şişkinlik' anlamlarını vermektedir ki sözcüğün Türkçe yansıma olduğuna kanıttır.

beze³ (hlk.) 'Süs'
< ET. ***bediz***
TT.: BEZE+ (Lİ/N/ME/MELİ/MECİ/N/YİCİ)

beze-['Süslemek'
= OT. (KB) ***beze-***
< ***bedze-***
< ***beđ(i)z+e-***
TT.: BEZE- (K/KÇİ/KLEME/ZEKLİ/ZEKLE-)
An.ağl.: ***bezene bezene, bezenerek*** "Özenerek, itina ile" (*DS.II*, 650)
Eren (*TDES*, 50): YOK

Nişanyan (*SS*, 68): **beze[mek** = ***ET.*** *bedhzemek* (viii), bezemek (xi) süslemek, donatmak < *bediz/bedhiz* süs.

bezek¹ 'Süs, nakış'
= OT. ***bezek*** 'nakış' (DLT)
< ***bez-e-k***
[< ***bediz+ek***]

ET.: ***beze- ~ bezü-; bezeklik*** < ****bez-e-k+lik*** (Arat, *ETŞ* 412)

An.ağl.: ***bezek, bezék, bezeyh, bezenk*** 'süs, ziynet' (*DS.II*, 650)

~ MA. bezek (194-4); bezeg, bezek (Ker.) 'süs, ziynet'; *bezek düzek* 'süs, ziynet'; *bezëklı* 'süslü' (*KrTS*, 93)

bezek² (hlk.) 'Bayram, şenlik, donanma, resmî eğlence'

< ***beze-k***

An.ağl.: ***bezek, bezeme, bezenk, bezzek, bizeme*** (*DS.II*, 650); ***bezzek, bezek*** 'bayramda caddelerde kurulan tak' (s.653)

BE(>i)Z[*Z* 'türeme']E-*K*
-*ME*
-[*N*]*K*

bezeme¹ 'Tezhip, süs'

< ***beze-me***

Bk. **bediz**

~ bäzämä (Az.)
bezäk (Özb., Uyg.)
bezeğ (Trkm.)
bizäkläv (Başk., TatK.)

bezeme² (hlk.) Vücutta şiş ve kızartılarla belirren bir tür deri hastalığı'

< ****bez*** 'yansıma'***+e+me***

An.ağl.: ***bezeme, bezeleme, bezileme, bezime, bızeme*** (*DS.II*, 650)

bezen-['Süslenmek'

< ***bedze-n-***

< ****bed(i)z+e-n-***

TT.: BEZEN-

bezer-¹[(hlk.) 'Solmak, rengini atmak'

< ****bez-er-***

An.ağl.: ***bezer-, bezik-, bez-*** (*DS.II*, 652)

bézer-[(hlk.) '1.Kızararak olgunlaşmak; 2. Ekin olgunlaşmaya başlamak'

< ***bez-er-***

bezgi 'Süs, bezek'

< ***bez-e-k+i***

bezgin 'Yaşama ve iş görme yeteneğini yitirmiş'

< ***bez-gin***

TT.: BEZGİN+ (LEŞ-/LİK)

bezime (hlk.) 'Yufka'

< ***bez+i-me***

An.ağl.: ***bezime, bezimbe, bezme*** (*DS.II*, 652)

bezle-[(hlk.) 'Cilt pul pul kabarmak'

< ***bez+le-***

bıcık (hlk.) 'Bir' (*DS.II*, 676)

< ***bir+icik***

bıç- 'Bıçmak, biçmek'

= ***bıç-, bıçu-*** 'kesmek'; ***bıça-*** 'yırmak, yırtma' (*EUTS*, 40)

~ OT. ***bıç-*** (DLT)

(DLT: *bıçgıl, bıçgu, bıçguç*)

< ***bıç-***

TT.: BIÇ- (AK/KI/KICI)

Tü. > **Kürt**. *bıçûk* 'her şeyin küçüğü' (*KTS*, 33)

~ bıç- (Kırg.) '1.biçmek; 2. iğdiş etmek; 3. noktası noktasına tayin etmek' ~ bıçmal 'iğdiş edilmiş'

[< * ***bi***: 'bıçak' + ***ç-***], krş. **biç-**

T.Tekin, *Mak.II*, 526'da, şu bigileri vermektedir:

[**bi** 'bıçak' < Eski Çince. '**pyi**, M. **pi** = Sino-J. **pi/hi**, Sino-K. **pi** 'dagger, spoon, arrowhead'(Choi: *CAJ* 32: 163)

Uyg. **bi** (Br. **pi**) < **p'i** 'to split' (Clauson: *EDPT* 291 b)

ET. **bi biçgu** 'cutting instruments'
~ Yak. **bī** 'blade, edge of a knife', **bīhax bītä** 'edge of a knife'
OT. **bilä-** 'to sharpen'
Trkm. **bīlä-** id.
Yak. **bīlä-**
TT. **bile-**
Uyg. **biçak** < * *bi* [***biç***-'tan değil]
Tuv. **bižek** < * *biçäk* < * *bīçäk*

Fakat, *Mak.I*, 213'te şunları yazar:

Uyg. **bi** (knife, edge', **biçäk** id., Yak. **bi** 'sharp or pointed edge', CTurk. **biz** 'awl', Trkm. **biz** id., Kırg. **miz** id., Tuv. **bis** 'blade, edge of a knife, **biz-ä-** 'to whet, sharpen', Khak. **pizä-** id. < **biz-ä-** < **bir²** = Mo. **ir** 'blade, edge of a knife', **ire-** 'to sharpen, make a sharp edge',

= Ma. **iri** 'edge, sharp, pointed', Ewk. **ireγē, irevē, ireγēken** 'file; awl' ....

T. Tekin, bu bilgileri verirken, **bi** adının Eski Çinceden ödünç alındığını belirtmez.

Bana göre, Tü. **bi** ile Eski Çince **'pyi** arasında zoraki bir benzetmeden öte fonetik bağ yoktur. Türkler **'pyi** adını **bi** yapmak için oldukça uğraşmış olmalılar: ['] sesi (!) ile **-y-** ünsüzünü atmışlar; sonra da **p->b-** yapmışlar!... bravo Türklere.

Sanırım, Türkler ***BOD*** 'boy, vücut, endam' sözcüğünü taaa Britanya'ya götürüp, ***BODY*** diye İngilizlere vermişler...

Bundan başka, Anadolu'da kullanılan ***HEG*** 'yumurta' sözcüğü de İngilizceye ***EGG*** biçiminde geçmiş olmasın! Hani birbirlerine çok benziyorlar da..Ne dersiniz?

bıçak 'Bıçak'
< ET. ***bı~ bıçak~biçäk*** (*EUTS*, 40) ~ ***piçäk*** (*EUTS*, 157)
OT. ***biçek*** (DLT: *biçek*le-);
KB.: ***bıçak ~ biçek***
< *bıç- ~ biç- +-(A)k

NOT: ***bıçak*** sözcüğünün Sino-Korece olduğu hakkında bilgiler için
Bk. T. Tekin, *Mak.II,* 525, 526
T. Tekin'e göre **bičäk** adı ***bıç-*** (kesmek)'tan değil, ***bi***'den gelir (s. 526)

Fakat, **b**(> p)**i(/ı/u)ç**(> ž, ş, h)-fiilinin geniş coğrafyasını gözardı etmemek gerekir.

TT.: BIÇAK+(ÇI/ÇILIK/LAMA /LA-/LAN-/LIK)
An.ağl.: ***piç'ak*** (Rize/*RİA*); ***bıcak*** (*DS.II*, 654)
~ pıçağ/pıçax (Ker.)
buçax (Ab.)
bižäk (Tuva) < **bičäk* < *bīčäk*
puçağ (Beş.)
bıçağ (Tel.)
piçağ (Tır., Tuz.)
(*Kr.TS*, 208, 291)
piçåk (Özb.)
pıçak (Trkm., TatK., Alt., Tel., Şor)
bıçak (Blk.)
pışak (Nog., KKlp., Kzk.)
bıhax (Yak.)

B(>p)**I**(>i, u)**Ç**(> ş, h)-

A(>å)**K**(>ğ, x)

Tü.>**Ar.** (Cez.) *būçāḳ, būçāḳçi:* (*ALTK*, 44); **Tac.** *åşpiçåq, piçåγ* (< Özb.);
Tü.> **Fars.** *pīçāk* (Doerfer, *TMEN* 844); **Tac.** *åşpiçåk* (< Özb.***piçåk***) ~ *piçåk*
Tü. > **Mac.** *bicsak* (Ligeti: *AOH* 19: 141) (< Kuman);
Srp. *bičak* (Škalkić,:*Turc* 141)

bıçılgan '1. Azmış, yayılmış (yara);
2. Hayvanların tırnak kökünde oluşan yara'
= OT. ***bıçılġan*** 'Elde, ayakta ve yeryüzünde olan yarıklar' (DLT)
< *bıç+(ı)l-* 'kesilmek'
+ġan
An.ağl.: ***bıçılgan, bıcılğan, bıcılkan, bıcırgan, bıcırgı, bıcırğan, bıçık, bıçılğan, bıçılğın, bıçılığan, bıçılkan, bıçırgan, bıçırğan, bıçırkan,bıdılcan, bıjırgan, bıkılcan, biçik, biçilgen, biçirgan, biçirgen, bişirgen, bişirik, bişirük, bitilgen*** 'sulu yara' (*DS.II*, 656)

BI(~i)**Ç**(>c, j)-**IL**(>r)-**G**(>k)**A**(>ı)**N**
BID-IL-CAN
Bİ(Ç)Ş-İR-ĠEN
BİŞ-İR-İ(>ü)**K**
BİT-İL-GEN

bıçıntı (hlk.) 'Sel yatağı, dere, dere yatağı'
< ** bıç- (~ biç-)+ -(ı)ntı*
An.ağl.: ***bıçıntı, bıçık, bıcık, biçik*** (*DS.II*, 655)

bıçkı = OT. ***bıçgu*** 'Bıçak,bıçkı' (DLT)
TT.: BIÇKI+ (CI)
An.ağl.: ***bıçkı, bıckı, bığcı, bıhcı, bıhı, bıkcı, bıkçı, bışgı, bışkı, biçki, bikçi, bişkı, bişki*** "Testere" (*DS.II*, 657); ***beşgı*** (s.642); ***bıhçi, pışhi*** (Erz./*EİA.III*, 43)

BI(~i > e)**Ç**(< c, ş)-**K**(>g)**I** (> i)
BIK (~h, ~ğ)**Ç**(>c)I (~i)
[-çk(*ğ,h*)- ~ -k(*ğ,h*)ç- göçüşmesi]

~ bıçğı (Az., Trkm.) 'testere'
pıçkı (TatK.)
bıskı (Bşk.)
buxçu (Ker.)

B(>p)IÇ(>s)K(>ğ)I
BUXÇU [< **BIÇKI** /-çk-/ > /x (< k)ç/ göçüşmesi]

Tü.> **Ar.** (Cez.) *beçki:* (*ALTK*, 44); **Kürt.** *bıxçı, bışki, böxşi* (*DAO*, 78); **Zaza.** *bıçqı* (*ZTS*, 43)

bıçkın 'Korkusuz, gözü pek, yürekli'
< * ***bıç-kın***
TT.: BIÇKIN+ (LAŞMA/LAŞ-/ LIK)
An.ağl.: ***bıçgın*** '1.İnce, uzun; 2. Yabanî bir ot türü; 2. İki değneği birbirine sürterek havaya fırlatma oyunu' (*DS.II*, 655); ***bıçkın, bıçğın*** '1.cesur; 2. kabadayı, hovarda, serseri; 3.haşarı, yaramaz' (s. 658)

bıçkın-[(hlk.) 'Burkulmak, acımak'
< ***bıç-kın-***
An.ağl.: ***bıçkın-, bıçgın-, burç-*** (*DS.II*, 658)

bıdık 'Kısa ve tıknaz'
< OT. ***butık*** 'küçük testi, boduç' (DLT)
An.ağl.: ***bıdık, bıdıl, bıdılıç, bıdılık, bıdılış, bıdırık, bıdış, bıdik, bıdilik, bılik, bızdık, bidiş, bittik, bidi, badi, badak*** 'küçük' (*DS. II*, 659);
bıldık, bıdık, bıdılak, bıdılık, bıldan, bıldik, bildik, boldik, böldük 'ufak ceviz, yeşil domatez vb.' (s.664); ***bidik*** 'hindi yavrusu' (s.688)
Eren (*TDES*, 51): YOK
Nişanyan (*SS*, 68): YOK

Eren (*TDES*, 52), Nişanyan (*SS*, 68) bu sözcüğü görmemiş olacaklar ki aynı anlamdaki **bızdık** maddesinde yer vermişlerdir. Bk.

bık-['Usanmak'
< OT. *bök-* ~ *bük-* 'Yemekten doyup, usanmak, doymak, kanmak' (DLT)
An.ağl.: ***bık-*** 'Bükmek' (*DS.II*, 664);
bök- 'Dolmak, taşmak' (s.767)
buk- [*buktum* 'bıktım' (Rize/*DS. II*, 784)
Eren (*TDES*, 50): YOK

bıkın (hlk.) 'Omurga, bel'
= EUT., OT., Eski Kpç. ***bıkın***
An.ağl.: ***bıkın, bıhın, bıkım, bırbıra*** (*DS.II*, 663); ***bıkınak*** 'eklem' (s.664)

BIK(>h)IN(>m)+*AK*
< * ***bıkı-n*** [Krş. ***buk-(u)l-*** 'bükülmek, burkulmak, toplanmak' (DLT)]
~ bıkın (Trkm.)
bığın 'böğür' (Blk., Soy.)
mıkın 'böğür' (Kzk., Kırg.)
pıkkın (Tel.)

B(> m, p)IK(>ğ)[*K*]IN

Doerfer (*TMEN*, 754): < **bıkı-n**

Eren (*TDES*, 51): Görüş belirtmez.

bıldır 'Geçen yıl'
= eski Kpç. ***bıltır*** (*Ettuhf.*, 151 b)
< ***bir+yıl+dır***
< * ***bir+yıl+turur***
An.ağl.: ***bıldır, buldur***. (DS.II, 788); ***bildir, bıldırlayn, bıldır sene*** (*DS.II*, 690); ***buldur*** (s.788); ***buldur*** (*TMES*, 58)
~ baldur 'önce, evvel' (YUyg.)
bıldır (Alt., Gag.)
bıldırgı (Alt.)
bılır, bılırın (Yak.)
bılırgı, bılırun (Dolg.)
bıltır (Kzk., Kırg., Kar-Mal., Kum., TatK.)
bıltırgı (Alt.)
bildir (Trkm., Az., Ker.)
bídír (Ker.) (*Kr.TS*, 94)
bultur (Uyg., Özb.))
pıltır (Alt. bıltır; Şor., Tel.)
pultır (Kumd.)
pɛldɛr (Çuv.)
pudur (Hak.)

B(> p)**I**(> a, i, í, ɛ, u)**L**
D(> t)**I**(>ɛ, í, u)**R**

BILIR (< bıl[*d*]ır)+**GI/+UN**
BÍDÍR (< bi[*r+yıl+*]dır)

Tü. > **Kürt.** *bıldır* (*DAO*, 76)

= *geçen yıl* (Trkm.)
keçän il (Az.)
ötkön cıl (Kırg.)
ütkän (uz,ğan) yıl (Bşk.)
ütkän yıl (TatK.)
Eren (*TDES*, 51): YOK

Nişanyan (*SS*, 68): **bıldır** = ***ET.*** *bıldır* geçen yıl.

bıldırcın 'Bıldırcın'
= OT. ***budursın***
< * ***buldur+sın*** 'Kuş adlarına gelen ek'
[*+(s)ın* > *+ç(ı/i/u/ü)n*]
An.ağl.: ***bildircin, bildirçin, bıldırçın*** (*DS.II*, 664, 690)

BI(>i)LDI(>i)R+ÇI(>i)N

~ bıldurçın (MA)
beldirçin (Hts.)
bildirçin (Az.)
büldürçün (Tob.)
püdürçün (Sag.) < *püldürçün*
bulduruk (Kzk.)

B(>p)I(>u,ü)LDI(>u,ü)R+ÇI(>i, ü)N
BULDUR+UK
PÜDÜR+ÇÜN [-l- düşmüş]

Tü. > **Fars.** *buldurcīn, buldurçīn; belderçīn (Redh.*171; Gülensoy: *FATK*, 140)

= *bödöne* (Kırg.)
bödene (Kzk., KKlp., Nog., Tuv.)
bödüne (YUyg.)
büdene (TatK.)
bedene (Trk., Blk.)
pödüne (Alt., Şor.)
< Moğ. ***bödüne***

Tietze (*TETTL*, 332): 'Baştaki heceler bu yenen kuşun çok yağlı olduğunu hatırlatır: ***bıldır bıldır et-*** yağları sallanmak, pelte gibi titremek.'

YANLIŞTIR. Çünkü, ***OT***'de bu kuşun adı ***budursun*** olup, belki -l-'si düşmüştür. Ama ***OT***'deki **buldur buldur** sözcüğü 'güldür güldür' anlamınadır.

TT'ndeki ***bıllık bıllık*** 'çok tombul ve etli'; ***bıngıl bıngıl*** 'dolgun ve pelte gibi titrek' sıfatlarından başka sözcük yoktur. Ancak, ağızlardaki ***bıldır bıldır et-*** (*DS.II*, 664) sözcüğünü dikkate alırsak, o da 'şişman kadın ve erkeğin veya besili hayvanların vücudu yürüyüş sırasında titremek, et titremek' demektir ki kuş adı ile ilgisi yoktur.

Bıldırcınlar göçmen kuşlardan olup, Türk ülkelerine yılda bir defa geldikleri için **BILDIR** 'bir yıldır; geçen yıl'+**ÇIN** adı ile anılmış olabilir. Tıpkı ***balıkçın*** (~ *balık+cın, balıkçık, balıkcıl, balıkcan*) gibi.

Bıldırcın'ın bir adı da **bıtbıdık**'tır (*DS.II*, 670)

bılla (hlk.) 'Abla'
< **abla**
An.ağl.: ***bılla, bavulla, bıla, billā, billa, bolla, bula, bulla*** (*DS.II*, 666)

[A]B[+*I/AVU/İ/OU*]L[+*L*]A
[A- = ø]

Tü. > **Kürt.** *bıla, bılla* 'Hanım, hatun' (*DAO*, 77)

bınar, bunar (hlk.) 'Pınar'
~ EAT. ***buŋar***
< * ***buŋ*** 'yansıma; yerden kaynayan suyun çıkardığı se' +***ar***
Krş. **An.ağl.**: ***büngüldek, bıngıldayık, böngüldek, büğleğen, büğlü, büngüdük, büngül, büngüldeyik, büngülek*** 'kaynak, pınar' (*DS.II*, 823) < * ***bıng ~ böng ~ büng*** 'yansıma'

bıngıl bıngıl (hlk.) 'Etli, yağlı, şişman'
< ***bıng*** 'yansıma'+***ı-l***
An.ağl.: ***bıngıl bıngıl, bıdıl bıdıl, bığıl bığıl, bığır bığır, bığış, bıhır bıhır,bıhtı, bılıh, bılıh bılıh, bılık bılık, bılkım bılkım, bıllık bıllık, bıngıl, bıngılkak*** (*DS.II*, 667)

bıngıldak 'Kafa tası kemikleşmeden önce kemiklerin birleşme yerleri de bulunan kıkırdak bölümü'
< ***bıngıl*** 'etli, yağlı, dolgun' + ***da-k***
An.ağl.: ***bıngıldak, bıngıldayık, bıngılkak, bungulkak*** (*DS.II*,

668)
Krş. ***bıngıldak, bıŋgıldak, böngüldek, büngüldek*** '1.sözünde durmayan, oynak insan; 2. etleri oynak kadın; 3. bataklık' (*DS.II*, 668)

BIN(D)GIL+*DAK/*+*DAYIK*
+*KAK*
BUNGUL+*KAK*
BÖ(Ü)NGÜL+*DEK*

bırak-['Bırakmak, koyuvermek'
< ***bır-(a)k-***

[**NOT: burak-** biçimi daha eski ise > ***bırak-*** (dudak aykırılaşması)]

TT.: BIRAK- (IL-/IM/IŞMA/MA/TIR-)
An.ağl.: ***park-*** (Rize/*RİA*); ***bırakmak, bırakımak, burantalamak*** 'yavrusunu vakitsiz doğurmak (hayvanlar hakkında)' (*DS.II*, 669); ***bırantı, bırāntı, bıragıntı, bırağıntı, bırakı, birantı*** 'bırakılmış, terk edilmiş' (s.669)

B(>p)**I**(>i, a, u)**R-***AK*(>g, ğ)-

Eren (*TDES*, 51): YOK

Tietze (*TETTL*, 333): **bırak-** < (Ramstedt): Altay dilleri * **bır-** 'terk etmek, akmak'
Nişanyan (*SS*, 68): **bırak[mak** = ***ET***. ? bırakmak atmak, koymak, düşürmek (viii), salmak (xv)

bırçak (hlk.) 'Burçak'
= OT. ***burçak*** (DLT)
An.ağl.: ***bırcak*** (*DS.II*, 669). Bk. **burçak**

bış-[(~ **biş-** > **piş-**) 'Olgunlaşmak'
GT. ***bış-*** 'yemek pişmek'
< * ***bıç-***

< * ***buç-*** = Çuv. ***piś-*** ay. < ***biç-***
< * ***biç-*** = Moğ. ***buça-l-*** ay.
(Ramstedt, *Lautlehre*, s. 153; T. Tekin, *Mak.I*, 35)

~ Kırg. ***bış-*** '(meyve) olgunlaşmak; (yayıkta) dövmek'.
Bişkek (< ***bış-kek***) adı buradan türemiştir.
Ayrıca bk. ***bışlak*** 'peynir' (*DS. II*, 670) ~ Kırg. ***bıştak*** 'süt kesmiği'

bıtırak (~pıtrak) 'Tohumları hayvanların postlarına ve insanların elbiselerine takılan bir ot'
= OT. ***buturġaḳ*** ~ ***bitrik*** (DLT)
< ***but+(u)r-ġak***

An.ağl.: ***bıtırak, bıtarak, bıtırag, bıtırah, bıtırmak, bıtrak*** (*DS.II*, 671); ***buturak, butrak*** (s.806)

BI(U)T+*I(U)R-AK(>g, h)*
BIT+*IR-MAK*
BI(U)T+*RAK* [-ı/u- =ø]

bıyık 'Bıyık'
< OT. ***bıđık*** (DLT) ~ eski Kpç. ***bıyık***
TT.: BIYIK+ (LANMA/LAN-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***bıyık*** 'asma filizi' (*DS. II*, 673); ***bıyyık, buyık, buyuk*** 'bıyık' (*DS.II*, 673)

BI(>ı)Y[*Y* **]I(>u)K**

~ bıtık (Yak.) [< *bıδık*]
biğ (Ker.) [< *biyig* < *bıyık*]
buğ (Telf.) [< *buyuğ* < *bıyığ* < *bıyık*] (*KrTS*, 55)
būg (Az.)
mıyık (Kzk., Tel., Alt., Bşk., TatK.) (> Çer. *mεyεk*, Çuv. *méyéǵ*)
mıyk (Küer.)
mīk (Tel) [*mıyık* < *bıyık*]
mıygak (Şor) [< *mıyık+(a)k*]
miyik (Özb.) [< *mıyık* < *bıyık*]
măyăx (Çuv.) [< Tat.]

B(>m)**I**(>i, u, ū, ă)**YI**(>i)**K**(>ğ)
BU(~ ū)Ğ
MIY[*G***]AK**
MIYK
MĪK

= *murut* (> *murt*) (Kırg.) [< ***bur-ut***]
burut (YUyg.) [< ***bur-ut***]

bız 'Eşek arısının ses çıkardığı ses'
< * ***bız*** 'yansıma'
An.ağl.: ***bızıgi, bızıki, biziki*** 'eşek arısı' (*DS.II*, 674)
< ***bı(i)z+k(>g)+i***

bızağla-[(hlk.) 'Doğurmak (inek

hakkında)'

< ***buzağı+la-***

An.ağl.: ***bızla-, bızağla-, bızala-, bızıla-, buzağıla-, buzala-, buza-, buzla-, buzula-*** (*DS.II*, 676)

BUZAĞI+LA-
BUZAĞ+LA-
BU(>ı)**Z**+LA-
BUZA(>u)+LA-
BIZA(>ı)+LA-
NOT: Bu fiil kökünden Anadolu ağızlarında **buzağ, bız, buz, buza, buzu, bıza, bızı** sözlerinin de **buzağı** yerine kullanıldığı görülmektedir.

bızdık 'Ufak çocuk'

Bk. **bıdık**

An.ağl.: ***bızdık bızdık*** 'çok ve küçük (köpek yavruları hakkında)' (*DS.II*, 674);

Krş. ***bızdıkla-*** 'Kaçmak' (*DS. II*, 674)

Eren (*TDES*, 52): **bızdık** argo 'küçük; çocuk < ***Erm.*** *pztik* 'little', (yer.) *piztik, ptik, pitilik* (Dankoff: *ALT* 619)

Nişanyan (*SS*, 68): **bızdık** ~ ***Erm.*** *bzdig* küçük, ufak, kısa < ? ***Fa.*** *pest* alçak, kısa

YANLIŞTIR. Bk. **bıdık**

Tü. **butık** >* **bıtık** > **bıdık** > Erm. *bzdig*
Tü. *bızdık* [**-z-** türemedir]

bicez (hlk.) 'Bir kez, bir defa'

< ***bir+ceğiz***

An.ağl.: ***bicez, bicēz, biceez, biceğiz, biceğz = bicik, birgıya, birkenne, birücük, biryol, biryolla, biseel*** (*DS.II*, 679); ***biciyez*** (s.681)

BİR+CEĞİZ
Bİ[R]+CEĞİZ/CEĞZ/CEEZ/CĒZ/CEZ/CİYEZ

bicik[1] (hlk.) 'Bir tane, bir tanecik'

< ***bir+icik***

An.ağl.: ***bicecik, biceccik, bicécik, bicek, biçik = biddecik, biddek, bidenek*** (*DS.II*, 681)

BİR+*İCİK*
Bİ[R]+*CE(~ é)C[C]İK*
Bİ[R]+*CEK/ÇİK*

bicik[2] (hlk.) '1.İnek; 2. Küçük, ufak tefek; 3. Umacı'

< * ***bici*** 'yansıma'+***k*** 'küçültme eki'

An.ağl.: ***bicik bicik*** 'küçük küçük' (*DS.II*, 682); ***biçik, bicik, bücük*** 'dana' (s.683)

biciklen-[(hlk.) 'Yerinde duramamak, kıpır kıpır olmak, kaynaşmak' (*TMES*, 55)

< ***böcü*** 'kurt'+***k+le-n-***

K. Emiroğlu (*TMES*, 55): Eski Türkçe *biçmek*'ten biçik (TS) kesik, kesilmiş, *bicik bicik* (DG) küçük küçük. Trabzonda *biçgi* testere.

YANLIŞTIR. Çünkü, **biciklen-** fiilinin **biç-** fiili ile ilgisi yoktur. Anadolu ağızlarında yaşayan:

bicik 'hayvanları çağırma ve kovalama ünlamei' < *bici* 'yansıma'+*k*
bicik 'meme başı' < bici 'yansıma'+k
bicik 'bir tanecik' < bir+icik
bicik 'küçük, ufak' < biç-(i)k
bicik 'umacı' < * böcü+k
bicik 'kara' < ?

sözcüklerinin kökenleri ve anlamları da birbirinden farklıdır.

TMES'ndeki **biciklen-** fiili < **böcü+k+le-n-** fiiliyle ilgili olup addan türetilmiştir.

bicimcik (hlk.) 'Bir parçacı'

< ***bir+cim(i)cik***

An.ağl.: ***bicimcik, bicimicik*** (*DS. II*, 682)

biç-[,bk. **bıç-**[

An.ağl.: ***biçek, biçelge, biçenek*** (*DS.II*, 683)

< **biç-**

biçenek (hlk.) 'Otlak'

< ***biç-enek***

biçim[1] 'Şekil'

< ***bıç-***(DLT)-***(ı)m***

DLT: ***bıç-*** 'kesmek, biçmek'

bıçası 'biçilecek, kesilecek'
bıçġas 'and, yemin'
bıçġıl 'eldeki ayaktaki çatlaklar'
bıçġu 'biçkı, bıçak'
bıçġuç 'makas'
bıçılġan → bıçġıl
bıçıl-
bıçım 'kesim, dilim'
bıçın-
bıçış 'hediye verilen

ipekli kumaş'
bıçış-
bıçma 'biçme'
bıçtur-
bıçuk 'buçuk'
~ ***biçek*** 'bıçak'
biçekle- 'bıçaklamak'
biçeklen-
TT.: BİÇİM+ (Cİ/CİLİK/LEME/LENDİRİL-/LENDİRME/LENDİR-/LENME/Lİ/SEL/SELLİK/SİZ/SİZLEŞME/SİZLİK)
An.ağl.: ***biçim düşür-*** 'yakıştırmak, uygun olmak' (*TMES*, 55)

Tü. > **Kürt.** *biçım* (*DAO*, 81)

biçim² (hlk.) 'Ekin kaldırma'
< ***bıç-(I)m***
An.ağl.: ***biçimci, biçinci*** (*DS.II*, 683)

biçin¹ (hlk.) 'Biçme işi' (*TMES*, 55)
< ***bıç-(ı)m***

biçin² 'Maymun'
< OT. ***bi:çin*** (DLT)
~Trkm. ***bi:cin***

biçki 'Dikilecek kumaşı belli bir modele ve ölçüye göre kesme sanatı'
= OT. ***bıçgu*** (DLT)
< ***bıç-***
TT.: BİÇKİ+(Cİ)

biçme 'Biçmek işi'
= OT. ***bıçma*** (DLT)
< ***bıç-***

bil-['Bir şeyi anlamış ve öğrenmiş bulunmak'
= KT, Uyg., DLT,KB: ***bil-***
KB.: **bil- (dür-; ge; ig; in-; iş; iş-)**
DLT.: ***bilsik-, bilsik-är*** < ***bil-***
TT.: BİL-(DİK/DİRGE/ DİRİ/ DİRİL-/DİRİM/ DİRİŞİM/ DİRİŞ-/DİR-/DİRME/GE/GECE/GELİK/Gİ/GİCİLİK/GİÇ/GİÇLİK/GİLEN-/LENDİR-/GİLİ/GİLİK/GİN/Gİ sayar /GİSİZ/GİSİZLİK/Gİ yazar/İ/İCİ/İM/İMCİ /İMCİLİK / İMSEL/İMSELLEŞTİR- / İMSELLİK / İNÇ/ İNÇ altı / İNÇ dışı/ İNÇLENDİR-/ İNÇLENDİRME/ İNÇLEN-/ İNÇLENME/ İNÇLİ/ İNÇLİLİK/ İNÇSİZ/ İNÇSİZLİK/İNDİK/İNEMEZ/İNEMEZCİLİK/İNEN/İNME/ İNMEDİK/ İN-/ İNMEYEN/ İNMEZ/İNMEZLİK /İR/İR kişi/ İSİZ/İSİZLİK /İŞ/ İŞİM / İŞ-/ İŞİM/ME/MECE/MEMEZLİK/ MEZLE-/MEZLEME/MEZLEN-/ MEZLENME/MEZLİKMİŞ)

bildir-['Herhangi bir şeyi haber vermek'
= Uyg. ***biltiz-***
~ OT. ***bildüz-*** (DLT), ***biltür-***
< ***bil-t (>d)ür- (~z-)***

bildiri 'Tebliğ'
< ***bil-dir-i***
~ bildirüü (Kırg.)
bildiriv (Bşk.)
bildirü (TatK.)
bildiriş (Özb.)
bildürüş (Uyg.)

BİL-Dİ(~Ü)R-*(ÜÜ/İV/Ü/İŞ/ÜŞ)*

= *çıkış* (Trkm.)
çığış (TatK.)
çıhış (Az.)
sığış (Bşk.)

Nişanyan bu sözcük için ***YT*** (1935) diyorsa da Tatarca '**bildirü**'den TT'ne geçmiş olmalıdır.

Eren (*TDES*, 53): YOK

bile 'Bile'
= OT. ***bile ~ birle*** (DLT); ***birle*** (353 kez), ***bile*** (264 kez) (KB)
< ***bir+il-e***
An.ağl.: ***bilem, bileme, bilen, bilene, bileneg, bilenek*** (*DS. II*, 691) < ***bile** [< *bir+il-e*]+**m** (**+me/+n/+ne/+eneg/+enek**)
bille-, billikle-, biremle-, birle-, bürüle- 'bir araya getirmek, toplamak' (*DS.II*, 694); ***billen-***

BİR+(LE-/EM+LE-)
Bİ[R]+LE-(ME/-N/-NE/-NEG/NEK)

BİL(<R)+LE-
BİL(<R)+LİK-LE-
BÜ(<İ)R+Ü+LE-

Tü. > **Kürt.** *bıli* (*DAO*, 77: ***Ez bıli yazı bume*** 'yazı ile meşgulüm')

bile- 'Bilemek'
= KT., Uyg., OT. **bile-**
< ***bi:*** 'bıçak' ***+le-***

bilecen (hlk.) 'Bilgiçlik taslayan'
< ***bil-ecen***
An.ağl.: ***bilecen, bilegen, bileğen, bilican, bilicen, bilici*** (*DS. II*, 691)

BİL-*ECEN*
-*EG(>ğ)EN*
-*İCA(/E)N/-İCİ*

bilecik (hlk.) 'İri olmayan bilek'
< ***bilek + cik***

bileği 'Bileği'
= ET. (Uyg.) ***bilägü*** ~ OT. ***bilegü*** (DLT)
< ***bi:*** 'bıçak'+***le-gü***
An. ağl.: ***bile, bilé, bila, bilāğı, bilāv, bilāvi, bilé daşı, bile taşı, bilev, bilevi, biloğ, biloğu, bilöv*** (*DS.II*, 690); ***bileki***
'1. düz taş; 2. ocakta kullanılan, mısır ekmeği pişirmeye yarayan taş' (*TMES*, 56)

BİLE(>ā, o, ö)-*ĞI* (>u)
-*Ğ*
-*VI* ~ *Vİ*
-*V*

~ bilev (Trkm., Nog.)
biley (Uyg.)
bileu (Blk.)
pülē (Sag.)
pülū (Tel.)

BİLE-(V/Y/U)
PÜLĒ/Ū

Tü.>**Ar.** (Cez.) *bley* (*ALTK*, 44)

K. Emiroğlu (*TMES*, 56): Bknz. *Pileki.* Eski Yunanca *plaka* yüzey, satıh, düz (Yunanca *plaj*), *plaha* ve *plaka* kalın dilim, tabak, döşeme taşı anlamlarına gelir....

YANLIŞTIR. Çünkü, **bileki** ET., OT'de **bilegü** biçiminde olup, **bile-** fiiline **-gü** eki getirilerek yapılmıştır. Eski ve Yeni Yunanca *plaj, plaka, plaha* sözcükleriyle hiç ilgisi yoktur. Sözcük özbeöz Türkçedir. Emiroğlu zorlama ile yakıştırdığı sözcüğü, Türkçenin tarihî fonetik ve morfolojisini iyi bilmediği için Yunancaya bağlamak istemiştir.

bilek 'Bilek'
= OT. ***bilek*** (DLT,KB)
TT.: BİLEK+ (LİK)
An.ağl.: ***bilek*** (*DS.II*, 691) ~ ***bileyh***
~ bilek (Kırg., Alt.)
Eren (*TDES*, 53): YOK

Nişanyan (*SS*, 70): **bilek** = ***ET. bilek*** eklem, özellikle el eklemi (xı) < ? ***bilemek***[2] eklemek → BİLE

YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET*** ve ***OT***'de **bile-** fiili '*bilemek*' anlamındadır. **BİLE** ise < **BİR+İL-E**'den gelir.
DLT'te **de bile** ~ **birle** biçimleri '*ile, beraber*' anlamıdadır.

bilekçe 'Bileklik'
< ***bilek+çe***

bilekçek (hlk.) 'Kelepçe'
< ***bilek+çe+k***

bilekli 'Güçlü, kuvvetli'
= OT. ***bileklig*** (DLT)
< ***bilek+lig***

bilet-['Bilemek işini yaptırmak'
= OT. ***bilet-*** (DLT)
< ***bi:+le-t-***

bilezik 'Bileğe süs için takılan halka'
= ET, OT. ***bilezök*** (DLT)
Uyg. ***bilärzök/bilärsök***
Tarj., Tuhf.: ***biläzük***
IM., AH.: ***biläzik*** < *biläsük
Çağ. (Sang): ***bilärzik***
< ***bile-*** 'to encirle the waist, wrist or ankle' [< ***belä-***]
+ ***-sük***
(T. Tekin, *Mak.I*, 31; *Mak.II*,

421)

Krş. DLT. ***ilärsük*** < *ilär-t-* 'bağlamak' [<* *il-är-t-*]; ***boğsuk, bohsuk*** 'kölelerin boynuna takılan demir halka' < *boğ-*

TT.: BİLEZİK+ (Lİ)

An.ağl.: ***bilezik, bilenzik, bilersük, bilerzik, bilerziyh*** (*DS. II*, 692); ***bülezük*** (s. 820)

bilezik '1. kuyu ağızlarına konulan ortası delik taş; 2. iki boruyu eklemek için kullanılan halka; 3. bilezik biçiminde harmana yığılmış sap; 4. taraktan geçirilip, eğrilmeye hazırlanmış yün topağı' (*DS.II*, 692)

BİLE[N/R]**Z**(>s)**Ü**(>i)[Y]**K**(>h)

Tü.> **Ar.** (Yem.) *bilezi:ḳ* (*AL TK*, 45); **Kürt.** *bilerzik* (*DAO*, 81) [*-r-* türemedir]; **Zaza.** *bilazıg* (*ZTS*, 47)

~ bilärzük (Sart.) (Radloff)
bilerizik (Kırg. /ağızlar)
< * *bilärsük* < * *bilär-sük*

Eren (*TDES*, 53): < **bilek+yüzük**

Nişanyan (*SS*, 70): **bilezik** =***ET.*** *bilezük* → BİLEK, YÜZÜK

Erdal (s. 158): ('The common base of this (i.e.*bilärsök*) and biläk 'wrist' may have been **bilä-*, possibly *belä-* 'to wrap')

T. Tekin bu görüşü benimser (*Mak.II*, 421)

~ bileyzik (Kzk.) < *bile-sük*
bilerizik (Kırg.) < *bile-sük*
bilerik (Kırg.) (-s->-r- değişimi)
bilerzük (Sart.) (-r- türemedir)
bilzek (Soy., Tuva) < *bile-sük*
biliseh (Yak.) < *bile-sük*
bilseh (Yak.)
bilseg (Yak.)
bisileh (Yak.)
bılezíg (Ker.) (*KrTS*, 94)
biləzik (Az.)
bilezik (Kırg., Nog., Ker., KKlp.)
bilezdik (Kırg.)
bilelik (Kırg.)
bilek üzük (YUyg./*YUTS*, 448)
bilekzük (Özb./Jarring)
bilaguzuk (Özb.) < *bilek+yüzük*
pilerik (Tel.)
sülā (Çuv.)

Tü. > **Moğ.** *bilüçüg, bilisüg, bülücüg* (Clark:*CAJ* 24:41)
Tü.> **Fars., Tac., Arn., Blg.** (*belčug*), **Srp.; Mac.** (*bilincs*) < eski bir Türk dilinden.

M.Erdal (*1991 I*, 158): **bilek** ve **bilezik** < * ***bele-*** 'sarmak' fiilinden türemiş olabilir.

T.Tekin (*1994*, 252-253): Bu görüşü kabul etmez.

NOT: Kırg.: **bilerizik**
Sart. : **bilerzük**
Özb. : **bilekzük**
Özb. : **bilaguzuk**
YUyg.: **bilek üzük**
sözcüklerindeki **izik/zük/uzuk/üzük** adlarından açıkça < **bilek+yüzük** olduğu görülmektedir.

bilge 'Bilgili, iyi ahlâklı, olgun ve örnek kimse'
= ET., OT. ***bilge***
< * ***bil-ge***
'hâkim, akıllı, âlim'; ***bilge beg*** 'bilgin, akıllı'; ***külüg bilge*** 'ünlü, meşhur bilgin'; ***bügü bilge*** 'akıllı kişi' [**bügü** için bk. W.Bang: ***bügü*** ~ ***bügüş*** < * ***büg-***]
TT.: BİLGE+(CE/LİK)

bilgi İnsan aklının erebileceği olgu, malumat'
= ET., OT. ***bilgi***
< * ***bil-ig***

bilgiç 'Bilgili kimse'
< Tü. ***bil-gi+ç***
~ Kırg. ***bilgiç***
Eren (*TDES*, 53): YOK

bilgili 'Bilgi sahibi olan, malumatlı'
< OT. ***biliglig*** (DLT)

biliç (~ **piliç**) 'Genç tavuk'

< * ***bili (bili)*** 'yansıma'+ç
An.ağl.: ***bili bili, bi bi, bil bil, bilü bilü, bülü bülü*** 'Kümes hayvanlarını çağıma ünlemi' (*DS.II*, 693)
Eren (*TDES*, 53) →***piliç;bilik***
Tietze (*TETTL*): YOK
Nişanyan (*SS*, 70): YOK

bilik[1] (hlk.) 'Bilim'
< ***bil-ik***
An.ağl.: ***bili, bilik*** (*DS.II*, 693); ***bilik*** '1.tanık' ~ ***belet, belét***; 2. bilirkişi' (s.693); ***bilikli*** 'Anlayışlı, akıllı, bilgili'

bilik[2] '1. Tavşan; 2. anaç tavuk'
< ***bili** 'yansıma'+**k** 'küçültme eki'
Eren (*TDES*, 53): **bilik** 'piliç'

bilim 'Bilim, ilim'
< ***bil-im***
An.ağl.: ***bili, bilik*** (*DS.II*, 693)

bilin-[< ***bilin-*** (DLT) < ***bil-in-***

biliş 'Tanış'
= OT. ***biliş*** 'tanış; bilen, bilici' (DLT)
< ***bil-iş***
TT.: BİLİŞ
An.ağl.: ***biliş, bilişik, biliş tanış, bilüş*** (*DS.II*, 693)

Fakat, ***biliş*** 'piliç' (s.694) < *bili+ç* [-ç > -ş değişimi]

biliş-['Karşılıklı olarak birbirini tanımak'
= OT. ***bil-iş-*** (DLT)
< ***bil-(i)ş-***
TT.: BİLİŞ- (İM/ME)
An.ağl.: ***bilişiklik*** 'tanışıklık' (*DS.II*, 694); ***biliş***-'1.Öğrenmek; 2. Tanıdık çıkmak'

bilişim 'Bilişim'
< ***bil-iş-*** (DLT)+***im***

biliyor < ***bil-e yorı-r*** [> *bileyorur* > *bileyoru* > *bileyor* > *biliyor* > (Ağızlarda:) *biliyō* > *biliyo*> *biliyu/biliyü/biliya/biliye/biliyi* > *biliy* > *bili:* ...vb.]
[**-e** zarf-fiil eki olup, türeme ünlü değildir.]

bilme-['Birşeyin ne olduğu bilincine varmamak'
< ***bil-me-*** 'olumsuzluk eki'
TT.: ***bilmedin*** [M. Ergin'e göre: < *bil-me-me+din* (1962, 324-325; 1972, 343); T. Tekin'e göre:'ses ve anlam bakımından yanlıştır. Çünkü, (***-mAtI***) ve (***-mAtIn***), (**-mAdIn**) değildir.(*Mak.I*,615)]

bilmece 'Bilmece'
< ***bil-mece*** [< *-me-ce*]

bilmeksizin 'Bilmeyerek, bilmeden'
< ***bil-meksiz+(i)n***
An.ağl.: ***bilmeziye, bilmeze*** (*DS. II*, 695)

bilmezlen-['Bilmez gibi görünmek'
< ***bimez+le-n-***
An.ağl.: ***bilmeziye, bilmemece, bilmeze*** 'Bilmeksizin' (*DS.II*, 695); ***bilmezlen-***

bilmiş 'Çok bilen' < ***bil-miş***
DLT: ***bilmiş*** 'tanınmış, bilinen, tanınan'

bin 'Sayıda bin, 1000'
= ET. ***mıng*** ~ ***ming*** (*EUTS*, 130; *Tuny.* 16, 18) ~ ***bıng***
TT.: BİN+ (BAŞI/ER/İNCİ/LERCE/LİK)
~ min (Az.)
ming (Özb.)
mıŋ (Kzk., Kırg., KKlp.)
miŋ Tar.)
meŋ (TatK., Bşk.)
muŋ (Tuv., Yak.)
pin (Çuv.)

B(>m, p)**İ**(>ı, e, u)**N**(~ **D**)

Tü.> **Ar.** (Mıs., Sud.) *binbāşi:* (*ALTK*, 45)

bin-['Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak'
< ET. ***min-*** ~ ***mün-*** (*EUTS*, 134)
KT. ***bin-*** [<***bi:n-***]
Uyg. ***min-***, DLT. ***mün-***
TT.: BİN- (Dİ/DİRİL-/DİRİM/DİRİMLİ/DİRME/DİR-/EK/Gİ/İ/İCİ/CİLİK/İL-/İŞ/İŞME/

İŞ-/İT/ME)
~ minmeğ (Ker.)
minmağ (Han., Telf.) (*Kr.TS*)
min- (Çağdaş Kıpçak şiveleri)
mi:n- (Yak.)

Tü.>**Ar.** (Mıs., Sud.) *beniş* (< biniş 'cüppe'); (Sur.) *bāneş* (*ALTK*, 45)

bindirgeç (hlk) 'Kadınların örtündüğü örtü'
< ***bin-dir-geç*** (Uşak)

binek (atı) 'Binek atı'
= ET. ***müngü at*** (*EUTS*, 134) < ***bin-*** [< ****mün-***]+ ***-ek***

binge-['Birbirinin üstüne yığmak, koymak'
< ***bin-ge-***
< ****miŋ-ge-***
An.ağl.: ***binge-, biŋge-, bünge-*** (*DS.II*, 696);
bingeş-, bengeş-, bingeç-, biŋgiş- 'birbiri üstüne binmek, karışmak, kaynaşmak' (*DS.II*, 696)
< **** miŋ-eş-***

bingi 'Kemerler üzerine oturtulmuş kubbe ile kemerlerin arasını kapatan üçgen biçimindeki kubbe parçalarından her biri'
< ***bin-gi***

bini (hlk.) 'Binme işi'
< ***bin-i***

biniç (hlk.) 'Cübbe' (*DS.II*, 697)
< ***bin-(i)ç***
Bk. **biniş** (TS)

binim (hlk.) 'Semer; eyer'
< ***bin-(i)m***

biniş 'Cübbe'
< ***bin-iş***
Krş. An.ağl.: ***biniç***

binit[1] 'Ekmek olacak hamurların (bezelerin) konulduğu ağaçtan yapılmış gözlü taşıma aracı olup, omuza alınarak götürülür"
< ***bin-(i)t*** [Krş. ***biniç*** *'cübbe' sözcüğü de* ***bin-*** *fiilinden yapılmıştır. Cübbe de 'omuza alınarak' giyilir.*]
An.ağl.: ***binet, bineet, bineyt, binit, biniyed, biniyet*** (*DS.II*, 696); ***pinavut, pinet, pinevet, pineyet, pineyit, pineyt*** (*DS.IX*, 3454)

B(>p)İN-*ET*
-EET/-EVET
-EYT/-EYET/-EYİT/-EYT
-İT
-İYED(/T)
-AVUT

Tietze (*TETTL*): YOK
Nişanyan (*SS*, 70): YOK

Eren (*TDES*, 54): < ***R.*** **Πινακωτή**

Bana göre, **bin-** fiilinden yapılmış olması daha uygundur. Çünkü, Anadolu ağızlarında **binge-, biŋge-, bünge-** 'birbirinin üstüne koymak'; **bingeş-, bengeş-, bingeç-, biŋgiş-** 'birbiri üstüne binmek' fiilleri de **bin-** fiilinden türemişlerdir. Sözcüğün Rumcadaki bir kelimeye benzemesi alıntı olduğunu kanıtlayamaz.
Bk. **binitli** 'binmiş, bindirilmiş'
Sözcüğün **p-**'li şekilleri de **b->p-** değişmesinden başka bir şey değildir.

binit[2] (hlk.) 'Binek atı'
< ***bin-it***
An.ağl.: ***binet, binit*** (*DS.II*, 696)

BİN-*İ(/E)T*

~ minit 'binek hayvanı' (Alt./*ATS*, 135)

binitli (hlk.) 'Binmiş, bindirilmiş' (*DS.II*, 697)
< ***bin-(i)t+li***

bingeş-[(hlk.) 'Birbiri üstüne binmek'
< ***bing-(e)ş-***
= OT. ***mingeşmek*** 'birlikte binişmek' (DLT)
< **** ming-***
An.ağl.: ***bingeşmek, bengeşmek, bingeçmek, biŋgişmek*** (*DS.II*, 696)

Bİ(> e)NG[=ŊG]-
E(>i)Ş-

bir 'Bir'
= ET., OT. ***bir*** (DLT)
< ****bi:r*** (T. Tekin)
TT.: BİR+ (Cİ/CİLİK/ÇOK/ER/

EY/EYCİ/EYCİLİK/EYLEŞ-ME/EYLEŞ-/EYLEŞTİRME/ EYLEŞTİR-/EYLİK/EYSEL)
~ bi:r (Trkm., Yak.)
bi:rik (Trkm.)
ET. ***biregü*** > Kırg. ***birö:*** 'birisi; bir kimse'
krş. Toh. **par- / pär-** (*parwe / pärwet* 'birinci')

Tü.>**Ar.** (Cez., Mıs.) *birinci:* ; (Lib.) *birinji:* (*ALTK*, 45)

biraz 'Biraz'

< bi:r+az

~ bírez, birez 'azıcık' (Ker.) (*Kr.TS*, 94)

birazdan 'Birazdan, biraz sonra'

< bi:r+az+dan

An.ağl.: ***birezden*** (*DS.II*, 700)

birbiri 'Birbiri'

< bi:r+bi:r+i

An.ağl.: ***biribiri, birbir*** 'yabancı olmayan, akraba, yakın' (*DS.II*, 698)

bircağız (hlk.) 'Bir kez, bir defa'

< bir+cağız [< * *cak+(ı)z*]

An.ağl.: ***bicez, bicēz, biceez, biceğiz, biceğz, bicik*** (*DS.II*, 679)
~ ***bicek, biciyez, biçik*** (s.681)

BİCE(/Ē)[< *CAĞI*]Z
BİCE(>i)Ğ(>y)İ(>e)Z
BİCEĞ[*İ*=ø]Z

birem birem (hlk.) 'Birer birer'

< bi:r+(e)m

An.ağl.: ***biren biren, birim birim*** (*DS.II*, 699)

birik-['Birleşmek, bir olmak'
= ET. ***birik-***

< bi:r+ik-

birikinti 'Birikinti'

< * bir+ik-inti

An.ağl.: ***biriginti, biriğinti, birikinti*** 'toplantı' (*DS.II*, 701)

biriktir-['Biriktirmek'
bir+ik-tir- (-dür-) (KT)

< *bi:r+ik-dür-

birinci 'Birinci'
OT. ***birinç*** (DLT)

< *bi:r

birisi 'Birisi, herhangi biri'

< bi:r+i+si '3. tekil kişi iyelik eki yığılması'

birlanbir (hlk.) 'Birdenbire' (*TMES*, 56)

< bi:r+den+bir(+e)

Krş. ***biroğütten, biroğurttan, bir orttan*** 'birdenbire' (*DS.II*, 702)

K. Emiroğlu (*TMES*, 56): < *bir-ile(n)-bir* ***İle*** bağlacı Maçka'da hep kalın n sesiyle karşılanır.
YANLIŞTIR. Çünkü, **-lan-** hecesi sanki < ***il-e+n*** gibi görünüyorsa da aslında ***-d-*** > ***-l-*** değişmesinden başka bir şey değildir.

birleş-['Ayrı iken tek bir bütün durumuna gelmek'

< bi:r+le-ş-

TT.: BİRLEŞ- (EN/İK/İL-/İM/ ME/TİRİCİ/TİRME/TİR-)

birli 'Oyun kâğıdında as'
< ***bi:r+li***

birlik '1. Bir ve tek olma; 2. toplanmış, anlaşma; 3. uyuşmuş; 4. askerî birlik'
< ***bi:r+lik***

Tü. > **Rom.** *berlic* ~ *birlic* '1. as (aux) cartes; 2. baguette du milieu' (L. Şaineanu, 39 b; T. Loebel, 133 b; Gülensoy: *RTK*, 4)

biröğünden (hlk.) < ***bir öğ*** [< **öd* 'zaman']+***(ü)n+den***

An.ağl.: ***biroğütten, biroğurttan, birorttan*** (*DS.II*, 702)

BİR+*ÖĞÜT*[< *öd]+*TEN
+*OĞU*[R 'türeme ünsüz']*T*
+*TAN*
+*O*[R]*T* [< * öd]+*TAN*

birtek 'Bir tane'

< bi:r+tek

An.ağl.: ***bitdek, bittek*** 'bir tane' (*DS.II*, 708)

biryol 'Bir kere'

< bir + yol

An.ağl.: ***biyol, biye, biyo, biyul*** (*DS.II*, 713)

Bİ[R=ø]+YO(>u)L/+YO[L=ø]
Bİ[R=ø]YE(< O)[L=ø]

bisi (~ pisi) 'Kedi'
< *yansıma*
An.ağl.: ***bisi, bisden, bisik, bisten, bişi, büssük*** (*DS.II*, 704)

Bİ(~Ü)S[*S*]İ(~Ü)+*DEN/K/TEN*
BİŞİ

biş-[(hlk.) 'Meyve olgunlaşmak' (*DS.II*, 708)
< ET. ****bış-***
Uyg.: ***bıç-***
DLT'te YOK; ***bıç-***
Çağ.: ***bış-, piş-***
An.ağl.: ***bıs-, bis-, bış-, biş-, büç-, büs-, büş-*** [bk. **bişirgeç**]

BI(> i, ü)Ş(>S)-

~ bis- (Kzk.)
biskäk (Kırg.)
biş- (Trkm.)
bus- (Yak.) < **buş-*
piś- (Çuv.)

Bİ(> u)Ş(>s)-

= Moğ. ***büle-, büli-*** 'to beat or churn kumiss with a beather', Kal. ***bül-*** id. (T. Tekin, *Mak.I*, 207, 302, 329)

bişeğen (~ pişeğen) 'Çabuk pişen'
< ***biş-*** [< **bış-*] +***-eğen***
An.ağl.: ***bişegen, bişeğel, bişeğen, bişek, bişekkel, bişgel, bişgen, bişigen, bişiğen, bişiyen, bişkel, bişken*** (*DS.II*, 705)

BİŞ- +*-egen*
-eğen
-eğel
-ek
-ek+kel
-gel
-gen
-igen
-iğen
-iyen
-kel
-ken

bişek (hlk.) 'Yayık döğmede kullanılan araç'
< ***biş-(< bış-)*** 'yayıkta dövmek; olgunlaşmak' + ***-ek***
An.ağl.: ***bişseg, bişşek*** (*DS.II*, 705) ~ ***fişek, mişek, pişek***

B(> f, m, p)İŞ[*Ş*] EK(>g)

~ bış- '(kımızı) ***bişşek*** ile çalkalamak' (*KS.I*, 117); 'meyve olgunlaşmak'

NOT: Kırgızistan'ın başkenti ***Bişkek***'in adı da aynı köktendir.

bişgin (~ pişkin) 'Olgun, pişkin'
< ***biş-*** [< ** bış-*] + ***-gin***
An.ağl.: ***bişken, bişegen, bişkin, bişgun*** (*DS.II*, 707)

BİŞ-[*E*]K(>g)E (> i, u)N

bişi 'Çörek'
< ***biş-*** [< ** bış-*] + ***-i***
An.ağl.: ***bişe, bişi*** (*DS.II*, 705)

bişirgeç, bk. **bişleğeç**
< ***biş-ir-geç*** 'fiilden alet adı yapan ek' : *süzgeç, yüzgeç, solungaç* gibi.

bişirim (~ pişirim) 'Pişirmeye yetecek' kadar, bir pişirimlik'
An.ağl.: ***bişirim, bişirimlik, büşürüm*** (*DS.II*, 707)

Bİ(>ü)Ş-İ(>ü)R-İ(>ü)M[+*LİK*]

bişleğeç (~ pişlegeç ~ pişirgeç)
'Saçta pişirilen küçük ekmeklerin hamurlarını yassıltmaya, inceltmeye ve çevirmeye yarayan tahta kalıp'
< ***biş-***[< **bış-*]+***-(i)r-geç***
An.ağl.: ***bişirgeç, bısraç, bıssıraç, bıslaaç, bisleç, bisleeç, bisleğeç, bisleheç, bisleyeç, bisleyiç, bisliğeç, bisliyeç, bisürgeç, bişeyi, bişirecek, bişirgeç, bislēç, bişleeç, bişleğeç, bişleheç, bişleneç, bişleyeç, bişligeç, bişliheç, bişliyeç, bitleheç, büçleç, bükleç, bükürgeç, büsleç, büsleğeç, büsürgeç, büşürgeç*** (*DS.II*, 706-

707)

BİŞ-*EYİ*
-*İR-ECEK*
-*İR-GEÇ*
-*LE[G=ø]EÇ*
-*LE(>i)G(>h, n,y)EÇ*
BİS -*LE-[GE=ø]Ç*
-*LE-[G=ø]EÇ*
-*LE(>i)Ğ(>h,y)E(>i)Ç*
-*ÜR-GEÇ*
BİT -*LE-H(< g)EÇ*
BÜÇ-*LE-[GE=ø]Ç*
BÜK-*LE[GE=ø]Ç*
-*ÜR-GEÇ*
BÜS-*LE-[GE=ø]Ç/LEĞEÇ*
BÜŞ-*ÜR-GEÇ*

Eren (*TDES* 335): < **bişir- (> pişir-)**
Dankoff (***ALT E:*** 198): < ***Erm.*** **p'šk'aš**
Dankoff'un etimolojisi temelden
yanlıştır. Çünkü, Türkçe **biş- (>piş-)** [<****ET.bış-***] fiili apaçık ortadadır.

bişmiş (hlk.) 'Yemek'
< ***biş-miş***
= ET. * ***bış-***

bit[1] 'Bit'
= OT. ***bit*** (DLT), eski Kpç. ***bit***
< * ***bīt***
DLT: *tarıg biti* 'tahıl biti'
~ bit (Trkm., Kırg., Alt., Tel., Kuğ., Şor, Sag., Koyb., Küer.)
biyt (Alt.) < **bı**[*y türemedir*]**t**
bıt (Yak., Tuva)
pıt (Soy.)
pıytä (Çuv.)

B(>p)İ(>ı)[*Y*]T[*ă*]

bit[2] '*bit pazarı*: eski eşya pazarı'
< Tü. ***bayat*** (*TS I*, s. 158)
Bk. **bayat**

Nişanyan (*SS*, 62) : < Ar. ***bāit*** 'geceden kalan, bayat' < # *byt* 'geceleme, bir yerde kalma'

bit-[1]**[** 'Tükenmek, son bulmak'
< ET. ***büt-*** (*Alt.Yar.*); OT. ***büt-*** (DLT)
EAT.: ***bit-***
~ büt- (Yak.)
bit- (Az., Trkm.)
pĕt-ĕś- 'bitişmek' (Çuv.)

bit-[2]**[** '(*bitki, saç, tüy gibi şeyler için*) çıkıp yetişmek' <. KT., Uyg., DLT: ***büt-*** ~ ***püt-*** (*EUTS*, 159)

bitdek (hlk.) 'Bir tek'
< ***bir tek*** [ileryici benzeşme ile]
An.ağl.: ***bitdek, bittek*** (*DS.II*, 708)

bitek (hlk.) 'Verimli'
< ***bit-**[2] + - (e)k***
An.ağl.: ***bitek, biteg, bitirgen*** (*DS.II*, 708) ~ ***bitgel, bitiğen, bitik, bitkel, bitkelli, bitnel, bitner*** (s.709)

BİT-*EK/EG/İRGEN/GEL/İĞEN/İK/KEL/KEL+Lİ/NEL/NER*

bitemi (hlk.) 'Uzunluk ölçüsü birimi' (*TMES*, 56-57)
< ET. ***bi:r+täm*** 'birden, tamamiyle, büsbütün, toptan' (*EUTS*, 44)
An.ağl.: ***birdem*** 'arşın kadar uzunluk ölçüsü'; ***bitemi*** 'tamamı, tamı', ***bitevi, bitevü, bitteki, bittevi, bitürem, bitürev, bütevi, bütüley, bütürem, bütürüm*** 'tamamen, hepsi, tümden' (*DS. II*, 708)

BİRT(> d)**EM+İ**
Bİ[*R=ø*]T[***T***]**EV**(< m)**İ**(/Ü)
Bİ(>ü)[*R=ø*]**T**[***Ü***][***R***]**E**(>ü)**M** (>v)
BÜ(< i)[***R=ø***]**TÜL**(< r)**EY** (< m)

K. Emiroğlu (*TMES*, 57): < ***Yun.*** *pithami* karış uzunluğu.
YANLIŞTIR. Çünkü, ET'deki **birtäm** sözcüğü **bitemi**'nin Türkçe kökenli olduğuna kanıttır. Ayrıca, ET'deki ön ses **b**-'lerinin TT ile pek çok ağızda [**bürge > pire**
bastırma > pastırma
barmak > parmak...vb.]
p-'ye dönüştüğünü biliyoruz. Hazır **p-**'li li bir sözcüğün **b-**'ye dönüşmesi için bir neden yok. Tarihî bilgilerimize göre Bartın'dan Hopa'ya kadar sahil şeridine ***Kuman-Kıpçak, Peçenek*** ve ***Oğuz*** boylarının (***Çepniler*** gibi) yerleştiğini de biliyoruz. Öyle ise niye Yunancadan gelsin ki! Bana göre ***ET.*** **birtäm** > ***Yun.*** **pithami** olmalıdır.

bitgen (hlk.) 'Son, uç'

< ***bit-gen-***

An.ağl.: ***bitgi, bitgin, biti, bitirim, bitki, bidik*** (*DS.II*, 710)

BİT-Gİ/GİN/İ/İR-İM/Kİ/İK

bitik[1] 'Yazı'

< ***biti-k***

KB.: **biti- (g; gçi; gü; l-; n-; t-)**
= Moğ. *biçig*

An.ağl.: ***biti, bitgi, bitik*** 'defter; mektup; kitap' (*DS.II*, 710)
~ bitig 'mektup' (KarH.)
piçig 'kitap' (Kumd.)
pütük 'mektup' (YUyg.)
(*YUTS*, 329)

Bİ(>ü)**T**(>ç)**İ**(>ü)**K**(>g)

Tü. > **Kürt.** *bitıḳ, witıḳ, vıttik* (*DAO*, 82)

Eren (*TDES*, 55): YOK

XIV. yy.da: **biti** 'ferman' [*'Benüm hükmüm oldur kim **biti** götüren Hamza Fakîh'e Taşköprü'de Akbıñar Çiftliğin vakf idüp virdüm'* (***Orhan Bey'in Safer 754 /8 Mart-5 Nisan 1353 Türkçe mülk-nâmesi***)]

Bir görüşe göre ET. **biti-** 'yazmak' fiili:
< Çince. ***bir/biir*** 'yazı fırçası' < Modern Çince: ***pi*** < Eski çince: ***pyit*** sözcüğünden gelmektedir. **[YANLIŞTIR]**
ET. **bitig** > **biti-** [< Çin. ***pyit***] ***+-g***
= Moğ. ***biçi-/biçig***

EAT: **biti-** 'mukadder olmak, alnına yazılmak'; biti 'yazılı şey, mektup, defter'
Karay Tü.: **bitig** 'kitap'
YUyg.: **pütük** 'tezkere, mektup'; **pütükçi** 'kâtip'.
(T. Tekin, *Mak.II*, 230-231)

Bu sözcük Anadolu ağızlarında (Tunceli ve yöresi) **wıttik** '*askerlik şubesinden gönderilen çağrı mektubu*' anlamında yaşamaktadır. (*DAO*)

NOT: T. Tekin de bu sözcüğün Çince olup olmadığından emin değildir. '*...sanılmaktadır; olduğu kabul ediliyor*' gibi kapalı sözlerle yukarıdaki görüşü aktarır.

bitik[2] 'Yorgunluk veya hastalıktan gücü kalmamış'

< ***bit-*** 'yorulmak'+***-ik***

bitik[3] (hlk.) 'Bütün, ayrılmamış, tek parça'

< ***büt-(ü)k***

An.ağl.: ***bitik, bitav, bitev*** (*DS. II*, 709) [< * ***büt-*** (> *bit-*)+ ***-av/ -ev***]

bitevi, bitevü, bitteki, bittevi, bitürem, bitürev, bütevi, bütüley, bütürem, bütürüm 'tamamen, hepsi, tümden'

Bİ(>ü)**T**[*T*]-*EVİ/EVÜ*
BİT-*ÜR-EM/EV*
BÜT-*EVİ/ÜLEY*
BÜT-*ÜR-EM/ÜM*

bitir-['Bitirmek, tüketmek; sona erdirmek'

= ***bütür-*** (KT., Uyg., OT.)
~ ***pütür-*** (*EUTS*, 159) ~ ***bitür-*** (*Alt.Yar.*)

< * ***büt-ür-*** (DLT, KB)

TT.: BİTİR-(İL-/İM/İMCİ/ME/MİŞ)

An.ağl.: ***biter-*** (*TMES*, 57)
[**-i-** > **-e-** değişmesi]
~ bütür- (Kırg.)
bütkör- (Kırg.) < * *bütkär-*

Tü. > **Kürt.** *bitırım* 'bitirim, gözü açık' (*DAO*, 83)

bitiş-['Birbirine dokunacak kadar yanaşmak'

< ***bit-(i)ş-***

TT.: BİTİŞ-(İK/İKLİK/KEN/KENLİK/ME/TİT-/TİRME)
~ bit-iş- (Trkm.)
pĕt-ĕś- (Çuv.)

bitle-['Bitini temizlemek'

< ***bīt+le-***

biyana (hlk.) 'Amca karısı, yenge'

< ***bey+ana***

biye (hlk.) 'Bana'

< * ***bi*** 'ben'+***y+e***

An.ağl.: ***biye, biyen*** (*DS.II*,712)

biyol (hlk) 'Bir kere'

< ***bir yolı***

An.ağl.: ***biyol, biyo, biyul*** (*DS. II*, 713)

BİYO(/U)L
BİYO[*L*=ø]

~ yulı 'kez' (Bşk., TatK.)

biz[1] 'Biz; *ben*'in çokluk biçimi'
= OT. ***biz*** (DLT)
< ***bi:+z*** 'çokluk bildiren ek'

[< * **bi(n)** 'ben'; Krş. ***sir** 'sen'
< ***si(n)** 'sen']
~ ***pir, epir*** (Çuv.) [< ***e*** 'gösterme edatı'+***pir***] (< ***bi-r***[2] > ÖT. *bi-z*)

= Moğ. ***bi***; Ma.-Tun. ***bi***
(T. Tekin, *Mak.I*, 30, 190, 228; *III*, 604)

biz[2] 'Çuvaldız; çelikten yapılmış sivri uçlu ve ağaç saplı araç'
< * ***bi:z*** (T. Tekin);
bī+yez (Räsänen)
An.ağl.: ***bizgiç, bizi*** (*DS.II*, 714); ***biz, bizzik, büz***
An.ağl.: ***bizle-, bizlengiç***
~ biz (Trkm., Bek.)
biz (Nog., Blk., Kzk., KKlp.)
bis (Tuv.)
bigiz (Özb., Türkî)
miz (Kırg.)
mis (Te., Kumd.)
pis (Sag.)
(Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 213; *KTLS*)

B(>m, p)Ī(~i)[*Gİ*]Z(>s)

Tü. > **Laz.** *bizi* 'arı iğnesi' (*LTTLS*, 35)

bizle-['Ucu sivri değnekle insanı, hayvanı dürtmek'
< ***biz+le-***
An.ağl.: ***bizle-, bizzikle-, büzle-*** (*DS.II*, 714)

Bİ(> ü)Z+*LE-*
BİZ+[*Z*]*İK+LE-*

bizlengiç (hlk.) 'Üvendire'
< ***biz**[2]**+le**[-n 'türeme']-***giç***
An.ağl.: ***bizlengiç, bizlengeç, bizlenginç, bizlengüç, büzlen-geç, büzlengiç*** (*DS.II*, 714)

Bİ(>ü)Z+LE-N-*GİÇ*
-GEÇ
-Gİ[N]Ç
-GÜÇ

bo, bu (hlk.) 'Olmak'
< ET., OT. **bol-** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *bo, bu* (*DAO*, 83)

bocik → böcek

Tür. > Kürt. *bocik* (*DAO*, 83)

bocut (hlk.) 'Boduç'
< * ***boduç*** [> ***bocut***: *d-ç ~ c-d göçüşmesi ile*], bk. **boduç**

boduç 'Ağaç testi'
= ET. ***butık*** 'deriden su kabı, küçük kırba'
< * ***bodu+ç***
Krş. DLT.: ***botu*** 'deve yavrusu'
bukaç 'su kabı'
An.ağl.: ***boduk, boduh, bodağ*** 'ağaç kovuğu' (*DS.II*, 721); ***boduç*** 'deve yavrusu';
boduç, bacit, baduç , badıç, bocit, bocud, bocuk, bocut, bocutcak, boçca, boççа, boçke, bodaç, bodiç, bodoç, bodu, bodurcuk, boduş, bodüş, böcüt, bödüç, bödük, bucud, bucut, budaç, buduç 'çam ağacı veya topraktan yapılmış küçük testi, yuvarlak, küçük testi' (*DS.II*, 718-719)

BO(>a,ö,u)DU(>a,ı,o,u,ü)Ç(>ş)
BO(>u)Cİ(>u)T(>d,k)
BOÇÇ(>c,k)A

boduç, dobuç [*b-d- ~ d-b göçüşmesi ile*], ***hubuş*** [*b- > h-; -ç > -ş değişmesi*] (*TMES*, 57:)
~ bodu (Alt.) 'zayıf, solgun, kısa' (*ATS*, 422)
bodo (Kırg.) 'iri' (*KS.I*, 125)

Eren (*TDES*, 55): < Kökünü bilmiyoruz.

bodun (~budun) 'Kavim; ulus, millet'

[ilk okuma: *budun*, sonra (1950'de L.Bazin tarafından: *bodun* < ***bod** (> *boy*) 'kabile'+*un* 'halk, idare altında yaşayan boylar' (*TP.* XXXIX /1950:228-329). Réne Graud, *L'Empire des Turcs Célectes*, Paris 1960, s.68-71'de Bazin' in vardığı bu sonuca itiraz etmiştir.]

F.W.K. Müller: ***bodun***(ug) (*Uigurica* IV, str.5, 26)
A. von Gabain: ***bodun*** (*TTT* X, s.12)
S. Tezcan: ***bodun***
G. Doerfer: ***bodun***
T. Tekin: ***bodun***
Ş. Tekin: ***bodun*** (*İştikakçinin köşesi*, s.199-209) < ***bo-d*** 'fiilden isim yapar'+ ***n*** 'çokluk eki-kollektif'
(**bod** "yaratılmış olan > vücut, beden, insan > kabile) *a.g.e*, s.207.

boduk (hlk.) '(Deve, ayı) yavrusu; küçük çocuk; genel olarak hayvan yavrusu'
< * ***botu*** 'deve yavrusu'+***k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***boduk, bocuk, bodak, bodan, bodanak, bodar, bodē, bodi, bodik, bodu, boduç, bodah, bortlak, bot, bota, botlak, botuk, bödü, bödük, budanak*** (*DS.II*, 721)

BOD(>c)U(>a)+*K(>h)/+Ç*
BOD+*Ē/+İ/+İK/+U/+UÇ/+AH*
BOT+*A/+LAK/+UK*
BO*R*T+*LAK*
BÖD+*Ü/+ÜK*
BUDA+*NAK*

bodur 'Bodur'
< ***bod+u+r***

Eren (*TDES*, 55): < ?

boğ-¹['Boğmak'
= ET., Uyg., OT. (DLT) ***bog-***
TT.: BOĞ- (MAK/MAKLI/UCU/UK/UKLAŞMA/UKLAŞ-/ULMA/UL-/UM/UMLANMA/UMLAN-/UMLU/UNTU/UNUK/UŞMA/UŞ-/UŞUL-)
~ bu- (TatK.)
bū- (Kırg.)
buv- (Başk., Nog., Balk., Kzk.)
buw- (KKlp.)
~ Moğ. ***boki-*** 'boğmak'; Kalm. ***bokī-***
(Bk T. Tekin, *Mak.II*, 574)

Tü. > **Zaza.** *bowse* 'boyunduruğun halka şeklindeki bir parçası olup çift sürerken hayvanın boynuna geçirilir' (*ZTS*, 49) < ***boğ-[a]+sa***

boğ-²[(hlk.) 'Donmak'
→ **buy-**

boğa 'Boğa'
= ET. ***būka*** (KT)/***buka*** (DLT)
< * ***būka***
An.ağl.: boga
boğa
boğö (-a>-ö değişimi)
boğ [*boğ[a]sak*]
boğu (-a >-u değişimi)
bona [*bon(<g)arsak*] (-g->-n- değişimi; -r- türeme)
bo [*borsak*] (-ga- düşmüş, -r- türemiş)
böğe [*böğesek*]
bu [*busak*] (-ga- düşmüş)
bua [*buasak*](-g- düşmüş)
buga
buğa
buğ [*buğsak*] (-a düşmüş)
buğu [*buğusak*] (-a >- değişimi)
buğu, aynı zamanda '1.yabanî inek; 2. ceylân; 3.erkek geyik' anlamlarındadır. (*DS.II*, 781)
buhra [*buhrasak*] (-r- türemdir.)
< *buha* < *buga*
veya: ***buğra*** 'erkek deve' < ***buhra*** [An.ağl.: *buğur, buhar*] (s.781)
buva [*buvasamak*]
bağa [*bağarsamak*]
bağı [*bağırsamak*]
bıa [*bıasak*]
bığa [*bığasak*]

BO(~ u, >a, ı ö)**G**(>ğ)**A**(> e, ö, u)
BU
BUA
BUVA
BAĞ (bk. boğasamak)
BIA
BIĞA (bk. boğasamak)

~ buġa (Çağ.)
boġa (Osm., Kom., Blk.)
bθgå (Bşk.) (> Mac. *bika*) (*BTLU*, 45-46)
puga (Oyr.)

B(>p)O(> u, ɵ)GA(> å)

~ Moğ. ***buka*** (*KWb.* 58) (>**Rus.** *bugai, bık* 'Stier') (Vasm. 1: 134)

Tü. > **Kürt.** *boğ, boxe, boği* (*KTS*, 37; *FKT*, 24 b; *DAO*, 83); Romen. *buhai* ~ *buhaiu* '(zool.) bull (kept for breeding)' (L. Şaineanu, 49 a; T. Loebel, 156 a; Gülensoy: *R TK*, 4); **Zaza.** *boxe* (*ZTS*, 49)

Eren (*TDES*, 55): YOK

Nişanyan (*SS*, 72): **boğa** = ***ET.*** *buka* (VIII) (~ ***İr.***) ~ ***HAvr.*** **bhugo-* çift toynaklı hayvanların erkeği.

* Karş. ***ESlav.*** *byku* (boğa), ***Kelt.*** *bukko*, ***Ave.*** *būza-* (teke), ***İng.*** *buck* (teke, erkek geyik)

YANLIŞTIR. Çünkü, bozkır kültürünün temsilcisi olan Türklerin 'sığır'ın erkeğine ad bulmak için Hind-Avrupa dillerine başvurması düşünülemez. Bu sözcük gibi (**buğu** 'erkek geyik'; **buğur, buhar** 'damızlık deve; erkek deve'; **buğra** 'erkek deve') adları da bulunmaktadır.

boğaça (> ***poğaça***) 'İçine peynir, kıyma vb. konularak yapılan bir tür çörek'

< ***boğ*** 'bohça, heybe' (DLT)

+(a)ça

An.ağl.: ***bohçalama*** 'köfte' (*DS.II*, 731)

Eren (*TDES*, 336): **poğaça** 'Yerel ağızlarda ***bohça*** olarak geçer. Bu biçiminin halk etimolojisi yoluyla oluştuğu anlaşılıyor.

Balkan dillerinden alınmıştır: Blg. ***pogáča*** 'mayasız bir çeşit yassı ekmek, pide'- Srp. ***pògača*** 'mayasız buğday ekmeği'. Güney Slav dillerinden Macarcaya da ***pogácsa*** olarak geçmiştir. Slav dillerine Venedik İtalyancasından geçtiği anlaşılıyor (*fogaccia*)'

Nişanyan (*SS*, 72): **boğaça/poğaça** ~ ***İt.*** *focaccia* külde pişmiş küçük ekmek, boğaça ~ ***OLat.*** *focacia* < ***Lat.*** *focus* ocak, ateş.
→ FUAYE

Tietze (*TETTL*, 364): < ***İt.*** *focaccia*

NOT: Türkçedeki **boğaça**'nın Blg. ve Srp. ***pogáča***'dan geçtiği, o dillere de *İtalyanca focaccia* < Lat. *focacia*'dan geldiği ne derece doğru olabilir.Türkçedeki **boğ** adı üzerine **+ça** eki getirince ortaya çıkan ***boğ(a)ça***'ya halk etimolojisi der geçiştirirsek, bilimsel mi olur? Peki, Blg. ve Srp.'daki **poga** ile **+ça** nedir? Bunları da açıklamak gerekmez mi? Blg. ile Srp.ya Türkçe **boğaça**'dan geçmiş olamaz mı? Bütün Bu soruların cevaplarını veremeden ***boğaça***'ya İtalyanca ***focacci***'dan alınmıştır diyemezsiniz!

İtalyan'ın o tip çöreğe *focaccia* demesi bir Türkü ilgilendirmez. Çünkü o İtalyancadır.Türk de buna *boğaça* diyor, bu sözcüğün kökü de eki de Türkçede bulunuyorsa,o sözcüğe Türkçe dememek büyük haksızlık olur.

Rahmetli annem Lütfiye Hanım, mantı yaparken, kare kare kestiği hamurların içine '*bi çimdik*' kıyma koyar, sonra onu '*bohça*' gibi kapatırdı.

Ayrıca bakın: **boğmaca börek** 'kol böreği' (*DS.II*, 729) de '***boğ***-ularak' yapıldığı için bu adı almış. O da Blg., Srp. < İt. < Lat. mi?

boçalama 'köfte' < *boğça+la-ma* sözcüğü de cabası.

boğal-[(hlk.), bk. **bunal-**

K. Emiroğlu (*TMES*, 57): ***Bunalmak***, üstesinden gelememek, boğulmak. Divan *boğmak, boğlunmak, boğunmak*. Eski Türkçe *bun* sefalet, kederden de gelebilir.

NOT: ET'de ***boğmak*** '1. boğmak; 2. gömlek düğmesi; 3. gerdanlık, gelin gerdanlığı' demektir. ***Boğlun-*** ve ***boğun-*** 'boğulmak' anlamındadır. ET'de ***bun*** < Soğd. ***būn*** 'esas, temel' (*EUTS*, 53) demektir. ET. (*EUTS*) ve OT. (*DLT*)'de ***mung*** (*muŋ*) 'keder, endişe, kaygı, sıkıntı, ıztırap, bun, mihnet' anlamlarına gelir.***mung*** sözcüğünden ***mung+ad-, mung+kar-, mung+luğ, mung+ut-*** sözcükleri yapılmıştır. (DLT)

Anadolu ağızlarındaki ***buŋal-, boŋal-, bonal-, bongal-, bonul-, boval-, bungal-, bungunla-, bunsukla-*** 'usanmak, yorulmak, bunalmak' (*DS.II*, 791) biçimlerinin kökeni de ET.'deki **mung** [> ***bung*** > ***bun***] köküne dayanmaktadır. **boğ-** fiili ile iligisi yoktur.

boğanak 'Sağanak, şiddetli yağmur'

< ***boğ-(a)nak***

An.ağl.: ***boğanak, buğunak*** (*DS. II*,781) ~ ***beğanak, boganak, boğmak, boğnak, boğunak, boğuntu, buanak, buğana, buğanak, buğnak, buğanak, buvanak*** (*DS.II*, 722) ~ ***buğanak, buğunak, boğanak*** (s.779)

boğasa-['Boğa istemek'

< *boğa+sa-*

An.ağl.: ***boğasamak, bağarsamak, bağırsamak, bağsamak, bığasak, boğarsamak, boğarsımak, boğasaklanmak, boğasımak, boğassamak, boğazsamak, boğlemek, boğsamak, boğsumak, boğusamak, böğesemek, buğasamak, buğaksamak, buğarsak ol-, buğarsamak, buğasamak, buğassamak, buğsamak, buğusamak, buhrasamak, bursamak, busamak, buvasamak, buvassamak*** 'boğaya gelmek, (inekler çiftleşmek için) boğa istemek' (*DS.II*, 725)

BOĞA+[*S/Z*]+*SA(>ı)-MAK*
BOĞA(>ı)+*SA-MAK*
BA(<O)Ğ[*A*=ø]+[*R*]+*SA-MAK*
BA(<O)Ğ[*A*=ø]+*LE-*
BI(<O)ĞA+*SA-K*
BOĞA+[*R*]+*SA(>ı)-MAK*
BOĞA+*SA-K+LA-N*
BOĞU(A)+*SA-MAK*
BÖĞE+*SE-MEK*
BUĞA+[*K/S*]+*SAMAK*
BUĞA+[*R*]+*SA-K OL-*
BUĞU+*SA-MAK*
BU[*GA*=ø]+*SA-MAK*
BUVA+[*S*]+*SA-MAK*

boğasak 'Boğa isteyen inek'

< *boğa+sa-k* 'fiilden sıfat yapan ek'

An.ağl.: ***boğasak, bogarsak, bogasak, boğusak, boğarsak, boğasak, boğazsak, boğörsek, boğsak, boğursak, boğusak bonarsak, borsak, böğesek, buasah, bugarsak, bugasay, buğarsak, buğasak, buğusak, buhrasak, busak*** (*DS.II*, 724, 778)

NOT: -r-, -z- sesleri türemedir.

BO(>u)**Ğ**(>h/n)**A**(>u, ö)[+r] +*SAK*

boğaz 'Boğaz'

= Uyg. ***boğuz*** PWXWŻ (*İKPÖ*, 172)

~ OT. ***boğaz*** ~ ***boğ(u)z*** (DLT)

// DLT. ***bogrul*** 'boğazında beyaz leke olan hayvan' (I, 481-12)

AH. ***bogurdak*** 'boğaz, gırtlak'; Nog. ***bogırdak*** 'boğaz'

****bogur+ dak***; krş. Tuv. ***bōstā*** ay. < ****boguztag*** (*Mak.II*, 600)

< * *boğ-(u)z* < * *buğur* = Çuv. ***pır*** < ****bogur***

Krş.: Tü. ***boğaz*** 'gebe, hâmile' = Moğ. ***boğos*** < Tü. = Tun. ***boyı:-*** 'çocuk doğurmak'

TT.: BOĞAZ+ (KESEN/LAMA/LA-/LAN-/LAŞ-/LAT-/LI/SIZ)

An.ağl.: ***boğoz, boğuz, buaz, buvaz*** (*DS.II*, 729)

BO(>u)**Ğ**(>v)**A**(>o, u)**Z**(>s)

An.ağl.: boğaz
boğas [*boğassak*]
boğoz [*boğoza*]
buaz [*buazak*]
buğaz [*buğazsak*]

Ayrıca krş. bogar(sak)
boğar(sak)
buğar(sak)

Bu örneklerdeki ***-z > -r*** *değişimi dikkat çekicidir.*

~ bığaz, buğaz (Ker.) (*Kr.TS*, 93)
boğaz (Az., Trkm., Nog., Sart.)
boğuz (Tar.)
buğaz (TatK.)
buġaz (Kzk./*KTTTS*, 96)
pır (Çuv.) [*păvăr > pur > pır*]
= **** boğur < * boğu-r***

BO(>ı, u)**ĞA**(>u)**Z**

= **Moğ.** ***boğorla-*** 'boğazlamak' < *boğo-r* < *bogo-* 'boğmak'

Tü.> **Ar.** (Cez., Ir., Fas., Mıs., Sur., Yem.) *būġāz* (*ALTK*, 45-46); **Kürt.** *boğaz* (*DAO*, 83); **Zaza.** *boxaz* (*ZTS*, 49: *boxaz bê*! 'döven dövme esnasında harman dışına çıkmadan hayvanı çalıştırabilmek için bazan böyle seslenilir (*boğaza gel*) demektir') **Fars.** *boğaz* (Redh. 188);

Ar. *būġāz*, ç.*bevāġīz* (Redh.188;Gülensoy: *FATK*, 140)

Eren (*TDES*, 56): < **boğ- + -(u,a)z**
Doerfer (*TMEN*, 792): < **boğ-** kökünden geldiğine katılmaz.
Clauson (*ED*, 322): **boğaz** "gebe" ile ***boğaz***'ı karşılaştırmıştır.
Nişanyan (*SS*, 72): **boğaz** = ***ET.*** *boğuz* (VIII) < ? BOĞ-

boğazsak (hlk.) 'Obur, pisboğaz'
< boğaz+sa-k
An.ağl.: ***boğazsak, boğarsak, boğaccı, boğaççıl, boğarsak, boğassak, boğazak, boğazlak, boğoza, buazak, buğarsak, buğazsak*** (*DS.II*, 728)

BO(>u)ĞA(>o)Z(>s / r/ç)+*SAK*
+LAK
+AK
+A
+ÇIL

boğazsırak (hlk.) 'Obur'
< boğaz+s[ır]ak
boğazsız 'İştahsız'
< boğaz+sız
boğcık (hlk.) 'Biçilmiş demetleri bağlamaya yarayan saptan bağ'
< * bağ+cık
[-a- >-o- değişimi]
boğça, bk. **bohça**
boğdu (hlk.) 'Boyuna, başa, kulağa sarılan sargı, örtü, yazma, çatkı'
< boğ-du
boğdur-['Boğdurmak'
<. boġtur- (DLT)
TT.: BOĞDUR- (MA/TMA/T-/ULMA)
boğma '1. Boğmak işi; 2. İncir, dut, kuru üzümün mayalandıktan son ra ilkel araçlarla damıtılmasıyla elde edilen, alkol derecesi düşük bir tür rakı'
< boğ-ma
TT.: BOĞMA+ (CA/CALI)
An.ağl.: ***boğma*** '1. kanı çıkmadan öldürülen hayvan; 2.gerdanlık; 3. bir tür rakı; 4. şalvar; 5. parmaklara yakılan kına' (*DS.II*, 729)

Tü.>**Ar.** (Sur.) *bāġme* 'kolye', (Fil.) *boġma* 'gümüş kolye' (*ALTK*, 46)

boğmak (hlk.) '1. Düğüm, boğum; 2. gerdanlık; 3. parmak boğumu; 4. kese' (*DS.II*, 729)
< boğ-mak
boğrda (hlk.) 'Burada', bk. **burada**
< bu[ğ]r(a)+da
[<* *bu+ara+da*]
boğsak (hlk.) '1. Fazla şımarık; 2.dere kenarı, sığ, nemli yer'
< boğ+sak
boğu (hlk.) 'Nişanlı kız tarafından erkeğe gönderilen hediye bohçası'
< boğ-u [krş. **dürü**]
boğum 'Boğulmuş, sıkılmış yer'
= OT. ***boġım~boġum~boġun*** (DLT)
< boğ-um
TT.:BOĞUM+(LANMA/LAN-/LU)
An.ağl.: ***buğum*** (*DS.II*, 781)
~ buğum (Ker.)(*KrTS*, 99)
buum 'bağ (demet), bağ (sargı)' (Kırg.)
Eren (*TDES*, 56): YOK
boğumla-[(hlk.) < ***boğ-um+la-***
boğuntu '1. Zor soluk alma; 2. Sıkıntı'
< boğ-(u)n-tu
boğunuk (hlk.) 'Sıkıntılı, boğuk, kapalı, donuk'
< boğ-(u)n-(u)k
boğurdak (hlk.) 'Gırtlak'
< * boğu-r+dak
[< * *boġuztaġ* < * *boġu-z+taġ*]
[ek **+DAK** olup, **-IrdAK** değildir.
bk.T. Tekin, *Mak.I*, 230]
AH.: ***boġurdak***

An.ağl.: ***boğurdak, boğurtlak, bovartlak*** (*DS.II*, 731)
Eren (*TDES*, 56): YOK

boğurtlak (hlk.) 'Başak tutmaya başlamış ekin'
< ***boğu-r + t*** [l] 'türeme' ***ak***
[Krş. **boğur+DAK**]
An.ağl.: ***bogurtlak, boğurdak*** (*DS.II*, 731)

Tietze (*TETTL*, 366): < **boğuz** 'boğaz'+ **lak**

boğuş-['Birbirinin boğazına sarılmak, döğüşmek; itişip kakışmak'
< ***boğ-(u)ş-***
TT.: BOĞUŞ- (MA/UL-)

bohça 'Boğça'
< ****bog*** 'Bohça, boğ, eşya konan heybe' (DLT)+***ça*** 'küçültme eki'
TT.: BOHÇA+ (CI/CILIK/LAMA/LAN-)
An.ağl.: ***boça, bōça, bocca, boğ, boğca, boğça, bokça, boşça, buhça*** (*DS.II*, 716); ***bohça*** 'Hayvanlarda görülen bir hastalık' ~ ***bosça, bozça*** [< **boz+ça*] (s. 731)

BO(>u)Ğ(> h), k)+Ç(>c)A
BŌ[*G=ø*]+ÇA
BOŞ+ÇA
BOC+CA [*-ğç-* > *-cc-* benzeşmesi]

~ boğça (Az., Özb.)
boxça (Özb.)
bokça (Özb., Türkî)
bokço (Kırg.)
bokşa (Kzk.)
poçko (Tel.) < pokço [< *boğ+ça*]

B(>p)OĞ(> h, x, k)ÇA(>o)

Tü.>**Ar.** (Ir., Mıs., Sud.) *buḳça*; (Cez.) *boḳça*; (Sur.) *baḳça*; (Yem.) *buḳsa* (*ALTK*, 46); Ar. *buḳçe*, ç. *buḳac* (*Redh.* 189);
Laz. *boxça* (*LTTLS*, 35); Zaza. *boxçe* (*ZTS*, 49); **Fars.** *boġçe* (*Redh.* 189; Gülensoy: *FATK*)

Škaljić (*Turc* 149): < ***Fars***
YANLIŞTIR. Çünkü, OT'de **boğ** 'bohça, küçük heybe' demektir. +**ça** küçültme ekidir. Farsçaya Türkçeden geçmiştir.

bohık (hlk.) 'Ayva'
< ***boğ-(ı)k*** [Ayvanın tıkız olup boğazı zorlamasından dolayı]
An.ağl.: ***boğaz alan*** 'Sulu olmayan bir tür ayva' (*DS.I*, 727)

Tü. > **Kürt.** *boxık, bōxık* (*DAO*, 84)

bok 'Dışkı'
= OT. ***bok*** (DLT)
< ****bōk***
TT.: BOK+ (LA-/LAN-/LAŞ-/LU/LUK)
An.ağl.:***boh*** (*bohgargası; bohluh; bohna* 'ahır'; *bokbokuna; bokubokuna; bok böcü; bokdan boktan; boklağı, boklangeç, bokluk, boksak, boksalak, boksalık* 'helâ' (*DS.II*, 732-733)
~ pox (Ker.)

Tü. > **Zaza.** *boq boq kerdış* 'yersizce bağırıp çağırmak' (*ZTS*, 49)

bokbokuna, bokubokuna (hlk.) 'Boşuboşuna'
< ***bok+u bok+u+n+a***

bok böcüğü (hlk.) 'hayvan pisliklerine üşüşen sert ve kara kabuklu böcekler'
< ***bok bö+cek+i***
An.ağl.: ***bok böcü, bok böcüğü, bok böcüsü*** (*DS.II*, 732)

bokdan 'Hayvan gübresindeyapılmış küp biçiminde tahıl kabı'
< ***bok+dan***

boklağı[1] (hlk.) 'Helâ'
< ***bok+lağı***
An.ağl.: ***boklağı, boklangeç, boksak, boksalak, boksalık*** (*DS.II*, 733)

BOK+*LAĞI*
+LANGEÇ
+SAK
+SALAK
+SALIK

Krş. **balıklava**

boklağı[2] (hlk.) 'İşkembe'

< ***bok+lağı***

Krş. **bokluk**

boklanböce (hlk.) 'Kın kanatlılardan bir böcek'

< ***bok+la-n bö+ce+k***

bokluk (hlk.) 'İşkembe'

< ***bok+luk***

An.ağl.: ***boklağı*** *(DS.II*, 733)

bol 'Kıt'ın aksi; geniş'

DLT'te yok

< ****bōl***

TT.: BOL+ (CA/LAN-/LANMA /LAŞ-/LAŞMA/LAT-/LATMA/ LAŞTIR-/LAŞTIRMA/ LUK)

An.ağl.: ***bolamadı, bolamat, boltuk, bosbolamat*** 'bol, geniş' (*DS.II*, 734)

Tü.> **Laz.** *mboli* (*ZTS*, 199)

~ bol (Az., Trkm.)
mol (Nog., KKlp., Kırg.)
molduk = *bolluk* (Kırg.)
mul (TatK.)

B(>m)O(>u)L

= *köp*

Tü. ***bol*** > Arn., Blg., Srp., Kürt.: (***Va içilık ji mın ra bol e*** 'Bu gömlek bana boldur.'), *bollo* 'bolluk' (*DAO*, 84)

bol-[(*eski*) 'Olmak'

< ET., OT. ***bol-*** (DLT)

An.ağl.: ***bolaki*** 'belki, keşke, olsa' (*TMES*, 57) < ***bol-a*** + Fars. *ki*

Tü. > **Laz.** *bolaki* 'umarım, inşallah' (*LTTLS*, 35)

bolamadı (hlk.) 'Bol, geniş, ferah'

< ***bol+a-ma+dı***

An.ağl.: ***bolamadı, bolamat, bosbolamat*** (*DS.II*, 734); ***bol bolamat, bol bolamaç, bol bolamadı, bol bolumad, bol bulamaç*** (*DS.II*, 734-735); ***bolcaman, bolcana, bolcarak, bolurak*** (s.735); ***bol bolamadı*** (*YKS*, 21)

bolara-['Genişlemek, çoğalmak'

< ***bol+ar-a-mak***

An.ağl.: ***bolara-, bolal-, bola-*** (*DS.II*, 734)

bolart-[(hlk.) 'Genişletmek'

< ***bol+ar-t-***

An.ağl.: ***bolara-, bolal-, bola-*** 'Genişlemek, çoğalmak';***bolart-, bolalt-***'Genişletmek' (*DS.II*,734)

bolcana 'Çokça, genişçe'

< ***bol+ca+na*** [< * +*ġına*]

bolcarak (hlk.) 'Çokça, genişçe'

< ***bol+ca+rak***

An.ağl.: ***bolcaman, bolcana*** (*DS. II*, 735)

Bolkar 'Toros dağlarının yüksek bir dağ silsilesine verilen ad'

< ***Bulgar*** (dağı) (Eren,*TD* 637, 29)

Tietze (*TETTL*): < ***balkan*** [halk etimolojisi (***bol+kar***)] **YANLIŞTIR.**

bom+ 'bo ile başlayan sözlerde ***–m*** (-ma) eklemeli tekrar grubu'

TT.: *bombok, bombol, bomboş, bomboz*

boncuk 'Renki cam ya da kristalden yapılmış kolye'

= ET. ***monçuḳ*** ~ ***munçuḳ***~ ***munçuġ*** (*EUTS*, 131-132) ~ ***monçuḳ, munçuḳ*** (DLT)

< * ***mōnçuk*** (T. Tekin)

Räsänen (*V*): < ****boyun+cuk***

TT.: BONCUK+ (ÇU/LANMA/ LAN-/LAŞ-/LU)

Tü. > **Laz.** *moni* 'boncuk' (LTS, 390) < ***moyunçuk***

An.ağl.: ***boncuk*** '1. Kuyuların ağzına konulan, ortası delik, yuvarlak taş; 2. Buğdayların içinde biten, ufak taneli, parlak, sert tohumlar' (*DS.II*, 736)

~ monçok (Tel.)
moncux (Hak.)
moncuk (MA. 86-8)
mōncuk (Trkm.)
mōnçuk (Trkm.)
monçak (Uyg.)
mōnçak (DTü.)
monşak (Kzk.)
monçok (Kırg.)
muncuğ (Ker.)

muncıx (Telf.) (*Kr.TS*, 264);
muncug (Az.) Kzk.
munçàk (Özb.)
mınçak (Krç.)
minçak (Krç.)
mincağ (Han.)
mincak, mincik (Çağ.)
buınçıg (TatK.) < *boyuncuk*
bıvınsıg (Bşk.) (*KTLS*) < *boyuncuk*

MO(>ı, i, u)N
Ç(>ş, c)U(>a, ı, i, o)K(>g)

~ Moğ. (*KWb.* 264) Kalm. ***montsaG.*** < (Poppe, 84) ***monçak***, Halha. ***molcog*** (Räs. 340)
Eren (*TDES*, 57): YOK

bor¹ (hlk.) 'Şarap'
= OT. ***bor*** 'şarap, süci' (DLT)
Eren (*TDES*, 57): YOK

bor² 'Sarı toprak; ekilmemiş toprak'
= eski Kpç. ***bor***
< Tü. ****bōr*** (T. Tekin)

[CT. *boz,* i.e. **bor*. Pre-Turkic **bor* developed into **boz* in Proto-Turkic, but it remained as **bor* in pre-zetasism derivates *borsuk* and *borsmuk* (cf. Hung. *borz* 'badger' < ProtoBulg. **bors* > Chuv. *purăs* id.). *Mak.II,* 418]

DLT'te yok.
An. ağl.: ***bor, bırak, boraz, bur*** (*DS. II,* 737)

BO(>ı, u)R[+*AK*]

~ bōr (Trkm.)
bor (Kzk., Kırg.)
buor (Yak.)
bur (TatK., Bşk.: *ak bur*)
por (KKlp., Bar.: *ak por*)
pur (Çuv.)
pură 'tebeşir' (Çuv.)

B(>p)[U]O(>u)R

Tü. ***boz*** ~ Moğ. ***boro***

Tü. ***bor*** > **Kürt.** *bor* 'kül rengi' (*DAO*, 84); **Zaza.** *bor, bure* 'ekilmemiş arazi' (*ZTS*, 49, 50)

Tietze (*Gr [1]* 237/231): < ***Rum.*** *πωρί, πουρί* 'weisser Sandstein; Tuff'

YANLIŞTIR.
Eren (*TDES*,.57): Kökeni karışıktır.
[Eren, görüş bildirmemektedir.]

Dankoff (*ALT* 77): An.ağl. *pur* < ***Erm.***den alıntı. **YANLIŞTIR.**
Nişanyan (*SS*, 73): **bor** ~ ***Fr.*** *bore* borakstan elde edilen ametalik element → BORAKS
TÜMDEN YANLIŞTIR.

***

Eski Kıpçakçadan itibaren Türkçenin hemen hemen bütün şivelerinde bulunan BOR sözcüğünü Kürtçeye bağlamak isteyen T. Tekin'i okuyalım: (bk. *Mak.II*, 394): (Aslı Kürtçe *bor* '*ekilmemiş arazi; yalnız çalılık ve fundalık yer*' (İzolı, *Ferheng Kırdı-Tirkı*, 1987) sözcüğü olabilir.
Sözcüğün Kürtçede küçültme eki *-ik* ile türetilmiş '*yeni yetiştirilen ve henüz ürünleri toplanmayan bostan*' biçimi de vardır (Amir, *Kurdisch-deutsch Wörterbuch*).

***

DÜZELTME NOTU:
Kürtçe uzmanı olmayan T. Tekin'in, *sanırım bir dalgınlık anında*, yazdığı bu satırlar, Onun gibi Altay dillerine hâkim, ET,OT, EAT. gibi tarihî Türkçe dönemlerini çok iyi bilen, Moğolcayı kullanabilen bir türkolog ve altayist için bilimsellikten çok uzaktır! Sayın Tekin, Kürtlerin kendi yazdıkları *Kürtçe-Türkçe* sözlüklere şöyle bir baksa idi, böyle tarihî bir yanılgıya düşmeyecekti...Çünkü, Kürtçe 'vernekuler' bir dil olup, içinde Türkçe+Arapça+Farsça +eski İranca + (*Türkçe yolu ile girmiş*) Batı dillerinden sözcükler bulunmaktadır. Minorski bile bu gerçeği kabul eder.

Ayrıca bk. T. Tekin (*Mak.II,* 419):

Bu konuda bir görüş için bk.: *TD* 633: s. 261-264: ***otça borça.***

bora 'Sert ve geçici yel'
(~ ***buragan, buran, borak***)
Krş. **boran**
< Moğ. ***boruġan ~ boraġan***
An. ağl.: ***boran, bara, borana, Boruk, buran, buruk, burutgan*** '1. sis, duman; 2. şiddetli kar, fırtına, kasırga' (*DS.II*, 738) ~ ***boyanak*** 'iri damlalar halindeyağan yağmur' (s.744) [-r- >-y- değişimi ile]
~ ***boranlamak, boranlamak*** 'Kar yağmak' (*DS.II*, 739)
~ boran (Nog., KKlp., Kzk.)
borōn (< *boraġan*) (Kırg.)
borōn-çaptun (Kırg.)
kara boroon 'karsız şiddetli kasırga' (Kırg./*KS.I*, 132)

borån (Özb.)
borogon 'kar fırtınası' (Alt.) (*ATS*, 43)
buran (Bşk., TatK., Uyg.)
burkasın (Bşk.)

BO(>u)RA(>OO, Å)N
BURKASIN

= Şivelerde: *gay, sırgın* 'kar fırtınası'
öyörmä (Bşk.)
öyirmä (TatK.)
suvurğan (Uyg.)
kuyım (Uyg.)
< Moğ. ***boruġan*** 'Unwetter, Regenwetter' (*KWb*. 51) ~ ***boraġan***

Tü. > **Zaza.** *boranı* 'güvercin' (*ZTS*, 49)

TS.I, 209: < ***İt.*** **borea**
Eren (*TDES*, 57): < ***İt.*** (Venedik) **bora**
Gülensoy: < ***Moğ.*** **bora ~ boro (+gan/ +gon)**
krş. Kırg. **kara boroon** "karsız, şiddetli kasırga", **boro-** "tipi yapmak" (*KS.I*, 132);
H. Eren, bu sözcükler hakkında bilgi vermemektedir. Ayrıca, İtalyanca olduğu belirtilen sözcüğün Alt, Nog., Kırg., KKlp., Özb., Kzk. Türkçelerine nasıl girdiğini de açıklamak gerekmez mi?

boran 'Rüzgâr, şimşek ve gök gürültüsü ile ortaya çıkan sağnak yağışlı hava'
Krş. **bora**
< Tü./Moğ. ***borugan/buragan***
An.ağl.: ***boran, bara, borana, boruk, buran, buruk, burutgan*** '1. Sis, duman; 2. şiddetli kar, fırtına, kasırga" (*DS.II*, 737-8)
~ ***borağan*** 'bora, fırtına'; ***borana*** 'sulu sepken' (s.738); ***boran vur-*** 'sağanak yağmur yağmak' (*TME S*, 58)

Tü. > **Kürt.** *båran, baran, boron, varan* (*DAO*, 60; *FKT*, 15 a)

krş. **bora; burağan**

boranla-['Kar yağmak'
< ***boran+la-***
An.ağl.: ***boranla-, boraŋla-*** (*DS.II*, 739)

borazan 'Boru çalan kimse'
< Tü. * ***boru***+ Fars. ***–zan***

Nişanyan (*SS*, 73): **borazan** = ? *boruzen* boru çalan → BORU, -ZEN

* Çalgıcı adının çalgıya aktarılması açıklanmaya muhtaçtır. Buna karşılıkkarş. ***OFa.*** *barazand* ~ ***Ave.*** *barazant-* (yüksek, yüksek sesli).

borç 'Ödünç verilen veya alınan para'
< ****bōrç*** (T. Tekin)
MA: ***borç*** (3-1 vb.)
TT.: BORÇ+ (LANDIRIL-/LANDIRMA/LANDIR-/LANIL-/LANMA/LAN-/LU/LULUK/SUZ/SUZLUK)
An.ağl.: ***borş*** (*DS.II*, 741)
~ bōrç (Trkm.)
borç (Uyg., Kırg., Blk.)
borc (Az.)
boruç (Kırg.)
borış (Kzk., Nog.)
buruç (TatK.)
burıs (Bşk.)

BO[< Ō](>u)R[ı]Ç(>ş)

= *brō, prō, burō* (Koyb., Karag., Kaça) < Moğ. ***buruğu*** (Ramstedt: *JSFOu* 32, 2:5)

Räsänen: < ****Soğd.*** *pwçr* < ***Syr.*** *porç*

Nişanyan (*SS*, 73): **borç** ~ ***Sogd.*** *pūrç* = ***EFa.*** *partu-/**Ave.*** *pāra-* borç
Eren (*TDES*, 58): < ***Sogd.*** *pwrč* 'dette'.
- Türkçe *borç*, Sogdlarla Türkler arasındaki ticarî ilişkilerin eski bir kalıntısıdır.

Bu görüş tartışılabilir!

borhana (hlk.) 'Elmadan yapılan bir tür yemek'
< ***bor+hana*** [? < *[h+]ana*]
[krş. **tarhana**]s
Ayrıca krş. ***borana*** [~ *boranı, borani, borano, burani* 'bir tür yumurtalı yemek']

borsmuk → **boz**

bortak (hlk.) 'Kırçıl renkli yaban ördeği'
< ***bor*** 'boz; gri'+***tak***

bortlacı (hlk.) 'Gebe deve'
< * ***bo[r]t***(u) 'deve yavrusu' +***la-cı***
An.ağl.: ***bortlacı, bodlacı, bortlayıcı, botlacı, botlaçı, botlayıcı, börtleci*** (*DS.II*, 741)

BO[*R*]T-*LA-CI/-ÇI*
BOT-LA-YICI
BOD(>t)-*LA-CI*
BÖ[*R*]T-*LE-Cİ*

boru 'İçi boş,uçları açık, uzun ve dar silindir'
= OT. ***borguy*** 'üflenerek öttürülen boru' (DLT); eski Kpç. ***borğu, borğa***
< ***bo** 'yansıma'+r+**gu(y)***
TT.: BORU+ (CU/MSU)
An.ağl.: ***bori*** (*DS.II*, 740)
~ boru (Az.)
buru (Kum.)
bırğı 'trampet' (TatK., Tara.); (Bşk.)
pırğı 'düdük' (Koyb., Kaça, Sag., Şor., Hak.)
pırığı (Bar.)
murğu (Soy.)

B(>p, m)**O**(>ı, u)**R***[I]***GU**(>ı)*[Y]*

boruk (hlk.) 'Dağlarda yetişen bir tür ot'
< ***bor+(u)k***
An.ağl.: ***boruk, boruh*** (*DS.II*, 741)

boş 'İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan'
= OT. ***bōş** 'boş, hür, ergin'
KB.: **boş (a-; lağ** 'boş, avare'; **luk; ut-)**
< ***bōş***
TT.: BOŞ+ (ALIM/ALMSA/AL-/LTAÇ/ALTIL-/ALTIM/ALTMA/ALT-/AMA/A-/ANDSIR-/ANMA/AN-/AT-/BOĞAZ/LAMA/LA-/LUK/UNA)
~ *içi* boş 'kof' (Az., Trkm.)
boş (Kırg., Uyg., Özb.)
booş (Yak.)
bos (Kzk.)
buş (*kişi*) (Bşk., TatK.)
artı bos (Kzk.)
por (YUyg.) (*TLS*)

B(>p)**O**[O](> u)**Ş**(>S, r)

Tü.> **Ar.** (Ir., Sur.) *būş*; (Mıs.) *boş* (*ALTK*, 46-47)

boşa-['Karısını ayırmak'
< ***bōş+u-** 'boş olmak, boşalmak'
An.ağl.: ***boşunak*** 'boşanma belgesi' (*DS.II*, 743); ***boşa-*** 'yapıp bitirmek (s.743)

boşan-['Kendini bir yerden kurtarmak'
= OT. ***boşun***-'boşalmak' (DLT)
< ***bōş+u-n-***
An.ağl.: ***boşunak*** 'boşanma belgesi' (*DS.II*, 743)

Tü.> **Mac.** *bocśan-ik* [boçān] (L. Ligeti, 1980: 222]

boşboğaz 'Saklanması gereken şeyleri söyleyiveren, sır saklamayan, geveze'
< ***boş+boğaz*** [<**boğ-(a)z*]
TT.: BOŞBOĞAZ+(LIK/LIK etmek)
An.ağl.: ***boşbuğaz, boşbığaz*** (*DS.II*, 743)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *bāşboġaz* (*ALTK*, 47)

boşböğür (hlk.) 'Kalça ile kaburga arasındaki kısım'
< ***boş böğür*** (bk. **böğür)**

boşuna 'Boş yere'
< ***boş+u*** '*III.tekil kişi iyelik eki*'+***n*** '*zamir n'si*'+***a*** '*yönelme hâli eki*'

botu 'Deve yavrusu'
= OT. ***botu, botuk*** (DLT) (Uyg., DLT)
< ***bōtu*** (T. Tekin)
KB.: ***botu*** 'çocuk, yavru, bebek'
~ bōt+la- '(deve) yavrulamak' (Trkm.)
bota (Kzk.)
= Moğ. ***botu-gan*** (*KWb*.53)
> (Soy. *bodagan*)

NOT. TS (s. 643)'nde geçen ***boturasamak*** 'dişi deve erkek istemek' örneğinin ***buğurasa-*** (< **buğura+sa-*) yerine bir yazım yanlış olduğuna T. Tekin işâret etmektedir. (bk.*Mak.II*, 394)

boy[1] 'Kavim, boy'
= OT. ***boy*** (DLT)
< * ***bod*** < * ***bo-d***
Krş. **bodun**

boy[2] 'Uzunluk'
= ***boy*** < ***boδ***
TT.: BOY+ (LU/LUCA/SUZ; LAM/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-)

Nişanyan (*SS*, 74): **boy** = ***ET. bodh*** 1. klan, aşiret, kavim (viii), 2. insan boyu, duruş, dikey uzunluk (xi)
* İki anlam arasındaki ilişki açık değildir.

NOT: DLT'te 'boy, kamet' **boð**
'toy kuşu' **boð**
'misk ile râmek'ten yapılan bir şey' **boð**
'ulus, kavim, kabile, aşiret; hısım' **boy**
'yenilen bir ot, poy otu' **boy**
biçimlerinde verilmiş.

Bilindiği gibi ***TT***'ndeki **y** < ***ET. đ*** < ***δ** olduğu için kökende birlik görülmektedir.

boy[3] 'Halk destanının bölümü'
< ***boy***
Eren (*TDES*, 59): Üçü de yok, yalnız < ***Fars.*** *boy otu* var.

boy[4] '1. Yem olarak kullanılan, çemen yapılan burçağa benzer bir tahıl çeşidi; 2. Çökeleğe katılan kokulu bir ot.' (*DS.II*, 744)
< OT. ***boy*** 'yenilen bir ot, poy otu' (DLT)

Eren (*TDES*, 59): **boy**[3], **boy otu** < ***Fars.*** **bōy** 'odour, fragrance, perfume; scent, spice'

NOT: Eren'in Tietze ve Clauson'dan naklen aktardığı bu görüş üzerine hiçbir yorumu yoktur. 'Oğuzce *boy*. Eski Kıpçakçada da *boy* olarak geçer' demesi yeterli değildir. Çünkü, sözcük DLT'te de **boy** olarak geçer. Kaşgarlı, fazla bilgi vermemekle birlikte, alıntı olduğunu kanıtlayacak fonetik ve morfolojik farklılıklar da yoktur. Niye Türkçe olmasın?

boya 'Renk vermek, dış etkilerden korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde'
= OT. ***boδuġ*** 'renk, boya'(DLT)
< ***boδu-ġ***
TT.: BOYA+ (CI/CILIK/LA-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***boya*** 'bir tür ağaç'; ***boyak, boyah*** (*DS.II*, 744)
~ bodaġ (MA, 233-3)
boyav (Kzk.)
boyoğ (Kırg.)
buduk (Alt.) (*ATS*, 44)
buyav (Bşk.)
buyau (TatK.)

BO(>u)**Y**[< ***δ**]**A**(>o, u)**G**(>v, u, k)

Tü.> **Ar.** (Ir., Mıs., Lüb., Sur.) *būyā*; (Mıs., Sur., Ürd.) *būyāci:* (*ALTK*, 47); **Kürt.** *boyağ* (*DAO*, 85); **Zaza.** *boyax* (*ZTS*, 49)

Eren (*TDES*, 59): YOK

boya-['Boya sürerek veya boya batırarak renk vermek'
< OT. ***boδu-*** (DLT)
Krş. ET. ***bođu-*** '(mecazî anlamda) azarlamak, aşağılamak'
TT.: BOYA- (MA/NMA/N-/TIL-/T-)
An.ağl.: ***boya-*** 'ağır söz söylemek, aşağılamak' (*DS.II*, 745)

Tü.>**Zaza.** *boyax kerdış* (*ZTS*,49)

Eren (*TDES*, 59): YOK

boyacı 'Boya yapan, boyacı'
< ***boya+cı***

Tü. > **Zaza.** *boyeçi* (*ZTS*, 49)

boyaçın (hlk.) 'Kökünden boya yapılan bit çeşit ot'
< ***boya+çın***
An.ağl.: ***boyaçın, boyaçili*** (*DS.II*, 744)

boyala-[(hlk.) '(mec.)Kandırmak'
< ***boya+la-***

boyat (hlk.) 'Bayat' → **bayat**

boydak (hlk.) '1. Yükü olamayan yaya; 2. bekâr, yalnız, serbest; 3. çocuksuz kadın; 4. başıboş, işsiz; 5. kötü kadın'
< ***bay+da-k***
An.ağl.: ***boydah, boydak, boycak*** (*DS.II*, 745) ~ ***baydak*** 'yayan' (s.579); ***boydak*** 'bir başına,

kendi ağırlığıyla' (*YKS*, 21)

boylu[1] 'Boyu olan'
= OT. ***boδluġ*** (DLT)
< ***boδ+ luġ***

boylu[2] (hlk.) 'Gebe'
< ***bodu-k*** 'yavru'+***lu***

boymul (~moymul) 'Bir tür kuş'
= ET. ***boymul/moymul*** 'boynu beyaz hayvan' (*Irk Bitig* 98); OT. ***boymul*** (DLT)
< ***boyun+ul***

boynak (hlk.) 'Boynu eğri'
< ***boyun+u eğ-(i)k***
An.ağl.: ***boynek, beynik*** (*DS.II*, 746)

boynuburuk (hlk.)'Yetimlikten dolayı üzgün'
< ***boyun+u bur-(u)k***

boynuz 'Bazı hayvanların başında bulunan, tırnaksı bir maddeden, uzun, kıvrık veya çatallı koruma organı'
= ET. ***müngüz ~ mingiz*** (*EUTS*, 130) ~ ***müyüz*** (s.134)
< ***müŋüz***
~ Çağ. ***büŋüz, mügüz***; [< * ***müƆür***] (Räsänen, *V* 347)
TT.: BOYNUZ+ (LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LATMA/LAT-/LU/SU/SUZ)
An.ağl.: ***buynuz*** (*DS.II*, 808)
~ boynız (Ker.)
buynız (Trkm.)
buynuz (Az., Trkm.)
büyüz (Krm.)
mögiz (TatK.)
mögöz, (Bşk.)
mügüz (Özb.)
müŋüz (Uyg., DTü.)
müŋgüz (Uyg.)
müyüz (Uyg., Kırg.)
müyiz (Kzk.)
miŋiz (Uyg.)

BO(>u)YNU(>ı)Z
BÜYÜZ < ET. *müyüz*
MÜY(~ ŋ)Ü(>i)Z
MÖ[< ü]GÖ[< ü](>i)Z
Mİ[< ü]Dİ[< ü]Z

~ Moğ. (*Poppe*. 73) ***mügēresün,bügēresün***, Kalm. (*KWb*.268), Kalm. ***mörsŋ*** 'Knorpel' ~ Tung. (*Benzing*, 966, 975) ***müyre*** (*LTS*. 201)

boyun 'Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi'
= OT. ***boyun ~ boyın*** (DLT) ~ ***bōyn+ı, bōyn+ın***
<***bōyun***
TT.: BOYUN+ (A/UNCA/DURUK/LUK)
An.ağl.: ***boynak, boynek, boynik*** 'Boynu eğri' (*DS.II*, 746)
~ ***boynuk*** 'boynu kısa' (s.747)
< ***boyun+(a/e/i)k***
~ boyun (Az., Trkm.)
bōyan (Hlç.)
moyun (Kırg., Yak., Şor, Tuva)
boyün (Özb.)
moyın (Nog., Kzk., KKlp.)
moy (Yak.)
mōy (Yak.)
mōyn (Yak.)
muyın (TatK., Bşk.)
măy (Çuv.)

B(~ M)O(> u)Y+U(~I)N
MO[Ō]Y+N
MĂY

Eren (*TDES*, 59): < **boy (<*boń)+(ı)n**
Räsänen (*LTS* 207; *V* 80a): < ***boŋ´ , *moŋ´***
Róna-Tas (*ChuvSt* 139): < **boń**
Doerfer (*TMEN* 652): < **boy+(u)n**
[**-n** ekinin bir takım organ adlarında kullanıldığını açıklamıştır.]

boyuna (zf.) '1. Ene dik olarak, boyunca, uzunlamasına; 2.ara vermeden, durmaksızın'
< ***boy+u+n+a***

boyunbağı 'Kravat'
< ***bōyun+bağ+ı***

Tü.> **Ar.** (Ir.) *boyūnbāġ*; (Mıs.) *būmbaġ* (*ALTK*, 47)

boyunca (zf.) '1. Boyu veya

uzunluğu kadar; 2. süresince'
< *boy+unca*

boyuncak (hlk.) 'Boyunduruk'
< ***bōyun+cak***

boyunduruk 'Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember'
= OT. ***boyunduruk*** (DLT)
~ eski Kpç. ***boyunduruk***
< ***bōyun+duruk***

+dIrIk için bk. *burunduruk, ağındırık* 'Reçine, çam sakızı' (*DS.I*, 90); *buğduruk* 'Ağaçların çiçek döktükten sonraki küçük meyvesi' (*DS.II*, 780); *cırındırık* 'Etin yağlı ve yumuşak kısmı' (Sarıoğlan, Hacılar, Yemliha - Ky; Nvş.), *dandirik* 'topaç', *eğindirik, dişindirik, gözündürük*.. vb.

An. ağl.: ***boyundirek, boyundurluk, boyuntrik*** (*DS.II*, 747); ***bonduruh, bonduruk, bondūruk, bonturuh, bunduruk*** (s.736); ***boyunsha*** (s.747)

BOYUN+*D(~T)URUK(>h)*
+*DŪRUK*
+*DUR[L]UK*
+*DİREK*
+*TRİK*
BO(>u)N+ < BOYUN

~ boyuntırık (Trkm.)
bōyandūraḳ (Hlç)
moyındırık 'yaka' (Nog.)
moyıntırık (KKlp.)
moyunturuk (Kırg.)
moyunduruk (Tuv.)
moyturuk 'yaka' (Yak.)
möndrük 'yaka' (Şor, Mad.)

B(>m)O(>ö, ō)YU(>ı, ū)N
+*TIRIK*
+*DIRIK*
+*TURUK*
+*DURUK*
+*DRÜK*
+*DŪRAK*

Tü. > **Blg.** *bojundrùk* (*BER 1*: 71)

Eren (*TDES*, 60): < **boyun+duruk**
Clauson (*ED* 387a): YOK
Doerfef (*KhalMat* 295): <**bōyandūran**
Räsänen (*V* 80 a): < ***böŋ´, *möŋ´**

boyunkıstı (hlk.) 'Gerdanlık'
< ***boyun+kıs-tı***

boyunsalık (hlk.) Hayvanın boynu altından geçen, geme ve yulara takılı ip'
< ***boyun+sa+lık***

boyuntucu (hlk.) 'Ense kökü'
< ***boyun+tuc+u***

boyut 'Bir cismin herhangi bir yöndeki uzanımı'
< ***boy+(u)t***
TT.: BOYUT+ (LANDIRMA/ LANDIR-/LU)

boz 'Boz renk'
= ET., OT. ***boz*** (KT D 32; DLT)
< ***bōz**
Krş. **bor**
= ***moz*** (*EUTS*, 1312)
= EAT. ***boz*** (*DKK.II*, 56)
TT.: BOZ+ (AR-/CA)
An.ağl.: ***boz*** '1. okumamış, olgunlaşmamış, basit adam; 2. kurt' (*DS.II*, 748)
~ boz (Az., Trkm., Kzk., KKlp., Kırg., Nog.)
pos (Tel., Alt., Kuğ.)
buz (TatK.)
buz, (Bşk.)

B(>p)O(>u)Z(>s, z,)
= *horo* (Bşk.) < Moğ. ***boro, bora***
bora (Tuv.) < Moğ.
boroŋ (Yak.) < Moğ.
borbaş 'yeşil renkli büyük bir kuş' (Kırg.) < Moğ. *boro*+Tü. *baş*
borçin '(yeşil) ördek' (Çağ.)
bortak 'bir tür yabanî ördek' (TT. ağ.)
~ Moğ. ***boro*** 'grau' (*KWb*.51); ***bora***

(> Tü. *bora*); **Moğ.** ***börte*** = ***boz***
Tü. > **Kürt.** *boz* (*FKT*, 24 b;

FKS, 38); **Romen.** *boz* ~ *bozie* 'dwarf elder' (L. Şaineanu, 49 a; T. Loebel, 146 a; Gülensoy: *RTK*, 4); **Zaza.** *boz* 'boz, gri', *bozek* 'açık sarı renkli incir çeşidi; kumral', *bozı* 'boz', *bozo* 'boz renkli; sarışın' (*ZTS*, 49)

boz-['1. Bir şeyi kendisinden beklenilen işi yapamayacak duruma getirmek; 2. bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak'
= ET. (Orh., Uyg.) ***buz-***
~ OT. ***boz-*** 'bozmak, yıkmak' (DLT);***buz-*** (KB):***buzuk, buzul-***

< * buz- [< *bur-]

(T. Tekin, *Mak.II*, 601)
TT.: BOZ- (DURMA / DUR-/ DURT-/DURUL-/ GUN/GUNCU/GUNCULUK/ GUNLUK/ MA/MACI/UK/UKLUK/UM/ UMCA/UNTU/UŞMA/UŞ-/UK /UŞUKLUK)
~ buz- (Özb., YUyg., Kzk., Kırg.)
bŏz- (TatK., Bşk.)
buzmağ (Ker.)
bozmağ (Tuz.) (*KrTS*, 101)

BU(> o, ŏ)Z-

boza 'Arpa,darı, mısır, buğday gibi tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş içecek'
= Tü. ***boz-a***

< * buz-a

TT.: BOZA+ (CI/CILIK)
~ boza (Kzk., Uyg., göçebe Özb.)
bozä (Özb.)
bozo (Kırg.)
buza (TatK., Trkm.)
buzä (Az.)
buz,a (Bşk.)
pozo (Bar., Tel.)

B(>p)O(~u)Z(~z,)A (~ ä, o)

Tü. > **Rus.** *buza*

Eren (*TDES*, 60): YOK

Tietze (*TETTL*, 377): < ***Fars. būza***
G. Doerfer (*TMEN II*, no.788): < ***Tü***
M. Räsänen (*V* 8): < ***Hunca --> EAlm.***

Bier 'bira' **YANLIŞTIR.**
Nişanyan (*SS*, 74): **boza** (~ ***Fa.*** *būze / buxsum* boza) ~ ***Sogd.***
YANLIŞTIR.

DLT'te bulunmayan bu kelime, *boz-* fiilinden '*-a*' ile yapılmış bir ad olmalıdır. Çünkü, '***boza***', mısır veya buğdayın kaynatılıp *ekşitilmesi* ile yapılan bir içkidir.
Çağ. *buza* (> Kalm. *boz°* 'Maische' *KWb*.53)
****pęŕa*** (Çuv.) (> Çer. *pu jęr, puyro, püro* 'Met, Bier'; Mord. *puŕe, puŕe*); Çuv. *pęra-Ga* 'Treber' (>Rus. *braga*) (Räsänen, *V* 82)

Tü. > **Fars.** *būze* (*buxsum*), *bōza* (*Redh.* 194);
Ar. *būża* (*ALTK*, 47; *Redh.* 194:
'buzlu, gül sulu ve şekerli şerbet; soğuk gül şerbeti; dondurma)

Eren (*TDES*, 60): YOK

bozaç 'Boz renkte'

< boz+aç

bozak (hlk.) 'Manda'

< bozağı < * buzağı

bozalak¹ (hlk.) 'Ötleğen kuşu'
< boz+alak [krş. *göbelek* < < * *göb* < *göv* < *gök (+elek)*]

bozalak² (hlk.) 'Çalının taze sürgünü; yaprak tomurcuğu'
< boz+alak

bozamık (hlk.) 'Ufak boz renkli, yakılan bir ot'

< boz[+a]mık

[**kara+muk** > analoji > ***boz+muk***
bozamuk (/**a**/ türeme, inorganik ses) (M. Öner]
[Krş. **kızamık**]
An.ağl.: ***bozamık, bozanak*** (*DS. II*, 748)
~ bozamıḳ 'yeşil, yeşilimsi' (Kzk., KKlp.)
bozomuk (Kırg.)
purăš 'badger' (Çuv.) < **bors* (> Mac. *borz* ay.)

bozantı (hlk.) 'Gelip geçici yağmur, bulutlu hava'

< ***boz+a+n-tı***

An.ağl.: ***bozamık, bozanağ*** (*DS. II,* 749)

bozar-['Bozarmak, boz renk almak'

< ***boz+ar-*** (bk. +**Ar-**[2])

An.ağl.: ***bozar-*** '1. renk değiştirmek 2. ağarmak' (*DS.II,* 749); ***bozarah*** 'boza çalan renk'; ~ ***bozzik***; ***bozo*** 'sarışın' (*DAO,* 85); ***bozartı*** 'deride morluk' (*DS. II,* 750)

bozca 'Rengi boza çalan'

< ***boz+ca***

boz doğan '1. Bir doğan türü; 2. Yeniçeriler tarafından kullanılan ve atların eyerlerinde asılı duran altı toplu gürz'

< ***boz+doğan***

An.ağl.: ***bozdoğan, bozdığan, boz durğan*** 'yazın olan iri, sarı ve iyi cins bir armut' (*DS.II,* 750)

~ bostaġan (Çağ., Osm.)
bozdaġan (Osm.)
pastan (Kum.)
tostakan (Çağ.)
tustakan (Kzk.) (Räsänen,*V* 81)
[< eski **Rus.** *dostakan*'; **Rus.** *stakan, stokan*] (Vasm. 3:2)

Tü. > **Romen.** *buzdugan* 'Club, mace' (L. Şaineanu, 53 a; T. Loebel, 163 b; Gülensoy: *RTK*, 4)

bozdur-['Bozmak işini yaptırmak'

< ***boz-*** [< * *buz-*]***dur-***

TT.: BOZDUR- (MA/T-/UL-)

bozerkeç (hlk.) 'Boz keçi'

< ***boz+er+keç*** , bkz. **erkeç**

bozgun 'Karışıklık; hezimet, yenilgi'

< ***boz-*** [< * *buz-*]+-***gun***

TT.: BOZGUN+ (CU/CULUK/LUK)

bozkır 'Kurakçıl otsu bitkilerden oluşan, sıcak ve ılıman iklimlerde geniş alanlara yayılan, ağaçsız doğal bölge, step'

< ***boz+kır***

bozla-['(Deve) bağırmak'

= OT. ***bozla-*** 'ses vermek, bağırmak; bozlamak' (DLT)

< ****boz(u)+la-***

IM.: ***božla-*** (Mel. ***bužla-***)

Çağ.: ***bozla-*** (*tive bozlamağı* 'devenin yavrusunu çağırması')

An. ağl.: ***bozulamak, bozlamak*** 'deve acı acı bağırmak' (*DS.II,* 752)

~ bōzla- (Trkm.)
bozla- (Kzk., KKlp., Nog.)
bozda- (Kırg.)
bozna- (Çağ.)
bozula- (Osm.) < *bōzla-*
buδla- (Bşk.)
busta- (Alt., Tuv.)
musta- (Hak.) < **bōzla-*,
**būzla-*
< * *bōr*[2]*+la-*, * *būr+la-*

B(>m)**Ō**(>o, u)**Z**(>s/δ)[***U***]L(~T,d)**A-**

= Moğ. ***buyila-*** 'to shout, cry, bellow (of camel); Klm. *būl'-* id.
< *buyila-* < **buŕila-* < **būrı+la-*
(T. Tekin, *Mak.I,* 118-119, 127, 128, 212; *II,* 518)

Eren (*TDES*, 60): YOK
Nişanyan (*SS*, 74): YOK

bozlak[1] 'Uzun hava'

< * ***boz(u)+la-k***

An.ağl.: ***bozlah, bozuk*** 'uzun hava' (*DS.II,* 751)

Eren (*TDES*, 60): YOK

bozlak[2] (hlk.) 'Bozumsu renkte'

< ***boz+la-k***

Krş. **bozrak**

bozlak[3] (hlk.) 'Sürülmemiş, boz tarla'

Bk. **boz**

< ***boz+la-*** 'tarla boş kalmak' (*DS.II,* 751)+***k***

bozma 'Bozmak işi'

bözen ~ böğzen 'iri kara sinek' (Hvs. Osmanlı köyü) < *bö: ~ böğ*

BÖ+CÜ
+Ç
+Ğ(+E/+EVİ/+USE /+Ü)
+V(+E/+Ü)
+Y(+E/+Ü/+ÜSÜ)
BÜ+(+Ü)
BÜ+YE/+BÜ

böbrek 'Böbrek'

< bögürek < *bögür+ek

(*küçültme eki*) 'böğürcük'
[> *böğrek (~ bövrek) > böbrek*]
EAT (XIV.yy./TS): ***böğrek***
Osm.: ***böyrek, böyürek, böbrek, bövrek, bübrek***
TT.: BÖBREK+ (Sİ)
An.ağl.: ***böğrek, boğrek, boorek, böğürcük, böörek, bö..rek, böyrek, böyreyh*** 'böbrek' (*DS.II*, 764)
= *bödek, bödelek, bödenek, bödülek*

BÖ(>o)ĞR+EK
BÖĞÜR+*CÜK*
BOOR+EK
BOĞR+EK
BÖÖR+ÖK
BÖYR+EK/EYH

~ bögrek (Ker.).
bögrek, göbreg, göbrek, (Ar., Kif., Tuz.) (*KrTS*)
bö:rek (YUyg., Trkm., Tar.)
bövrek (Trkm.)
böyrek (Az./*AHYÖ*, 474)
böyrö (Kzk.)
böyer (Kzk.)
böyör (Kzk., Bşk.)
böyrök (Kırg.)
büwrek (KarT.)
büyrek (Nog., KKlp., Kzk., Türkî, Blk.)
büyrök (Kırg.)
büyürek (Blk.)
bürek (Tuv.)
bürek (Tuv.)
büör (Yak.)
buyrak (Özb.)
pörek (Alt.)
pö:rek (Tuv.)
pürek (Hak., Tuv.)
pürek (Şor)
pügürek (Hak.)
pügrek (Sag., Hak.)
pürä (Çuv.)

B(>p)Ö[< ö:, ü, ü, u]**G(>y,v,w)R+E(>a, ö)K**
GÖBREK(>g) [*b-g- ~ g-b-* göçüşmesi ile]

Tü.> **Blg.** *bùbrek > b''brek*; **Srp.** *bùbreg*; **Rus.** *bubrég*; **Kürt.** *börbek* (*DAO*, 86)

Eren (*TDES*, 60-61):< **bögür+(e)k**

böbürlen-['Övünerek kabarmak, kurulmak, kibirlenmek'

< bö:+bür+len-

< * ***bö:*** 'yansıma'
TT.: BÖBÜRLEN- (ME); BÖBÜRTÜ

Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde **böbürlen-** fiili yoktur.

= *ör kökirekten-* (Kzk.)
kekkäy- (Özb.)
köreŋli- (Uyg.)
kıyınsın- (Kırg.)
kupuray- (Kzk.)

Tietze (*TETTL*, 379): < *beberlen-*
< * *bebr* 'kaplan'+*le-n-*

böce 'Böcek' → **böcek**
TT.: BÖCE+ (LEN-)
An.ağl.: ***böce*** 'sırtlan' (*DS.II*, 754)

böcek 'Böcek'
= ET. ***bög*** 'bir tür büyük ve zehirli örümcek'

< * bö:çek (T. Tekin)
[< ****bög-çek***] (Räsänen, *V* 83)
TT.: BÖCEK+ (BAŞI/ÇİL/KAPAN/LENME/LEN-/LER/Lİ/LİK/SİZ)
An. ağl.: ***böcük, böccük, böce, böce börtü, böcü, böcü börtü,***

böcü, bötü, böcüyh, böğ, böğ, böcü, böğcü, böğcük,böh, bör böcü, bört, börtü böcek, börtü böcük,börü, böv, böycü, böycük, böye, bücü 'böcek, akrep, çıyan, örümcek vs.' (*DS.II*, 756) ~ ***bö, böcü, böç, böğe, böğevi, böğuse, böğü, böve, böy, böyü, böyüsü, büü, büve, büvü, büye, bübü*** '1.korkunç böcek, korkunç yaratık; 1.iri ve zehirli örümcek' (s.753)

BÖ+ { **CE**
CÜ/CÜK/CCÜK/CÜYH
Ç
Ğ/Ğ+CÜ/Ğ+CÜK/Ğ+E/Ğ+E/Ğ+EVİ/Ğ+USE/Ğ+Ü
H
R/R+T/R+TÜ
V/V+E/V+Ü
Y+CÜ/Y+CÜK/Y+E/Y+Ü/Y+Ü+SÜ/
BÜ+ {BÜ/ Ü/VE/YE

~ mö:cek (Trkm.)
böcäk (Az., TatK.)
böjäk (Bşk.)

B(>m)**Ö**[< Ö:]**C**(>j)**E**(>ä)**K**

= *kurt-kumırska* (Kzk.)
kurt-kumurska (Kırg., Özb.)
kurt-koŋğuz (Uyg.)
çımın-çirkey (Kırg.)
şıbın-şirkey (Kzk.)
Eren (*TDES*, 61): YOK

böcelen-['Böceklenmek'
< **böce+k+le-n-**

böcü '1.Kurt; 2.böcek; 3. umacı'

< * bö: + cü

An.ağl. için bk. **böcek**
~ böce /Trkm.)
böci (Özb.)
bö: (Kırg.)
bökäy (Bşk.)
bokay (Bşk.)
bukäy (TatK.)
büki (TatK.)

BÖ:(>ö)+**CÜ**(>i)
BÖ(>o, ü)+**KÄ**(>a, i)*[Y]*

NOT: **BÖ+** ad kökünden şu hayvan adları yapılmıştır:

BÖ+ { **cek/cök** (Kırg.)
döne/ö 'bıldırcın'
kön 'iri bir tür karaca'
ltürük 'kurt yavrusu'
rsö 'kanguru'
rü 'kurt'
y/yü 'tarantula'
rtü öcek (*TS.I*, 346)

Ayrıca bk. T. Tekin, *Mak.II*, 543, § 13: **bört**

böğ → **böğü** 'Zehirli örümcek'

Tü. > **Kürt.** *bög* 'Böğü, böcek' (*DAO*, 86: ***Méş a hıngıv böö-ki çalışkane*** 'Arı çalışkan bir böcektir')

böğe, bk. **büğe**

böğe-[(hlk.) 'Suyun önüne bent yapıp toplanmasını sağlamak'

< boğ+a-

An.ağl.: ***böğe-, boğe-, boğ vur-, boğet-, böğse-, böv-, böye-, böyü-, buge-, buğe-, büek-, büge-, büğe-, büğ-, büğnü-, büke-, büne-, büve-, büvetle-, büvet-, büv-, büye-*** (*DS.II*, 761)

BO(>ö)Ğ-/E-
-SE-
BÖV-
BÖY-/E-/Ü-
BUG-E-
BÜ-EK-
BÜG(>ğ)-E-
BÜĞ-NÜ-
BÜKE-
BÜNE-
BÜV-
BÜVE-/T-/TLE-
BÜYE-

böğelek 'Bir tür yeşil sinek'

< * OT. ***bög, böy, bi*** 'bir çeşit örümcek' (DLT)+***(e)lek***

An.ağl.: ***güvegen, güvebe, güveğen, güvelek, güven, güvenek, güvengil, güveyin*** (*DS.VI*, 2239) ~ ***böğelek, bigelek, bogerlek, bö-***

gelek, bögülek, böglek, böğülek, böhenek, bökelek, bölek, bövelek, böylek, buğelek, bülek, bunelek, buvelek, bügelek, bügülek, büğelek, büğlek, büğülek, büğürtlek, bükelek, bükenek, bükülek, bülek, büvelek, büven, büvenek, büyek, büyelek, büylek, büyülek, büzelek (*DS.II*, 759); ***buŋelek, bünelek*** (s.759)

M. Räsänen (*V*, 91): *böğelek* (~ *büvelek*) 'at sineği' < * **bügäl.**

Sevortyan (*1978 II*, 212-213): < ***Tü.*** **bö** 'korkunç böcek' ve **büke** (~ **böke**) 'büyük yılan, ejderha'

NOT. Sineğin türüne bakarsak, **büke** ~ **böke** ile ilgisinin olmadığı anlaşılıyor.

Anadolu ağızlarında kullanılan **güvegen, güvebe** ..vb. sözcüklerin aynı tür hayvana ad olduğu fakat etimolojik bakımdan **göv** < ***gök** 'yeşil' sözcüğünün türevleri olduğu anlaşılmaktadır.

böğen[1] (hlk.) 'İçine yağ konulan işkembe'

< ***böğe-*** 'Toplamak'***+n***

böğen[2] (hlk.) 'Koyun, keçi bol ot yediği gün bıraktıkları iri yumuşak pislik, koyunlarda görülen ishal'

< ***göv*** [< *gök* 'yeşil'] ***+(e)n***

[*gök* > *göv* > **göb* > * *bög*]+(*e*)*n*

An.ağl.: ***böğen, böven, büğen*** (*DS.II*, 762)

böğet (büğet, büvet) (hlk.) 'Baraj, su birikintisi', bk. **büğet**

< ***böge-/büge- +(i)t***

An.ağl.: ***böğet, böet, böğenti, bölet, böne, böŋet, bövet, böyet, buğenti, buğet, bügenti, büğek, büğenti, büğet, bünet, büvet, büvet*** (*DS.II*, 763)

böğrülce (~ **börülce**) 'Bir tür fasulye'

< * ***bögür+lü+ce***

An. ağl.: ***böğülce, bogülce, böğce, böğürce, bölce, bölcen, börçe, börgüce, börüce, börücek, börügüç, börülce, bövülce, böyrülçe*** (*DS.II*, 765) ~ ***boğrülce, boolce, böce, bögürce, böğrüce, böğrükara, böğrülce, böğülce, böğürce, bölce, bürülce*** (*DS.II*, 730); ***börülçe*** (s. 772)

BOOLÇE
BÖ(>o)Ğ(>y)RÜLC(>ç)E
BÖĞ+CE/ÜLCE/ÜRCE
BÖL+CE/CEN
BÖR+ÇE/GÜCE/ÜCE/ÜCEK/ÜGÜÇ/ÜLC(~Ç)E
BÖV+ÜLCE
BÜR+ÜLCE

böğrüş-['Karşılıklı böğürmek'

< ***bö:*** 'yansıma'+***gür-üş-***

DLT: ***müngreş-, mangraş-***

böğü 'Örümcek'

= OT. ***bö:g*** ~ ***bö:y*** (~ ***bi***) (DLT)

< ***bö:*** (T. Tekin, *Mak.II*, 543)

An.ağl.: ***bö, böğe, böğevi, böğuse, böğü, böve, böy, böyü, böyüsü, büü, büve, büye, bübü*** (*DS. II*, 753)

BÖ
BÖ+ĞE
+ĞE+Vİ
+ĞU+SE
+ĞÜ
+VE
+Y/YÜ/YÜSÜ
BÜ+Ü/VE/YE/BÜ

~ bö: (Kırg.)
böy (Kırg.)
böyü "bir tür zehirli örümcek"
bögönök "sivrisinek" (Alt.) (*ATS*,44)
mö:y (Trkm.)

BÖ: (> ö)+Y+Ü
BÖ+GÖ+NEK
MÖ:Y

~ Moğ. ***böge, büge*** (*KWb*.56)
Eren (*TDES*, 61): YOK

Gülensoy: <**bö:+g(ü)**
[**bö:** + kökünden türemiş adlar:
bö+cek ~ Kırg. **böcök**
bö+dönö 'bıldırcın'
bö+kön 'iri bir tür karaca'
bö+l+türük 'kurt yavrusu'

bö+r+sö 'kanguru'
bö+rü 'kurt'
bö+y /bö+y+ü 'tarantula'
bö+r+tü bö+cek 'çeşitli böcekler'

böğür 'Böbrek'
= ET. ***bögür*** (*EUTS*);
~ OT. ***bögür*** (DLT); ***bügür*** (KB)
< *bö(/ü)g+ür
An. ağl.: ***bögür, boğör, boğür, böğur, büğür*** 'böğür' (*DS.II*, 758); ***böğür, börg, börnü*** 'dağ yamacı' (s. 766); ***börböre*** 'yan-yana' (s.769) < *böğür böğüre*

BÖ(>o, ü)**GÜ**(>u)**R**
BÖRG < ***bög(ü)r*** [**-gr-** > **-rg-** göçüşmesi ile]
BÖRNÜ < * bönr+(ü)
< *bögr+(ü)
< bögür+ü

~ böyür (Az.)
bövür (Trkm.)
büyir (Kzk.)

BÖ(>ü)**V**(>y[<*Ğ])**Ü**(>i)**R**

~ Moğ. ***bögere***, Halha. ***bö:r***

böğür-['(davar) bağırmak'
< * *bö:* 'yansıma' + ***kür-***
Krş.: ***möŋrä-*** (DLT) ~ ***mungra-*** (Çağ./*Abuşka*, 377); ***müngre-*** ~ ***möngre-*** (*EUTS*, 134)
TT.: BÖĞÜR- (E BÖĞÜRE/T-/TÜ/ÜŞ)
An. ağl.: ***böğürüm*** 'geyiklerin çiftleşme mevsimi' (*DS.II*, 776)
krş. bağır- < ****bā+kır-***
çağır- < ****çā+kır-***
tükür- < ****tü: +kür-***
tıksır- < ****tıs+kır-***
~ bö:gür- (Trkm.)
böyür- (Az.)
bökür- (Özb.)
möri- (Uyg.)
möŋŋür- (Trkm.)
möŋrä- (TatK., Bşk., KKlp.)
möŋire- (Kzk.)
mö:rö: (Kırg.)
möŋürä:- (Yak.) < **möŋŋürä:-*
< **möŋgirä-* < **möŋ* 'yansıma'

BÖ: (>ö) + **K**(~ y)**İ**(~ü)**R-**
MÖ: (>ö)+ **D**[**D**]**İ**(~Ü)**RE-**
/RÖ:/DRE-
/Rİ-

= *ükir-* /TatK.)
höküri- (Uyg.)
= Moğ. ***mögere-, mögeri-*** ay. (bk. T. Tekin, *Mak.I*, 63, 160)

böğürt-['Böğürtmek'
< * *bö:+kür-t-*

böğürtlen 'Böğürtlen'
= ET. ***bögürtlen***
~ EAT. ***bögürtlen***
< *bük 'sık ağaçlık'+***ür-t-len***
An.ağl.: ***bögürtlen, boğürtlen, bortlen, böğörtlen, böğürtleğen, böğürtlem, börtleğen, börtlen, börtleŋ, börtlenge, börtliyem, börtliyen, börtlüyen, bövürtlen, buğurtlen, bügürtlen, büğürtlen, büyürtlen*** (*DS.II*, 758, 772)

BÖ(>o, u, ü)**Ğ**(>v, y)**Ü**(>ö, u, ü)**RTLE**[*Ğ/YE*](>i)**N**(>m)
BÖ[*ĞÜ*]**RTLE**[*ĞE*]**N**(~**D**)
BÖ[*ĞÜ*]**RTL**[*İYE*]**M/N**

~ bö´ürslen (Trkm.)
böyürtkem (Az.)
büdirgen (Kzk.)
bölcürgen (DTü.)
~ Moğ. ***bögelcirgene*** (*KWb.* 56)
Eren (*TDES*, 61): YOK

S. Nişanyan (*SS*, 75): **böğürtlen** = ***ET***

böke ~ **büke** 'Pehlivan'
= OT (KB) ***böke***
krş. **büke** 'ejderha' (KB)
< Moğ. ***böke***
An. ağl.: ***böke, büke*** 'güçlü, elebaşı, pehlivan yapılı' (*DS.II*, 767)
~ Çağ. ***böke.***
= Moğ. ***böke*** 'Kämpfer, Ringer, Athlet' (*KWb.* 55)
An.ağl.: ***bökele-*** 'birdenbire koşmak', (su) sıçtramak' (*DS.II*, 767)
~ bök- 'sıçramak, koşmak, koşuşmak'

NOT.: *TS* (s. 739-740)'ndeki

bük- biçimi yanlış okunmuştur. < ***bök-***

böl-['Bir bütünü iki veya daha büyük parçaya ayırmak'

< * ***bö:l-*** (T. Tekin)

TT.: BÖL- (DÜR-/EN/GE/GECİ/GECİLİK/GESEL/ME/MELİ/Ü/ÜCÜ/ÜCÜLÜK/ÜK/ÜM/ÜMLEME/ÜMLE-/LÜMLENDİRME/ÜMLENDİR-/ÜMLENİŞ/ÜMLEN-/ÜMSEL/ÜNEN/ÜNME/ÜN-/ÜNMEZ(LİK)/ÜNTÜ/ÜNÜŞ/ÜŞ/ÜŞME/ÜŞ-/ÜŞTÜRME/ÜŞTÜR-/ÜŞÜM/ÜT/LÜTLENME/ÜTLÜ)

~ bö:l*üp goyma* 'tahsis' (Trkm.)
böl*üp çıkırış* (Uyg.)
böl*üp körsötü:* (Kırg.)
böl*üv* (Kzk.)
bül*gilev* (TatK.)
bel*gilev* (Kzk.)
bül*giläv* (Bşk.)

bölük 'Bölük'

= OT. ***bölük*** (DLT)

< ****bö:l-ük***

An. ağl.: ***belik, bélik, belgi, bilik*** 'bölük, parça, kısım' (*DS. II*, 617)

BÖ(>e, é, i)L-Ü(/İ)K

Tü.>**Ar.** (Mıs., Sur., Sud., Yem.) *bulūk* (*ALTK*, 48); (Cez.) *bulūkbāşi* 'bölükbaşı'; (Lib.) *biliḳbāşi*

H. Eren'in *TDES*'nde **böbrek-bölük** arası sözcükler yoktur.

bön 'Bön, şaşkın'

< OT. ***böng*** 'iri, yoğun, obur' (DLT)

= eski Kıpç. ***bön***

TT.: BÖN+ (CE/LEŞ-/LÜK)

An. ağl.: ***böm, bönafa, böngü, bönkafa, bönüfe*** 'bön, şaşkın' (*DS.II*, 769); ***bönlen-, bönleş-*** 'bilmemek, bimezden gelmek' (s.769)

~ mün (Kırg.) 'kusur, sakatlık' (*KTS.I*, 57a)

Räsänen(*V* 344): < * ***muŋ*** <* ***buŋ***
H. Eren (*TDES*, 61): [<*ET.* **bün ~ mün** 'suç' biçimiyle birleştirilmesi ses (ve anlam) bakımından olanaksızdır. Türkçe **bun** (< **buŋ**)
'sıkıntı' biçimiyle karşılaştırılması büsbütün yanlıştır.] der. Fakat, Kırgızcadaki **mün** 'kusur, sakatlık' sözcüğünü görmemiştir.

börek 'Börek'

< ***bür-*** 'Sarmak, burmak'

+- (e)k

~ börek (Çağ.)
pörä (Uyg.)
pirog (Az., Kzk., Kırg.,TatK, Trkm.) [< Rus. ***piróg*** (< Tü. ***börek***)]
*pürɛk (Çuv.)
pęrɛk (Çuv.)
(> Rus. *pirog*; Kalm. *bürüG*) (*KWb*. 67)

B(>p)Ö(ę)RE(>ä, ɛ, o)K(> g)

Tü.> **Ar.** (Lib.) *būrek*; (Mıs.) *būrik*; (Sur.) *brak* (*ALTK*, 48); **Laz.** *bureği* (*LTTLS*, 36); **Zaza.** *borekı* (*ZTS*, 49)

Eren (*TDES*, 61): YOK

Nişanyan (75): ***börek*** <?> Fa. *būrek* **YANLIŞTIR**. Tü.> Fars.dır.

börk 'Genellikle hayvan postundan yapılan başlık'

= OT. ***börk*** 'başlık, külâh' (DLT, KB.)

~ börük (TatK., Trkm., Kzk. Kırg., Alt.)
börık (Ker.)
börk (Ker., Kırg., Blk., Nog.)
pörik (Hak.)
pörük (Alt., Tel., Şor)
bürik (TatK.)

B(>p)Ö(>ü)RÜ(>ı, i)K

börkenek '1.İşkembenin ikinci bölümü; 2. külâh'

< * ***bük-*** 'yemekten doyup usanmak, doymak, kanmak'

(DLT)+***-en +(e)k***

[-r- türemedir]

Krş. OT. **bıkın** 'böğür, boş böğür' ; **bukak** 'kuş kursağı'

(DLT) < *buk-(a)k*
Ker. ***bögen*** '1. içine yağ konulan işkembe; 2. koyun, keçinin bol ot yediği gün bıraktığı pislik' (*Kr.TS*, 99)
An. ağl.: ***börkenek, börkü*** (*DS.II*, 770)
~ böörök, börök, böörönök (Alt./*ATS*, 44)

H. Eren (*TDES*, 61): ***börk*** 'başlık'+ ***-(e)nek*** eki. 'Yalnız Anadolu ağızlarında kullanılan *börkenek*'in yeni bir türev olduğu anlaşılıyor.'

YANLIŞTIR. Çünkü, Kerkük Türkçesindeki **bögen** sözcüğü **börkenek**'in yeni bir türev olmadığına kanıttır. DLT'teki örnekler de bunu desteklemektedir.

bört-['Az pişirmek, haşlamak'
< * ***bö:r-*** 'yansıma'+***-t-***
börtle-[(hlk.) 'Az haşlamak'
< ***bört-le-***
An.ağl.: ***börtle-, bortdür-, böğürtle-, böğürt-, böğürttür-, böğüttür-, börktür-, börküt-, börtdür-, bört it-, börtlet-, bört-, börttür-, börtür-, bö-rüktür-, burut-*** 'az haşlamak' (*DS.II*, 771)
börtlek (hlk.) 'Yabanıl bir yemiş'
< ***bört-le-k***
börtü böcek 'Çeşitli böcekler'
< ? Moğ. ***börte*** 'boz' + Tü. ***bög+cek***
An.ağl.: ***börtü böcek/böcük*** (*DS. II*, 772)
An.ağl.: ***böce, böcü; böce/böcü börtü*** (*DS.II*, 754)

Krş. **böcü** [Ayrıca bk. *Mak.II*, 543, 544]

börtük (hlk.) 'Yarı pişmiş'
< ***bört-(ü)k***
börtüme (hlk.) 'Haşlama'
< ***bört-ü+me***
börü 'Kurt'
= OT. ***böri*** (DLT: *börileyü* 'kurt gibi')
< * ***bö:ri*** (T. Tekin)
~ bö:ri (Trkm.)
bö:ri (Alt.)
böri 'kurt' (Yug./*YUTS*, 51)
börü (Alt./*ATS*, 44; Kırg.)
çil böri 'çakal' (YUyg.)
böri işt 'kurt köpeği' (YUyg.)
mö:ri (Alt.)
pür̄ (Hak.) < **bö:rü*
pür̄ü (Tuv.)

B(>m, p)Ö: (>ü)RÜ(>i)

Eren (*TDES*, 61): YOK
börülce, bk. **böğrülce**
börümgeç (hlk.) 'Sineğe benzeyen fakat uçamayan bir böcek'
< ***bö:+rü+m+geç***
[< **çek:* krş. *örümcek* < * *örüm+cek*]
börüncek (hlk.) 'Cibinlik'
< ***bö:+rü+m+cek***
böyle[1] 'Bunun gibi'
< ***bu + il-e***
TT.: BÖYLE+ (CE/CENE/LİK LE/MESİNE/Sİ/SİNE)
An.ağl.: ***böylecemen, böylemecene, böylemesine, böylemesiye*** (*DS.II*, 773)
~ belä (Az.)
beyle (Trkm.)
= *bulay* (Kzk.)
böyle[2] 'Bu yolda, bu tarzda'
Bk. **böyle**[1]
böyle[3] '(zamir), yalnız 'böyleler' çoğulunda', bk. **böyle**[1]
TT. **böyle böyle** 'bu şekilde', ***böylece, böylecek, böylecene, böylesi*** '(zamir) bunun gibisi', ***böylesi*** '(sıfat) bunun gibi', ***böylesine*** '(zarf) bu derece'

Tü. > **Zaza.** *bala* 'böyle, öyle, öyleyse' (*ZTS*, 29)

böyüg (hlk.), bk. **büyük**
bu 'Yerde, zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösteren sıfat; En yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile gösteren zamir'
= ET. (Uyg.) ***bu, buu***
~ OT. ***bunï*** 'bu' (acc.) (DLT)
~ bū (Trkm.)

Çekimi:

TT.	ET.
bu	*mu*
bunu	*munı*
bunun	*munuŋ*
bunca	*munça*
	munçulayu [< ***munça ulayu*** "bu kadar ekleyerek" Hamilton, *İKPÖ*, 202)]
bundan	*munta* (ayrılma)
	muntuda "burası" (bulunma-ayrılma)

Irak Türkmen Türkçesinde çekim:

TT.	Ker.
bu kadar	*muncıka/mıncıka/ mıncıkana* (=azıcık)
	Köp. *muçka*
bunun için	*muniçı/muniçi/mumuniyçin/muniçin*
	Tel. *munuçu*
bundan	*munnan, mınnan*
bundan dolayı	*mınnan ötırı*
bunu	*munu*
bunun	*munun*
bundan	*mınnan*
bunca	*munca/muncana*

(*KrTS*, 262, 264, 265)

buba (hlk.) 'Baba'
< ***baba***
An.ağl.: ***buba, buva*** (*DS.II*, 774)

bucak 'Açı, zaviye; kenar, köşe, yer'
= OT. ***buçġaḳ*** (DLT)
< ****būç-ġa-ḳ***
= Moğ. ***buçaga-*** 'geri çevirmek, geri göndermek' < **** buça-*** 'geri döndürmek, geriçevirmek'
An.ağl.: ***bucak, becek, becik, beçek, bıcak, bıcaklık, bıcırık, bıcırik, bıçık, bıdık, bicirik, bicrik, biçik,bidik, bucerek, bucuk, buç, bücek, bürücük, büvek*** 'köşe, bucak, uç, açı' (*DS.II*, 775), 'memleket, semt, mahalle; dağ eteği; dağ tepesi; taraf, öte, uzak; ırmak kenarı, sahil' (s. 776)

BU(>e,ı,ü)**C**(>ç,d,v)**A**(>e,ı,i,u)**K**
BI(>i,ü)CI(>i,ü)RI(>i,ü)K

~ Moğ. ***buça*** (*Poppe*, 62), Tung. ***muçū.***

bucur (hlk.) '1. Bacaksız, kısa boylu; 2. gelişmemiş, ufak tefek'
< ***bıç-(ı)r***, bk. **bücür**

buçuk 'Yarım'
= OT. ***bıçuk*** (DLT)
< ***bıç-*** 'kesmek' + ***(u)k***
TT.: BUÇUK+ (LU)
An.ağl.: ***buçuk*** (*DS.II*, 777);

buçuk 'Çingene'
buçuk 'dudakta olan uçuk' < *b+uçuk*
buçuk (~ *buçukla, buçuklağa, buçuklağı*) '160 gramlık bir ağırlık ölçüsü'
buçukçu 'pinti'
buçuklu '1. kulplu küçük testi; 2. iki kulplu çömlek' (*DS.II*, 777)

~ buçuk (OT.)
buçüğ (Ker.)
puçuk (Çağ.)
puçuk (DTü., Tar.)
pθ-çak (TatK.)

B(>p)**U**[< **I**]**Ç**-*(u/ü/a)***K**(>ğ)

= *yarım* (Az., Bşk., TatK.)
yārım (Trkm.)
yärim (Özb.)
yerim (Uyg.)
jarım (Kzk.)
yartı (TatK.)
jartı (Kzk.)
carım (Kırg.)
cartı (Kırg.)

Tü. > **Kürt.** *bıçûk* 'her şeyin küçüğü', *bıççek* 'küçük', *büççük* 'küçük', *bıçıki* 'azıcık'
Bu sözcükten: *bıçûkbûn* 'küçültmek', *bıçûkî* 'küçüklük', *bıçûk kırın* 'küçültmek' sıfat ve fiilleri yapılmıştır.

buda-['Budamak'
= ET. ***būta- ~ butı-***
<* ***būt+ı-*** (T. Tekin)
TT.: BUDA-(MA/NIŞ/NMA/N-/TMA/T-)
~ būda- (AH)
pūda- (Trkm.)

budak 'Budak'
= OT. ***butak, butık*** (DLT)
< ***būta-*** < * ***būt+{+ı-k}***

'küçültme eki']
~ KT., Uyg. ***butık***; NF., CC., Hou. KK., DM., GT., İM. ***butak***
KB.: ***butık*** (< *but+(ı)k*) 'budak'; ***butıklan-*** 'budaklanmak'
TT.: BUDAK+ (LANMA/LAN-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***budak*** 'damların üstünü düzeltmekte veya yağmurdan sonra çatlakları kapatmakta kullanılan silindir şeklindeki taş'; ***budakçı*** 'bağ budayan';***budakla-*** 'damların üstünü loğ taşı ile düzeltmek' (*DS.II*, 778)
~ budağ, butağ (Ker.) (*Kr.TS*, 99)
budağlanmah 'iş çatallanıp müşkül bir hal almak' (Ker./*DS.II*, 778)
budag (Az.)
butak (Kzk., Kırg.)
butâk̆ (Özb.)
botak (Bşk., TatK.)
buduk (Tuva)
putak (Uyg.)
pūtak (Trkm.)
mutuk (yak.)

B(> p, m)**U**(< ū)(> o)**D**
(< t)**A**(>**u**)**K**(> ğ)

= *dal* (Az.)
tal (Kzk.)
tarmak (Bşk., TatK.)

G. Clauson (*EDPT*, 301): < ***butı-*** 'budamak'+***-k***
M. Erdal ve T. Tekin bu görüşe katılmaz.
T. Tekin (*Mak.I*, 374): ET. ***butık*** 'dal'
< **but** (< * ***būt*** 'bacak' + {+***lk***} 'küçültme eki'
Krş. ***topık*** 'aşık kemiği' < **top** (*Mak.II*, 417)

budun, bk. **bodun**
budur < ***bu+dur***
~ Ker. ***bıdı, bıdu, budı*** (*KTS*,93)
bugarsak (~ ***buğarsak***), bk. **boğasak**
bu gün < ***bu + kün***
ET. (Uyg.) ***bökünki*** (*Alt.Yar.*)
TT.: BU GÜN+ (KÜ/LÜK)
An.ağl.: ***böğün, boğön, boğun, boğün, boon, bōon, bo'un, bögün, böğn, böğön, bön, bö..n, böön, böyün*** (*DS.II*, 765)

BU(>o, ō, ö)*+GÜN*
+ĞÜN
+ĞUN
+ĞÖN
+'ON
+ON
+ÖN
+ĞN
+YÜN
+N

~ bügün (Trkm., Osm., Özb., Uyg., Kzk., Kırg.)
bügin (TatK.)
bu gün (Az.)
bū gün (Trkm.)
büyün (Osm.)
bögön (Bşk.)
pūn (Tel., Küer.)
pŭn (Şor)
pajan (Çuv.) (Räsänen, *V*)

B(>p)**U**(< ū/ö)**G**(>y,j)**Ü**(>ö, i)**N**

buğ 'Buhar, buğu', bk. **buğu**
= ET., OT. ***bū*** 'buhar' (DLT)
DLT: ***bulaď-, bulat-*** 'tencere buğusunda pişirmek' < *bu+la-t-*
bula- 'pişirmek' < *bu+la-*
būr- 'buhar yapmak, buhar vermek',
bur-ar < *būra-r* (< *bū*)
An.ağl.: ***buğ, boğ, boğu, bū, buhu, bug*** (*DS.II*, 778)

BU(>o)**Ğ**(>h)[+***U***]

Krş. ***buğ, buğanak, buğunak, boğanak*** 'sisli, puslu hava' (s. 779) < *bu+ğ+anak*
boğanak, beğanak, boganak, boğmak, boğnak, boğunak, boğuntu, buanak, buğana, buğanak, buğnak, buğunak, buğur, buvanak 'yağmur bulutu; sıkıntılı, kapalı, havasız yer' (s.722-723) < *bu(>o)+ğ*

BO(>e,u)**Ğ**(>v)+*A(>u)NAK*
BOĞ+*N(>m)AK*
BOĞ+*UNTU*
BUA+*NAK*
BUĞ+*ANA/+ANAK/+NAK*
BUĞ+*UNAK/+UR*

buğlama 'bulgur ve gömeçle yapılan pilav'

buğla- 'türmek, duman çıkmak'
buğlat- 'buğuda pişirmek'
buğluk 'hamam'
buğsuk- 'ateş, alev almayıp duman çıkarmak'
buğulama 'balığın, su koymadan yahut üstüne soğan doğrayıp bir kâğıda sarılarak yapılan yemeği'

Eren (*TDES*, 62): YOK

Nişanyan (*SS*, 76): **buğu** = ***ET. bu*** buhar (xı)
→ BU²

bu² ~ ***Fa. bū/būy*** güzel koku, parfüm ~ ***Ave. boodha-*** güzel koku, parfüm
*Karş. ***ET. bu*** (buğu, buhar). İki sözcük arasındaki ilişki açık değildir. ***T. buramak/burcamak*** (kokmak, tütmek) fiilinin hangi kökten alındığı açık değildir.

NOT: Buğ sözcüğünün ET. **bu**'dan geldiği açıktır. Anadolu ağızlarındaki veriler de buna kanıttır. Farsçadaki *bū/būy* ile anlam bakımından da benzerliği yoktur. Hele ***Ave. boodha-***'ya kadar götürmek Türklerin böyle bir sözcüğü 'icad edemeyeceği'ni kasdetmek gibi bir şeydir.

Türkçe **bu(ğ)** Türkçe, Farsça **bū/būy** da Farsçadır.

buğaz (hlk.) 'Gebe'
= ET. ***boğaz, bog(u)z*** 'boğaz' (DLT), krş. **boğaz**
An.ağl.: ***buaz, buvaz; buzalacı, bozūlacı*** [< ET. ***buzaġu+la-cı***] (*DS.II*, 779)

buğday 'Buğday'
= ET. ***buġday***; OT. ***buġdāy, budġay*** (DLT); eski Kıpç. ***būday*** ~ ***buġday***
TT.: BUĞDAY+ (CIL/GİLLER/SI)
An. ağl.: ***buğda, bağda, bıyday, bıydey, bōda, boğda, buğdey, būğdî, bulday, buldey, buyda, buyday,buyde, buydey, buydiy, büydey*** (*DS.II*, 780); ***buğda, boğda*** (*DAO*, 87)

BU(>a, ı, o, ü)**Ğ**(>l, y)**DA**(>e, i)**Y**

~ buuday (Alt.) (*ATS*, 46)
būday (Trkm.)
buğda (Az., Ker./*Kr.TS*, 99)
buğday (Trkm., Uyg.)
buğdây (Özb.)
buray (TatK.)
boday (TatK.)
boray (TatK.)
boyz,ay (Bşk.)
biyday (Kzk.)
puri (Çuv.)
pări (Çuv.)
munda (Kırg.) (*KS.I*)
tüktölgen buuda 'tüylü olmuş buğday' (Kırg.)

B(>m, p)**U**(>o, i)**Ğ**(>y)
D(> z,)**A**(>i, ă, å)**Y**

~ Moğ. ***bugudai*** (*KWb*. 64); Kalm. ***bayr*** (*KWb*. 29)
~ Kore. (*SKE* 206): ***pori*** 'barley'

Tü.> **Mac.** *búza*; **Srp.** *bògda*

buğdaycık (hlk.) '1. Serçe; 2. Arife' den önce gelen gün'
< ***buğday+cık***

buğdaycıl 'Bataklık yerlerde, patates, pancar tarlalarında yaşayan göçücü bir kuş'
< ***buğday+cıl***
An.ağl.: ***buğdaycık*** 'serçe' (*DS. II*, 780)

buğra 'Erkek deve'
= OT. ***buġra*** (DLT, KB)
~ buurcun (Kırg.) 'genç erkek deve'
An. ağl.: ***buğra*** '1.hindi; 2.arslan'; ***buğur, buhar*** 'damızlık deve; erkek deve' (*DS.II*, 781)

Tü. > **Moğ.** *bugura* (*KWb*.65), **Fin.** *peura* (Räsänen, *V* 86)

Nişanyan (*SS*, 76): **buğra** YOK

buğru (hlk.) Matkap kolu',bk. **burgu**

buğu 'Buğu' → **buğ**
< OT. ***bū*** 'buğ, buğu' (DLT)
TT.: BUĞU+ (LAMA/LA-/LANDIRMA/LANDIR-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRICI/LU)
~ būğ (Trkm.)
buğ (Az., Özb., Uyg.)
bu (TatK.)
bū (Kırg.)

buv (Kzk.)
bıv (Bşk.)

BU(< ū / ı)Ğ(>v)

= ***buG*** (Kalm.) (*KWb*.58)

Tü. > **Zaza.** *bux* (*ZTS*, 50)

Nişanyan(SS, 76): **buğu** = ***ET. bu*** (xı)→ BU²

buğur (hlk.) 'Damızlık deve'
bk. **buğra**
= OT., Kpç. ***buğra*** (DLT)
An.ağl. ***buğur, buhar*** 'Damızlık deve' (*DS.II*, 781); ***puhur***
~ buğra 'çift hörgüçlü deve' (Tkm.)
būra (Kzk., Kırg.)
buğurçı 'üç yaşında erkek deve' (Trkm.)
buurcun 'genç erkek deve' (Kırg.)

bugün 'Bugün'
< ***bu+gün*** (< ***kün***)
An.ağl.: ***böğün, boğön, boğun, boğün, boon, bōon, bo'un, bögün, böğn, böğön, bön, böön, böyün*** (*DS.II*, 765)

BU(>o, ö)G(>y, ğ)Ü(>ö, ō, u)N
BOON
BŌON
BO'UN
BÖĞN
BÖN
BÖÖN

~ pūn (Küer., Tel.)

buh (hlk.) 'Tomurcuk'
< ET., OT. ***bük*** 'tomurcuk' (DLT)

buk¹ (hlk.) 'Gelin'
< ET., OT. ***bük*** 'tomurcuk'
An.ağl.: ***buk*** (*Zile ve köyleri-To./*DS.II*.783)

Tü. > **Kürt.** *buk, bük* 'gelin' (*KTS*, 24, 38; *DAO*, 88: ***buka barané*** 'Çömçe gelin', ***xéliya buké*** 'gelin alayı' [**x+alay**]); *bukık* 'oyuncak bebek' < **buk+(ı)k** 'küçültme eki'

buk² (hlk.) '1. Funda; 2. böğürtlen sapı'
< ET., OT. ***bük*** 'sık ağaçlık' (DLT), bk. **bük**
An.ağl.: ***buk, bük*** (*DS.II*, 783)

buk³ (hlk.) '1. Kavun karpuz ekilen yer; 2. kıyı'
< ET., OT. ***bük*** 'köşe, bucak' (DLT)
An.ağl.: ***buk, būk*** (*DS.II*, 783)

buk-[, bk. **burkul-**

bu kadar 'Bu kadar'
< ***bu kadar***
~ Ker. ***bığada, bığata, buğata, bığarta, buğarta, buğadana, buğartana***; Tel. ***buğata***

bukağı '(eski) Ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halka'
= OT. ***bukaġu*** 'hırsızların ellerine vurulan kelepçe' (DLT)
< ****buk-*** 'bükmek, kıvırmak'
+***-a-ğı***
Krş. DLT: ***bukramak*** 'hayvan Sıçramak' ~ ***bukrımak***
TT.: BUKAĞI+ (LA-/LI/LIK)
An.ağl.: ***bıhağı, bıho, bıkağı, bokağı,buhağı, bukā, būk'a, bukai, bukavu*** (*DS.II*, 662);
buhav, bukā 'kilit' (s.783)

BU(>ı, o)K(>h)A(>o, ā)Ğ(>v)I (>i, u)

~ buxov (Az.)
boğav (TatK.)
bogoo (Kırg.)
bukaa (Gag.)
buḳaġu (MA, 90-2)
bığav (Bşk.)

BU(>o,ı)K(>x, g, ğ)AĞI(>u)

Nişanyan (*SS*): YOK
Eren (*TDES*, 63): YOK
Türk şivelerinde '***bukağı***' yerine şu sözcükler de kullanılır:
tışav (Bşk., Tat.)
tuşàv (Özb.)
tusav (Kzk.)
tusō (Kırg.)
duşak (Trkm.)
tusamıs (Kzk.)
kössek ((Trkm.)
kişän (YUyg.)

çidä (YUyg.)

bukak (hlk.) 'Gerdan'

= ET., OT. ***bukuk*** 'Boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan et bezleri' (DLT); ***bukak*** 'kuş kursağı' (DLT)

< ***buk+(u/a)k***

An.ağl.: ***buhağ, buhah, buhak, buhav, buhof, bukak*** (*DS.II*, 782)

bukanak (hlk.) 'Ayak, bilek, diz eklemi'

< ***buk-anak***

An.ağl.: ***bıkanak, bıkağılık, bıkanık, bıkılgan, bıkınak, bıkmak*** (*DS.II*, 663)

bu kez 'Bu defa'

= ***bu*** 'bu' + ET. ***kez*** 'kez, defa'

An.ağl.: ***böğez, bez, biyez, biyoz, boğez, boğuz, bokez, booz, boyuz, boz, bögez, böğöz, böğüz, bönez, bööz, böüz, böyez, böz, buez, buğaz, buğerez, buğeş, buğez, bukaaz, buyaz, bukaaz, buyaz, bügez, bükerez*** (*DS.II*, 763)

BU(>i, o, ö, ü) +*KEZ*
+*GEZ*
+*ĞAZ*
+*ĞEREZ*
+*ĞEZ*
+*ĞEŞ*
+*ĞUZ*
+*GÜZ*
+*GÖZ*
+*KAAZ*
+*KEREZ*
+*NEZ*
+*YAZ*
+*YEZ*
+*YOZ*
+*YUZ*
+*EZ*
+*OZ*
+*ÖZ*
+*ÜZ*
+*Z*

bul- 'Bulmak'

= ET. ***bul-***

Uyg. ***bultuk-***, OT (DLT) ***bulduk-*** 'bulunmak', DLT. ***bulduk-ar***

< ***bul-***[= Moğ. ***buli-*** 'tutmak, yakalamak,zorla almak'(*Mak.II*, 402)]

TT.: BUL- (MA/MACA/UCU/UNDURMA / UNDUR-/ MA/UN-/UNTU/UŞ/ UŞMA/ UŞ-/UŞTURMA/UŞTUR-/ULMA/UL-)

bula (hlk.) 'Yenge, amca veya dayı karısı'

< * ***abla*** [> *bula* >*a+bula*]

EAT (XVII yüzyıl):

TS (s. 686): ***bula*** 'abla, hizmetçi, evin hanımı'

bula-['Bulamak'

< ET. ***bulġa-*** 'karıştırmak, bulandırmak'; KB. ***bulġanuḳ*** (< *bulġa-n-~(u)ḳ*), ***bulġaş-***; ***bulnuḳ-*** 'bulanmak'

DLT.: ***bulġak, bulġayuḳ*** 'bulanık'

bulġan- 'bulanmak'

TT.: BULA- (NDIRICI/NDIRIL-/DIR-/N-/NIK/NIKÇA/NIKLAŞ-/NIKLIK/NIŞ/NMA/NTI/ŞICI/LAŞIK/LAŞIKÇI/ŞIL-/ŞKAN/ŞKANLIK/Ş-/ŞTIRIL-/ŞTIR-)

~ bula- (AZ., Trkm.)

bulğa- (Kzk., Özb.)

bulği- (Uyg.)

bulğō (Kırg.)

bılğa- (Kzk.)

BU(>ı)**L**[*Ğ*]**A**(>i, o)-

= *bısrat-* (Bşk.)

pıçrat- (TatK.)

boz,o- (Bşk.)

bulağaç (hlk.) 'Bulama yapımında karıştırma işini yapan araç'

< ***bula-ğaç***

An.ağl.: ***bulağaç, bulağıç, bulak*** (*DS.II*, 784); ***bulaç*** 'yoğurdu ayran yapmak için kullanılan araç'

BULA-*Ç/-K*

-ĞA(>ı)Ç

bulak 'Pınar'

< ***bula-*** [< **bulġa-*]+***-k***

KB.: ***bulaḳ***

An. ağl.: ***bulak, balak, bilah, bilağ,buğlek, bulag, bulah*** 'kaynak' (*DS.II*,785)

BU(>i)L[G]A-K(>g, ğ, h)

~ Ker. ***bulağ, bılağ*** (*KTS*, 100)

krş. **pınar** (< ***buñ*** 'yansıma' + ***ar***)

bulak sözcüğü de < ***buñ*** 'yansıma' ***+la-k***

tan türemiş olabilir.

Tü.> **Ar.** (Mıs.) *būlāk* (*ALTK*, 48)

bulama 'Bulama(ç)'

= OT. ***bulġama*** 'yağsız ve tatsız bulamaç'

< ***bul(ġ)a-ma***

bulamaç[1] '1. Sulu, cıvık hamur; 2. bu koyulukta yapılan hamur yemekleri'

< ***bula-maç***

< ***bula-ma+aş***

An.ağl.:***bulamaç, bulemeç; bulambaç, bulmaç, bulmeç*** (*DS.II*, 785-86); ***bulama, bulamuk; bulmaç, bulmeç, bulumeç*** 'bir çeşit pelte' (s.789)

BULA(>e, u)-[*M*]**M**(>b)**A**(>e)**Ç**
-MUK

BUL[*A/E* =ø]-**MA**(>e)**Ç**

~ bulamac, bılamac (Ker.) (*KrTS*,100)

bulamac (Çağ.) = bulamak=bulamuk

bulamac (Az.)

bolamıḳ (TatK., Bşk.)

bulämiḳ (Özb.)

bulamaḳ (Trkm.)

bulamaġ (*TMEN II*, 770)

bulmak (Uyg.)

bılamık (Kzk.)

bolamık (Bşk., TatK.)

BU(>ı, o)**LA**(>ä)-**MAÇ**(>c)
-MAK(>ġ)
-**MI**(>i)**K**

bulamaç[2] (hlk.) 'Sulu çamur'

< ***bula-maç***

An.ağl.: ***bulamaç, bulambaç, bubulaf, bulav*** (*DS.II*, 784)

bulan-['Bulanmak'

< ***bula-n-***

TT.: BULAN- (DIRICI/DIRIL-/DIR-/IK/IKÇA/IKLAŞ-/IKLIK/IŞ/MA/TI)

bulanık 'Bulanık'

= OT (KB) ***bulġanuḳ***

< ***bulġan-(u)k***

An.ağl.: ***bulancak*** 'bulanık akan su' (Gediz-Kü.); ***bulanuk, bolonuk*** 'bulanık' (Nefsiköseli *Görele-Gr.) (*DS.II*, 786)

BU(>o)**LA**(>o)-***N-***
CAK
UK

~ bulanık (Trkm.)

bulançak (Trkm.)

bulanıg (Az.)

bulgançık (Özb.)

bulganıç (Kırg.)

bulğanğan (Uyg.)

bulğak (Uyg.)

bolğansık (Bşk.)

bolğançık (TatK.)

BULAN-*IK(>g)/ÇAK*
BULGAN-*IÇIK/IÇ/ĞAN/SIK/ÇIK*
BULĞA-*K*

bulantı 'Bulantı'

< ***bula-n-tı***

~ bulantı (Az.)

(yüreği) bulanma (Trkm.)

küŋil bolğanıv (Bşk.)

(küŋil) bolğanu (TatK.)

= *köngil äyniş* (Özb.)

(cürögü, köŋülü) aylanū (Kırg.)

(jürek) aynuv (Kzk.)

kosko kiliv (Bşk.)

ukşıv (Bşk.)

bulaş-[1]['Bulaşmak'

< ***bula-ş-***

TT.: BULAŞ- (ICI/IK/IKÇI/IKÇILIK/IL-/ KAN/MA/ TIRIL-/

TIR-)
An.ağl.: ***bulaşmak, bılaşmak, bıleşmek, bolaşmak, bulaşlamak, buleşmek*** (*DS.II*, 786)

bulaş-²[(hlk.) 'Sataşmak, çatmak'
< ***bula-ş-***
An.ağl.: ***bulaş-, bılaş-*** (*DS.II*, 787)

bulaş-³ (hlk.) 'Başlamak; bir işe istekle başlamak'
< ***bula-ş-***
An.ağl.: ***bulaş-, bılaş-, bıleş-, bolaş-, buleş-*** (*DS.II*, 786)

BU(>ı, o)LA(>e)Ş-

bulaşıcı 'Bulaşıcı'
< ***bula-ş-ıcı***
Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., Tat K., Trkm., Uyg. **YOK**
= *yoluh,ucu* (Az.)
yoğoşlo (Bşk.)
yoğoşlı (TatK.)
yokançlı (Trkm.)
yukumluk (Uyg.)
yükumli (Özb.)
cuğuştū (Kırg.)
jukpalı (Kzk.)

bulaşık < ***bula-ş-(ı)k***
An.ağl.: ***bılaşık, bıleşık, bulaşık*** (*DS.II*, 664)

buldur, bk. **bıldır**

'Karatavuk uçayi
kanadını açayi
Buldur sevduğum gızlar
bu yil benden kaçayi.'(*TMES*, 59)

bulgar 'Bulgar'
< ET. ***bulġa-*** 'karışmak' + ***-r*** 'geniş zaman eki'

bulgarî 'Üç telli saz, cura, uzun saplı bağlama'
< ***Bulgar+î***
An.ağl.: ***bulgarı, bulgarina, bulgarne, bulgura*** (*DS.II*, 788)

bulgarsıktı (hlk.) 'Yer elması'
< ***Bulgar+sık-tı***

bulgu 'Keşif'
< ***bul-gu***
TT.: BULGU+ (LAMA/LA-/SAL)

bulgur 'Bulgur'
< Tü.***bur-** 'eğirmek'+ ***-ku-** 'büzülmek'+***l***
(> ***bulgur*** '-l->-r- göçüşmesi ile')
= eski Kpç. ***burġul, burġun*** (*Et-tuhfet.*, 158 b)
TT.: BULGUR+(CU/CUK/LANMA/LUK)
An.ağl.: ***bıngul, burgul, burğul, burugur*** (*DS.II*, 668); ***buğlur*** (s. 781) [< -lg- > -gl- göçüşmesi]

BU(>ı)R(>n)[*U*]-ĞUL(>r)

krş. Anadolu ağl.: ***bulgur bulgur*** 'terin taneler halinde alına birikmesini anlatır' (*Bor-Nğ./*DS.II*, 788); ***bulgurcuk, bulgurçak, bulgurum, bulkurcuk, burcak*** 'küçük taneler halinde yağan kar; küçük dolu tanesi' (*DS.II*, 788)
TT.: BULGUR+ (CU/CUK/LANMA/LUK)
~ burğul (Ker.)

Tü.>**Ar.** (Cez., Fas.) *berġol*; (Lib.) *barġal*; (Mıs., Lüb., (Sur.) *burġul* (*ALTK*, 48);
Kürt. *bılgul* (*DAO*, 77: ***Oğır bo, şiva te bılğul bo, bın é kefçiya te ḳul bo*** 'uğurlar olsun, (akşam) yemeğin bulgur olsun');
Fars. *burġol* (F. Steingass, 1930, 176); **Gürcü.** *burgul* (E. Cherkesi 1950, 21); **Zaza.** *belxul, burxur* (*ZTS*, 34, 50); **Fars.** *belġūr* (*Redh.* 199; Gülensoy:*FATK*, 140)

H. Eren (*TDES*, 63): [*Németh'in açıklaması tartışmaya açıktır* **der, görüş belirtmez.**]
A. Tietze (*TETTL*, 393): **bulgur** < *burgul, burgur* < * **bur-**
S. Nişanyan (*SS*, 77): *bulgur* ~ **Yun.** *pligúri Πλιγούρι* "dövülmüş buğday" < ? **EYun.** *plēssein, plēg-* "çarpmak, dövmek"
YANLIŞTIR.

NOT:
Yunancaya Türkçeden girmiş olması daha gerçekçidir. Çünkü, **bur-gu-** + **-l**ekinin "göçüşme ile" **bulgur** olması Türkçenin kurallarına uygundur.

Kerkük Türkçesi Sözlüğü, s.101: < ***Ar.***

(Niye göre ve niçin Arapça? Açıklanması gerekir.)

bulgur bulgur (hlk.) 'Terin taneler halinde akması', bk. **bulgur**

bulgurca (hlk.) 'Buğdayın suda fasulye, nohut, mısırla birlikte kaynatılmasıyla yapılan çerez'

< ***bulgur+ca***

bulgurcuk[1] (hlk.) 'Küçük taneler halinde yağan kar'

< ***bulgur+cuk***

An.ağl.: ***bulgurcuk, bulgurçak, bugurum, bulkuruk,bulkurcuk, burcak*** (*DS.II*, 788)

bulgurcuk[2] (hlk.) 'Küçük kuzu dişi'

bulgurcuk[3] (hlk.) 'Küçük bulgur'

< ***bulgur+cuk***

bulgurlama (hlk.) 'Evlerin tabanına konulan sulu çamur'

< ***bulgur+la-ma***

bulgurlan-[(hlk.) 'Karıncalanmak'

< ***bulgur+la-n-***

bulmaç, bk. **bulamaç**

bulu-[(hlk.) 'Bulutlanmak' (*TMES*, 59)

< ET., OT. ***bū*** 'buğ, buhar, buğu' (DLT)+***lu-***

bulun-['Bulmak işine konu olmak'

< ***bul-(u)n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.: BULUN-(DUR-/DURMA/MA/TU)

~ bulın- (Bşk.)

bolin- (Özb.)

polunmas 'yeteneksiz, kabiliyetsiz, beceriksiz' (Tuv.)

buolun- 'to concent, agree' (Yak.)

boldun- 'to come true, come to be, be realized, happen' (Tuv.) < * *bollun-*

< * *bol- ul-un-* (T.Tekin, *Mak.II*, 504-505)

buluş-['Bir araya gelmek, karşılaşmak'

< ***bul-(u)ş-*** 'işteşlik eki'

TT.: BULUŞ-(MA/TUR-/TURMA/UL-/ULMA)

bulut 'Bulut'

= ET., OT. ***bulut, bulıt*** (DLT)

< * ***bū*** 'buhar, buğu'+***lı-t***

DLT: ***bulıtlan-*** < *bulıt+la-n-*

TT.: BULUT+ (LANMA/LAN-/LU/SU/SUZ)

~ bulut (Az., Trkm., Blk., Kırg., Öz., Tuv)

bulut(li) (Özb.)

bulut(lı) (Trkm.)

bulıt (Nog.)

bolıt(lı) (TatK.)

bolot(lo) (Bşk.)

bulıŋğır (Kzk.)

bulit (Hlç.)

bult (KKlp.)

bılıt (Yak.)

pulut (Alt., Tel., Şor., Sag., Kaça)

pĕlĕt (Çuv.)

B(>p)U(>o, ı, ĕ)LU(>ı, i, o, ĕ)T

= *dumānlı* (Trkm.)

tumanlık (Uyg.)

tumandı (Kzk.)

tumandū (Kırg.)

tomanlı (Bşk.)

tümänli (Özb.)

Tü. > Komşu dillere de geçmiştir.

Eren (*TDES*, 63): < ?

Räsänen (*V* 88b): < **bulga-** 'trüben'

Doerfer (*TMEN*, 771): < **-t** çokluk ekiyle yapılmış bir türev.

bum+ 'Çokluk bildiren sözcük'

bumbulanık

bumburuşuk

bumbuz

[/**m**/ tezat ünsüzüdür.]

bun 'Sıkıntı'

= ET. ***buŋ*** [Eleges, 10]

< * ***muŋ*** 'sıkıntı, ıstırap, mihnet'

= Moğ. ***muŋgak*** 'aptallık, sersemlik'

An. ağl.: ***bung*** 'sıkıntı'; ***bungun*** 'sıkıntılı, üzgün' (*DS.II*, 792)

~ mun (Yak.)

~ Moğ. ***munu*** 'alt, abgelebt, hinfälling sein, werden' (*KWb.*,268)

Eren (*TDES*, 63): YOK

buna-['Akıl düzeni bozuk olmak'
= KT., Uyg., DLT.: ***mun-*** 'saçmalamak'
< ***mun*** 'hastalık, ayıp'+***a-***
TT.: BUNA- (K/KÇA/LIK/MA/YIŞ)
Eren (*TDES*, 63): YOK

Nişanyan (*SS*, 77): **buna[mak** = ***ET.*** *bunmak* bunamak, aklını yitirmek (xı) < *buŋ* hastalık, sıkıntı, dert (viii).

NOT: ***ET., OT***'de **buŋ** sözcüğü yoktur. **mung** (= *muŋ*) 'sıkıntı, ıztırap, bun, mihnet' anlamlarındadır. **mun** 'hastalık, ayıp' demektir. Nişanyan yanılmıştır.

bunak 'Bunak, bunamış'
< ***bun*** (< ***mun**)+**a-k***
Uyg. ***muŋ*** 'tasa, sıkıntı, üzüntü, mutsuzluk, felâket, sefâlet' (*İKPÖ*, 203)
Krş. DLT: ***munduz*** 'budala, alık'
Eren (*TDES*, 63): YOK

bunal-['Soluk alması güçleşmek'
< ***buŋ*** (= *bung*) 'sıkıntı'+***a-l-***
~ MA. ***bungal-*** (16-3)
< * ***mung*** 'keder, endişe, kaygı' + ***al-*** (*EUTS*, 132)
TT.: BUNAL- (IM/IMLI/IL/MA/TI/TICI/TIL-/TMA/T-)
An.ağl.: ***buŋal-, boŋal-, bonal-, bongal-, bonul-, boval-, bungal-, bungunla-, bunsuk-*** (*DS.II*, 791)

BU(>o)**N(/Ŋ)** (> v)+[***G***]*A(>u)L-*
+GUN+LA-
+SUK-

Arat (*ETŞ* 423): **bunkal** (deve için), krş. **munkul (munggul)** 'şaşkın, aklını kaybetmiş'; **munduz** 'budala, alık'

bunar '(hlk.) 'Kaynak, çeşme, pınar'
< * ***buŋ*** 'yansıma'+***ar***
An.ağl.:***bunar, buŋar, bınar, biŋar, buğar, buvar*** (*DS.II*, 791)

Krş. ***büğle-, büngül-, büngü-, bürkle-, bürtle-*** 'su fışkırmak' (*DS.II*, 813)

bunca¹ 'Bu kadar"
< ***bu+n+ca***
An.ağl.: ***buncak, buncaz, buncāz*** 'Bu kadarcık' (*DS.II*, 792); ***buncucuh, buncuh*** (*DAO*, 88)

BU+*N+CAK/+CAZ*
+CU+CUH
+CUH

~ munca, muncana (Ker.)(*Kr.TS*, 264)

bunca² 'Bu kez'
< ***bu+n+ca***
[***Bunca*** *vuracağım. Bırakmadım peşini.* Y.Kemal Beyatlı, 1955 i II, 338; *YKS*, 21: ***Bunca*** *seni vuracağım.*]

buncağız 'Buncağız, bu kadarcık'
< ***bu[n]+cağız***

buncaz (hlk.) 'Bu kadarcık'
< ***bu+n+cağız***
An.ağl.: ***buncaz, buncāz*** (*DS.II*, 792); ***buncıvaz***

buncacık 'Biraz, birazcık'
< ***bu+n+ca+cık***
An.ağl.: ***buncucuh, buncucuk, buncuk*** (*DS.II*, 792)

buncılayın < ET. ***munçulayın***

bunda¹ 'Burada'
= OT. ***munda*** (DLT)
< ***bu+n+da***

bunda² 'Buraya'
= OT. ***munda*** (DLT)
< ***bu+n+da***

bunda³ (hlk.) 'Bu kez' (*YKS*, 21: ***bunda*** *çocuklar arkada kalmışlar.*)
< ***bu+n+da***

bundak 'Böyle'
< ET. ***mundağ/ḳ***

bundan 'Bundan'
= OT. ***mundın*** (DLT)
< ***bu+n+dan***

bunlar 'Bunlar'
< ***bu+n+lar***
An.ağl.: ***bular*** (Rize ve çevresi/ *DS.II*, 786)

bungun 'Sıkıntılı'
< ***buŋ*** 'sıkıntı'+***gun***

An.ağl.: ***bungun, bunalgın, bunalık, bungunluk*** (*DS.II*, 792); ***bunkun*** 'havasız' (s.793); Bk.E. Kalay, *TD* 633, s. 251: ***bunuk*** 'içten içe küskün duran kimse' (Hvs. Osmanlı köyü)

BUN+*GUN/+ALGIN/+ALIK/ +GUNLUK/+KUN +UK*

bur-['1.Karnı ağrımak; 2. Çevirerek kapatmak; 3. (ip) burmak'
< ET. ***bür-*** [<* ***büδ-***]
TT.: BUR- (DUR-/GAÇ/GU/GULAMA/GULA-/GULANMA/GULAN-/GULU/GUSUZ/U/UK/UKÇA/UKLAŞ-/UKLUK/ULMA/UL-/UM BURUM)
An.ağl.: ***burhuh*** 'burkulmuş' (*DAO*, 88); ***burma*** 'otun bağ yapılmak üzere sıkıştırılıp hazırlanması; yünün eğrilmeye hazır hale getirilmesi' (*TMES*, 59)
~ bur- (Az., Trkm.)
buyrala- (Kzk.)
burä- (Özb.)
Öteki Türk şivelerinde **'bur-'** fiili yerine şu fiiller kullanılır:
bödrele- (Bşk.; Tat.)
bödrili- (YUyg.)

Tü.> **Zaza.** *borıncı* 'bir tür yabani kuş burnu (yenince buruk bir tad verir)' (*ZTS*, 49)

< ****bur-***

Gülensoy: < * **bu/ü-r-(/k-/ z-)**
Nişanyan (*SS*, 77): ET. **bür-**: BUR-, BURK-, BURUŞ-, BÜK-, BÜRÜ-BÜRÜMCÜK, BÜZ-
---
Bu sözcüklere ek: *burgaç, burgu, burul-, buru* "sancı", *buruntu, büzgü, büzük.*
(Kırgız Tü.'nde: *Burul* "kız adı"). TT' ndeki '*Döndü, Döne*' adları gibi.

bura¹ 'Bu yer'
< ***bu+ara***
TT.: BURA+ (CIKTA/LI/SI)
~ bura (Az.)
= *bu yer* (Özb.)
bū yer (Trkm.)
bu yär (Uyg.)
bu urın (cir) (TatK.)
bul cer (Kırg.)
bul jer (Kzk.)
bıl urın (yir) (Bşk.)

bura² 'Buraya'
< ***bu+ara*** [+y+a]

burada 'Bu yerde'
< ***bu+ara+da***
~ burada (Az.)
= *bū yerde* (Trkm.)
bu yärdä (Uyg.)
bu yerdä (Özb.)
bında (Bşk.)
mında (Kırg., Kzk.)
monda (TatK.)
munda (Trkm.)
oşonda (Bşk.)

buram buram '(duman, koku gibi havada yayılan şeyler için) pek çok'
<Tü. ***bū*** 'buhar'+***r-*** 'kokmak'
OT. ***būrmak*** 'Kokmak (iyi), buğusu yükselmek, buğulanmak" (DLT)

Nişanyan (*SS* 77): **buram** < *buramak* güzel kokmak (XIV)
< ? ***Fa.*** *bū* güzel koku, parfüm → BU²
YANLIŞTIR. Çünkü, XI. Yüzyılda *DLT'* te de **bur-** fiili vardır. Nişanyan bu fiili görememiştir.

bura 'Bu yer'
< ***bu+ara***

buracıkta 'Çok yakın ve belirlibir yeri gösterir'
< ***bu+ara+cık+ta***

burağan → boran

buram buram 'Güzel kokmak'
< ET., OT. ***būr-*** '(iyi) kokmak, buğusu yükselmek' (DLT)
+ ***a-m*** [***bū*** 'buhar']
Eren (*TDES*, 63): YOK

Nişanyan (*SS*, 77): **buram** < *buramak* güzel kokmak (XIV) < ? ***Fa.*** *bū* güzel koku, parfüm → BU²
YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET, OT'*** deki **bür-** fiili bu sözcüğün kökeninde vardır. Nişanyan bu fiil kökünü görememiştir. DLT' teki **bürut -** 'buğulandırmak, kokutarak yellenmek' (< ***bür-(u)t-***) fiili de aynı kökten gelir.

burası 'Bu yer, bura'

< ***bu+ara+sı***

burcu 'Güzel koku, ıtır'
< OT. ***būr-*** [< * *bū-r-*] + ***-cu***
Bk. **buram**
TT.: BURCU+ (MAK)
An.ağl.: ***burca burca, bur bur, burcak burcak, burcam burcam, burcun burcun, bürcü bürcü*** 'güzel ve keskin kokuyu anlatır' (*DS.II*, 794)

burcu-[(hlk.) 'Koku çıkarmak'
<OT. ***bur-*** 'kokmak, güzel kokmak' (*KB* III, 116)+***-cu-***

burç[1] 'Karabiber'
< ET., OT. ***murç*** (DLT)

Tietze (*TETTL*): < *Skr.* ***marica/marīca***

NOT: ***marīca***'nın nasıl **burç** biçimine dönüştüğünü ses ve biçim olarak açıklayamadıktan sonra < ***Skr.*** demek neye yarar?

burç[2] 'Ökse otu'
< ***bur-ç***
An.ağl.: ***buruç, bırıç*** 'ökse otu' (*DS.II*, 802)

burç[3] 'Karın ağrısı'
< ***bur-ç***
An.ağl.: ***burç*** (*DS.II*, 795), krş. ***buru, burru, buruntu***

burçak 'Taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi'
= ET., OT. ***burçak*** 'burçak, ter taneleri'(DLT)
< ****bū+r+ça-k***
An.ağl.: ***borcak, borçoh*** 'sarı çiçekli bir ot" (DS.II, 740) ~ ***burçalak, burcak, burcalah, burcalak, burcalık, burçah, burçalıh*** (*DS.II*, 795)

BU(>o)**RÇ**(>c)**A**(>o)**K**(>h)
BURÇ(>c)**A**[*LI/LA*]**K**(>h)

~ burşak (Kzk.)
buurçak 'nohut' (Kırg.)
purçak (Tel., Leb.)
mırçak (Tuv., Şor, Alt.)
murçak 'nohut' (Alt./*ATS*, 134)
porso (SUyg.)
pęrźa (Çuv.) (> Çer. *purśa*; Mac. *borsó*) (Räsänen, *V*, 89)

B(>p, m)**U**(>o, ı)[*U*]**R**
Ç(>ş, s, ź)**AK**

Eren (*TDES*, 63): YOK

burçin 'Dişi ördek' [TT'nde özel ad]
< Moğ. ***borcin*** [Moğ. *borjiqin* 'die Wildentenleute']
< **** bor+cin***
~ borcın (Çağ./*Seng*. 132 v 19) '(boz) ördek'
borçin (*Abuş*. 147)
borçın (*ŞS* 78; *PdC* 78)
borçun (Kırg.) 'boz ördek' (yabanıl) < ****bor+çın***
~ Moğ. ***bordžn*** (*KWb*. 51)/***borġçin*** 'boz' (dişi hayvanlar hakkında', Hal. ***borġ-çin*** (T. Tekin, *Mak.I*, 11)

Doerfer, Çağataycadaki **borçin**'in Moğolca **borjin**'den ödünç alınmış olduğunu yazar. Fakat, **{-çIn}** ~ **{-çII}** ekinin Türkçede renk adları üzerine geldiği DLT'te de görülmektedir:
kökçin ~ *kökşin*, KB. *kökşün*, Osm.*gökçil* ~ *gökcil* 'mavimsi', *bozcıl* 'boz renkli', TT, Az.. *sarışın* (< * *sāriġçın*), Kırg. *akçıl*, TT. *kırçıl* vb. Bk.T. Tekin, *Mak.I*, 231.

burdur-['Burdurmak'
< ***bur-*** [< OT. *bür-*]+ ***-dur-***

burgaç 'Burgaç'
< ***bur-gaç***
An.ağl.: ***burgaç, burguç, burğaç, burkuç, burkuk, burma, burmuk, buruh*** 'enenmiş koç, teke vb. hayvan' (*DS.II*, 796)

BUR-*G(>ğ,k)A(>u)Ç*
-KUK/-UH
-MA/-MUK

burgaç, burgağaç, burhaç, burkaç, burkulaç, burkuleç '7 ayrı anlamı var' (*DS.II*, 796)
burgaç 'vida; burgu' (s.797)
burğaç, burgeç, burkaç 'girdap' (s.797, 798)

burgaş-[(hlk.) Karışmak, dolaşmak, buruşmak'
< ***bur-ga-ş-***
An.ağl.: ***burgaş-, burgalaş-, burgeş-, burkuş-*** (*DS.II*, 797)

BUR-*GAŞ-*

-GA+LA-Ş
-KU+Ş

burgu 'Delik açmaya, tıpa çekmeye, yeri oymaya, telli sazlarda telleri germeye yarayan âlet'

< bur-gu

TT.: BURGU+ (LAMA/LA-/LA NMA/LAN-/LU/SUZ)
~ burgı (Kzk.)
An.ağl.: ***burgu*** 'musluk' (*DS.II*, 799)

Tü. > **Laz.** *burguli* 'diz' (*LTTLS*, 36) < ***burgu+li*** ; **Zaza.** *burxı* (*ZTS*, 50); **Kbr.** *bru/ubruv* (İ. Doğan, 1966, 318)~ *ubruvn*

burgun (hlk.) 'İshal'

< bur-gun

An.ağl.: ***burgu, burgun, burğun, buruğ, burulgan*** (*DS.II*, 798); ***burkuntu, burğaç*** 'mide bulantısı' (s.799)

BUR-*ĞAÇ*
-GU/-G(>ğ)UN
-UĞ
-ULGAN
-UNTU

burk- 'Kıvrılmak' [*ayak burk-*]
= OT. ***burk-*** 'kırışmak' (DLT)

[< * ***bu/ü-r-k-***]

TT.: BURK- (UCU/ULMA/UL-)

Burkan 'Buddha'
< * ***bur+kan*** (>*han*)
'**Bur**' '*Buddha*'nın kuzey Çincedeki söyleniş biçimi' + **kan** 'hükümdar'

Hamilton (*İKPÖ*, 175): Çin. **fo** 'Buda' + **xan** "imparator"
N.D.Miranov (*Kuchean Studies*, 162): ***Purgan*** < Kuça: ***pūdŋäkte*** (**pūd** "Buda" + **ŋäkte** "Tanrı"
Ayrıca bk. J. Rahder, "Old Turkish and Mongolian Burxan" ve "The Old Turkish Earth-Deity". *TMEN*, n. 732.

burkaz (hlk.) 'Su ve çay kenarlarına ağaçlardan yapılan set'

< bur- 'çevirmek'+***ka-z***

burma 'Burma'
= OT. ***bür-*** 'büzmek' (DLT)

< bur-ma

TT.: BURMA+ (LI)
An.ağl.: ***burma*** 'musluk; çeşme oluğu' (*DS.II*, 799)

Tü.> **Ar.** (Lib., Sud., Sur.) *būrmā* (*ALTK*, 49)

burmak (hlk.) '1. Darılmak; 2. kıskanmak; 3. hayvanların üreme organlarını burarak erkekliğini gidermek; 4. sancımak; 5. çevirmek' (*DS.II*, 801)
< ***bur-mak***

burnotu, burunotu (hlk.) 'Enfiye'

< burun+ot+u

An.ağl.: ***burunotu, bornot, burnotu, burnut, burunot*** (*DS.II*, 804)

BURUN+*OT/+OTU*
BUR[*U=ø*]**N+*OT/+OTU/+UT***
BO[<U]**R**[*U=ø*]**N+*OT***

Tü. > **Kürt.** *bırnoti, burnoti, burnotu* (*DAO*, 78: ***burnotiya tutuné jı gamrugé ra başe***. 'Tütün tozu gamruz (hastalığı)na iyi gelir.'); Zaza. *burunti* (*ZTS*, 50)

burtlak 'Domuz yavrusu'

< bo(>ö)*[r]*t+le- 'doğurmak'
[-**r**- türeme ünsüzdür.]
An.ağl.: ***bodla-, bodukla-, bortla-, botla-, börtle-*** 'doğurmak (manda, deve)' (*DS.II*, 718)

Eren (*TDES*, 64): **burtlak** 'domuz yavrusu'
'Şçerbak (*İRLTJa* 127) ***burt-lak*** diye ayırmakla yetinmiştir.' der, **kendi görüşünü belirtmez.**
NOT:
Anadolu ağızlarında yaşayan: ***boduk, bodak, bodanak, bodar, bodē, bodi, bodik, bodu, boduç, boduh, borum, bortlak, bot, bota, botlak, botuk, bödü, bödük, budanak*** sözcükleri de '1. Deve yavrusu; 2. Ayı yavrusu; 3.Küçük çocuk; 4. Genel olarak hayvan yavrusu' anlamlarına gelir ve kökeni **bo**(>ö, u)**t**(>d)'tur.

burulgan (hlk.) 'Hortum'
< ***bur-ul-gan***
An.ağl.: ***burulgan, bulurgan,***

burgaç, burguç (*DS.II*, 802)

burun '1. Burun; 2. bazı şeylerin ön ve sivri bölümü: *kargaburun* gibi'
= OT. ***burun*** (DLT)

< *bur-un*

[J. Benzing:**büran* (N.Gözaydın, *TD* 633, s. 209-213)]

bk. **bur-**
TT IV, 28-46: ***burun*** 'önce, evvel',
KB., DLT, AH. ***burun***; KE 40v21;
Babür 53-4: ***burun, burna***;
Sekkâki: ***burnaġı*** 'önceki, evvelki' [< * *bur-un+a+ġı*]/ ***burna*** 'önce, evvel, evvelce' zarfına Çağ.'dan önceki dönem metinlerinde rastlanmamıştır. Uygur metinlerinde (*TT VII*, 28, 46) 'önce, evvel, evvelce' anlamında zaman zarfı olarak ***burunda*** sözcüğü tespit edilmiştir.
~ burna 'önce, evvelce' (Uyg.)
burnadin 'önceden' (Uyg.)
burnaḳi 'önceden' (Uyg.)
TT.: BURUN+(DURUK/LU/SAK/SALIK)
~ burun (YUyg., Trkm., Kırg., Kzk., TatK., Özb., Osm., Az.: yönelme durumunda: *buruna*; Kıpç., Krç.-Blk. 'köşe'; Horasan Çağataycası; Doğu Tü.)
burun~burŭn '1. hortum (filde)' 'uzun boru biçiminde (böceklerde)' (YUyg.)
burŭn (Özb.)
burungu 'önceki, evvelki' (Krç.-Blk.)
burnu (Gag.) (şahıslarda: *burnusu*)
burın (Nog.)
burnagı 'önceki' (Kzk., KKlp.)
burna, burnakı 'ilk, önce' (YUyg.)
burnâgi 'ilk, önce' (Özb.)
borın (TatK.: şahıs ekiyle: *borını~borni*)
murdā (< **murun+a*< * *burna*) 'önce; evvel, evvelce' (Kırg.)
murdāgı 'önceki' (Kırg.)
murun (Kzk., Kırg., şahıs ekiyle: *murda ~ murunu*; Krm., Yak., şahıs ekiyle: *munnu*)
murunda 'önceki' (Tuv.)
murın (KKlp., Kzk.)
murnu 'ön taraf' (Tuv.)
moron (Bşk.)
purna 'ilk, önce' (Hak.)
purun (Bar., Tel., Leb., Hak.)
purunta 'önceki' (Hak.)
purnada (Hak.)
pırınta 'önceki' (SUyg.)
sămsa (Çuv.)

B(>m, p)**U**(>ı, o)**RU**(>o, ı, ŭ)**N**

Tü. >**Rus.** *burun*

= *tumsık* (hayvan için) (Kzk.)
xaŋsō (Yak.) < Moğ.

Nişanyan (*SS*,77): *burun/burn* = **ET**. *burun* 'koku alma organı, çıkıntı, uç' (xı)
* **ET**. *bu* (buğu, buhar) sözcüğüyle ilişkisi açık değildir.
Nişanyan'ın bu tesbiti doğru değildir: Çünkü, sözcük (< * ***bu-r-***) fiilinden türemiş olup, anlam olarak *çıkıntıdır*.
Eren (*TDES*, 64): < **bura-**, ***bur-** 'kokmak, koku vermek'+ **-(u)n**
Sözcüğün '*önce, evvel*' anlamları da göz önüne alınırsa, bu sözcüğü **burun**[1], **burun**[2] olarak ele almak gerekecektir.

B. Munkácsy, 'Turkish ***burun***', *KSz* XIV (1913), s. 352.
G. Doerfer, *Halaç* (1971), s. 295: <* ***bur-***

N. Gözaydın, 'Tietze'nin Etimolojik Sözlüğü ve Burun Üzerine', *TD* 633, s. 209-213.
[Gözaydın, bu yazısında J. Benzing'in Tietze'ye gönderdiği **burun** maddesi ile ilgili bilgi vererek Benzing'in notunu aktarır ve bu notun kullanılmadığını açıklar.]

burunduk ~ burunduruk 'Yular; burun kıskacı'

< *burun+du(ru)k*

[<* ***bu-r-(u)n+du(ru)k/+suluk***]
OT.(DLT): ***burunduk***
~ MA. ***burunduk ~ burunsuluk***
An.ağl.: ***burunduruk*** (*DS.II*, 803); ***burunsal, burunsallık***
~ muruntuk '(develer ve öküzler için) burunsalık.' (Kırg.)

Nişanyan (*SS*, 77): YOK

burun otu, bk. **burnotu**

burunsak 'Hayvan yavrusunun anasından süt emmesini önlemek için burnuna geçirilen başlık'

~ **burunsalık**

<burun+sa+k(~-sa+lık)

Krş. **burunduruk**

An.ağl.: ***burunsak, burundağı,buruntalık; burunsalık, buruncalık, burunsuluk, burunsalıg, burunsluk*** (*DS.II*, 804)

BURUN+*SAK/SALIK/SULUK*
+*S[U=ø]LUK* < +*suluk*
+*CALIK*
+*DAĞI*
+*TALIK*

burunsuk (hlk.) 'Burun kıvırmak'

< burun+su+k

buruntu (hlk.) 'Buru, sancı'

< bur-(u)ntu

buruş (hlk.) 'Meyve kurusu'

< bur-(u)ş

An.ağl.: ***buruç, buruş*** (*DS.II*, 804)

buruş buruş 'Çok buruşuk'

< ***bur-uş*** = OT. ***burış*** (DLT)

buruş-¹['Buruşmak'

= OT.****burış*** 'Deride ve elbisedeki buruşukluk' (DLT) // ***buruş-*** 'yüz buruşmak'

< *bu-r-ış-

TT.: BURUŞ- (MA/TURMA/TUR-/UK/UKLUK)

~ bürüş- (Az., Özb., Trkm.)
büris- (Kzk.)
böriş- (TatK.)
bırış- (Kırg.)
pürleş- (Uyg.)

B(>p)**Ü**(>ı,ö)**R**[*L*]**Ü**(>e,ı,i)**Ş**(>s)-

buruş-²[(hlk.) 'Vuruşmak, döğüşmek'

< * vur-(u)ş-

[**v-** > **b-** olmuştur.]

burut 'Bıyık'

< bur- 'burmak, bükmek'

+-(u)t

~ burut (Uyg.)
murut (> murt) (Kırg.)
murut, murt (Özb.)

Tü. **burut** > Fars. *burūt* (Doerfer, *TMEN*, 740)

Clauson (*ED*, 301): < Fars.

bus (hlk.) 'Sis'

< *bū+s

An.ağl.: ***bus, burs*** (*DS.II*, 804);

busarık (hlk.) 'Sisli, tozlu, bulutlu'

< ET., OT. ***bu+s+ar-(ı)k***

busbulanık 'Çok bulanık'

< ***bu*S+*bula-n-(ı)k***

but 'But'

= OT. ***būt*** (DLT,KB)

< būt

~ būt (Trkm.)
būt (Yak.) < * *bult*
but (Nog., Kzk., Kırg., Sart.)
bud (Az.) < * *būt*
put (KKlp., Tel., Alt., Şor, Koyb., Kaça, Küer.)

B(>p)**U**[< ū]**T**(>d)

= Moğ. ***bultı-n***, Hal. ***bulçın***; Ma. ***bulça*** < * *bulçı* < * *bultı* (T. Tekin, *Mak.I*, 62, 99; *TLKS*)

butluk (hlk.) 'Şalvar'

< ***but+luk***

buy-['Soğuktan donmak, üşüyüp donmak'

<ET.***buđ-***[< ***bu-*** 'dondurmak' + ***-đ-***] ~ OT.(DLT) ***bud-*** 'donarak ölmek, ölüp donmak'

EAT: ***buy-*** 'insan ve hayvan soğuktan donmak' (*YTS*, 41)

TT.: BUY- (MA)

An.ağl.: ***buyumak, bıymak, biymak, bucumak, buymak, buyuhmah, buyumah, buzmak, büymek*** 'donmak, üşümek' (*DS. II*, 808); ***buyuşuk*** 'uyuşmuş, uyuşuk' (s.809); ***boğmak*** 'donmak' (TMES, 57)

~ buy- 'çok üşümek, soğuk almak, donmak, buz kesmek' (Trkm./*TTS*, 89)

BU(>ı,i,o,ü)**Y**(>c,~z,ğ)[*U*]-

MA(>e)K(>h)

bu yıl 'Bu yıl, bu sene'

< ***bu + yıl***

~ pi:l [< *pıyıl* < *bu yıl*] (Alt., Leb., Şor.)

buyruk 'Buyruk, emir'

< ***buy(u)r-uk*** 'emir, ferman'

ET. (Uyg.) ***buryuk ~buyruk*** (*Alt. Yar.*)

TT.: BUYRUK+ (ÇU)

An.ağl.: ***buyuruk*** (*DS.II*, 809)

buyrultu, buyurultu 'belge, diploma'

buyurgan 'kaynana'

~ buyrug (Az.)

buyruk (Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)

buyrık (Kzk.)

boyırık (TatK.)

boyorov (Bşk.)

BU(>o)Y[*U>ı*]RU(>ı, o)K(~v)

buyur-['Emretmek'

< ***buyur-***

TT.: BUY[U]R- (UL-/ULTU/MA/U)

~ buyur- (Az., Özb., Trkm.)

buyır- (Kzk.)

buyru- (Uyg.)

buyrū (Kırg.)

boyırık birü (TatK.)

boyır- (TatK.)

boyorok biriv (Bşk.)

boyor- (Bşk.)

BU(>o)YU(>ı,o)R[U]-I(~o)K

buz 'Buz'

= OT. ***būz*** (DLT)

< ****bū-z*** krş. **buy-** 'üşümek, donmak' (< ***bū-y-***)

DLT.: ***būd-*** 'donarak ölmek', ***bud-ar*** < *būda-r* < * *bū-* 'üşümek'

~ būz (Trkm.)

buz (Az.)

boz (TatK.)

boz, (Bşk.)

muz (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

mus (Yak.) < *būz*

păr/ pĭr (Çuv.) < * *bur*[2]< **bū́r*

[Not: Türkçedeki /z/ foneminin Çuvaşçadaki ve öbür Altay dillerindeki karşılığı /r/'dir: Tü. ***buz*** = Çuv. ***pĭr*** < * ***bū́r***]

B(>m)U[< Ū](>o)Z(>s)

= Moğ. ***mölsün*** 'buz' < *möli-sün* < *möri-sün*

YMoğ. ***mus*** [Bugün konuşulan Moğolcada *mustu usu* 'buzlu su' demektir.]

Tü.>**Ar.** (Ir., Lüb., Sur.) *būz* (*ALTK*, 49); **Zaza.** *buz* (*ZTS*, 50)

Eren (*TDES*, 65): < ?

buzağı 'Buzağı'

= ET., OT. ***buzāġu*** (DLT), Uyg. (*İKPÖ*) ***buzaġu***; eski Kıpç. ***buzāġu*** (> ***buzawu***)

< * ***bızaġu*** < * ***bıŕaġu***

(Räsänen, *V* 74) [<* *buz+a-ğı*]

CC. ***buzaw***

<***buz+aġu*** <***bür*[2]***+aġu***

(T. Tekin, *Mak.I*, 117: (for the suffix +*ayu* cf. *oγul* 'child', *oγlayu* 'tender, delicate'; *qïl* 'hair', *kïlayu* 'wire-edge, razor', etc.)

[**NOT**: ET. ***bozaġu*** biçimi yanlıştır. Doğrusu /**u**/ ile ***buzaġu***'dur.]

An.ağl.: ***beza, bıza, bızā, bızāb, bızağ, bızağa, bızağı, bızap, bızav, bızık, bızo, biza, bizav, bizo, bizof, bizov, bozağ, bozüü, buzah, buzak, buzalah, buzavu, buzo, buzov, buzoy*** (*DS.II*, 673); ***buzak*** (*TMES*, 59)

BU(>e, ı, i, o) Z+A(>o)ĞI(>a, u)

BUZ+AH

+AK

+ALAH

+AVU

+O/+OV/+OY

BOZ+AĞ

+ÜÜ

BIZ +A/+Ā/+ĀB

+AĞ/AĞA/+AĞI

+AP/+AV

+IK

+O

BİZ +A/+AV

+O/+OF/OV

Anadolu ağızlarında ***buzağı*** *için söylenen başka sözcükler:*
bücük, becik, bıcık, bıcik, bıdık, bibi, bici, bicik, bicük, biçik, biçoğ, bocik, böcük, bucuk, büçik 'buzağı' (*DS.II*, 811)
~ bəzau (TatK.)
buzau (Kzk.)
buzov (Az.)
buzåḳ (Özb.)
buzav (Ker., Kzk., Az., Trkm., KKlp., Nog.)
bozav (TatK.)
bozu (Alt.)
bozū (Alt.) (*ATS*, 40)
bıza (Alt.)
bızaa (Alt.) (*ATS*, 40)
bızā (Tuv.)
bızau (TatK.)
bıδau (TatU.)
bızav (Ker., KKlp.)
bız,av (Bşk.)
bizav (Ker.) (*Kr.TS*, 94)
bsaa (Alt.) (*ATS*, 40)
mozay (Uyg.)
muzō (Kırg.)
puzā (Şor., Sag.)
pozū (Alt.)
puzau (Bar.)
pıza (Soy.)
pızā (Sag.)
pızo (Hak.)
pızō (Sag.)
puzū (Sag.)
psaa (Alt.) (*ATS*, 40)
pəru / păru (Çuv.)
< * *bur²+ağu*
= Moğ. *birağu*
< **bir²+ağu*

B(>m, p)U(>o, ı, i)Z
A(>ō,å)Ğ(>v,y)I

BUZA+V (Az., Trkm., KKlp.)
+U (Kzk.)
BOZU (Alt.)
BIZA +U (TatK.)
+V (KKlp.)
+A
BIZÅ +U

BıδA +U
PUZA +U/+A
PUZU +U
POZU +U
PUZĀ
PUZŪ
PIZA +A
PIZO / +O
MUZO +O

~ Moğ. ***birağu*** (> Tung. *bēru*);
Hal. ***biarū***; Kalm. ***bürüü***.

Tü. > **Mac.** *borjú* [boryū]
(< Eski Çuv. **buraġu*)
Tü. > **Kürt.** *bızek, bızav, bızap, bizov, bizo, bizav, bızek, bıco* (*DAO*, 89)

Munkácsi (*NyK* 24:404; *KSz* 6:377): < Eski Hintçe **páçáu-**, Av. **pasu-** "Vieh"
Gombocz (*NyK* 35:253-254; *KSz* 13:10-11): Munkácsi'nin görüçünü kabul etmez.)
Ramstedt (*KWb.* 69a): < Sümerce: **bir** "cattle"
Sinor (*AOH* 15:318): < Ugor
Ligeti (*TörkK* 230): < **bura-ġu**
Sevortyan (*ÊSTJa* 1978, 176): **bozla-**
Eren (*TDES*, 65): **buza-, buz-** "böğürmek" + **-ġu/-ġı**
Nişanyan (78): **buzağı** = *buzağu* (IX)~ **İr.** **buzak* [küç.] "yavru teke" < Ave. *būza-* "teke, koç"
~ **HAvr.** **bhugo-* "çeşitli hayvanların erkeği" → BOĞA
* Karş. **Fa.** *büzek* (küçük erke keçi), *büze* (teke)
Nişanyan Türkçe/Moğolca ortak bir sözcük olan "buzağı"yı Hind-Avrupa dillerine bağlamak için oldukça zorlanmaktadır. Çünkü, atlı göçebe kültürüne bağlı olan Türk ve Moğolların hayvanlara verdikleri adlar öteki dillerden çok fazladır.
Öyle ki, yeni doğan bir *kuzu* ile bir, iki, üç vb. aylıkları için ayrı ayrı adlar vermişlerdir. Meselâ: *oğlak, gıdik, keçi, teke* (keçiler için); *koyun, kuzu, koç, koçkar, koçkòrok* (koyunlar için); *inek, boğa, buzağı, dana (< tana); buğra; at, kısrak, yılkı, tay* bunlardan bazılarıdır.

Anadolu ağızlarındaki sözcükler için bkz. "***Derleme Sözlüğü***, C.I-XII" (TDK yayını.)

Moğolların Gizli Tarihi (*Monggol-un Niguça Tobçiyan*) adlı eserde de sayısız hayvan adı ve sıfatları bulunmaktadır.

buzağıdişi (hlk.) 'Danaburnu denilen

ve bitki köklerini yiyen bir böcek'

< ***buzağı+diş+i***

An.ağl.:***buzādişi, bızadişi*** (*DS.II*, 809)~ ***bozoburnu, buzağıburnu***

buzağıla-['Buzağılamak'

= OT. ***buzaġu+la-*** (DLT)

An.ağl.: ***bızla-, bızağla-, bızala-, bızıla-, bızılı-, buzağıla-, buzala-, buza-, buzla-, buzula-*** (*DS. II*, 676)

BUZAĞI+*LA-*
BUZA-
BUZA+*LA-*
BUZ+*LA-*
BUZU+*LA-*
BIZ+*LA-*
BIZA+*LA-*
BIZAĞ+*LA-*
BIZI+*LI-/+LA-*

buzağılık (hlk.) 'Dağda biten bir ot'

< ***buzağı+lık***

An.ağl.: ***buzağlık, buzalık, buzālık*** (*DS.II*, 809)

buzakluk (hlk.) 'İneğin rahmi' (*TM ES*, 59)

< ***buzağı+lık***

buzala-[(hlk.) '(inek, manda) doğurmak',bk. **buzağıla-[**

< * ***buzağı+la-***

An.ağl.: ***bızala-, bızıla-, bızla-, buzala-, buzale-, buzla-, buzula-*** (*DS.II*, 810)

buzkırak (hlk.) 'Buz çözülmesi, erimesi'

< ***buz+kır-(a)k***

An.ağl.: ***buzgırak, buzkıra, buzkırak*** (*DS.II*, 810)

buzluk 'Buz konulan kap'

= OT. ***buzluk*** (DLT)

< ***buz+luk***

buzluğan 'Üzerinde buz eksik olmayan yüksek dağ tepesi'

< ***buz+lu+ġan***

buzuk 'Ud veya tanbura benzeyen musiki âleti'

< ***buz-uk***

Tü.> **Ar.** (Lüb.) *buzuḳ* (*ALTK*, 49); **Rum.** *buzuki*

buzul < ***buz+ul***

TT.: BUZUL+ (LAŞMA/LAŞ-/LU)

bübübük (hlk.) 'Çavuş kuşu'

< ***bü+bü*** 'yansıma' +***bük***

Krş. **ibibik**

bücür 'Ufak tefek ve kısa boylu'

<****büç-*** [<****bıç-***]+***-(ü)r***

TT.: BÜCÜR+ (LEŞME/LEŞ-/LÜK)

~ büçür 'tomurcuk' (Kırg.)(*KS.I*, 152); bücürö- 'bükülmek, kamburlaşmak'

Tü. > **Zaza.** *bucur* (*ZTS*, 50)

Eren (*TDES*, 66): ***bücür*** 'bodur'. Kökünü bilmiyoruz. Nişanyan (*SS*, 78): **bücür** = ?

büğdür (hlk.) 'Cılız, hastalıklı kimse'

< ***bük-*** 'durdurmak, bükülmek' (DLT) ~ ***büg-*** + ***-ür-***

An.ağl.: ***bükür*** (~***büdük, büdür***) 'çelimsiz ve zayıf çocuk' (*DS.II*, 812)

büğdüz (hlk.) 'Ağacın budak yeri'

< OT. ***bük*** 'tomurcuk' (DLT) +

dü-z

An.ağl.: ***büğdüz, buŋuz*** (*DS.II*, 812)

büğe ~ **büğelek** '*büve* de denilen sokucu sinek' ~ **büvelek** ~ **büve**

< ***bö:+g +e+lek***

~ Kırg. ***bögönök*** 'Sarımtırak renkli sinek' (*KS.I*, 136); Alt. ***bögön*** 'atsineği' (ATS, 53)

< ***bö:g+ö+n+(e)k***

An. ağl.: ***böğelek, bigelek, bogerlek, bögelek, bögülek, böğlek, böğülek, böhenek, bökelek, bölek, bövelek, böylek, buğelek, bülek, bunelek, buvelek, bügülek, büğürtlek, bükelek, bükenek, bükülek, bülek, bünelek, büvelek, büven, büvenek, büyek, büyelek, büylek, büyülek, büzelek***

(*DS.II*, 759)

BÖ(>i)G(>h, k, v)E(>ü)+*L(>n)EK*
BÖĞ[*E=ø*]+*LEK*
BÖ[*GE=ø*]+*LEK*
BÖVE+*LEK*
BÖY[*E=ø*]+*LEK*
BUĞE+*LEK*
BŪ[< *ĞE=ø*]+*LEK*
BUNE+*LEK*
BUVE+*LEK*
BÜGÜ+*LEK*
BÜGÜ+[*RT*]+*LEK*
BUNE+*LEK*
BÜKÜ+*LEK*
BÜ[*GÜ=ø*]+*LEK*
BÜNE+*LEK*
BÜVE+*LEK/N/NEK*
BÜYE+*K/LEK*
BÜY[*E=ø*]+*LEK*
BÜYÜ+*LEK*
BÜZE+*LEK*

Eren (*TDES*, 66): YOK

büğek (hlk.) 'Buzağıların analarını emmelerini önlemek için, ağızlarına takılan sivri uçlu bir aygıt'

< ***böğe-*** 'önünü tutup engel olmak'+***-k***

An.ağl.: ***büğek, büğenk, bünek, büvek, büvenk*** (*DS.II*, 813)

BÖ(>ü)Ğ(>v)E+[*N*]*K*

büğelek, bk. **büğe**

büğelez (hlk.) 'Kamburlaşmış'

< ***böğe-*** 'önünü kesmek'+***-l-(e)z***

büğet 'Su birikintisi' = **büvet**

[< * ***böğe-*** 'önünü kesmek'+***-t***]

NOT: *TS,* I (s. 735) ***büğe-*** (doğrusu: **böğe-**'tir.)

An.ağl.: ***böget, bölet, böned, bönet, büvet*** '1. havuz; 2. gölün derin yeri' (*DS.II*, 758)

büvet, böet, bögen, bögert, böget, böğ, böğe, böğek, böğen, böğenek, böğenti, böğet, böventi, bövet, böyenti, buğat, buvek, buvet, büet, büğe, büğet, bünek bünet, bünget, büve, büvek, büvent, büventi 'suyun önüne çekilen set, bent' (*DS.II*, 831)

BÖG+*EN/+ERT/+ET*
BÖĞ+/+*E/+EK/+EN/+ENEK +ENTİ/ET*
BÖV+*ENTİ/+ET*
BÖY+*ENTİ*
BUĞ+*AT*
BUV+*EK/+ET*
BÜ+*ET*
BÜĞ+*E/+ET*
BÜN+*K/+ET/+GET*
BÜV+*E/+EK/+ENT/+ENTİ*

~ bögöt 'bent, set, engel' (Kırg.) (*KS.I,* 136)

< ***bögö-*** '1.suyun önüne set çekmek; 2. yolu kapatmak'

Eren (*TDES*, 66): < **böğe- + -t** eki

bük[1] 'Çiçek tomurcuğu; sık ağaçlık' = OT. ***bük, bukuk*** (DLT)

< ***bük***

An.ağl.: ***bük, buk, büh*** (*DS.II*, 814)

bük[2] (hlk.) 'Arazi, kıyı'

< ET., OT. ***bük*** 'köşe, bucak' (DLT)

An.ağl.: ***bük, buk, būk*** (*DS.II*, 783)

bük-['Sertçe çevirmek; kıvırmak'

< OT. ***bök-, büg-, bük-, buk-***

(DLT) 'durdurmak, toplanmak, bükülmek;yere kapanmak, doymak, kanmak'

< ***bü-k-*** (krş. **bü-z-, bu-r-**)

TT.: BÜK- (EN/LÜK/LÜM/ME/TÜR-/ÜK/ÜLGEN/GENLİK/ÜLME/ÜL-/ÜLÜ/ÜLÜŞ/ÜM/ÜMLÜ/ÜMSÜZ/ÜNÜNLÜ/ÜN-/ÜNTÜ)

An.ağl.: ***bük, bukleç, buküş, bükeç, bükemeç, bükleç, büklembeç, bükleş, büklüç, büklüm, büklümbeç, bükme, bükmeç, bükmet, bükrüç, büküç, bükülgeç, büküm, bükümeç, büküş***

'1. dönemeç; 2. akarsuların büküntü yerleri; 3. köşe; 4.bükülerek katlanmış bir şeyin her

bir bükümü' (*DS.II*, 815-816)
< * ***bü-k-***
= ***buk-***
büğ-
büy-

BUK-*LEÇ/-ÜŞ*
BÜK-/*-EÇ/-EMEÇ/-LEÇ/*
-LEMBEÇ/-LEŞ/
-LÜÇ/-LÜM/-LÜMBEÇ/
-ME/-MEÇ/-MET/-RÜÇ/
-ÜÇ/-ÜLGEÇ/-ÜM/-Ü-
MEÇ/-ÜŞ

~ bük- (Az., Özb.)
büg- (Kzk., Kırg.)
büktür- (Trkm.)
pük- (Uyg.)

Nişanyan (SS, 78): **bük[mek** = ***ET*** ? *bükmek* (XIII) < ? * *bü(dh)mek* "burmak, büzmek, (ip) bükmek → BUR-
* **ET** *bükmek* (hareketine engel olunmak, set çekilmek – XIII) fiilinden ayrı bir sözcük olduğu kabul edilebilir.

büke → **böke**

bükeç (hlk.) 'Çene'
< ***bük-(e)ç***
An.ağl.: ***bükeç, büklembeç, büküç, büküre, bük*** (*DS.II*, 816)

BÜK-*EÇ*
-LEMBEÇ < *-lem-beç*
-ÜÇ
-ÜRE < *-ür-e*

bükele-[(hlk.) 'Kurtulmak için çabalamak, kıvranmak, uğraşmak, didinmek; duraksamak; zor durumda kalmak; sancıdan kıvranmak'
< ***bük-e-le-***
An.ağl.: ***bükele-, buktele-, büktele-*** (*DS.II*, 817)

BÜ(>U)**K**-*ELE-*
-TELE-

bükemeç (hlk.) 'Dönemeç'
< ***bü-k-e-*** 'engel olmak'
+-***meç***
An.ağl.: ***bukleç, bukeç, bük, bükeç, bükemeç, bükleç , büklembeç, bükleş, büklüç, büklüm, büklümbeç, bükme, bükmeç, bükmet, bükrüç, büküç, bükülgeç, büküm, bükümeç, büküş*** (*DS.II*, 815)

BÜ(>u)**K**-*EÇ*
-EMEÇ
-LEÇ
-LEM+BEÇ
-LEŞ
-LÜÇ
-LÜM
-LÜM+BEÇ
-ME
-MEÇ
-MET
-RÜÇ
-ÜÇ
-ÜL-GEÇ
-ÜM
-ÜMEÇ
-ÜŞ

bükenek (hlk.) 'Diz kapağı altı'
< ***bük-en-(e)k***

bükme[1] (hlk.) 'Hayvanları kısırlaştırma'
< ***bük-me***
An.ağl.: ***bükme, bükücü, bükülmüş*** (*DAO*, 89; *DS.II*, 818)

bükme[2] (hlk.) 'Yufka içerisine patates, soğan, ıspanak, peynir konularak yapılan börek'
< ***bük-me***
An.ağl.: ***bükme, bükmeş, bütme*** (*DS.II*, 817)

BÜK-*ME*
-MEŞ < *-me aş*
BÜT-*ME* (**-k->-t-** değişmesi)

bükmece[1] (hlk.)'Belden aşağıda olan felç hastalığı'
< ***bük-me+ce***

bükmece[2] (hlk.) 'Kaysı, erik gibi meyvelerin içine badem, fıstık konularak ve bükülerek yapılan meyve kurusu'
< ***bük-me+ce***

bükrü (hlk.) 'Kambur'
< ***bü-k-***'engel olmak'+-***rü***
[Krş. TT. ***büğrü***: *eğri büğrü* < *böğe-rü*]
An.ağl.: ***bükrü, buğlez, bulüz,***

buruk, burūz, burü, bügrü, büğdez, büğdüz, büğlez, büğlüz, büğrü, büğrüz, bükeç, bükre, bükrüce, büküre, bükürü, büydüz, büylüz, büyrüz (*DS.II*, 818)

BÜK(>g)-*RÜ(~e)+CE*
BÜK-*EÇ*
-*ÜRE*
-*ÜRÜ*
BÜĞ[< K]-*DEZ*
-*DÜZ*
-*LEZ*
-*LÜZ*
-*RÜ*
-*RÜZ*
BÜY[<**Ğ** < **K**]-*DÜZ*
-*LÜZ*
-*RÜZ*

bükül- 'Eğilmek'
= KT., Uyg., OT. (DLT): ***bükül-***
< ****bü-k-ül-***
~ bőgil- (TatK.)
bőgől- (Bşk.)
bügil- (Kzk.)
bügül- (Kırg.)
bigil- (KarL.)(Räsänen, *V*)

BÜ(>ő, i, ü)**G**[< **K**]-**Ü**(>ő, ü, i)**L-**

büküm 'Kat, katmer'
< ***bü-k-(ü)m***

bükümle-['Katlamak'
< ***bü-k-(ü)m+le-***

büküş (hlk.) 'Kulakları içine eğri olan insan ya da hayvan'
< ***bü-k-üş***

bülü bülü (hlk.) 'Tavuk'
~ **bülük**
< yansıma

bülüç (~ biliç ~ piliç) (hlk.) 'Piliç'
< ****bülü (bülü)*** 'yansıma'+***ç***
An.ağl.: ***bülüç, bılıç, biliç, biliş, bülüc, bülüş*** (*DS.II*, 821)

BÜLÜ/BILI/BİLİ +*C/+Ç/+Ş*
Tietze (*TETTL*, 405): < ***Yun. pulitza*** 'kuş yavrusu, civciv' [*puli* 'kuş' + *-itza* 'küçültme eki]
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkler tavuğu ***bili bili*** diye çağırırlar. Niye ve nasıl Yunanca olsun ki?

büngülde-[(hlk.) 'Su topraktan kaynamak'
<* ***büng*** 'yansıma'+***ül-***
+***-de-***
böng
büğ
büng
bünk
bürk, bürt 'yansıma'
Krş. **pınar** (< ***bung+ar***)
An.ağl.: ***büngülde-, böngülde-, büğülde-, bülgülde-, büngelde-, büngüle-, büngül-, büngülte-, büngü-, büngür-, bünk-,bünlü-*** (*DS.II*, 823); ***büğle-, büngül-, büngü-, bürkle-, bürtle-*** 'su fışkırmak' (s. 813)

büngüldek 'Pınar' (hlk.)
< * ***büŋ*** 'yansıma'+***ü-l-de-k***
An.ağl.: ***büngül, büngül büngül, büngür, büngür büngür*** 'suyun topraktan kaynayarak çıkması' (*DS.II*, 822-823)
büngüldek, bıngıldayık, böngüldek, büngüdek, büngül, büngüldeyik, büngülek 'kaynak, pır' (*DS.II*, 823)

BÜNG+Ü-L+*DE-K/+EK*
+*DE-YİK*
BING+I-L+*DA-YIK*

büngülde-, böngülde-, büğnü-, büğülde-, büngüldü-, büngelde-, büngüle-, büngül-, büngülte-, büngü-, büngür-, bünk-, bünlü- 'su topraktan kaynamak' (*DS. II*, 823)

BÜ(>ö)NG+*Ü(>e)-L-D(>t)E(>ü)-*
BÜ[*N= ø*]**Ğ**+*NÜ-*
BÜNG+*Ü+LE-*
BÜNG+*Ü+L-/TE-*
BÜNG+*Ü-/ÜR-*
BÜNK-
BÜN[*G=ø*]+*LÜ-*

krş. **pınar** (< ***bunar*** < * ***buŋ+ar***)

bür-¹['Büzmek; örtmek; katlamak, devşirmek; kaplamak'
= OT. ***bür-*** (DLT)
< * ***bü-r-***
An.ağl.: ***bür-*** 'Katlamak, devşir-

mek' (*DS.II*, 828)

BÜR-
-LE-
-LE-N-
-E-LE-N-
-ĞÜ
-KÜ
-ÜL-
*-Ü+Ğ (< **K**)+Ü*
-Ü+LE-
-Ü+K+LE-N-
-TÜ+LE-N-
BÜL-*E-N-*
-LE-N-
BUR-*GU*
BUL-*LE-N-*
BÖR-*GE*
BİL *-LE-N-*
BÜ(> i, o, ö, u)**R**(> **L**)-

~ bür- ~ büz- (Az., Trkm.)
büre- (Trkm.) < * *büri-*
bür- (Kzk., KKlp., Nog.)
bör- (TatK., Bşk.)
pür- (Hak., YUyg.)
pürü- (YUyg.) < *pür-ü-*
bür-, bürçüy- < * *bür-çi-* (Yak.)
= Moğ. ***büri-, bürke-***
BÜR- ~ **BÜZ-** fiili ve örnekleri için Bk. T.Tekin, *Mak.I*, 19, 21, 22, 45, 213.

bür-²[(hlk.) 'Kederli bir insan sesli-ce ağlamak'
< ***bö:** 'yansıma'+**kir-***
An.ağl.: ***bürmek, beğirmek*** (*DS. II*, 828)

bürcüklü (hlk.) 'Havuç'
= OT. ***pürçek*** 'insanın perçemi' (DLT)
< ***pürçek+li***
An.ağl.: ***biçekli, burçuklu, bürçekli, bürçüklü, bürücüklü*** (*DS. II*, 824)

BÜR[Ü]C(~Ç)ÜK
BURÇUK
Bİ[*R*]ÇEK

bürçek (hlk.) 'Saç, kâkül, zülüf'
= OT. ***pürçek*** (DLT)
An.ağl.: ***birçek, bürçek*** (*DS.II*, 698)

Tü. > Zaza. *buncuk* 'havuç' (*ZTS*, 50) < *bürçük* [-r- > -n- değiş-mesi]

bürge (hlk.) 'Pire'
= ET., OT. ***bürge*** (DLT) > *pire*
An.ağl.: ***bürçe, büre, bürge*** (*DS.II*, 824)

bürgü 'Baş örtüsü'
< ***bü-r-gü***
An.ağl.: ***bürgü, börge, burgu, bürğü, bürkü, bürüğü*** 'baş örtüsü' (*DS.II*, 825)
Krş. **bürümcek**

BÜ(>o, u)**R**-*GÜ/-ĞÜ*
-GU
-KÜ
-Ü-ĞÜ

bürle-[(hlk.) 'Örtmek'
< ***bü-r-ü-le-***
An.ağl.: ***bürle-, bülle-, bürüle-, bürül-*** ~ ***belle-*** 'Örtmek' (*DS. II*, 827)

bürlen-['Örtünmek'
< ***bü-r-le-n-***
An.ağl.: ***bürlen-, billen-, bullen-, bülen-, büllen-, bürelen-, bürüklen-, bürtülen-*** (*DS.II*, 827)

BÜ(>i, u)**R**[*E*](>l)-*LE-N-*
BÜR-*ÜK+LE-N-*
BÜR-*TÜ+LE-N-*

bürü-[= ET. ***büri-***
[< * ***bü-r-i-***]
DLT: ***bürme*** 'don, torba gibi şeylerin ağı'
bürmek 'büzmek'
bürük 'sofra başı, şalvar uçkuru gibi şeylerde bulunan yuvarlak iplik(ler)'
bürül- 'bükülmek'
bürün- 'bürünmek'
TT.: BÜRÜ- (ME/NME/N-)
An.ağl.: ***bürü-*** 'örtmek, kapatmak' (*DS.II*, 829)
Eren (*TDES*, 66): YOK

Nişanyan (*SS*, 78): **bürü[mek** = ***ET.***
* *bürümek* giydirmek, gövdesine sarmak

< *bürmek* burmak, bükmek → BUR-

bürük[1] (hlk.) 'Kadınların baş örtüsü'

< ***bü-r-ü+k***

An.ağl.: ***bürük, bürgü*** 'duvak' (*DS.II*, 828)

bürük[2] (hlk.) 'Orman'

< ET., OT. ***bük*** 'sık ağaçlık' (DLT) [-**rü**- türemedir.]

bürüklen-['Kadın, başörtüsünü örtmek'

< ***bü-r-ü+k+le-n-***

bürül-[(hlk.) 'Buruşturulmak'

= OT. ***bürül-*** 'buruşturulmak, bükülmek' (DLT)

< ***bü-r-ül-***

bürümcek 'Koza gibi yumaklanmış şey; örtü, baş örtüsü; palto'

< ***bü-r-ü+m+cek***

Krş. **bürümcük**

An.ağl.: ***bürüncek, bürünceyh*** (*DS.II*, 829)

bürümcük 'Kadın baş örtüsü'

= OT. ***bürünçük*** 'kadın baş örtüsü' (DLT)

< ***bü-r-ü+n-çük***

Krş. **bürümcek**

An. ağl.: ***bürümceh, bürümcek, bürüme, bürüncek, bürünceyh, bürünçek, bürünecek, bürüngeç*** (*DS.II*, 825); ***bürümcük*** (*TMES*, 59)

BÜR-ÜM(~N)-
-CEH/-CEK
-CEYH
-ÇEK/
-ECEK
-GEÇ

Tü.> **Ar.** (Cez.) *brencek* 'tül, gazlıbez, krep' (*ALTK*, 49)

bürünecek (hlk.) 'Baş örtüsü'

< ***bü-r-ün-ecek***

bürüntü (hlk.) 'Baş örtüsü'

< ***bü-r-ün-tü***

An.ağl.: ***bürgü, [bürük, börge, börüde, börük, burgu, bünnük, bürde, bürğü, bürk, bürkü, bürme, bürüğü, bürük, bürüklük, bürümbe, bürümceh, bürümcek, bürüme, bürümedi, bürünecek, bürünçek, bürüneçek, bürüngeç, büruntü***] (*DS.II*, 825)

BÜR-*GÜ/-ĞÜ/-K/-KÜ/-ME/*
-ÜĞÜ/-ÜK/-ÜKLÜK/
-ÜMBE/ÜMCEH(K)/
-ÜME/-ÜMEDİ/-ÜNE
CEK/-ÜNÇEK/-ÜN
GEÇ/-ÜNTÜ
BİR-*ÜK*
BÖR-*GE/-ÜDE/-ÜK*
BUR-*GU*
BÜN-*NÜK*

bütün 'Bütün, tam'

= ET. ***bütün ~ pütün*** (*EUTS*, 57, 159)

~ OT. ***bütün*** 'doğru, dürüst, sahih' (DLT,KB)

< * ***büt-(ü)n***

TT.: BÜTÜN+ (CÜL/CÜLLÜK/LEME/LE-/LEMELİ/LEN-/LER/LEŞME/LEŞ-/LETME/LET-/LEYEN/LÜK/SEL/SELLİK)

An.ağl.: ***bütöyü*** (*Bulanık-Mş./*DS.II, 830)

~ bütün (Az., Kırg., Özb.)
büti:n (Trkm.)
bütin (Kzk.)
büttün (Gag.)
büt (Kırg.)
büdün (Alt.) (*ATS*, 47)
bötön (Bşk.)
püdün (Kumd.)
pütün (Uyg.)
pütkül (Uyg.)

B(>p)Ü(>ö)T(>d)-Ü(>ö)N

= *tam* (Az., Uyg.)
tolık (Kzk., Özb.)
toluk (Kırg., Uyg.)
tutuş (Trkm.)

~ Moğ. ***bütü-*** 'tamamlanmak'

Tü.> **Ar.** (Ir.) *butün* (*ALTK*, 49); **Kürt.** *bıtun, bütun* (*DAO*, 79)

Eren (*TDES*, 66): YOK

H.Eren, "Tüm mü, yoksa bütün mü?", ***TD.*** 1994/I,s.403-408.

Menges (s. 102): *bütün* < *bit-* 'to be accomplished' **YANLIŞTIR** (Bk. T. Tekin, *Mak.II*, 78)

büve ~ büvelek,bk. **büğe ~ büğelek**

büvet 'Suyun önüne çekilen set'
Bk. **büğet**

büyel-[(hlk.) 'Büyümek'
< ***büyü-l-***

büyü 'Afsun, sihir, füsun'
< ET. ***bögü*** 'sihirbaz, büyücü, bilgin, bilge'
TT.:BÜYÜ+(CÜ/CÜLÜK/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LEYİ-Cİ/LEYİŞ/LÜ/SEL)
An.ağl.: ***büğü, böğü, buğ, buğu, büglük, bügü, büğ, bükü*** (*DS. II*, 814)

BÖ(>ü, u)**G**(>ğ, k)**Ü**(>u)
BÜĞ[*Ü*]+*LÜK*

büyü-['Büyümek'
< OT. ***beđü-*** [< ****beδü-***]
TT.: BÜYÜ- (LT-/LTME/LTEÇ/ME/ TEÇ/ TME/ T-/ TÜLME/ TÜL-/ TÜŞ/ YÜŞ)
~ böyü- (Az.)
= *ös-* (Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
üs- (Bşk., TatK.)

büyücek 'Büyükce'
< ***büyük+cek***

büyük 'Büyük'
< OT. ***bedük, beđük*** (DLT)
[< **** beδü-k*** > ***büyü-k***]
TT.: BÜYÜK+ (ÇE/LEN-/LÜK/SÜ)
An.ağl.: ***böyuk, böyüh, böyüyh, böyyük*** (*DS.II*, 773); ***böhk*** (s.766)

BÜ(>ö)**Y**[*Y*]**Ü**(>u)[*Y*]**K**(>h)
BÖHK < * *böyü[h]k* < *büyük*

~ büük (Gag.)
büyük (Telf., Uyg.)
büyik (Kzk.)
böyük (Az.)
böyüg (Ker.)
böyik (Ker.)
böyyük (Tav.)
böyüg (Tuz.) (*Kr.TS*, 92)
beyik (Trkm.)
beyüg (Ker.)
beyyuk (Han.)
biyik (Kırg.)
pezik (SUyg.)

BÜ(>ö, e)**Y**[*Y*]**Ü**(>i, u)**K**(>g)
PEZİK < ****beδük***

Eren (*TDES*, 66):YOK

büyük baba 'Babanın ya da annenin babası'
= *baba* (Az.)
bāba (Trkm.)
bâbâ (Özb.)
babay (Bşk., TatK.)
babakay (TatK.)
bova (Uyg.)
olatay (Bşk.)
kartätäy (Bşk.)
çoŋ ata (Kırg.)
yakın babay (TatK.)
yırak babay (TatK.)

büyükleyin (hlk.) 'Büyükçe'
< ***büyük+leyin***

büyüksü 'Büyük gibi, büyümüşe benzer'
< ***büyük+sü***

büyüksün-['Kendini büyük göstermek'
< ***büyük+sü*** 'büyük gibi'
+n-

büyüt (hlk.) 'Hile'
< ***büyü+t***

büyüteç ***YT*** (1935) 'Pertavsız'
< ***büyü-*** [< ET. **beđü-*]
+ -t- + -eç

büz-['Büzmek'
< **** bü-r-*** 'büzmek' (DLT)
Krş. **bür-**
TT.: BÜZ- (DÜRME/DÜR-/DÜR-/GEN/GÜ/GÜLEME/GÜLE-/GÜLÜ/GÜSÜZ/ME/ÜK/ÜKTAŞ/ÜLME/ÜL-/ÜLÜŞ/ÜŞME/ÜŞ-/ÜŞÜK)
An.ağl. ***büzgü*** 'daraltma' (DAO, 90)
~ büz- //bür- (Az., Trkm.)
bür- (Trkm.)

bür-, bürçüy- (Yak.) < *bürçi-
büyrö karmö (Kırg.)
bör- (TatK., Bşk.)
pür- (Hak.)
pürü- (YUyg.) < *pür-ü-

[Bk. T. Tekin, *Mak.II,* 605: **Geç /z/ leşme**]

= *tart-* (Kırg., Bşk.)
bäylä- (Bşk.)

Tü. > **Kürt.** *bızme* 'büzme, kolluk'

Nişanyan (*SS*, 79): **büz[mek** = ***ET.***? büzmek (XIII) = ? **bü(dh)mek* burmak, bükmek
→ BÜR-
YANLIŞTIR.

büzgüç (hlk.) 'Uçkur'

< bü-z-gü+ç

büzme (hlk.) 'Üstü dar, altı geniş kadın elbisesi'

< bü-z-me

büznük (hlk.) 'Kuyruk sokumu, anüs'

<bü-z-[**n**'türeme ünsüz']+***-(ü)k***

Krş. **büzük**

An.ağl.: ***büzdüm, büzmürt, bıznık, bızdık, bızdın*** (*DS.II*, 833)

büzük 'Toplanarak büzülmüş; kıç'

< * bü-z-ük

Krş. **büznük**

An.ağl.: ***büzük, bızzık, bizik*** 'büzük, kıç'

BÜZ-*(ü)K*
-DÜM
-MÜRT
-NÜK
-[Z]ÜK
BI(~i)Z-*[Z](ı~i)k*
-DIK

büzüş-['Büzüşerek alan hacmını daraltmak, kırışmak'

< büz-(ü)ş-

TT.: BÜZÜŞ- (ÜK)

An.ağl.: ***büzütmek, bürüşmek, bürütmek, büzühmek*** 'soğuktan uyuşup büzülmek' (*DS.II*, 834)

büzüş- 'büzülmek, büzülüp toplanmak'

BÜZ-*ÜŞ-*
-ÜT-
-ÜH-
BÜR-*ÜT-*

-C-

+cA¹ Sıfatlardan küçültme sıfatları türeten ek.
karaca kuruca, sertçe ..vb.

+cA² Vurgusuz zarf eki: ***açıkça, metrçe, erkekçe, iyice***...vb.
krş. **+çA**

güzel+ce [vurgu son hecededir] Bu sözcük zarf (belirteç) olup, "*güzele yakın, biraz güzel*" anlamını verir.

+cA³ Sıfat ve addan sıfat yapan ek:
ağca ~ ahca < akça

+cA4 Addan çeşitli anlamda adlar yapan ek.
böğrülce, delice ..vb.

+cA5 Sıfat ve addan '*gibi, kadar, göre*' anlamında zarflar türeten ek.
anca, onca, bence, sence ..vb.

cabala-[(hlk.) 'Hareket etmek, kıpırdamak' (*TMES*, 61)
< OT. ***çap-*** 'yüzmek; vurmak' (DLT)
Bk. **çap-**
DLT: ***çapıl-, çapıtġan, çapıt-, çapsa-, çaptur-***
~ cabangda- 'hateket etmek'(Kırg.)

+cAcIk Zarf türeten ek: ***hemen+cecik, çabucak (<çabuk+cacık),yavaş+çacık***...*vb.*

cağıl cağıl, cağıl cuğul, cavıl cuvul
< OT. ***çağ çuġ*** 'gürültü';
çağı, çoġı, çuġı 'gürültü' (DLT)

+cağız¹ '*cancağızım* sözünde sevgi ve teklifsizlik bildiren ek'; '*Cancağızı isterse* deyiminde ise önemsemezlik anlatır.'

+cAğIz² Küçültme yapan ek.
buncağız, çocukcağız ..vb.

+cAk¹ Küçültme isimleri türeten en:
yavru+cak, kuzu+cak, artucak
...vb.

+cAk² < ***+çAk*** < ***+çA+Ok*** 'Pekiştirme eki': ***büyücek, ılıcak, yakıncak*** ..vb.

+cAk³ Addan zarf yapan ek: ***ancak***

+cAk4 Fiilden ad yapan ek.
salıncak

+cAk5 'Addan ad yapan ek'
oyuncak

+cAk6 'Filân kimselerle beraber' anlamında zarf yapan ek.
ailece/ailecek

+cana 'Küçültme ek grubu'
< ***ca+ -yana/-yına*** (*TTG*, 83)
acarcana, ayrıcana, beyazcana, bolcana, böylecene, epeycene
... vb.

car, çar 'Çağrı, tellâl ile duyurma'
< Moğ. ***car*** (G.Doerfer: *ED*, no. 146); ***carcı*** 'tellâl' < *car+çi*

R. Dankoff (no. 448): < ***Erm.*** *caṛ* < ***EErm.*** *caṛ* 'çağrı' **NOT**: Ermeniceye Moğolcadan girmiş olmalıdır.

carık¹ (hlk.) 'Işık'
< ET., OT. ***yaruk*** 'ışık, aydınlık, parlak' (DLT)
< * ***yaru-*** 'ışımak' (DLT)+***k***
Bk. **yaruk**

DLT: ***yaruk yulduzı*** 'tan yıldızı' ***yarumak yaşumak*** 'keyiflenmek, sevinmek' ***yarutgan*** 'her zaman aydınlatan' ***yarut-*** 'aydınlatmak'

carıklık 'Aydınlık'
< ***yaruk+luk***

carla-['Bağırarak konuşmak'
< ***car** 'yansıma' (~ ***cı***) +***la-***

caş 'Genç, delikanlı'
< ET., OT. ***yaş*** 'taze; insan yaşı' (DLT)

cav cav (hlk.) 'Boş, gereksiz lâf'
< *yansıma

cavla-[(hlk.) 'Tüyünü dökmek'
< ***cav*** [< OT. *yaw* 'zayıf' (DLT)]+***la-***
DLT.: ***yawlak*** 'düşkün, her şeyin kötüsü'
< * *yaw+la-k*
yawrı- 'hali kötüleşmek'
< * yaw+rı-
yawuz 'kötü, fena'
< * *yaw+(u)z*
TT.: CAVLA- (K/KLIK/MA)

cavlak 'Çıplak, tüysüz'
< ***cav*** [< **yaw*]+***la-k***
TT.: CAVLAK+ (LIK)

Nişanyan (*SS*, 81): **cavlak** = **cıbılak*=

CIBILDAK.
cıbıldak çıplak < *cıbıldamak* suda yıkanmak < CIBIL
*Karş. ***ET**. *yabılak, yabıdak, yabıtak* (çıplak – xı). (s. 83)
NOT: DLT'te **yabı** 'eyerin üstüne ve altına konan keçe', **yabıtak** 'çıplak, eyersiz' demektir.
cıbıl, cıbır, cıbıdık, cıscıbıl, ciscibil 'sırsıklam, sulu' (*DS.III*, 890) anlamında olup, **cıbı cıbı** 'yıkanmayı anlatan yansıma'dır. Buradan **cıbıl cıbıl, cıbır cıbır, cıllık cıllık, cımbıl cımbıl, cubul cubul** zarfları türetilmiştir.
Sonuç olarak, Nişanyan'ın etimoloji dedemesi **cavlak** için uygun değildir.

cay-['Sözünden, kararından dönmek, vazgeçmek'
< ? ***çav-***
TT.: CAY- (DIRICI/DIRICILIK/ DIRIL-/DIRMA/DIR-/GIN)

cayır cayır < ***cay** (~ **caz**)* 'yansıma'+***ır***
TT.: CAYIR+ (DAMA/DA-/TI)

cazgır 'Özellikle yağlı güreşlerde, güreşecek pehlivanları nağmeli biçimde bağırarak seyircilere tanıtan, onların meziyetlerini sayarak, dualarla meydana salan kimse. (*Aynı olay Moğollarda da vardır.*)
< Moğ. ***car*** 'çağrı, telâl ile duyurma'+***gır*** 'addan ad yapan ek'
~ Kırg. ***cazgır-*** 'baştan çıkarmak'
An. ağl.: ***cazgır, cazgir, cazğir*** 'cadı, fitneci' (*DS. III*, 870); ***cazgır*** 'sözünden dönen, sözünde durmayan'

Tietze (*TETTL*, 421): < ***Fars. şādgīr*** [< ***Ar. şadd*** 'kuşak' + ***Fars. -gīr*** 'tutan']

YANLIŞTIR. Çünkü, anlam olarak kuşak tutmak ile '*güreşçilerin meziyetlerini anlatmak*' arasında büyük fark vardır. Türk ve Moğol güreşlerinde **cazgır** bulunması da bu görüşe uygun değildir. Acaba, Araplarda ve Farslarda **cazgır** var mı? Sonra, **şadd** ile **caz** arasında ses ve biçim olarak benzerlik var mı?
Anadolu ağızlarındaki örnekler de ***şādgīr*** sözcüğüne uygun düşmez. Demek ki, **cazgır** < Moğolcadan alıntıdır.

cebe 'Zırh; silâh'
< Moğ. ***cebe*** (Kow., 2311)
TT.: CEBE+ (Cİ/Lİ)
An. ağl.: ***cebe*** ~ ***cepe*** 'altın ve gümüşten yapılmış düz veya işlemeli bilezik, gerdanlık'; ***cebe*** 'büyük meyve sepeti; abadan daha kısa ceket; silâh veya başka savaş araçları' (*DS.III*, 871)
~ cibe (Çağ.) (*Seng*. 215 v. 11)
cebe (Çağ.) (*PdC*. 283)
jebä (*TMEN* 155)
~ ***ceb(>p)[e]+hane, d'eb+hana, ġābe+hāne*** (Fars.), ***cepane*** [< Moğ. *cebe*+ Fars. *hāne*]

Tü.> Ar. (Ir.,Lüb.) *cebhane*; (Mıs.) *cabahāne* (*ALTK*, 50)

cebeci 'Cebeci, silâhçı'
< Moğ. ***cebe***+ Tü. +***ci***
~ çibeçi (Çağ./*Muh.Lug.*)
*jebäçi (*TMEN* 156)

Bu konuda bk. T.Gülensoy, "Cebe Adı Üzerine", ***Atsız Armağanı***, İstanbul 1976.

cepken 'Cepken; üste giyilen yelek'
< * ***çēk-men (~-ben ~-pen)***
An.ağl.: ***çekman*** (Erz.) (E. Gemalmaz, *EA III*, 1978, s.63); ***cebken*** 'çobanların giydiği bir çeşit yağmurluk' (*DS.III*, 872)
~ çēkmen (Trkm.)
şēkpen (Karag.)
çepken ~ çekpen (Kırg.) (*KS.I*, 260-261)
çepken ~ çekpen (Alt.) (*ATS*, 71)

Ç(>ş)EK-M(>p)E(>a)N
Ç(>c)EP-KEN
[-k->-p- göçüşmesi ile]

Nişanyan (*SS*,.82): **cepken**= ***cebegen*** "bir üst giysi" < ***cebe*** "zırh"
*-*gen/-ken* ekinin anlamı açık değildir.
YANLIŞTIR.

Dimitriev (*DAN* 1926, 67): < **cep-ken**
YANLIŞTIR.

Eren (*TDES*, 69): < **çek- + -men**
Türk şiveleri ve Anadolu ağızlarındaki örneklerine UYGUN etimoloji budur.

ceren 'Ceylân'
< Moğ. (*KWb*. 478) ***cegeren***
~ Tü. ***yégr-en***
An. ağl.: ***ceran, caran*** 'sevimli, uzun boylu, güzel gözlü insan, hayvan'; ***ceran, ceren, calan, ceyla, ceyran*** '1.ceylan;

iyi koşan biçimli at; 3. geyik' (*DS.III*, 883-884)

CE(>a)[*Y*]R(>l)E(>a)N

TÜ. > **Kürt.** *ceren, ceyran, céyran* (*DAO*, 95)

~ dyegren (Tel.)
yigren (Leb.) > Rus. *ugrenıy*
yärän (Oyr.)
yirän (Miş.)
ciyren (KKırg.)
cirän (Kzk)
śürän (Çuv.) (Räsänen, *V* 194 b)

C(>dy, y, ś)E(> ä, i, ü)[*G/Y*] RE(>ä)N

ceviz 'Ceviz, koz'
[? Tü. ***koz*** قوز > Fars. ***ġauz*** غوز > Ar. ***cauz*** جوز >Tü. ***ceviz***]

+cı 'Addan ad yapan ek'
sucu, aracı, çerçi, kolcu, sütçü, kömürcü, elçi, yağcı ..vb.

Tü.**+cI** > **Laz. +şi**: *lumci+şi* 'akşamcı' (*LTS*, 349)

cıbıl (hlk.) '1. Çıplak; 2. yoksul'
< ***cıp*** 'yansıma' + ***-(ı)l***
An.ağl.: ***cıbıl, cıbıldacık, cıbcıbıl, cıbırdak, cıblacık, cıccılbak, cılcıbıl, cıpcıbıl, cıpcıpıl, cıpçırıl, cırılcıbıldak, cıscıbıldak, cıscıbır, cıscıblah, cıscılbak, cıscıplak, cipcıbıl, cipcibil*** 'çırılçıplak' (*DS.II*, 891); ***cıbız*** 'sade' (*TMES*, 63)

cıbız (hlk.), bk. **cıbıl**

cıcık '1.Güzel; 2. Süs; 3. Derisi soyulmuş; 4. İç organlar'
< ***cıc*** 'yansıma' + ***-(ı)k***
An.ağl.: ***cıcık, cıcak, cıcıh, cıda, cılav, cıncık, cicik, ciççi, cincığ, çıcık*** (*DS.II*, 894)

Tü. > Zaza. *cize, cızık* 'meme' (*ZTS*, 60)

Nişanyan (*SS*, 83): **cıcık** = CÜCÜK
(s. 87): **cücük/cıcık** civciv, kuş yavrusu (xv)
~ ***Fa. cücek*** yavru, civciv [küç.] → KÜÇÜK

YANLIŞTIR. Çünkü, ***cücük*** 'yansıma'

olup, **cücü** [***cü cü, cu cu, cu cugı, cuk cuk, cüğ cüğ, cüv cüv***] biçimlerinde Anadolu ağızlarında yaşamaktadır. (*DS.III*, 1021)

Ayrıca bk. ***cücük, cavcuk, cıbık, cıcık, cbik, cipik, civce, civcen, civci, civcik, cucuk, ccul, cüce, cücek, cücen, cücü, cülü, cülül, cüllük, cürük, cüvcü, çöçe, çucuk, çucul, çuğu, çücük, çüçük, çüçül*** 'kümes hayvanlarının yavrusu, civciv' (*DS.III*, 1022)

cücük, cicik, cikcik, cukcuk, cübcük, çuçuk, çücük '1.tomurcuk; 2. soğanın tohum veren uzun sert yaprağı; 3. filiz, çil; 4. meyve ve sebzelerin en küçüğü' (s. 1023)

Demek ki ***cücü, cıkcık***'tan başka sözler söylemeyi Türkler de biliyormuş. Bunları illâ ki Farslardan almaları mı gerek?

cıda 'Mızrak'
< Moğ.
An. ağl.: ***cıda*** '1. Olta; ince uzun tahta'~ ***cida*** 'kargı, mızrak' (*DS.III*, 895)

cıdavı (hlk.) 'Aksi; yaramaz, afacan'
< ****cıda*** 'İnat'+ ***vı (vu/ vü)***
An.ağl.: ***cıdavı, cıdala, cıdam, cıdavu, cıdavı, cidevü*** (*DS.II*, 896) ~ ***cidagu, cidağu, cidani*** (s.960) ~ ***cidav, cidavı, cidavu, cidavuz*** (s.961)

cığan (hlk.) 'Züğürt, parasız'
= ET., OT. ***çıgan, çıgay*** 'fakir, yoksul' (DLT), Bk. **çıgan**

+cI4k¹ 1. Addan küçültme ve okşama adları türeten ek: *baba+cık, ana+cık, yavru+cuk* ..vb.; 2.sıfat ve zarf türetir: *az+ı+cık, bir+i+cik, dar+a+cık* ...vb.; 3. +ca ekli zarflardan pekiştirme zarfları türetir: *yavaş+ça+cık, hemen+ce+cik, usul+ca+cık* ...vb.

+cık² (~çık, çuk, cak, cıŋ, çın) Hayvan adından kuş adı yapan ek:
sığır (~ sıyır, çıyır, sır, çoğur)+cık
~ sığır+çın (Ker.)
zığır+çın (Tuz.) (*Kr.TS*, 307)
üş+cük ...vb.

+(I/A)cIk³ Addan sıfat ve zarf türeten ek:
az+ı+cık, dar+a+cık, bir+i+cik ...vb.

+cIk4 Zarflardan 'pekiştirme' zarfları türeten ek:
yavaş+ça+cık, usul+ca+cık ...vb.

+cıl¹ Hayvan adları üzerine gelerek yırtıcı kuş adı yapan ek: ***tavşan+cıl, sıçan+cıl, yılan+cıl, balık+cıl***

+cıl² Addan sıfat ya da '*seven*' anlamına gelen ad yapan ek. ***adamcıl, akçıl, insancıl*** ..vb.
NOT: **insan+cıl**'daki ***+cıl*** ekinin anlamı '*seven, -e yakın*' demektir.

+cIlAyIn Kişi ve gösterme zamirlerine gelerek zarf yapan ek. ***ancılayın, bencileyin*** ..vb.

cılbır (~çılbır) 'Yoğurtlu yumurta' < * ***cıl*** 'yaş, sulu' + ***bur*** [< ? *bür-(yan)*]
An.ağl.: ***cılbır, cılbıra, cılkır, cilbir, cilbirti, çılbur, çilbir, çilbur*** '1.yoğurtlu yumurta; 2. et, ıspanak ve yumurtadan yapılan yemek; 3. soğan, domates ve et suyu ile yapılan sulu yemek; 4.makarna ve erişteden yapılan sulu yemek' (*DS.II*, 908); ***cılbırı*** 'bulgur ve patatesten yapılan sulu yemek"; ***cılbırt*** 'saçta pişirilen buğday, arpa, çavdar ekmeği' (s. 909)

Nişanyan (*SS* 93): **çılbır**~ ? ***Erm. tsabur*** yumurta yemeği § *tsa* yumurta + *abur* çorba, sulu yemek.
Nişanyan, "ihtiyaten" (?) işaretini koymuş ama, niyeti sözcüğü Ermeniceye bağlamak. Bana göre **YANLIŞTIR**. Çünkü, bu yemek yalnız "*yumurta*" ile yapılan bir yemek değildir. "*Sulu yemek*" olup, içine konulan malzemeler de yörelere göre farklıdır. O halde niye Ermenice "*yumurta çorbası*" anlamına gelen "*tsabur*" olsun ki. ***Cıl/çıl/cil/çil*** < * ***tsa*** nasıl olur? Ayrıca hiçbir örnekte de ***abur*** eki ya da tamlaması yok:
bır/bıra/kır/bir/birti/bur/bırı/bırt ekini < ***abur*** yaparsanız **a**'yı nereye koyacaksınız. Ha, "*Onu da ben düşürdüm*!" derseniz, diyecek sözüm yok!
H.Eren (*TDES* 89): [**çılbır¹** 'yoğurtlu yumurta yemeği'. Yerel ağızlarda *cılbır, çilbir* olarak da kullanılır.
Kökenini bilmiyoruz.- Kürtçede ***cilbir*** olarak geçer. Sırpça ***čimbur*** Türkçeden alınmıştır.] der, ayrıca yorum yapmaz.

cılga ~ çılga 'Keçi yolu' < ***cıl+ġa*** [< * ***col*** < ***yol***]
~ Kırg. ***cılga*** 'çayın yatağı, uzun çukur, oyuk' (*KS.I*, 209)

Eren (*TDES*, 70): < ?

cılız 'Çok zayıf ve güçsüz, sıska' < ***cılġıs*** [> ***cılız*** /iç ses -**ġ**- düşmesi ile]
TT.: CILIZ+ (LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An. ağl.: ***cılız*** 'cüce; yeni doğmuş çocuk; hastalıklı; seyrek'; ***cılıngız, cılangaz, cılaz, cılımkız, cılımlı, cılıngaz, cılıngır, cılınğız, cılıs, cıllı, cilaz, çılıngırız, çılıngız*** 'Arık, cılız' (*DS.III*, 912)
~ Kırg. ***cılgıs = cılgısız*** 'hareketsiz' (*KS.I*, 209) */Eren'in gözünden kaçmıştır./*

Dankoff (*ALTE* 131): < Erm. **člaz** 'weak, puny; dried up, useles'; **člēz** 'small child', **čləz, čluz** "small"
(Kırgızcada da örneği bulunan bu kelimenin Ermenice olması imkânsızdır.)

Eren (*TDES*, 70):[Dankoff (*ALT E* 131) Ermenice ***člaz*** "weak, puny; dried up, useles"; ***člēz*** "small child" gibi birtakım biçimlerle birleştirmiştir.] der, ama bu sava karşı çıkmaz ve kendisi de bir deneme yapmaz.

bk. H.Eren, "Anadolu Türkçesinde 'cılız' kavramı", ***Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh,*** Budapest 1976, s. 225-229.
Nişanyan (SS 83): **cılız** ~ ***Erm.*** *cladz* aşırı zayıf, veremli < *clel* aşırı zayıflamak, veremli olmak ~ ***Gürc.*** *clelki* verem.

Görüldüğü gibi, Ermeni asıllı iki sözlük yazarı **cılız** sözcüğünü Ermeniceye bağlayabilmek için oldukça çaba harcamışlar. Ancak, Ermenicede **člaz** mı, **člēz** mi, **čluz** mu; yoksa, **cladz** < **clel** mi olacağına karar verememişler. Sonra, anlamı ***kurumuş*** mu olsun, ***küçük*** mü olsun, ***küçük çocuk*** mu olsun; ***aşırı zayıf*** mı olsun, ***veremli*** mi olsun diye de anlaşamamışlar. Halbuki, TT'nde bu sözcüğün anlamı "***Çok zayıf ve güçsüz, nahif***" demektir. Ayrıca ***"(ışık için) güçsüz, sönük"*** sıfatını verir.
Anadolu ağızlarındaki örnekleri de dikkate alırsak, bu sözcüğün Ermeniceden alıntı olmadığı anlaşılmaktadır.

+cI4k¹ Addan '*seven*' anlamına sıfat türeten ek: ***insan+cıl, ev+cil, balık+çıl*** ...vb.

cılk '1. Bozularak kokmuş; 2. cıvık' < OT. ***çulk*** (DLT)
TT.: CILK+ (LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An. ağl.: ***cılk, cılg, cılkısız, cıllık*** 'sözünün eri olmayan; kötü kalpli' (*DS.III*, 912)

cımılla-[(hlk.) 'Tırmalamak' (*TMES*, 63; *DS.III*, 917, 933)
Bk. **cırmala**-[

+cI4n 'Kuş adlarında kullanılan ek':
bıldırcın < ***bıldır+cın***
güvercin < ***güver+cin***
< ***gök+er+cin***
[< ***kök**]
yağmurcu < ***yağmur+cun***

cıncık < ***c+inci*** : ***inci boncuk*** > ***cinci boncuk*** > ***cincik*** (Eren, *TDES*, 70)
An.ağl.: ***cıncık, cıncıh, cincik, çınçık, çincik, çinçi*** 'camdan ve porselenden yapılmış şey' (*DS. II*, 918); ***cinci, cincibir*** (s. 976)

C(~Ç)I(i)NC(~Ç)I(i)K(>h)

cıngıl '1. Küçük üzüm salkımı; 2. boncuk, gümüş veya porselenden yapılan şeyler; cingil' (*TS.I*, 257)
< * ***cıng ~çıng*** 'yansıma' ***+(ı)l***
An.ağl.: ***cıngıl, cınkıl, cingil, cinkil, cirgil, çılkım, çıngıl, çınkıl, çingel, çingil*** 'küçük üzüm salkımı' (*DS.II*, 920-921)
cıngıl, cınkıl, cıngırı, cinkil, çıngıl 'İnci, boncuk, gümüş veya altından yapılmış süs eşyası' (s. 921)
~ cançık 'salkım' (Alt.) (*ATS*, 52)

cıngıllı (hlk.) '1.Süslü; 2. Oynak, şımarık kadın'
< ***cın*** 'yansıma'+***gıl+lı***
An.ağl.: ***cıngıllı, cırgıllı, çıngıllı*** (*DS.III*, 923)

cıngırak (hlk.) 'Hayvanların boynuna takılan küçük çan'
< ***cın+gır+(a)k***
An.ağl.: ***cıngırah, cıngırdak, cingırak*** (*DS.III*, 923)

cıpcıvlak (hlk.) 'Yoksul, çok fakir'
< ***cip+cav*** [< ***yaw***]+***lak***

cıpılda-['Bir cisim su içinde ses çıkararak hareket etmek'
< ***cıp*** 'yansıma'+***(ı)l-da-***
An.ağl.: ***capılda-, cıbılda-, cıpılda-*** (*DS.III*, 925)

cır, bk. **yır** 'Türkü'

Tü. > Zaza. *deyira kay* 'oyun havası', *deyira yê beyiş* 'türküsü olmak, dillere destan olmak', *deyira zerrı* 'aşk türküsü', *deyirı* 'türkü, ağıt', *deyirı eştiş ser* '(üzerine) türkü yakmak', *deyirı vetış* 'türkü yakmak' (*ZTS*, 90) < ***de+yir***

cırbala (hlk.) 'Küçük çocuk'
< ***cır+bala***
An.ağl.: ***cırba, cırbağa, cırbağu, cırbana*** (*DS.III*, 925)

cırcır böceği 'Ağustos böceği'
< ***cır** 'yansıma'
An.ağl.: ***cırcır, cıcı, cığıcığı, cığırgan, cığırtgan, cıkıriyik, cırga, cırılavuk, cırlağan, cırlangıç, cırlavuk, cırlağan, cırlağuk, cırlak, cırlangeç, cırlangıç, cırlavık, cırlavuh, cırlavuk, cırlayık, circir, cirik, cirleğen, çığırgan, çığırtgan, çığırtkan, çırçır, çırçıra, çırgan, çırlagaç,...* vb. (*DS.II*, 926)

cırık[1] (hlk.) 'Serçeye benzer bir tür kuş'
< ***cır*** 'yansıma'+***(ı)k***
An.ağl.: ***cıcırık, cırıh, cırık, çırık*** (*DS.III*, 929)

cırık[2] (hlk.) 'Yarık, yırtık'
< ET., OT. ***yarağ*** 'yarık, gedik' (DLT) < ***yar-*** (DLT)
An.ağl.: ***cırıh, cırık, cirik, çırık*** (*DS.III*, 929)

cırıltı 'Cır cır diye çıkan ses'
< * ***cır*** 'yansıma' +***ıltı***

cırım cırım et-[(hlk.) 'Parça parça etmek'
< **cır**- [< ***yır-t-*** (DLT)] +(ı)m

cırla-['İnce ve usandırıcı ses çıkarmak', bk. **cirla**-[
< ET. ***ır*** ~ ***yır*** 'türkü, nağme'~***cır*** ~ ***çır***
KT., Uyg., DLT, NF., KE. ***çırla-***
An.ağl.: ***cırlavuk*** 'bok böceği, Ağustos böceği' (*YKS*, 214)

cırlak '1.(ses için) hoşa gitmeyen; 2.(hlk.) cırcır böceği'; 3. karga (*DS.III*, 932) (Başka anlamları da vardır.)
< ***çır** 'yansıma' +***la-***

cırlangıç (hlk.) Yenmeyen, güzel kokulu, portakal büyüklüğünde ka-

vun cinsinden bir meyve'
< ***cır** 'yansıma'+***la-n-gıç***
An.ağl.: ***cırlangıç, cırt, cırtlak, cırtlan, cırtlavak, cırtlavuk, çırlangıç*** (*DS.III*, 937)

CIR/+T/T+LAK(~N)
CIRT+LAVA(~U)K
ÇIR*[T]***+LANGIÇ**

cırlavuk 'Ağustos böceği'
< ***cır+la-v-(u)k**
cırmala-[(hlk.) 'Tırmalamak'
< ***tırmala-***
[< ET. ***tırnak+la-***]
cırnak (hlk.) 'Yırtıcı hayvan tırnağı'
< ***tırnak***
An.ağl.: ***cırnak, caynak, cernak, cımak, cınak, cınnah, cınnak, cırmak, cırmık, cırnah, cıynak, cirmak, ciynak, çaynak, çırmık, çırnah, çırnak, çıynak, çiynak*** 'Tırnak, pençe' (*DS.II*, 935)
cırt 'Kâğıt, kumaş gibi şeyler yırtılırken çıkan ses'
< * ***cırt*** ! 'yansıma'
An.ağl.: Ağızlarda ***cırt*** ile kurulmuş yüzlerce sözcük vardır. (*DS. II,* 938-940)
cırtla-[(hlk.) Kuş ve kümes hayvanları pislemek'
< ***cır+t** 'yansıma'+***la-***
cırtlak 'Olgunluktan ezilmiş meyve'
< ***cır+t+la-k***
cıs[1] 'Çocukları ateşe ve tehlikeli şeylere karşı korumak için söylenir'
< * ***cıs***! 'yansıma'
cıs[2] 'Abartma sözcüğü'
cıscıbıl, ***cıs***cıbıldak, ***cıs***cıbır, ***cıs***cıblak, ***cıs***cıvık ...vb.
cıvı-['Sulu hale gelmek'
< OT. ***suvık*** 'Sıvık, cıvık, sulu' (DLT) ~ ***suvuk***
< ***suw+ı-***
TT.: CIVI- (MA/TIL-/TMA/T-)
cıvık < ***suvık*** < * ***suw+(ı)k***
Bk. DLT: ***suwığlan-*** 'Sulu bulmak' ~ ***suwış-*** 'cıvıklaşmak'
TT.: CIVIK+ (LAŞ/LAŞTIR-MA/LAŞTIR-/LIK)
An.ağl.: ***cıvıh, cıyık, civih, cuvuk, çıvıh*** (*DS.III*, 943)

Eren (*TDES,* 71): **YOK**

Nişanyan (*SS,* 84): **cıvı[mak, cıvık** ~ ?

cıvıklı 'Kıymalı bir tür pide' (Develi-Ky.)
< ***cıvık*** [< ***suw+ık***]+***lı***
cıvıl cıvıl < ***cıv+*** 'yansıma'
TT.: CIVIL+ (DAMA/DA-/DAŞ-MA/DAŞ-/TI)
cıyak cıyak 'Bağırmak fiili ile kullanılarak ince, acı ve yüksek sesle durmadan bağırmayıanlatır'
< ***cıy+*** 'yansıma'
TT.: CIYAK+ (LAMA/LA-/LAT-)
cıyıklama (hlk.) 'Yumurta, kıyma, biber, bal ve yağla yapılan yemek'
< ***cıvık+la-ma*** [Krş. **cıvıklı**]
cıyındırık (hlk.) 'Sinirli'
< ?***cıyın** 'sinir'+***dırık***
An.ağl.: ***cıbındırık, cındırık, cılındırık, cırındıllık, cırındırık, cırıntılık, cıyındırlık, cıyındırın, ciyindirik, çığındırık, çındırık*** (*DS.III*, 945)

CIBIN ~
CIIN ~
CILIN ~
CIRIN~
CIYIN~
CİYİN~
ÇIĞIN~
ÇIN ~ +
+DIRIK
+DIRIN
+DILLIK
+DIRLIK
+DİRİK
+TILIK

cızbız 'Cızbız (köfte)'
< ***cız** ***bız** 'yansıma'
cızdırma 'Saçta veya tavada yapılan börek, ekmek'
< ***cız** 'yansıma'+***dır-ma***
cızı ~ çızı ~ çizi 'Çizgi'
< ***c(~ ç)ı(~i)z-ı(~i)***
An.ağl.: ***cız, cıza, cızgı, cızğı, cızı, cızıh, cızzık, cizik, çızgı*** (*DS.III*, 948)
cızık, cizik, çızık, çizik 'Sıyrık, tır-

mık'
< ET. *çız-(ı)k*
An.ağl.için bk. **cızı**

cızıktır-['Yazmak'
< *cız-ı+k-tır-*
An.ağl.: ***cızığla-, cızıhdır-, cızıktır-, ciziktir-, çızıhtır-, çızıştır-, çızıttır-*** (*DS.III*, 949)

CIZI+Ğ
C(~ Ç)IZI+H
CIZI+K
CİZİ+K
ÇIZI+Ş-
ÇIZI+T-

cızılda-['Yağ kızarırken ses çıkarmak'
< *cız* 'yansıma'+***ıl-da-***
An.ağl.: ***cızıla-, cızılda-, cızırda-*** (*DS.III*, 949)

cızıltı < *cız*+ 'yansıma'
TT.: CIZ+ (BIZ/ILDA-/ILTI/ ILTILI/IR CIZIR/IRDAMA/ IRDA-/DAT-/IRTI/IRTILI/ LAMA/LA-)
An. ağl.: ***cızıltı*** 'gürültü' ~ ***cızırda-*** 'ağlamaya başlamak'; ***cızlak, cılız, cısdıl, cızılak, cızıldak, cızıt, cızlah, cızlama, cızlamaç, cızlampa, cızzılı, cizlek, cizleme, çizlek*** 'yağda veya saçta pişirilen sulu hamurdan yapılmış yağlı veya yağsız ekmek' (*DS.III*, 950)
~ Ker. ***cızlamağ*** 'yağ kızarırken ses çıkarmak'; ***cızlağ*** 'koyun kuyruğu eritildikten sonra kalan posası' (*KTS*, 109)

cızlak 'Yağda veya saçta pişirilen sulu hamurdan yapılmış yağlı veya yağsız ekmek'
An.ağl.: ***cızlak, cısdıl, cızılak, cızıldak, cızıt, cızlah, cızlama, cızlamaç, cızlampa, cızzılı, cizlek, cizleme, çizlek*** (*DS.III*, 950)

C(>ç)I(~i)Z (>s) 'yansıma'
+*LA-K (>H)*
+*DIL*
+*ILA-K*
+*ILDA-K*
+*IT*
+*LA-MA/+LE-ME*
+*LA-MAÇ* < *-la-maç*
+*LAMPA* < *-la-m[p]a*
+*LE-K*
+*ZIH*

cızme, bk. **çizme**

cibin 'Sinek'
[~Sümer. **zibin** (Tuna, 25)]
<**çīpın*(T. Tekin), bk. **çımın**
~ **KB.** ***çıbun*** 'sinek' (*KBİ*, 129)
İM. ***çibin***

***Sivrisinek* için kullanılan sözcükler:**
Az. ***mığmığa, ditdili, ağcaganad***; Bşk. ***sirekey***; Kzk. ***masa***; Kırg. ***çirkey***; TatK. ***çirki***; YUyg. ***paşa***; Trkm. ***çībin***; Özb. ***çivin***; Kırg. ***çirkey***

***Sinek* için kullanılan sözcükler:**
~ çibin (Az., Bşk., TatK.)
çivin (Özb., Uyg.)
çībın (Trkm.)
çımın (Kırg., Alt.)
çımıl (Alt./*ATS*)
çimil (YUyg./*YUTS*, 81)
şıbın (Kzk.)
sıbın (Bşk.)

Ç(>s, ş)İ[< Ī]B(>m, v)İ(>ı)N(>l)
= *siŋek* (Trkm.)

cibinlik 'Cibinlik'
< ***çımın~çibin*** 'sinek'+***lık/ +lik*** ~ **cibindirik**
KB.: ***çıbun***
[< * ***çīpın*** (T. Tekin)]+***lik***
Bk. **çıbın**
DLT'te: *kümiçe, kimünçe* "sivrisinek"
An.ağl.: ***cibindirik, cibinnik, ciminlik, çibinliğ, çibinniyh*** (*DS. III*, 956); ***civindirik*** (s.989)

C(< Ç)İB(>v)İN+*DİRİK*
+*LİK*
+*LİĞ*
+*NİK*
+*Nİ[Y]H*

~ çımındık = *köşögö* 'perde' (Kırg) (*KS.I*,509)
çimildik (YUyg.) (*YUTS*, 81)

cibre 'Sıkılıpsuyu alınan üzüm ve başka meyvelerin posası'
< Tü. ***çöp+re*** [< *OT. **çöp** 'şara-

bın tortusu, her şeyin döküntüsü, çör çöp; herhangi bir şeyin çökeli' (DLT) ~ ***çupra*** 'eski elbise' (< *çūp+ra)]
Krş. **çöpük**

TS.I, 258: < Yun.
Eren (*TDES*, 71): YOK
Nişanyan (*SS*, 84): YOK
A.Tietze, 'Griiechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch', *Oriens* VIII, 1955, s. 204-257; 'Anadolu ağızlarında geçen Rumca, Slavca ve Arapça alıntılar', *TDAY-Belleten* 1960, s. 295-371: cibre < **Rumca.**
Vássáry bu görüşe karşı çıkar: ***cibre*** 'residueof fruit after pressing' < Tü. ***çöpre***

cicik 'Meme'
< ***cik+cik*** 'yansıma'
Krş. OT. ***emik(g)*** 'meme'(DLT)
An.ağl.: ***cicik, cicig, cicin, cijik, çicik, çiçik, çüçük*** (*DS.III*, 958)

C(>ç)İ(>ü)C(>j, ç)İ(>ü)K(~G >n)

Ayrıca bk. ***cicik*** '1. taze soğan yaprağı' ~ ***cücük***; 2. oyuncak; 3. küçük, cılız; 4. teneke kutu; 5. tüysüz; 6. ağzı açık şey ~ ***cilik***; 7. yeni doğan çocuk' (*DS.III*, 959)
cicikle- 'küflenmek'; ***cicikli*** 'karışık renkli'; ***cicikli su*** 'Pis, çamurlı su'; ***cicik üzümü*** 'parmak gibi uzun olan bir tür üzüm' (s.959)

Ch. Symeonidis 1973 no. 223: < ***Yun.*** *tsitsi* 'meme' < ***EYun.*** *tittion.*
YANLIŞTIR. Çünkü, ses ve biçim olarak uyuşmamaktadır. Yun. ***tsitsi*** [< *tittion*] nerede, Tü. ***cicik*** nerede? Anadolu ağızlarındaki söylenişleri de *tsitsi* ile ilgili mi?

cicuk (hlk.) 'Civciv', krş. **civciv**
< ***ci+cu*** 'yansıma'+***k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***cucuk, cucuk, cucul, cücü, cüçik, çöçe, çucuk, çücük, çüçük*** (*DS.III*, 1022);
Doğu Anadolu:***cucik, cücük, cücük, cükcük, çuk, cevik*** 'serçe', ***ceylik*** 'civciv' (*DAO*, 102)

K. Emiroğla (*TMES*, 63): < ***Fars. cūce***

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçede ***cü cü, cu cu, cu cuğı, cuk cuk, cüğ cüğ, cüv cüv*** sözcükleri yansıma olup, 'tavukları çağırma ünlemi' olarak kullanılır. (*DS.III*, 1021)
Ayrıca bk. ***cucu, cücü, cücük*** 'çocuk dilinde kuş' (s.1021)

cida, bk. **cıda**

cimcik[1] (hlk.) 'Çimdik'
< Moğ. ***çim-çi*** (M.Räsänen, *V* 111; A. Tietze, *TETTL*, 447)
An.ağl.: ***cimcik, cımcık, cimbiz, çımçik, çımdık, çimdirik, çimzik*** (*DS.III*, 969)

cimcik[2] (hlk.) 'İki parmak ucuyla alınan miktar, tutam'
< Moğ. ***çim-çi***
An.ağl.: ***cimcik, cımıcak, cımıcık, cımıdık, cımık, cıncık, cınnacık, cimcil, cimicih, cimicik, cinecik, cinicik, çınnacık, çimcik, çimdik, çimtik, çindik, çinicik*** (*DS.III*, 969)

cimcik[3] (hlk.) 'Ev makarnası'
< Moğ. ***çim-çi***
An.ağl.: ***cimcik, cimcuk, cincik, cümcük, çümcük*** (*DS.III*, 970)
[*Bu makarna açılan ve küçük küçük kesilen hamur çimdiklenerek yapılır.*]

cimcikle-['Çimdiklemek'
< Moğ. ***çim-çi***+[k]***le-***
An.ağl.: ***cimcikle-, cımcıkla-, cımıkla-, cıncınla-, cimbişle-, cimbizle-, cimcimle-, cim-, cümcükle-, çımdıkla-, çimcikle-, çimciyhle-, çimçikle-, çimdi-*** (*DS.III*, 970)

cimlin (hlk.) 'Serçe' (*TMES*, 63)
< ****cim*** 'ufak, küçük'+***(i)li+n***
An.ağl.: ***cimil*** 'cılız çocuk'; ***cimil, cimili, cimili ördek*** 'ördeğe benzer güzel, renkli su kuşu (*DS.III*, 972)

Tü. > **Maçka Rumcası.** *zimlin* (*TMES*, 63)

cindoruk 'En yüksek yer'
< OT. ***çın*** 'doğru, gerçek' (DLT) + ***turuġ*** 'dağlarda sığınılacak yer' (DLT)
An.ağl.: ***cindoruh, cindoruk, cindepe, cintepesi*** (*DS.III*, 977)

cineviz (hlk.) 'Kısa boylu fakat çok akıllı adam'
< ****cin*** 'en son, en yüksek nokta'

(*DS.III*, 974) ~ 'kuvvetli (kimse)' (s. 975), 'çokluk, peklik, güçlülük' (s.979: **cingara** 'kapkara') [< * ET. **çın** 'gerçek, doğru' (DLT: *çın bütün kişi* 'kendine güvenilebilen, doğru dürüst kişi']
+***eviz*** '?'
An.ağl.: ***cineviz, cinibiz, cinibüzük, cinivit, ciniviz*** (*DS.III*, 978); ***ciniviz*** 'küçük çocuklar için açıkgöz, zeki, neşeli' (*TMES*, 63)

CİN [< ET. ***ÇIN***]+
+*BÜZÜK*
+*EVİZ*
+*İVİT*
+*İVİZ*

K. Emiroğlu (*TMES*, 63): < *Cin fikirli* deyişinde olduğu gibi Arapça *cin*'den.

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'deki **çın** '*doğru, gerçek*' sözü **cin** '*en son, en yüksek nokta*' anlamı için daha uygundur. Ar. **cin** (< *cinn*) 'masallarda ve bazı inançlara göre, göze görünmeyen yaratık' anlamında olup, mecazî olarak '*zeki, akıllı*' demektir ki, bana göre, bu da ET'deki **çın** ile ilgilidir. *Cin*'i tanımadığımıza göre ne fikirde olduğunu nereden bileceğiz. Ama bir insan **çın fikirli**, yâni '*açık fikirli, doğru fikirli*' olabilir.

DLT'te: **çın** 'doğru, gerçek'
çındutur- 'caydırmak'
< çın+dut-(u)r-
çıngar- 'araştırmak'
< çın+ga-r-
çınık- 'gerçekleşmek'
< çın+(ı)k-
çınla- 'gerçeğini araştırmak'
< çın+la-
çınlat- 'gerçekleştirmek'
< çın+la-t-

cingan (hlk.) 'Çingene'
< ET.,OT. ***çıġan, çıġay*** (DLT)
An.ağl.: ***cingan, cingen, cıngana, cinka*** (*DS.III*, 978)
Bk. **çıgan**

cingirik (hlk.) 'Hayvanların boynuna takılan çan' (Şavak/*DAO*, 100)
< ***cin*** [~ *çan* ~ *çın*] 'yansıma + ***girik*** [~ *gırak* < +*kır-(a)k*]

cip (hlk.) 'İp'
< ET. ***yip*** [*DLT'te yok*]
~ Kırg. **cip** [> TT. *cip*]

cirla-[(hlk.) 'Ağlamak, bağırmak' (*TMES*, 63)
< ET., OT. ***ır*** ~ ***yır*** 'koşma, türkü, hava' (DLT)+***la-***
Bk. **cırla-**[
An.ağl.: ***cırla-, cıla-, cıldırda-, cıllı-, cımbılda-, çırla-*** 'ince ses çıkararak ağlamak; tiz sesle bağırıp çağırmak; şarkı okumak' (*DS.III*, 932)

civciv 'Civciv'
< yansıma: ***ci(v)ci(v)*** ~ ***cu cu***
An.ağl. için bk. **cicuk**
~ cöcö tōk (Kırg.)
cöcexorâz (Özb.)
cöcätàvuk (TatK.)
cü:yce (Trkm.)
cocä toxu (Uyg.)

civelek (hlk.) '1. Küçük tipli kimse. ~ ***civek, civil***; 2. su çulluğu; 3. bir çeşit elma; 4. köyün bütün işlerine karışan adam; 5. toy; 6. geveze; 7. gelincik otu' (*DS. III*, 988)
< ***cive*** 'küçük' [< *yansıma]+***k*** 'küçültme eki'

civilti (hlk.) 'Kuş sesi, cıvıltı'
< ***civ*** 'yansıma'+***il-ti***
An.ağl.: ***civilti, cavırtı, cırtıltı*** (*DS.III*, 989)

civindirik, bk. **cibinlik**

ciz-['(ipe) dizmek'
< ****çiz-/çız-*** < ****diz-*** < ****tiz-***

cop 'Kalın kısa değnek'
< OT. ***çöp*** 'tutmaç parçası'
DLT: *çöp* 'şarabın tortusu'; *çöp çer* 'değersiz kimseler'; *çöpik* 'meyve yenildikten sonra atılan şey' ~ *şöpik*)
~ ***çöp***, Kırg. Tü.'nde '*ot, çerçöp*' anlamındadır.

TS.I, 262: < ***Fars.*** **çūb** veya **çōb**
Eren (*TDES*, 72): < Far. **çōb**
Tietze (*Oriens* 20, 125-168): ***çöp*** < ? Fars. çūb.[T.etze, *TETTL*'nda ET. **çöp** 'rüsup, tortu' biçimiyle karıştığının altını çizer. Tietze, Pers 140/38'de yerel ağızlardaki verilerin Ermenice yoluyla geçmiş olabileceğini kaydeder ki bu görüş **YANLIŞTIR**. Çünkü, ET'deki **çöp** ve türevleri gözönüne alınmamıştır.]
Istvan Vásáry, '***Çöp*** and its Derivatives: A Turkic Family of Words and their Reflections in Hungarian', *Journal of Turkology* 2, 1994, s. 273-303. [**Çöp** sözcüğünün türevlerini göz-

den geçirir.]

coş-['Coşmak'

< ***cōş-*** (T. Tekin)

~ Trkm. ***cōş-***

cucuk (hlk.) 'Peynir mayası' (*TMES*, 63)

< ***cö(~ü)c*** [~***çüç***]+***(u/ü)k***

An.ağl.: ***cöcer-*** 'küflenmek (peynir ve başka yiyecekler hk.)', ***cöcert-*** 'çimlendirmek' (*DS.III*, 1005); ***cücüklen-, cillan-, cöcer-, cucukla-, cüccüklen-, cücelen-, cücer-, cücükle-, çücükle-, çücüklen-, çüçüklen-*** 'filizlenmek, yeşermek' (*DS.III*, 1024)

K. Emiroğlu (*TMES*, 63): **cucuk**: Peynir mayası. DS *cücük, cıcuk, çuçuk, cucuk, çiçük* yalnız Maçka'yı bildirir. Farsça *cûce* küçük, yavru, civciv sözcüğünden tomurcuk, filiz, soğan, marul gibi bitkilerin sözü anlamında *cücük*'ten

YANLIŞTIR. Çünkü, *civciv* sözü Farsça *cûce*'den gelmez. Bu konu için bk. **cicuk** maddesindeki açıklamalar.

Emiroğlu'nun 'yalnız Maçka'yı bildirir' dediği **cücük** sözcüğü, **cücük suyu** olarak 'peynir veya çökelek suyu' anlamında Gümüşhane'nin Hozana köyünde de kullanılmaktadır. (*DS.III*, 1024)

Ayrıca, yukarıda verilen 'yeşillenmek, filizlenmek' anlamlarındaki **cücüklen-** ...vb. sözcüklerinin Anadolu'nun İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Eskişehir, Kırşehir, Sıvas, Konya, Muğla, Tekirdağ, Edirne, Aydın, Tokat, Amasya, Afyon, Kars, Bilecik, Uşak, Adana gibi illerinin merkez ya da köylerinde kullanıldığını *DS.II* (s. 1024-1025)'den öğrenmekteyiz.

Demek ki sözcük, **cücük** < Fars **cûce** ile ilgili değildir. Sözcüğün kökündeki **cüc/cöc/çüç**'ün 'yeşillenmek, filizlenmek'le ilişkisi üzerinde durulmalıdır.

Anadolu ağızlarında:

cücük '1. tomurcuk;
2. soğanın tonum veren uzun sert yağrağı;
3. filiz, çil;
4. meyve sebzelerin en küçüğü;
5. yaprak aşısında dikkate alınan yer;
6. dağ çileği;
7. çıkrıkta hareketi sağlayan kol;
8. çıbanın ortasında toplanan katı irin tabakası;
9. çekilmiş, ince bulgur;
10. tatlı, güzel;
11. Şubat ayı

anlamları, kök üzerinde farklı inceleme yapmayı gerektirmektedir.

cumalı (soy adı: ***Necati Cumalı***)

< OT. ***çumalı*** (DLT), ***çümäli*** 'karınca' (*Alt.Gr.*)

An.ağl.: YOK

~ Çağ. ***çümedü***; Tar. ***çümele***; Tel. ***çımalı***; Leb.,Tub. ***çıbalı***; Bar. ***cümöldü*** (Räsänen, *V*)

-Ç-

Tü. **ç /ş, z/ > Yak. /s/,** yazı dilinde **/h/**

+ç[1] 'Addan 'küçültme' adı yapan ek'

ana+ç (DLT: *anacık*)

ata+ç [krş.TatK. ***eteç*** < **ataç** "horoz"]; DLT: ***ataç oğul*** "büyüklük gösteren çocuk"

baba+ç [krş. ***babaç*** "hindi"]

kang+(ı)ç

-ç[2], bk. **–Aç** : Fiilden âlet adı yapan ek: ***aktaraç, kakaç, kısaç, tıkaç, arkaç*** "siper", ***döğeç ~ döveç, tırmaç, dikeç*** ...vb.

-ç[3] Dönüşlü fiil gövdelerinden türetme yapan ek: ***gönenç, korkunç, inanç*** ...vb.

+çA Eşitlik durumu eki.krş.+**cA**

yavaş+ça, sapık+ça ...vb.

Bu ekle ilgili olarak bk. Z. Korkmaz, "Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ekle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme", ***TDÜA I***, s.12-84.

+ça < ***+(ç)+ġa*** (> ***+ç+a***: *sırça* < *sır+(ı)ç+ġa*), bk. **+a**

çaba 'Gayret, çaba'

< OT. ***çap-a***

TT.: ÇABA+ (LAMA/LA-/LAN-)

çabak, bk. **çapak**

çabucacık 'Çabucak; çok çabuk, hızla'

< *çap-(u)k+ca+cık*

çabucak 'Hızla, vakit geçirmeden'

< ***çap-(u)k+ca+k***

çabuk 'Acele, çabuk'

< ET. ***çap- ~ şap-***

TT.: ÇABUK+ (ÇA/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIR-/LUK)

An.ağl.: ***çapık*** 'çabuk', ***capçık, çapçık*** 'çabucak' (*DS.III*, 1074); ***çapcak, çapıçak, çapik*** 'çarçabuk'

~ çap- (Kırg.) 'hızlı koşmak' (*KS.I*, 251)

~ çâpığ 'çabuk, tez' (Ker.) (*Kr.TS*,116)

Tü.> Fars. *çābük* 'hızlı'; Zaza. *çapıksuwar* 'çevik, atik' (*ZTS*, 63)

TS.I, s.267: **çabuk** *zf. Far.* ***çābuk***

Nişanyan (*SS*,.89): **çabuk** ~ **Fa.** *çābük* 'hızlı"

= ? *çabık* < ET. *çapmak* 'çarpmak, çırpmak' → ÇARP- s.90: ***ET.*** **çap-** : ÇABUK, ÇAPKIN, ÇAPUL, ÇARP-, ÇARPI, ÇEVİK, ÇIRP-

Clauson (*TDAY* 1966, 11; *ED* 866): < ***Fars.*** **çābuk**

Räsänen (*V* 99): < ? **çap-** 'vurmak'

Tenişev (*İRLTJa* 290): **çap-**'tan

Eren (*TDES*, 75): 'Clauson'a göre Farsçadan alınmıştır.' der, görüş belirmez.

NOT: Sözcük, Farsçadan alınmış değil, ET'deki **çap-** 'hızlı koşmak; atılmak' fiilinden türetilmiş olup, Farsçaya da geçmiştir.

çadır 'Çadır'

< OT. ***çaçır, çaşır, çatır*** (DLT)

< * *çāt-ır*

(> Fars. *çādōr* چادور)

TT.: ÇADIR+ (CI/CILIK/LI)

~ çādır (Trkm.)

çadır (TatK., Tuv.)

çatır (Kırg., Kûr., TatK.)

çatār (Çuv.) (< TatK.)

çodir (Özb.)

sadır (Sag.)

satır (Bşk.)

şadır (Şor.)

şatır (Blk., Nog., KKlp., Kzk.)

Ç(>s, ş)Ā(>a, o)T(>d)-*I(>ă, i)R*

Tü.> **Srp.** *šátor, čádor*; **Blg.** *šat''r čad''r*; **Rumen.** *şatră*; **Mac.** *sátor*; **Yun.** *τσαντίρι* ; **Rus.** *šater;* **Ar.** (Ir.) *çādır*; (Sur.) *çāder* (*A LTK*, 50); **Zaza.** *çadıre, çadırı* (*ZTS*, 63); **Fars.** *çādōr*; *çādor-şeb* 'çarşaf'; *çādor-neşīn* 'göçebe'; *çādor-nemāz* 'namaz örtüsü' (Gülensoy:*FATK*,145); **Kürt.***çadır* (*KTS.* 49, *FKT.* 27)

T.Tekin: < İran < Skr. *chattra*

Tietze (TETTL, 462): < ***Fars.*** *çādar* < Skr. *çattra-* 'güneş şemsiyesi'

Nişanyan (*SS*, 89): **çadır** (Oğ. xı) ~ ? ***Fa.*** *çāder/çādür* "çadır,örtü, kadın başörtüsü" = OF.*çātur* (~**Sans.** *chatra* şemsiye).
*Türkçe ***çatmak*** fiiliyle ilgisi tartışılabilir.
Vámbery, Németh: < Tü. **çat-ır**
Poppe: < Fars. **çādar**
Menges (*UAJb.* 32: 118): Tü.**çadır** > yeni Fars. ***çādir***
Németh (*MNy* 49, 313): < Tü. **çat-**
Doerfer (*CAJ* 12:303/61): < ***çadır*** < türkisch ?, iranisch ?
Eren (*TDES*, 75): < ? (Kökeni karışıktır. Eski ve yaygın bir görüşe göre, Farsçadan (veya Orta Farsçadan alınmıştır (Far. ***çādar*** "a tent, pavilion"; OFar. ***çātur***.)

NOT: Sanskritçeye, Orta Farsçaya, İrancaya (!) götürülmek istenen bu sözcüğün "anavatanı" Türkçedir.Çünkü, Türkler tarihleri boyunca "YURT~ CURT = ÖY/ÜY/EB/EW/EV adını verdikleri yaşadıkları yeri, ağaçları "ÇATARAK" kurmuşlardır. **ÇAT-** fiili bu ad için en uygun olanıdır. Türkler hiç mi sözcük bilmiyorlardı da Farsın **çādor**'unu, ya da Sanskrit'in **chattra**'sını alarak bütün Türk şivelerine götürüp verdiler? Buna Türk'ün göçebe kültürünü tanımamak ya da inkâr etmek denmez mi?

çağ = ***çāk*** 'Zaman parçası, vakit; devir; Tarihin ayrıldığı dört büyük bölümden her biri'
= ET. ***çaġ*** (*EUTS*, 58)
KT'de yoktur.
DLT'te yoktur.
< Moğ. ***çāġ/çāḳ*** 'Zeit'
(*KWb.* 419; Eren, *TDES*, 76)
TT.: ÇAĞ+ (CIL/DAŞ)
~ çaġ (Alt., Tel.,)
çağ (Az., Trkm.)
çak (TatK., Kırg.)
çoğ (Özb.)
şağ (KKlp.)
şak (Kzk., Kumd., Nog., Tuv.)
sā 'vakit' (Sag.)
sak (Sag., Bşk.)
sax 'zaman, dönem' (Yak.)
çox (Çuv.)
çux (Çuv.) < TatK.
sax 'zaman' < * Moğ. *çāḳ*

Ç(>ş, s)A(>o, u)Ğ (~ K > x)

Tü. > **Zaza.** *çax* 'çağ, zaman', *çaxano* '-dığı zaman, -ince, o zaman, o sırada', *çaxe* '-ince, o zaman ki, ne zaman ki' (*ZTS*, 64); **Kürt.** *çaġ, çağ* (*DAO*, 104)

Nişanyan (*SS*, 89): **çağ** ~ ***Moğ.*** *çaġ* zaman ölçüsü, bir hükümların yönetim süresi ~ ? ET.
Eren (TDES, 76): **çağ** < Moğ.

çağa 'Çocuk'
< * ***çāka***
An. ağl.: ***çağa, caa, cacık, cağa coğa, ça, çaa,çağ, çala, çarga, çaşka, çaya, çoa, çoçka, çoğ, çoğa, çova, çöne*** 'bebek, çocuk' (*DS.III*, 1033)
~ Trkm. ***çāġa***; Az. ***çağa*** 'çocuk, yavru, süt çocuğu', ***çağalık*** 'çocukluk, bebeklik', ***çağalan-*** 'çocukluk etmek'; TatT. ***bala-çağa*** 'büyük küçük çocuklar', ***çağa ę*** 'çocuk', ***çagalav*** 'çocukluk'; Özb. ***bala-çaka, çaka, çakalak***; Uyg. ***bala-çaka*** 'çoluk-çocuk', ***bala-çakilik*** 'çoluk çocuklu'
~Moğ. ***çaka***
Eren (*TDES*, 76): YOK

çağala 'Yeşil badem, henüz olgunlaş mamış yeşil meyve'
~ **çağla**
< * ***çaġ-alaġ***
An. ağl.: ***çağala, cağla, cala, çaala, çağıl, çağle, çakala, çakgala, çakkala, çakkalabadam, çala, çalaca, çale, çalı, çalık, çangala, çayla, çekle, çoğla*** (*DS.III*, 1034)

Tü. > **Laz.** *çağaleri* (*LTS*, 38); **Zaza.** *çıqale* (*ZTS*, 71)

Ş.Sami (1978, s.499): *çağla*
Eren (*TDES*, 76): < ***Fars.*** **çaġāla** 'unripe fruit'
Nişanyan (*SS* 89): **çağla** ~ ***Fa.*** *çaġale* ham meyve.

Çağatay 'Cengiz Han'ın oğullarından'
< ***çaġ-a*** + Moğ. ***+tay***

çağıl çağıl 'Akan suların sesi'
= OT. ***çaġıla-*** 'bağırmak; çağlamak' ~ ***jaġıla-, şaġıla-*** (DLT)
< * ***çaġ+ıl(+da-)***

TT.: ÇAĞIL+ (DAMA/DA-/ DAYIŞ/TI/TILI)

çağır-['Seslenmek'

= ET. ***çağur-*** 'iftira etmek, leke sürmek, çamur atmak' (*EUTS*, 58)

< * ***çā***[r] 'yansıma' +***kır-***

KT, Uyg. ***çakrış-*** (< ***çār+kır-ış-***)

DLT, ME, NF, KE. ***çakır-***

DLT: ***çağıla-*** 'bağırmak, çağır-Mak'

CC. ***çağır-***

~ çāġır- (Trkm.)

çağır- (Az.)

çakır- (Kırg.)

çakra-, çakıra- (YUyg.)

< ***çāḳıra-*** < ***çārḳıra-***

şakır- (Kzk., KKlp., Nog.)

< ***çākır-*** < ***çar-ḳır-***

~ Moğ. * ***çarkira-*** 'to shout, cry, yell'

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 62, 100, 157.

Eren (*TDES*, 76): YOK

Nişanyan (*SS*, 89): **çağır[mak/çığırmak** = ***ET.*** *çağılamak* bağırmak, çağırmak (xı) < **onom** *çağı/çoğı* bağırma sesi (xı)

* Karş. BAĞIR-

YANLIŞTIR: Çünkü, **çā** 'yansıma' **+KIR-** 'yansımadan fiil yapan ek'tir. ***Bağırmak*** < ***bā+KIR-, haykır-*** < ****hā(y)+KIR-*** ...vb.

çağla-['Şakırtı ile akmak'

= ET. ***çagıl, çıgıl*** 'yansıma'

< ****çag*** 'yansıma'+***la-***

TT.: ÇAĞLA- (MA/R/YAN/ YIK/YIŞ)

Nişanyan (*SS*, 89): **çağla[mak** < ***ET.*** *çıgıl/çağıl* şakırtı ve şıkırtı sesi (xı) = ***onom.*** ***çağ*** taşların çarpışmasından çıkan ses.

çağlayan 'Çağlayan, şelale'

< ***çaġ*** 'yansıma'+***la-ġan***

çağlayık 'Yerden sesle kaynayarak çıkan su'

< ***çag+la-y-(ı)k***

çağlayış < ***çag+la-y-(ı)ş***

çağmur (hlk.) 'Şalgam'

= OT. ***çağmur***

~ YUyg. ***çamgur*** (*TUL*, 858)

çağrı¹ 'Davet'

< ****çā*** 'yansıma'+***kır-ı***

TT.: ÇAĞRI+ (CI/CILIK/LI/ LIK/LIŞ/LMA/L-/M/SIZ/ ŞIM/ŞIMCI/ŞIMCILIK/ŞIM LI/ŞIMSAL/IMSIZ/ŞMA/Ş-/ ŞTIRMA/TIR-)

~ çakıruv (TatK.)

şakıruv (Kzk.)

Nişanyan (*SS*, 89): **çağrı** ***YT*** (1935) davet < ÇAĞIR-

NOT: **çağrı** 'davet' sözcüğü ***YT***. değildir. Anadolu ağızlarında ***çağrı*** ~ ***çağırı*** biçimlerinde yaşamaktadır. ***Çağırıcı, çağrıcı*** da 'davetçi' demektir. (*DS.III*,1037). Tat. ve Kzk. Türkçelerindeki biçimleri de YT olmadığına kanıttır. TT'ne Tat.dan alınmış olabilir.

çağrı² 'Bir tür avcı kuş'

< * ***çā*** 'yansıma'+***KIr-ı***

~ çağruḳ (Çağ.) (*Muh.Lug.*)

çağruḳ (*TMEN III*, 1041)

çağırıḳ (Özb.)

G.Doerfer (*TMEN III*, 1041): **çakır'** ın küçültmeli şekli.

çak 'Ta, işte!; başta saçların birleştiği yer'

= ET. ***çak*** 'tam' (*EUTS*, 58)

< ****çāk***

çak-['1. Vurarak yerleştirmek; 2.(içki) içmek; 3. (argo) sezmek, anlamak; sınıfta kalmak'

= OT. ***çaḳ-*** (DLT)

< ***çak-***

TT.: ÇAK- (AR/IM/IN/INTI)

çaka (hlk.) 'İskambil oyunu' (*TMES*, 65; *DS.III*, 1041)

< ***çak-*** 'şiddetli vurmak'+***-a***

çakak (hlk.) 'Yere çakılan kalın kısa çubuk'

< ***çak-ak***

çakan (hlk.) 'Tavanla damın arası' (*TMES*, 65; *DS.III*, 1042)

< ***çak-an***

çakı 'Çakı bıçağı'

= ET. ***çakı*** 'ısırgan otu'

< ***çak-*** 'yapmak, parçalamak, kesmek, çakmak' (*EUTS*, 58)+***ı***

TT.: ÇAKI+ (CI)

An.ağl.: ***çaka, çahu, çakıcak*** (*DS.III*, 1041)
~ Moğ. ***çaku***

Tü.> **Fars.** *çāḳū* (*Redh.* 237; Gülensoy: *FATK*, 144: *çāḳū-tīz-ḳon* 'bileyici'; *çāḳū-ḳeş* 'kavgacı'

Eren (*TDES*, 77): YOK

Nişanyan (*SS*, 89): **çakı**~ ***Moğ.*** *çaqu* açılıp kapatılabilen bıçak.

çakıl 'Küçük taş'

< ***çak*** 'yansıma' ***+(ı)l***

TT.: ÇAKIL+ (LI/LIK/TI)

An. ağl.: ***çağıl, cakıl, cavıl, ceğel, cığıl, celik, çaıl, çavıl, çegel,çegil, çegle, çeğel, çeğil*** 'çakıl' (*DS. III*, 1035);

Ç(>c)A(>e, ı)K(>ğ, v)I(>e, i)L

An.ağl.: 'taze fasulye; pide, çamursuz ve harçsız örülmüş taş duvar'anlamlarında da kullanılır.

~ çagıl (Trkm.)
şagıl (Kzk., Kırg.)
çıngıl (Az.)
şagal (tâş) (Özb.)
şehil (taş) (DoğuT.)

Ç(>ş)A(>ı)[*N*]K(>g)IL

Tü. >**Zaza.** *çaqıl* (*ZTS*, 63); *çaqılçiman* 'bir çeşit gulyabani' ~ *çaxıl* (s. 64)

çakıl-['Çakılmak'

< ***çak-ıl-*** 'çakılmak; ateş çakmak; erişilmek' (DLT)

çakıldak 'Koyunların kuyrukları altındaki kıllara yapışıp kuruyan pislik'

< ***çak-ıl+da-k***

An.ağl.: ***çakıldak*** '18 ayrı anlamı var' (*DS.II*, 1043); '1. çakıllık yer; 2. Ekini yabanî hayvanlardan korumak için yapılan, rüzgârda döndükçe ses çıkartan çıkrık' (*TMES*, 65)

~ ***çakırdaklı*** 'kirli, pis' < *çakıl+dak+lı* [**-l->-r-** değişimi] (*DS.III*, 1044)

çakım (hlk) 'Şimşek' (~ **çakın, çakıntı**)

< ***çak-(ı)m/-(ı)n/-(ı)ntı***

TT.: ÇAKIM ~ ÇAKIN

An.ağl.: ***çakıntı, çakı, çakım, çakın, çakırıntı, çakmak*** 'şimşek' (*DS.II*, 1044)

= krş. ***balkır, balkız*** 'şimşek'
< ***balkı-*** [< ***balk+ı-***] "şimşek çakmak" + ***-r/-z***
An. Ağl.: ***balk oyna-*** 'şimşek çakmak' (Uşak)

çakır[1] 'Gök gözlü, çakır gözlü'

= OT. ***çakır*** (DLT) ~ MA.***çakır*** (164-4; Clauson: *ED* 409)

An. ağl.: ***çakır*** 'yeni olgunlaşmaya başlamış meyve; ısırgan otu; karışık içki' (*DS.III*, 1044); ***çakırca*** 'pamuk kozasının açılmak üzere olan durumu'; ***çakırça*** 'orta, iyi'; ***çakırçakmak*** 'açık ve yıldızlı gök yüzü'; ***çakırlı*** 'yarı olgunlaşmış meyve'

~ çakil (Çağ.)
şagır (Kzk.)
çaŋkır (Alt.)
çeŋkir, çiŋkir '(mec.) mavi'
Kıpç. (mec.) *mavi*:
çeŋkir ~ çiŋkir (*ATS*, 70);

Ç(>ş)A(>e, i)[*D*]K(>g)I(>i)R(>l)

< Moğ. ***çakir*** (KWb. 424)

Eren (*TDES*, 76): YOK

Rónba-Tas: < ****ça-*** 'beyazlaşmak, beyaz olmak' (47. PIAC'a sunduğu bildiri.)

çakır[2] 'Bir tür kuş'

< ****çak-ır***

TT.: ÇAKIR+ (CI/ DOĞAN)

çakır[3] (hlk.) 'Isırgan otu'

< ***çak-*** 'ısırmak, dalamak'
+ ***-ır***

An.ağl.: ***çakırga*** 'mazı ağacı'; ***çakırlı*** 'ısırgan otu ile yapılmış börek' (*DS.III*, 1044-1045)

çakırlaş-[(hlk.) 'Yarı olgunlaşmak'

< ***çakır+la-ş-***

çakış-[(hlk.) 'Söz yarışı yapmak'

< ***çak-(ı)ş-***

An.ağl.: ***çakıştırıcı*** 'dedikoducu, fitneci'; ***çakıştır-*** 'mukayese etmek; iki kişiyi birbirine düşürmek; eğlenmek' (*DS.III*, 1045)

çakma (hlk.) '1. Deri hastalığı, yara, çıban ~ ***çakmaca, çakmak***; 2. hayvanlara işaret vermek için kullanılan araç; 3. gelin teli'
< ***çak-ma*** [+***ca/+mak***] (*DS.III*, 1045)

çakmak 'Ateş yakma aracı'
= OT. ***çakmak*** (DLT)
< ***çak-mak***
TT.: ÇAKMAK+ÇI/ÇILIK/LI/LIK/SIZ)

Tü.> **Ar.** (Cez.) *çāḳmakci:* ; (Ir.) *çaḳmakçı* (*ALTK*, 50); **Zaza.** *çeqmaq; çeqmaqli* 'eski bir tüfek türü' (*ZTS*, 66); *çexmax* (s.67); **Kürt.** *çakmak* 'tüfek horozu' (*KTS*, 49); **Fars.** *çexmaḳ* (*Redh.* 237; Gülensoy: *FATK*, 146)

çakrak¹ (hlk.) 'Ufak taşlı toprak alan'
< ***çakır*** [< *çakıl*]+***(d)ak***

çakrak² (hlk.) 'Mavi gözlü'
< ***çakır+(a)k***

çakşır 'Bir tür erkek şalvarı'
TT.: ÇAKŞIR+ (LI/SIZ)

< ***TS.I***, 271: Tü. (> Srb. *çakşire*); Fars. *çāḳçūr, çāḳşūr*

Nişanyan (*SS*, .89): < ***Fa.*** *çaxşūr*
Redhouse (s.237): < ***Tü.*** *çakşır ~ çakşur*
'1. ince kumaştan bir çeşit şalvar; 2. kuşların ayağındaki tüy'

çaktır-['Çakmak işini yaptırmak'
< ***çak-tır-***
TT.: ÇAKTIR- (IL-/IŞ)

çakuç, bk. **çekiç**

çakut, bk. **çekiç**

çal¹ 'Alaca, kır; gri; yaşlı, kocamış'
= OT. ***çal*** (DLT,KB)
< ***çāl***
An. ağl.: ***çal, cal*** 'ala renk' (*DS.III*, 1047)
~ çāl (Trkm.)
çal 'ak, ağarmış' (Alt.)
Eren (*TDES*, 77): YOK

çal² (hlk.) 'Taşlık yer, çıplak tepe'
< ET. ***çal***
An.ağl.: ***çal*** '1. etrafı çitle örülmüş yazlık ağıl; 2. taştan yapılmış çit' (*DS.III*, 1046), ***çalık*** 'yara, çıban izi; bir tarafı yontulmuşağaç' (*DS.III*, 1054)
~ çal 'çukur' (Az.)

Tü. > **Zaza.** *çale* 'çukur', *çalekı* 'küçük çukur', *çalı* 'çukur', *çalıkı* (*ZTS*, 63); **Kürt.** *çal* 'büyük çukur' (*KTS*. 49), *çalık* 'küçük çukur'

çal-['1. vurmak; 2. yere atmak; 3. def, davul gibi müzik alet-lerini çalmak; 4. yemek, yoğurt bozuşmak; 5. kamçı ile vurmak; 6. hayvanı kesmek; 7. hırsızlık etmek; 8. ısırmak, dalamak: Kırg.: ***çalkan*** (*ısırgan otu*); 9. hafifçe andırmak; 10. *bakır* çalmak; 11. yoğurt çalmak; 12. bir şeye vurarak ses çıkartmak'
< * ***çel-*** (7)
= ET. ***çal-*** [< ***çā*** ' yansıma' +***l-***]; OT.(KB, DLT) ***çal-***
EUT: ***çal-*** 'vurmak, eğilmek'
çalsık- 'vurulmuş ol-'
çaltur- 'arat-' (*EUTS*)
An. ağl.: ***çalacak, çalası, çalcak, çalcek, çalgaç, çalgeç, çalgı,çalgıç, çalıcak, çalıgaç, çalıgeç*** 'yoğurt mayası' (*DS.III*, 1047)

ÇAL-*ACAK/CAK/CEK/*
-ICAK
-ASI
-GAÇ/GEÇ
-GI/GIÇ/IGAÇ/IGEÇ

~ Kırg. ***çalgı*** 'tırpan', ***çalgıçı*** 'ot biçen kimse'; YUyg. ***çalga*** 'tırpan' (*UTL*, 940)
Eren (*TDES*, 77): YOK

çala¹ 'Belli isimlerden önce gelerek fiile bağlanır ve adla ilgili bir çabukluk, süreklilik, dikkatsizlik anlamı verir'

< ***çal-a*** (gerundium kalıplaşması) 'vurarak, vurma yoluyla, üstünkörü, çabucak' (M. Öner)
çala kalem, çala pala, çala kaşık, çala kılıç, çala kamçı, çala kürek ...vb.

çala² 'Biraz, kısmen, tamamlanmamış'
< ***çal-a***
An.ağl.: ***çala, çal, çalaca, çalgap, çalı*** 'bir an, bir ara' (*DS.III*, 1047); ***çalkap, çalkab*** 'bir anda, hemen' (s.1057)

ÇAL
ÇAL-*A*
-*ACA*
-*GAP*
-*I*
-*KAB*/-*KAP*

Çalap 'Tanrı'
= ET. ***Çalap***
< ***çala*** 'eski, kadim'+***apa***
An. ağl.: ***çalap*** 'ateş: *Bağrıma çalap düştü.*) (*DS.III*, 1049)

M. Erdal 1982, s.409-415: **calab** < Ar. 'köle sahibi' < ***callāb*** 'köle ithâl eden'; Tietze, *TETTL*, 468)
NOT: Arapça ***callāb*** 'köle ithâl eden' sözcüğü semantik bakımdan Türk düşünce ve felsefesine uygun değildir. ***Çalap*** sözcüğünü **çala** 'eski, kadim' + ***apa*** biçiminde aramak gerektiği görüşündeyim.

çalağan (hlk.) 'Kartal,çaylak, atmaca; azgın, yırtıcı'
< ***çal-ağan***
An.ağl.: ***çalağan, çalaġan, çalzam*** (*DS.III*, 1048)

Tü. > **Kürt.** *çeloğan* (*DAO*, 115)

çalar-['Ekinler veya meyveler olmaya yüz tutmak'
< ***çal-ar-***

çalçap (hlk.) 'Eli çabuk, hırsız'
< ***çal*** 'çabuk' + ***çap*** 'çabuk, ivedilikle'

çalçene 'Hiç durmadan konuşan, çenesi düşük', krş. **çelak**
< ***çal+çene***
TT.: ÇALÇENE+ (LİK)

çalgı¹ 'Müzik aleti'
< ***çal-*** 'müzi kâleti çalmak' + ***-gı***
TT.: ÇALGI+ (CI/GICILIK/Ç/LI/GISIZ)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *çālġi:* (*ALTK*, 50)

çalgı² 'Tırpan'
< ***çal-*** 'Çalmak, vurmak, yere atmak'+ ***-gı***
An.ağl.: ***çalgı*** 'tırpan' (*DS.III*, 1051); ***çalkı*** (s. 1058)
~ çalgı (Kırg., TatK., Trkm.)
çalgın çal- 'tırpanla biçme' (*KS.I*, 247)
çalğa (Uyg.)
çälğı (Özb.)
şalğı (Kzk.)
salğı (Bşk.)

Ç(>ş, s)A(>ä)LG(>ğ)I(>a)

çalgıç (hlk.) 'Bahçe süpürgesi'
< ***çal-gıç***
An.ağl.: ***çalgıç, çalgu, çaggı, çalğu, çalkı, çalkıç,çalku, çılkı*** (*DS.III*, 1051)

ÇAL-*GIÇ/KIÇ*
-*GU/ĞU/KI/KU*
ÇIL -*KI*

çalı 'Çalı'
< ***çal-*** 'batmak, dalamak +***-ı***
TT.: ÇALI+ (LIK/SIZ)
An.ağl.: ***çalu*** (*DS.III*, 1063)

Tü. > **Yun.** *tsalí* ; **Zaza.** *çalı, çalekı, çalıkı* 'çukur' (*ZTS*, 63)

Eren (*TDES*, 77): YOK

Nişanyan (*SS*, 89): **çalı** < ? ***ET.*** *çal* 'siyah-beyaz karışık renkli, alaca' (xı).
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün kökenindeki **çal-** fiilinin anlamı 'batmak, dalamak' tır ki *çalı*'da da aynı özellik vardır.

Räsänen (*V*): < ? ***çal-***
[? işaretine gerek yoktur. Çünkü **doğrudur**.]

çalık¹ (hlk.) 'Deli, delimsi' (*YKS*, 26)
< ***çal-(ı)k**
An.ağl.: ***çalık*** '1. çarpık, yamuk; 2. biçimsiz; 3. bir tarafı yontulmuş ağaç; 4. kaba, patavatsız; 5.

anası babası belli olmayan; 6. renksiz, kansız; ; 7. kırpık kumaş' (*DS.III,* 1054)

çalık² (hlk.) 'Kırlarda biten, yumru kökü yenilen kırmızı çiçek açan bir bitki'

< çal-(ı)k¹

çalıklan-[(hlk.) '1.Sinirlenerek sözle çatmak; 2. herhangi bir şeyin bir tarafından alınmak'

< çal-(ı)k+la-n-

çalıkülü (hlk.) 'Kor'

< çalı+kül+ü

çalım¹ 'Gösteriş, kurum, caka'

< çal-(ı)m

TT.: ÇALIM+ (CI/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LAYIŞ/LI/SIZ)

Tü.>**Zaza.** *çalım* 'gösterişli tavır'; *çalım* ***kerdiş*** 'gösterişte bulunmak' (*ZTS*, 63)

çalım² 'Ekin biçerken her tırpancının açtığı yer'

< çal- 'vurmak'+ ***-(ı)m***

çalımlık 'Yoğurt veya maya çalmaya yetecek ölçüde'

< çal-ım+lık

çalın-['Yere vurulmak'

= OT. ***çalın-*** 'kendini yere atmak; kulağına söz erişmek; zayıflamak'

çalış 'çelme, güreş'

çalış- 'güreşmek' (*DLT*)

< çal-(ı)n-

An.ağl.: ***çalın-*** '1. inme inmek; 2. deli olmak; 3. cin çarpmak; 4. ölmek üzere olan bir hastanın dili peltekleşmek; 5. sürünmek, uğraşmak, sokulmak' (*DS.III*, 1055)

çalış-['Çalışmak'

= ET. ***çalış-***

< çal-ış-

TT.: ÇALIŞ- (IL-/KAN/KANLIK/MA/TIRICI/TIRICILIK/TIRILMA/TIRIL-/TIRMA/TIRIŞ/TIR-)

çalka-[~ **çalkala-**['Çalkalamak'

= ET. ***çal-ka*** 'yansıma'+***la-***

< *çā-l-

TT.: ÇALKA- (ĞI/K/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LATIŞ/LATMA/LAT-/LAYIŞ/MA/NIŞ/N-/NTI/NTILI/TISIZ/R/TMA/T-/YIŞ)

An. ağl.: ***çalkama, calhama, çalhantı, çalhantu, çalkamaç*** 'sulandırılmış ayran' (*DS.III*, 1056);

çalka- 'tahıl elemek', ***çalkantı*** (*a.g.e.*, 1056)

ÇAL-K(>h)A-*MA*
-MAÇ
-N-TI

Eren (*TDES*, 77): YOK

Nişanyan (*SS*, 89): **çalka[lamak** < ET. ***çalka*** itip kakma sesi (xı) = ***onom.*** → ÇAL-

çalkama (hlk.) 'Ayran'

< çal-ka-ma

An.ağl.: ***çalkama*** 'yayık ayranı' (*TMES*, 66; *DS.III*, 1057: ***calhama, çalhama, çalhantı, çalhantu, çalkamaç***)

çalkamaç (hlk.) 'Şekerden veya pekmezden yapılan şetbet'

< çal-ka-maç

çalma 'Turban'

< çal-ma

An. ağl.: ***çalma, çalgı*** (*DS.III*, 1059)

(> Moğ. ***çalma*** (*KWb.*421)

çalmaç 'Pekmezle yapılan yemek'

< *çal-ma + aş

Tü. > **Zaza.** *çalma* 'kuru pekmez' (*ZTS*, 63)

çaltı 'Diken, çalı'

< çal- 'batmak, dalamak; ısırmak' + ***-tı***

TT.: ÇALTI+ (LIK)

Nişanyan (*SS*, 89): YOK

Eren (*TDES*, 77): **çaltı** 'diken, çalı'. Yalnız Anadolu ağızlarında kullanıldığı anlaşılıyor. Türkçe ***çalı*** sözüyle ***çaltı*** arasındaki benzerlik düşündürücüdür.

NOT: Bu sözler aynı **çal-** kökünden geldikleri için birbirine benzemektedir. Krş.

Kırg. **çalkan** 'ısırgan otu'< **çal-** 'batmak, dalamak, ısırmak'

çam 'Bir çok türü bulunan iğne yapraklı orman ağacı'
= EAT. ***çam*** 'toplu, kümeli (ağaç)'

< *çam

TT.: ÇAM+ (GİLLER/LIK)
An.ağl.: ***çamlığan, çamlıh*** 'çamlık, ağaçlı tepe' (*DS.III*, 1065)

Tü. > **Zaza.** *çam* (*ZTS*, 63); **Kürt.** *çam* (*TDES*, 77)

Nişanyan (*SS* 89): **çam** = *şam ağacı* (XIV) ~ ?

Eren (*TDES*, 77): < ***Ar. şam'*** 'mum'. Başlangıçta Türkçede *şam ağacı*, yani 'mum ağacı' olarak kullanıldığı açıktır. Daha sonra *şam (>çam) ağacı* adı *ellipse* yoluyla *şam (çam)*'a dönüşmüştür. Çam gibi reçineli ağaçların yağlı ve çabuk yanmaya elverişli bölümlerinin çıra olarak kullanıldığını biliyoruz.]

YANLIŞTIR. Çünkü, Anadolu ağızlarında:

çam ~ çama 'toplu, kümeli olan şey'
çama 'demet, tutam'
çamça ~ çamçak 'ağaçtan oyularak yapılmış büyük kaşık' < ***çam**+*ça+k*
çamçak ~ çambardak 'tahta faraş' < ***çam**+*ça+k*/**çam**+*bardak*

sözcüklerindeki ***ÇAM*** kökünü de ***ŞAM***'a bağlamamız gerekecektir ki bu da oldukça zordur. '**Çamça**'nın yine Anadolu ağızlarında kullanılan ***çomça, çomçak, çömçe*** biçimlerindeki **ÇOM, ÇÖM** kökleri de açıklanmaya muhtaçtır. Demek ki, **ÇAM ~ ÇOM ~ ÇÖM**'ü bir arada yorumlamak gerekmektedir.

Bu arada ***çomruk, çomruh*** 'tomruk' sözcüğünü de göz ardı etmemek gerekir. Bu sözcükteki **t-> ç-** değişmesi gibi görünen fonetik olayın gerisinde **ÇOM** sözcüğü yatmaktadır.

***

Eren, '*Arapça* ***ş-****'lerin Türkçede* ***ç-****'ye çevrildiğine sık sık tanık oluyoruz.*' diyor. Peki, *şafak, şahadet, şahap, şahit, şahıs, şamdan* [<şâm +dân], *şark* ....vb. gibi pek çok Arapça kelimenin ön seslerindeki **ş**-'ler niye **ç**- olmamış? Özellikle **şâm** 'akşam; Suriye'deki tarihî şehir' ile **şamdan** 'mumluk' sözcüklerinin Anadolu ağızlarında **çam** ve **çamdan** biçimleri yoktur. Eren'in teorisine göre bu biçimlerin bulunması gerekmez miydi? Demek ki, **şam** ile **çam** iki ayrı sözcük olup, biri Arapça, diğeri Türkçedir.

çambardak (hlk.) 'Çamdan oyularak yapılmış su kabı'

< çam+bardak

[< *ET. *bart+(a)k*]
Krş. **çamçak**

çamça, bk. **çamçak**

çamçak 'Ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı' ~ ***çımçak***

< *çam+ça+k

An. ağl.: ***çamça, çamçak, çambardak*** (*DS. III*, 1064) ~ ***çomça, çomçak, çömçe*** (1266) ~ ***çömçe, cemce, comca, cömce, cömcek, cömçe, çemçe, çoça, çomcu, çomça, çomçe, çomçu, çömçek, çömçü, çömüş, çönçe, çumça, çümçe*** (*DS. III*, 1284)

ÇAM+*ÇA/+ÇAK/+**BARDAK***
CEM+*CE*
ÇEM+*ÇE*
ÇIM +*ÇAK*
ÇOM+*ÇA/+ÇAK/+ÇE/+CU*
COM+*CA*
CÖM+*CE/+CEK/+ÇE*
ÇÖM+*ÇEK/+ÇÜ/+**ÜŞ***
ÇUM+*ÇA*
ÇÜM+*ÇE*
ÇÖN+ÇE
ÇO[*M* = ø]+*ÇA*

Ç(>c)A(>e,ı,o,ö,u,ü)M +ÇA(>e,u,ü)+K

~ çemçe (Çağ., Osm.)
çömçe 'tahta kepçe' (Osm.)
çapçak (Kırg.) 'fıçı' (*KS.I*, 251); 'tekne' (TatK.); 'kova' (Tel.); 'fıçı' (Alt.)
= *şapçak* (Nog.) < sap+çak
sapçak 'kova' (Sag.) < sap+çak

Eren (TDES, 78):< **sap+ -çak** (***sapçak*** türevi benzeşme sonunda ***çapçak*** biçimini almıştır: ***sapçak > şapçak > çapçak***)

Bu deneme bana göre yanlıştır. Çünkü, '*eski çamlar bardak oldu*!'deyimindeki ***çam*** sözcüğü **sap+çak**'tan türemiş gibi görünmüyor. Kırgız

Türkçesindeki **çapçak** < *çam+çak*'tan **-m->-b-** > **-p-** değişmesi ile oluşmuştur. Kırgızca ve Kazakçada */b/* > */m/* değişmesi doğaldır: ***bayram***>
Kırg. ***mayram***; Kzk. ***meyram***; ***başak*** > Kırg. ***maşak***; Kzk. ***masak***; ***bağdaş*** > Kırg. ***mandaş***; Kzk. ***maldas*** ...vb.

Ayrıca, Anadolu ağızlarının (Haydarlı *Di-Nar-Af; Aşağıkaya *Tosya-Ks.) yalnız iki köyünde **sapçak** sözcüğü tespit edilmiş. O da **sap** ad kökü üzerine getirilmiş. Fakat, bu kökten türetilmiş **SAP+** (***lak/+lā/+lah/+layah/+lı/+avcık***) adlarının '*saplı su tası, maşrapa*' anlamlarında olması, **sap**'ın **çam** ile ilgisi bulunmadığını göstermektedir. Çünkü, **SAP** sözcüğü (eşya için) Az., Kzk., Kırg., TatK., Trkm., Uyg. **SAP**; Özb. **SÅP**; Bşk. **HAP** biçimindedir.

(Bitki için): Kzk., Kırg., TatK., **SABAK**; Uyg. **SAPAK**; Az. **SAPLAK**; Bşk. **HABAK**; Trkm. (*bunlardan farklı olarak*) ***BALDAK*** biçimindedir.

Bu örneklerden görüldüğü gibi **SAP** ile **ÇAM** ayrı iki köktür.

çamçak çamçak (hlk.) 'Çok çok, şarıl şarıl (su hakkında)'

< ***çam+çak*** 'bk. **çamçak**'

çamdı (hlk.) 'Tavan'

< Tü. ***çat-ı*** [/m/ türemedir.]

An.ağl.: ***çandı, çanda***

Tietze (*TETTL*): Kökeni meçhuldür.
Eren (*TD* 637, Ocak 2005, s.23): ***çandı/çanda*** 'duvarları birbirine geçme ev' biçimlerinden ayrılamaz.
çamdı, çandı/çanda < ***çatı**
Türeme sesler için bk. J. Eckmann, 'Türkçede **d, t** ve **n** seslerinin türemesi', *TDAY-Belleten* 1955, s. 11-22: **çatı** > ***çantı, çandı***.

çamur 'Çamur, vıcık toprak'

< ***çam-mur*** [Doerfer-Tezcan, *Wörterbuch des Chaladsch* 97]

TT.: ÇAMUR+ (CUK/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LAT-/LU/LUK/SUZ)

An.ağl.: ***çamır; çamırak*** 'bulanık su' (*DS.III*, 1065)

~ çâmır (Ker.)
çammır (Bast.)
çamur (Kif.) (*Kr.TS*, 115)
çamur (Hlç.)

ÇAM[*M*]U(>ı)R

Tü. > **Zaza.** *çamur, çamurbatırxan* 'fazla çamurlu yer', *çamuri* 'çamur', *çamurin* 'çamurlu' (*ZTS*, 63); *çomır* 'çamur', *çomırrın* 'çamurlu' (s. 74); **Kürt.** *çamur* (*KTS*, 49); *çamor* (*DA O*, 106)
Ar. (Ir.) *çāmıllıġ* (< ***çamurluk***) (*ALTK*, 52)
Doerfer-Tezcan (*Wörterbuch des chaladsch* 97): < **çam-mur** < : ***çam-**
Eren (*TDES*, 78): < ?

çamurcu (hlk.) 'Balıkçıl kuşu'

< ***çamur+cu*** [< * *çıl*]

An.ağl.: ***çamırca, çaçamırcı, çamurcalı, çamurcu, çamurçıl*** (*DS.III*,1065)

ÇAMU(>ı)R+*CA*
+*CALI*
+*CI*/+*CU*
+*ÇIL*

çamurcuk 'Göl ve bataklıklarda yaşayan bir balık türü'

< ***çamur+cuk*** 'küçültme eki'
[< ***çam-mur*** < : ***çam-**]

çamurcul (hlk.) 'Balıkçıl kuşu'

< ***çamur+çıl*** 'addan hayvan adı yapan ek', bk. **çamurcu**

çamurçıl, bk. **çamurcu**

çamurluk 'Çamurluk'

< ***çamur+luk***

Tü. > **Ar.**(Ir.) *çāmıllıġ* (*ALTK*, 52)

çamuş (hlk.) 'Huysuz hayvan'

< ET. ***çam*** 'dava, itiraz'+***(u)ş***

An.ağl.: ***çamış, çamiş, çamuş*** (*DS.III*, 1065)

çan 'Çan, çıngırak'

= ET. **çaŋ** 'yansıma' (*EUTS*, 59; Clauson: *ED* 424) ~ eski Kpç. ***çaŋ***

< ***çaŋ** 'yansıma'

TT.: ÇAN+ (CI/GIRDAMA/GIRTI/ILTI)

~ çaŋ (TatK.)
şaŋ (Şor., Alt., Tel.)
saŋ (Hak.)

Ç(> ş, s)AŊ

= *koŋrau* 'çan' (Kzk.) < ET., OT. ***kongrağu*** 'çıngırak' (DLT) < *kong+ra-*
koŋırau (KKlp.)
koŋrā (Şor.)
koŋdrau (Kum.)

çanak 'Toprak, metal, ağaç vb.den yapılmış yayvan, çukurca kap' = OT. ***çanak*** (DLT)
< * ***çānak***

[< ***çān*** 'çukur, oyuk; bardak' (*Alt.Gr.*, 307; *EUTS*, 59) + ***(a)k*** '*küçültme eki*']

TT.: ÇANAK+ (ÇI/ÇILIK/SI)
An.ağl.: ***çanağ*** 'çanak'; ***çanah*** 'saksı'; ***çanak*** 'minarenin şerefesi'; ***çanak, çanah*** 'üç okkalık bir tahıl ölçeği'; ***çanak*** 'dağ tepelerindeki oyuklar, çukurlar' (*DS.III*, 1967)
~ çānak (Trkm.)
çanaç 'tulum; çanak' (Kırg.) (*KS.I*, 250);
çanak 'göz çukuru' (Kırg.)

Nişanyan (*SS*, 90): **çanak** = ***ET.*** *çanak* huni (Hak. xı), yemek kabı, kâse (Oğ. xı)
T. Tekin (*Mak.II*, 526): *čan* 'a cup' < Ch. *Chan* 'a cap for wine or fat/oil' (*EDPT*: 424a). *canak* 'a wooden bowl or dish' (BT IX:71,1; Ham. 1986: 34, 1-2). Fazla bilgi için buraya bk.

çangal[1] '(güreşte) çelme takma'
< * ***çan*** 'eğri'+***ga-l***
An.ağl.: ***çangal, çaŋgal, çankal*** (*DS.III*, 1070)

çangal[2] 'Dallı budaklı ağaç'
< * ***çan+ga-l***
An.ağl.: ***çangal, çangır, çankal, çantak*** 'dallı budaklı, eğri ağaç' (*DS.III*, 1069)

çanta 'Çanta; kadın çantası'
= Tü. ***çanta*** (krş. Kzk., Nog., Kırg., Özb.)
< ***çan*** 'çanak; tuzluk ve tuzluğa benzer ağaçtan oyulmuş kap' (*EUTS*, 59; *DLT*)+***ta***
TT.: ÇANTA+ (CI/CILIK/LI/SIZ)
An.ağl.: ***cantay, çantay*** 'bü-yük keten torba; bavul' (*DS. II*, 1071) ~ ***çantik*** 'küçük torba' [< * *çanti+k*] ~ ***çente, canta, çentey, çenti, çentik*** (s.1139)

Ç(>c)A(>e)NTA(< e, i)Y
ÇA(>e)NTİK

~ şontay (Kzk., Nog.)
çontoy (Kırg.)
çöntük (Kırg.)
çuntak (Afg. Özb.)
(> Tac. *çontak*)

Ç(>ş)A(>o,ö,u)N+TA(>o,ü)
[+*Y*/+*K*]

Tü.> **Ar.** (Sur., Lib., Mıs.) *şanţa* (*ALTK*, 52); **Fars.** *çanta*; **Zaza.** *çante, çonte* (*ZTS*, 63, 74); **Kürt.** *çente* (FKT, 28), *çante* (*DAO*, 107); *çentik* 'küçük torba' (KTS, 52)
Srp. *čanta*; Blg. *čanta* (Räsänen, *V* 98)

T. Papahagi 1963, s. 350: ***Tü.*** **çanta** > ***Rumence***
Doerfer (*TMEN* 1053; *CAJ* 12:303/70): < ***Rumence***
Eren (*TDES*, 78): < Doerfer'e göre Rumenceden alınmıştır: *geantă* /cantı/
Nişanyan (*SS*, 90): **çanta** ~ ***Rumen*** *geantă*

YANLIŞTIR. Çünkü, Rumence **geantă** ile Türkçe ***ÇANTA*** (~ ***şontay, çontoy, çuntak, çöntük***) arasında fonetik bakımdan açıklanması gereken olaylar var: ***g-> ç-, ş-*** olmuş; ***-ea-> -a-, -o-, -ö-, -u-***'ya dönüşmüş (!) Tek benzerlik ***-tă = -ta***. Peki, öteki Türk şivelerindeki +y ve +k'ları ne yapacaksız? Bunlara da 'türeme'dir, der, işin içinden çıkmaya kalkışırsanız olur mu?

Sözcüğü bir de 'anlam' açısından değerlendirirsek, ortaya '***boğanın erkeklik bezi torbası***' çıkmaktadır. Sözcüğü ÇUN/ÇÖN/ŞON + TAY olarak iki parça hâlinde değerlendirirsek, kökeni belki de Altay dillerinde aramak gerekecektir. Doerfer dedi diye, bir sözcüğü yabancı dile teslim etmek niye? Doerfer ve diğerleri öteki Türk dillerindeki biçimlerinden niye söz etmiyorlar?..

Bir de tarihî gerçeklere bakacak olursak, Romanya tarihte Kuman-Kıpçak, Osmanlı, Ta-

tar, Nogay Tatar gibi Türk boylarının hâkimiyeti altında çok uzun yıllar yaşamış bir ülkedir. **Basarabya** 'yer adı' < ***bas-ar+apa***; **Kumanaçi** 'kişi soy adı' < ***Kuman*** 'kavim adı'ndan kalmış Türkçe adlar olup günümüz Romencesinde de yaşamaktadır.

çap-['(Atı) koşturmak; akın etmek, koşmak'

< ***çap-***

KB., DLT: ***çap-*** 'yüzmek

DLT: ***çap çap*** 'yansıma'

An.ağl.: ***çap-*** '1.koşmak, ivmek; 2. köpek havlamak' (*DS.III*, 1077); ***çarp-*** 'at koşturmak' (s. 1084)

~ şap- 'koşmak' (Nog.)
çap- 'kesmek' (Ker.)
çapçı- '(at, yabanî hayvan hk.) ön ayağı ile, tırnağı ile yere vurmak' (Kırg./*KTS*; Alt./*ATS*, 70)
çapçi- 'atılmak, fırlamak, sıçramak' (YUyg.) (*YUTS*, 71)

çapak¹ 'Göz pınarında ve kirpiklerde birikerek pıhtılaşan veya kuruyan akıntı'

= OT. ***çalpak*** 'kir, pislik'
~ ***çelpek*** 'göz çapağı' (DLT)

Krş. DLT: ***çalpaş-*** ' bir şey kötüleşip pisleşmek' < *çal-pa-ş-*;
çalpuş- 'yapışkan olmak' < *çal-pu-ş-*

< ***çalpak*** (TT'nde /l/düşmüştür.]

TT.: ÇAPAK+ (LANIŞ/LANMA/LAN-/LI/SIZ)

An.ağl.: ***çabak vur-*** 'gözlerini kırpmak; (mecazî) uyumak' (*TMES*, 65)

Tü.> **Kürt.** *çepel* 'kirli, ahlaksız' (*FKT*, 28; *KTS*, 52)

~ çepel 'pis, kirli' (*AHYÖ*, 479)
çılpak (Kırg.)
Eren (*TDES*, 79): YOK

Nişanyan (*SS* 90): ***çapak = çelpek*** 'göz kenarında bulunan kuru sümük' (xı) / ET. *çap* 'yumuşak çamur'

çapak² 'Eti tatsız, kılçıklı, iri pullu, yassı bir tatlı su balığı'

= OT. ***çabak*** 'kötü, soysuz' (DLT)

< * ***çap-*** 'yüzmek' (DLT)
+ ***(a)k***

~ çapag (Az.)
çapak (Trkm.)
çabak (Kırg., TatK., Blk.)
şabak (Nog.., KKlp., Kzk., Şor.)
sabak (Bşk.)

Ç(> ş, s)AB(>p)AK(> g)

Tü. > **Rus.** *čebak*; **Mac.** *csabak* [< Kpç.] (*TDES*, 79)

çapan¹ (hlk.) '1.Ceket; 2. kaput bezi'

< Kırg. ***çapan*** (*KS.I*, 251)

çapan² (hlk.) 'Alkış, el çırpma', bk. **çepik**

Tü. > **Kürt.** *çeple* (lê den) 'alkışlamak' (*FKT*, 28)

çapar¹ (esk.) 'Postacı'

< ***çap-ar*** '(kalıplaşmış partisip)

çap- 'hayvan, at koşturmak, at sürmek' (M. Öner)

çapar² '(hayvan ve bitki için) benekli'

< ***çal-par*** [<*çil]

An.ağl.: ***çapar, çapur, çıpar*** 'çiçek bozuğu yüz' (*DS.III*, 1074)

çapavul '(eski) Akıncı,ılgarcı'

< ***çap-a-ġul***

Tü. > **Fars.** *çepāvol, çepow* 'çapul, yağma'; *çerpāvolçī* 'yağmacı', *çapūçī* (Gülensoy:*FATK*, 145)

çapçak (hlk.) 'Ağzı açık fıçı', Krş. **çömçe**

An.ağl.: ***çapcak, çambardak*** (*DS.III*, 1074)

~ çamçak 'fıçı (Kırg./*KS.I*, 251)

çapı (hlk.) 'Güveç, toprak tencere'

< ***çap-*** 'kazmak'+ ***-ı***

An.ağl.: ***caba, cap, çaba, çap, çapı, çepi*** (*DS.III*, 837)

Ç(>c)A(/E)P(>b)
+A/+I/+İ

Krş. ***cebi, çepi, çepin, çepen*** 'küçük çapa' (s.1143); çepinle-, çepirle- 'tarlayı çapalamak'

~ çap- '1. hızlı koşmak; 2. [*ket-men çap-* 'toprak kazmak]; 3.atılmak' (Kırg./*KS.I*, 251)

Eren (*TDES*, 85): *çepin* 'küçük çapa'. Ağızlarda *çepi* (>*cebi*) biçimi de geçer.
Tzitzilis'e göre (*LB* 30, 2: 107/48; *Tietze Arm.* 202), Rumcadan alınmıştır.

Tzitzilis Rumca diyor ama, Eren hiçbir görüşte bulunmuyor. Kırgız Türkçesindeki **çap-** 'toprak kazmak, bellemek' fiilini dikkate almak gerekmez mi? Ağızlardaki ince ve kalın ünlülü örnekler sözcüğün Türkçe olduğunun kanıtıdır.

çapık (hlk.) 'Alkış', bk. **çepik**

< OT. ***çap çap*** 'yansıma' (DLT)

An.ağl.: ***çaphın, çapık, çapik*** (*DS.III*, 1075)

~ çapuk (Ker.)

kul çap- 'alkışlamak' (TatK.)

çapış-[, bk. **çarpış-**

GT.: ***çapış-*** 'birbirini döğmek, savaşmak' = Çuv. ***śăpaś-*** < *śap-*

çapıt, bk. **çaput**

çapkın '1. Oynak; 2. hırsız'

< OT. ***çap-*** 'yüzmek; vurmak' (DLT)+kın 'fiilden ad yapan ek: *sal-gın, vur-gun, süz-gün, dur-gun* ...vb. gibi)

TT.: ÇAPKIN+ (CA/LAŞMA/LAŞ-/LIK)

An.ağl.: ***çapkın*** '1.kısıtlı olan kimse; 2. her gördüğü eşyeyı alan; 3. açıkgöz' (*DS.III*, 1076)

çapuk çal-[(hlk.) 'alkışlamak'

< ***çap*** 'yansıma' ***+(u)k çal-***

An.ağl.: ***çaphın çal-, çappan et-, çapuh çalmah*** (*DS.III*, 1075)

çapul 'Yağmalamak'

< ET. ***çap- +u-l***

TT.: ÇAPUL+ (CU/CULUK/LA-)

~ çapgınçı (Az.)

= *tālançı* (Trkm.)
talançi (Uyg.)
tälânçi (Özb.)
talōnçi (Kırg.)
talançı (Az.)
talavsı (Bşk.)

Tü. >**Kürt.** *çep* 'çalmak' (DAO, 116; ***çepadayi*** 'kurnazlık, düzen'

çaput 'Paçavra'

= OT. ***çapġut*** (DLT)

< ***çap-ġut*** [TT'nde /g/ düşmüştür.]

An. ağl.: ***çabıt*** (*DS.III*, 1031); ***çapıt, capıt, çapurt, çaput*** 'eski bez parçası' (s. 1075); ***çaput*** (*TMES*, 66)

ÇAP(>b)U(>ı)[*R* 'türeme']T

~ çabıt 'kadın gömleği' (Trkm.)
çapan çapkıt 'üst giyeceği' (Kırg.)
çapkut ~ çapkut *ton* 'zırh' (Kırg.)

Tü. > **Fars.** *çabġut, cabġūt, çaġbut, çaġbūt* (Doerfer: *TMEN*, 1082)

= *çüpürök* (Kırg.)
çüprök-çaprak (TatK.)
sipräk-saprak (Bşk.)

Clauson (*TDAY, 1966*, 9, 27): < **çap-gut**
Doerfer (*TMEN*, 1082): Tü.> Far.**çapġut, cabġūt, çaġbut, çaġbūt**
Meninski 1680 I, 1539: < ***Fars.*** *çaġbut/çaġbūt* **[YANLIŞTIR]**
Eren (*TDES*, 80): < ?

çarçur 'Gereksiz yere harcama'

= OT. ***çarçur*** 'abur cubur' (DLT), ***çarçur yemek*** 'eline geçeni yemek'

Ayrıca bk.: ***çart çurt*** 'her şeyin ufağı' (DLT)

Nişanyan (*SS*, 90): < ***Erm.*** *ç'arç'urug* 'çalkanmış veya dövülmüş şey, atılmış pamuk' < *ç'ar'arel* çalkalamak, dövmek, (pamuk) atmak, işkence etmek.'
Erm. *ç'arç'ar-* ÇARÇUR, ÇIRÇIR[2] **YANLIŞTIR.**

Nişanyan'ın bu etimolojisi Türkçe bir sözcüğe benzemekten öteye gitmiyor. ***Çarçur*** sözcüğü TS'te (s.278) 'gereksiz yere harcama' anlamında olup yukarıdaki Ermenice anlamlarla benzerliği de yoktur. Sözcük DLT'te de var olduğuna göre Ermenice ile ilişkisi olacak şey değildir.
ÇIRÇIR < ***OT.*** ***çır** 'elbise yırtmakta, ırtılmakta çıkan ses' (DLT) < ***yansıma*'dır.

çarık 'Çarık; sığır kellesinin derisinden yapılan ayak giyeceği'
= ET., OT. ***çaruk*** (DLT)
DLT: ***çaruḳla-, çaruḳlan-, çaruḳluġ, çaruḳluḳ***

< çar+(u)k

TT.: ÇARIK+ (ÇI/ÇILIK/LI/LIK/SIZ)
An. ağl.: ***çarıh, çarko, çaruk*** (*DS.III*, 1085); ***çaruke*** 'terlik, ayakkabı' (s.1085); ***çaruğ*** (*TM ES*, 66)

ÇARI(<U)K(>ğ, h)+*E*

Tü. > **Zaza.** *çarıx, çarox* (*ZTS*, 64); **Kürt.** *çarıġ, çarıx, çarox* (*KTS.* 50; *FKT.* 27); **Kbr.** *şarık/şeruku, guenşırık* 'ayakkabı' (İ. Doğan, 1966, 319,321)

~ çarak (Çağ., AH.)
çarık (Kırg., TatK., Trkm.)
çarık çokoy (Kırg.)
çårık (Özb.)
çoruk (Uyg.)
çarıg (Az.)
şarık (Kzk.)
särik (Bşk.)

Ç(>s, ş)A(> å,o)RI(>a,i,u)K(>g)

Tü. > **Rus.** *çarıki* (*TLS*, 117); **Fars.** *çāroġ, çāroḳ, çārōġ, çārōḳ* (Gülensoy: *FATK*,144)

çarıklı 'Çarığı olan, çarıklı'
< ***çaruk+lug*** (DLT)

çarp-['Çarpmak; vurmak'

< *çap- (DLT) 'yansıma'
[**-r-** türeme ünsüzdür.
Krş. *kert-* < *ket-
sark- < *sak-
serp- < *sep-
göz *kırp-* < *kıp-]
TT.: ÇARP- (AN/PI/PICI/PIK/PIKÇA/PIKLAŞMA/PIKLAŞ-/PIKLAŞTIR-/PIKLIK/PILAN/PILIŞ/PILMA/PIL-/PIM/PINMA/PIN-/PINTI/PINTILI/PINTISIZ/PIŞ/PIŞIL-/PIŞMA/PIŞ-/PIŞTIR-/PITIL-/PITMA/PIT-/MA/TIRIŞ/TIR-)

Tü. çarp- > **Laz.** *oc'apxu* (*LTS*, 248: *oc'ap'xu* 'şapırdat-')

~ çarpmag (Az.)

çarpan '1. iskorpit balığı; 2. küçük saman sepeti; 3. kadın; 4. engebeli toprak' (*DS.III*, 1083)

< çarp-(a)n

çarpı '1.Kaba sıva; 2. mat. X işareti'

< çarp-ı

An.ağl.: ***çarpı*** '1. ince uzun sırık; 2. şırayı taşımak için kullanılan araç; 3. beyaz badana toprağı: ***çalpı, çarpım, çırpı***' (*DS.III*, 1083)

çarpık 'Düzgünlüğünü yitirerek eğrilmiş'

< çarp-(ı)k

TT.: ÇARPIK+ (ÇA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***çarpuh, çarpuk*** 'eğri'; ***çarpuk*** 'yalancı' (*DS.III*, 1084); ***çarpuhlu*** 'cılız (ekin hk.)'

çarpıl-['1. Çarpı işine konu olmak; 2. çarpık duruma gelmek'

< çarp-(ı)l-

TT.: ÇARPIL- (AN/MA)

çarpım (hlk.) 'Tutam, deste, küme'

< çarp-(ı)m

çarpın-[(hlk.) 'Didinmek'

< çarp-(ı)n-

TT.: ÇARPIN- (MA/ TI/ TILI/ TISIZ)
An.ağl.: ***çarpin-*** 'çok heyecanlanmak' (*DS.II*, 1084)

çarpıntı (hlk.) 'Çalınmış eşya'

< çarp-ıntı (< *-ın-tı*)

çarpış 'Çarpmak işi veya biçimi'

< çarp-ış

çarpış-['Birbirine çarpmak, tokuş-

mak'

< ***çarp-(ı)ş-***

TT.: ÇARPIŞ- (MA/TIR-)

An.ağl.: ***çarpuştur***- 'tokatlamak' (*DS.III*, 1084)

= *togguşmag* (Az.)
toḳnäş- (Özb.)
tokunuş- (Uyg.)

çarpışma 'Çarpışmak işi, sadme'

< ***çarp-(ı)ş-ma***

~ çarpışma (Az.)
çarpışū (Kırg.)
çaknışma (Trkm.)
şarpısuv (Kzk.)

= *togguşma* (Az.)
toḳnäşuv (Özb.)
tokunuş (Uyg.)
soktığıs (Bşk.)
garpışma (Trkm.)

çarpıştır-['Dövmek'

< ***çarp-ış-tır-***

çarpıt-['Eğmek'

< ***çarp-(ı)t-***

TT.: ÇARPIT- (IL-/MA)

çarpma (hlk.) 'İnme'

< ***çarp-ma***

çarük, bk. **çürük**

çaşıt 'Casus' [*DLT*'te yok]

= ET. ***çasut*** 'iftira, leke' (*EUTS*, 60)

< ***çaw** 'ses; ün' (DLT)

+***şu-t***

[*An.ağl.'ndaki örnek bu görüşü desteklemektedir*.]

TT.: ÇAŞIT+ (LA-/LIK)

An.ağl.: ***çaşıt, caşıtçaşara, çaşarat, çaşut, çavşut*** (*DS.III*, 1085); ***çaşut*** '1. muhabir;2. şaşırtan, aldatan; 3. arabulucu' (s.1086); ***çaşut*** 'fesat, kötülük yapan' (*TMES*, 67)

Eren (*TDES*, 81): YOK

Nişanyan (*SS*, 91): **çaşıt** = ***ET***. *çaşut* yalancı, ikiyüzlü, casus.

NOT: DLT'te *çaşut* sözcüğü yoktur.

çat¹ 'Yere düşen sert cismin çıkardığı ses'

< * *yansıma* (DLT: ***çat çat***)

TT.: ÇAT+ (IR/UR/IRDAMA/IRDA-/IRTI/IRTILI/LAK/LAKLIK/LAMA/LA-/LATIŞ/LATMA/LAT-/LAYIŞ/PAT)

çat² 'İki yol ya da derenin birleştiği yer, kavşak'

< ET. ***çat/çat-*** (*EUTS*, 60)

DLT: ***çat*** 'kuyu'

TT.: ÇAT+ (AK/AL/TALLANMA/ALLAN-/TALLAŞMA/TALLAŞ-/TALLAŞTIR-/TALLIK/I/IK/IKLAŞ-/IKLIK/ILI/ILIŞ/ILMA/IL-/IN-/TISIZ/IŞ/IŞIK/IŞIL-/IŞKI/IŞMA/IŞ-/IŞTIR-/KI/KILI/KILIK/ KIN/KINLIK/KISIZ)

An.ağl.: ***çat*** 'orta yeri' (*YKS*, 26); ***çat, catak, çatak, çatal, çatan, çatayaz, çatık, çatıntı, çatır, çatırık, çatrık, çatuk, çatum, çatyol*** '1.iki dere veya iki yolun birleştiği yer; 2. orta yer; 3. köşebaşı; 4. iki tepe arasındaki geçit; 5. tam karşı, yüz' (*DS.III*, 1087); ***çat*** 'kuyruk sokumu'

Tü. > **Zaza.** *çatmey* ***rayiran*** 'yol çatı'; *çatray* 'patika' (*ZTS*, 64)

çat-['Birleştirmek'

= ET. ***çat***- 'çatmak; birleştirmek; katmak; çastlamak'

< ***çat-***

TT.: ÇAT- (AK/AL/ALLAN-/ALLAMA/ALLAŞMA/ALLAŞ-/ALLAŞTIR-/ALLI/ALLIK/I/K/IKLAŞ-/IKLIK/ILI/ILIŞ/ILMA/IL-/IN-/ISIZ/IŞ/IŞIK/IŞIL-/IŞKI/IŞMA/IŞ-/IŞTIR-/KI/KILI/KILIK/KIN/KINLIK/KISIZ)

An.ağl.: ***çatmak*** 'rastlamak' (*TMES*, 67)

~ çatū (Kırg.)
çat- (Trkm., Uyg.)

çat+ 'Çokluk bildiren söz'

çatayaz 'çok soğuk'

çataynaş ol- 'kavga etmek'

çatçene 'geveze, çok konuşan'

çatak 'Bitişik, ikiz; kavgacı'

< ***çat-ak***

An.ağl.: ***çatak*** → ***çat***4; 'su akıntılı yerler; dağlarda derin yerler' (*DS.III*, 1087)

çatal '1. İki veya daha çok kola ayrılan değnek; 2.yol, ağaç gibi, kollara ayrılan şeylerin ayrılma yerleri; 3. yemek yerken kullanılan iki, üç veya dört dişli çoğunlukla metal araç'

< ***çat-al***

TT.: ÇATAL+ (LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/TIR-/LI/LIK)

An.ağl.: ***çatal*** '1. arabalarda dingile bağlanman tahta; 2. erkeklerin giydikleri topuğa kadar uzun iç donu' (*DS.III*, 1087)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *çātāl*; (Yem.) *şatal* (*ALTK*, 52); **Zaza.** *çetal* (*Z TS*, 67); **Kürt.** *çetel* (*FKT*, 29)

çatalağarsak (hlk.) 'Tek tırnaklı hayvanlarda, sığır ve davarlarda tırnak arasında olan yara'

< ***çat-al+ak***[*ar*]***sak***

An.ağl.: ***çatalağarsak, çatalağısı, çatalaksak, çatalansa, çatalasak, çatalaşık, çatal yarası*** (*DS.III*, 1087)

ÇATAL+ *AĞARSAK*
AĞISI
AKSAK
ANSA
ASAK
AŞIK

çatalca (hlk.) 'Dokumacılıkta ipliği aralayan aygıt'

< ***çat-al+ca***

çatalla-[(hlk.) 'Güreşte bir oyun yapmak'

< ***çat-al+la-***

çatapat, çatpat 'çat pat diye patlayan eğlence fişeği'

< ***çat*** 'yansıma' ***pat*** 'yansıma'

An.ağl.: ***çatıpatı*** (*DS.III*, 1090)

çatgı '1.Alına bağlanan iki parmak eninde tülbent; 2. üç ayaklı sehpa; 3.ip, urgan, kordon' (*DS.III*, 1089) ~ ***çatkı***

< ***çat-gı***

çatı 'Bir yapının,bir evin damını kuran parçaların bütünü'

< ***çat-ı***

TT.: ÇATI+ (LI/SIZ)

An.ağl.: ***çatı*** '1. bacak arası; 2. ara duvarı; 3. tahta kova; 4. birbirine tutturulan kereste; 5. büyük kıl çuval; 6. baca; 7. ince ince örülerek birbirine bağlanmış saç; 8. ip, urgan; 9. iki ucunda su taşınan çengelli kova' (*DS. III*, 1089)

çatık 'Çatılmış olan'

< ***çat-ık***

TT.: ÇATIK+ (LAŞ-/LIK)

An.ağl.: ***çatık*** '1. birleşik; 2. yakı; 3. büyük havlu' (*DS.III*, 1089)

çatıl-['Çatmak işine konu olmak'

< ***çat-(ı)l-***

TT.: ÇATIL- (IŞ/MA)

çatıla-[(hlk.) 'iki şeyin uçları birleşmek' (*DS.III*, 1089)

< ***çat-(ı)l-a-***

çatılık (hlk.) 'Orta yer'

< ***çat-ı+lık***

çatın-['Kaşlarını çatıp surat asmak'

< ***çat-(ı)n-*** [*dönüşlülük*]

çatıntı (hlk.) 'İyi yapılmamış ev'

< ***çat-ıntı***

çatır+ 'Çokluk bildiren söz'

Krş. **çat+**

çatırayaz 'gece çıkan soğuk'

çatır çatır (zrf.) 'Yansıma'

< ***çat** 'yansıma'+**ır***

TT.: ÇATIR+ (DA-/DAMA/TI/TILI)

çatırık (hlk.) 'Toprağın don tutma zamanı'

< ***çat*** 'yansıma'+***ır*** 'yansıma' +***ık***

An.ağl.: ***çatırık, çatırım*** (*DS. III*, 1090)

çatış-['1. Birbirine çatmak; 2. karşı-

lıklı vuruşmak; 3. kavga etmek; 4. (deve, köpek) çiftleşmek; 6. aynı zamana rastlamak'

< ***çat-(ı)-***

çatkı, bk. **çatgı**

çatkılı 'Çizgili'

< ***çat-kı+lı***

çatla-['Şaklamak'

= * ***çatıla-*** (DLT)

< * ***çat(ı)*** 'yansıma'***+la-***

'el şaklatmak'

TT.: ÇATLA- (K/KLIK/MA/TIŞ/TMA/T-/YIŞ)

çatlak 'Çatlamış olan'

< ***çat*** 'yansıma'***+la-k***

An.ağl.: ***çatlak*** '1. düşük, kötü kadın; 2. kabakulak hastalığı; 3. tabanca, tüfek kapsülü; 4. fırtınalı havalarda kıyılara yakın yerlerde köpürerek dağılan dalga; 5. sahile yakın büyük kaya' (*DS.III*, 1091)

çatma[1] 'Yayla evi, yığma ev'

< ***çat-ma***

çatma[2] (hlk.) 'Yazma'

< ***çat-ma***

Tü. > **Zaza.** *çatma* ***bestış*** 'özellikle yas tutarken kadınların alınlarına bağ bağlaması' (*ZTS*, 64); **Fars.** *çātme* 'çatma, tüfek çatma' (Gülensoy: *FATK*, 144)

çatur çutur (zrf.) 'Yansıma'

< ***çat***(+*ur*) ***çut***(+*ur*)

çav 'Hayvanların erkeklik organı'

= ET., OT. ***çav*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *çaw* 'bükülerek bir şeyin etrafına sarılan ağaç kabuğu' (*KTS*. 50)

Bk. **çavun**

çav-['Doğruca hedefe giderken tam hedefe ulaşılacağı sırada biraz sapmak' (*YKS*, 27)

Krş. ET. ***çavık-*** '1. güçlenmek; 2. ün sahibi olmak' (*EUTS*, 60)

Ayrıca bk.:
ET. ***çav*** 'para' (*EUTS*, 60)
OT. ***çaw*** 'şöhret, san; ses' (DLT)

çavlan (çağlan) 'şelâle'

< ***çav/ġ*** 'yansıma; ses'***+la-n/ŋ***

çavlı 'Henüz ava alıştırılmamış doğan yavrusu'

< ****çaw+lı***

çavun 'Çavdan yapılmış kırbaç'

= OT. ***çavıġ*** ~ ***çağıġ***

'Kamçı, kamçı ucu' (DLT)

< ****çav*** [> ***çaġ***] 'at, eşek gibi hayvanların erkeklik uzvu'

+(ı)ġ+(u)n

An.ağl.: ***çav, cav, çavan, çavgın, çavın, çavır, çavun*** 'hayvanların erkeklik organı' (*DS.III*, 1093)

ÇAV/CAV
ÇAV+*AN*
+*GIN*
+*IN*/+*UN*
+*IR*

Ayrıca bk. ***çavgın*** 'ince çabuk hareket eden yılan'; ***çavın*** 'baston'; ***çavkın*** 'erkeklerin cinsiyet organı' (*DS. III*, 1094)

Eren (*TDES*, 81): **çav+(u)n.**'Kâşgarlı Mahmud'un verdiği ***çavıġ*** "kamçı ucu" (ve ***çağıġ***) biçimi düşündürücüdür"der, ağızlardaki örneklerden bahsetmez.
Bu ad da ***çav*** [> ***çaġ***]***+(ı)ġ***'dan yapılmıştır.

çavuş 'Askerlikte onbaşıdan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan er rütbesi'

= OT. ***çavuş*** (DLT)

< ET., OT. ***çaw+(uş)***

IM, AH, Çağ. ***çavuş***

TT.: ÇAVUŞ+ (LUK)

Tü. > **Mac.** *csausz*; **Ar.** (Ir.) *çāvuş;* (Cez.) *şāveş*; (Fas., Lib., Lüb., Mıs., Sud., Sur., Ürd.) *şāvi:ş* (*ALTK*, 53); (Lib.) *şāvuşbāşi:* , (Tun.) şāviş (Özdemir 163); **Kürt.** *çawiş, çawuş* (*DAO*, 111); **Fars.** *çāvūş, çāvuş* 'öncü, ordunun veya kervanın önünde giden' (*Redh.* 244; Gülensoy: *FATK*, 145)

Eren (*TDES*, 81): YOK

çay 'Irmaktan küçük akar su'

< ***say*** 'kara taşlık yer; çakıl taşlı sığ dere yatağı' (DLT); ***say taşı*** 'çakıl taşı' (KB)

TT.: ÇAYKARA 'Çay kenarında çıkan göze, pınar'

An. ağl.: ***çaygara, caykara, çaybeği, çaygāra, çaykara, çayrak*** 'çay kenarında çıkan göze, kaynak' (*DS. III*, 1096); ***çaykazanı*** 'büyük çamaşır kazanı'; ***çaylak, çağıldak*** 'ırmağın geniş yeri'; ***çayla-*** 'sel suları tarlaya taş, kum getirmek' (*DS.III*, 1097)

~ çay (Az.)
çāy (Trkm.)
çây (Hlç.)
say (Kırg.) 'nehrin yatağı' (*KS. II*, 640)

Tü. > **Kürt.** *çay, çaé* (*FKT.* 27; *DAO*, 112)

Eren (*TDES*, 80): '*Küçük akar su yatağı* olarak kullanılan **say** ile birleştirilemez.'

NOT: Eren, '*birleştirilemez*' diyor ama neden birleştirilemeyeceğini açıklamıyor. Eski Türk yurtlarından birisinin adı olan **YENİSEY**, bugün Kırgız Türkçesinde **YADISAY** olarak yaşamaktadır.

Nişanyan (*SS*, 91): **çay²** ~ *Fa. cūy* ırmak, küçük akar su .

YANLIŞTIR. Çünkü, **cūy**'u **çay** yapmak için epey uğraşmak gerekecektir. Ama, **say** > [**şay**~] **çay** olması değişim bakımından daha kolaydır.

Tietze (*TETTL*): **çay** < Çağ.'dan geldiğini yazar, öteki biçimlerini vermez.

çayan 'Akrep, kırkayak, çıyan'

< OT (KB) ***çaḑan***

An.ağl.: ***çayan, cagana, cağna, cahana, cana, cane, çağana, çiyangaç*** 'akrep; kırkayak, çıyan; yılan; midye' (*DS.III*, 1096)

ÇAYAN
ÇİYAN+*GAÇ*
CAG(/Ğ/H)AN+*A*
CAĞ[A=ø]N+*A*
CA[ĞA=ø]N+*A/+E*

çayır 'Çayır, çimen; yeşillik yer'

< ***çay ~ çiy*** 'yağmurluk yapılan ince keçe' (DLT) + ***(i)r***

TT.: ÇAYIR+ (LA-/LAN-/LAT-/LI/LIK)

~ çayir (Çağ.)
çıyır (KKırg.)
çiyir (KKırg.)
şīr (Kzk.) (Räsänen, *V* 95)

Ç(>ş)A(>ı, i)YI[*yı*>ī](>i)R

Tü. > **Zaza.** *çayir* 'çayır, çimenlik', *çayir û çiman* 'çayır çimen' (*ZTS*, 64); **Kürt.** *çayır* (*KTS.* 51)

Nişanyan (*SS*, 91): **çayır** ~?

çaykara (hlk.) 'Çay kenarında çıkan göze, pınar, kaynak'

< ***çay***+ OT. ***kara [k]*** 'göz, göz bebeği' (DLT)

An.ağl.: ***çaygara, çaygāra, caygara, çaykara*** (*DS.III*, 1096-7)

çaylak 'Çaylak'

< ? ***çay** [< *çağ]*

'yansıma' +***la-k***

TT.: ÇAYLAK+ (ÇA/LIK)

An. ağl.: ***çaylah*** (*DS.III*,1097)

[Ağızlarda: **çaylak ~ çağıldak** 'ırmağın geniş yeri' ; 'boynuzlarının arası açık olan hayvan', 'bacaklarının arası açık olan at' sözcükleri de vardır.]

Tü. > **Kürt.** *çaylağ* [***çaylağ firi*** 'çaylak kuşu uçtu'] (*DAO*, 112)

~ çay 'çaylak' (Trkm.)
çay-çaŋalak (Trkm.)
çaylan (TatK.)
şay (KKlp.)
şaylak 'martı' (Şor.)

Ç(>ş)AY+*LAK*
+*LAN*

Eren (*TDES*, 82): < **çay+lak**
Räsänen (*V* 95b): < Şor. **şaylak** 'martı'; TatK. **çaylan** 'çaylak'
Doerfer (*TMEN III*, 1058): **čailaq**

Nişanyan (*SS*, 91): **çaylak ~ ?**

çebiş (~ çebiç), bk. **çepiç**

An.ağl.: ***çebiç*** 'ölçü birimi' [Benzetme yoluyla: *çebiç burunlu*] (*TMES*, 67)

An.ağl.: ***çebiç, cebiç, cebis, cebiş, cemiş, cibiş, cibişce, çebil, çeliç, çemiç, çemiş, çepiç, çibiş, çepiş*** (*DS.III*, 1099)

Tü. > **Kürt.** *çebiş, çepiç* (*DAO*, 112), *çepiş, çepuş* (s.113)

çeç 'Dalak hâlinde petek'

< ET. (Uyg.) ***çeç*** (*Alt.Yar.*)

An.ağl.: ***çeç, çec*** (*DS.III*, 1104)

~ Kırg. ***çeç*** 'gözdeki leke, nokta'

Nişanyan (*SS*, 91): YOK

Eren (*TDES*): < *Erm.* **č'ač'** 'pore, pocmark (dial.) honeycomb' (Dankoff, *ALT* 591) diyerek Dankoff'un görüşünü destekliyor ama Kırgız Türkçesindeki **çeç**'i gözden kaçırmış. Bana göre: ***Tü.*** **çeç** >***Erm.*** olmalıdır.

çêjık (hlk.), bk. **çocuk**

Tü. ***çocuk*** > Kürt. *çêjık* (*FKT*, 29)

çek (hlk.) '1. Hallaç tokmağı; 2. harmanda sap yığınlanı yıkmak için kullanılan uzun saplı çengel'

< ET. ***çek-*** fiilinden

An.ağl.: ***çekel, çekgel, çekkel, çekül, çerkel, çerkelli, çevkel, çikel*** (*DS.III*, 1109)

Tü. > **Zaza.** *çek, çekı* 'silâh' (*ZTS*, 65)

çek-¹[(Geçişli fiil olarak) 'tutup kendine doğru hareket ettirmek'

= ET., OT. ***çek-*** (DLT)

DLT: ***çekmek*** '1. kitap noktalamak; 2. çekerek bağlamak' ~ ***çık-***

Çekmek fiili isimlerden sonra (yalın hâlin üzerine, ya da *–a, -ı* hâl ekleri ile+*lık, +ler+dir,-°p* eklerinden sonra gelerek, çeşitli anlamlarda fiiller yapar:

uyku	çekmek
bıçak	
nutuk	
peşkeş	
boya	
boğa+y+a	
soya	
iç+i+n+e	
kafa+y+ı	
can+ı	
Fadime'yi	
hasta+lık	
acemi+lik	
as-(ı)l-(ı)p	
kahr+ı+n+ı	

TT.: ÇEK- (İCİ/İCİLİK/İK/İKÇE/ İLİŞ/ İLME/ İL-/ İN-/ M/ /ME/MECE/MCELİ/MECESİZ/ MEN/TİRİ/TİRİŞ/TİRME/TİR-)

Tü. > **Zaza.** *çekma, çekme* 'yürüyüşü iyi olan binek hayvanı' (*ZTS*, 65); *çekule* 'deri kabuk' < *çek*-ule; *çekur* 'kuru deri' < *çek*-ur

çek-²[(Geçişsiz fiil olarak) 'daralıp kısalmak'

kuru+y+up	**ÇEKMEK**
on kilo	
yol üç saat	
baba+sı+n+a	

çekberi (hlk.) 'Fırından ateş ve kül çeken çengelli alet'

< ***çek+beri*** [< OT. *berü* (DLT)]

çekçek¹ 'Dört tekerlekli el arabası'

< * ***çek+çek***

çekçek² (hlk.) 'Üzüm ve nişastadan yapılan bir tür tatlı'

< ***çek+çek***

çeke (hlk.) '1. sıkı, gergin; 2. ufak, küçük'

< ***çek-e***

çekecek < ***çek-ecek*** 'gelecek zaman eki olup, alet adı yapmıştır'

An.ağl.: ***çekecayah*** 'Bir tür ayak-

kabı kalıbı' (*DS.III*, 1109); ***çekecek*** 'kar temizlemeye yarayan aygıt; dövenin altında sap çekmek için kullanılan aygıt; sabanın okunun, boyunduruğa bağladığı ip'

Tü.> **Zaza.** *çekı* 'giyecek' (*ZTS*,65)

çekek 'Kayık, mavna ve küçük gemilerin karaya çekildikleri yer'

< ***çek-(e)k***

çekele-['Tekrar tekrar çekmek'

< ***çek-ele-***

çekelez 'Sincap'

< ? * ***çekel+(e)z***

An.ağl.: ***çekelez, cökelez, çakaloz, çekelebüz, çekelevüz, çekeles, çekeleviz, çekelos, çekeloz, çehenez, çekgaleviz, çökeles, çökelez, çökölöz*** (*DS.III*, 1109)

Ç(>c)E(>ö)KE
(>a)L(>e,o,ö)Z
K(>h)GALEVİZ

çekeme-['Çekmek işini yapamamak'

< ***çek-e*** 'zarf-fiil eki'

u- 'iktidar fiili' + ***-ma-***

TT.: ÇEKEME- (MEZLİK/MEZ LİK)

çeker '1. Bir tartma âletinin kaldırabildiği ağırlık miktarı; 2. çekici âlet'

< ***çek-er***

çeki[1] 'Bir ölçü birimi, tartı'

< ***çek-*** 'tartmak, ölçmek'+***-i***

An.ağl.: ***çeki, çekü*** (*DS.III*, 1112)

çeki[2] (hlk.) '1. Kuşak; 2. Pantolon; 3. Hayvan palanının üstüne çekilen çul' (*DS.III*, 1112)

< ***çek-i***

An.ağl.: ***çekidik*** 'kadın yemenisi' (s.1112); ***çekü*** 'yemeni' (s. 1116); ***çekülük*** 'pullu fes üzerine bağlanan şerit' (s.1117)

Tü.>Zaza. *çekı* 'giyecek' (*ZTS*, 65)

NOT: Anadolu ağızlarında **çeki** sözcüğünün başka anlamları da vardır. (bk, *DS.III*, 1112)

çekici 'Çekme işini yapan; (mec.) alımlı, cazibeli'

< ***çek-ici***

TT.: ÇEKİCİ+ (LİK)

çekiç 'Çekiç'

= OT. ***çekük*** (DLT)

< * ***çak-(ı)ç***

DLT: ***çakıl-, çakın-, çakış-, çaktur-*** fiilleri vardır.

TT.: ÇEKİÇ+ (LE-)

An.ağl.: ***çakuç*** (*DS.III*, 1042); ***çküç, çökiç*** (s.1282); ***çeküg*** (s. 1116)

ÇE(<A/>ö)K-İ(~u, ü)Ç
ÇEK-ÜG [< ET. *çekük***]**

Tü.> **Ar.** (Ir., Sur.) *çākūç*;(Cez.) *şāki:ş*; (Lib., Lüb., Mıs., Sud.) *şākūş* (*ALTK*, 53); **Fars.** *çekkoş* (*Redh.* 245)

~ çäkic (Az.)
çekiç (Trkm.)
çükiç (TatK.)
sükiş (Bşk.)

Ç(>s)E(>ü)KİÇ(>ş)

Eren (*TDES*, 83): YOK

Nişanyan (*SS*, 91): **çekiç**~ ***Fa.çekûç /çekūş*** ~ ***Ave.*** *çakuşa-*

Tietze (*TETTS*, 491): < ***Fars.*** *çakuş*

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçedeki **çak-** fiili bu sözcük için yeterlidir.

TS.I, 287: Tü. ***çekiç***

çekik 'Çekik'

< ***çek-(i)k***

TT.: ÇEKİK+ (ÇE)

An.ağl.: ***çekik*** '1. serçe büyüklüğünde tarla kuşu; 2. tatsız, çirkin' (*DS.III*, 1112-13)

çekil-['Geri çekilmek, ricat'

< ***çek-il-***

TT.: ÇEKİL- (İŞ/ME)

~ çekiniş (Özb., Uyg.)
çeginü: (Kırg.)
çiginü (TatK.)
çigü (TatK.)
siginiv (Bşk.)
şeginüv (Kzk.)

Ç(>ş, s)E(>i)K(>g)-*İL-*

çekilek (hlk.) 'Kısa; küçük'

< ***çek-(i)l-(e)k*** 'küçültme eki'

çekilen-[(hlk.) 'Yazma ile başı sarmak'

< ***çek-i+le-n-***

çekim 'Çekmek işi'

< ***çek-(i)m***

TT.: ÇEKİM+ (LEME/LE-/LİŞ/SENME/SEN-/SER/SERLİK/SİZ/SİZLİK)

çekin-['Saygı, korku, utanma gibi duygularla bir şeyi yapmak istememek, kaçınmak'

< ***çek-(i)n-***

TT.: ÇEKİN- (CE/GEN/GENCE/GENLEŞME/GENLEŞ-/GENLİK/İK/İL-/İŞ/ME/Tİ)

An.ağl.: **çekin-*ce***
-cek
-ceme
-dirik
-ge
-ği
-me
-mek
-ti/-tilik
ekleri ile yapılmış ad ve fiiller vardır. (bk. *DS.III*, 1115)

çekince (hlk.) 'Çekinilecek durum'

< ***çek-(i)n-ce***

çekincek (hlk.) '1.Utangaç; 2. Tetik'

< ***çek-(i)n-ce+k***

çekincemede kal-['karar verememek'

< ***çek-in-ce+me+de kal-***

[**NOT:** **çekince-* ~ **çekinci-* gibi bir fiilimiz yoktur. O yüzden **çek-in-ceme** biçimi uygundur.]

çekirdek 'Çekirdek'

= ET., OT. ***şekirtük*** 'fındık, fıstık' (DLT)

< ***şigir*** 'ekmek içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemeyerek çıkardığı ses'

(DLT)+***de-k***

TT.: ÇEKİRDEK+ (Çİ/ÇİLİK/LENME/Lİ/SİZ)

An.ağl.: ***çeertdeyh*** (*DS.III*, 1106); ***çeğil*** (s.1107); ***çeğirdek; çiğirdek; çiğit, cığıt, cigit, ciğit, civit, ciyirt, çiğirt, çiit*** (s.1208); ***çekidek*** (s. 1113)

ÇEĞİR+DE-K
ÇEĞİL+DE-K
ÇEER+DE-YH
ÇİĞİR+DE-K
ÇİĞ[~ ***G > Y, V***]**İ**[*R* 'türeme']**T**
Çİ(>ı)(*Ğ* = ø]İ(>ı)T

Eren (*TDES*, 83): YOK

Nişanyan (*SS*, 91): **çekirdek** = ***ET. şekirtük*** fındık, fıstık (xı)

çekirge = OT. ***çekürge*** (DLT)

< ***çek- i(ü)r** [t]+**ge***

An.ağl.: ***çekürge, çekücek, çekürce, çekürcek, çekürtge*** (*DS. III*, 1117); ***çekikge*** (s.1113)

ÇEK-ÜR-[*T*]*GE*
-Ü*(R)CEK*
-ÜR-*CE*
-ÜR-*CEK*
ÇEK-İK-*GE*

~ çekirtge (Trkm.)
çekirtke (TatK.)
çegirtke (Kırg.)
şegirtke (Kzk., KKlp.)
şekirtke (TatK.)

Ç(>ş)EK(>g)-İR-T-K(>g)E

Not: **+gA** eki için krş. ***çakırga, sakırga***

Tü. > **Kürt.** *çekurge* (*DAO*, 114)

Räsänen (V 103): < ***çekür-tke**
Clauson (*TDAY* 1966, 25): < **çekür-**
(< : **çek-** fiilinin ettirgen çatısı)
Clauson (*ED* 416-417): **çekirt-ge**
Eckmann (*TDAY*,1955, 14):<**çekir[-t-]ge**
(**-t-** türeme ünsüzdür.)
Eren (*TDES*, 83): < **?**
O. Kabataş (*DTT*, 153): < ***çekir-ge***

çekiş (hlk.) 'Ağız kavgası'

< ***çek-(i)ş***

çekiş-['Birlikte karşılıklı çekmek'

< ***çek-(i)ş-***

TT.: ÇEKİŞ- (ME/MELİ/ME-

SİZ/TİRİCİ/TİRME/TİR-)

çekkin 'Elini çekmiş, ilgisiz'

< ***çek-kin***

çekmece 'Çekmece'

< ***çek-mece***

TT.: ÇEKMECE+ (Lİ/SİZ)

Tü. > Ar. (Ir.) *çekmece*; (Mıs.) *şekmeciye* (*ALTK*, 53)

çekmen (hlk.) '1. Çobanların giydiği kepenek; 2. küçük küp'

< ***çek-men***

çektir-['Çekmek işini yaptırmak'

< ***çek-tir-***

TT.: ÇEKTİR- (İ/ME)

çektiri 'Bir tür kürekli gemi'

< ***çek-*** (DLT)+***-tir-i***

çel-['Vurmak, dövmek, engellemek, yere düşürmek; bağlamak'

< ET. ***çal-*** (*EUTS*, 59)

TT.: ÇEL- (Gİ/İŞİK/İŞİKLİK/İŞKEN/İŞKİ/İŞKİLİ/KİSİZ/İŞME/İŞ-/İŞMELİ/İŞMESİZ/ME/MELEME/MELE-/MELENME/MELEN-/MELEYİŞ)

çelak (hlk.) 'Geveze' (Kocaköy/*DAO*, 114)

< OT. ***çalang*** 'geveze, bağıran, çalçene' (DLT)

çelebi 'Görgülü, terbiyeli, olgun (kimse)'

< ***çelep/çalap*** 'Tanrı, yüce kişi' [< ***çala+apa***] +Ar. ***î***

TT.: ÇELEBİ+(CE/LİK)

An.ağl.: ***çelebi, celba, celeba, çelba, çeleba, çelebağa, çelebiağa, çeleğağa, çeliba*** 'kayınbirader' (*DS.III*, 1118)

Tü. > **Zaza.** *çelebi* 'saygın kişi' (*ZTS*, 65)

Eren (*TDES*, 83): YOK

Nişanyan (*SS*, 91-92): **çelebi** soylu kişi (xv) < çelep/çalap yüce kişi, tanrı ~ ?

çelgi '(hlk.) 'Alına bağlanan yazma'

< ***çel-*** 'bağlamak'+ ***-gi***

çelik (hlk.) 'Kısa kesilmiş çubuk: *çelik çomak* oyunu'

< ***çal-ı+k*** 'küçültme eki'

TT.: ÇELİK+ (LEME/LE-)

An.ağl.: ***cellik, çelik, çelikmen, çellik, çelme çelik*** 'çelik çomak oyunu'; ***çelikleme*** 'kısa odun'; ***çeliklemek*** 'bağ kütüğünü uzunca budamak' (*DS.III*, 1123)

Eren (*TDES*, 83): YOK

Tü. > **Yun.** *tseliki* (N. P. Andriotis 1983, 381)

Nişanyan (*SS*, 92): **çelik**[2] <?> ***Fa.*** *çālīk/çelik*

NOT: Farsça **çelik** ile Türkçe **çelik** (***çal-ı+k***) birbirinden farklı iki addır.

çelim (hlk.) 'Güç kuvvet'

< ***çal-ım***

TT.: ÇELİM+ (Lİ/SİZ/SİZLİK)

çelimsiz 'Güçsüz, kuvvetsiz'

< ***çalım*** 'güç, kuvvet'+***sız***

An.ağl.: ***çelim*** 'gösterişli tavır, çalım; kuvvet, güç' (*DS.III*, 1124)

Nişanyan (*SS*, 92): **çelimsiz** = *çalımsız* → ÇALIM

çeliş-['Tenakuza düşmek'

< ***çel-(i)ş-***

TT.: ÇELİŞ- (İK/İKLİK/KEN/Kİ/KİLİ/SİZ/ME/MELİ/MESİZ)

çelpeşik (hlk.) 'Yaz günlerinin bozuk havası' (*TMES*, 68)

< OT. ***çalpaş-*** 'sertleşmek, bir şey kötüleşip pisleşmek' (DLT)

An.ağl.: ***çelbeşik, çelbeşük, çelpeşig, çelpeşik, çelpeşuk, çelpeüh, çelpeşük, çepleşik*** [*-lp-* > *-pl-* göçüşmesi], ***çepreşik, çepreşük*** (*DS.III*, 1117)

çemçe,bk. **çömçe**

çemçiğ,bk. **çömçe**

çemçüğ gaşuh,bk. **çömçe**

çemen 'Maydanozgillerden bir bitki ve bunun kokulu tohumu'

< OT. ***çümgen*** (DLT)

Krş. **çim, çümgen** (DLT)

TT.: ÇEMEN+ (LEME/LE-/Lİ)

An.ağl.: ***çaman*** (*DS.II*, 1063); ***çem, cem*** '1. zararlı otlarla do-

lu olan yer; 2.çayır, çimen' (s. 1127)
Fakat, Kırg. ***çemen*** 'hastalık' (*KS.I*, 261)

Drimba (*RRL* 11:484-485): < Rum. κύμινον ***kuminon*** ~ Lat. ***cuminun*** > Alm > Mac. **kömény** (Eren, *TDES*, 84)
Nişanyan (*SS*, 92): **çemen** ~ ***Erm.*** *ç'aman* kimyon (~ ***OFa***) ~ ***Akad*** *kamūnu* kimyon → KİMYON

NOT: OT (DLT)'deki **çümgen** sözcüğü ile Arapça ***kemmūn*** (< Yun.)'dan Türkçeye ödünç alındığı bilinen **kimyon** arasında oldukça büyük fark görülüyor.
Tü. **çümgen** mi **çemen**'e daha uygun Rum. **kuminon** > ***kemmūn*** > ***kimyon*** mu ? Yoksa Ermeniceye < OFa. < Akadçadan alındığı iddia edilen ***kamūnu*** mu?
Görüldüğü gibi bu çok önemli ve değerli (!) sözcük de Türkçe olabilir kaygısı ile tâ Akadçaya kadar götürülüyor da DLT'te benzeri var mı yok mu, araştırılmıyor!

çemiç, bk. **çemiş**[2]
çemik (hlk.), bk. **çubuk**

Tü. ***çubuk*** > **Kürt.** *çemıḳ* (*FKT*, 28)

çemirşek (hlk.) 'Atların burunlarında olan bir tür hastalık'
< Kırg. ***çemirçek*** 'sidik tutulmasına da sebebiyet veren bir at hastalığı' (*KS.I*, 261)

çemiş[1] '(*argo*) görgüsüz, görmemiş, kent yaşamını bilmeyen, bön (kimse)'
< ***çebiç(ş)*** [< ***çep-(i)ç***]
~ Kırg. ***çeviç*** ~ ***çeviş*** 'genç dişi keçi'
Anadolu ağl. için bk. **çebiş**

Eren (*TDES*, 84): [***Çemişgezekli*** biçiminden geldiği anlaşılıyor.]diye görüş belirtmiş ama **çemiş** ~ **çebiş** 'oğlak' ilişkisi üzerinde durmamıştır.

çemiş[2] ~ **çemiç** 'Dut ve üzüm kurusu'
< OT. * ***yé-miş, yemiş*** (DLT)
An.ağl.: ***çemiç, cemiç, çemin, çemit*** (*DS.III*, 1129)

Eren (*TDES*, 84): **çemiç** < ***Erm.*** *č'amič'* 'raisin' (Dankoff: *ALT* 585)

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük eski Türkyedeki **yemiş** adı ile ilgilidir. Türkçede *nohut, leblebi, kavrulmuş çekirdek, kuru üzüm* vb. gibi çerezlere ***kuru yemiş*** adı verilir. Ermeniceye Türkçeden girmiş olması gerekir: **y-> ç-;-ş>-ç** değişmesi olmuştur.
Kzk. ***jemis***, Kırg. ***cimiş***, Tuva. ***çimis***, Şor. ***çimiş*** olan bu sözcükteki **y- > j-,c-,ç-** değişmesi açıkça görülmektedir.

çemkir-[(hlk.) '1. Karşı gelmek; köpek, olduğu yerde kesik kesik havlamak'
< ***çem*** [*cem/cem/çav*] 'yansıma'+***KIr-*** 'yansımadan fiil yapan ek'
TT.: ÇEM- (KİR-/KİRİŞ)
An.ağl.: ***cemkir-, cemkiriş-, çemkir-, çemkirt-, çemkür-, çımkır-, cavkır-, çavkır-*** (*DS. III*, 1130)

çemre-[(hlk.) 'Kolunu ve paçalarını sıvamak, eteğini toplamak'
< ***çem-re-***
TT.: ÇEMRE- (N-)

çene 'Çene'
< * **çeŋe** (< ?+ ***äŋäk** 'Kinn' + ***çäkä*** 'Schläfe') (Räsänen, *V* 104) / ***iç+engek** (Tietze)

Krş. OT. ***çangıla-*** 'Kötü söyleyip bağırmak' < ***çangı+la-***

TT.: ÇENE+ (LEŞ-/Lİ)
An.ağl.: ***çegesek*** 'geveze' (-Yz./*DS.III*, 1107);
çeŋe = çençen
çençen, çemçem, çene, çenesek, çengi, çenki 'geveze' (s.1134); ***çençen et-*** 'çok konuşmak; köpekler sert ve acı sesle havlamak' (s.1134);
çeŋile-
Krş. ***çege, çeŋe, ceğa, çeğe*** 'köşe'(s.1135);
çeŋe 'su arklarının kenarı' (s. 1136); ***çeŋe*** 'sabanın süngü demiri takılan ucu' (s.1136).
~ çaŋġa (Çağ.)
çänä (Az.)

Tü. > **Laz.** *çenge* (*LTS*, 41); **Zaza.** *çenık* (*ZTS*, 66); **Kürt.** *çene, çen* (*KTS*, 52: ***zéde çene meke***

'çok çene yapma')

= *eŋek* (Trkm.)
iŋäk (Uyg.)
iyek (Kzk.)
iyäk (Bşk., Özb., TatK.)
ēk (Kırg.)
sakak (Uyg.)

Eren (*TDES*, 84):'Yaygın bir inanca göre Farsçadan alınmıştır (< Far. *çāna, çana* 'the lower jaw-bone; the chin'). diyor, ama kimlerin inacı olduğunu belirtmiyor. Dil araştırmaları *inanç* ile yapılsaydı GÜNEŞ-DİL TEORİSİ de halâ geçerli olurdu.

Nişanyan (*SS*.92): **çene** ~ **Fa.** *çene/çāne* **EFa**. *çānu-* ~ **Havr** ***genu-*** 'diz, çene' → GÖNYE.

Tietze (*TETTL*, 495): < * ***iç-engek /eŋek*** [Eren'e göre, ***iç engek/eŋek*** açıklaması ses ve anlam yönünden tartışmaya açıktır. ***Eŋek***'in sonundaki **k**'nin düşmesi göz ardı edilmiştir. Bu sesin düşmesi basit bir olay değildir.]

NOT:Anadolu ağızlarında ön ses, iç seste ve son seste pek çok yerde ses düşmesi olayına rastlanır. Son seste ünsüz düşmesine örneklerden bazıları şunlardır:

örken 'kıldan yapılmış kolan' > **örk** [/en/ düşmüştür.] (*DS.IX*, 3288)
örük 'örülmüş olan her nesne' (DLT) > **örü** [/k/ düşmüştür] (*DS.IX*, 3352)
ögey 'üvey' (DLT) > **öğe** (*DS.IX*, 3315) ~ öve (*DAO*, 371) [/y/ düşmüştür.]
bızım 'keçi' (*DS.II*, 675) > **bız, bızı** (*DAO*, 79) [/n/ düşmüştür.]
böcek > **bücü** (*DS.II*, 755) [/k/ düşmüştür.] ...vb.

DLT'teki **çangıla**- 'döğülerek çenilemek; kötü söyleyip bağırmak' fiilinin **çangı** kökünü de unutmamak gerekir: **çangı** > ***çanı*** > ***çeŋe***

çent-['Bir şeyin kenarına kertik açmak'

< Tü. * ***çent-*** (*TS.I*, 294)
TT.: ÇENT- (İK/İKLEME/İKLE-/İKLEN-/İKLİ/İL-/ME)

çepel '1. İçinde sap, taş, toprak gibi yabancı madde bulunan tahıl; 2. çalı çırpı, çer çöp; 3. çamur, pislik'

< ***çöp+(e)l***
TT.: ÇEPEL+ (LEN-/Lİ/LİLİK)
An.ağl.: ***cepel, çepel, çepli*** (*DS. III*, 1141); ***çepelek*** 'göz çapağı'; ***çepelleş***- 'karışmak, kirlenmek; karmakarışık olmak'; ***çepelli, çepirli*** 'karışık, pislikli, çöplü'; ***çepellik*** '1. çamurlu, kirli yer; 2. çalılık' (s. 1141-1142)
çöp > çep [*-ö-> -e-* değişmesi]

çeper 'Duvar, çit'

< OT. ***çew-*** [> *çeb-* > *çep-*] (DLT) +***ir-***
Bk. **çep** 'barikat, set; sığınak' (Kırg./*KS.I*, 261)
An.ağl.: ***ceper, çeper, çepil*** (*DS.III*, 1142); ***çeperle***- 'çitten duvar çevirmek'; ***çeperlik*** 'çeper yapmaya yarayan şeyler' (s. 1143)
~ çəpər (Az.)
çep (Kırg.)

çäpär (Özb.) > **Tac.** *çäpäri* (Doerfer:*TLT* 360)
Tü. > **Fars.** *çapar* (Doerfer: *TMEN* 1064)

çepiç 'Oğlak, altı aylık keçi yavrusu'
= OT. ***çepiç*** ~ ***çepiş*** 'altı aylık keçi yavrusu' (DLT)
bk. **çebiç** [< ***çew-(i)ç***]

[< Uyg. ***çeβiş*** < * ***çew + iş*** '*soyutluk anlamı veren ek*' (J.Hamilton, *İKPÖ*, 260)]

DLT: ***çepiş*** 'altı aylık keçi yavrusu'; ***çepişlen***- 'çepiç olmak'
An.ağl.: ***çebiç, cebiç, cebis, cebiş, cemiş, cibiş, cibişce, çebil, çeliç, çemiç, çemiş, çepiş, çepiç, çibiş*** (*DS.III*, 1099)'oğlak'
< ***çew-(i)ç/ş***
Krş. ***çiba*** 'kırk günlük olmuş keçi' (*TMES*, 70) < *çebiç*
[-e->-i- göçüşmesi, -ç = ø]
NOT: Kütahya-Gediz yöresinde küçük çocuklara **ciba** denir.

Ç(>c)**E**(>i)**B**(>m, p)+**İÇ**(~Ş)

~ çebiç ~ çebiş (Kırg.) 'genç dişi keçi'
çebiş (Trkm.)
çepiş (Az.)
şıbış (Kzk., KKlp.)

Tü. > **Fars.** *çapiş ~ çapuş*

krş. **çemiş**

Eren (*TDES*): < ? '*Kökenini bilmiyoruz.*'

çepik 'Alkış, el çırpma'
= OT. ***çap çap*** 'ses bildiren bir kelime' (DLT); ***çap çap yémek*** 'şapır şupur yemek'
~ ***çap-*** 'el vurmak' (*MA* 83-8)
< Tü. ***çap-(ı)k***

An. ağl.: ***çepik, çepük*** (*DS.III*, 1143); ***çipik, çibik, şepik, şebik, şipik, cibicik, çibelek, çibiçik, çibik, çippek, çippen*** (*a.g.e.*, 1232)
çipildemek 'su içinde el ve ayakları çırpmak' (*a.g.e.*, 1233);
çap çap 'ağzı şapırdatarak yemek' (s. 1074);
çaphın, çapık, çapik, çapuk 'alkış'; ***çaphın çal-, çappan et-, çapuh çal-, çapuk çal-*** 'alkışlamak' (s. 1075)
~ çapuk 'alkış' (Ker.)
çapçı- '(at, yabanî hayvan) tırnağı ile yere vurmak' (Kırg./*KS.I*, 152) < ***çap*** 'yansıma'+***çı-***

Dankoff (*ALT* 293): Erm. **cap'** 'clapping', yer. **jap'** , **c'ap'** , **c'ap'ik** 'clapping'

Eren (*TDES*, 85): **çepik** 'alkış, el çırpma'. Ağızlarda *çipik, çibik, şepik, şebik, şipik* olarak da geçer. Dankoff'a göre (*ALT* 293), Ermeniceden alınmıştır. Erm. *cap'* 'clapping', yer. *jap', c'ap', c'ap'ik* 'clapping'. Yalnız Anadolu ağızlarında kullanıldığı anlaşılıyor.' diyor, ama DLT'teki **çap** 'yansıma' sözcüğünden bahsetmiyor. Ayrıca, Anadolu ağızları ile Kerkük Türkçesindeki **çap-** fiili ile yapılmış ad ve fiilleri de görmezden geliyor. (bk. *DS.III*, 1075)
Demek ki OT **çap** 'yansıma'+**(ı)k** > **çepik** olmuş. Bu da kalın ünlülerin ince ünlüye dönüşmesi olup, ağızlarda bol örnek verir. Buna göre:
Tü. **çap-** > Erm. **c'ap**

çepin, bk. **çapı**
çepiş, bk. **çepiç**
çerçi 'Genellikle köylerde satış yapan satıcı'
< ? OT. ***çar çur*** 'abur cubur' (DLT) > **çarçu* > **çerçü*
> ***çerçi*** [Çerçiler bir eşeğe yükledikleri her tür malzemeyi satarlar.]
TT.: ÇERÇİ+ (Cİ/LİK)
~ çerci (Çağ.)
çerçi (Trkm.)
çorçi (CC)

ÇE(>o)R+Çİ

Krş. Kırg. ***çert-*** 'fiske vurmak'

Tü.>**Fars.** *çärçi*; **Kürt.** *çerçi*; **Blg.** *čerčija, čarčija*; **Srp.** *čerčija.*

Tietze (*TETTL*, 498): **çerçi** 'pazarcı; seyyar satıcı; AD. tuhafiyeci' Meninski 1680 I, 1598 < Fa. *çarçī* a.m. < *cārçī* 'haberci, münadi' [Moğ. *car* 'haber' + *-çı*]. Alınma bir kelime olduğu, *-çi* ekinden bellidir, krş. ***elçi***, *-çi* ekinin fonksiyonsuzluğu için bk. *çerçici*.
Doerfer (1967 III, no 1075: ET. ***çert*** 'ufak parça, kırıntı'. Clauson 1972 s. 428 + *-çi*, OT. ***çert*** TS 869 bu etimolojiyi destekler
Eren (*TDES*, 86): < **çert+çi**

NOT: TS'te **çert-** diye bir fiil yoktur, **çent-** '1. bir şeyin kenarında kertik açmak; 2. soğan, salatalık gibi şeyleri ince parçalar durumunda doğramak' fiili vardır. Bu fiilden: ***çentikleme, çentiklemek, çentiklenmek, çentikli, çentilmek, çentme*** fiilleri, ad ve sıfatı türetilmiştir. *Düzce-Bolu (*DS.III*, 1148) ağzında tesbit edilen **çertik** 'düz bir satıhta meydana gelmiş pürüz' sözcüğü, **-n->-r-** değişmesi ile oluşmuştur. Bkz. **çentik** 'kıymalı börek', **çentik** 'elma, armut gibi meyvelerin etli kısmı yendikten sonra kalan çekirdekli sert kısmı'; **çentik** 'bez süzgeç'; **çentme** 'taze kabağı yağda kavurma'; **çentmek** (>*çertmek*) 'üfürükçüler bir hasta üzerine okuyarak bıçakla dokunmak' (*DS.III*, 1140) örneklerinde fiil kökü **çent-**'tir.

Çerçi, bir şeyi satarken **çert**mez ki!..

çer çöp 'Çalı çırpı kırıntısı'
< ***çör** + OT. ***çöp*** 'her şeyin döküntüsü' (DLT)
çeri[1] 'Asker, çeri'
= ET, OT. ***çerig*** 'asker, ordu' (*Alt.Yar., DLT, KB*)
< ***çērig*** (T. Tekin)

< ? * ***çēr-*** 'savaşmak' + ***-ig***

TT.: ÇERİ+ (*BAŞI*),bk.**çeri**[2]
~ çerik (Özb., Kırg.)
çerü: (Kırg.)
çeriv (Kar.)
çerü (Alt.)

çerüv (Kar.)
şerig (Şor., Tuv.)
sirig (Hak.)
serī (Yak.)
śar, śarā (Çuv.)

Ç (>ş, s, ś)E(>i)Rİ (>ī, ü,ü:, ă) K(>G)

Tü. > **Moğ.** *çerig* (*KWb.* 427); **Mac.** *sreg* (> **Srp.** *šereg*; **Polca.** *szereg*; **Romen.** *şireág*; **Fars.** *çarīk*; **Gürcü.** *jari* 'ordu'; **Rus.** *tsrénga;* **Zaza.** *çêr* 'yiğit', *çêrêni* 'yiğitlik' (*ZTS*, 67); **Fars.** *cerī* 'yiğit, cesur, küstah', *çerīk* 'çete(ci)' (Gülensoy: *FATK*, 144)

Malov (*Ujgurskiy jazyk. Xmijskoe nareçive* 194): < Hintçe
Eren (*TDES*, 86-87): < ?

çeri² 'Çingene çadırı'
< ***çergi*** 'Göçebe çadırı'
< ***çer-*** 'örtünün kenarlarını bir araya toplamak' (*DS.III*, 1147)
+ ***gi***
An.ağl.: ***çerge, cerge, cergi, çergi*** (*DS.III*, 1146);
çermelen- 'başörtüyü başa bağlamak'
Ayrıca krş. ***çemre-, çemire-, çemiren-, çemirle-, çemirlen-, çemir-, çemirren-, çemla-, çemlemek, çemlen-, çemren-, çemrile-, çemürlen-, çermen-, çımra-*** 'kolunu paçalarını sıvamak, eteğini toplamak' (*DS.III*, 1132)
[*NOT: burada* ***-rm- > -mr-*** *göçüşmesi vardır.*]

Nişanyan (*SS*, 92): **çeri²** ('çeribaşı') = *çerge* çadır, derme çatma kulübe (xv) ~ ***Bul.*** *çerga* çadır.

YANLIŞTIR. Ağızlardaki ***çer-, çermele-, çemre-*** ...vb (yukarıya bk.) fiillerini dikkate almak gerekir.

çet- ~ çit- 'Kesmek, yarmak'
< ET. ***ket-*** (Clauson: *ED* 700-701. 'çekirdeğin kabuğunu iki arasında ayırarak yemek'

çetele 'Kertik; kertikle tutulan hesap'
< ***çet-*** 'kesmek, yarmak'
+***-el-e***

çeten (hlk.) 'Saman taşımak için kağnılara konulan büyük sepet'
< ET. ***çat-*** 'birbirine kenetlemek' (*EUTS*, 60)+ ***-en***
An.ağl.: ***citen, çeten, çetene, çiteni, çıten, çiten, çiti, çitlik*** (*DS.III*, 1149); ***çeten*** (*TMES*, 70)

çetik ~ çedik 'Çizme; örme terlik'
< ***iç+ *ētük*** (Räsänen, *V* 106)
An.ağl.: **çetik** 'mes, yünden örülmüş terlik; çarık; çocuk ayakkabısı' (*DS.III*, 1150)

Tü. > **Rus.** *čedygi* (Vasmer: *REW* 3: 308)

çetin 'Sert, kırılması güç: *çetin ceviz*'
= EAT. (xvı. yy) ***çetin***
< ET. ***çat-*** 'birbirine kenetlemek' + ***-(ı)k*** 'birbirine kenetlenmiş' (*EUTS*, 60)
An.ağl.: ***çetin*** 'ökse otu' (*DS. III*, 1151)
~ çétin (Çağ.)
çätin (Az.)
çetin (Trkm., Kmk.)
çédik, çédirgen (Tel.)
çitin (TatK.)

ÇE(>é, ä, i)T(>d)İN[~k, r]

Tü. > **Kürt.** *çetın, çetin* (*FKT*, 29; *KTS*, 53)

çevik 'Müşkül'
< ? ***çabuk** < ***çap-***

çevir-['Çevirmek'
= OT. ***çewür-*** (DLT)
< ***çew-(i)r-***
TT.: ÇEVİR- (İM/İŞ/ME/MEN/MENLİK/TME/T-)

Hamilton (*İKPÖ*, 176): ***çeβ-*** "çevirmek, çıkar yol bulmak"

çeviri *YT* 'Tercüme'(1959)
< ***çevir-i***
TT.: ÇEVİRİ+ (Cİ/CİLİK)

çevirme 'Döner kebap; çevirmek işi'
< ***çevir-me***

Tü. > **Ar.** (Lib.) *şāvurma* 'kızartılış et'; (Mıs.) *şāvirma* 'döner' (*ALTK*, 54)

çevre '1. (zarf) çepçevre; 2. etraf, muhit; 3. kenarları pullu mendil'
= ET., OT. * ***çewür-*** (DLT)
< ***çevü(>i)r-e***
TT.: ÇEVRE+ (Cİ/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LEYİŞ/LİK/N/SEL)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *şavra* 'etrafı süslü mendil' (*ALTK*, 54)

çevril-['Çevirmek işine konu olmak'
= OT. ***çewrül-*** (DLT)

-çI-: Daha çok tek heceli, nesneli ve nesnesiz fiil tabanlarına gelerek pekiştirilmiş fiiller türeten bir ek niteliğinde görünen **-çı-/-çi-** eki zaman zaman da genişlemeye ramış, **-ça-/-çe-** biçimine girmiştir. ET ve OT' den günümüze kadar, hemen hemen bütün Türk dillerinde [şivelerinde/ lehçelerinde] zengin örnekleri bulunan bulunan bu ekin söylenişleri için bk.[Erol Güngördü, 'Fiilden fiil türeten ***-çı/-çi-*** eki üzerine', *TD* 636 (Aralık 2004), s. 770-778.]
S.Çağatay, *TDAY-Belleten* 1966, s. 39-50: Bu eki, **-ç-** ekinin genişletilmiş birbiçimi sayar.

çıban 'Çıban, yara'
= ***çīban***
< ****çīpġan*** (T. Tekin)
~ çīban (Trkm.)
çıykan (Kırg.)
çıykan (Alt.)
~ Moğ. ***çigikan*** < ****çıwıkan, *çıpıkan*** (*KWb*. 443. ***çibil***)
Eren (*TDES*, 88): YOK

çıbık, bk. **çubuk**

çıpkı, bk. **çubuk**

çıbın (hlk.) 'Sinek' (*DS.III*, 1158)
=ET. (Uyg.) ***çibin*** (*Alt.Yar.*)
An.ağl.: ***çibin, cibin, çibim, çivil*** 'karasinek; sivrisinek' (*DS.III*, 1202)

Ayrıca bk.: ***çibin*** 'paçavra, bez' ***çibindirik*** 'öğüt ağacının çiçeği' (s. 1203)

~ çībın (Trkm.)
çębin (TatK.)
çibin (DoğuTü., Krm., Kmk.)
çıvın (Özb.)
çımın (Kırg.)
şıbın (Şor)

Ç(>ş)I(>e, i)B(>m, v)I(>i)N

Tü. > **Kürt.** *çıbın* 'haşarat' (*DAO*, 118)

= *çirki* (TatK.)
çirkey (Kırg.)
siräkäy (Bşk.)

çıcuh (hlk.), bk. çocuk

Tü. > **Kürt.** *çol-u çıcux-e mın* ***hene*** 'çoluk çocuğum vardır' (*DAO*, 119)

çıdam 'Sabır, tahammül'[TT'nde soy adı: Leman Çıdamlı]
< Tü. ***çıda-*** 'sabretmek' (Eren, *TD* 637, 30)+***m***
TT.: ÇIDAM+ (LI)
~ çıdam (Kırg., Trkm.)
çidam (Uyg.)
çidäm (Özb.)
çıdamlık (TatK.)
sızamlık (Bşk.)

Ç(>s)I(>i)D(>z)A(> ä)M

= *dözüm* (Az.)
tüzimlilik (Bşk.)
tüzimlilik (TatK.)
tözimlilik (Özb.)

Schönig (*MLW* 78-79): ***çıdam***
O. N. Tuna, 1972, 221-222: < **Moğ.** ***çidān*** 'dayanıklılık'
A. Tietze (*TETTL*): < Moğ. ***çidān***
Moğolcadaki *çidān* ile ses ve anlam bakımından farklıdır.

çıgan 'Fakir, çingene' = ET. (Uyg.)

çığay (= *yok çığay* 'yoksul, fakir, sefil') (*EUTS*, 301; *Alt. Yar.*)
= OT. *çıġan, çıġay* (DLT); *çıġay* 'fakir', *çıġaylık* (KB)
< ***çıġāy*** (*İKPÖ*, 176)
~ çıgaan 'mümtaz, tanınmış, ileri gelen' (Kırg.) (*KS.I*, 264)
cigan (Tat.)
coktu 'fakir' (Alt.) < *yok+tu*
sıgan (Alt.) (*ATS*, 63, 153)

Ç(>c, s)I(>i)GA[*A*]N

Tü. > **Mac.** *çıgány*; **Fr.** *tsigane*; **Yun.** *tsingáne*; **Rus.** *tsıgan*

krş. **çingene**
Eren (*TDES*, 88): YOK

Tietze (*TETTL*, 515): < ***Fr.*** *tzigane* < ***Mac.*** *czigány* 'çingene'.

Bazı amatör araştırıcılara göre: < Yun. *tsingános* < Bizans Yun. *atsinganos* < **Atinganos* 'kabile adı'
YANLIŞTIR.

çığ[1] 'Dağdan aşağı doğru inen kar'
= ET., OT ***çıġ*** [< * *çīġ*]

Ayrıca bk.
DLT.: ***çıġ*** 'göçebelerin sele sazı (çığ otu) ile yaptıkları çadır örtüsü'
çıġ 'bir Türk arşını'
çıġılwar 'bir tür ot'
çıġırla- 'karda ayağıyla yol açmak'
çıġ- 'dürmek, çıkınlamak'
çıġrıt- 'çiğneterek sertleştirmek'
çıġru- 'gevşek şey sertleşmek'

çığ[2], bk. **çiğ**
çığ[3] 'Kırağı, çiğ', bk. **çiğ**
An.ağl.: ***çığar-*** 'nemlendirmek'; ***çığdar-*** 'nemlenmek' (*DS.III*, 1159)
çığa (hlk.) 'Yaramaz çocuk', bk. **çağa**
çığıltı 'Çığlıkla karışık ses'
< ***çī*** 'yansıma'+***ğ+(ı)l-tı***
çığır 'Çığ'ın kar üzerinde açtığı yol; patika"
= OT. ***çağır, çığır*** (DLT)
< ****çī+ġ+(ı)r***
~ cığır (Az.)
çıyır (Kırg.)
çıyır col (Kırg.)

Tü.> **Kürt.** *çıxre* 'çığır, yol, geçit' (*DAO*, 119)

çığır-['Bağırmak, feryat etmek, çığlık atmak'
< ***çī*** 'yansıma' ***+kır-***
TT.: ÇIĞIR- (IŞ/MA/TI/TKAN/TKANLIK/TMA/TMACI/T-/IŞMA/IŞ-)
An.ağl.: ***çığrıltı*** 'acı acı, ince ve keskin bağırma, çığlık' (*YKS*, 27)
~ çīğır (Trkm.) < *çīḳır-*
çıkır- (Kırg.)
çığır- (Az.)

Nişanyan (*SS*, 93): **çığırmak** = ÇAĞIR-

YANLIŞTIR. Çünkü, **çağır- [<*çāḳır-]** eylemininde '*to call out, shoot*'; **çīğır-[<*çīḳır-** eylemninde ise '*to cray, yell screem*' anlamları vardır.

çık-['Dışarı çıkmak'
= OT. ***çık-*** (DLT)
[< ****taş*** (> *tış*) 'dış' + ***ık- > tışık- > çık-***]
TT.: ÇIK- (ACAK/AGEL-/AK/AR/ARCI/ARCILIK/ARILIŞ/ARILMA/ARIL-/ARIM/ARIŞ/ARMA/AR-/ARSAMA/ARTI/ARTMA/ART-/IK/IKÇI/IKÇILIK/IKLIK/ILMA/IL-/INTI/INTILI/INTISIZ/IŞ/IŞLI/MA/MAZ/TI)
~ çık- (Trkm., TatK., Kırg., Alt., Tel.)
çıx- (Az.)
çiḳ- (Özb.)
şık- (Nog., Kzk., KKlp., Kaç., Şor.)
sık- (Sag., Kob., Bşk.)

Ç(> ş, s)I(>i)K(>x, q)-

çıkar-['(Birinin veya bir şeyin) çıkmasını sağlamak'

< ET. ***taşġar-*** < * ***taş*** 'dış'
~ çikar- // çikaz- (Özb.)

çıkı ~ çıkın 'Küçük bohça'
< ***çıġ-*** 'dürmek, paketlemek, bağlamak, bağlayıp kapamak'
+ ***-ı(n)***
KT, Uyg., KB. ***çig-*** 'bağlamak'
TT.: ÇIKI+ (LA-/LAN-/N)
An.ağl.: **çıkıla-** 'bohça yapmak' (*YKS*, 27); ***çıkın*** 'bohça' (Uşak)

Tü. > **Zaza.** *çıxını* (*ZTS*, 72)

çıkıntı 'Dışarı doğru çıkan şey'
< çık-(ı)ntı

Tü.> **Laz.** *çxindi* (*LTS*, 394)

çıkış '1. Çıkmak işi veya biçimi; 2. bir yerden çıkmak için kullanılan yer; 3. yükseliş, çıkış'
< ***çık-ış*** [< ET. ***taşık-*** = Çuv. *tuhiś-* < *tuh-* < **talk-* < **ta lık-*]
= Çuv. ***tuxaś*** < *tux* 'gitmek, yükselmek'
< **talk-* < **talık-* (= ET. *taşık-* 'dışarıya çıkmak' < ***taş*** 'dış')

çıkış-[1] 'Yetmek, kâfi gelmek'
< ***çık-(ı)ş-***
TT.: ÇIKIŞ- (MA/TIR-)

çıkış-[2] 'Birine sert sözler söylemek'
< ***çı(ı)ş-***
TT.: ÇIKIŞ- (MA)

çıkrık < OT. ***çıġrı*** 'çıkrık, değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkrığı ve her türlü makara' (DLT)
< * ***çī*** 'yansıma'+***kır-ık***
Uyg. (*İKPÖ*, 176): ***çiġarı*** (***çıġrı***?)
TT.: ÇIKRIK+ (ÇI/ÇILIK/LI/SIZ)

Tü. > **Kürt.** *çırık* 'pamuk eğirme âleti' (*KTS*, 56)

Nişanyan (*SS*,.93): **çıkrık** = *çıxrı* çıkrık, makara, daire (xi)
~ ? **Fa.** *çerxak* 'küçük çark' < *çerx*
YANLIŞTIR.

+çıl, +çın, +çır 'Hayvan adlarından hayvan adları yapan ek'
balıkçıl/balıkçın/balıkçır
çamurçıl/çamurçın
bardakçıl/bardakçın
bayırcın
bıldırcın
dokurcun

çılapça 'El yıkanan leğen'
< OT. ***çıl*** 'ıslak'+***a-p+ça***
~ Moğ. ***çilapçi*** 'Napf' (*KWb*.110)

Krş. DLT:***çılan-*** 'yaşlıktan ıslanmak'
çılaş- 'ıslatmakta yardım etmek'
çılat- 'ıslattırmak'

~ çilapça, çilapçi (Çağ.)
şılapşıl (Kzk.)
çılapçı (KKırg.)

Ç(>ş)IL+A+P+ÇA[~ +Çİ/+ŞIL]

çılbır[1] 'Yoğurtlu yumurta yemeği'
< ***çıl*** [/cıl/cil/çil] 'sulu'+***pı-*** [bi-/bu-] 'su ile karıştırmak'
+ ***-r***
An. ağl.: ***cılbır, cılbıra, cılkır, cilbir, cilbirti, çılbur, çilbir, çilbur*** (*DS.III*, 908); ***çılbır, cılbır, cılbir*** 'Yeni yavrulamış ineklere verilmek için undan sulu olarak hazırlanmış bir yiyecek' (s. 1171); ***cılfır*** 'Pancarlı pirinç çorbası' (s.910)

Ç(>c)I(>i)LB(>f)I(~İ,U)R

Tü. > **Kürt.** *cilbir*; **Srp.** *čimbur*

Nişanyan (*SS*, 93): **çılbır** ~ **Erm.** *tsvabur* 'yumurta yemeği' § *tsu* 'yumurta' + *abur* 'çorba, sulu yemek'

YANLIŞTIR. Çünkü, **çılbır**, yalnız 'yumurta' ile yapılan yemek değildir. '*Sulu*' ve '*karışık*' yemeklere de bu ad verilmektedir. Buna göre, sözcüğü **cıl** 'sulu; karışık'+**bu**-'karıştırmak'+ **-r** biçiminde ayırmak gerekir ki Ermenice ile hiç ilişkisi yoktur.

Eren (*TDES*, 89): < ?

çılbır[2] 'Yulara takılan ip veya zincir'
< Moğ. ***çilbuġur*** (*KWb*., 433; ***çilbūr*** (*Kow*., 2166)

Geniş bilgi için bk.T. Tekin, *Mak. I,* 145-146: Mongolian ***čilbuγur/ čulbuγur.***

An. ağl.: ***cılbır, çılbır, çılbur*** (*DS.III,* 909, 965, 1071) ~ ***çilbir, cilbir*** 'yular' (*DS.III,* 1213)

~ çilbur (Çağ.)
çilbūr (OT)
çilbir (Trkm.)
çilvir (Özb., Uyg.)
çılbır (Osm., Kırg., TatK.)
çulbur (Alt., Tel.)
çumbur (Tel.)
şılbır (Şor., Kzk., KKLp.)
sılbır (Bşk.)

Ç(>ş, s)I(>i,u,ū)L(>m) B(>v)I(>i,u)R

Moğ. > **Fars.**, **Rus.** (Doerfer, *TM EN,* 181; Eren, *TDES,* 89; Räsänen, *V* 108a)

çıldır-['Delirmek, aklını oynatmak'
< ***çıl** 'yansıma' + ***dır-***
DLT: ***çılrat-*** 'seslendirmek'
< **çıl+ra-t-*
TT.: ÇILDIR- (ASIYA/IŞ/MA/TMA/T-)

çılgı (hlk.) 'Kendine sahip olamayıp yerli yersiz konuşan (kimse)'
< * ***çıl*** 'yansıma'+***gı***

çılgı-[(hlk.) 'İstediği şeyi elde edemeyerek bozulmak'
< * ***çıl*** 'yansıma'+***gı-***

çılgın 'Aşırı devranışlarda bulunan, mecnun, deli'
< ***çıl** 'yansıma'+***gın***
TT.: ÇILGIN+ (CA/CASINA/LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***cılgısız, cılğısız, cılık, cılk, cılkısız*** 'terbiyesiz' (*DS. III,* 911) < ***cıl/çıl+gı+sız***

çın¹ 'Yansıma'
< OT. ***çıng ~ çing*** 'çınlama' (DLT)
DLT: ***çıng et-*** 'çınlamak'
çıngıl çıngıl 'bir şeyin çingil çingil ses çıkarması'
çıngrak 'gür ve pürüzsüz ses'
çıngra- 'çınlamak'
çıngrat- 'çınlatmak'

çın² 'Çokluk bildiren söz'
çın (/***çan/çıng/çıngır/çıngır/çınk/çim/çin/çing/çingir***) + **AYAZ** 'açık, mehtaplı, çok soğuk hava' (*DS.III,* 1179)

çın³ (hlk.) 'Doğru, gerçek'
= ET., OT. ***çın*** (*EUTS,* 61; DLT)

DLT: ***çındutur-*** 'caydırmak'
çıngar- 'araştırmak'
çınık- 'gerçekleşmek'
çınla- 'gerçeğini araştırmak'
çınlat- 'gerçekleştirmek'

çıngıl 'Küçük üzüm salkımı'
< Tü. ***çın+gı+l***
An.ağl.: ***cıngıl, cımbıl, cınkıl, ciltin, cimbit, cingil, cinkil, cirgil, cümbül, çılkım, çıngıl, çınkıl, çingel, çingil*** (*DS.III,* 920-921)

Ç(>c)I(>i)N+ *K(>g)I(>i, e)+L*
CIM+*BIL*
CİM+*BİT*
CÜM+*BÜL*
ÇIL+*KIM* < *çın(>m)+kıl*

~ şıngıl (Özb.)
şiŋgil (Kıbrıs ağzı)

Eren (*TDES,* 90) < Rum. **ἀτσίγγανο** 'kleiner Zweig; Stengel der Weintra ube nach dem Trocnen' (Tietze: *Gr* (1) 213: 30).
YANLIŞTIR.

NOT: Özbekçedeki **şıngıl** '*küçük salkım, çıngıl*', sözcüğün Türkçe olduğunu kanıtlamak için yeterlidir. [Eren 'Özbekçe **şıngıl** 'küçük salkım, çıngıl' biçimi düşündürücüdür.' diye bir not düşmüş, ne yazık ki düşünmekten öte bir yorum getirmemiştir. Hiç olmazsa **ç- > ş-** olmuş diyebilirdi.]
Ayrıca krş. OT (DLT) ***çıngıl çıngıl***

çıngırak 'Küçük çan'
Uyg. (İKPÖ, 177): ***çıŋratğu***

[*çıŋrat-ġu]
= **çıngrak** 'gür ve pürüzsüz ses' (DLT)
< ***çıng** 'yansıma' +**ra-k**

çınla-['*çın* diye ses çıkarmak'
< OT. ***çıngra-*** (DLT)
[< ***çıŋ**]

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 159: ***çıŋġıra-** > * **çıŋŋıra-** > ***çıŋı-ra-** > MK (= DLT) ***çıŋra-***

çıpçık (hlk) 'Serçe'
< ***çıp+çık*** 'yansıma'
~ çıpçık (Eski Kpç., TatK.)
çımçık (Kırg.)
sıpçık (Bşk.)
şımşık (KKlp.)

Ç (>ş, s)IP(>m)Ç(> ş)IK

çıplak 'Çıplak; yalın'
< ET. ***yabı-*** 'örtmek'
+ ***-l-(a)k***
ET: ***yabın-*** < *yabı-n-* (*EUTS*, 278);
(~ yabıdak ~ yabıtak) (DLT)
[> *yabılak* > **çabılak*
> **çapılak* > **çıpılak* > *çıplak*]
TT.: ÇIPLAK+ (LAŞMA/LAŞ-/LIK); ÇIRÇIPLAK+ (LIK); ÇIRILÇIPLAK+ (LIK)
An. ağl.: ***çılbak, çılbah, cılbak*** (*DS.III*, 1171) ~ ***çıplak*** 'fakir, züğürt'
~ cılanaş (Alt.) (*ATS*, 61)
çıplak (Trkm.)

Tü. > **Zaza.** *çipçiplax* 'çırılçıplak' (*ZTS*,73)

Eren (*TDES*, 90): < **çılba-** 'soymak' + **-k** (> **çıplak** [métathese ile]
Nişanyan (*SS*, 93): **çıplak** = *cıbıldak*

çır+ 'Çokluk, bütünlük bildiren söz; tamamen'
çırçıplak, çırılçıplak

Tü. > **Zaza.** *çir*: ***çirçiplax***; *çip*: ***çipçiplax*** (*ZTS*, 73)

çıray [TT'nde soy adı: *Gül Çıray*]
= Moğ. ***çiray*** 'Gesicht (des Menschen)'
~ çiray (Çağ.)
sıray 'yüz' (Bşk.)
şıray (Kzk.)
sıray (Hak., Yak.)

Ç(>c, s, ş)İ(~I)RAY

çırçır[1] 'Pamuğu çekirdeğinden ayırmaya yarayan alet'
< ***çır*** 'yansıma'+***çır***
krş. YUyg. **çırmak** 'tırpan' (*TUL*, 940)

Nişanyan (*SS*, 93): < **Erm.** *ç'arç'arel* 'çalkamak, dövmek, (pamuk) atmak' → ÇARÇUR
Nişanyan'ın Ermeniceye bağladığı söz de 'yansıma'dır.

çırçır[2] '1. Küçük pınar; 2. cırcır böceği'
< * ***çır*** 'yansıma'

çırçirok, çirok (hlk.) 'Destan'
< ET. ***yır***, bk. **yır**; krş. **cır**
~ yir (Çağ.)
cır (Kzk., TatK., Oyr.)
cir (Oyr.)
çir (Soy.)
çirik (Soy.)
sīr (Yak.) (Räsänen, *V* 201)

Y(>c, ç, s)I(~İ)R+*İK*

çırp-['(halıyı) silkelemek'
< ***çarp-***
TT.: ÇIRP- (ICI/ILMA/IL-/INIŞ/INMA/IN-/INTI/INTI-LI/IŞ/IŞMA/IŞ-/IŞTIRIL-/IŞTIRMA/IŞTIR-/MA/MACI/TIRMA/TIR-)

çırpala-[< ***çırp-ala-***

çırpı 'Dal, budak kırpıntısı'
< ***çir*** 'meyve kurusu' +***p-i***
TT.: *çalı çırpı* ikilemesinde
An.ağl.: ***çırpı*** '6 farklı anlamı var' (*DS.III*, 1188); ***çirpi, cırpı, çiliçirpi, çilimbiz, çilimpi, çilimpir, çiliŋgi, çilinti, çilpek, çilpik, çilpirti, çimki, çipel, çipri*** 'çalı çırpı' (*DS.III*, 1236-1237)
Krş. ***çiri*** 'Cansız ve kuru olan şey' (s. 1234)

ÇI(>i)RPİ
PRİ

~ çırpık (KKırg.)
çırbagal (Tel.)
çırbāl (Tel.)

Tü. > **Kürt.** *çırpı* (*KTS*, 57)

Eren (*TDES*, 91):YOK
Nişanyan (*SS*, 93):YOK

çırpın-['Çırpınmak'
< ***çırp-(ı)n-***
TT.: ÇIRPIN- (IŞ/MA/INTI/TI LI)
~ çırpın- (Az., Trkm.)
tipirli- (Uyg.)
tipirçilä- (Özb.)
tıpırsın- (Bşk.)
tıpırçın- (TatK.)

çırpış 'Çırpma'
< ***çırp-ış***

çırpış-['(kuşlar) kanatlarını oynatmak'
< ***çırp-(ı)ş-***
TT.: ÇIRPIŞ- (MA)

çıruk (hlk.), bk. **çürük**

Tü. ***çürük*** > **Kürt.** *çıruk* (*KTS*, 57)

çıt 'Yansıma'
< ***çıt***
TT.: ÇIT+ (ÇIT/ÇITLAMA/IR ÇITIR/ IRDAMA/IRDA-/DA-TIŞ/IRDAT-/IRDAYIŞ/IR PI-TIR/IRTI/KIRILDIM/LAMA/ LA-/LATILMA/LATIL-/LA-TIŞ/LATMA/LAT-/LIK/PIT)
An.ağl.: ***çitçit, çitbit, çitilik, çitlek*** 'çıt çıt, fermejüp' (*DS. III*, 1241)
~ çırt (Az., Kırg.)
çılt (TatK.)
şırt (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
şirt (Özb.)
sırt (Kzk.)

çıta 'İnce kesilmiş tahta, çıta'
= ET. ***çıda, cida*** 'süngü, mızrak' (*Uig.-Wb.* 20)
< Moğ. ***cida*** 'mızrak' (Kow. 2341)
An.ağl.: ***çıta parmak*** 'küçük parmak' (*DS.III*, 1192); ***çite, çit, çiti*** 'çorap şişi' (s.1241)

Eren (*TDES*, 90): **çıta** < 'Kökenini bilmiyoruz'
Nişanyan (*SS*, 93): **çıta** ~ ***Moğ. cida*** mızrak, kargı.

çıtak '1.Dağda yaşayan ve geçimini odun satarak sağlayan (kimse); 2. kaba, huysuz, kavgacı (kimse)'
< ***çıt+ak***

çıtçıt < ***çıt*** 'yansıma'
An.ağl.: ***çıdçıdı, çıddak*** 'çıtçıt' (*DS.III*, 1158)

çıtır 'Gevrek, çıtır'
< ***çıt*** 'yansıma' +***ır***
~ çıtır (TatK.)
çıdırman Tel.)
şıtırma(n) (Kzk.)
şıdırban (Şor)
sıdırban (Kaç.)
sıtır (Bşk.)

Ç(>ş, s)IT+(>d)IR+*M(>b)AN*

çıtırda-['Çıtırdamak'
< ***çıt** 'yansıma'+*(ı)r+da-*
~ çıtırda- (Az., Kırg., TatK.)
şıtırda- (Kzk., Trkm.)
şıtırla- (Kzk.)
şatırda- (Trkm.)
çirşillä- (Özb.)
çatır- (Kırg.)
satırda- (Bşk.)
sıtırz,a- (Bşk.)

çıtlık 'Çitlenbik'
< ***çıt** 'yansıma'+*lık*

çıv-[(hlk.) 'Atlamak, sıçramak'
< * ***çıv*** 'yansıma'
TT.: ÇIV+ (DIR-/GIN)

çıvdır-[(hlk.) 'Sapıtmak, delirmek, kaçırmak' (*YKS*, 28)
< ***çıv-dır-***

çıvgın (~ şıvgın) 'Ağaçların verdikleri yeni sürgün, filiz'
= OT. ***çiwgin*** 'yağlı, doyurucu, besleyici' (DLT)
< ***çiw-gün*** [+le-] (DLT)

ya da:
< ***çıv-*** [ET: ***çıvġa*** 'ökse çubuğu' *EUTS*, 62)]+ ***-ġın***

DLT: ***çiwgin aş*** 'besleyici ye-

mek'
çiwgin ot 'hayvanları semirten ot'
An. ağl.: ***çıvgın, cıvgın, civgin, çıvğın*** (*DS.III*, 120); ***çıvka, cıvka, çıvğa, çıvkı*** 'kavak ve söğüt ağaçlarının yeni sürmüş yumuşak ve ince dalları, budaksız, düzgün çubuk' (*gös.yer.*);

Eren (*TDES*, 91; *TD* 628, 291): < **çıv-** '(ağaç) filiz vermek' + **-ğın/+ğa**
Dankoff (*ALT*, 559): *şığva, şıvga, şıfka, şıvgın, şıfkın* < Erm.
YANLIŞTIR. Çünkü, OT'deki **çiwgin** sözcüğü **çıvgın**'ın Türkçe olduğuna kanıttır. /ç-/ > /ş-/ değişmesi Türkçede sık görülen fonetik bir olaydır.
(Eren de bu görüşe katılmaz (*TD* 628, s. 291)
Nişanyan (*SS*, 93): YOK

çıyan = çayan

[< * çaδ-an]
KB 4889: ***çad'an***; KE 66v5: ***çıdan***; LT 144: ***çıyan***; ŞS 150: ***çayan ~ çayan.***
Krş. Moğ. ***çaya*** 'böcek, haşere' (*Ramstedt 1935*:420)
TT.: ÇIYAN+ (LIK)
An.ağl.: ***ciyan, çiyan*** 'meyvelerde olan kurt' (*DS.III*, 1249); ***çayan, cağana, cağna, cahana, cana, cane, çağana, çiyangaç*** 'akrep; kırkayak, çıyan; yılan; midye' (*DS.III*, 1096)

Ç(>c)I(>i, a)Y(>ğ, h)AN[+*a/+e/+gaç*]

~ içyan 'akrep' (Trkm.)
çayan (eski Kpç.,Kırg.)
çıyan (eski Kpç.)
şayan (Nog., Kzk., KKlp.)

Ç(>ş)I(>a)YAN

Nişanyan (*SS*, 93):YOK
Eren (*TDES*, 91): < ?

çiber 'Güzel'
< Çağ., TatK. ***çiber*** 'güzel; güzel kız' > Çuv. *çiber* 'elveda' (M. Öner)

çibik, bk. **çepik**
çibin, bk. **cibin**

çiçek 'Çiçek; çiçek hastalığı'
= ET. (Uyg.) ***çeçek*** (*Alt.Yar.*)
~ OT. ***çéçek*** (DLT); ***çiçek*** (KB)

< çeç- (< seç-) + -ek
TT.: ÇİÇEK+ (Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/Lİ/LİK/SEVER/SİME/Sİ-/SİZ)
An. ağl.: ***çicik*** *ayı* "mayıs" (*DS III*, 1203)
~ çiçek (Gag.)
çiçäk (Az.)
çeçek (Kırg.)
çeçäk (Özb., Uyg.)
çäçäk (TatK.)
şeşek (Kzk.)

säsäk (Bşk.)
Ç(> ş, s)İ(~ E > ä)Ç(> ş, s)EK

Tü. > Moğ. *çeçek ~ seçeg* ; Fars. *çaçak* 'a rose' ~ *çīçak* 'the small-pox'; Kürt. *çiçek*; Tac. *çåçak, çeçak* (< Özb.); Ar. (Sur.) *çi:çekli* [soyadı] (*ALTK*, 55); Zaza. *çiçegı; çiçegın* 'çiçekli' (*ZTS*, 72)

Ramstedt (*KWb*. 248): < Tü. **seç-** [> **çeç-**] 'auflösen, einen Knoten lösen'
Eren bu görüşü destekler. (*TDES*, 91-92.)

çigan, bk. **çıgan**

çiğ¹ 'Çiğ, nem'
< OT. ***çī*** (T. Tekin)
DLT. ***çıla-*** 'yaşarmak, ıslanmak' < ***çī*** 'yaş' (DLT) + ***la-***
~ çık (TatK.)
çīğ (Trkm.)
ısık (Bşk.)
Eren (*TDES*, 95): YOK

çiğ² 'Pişmemiş, çiğ' ~ **çiy**
< ET., OT. ***yig~ yik*** (*EUTS*; *DLT*)
[< * ***yi:g*** (T. Tekin)]
TT.: ÇİĞ+ (LEŞME/LEŞ-/LİK)
An.ağl.: ***çiy*** 'ceviz, badem içi; pişmemiş sütten yapılan yoğurt' (*DS.III*, 1249); ***çiyleme*** 'çiğ köfte; Pişmiş sütün üstündeki kaymak, yağ' (gös.yer.); ***çimçiği, çimçik*** 'Pişmemiş' (s.1221) ***çig, çiğ, çiğce, çik*** 'yağ çıkarmak için biriktirilmiş çiğ süt' (s.1206)

~ çi (TatK.)
çi:ğ (Trkm.)
çiy (Az., Alt/*ATS*. 75)
çiyki (Kırg.: *çiykil çükö* '(et renkli) aşık kemiği; *kızıl çigil* 'kırmızı et'
şiyki (Kzk.)
siy (Bşk.)
si:k (Yak.)
= *çürüç* (Uyg.)

Clauson (*ED* 395a): < alıntı (kökeni ?)
Eren (*TDES*, 95) : < ?
Nişanyan (*SS*, 95): **çiy** = ***ET***. *çı* (xı), *çig* (xıı) yaşlık, nem.
ET. *çı*: ÇİSELE-, ÇİY

çiğdem 'Çiğdem çiçeği'
< ET. ***çigidem*** 'bir tür çiçek' (*EUTS*, 62)
< ?* ***çī*** 'yaş, *taze' [> *çiy*]

Fakat, DLT: ***çiydem*** 'yatağa doldurulan veya yağmurluk yapılan ince keçe'

An.ağl.: ***çiydam, çıvtan, çivtan, çiydem, çiyelem*** (*DS.III*, 1249)

Çİ(>ı)Y(/V)D(/T)E(>a)M(>n)

çiğin 'Omuz'
< OT. ***çik*** 'dik'+***(i)n***
= Çağ., EAT.: ***çigin***
TT.: ÇİĞİN+ (DİRİK)
An.ağl.: ***çiğin, ceğin, cığın, ciğin, ciğni, cimi, cine, ciyin, çeğin, çekin, çeyin, çiğil, çiğn, çiğne, çiğni, çin, çini, çiŋil, çinin, çiŋiz, çinŋi, çiyil, çiyin, çiyn, çizin, çöğin*** '1.omuz; 2.hayvanların sırtındaki etli kısım' (*DS.III*, 1207-1208)

CEĞ+*İN*
CIĞ+*IN*
CİĞ+*İN/Nİ*
CİM+*İ*
CİN+*E/YİN*
ÇEĞ+*İN*
ÇEK+*İN*
ÇEY+*İN*
ÇİĞ+*İL/N/NE/Nİ*
ÇİN+/*İ/Dİ*

ÇİD+*İZ*
ÇİY+/*İL/N*
ÇİZ+/*İN*
ÇÖĞ+/*İN*

Ç(>c)İ(>ı, e,ö)Ğ(> y, m, n, ŋ, z)

+*İ*
+ *İ(>ı)N/+İL/+İZ*
+[Y]*İN*
+*N*
+*NE*
+*Nİ/+Dİ*

~ çiyin 'kürek kemiği, omuz' (Az.)

Tü.> **Kürt.** *çin* 'omuz'(*DAO*, 124)

Eren (*TDES*, 94): YOK

çiğit (hlk.) 'Çekirdek, özellikle pamuk çekirdeği'
= OT. ***çigit*** 'pamuk çekirdeği' (DLT)
< OT * ***çik*** [*çikin* 'üzüm bağlarında biten hayvanların yediği başaklı bir ot'<**çik+in* (DLT)] ***+it***
TT.: ÇİĞİT+ (Lİ)
An.ağl.: ***çiyit, çivit, çiyo, çiyt*** 'pamuk tohumu, çekirdeği' (*DS.III*, 1250); ***çiğit, cığıt, cigit, ciğit, civit, ciyirt, çığıt, çigit, ciyirt, çığıt, çigit, çiğid, çiğirt, çiit*** 'çekirdek' (s. 1209); ***çivit*** (*TMES*, 72)

Çİ(>ı)G(>ğ, y)İ[*R* 'türeme']**T(>d)**

~ çiyid (Az.)
çigit (Trkm., Kırg.)

Özb. >**Tac.** *çigit*

Doerfer (*CAJ 37*: 41): < İran kökenli bir ögedir.
YANLIŞTIR.

çiğne¹-[(~ **çiyne-**) '(ağızla) Çiğnemek'
< OT. ***çik-ne-*** (KB)
~ EAT. ***çéyne-***
TT.: ÇİĞNE- (M/ME/NE-/NEMİK/NEMİK/MLİK/NİŞ/NEN ME/NEN-/TME/T-/YİŞ)
An.ağl.: ***çiynem*** 'lokma'; ***çiynelemek*** 'çiğnemek' (*DS.III*,

1251); ***çiynek*** 'topuğuna basılarak giyilen ayakkabı'
~ çiynä- (Az.)
çeyne- (Trkm.)
çäynä- (Özb., TatK.)
çayni- (Uyg.)
çayno- (Kırg.)
şayna- (Kzk.)
säynä- (Bşk.)

Ç(>ş, s)İ(>a, e, ä)YNE(>a, ä, i)-

çiğne-²['(ayakla) çiğnemek'
< ET. ***çik-ne-***
~ çığnamag (Az.)
çäylimäk (Uyg.)
= *tepälä-* (Özb.)
depele- (Trkm.)
tepsöö (Kırg.)
tapta- (Bşk., Kzk.)
taptoo (Kırg.)
iz,i- (Bşk.)
bas- (TatK.)
basala- (Trkm.)

çiğnem 'Bir parça, çiğnemlik'
~ **çiynem, çeynem**
< ***çiğ-*** [< **çik-*] + ***-ne-m***
'fiilden *birim* anlamında ad yapan ek'
Bk. **çiğne-**

çiğseme, çiğsime (hlk.) 'Kusacağı gelme; korkuyla karışık ürperme' (*YKS*, 28)
< ***çik-se-me***

çil¹ 'Bere, deride oluşan leke; benek'
< ET. ***çil***
TT.: ÇİL+ (LENME/LEN-/Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***çil, çilçapar*** 'yeşile çalar mavi renk' (*DS.III*, 1213); ***çil*** 'üstü benekli yaban kekliği' (s.1213)

Tü. > **Kürt.** *çir* 'çil keklik' (*DAO*, 124) < ***çil*** [-l > -r değişimi]

çil² (*çil çil* altın)
< ***çıl*** 'yansıma'

çil³ 'Orman tavuğu gillerden bir kuş; bir tür keklik'
< ***çil*** 'bere, benek'

çile-['Yağmur çiselemek'
< OT. ***çıla(n)-*** 'yaşlıktan ıslanmak'; ***çılaş-, çılat-*** (DLT) ~ ***çile-*** 'yaşartmak, ıslatmak' [< ***çıla-*** < ***çī+la-*** 'nemlenmek']
TT.: ÇİLE- (NTİ)
An.ağl.: ***çilemek, çilenti, çilibik, çilpik*** (*DS.III*, 1217); ***çilesi-*** (*YKS*, 28)

çilek 'Çilek'
< ET. ****yiδläk, *yigläk***
(Räsänen, *V* 202)
TT.: ÇİLEK+ (Çİ/ÇİLİK)
~ çiglek (Nog./Yeni Nog. YOK)
çigelek (Trkm.)
çiyäläk (Az.)
çistek (Hak.)
dyistäk (Koyb.)
śirla (Çuv.) (> Mac. *szöllő* 'Weinbeere')
yilek 'yemiş' (Yeni Nog.,Tat.)
yir yiläği (Bşk.)
yiglek (Leb.)
yīlek (Oyr.,Tel.,Kmd.)
cir cilägi (TatK.)

Ç(> dy,y,ś,c)İ(>i, ī)[*GE*]LEK
YELEK
Yİ[*G*]LEK

~ Moğ. ***ced-gene*** 'Erdbeere' (*KWb*. 471)
Moğ. ***jedegene*** '(Name) einer Beerenart) Himbeere (?)' (Ramstedt, *KSz*. 15:143)

Tü.>**Fars.** *çigalak* (Doerfer, *TM EN*, 1110) ~ *çiyālak* ;
Tü. > **Ar.** (Lüb.) *şilek*; (Mıs.) *şili:k*; (Sur.) *şelak* (*ALTK*, 53)

Nişanyan (s.94): **çilek** ~ **ET.**? *yilek/ciğlek/çiğelek*
Räsänen (*LTS* 226-227; *V* 202 b); Musayev (*LTJa* 252); Tumaşeva (*STST* 77, 247): < Alt., Tel., Kumd. **yīlek**
Eren, bu görüşü "*ses açısından olanaksızdır*" diye reddeder.
Eren (*TDES*, 93): < Ana Tü. ***yedlek**

Eren ***TDES*** adlı eserinin 92-93. sayfalarında **çilek**le ilgili geniş bilgi verir.

çim 'Bahçelerin yeşillendirilmesinde kullanılan çok yıllık bitki,

çimen'
= ET. ***çım*** 'yakıt olarak kullanılan kuru yosun' ~ OT. ***çim*** 'ayrık otu' (DLT, KB)
< *çim+en*
TT.: ÇİM+ (LEME/LE-/LENDİRME/LENDİR-/LENME/LEN-/LEYİŞ)
~ çim (Özb., Uyg.)
çım (Kırg.)
şım (Kzk.)
= *çemen* (Trkm.)
çiräm (TatK.)
siräm (Bşk.)

Tü. > **Kürt.** *çim* (*KTS*, 57)

Ç(>ş)İ(>ı)M

çim-['Yıkanmak'
= ET. ***çom-*** 'batmak, dalmak' (*EUTS*, 65)
~ OT. ***çum-*** ~ ***çöm-*** (DLT)
< *çi(/o/ö/u)m-*
DLT: ***çum-*** 'insan suya dalmak'
çumruş-
çumtur-
çumur- 'suya dalıp batırmak'
çumuş-
çumuşluk 'aptesane'
çun- ~ ***yun-*** 'yıkanmak'
çömgen 'her zaman dalan'

Ç[<Y]Ö(~U)M(>N)-

Uyg. (*İKPÖ*): ***çomur-*** 'suya gömmek, batırmak'
An.ağl.: ***çimdirmek, cimcim et-, cimdirmek, çimirmek, çimlemek*** 'yıkamak' (*DS.III*, 1222);***çimecek, cimecik, cinevi, çimek, çimelge, çimetlik, çimişlik*** 'banyo'
çim-, cambak et-, cim-, cin-, cummah, cum-, çin-, çum-, çüm- 'yıkanmak' (s.1224)
~ çöm- (Hak., Alt., Uyg.)
çömülǖ (Kırg.)
çöŋ- (Salt.)
çumu (TatK.)
çumkū (Kırg.)
çüm- (Trkm.)
cum- (Az.)
sumıv (Bşk.)
süŋgü- (Uyg.)
süŋgüv (Kzk.)
şuŋ- (Alt.) 'dalmak, batırmak' (*ATS*, 163)
şoğı- (Trkm.)

Tü. > **Kürt.** *çim-* (*DAO*, 124)

Ç(>c, ş)O (>ö, u, i)M(>ŋ)-[

Eren (*TDES*, 94): YOK

Hamilton: < * ***çom-*** + -°***r-*** 'ettirgen eki'

Nişanyan (*SS*, 94): **çim[mek** = ***ET***. *çömmek* (Hak xı), *çimmek* (Oğuz xıv) < ? ***onom.*** * *çim*

çimçek (hlk.) 'Serçenin büyük türü'
< *çim* 'yansıma'+***çek***
çimdik 'Çimdik'
= ET. ***çimdi-*** 'çimdiklemek'+ ***-k***
KT.,Uyg.,DLT,ME,HF,KE,CC.: ***çımdı-***
< *çım/çim* 'yansıma'+***di-k***
TT.: ÇİMDİK+ (LEME/LE-/LENME/LEN-)
~ çimdik (Az.)
çimdaş (Uyg.)
çimçiläş (Özb.)
çimitü (TatK.)
çümmük (Trkm.)
çımçū (Kırg.)
şımşuv (Kzk.)
simtiv (Bşk.)

ÇİM+*DİK/+DAŞ/+ÇİLÄŞ*
ÇIM+*ÇŪ*
ÇÜM+*MÜK*
ŞIM+*ŞUV*
SİM+*TÜV*

~ Moğ. ***çimçi-***

Nişanyan (*SS*, 94): <? **Onom**. **çim*

çimdir-¹['Yıkatmak'
< OT. ***çum-tur-***
Bk. **çim-**
çimdir-²['Çimdiklemek'
< *çimdi-r-*
çimen 'Çim, çimen'
< OT. ***çümgen*** 'çimenlik, ay-

rık otu' (DLT)
TT.: ÇİMEN+ (Lİ/LİK)
An.ağl.: ***çimeç, çimeş, cimeş*** 'çimen, kısa ot' (*DS.III*, 1223)
~ çimän (Uyg.)
çemen (Trkm.)
çämän (Az.)
= *çäçilgän ülän* (TatK.)
säsilgän ülän (Bşk.)
şımdak (Kzk.)
kök maysa (Kırg.)

Tü.> **Kürt.** *çimen* (*FKT*, 30; *KTS*, 58)

Eren (*TDES*, 94): YOK

Nişanyan (*SS*, 94): **çimen** ~ ***ET.*** *çimgen* 'çayır, otlak (xi)' < ÇİM
***Fa.** *çemen* muhtemelen Türkçeden alınıtıdır.

çimlen-['Çimlenmek, çimenlenmek'
< ***çim+le-n-***

çinekop 'Lüfer balığının küçüğü'
< ***çene+kop*** [*kopar-* fiili]

Tietze (*TETTL*, 519): < ***Tk.*** *çene* ve ***Yun.*** *kóptō* κοπτω 'kesmek'

çingene, bk. **çıgan**
An. ağl.: ***cingan, cıngan, cıngana, cingen, cingit, cinğit, cinka, çingit*** 'çingene' (*DS.III*, 978)

Nişanyan (s. 94): ***çingene*** ~ **Yun.** *tsingána* τσιγγάνα [f.] "çingene", ***Rom*** ~ **OYun.** *atsingános*
*Muhtemelen eski bir Anadolu dini topluluğunun adı olan Yunanca sözcük bugünkü anlamıyla ilk 1378'de kaydedilmiştir. **Yun.** *tsingános* : ÇINGAR, ÇİGAN, ÇİNGENE.
NOT: Nişanyan'ın DLT'teki ***çıgany/çıgayn*** 'fakir, yoksul' sözcüğünden habersiz olduğu anlaşılıyor. Bu sözcük XI. Yüzyılda Türkçede kullanılmıştır. (bk. DLT)

TS.I, 312: < ***Far.*** **çingāne**

çip+ 'Çok anlamında ön sözcük'
çipçiğ 'çok çiğ'
çipçilli 'çok çilli'
çipçirkin 'çok çirkin'

Tü. > Kürt. *çiptazi* 'çırılçıplak' (*DAO*, 124)

çipik, bk. **çepik**

çipil '(göz için) Ağrılı ve kirpikleri dökülmüş'
= EAT. (XIV.yy) ***çepel/çipil*** 'kirli'
< ? ET. ***çelpek*** 'göz çapağı, pislik' [> * *çekpel* > *çepel* > *çipil*]

çir (hlk.), bk. yır, cır

Tü. > **Kürt.** *çîrok* 'cır, tır, türkülü masal' (*FKT*, 29; *KTS*, 58)
< Tü. **cır**

çise-[~ **çisele-**['İnce yağmur yağmak' [<* ***çēs*** 'çise, duman' (T. Tekin)] +***e-le-***
An.ağl.: ***çis, çise, çisa, çisek, çiseme, çisen, çisengi, çisenti, çisin, çisinti, çişe, çişengi, çişenti, çize*** 'ince yağmur' (*DS. III*, 1239); ***çişkin, çişemük, çiysemük*** 'sisli ve yağmurlu hava'; ***çiskinlik, çiskünlük*** 'yağmur sonundaki ıslaklık' (s.1240)

ÇİS+*A/E/EK/EME/EN/ENGİ/ENTİ/İN/İNTİ/KİN/KİNLİK/KÜNLÜK/EMÜK*
ÇİŞ+*E/ENGİ/ENTİ/EMÜK*
ÇİY+*SEMÜK*

~ çi:sŋe- 'çiselemek' (Trkm.)
çisŋele- (Trkm.)
çisälä- (Az.)

ÇİS+*ŊE-[LE-]/ÄLÄ-*

= *sebelöö* (Kırg.)
sibälä- (TatK.)
sirkire- (Kzk.)
hibälä- (Bşk.)

Eren (*TDES*, 94): YOK

Nişanyan (*SS*, 94):**çisele[mek** (xıv) < * *çisemek* hafifçe yağmak, ıslatır gibi olmalk < ÇİY
* Sürekli ve kararsız eylem belirten *-ele-* ekiyle.

çiş '(Çocuk dilinde) Sidik'
= ET, OT. ***çiş çiş*** 'kadın çocuğu işetmek istediği zaman söyler' (DLT)
< ****yansıma***
An.ağl.: ***çişle-*** 'çocuk işemek' (*DS.III*, 1240)
= *sidik* (Az.)
bala sidigi (Kzk.)
bala sidiği (TatK.)
bala siydigi (Kırg.)
bala siydiği (Uyg.)

bala hiyziği (Bşk.)
bålä siydigi (Özb.)
çāğa si:ydiği (Trkm.)

çit 'Kamıştan veya dikenden yapılmış duvar, çardak'
= ET., OT. ***çıt, çit*** (DLT)

< *çıt*

TT.: ÇİT+ (LE-)
An.ağl.: ***çit*** (*DS.III*, 1240)
~ çet 'uç, yan' (Trkm., Kırg.)
çit (Türkî, TatK.)
çitän (TatK.)
çitan (Uyg.)
çetän (Özb.)
sitän (Bşk.)
çik (TatK.)
şek (KKlp.)
şet (Nog.)
şıt (Kzk.)

Tü. > **Kürt.** *çit* (*FKT*, 30; *KTS*, 58)

Ç(> ş)İ(>e)T(>k)

çit-['Takmak, yerleştirmek fiilinin varyantı'
< ET. ***çat-*** 'birbirine kenetlemek, yapıştırmak' (*EUTS*, 60)

çitele-[,bk. **çitile-**

çiten 'Saman taşımak için kağnılara konulan büyük sepet veya çit'

< *çit+(e)n*

An.ağl.: ***çeten, çiten*** 'küçük sepet, küfe' (*DS.III*, 1242)

çitil 'Sebze fidesi; sitil, şitil'

< *çit-(i)l*

çitile-['(çamaşırı) elle uğmak'

< *çit-+-ele-* 'ardardalık bildiren ek'
= *işḳalämåḳ* (Özb.)
ışku (TatK.)
ışkıv (Bşk.)
uvkalav (Kzk.)
uu (TatK.)
yūvmak (Trkm.)
ıvıv (Bşk.)
ezip cū (Kırg.)

çitle-[, bk. **çitile-**

çitlembik 'Melengiç'

< *çıt/çit* 'yansıma'+***le-n-bik***
An.ağl.: ***çitlembek, citlenbik, çitlemik, çitlemük, çitlenbek, çitlik, cırtlambuk, citirmek*** (*DS.III*, 1246)

CİT+*İR-MEK*
ÇİT+*LİK*
ÇİT+*LE-M/N-Bİ(>e)K*
-MİK/MÜK
CI[*R*]**T**+*LA-M-BUK*

Eren (*TDES*, 95): YOK

Nişanyan (*SS*, 95): **çitlembik** = *çıtlamık/çıtlayık/çatlaguç* yaban sakızı ağacının yemişi (XVI) < ? ***onom*** *çıt* → ÇIT

çitme (hlk.) 'Çifte'

< *çit-me*

An.ağl.: ***çitme, citme, çitmük*** (*DS.III*, 1246)

çitmik 'Çimdik'

< *çimdi-k* [métathese ile]

çivi 'Çivi, mıh'
< OT. ***çıbık*** [>*çıbı*>*çıwı*>*çıvı* > *çivi*]
TT.: ÇİVİ+ (Cİ/CİLİK/LEME/LE-/LENME/LEN-/LETME/LET-/Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***çüy, çüyü*** (*DS.III*, 1310)
~ çiv (Az.)
çüy (Trkm., TatK.)
çöy (TatK.)
söy (Bşk.)
şüy (Nog.)
çege (Kırg.)
şege (Kzk., KKlp.)

Ç(>s)İ(>ö, ü)V(~ Y)
Ç(>ş)EGE

Nişanyan (*SS*, 95): **çivi** tahta çivi, kama (XVII) ~ ?
Eren (*TDES*, 95): Görüş belirtmez, '*İtalyancadan alındığı yolundaki sav yanlıştır.*'der.

çivit 'Çamaşıra katılan mavi renkli toz boya'
= OT. ***cüvüt, çüvüt, çüwüt*** 'boya' (DLT): ***kızıl çüwüt, al çüvüt, kök çüvüt, yaşıl çüvüt, sarıg çüvüt***

< ***ç(>ş)üb(>w, v)+(I)t***
Krş. OT (DLT) ***çuwşa-*** 'kaynamak ve köpüklenmek' [*Çamaşır kaynatılırken* **çivit** *konulur*]
TT.: ÇİVİT+ (LEME/LE-/LEN-/ Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***çivit*** 'bir tür ot' (*DS.III*, 1248)
~ çibit 'toprak boya' (Trkm.)
şivit 'aşı boyası' (Tuv.)

Tü. > **Sırp.** *čìvit* (Skok: *EtRj* 1:330); **Ar.** (Ir.) *çivi:t* (*ALTK*, 56); **Kürt.** *çıwıt* (*DAO*, 123)

Räsänen (*V* 112b): < ? Uyg. **yipin, yipün**
Nişanyan (*SS*, 95): **çivit** = *çüvit* kök boya, boya (xı)
Clauson (*ED*, 395 a): < ? "alıntı"
Eren (*TDES*, 95): Görüş belirtmez

çiy, bk. **çiğ²**
çiyan ~ çayan < ET. ***çaδan*** "akrep"
bk. **çıyan**

Tü. > **Kürt.** *çiyan* (*DAO*, 125)

çiye 'Vişne'
< Moğ. ***çiye***
An.ağl.: ***çiye*** 'kabuklu meyvelerin içi; fasulyenin içi; çam kozalağının tohumu' (*DS.III*, 1250)
~ çiye (AH.)
çiyä (TatK.)
çiye, çɛye (TatK.)
çie (Küer.) (Räsänen, *V*; *TLKS*)
siyä (Bşk.)
şiye (Kzk.)

Ç(>s, ş)İYE

çiyit, bk. **çiğit**
çiyleme 'Yağmur çiselemek'
< ***çiğ+le-me***
çiyne-[, bk. **çiğne-**
çiz-['Çizmek'
= ET., OT. (DLT,ME,NF) ***çız-***
< ***çız-***
TT.: ÇİZ- (DİRME/DİR-/ECEK/ ELGE/GE/ Gİ/ GİLEME/GİLE-/ GİLEN-/ GİLEŞ-/ GİLİ/GİLİK/ GİSEL/ GİSİZ /İ/ İCİ/ İK /İKLİ/ İKTİRME/İKTİR-/İLİ/İLİŞ/İL-/ İM/İMCİ/İNTİ/İŞ/ME)
çizgi 'Çizgi, hat'
< ***çiz-gi***
~ çizgi (Az.)
çizıḳ (Özb.)
cızığ 'çizgi' (Ker.) (*Kr.TS*, 109)
çızğı (Trkm.)
çızık (Trkm.)
sızık (Kzk., Kırg., TatK.)
sızıḳ (Uyg.)
hız,ık (Bşk.)

Tü. > **Kürt.** *çızgi* (*DAO*, 123)

Ç(>c, s, h)İ(~I)Z-*Gİ/IĞ/IK*

çizme 'Uzun konçlu ayakkabı'
< * ***çek-*** 'çözmek'+ ***-me***
~ cızma (Ker.) (*KrTS*, 109)

Tü.> **Blg., Srp.** *čizma*; **Arn.** *çizmë;* **Rumen.** *cismă*; **Mac.** *csizma* (< Srp.); **Ar.** (Mıs.) *gezmë, gazma*; (Cez.) *cuzma*; (Sur.) *cezma*; (Fil.) *çezme*; (Lüb.) *cizma* (*ALT K*, 55); (Lüb.) *cazmāti:*; (Mıs.) *cazmaci:*; (Sur.) *cizmāti:* 'çizmeci' (s.56); **Fars.** (*TMEN*, 1081)

= *çäkmä* (Az.)
ä:dik (Trkm.)
etik (Özb., Kzk.)
(kün) *itik* (Bşk., TatK.)
ötük (Kırg., Uyg.)[Bk. **etik**]-

Nişanyan (*SS*, 95): **çizme** = *çizme edik* "uzun konçlu ayakkabı" (XVI) < ? *çizmek²/çézmek* "çözmek" (XVIII) → ÇÖZ-
* Belki "bağcıklı çizme" anlamında.

çoban [~ Sümer. **sipad** (Tuna, 11)]
= OT. (DLT) ***çupan*** 'Köy büyüğünün yamağı, gizir'
~ OT. (*DLT*, 402); *MA*. 136; *Hs. Ş*. 2384; *NF*. 318-16; *Çrh*. 70; *Pd. C*. 290: ***çoban***
TT.: ÇOBAN+ (ALDATAN/LA MA/LIK)
~ çoban (Az.)
çopan (Trkm., Uyg.)
çopân (Özb.)
şopan (Kzk.)

çaban (Kırg.)
çapan (Bşk., TatK.)

Ç(>ş)O(>a)B(>p)A(>å)N

= *koyçu* (Kırg.)
koyçi (Uyg.)
sarık kötüçisi (TatK.)
harık kötövsi (Bşk.)

Menges (*WZKM*, 70:39): < Sogd. veya Pehlevî: *xšu-pān, tšu-pan* kökenli eski bir alıntı.

Eren (*TDES*, 96): < Fars. **çōbān, şōbān, şuvān < gōbān** [< ***gan, gō** "caw"+ ***-bān*** "keeper"]

Nişanyan (*SS*, 95): **çoban** ~ ***Fa.*** *şubān/çubān* = ***OFa.*** *şpan* reis, öncü, köy yöneticisi = ? ***Ave *fşupān*** mal-güden → -BAN

TS.I, 316: ***Far. şobān, şubān, şebān***

ÇOBAN sözcüğünü *xšuban, tšuban, şuvān, gōban, şobān, şubān, şebān, şübān, çübān* = *fşupān* gibi köklerde arayanlar, niye Türklerin *çoban* ~ *çulpan* sözcüklerine itibar etmezler acaba!

çocuk 'Küçük yaştaki oğlan veya kız'
= OT. ***çocuk*** 'domuz yavrusu, her şeyin küçüğü' (DLT)
< ****çōç*** 'yansıma'+***(u)k***

~çoç~şoş~şuş~sus~sos
'yansıma' +***uk*** [metathese ile: ***+ka+ko*** > ***+uk***]

TT.: ÇOCUK+ (ÇA/ÇU/LAŞ-MA/LAŞ-/LAŞTIR/LU/LUK/SU/SULUK/SUZ/SUZLUK)
An. ağl.: ***çoçka*** 'domuz'(*DS. III,* s.1256); ***çoşka /çoşga*** 'domuz yavrusu' (s.1274); ***çoçka*** 'bebek, çocuk' (*DS.III*, 1033) ***çocuk, çucul, çücük, çüçük, çüçül*** 'kuş yavrusu, körpe' (s. 1021-1-22)
~ çoçko 'evcil domuz' (Kırg.) (*KS.I*, 276)
çoçko 'domuz' (Alt.)
erkek çoçko 'kısır erkek domuz'
çoçkonun balazı 'domuz yavrusu' (*ATS*, 76)
çoçka (Özb.)
çuçka 'domuz' (TatK.)
şoşka (Kzk.)
çocık 'bala' (*TTAS,III*, 1981: 448)
çokça (Uyg.) 'domuz' (*Necip*, 1995: 84)
çoçha 'domuz yavrusu' (Krç.-Blk.) (*Pröhle*, 1991, s.29)
çocuk (Az., Gag.)
cucuk (Özb.)
çucık (TatK.)
cocuk (Trkm.)
çoşak (Kzk.)

Ç(>c, ş)O(>u)C(>ş)U(>ı, a)K

Tü.> **Rus.** *çuçka*; **Zaza.** *çêl û çûk* 'çoluk çocuk' (*ZTS*, 65); **Kürt.** *çûcık* 'civciv, küçük kuş' (*DA O*, 129), *çuk* 'kuş' (*FKT*, 30)

= *uşag* (Az.)
bala (Bşk., Kzk, Kırg., TatK., Uyg.)
bala-şağa (Kzk.)
bålä (Özb.)
çāğa (Trkm.)

Nişanyan (*SS*, 95): <?> ***Fa.*** *cūcek* → KÜÇÜK
A.Vefik Paşa (2000, s.84): < *cücük*
T.Tekin: <***çōçuk /çōçka***
H.Eren (TDES,76): < ***Fars.*** (Eren bu görüşünü J.Deny ve G.Doerfer'e dayanarak belirtir.)
Tietze (*TETTL*, 525): < ***Çağ.*** *çocuk* 'domuz yavrusu'
Brockelmann (*IGM* 18.§ a): < **çuçka** (sic!) hayvan adlarında sıklıkla görülen bir çağırmalıktan
Doerfer (*TLT* 397): < **çoçka** "expressiv" bir söz.
Räsänen (*TLT* 200): ***Tat.*** **çuçka**, Çuv. **sısna** ile karşılaştırır.
Hikmet Koraş, "Çocuk Kelimesinin Etimolojisi", ***Diriözler Armağanı***, Ankara 2003, s.195-213): < ***çōcuk/çūcuk < çācuk < çağacuk < çagacuk***)

çoğal-['Çoğalmak, artmak'
< ***çok+al-*** krş. **çokar-**
TT.: ÇOĞAL- (MA/TIM/TIŞ/TMA/T-)
~ çohal- (Az.)
= *art-* (Bşk., TatK., Uyg.)
köpel- (Trkm.)
köpäy- (Uyg.)
köbey- (Kzk.)

köböy- (Kırg.)
kübäy- (TatK.)

çoğan, bk. **çöğen**

çoğanak, bk. **çöğenek**

çoğu 'Ekseri'
< ***çok+u*** '3. tekil kişi eki'

çoğul 'Çoğul, çokluk'
< ***çok+(u)l***
TT.: ÇOĞUL+ (CU/CULUK/ LA-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/ LUK)

çoğumsa-['Çok görmek, çok bulmak'
< ***çok+(u)m-sa-***
TT.: ÇOĞUM+ (SAMA/SA-)

çoğun 'Çok kez, sık sık'
< ***çok+(u)n***
TT.: ÇOĞUN+ (CA/LUK/LUK LA)
An.ağl.: ***çoğunca, çoğuncak, çoğuncalık, çoğuncası, çokcala, çokcalı, çokcalık, çokcana, çokcıla, çokcılın, çokçala, çokçalam, çokçalası, çolçalık*** 'çok kez' (*DS.III*, 1257)

ÇOĞ[<K]+*UNCA*
+*UNCAK*
+*UNCALIK*
+*UNCASI*
ÇOK+*C(~Ç)ALA[+SI]*
+*CALI*
+*C(~Ç)ALIK*
+*CANA*
+*CILA*
+*CILIN*
+*ÇALAM*

çoğurcuk 'Sığırcık, çekirge kuşu'
< ***çoğur+cuk***
An.ağl.: ***çoğur*** 'bir tür çoban düdüğü' (*DS.III*, 1258)

çok 'Çok, az'ın karşıtı'
< ET. ***çok/çoh***
DLT: ***çok*** 'kötü, alçak'
çok+ra-ş- 'çoğalmak'
çok+ra-ma yul 'suyu çok olan'
TT.: ÇOK+ (ÇU/LUK/RAĞAN RA-/SA-)
An.ağl.: ***çok, çoh, coh*** (*DS.III*, 1258)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *şūk yāşā* 'çok yaşa' (*ALTK*, 56)

~ çoh (Az.)
= *köp* (Kzk.,Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
küp (Bşk., TatK.)

çok-['Üşüşmek, çokuşmak; kalabalık etmek'
= OT. ***çok-*** 'süzülüp inmek, konmak, çullanmak' (DLT)

çokal 'Eskiden savaşlarda giyilen demir gömlek'
< ?***çoğ-*** 'sarmak, sıkı bağlamak' (Tryarski: *Altaistic studies*, s. 179)
DLT.: ***çoğ-*** 'sarmak, sıkı bağlamak'
An.ağl.: ***çoka*** '1.tarla ve bağlarda taş yığını; 2.köylü dokuma ve örgüsünden yapılan ceket' (*DS.III*, 1259);
çokal 'duvar' (s. 1259)
çokal 'çaput, paçavra'

çokar-[(hlk.) 'Biriktirmek, toplamak', Krş. **çoğal-**
< ***çok+ar-***
= OT. ***çoğlan-*** 'toplanmak' (DLT)
An.ağl.: ***çokuş-, çoğalaş-, çoğallaş-, çuhuş-, çokalaş-, çokaş-, çokeş-, çoknaş-, çokraş-, çokur-, çukuver-, çoŋ-, çon-*** 'toplanmak, birikmek, üşüşmek, kalabalık etmek' (*DS.III*, 1261)

çokça 'Daha çok'
< ***çok+ça*** 'sıfattan sıfat yapan ek'

çokçu 'Çokçuluk felsefesini benimseyen (kimse)' (*TS I*, 319)
< ***çok+çu***

çokrak 'Suyu çok olan kaynak, pınar, kaplıca'
< OT. ***çokra-*** '(pınarda su ve tencerede bir şey) kaynamak' (DLT) + ***-k*** [< * *çorkra-* < *

çorkıra-]
DLT.: ***çokra-, çokraş-, çokrat-***; ***çokrama yul*** 'suyu çok bol olan, kaynayan, fışkıran kaynak'
Uyg.: ***çoḳrut-, çoḳurat-*** 'kaynatmak, fokurdatmak'
Osm.: ***çokra-*** 'kaynamak'
An.ağl.: ***çokrak*** 'menba, pınar, kaynak'; ***çokra-, cıkrı-*** 'mide ekşimek, kaynamak'; ***çokra-*** 'tencere içinde yemek kaynamak' (*DS.III*, 1261); ***çokratma*** 'pişmiş mısır, buğday'; ***çokrat-*** 'kaynatmak, pişirmek'
~ çokrak (CC., Krm.) < *çokra-k* < ***çorkra-* < ***çorkıra-***

çokur (hlk.) 'Çevresine göre aşağı çökmüş, oyulmuş' (*YKS*, 29)
< ET. ***çök-*** (*EUTS*, 65; DLT)
+ ***-(ü)r***
Krş. **çukur**

çokuş-[(hlk.) 'Üşüşmek, üstüste binercesine üşüşmek' (YKS, 29)
< ***çok-*** (DLT)+***-(u)ş-*** [*işteşlik eki*]

çol, bk. **çöl**

çolak 'Çolak, eli veya kolu sakat'
= ET.(Uyg.) ***çolaḳ, çoluḳ*** ~ *çoluġ* (*EUTS*, 64) ~
OT. ***çolak, çoluḳ*** (DLT)
< ***çol-*** 'sakatlanmak'
+ ***-(a)k***
TT.: ÇOLAK+ (LIK)

Tü.> **Kürt.** *çokal* (*DAO*, 126) [**-l-** ~ **-k-** uzak göçüşmesi ile]; *çolak* [***dest-ı mın çolak-e*** 'elim çolaktır.']; **Fars.** *çolāk* (*Redh.* 259; Gülensoy: *FATK*, 146)

~ çolak (Trkm., Tar.)
çulok 'topal; çolak, elsiz ayaksız' (Özb.)
çulåk (TatK.)
çolok (Kırg.)
çälax (Çuv.)
şolak 'elsiz, kolsuz, çolak' (Nog.)

Ç(>ş)O(>u, ă)LA(>å,o)K(>x)

Krş. ***şoylak*** ' topal' (Kzk.)
şuynak 'aksak, topal'(Kzk.)
şunak 'kulaksız' (Kzk.)

Eren'e göre: 'Kazakça ***şoylak, şuynak, şunak*** arasında bir bağlantı kurulamaz' (*TDES*, 97).
Bana göre: **-y-**'leri türeme, **-n-**'yi de **-l- > -n-** değişmesi olarak açıklarsak, anlam bakımından da bağlantı kurulabilir.

çolpan [~ Sümer. ***şulpae*** (Tuna, 11)]
'Çoban yıldızı; Zühre; Venüs'
~ çolpån (Özb.)
çolpon (Kırg.)
çulpa254 (TatK.)
çolmon (Alt.) (*ATS*, 76)
sulpan (Bşk.)
solpan (Kzk.)
şolpan (Kzk.)

Ç(>s, ş)O(>u)LP(>m)A(> å, o)N

~Moğ. ***çolbun, çolban*** 'Venus, Morgenstern'
Eren (*TDES*, 98): YOK

çoluk çocuk 'Çocuklarla birlikte aile topluluğu'
<***çol+(u)k /çor +çocuk***
An.ağl.: ***çor çocuk, çol çocuk, çoluh çocuk, çoluk çomak*** (*DS. III*, 1271)
~ çolug-cocug (Az.)

Tü. > **Zaza.** *çêl û çûk* (*ZTS*, 67); **Kürt.** *çol u çıcux* (*DAO*, 127)

çom (hlk.) 'Küme, yığın'
< ****ço+m***

çomak 'Değnek'
= OT. ***çomak*** (DLT)
[< ****çok mar*** < *Moğ. ***çoki*** (*KWb.*, 429)]
TT.: ÇOMAK+ (LA-)
An.ağl.: ***çomak*** (*DS.III*, 1265); ***çombah*** 'ucu topuzlu sopa'

ÇOM[*B*]AK(>h)

~ çomag (Az.)
çomak (Uyg.)
çokmak (Uyg.)
= *tayak* (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.,

Trkm.)
täyåḳ (Özb.)
Eren (*TDES*, 98): YOK

Tü.> **Fars**. *çomāḳ; çomāḳ-dār; ḳol-çomāḳ* 'eli sopalı, zorba' (Gülensoy: *FATK*, 146)

Gülensoy: < ?**ço-m+ak*
(Çünkü, ***çop*** < ***ço-p, ço-ka/kı*** 'Uygur, Çinli, Koreli ve Japonların yemek yedikleri ince çubuk', ***ço-mak, ço-m+ça***; Az. ***çor*** 'odun parçası, dal' < ***ço-r*** sözcüklerinin kökeninde ***ço*** vardır.)
Tü. **ÇO[ÇÖ]** + } **ka/mak/mça/p**

çomar 'İri köpek'
< * ***ço-m+ar***
[< **çomar-* 'kısalmak, büzülmek']
An.ağl.: ***çomar*** 'kuyruğu kısa veya sonradan kesilmiş at, eşek veya katır'; 'burun', 'Yara üstündeki kabuk' (*DS.III*, 1265)

Eren (*TDES*, 98): Kökenini bilmiyoruz. Nişanyan (*SS*, 95): **çomar** bir tür koyun, bir tür çoban köpeği ~ ?

çomar-[(hlk.) 'Büzülmek'
< * ***ço-m-(a)r-***
çomça, bk. **çömçe**
çon (hlk.) 'Kalça, but'
< Uyg. ***kong*** 'kalça, but'

Tü. > **Kürt.** *çong*

çop[1] (hlk.), bk. **çap-**

Tü. **çap-** > **Kürt.** *çop* 'bir şeyi zorla alma işi' (*KTS*, 59)

çop[2], bk. **çöp**
çopra 'Yassı bir balık türü'
< ***çom*** 'dal parçası' (DLT)
+ ***ra*** [krş. *çomak* 'asa,çomak']
[-m- > -p- değişimi ile.]
Krş.***çomra*** 'bodur, büyümeyen ağaç' (*DS.III*, 1266); ***çomruk*** 'diken veya diken gibi parçalar'; ***çupra*** '1. tahta balığı; 2. küçük kulaklı keçi' (s. 1305)

Eren (*TDES*, 98): **çopra** 'sık çalılık veya sazlık'. Kökenini bilmiyoruz.

çopur 'Çiçek bozuğu (cilt)'
< ? Moğ. ***çoğur*** 'alaca, benekli'
çor 'Hastalık, dert'
< OT. ***çor*** 'avret yeri bitişik olan kadın; sarılgan bitki' (DLT)
~ çor 'katılaşan şiş, ur' (Kırg.)

(*KS.I*,280)

TT. ve Anadolu ağızlarında:
çor+ak+la-: gözü çapaklanmak
çor+çü-n-le- : ihtiyarlamak
çor+da+sız : zayıf, cılız
çor+la-n : öksürük; öksürük
çor+la-n- : hastalanmak,kıvamına gelmek
çor+lu : 1) hasta; 2) deli; 3) vücutça tam olgunlaşmamış kimse; hastalıklı, dertli, illetli; tuz veya toprak yiyen kimse
çor+tu-t- : nezle olmak
çor+u dut- : deli olmak
(bk. Z. Öztek, ***Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü***, Ankara 1992, s. 35; ***DS.III***, 1269-1273)
Anadolu ağl.: ***çor*** ~ ***çör*** 'dert, keder, hastalık';
çor 'tuzlu; tuz; zehir; çok tuzlu yoğurt;
çor 'söz, konuşma; küfür; kötü huylu kimse';
çor 'çam kabuğu';
çor 'merak, heves';
çor 'ağzın eğriliği'
çor 'kısır, mahsul vermeyen toprak'
çor 'ölü evine giden yemek' gibi farklı anlamları da vardır. (*a.g.e.*)
ÇOR (*+a/+ağlan* 'çorak yer'/*+ah/ +akçılık/+l/ +amık* 'gözden hastalık dolayısıyla akan su'/*+an* 'çorak')
sözcükleri de aynı kökten türemiştir.
Krş. ***çör*** 'küçük yara, bere'
çörçük 'kızamık, kızıl'

Tü. > **Zaza.** *çor* 'hastalık, dert, veba' (*ZTS*, 74)

Eren (*TDES*, 98): < ***Erm. č'oŕ*** (Dankoff:

ALT 595).
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkler Ermenilerle karşılaşmadan önce de bu sözcük vardı.
Bk. M. Öner, 'Or, Tor, Çor Sözleri Hakkında', *EÜ TDEAD*, VII.

çora 'Kul, köle'
< * ***çōrı, çōra*** (T. Tekin)
~ Trkm. ***cōra***

çorak 'Çorak, verimli olmayan'
< ***çor+ak***
~ şoran(lıg) (Az.)
şor (Uyg.)
şor tupråk (Özb.)
şortaŋ (Uyg.)
şōr (Trkm.)
şōrluk (Trkm.)
şorakät (Az.)
sortaŋ (Kzkk.)
soraŋ (Kzk.)

Ş(>s)O[<Ō]R
+an/aŋ/taŋ/luk/akät

çortan, bk. **çörten**

çortu (hlk.) 'Turşu'
< ***çor*** 'acı'+***tu***
An.ağl.: ***çorti, çortu, çorto*** 'turşu'; ***çortu*** 'yağ tortusu'; ***çortu aşı, çortdi*** 'lahana turşusu ve ve buğdayla yapılan yemek' (*DS.III*, 1273); ***çortuti, çortoti, çortutu*** 'şalgam turşusu'; ***çor tutmak*** 'nezle olmak

Eren (*TDES*, 99): **çorti** *yer.* 'lâhana turşusu'. Yerel ağızlarda *çortu (~ çörtü), çortuti, çortutu* olarak da geçer. < Erm. *t'ort'u* 'pickle': *č'ort't'u*

Eren'in Dankoff (*ALT* 594)'a dayanarak Ermeniceyi köken göstermesi tartışmaya açıktır. Çünkü, **çor** Türkçede 'zehir, zehir gibi' anlamında olup, turşunun suyu ile benzerdir.
Bk. **çor** maddesi.

çotara (hlk.) 'Çalıdan yapılan gölgelik'
< ***çat-ır (+a)***

çotuk 'Dışarıda kalmış ağaç kökü'
< ***çot*** 'ağaç dallarının gövdeye bitiştiği yer ve bunlardan iki dalın arasında kalan kısmı' (*DS.III*, 1274) ***+(u)k***
TT.: (Soy adı: *Çotuksöken*)
An.ağl.: ***çotul, çoturak*** 'ağacın büyük dalları veya dalların çatallara ayrıldığı yer' (*DS. III*, 1274)
TT'nde soy adı: *Y. Çotuksöken*

çotur (hlk.) '1. Fundalık; 2. taş oluk'
Krş. DLT: ***çutur*** 'huyu kötü'
~ çotur (Çağ.)
An.ağl.: ***çotur*** '1. fundalık; 2. taş oluk' (*DS.III*, 1275); ***çoturuz*** 'büyümemiş dal veya ağaç'

çov (hlk.) 'Sopa, değnek'
< OT. ***çow(+lı)*** 'tutmaç süzgeci' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *çow* 'sopa değnek' (*KTS*, 58), *ço* (*FKT*, 30)

An.ağl.: ***çowā*** (*DAO*, 128)

çöğdür-['İşemek; ileri doğru fışkırtmak' ~ ***çövdür-, çöydür-***
< ***çök-*** (> ***çöğ-*** 'alçalmak; aşağı inmek; doğrulmak')+ ***-dür-***
An.ağl.: ***çöğdür-, cövdür-, çodür-, çödü-, çödür-, çöğdir-, çöğ dü-, çöldür-, çöndür-, çövdir-, çövdür-, çöydürmeğ, çöydür-, çöydürükle-*** 'fışkırtarak, kavis çizerek işemek' (*DS.III*, 1277)

ÇÖ(>o)Ğ(>v, İ, n, y)-DÜ(>i)R-
çödürük, çodürük, çoğdürük, çöğdürek, çöğdürük, çöydürük 'sidik' (*DS.III*, 1276)

çöğen = çöven 'Çöğen bitkisi'
= OT. ***çögen*** 'topu çekmek için kullanılan ucu eğri değnek' (DLT)
< ***çög+en***
krş. **çöğür**
An.ağl.: ***çöğen, cöğen, çöğenek, çöğgen, çöğmel, çöğmen, çöven*** 'ucu eğri baston' (*DS.III*, 1279); ***çoğan, cöven, çoğen, çovan, çuvan*** 'çöven bitkisi' (s. 1256)

COĞ+*AN/EN*
CÖĞ+*EN*
CÖV+*EN*
ÇOĞ+*EN*
ÇÖĞ+*EN*
+EN [***EK***]
+[G]EN

+*MEL*
+*MEN*
ÇOV+*AN*
ÇUV+*AN*

Tü. > **Zaza.** *çogamı, çoganı* 'baston' (*ZTS*, 74); *çuwa, çuwe, çuye, çû* 'sopa, değnek' (s.75); *çûnçûwa* 'çelik çomak oyunu';
Kürt. *çogan* (*KTS*, 58b), *çoganak, çöğen, çöğenek* (*DAO*, 128)

Clauson (*ED*: 416): < ***Fars.*** *çaugān*

çöğ-[(hlk.) 'Alçalmak, aşağıya inmek'

< ***çök-***

TT.: ÇÖĞ- (DÜR-/ÜNCEK/ÜN-)

çöğür[1] (hlk.) 'Dikenli ağaç; tohumdan yetişmiş küçük fidan'

< * ***çög*** [< *çök*] +***(ü)r***

~ Çağ. ***çükür, çügür*** 'diken; ahlat ağacı'

An.ağl.: ***çöğür, cöğür, çöhür, çöndür, çöör*** 'dikenli ağaç' (*DS.III*, 1280); ***çökeren*** 'kırlarda, dağlarda biten bir tür diken' (s. 1281); ***çöğür, çöör*** '1. ahlat ağacının dikeni; 2. çalılık, fundalık; 3. çalıların ve ağaçların kesildikten sonra yerde kalan kökleri' (*DS.III*, 1289); ***çovür*** 'armut, ahlat' (s. 1275)

CÖĞ+*ÜR*
ÇÖĞ(>h)+*ÜR*
ÇÖ[*Ğ* = ø]*ÖR*
ÇÖK+*ER*[+*EN*]
ÇOV[< **çog* < *çok*]+*ÜR*

çöğür[2] 'İri gövdeli, kısa saplı bir tür saz'

< ***çög*** [< *çök*]+***(ü)r***

~ Çağ. ***çögür***

TT.: ÇÖĞÜR+(CÜ)

An.ağl.: ***çöğür, cükür, çöör, çuğur, çükür*** 'bir tür saz, tambur' (*DS.III*, 1280)

Ç(>c)Ö(>u,ü)Ğ[< K]Ü(>u,ö)R

~ çōr (Kırg., Tel., Kuğ., Tub.)
çōkur (Alt.)
çoğur (Tel.)
çoğor (Tel.)
şoğor (Tel.)
şōr (Tel., Kumd., Soy.)

Ç(>ş)O[< Ō]Ğ[< K]U(>o)R

çök-['Bulunduğu düzeyden aşağıya inmek, çukurlaşmak'

< ET. ***sök-*** 'çökmek'

sökü- 'diz çökmek',
sökür- 'çöktürmek',
sökü̈t- 'diz çöktürmek'

OT.: 'diz çökmek, oturmak, çukur olmak; dibe çökmek' (DLT,KB)

< * ***çö-k-***

DLT: ***çök-, çöktür-, çökür-, çökü̈t*** 'kısa', ***çökü̈tlük*** 'kısalık'

KB.: ***çökü̈t*** (< ***çök-(ü)t***) 'kısa, cücelik'

→ *çökek, çökel, çökelge, çökelme, çökelti, çökeltme, çökermek, çökertme, çökkün, çökme, çöküm, çökü̈ntü, çökü̈ş* < ÇÖK-

An.ağl.: ***çök-*** [*başına çökmek* 'zorla ırzına geçmek'] (*YKS*, 19)

~ çögör- '1. diz üstüne düşürmek; 2. batırmak' (Kırg./KS.I, 282)
çögörmö 'küçük çukur' (Kırg.)
çögöt 'çökertmiş, dalmış, batırılmış' (Kırg.)
çök 'deveyi çökertme sesi' (Kırg.)
çök- 'çökmek' (Kırg.)
çök- (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
çögü̃ (Kırg.)
şögüv (Kzk.)
süğiv (Bşk.)
süğäläv (Bşk.)
sükäyiv (Bşk.)

Ç(> s, ş)Ö(>ü)K(>g, ğ)-

Tü. > **Zaza.** *çok* 'diz' (*ZTS*, 74)

çökek (hlk.) 'Bataklık, balçık'
< ***çök-*** 'batmak'+***-(e)k***
An.ağl.: ***çökek, çökelge, çöknek*** (*DS.III,* 1281)

çökelek 'Bir tür peynir; tortu'
< ***çök-elek***
Krş. An.ağl. ***göbelek*** 'ayrandan yapılmış yağsız peynir'; ***çökelik, çohelek, çolık, çollık,çullık*** (*DAO*, 129)

çökert-['Çöktürüp oturtmak'
< ***çök-er-t-***, Krş. **çök-tür-**

çökertme 'Bir tür balık ağı'
< ***çök-er-t-me***

çököt-['Korkudan kaçmak'
= ET. ***çököt-*** ~ ***çökit-*** (*EUTS*, 64)
< ***çök-(i/ü)t-***

çöl 'Bozkır, ekin yetişmeyen yer; ıssız yer'
< ***çülig*** (Clauson: *ED*, 420)
< Moğ.
TT.: ÇÖL+ (LEŞME/LEŞ-/LEŞTİR-/LÜK)
~ çöl (Trkm., Kırg., Alt., Tel.)
çül (TatK.)
şöl (Nog., KKlp., Kzk.Şor.)
söl (Sag.)
sül (Bşk.)

Ç(> ş, s)Ö(> ü)L

Tü. > **Ar.** (Sur., Ir.) *şūl* (*ALTK*, 56); **Fars., Tac.** *çöl*; **Zaza.** *çol* 'çamurlu yer, batak', *çol û çomır* 'fazla çamurlu olan yer' (*ZTS*, 74); **Kürt.** *çol* (*FKT*, 30)

Eren (*TDES*, 99): < ?

NOT: Türkçe metinlerde XV. Yüzyıldan önce bulunmamaktadır.

çölmek, bk. **çömlek**

çöm-['Çömelmek'
< ****çö-m-***
~ çömb otur- (Az.)
krş. **çök-**
TT.: ÇÖM- (ELİŞ/ELME/EL-/MELT-)
An. ağl.: ***çömmek, çömbelmek, çöm çöm etmek, çömek, çömelmeyh, çömeşmek, çömüdmek, çömütmek, çöndükmek, çümmek*** (*DS.III*, 1287)

Krş. **ÇÖ-** (*ğter-, kel-, ndük-, ndür-, n-, rüt-, öveş-, ymeş-*) ~ **ÇU-***ğmak* ~ **ÇÜ-**(*mek*) (***göz.yer.***)

= Ayaklar üzerine oturmak, çömelmek.

çömçe (hlk.)'Kepçe, susak)'
= OT. ***çömçe*** (DLT)
< ****çöm-*** 'dalmak, çimmek'
+-(ü)ç+e

ya da:
< ****çom*** 'ağaç gövdesindeki yumru' + ***ça***

Tü. > **Kürt.** *çemçık, çemçiğ, çoçık* (*KTS*, 52, 58; *DAO*, 129)

An.ağl.: ***çomça, çomçak, çömçe*** (*DS.III*, 1266); ***çomça, çomçak; comca; çömçek, çömçü, çömüş, çöçe, çumça, çümçe*** (*DS.III*, 1284); ***çemçiğ*** 'ağaçtan yapılmış su kabı' (s.1128); ***çemçük gaşuh*** 'kısa saplı tahta kaşık' (s. 1129); ***çömçü*** 'toprak kap; ağaçtan oyulmuş kap' (s. 1285)

COM+*CA*
ÇOM+*ÇA/ÇAK*
ÇÖM+*ÇEK/ÇÜ/ÜŞ*
ÇÖ[*M* = ø]+*ÇE*
ÇÜM+*ÇE*
ÇEM+*ÇİĞ/ÇÜK*

Anadolu ağızlarında '***çömçe*** ~ ***çömçü***' sözcükleri '*kısalık*' bildirir: **çömçe** '*ufak çoçuk*'; **çömçü** '*kısa boylu kadın*' (*DS.III*, 1285); ***çemçuk, çemçük*** 'zayıf, çirkin' (s.1128-29);
çemçüme 'ufak tefek' (s.1129)
~ çömçä (Az.)
çömüç (Kırg., YUyg., Blk., Tar.)
çömiç (Özb.)
çümiç (TatK.)
sümis (Bşk.)
şömiş (Kzk., KKlp., Nog.)

Ç(>ş,s)Ö(>ü)M+Ü(>i)Ç(>ş,s)

= *çöŋek* 'çömçe, kutu' (OT)
çuçak (Alt.)
çuuçak (Alt.) (*ATS*, 78)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *çömçe*

Eren (*TDES*, 99): < Fars. **çamça**
Clauson (*ED* 422): < Fars. **çamça**

NOT: Bu sözcük Farsçadan alıntı olsa idi Türkçede de **çamça** olarak kullanılırdı. Bütün Türk dillerinde **ç(>ş, s)ö/üm+çe/iç/id/iş** olarak **ö~ü**'lü kullanılıyor, bunu açıklamak gerekir.

Ayrıca krş. Kırg. **çapçak** 'fıçı; yoğurt, kefir ekşitmek için kullanılan ağaç kova' (*KS.I*, 251)

Räsänen (*V*, 117): < ***çoy*** 'dökme demir'

Tietze (*TETTL*, 534): Belki de **çam** (ağacı)'nın tesiriyle gelişmiştir. ('*Birçok ev eşyasının tesmiyeleri gibi İran'dan alınmıştır. Bunu Fa. küçültme eki –çe de gösteriyor.*') demektedir.)

NOT-2: Üç satır önce, '**çam**' (ağacı) tesiriyle gelişmiştir.' diyen Tietze de bu sözcüğün kökenini çözememiştir.

çömçe balığı (hlk.) 'Kurbağa yavrusu'
< ***çömçe + balık*** [yavrunun kaşığa benzemesinden dolayı]+

çömel-[<* ***çö-m-el-*** (DLT)
An.ağl.: ***cömüt-, çöğ-, çöğter-, çökel-, çömbel-, çömçöm et-, çö-, çömel-, çömeş-, çömüd-, çömüt-, çöndük-, çöndür-, çönel-, çön-, çöürt-, çöveş-, çöyneş-, çuğ-, çüm-*** (*DS.III*, 1287)

CÖM-*ÜT-*
ÇÖ-
ÇÖĞ-*TER-*
ÇÖK-*EL-*
ÇÖM-*BEL-/ÇÖM et-/EL-/EŞ-/ÜD-/ÜT-*
ÇÖN-*DÜK-/DÜR-/EL-*
ÇÖÜRT-
ÇÖV-*EŞ-*
ÇÖY-*NEŞ-*
ÇUĞ-
ÇÜM-

~ çömäl- (Az.)
çommal- (Trkm.)
çüğäläv (TatK.)
çüğü (TatK.)
çüğäläp utıru (TatK.)
çäkkälä- (Özb.)
şömeŋdev (Kzk.)
süğiv, süğäläv, sükäyiv (Bşk.)

Ç(>ş, s)Ö(>o, o, ü; ä)K(>g, ~m)-

çömez[1] '(mec.) Birinin kendi işini öğreterek yetiştirdiği kimse'
< * ***çö-m-ez*** 'kişinin göze çarpan bir bedenî kusurunu tarif eden ek: *tıknaz, alağaz* gibi'
An.ağl.: ***çömez, çömlek, çöndül, çöne, çönge, çöntü, çöntük,çöntür*** 'kısa boylu' (*DS.III*, 1286)
< ***çöm (> n)-***

çömez[2] '(eski) hocasının hizmetine bakan medrese talebesi'
< ***çöm-ez***[1]

çömlek 'Topraktan yapılmış kap'
= ET. ***çöŋek*** 'kova'
< * ***çon*** 'dalsız budaksız ağaç gövdesi' + ***lak*** 'addan ad yapan ek' [Krş. **çoplak** 'ağaçtan yapılmış su kabı' < ***çop*** 'ucu topuzlu değnek' (*DS.III*, 1269)]
[***çon** > **çöm** (> *şöm*)+***lAk***]
An.ağl.: ***çölmek, çöltek*** (*DS.III*, 1283)
~ çömlek (Az.)
çöölmök (Kırg.)
çülmek (TatK.)
şölmek (Nog., Kzk., KKlp.)

Ç(>ş)Ö(> ü, öö)MLE (>ö)K
[LM] (metatez)

Eren (*TDES*, 100): < Kökünü bilmiyoruz.
[* ***çö-m-lek*** [< ***çölmek***]

Nişanyan (SS, 95): **çömlek** = ***ET.*** *çöŋek* kova (xı)

çöngül (hlk.) 'Ufak bataklık'
< * ***çön*** 'küçük, kısa, ufak'+***göl***

Eren (TDES, 100): < Kökünü bilmiyoruz.

NOT: Eren, yalnız Bursa'da kullanılan bu sözcüğü *TDES*'ne almış ve 'Kökünü bilmiyoruz' notunu koymuştur.

Çöngül (Haydarlı, Bozcaali*Görele-Gr.) da 'kısa boylu ağaç, ağaç kökü' anlamında kullanılmaktadır.

Her iki sözcüğü semantik (anlam) bakımından incelediğimizde, **çön-** fiili ile karşılaş-

maktayız. Bu da **ağızlardaki çöm- ~ çön- ~ çöğ- ~ çöv-** 'ufalmak, kısalmak, eğilmek, küçülmek, ufalmak' anlamlarındadır.

çöp 'Çöp'
= OT. ***çöp*** 'şarabın tortusu, her şeyin döküntüsü, çöp, çör çöp' ~ ***çöpik*** ~ ***şöpik*** (DLT)
< ? ****çö [~ ço] -p***
Fakat, Kırg. ***çöp*** 'ot, yeşillik; sebze'
krş.**çök-** < ****çö-k-*** fiili.
TT.: ÇÖP+(ÇATAN/ÇÜ/LEME/LEN-/LENME/LÜ/LÜK/SÜZ)
An.ağl.: ***çöpel*** 'çöp; küçük şey, parça' (*DS.III*, 1289); ***çüpür*** 'çöp' (s.1308); ***çöpük*** 'yünün kirli ve çöplü yerleri, işe yaramayan yün'

ÇÖP+*EL/+ÜK/+ÜR*

~ çöp (Trkm., Kırg., Alt., Tel.)
şöp (Nog., KKLp., Kzk., Şor.)
çüp (TatK.)
süp (Bşk.)
śüp (Çuv.)
śüpĕ (Çuv.)

Ç(>ş, s, ś)Ö(>ü)P

Tü. > **Zaza.** *çop; çopçi; çopçiyev* 'çöpçülük' (*ZTS*, 74)

TS.I, 322: < **Fars.** *çūb, çob.*
Eren (*TDES*, 100): "Farsçadan geldiği yolundaki açıklama tartışmaya açıktır." der.
Nişanyan (*SS*, 95): **çöp** = ***ET.*** *çöb* tortu, çökelti, değersiz şey (xı) → COP
Tietze (*TETTL*):< Kürt. ***çöpik***
(çop 'çöp' +(i)k 'küçültme eki'
NOT:
DLT gibi dev bir eserde geçen **ÇÖP, ÇÖPİK** ve **ŞÖPİK** maddelerini göremeyen Tietze gibi bir sözlükçünün, Türkçeden alıntı olduğu su götürmeyen **çöpik**'i Kürtçe kökenli göstermesi affedilebilecek bir hata değildir. Üstelik, Türkçenin bir küçültme eki olan **+(I)k**'yi de bilmemesi hatadan öte ayıptır! Nitekim, **cibre** maddesinde de aynı hata yapılmıştı.

I. Vásáry (*Journal of Türkology* 2, 1994, s. 273-303: < Uyg. ***çöpik***

çöpez 'Çör çöp'
< ***çöp+ez***

çörek 'Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi'
= ET,OT. ***çörek*** (DLT); Uyg.Br. ***çürek***
< **** çö(ü)r+e-k***
TT.: ÇÖREK+ (Çİ/ÇİLİK/LEN-/ME/LİK)
An.ağl.: ***çöreh, çöreyh, çüreyh*** (*DS.III*, 1292)
~ çüreg (Ker.)
çürek (Tel.)
çüräk (TatK.)
çörək (Az.)
yağlı çöräk (Az.)
çörek (Trkm.)
yäğlı çörek (Trkm.)
çörök (Kırg.)
süräk (Bşk.)

Ç(>s)Ö(>ü)RE(>ä, ö)K(>g)

= *külçe* 'çörek' (YUyg.)
külçek 'erişte çorbası' (YUyg.) (*YUTS*, 211)

Tü. > **Fars.** *çūrak* (Doerfer:*TMEN* 11), **Blg.** *čurék*; **Srp.** *čúrek*; Rum. *ciurec;* **Ar.** (Ir.) *çūrek* (*ALTK*, 56); **Zaza.** *çorekı* (*ZTS*, 74); **Kürt.** *ço reg* (*DAO*, 128)

Räsänen (*V*, 118): < ***çibörek***'ten.

çörten 'Çatılardaki su oluğu'
< ****çör~çor~şor~şur~şır~*** vb. 'su sesi yansıması' + ***-tAn***
An. ağl.: ***çörten, cortum, cörten, cörtlen, çoratan, çortan, çorten, çorturk, çortum, çortun, çöğerten, çöğürtlen, çöklek, çöklem, çökleŋ, çöldek, çöleki, çölen, çöllem, çölten, çöplek, çöpleŋ, çördek, çörte, çörtek, çörtele, çörtle, çörtlegen, çörtlek, çörtlen çörtlet, çörtlük, çörtmen, çörtür, çöt, çöten, çötle, çötlek, çötlen, çötmen, çövle, çövürten*** (*DS. III*, 1293)

COR+*TUM*
CÖR+*TEN/TLEN*
ÇOR+*ATAN/TAN/TEN/TUK/TUM/TUN*
ÇÖR+*DEK/TE/TEK/TELE/*

TLE/LEGEN/TLEK/
TLEN/RLET/TLÜK/
TMEN/TÜR
ÇÖĞ+*ERTEN/ÜRTLEN*
ÇÖK+*LEK/LEM/LED*
ÇÖL+*DEK/ELKİ/EN/LEM/*
TEN
ÇÖP+*LEK/LED*
ÇÖT+*/EN/LE/LEK/LEN/MEN*
ÇÖV+*LE/ÜRTEN*

~ çordon 'Suyun yerden çıktığı yer, kaynak' (*KS.I*, 281)
çorgo 'boru' (Oyr., Tel.)
şorgo (Soy., Şor.)
sorgo (Yak.) (Räsänen, *V* 116 b)
~ çorġa 'boru' (Moğ.)

Tü. >**Zaza.** *çurenakı, çuranı, çuranıkı* 'oluk' (*ZTS*, 75); **Kürt.** *çortun, çırık, çörtik, çıronek, çıranek* (*KTS*, 57; *DAO*, 128)

Dankoff (*EÇ-Glossary* 28): < ***Erm.*** *jrortan* < ***EErm.*** *crordan.*
Eren (*TDES*, 101): < Erm. *jrordan, jordan* 'gutter' (Dankoff: *EÇ -Glossary* 28).
YANLIŞTIR.
Anadolu ağızlarında en az 50 adet varyantı bulunan bu sözcüğün 'yansıma' olduğu açıktır. Yansıma bir sözcüğü, hem de j-> ç-, ş- değişmesine uğratarak Ermeniceye mâl etmek ne derece doğru olur? Üstüne üstlük Kırgızcadaki* çordon *sözcüğü de bunun Ermenice olmadığına bir tanıktır.

Eren, '*Ramstedt'in* ***çortun*** *ve* ***çortu****'yu Moğolca* ***çorġa*** *'boru' biçimiyle birleştirmesi yanlıştır.*' der. Niye? sorusunun sebebi ve Açıklaması yoktur!

çörtü (hlk.) 'Değirmende buğday teknesi oluğu'
< * ***çör*** 'yansıma'+ ***tü***

çöven ~ çöğen 'Çöğen'
= eski Kıpç. ***çoğan***
= EAT. (XV. yy.) ***çoğan***
An.ağl.: ***çöven*** 'pastırmanın salçası' , 'Bir tür ot' (*DS.III*, 1298)
~ çoğan (Az., Trkm.)

çöz-['Çözmek'
1. = ET. (KT, Uyg.), OT.(DLT) ***şeş-*** ~ ***seş-*** (DLT); 2. ***çöj-*** (DLT) ~ ***çüj-*** (DLT); ***şeş-*** (*MA* 149-5)
DLT.:***çöjül-***'gevşek ip gerilmek, uzayıp sünmek' ~ ***çöjün-***; ***şäşil-*** 'çözülmek' (*EUTS*, 217)
AH., HS., Çağ.: ***çöz-***
TT.: ÇÖZ- (DÜR-/ELTİ/GÜ/GÜN/GÜNLÜK/ ME/ ÜCÜ/ ÜK/ ÜLME/ÜL-/ ÜLÜM/ ÜLÜŞ/ ÜM/ ÜMLEME/ ÜMLE/ ÜMLEMELİ/ ÜMLENİŞ / ÜMLENME /ÜMLEN-/ ÜMLEYİCİ/ÜMSEL/ÜNDÜRME/ÜN-/ÜNTÜ/ÜŞ/ÜŞME/ÜŞ-)
~ çöz- (Az., Trkm.)
çöş- (Trkm.)
çeç- (Kırg.)
çiş- (TatK.)
şeş- (Kzk.)
sis- (Bşk.)

Ç(> ş, s)**Ö**(~e, i)**Z**(~ş >s)-

Eren (*TDES*, 101): YOK

Clauson (*ED*, 400): < ***ET.*** *çöc-* 'çözmek, gerilmek'
Nişanyan (*SS*, 95): **çöz[mek** = ***ET.*** *çöjmek* (XI), *çözmek* (XIV) iplik gibi bir şeyi çekip sökmek, bir bağı çözmek.

ET. **çöz-*: ÇİZME, ÇÖZ-, ÇÖZELTİ, ÇÖZÜM, ÇÖZÜLME.

NOT: ***çizme*** sözcüğünün ***çöz-*** ile ilşkisi yoktur. Bk. **çizme** (TG.)

çözül-['Çözülmek'
< Uyg. (*İKPÖ*, 207) ***säşil-***

çubuk 'Çubuk'
< ***çīp*** 'ince, yumuşak dal'
+(I)k
(DLT); EUT. ***çubik, çubuk*** (*EUTS*, 88)
< * ***çīp+(u)k***
TT.: ÇUBUK+ (ÇU/LA-/LU/LUK/SUZ)
An.ağl.: ***çıbık, çıbıh*** (*DS.III*, 1157); ***çıbıkçı***
Anadolu ağızlarında altı ayrı anlamda ***çıbık*** *sözcüğü vardır.*
Krş. ***çıpkı, çıpkıç, çıpkın, çıpraġı*** 'ince, uzun değnek' (*DS.III*, 1177)
~ çıbık (eski Kıpç., Alt., Kzk., TatK.)
çībık (Trkm.)
çivık (Özb.)
çiviḳ (Uyg.)

çubug (Az.)
şıbık (Kzk.)
sıbık (Bşk.)

Ç(>ş, s)I(>i, u)B+I(>i, u)K(>g)

~ Moğ. *çıb* 'Zweig' (Räsänen, *V* 106)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *çubuġ*; (Mıs.) *şubuk*; (Sur.) *şebuk* (*ALTK*, 56); **Zaza.** *çıwa*, *çiwe* 'çubuk, sopa' (*ZTS*, 72)

Eren (*TDES*, 101): YOK

Nişanyan (*SS*, 96): **çubuk** = ***ET***. *çıbık* sopa, değnek (xı) < ? > ***Fa.*** çōbek [küç.] ince değnek, ok gövdesi < *çōb* → COP

NOT: Sözcük **Türkçe** olup, Farsçaya geçmiştir.

çukur 'Çukur'
< ***çok-*** 'kazmak'+ ***-(u)r***
Krş. OT. ***çuġurdan*** 'uçurum, yar' (DLT)
~ çuhur (Az.)
çukur (Trkm., Kırg.)
çuŋkur (Kırg.)
çüḳur (Özb.)
çokor (TatK.)
çoŋkor (Uyg.)
sokor (Bşk.)
şuŋkur (Kzk.)

Ç(>ş, s)U(>o, ü)[*D*]K(>x)U(>o)R

Tü. > **Zaza.** *çıxır* 'çukur, çığır, karda açılan yol' (*ZTS*, 72); *çüxur* (*DAO*, 130)

çulluk 'Çulluk kuşu'
= OT. ***çulık*** (DLT)
[< ****çū*** 'yansıma'+***lık***]
~ çulluk (Trkm.)
çullık (TatK.)
= *sıralcın* (Alt.)
Eren (TDES, 101): < ?
'Türkçe ***çulluk*** biçiminin *gémination* yoluyla oluştuğu anlaşılıyor.' (Eren)

çum+, çüm+ 'Çokluk bildiren sözcük'
çum+çukur, çüm+çürük

çumalı 'Karınca', bk. **cumalı**
EUT: ***çimäli, çömäli, çümäli*** (*EUTS*, 66); OT. ***çumalı*** (DLT); ***çümäli*** (*Alt.Gr.*)

çur (hlk.)'Sarışın, açık sarı renkli'
< Çuv. ***şurê***; Krç. ***sar*** [> Çer. *TLÇ* 59: *sarâ, şara*]

Tü. > **Kürt.** *çur, çuro, çûr, çür* (*KTS*, 59; *DAO*, 130)

çük 'Erkeklik organı'
= Çağ. ***çük***

çüm+ 'Çokluk bildiren sözcük'
Bk.**çum**

çürü-['Çürümek'
< ****çūri-*** (T. Tekin)
TT.: ÇÜRÜ- (ME/TME/T-/RÜ-TÜL-/TÜŞ/YÜŞ)
~ çürü- (Az.)
çūyre- (Trkm.) < *çüri-*
çiri- (Özb., Uyg.)
çirü (TatK.)
çirü- (Kırg.)
şirü- (Kzk.)
siri- (Bşk.)

Ç(>ş, s)Ü[<* Ū](>i)RÜ(>i)-

Tü. > **Zaza.** *çormiş biyayiş* 'çürümek'; *çormiş kerdiş* 'çürütmek'

Nişanyan (*SS*, 96): **çürü[mek** ~ ***ET?*** *çüyrimek/çürimek* çürümek, kokuşmak (xıv)

çürük 'Çürük'
< ***çūri-k***
TT.: ÇÜRÜK+ ÇÜL/LÜ/LÜK/SÜZ)
An.ağl.: ***çürükçü*** 'müsrif'; çüRüntü, pişerken kesilmiş süt; çürük şeylerin döküntüsü'; ***çürürek*** 'az çürük'[<*çürük+rek*]; ***çürüyh*** 'çürük' (*DS.III*, 1309)
~ çürük (Az.)
çūyrük (Trkm.)
çirik (Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
çirigän (TatK.)
şirik (Kzk.)
sirik (Bşk.)

Ç(> ş, s)Ü[< ū](>i)RÜ(>i)K(>g)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *çūrūk*; (Lüb.) *şu-*

ruk; (Sur.) *şarok* (*ALTK*, 57); **Zaza.** *çurıg* (*ZTS*, 75: *çurıg* dayiş pıro 'çürüğe çıkarmak', *çurıgey* 'çürüklük', *çurıgı* 'çürük', *çurıg* vejiyayiş ' çürük çıkmak', *çurımiş* bıyayiş 'çürümek', *çurug* 'çürük' (*ZTS*, 75)

Nişanyan (*SS*, 96): **ET?.** *çüyrimek/ çürimek*

K. Emiroğlu (TMES, 73): < ***Yun.*** *krisós*.

YANLIŞTIR. Çünkü, bu ad, *çürüş* 'buruşuk', *çürüş-* 'buruşmak, kıvrılmak, büzülmek' < ***çürü-ş-*** olarak Kırgız Türkçesinde yaşamaktadır (bk *KS.I*, 289).

Ayrıca, **çürü-** fiilini de göz ardı etmemek gerekir.

çüş 'Eşeği durdurma ünlemi'
. < ***çü*** 'yansıma'+***ş***
~ çü 'deh (atı yürümeye zorlama ünlemi: *çü de* = *çüdö*) (Kırg./*KS.I*, 288)

-D-

d- sesi: Ne eski ne de yeni Türkçede sözcük başında /d-/ yoktur. d- > y- olamaz..

ET. y- < Ana Tü. *y- < ortak Altayca *d- [> ana Moğ. *d- > Moğ. d-.
d-/δ- ile temsil edilen bir Türk dili yoktur. Bunun gibi *n veya *ŋ ile temsil edildiği Türk dili de gösterilemez.

yok	***yō***
yol	***yōl***
yüz	***yūz***
yaz-	***yaz-***

biçiminde tasarlanabilir.

gibi sözcüklerin Ana Tü. biçimleri →

(*Mak.I,* **83**)

da, bk. **dahi**

+dA Bulunma durumu eki. Bir yön gösteren, yer bildiren ektir.

< ET.(KT) ***+ta***

ET.'de: *tabgaçda* 'Çin'de' (Yer)
biriy*e* yıryı*a* kuryı*a* 'güney*de*, kuzey*de*, batı*da*' (Yer)
tengri*de* bolmış. 'Gökden, Tanrı'dan yaratılmış' (Ayrılma)
yirim*ke* adrıltım. 'Yurdum*dan* ayrıldım' (Ayrılma)
kutıŋ*ga* 'rahmeti sayesinde' (Bir aracı bildirir)

NOT: **+da** (buklunma hâli) > **+a** (yönelme hâli) değişmesi, Karadeniz (Rize merkez; Kalkandere, İkizdere ve Çayeli) ile Kütahya ve yöresi ağızlarında görülür.

+dA- Birkaç tek heceli ad dışında ses yansımalı sözlerden ses yansımalı fiiller türeten ek. Adlardan geçişli fiiller türetmiştir. (Korkmaz, *TTG*, § 177): *alda-* 'aldatmak' < ***al** 'hile'; *iste-* < ***iz+de-**; *ünde-* < ***ün** 'ün, şan' **+de-** ...vb.

dabança, bk. **tabanca**

Tü. > **Zaza.** *demûnçe* (*ZTS*, 83)

dad, bk. tad

Tü. > **Zaza.** *dad* 'lezzet, tad'

(*ZTS*, 76)

dadan-['Tadını aldığı, hoşlandığı bir şeyi sık sık istemek'

< tat+ı-ġ+a-n-

TT.: DADAN- (DIRMA/DIR-/MA)

An.ağl.: ***dadangın, dadankın, dadğın*** 'alışkın'; ***dadan-, dadın-*** 'alışmak' (*DS.IV*, 1319); ***dadamık*** 'dadanma, alışma'; ***dadamık, dadamak, dadanak*** 'kuş, balık avlamak için av yerine konulan yem' (*DS.IV*, 1318); ***dadır-, dadtır-, damdır-, damzır-, damzırt-*** 'tattırmak, yedirmek' (s.1320)

[Fakat, ***damzır-*** < *tam-ı-z-ır-* 'damlatmak' demektir. Buradaki anlam kayması ilgi çekicidir.]

Eren (*TDES*, 103): YOK

Nişanyan (*SS*, 97): **dadan[mak ~ ?**

dadaş '1.Erkek kardeş; 2.delikanlı, yiğit'

< * dada 'yansıma'***+(o)ş*** 'okşama eki'

Krş. **gakkoş** < ***gakka+(o)ş**

TT.: DADAŞ+ (LIK)

An.ağl.: ***dada, dadaş*** (*DS.IV*, 1319)

Tü. > **Fars.** *dādāş* (*Redh.* 265; Gülensoy: *FATK*, 147)

Eren (*TDES*, 103): YOK

Nişanyan (*SS*, 97): **dadaş ~ ?**

dağ 'Dağ'

= ET, OT. ***tag***

< tāġ

Çağ.: ***daa*** 'orman'

TT.: CI/CILIK/LI/LIK)

An.ağl.: ***dā, daa*** (*DS.IV*, 1311); ***dağ*** 'orman'; ***dağa*** 'yayla, yüksek yer' (s.1321)

~ dāġ (Trkm.)
tag (Kom.)
tav (Kom.)
tau (TatK.)
tā (Tub.)
tō (KKırg.)
too (Kırg.)
tū (Oyr., Tel.)
tıa (Yak.)
tu ~ tęv 'Berg' (Çuv.)

(Räsänen, *V.*)

D[< ***T**]**A**(>e)**G**(> ğ, v)[> ***aa, oo, au, uu, ıa***]

Tü. > **Ar.** (Sur.) *dāġ* (*ALTK*, 58)

Eren (*TDES*, 103): YOK

dağar(cık) 'Çuval, dağarcık, harar'

= OT. ***taġar*** (DLT)

< *taġ-(a)r

An.ağl.: ***dağar, dagar, dāger, dağarcık, dahar*** (*DS.IV*, 1322)

DA[~ā]**G**(>ğ, h)**A**(>e)**R**

~ ***dāācık, dagaruk, dağarcuh, dağarcuk, dağarçık, daharcık, dārcık, davarcıh, davarcık, davarcug, davadcuk*** (s.1323)

DAG(>ğ, h, v/āā/ā)**AR(>d)**+*CIK*
+*[C=ø]UK*
+*CUH/CUK/ÇIK/CIH/CUG*

~ taġar (Çağ, DoğuT.,Tar.)
tār (Alt., Tel., Şor.)
dağarcıg (Az.)
~ Moğ. ***tagar*** 'ein Sack (aus Gewebe)' (Räsänen, *V* 454)

Tü. > **Laz.** *davarcuği* (*LTS*, 47); **Kürt.** *dağarcık, davarcık* (*DAO*, 133)

Eren (*TDES*, 103): YOK

TS.II, 328: **dağar** < ***Fars.taġār***
Nişanyan (*SS*, 97): **dağar** = ***ET.*** *taġar* çuval, torba (xı)
NOT: OT (DLT)'de de **taġar** olarak geçen bu Türkçe sözcüğün Farsça kökenli olarak verilmesinin nedenini açıklamak gerekir. Eğer, imlâsındaki ikinci ***elif***in uzun okunması ise, o Farsın imlâsı gereğidir. Türkçe sözcüklerde yazılan **elif, vav ve ye**'ler hiçbir zaman uzun okunmaz. Bu Uygur harfli metinlerde de böyledir. Fakat, Farslar ve Araplar elif, vav ve ye ile yazdıkları Türkçe sözcükleri de kendi imlâlarına göre uzun okudukları için bu karışıklık ortaya çıkmıştır: Tü.**katun** >Ar., Fa. ***xātūn***; Tü~Moğ. **ḳaġan** > Ar., Fars. ***xākān*** gibi.

dağ böğrü (hlk.) 'Yamaç'

< *dağ böğür+ü*

An.ağl.: ***dağ böğrü, dağ börüğü, dağ döşü*** (*DS.IV*, 1324)

dağ çatanağı, dağ çatı (hlk.) 'Vadi, koyak' (*DS.IV*, 1324)

< *dağ çat-anak+ı*

dağdağan (hlk.) 'Çitlembik'

< ? ***dağ dağ*** 'yansıma' +***ağan***

An.ağl.: ***dağdağan, daan, dadagan, dagun, dağağan, dağam, dağan, dağım, dağın, dağum, dahan, dardağan, dardahan, dargın, dargun, darun, daun, dav, davin, davum, davun, doğdoğan, doğum*** (*DS. IV*, 1324)

Tü. > **Kürt.** *dagun, dadagan, dardağan* (*DAO*, 131)

dağ doruğu 'Dağın tepesi'

< ***dağ doruk+u***

An.ağl.: ***dağ duruğu, dağ düğdüsü, dağ kellesi*** (*DS.IV*, 1324)

dağıl-['Dağılmak'

= OT. **taġıl-** '(bıçak gibi keskin şeyler) körleşmek' (DLT)

< *tāġı-* 'dağılmak+***-l***

TT.: DAĞIL- (IM/IŞ/MA)

Nişanyan (*SS*, 97): **dağıl[mak** = **ET.** *tarılmak* 'dağılmak, ayrışmak' (xi) < *tarmak* 'dağıtmak'*Karş. Moğ. *targa-* (dağılmak). Ses değişimi lehçe farkı veya Moğolca etkisiyle açıklanabilir.

dağın-['Dağınmak'

< *tāġı-n-*

TT.: DAĞIN- (IK/IKLIK/INTI)

dağınık 'Dağınık'

< *täġı-n-(ı)k*

dağıt-['Dağıtmak'

< *tāġı-t-*

TT.: DAĞIT- (ICI/ICILIK/IK/ILMA/IL-/IM/IMCI/IMCILIK/IŞ/MA)

dağla-['Kızgın demirle damga vurmak'

= OT. ***taġla-*** (DLT)

[< * Fars. ***dāġ*** 'damga' +***la-***]

dağme (hlk.), bk. **damga**

daha 'Daha; şimdiye kadar, henüz'

< * *tak-ı*, bk. **dahi**

An.ağl.: ***dağa*** (*DS.IV*, 1321)

~ daha (Az.)
dağı (Kırg.)
texi (Uyg.)

dahi 'Da, de; bile'
= OT. ***takı*** ~ ***dakı*** (DLT)
< ***takı*** < ***tak-*** 'takmak, iliştirmek' + ***-ı*** 'zarf-fiil eki' (Hamilton, *İKPÖ*)
= EAT. ***dakı***
~ takı (Kzk.)
taki (DoğuTü.)
dağı (Osm., Trkm.)

T.Tekin (*MT Long Vowels*, s. 164): < ****takī***

T.Tekin (***TD***, S.78-1958, s.276-277): ***da/de*** < ***daḫ*** < ***dak*** < ***d'āḳı***
A.U.Elöve (***TD***, S.81-1958, s.454-456): ***da/de*** < ***daha*** < ***dahi*** < ***dağı*** < ***dakı*** < ***takı***
Hacıeminoğlu (*Türk Dilinde Edatlar*, s. 226): < ***dahı***
Nişanyan (*SS*, 97): **daha**= ***ET. takı/dakı*** de, dahi (bağlaç), daha (zarf) ıx).

+dak Addan ad yapan ek:
boğurdak, kıkırdak ..vb.

dal[1] 'Dal'
= ET. ***tal*** 'dal, söğüt'(*EUTS*, 221)
~ OT. ***tal*** 'dal, yaş dal' (DLT)
< * ***tal*** [kısa /a/ ile]
DLT: ***tal boďluġ*** 'boyu düzgünce kişi; fidan boylu'
TT.: DAL+(KIRAN/KURUTAN/LA-/LANDIRMA/LANDIR-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LI/SI/SIZ)
~ tāl (Trkm., Yak.)
dāl (Har.)
tal (Uyg., Çağ., Kzk., Nog., KKlp.)
dal (Osm.) (> **Rus.** *tal*)
(Räsänen, *V*)

dal[2] 'Yalın; çıplak; tam'
< ? ****tal***
dal taban, dal kılıç, dalkavuk, dal uyku, dal yarak 'yarak=silâh', ***dal ḱes, dal gündüz, dal öğlen, dal bıçak, dal burun, dal taşak, dal tac, dal takke, dal uyku*** 'derin uyku', ***dal yaprak*** (argo) ...vb.

dal[3] 'Arka'
[Krş. OT.(DLT) ***talġuç*** 'hayvan sırtına yükletilen yükü sıkıştırmak için kullanılan ağaç'
< ****tal+ ġuç***]
= EAT. ***dalu*** 'omuz'
< Moğ. ***dalu*** 'kürek kemiği'
An.ağl.: ***dal, dahl*** 'omuz, omuzbaşı" (*DS.IV*, 1332);***dal*** '13 farklı anlamı vardır' (*gös.yer.*)
~ tıl (Alt.) 'arka, geri'
Eren (*TDEŞ*, 103): YOK

dal-['1.Yarım uykulu olmak; 2. suya dalmak'
< ET. ***tal-*** 'bayılmak, bilincini yitirmek; dalmak, batmak' (KT, Uyg., DLT)
TT.: DAL- (DIR-/DIRIŞ/DIRMA/DIR-/DIRT-/DIZ/ICI/IŞ)
An.ağl.: ***dalcık-*** 'bayılmak' (*DS.IV*, 1341), krş. Trkm.
~ dāl- (Trkm.)
dalcık- 'bunalmak, soluğu kesilmek' (Trkm.)
talçık- '1.yorulmak, usanmak; 2. rehavet basmak, gevşemek' (Krç.-Blk.)
tal- 'kendinden geçmek, bayılmak, dalmak' (Şor.)
tal- 'yorulmak' (YUyg./*YUTS*, 387)
~ Moğ. ***tala-*** 'yağmalamak'

dala-['Köpek ısırmak, ısırmak'
< ***tāla-*** 'yağmalamak, zarar vermek' (*EUTS*, 221)
TT.: DALA- (MA/Ş/ŞMA/Ş-)
~ dāla- (Trkm.)
talā- (Yak.)
tula-, tolla- (Çuv.) (> Çer. *ÇLÇ*. 221: tola, tala-)

T(>d)A[< Ā](>u, o)LA-
= *çak-* (Özb., Trm., Uyg.)
çağ- (TatK.)
sağ- (Bşk.)
şağ- (Kzk.)
= Moğ. ***tala-*** 'rauben' (*KWb*.376)
(> Man. ***tala-*** 'konfiszieren')

dalağan (hlk.) 'Isırgan otu'
< ***dala-ġan*** [Krş. Kırg. *çal-kan*]

dalak 'Midenin arkasında, sol böbreğin üstünde bulunan bir organ'
< ET. ***talak*** (*EUTS*, 221)
Uyg. (*Heilkunde II*, 1, 2, 85): ***tal*** 'dalak'

<*tāl {+*Ak*} 'küçültme eki'
~ OT. ***talak*** (DLT) ~ ***sulak***
~ dālak (Trkm.) < ***tālak***
dalag (Az.)
tāl (Yak.)
talak (Çağ., Bşk., Kzk., TatK.)
tälåk (Özb.)
solak ~ sulak (Kıpç..)
sula(Çuv.)< *sulak* [*talak/sulak* için bk. T. Tekin, *Mak.II,* 417, § 4]

T(>s)A[<Ā]<(> ä, o, u)LA(>å)K

Tü.> **Çuv.** *talak* (Räsänen, *V*)
= Moğ. ***deligü(n)***, Hal. ***delü:n***
= Ewk. ***delkin***

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 209, 242; *II*, 417.
Erdal (s. 75): < ***tal*** {+*Ak*}

dalaş 'Ağız kavgası'
< ***tāla-ş-(ı)ş***

dalaş- 'Dalaşmak, kavga etmek'

< ***tāla-ş-*** (*EUTS*, 221)
TT.: DALAŞ- (MA)
~ dalaşmag (Az.)
dālaş- (Trkm.)
talaş- (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
talas- (Bşk.)
täläşmåk (Uyg.)
= *ırıldaş-* (Bşk., TatK.)
ırıdas- (Kzk.)

dalaşman 'Kavgacı'
< * ***tāla-ş-man***

dalbastı (~ **dalbasan**) 'Bir tür iri, aşılı kiraz'
< ***tal +bas-tı/-(a)n***

dalbınca-[(hlk.) 'Şaşıran, zor durumda kalan kimse çare aramak'
< ***talbı-*** ~ ***talbu-***
'çırpınmak, oynayıp sıçramak' (*YTS*, 201)
[> EAT. ***talbın-*** 'heyecanlanmak, çırpınmak']
An.ağl.:***dalbıca-/dalbıcı-*** (*DS.IV*, 1340)

dalda ~ dulda 'Kuytu yer'
= Çağ. dalda 'başın arkası'
< Moğ. ***dald*** 'gizli' *veya*
dal+da

Tü. > **Zaza.** *dalde* 'dulda, tenha ve sakin yer' (*ZTS*, 76: *daldedê xwı nayiş* 'arkasına gizlemek, koruyup saklamak'; **Kürt.** *dalde, talde* (*DA O*, 132)

daldaban (hlk.) ' Yalınayak'
< * ***tal taban***

daldala-[(hlk.) '1.Örtmek; 2. kapıyı yarı kapamak; 3.güneş, yağmur ve rüzgârdan korumak'
< ***dulda+la-***

daldaşak (hlk.) 'Çırılçıplak'
< ***tal+taş** 'dış'+**(a)k***

daldız (hlk.) '1. Marangozların kullandığı, ağaç oymaya yarayan mir aygıt; 2. ağaçtan oyulmuş arı kovanı; 3. ağaçtan oyulmuş yayık; 4. döven, döven taşı; 5. petekten bal almak için kullanılan demir kepçe" (*DS.III*, 1342-1343)
< ***tal-*** 'dalmak, batmak'+***dız***
[< ? Fars. *dūz* (***çuvaldız***'daki -dız < dūz gibi)]

dalga 'Deniz veya göl gibi geniş su yüzeylerinde genellikle rüzgârın, depremin vb.nin etkisiyle oluşan kıvrımlı hareket'
< OT. ***talġağ*** (DLT)
TT.: DALGA+ (CI/CIK/KIRAN/LANMA/LAN-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***dalga, dalgo, dalğa, dalha*** 'defter yaprağı' (*DS.IV*, 1343)
~ talga (Çağ.)
dolguy (Yak.) (< Moğ. *KWb.*94) ***dolgi*** ~ Tü. ***tolku***)
dolkun (Uyg.)
dulkın (TatK.)
tolku, tolkula- (Alt.) 'dalga çıkarmak'

tolkın, talkum, talgum (Trkm.)
tolḳın (Kzk., Özb.)
tolkun (Kırg, Trkm.)
tulkın (Bşk.)

T(>d)O(>u)LK(>g)U(>ı)N(>m)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *dālġa* (*ALTK*, 58); **Zaza.** *delxe* '1.delga (dalga geçme), 2. dalgınca düşünce' (*ZTS*, 82), *delxe kerdiş* 'dalga geçme', *delxer, delxerek, delxerı* 'dalgalı, alacalı'

Eren (*TDES*, 103): YOK

dalgı 'Gaflet'

< tal-ġı

TT.: DALGI+ (N/NCA/LAŞ-MA/LAŞ-/NLIK)

dalgıç 'Dalgıç'

< tal-ġıç

TT.: DALGIÇ+ (LIK)
~ dalğıç (Az.)
= *sūçul* (Kırg.)
suvşıl (Kzk.)

dalgın < ***dal- gın***

< *tal-gın

dalgündüz (hlk.) 'Güpegündüz' (*YKS*, 30)

< tal+kün+düz

dalkavuk 'Şaklaban'

< * tal+ ḳawuk ~ ḳavuk 'mesane, kavuk' (DLT) < ****ḳaw***

TT.: DALKAVUK+ (ÇA/LAŞ MA/LAŞ-/LUK)

dallama (hlk.) 'Bir tür yelek'

< tal 'arka, sırt'+***la-ma***

K. Emiroğlu (*TMES*, 75): < ***dalla-*** 'dallarla veya dal şeklinde nakışlarla süslemek' +***-ma*** 'fiilden sıfat/isism yapan ek' **YANLIŞTIR.**

dal öğlen (hlk.) 'Tam öğle vakti'

< dal [<****tal***] ***öğ*** [< ET. ****öd***]+***le-n*** (< +*leyin*)

An.ağl.: ***dal öylen, dal oğlen, dal öğle, dal öğlen, dal ö:len, dal övle, dal öyle*** (*DS.IV*, 1347)

dalyan 'Deniz, göl ve ırmaklarda kıyılara yakın yerlerde ağ ve kazıklarla oluşturulan, büyük balık avlama yeri'

< *tal (*>dal*)+***yan***

TT.: DALYAN GİBİ 'boylu boslu' Krş. ***daylak, daylah*** '1. sakalı bıyığı çıkmamış delikanlı; İnce, uzun boylu (kimse); **3. çıplak, sivri'** (*DS.IV*,1389)

< OT. ***talyang er*** 'ince, kibar, güzel, boylu boslu, rengi parlak, elbisesi temiz adam (*en çok gençlerde kullanılır*)' (DLT), ***talyang yigit*** 'dalyan (taylan) gibi genç'

An.ağl.: ***dalyan*** '1. denizde yüzeye yakın yosunlu kaya; 2. deniz kıyılarında ve denizin dibinde dalgalı şekilde görülen kum' (*DS.IV*, 1347)~ ***dalyon*** 'denizin boyu aşmayan sığ yeri'

Krş. ***dalyasan boylu*** 'boyu bosu yerinde olan(kimse)' ~ ***daylan*** '1. boylu boslu, gürbüz, güçlü kuvvetli (kimse); 2. dalsız, budaksız uzayan ağaç; 3. açık denizdeki sığlık' (*DS.IV*, 1389)

< OT. ***talyang*** (DLT)

Tü.> **Blg.** *daljàn, daliàn, daljàni, taljàn*; **Srp.** *dáljan*; **Arn.** *dailanë*; **Yun.** *ταλιάνι, μταλιάν*; **Rus.** *tal'jan* (Eren, *TDES*: 103)

Eren (*TDES*, 103): "Kökünü bilmiyoruz. Ancak kök bakımından Türkçe olmadığı açıktır." der, nedenini açıklamaz.

Deny (*Principes* 87): ***italyan > talyan > dalyan.***

[**NOT**: Bana göre çok basit bir etimoloji denemesidir. Tam bir 'halk uydurması']

Kahane-Tietze (*LFL* 729): < Rum. *αλιάνειον **[YANLIŞTIR]**

Nişanyan (*SS*, 98): < ?

NOT: OT'deki **tay** 'tay', **taygan** 'tazı, av köpeği', **taylang, tayuk** sözcüklerininin kökeni < ***tay*** 'genç, zayıf, ince' olmalıdır.

dalyasan boylu (hlk.) 'Boyu bosu

yerinde olan (kimse)'
< OT. ***taylang yigit/er*** (DLT).bk.
dalyan

dam 'yapıları dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm'
= ET. (KT) ***tām*** (> OT. ***tam***. 'duvar, dam, kale' DLT)
< * *tām*
~ Trkm. ***tām üsti, dām*** (Räsänen); Hlç. ***dāam***
~ Moğ. (*KWb*.377) ***tama*** 'Wand, Mauer' ~ Kore (*SKE*, 254) ***tam***

dam-['Damlamak'
= ET. ***tam-***
~ OT. (DLT): ***tamgır-, tamgır-ar*** < *tamgıra-r* < ***tam-***
= Moğ. ***tama-***; Ma. ***tama-***
+dAm < * ***+dA-m***

dam+ ~ dım+ 'Çokluk ifade en söz'
damdazlak ~ dımdızlak

damak 'Damak'
= OT. ***tamak ~ tamġak*** 'boğaz'
< * *tam-* 'damlamak, sızmak'
+ġak < **tamga-* < **tam-*
TT.: DAMAK+ (LI/SI/SIL/SILLAŞMA/SILLAŞ-)
An.ağl.: ***damak*** '1.kapı sürgüsü; 2. şehir, merkezden uzak; 3.Kıraç arazi ile ekin veren araziyi ayıran bölge; 4. ocağın ortasına konulan ve diğer odunlara destek olan ana kütük' (*DS.IV*, 1349)
~ tamgak (Uyg.)
tamak (Çağ.)
tamag (Az.)
tamax (KarT.)
tabak (Şor)
tamax (Yak.)
taŋmak (Soy.)
= *taŋday* (Kzk., Kırg.)
täŋläy (Özb.)
aŋkav (Bşk.)
kentlevük (Trkm.)

TAM[G](>b, ŋ)AK(>g, x)

~ Man. ***tama-*** 'to put in' ~ Kore (*SKE*), ***tāmda*** (Räsänen, *V* 460)

Tü. > **Kürt.** *damağ* (*DAO*, 133); **Kbr.** *tamak/temak* (İ.Doğan, 1999, 324)

Brockelmann (*OGM* 52. §): **tam** (>dam) **+gak** "küçültme eki"
Räsänen (*MTS* 101): **tam+gak**
Ramstedt (SKE 254): < Mançu. **tama**
Räsänen (*V*, 460 a): < Mançu **tama** "to put in" [ilk görüşünü değiştirmiştir.]
Clauson (*ED* 505): < **tam**-"damlamak"
Kałużński (*ME* 25): < Yak. **taŋalai ~ tağalai** "Gaumen"

H. Eren (*TDES*, 104): < ?
M.Erdal (s. 392): *tam-* 'to drip'
T. Tekiz, *Mak.I*, 338: < *tam-*

damaksı (hlk.) 'Boyunduruğun öküzün boynunun altına gelen kısmı'
< *tam(g)ak+sı*
An.ağl.: ***damaksı, damaçka, damaka, damaksa, damaskı, damaşka*** (*DS.IV*, 1349)
TT'nde 'gramer terimi olarak, '*boğumlanma noktası damakta bulunan (ses)*' anlamında kullanılır.'

damar 'Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvının olaştığı kanal'
= OT. ***tamar, tamır, tamur*** (DLT)
< *tāmar*
TT.: DAMAR+ (CIK/LANMA/DARALTAN/GENİŞLETEN/LI/SIZ)
An.ağl.: ***damar*** 'kök' (*DS.IV*, 1350); ***damarı bozuk*** 'soysuz'; ***damarı galkmak*** 'aksiliği tutmak'; ***damarsız*** 'soysuz'(s.1350)
~ damar (Trkm., Az.)
tamır (TatK., Bşk., Alt., Şor., Tel., Küer., Sag., Koyb., Kaça)
tåmir (Özb.)
tomur (Uyg.)
tımır (Yak.)
tımar (Çuv.)

T(>d)A(>ı,o,å)MI(>a,i,u)R

Tü. > Zaza. *damarı* (*ZTS*, 76)

M.Erdal (*OTWF*, 389: ***-mxr*** (<***ET tamır*** < *tam- mır*)

damarlı 'Damarlı'
< OT. ***tamırlıġ*** (DLT)

damga 'Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç; bu araçla basılan nişan, işaret'
= ET,OT. ***tamġa*** (DLT, KB)

< *tam-ġā*

TT.: DAMGA+ (CI/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LATMA/LAYIŞ/LI/SIZ)
~ damğa (Az.)
tamğa (Çağ., Bşk., Kırg., Uyg.)
tämğa (Özb.)
tağma (Trkm.)
tamŋa (Kmk.)
taŋba (Kzk.)
taŋma (Oyr., Soy.)
tamġa (TatK.)

(>**Çer.** *TLÇ* 66: *tamga*; **Rus.**Vasm.3:74-75: *tamga*; **Moğ.** (*KWb*.377) *tamaga* 'Stempel'); **Zaza.** *damxa* (*ZTS*, 76), *daxme* (s.78); **Kürt.** *dağme, damġe* (*DAO*, 133)

T(>d)A(>ä)M(>ŋ)G(>ğ,b,m,ŋ)A

damın-['Suyun damlaması'
= OT. ***tamın-*** 'yağ çıkarmak' (DLT: *tamındı suw*: su damlası)
< * ***tam-*** 'damlamak'+ ***-ın-***

damızlık 'Yalnız dölü alınmak için yetiştirilen yüksek nitelikli (hayvan veya bitki)'
< ***tam-ı(u)-z-*** 'damlatmak'+***lık***
< **tam-ı-r* 'kök'
Uyg.: ***tamız-***; OT (DLT), Çağ. ***tamuz-, tamız-***.
An.ağl.: ***damızlık, damazlık, damızlıh, dımız, domazlık*** (*DS.IV*, 1352)
~ tamız- (TatK., Kzk., KKlp., Kum.,Krç.-Blk., Kırg., Alt.)
tamıδ- (Bşk.)
tåmiz- (Özb.)
damız- (Az.)

DA(>ı, o)MI(>a)Z+*LIK(>h)*

damla 'Damla'
< *tam-ı-ġ-la-ġ* (M. Öner)
TT.: DAMLA+ (LIK)
An.ağl.: ***damla, damlacık, damna, domla*** 'felç, inme' (*DS.IV*, 1353)

DA(>o)ML(>n)A+*CIK*

Tü. > **Ar.** (Ir.) *damla* (*ALTK*, 58); **Rumen.** *damlà* (Ş.,116b), *dambla* (L.,321b) '1.Palsy; apoplexy, paralysis; 2. Crank'

damla-['Damla durumunda tane tane düşmek'
= ET. (Uyg.) ***tamız-*** 'damlatmak'
EAT. ***damzur-*** < *tam-ız-ur-*
< OT. ***tam-*** (DLT); *tamgır-, tamgur-* 'damlaya yazmak'+***la-***
TT.: DAMLA-(MA/TILMA/TIL-/TMA/T-)
An.ağl.: ***damlam, damzım, damzırı, damzırık*** 'yudum; bir damla' (*DS.IV*, 1353); ***damlama, damlaca, damlamaca, damlantı, damlarca*** 'tepesinden, kenarlarından su sızan, damlayan mağara, kaya kovuğu' (*DS.IV*, 1353)
~ tam-, dam-, tam-la- (Çağ.)
tamgıs- (Kzk.)
tam-çı- (Kmk., Kzk., KarT., Oyr.)
tam-şı- (Kzk.)
tamma-, tammax-, tamax (Räänen, *V*)

+dan Addan zarf yapan ablatif eki: ***birazdan, bir uğurdan***. ...vb.

dana 'Dana, sığır yavrusu'
< ET. ****tāna*** 'Bir yaşında sığır yavrusu'; eski Kıpç. ***tana***
~ tāna (Trkm.)
tana (Çağ., Nog., Kırg., Özb. TatK.)
dana (Az.)
tına, tịna, tęne (Çuv.)

T(>d)A[<Ā](>ı,i,ę)NA

(eski Bulgar. ****tınag*** >

Mac. *BTLU* 130: *tinó* 'ein junger Ochs von 2 bis 3 Jahren', *tanę* (Sal.) (Räsänen, *V*)
Tü. ***tana*** > **Mac.** *tinó* 'ineğin erkek yavrusu, düve' (Ligeti: *Tör K* 43); **Blg.** *danàk* (*BER 1*: 318)

= *topak* (Uyg.) (*YUTS*, 420)

Yaygın görüşe göre: < Hint-Avrupa dillerinden: Sanskr. **dhéna** 'inek, sağmal inek' < Ana Hint-Avr.: ***dheinā** 'buzağılamış (inek)'

Eren (*TDES*, 105): 'Ancak bu görüş birkaç yönden düşündürücüdür. Türk dialektlerinde ***tana*** (>***dana***) '*ineğin erkek yavrusu*' veya '*düve*' olarak geçer. Sanskrit **dhénā** ise '*inek, sağmal inek*' olarak kullanılır.' diye karşı çıkar.

dangalak 'Kaba ve akılsız, düşüncesiz'

< ****taŋ-*** 'hayret, şaşırmak' (DLT) +***-āl-*** 'hayrette kalmak, şaşırmak' + ***-(a)k***

DLT: ***tanglaş-*** 'şaşmak'; ***tanglat-*** 'şaşırtmak'; ***tangsuk*** 'şaşılacak, acayip; nefis'

TT.: DANGALAK+ (ÇA/LIK)

An.ağl.: ***dangalak*** '1.boşboğaz; 2. bir şeyin büyüğü, iri yarı adam; 3. ıspanağa benzeyen bir bitki; 4. köpek' (*DS.IV*, 1358-59)

***NOT**: Bazı anlamlar benzetme yolu ile verilmiş olmalıdır.*

An.ağl.: ***danla-, daŋla-, dağna-, dahle-, dana-, dangı-, dan-, daŋna-, dansa-, dansı-, dansukla-, dazla-, dazmala-*** 'şaşmak' (*DS. IV*, 1362)

DAN(< ŋ, ğ, h)+*L(>n)A(>e)-*
+*NA-*
+*SA-/SI-*
+*SUKLA-*
DAZ+*LA-/MALA-*

Nişanyan (*SS*, 98): **dangalak** < **Fa.** *dengil* 'ahmak, aptal' <**Ave.** *danghu-* 'köy, taşra'
NOT: Bu sözcük Farsçadan ödünç alınsa idi, '***dengil***' biçiminde olması gerekirdi.
Sonra, +**ak** eki nedir?
Dankoff (*ALT* 717): < ***Erm.***
Eren (*TDES* 105), Dankoff'un görüşünü kabul ederek yorum yapmaz.

Tietze (*TETTL*, 55(): < Belki ***Erm.*** *dan glux* 'capital letter'

Görüldüğü gibi, Türkçe bir köke dayanan sözcük, '***Türkçe olmasın da ne olursa olsun!***' zihniyetiyle Farsçaya, olmadı Ermeniceye mal edilebilmektedir.

dangılda-[~ dangırda-['Yüksek sele konuşmak'

< ****dan*** 'yansıma'+***gıl/r+da-***

An.ağl.: ***dangırda-, dangılda-, dangıldа-, dangıra-, danğırda-, danğurda-, dankılda-, dankırda-, dankır dankır konuş-*** (*DS.IV*, 1359)

danış- = ET. * ***tanuş-*** 'istişare etmek, karşılıklı konuşmak, söyleşmek'

< ***tan-u-ş-***

TT.: DANIŞ- (IK/IKLI/IKLIK/IL-/MA/MAN/MANLIK)

An.ağl.: ***danışık*** 'bildik, tanıdık'; ***danış-,danıf danış-,danıp danış-, dan-*** 'konuşmak, söylemek, sormak, fikir almak' (*DS.IV*, 1361)

dap+ 'Çokluk, sıklık anlatan sözcük' ***dapadar, dapdar, dapdağınık, dapdaracık***..vb.

dar 'İçine alacağı şeye oranla ölçüleri yetersiz olan'
= ET,OT. ***tar*** (DLT)

< ***tār***

TT.: DAR+ (CIK/DA/LIŞ/ALMA/AL-/ALTICI/ALTIL-/ALT MA/ALT-)

An.ağl.: ***daracık, darcan*** (*DS.IV*, 1365)

~ dār (Trkm.)
tar (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
târ (Özb.)
tār (Yak.)
tāar (Hlç.)
tuor (Hlç.)

T(>d)A[< Ā](>å,uo)R

-DAr- Ettirgenlik eki: ***dönder-*** [krş. *döndür-*], ***gönder-*** (< **köndger-*) (DLT), ***göster-*** (< **közdger-*)

Ergin: < *DUR-* ettirgenlik ekinin düzleşmesi.

Korkmaz (*TTG*, s.562, § 498.5): *-t-Ar-* (İki ettirgenlik ekinin kaynaşması ile)

darak-[(hlk.) 'Darda kalmak' (*YKS*, 30)
Krş. Az. Tü. ***darıh-*** 'sıkılmak'
< ***tār+ı-ḳ-***

daral-['Daralmak'
= ET., OT. ***taru-*** (DLT; *EU TS*, 227)
< ****tār+bōl-/ tārık-***
(T. Tekin)
TT.: DARAL- (IŞ/MA/TICI/ TIL-/TMA/T-)
~ daralmag (Az.)
dāral- (Trkm.)
tarıl- (kzk.)
tarıy- (Bşk.)
tar-ū (Kırg.)
taray- (TatK., Uyg.)
tåräy- (Özb.)

T(>a, å)**A**[< **Ā**]**RA**(>ı, ä)**L**(~**y**)-

dargıl (hlk.) 'Sığır, güvercin gibi hayvanların bir tüy rengi'
= ET., OT. ***targıl*** '(attan başka her hayvan için) alaca' (DLT)
< ****tar+gıl***
An.ağl.: ***dırgıl*** 'alacalı, çeşitli renkli' (*DS.IV*, 1469)

dargın 'Küskün'
< ***dar*** [< *tār*] +***ġın***
Krş. ***taru-*** 'daralmak' (Clauson, *ED*: 532-533)
TT.: DARGIN+ (LAŞMA/LAŞ-/ LIK)

darı 'Darı, mısır'
= OT. ***tarıġ*** 'ekin, bitki, arpa, buğday, tane, tohum' (DLT)
< ***tarı-*** 'ekin ekmek' + ***-ġ***
~ tarı (Oyr., Tel., SUyg., Krç.-Blk., Kar., Bşk., Kzk., TatK.)
tari (Çağ.)
taru (SUyg.)
tarū (Kırg.)
tarıḳ (Özb.)
teriḳ (Tar., Uyg.)
tarıg (Uyg., SUyg.)
tariġ (Çağ.)
teriḳ (Tar., Uyg.)
Kat. (> Çer. TLÇ 67: *tar*)
darı (Osm., Az., Krm.)
tire (Çuv.) (> **Mac**.*BTLU* 68: *dara* 'Gries'

T(>d)**A**(>e, i)**RI**(>e, i, u, ū) **[G/K]**

Kırg. ***töptürgön taruu*** 'kabukları sokuda ayrıldıktan sonra, 24 saat süte ve sonra da kaymağa konularak yapılan darı tatlısı' ~ Moğ. (*KWb*. 380) ***tariyan*** 'Saat, Korn' < ***tari-*** ~ Tü. ***tarı-*** (Räsänen, *V*)
Tel., Kumd. *taragan* 'darı'; Alt., Tel. *tarān* < Moğ.

Nişanyan (*SS*,99): * Karş. **HAvr**. **drwā* 'darı' < * *der-* 'ekin ekmek'. Karş. **Sans**. * *dūrvā*, **EAlm**. *tarwe* 'darı'
OT: Benzerlikten başka bir şey değildir.

darıl-['Darılmak, küsmek'
< * ***tārın-*** (T. Tekin)
TT.: DARIL- (GAN/GANLIK/ MACA/TMA/ILT-)
An.ağl.: ***darıh-, darlan-*** (*DS.IV*, 1371)
~ tārınū (Kırg.)
darılmag (Az.)
tarıluv (Kzk.)
Eren (*TDES*, 106): YOK

Nişanyan (s.99): **darıl[mak** = *darılganmak/tarılganmak* 'kederlenmek, bunalmak' (XIV) < ? **ET**. *tar* → DAR[1]

darlan-[(hlk.) 'Canı sıkılmak, bunalmak, rahatsız olmak, sıkıntılı vakit geçirmek, hiddetlenmek'
< ***dar*** [< *tār*] +***la-n-***
An.ağl.: ***darlan-, daral, darazı-, daraz-, darık-, darsıh-, darsık-, darsı-*** (*DS.IV*, 1371)

darlaş-['Darlaşmak'
< ***dar*** [< *tār*]+***la-ş-***
TT.: DARLAŞ- (MA/TIRMA)

darmadağın 'Çok dağınık ve karışık' ~ **darmaduman**
< ***darma+ dağ-(ı)n /duman***
An.ağl.: ***darmadolaşık, darmantınaz, darmatınaz, dormadolaşık*** (*DS.IV*, 1372)
Eren (*TDES*, 106): YOK

Nişanyan (*SS*, 99): **darmadağın** < ***ET.*** *tarmak* dağıtmak → DAĞIL-

das+ 'Çokluk bildiren sözcük'
dasdaracık [/s/ tezet ünsüzü]

daş 'Dış', bk. **taşra**

Tü. > **Zaza.** *daş* 'ayak yolu' (*ZTS*, 78); *daşta* 'öteden, karşıda, karşıdan', *daşta-naşta* 'ötede beride'

davar 'Davar, sığır, mal'
= OT. ***tavar, tawar*** 'mal, davar' (DLT) ~ ***tabar*** (KB) ~ ***tıwar*** (*EUTS*, 238; *MA*, 5-8)
< * ***taβ-*** 'sahip olmak' + ***-°r***
An.ağl.: ***davar doluk; davarlıh; davaryancı*** 'her gün davar sağmaya giden' (*DS.IV*, 1379); ***doğar, dovar*** (s.1536) [*-a- >-o- değişmesi olmuştur.*]
~ tabar (Oyr.,Tel., Leb., Tar.)
tavar (Çağ., SUyg.)
tu´ar (Blk.)
tū´ar (Kmk., Krç.)
tuwar (KKırg.)
mal-tıvar (Bşk.)
mal-tuar (TatK.)

(> **Rus.** *tovar*;
Kam. Joki 319-20: *tawār*;
Kalm. (*KWb*.385) *tawr̥* 'Waren, Eigentum')

davar (Az.)
dovar (Trkm.)

T(>d)A(>u', ū', ı,o)V(<W)AR

Tü.> **Kürt.** *davar;* **Zaza.** *dawar* (*TZS*, 78), *dewar* 'sığır' (s. 89), *dewar û bızi* 'sığır ve keçi sürüsü' ; **Kürt.** *dawar, dewar* (*FKT*, 36; *KTS*, 69); dewarê (reş) 'sığır, sığır cinsinden olan' (*FKT*, 36)

Eren (*TDES*, 106): YOK

davran-['1. Bir kimseye veya bir şeye karşı belli tavır takınmak;
1. bir şeye el atmak; 3.bir işi
2. yapmaya hazır olmak, hazırlanmak'
= OT. ***tavra-, tuwra-*** 'davranmak, büyümek, kuvvetlenmek'~ ***tawran-*** (DLT; *EUTS*, 229) ~ ***tabran-*** ~ ***tafran-*** (*EUTS*, 219)
< ***tavra-*** 'acele etmek' (DLT)
+ ***-n-***
DLT: ***tawratası, tawratğan, tawratğu, tawratğuçı, tawratığlı, tawratığlı, tawratığlıq, tawratığsaq, tawratığsı, tawratış-, tawratma, tawrat-, tawratmış, tawrattaçı.***
TT.: DAVRAN- (DIRMA/DIR-/IŞ/IŞÇILIK/MA)
An.ağl.: ***davran-, davrantı*** 'hazırlık', ***davranuhlu*** 'gayretli, hareketli', ***davrı-*** (*DS.IV*, 1381)
~ davranmag (Az.)
Eren (*TDES*, 106): YOK

Nişanyan (s.100): **davran[mak** 'ayağa sıçramak, gayrete gelmek' = **ET.** *tavranmak* 'hızlanmak, hızlı hareket etmek'< *tavramak* 'hızlı olmak' < **tav* 'hız'

davulga (hlk.) 'Kocayemiş ağacı ve meyvesi'
= OT. ***tawılku, tawılkuç*** 'innap denilen meyve) (DLT)
< ***taw+(ı)l+ku(ç)***

day (hlk.) 'Anne'
< ET. ***tāy*** (Räsänen, *V* 455 b)

Tü. > **Kürt.** *da, dé, dadé, dayık* (*KTS*, 60; *FKT*, 32; *DAO*, 136)

daya-['Bir şeyi bir yere dokunur duruma getirmek ve bu durumda bırakmak veya tutmak'
= ET, OT. ***taya-*** (DLT)
< * ***tay*** 'eş, destek, denk'
+***a-***
TT.: DAYA- (LIK/MA/NAK/NÇ/NDIRMA/DIR-/IKLI/IKLILIK/NIKSIZ/NIKSIZLIK/NIL-/NIM/NIRLIK/NIŞ/NIŞIK/NIŞMA/ NIŞMACI/ IŞMACILIK/YANIŞ-/ NIŞMALI/NMA/N-/NTI/TMA/T-/TTIRMA/TTIR-)
An.ağl.: ***dayama, dayantı, dadangan, dayangılı, dayangal, dayangan, dayantılı; dayantılık*** 'sabır' (*DS.IV*, 1386)
~ daya- (Az., Trkm.)
tayav (Kzk.)

tayi- (Uyg.)
täyä- (Özb.)
tayō (Kırg.)
höyäv (Bşk.)

dayak¹ 'Destek'
= ET, OT. ***tayak*** (*EUTS*, 229; DLT)
< * ***tay+a-k***
DLT: ***tayaklan-, taya-, tayan-, tayangu*** 'perdeci'
TT.: DAYAK+ (LAMA/LA-/LIK)
An.ağl.: ***dayak, dayacah, dayah, dayaklık, dayama, dayanak, dayanba, dayantı, dayancak, dayança, dayangaç, dayaşkan*** (*DS, III*, 1383)

DAYA-*K/H*
-*CAH*
-*K+LIK*
-*MA*
-*N-AK*
-*N-BA*
-*N-CAK/ÇA/GAÇ*
-*N-TI*
-*Ş-KAN*

~ tayak 'sopa' (Bşk., Kzk., TatK., Trkm., Uyg.)
tayåk (Özk.)
tayav (Bşk., Kzk.)
tayançuk (Uyg.)
dayag (Az.)

TAYA(>å)**K**(>v, g)

= *çıbık* (Kırg.)
küsäk (Bşk., TatK.)
tiräk (Bşk., Özb., TatK., Uyg.)
tirgäk (Özb.)
tirägis (Bşk.)
tirävic (TatK.)
tirö:ç (Kırg.)
di:reğ (Trkm.)
türkük (Kırg.)
söyeğ (Trkm.)

Tü. > **Zaza.** *deyax kerdış* 'dayanmak'; *deyax wardış* 'dayak yemek' (*TZS*, 90); **Kürt.** *dayağ* (*DAO*, 136)

dayak² 'Dövülme'
< ***dayak¹ < tay+a-k***

~ tayaklama (Trkm.)
tayak yeğiziş (Uyg.)
tayak körsetüv (Kzk.)
tayaktō (Kırg.)
= *kötäk* (Az., Trkm.)
döymä (Az.)

dayan-['Bir yere yaslanmak, kendini dayamak'
= ET.,OT. ***tayan-***
< ****tay+a-n-***
TT.: DAYAN-(AK/Ç/DIR-/DIRMA/IKLI/IKLILIK/IKSIZ/IKSIZLIK/IL-/IM/IRLIK/IŞ/IŞIK/IŞMA/MACI/MACILIK/IŞ-/IŞMALI/MA/TI)

dayı 'Dayı, annenin erkek kardeşi'
< OT. ***tağay*** (DLT)
< ***tāy*** 'anne tarafından akraba'
TT.: DAYI+ (LIK)
An.ağl.: ***dayı, dayca, dayıca*** '1. güzel, iyi; cesur, babayiğit' (*DS.IV*, 1388); ***dayni, dayyı*** 'dayı' (s.1390); ***dayıbaşı*** 'amele başı'; ***dayılanmak*** 'büyüklenmek, böbürlenmek'; 'güvenmek' (s.1388)

DAY[*Y*]**I**+*CA/+BAŞI/+LAN-*
DAY[*I=ø*]+*CA/+Nİ*

~ dāyı (Trkm.)
dāy (Soy.)
dayı (Az., Kzk.)
tāy (Yak.)
tağa (Kırg., Uyg.)
tağay (Çağ.)
tağayı (Çağ.) ~ tağai (PdC 216)
taga (DTü.)
tåğa (Özb.)
tay (Oyr.)
tayake (Kırg.)
tayı (MA., AH.)
tay-ı (Sag.)
taay (Alt., Kumd.)

TA[< **Ā**](> å)**Y**(>ğ)*[+A/+AY/+AYI/+AKE/+I]*

Tü. > **Ar.** (Cez.) *dāy* (*ALTK*, 58); Zaza. *da* 'anne'; *dadi* 'anne'; *dadza* 'amca oğlu' (*TZS*,

76); *dadceni* 'amca karısı', *dakıle* 'anne, annecik', *dayi* 'anne' (s.78); **Kürt.** *day, da, dé, dadé, dayık* 'anne' (*KTS*, 60; *FKT*, 32; *DAO*, 136); *dayıki* 'analık' (*FKT*, 32)

Eren (*TDES*, 106): YOK

Bk. T.Tekin, 'Teyze ve dayı kelimeleri'; *TDAY 1957*.

daylak (hlk.) '1.Dişi deve; 2. damızlık erkek deve; 3. boynunda tüyü olmayan pehlivan deve; 4. deve yavrusu; 5. at, eşek yavrusu; 6. İki yaşında hayvan; 7. sakalı bıyığı çıkmamış delikanlı; 8. ince, uzun boylu (kimse); 9. çıplak, sivri; 10. baldırı, bacağı açık (kimse)' (*DS.IV*, 1388-1389)

< ***day*** [< * *tay*] ***+lak***

Ana.ğl.: ***day, daylak, daylah*** (*DS. IV*, 1388-1389). Krş. ***daylık*** 'deve' (s.1389)

dayze, bk. **teyze**

< Tü. ***tāyı+eze+si*** (T.Tekin, *TDAY 1960*, s.291)

[**tāyı** > *day~da~dey~dē~dé~ diy~ di*]

An.ağL.: ***dayaza, dağza, dayas, dayıza, dayza, daza, deyza, deyze, deza, dēze, déze, dezeana, diyaza, diyeze, dize*** (*DS.IV*, 1378, 1386)

DAY+/*AS/AZA/ +IZA/+ZA*
DA[*Y*=ø]+*ZA*
DEY+*ZA/+ZE*
DĒ[*Y*=ø]+*ZE*
DE(~ **É**)[*Y*=ø]+*ZA/+ZEANA*
DİY[*A*]+*ZA/+ZE*
Dİ[*Y*=ø]+*ZE*

~ dayıza, diyaza, diyeze (El.dr.)
tağza (MA)
dayza (Trkm.)

Tü. > **Kürt.** *dayze, dayaza, dayas, diyaza, diyeze* (*DAO*, 136)

daz 'Kel, çorak'

< OT. ***taz*** (DLT)

dazlak 'kel, tepesinde saçı dökülmüş olan (kimse)'

Dazkırı 'yer adı'

Tü.> **Mac.** *tar* 'kel, saçsız'
< Eski Çuv. * ***tar***

~ tarbaka 'kurbağa' (Kzk.)
< *tar+bāka*
= Moğ. ***tarbalci*** 'akbaba' < *tar* 'kel' + *balci* 'baş' (= kel baş)

dazlak 'Saçsız, kel'

< ET. ***taz+la-k*** 'sıfat yapan ek'

de-['Söylemek'
= ET. ***ti-*** [Taryat N 5]
~ ***ti: ~té-*** (DLT)
< ET. ****té:- / tē-< tī-***

TT.: DEYİP [< ET. **ti-p** < ****té-p*** 'zarf-fiil eki' (/**y**/ koruyucu ünsüz, /**i**/ bağlayıcı ünlüdür.], Bk. **-(I)p**
~ diy- (Trkm.)
diä- (Yak.)

Günay Karaağaç'ın **de-** fiili ile ilgili güzel bir yorumu vardır: " ***de-*** 'demek, söylemek' < ***té-*** (<****tiye-*** < *tile-*) ~ ****il:*** 'dil; dil, lisan' [***élçi***: "elçi; ***ilen-*** '*söylemek, kötü söylemek, ilenmek'] ~ ****al***: 'dil; dil, lisan' [***alakır-*** : 'bağırmak, haykırmak' (*EDPT*) > ****aya- kır-*** > ***aykır-*** 'bağırmak, haykırmak-' (*EDPT*);****alakırtı > lakırtı / lakırdı*** '1. söz; 2. hoş söz' (TS) ~ ***ay- /ayt-***: (< ****al-a- / *al-a-t-***) : 'demek, söylemek' (*EDPT*) ~ ****yal*** : 'dil; dil, lisan' [***yala-*** 'yalamak' (ST); ***yalavaç*** 'elçi, peygamber' (EDPT)] ~ ****ka***l 'dil; dil, lisan' [Çuv. **kala-** 'söylemek' (*Paasonen*); **kılavuz: (< kala-guz)** "*sözcü" > elçi, kıla- (*EDPT*); ***kol-/kolt-*** (< ****kal-a- / kal-a-t-***): '*demek, söylemek, dileği söylemek, istemek' (*EDPT*);***kolguçı/koltguçı*** : 'dilenci'] ~ Moğ. ***hel*** (< ***kele-n***): 'dil; dil, lisan' (Bazılhan); ***hele-*** (<***kele-***): 'demek, söylemek, konuşmak' (Bazılhan); ***kelegey-***: (> Oyr.Yak. ***kalagay*** 'kekeme'):'kekelemek' (Bazılhan); ***keleçü*** "söz, sohbet" (Lessing); ***kelegçi***:'konuşmacı, spiker' (Lessing) ~ Moğ. ***geyç:***'.... diye' (Bazılhan); ***geyh (<kel-e-)***: 'demek, söylemek' (Bazılhan) [G.Karaağaç, ***Dil-Tarih ve İnsan***, Ankara 2003, s.93-94]

debelen-['Yerde yuvarlanmak'

< * ***tep-ele-n-***

dede 'Büyük baba'
= ET. ***dede*** 'yansıma' 'baba' (çocuk dili)
~ dåda (Özb.)

Tü. > **Ar.** (Ir., Sur.) *dede* (*ALTK*, 59); **Rus.** *ded* 'dede' (E. M.

E. Mustafayev, ***Rusça-Türkçe Sözlük,*** Sosyal yay., İstanbul 1989.

Eren (*TDES,* 107): YOK

dedikodu 'Dedikodu, kovlama'
< ***de-di ko(y)-du***

Tü. > **Zaza**. *dêdiqodu* (*ZTS*, 91)

dedir-['Demek zorunda bırakmak; denilmesini sağlamak'
= OT. ***tétür-*** 'söyletmek, dedirtmek' (DLT)
< ***té-tür-t-***

değ-['Yaklaşmak, değmek, dokunmak, ermek, erişmek, varmak, düşmek; olgunlaşmak'
= ET. (Uyg. /*İKPÖ*) ***täg-*** ~ OT. ***teg-*** (DLT)
An.ağl.: ***değmek, degmek, devmek, deyipmek, deymek*** 'olmak' (*DS.IV*, 1403)

değdir-['Değdirmek'
= ET. ***tägürt-*** (*EUTS*, 231)
< ***teg-ür-t***

değer 'Değer'
= OT. ***tegir*** (DLT)
< ***teg-(i)r***
TT.: DEĞER+ (BİLİR/LENDİRME/LENME/Lİ/LİLİK/SİZ)
~ tēr (Kız.)
deger (MA)
deyer (Osm.)

değerlen-['Kıymetlenmek, değer kazanmak'
< ***değ-er+le-n-***
< ****teg-(i)r+le-n-***

değış (hlk.) 'Değişmek'
< ***değiş-***
< OT. ***tegiş-*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *değış* (*DAO*, 137)

değil 'İsim cümlesinde yükleme veya başka ögeler olumsuzluk anlamı veren sözcük'
= OT. ***tegül ~ dağ ol*** (DLT)
> EAT. ***degül***
[< ****tegül*** (<****tağ*** > dağ) ***ol***]
~ **An. ağl**.: ***degel, deal, deel, déğul, dél, deyel*** (*DS.IV*, s. 1399);
dögül, döğül, döyü, döyül (*a.g.e.*, 1569)

DE(~é)G(>y)İ(>e, a, u)L

~ degül (AH)
deyül (IM)
devül (Kom.)
deyil, deyl (Osm., Az.)
deal (Osm.)
dä:l (Trkm.)
döyü (Az.)
tegil (Çağ.)
tügil (Bşk., TatK.)
tügül (Çağ., KKırg.)
tüyül (Blk.)
tügül, tül (Krç.)
t'uúul (KarL.)
tüwül (KarT.)
tőgől (TatK.) (Räsänen, *V*; *KTLS*)

T(>d)E(>o, ő, ö,'u, ü)
G(>ü, y, v, w, ú)İ(> ő, ü)L

= *emes* (Kzk., Kırg.)
emäs (Özb.)
ämäs (Trkm.)

Bu konu için bk. M.Özmen, "Türkçede *Değil* Kelimesi ve Anlamları", ***TDAY-Belleten 1995***, s. 345 vd.

değilse 'Değilse'
< ***değil+ i-se*** < ****tegül érse***

değin[1] 'Değin; kadar'
= OT. ***tegin*** (DLT)
< ***teg-in*** 'instrumental'
~ Çağ. ***tegin***
TT.: DEĞİN+ (İ/İŞ)
~ **Anadolu ağl**.: ***dekli, degan, değan, degen, degin, deh, deki, dekili, dekni, deni, deyin*** (*DS.IV*, 1407)

DEG(>y)İ(>a, e)N
DEK(>h)+İ/İLİ/Nİ
DE[*Gİ*=ø]N+İ

~ deyin (Kzk.)
çeyin (Kırg.)
çenli (Trkm.)
şeyin (Kzk.)
tikli(m) (Bşk., TatK.)

D(~ç >ş)EYİN

değin² 'Sincap'

< OT. ***teging*** 'tekin, samur' (DLT) [*'samur' sözcüğü 'sincap' olmalıdır.*]

An.ağl.: ***deyin, déyin, değin*** 'sincap' (*DS.IV*, 1446) ~ ***iteyin*** (Uşak)

~ tıyın (Nog., Blk., Kzk., Kırg.)
tiyen (TatK.)
tīn (TatK.)
tīŋ (Alt., Şor., Tel., Yak.)
tiyiŋ (Alt.)
diyiŋ (Tuva)

T(>d)E(>ı, ī, i)G(>y)İ(>e)D

= *çırbık ~ sırbık* (Sibirya diyalektleri)

Räsänen (*LTS*, 200; *V*, 470 a): < Ostyakçadan alıntı. YANLIŞTIR.
Eren (*TDES*, 107): Çağdaş diyalektlerde sincaba *tiyin (~ tıyın)* adı "akçe, para" olarak da kullanılır. Bu adın "akçe, para" anlamını alması, sincap derisinin "para" olarak geçtiğine tanıktır.

değin-['Değinmek'

= Uyg. ***tägin-*** 'ulaşmak, karşılaşmak, uğramak' (*İKPÖ*)

< * ***teg-in-*** [-°*n*-]

TT.: DEĞİN- (İ/ME/Tİ)

dek ve *değin* hk. Bak. M. Öner, *I. Kayseri ve Yöresi Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildirileri.*

değir-['Değirmek'

= OT. ***tegir-*** 'yaklaştırmak, eriştirmek, dokundurmak' ~ ***tegür-*** (DLT)
Çağ.: ***tegür-; tägüz-*** (Brock.)
CC.: ***teyir-***
~ EAT. ***degür-***

< * ***teg-(ü)r-***

~ tiyir- (Kırg.)
tegiz- (Özb., YUyg.)
tegizdir- (Özb.)
tegis- (Tuv.) < * *tägiz-*

= Moğ. ***teberi-*** 'to encircle; to embrace' <* *tebere-* < **tebire-*

değiren 'Değiren'

= OT. ***tegürgen*** (DLT)

< * ***teg-ür-gen***

değirmen 'Değirmen'

= ET., OT. ***tägirmän*** (DLT)

< * ***tek-*** 'dönmek'+***-ir-*** 'çevirmek, döndürmek'+***men***

TT.: DEĞİRMEN+ (CİCİLİK/LİK)

değirmen hk. Bk. M. Özmen, TÜBA (*Türklük Bilgisi Araştırmaları*), Harvard Ün. Yay. Sayı: 12

An.ağl.: ***dermen, dérmen, degirman, değmen, deman, deyirman, deyman, deymen, dēmen, deremen, derman, deyirman*** (*DS.IV*, 1435); ***dēmenböcesi*** 'hanım böceği' (s. 1416)

DEG(>y)İR-*ME(>a)N*
DE[*Gİ*=ø]**R**-*ME(>a)N*
DEĞ[*İR*=ø]-*MEN*
DEY[*İR*=ø]-*MAN*
DE[*GİR*=ø]-*MAN*
DĒ[< ***GİR***]-*MEN*

~ tegirmen (Uyg., Çağ., Bar., Özb., KKırg.)
tirmen (Blk., Bşk.)
türmen (Blk.)
tīrmen (KarT.)
tīrmän (Kzk.)
tęgęrmän (TatK.)
tegirmån (Özb.)
tä:rmän (Tel.)
tä:rbän (Oyr.)
tirbä:n (Koyb.)
tügmän (Trkm.)
dērbe (Soy.)
değirmen (Trkm.)
dägirmen (Az.)
diyirmen (Kzk.)

T(>d)E(>ä, i)G(>ğ, y)İR-*MEN*

(> Moğ. *KWb*.395-6: ***teger-men***)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *degirmān* (*ALTK*, 59)

değirmi 'Yuvarlak'

= ET. ***tägirmi*** (*EUTS*, 231)

~ OT. ***tägirmä*** (DLT)

< * ***täg-ir-mi***

TT.: DEĞİRMİ+(LE-/LEŞ-/LİK)

~ **An. ağl.**: ***degirmi, deermi,***

değermi, dērmi, dıgırmı, dıgrımı (*DS.IV*, 1400); ***değirmi, değerni, degirmi, değermi, değirme, değmi, demi*** (*a.g.e.*, 1401); ***değirme*** (*a.g.e.*, 1401)

DEG(>ğ)İ(>e)RMİ(>e)
DE[G=ø]E(< i)RMİ
DI(< e)GI(< i)R[*I*]MI (< i)
DEĞ[İR=ø]Mİ
DE[ĞİR=ø]Mİ

Tü. > **Kürt.** *dıġırmı, dıġrımı* (*DAO*, 137)

DE(>ē, ı)**Gİ**[*egi* >ē; ı]**R**-*M(>n)İ(>ı, e)*
DEĞ[*İR*=ø]-*Mİ*
DE[*ĞİR*= ø]-*Mİ*
DĒ[< *egi*]**R**-*ME*
DIGR[< *gır*]-[*I*]*MI*

~ tägärä (TatK.)
teğelek (Trkm.)
tägirī (Yak.)
toğolok (Kırg.)
tögäräk (Özb.)
tögürüy (Yak.)
tügäräk (TatK.)
tüŋäräk (Bşk.)
döŋgelek (Kzk.)
düglāk (Uyg.)
= *tegirşik* (Kzk.)
tegirşek (Kzk.)
domalâk (Özb.)
yomrı (TatK.)
yomoro (Bşk.)

değiş 'Değmek işi veya biçimi'

< ***değ-(i)ş*** < * ***teg-(i)ş***

TT.: DEĞİŞ+ (TOKUŞ)

Tü. > Ar. (Cez.) *dāyeş* (*ALTK*, 59)

değiş-['Değişmek'

= ET. ***teŋiş-/tegiş-***

< ***teg-*** 'ulaşmak, erişmek'

+(i)ş-

Uyg. ***tägiş-*** (*EUTS*, 231)
DLT: ***tegiş-*** "(bir yere) değmek; muhakeme olmak"

TT.: DEĞİŞ- (İCİ/İK/İKLİK/İM/İMLİ/İNİM/İNİMCİ/İŞ/KE/KEN/KENLİK/KİN/ME/TİRGE/TİRGEÇ/TİRİCİ/TİRİLİŞ/TİRİLME/TİRİL-/TİRİM/TİRME/TİR-/TİRT-)

değişik (hlk.) 'Yedek; fazla elbise, iş elbisesi'

< ***teg-(i)ş***

An.ağl.: ***değişik, degişik, değiştirek, deyişeyh, deyişik*** (*DS.IV*, 1402)

değiştir-['Başka bir biçime sokmak, değişikliğe uğratmak'

< ET. ***tegşür-*** [*tegiş-* fiilinin causativum hâli.]
> EAT. ***değşür-***
= Çuv. ***tiv-ĕś-*** < * *tig-iś-*

değiştiril-['Değiştirmek işi yapılmak'

< ***değ-(i)ş-tir-(i)l-***

= ET. ***tägşürüş-*** (*EUTS*, 231)

< * ***teg-şür-(ü)ş-***

değme[1] 'Değme işi, temas'

< ET. ***teg-me***

Tü. > **Kürt.** *degme* (*KTS*, 63)

değme[2] '1. Her, herhangi bir, gelişi güzel; 2. seçkin, seçme' (*TS*)

< ET. ***ti-*** (>TT. ***de-***) fiilinin bugün ölmüş bulunan partisipidir: ET. ***ti-gme*** >TT.***değme*** 'denilen, söz konusu edilen > her, her bir' (G.Karaağaç, *İnsan, Kültür ve Dil*, s.83)

An.ağl.: ***değme*** 'seçkin, üstün, en iyi' (*DS.IV*, 1403)

değmek (hlk.) 'Miras kalmak'

< ***değ-mek***

değnek 'Değnek'

< ***teg-enek*** [~ ***-anak***]

~ EAT. ***degenek***

TT.: DEĞNEK+ (Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-)

An. ağl.: ***degenek, degnek, dehnek, denek, deyeney,*** 1400); ***diynek*** (*a.g.e.*, 1529); ***denek*** 'hıyar, patlıcan vb. seb-

zelerin sapı' (s.1421)

DEG-*ENEK*
DEH(< G)-[*E*=ø]*NEK*
DE[*G-E*=ø]*NEK*
Dİ(< e)Y(< G)-*NEK*

~ degenek (Trkm.)

Tü.> **Blg.** *dignjak* (*BER* 1:386); **Srp.** *degènek* (Škaljić:*Turc* 209); **Fars.** *daganak*; **Kürt.** *deganak*; **Mac.** *dögönyeg* (*TESz 1*:668)

Tzitzilis (*LB* 36, 3:265): < Rum. **δεκανίκιον, δεκανίκι, δοκανίκι**

Eren (*TDES* 107): Tzitzilis'in görüşü için '*tartışmaya açıktır*' der, görüş belirtmez.

Meninski 1680 II, 2113: < Yun. *dekaníki* 'old man's staff for wolking! < *dekanós* [Tietze, *TETTL*, 576-577]

Doerfer (*TMEN* 2037, N 92): < **Tü.**

Škaljić (*Turc* 209): < **Tü.**

NOT: Sözcüğün Türkçe **deg-** fiiline **-enek** eki getirilerek yapıldığı açıktır. Krş. **gör-enek, ol-anak** ... vb. Rumca sözcüğün sonundaki *-nikion, -niki* < Lat. *–nus* eklerinin Türkçede niçin ve nasıl düştüğünü açıklamak gerekir.

dek 'Gibi, benzetme edatı'

< ET, OT. ***tek~tegü*** 'kadar, dek'

An. ağl.: ***dek, dekleme, deng*** (*DS.IV*, 1406)

del-['Delmek'

< KT,Uyg., DLT. ***tel-***

TT.: DEL- (İCİ/İK/İKLİ/İKLİLER/İKSİZ/NME/LİN-/ME)

deldir-['Deldirmek'

= ET, Uyg., OT. ***teltür-***

< ET. ***tel-tür-***

delgiç 'Delgiç'

< ***tel-giç***

~ deşgiç 'delgiç' (Trkm.)
teşkiç (Kırg., Özb.)
tişkis (Bşk.)
tişkiç (TatK.)
täşküç (Uyg.)
deşikaçan (Az.)

T(>d)**E**(>i)**Ş-K**(>g)**İ**(>ü)**Ç**(>s)

deli 'Deli'

= OT.***telü~telwe*** (< KT,Uyg. ***télwe***)

[< * ***tēlü*** (T. Tekin)]

~ MA. ***telwe***; NF,KE,CC. ***teli***; Terc. ***tēli***; Tefs. ***dēlü***.

TT.: DELİ+ (BAŞ/CE/CESİNE/KANLI/ KANLILIK/ R-/ RİŞ/RME/LİR-/RT-/ŞMEN/İŞMEN/İŞMENLİK)

~ dēli (Trkm.)
deli (Az., Trkm., Kırg.)
däli (Az.)
dälli (Uyg.)
delbe (Kırg.)
dälduv (Kzk.)
delkulı (Kzk.)
telbä (Özb.)
tälvä (Uyg.)
tili (Bşk., TatK.)

DE(< ē; i)**L**[*L*]**İ**
D(< T)ELB(>v)**E**
DEL+*DUV/KULI*

Tü. > **Ar.**(Sur.) *dali:* (*ALTK*, 59); **Zaza.** *dellı, dellu* (*ZTS*, 82), *delu; delluy* 'deli kız veya kadın'; *deluane* 'delilik'; *deluane xwu nayiş* 'kendini deli gibi göstermek', *delu biyayiş* 'delirmek', *delu kerdiş* 'delirtmek', *deluyey* 'delilik' ; **Kürt.** *délî* (*KTS*, 70-71)

Eren (*TDES,* 108): YOK

delice 'Şahin, atmaca; çaylak; deli gibi'

< ***deli*** [< *tēlü*]+***ce***

An. ağl.: ***delice, delce*** (*DS.IV*, 1411) [*Başka anlamları da var.*] ***deldelice, deldellice*** 'kıvrık gagalı, oldukça yırtıcı bir kuş' (*YKS*, 30)

delik 'Delik'

= OT. ***telik*** (DLT)

< ***del-*** [< *tel-*]+***-(i)k***

TT.: DELİK+ (Lİ/LİLER/SİZ)

An.ağl.: ***delik, dellük*** "Kızlığı giderilmiş" (*DS.IV*, 1412)

~ deşik 'delik' (Trkm.)
teşik (Kırg., Özb.)
tişik (Bşk., TatK.)

töşük (Uyg.)
dälik (Az.)

delikanlı 'Genç'

< ***deli+kan+lı***

An. ağl.: ***deliganlı, deleğannı, deliğanlı*** (*DS.IV*, 1412)

delik deşik 'Delik deşik'

< ***del-(i)k deş-(i)k***

< ***tel- teş-***

An. ağl.: ***delik dırsık, delik dersik***, (= ***delik duluk***) (*DS.IV*, 1412)

delim 'Çok fazla' (*DS.IV*, 1412)

< OT. ****telim*** 'çok, pek çok, bol' (DLT)

delimsek (hlk.) 'Sersem, salak, çılgın, delişmen'

< ***deli*** [< *tēlve*]***+m+sek***

An.ağl.: ***delimsirek, delimisirek, delimsek, delimserek, delirek, delisem, delisen, delümsek*** (*DS. IV*, 1413)

delin-['Delinmek'

= ET. ***tälin-*** (*EUTS*, 232)

< ***tel-(i)n-***

delir-['Delirmek'

= ET. ***telür-***

< ****tēlve+r-***

~ dä:lire- (Trkm.)
däli ol- (Az.)
dälli bol- (Uyg.)
deli bol- (Kırg.)
delbe bol- (Kırg.)
tilir- (Bşk., Özb.)

D[<T]E(>ä:, i)LİR-E-DE(>ä)L[*L*]İ BOL-DELBE BOL-

= *esir-* (Kzk.)

delişmen 'Şımarık ve delice tavırlı'

< ***deli*** [< *tēlü*]***+ş-men*** > ***dalaşman***

TT.: DELİŞMEN+ (CE/LİK)

delme '1. Delmek işi; (hlk.) cepken, yelek'

< ***del-*** [< *tel-*]***+-me***

An.ağl.: ***delme, deltak*** (*DS. IV*, 1414)

Tü.> **Kürt.** *delme* 'cübbe' (*KTS*, 60)

deme (hlk.) 'Deyiş' (*YKS*, 31)

< ***de-me*** [< * *té-*]

demek 'Demek'

< ***de-*** [< * *té-*]+ ***-mek***

Tü. > **Ar.** (Sur.) *demek* (*ALTK*, 59); **Zaza.** *dêmax* 'demek ki' (*ZTS*, 91)

demet 'Bitki veya çiçek bağlamı'

< ***der-*** [< *té:r-*]***+-me+t***

DLT: ***tergüçi*** 'deren, toplayan'
terigsek 'dermeyi dileyen'

TT.: DEMET+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/LETME/LET-/Lİ)

An.ağl.: ***dement*** (*DS.IV*, 1416) ***deremet, deramet, dermet*** 'hazırlık, sağlama, toplama; Eski elbiseleri onarma'; ***derem*** 'kadınların bellerine bağladıkları kuşak' (*gös.yer.*) < **der-(e)m*

< ***der-*** [< *té:r-*]***(e)me+t***

TS.I, 352: < Yun.
Eren (*TDES*, 108): **R** *δεμάτι*
NOT: Yunanca (Rumca)dan alındığı görüşü yanlıştır. Çünkü, Türkçede **der-** fiili 'toplamak' anlamında bile bu sözcük için yeterlidir. ***Demet < der-(e)m+et < *té:r-***

demin 'Az önce, hemen, çok yakında'

Uyg. (*İKPÖ*) ***timin*** (***temin***?)
~ ***timin*** (*EUTS*, 240)
= OT.***témin*** ~ ***ti:min*** (DLT)

< ****té:min***

TT.: DEMİN+ (CEK/DEN/Kİ)

An. ağl.: ***demicek, demice, deminceg, demink*** (*DS.IV*, 1416)

~ tīm (Yak.)
ti:emi (Hlç.)

demir 'Demir'

= ET, OT. ***temür*** (DLT)
[~ Süm. **tibira** (Tuna 74)]

< ***témür***

TT.: DEMİR+ (BAŞ/Cİ/Cİ-LİK/KAPAN/LEME/LE-/LEŞME/LEŞ-/Lİ)

~ temir (Kırg.)

tömür (YUyg.)
~ Moğ. ***temir*** (*MGT, AT*; Lessing, *MTS*)

Fakat: **demirhindi** < Fars. ***tamr-i hindî*** (Lat. *tamarindus indica*) (Eren, *TDES,* 108)

demirhindi ~ ***Ar.*** *temr-i hindī* Hint hurması, tropik ülkelerde yetişen bir ağaç, ***tamarind*** < *temr* hurma.
Batı dillerine Arapçadan geçmiştir. (Nişanyan, *SS*, 104)

NOT: Eren Farsça, Nişanyan Arapça diyor. Hangisi doğru acaba?

Redhouse'a göre: Ar. *temr* (s. 1137)

Tü. > **Ar.** (Mıs., Ir.) *demi:r*; (Cez.) *dami:r* (*ALTK*, 59); (Sur.) *demi:rbāş*; (Mıs.) *demerdāş* 'Kahire'de bir semt adı'

Eren (*TDES,* 108): YOK

demirci 'Demirci'
= ET, OT ***temürçi*** (DLT)
< *temür+çi*
~ Moğ. ***temürçin***
(+*çi*/+*çin* "meslek eki")

demir kazık 'Demir kazık'
= OT. ***temür kazngukl kazguk*** ~***temür kazuk*** (DLT)

demirli 'Demirli'
< OT. ***temürlüg*** (DLT)

den-['Ad verilmek; söylenmek'
< ***de-n-*** '**de-** fiilinin pasif hâli'
< ****té-***
TT.: DEN- (İLME/İL-/ME)

+dAn 'ayrılma durumu eki'
< ET. ***+tin (<+t+i+n)***
Mani metinlerinde: 1) **+tAn**: *baştan, yıgaçdan, töpüden* > TT. **+dAn**
2) **+tin (<+t+in)** > EAT.**+din**

Bunlardan ilkin bir süre Mani muhitinde **+tan** şekli kullanılmış, daha sonra **+tin** şekli tercih edilerek Uygurcada genelleşmiştir. Yani işkin Maniheist Uygurların kullandığı **+tan**'ın ömrü ET döneminde kısa olmuş ama Türkçenin güney-batı kolunda bir süre **+tin** (EAT: **+din**) ile birlikte kullanıldıktan sonra **+din**'in yerini alıp günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. (Ş.Tekin, ***İK***, s.238)

dene-[= **deŋe-** 'tartmak'
< ET. ***teŋ*** 'eşit, eşdeğer' ***+e-***
TT.: DENE- (K/ME/MECİ/CİLİK/NME/N-/T/TÇİ/ÇİLİK/TİCİ/TİLME/TİL-/TİM/TİMCİ/TİMLİ/TİMSİZ/ TLEME/ TLE-/TLENME/TLEN-/ Y/ YCİ/ CİLİK/YİM/YİMLİ/YİMSİZ/YİŞ/YLEME/YLE-/Lİ/SEL/SİZ)

Eren (*TDES,* 108): < *den* (< *deŋ*)
Nişanyan (*SS,* 104): < ***deŋemek*** tartmak
< ET. *teŋ* eşit, eşdeğer → DENK

denge 'Denge'
< *denk+e*
< * *teŋ*
bk. **denk**
TT.: DENGE+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/LEYİCİ/Lİ/SİZ/SİZLİK)

deniz 'Deniz'
= ET, OT. ***teŋiz*** (DLT)
= EAT. ***deŋiz***
< * *teŋ* 'göl, bataklık' + ***(i)z***
TT.: DENİZ+ (ALTI/ALTICI/ALTICILIK/AŞIRI/Cİ/CİLİK/LİK)

Tü.> **Kbr.** *tenciz* (İ. Doğan, 1999, 324)

An.ağl.: ***değiz, deyiz, deniş***(+çi) 'denizci' (*DS.IV*, 1402)

DEN(>ğ, y)**İZ**(>ş)

~ teŋiz (Çağ.)
teŋis (Oyr.)
teŋiz (Kzk.)
teŋŋiz (Krç.-Blk.)
diŋez (TatK.)
diŋgez (TatK.)

T(>d)**E**(>i)**D**[***D/G***]**İ**(>e)**Z**(>s)

(> **Çuv.** *tinęs, tɛnęs*; **Moğ.** *teŋgis*) (ET. > Ortaçuv.> **Çer.** ÇLÇ 219: *teŋgęź, täŋgęź*; **EBlg.** ****täŋir*** > **Mac.** *BTLU* 128-9: *tenger* 'Meer') (Räsänen: *V*) [**-z** > **-r** olmuştur.]

Tü. > **Zaza.** *dengız* (*ZTS*, 83);

Kürt. *dengız* (*DAO*, 141)

denk 'Aynı ağırlıkta; yük'
= ET. ***täng*** (*EUTS*, 233)
~ OT. ***teng (teŋ)*** (DLT)
< teng
TT.: DENK(G)+ (E/ELEME/E-LE-/ELENME/ELEN-/ELEYİ Cİ/ELİ/ESİZ/ESİZLİK)
= Moğ. ***teŋ*** 'Gleichgewicht', Gleichheit' (*KWb.* 391)
Eren (*TDES*, 108): YOK

Nişanyan (*SS*, 104): **denk** = ***ET.*** *teŋ* eşit, eşdeğer, kadar (viii), terazinin bir yanına konan ağırlık, tartı, yük.

ET. *teŋ*: DENGE, DENK, DENKLEM, DENLİ, DENSİZ
ET. *teŋiş-* : DEĞİŞ-, DEĞİŞKEN
ET. *teŋe-* : DENE-, DENEK, DENETİM, DENEY, DENEYİM

denkle-['Denklemek, denkleştirmek'
= OT. ***tengle-*** 'iki şeyi birbirine denkleştirmek' (DLT)
< teŋ+le-

denkleş-['Denkleştirmek'
< teŋ+le+ş- /teŋ+e+ş-

denli[1] 'Kadar, miktar'
< ET. ***teŋli*** < * ***teŋ+li***
[< * teg-in+lig]
> EAT. ***deŋlü***

denli[2] 'Uslu, terbiyeli, doğru, namuslu (kimse)' [**denli** sözcüğünün karşıtı]
< ET. ***teŋ+lig***

densiz 'Yakışıksız ve saygısızca davranan; münasebetsiz, yakışıksız, soysuz'
< ET. ***teŋ+siz***
> EAT. ***deŋsüz***
TT.: DENSİZ+ (LEN-/LEŞME/LEŞ-/LİK)

denşir-[(hlk.) 'Bir şeyin yapısını veya niteliğini bozmak'
< **den** [< ****teŋ***]+***(i)ş-ir-***

NOT: Bir görüşe göre TT. ***denk*** < ET. **teng** sözcüğü, Çince < *têng* 'terzi; denk, eşit' sözcüğünden ödünç alınmışmış!
Uyg. ***teng-lig*** 'eşit, ölçülü, miktar'
teng-le- 'eşitlemek'
tengeş 'eşit, denk'
tenge- 'denklemek, eşitlemek'
EAT. ***denlü*** 'kadar, miktar'
ET. ***tengsiz*** > TT. ***densiz***
ET. ***tenge-*** > Osm. ***deŋe-*** > TT. ***dene-*** 'sınamak'
sözcükleri de Çince **têng**'in türevleriymiş!.. (bk. T. Tekin, *Mak.II*, 231)
T. Tekin de bu görüşe pek makbul bakmıyor.

dep+ 'Çokluk bildiren söz'
depderin

dep-[, bk. **tep-**[

depik (hlk.) 'Tekme' (*YKS*, 31)
= OT. ***tepik*** 'tepiş, tepme'

(DLT); **tepük** 'kurşun eritilerek *iğ ağırşağı* şeklinde dökülür, üzerine *keçi kılı* veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar' [*Türklerin futbol 'ayaktopu' oynadıklarının kanıtıdır.*]
< ***tep-(i)k***

depin-[, bk. **tepin-**[

depiş-[, bk. **tepiş-**[

depre-['Kımıldamak, harekete geçmek, yerinden oynamak, sarsmak'
= ET., OT. ***tepre-*** (DLT)
[< ***tēp-*** (T. Tekin)]

deprem < OT. ***tepre-***
< * tēp-re-m

Tü. > **Zaza.** *deprem* (*ZTS*, 83)

Hamilton (*İKPÖ*, 218): **tep-r-** 'ettirgenlik ya da pekiştirme eki'
krş. ET. **tep-** = TT. **tep-**

depren-['Deprenmek'
= OT. ***tepren-***
< tēp-re-n-
~ terve- (SUyg.)
terben- (Kmk.)
tibre-n- (TatK.)
tapra-n-, tapra-t- (Çuv.)
(> Çer. *ÇLÇ* 219: *tarβa-*)

TE(> a, i)**P**(>b)-***RE***(>a)-*N*-[**TER-*P(>B, V)E*-**] (**-pr->-rp/v-** göçüş.)

~ ?Moğ. ***derbe*** 'flattern' (*KWb.*90)

depreş-['(hisler) kımıldamak'
= ET. ***tēpreş-***
< tēp-re-ş-

dér (hlk.) 'Türkü'

< OT. ***yır*** 'koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama' (DLT)

< [y+]***ır***

~ yır (Uyg., Kom., Az., KarL., Bar.)
ır (Uyg., Kç., Koyb.)
çır (Krç., Kzk., TatK.)
zır (Blk.)
ırıa (Yak.)
ıllā (Yak.)

[*Y(>ç, d, z)*+]IR

Tü. > **Zaza** (Siverek) *dér* (*DAO*, 141); **Kürt.** *déyer*

der-['Derlemek, toplamak, devşirmek'
= OT. ***ti:r-*** (DLT)

< ***té:r-***

~ ti:r- (Trkm.)
té:r- (Koyb., Hak.)

dere otu 'Kokulu, yenen bir ot türü'
< Fars. ***dere*** + Tü. ***ot+u***

Tü. >**Ar.** (Sur.) *daraot* (*ALTK*, 60)

dergi 'Dergi, mecmua'
= ***té:r-ig-*** 'derlemek' (DLT)

< ***der-*** [< *tér-*]+***-gi***

EAT: ***dérgi*** 'sofra'
An.ağl.: ***dergi*** 'tırmık' (*DS.IV*, 1433)

Tü. > **Laz.** *dergi* 'küçük küp' (*LTS*, 48)

deri¹ 'Deri'
= ET. ***täri*** (*EUTS*, 234)
~ OT. ***teri*** (DLT)

< ****tēri*** (T. Tekin)

An.ağl.: ***deriyi tuzla-*** 'ölmek' (*YKS*, 31)
~ tēri (Kmk.)
teri (Kzk., Krç.)
tirę (TatK.)
(> Çuv. *tir* 'Balg, Fell, Haut', Yak. *tirī, tiriä*)

TE[<Ē](>i)Rİ(>ę)

deri² (hlk.) 'Toplantı, düğün'

< ***té:r-i***

An.ağl.: deri, déri, deri gün, derinti, dernek, dernek günü (*DS.IV*, 1433); ***deri*** 'perşembe' (*YKS*, 31)

DER-*İ/-İNTİ/-NEK*

derici¹ 'Toplayan'

< ***der-***[< ET. *ter-*]+***-ici***

< ET. ***té:r-gü+çi***

derici² 'Deri işi yapan'

< ET. ***tēri+çi***

deril-['Derilmek'
= Uyg. (*İKPÖ; EUTS*, 234)
teril- ~ ***tiril-*** (*EUTS*, 240)

< ET. ***té:r-(i)l-***

~ tēr- (Trkm.)

derimevi (hlk.) 'Oba ileri gelenlerinin toplanıp görüştükleri, yuvarlak kubbeli büyük çadır' (*YKS*, 31)

< ***der-***[< ET. *té:r-*]

+***-(i)m ev+i***

derin 'Derin'
= KT, Uyg.,OT. ***teriŋ***

< ***ter+iŋ***

TT.: DERİN+ (CE/LEMESİNE/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/LET-/LİK)
An.ağl.: ***deriŋ*** (*DS.IV*, 1433); ***deringöz*** 'dere'; ***derinnik*** 'derinlik' (s.1434)
~ tereŋ (Kom., Krm., Oyr.)
derīŋ (Trkm.)
teren (KarT., Kmk.)
tiren (TatK.)
diriŋ (Yak.) (Räsänen, *V.*)

D(< T)E(>i)RĪ(>e, i)D(>n)

derin-['Toplanmak'
< ***der-(i)n-*** < **** té:r-***
TT.: DERİN- (Tİ)

derincek (hlk.) 'Baş örtüsü'
= OT. ***terinçek*** (DLT)

< ***der-*** [< ET. *tér-*] 'toplamak'+

-in-cek

derinlemesine (zrf.) 'Derinliklerine nüfus ederek'

< ***derin*** [< ET. *teriŋ*]

+le-me+si+n+e

'üçüncü tekil kişi eki'+***n*** '*zamir n*' si'+***e*** 'datif eki'

deriş-['Bir nokta dolayında toplanmak'

< té:r-iş-

TT.: DERİŞ- (İK/İKLİK/ME)

derken 'Bu vesile ile'

< de- [< ET. *té-*]***r i-ken***

derle-['Derlemek'

= ET. ***tirlä-*** (*EUTS*, 240)

< té:r-ig+le-

derinti 'Toplantı'

< ET., OT. ***té:r-inti***

derle-['Toplamak'

< ET. ***té:r-le-***

TT.: DERLE- (M/EMCİ/MCİ-LİK/ME/NME/LEN-/YİCİ/Lİ TOPLU)

An.ağl.: ***derle-, değne-, değşir-, déne-, dene-, dēne-, dér-, derne-, deyne-, deyşir-*** (*DS.IV*, 1434)

DER(>ğ, y)-LE-
DE(/Ė)[R=ø]-NE-
DĒ[*R*=ø]-NE-
DEY-[İ]**Ş-İR-**

derme (hlk.) 'Hasat vakti'

< té:r-me

An.ağl.: ***derme, dergi, deyirgi, deyirme*** (*DS.IV*, 1435)

dernek 'Dernek, cemiyet'

= OT. ***térnek*** 'işlerini konuşmak için ulusun toplandığı yer' (DLT) < ***der-(i)n-(e)k***

< * té:r-in-(e)k

[< ***té:rin-*** 'toplanmak']

An.ağl.: ***dernek, deri, déri*** (*DS. IV*, 1436)

Eren (*TDES*, 109): < **derin- + -(e)k**

deş-['Deşmek'

= ET, OT. ***teş-*** (DLT)

< GT. ***täş-*** [geç /ş/' leşme]

// ET., OT (DLT) ***täl-*** 'delmek'

NOT:Bu konu için bk. T.Tekin, *Mak.II*, 607: Geç /ş/'leşme örnekleri: ***teş-/tel-; töş/töl, tūş*** 'rüya' < *tūş* /***tül*** 'rüya' < *tūl*

TT.: DEŞ- (ELEME/ELE-/İK/İLME/İL-/ME)

An.ağl.: ***deşmek, deşmak*** 'delmek, yarmak, yara açmak' (*DS. IV*, 1438) ~ ***deşele-*** (s.1438)

deş- 'açıklamak, açmak'

~ teş- (KB., Çağ., Blk., Krç.)
tes- (Kzk.)
tiş- (Kaz., Bar.)
tis- (Hak.)
täs- (Yak.)

TE(>i, ä)**Ş**(>s)-

deşik 'Deşilmiş olan deşilmiş yer' = OT. ***teşik*** 'obur, karnı doyduğu halde gözü doymayan kişi' (DLT) ~ ***teşük***

< teş-ük

An.ağl.: ***deşik*** 'derbeder, giyinişine dikkat etmeyen'; ***deşik~ deşük*** 'şişman' (*DS.IV*, 1437)

~ teşük (Kom.)
teşik (Kom., Kırg., Özb.)
tişęk (KKırg., TatK.)
tişik 'delik' (Bşk., TatK.)
töşük 'delik' (Uyg.)
tüş-ĭk (Küer.)
tiž-ęk (Bar.)
tiz-ĭk (Hak.)

TE(>ö, i, ü)**Ş**(>z)**Ü**(>e, ĭ)**K**

(NOT: **deşgiç** için bk. **delgiç**)

Eren (*TDES*, 110): YOK

deşil-['Yarılmak'

< teş-(i)l-

deşnek (hlk.) 'Kaynak'

< teş-ne-k

deve 'Deve'

= OT. ***devey, tewey, teve, tewe, téwi, tiwi; tiwē*** (DLT)

İM: ***täbä:*** [ikinci /ä/ uzun]

< Tü. ***tewä:***

~ Moğ. ***teme*** (+*gen*)

TT.: DEVE+ (Cİ/CİLİK/LİK)

~ tebe (Uyg., Soy.)
teve (Çağ., DoğuT., Türkî)
deve (Kmk.)
tewe (Kar., Blk.)
tebë (Sag., Koyb., Kaça)
täbiän (Yak.)
dive, tive (IM.)
tibe (Hak.)
timiän (Yak.)
tö: (KKırg., Kırg., Alt., Tel., Kuğ., Töl.)
töve (Kom.)
töge (YUyg.)
tuya (Özb.A.)
düye (Trkm.)
tüge (YUyg., Tar., Türkî)
tüye (Krç., Nog., Kzk., Sart)
tŭye (Kmk.)
tüyö, tüö, tüye (Kzk.)

T(>d)E(> i, ö, u, ü, ŭ)V(W, B)
(>g, m, y)E(> a, i, ö)
TÖÖ
TÜÖ

(> **Rus.** *tyuya тюя*; **Kaz.** *dθyä*; Miş. *dθwä*; **Çuv.** *tewɛ*)
(< * **täbgän, *tibgän** < **Moğ.**)
tĕve (Çuv.)[Ligeti: *TörK* 306: **-v-** < **-y-**]

~ Moğ. ***teme-gen*** 'Kamel' (*KWb.* 390-1) (> Sag. *tebä-gä*; Yak. *täbiän, timiä*; Rus. *tımen*)
~ Gold. ***tęmę(n)***
~ Fin. ***teva(-na)*** 'Elch' (Räsänen, *V*)

Tü. > **Mac.** *teve*; **Ar.** (Mıs.) *davaçi:*; (Ir.) *diyveçi:* (*ALTK*, 59); **Zaza.** *deve; deva* 'dişi deve'(*ZTS*, 88) **Kürt.** *dewe, deve* (*DAO*, 143; *KTS*, 63: *xédi-ye dewan, serdara vı bılında* 'deve sahibinin eşeği yüksek olur.'), *dawa, dewa*

Kałużynski (*ME* 16, 42): **deve** < Moğ.**temegen**
Clauson (*Studies* 234): eski Tü.> Moğ.
Ramstedt (*ZİRGO* 34: 553; *KWb.* 390-391): Tü. **tewe** ~ Moğ. **temeen**
Räsänen (*V* 468a): Ramstedt'in görüşünü kabul eder.
Egorov (*ÊS* 244): Tü. **tewe** ~ Moğ. **temegen**
Şçerbak (*İRLTJa* 103-104): Tü.**tewe** ~ Moğ. **temege(n)**

Ligeti (*TörK* 305-306; 52): Moğ.**teme+gen**
Eren (*TDES* 110-111): Yukarıdaki görüşlerden bahseder.
T. Tekin, *Mak.II*, 48: ***tiwä:***

deve kuşu 'Deve kuşu'
= OT. ***téwi kuş*** (DLT)
Bk. **deve** ve **kuş**

devetabanı 'Geniş yapraklı salon çiçeği'
< ***deve+taban+ı***
An. ağl.: ***devedabanı, deve dabbanı*** (*DS.IV*, 1440)

devir-['Devirmek'
< ET. ***tevir-*** (*EUTS*, 235)
~ ***tegir-***
TT.: DEVİR- (ME)

Nişanyan (*SS*, 107): **devir[mek** = ***ET.*** *tevirmek/tegirmek* çevirmek, devirmek, altüst etmek (xı)
* Ar. *dewr* (devir, dönüş) masdarıyla ses benzerliği açıklanmaya muhtaçtır. Krş. ***ET.*** *tevir-/tegir-* : DEĞİRMEN, DEĞİRMİ; DEVİN-, DEVRİM, TEKER/TEKERLEK.

NOT: ***ET***'deki **tegirme** 'çörek, değirmen taşı, para gibi değirmi olan her nesne'; **tegre** 'etraf, çevre, daire, değre' [< ***teg(i)r+e***]; **tegrek(g)** 'herhangi bir şeyin halkası' sözcüklerindeki kök **TEG** olup, sonradan ***-g-> -v-*** olmuştur. Arapçadaki **dewr** ile ilgisi yoktur. Benzerlik akrabalık göstermez. Öyle olsa idi ET. **BOD** ile İngilizce **BODY** de akraba olurdu. (TG)

devlengeç 'Çaylak'
= EAT. ***değlügeç***
< ET. ***teŋlügüç*** (? ***teŋlügeç***)
[<****teŋle-*** 'iki şeyi birbirine denklemek, denkleştirmek'; ***tengit-*** 'havaya doğru yükseltmek' (DLT)]

devrik 'Devrilmiş'
< ***devir-ik***

devril-['Devrilmek'
< ET. ***tävril-*** (*EUTS*, 236)

devşir- [~ ***devir-***] 'Çevirmek, devirmek'+ ***-(i)ş-*** [> ***devişir-*** >***devşir-***] *(-r-ş- > -ş-r- olmuştur.< derşür- fiilinin varyantı. /v/ türemedir)*
< ET. ***tegşür-*** 'ulaştırmak, getirmek, eriştirmek' (*EUTS*, 231)
EAT: ***devşür-, değşür-***

An.ağl.: ***deşir-, dēşir-, déşir-, deşur-, dişir-, doşur-, doşür-, döğşür-, döşür-, dövşür-*** 'devşirmek, toplamak' (*DS.IV*, 1437)

DE(> ē, é i, o, ö)[*V/Ğ*]**Şİ**(>u, ü)**R-**

Nişanyan (s.108): **devşir[mek** = ?**derşirmek* < *dermek* 'toplamak' → DER-

deyenek, bk. **değnek**

deyirman, bk. **değirmen**

déz (hlk.) 'Tepe, yığın' (*DAO*, 144)

< OT. ***tiz*** 'yüksek yer'

+dış 'Addan ad yapan ek'

sağdıç

= ***soldıc*** (Ker./*Kr.TS*, 311)

dıkım 'Lokma'

= OT. ***tikimi*** 'parça, lokma' (DLT; aryıca: ***tikü, tikkü***)

< *tık-(ı)m*

+dI4r < ***dI4r-I4r*** 'geniş zaman eki'

Örnek cümle:
*Mavi boncuk benim için uğur**DUR**,*
*Onun için hep cebimde **DURUR**.*
*+**dur** (ekleşmiş)*
durur** (müstakil) <**dur-ur

+dI4rI4k 'Addan alet adı yapan ek'

= ET., OT. +***duruk/+dürük***: DLT: ***közüldürük*** 'at kuyruğundan dokunan bir bez parçası' ***sakalduruk*** 'külâhı başa bağlayan kaytan'

TT: ***boyunduruk, burunduruk, eğindirik*** ...vb.

An.ağl.: ***çivindirik*** 'ağaçların taze dalı'; ***çiyindirik*** 'tomurcuk' (*DS.III*, 1248); ***buğduruk*** 'ağaçların çiçek döktükten sonraki küçük meyvesi' (*DS.II*, 780)

dış 'Dış; iç'in karşıtı'

< ET, OT. **taş** 'dış, taşra' (DLT)

TT.: DIŞ+ (INLI/KI/KLIK/RAK/SAL/TAN)

dışarı 'Dışarı'

< dışaru < tışaru

< tışġaru < taşġaru

ET. ***taşġaru ~ taşḳaru ~ tasġaru*** (*EUTS*, 227)

Krş. ***taşġar- ~ taşḳar-*** 'uzaklaştırmak'

< taş (DLT) + ***ġaru*** 'yön eki'

krş. **taşra**

TT.: DIŞARI+ (LI/LIK/LIKLI)

~ tışkaru (Alt.) (*ATS*, 177)

dışgarı/dışarı (Az.)

Eren (*TDES* 111): YOK

Nişanyan (*SS*, 108): **dışarı** = ***ET.** taşġaru* (xı) → DIŞ

dışarı çık- 'Dışarıya çıkmak'

< OT. ***taş+ık-, tış+ık-*** (DLT)

dışarıdan 'Dışarıdan'

= ET. ***taş+dın ~ taş+tın*** (*EUTS*, 227)

< ***dış+arı+dan***

[< ***taş+garu+tın***]

dışkı 'Dışkı, tezek; gübre'

< dış [< *tış*]+***kı***

OT. ***tışıkmak*** 'dışarı çıkmak' ~ ***taşıkmak*** (DLT)

Nişanyan (*SS*, 108): **dışkı** ***YT*** (1944)
Ağızlardaki *fışkı* (< *Yun. fúski sözcüğünden esinlenmiş olduğu açıktır.
TS.I, 502: **fışkı** < Yun.

YANLIŞTIR. Çünkü, *fışkı* 'yansıma' bir sözcük olup, *fış fış, fışıl(dama/damak/tı), fış(ırdama/damak/datmak/ fışır/tı)* sözcüklerinde de vardır. *Fışkı* da gübrenin yanmasından dolayı çıkardığı sesten dolayı verilen addır. Yunanca *fúski*'ye benzemesi bundan dolayıdır.

Anadolu ağızlarında yaşayan:
fışgın, fışırgın "yağmur";
fışaŋ "rüzgârla karışık yağan kar ya da yağmur";
fışdılık "sidik torbası";
fışfırdal "sidiğini tutamayan";
fışgırık "filit aracı";
fışıramak "gübre asitleneren kabarcıklar çıkarmak"
fışırdamak "su akarken ses çıkarmak";
fışka "yağmur", "yaş gübre" < ***fış+ka***
fışkırdak, fışdıgeç, fışfışı, fışkırgeç, fıştırgeç "su fışkırtan araç"
sözcüklerinin kökenindeki **fış** 'yansıma'dan başka bir şey değildir. Demek ki, **fışka**'daki **fış** ile **fışıramak**'taki **fış** da Yunanca değildir.

Dışkı ile ***fışkı***'nın da sözcük olarak yapıları farklıdır.

dibek 'Büyük havan'

< ET. ***tög-(e)k***

= eski Kıpç. ***döğüç*** [< * *tög-*]

An. ağl.: ***dibek*** 'hayvanların su

içmesi için ağaç ya da taştan oyulmuş yalak, çeşmelerdeki delikli taş tekne; ağaç yayıkların içindeki uzun ağaç sopa'; ***dibek tas*** 'büyük bakır maşrapa' (*DS.IV*, 1479) ~ ***dibeh ~ dibeyh~ dübek ~ dübeh, dibelek*** 'taş havan' (s.1616)

dibelcek 'dibek tokmağı';
dibelek 'bakırdan yapılmış bakraç'
divek (*DAO*, 149)

Dİ(>ü)B(> v)E[*Y/LE*]K(>h)

bk. H.Eren, "Dibek", ***TD*** XXX, 1974, s. 761-764.

Eren (*TDES*, 111): < Tü. **döğ-** (< **tög-**) "ezmek": **döğ-** (> **döv-**) + **-(e)k** > ***dövek** > ***düvek** (> **dübek**) > **divek**> **dibek.**

'Tü. **dip** (< **düp**)'ten geldiği yolundaki sav yanlıştır.' der.

***

Tietze (*TETTL*): 'dibek' in etimolojisinin *kâfi derecede aydınlatılmadığını* yazar, ancak bu yolda başka bir açıklama ve öneri getirmez. Tietze'nin, Eren'in 1974'te çıkan '**dibek**' adlı makalesini ve *TDES*'ü görmediği anlaşılıyor.

didik didik 'Parça parça yapmak'
< ***did-(ik) did-(i)k***
< OT. ***tīt-*** 'ditmek, ziyadesiyle parçalamak' (DLT) ~ ***tit-***
DLT: ***tıtıl-, tıtış-*** ~ ***titiş-***.
TT.:DİDİK+ (LEME/LE-/LEN ME/LEN-)
Eren (*TDES*, 112): YOK

didikle-['Didiklemek'
< ***dit-***[<**tīt-*] ***ik+le-***

didil-['Didilmek'
< OT. ***tıtıl-*** ~ ***titil-*** < ****tīt-ıl-***

didim = OT. ***didim*** 'geline gerdek gecesi giydirilen taç' (DLT)
= Moğ. ***titim*** 'Krone' (*KWb*.396)

Räsänen (*V*, 238): < Uyg. < Soğd.< Gr.

didin-['Didinmek'
< ***did-*** [< **tīt-*]+***-(i)n-***
TT.: DİDİN- (İŞ/ME/Tİ)

didiş-['El veya sözle birbirini hırpalamak; hep kavga etmek'
< ***did-*** [< ET. *ti:t-*]+ ***-(i)ş-***
TT.: DİDİŞ- (İM/KEN/ME)

diğren, bk. **dirgen**

dik 'Dik'
= ET, OT. ***tik***
DLT'te, ayrıca: ***ting*** 'dik'
TT.: DİK+ (ÇE/EÇ/EL/ELME/ EL-/EN/ENCEENLİ/ENLİK/ ENSİ/ENSİZ/EY/GEN/İNE/İT)
~ Ker. ***ḳit***, Tel. ***dik*** (*KTS*, 239)

Nişanyan (*SS*, 109): **dik[mek** = ***ET***. *tikmek* saplamak, delip sokmak, ağaç dikmek (viii), dikiş dikmek (xi) < ?* *tī-* delmek, saplamak.

* Karş. ***ET***. *titmek* (delik deşik etmek, dik bakmak).

NOT: ET ve OT'de **tī-** diye bir fiil yoktur. **tıġ-, tig-** fiilleri de "*eğmek; değmek; bir yere değerek keskinliği gitmek, körleşmek*" anlamlarındadır.

tıt- '*ditmek, ziyadesiyle parçalamak*'; **tit-** ise '*(yara) acımak; direnmek, karşı koymak, keskin gözle bakmak*' demektir.

dik-['Dikmek'
= ET, OT. ***tik-*** (KT, Uyg., DLT)
< * ***tı:-*** 'delmek, saplamak'
TT.: DİK- (Cİ/CİLİK/İLİŞ/İLME/İL-/İM/İŞ)
~ tik- (Trkm., Özb., Ker.)
tig- (Kzk., TatK., Kırg., Bşk.)

Nişanyan (*SS*, 109): **dik[mek** = ***ET***. *tikmek* saplamak, ağaç dikmek (viii), dikiş dikmek (xi) < ? **tī-* delmek, saplamak.

*Karş. ***ET***. *titmek* (delik deşik etmek, dik bakmak).

NOT: Nişanyan ***tī-** fiilini vermişse de ***EUTS***'nde ve ***DLT***'te böyle bir fiil yoktur.

ET'deki *tit-* fiili de '1. teberru etmek, bağışlamak, vermek; 2. adlandırılmak; değerlendirilmek' anlamlarındadır. (*EUTS*, 241)

DLT'te *tit-* '1.(yara) acımak; 2. direnmek, karşı koymak; dik bakmak' demektir.

Nişanyan kaynak vermediği için anlamlar şüphelidir.

dikel 'Çapa biçiminde çatal bel'
< ET., OT. ***tike-*** 'dikmeye gücü yetmek' (DLT) + ***-l***
An.ağl.: ***dikel, dikeleç*** '1. kürek; 2. bel; 3. çapa; 4. küçük ve ucu sivri kazık' (*DS.IV*, 1485); ***dikkel*** 'bağ çapası' (s. 1488); ***dikki*** 'dikey direk, çadır direği';

Eren (*TDES*, 112): **dikel** < R δικέλλι 'zweizinkige Hacke, Karst'.

NOT: Eren'in bu savı Meyer, Tietze ve

Daher'in yazdıklarına göredir. Türkçedeki ***dik-*** [< ET. ***tik-, tike-***] fiili hiç dikkate alınmamıştır. Ağızlardaki:
diğrek (< dik+rek), ***diğre-, dikçe, dike, dikelek, dikko, dinek, dinelek, diŋelek, dikecek, dikeç*** (sacayak), ***dikemek, dikeleç, dikelmek, diğelmek, dikelemek, diklemek, diklenmek, dinelmek, direlmek, dirkilmek, dikeme, dike, diken, dikme*** vb. gibi fiil, ad ve sıfatların kökleri de **dik-** [< ET. **tik-**] fiiline bağlıdır. Türkçe olan bu fiil kökünün de Rumca ya da Yunanca ***dıkelli*** ile ilgisi yoktur.

dikel-['Dik duruma gelmek'
< ET. ***tik+(e)l-***
TT.: DİKEL- (ME)
An.ağl.: ***dikel-, diğel-, dikele-, dik gel-, dikle-, diklen-, dinel-, diŋel-, direl-, dirkil-*** 'karşı gelmek, kafa tutmak, dayatmak, dikleşmek' (*DS.IV*, 1485)

DİK(>ğ, n, ŋ, r)+**E**(>i)**L-**
DİK+LE-N-

dikeme (hlk.) 'Yokuş'
< ***dik+(e)me***

diken 'Diken'
= ET. ***tikän*** (*EUTS*, 238)
~ OT. ***tiken, tikken*** (DLT)
< ****tik+[k](e/ä)n*** 'saplanan şey'
TT.: DİKEN+ (CE/Lİ/LİK/Sİ/SİZ)
An.ağl.: ***dikencük*** (*DS.IV*, 1486)
~ tiken (Çağ., Ker.)
tigen (Oyr., Tel.)
tıgen (Hak.)
tikan (Ker./*Kr.TS.*)
tikana (Kzk.)
tiganak (Oyr., Tel.)
tegenek (Kmk., Blk.)

Tİ(>ı)**K**(>g)+**E**(>a)**N**
[+a/+ak/+ek]

dikil-['Dikilmek'
= **dikel-[**
< ***dik-*** [< ET. *tik-*]+***-(i)l-***

dikilmiş 'Dikilmiş olan'
= ET, OT. ***tikiglig*** 'dikilmiş (elbise)'
< ***tik-***

dikin-[(hlk.) '(elbise) dikmek, diktirmek'
< ***dik-*** [< ***tik-***]***(i)n-***

dikiş 'Dikiş'
< ***dik-*** [< ET. *tik-*]+***-(i)ş***
TT.: DİKİŞ+ Çİ/ÇİLİK/Lİ/SİZ)
~ tikiş (Ker.)

dikici 'Dikişçi, terzi'
< ***dik-ici***
~ tikinci 'terzi' (Trkm.)
tiginşi (Kzk.)
tigüçi (TatK.)
tigüçü (Kırg.)
tikuvçi (Özb.)
tigivsi (Bşk.)

TİK(>g)-**İ**[*N*]**C**(>ş)**İ**
TİK(>g)-**UV**(>ü)**Ç**(>s)**İ**

dikit ***YT*** (1944) 'Dikit; stalagmit'
< ***dik-*** [< ET. *tik-*]+***-(i)t***

dikiz 'Dikiz'
< ***dik+göz*** [> *diköz* > *dikiz*]
TT.: DİKİZ+'(argo) bakma, gözetleme, erkete' (Cİ/CİLİK/LEME/LE-)
An.ağl. : ***dikgöz*** 'yiğit, cesur, kahraman' (*DS.IV*, 1486)

Nişanyan (*SS*, 109): **dikiz** < *gözdikmek* < DİK-
Eren (*TDES*, 112): YOK

dikme = OT. ***tikme*** (neng) 'dikilmiş(nesne)'

dikmen 'Koni biçiminde sivri tepe'
< ***dik*** [< ***tik***]+***men***

dil 'Dil, lisan'
= KT, Uyg. OT. ***tıl*** 'dil, söz, lügat' (DLT)/***til***
< **** ti-*** 'demek'+ ***-l*** (Brockelmann: *OGM* 72.§; Ligeti: *TörK* 230)
DLT: ***tıl*** 'dil, söz, lûgat'; ***tıl*** 'casus'; ***tıldağ ~ teldeg*** 'bahane'; tılık- 'konuşmak'; ***tıllığ*** 'dilli'; ***tılak*** 'kadının kadınlık aygıtı'
tilek 'dilek'; ***tile-*** 'dilemek'; ***tilemsin-*** 'diler, ister gibi görünmek'; ***tilenmek*** 'dilenmek'; ***tileş-, tilet-*** .

NOT: DLT'teki **tıl** ve **til** söz-

cükleri birbirinden farklı olmalıdır. Çünkü, **tıl** '*organ*'ı, **til** ise '*söz*'ü anlatmaktadır. **til** < ***ti-l** olabilir ama **tıl** < ? * **tı-l** olabilir mi?

Bu konuda bk. **An.ağl.**: ***dil*** *'anahtar; kilidin içindeki dilcik; kapı mandalı; koyun ve sığırlara takılan çanın içindeki madeni parça'; 'yazı kaleminin ucu'; 'zar içindeki sazan balığı yumurtaları'; 'tekerleklerin geçirildiği eksenin, mazının ileri geri oynamasına engel olan ağaç kazık'*

dille- *'kilitlemek'* (s.1496)

Bu örneklerde de **dil** < ***ti-l** sözcüğünden farklı anlamlar vardır.

TT.: DİL+ (CİK/Cİ/CİLİK/DAŞ)

~ til (Çağ., Nog., Özb., Kırg. KKlp., Kzk., Alt., Tel., Kuğ., Şor, Koyb., Kaça, Küer.)

tıl (Yak.)

tel (Bşk.)

tęl (TatK.)

dil (Trkm., Az.)

dıl (Tuva)

T(>d)İ(>ı, e)L

~ Moğ. ***çilügen*** 'spalte' (*KWb.* 444) < ***tilü-*** (Räsänen, *V*)

Nişanyan (*SS*, 110): **dil**[1] = ***ET. tıl*** dil (organ), lisan, söz (viii).

ET. tıl : DİL[1], DİLMAÇ.

Eren (*TDES*, 112) : Brockelmann'a göre (*OGM* 72. §), ***ti-*** 'demek' kökünden geldiği anlaşılıyor: ***ti-*** + ***-l*** eki.

dil-['Dilmek'

< ET. ***til-*** 'uzunlamasına kesmek'

TT. : DİL- (İM/İMLEME/LE-/İMLENİŞ/İMLENME/İMLEN-/İMLEYİŞ/İNİM/İNME/İN-/İŞ)

dildir-['Dildirmek'

< ET, OT. ***tiltür-*** (DLT)

dile-['Demek, söylemek > isteği ve dileği söylemek, dilemek'

< * ***til+e-*** / * ***tıl+a-*** /***til+ä:-***

TT.: DİLE- (ME/NCİ/NCİLİK/NDİR-/İŞ/NME/YİCİ)

~ dılemeğ (Ker.) (*Kr.TS*, 134)

dilek 'Dilek, istek, arzu'

= ET, OT. ***tilek*** (DLT; *EUTS*, 239) ~ ***tilik*** (EUTS)

< ***dil*** [< ***til***]+***e-k*** / ***tıl+a-k***

dilekçe ***YT.*** (1935) 'Arzuhal'

< ***dil*** [< ET. *til*] +***e-k+çe***

dilen-['Dilenmek, dilencilik yapmak'

= ET,OT. ***tilen-*** (DLT)

< ***dil*** [< ET. *til*]+***e-n-***

dilik (hlk.) 'Üst dudağı yukarıdan aşağıya yarık olan (kimse)'

< ***dil-***[< ET. *til-*]+***-(ik)***

An.ağl.: ***dilik, dilig, dilük*** (*DS. IV*, 1494)

dilim 'Dilim'

= OT. ***tilim*** (DLT)

< ***til-im***

~ tilĭm (DoğuTü., Kzk., Kom., Tob., Tel.)

(> Osty. *Toiv.*20: *tętęm*) (Räsänen, *V.*)

dille-[(hlk.) 'Aleyhte bulunmak, kötülemek'

< ***dil+le-***

dilli 'Dilli'

< ***dil+li***

< OT. ***tıllıġ*** (DLT)

dilli düdük (hlk.) 'Söğüt, kavak gibi ağaçların ince dallarından veya kamıştan yapılan bir tür düdük'

< ***dil+li düdük***

An.ağl.: ***dilli düdük, dili düdük, dilli, dilli damak*** (*DS.IV*, 1496)

dilmaç 'Çevirmen, tercüman'

< ***tıl/til +maç***

TT.: DİLMAÇ+ (LIK)

An.ağl.: ***dilmaç, dilmanç, diltar*** (*DS.IV*, 1497)

~ tıl-maç (Krç., Kom.)

tılmaç (TatK.)

tilmåç (Özb.)

tilmeç (Kırg., Alt., Tel.)

tilmäçi (Uyg.)

tilmänç (Çağ.)

tilmeş (Kzk.)

tolmaç (Kom., KarT.)

tilbeç (Kuğ.)

tilbes (Sag., Koyb.)
telmeş (Kumd.)
dilmāç (Trkm.)
dilmanç (Az.)

Tİ(<I)(>o)L+M(>b)A(>å,e, ä) [*N*]Ç(>s,ş)[+*İ*]

(> **Mac.** *t'olmács*; Alm. *Dolmetsch*; **Rus.** *t'lmaçĭ* > *tolmaç*) (Räsänen, *V*); Rumen. *tălmaciu* (Ş., 435b), *talmaci* (L., 1037b) 'Translator' (Gülensoy: *RTK*, 7); **Kbr.** *tılmaş* (İ. Doğan, 1999, 324)

K. Grönbech 1942, s. 248; M. Räsänen, *V* 487; A. Tietze, *TETTL*, 620): < Kom. ***tölmaç***

Nişanyan (*SS*, 110): **dilmaç** tercüman (XVI) < ? DİL[1]
*-***maç** ekinin anlamı açık değildir.

Eren (*TDES*, 113): 'Orta Türkçeden başlayarak kullanıldığını biliyoruz. İlk bakışta Türkçe *tıl (> til > dil)* kökünden geldiği anlaşılıyor. Ancak bu köke gelen ***-maç*** eki tartışmaya açıktır.

Doerfer'in ***-maç*** ekini *tutmaç*'taki ***-maç*** ile birleştirmesi yanlıştır (*TMEN*, 1010).'

NOT: Nişanyan da Eren de ***-maç*** ekinin anlamının açık olmadığını söylüyorlar ama ***niye açık olmadığını*** açıklamıyorlar.

Herhalde *organ* olan ***dil*** ile, *lûgat* olan ***dil*** (< ***tıl***), zamanla aynı sözcükte birleştikleri için yemek adlarına geldiğini bildiğimiz ***-maç*** (< ***ma+aş***) eki de kalıplaşmış olarak, kural dışı, ***dilmaç*** sözcüğünde yaşamış olmalıdır.

dilme 'Dilme'
< ***dil***-[< ET. *til*-]+***-me***
An.ağl.: ***dilme*** 'farklı anlamları vardır' (*DS.IV*, 1497)

dilmeç (hlk.) '1.yanları yırtmaçlı üç etekli elbise; 2. tarla ya da kara parşasının burun gibi uzanan kısmı' (*DS.IV*, 1497)
< ***dil-meç***

dim+ 'Çokluk bildiren sözcük'
dimdik, dimdoğru, dimdiri ..vb.

dimdik ,1. Çok dik; 2. sağlıklı; 3. (bakış için) dikkatli, ısrarlı; 4. dosdoğru; 5. yılmamak' < ***dim+dik***
An.ğl.: ***dimdiri*** 'dipdiri' (*DS.IV*, 1499); ***dim durmak*** 'dikilmek'

dimdikle- (hlk.) 'Gagalamak'
< ***di[m]d-ik+le-***
An.ağl. : ***dimdikle-, didakla-, dikdikle-, dikkala-, dindikle-*** (*DS.IV*, 1498)

din (hlk.) 'Bir şeyin en sivri ve en yüksek noktası'
< ***di-*** 'Dik durmak, ayakta durmak' [< * *ti*-]+ ***-n***
Krş. : ***dik-, dinel-*** (< ***di-n-(e)l-***)
DLT: ***ting*** 'dik'

Eren (*TDES*, 114): < Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 110): YOK

din-['Sona ermek, bitmek, durmak; (ses) susmak ; kesilmek'
< ET., OT. ***tın-*** (DLT)
DLT : ***tın, tındur-, tınıl-, tınma***
TT. : DİN- (GİN/ME)

dinç 'Dinç'
= ET. ***tünç*** (*EUTS*, 258) ~ ET.,OT. ***tīnç*** 'dinç, sakin' (T. Tekin)
< * ***tīŋ*** 'zinde, diri, canlı' (DLT)+***ç***
TT.: DİNÇ+ (LEŞME/LEŞ-/LİK)

Tü.> **Kbr.** *tınç* (İ. Doğan, 1999, 324)

~ dīnç (Trkm.)
ti:nç (Har.)

dinel-['Ayakta durmak'
< ***ding*** [< * *ting*]+***el-***
An.ağl.:***dınarmak*** (*DS.IV*, 1462); ***dıngalmah*** (*DAO*, 146)

dinelt-[(hlk.) 'Ağaç, sırık gibi şeyleri dikmek'
< ***ding*** [< * *ting*]+***el-t-***
An.ağl.: ***dinelt-, diŋelt-, digelt-, dinet-, diyelt-*** (*DS.IV*, 1502)

dingil[1] 'Tekerleklerin merkezinden geçen ve taşıtın altına enlemesine yerleştirilmiş mil, aks'
< ET. ***tıng*** 'seda, ses perdesi' (*EUTS*, 237)+***ıl***

veya :
< OT. * ***ting*** 'dik' ; ***ting tur-*** 'dik

durmak' (DLT)

TT.: DİNGİL+ (DEK/DEME/ DE-/Lİ)

An.ağl.: ***dingil, dıngıl, dıngılik, dinge, dingilbörçük, dingili, dingilik, dingiltepe, dingo, dingor*** 'tepe, uç, doruk' (*DS.IV*, 1503);

diŋil 'araba dingili';

dingil 'omuz; bacak';

dingilde-, dımbılda-, dıngıl-da-, dinğil dinğil it-, dinğilde- 'kımıldamak, oynamak, sallanmak' (*DS.IV*, 1504)

dingilkoç, dingilçüş, dingilitos, dingilpoş, dinlafistan 'taht-erevalli' (s.1505)

dingilköçük, dingilpöçük 'ağacın en yüksek noktası' (s. 1505)

~ tĕnĕl (Çuv.)

Tü.> **Mac.** *tengely* (Gombocz:*BTLw* 201); **Ar.** (Mıs.) *dingil, dungul* (*ALTK*, 63); **Fars.** *dingil* (F. Steingass 1930, 538)

~ Moğ. ***tengelik***

Eren (*TDES*, 114): < ?
Nişanyan (*SS*, 110): < ?
Sevortyan (*ÊSTJa* 1980, 235-236): < **dink.** [Eren, bu görüşe, '*Türkçe **dink**'in Farsçadan kalma bir alıntı olduğu Sevortyan'ın gözünden kaçmıştır.*' diyerek karşı çıkar.]

NOT: ET'deki **tıng** (EUTS) sözcüğü de Eren'in gözünden kaçmıştır. ***Türkçe Sözlük'*** deki çeşitli örnekler sözcüğün Türkçe olduğunun kanıtıdır: ***tın, tıngadak, tın- gır, tıngırda-, tıngırdama, tıngırtı, tını, tınla-, tın-*** gibi ad, sf. ve zrf. örneklerinin kökeninde de **tıng** 'yansıma' vardır.

***

Tietze (*TETTL*): **dingil** ,*ses taklidi ve ekspressif*' bir kelimedir: '*Arabanın sallanarak ve dingil dingil yürümesini göz önüne getirir.*'

dingil dingil ,sallana sallana, yavaş yavaş', *dingilde-*

~ ***tĕnĕl*** (Çuv.) > Mac. *tengely*

= Moğ. ***tenggelig*** (Eren, *TD* 637,s. 24)

dingil[2] 'Geveze; kırıcı; oynak, hoppa (kimse)'

< ***ding*** [< ET. *tıng* 'yansıma'+***ıl***

dingilde-[(hlk.) 'Kımıldamak, oynamak, sallanmak'

< ***ding*** [< **ting*]+***il-de-***

TT.: DİNGİLDE- (K/DEME)

An.ağl.: ***dingilde-, dımbılda-, dıngılda-, dingildi-, dinğilde-*** (*DS.IV*, 1504)

dingin 'Hareket etmeyen, kımıldamayan'

< OT. ***tın-*** 'dinlenmek, solumak; dinmek' (DLT)+***gın***

TT.: DİNGİN+ (CİLİK/LEŞME/LEŞ-/LİK)

An.ağl.: ***diniz, dinğiz*** 'sakin, durgun, sessiz' (*DS.IV*, 1507); ***dinizlik, diŋizlik, dinğizlik*** ,sessizlik, durgunluk'; ***dinizi-, diŋzi-*** ,dinmek, durgunlaşmak' (s.1507)

dink (hlk.)'Döğme yapılan taş değirmen'

=Az. ***ding*** 'değirmen' (*AHYÖ*, 484)

< ET. ***tıng*** 'seda, sesperdesi'; OT. ***tıng*** (DLT: *tıngıla-/tingile-* 'ağır bir şey yere düşerek ses vermek'

An.ağl.: ***dink, diŋk, denk, dik, dinkene*** (*DS.IV*, 1507)

Tü. > **Kürt.** *denk, dink* (*DAO*, 148)
Blg. *dink* (*BER 1*: 393)

Eren (*TDES*, 114): **dink** < Far. *ding* 'a woden istrument with iron teeth, used in separating rice from the chaff'. Farsça bu araca *dingī* adı da verilir. Kürtçede *dink* 'mortier' olarak kullanılır.'

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük ET ve OT'de de görüldüğü gibi '***YANSIMA***'dan başka bir şey değildir. Yansıma bir sözcüğün Farsçadan alınmış olduğunu kanıtlamak için oldukça uğraşmanız gerekir. Çünkü, Türkçede çok sayıda yansıma sözcük bulunmaktadır.

Sevortyan (*ÊSTJa* 1980, 175): **dink** < **teg-* ~ **tey-* [Eren bu görüş için 'yanlıştır' der, ama niçin yanlış olduğunu açıklamaz.] (bk. *TDES*, 114)

dinle-['Duymak, dinlemek'

< ***diŋle-***

< ***tıŋ*** 'ses, sada, sadanın perdesi, nağme'+***la-***
TT.: DİNLE- (Tİ/TME/T-/YİCİ/YİCİLİK/YİŞ)
An. ağl. : ***dignemek, dığnemek, diğnemek, di:nemek*** (*DS.IV*, 1483)
~ dinle- (Krm.)
dıŋna- (Soy.)
tıŋda- (Kzk.)
tıŋşa- (KKırg.)
tinşa- (DoğuTü.)
tınan- (Kumd.)
tıŋda- 'dinlemek' (Alt.)
tęnla- (Çuv.)
Eren (*TDES*, 114): YOK

TI(>i, e)D(>n)+L(> d, n, ş)A-

Nişanyan (*SS*, 110): **dinle[mek** = ***ET.*** *tıŋlamak* dinlemek (VIII).
ET *tıŋla-* : DİNLE-, TIN

dinlen-['Dinlenmek'
< OT. ***tīn*** 'nefes' (DLT)+***la-n-***
Uyg. ***tın-*** 'nefeslenmek' (*İKPÖ*, 222)
TT.: DİNLEN- (CE/DİRİCİ/DİRİLMİŞ/DİRME/DİR-/ME)
An. ağl.: ***diglenmek, dignenmek, diğnenmek, dinelmek, diŋnenmek*** (*DS. IV*, 1483)

DİN(>g, ğ, ŋ)L(>n)EN-

~ dīn-/tīn- (Trkm.)
tīn- (Yak.)
Eren (*TDES* 114): YOK

Nişanyan (*SS*, 110): **dinlen[mek** < *tın* nefes, soluk < DİN-

dip 'Asıl, kök, dip, temel'
= OT. ***tüp*** (DLT)
< ****tūp***
TT.: DİP+ (ÇİK/SİZ)
An. ağl.: ***dip*** ~ ***dif*** ~ ***div*** (*DS.IV*, 1482)

DİP(> f, v)

~ tūb (DoğuTü.)
düyp (Trkm.) < ****tūp***
düp (Soy.)
div (Az.)
tüp (Uyg., Çağ., Krç.)
tüb (Uyg., Kmk., Blk.)
tüf (Blk.)
tüp (Çağ., Krç., Alt., Yak.)
tep (SUyg.)
(Räsänen, *V* 505)

T(>d)Ü(>i, e)[*Y*]P(> b, f, v)

Eren (*TDES*, 114): YOK

dip+ 'Çokluk ifade eden sözcük'
TT.: DİP+ (DİNÇ/DİRİ)
An.ağl.: ***dipdimiz*** 'çok uslu', ***dipdiŋsüz*** 'çok sakin'

dipçik 'Dipçik, tüfeğin taban bölümü'
< ET. ****tūp*** 'kök ; temel, taban'
+***çik*** 'küçültme eki'
TT.: DİPÇİK+ (LEME/LE-/LENME/LEN-)

diple-['Dibine kadar bırakmak, koymak'
< ***tip+le-*** < ***tüp+le-***
(KT, Uyg., DLT) < ****tūp+le-***

dipli 'Dibi, kökü, soyu olan'
= OT. ***tüplüg*** 'asaletli' (DLT)
< **** tūp+lüg***

dire-['Diremek'
< ET. **** ti:re-*** (T. Tekin)
~ di:re- (Trkm.)

Nişanyan (*SS*, 111) : **dire[mek** = ***ET.*** tiremek dayak dikmek, direnç göstermek (XI)
< ****tir*** sağ, sağlam, güçlü, direnen

ET. ****tir*** : DİRE-, DİREK, DİRENÇ, DİRİ, DİRİL-, DİRİM, DİRLİK

NOT : ET, OT'de ****tir*** diye ad kökü yoktur.

dire- < ET, OT. ***tire-*** 'dayak veya direk dikmek'
direk < OT. ***tirek*** 'direk, kavak'
YT. **direnç** < ET. ***tire-nç***
diri < ET, OT. ***tirig*** 'diri, canlı'
diril- < ET. ***tiril-*** 'toplanmak' ; OT. ***tiril-*** dirilmek, yaşamak'

YT. **dirim** 'hayat < ? **** dirimek*** < DİRİ
Biçimleri de yukarıda görüldüğü gibi farklı köklerden oluşmaktadır.

direk 'Direk ; kavak'
= ET. ***tirgük*** (*EUTS*, 240) ~ OT. ***tirek*** 'direk; kavak' (DLT)

< ***ti:re-*** 'dikmek'+ ***-k***
DLT'te, ayrıca: ***tiregü***
TT.: DİREK+ (Çİ)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *direk*; (Mıs.) *de-ri:k* (*ALTK*, 61)

Nişanyan (*SS* ,111): **direk** = ? **ET.** *tiregü* direk, kendisine dayanılan veya dayatılan şey < DİRE-
*Karş. *tirek/térek* (kavak ağacı-xi)
Bu sözcük muhtemelen **Fa.** *dirext* (ağaç) veya bir başka İran dilinde eşdeğer biçimden alınmıdır.

Nişanyan'ın bu savı **yanlıştır**. Çünkü, ET.ve OT'de **tire-** 'dayak veya direk dikmek' fiili vardır ki, buradan: ***tiregü, tirek, tireklig, tireklik, tirenmek, tireşmek*** ad ve fiilleri türetilmiştir.

diren-['Direnmek, karşı koymak'
< ***dire-n-***
< Uyg. ***tirä-*** 'payanda vurmak, desteklemek'+***-n***
< * ***ti:re-***
TT.: DİREN- (Ç/ ÇLİ/ ÇSİZ/ GEN/GENLİK/İM/İŞ/İŞÇİ/LE-)
~ Trkm. ***ti:re-***

direş-['Dayanmak, sebat etmek'
< ***ti:re-ş-***
TT.: DİREŞ- (KEN/ME)

diret-['Direnmek, inat etmek'
< ***ti:re-t-***
TT. : DİRET- (ME)

dirgen 'Harmanda sapları yaymaya yarayan demir ya da tahtadan yapıl mış ucu çatallı tarım aygıtı'
< ***ter-*** 'dermek, toplamak'
+ ***-gen***
[**sergen** < ***ser-gen*** gibi]
An. ağl.: ***dirgen, deyren, dırgen, diğnen, dikren, dilgen, dilgön, di:ran, di:ren, dirgan, dirgende, dirget, dirgon, dirğen, dirkan, divran, divren, diyran, diyren*** (*DS.IV*, 1515)

Dİ(>ı)**R-G**(>ğ, k)**E**(>a, o)**N[+*DE*]**
DİR-*EN*
DİĞ-*NEN*
DİK-*REN*

DİL-*GE(>ö)N*
DİV(>y)-*RE(>a)N*

Eren (*TDES* 112; *TDAY 1953*, 173):
< Rum. **δικράνι** 'Heugabel'

Eren'e göre *'Türkçe **dirgen** göçüşmeli bir biçimdir.'* ***Eren'in bu savı Tietze ve Daher' e göredir.***
NOT :
Fakat, Anadolu ağızlarında Rumcadaki **dikrani** biçiminde hiç örnek yoktur. Bu sözcüğü Rumlar Türklerden almış olmalıdır:
DER- (> ***dir-, dır-***) **+GEN (> gön, gan, ğen)**

DİVRAN ~ DİYRAN vb. biçimleri göçüşme ile oluşmuştur.

Nişanyan (*SS*, 109): YOK

diri 'Canlı'
= ET.,OT. ***tirig*** 'canlı'
< ***tir-*** 'yaşamak, diri olmak' (*EUTS*, 240) + -°***g***
< ***ti:r-***
TT.: DİRİ+ (CE/KSEL/L/LEŞ-ME/LEŞ-/LİK/M/MLİ/MLİK/MSEL/MSELCİLİK)
An.ağl. : ***diril*** 'ruh' ; ***dirilik*** 'irilik, büyüklük' (*DS.IV*, 1517)
~ di:ri, dīri (Trkm.)
diri (Az.)
diriğ (Tuva)
dírrí, dirri (Ker.)
tiri (Kom., Bşk., TatK., Nog., Kırg., Kzk., KKlp.)
tirik (Özb.)
tirig (Şor., Sag.)
tirü (Alt.)
tirū (Kırg.)
türū (Oyr., Tel., Alt.)
tĕr-ĕ (TatK.., Bşk.)
çθr-ę, çĕrĕ (Çuv.)

Tİ(< İ:, í, ę,ĕ,ɵ)**R[*R*]İ**(> ü, ū)**K**(>g)
= *tıŋ* (Kzk.)

Eren (*TDES*, 114): < ***tir-***
Nişanyan (*SS*, 111): < **diri** = ***ET.*** *tirig* (VIII) < * *tir* sağ, sağlam, güçlü → DİRİ
NOT : Nişanyan'ın varsaydığı ***tir** 'sağ, sağlam, güçlü' adı ET ve OT'de yoktur. Fakat, **tir-** filinin var olduğunu DLT'teki ***tirgür-*** < *tir-gür-* ; ***tiril-*** < *tir-il-* (dönüşlü); ***tirilgen*** < *tir-il-gen* 'her zaman yaşayan' fiillerinden anlıyoruz.

+dirik 'Addan alet adı yapan ek', bk.

+dırık
dişindirik 'ipe ilmek atarak hayvanın ağzına takılan gem'

diril-['Dirilmek'
= ET,OT. ***tiril-*** (DLT)
< ***ti:r-il-***
TT. : DİRİL- (ME/TİCİ/TME/T-)
An.ağl.: ***dirilik*** 'toplantı' (*DS. IV*, 1517) < *dir-il-(i)k*

dirim (hlk.) 'Hayat, yaşam'
< ***diri*** [< ET., OT. * *tirig*]+***m***
TT. : DİRİM+ (Lİ/LİK/SEL)
An.ağl.: ***dirimlik*** '1.hayat, sağlık; 2.mal mülk, gelir'; ***dirimseklik*** 'egemenlik'; ***dirimsuyu*** 'âbı hayat' (*DS.IV*, 1517)

Nişanyan (*SS*, 111): **dirim** ***YT*** (1935) hayat < ? **dirimek* < DİRİ
***-im** fiil ekinin varsaydığı **dirimek* fiili Türkçede mevcut değildir.

YANLIŞTIR. Çünkü, ET ve OT'de ***tirig*** 'diri, canlı, yaşayan' adı ile ***tiril-*** fiili bulunmakta idi. ***tiril-*** fiili bulunduğuna göre bu fiilin dönüşlük çatılısını kuran **-l-**'yi kaldırınca, geriye **tiri-** > **diri-** fiili kalmaktadır.

dirilt-['Diriltmek'
= ET. ***tirgür-*** (*EUTS*, 240)
< ***diri*** [< *ti:rig*]+***l-t-***

dirlik (hlk) 'yaşayış, düzen;sağlık, huzur ; geçim, nafaka'
< ***diri*** [< *ti:rig*]+***lik***
TT. : DİRLİK+ (SİZ/SİZLİK)
An.ağl. : ***dirlik*** 'sağlık ' ; dirlik, ***dirlig, dirriyh*** ,servet, varlık, geçimin yolunda olması'; ***dirlik, dirriyh*** 'bir ailenin yıllık yiyecek, içecek ve giyeceği'; dirlik 'hayvan yiyeceği' (*DS.IV*, 1518)

Eren (*TDES*, 115) < ***dir+ -lik***. Eski kaynaklarda **dir** „geçim; yem" olarak geçer.
Nişanyan (*SS*, 111): **dirlik** = *dirilik/dirlik* yaşam, kalım (xiii), düzen, huzur (xv) = ET. **tirlik* < **tir* sağ, sağlam, güçlü → DİRE-

dirsek '1.Arpacık , it dirseği; 2. dirsek'
= OT. ***tirsgek*** (DLT)
< ***ti:r+s+gek***
TT. : DİRSEK+ (LEME/LE-/LİK)
An.ağl. : ***dirsek*** '1.arpacık denilen göz hastalığı ; 2. buğday, arpa, mısır vb. bitkilerin saplarının sert kısımları'; ***dirseklik*** ocağın iki tarafına dayanmak için yapılan tahta' (*DS.IV*, 1519)
~ tirsäk (Çağ., DoğuT., Tob.)
tẹrsäk (TatK.)
tĭrsek (Hak.)
tirsek (Küer., Trkm.)
tirsek (Alt.) '1. sivilce; 2. (gözde) arpacık, it dirseği' (*ATS*, 178)
diskek (Soy.)
dirsek, dırseg (Ker./*KrTS*)

T(>d)İ(>ę, ĭ, ı)RSE(>ä)K(>g)

= *ceynek* 'dirsek' (Uyg.)
çaganak ~ *çaŋçak* (Alt.)
Eren (*TDES*, 115): YOK

diş 'Diş'
< KT, Uyg., OT. ***tış, ti:ş*** (DLT)
[< ***ti:ş*** (T. Tekin)
/ ***tīş*** (Räsänen, *V*)]
TT.: DİŞ+ (Çİ/ÇİLİK/EĞİ/EĞİLE-/E-/LEK/LEME/LE-/LENME/LEN-/LET-/Lİ/LİK/SİZ/SİZLİK)
~ di:ş (Trkm., Özb., Har.)
diş (Az., Krm., Tuva)
tīs (Yak.)
tis (KKlp., Kzk., Sag., Nog)
tiş (Çağ., Kmk., Krç.-Blk., Kırg., Alt., Tel., Şor)
tiş 'sivri' (Kumd.)
tış (Kmk.)
tīs (Yak.)
šăl (Çuv.)
çiş (YUyg., Tar.)

T(> d, ç, š)İ(< i:, ī, a)Ş(> s, l)

dişbudak 'Dişbudak ağacı'
< ***tış*** [< **taş*] 'dış'+***budak***
Krş. DLT. ***taşık- ~ tışık-*** 'dışarı çıkmak'

dişe-['bebek ve hayvan yavrusu diş çıkarmak'
< ***ti:ş+e-***
An. ağl.: ***dişemek, dişlemek, diş yerimek*** (*DS.IV*, 1521)

dişele-[(hlk.) 'Testerelere, bıçkılara

diş açmak'

< ***ti:ş+e-le-***

An.ağl.: ***dişāleme*** (*DS.IV*, 1520) ***dişemek, dişlemek*** (s.1522)

dişeri (hlk.) 'Dışarı'

< ***dış*** [< ET. *taş*] +***arı*** [< ET. +*ġaru*]

dişi 'Dişi; erkek karşıtı'

< ET., OT. ***tışī*** (DLT); eski Kıpçak: ***tişi*** ~ ***tişī***

< ****tışī***

TT.: DİŞİ+ (L/LEŞME/LEŞ-/LİK/ LLEŞTİR-)

An. ağl.: ***dişehli, dişehleti, dişēleti, dişeli, dişerli, dişeyleti, dişiehleti, dişieyleti, dişileti, dişiyleti, dişiyli*** 'kadın' (*DS.IV*, 1521)

~ tişi (Uyg., Tar.)
tiji (Alt., Tel., Kuğ., Küer.)
tiži (Oyr.)
tizi (Koyb., Sag.)
tışı (DoğuTü.)
tıžı (Tel.)
tızı (Sag.)
tısı (Yak.) (> Kam. Joki 348: *tüži* "Kuh")
tıhı (Yak.)
dişi (Az.)

T(>d)İ(~I)Ş(> h, j, s, z, ž)İ(>ı)

= *urkaçı* (Trkm.)
urgaşı (Nog., KKlp.)
urgāçı (Kırg.)

Doerfer (*ED* 560-561): < **tişī** (? **dışī**)
Räsänen (*V* 482): < ?
Sevortyan (*ÊSTJa* 1980, 244-245):<***tışī**
Eren (*TDES* 115): < ?

dişil *YT.* (1944) 'Müennes'

< ***dişi*** [< ET. *tışı/tişi*]+***l***

TT. : DİŞİL+ (LİK/LEŞTİR-/LİK)

dişle-['Dişlemek'

= OT. ***tışla(t)-*** ~ ***tişle-*** (DLT)

< **** ti:ş+le-***

TT.: DİŞLE- (K/ME/NME/T-)

dişlek '1. Dişleri dışarı doğru çıkık olan kimse ; 2. (mec.) sözünü geçiren'

< ***diş+le-k*** < ****ti:ş***

An. ağl. : ***dişlen, dişleŋ, dişlān, dişleg*** (*DS.IV*, 1525)

Nişanyan (*SS*, 112): **dişlek** = *dişlenk* DİŞ+ + ***Fa.*** *leng* sakat, özürlü.
*Karş. *Timurlenk* (topal Timur)

YANLIŞTIR. Çünkü, ET. ve OT'de **tişe-** 'diş çıkarmak' fiili vardır. TT'nde de **dişe-** biçiminde yaşayan bu fiile ***/k/*** fiilden ad yapma eki getirilerek ***diş+[l](e)k*** sıfatı yapılmıştır. ***-l-*** türemedir. Sözcük Farsçadaki ***+leng*** ile benzer olsa idi, *Timurlenk*'teki gibi *dişlenk* olması gerekmez miydi? Eğer **-n-** düşmüştür derseniz, *Timurlenk*'i de *Timurlek* yapmanız gerekir.

dit-['Parça parça etmek ; yün veya pamuk atmak ; tel tel etmek'

< Uyg. (*İKPÖ*) ***tit-***, OT. ***tıt***-(DLT)

< ****tīt-, ti:t-, tūt-*** (T. Tekin)

An. ağl. : ***divtmek*** [-v- türemedir.] (*DS.IV*, 1528)

~ di:t- (Trkm.)
tīt-, tit- (Yak.)
tat- (Çuv.)

~ Moğ. ***çiçi-*** 'durchstechen, durchbohren' < **** titi-*** (Räsänen, *V* 482)

divlek (hlk.) 'Kalın kabuklu olgun kavun'

< **** dügü*** 'tatlı'+***le-k***

An.ağl.: ***divlek, diblek, divle, divlik, dövelek, düglek, düğelek, düğlek, düğülek, düklek, dülek, düvelek, düvlek, düylek, düyüleg düyülek, düzlek*** (*DS.IV*, 1527)

~ tüvelek (Trkm.)

Tü.> Balkan dilleri. (Skok: *EtRj* 1: 455)

diye 'Diye'

< ET. * ***ti-yin*** < ****té-***

diz 'Diz'

= OT. ***ti:z*** (DLT)

< ****ti:z*** (T. Tekin, *Mak.II,* 602)

/ < **** tīŕ*** (Räsänen, *V*)

// DLT: *tirsgek* 'dirsek'; TT., Az. *dirsek*, Trkm. *tirsek* < **ti:r+s+gek*

TT. : DİZ+ (LE-/LİK)

An.ağl. : ***dizle-, dizleme, dizlik***

~ dīz (Trkm.) < **ti:z*
tize (Alt., Kzk., Kırg., KKlp.,

Şor) < *ti:z+e
diskek (Tuva)

tize (Kzk., Kırg., Şor)
tis (Sag.)
tizä (DoğuTü.)
tiz-ek (Hak.)
tizenek (Sag.)
tiz-gi (Sag.)
tüsäx (Yak.)
tüsürgäs (Yak.)
çer (Çuv.) (Aşmarin, 15)/çir
< **ti:r* > Mac. *ter-d* ay.
[T. Tekin, *Mak.II,* 603]
[>Çuv. ***çĕr*** / Tü.-**z**> Çuv. -]

Tİ(>ü)**Z**(>s)
[***+E/+Ä+ENEK/+Gİ/+ÄX/ +ÜRGES***]
Ç[< *T*]**Ę**R

~ Moğ. ***tür-ei*** 'Stiefelschaft' (*KWb.* 415) (Yanlıştır)
~Tung., Gold. *türa-xsa* (Räsänen, *V*)

tiz [<* ti} z/s

= *tobuk* 'diz' (Yak., Blk.)

Tü.> Mac. *térd* (~ *térgy*)
[< * ***tér+d/gy*** 'küçültme eki']
Tü. > Ar. (Mıs.) *di:z* (*ALTK*, 61)

diz-['Dizmek'
= ET,OT. ***tiz-*** ~ ***tüz-*** (*EUTS*, 260; DLT)
< tiz-
TT. : DİZ- (DİRME/DİR-/E/E-LEŞTİR-/EM/EMLİ/GE/GELİ/GESEL/GESİZ/Gİ/GİCİ/GİCİ-LİK/İ/İCİ/İLE-/Lİ/İLİŞ/İLME/İL-/İM/İN/İŞ/MEMEN)

dizgin 'Yular, dizgin'
= ET,OT. ***tizgin*** (DLT); ***tin tizgin***
< * tiz-gin
TT.: DİZGİN+ (LEME/LE-/LEN/ME/LEN-/SİZ)
~ dizgin (Trkm., KKlp.)
tizgin (Nog., Kzk., Kırg.)
tiskin (Oyr., Alt., Tel., Şor)
tisä:n (Yak.)
täsīn (Yak.)
tösūn ~ töhü:n (Yak.)

tezgen (SUyg.)
(Räsänen, *V* 482; Eren, *TDES,* 116)

T(>d)**İ**(>e)**Z**(>s)**G**(>k)**İ**(>e)**N**
TİSÄ:N < *tis[**k**]ä:n* < *tizkin*
TÄ(~Ö)SĪ(~Ü)N < *täz[**k**]i:n*

Tü.> **Blg., Srp., Arn., Rumen; Ar.** (Sur.) *dazkîn* 'mors', *tezkîm* 'rêne, bride'

Eren (*TDES* 116) : < **tiz- (>diz)** veya **tüz- (> düz-)**

dizi 'Dizi'
= ET,OT. ***tizig/k*** ~ ***tizim*** 'sıra, saf, dizi' (*EUTS*, 242; DLT)
< tiz-
TT.: DİZİ+ (Cİ/LE-/Lİ/LİŞ/M/N/Ş)

dizil-['Dizilmek'
= OT. ***tizil-*** ~ ***tizlin-*** (DLT)
< tiz-(i)l-

DLT: ***tizig*** 'sıra, saf'
tizildürük 'çedik ve mest gibi şeylerin ucuna takılan pullar'
tizil-, tizim, tizin-, tizlin-, tizme 'şalvarın uçkurluğu', ***tiz-***

TT.: DİZİL- (ME)

dizle-[(hlk.) '1. Dize kadar batmak ; 2.diziyle bastırmak'
< diz [< ET., OT. *tiz*]***+le-***
'dizle ezmek' (DLT)
DLT : ***tizlet-*** 'dizle teptirmek'

dizleme (hlk.) 'Tozluk' (*YKS*, 32)
< ***diz+le-me***

dizlik 'Dize, korumak amacıyla geçirilen şey'
< ***diz*** [ET., OT. *tiz*] ***+lik***

dizme 'Dizmek işi'
< ***diz-*** [ET., OT. *tiz-*]+***-me***

dizmen '(basım evinde) dizgici'
< ***diz+men***

doğ-['Doğmak'
= ET,OT. ***toġ-*** ~ ***tuġ-*** (*EUTS*, 252)
< to(/u)g-

TT.: DOĞ-(A/ACI/ACILIK/AÇ/ AÇTAN/AL/ALCI/ALCILIK/ ALLAŞ-/ALLAŞTIRT-/ALLIK/ MA)
~ doġ- (Trkm.)
toġ- (DoğuTü., Tar., Özb., Kom.)
tuġ- (DoğuTü., Tar., Özb.)
tuv- (Kar., Kom - (Trkm.)
tū (Kaz., Oyr.)
tu- (Çuv.)
tęv- (Çuv.)

T(> d)**O**(> u, ę)**G** [*ug* >*ū*](> v)-

= *türe-* (Kumd.)
~ Moğ. ***tuġu-l*** 'Kalb, junges Tier'
~ Tung., Lam. Tug. ***tūw-*** 'gebären'
~ Kore (*SKE* 271) ***togi-***
~ Fin. ***tuo-*** < ****tōġ-*** 'bringen' (Räsänen, *V* 483)
Eren (*TDES* 116): YOK

doğa '1. Mizaç (1935) ; 2. Tabiat (1942)
< ***doğ-a***

doğaç YT. (1935) 'İlham'
< ***doğ-(a)ç***

* ***-(a)ç*** fiilden ad yapma eki EAT' inde de vardı: ***Boğaç Han*** < ***boğ-(a)ç***

doğal ***YT.*** (1942) 'Tabiî'
< ***doğ-a+l*** 'Fr.dan alıntı ek'

doğan 'Doğan kuşu'
= ET. ***toġan*** 'doğan kuşu'
< ***tog-(a)n***
TT. : DOĞAN+ (CI)
~ Uyg. ***toġan***; Çağ. ***toġan, toġaŋ*** ; krş. Çağ. *tuyġun, tuykar* ; DoğuT. *toġrıl*

Tü. > Zaza. *doxan* (*ZTS*, 97)

doğra-['Doğramak'
= ET,Uyg., OT. ***toġra-*** (DLT)
< ***tog-ra-***
TT. : DOĞRA- (M/MA/MACI/ MACILIK/NMA/RAN-/TMA/ T-/YIŞ)

Tü. > **Zaza.** *dorğamah* (*DAO*, 152)
[-gr- >-rg- göçüşmesi olmuştur.

Aynı olay Çağataycada da görülür.]

~ toġra- (Şor., Sag.)
torġa- (Çağ.)
togıra- (Hak.)
tūra- (Blk., Kzk., KKırg.)
tura- (Kum., TatK.)(> Çuv. tura-)
tōr- (Oyr.)

TO(>u)**G** [*og* > *ū*][*I*]**RA-**

TŌ[*GU* =ø]**R**[*A*=ø]-

Nişanyan (*SS*, 114): **doğra[mak** = ***ET*** *toġramak* dilimlere ayırmak, parçalamak (xı)
****ET*** *toġramak* ve *toġmak* (düz gitmek) fiilleri arasındaki ilişki açık değildir.
Eren (*TDES*, 116): YOK

NOT: ***DLT*** 'te:

toġ-	**toġra-**
-ru-	***-daçı***
-ru-ş-	***-ġan***
-tur-	***-ġı***
-ur-	***-ġ+lı***
-ur-t-tur-	***-ġ+lıḳ***
	-ġ+saḳ
	-ġ+sıḳ
	-ġu
	-ġuçı
	-ḳ
	-l-
	-ma
	-ma+daçı
	-ma+ġlı
	-mış
	-n-
	-ş-
	-t-

biçimleri vardır.
EUTS'ndeki verilerden **doğ-** fiilinin ***ET*** 'de **toġ-, toḳ-, tuġ-** biçimlerinde olduğunu görüyoruz. **toġum/tuġum** ,doğum', **toġmış** 'akraba', **toġsuḳ** 'doğuş', **toġurġuluḳ** 'doğurma, doğum zamanı' (s.243, 252)

doğramaç 'Yağda kızartılan ekmek parçaları'
< ***doğra-*** [< ET. *toġra-*]
+***-maç***
[< ****doğra-ma aş***]

doğru 'Doğru'
= ET., OT. ***toġru*** ~ ***toġrı*** (*EUTS*, 243) ~ ***toġuru***
< * ***toġ-ur-u*** 'zarf-fiil eki'
TT. : DOĞRU+ (CA/CU/CU LUK/DAN ..YA/LAMA/LA-/

LANMA/LAN-/LMA/L-/LT MA/LTMAÇ/LT-/LTMAN/ LTU/LU/LUK/SAL/SU)
~ toğru (DoğuT., Kom., AH.)
toġri (Çağ.)
tuvra (Kom.)
tūra (Kzk., Bar.)
tura (Blk.)
turu (Krç.)
turı (TatK.)
doġrı (Az.,Trkm.)
doğru (Krm)

T(> d)OGRU(> ı, i)
TU(<ū)[*V*]RA(>u, ı)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *doġri:*; (Ir., Lüb., Mıs., Sur.) *duġri:* (*ALTK*, 61)

doğrultu ***YT.*** (1944) 'Yön'
< ***doğru+l-tu***

doğu 'Doğu'
< ***doğ-u*** [< ET. ***tuġ-***]
TT. : DOĞU+ (LU/LULUK)
An.ağl. : ***doğugaç*** 'ilk doğan çocuk, süt emen çocuk' ; ***doğuluk, doğduluh, doğu, doğulug*** 'çocuk doğduğu zaman götürülen hediye' (*DS.IV*, 1539)

doğum 'Doğum'
= ET. ***tuġum*** (*EUTS*, 252)
< ****toġ-/ *tug-***
TT. : DOĞUM+ (LU/SAL)

doğur-['Doğurmak'
= ET., OT. ***toġur-***
< **** toġ-ur- /* tuġ-ur-***
(*EUTS*, 243 ; DLT)
TT. : DOĞUR- (ANLAR/GAN/ GANLIK/MA/TMA/T-)

doğurt-['Doğurtmak'
< ***toġ-tur- / tuġ-ur-t-***
(DLT)
~ Ker. ***doğızdırmağ*** (*KTS*, 137)

dokan-[= **dokun-[** 'Dokunmak'
= ET. ***tokın-*** 'vuruşmak, çarpışmak'

doksan 'Doksan'
= ET,OT. ***toksun*** (DLT)/***tokson***
< **** tokuz on*** [> ***tokson*** > ***doksan***]
krş. **seksen**
TT.: DOKSAN+ (AR/INCI/ LIK)
An.ağl.: ***dokuzan, dohsan, dokusan*** (*DS.IV*, 1541)
~ toğsan (Trkm.)
toksan (KKlp., Nog., SUyg.)
tokson (Kırg.)
toğus on (Tel., Sag.)
toğuzan (Alt.,Kumd.)
toğus uon (Yak.)
tăxărvunnă (Çuv.)

TOK(>ğ)SA(< O)N
TOĞUZ(>s)+ON/UON/AN

doku ***YT.*** (1935) 'Nesiç'
< ***doku-***

doku-['Dokumak'
= ET, OT. ***tokı-*** 'vurmak, dövmek, çakmak, tıklatmak, dokumak, argaçlamak' ~ ***toxı-*** (*EUTS*, 243)
< ***tokī-*** [*Mak.II*, 49]
TT. : DOKU-(MA/MACI/MA CILIK/TMA/T-/YUCU/YUŞ)
An.ağl. : ***doku-*** ~ ***toku-*** (Rize)
~ toku- (Kzk., Şor.)
tukı- (TatK.)
toka- (Çağ.)
toġa- (Şor)

TO(>u)K(> ġ)U(> a, ı)-

Eren (*TDES*, 117) : YOK

Nişanyan (*SS*, 114) : **doku[mak** = ***ET.*** *tokımak* 1. döğmek, vurmak (viii), 2. kumaş dokumak (xiv) < ***onom.*tok*** vurma sesi.
****ET.*** *tokımak* fiilinin iki anlamı arasındaki ilişki açık değildir.

ET. *tokı-* : DOKU, DOKU-, DOKUN-, TOKA[1], TOKAT, TOKMAK, TOKUŞ-
---
NOT : ET ve OT'de **TOKI-** fiili '(insan) dövmek, (demir) dövmek, vurmak, çarpmak; dokumak; dokunmak; götürmek ve batırmak' anlamlarındadır.
ET., OT. **tokımak** 'tokmak'
tokış ~ **tokuş** 'savaş, cenk' < ***tokı(u)-ş***
tokıt- 'vurdurmak, dövdürmek'
fiil ve ad kökleri aynıdır. Kaşgarlı aralarındaki farkı belirtmemiştir.

dokun-['Dokunmak'
= OT. ***tokın-*** '(insan) dövül-

mek, çarpmak; dokunmak' (DLT)

< ***tokī-n-***

TT. : DOKUN-(AÇ/NAKLI/CA/CALI/CASIZ/DURMA/DUR-/MA/SAL/UL-/ULMAZ/ULMAZLIK/UM/UŞ)

An.ağl. : ***dokun-*** ~ ***tokan-*** (Rize)

dokunaklı 'Etkili, insanın içine işleyen'

< ***dokun-***[< ****tokīn-***]***ak+lı***

TT. : DOKUNAKLI+(LIK)

dokurcun '1. Dokuz bağlamdan yapılmış ekin yığını; 2.Dokuz taş oyunu'; 3. Patiska'

< ****dokur*** [< ?* *tokuz*]

+cun/cum/ cün

An.ağl.: ***dokurcun, dokurcum*** 'dokuz taş oyunu' (*DS.IV*, 1541);

dokurcun, dokuzcum 'çeşitli sayılardaki ekin demetlerinden yapılmış yığın'

dokurcun 'patiska, desenli ya da yollu dokunmuş yün kumaş'

dokurcum 'ahenk, gidiş';

dokurcunlu 'dokuma hatası çok olan kumaş';

dokurcünü düzgün ol- 'hali vakti yerinde olmak' (s.1541)

Tü.> **Blg.** *dokurdžùn, dokurtžùm* (*BER 1*: 408, 445; Eren, 117)

J. Deny (1921, § 547): < *dokuz*
N. Yüce (1977, s. 255-259): < ***Moğ.***
['**Doqurcun**- ein türkisches Wort mit einem mongolischen Suffix' ***ALTAICA***. Proceedings of the 19th annual meeting of the PIAC. Helsinki 1977, s.255-259]

dokuz 'Dokuz'

= ET, OT. ***tokuz*** (DLT), ***tokkuz***

~ eski Kpç. ***tokuz*** ~ ***tokkuz***

< ***tok***[k]***uz***

TT.: DOKUZ+(AR/GEN/LU/UNCU)

An.ağl.: ***dohuz, dohğuz, dokguz, dokkuz*** (*DS.IV*, 1540); ***dokuzarlama*** '9 demetten yapılan ekin yığını'; ***dokuzdanlu*** 'hanımeli çiçeği' (s. 1541)

DOK(>h)[*Ğ/G/K*]UZ

~ dokuz (Trkm.)

toğuz (Blk.)

toğuz '1. dokuz;2. armağan; 3.kalın, *gelin olacak kıza erkeğin verdiği armağan*" (Kırg.)

toğus (Alt., Tel.,Şor, Sag., Yak.)

toğıs (Say.)

toğız (Nog., Kzk., KKlp.)

tuğız (TatK., Bşk.)

tăxăr (Çuv.)

tvir (Tuna Bulg.) (< **tıvir* < **togır* < **tokır* [= Volga Bulg. *tohur* = GT. *tokuz*]) (*Mak.II*, 599)

TO(>u)K(>ğ)U(>ı)Z(>s)

Tü.>**Fars.** *dokuz* 'armağan'

dokuzuncu 'Dokuzuncu'

< ***dokuz+(u)ncu***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *dūḳuzunci:* (*AL TK*, 61)

dol-['Dolmak'

= ET. ***tol-*** 'dolmak' (KT, Uyg.) 'girmek' (DLT)

< ****tō-*** 'doldurmak, tıkmak'

+-l-

[**NOT**: ET. (Uyg.) *toş-* (*tol-* ile birlikte), DLT. *toş-gur-* 'doldurmak', YUyg. (Hami) *toş-* 'dolmak', Tar. *toş-* ay., *toşkar-* 'doldurmak' < **toş-gur-*] (*Mak.II*, 607: Geç /ş/' leşme örnekleri)

TT.: DOL- (DURMA/DUR-/DURTMA/ DURT/ DURUL-MA/ DURUL/ DURUŞ/ GUGULU/GUN/GUNCA/GUN-LAŞMA/GUNLAŞ/GUNLUK/MA/MALIK/MUŞ/MUŞÇU/LUK/U/ULUK/UM/LUŞ/UŞ-)

~ dōl- (Trkm.)

dol- (Krm.)

tol- (Uyg., Kom., Çağ., Çuv.)

tul- (TatK., Çuv.)

tuol- (Yak.)

T(>d)Ō(> o, u, uo)-L-

Eren (*TDES*, 118): YOK

Nişanyan (*SS*, 114): **dol[mak** = ***ET*** *tolmak* dolmak, dolu olmak (xi) < *tōmak* doldurmak, bolke etmek, tıkmak (viii).
ET *tōmak*: DOL-, DOLU[1], DOY-, TOK[1]

dola-['Dolamak, sarmak'
= ET.(KT,Uyg.), OT. ***tolġa-***
< ***tol-ġa-***
TT.: DOLA- (K/M/MA/MBAÇ/MBAŞLI/MBAÇSIZ/MIK/NDIRICI(+LIK)/NDIRILIŞ/NDIRILMA/NDIRIL-/NDIRIŞ/NDIRMA/NDIR-/IM/NMA/N-)
~ tolġa- (Çağ., SUyg., KKırg.)
tola- (AH)
dolga- (Soy.)
dola- (Krm.)

T(> d)OL[G]A-

Korkmaz (*TTG*, s.124, not : 130): < ***tol-ıġ+a-***
Nişanyan (*SS*, 114): **dola[mak** = ***ET*** *tolġamak* sarmak (xi)

ET *tolġa-* : DOLA-, DOLAŞIM, DOLAYLI/SIZ, TOLGA

NOT: TOLGA sözcüğünün **tolġa-** fiili ile ilişkisi yoktur. Nitekim Nişanyan da (s.449) [**tolġa** ~ ***Moğ.*** *toġulġa* miğfer] diyerek doğrusunu belirtmiş, fakat s. 114'te ne yazdığını unutmuş olmalıdır. Sözcük, bazı Türk dillerinde şöyledir:
tülga (Kırg.)
dülga (Kzk.)
dubulga (YUyg./*TUL*, 944)
dulağı (Yak.) < Moğ. ***doğulğa*** (Eren, *TDES*, 410)

dolak 'Atkı, boyuna dolanan şey'
< OT. ***tolġa-*** 'takınmak, dolamak' (DLT)+-k
An.ağl.: ***dolah, dolak*** (*DS.IV*, 1541-1542), ***dolağ*** (*DAO*, 150)
~ dolağ(h) (Az.) (AHYÖ, 484)

dolama 'Dolama'
< ***dol-a-ma***
< ***tol-ġa-ma***
An. ağl.: ***dolama*** 'sarık; mintan ; entari ; eteklik' ***dolama*** 'yaprak sarması' (*DS.IV*, 1542

Tü. > **Mac.** *dolmány*; **Rumen.** *dulamă* 'cloth mantle' (Ş., 145 a; Gülensoy: *RTK*, 6)

dolambaç 'Dolambaç, viraj'
< ***dol-a-m/n-baç***
< ***tol-ġa-***
TT. : DOLAMBAÇ+ (LI/SIZ)
An.ağl. : ***dolamaç, dolamaş, dolambaç, dolanbaç, dolangaç*** 'dönemeç, viraj ' (*DS. IV*, 1543)

dolan-['Dolanmak'
< ***dol-a-n-***
< ***tol-ḳan-*** (*EUTS*, 245)
~ ***tol-ġa-n-***
TT.: DOLAN- (DIRICI/CILIK/DIRILIŞ/DIRILMA/DIRILIŞ/DIRILMA/DIRIL-/DIRMA/DIR-/IM/IŞ/MA)

dolandır-['1. Birini aldatarak parasını veya malını elinden almak; 2. dolaştırmak.'
< ***tola-n-dır-***

Nişanyan (SS, 114): **dolandır[mak** < dolap çevirmek → DOLAP.
**Dolamak/dolanmak* fiilinin etkisiyle biçim değiştirdiği düşünülebilir.

NOT: *dolap çevirmek* deyimindeki **dolap** < Ar. ***dūlāb*** sözcüğünden ödünçlemedir. "*Genellikle tahtadan yapılmış , bölme veya çekmecelerine eşya konulan, kapaklı mobilya*" anlamında olup, mecazî olarak „*düzen, hile, manevra*" demektir. Sözcük Sanskritçe ***dul*** 'dan Farsçaya ***dūl*** olarak geçmiş, +***āb***'la birleşerek ***dūlāb*** olmuştur. Farsçadan da Arapçaya girmiştir. (bk. *Ferheng-i Farîrî Mu'în*, C.II,Tahran, 1371 (1992) [8.basılış], s.1581.)

Türkçedeki ***dolandırmak*** fiili ise < **dolan-dır-**'tır. Yani, *dolambaçlı, karmaşık yollarla kandırmak* demektir.
Dolap ile ilgisi yoktur.

dolaman (hlk.) 'Patatese benzeyen ve yenilebilen bir tür mantar'
~ **domalan**
< ***dom+al-an*** bk. ***domalan***
An.ağl.: ***dolaman, dolman, doluman, domalak, domalan,dombala, dombalak, dombalan, dölemen, duluman*** (*DS.IV*, 1543)

dolan-['Bir şeyin çevresine sarılmak'
< ***dol-a-n-***
TT.: DOLAN-(IM/IŞ/MA)

dolandır-['Birini kandırarak parasını veya malını elinden almak'
< ***dol-a-n-dır-***
TT.: DOLANDIR-(ICI/ICILIK/ILIŞ/ILMA/IL-/IŞ/MA)

Nişanyan (*SS*, 114) : **dolandır[mak** < dolap çevirmek → DOLAP
* *dolamak/dolanmak* fiilinin etkisiyle biçim değiştirdiğidüşünülebilir.

NOT: Türkçedeki **dolandır**- fiili ***ET***'de **tola-/tolğa-** 'dolamak, çevirmek';***OT*** 'de **tolğa**- 'takınmak, dolamak; ağrı tutmak, iç bulanmak, burulmak' anlamlarında kullanılmıştır.
TT 'nde DOLANDIR- [< dol-a-n-dır-] fiilinden yukarıda gösterilen biçimler türetilmiştir.
Tü. *dolap* < Fars. ***dōlāb*** [>Ar. *dūlāb*] sözcüğünden alınmış olup, mecazen 'düzen, hile, manevra' anlamına kullanılır.
Dolap çevirmek / döndürmek 'hile ve dalavera ile iş yapmak'; ***dolaba girmek/gelmek*** 'aldatılmak, oyuna gelmek' demektir.
Her iki sözcükte de '*dönmek, döndürmek; çevirmek*' anlamları bulunduğu için semantik olarak benzerlik vardır.

dolandırıcı 'Dolandırıcı; birini kandırarak mal veya parasını alan (kimse)'
< ***dol-a-n-dır-ıcı***

dolanger (hlk.)'Baklavaya benzeyen, cevizli bir tür tatlı'
< ***dol-a-n-ger***
An.ağl.: ***dolanger, dolangaç,dolaylama*** (*DS.IV*, 1543)

dolaş-['Dolaşmak, ilişmek; sarılmak; gezinmek'
< ***dol-a-ş-***
< ***tol-ġa-ş-***
TT.: DOLAŞ- (IK/IKLIK/IKSIZ/ILMA/IL-/MA/TIRIL-/TIRMA/TIR-)

dolaşık 'Düz olmayan'
< ***dol-aş-(ı)k***
< ***tol-ġa-n-***

dolaşım ***YT*** (1944) 'Deveran'
< ***dol-a-ş-***

dolay 'Çevre, etraf, havali '
< ***dol-a-y***
TT. : DOLAY+ (I/ISIYLA/LAMA/LI/SIZ)

dolayı 'Dolay, çevre'
< ***dol-a-y-ı*** < ***tol-ġa-y-u***

dolayısıyla 'bağlı olarak, doğrudan doğruya olmayarak'
< ***dol-a-y+ı+sı+y+la***
< ***tol-a-y+ı+(s)ı il-e***

dolaylı 'Vasıtalı'
< ***dol-a-y+lı***

dolaysız 'Doğrudan doğruya olan'
< ***dol-a-y+sız***

dolça (hlk.) 'Maşrapa'
< ***dol-u+ça***
~ dolça 'bakraç' (Az.) (*AHYÖ*, 484)

Tü. > **Zaza.** *dolçe* (*DAO*, 151)

doldur-['Doldurmak'
= ***toltur***- (KT, Uyg., DLT)
< ***tōl-tur-***
TT.: DOLDUR- (MA/TMA/T-/ULMA/U-/UŞ)

Tü. > **Laz.** *dolobğapu* (*LTS*, 53)

dolgu 'Bir oyuğun, bir kovuğun içine doldurulan madde'
< ***dol-gu***
TT.: DOLGU+ (LU/NCA/NLAŞMA/LAŞ-/LUK)

dolma 'Dolma'
< ***dol-*** [< *tol-*] + ***-ma***

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Mıs., Sur.) *dūlma* (*ALTK*, 61) ; **Zaza.** *dolma* (*ZTS*, 96); **Kürt.** *dolme* (*DAO*, 150)

dolmuş '1.Boş yeri kalmamış ; 2. Birkaç kişinin ortaklaşa bindiği taşıt'
< ***dol-muş*** < ***tōl-***
TT.: DOLMUŞ+(ÇU/ÇULUK)

dolu[1] 'Dolu, buz parçaları hâlinde yağmur'
= Uyg., OT. (DLT) ***tolı*** 'gökten düşen dolu'
< ***tōlı***
TT.: DOLU+(K-/LUK/M/ŞMA/Ş-)

~ dōlı (Trkm., Az.)
dolu (Az., Soy.)
tolı (Küer.)
tolu (DoğuTü., Çağ.)
tolon (Yak.)

T(>d)OLU(>ı, o)[+*N*]

Ş. Tekin (*İştikakçinin Köşesi*, s.207, not 25) : ***ET. tod*** 'dolu ' < * *to-l-, to-d-* (> *do-y-*), *to-k* 'doymuş'

dolu² 'Dolu, boş olmayan'
= ET. ***tolı*** / OT. ***tolu*** (DLT)
< ***tōl-u***
TT. : DOLU+(K-/LUK)
Eren (*TDES* 118) : **dolu¹/²** YOK

dolu³ 'İçki dolu kadeh'
< ***dol-u*** < ***tōl-u***

Tü. > **Zaza.** *dolçe* 'bakraç, deri kova' (*ZTS*, 95)

dolun (ay) 'Dolun (ay)'
= ET,OT. (KT., Uyg., DLT) ***tolun*** 'dopdolu'
< ***tōl-u+n***

domal-['Dizler bükük, baş ileride çömelmiş bir durum almak'
< ***dom/döm*** 'yuvarlak, çıkıntı'

[< ET. ***tom*** 'DLT: ***tomrum*** *yıgaç*; ***tomruş-***; ***tomşuk***; ***tomur-***]

+al-
= EAT. ***tomal-*** 'tümsek veya yuvarlak hâle gelmek' (xv)
TT.: DOMAL- (T-)
An. ağl.: ***domalmak, dobalmak, dombalmak, donbalmak, döbelmek, dömelmek, dömlemek*** (*DS.IV*, 1549)

DO(>ö)M(>b, n)[*B*]AL-DÖM-LE- [*-el->-le-* olmuş]

Nişanyan (*SS*,115) : **domal[mak** = *tomalmak* tümsek veya yuvarlak hale gelmek (xv) < ? ***ET***? *tom* yuvarlak, yumru → TOMRUK

NOT : DLT'te **tom** 'yuvarlak, yumru' diye bir ad kökü yoktur. Ancak, **tomrum yıgaç** 'ağaç kütük' ; **tomruşmak** 'tomruk yapmakta yardım etmek' ; **tomurmak** 'tomruk yapmak' ad ve fiillerinden **TOM** diye bir kökün bulunduğu anlaşılmaktadır: ***tom+ru+m, tom+ru-ş-, tom+(u)r-***
Onun için Nişanyan'ın < ? ***ET***.? *tom* denemesindeki iki (?) işaretini de kaldırabiliriz.

domalan 'Yer mantarı, keme'
< ***dom-***[< ***tom*** 'yuvarlak, yumru'] + ***-al-an***
[< ***tomala*** (Räsänen, *V*, 489)]
Krş. **dolaman**
An. ağl. : ***domalan, domalak, dombalan, donbalan*** '1. yer elması ; 2. yumurta ; 3. zehir ; 4. bir bitki hastalığı; 5. çıkıntı yapan' (*DS. IV*, 1549)~ ***dobalan*** (s.1533)

DOM(>n)[*B*]ALAN(~K)

~ domala-k (Kzk.)
domalan (Trkm.)
toŋuztopalak (Trkm.)
topalak (Trkm.)

Eren (*TDES*, 118) : < Türkçe **top** kökünden geldiği anlaşılıyor. Bu kökün Türkçede *topaç, topak, topuk, tombul, tomur, tomurcuk* gibi bir çok türevi kullanılır.
Bu verilere göre, *domalan* adı *dobalan* biçiminden çıkmıştır. Anadolu ağızlarında kullanılan *dolaman* göçüşmeli bir biçimdir: *domalan* > *dolaman*.
Bana göre, **TOM** 'yuvarlak, yumru' biçiminden çıkmış olmalıdır. Çünkü, DLT'te ***tomruş-, tomur-*** fiilleri ile ***tomrum*** adı bulunmaktadır. Buna göre: **tomruş-** < ***tom+ru-ş-***; **tomur-** < ***tom+(u)r-***, **tomrum** < ***tom+ru-m*** biçimlerinden türetilmiştir.
topaç, topak, topal, topuk < ***TOP** sözcüğünden;
tombul, tomur, tomurcuk < ***TOM** sözcüğünden türemiştir.
/p/ > /b/ > /m/ olması ihtimali biraz zorlamadır.
Anadolu ağızlarında da iki türlü örnekler vardır:
dobak, dobac dobaca 'dalları kesilmiş ağaç' < ***top+(a)k, top+ac, top+aca***
dobak 'bütün, tamam' < ***top+(a)k***
dobalak 'küçük çömlek' < ***top+alak***
doburcuk 'iri taneli yağmur' < ***top+ur+cuk***

---

domalan, domalak, dombalan, donbalan 'yer elması' < * **tom** [-b- türemedir]
domal-, dömel-, dömle- 'arkasını çıkarmak, çıkıntı yapmak' < ***tom***
domur, domurcuk 'kabarık' < ***tom***
domur domur, dumur dumur 'damla

la damla (ter hakkında)' < ***tom***

domur (hlk.) 'Kabarcık'

< ***dom-*** [< ET. *tom*]***(u)r***

domuz 'Domuz'

= ET., OT. ***toŋuz*** (DLT)

< ****toŋ`uŕ*** (Räsänen, *V* 488)

TT.: DOMUZ+ (GİLLER/LAN/ LAŞMA/LAŞ-/LUK/UNA)

An. ağl. : ***domuz, doŋuz, doğuz*** (*DS.IV*, 1562)

~ toŋuz (DoğuT., Kom., Çağ.)
toŋus (Tar.)
toŋgus (DoğuT.)
tovıs (SUyg.)
toŋŋuz (Blk., Krç.)
toŋıs (Oyr., Alt., Tel., SUyg.)
donız (Nog.)
doŋız (Kzk., KKlp.)
doŋuz (Trkm.)
doŋuz (Osm.)
domuz (Osm.)
duŋgız (Kmk., Kzk., TatK.)
(> EskiBlg. *ďoxs* дохсь)

T(>d)O(>u)D(> m, n, v)
[*G*]U(>ı)Z(> s)

~ Kore. (*SKE*, 271) ***toń, toyaci*** 'pig' (Räsänen, *V* 488)

Tü.>**Ar.** (Cez.) *damūz* (*ALTK*,62); **Zaza.** *doxız, doxızı* (*ZTS*, 97)

K.H. Menges: < Çin. *t'uŋ-cze* 'domuz yavrusu. **YANLIŞTIR.**

domuzlan 'Hamam böceği'

< ***domuz*** [< ***toŋuz***]+***lan*** '*addan hayvan adı yapan ek*'

domuzuna 'İnadına'

< ***domuz***+**u** '*3. tekil şahıs iyelik eki*+**n** '*zamir n'si*'+a '*datif*'

don¹ 'İç çamaşırı; elbise, üst baş'

< ET. **ton** 'giysi, elbise ; kürk' ; Uyg. ***tōn***

< ****tōn***

TT.: DON+ (AN-/AMA/A-/AN-IM/ ANMA / AN-/ ATI/ ATIL-MA/ ATIL- / ATIM/ ATIMCI/ ATIŞ / ATMA /AT- / ATTIR-)

An. ağl. : ***don, donah, donak*** 'iç çamaşırı, gelin elbisesi, kadın elbisesi' (*DS.IV*, 1558); ***do-na gir-, don değiştir-*** 'renk, biçim, kılık vb. değiştirmek' (*YK S*, 32) ~ ***donak*** 'tören'

~ dōn (Trkm.)
tōn (DoğuTü.)
ton (Çağ., Blk., KKlp., Kzk., Nog.,Kırg., Alt., Tel.)
tun (TatK.)
tom (Çuv.)
tum (Çuv.)

T(>d)Ō(>o, u)N(>m)

Tü.> **Rus.** *tun*; **Laz.** *doği* (*LTS*, 51)

Räsänen (*V* 488):< Sak. *thauna* 'Kleid'

Eren (*TDES* 119) Räsänen'in görüşünü kabul eder. '*Ancak, Türklerin, giyim, giysi' gibi bir kavram için yabancı bir karşılık kullanmaları kolay kolay düşünülemez. Çinceden alındığı yolundaki sav da düşündürücüdür.*' der.

NOT:

Türklerin giyim-kuşamla ilgili söz hazinesi çok zengindir. Bu konu için bk. B.Ögel, ***Türk Kültür Tarihine Giriş***, IX cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı yay.

Çinceden ödünç alınmış olma ihtimali çok zayıftır.

Nişanyan (*SS*, 115): **don²** = ***ET.*** *ton* giysi, kıyafet (VIII)

→ DON, DON+A-N-MA, DON+A-T-IM

don² 'Donmuş şey, buz'

< ET. ***toŋ***

Tü. > **Kürt.** *don* 'iç yağı' (*DAO*, 152)

Eren (*TDES* 120) : **don²** YOK

don³ 'At kılının rengi'

< ***don*** < ****tōn***

don4 'Somurtgan, soğuk adam'

< ***don*** < ****toŋ***

don-['Donmak'

< ET. ***toŋ-***

TT. : DON- (DURAÇ/DUR-MA/DUR-/DURUCU/DURU LMA/DURUL-/DURULMUŞ/ MA)

An. ağl. : ***donak*** 'soğuktan buz tutma' (*DS.IV*, 1558)

~ toġ- (Şor., Leb.)

tuŋ- (TatK.)
toŋ- (Alt.)
toŋ-ot- (Yak.)
tęm-, tθm- (Çuv.)

TO(>u, ę, ɵ)Ŋ(> m)-

Eren (*TDES* 120): YOK

dona-['Süslemek, tezyin etmek'

< ***don*** [< ET. *tōn*]+***a-***

TT. : DON+(AM/NAMA/A-/ANIM/ANMA/AN-/TI/TIL-/ATIM/IMCI/ATIŞ/ATMA/AT-/ATTIR-)

donakal-['Şaşırıp bir süre ne yapacağını, ne diyeceğini bilememek'
< ***don*** [< *toŋ*]-***a*** '*zarf-fiil eki*' ***kal-***

donanma 'Donamak işi'
< ***don+a-n-ma***

< ***tōn***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *dūnanma*; (Cez.) *dūlāma* (*ALTK*, 62)

donat-['Birinin giyimini saağlamak'
= OT. ***tonat-, tonıδ-*** 'giydirmek, donatmak' (DLT)

< ***ton*** 'elbise'+***a-t-***

donatım 'Donatma, techiz'

< ***ton+a-t-(ı)m***

dondurma 'Dondurma'

< ***don-***[< **toŋ-*]
+***-dur-ma***

Tü. > **Ar.** (Ir.) *dūndurma* ; (Sur.) *dundurma* ; (Mıs., Sud.) *dandurma* (*ALTK*, 62)

doŋğız, bk. **domuz**
donguz, bk. **domuz**

donuk 'Donuk, mat, bulanık'

< ***don-***[< ***tun-*** 'OT. Bulutmak' (DLT)]+ ***-(u)k***

DLT:***tun-*** 'kapanmak, tıkanmak, bulutlanmak'; ***tuntur-*** 'kapatmak, örtmek'

TT.: DONUK+(LAŞMA/LAŞ-/TIRMA/LAŞTIR-/LUK)

~ tunuk (Kırg.)
tunık (Kzk.)
tinık (Özb.)

TO(>i, u)NU(>ı)K

= *durı* (Trkm.)

dop+ 'Çokluk bildiren söz'
dopdolu, dopdoğru

doppa 'Baş giyimi'

< Moğ. ***topi*** (*Kow.*, 1818)

~ tobi (Çağ.)
topi (Osm./*ŞS* 113)
toppi (Özb.)
toppı (Özb., Har. ağl.)
tope (Uyg.)
topu (Kırg.)
dopbı (Trkm.)

T(> d)OP[*P/B*]İ(>e, ı, u)

dorşeng, bk. **döşek**

doru 'Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara olan at'
= ET., OT. ***torıġ / torug*** (at) (*EUTS*, 247; DLT)

< **** tōr, tōrıġ***

~ dōr (Trkm.)
tōr, tōrıg (Kırg.)
tor (Krm., Sag.)
toru (Kzk., KKırg.)
tor, torı (Blk.)
toru (Krç.)
torıg (Kç., Koyb.)
toruk (DoğuT., Tar.)
turę .(TatK.) (> Çer. TLÇ *tor*)
turagas (Yak.)

D[< T]O(< ō, u)RU(> a, ı, ę)G

doruk 'Tepe, uç, zirve'
= ***toruk*** (xıv)

< ***tur-*** [< ET., OT. *tur-* 'çıkmak, yükselmek']+***-(u)k***

Krş.: **turk** 'bir cismin uzunluğu, boyu' (DLT)

TT.: DORU+ (LAMA/LA-)

An.ağl..: ***doğruk, dogruk, dorok*** (*DS.IV*, 1537) ~ ***doruk, dora, dorak, doran, doru, dorug, doruh, dörük, duruk*** (s. 1564)
dorukla- 'tepeleme doldurmak'; ***doruk-*** 'bir şey birikmek, toplanmak' (s.1566)

D[< T]O(>ö, u)[*G/Ğ*]R-U(> a, o, ü)K(>g, h)

Eren (*TDES*, 120): **doruk < toruk**. Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 115): **doruk** = *doruk/ toruk* tepe, zirve (XIV)~ ?

dorum 'Deve yavrusu'
= OT. ***torum*** (DLT)
< ***tō+rum**

[Krş. ***tosun*** '(haşarı) atlar için, tosun tay' (DLT)]

~ dorum (Tuv.)
tōrum (Trkm.)
An.ağl.: ***dorum, darum, doğrum, doğurum, dōrim, dorumcuk, dorun*** (*DS.IV*, 1566) ~ ***torum***

T(>d)**O**(>a, ō)[***Ğ***][***U***]**RU**(>i)**M**(>n)

dos+ 'Çokluk bildiren söz'
dosdoğru, dosdolayı, dosdolayınca

dosdoğru 'çok doğru; sağa sola sapmadan'
< ***dos+doğru*** [< OT. ***toġru*** (DLT): *toġru-* 'doğrulmak, yönelmek']

Tü. > **Ar.**(Sur.) *dūzduġri:* (*ALTK*,62)

doşek,bk. **döşek**

Tü. ***döşek*** > **Kürt.** *doşek* (*DAO*, 152; *FKT*, 39; *KTS*, 75)

doşırme, bk. **döşeme**

Tü.**döş+e-me** > **Kürt.** *doş+ı*[r]*-me* (*DAO*, 152)

dovşan (hlk.), bk. **Tavşan**
An.ağl. : ***davşan, davışan, davuşan, doğşan, dōşan, dovşan, dovuşan, doyşan*** (*DS.IV*, 1381)
~ dovşan (Az.) (*AHYÖ*, 484)

Tü. > **Zaza.** (Tn.) *dovşan* (*DAO*, 153)

doy-['Doymak'
< ***toy-*** < ***tod-*** < ***tod-*** (KT, Uyg., OT)
< * ***tō-δ-***
TT.: DOY- (GU/GUN/GUNLUK/ MA/ MAZ /MAZLIK/ MUŞ/ULMA/UL-/ UM/UMLUK/UMSUZ/UN-/ URAN/ UR-/URUCU/URULMA/URUL-/UŞ/UŞMA/UŞ-)

doyur-['Doyurmak'
< ET. ***tođur- ~ todġur-*** ~***totġur-*** (*EUTS*, 243) ~ OT. ***tođur- / tođġur-*** (DLT)

doyuran 'Bir sıvının içinde eriyerek onu doyma noktasına getiren (madde)'
< ***doy-ur-an***
< * ***tođurġan / tođġur-uġlı*** (DLT)

doyurt-['Doymasını sağlamak'
< ***doy-ur-t-***
< * ***tođġurt-*** (DLT)

döğ-['Dövmek' ~ ***döv-***
= ***tög-*** 'döğmek', ***döv-*** 'inceltmek' (DLT)
< ***tög-***
TT.: DÖĞ- (EN/ME/MECİ/ÜŞ/ ÜŞ-), krş. DÖV-
~ töv- (AH)
tög- (Çağ.)
täg- (DoğuT.)
döv- (Osm., Trkm.)
döy- (Osm., Krm.)
dev- (Trkm.)
dey- (Az.)
tep- (Özb.)
tǖ- (Kzk.)
tüy- (Krç.-Mlk.)
tθg- (TatK.)
tü-, tęv-, tθv- (Çuv.)

T(>d)**Ö**(>ä, e, ɵ, ü, ṻ)**G**(> v, y)-

~ Moğ. Kalm. (*KWb.* 414) ***tüG-***

döğecek 'Sert taneleri ezmeye yarayan ağaç tokmak' ~ **dövecek**
< ***döğ(v)-ecek***
< ***tög-***

döğeç (hlk.) 'Çamaşırı döverek yıkamaya yarayan ağaç tokmak'
~ ***döveç***
< ***tög-(e)ç***

Krş. **tokaç** (< * OT. ***tokı-*** + ***-ç***)

An.ağl.: ***döğeç, döğec, döğecek, döğgeç, döğüç*** (DS.IV, 1569)

DÖĞ-[***G***]**E**(>ü)**Ç**(>c)

döğen ~ döven ~ düven 'Harmanda ekin ve sapları ayırmak için

kullanılan araç'

< ***tög-en***

An. ağl.: ***döen, düğen, dugen, dügen, düyen*** ~ ***düden*** (*DS.IV*, 1620), ***dügan*** (*DAO*,155)

Tü. > **Kürt.** *dügan* (*DAO*, 155)

DÖ(> u, ü)**G**(> ğ, v, y, d)**EN**

Krş. ***döğenek*** 'yatağı içinde çalkanarak akan su' (s.1570)

döğme, dögme, döğmeç, dövme, dövmeç, döyme döymeç 'dövülüp kabuğu çıkarılmış buğday, yarma; bu buğdaydan yapılan pilav' (s.1570)

DÖG(> ğ, v, y)**ME+Ç**

döğnek, dögenek, döğenek, dövenek, dövnek, döynek 'çok geçilerek çiğnenmiş, yol edilmiş yer' (s.1571)

döğü, düğü 'değirmende çekilerek kırılmış mısır' (s. 1572)

~ tahıldöyän (Az.)
dövek (Trkm.)
aşlık hukkıs (Bşk.)
aşlık sukkıç (TatK.)

Nişanyan (s. 119):**düven** ~ Yun. *doukáni / tikáni / tukáni* = **EYun**. *tikánē* 'ekini kabuğundan ayırmak için kullanılan cihaz.'

Nişanyan'ın Türkçedeki **döğ-** < **tög-** fiilini görmezlikten gelmesi, etimolojik sözlük yazarı için affedilmez bir hatadır. 24 Oğuz boyundan biri olan *DÖGER / DÖĞER/ DÖVER/ DÜVER* de **tög-** fiili ile ilgilidir.

Anadolu ağızlarında :

döğecek, döveç : sert taneleri ezmeye yarayan ağaç tokmak.

döğeç, dögeç, döğecek, döğgeç, dögüç, döveç :çamaşır tokacı.

döğme, dögme, döğmeç, dövme, dövmeç, döyme, döymeç : döğülüp kabuğu çıkarılmış buğday, yarma sözcüklerinin kökü **döğ(/g/v)-** fiilidir.

Türkçe bir sözcüğü başka bir dildeki sözcüğe benzetmek, **Amazon**u < *amma uzun*; **Niagara**'yı < *ne yaygara* ; **Trabzon**'u < *tuğra bozan*'dan getirmeye benzer ki buna da ***halk etimolojisi*** derler.

A.Tietze de *TETTL*, s.649'da ***döğer/döver/döver*** 'kiriş, mertek' sözcüğünü Yun. *dokári*'den getirir ki bu da yanlıştır.

döğme¹ 'Dövülmüş buğdaydan yapılan yemek' ~ **dövme**

< ***döğ***-[< ET. ***tög***-]***me***

döğme² 'Vücut derisi üzerine iğne ile çizilerek ve boyanarak yapılan nakış veya yazı' ~ **dövme**

< ***döğ***- [< ET. *tög*-]***me***

TT. : DÖVME+(Cİ/CİLİK)

döğüş 'Dövmek işi veya biçimi' ~ **dövüş**

< ***döğ-üş***

Banguoğlu: ***döğ-üş-üş***

döğüş-['Döğüşmek'

= ***tögüş- / töküş***- (DLT).

< ***tög-(ü)ş-***

dök-['Dökmek'

< ET (KT, Uyg.), OT. ***tök-*** (DLT)

TT.: DÖK- (ME/MECİ/MECİLİK/TÜRME/TÜR-/ÜK/ÜKLÜK/ÜLME/ÜL-/ÜLÜŞ/ÜM/ÜMCÜ/ÜMCÜLÜK/MLÜ/ÜNME/ÜN-/ÜNTÜ/ÜNTÜLÜ)

~ dök- (Krm., Trkm.)
tök- (Ker.)
tük- (TatK.)
tox- (Yak.)
tęk- (Çuv.)
tθk- (Çuv.)

D(< T)**Ô**(> o, ü, ę, ɵ)**K**(>x)-

~ Moğ. ***tügü***- 'sich ausbreiten' (*KWb*. 414)

dökme 'Dökme'

< ***dök-me***

An.ağl.: ***dökme, dökmece, dökmel, dökmen*** (*DS.IV*, 1573)

DÖK-*ME*
-*MECE*
-*MEL*
-*MEN*

dökül-['Dökülmek'

= ET. ***tögül- ~ tökül- ~ töklün-*** (*EUTS*, 249)

< ***tök-(ü)l-***

TT.: DÖKÜL- (ME/ÜŞ)

~ tökılmeğ (Ker.)
tokınmağ (Han./ *Kr.TS.*)

dökülmüş 'Dökülmüş'

= ET., OT. ***töküglüg /töküklüg*** (DLT)

döküm 'Döküm'

< ***tök-(ü)m***

TT.: DÖKÜM+ (CÜ/CÜLÜK/ LÜ)

dökün-] 'Dökünmek'

< ***tök-(ü)n-***

TT.: DÖKÜN- (TÜ/TÜLÜ)

döl 'Döl ; nesil ; yavru'

= ET, OT. ***töl*** 'yavrulama zamanı, yavru, döl' (DLT)

< * ***tö:l***

TT. : DÖL+ (LEME/LE-/LE-NİŞ/LENME/LEN-/LENME-SİZ/ÜT)

An.ağl.: ***döl*** 'soy, soyun devamını sağlayan çocuk' (*DS.IV*, 1575); ***dölcü; döl döş*** 'nesil'

Tü. > **Kürt.** *döl* 'doğum; hayvan doğumu' (*DAO*, 153)

~ töl (Uyg., Çağ., Kzk., DoğuT., Tar., Oyr., Alt., Tel., Kaça, Koyb., Küer.)

döl (Trkm.)

tül (TatK.) (>Kam. Joki 361: *t'ö:l*; Moğ. (*KWb*. 406) *töl*)

T(>d)Ö(>ü)L

dölçek (hlk.) 'Kuzu doğumlarında çobanan verilen hediye'

< ***tö:l+çe+k***

An.ağl.: ***dölçek*** (*DS.IV*, 1576)

Tü. > Kürt. *dölçek* (*DAO*, 153)

döl çobanı (hlk.) 'Hayvan doğumlarından anlayan, doğum zamanı sürüye bakan çoban'

< ***tö:l çoban+ı***

Tü.> **Kürt.** *döl çobanı* (*DAO*, 153)

dölek 'Ağır başlı, uslu, sakin'

= OT. * ***tölek*** 'gönlü sakin kişi' (DLT)

EAT. (DKK; TS): ***dölek***

< ***tö:l+(e)k***

~ tülük (Kırg.)

An.ağl.: ***dölek*** '1.uslu, terbiyeli, ağırbaşlı (kimse)'; 3.uyanık, dikkatli; 3. uysal; 4.dürüst, ciddi, mert; 5.Güzel, iyi; 6.doğru, düzgün' (*DS.IV*, 1577)

dölle-['Döllemek'

< ***tö:l+le-***

An.ağl.: ***dölleme*** 'yaramaz çocuk; piç' (*DS.IV*, 1579)

döllen- 'Döllenmek'

= OT. ***töle- / tüle-*** 'döllenmek, kuzulamak' (DLT)

< ***tö:l+e-***

döllük (hlk.) 'Koyun ve keçilerin yavruladıkları yer'

< ***tö:l+lük***

An.ağl.: ***döllük, dölevi, döllek*** (*DS.IV*, 1579)

dölük (hlk.) 'Hayvan, hergele, kısrak'

< ***dölük***, **gölük** sözünün bir yan biçimidir. (Bk.Eren, *TDES*; *TD*, 637, s. 25)

~ *kölük* 'iş hayvanı, yük hayvanı (beygir)' < ***köl-*** '(atı) arabaya koşmak' (*TDES*)

Tietze (*TETTL*):< ***döllük*** 'degemination' yoluyla oluşmuştur. [Eren bu görüşe katılmaz. Ona göre: ***dölük***, **gölük** sözünün bir yan biçimidir.]

dölüt ***YT*** (1955) 'Cenin'

< ***tö:l+(ü)t***

dömel-[(hlk.) '1.Ayakta durmak; 2. çıkıntı yapmak' (*DS.IV*, 1581)

< ***döm*** [< *töm*]+**(e)l-**

An.ağl.: ***dömelmek, domalmak; dömelti*** 'görmeye engel olan tümsek, yığın'; ***dömeltmek*** (*DS.IV*, 1581)

dön-['Dönmek'

< ***tö:n-*** (KT, Uyg., DLT)

Krş. ***töngder-*** 'döndürmek, altını üstüne getirmek' (DLT)

~ dö:n- (Trkm.)

tönşü- 'sağa sola dönmek; kımıldamak, hareket etmek' (Krç.-Blk.)

< *tön-çi-*

dönder-['Döndürmek'

= OT. ***töŋder-*** 'altını üstüne getirmek' (DLT)

< ****tö:n-/tö:ng-***

An.ağl.: ***dönderme, döndermec; döndertme, döndeme, döndür-***

me; döndirek, döndürek, döndürgeç, döndürük (*DS.IV*, 1581-1582)

DÖN-DER-*ME/-MEC/-T-ME*
DÖN-DE[*R*=ø]-ME
DÖN-DİR-*EK*
DÖN-DÜR-*EK/-ME/-GEÇ/-ÜK*

döndür-['Döndürmek'
< ***tö:n-der-*** ~ OT. ***töŋder-***
TT.: DÖNDÜR- (ÜLME/ÜL-/ÜŞ)

döndürgeç (hlk.) 'Sacda pişirilen yufkayı döndürmeye yarayan tahta ya da ince demirden yapılmış fırıncı küreği"
< ***dön***-[< *tön-]***dür-geç**
An.ağl.: ***döndürgeç, döndereç, döndergeç, döndüreç, döndürek, döndürügéç*** (*DS.IV*, 1582)

DÖN-DÜ(>E)**R**-*GEÇ/-EÇ/-EK/-ÜGÉÇ*

döne (hlk.) 'Düğün sonrası kız tarafının gelin ve güveye verdiği ziyafet' (*TD* 633,s. 252)
< ***dön-*** [<ET. *tön-*]+-***e***

[**NOT: Döne,** kız adı olarak da kullanılır. Peşpeşe 3-4 kızı olan babalar, bir sonraki çocuğunun erkek olması dileğiyle, son doğan kıza **Döne** (krş. Kırg. **Burul** < ***bur-*** 'döndürmek'+-***ul***) adı verirler.]

döne-[(hlk.) 'Engel olmak'
< ***dön-e-mek***
< * ***tö:n-***

döneğen (hlk.) 'Sözünde durmayan'
< ***dön-eğen***
< * ***tö:n-***

dönek 'Kaypak'
< ***dön-(e)k***
< * ***tö:n-***
TT.: DÖNEK+ (ÇE/LİK)
An.ağl.: ***dönek*** 'su çevirisi; takla atan güvercin' (*DS.IV*, 1583)

dönel-['Dönmüş olmak'
< ***dön-e-l-***
< ***tö:n-***

dönele-[< ***dön-e-le-***
< ***tö:n-***

dönem < ***dön-(e)m***
< ***tö:n-***

dönemeç 'Dönemeç'
< ***dön-e-meç***
< ***tö:n-***
An.ağl.: ***dönemeç dönembeç, dönümeç*** 'köşebaşı, yolun kıvrım yeri' (*DS.IV*, 1584) ~ ***dönümeşli*** 'eğri büğrü' (s.1587)

DÖN-E(>ü)**M**[*B*]**EÇ**(>ş)[+*Lİ*]

dönemez (hlk.) 'Kasırga'
< ***dön***-[< *tön-]***e-mez***

dönen 'Dördüncü yaşına giren hayvan'
< Moğ. (*KWb*. 99) ***dönen*** 'vierjährig (vom Viech)'
~ dönön (Kzk.)
dönen (Soy.)
tönön (Oyr.)
tönöyün (Tel.)

D(>t)**ÖNE**(>ö)[*YÜ*]**N**

dönence *YT* (1944) 'Tropik'
< ? *Moğ. ***döne***

döngel (hlk.) ,1. Saat ; 2.sözünde durmayan; 3. eğri; 4. muşmula'
< ***dön-ge+l***

döngele (hlk.) 'Güzün kökünden kopup bozkırda uçuşan bir bitki, insan başı kadar bir diken' (*YKS*, 33)
< ***dön-gel-e***

döngöz (~ **dönükgöz**) (hlk.) 'Şaşı'
< ***dön-(ük)+ göz***

döngün (hlk.) 'Dargın'
< ***dön-gü+n***

dönük (hlk.) '1. Yaramaz, huysuz; 2.asık yüzlü (kimse); 3.sözünde durmayan; 4. tersine çevrilmiş ; 5. eğri, yamuk ; 6. kılıksız kıyafetsiz kimse'
< ***dön-(ü)k***

dönüm 'Eni ve boyu kırk adım olan arazi ölçüsü''
< ***dön-(ü)m***

Tü. > **Ar.** (Sur.) *denom* ; (Ir.) *dūnum* (*ALTK*, 62)

Eren (*TDES*, 121) : YOK

dör (hlk.) 'Köyün dışında koyun sağılan düzlük yer'
~ ***dör*** 'Konuk odası' (Ker./*DS, IV*, 1587)
< ET., OT. ***tör ~ töre*** 'evin önemli yeri ve sediri' (DLT)

dördül (hlk.) 'Dört köşeli düzey'
< ***dört*** [< *tört*]+[***k > g***]***(ü)l***
< OT. ***törtgül~törtgil*** (DLT)
An.ağl.: ***dördül, dördülleme, dördüllük*** (*DS.IV*, 1587) ~ ***dörtgül*** (s.1588)
~ dörtkil (Nog.)
törtkül (Kırg., KKlp.)
törtkil (Kzk.)

T(>d)ÖRTKÜ(>i)L

dördüncü 'Dördüncü'
= OT. ***törtünç*** (DLT)
< ***tö:rt+ünç***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *dūrtinci:* (*ALTK*, 62)

dört 'Dört'
= ET., OT. ***tört***
< ***tö:rt***
TT.: DÖRT+ (GEN/LEME/LE-/LÜ/LÜK)
An.ağl. : ***düöd, düöt*** (*DS.IV*, 1633)
~ dö:rt (Trkm.)
dört (Nog.)
tört (KKlp., Kzk., Tar., Alt., Tel., Şor., Sag., Kaça)
turt (Özb.)
tüört (Yak.)
tăättă, tăvătă (Çuv.)

T(>d)Ö:(> u, üö, ö)RT

Tü. > **Ar.** (Mıs., Sur.) *dort* ; (Mıs.) *dörtnal* (*ALTK*, 62)

bk. L.Ligeti, *Les Voyalles longues en turc*, s.191 ; *TMEN*, no. 956.

döş 'Döş'
= OT. ***töş*** 'döş, göğüsün başı'
< * ***tö:ş***
~ dö:ş (Trkm.)
döş (Az.)
tö:ş (DoğuTü.) (Br. tüş)
töş (Kom., Çağ., Kzk., Şor. Alt., Tel., Küer., Tuv)
tös (Kzk., Koyb., Sag., Nog. KKlp., Kırg.)
toş (Özb.)
tüş (Bşk.)
tüş (TatK.) (> Çuv. *tüş* Aşm. 14:292)
tüös (Yak.)

T(>d)Ö:(> o, ö, ü, üö)Ş(>s)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *doş* (*ALTK*, 62); **Zaza.** *doş* '1.omuz; 2. yamaç' (*ZTS*, 96), *doş-i* 'omuzlar'

Nişanyan (*SS*, 116): **döş**=*töş* 'döş, göğsün başı' (xi)~ **Fa.** *dōş* ,omuz' **Ave.** *doōşa* 'omuz'

Farsçadan alıntı olsa idi, ET'ye de ***döş*** olarak geçerdi.

döşe-['Döşemek'
= ET. ***töşe-*** 'yatak yaymak, sermek' (KT., Uyg., DLT)
< ***tö:ş+ē-***
TT.: DÖŞE-(Lİ/M/MCİ/MCİ-LİK/ME/MECİ/MECİLİK/ME-Lİ/MELİK/MESİZ/N-/NİŞ/T-/TİL-/TME/YİCİ/YİŞ)
~ töşe- (DoğuT., Çağ., Tar., Şor)
töze- (Sag., Koyb., Şor)
tösö- (Kzk.)
tüşe- (Kaz., Tob.)

TÖ:(> ü)Ş(> s, z)E(>ö)-

döşek 'Döşek'
= OT. ***töşek*** (DLT)
< ***tö:ş+(e)k***
An. ağl.: ***döşek, döşşek*** (*çeşitli anlamları var.* Bk. *DS.IV*, 1589); ***doşşek, döşşek, döşşeh, düşşak, dorşeng, dévşek*** (s. 1591; *DAO*, 153)

DÖ(>é,o,ü)[*R*]Ş[*S*]E(>a)K(>h)

~ töşek (Uyg., Çağ., Blk.)
döşekçe 'küçük şilte' (Az.)
töjök (Alt./*ATS*, 183)

tüşek (Krç., Kzk., Tob.)

(> **Osty.** *TLO* 134: *tüşek*; **Çer.** *TLÇ* 74: *tüsåk*; **Çuv.** *tüşek*; **Rus.** *tyufyak, tyuşak*); *töjök* (Alt.)

TÖ(> ü)**Ş**(> j)+**E**(> ö)**K**

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs., Sur.) *dūşek* ; (Lüb.) *davşak* (*ALTK*, 63); **Zaza.** *doşek*(*ZTS*, 96); **Kürt.** *doşek, dévşek* (*FKT*,39;*KTS*,153;*DAO*, 153)

Eren (*TDES* 122): YOK

döşeli 'Döşeli'

= OT. ***töşeklig*** (DLT)

< * ***tö:ş+e-k+lig***

döşem < **döşe-m** < * ***tö:ş+e-m***

TT.: DÖŞEM+ (Cİ/CİLİK)

döşeme 'Döşeme işi'

< ***döş+e-me***

< ***tö:ş+e-me***

TT.: DÖŞEME+ (Cİ/CİLİK/Lİ/LİK/SİZ)

An.ağl.: ***döşeme, döşşeme*** 'kaldırım' (*DS.IV*, 1590)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *dūşma* (*ALTK*, 63); **Kürt.** *doşırme*: ***doşırme é texte*** 'tahta döşeme' *DAO*, 152)

Eren (*TDES* 122): YOK

döşen-['Döşenmek'

< OT. ***tö:şen- /tö:şel-*** (DLT)

döşet-['Döşetmek'

< OT. ***tö:şet-*** (DLT)

döv-[bk. **döğ-**

dövecek (hlk.) 'Yayık'

< ***döv-***[= *döğ-* < ***tög-***]

+ ***-ecek***

An.ağl.: ***dövecek, dövcek, dövücek, düvecek, düveç*** (*DS.IV*, 1592)

DÖ(> ü)**V**-*E(> ü)CEK*
-*CEK*
-*EÇ*

döveç (hlk.) 'Tahta havan ve eli'

< ***döv-(e)ç*** < ***tög-***

An.ağl.: ***döveç, dogecek, doğeç, d̥öğeç, döğğeç, dövçe, dövecek, düğeç, düveç*** (*DS.IV*, 1592)

DÖ(>o, ü)**G**(>ğ, v)-[*G*]*EÇ*
-*CE*
-*ÇE*
-*ECEK*

dövelek (~ **dölek, dülek**) 'Kavun'

< ****tüge*** 'iki yaşına girmiş olan buzağı, düğe' (DLT) ***+le-k***

An. ağl.: ***düğlek, dülek; düğelek, dölek, dövlek, döylek, düğlen, düvlek*** (*DS.IV*, 1627); ***divlek, diblek, divle divlik, dövelek, düglek, düğelek, düğlek, düğülek, düklek, dülek, düvelek, düvlek, düylek, düyülek, düyüleg, düyülek, düzlek*** 'kalın kabuklu olgun kavun' (s.1527)

DÜ(>ö, i)**G**(>v, y, ğ)**E**(>ü, i)+ **LEK**

~ tüynek (Çağ.)
tüynük (Kzk.)
tükelek Çağ

Eren (*TDES*, 120): YOK

döven, bk. **döğen**

An.ağl.: ***döven*** '1. Bez dokuma tezgâhı; 2.Tokmak' (*DS.IV*, 1592); ***döven otu*** 'yakı out'

döver (hlk.) 'Çatı ortasına uzatılan uzun ve kalın ağaç, mertek'

< ***döv-*** [< ? *desteklemek*]

(< *tög-*)+ ***-(e)r***

dövme[1] = *dögün* 'Yakı, dağlamakla açılan yara' (xıv) < ET. *tögne-* 'kızgın bir şeyle deriyi yakmak, dövme yapmak' (xı) < ? ***tög-*** (Nişanyan, *SS* 116), bk. **döğme**

dövme[2] (hlk.) '1.Dövülmüş buğdaydan yapılan yemek ; 2. Ahlat, armut, üvez unu' (*DS.IV*, 1592), bk. **döğme**

< ***töt-me***

dövmeç ~ döymeç (hlk.) 'Peynir, ekmek ve soğanı doğrayıp yoğrularak yapılan bir tür yemek; taze ekmeği tereyağına doğrayıp bal ve yumurta ile pişirerek yapılan

bir tür yemek' (*DS.IV*, 1593)

< ***tög-me+ç***

dövül-['Döğülmek'

< ***töv(/g)-(ü)l-***

TT.: DÖVÜL- (GEN/GRENLİK/ME/ÜŞ)

dövün-['Kendi kendine vurmak'

< ***töv(/g)-(ü)n-***

TT.: DÖVÜN- (ÜŞ)

dövüş 'Dövüş, kavga'

< ***töv(/g)-(ü)ş***

TT.: DÖVÜŞ+ (ÇÜ/KENKENLİK)

An.ağl.: ***dövüşgen, döğüşgen, döşgen, dövüşkel, döyüşgen*** 'kavgacı' (*DS.IV*, 1593)

DÖĞ (>v, y)ÜŞ+ K (>g)EN(>l)

dövüş-['Dövüşmek'

< ***töv(/g)-(ü)ş-***

TT.: DÖVÜŞ- (ME/TÜRME/TÜR-)

dudak 'Dudak'

< ****tōtak*** (Doerfer :*TMEN* 952)

< ? ***tut-*** 'tutmak; yemek yemek' + ***-(a)k*** [Krş. OT. *tutġuç* 'kahvaltı, bir parça yemek' (DLT)] (< ***-ġak***)

~ tōdak (Kom.)
dōdak (Trkm.)
dodag (Az.)
dudag (Çağ.)
totak (YUyg., Kom.)
tota, tuta (Çuv.)
tutah (Sal.)

T(> d)U(> o, ō)T(> d)AK(> g, h)

Nişanyan (*SS*, 117) : **dudak** = ET. *tutġak* tutma aracı (xı) → TUT-

Eren (*TDES*, 122) : Türkçe *dudak*'taki *-u-*'nun, *dut (~ tut-)* ,helten' kökünün etkisiyle halk etimolojisi sonunda oluştuğu anlaşılıyor.

Türkçe *dudak* (< *dodak)* gibi, *erin*'in kökünü de bilmiyoruz.

Räsänen (*V* 491): < Kom. *tōdak*

-duk+ 'fiilden isim yapan ek ,

< Toh. ***ma te ok*** (Ş.Tekin, *İK*, 52)

-maduk

< ***ma te ok / *-ma-tı ok***

dul¹ 'Dul ; eşi ölmüş ya da eşinden ayrılmış kadın ya da erkek'

= ET. ***tul ~ tol*** (*EUTS*, 252)

~ OT. ***tul*** (~ *tuġsak, tul tuġsak*) 'dul kadın' (DLT)

< ***tul***

~ tul (Uyg., DoğuT.)
dul (Trkm.)
tĘlĘh, tθlθh (Çuv.) (> Çer. *ÇLÇ* 226: *tulĘk, tĘlĘk*)

~ Moğ. (*KWb*. 409) ***tul-gui*** 'alleinstehend, verweist' (> Kız. ***tulgu*** 'ganz allein'; Soy. ***tulguyak*** 'Witwe'; Yak. ***tulayaĥ*** 'Waise')

dul² (hlk.) 'Evin arka tarafı; siper'

Bk. **dulda**

dulda 'Kuytu yer, siper'

< Moğ. ***dulda***

TT.: DULDA+ (LA-/LAN-/LI/SIZ)

An. ağl.: ***dulda, dalda, daldalıh, daldalık, dalla, dalta, delde, dolda, dölde, dudalıh, duldalık, dulga***'yağmur, güneş ve rüzgârın etki yapmadığı gizli, kuytu yer, kenar, saklanılacak yer, ağaç, bina gölgesi, gölge' (*DS.IV*, 1596); ***dulluk, duluk, dulum*** 'saçak' (s. 1598)

DU(>a, ö)LD(>l,t,g)A+*LIK(>h)*

~ dalda 'siper, sığınak' (YUyg.)

duluk, bk. **dulun**

Eren (*TDES*, 123) : **duluk**

dulun (hlk.) 'Yüz, çehre; şakak'

= OT. ***tulung*** 'kulak altı; gemkulak altında bulunan bir halka' (DLT); ***tulungla-*** 'kulak altına vurmak'

< ***tulung***

An.ağl.: ***duluk, doluk, dulug, duluh, dulum, dulun*** (*DS.IV*, 1598); ***dulukluk*** 'kadın başlıklarının iki tarafına şakakların üstüne gelmek üzere takılan süs' (s.1599)

DU(>o)LUK(>g, h ~m, n)

~ duluk (Trkm.)

tulım 'saç örgüsü' (Nog., Kzk.)
tulum 'saç örgüsü' (Kırg.)
tuluŋ 'saç örgüsü' (Alt., Tel., Şor., Sag.)

T(>d)ULU(>ı)K(~ m, ŋ)

dulun-[(hlk.) 'Ay ve güneş batmak'
< ***dul+(u)n-*** [< ****tulun-***]
An.ağl.: ***dulun-, dolun-, dundu-, dunul-*** (*DS.IV*, 1599)

dumağı 'Nezle'
= OT. ***tumagu*** (DLT)
< ***tum*** 'soğuk'+***agu***
An. ağl.: ***duma, dıma, dımağ, dımağı, dımağu, dima, dimağ, dimağı, domağa, domağı, dumag, dumagı, dumağ, dumağa, dumağı, dumağu, dumah, duman, dumo, dumu, düma*** 'nezle, grip, bronşit' (*DS.IV*, 1600)

DU(>ı, i, o)MAG(>ğ,h)U(>a, ı)
DU(>ı, i, ü)MA(>o, u)
DU(>İ)MAG(>Ğ)

Tietze (*TETTL*, 659) : ***dumağı*** < *dolun-/ dulun-* fiilinin varyantı.

duman 'Duman'
= OT. ***tuman*** (DLT)
< ***tu-*** 'tıkamak, engel olmak'
+ ***man***
TT.: DUMAN+ (LAMA/LA-/ LANMA/LAN-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***duman*** ,1.Sis; 2.Göze inen perde' (*DS. IV*, 1601)
~ tuman (Uyg., DoğuT., Çağ., Kırg., Kzk.,Yuyg., Özb.)
toman (Bşk., TatK.)
dumān (Trkm.)
duman (Gag., Az.)
tuban (Krç., Leb.)
tƎman, tθman (Çuv.)
(> Rus.*tuman*)

T(>d)U(>o, ę, ə)M(>b)AN

Tü. > **Zaza.** *dımo, duman* (*ZTS*, 93, 96), *dû, dûman, dûn, dûy* (s. 98); **Kürt.** *duman, dümon*

(*FKT*, 40; *DAO*, 154)

Eren (*TDES* 123): YOK [**duman**[2] bk. *tuman* var.]

dumlu 'Soğuk' [*Dumlupınar* 'yer adı']
= ET. ***tomlı*** (*EUTS*, 246) ; ***tomlı-*** 'soğumak'
~ OT. ***tumluġ / tumlıġ*** (DLT)
< ***tum*** 'soğuk' +***lu(/ı)ġ***

dummız, bk. **domuz**

dun-[(hlk.) 'Kapanmak, tıkanmak'
< ET. ***tun-***; OT.'(et) kokmak, bozulmak' (DLT) ; ***tun-*** 'kapanmak, bulutlanmak; sönmek; düşünceli olmak; donuklaşmak' (S. Tezcan (1981) 'Kutadgu Bilig Dizini Üzerine', TTK-*Belleten* XLV/2, 178, s. 23-78)
Kıpç. (*Tuhf.*): ***tunçuk-*** 'ölürcesine bayılmak'
EAT (*YTS*, 641): ***tun-*** 'kapanmak, tıkanmak'
An.ağl.: ***tuncuk-*** 'körelmek, sönmek, donuklaşmak' (DS.VII, 4774) ; Krş. ***tuncuk-*** '1. bunalmak ; 2. üzülmek, tasalanmak' ; ***dun-*** 'kederlenmek, düşünmek' (*DS.IV*, 1604); ***tun-*** 'suya dalmak; efkâra dalmak' (Koşay-Aydın, 1952: s. 133); ***dum-*** ~ ***dumul-*** 'suya batmak' (*DS.IV*, 1603) < * *tun-*, **tun-ul-*
~ tunçuk- '1. tıkanmak, boğulmak; 2. bunalmak; 3. kurumak, sararmak' (Krç.-Blk./*KMTS*, 409); 'nefesi kesilmek' (YUyg./*YUTS*, 426)
tunşık- 'boğulmak, havasız kalmak' (Kzk.)
tumçuk- 'nefes kısılmak' (Kırg.)

TUN (>M)-+-*Ç(>ş)U(>ı)-K-*

dup+ 'Çokluk bildiren söz'
dupduru

dur-['Hareketsiz kalmak, yürümez olmak'
< ET.,Uyg., OT. ***tur-*** ~ ***turuġ-***

= Kırg.,Kumd. ***tokto-*** 'durmak'
ET. **tur-** → DUR-AK, DUR-AL, DUR-GU, DUR-GUN, DUR-MA, DUR-U, DUR-UK, DUR-UŞ.
TT. : DUR-(AĞAN/ĞANLAŞ-/AĞANLIK/AK/AKLAMA/ AKLA-/AKLAT-/AKLAYIŞ/AKLI /AKSAMA/AKSA-/AKSAMALI/ AKSAMASIZ/ AKSAYIŞ/ AL/ ALAMA/ ALA-/ ALAYIŞ/ ALLIK/DURMA/DUR-/DURT-/DURUL-/ DURUŞ/GU/ GUN/ GUNLAŞMA/GUNLAŞ-/GUNLAŞTIR-/ GUNLUK/MA/ MADAN/UCU/ UK/ UKLUK/UKSUN/UM/UŞ/UŞMA)

durak 'Durak'
= OT. ***turaġ*** 'sığınak' (DLT)
< ***tur-ag***

durduğu durmadığı = DLT: ***turdukı turmadukı*** < ***tur-***

durdur-['Durdurmak'
< OT. ***turġur-*** (DLT)

durgun 'Durgun'
< OT. ***turkun*** (DLT)

duru 'Bulanık olmayan, temiz, berrak'
< ****toruġ*** 'zayıf'

torukla- 'durgunlaştırmak, arık saymak';
toruklan- 'durgun, arık saymak'
torukluk 'durgunluk, cılızlık'

NOT: B. Atalay yayınında **-u-** ile okunmuştur: **turuk; turukla-; turuklan-; turukluk**

TT.: DURU+ (LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LMA/L-)
~ Uyg. ***turuk, turuġ***; Çağ. ***toruk, turuk*** 'duru, temiz, açık'; Osm. ***duruk, duru;*** Trkm. ***durı***

Arat (*ETŞ*, 324): 1) < **toruġ**
2) doru < toruġ

Nişanyan (*SS*, 117) : **duru** = ***ET. turuk*** duru, saf, dingin (xı) < DUR-

durucu 'Durucu'
< OT. ***turġuçı~turuçı*** (DLT)
+dIrIk 'isimden isim yapan ek'
ağın+dıruk 'reçine, çam sakızı' (DS.I, 90)
boyunduruk
buğduruk 'ağaçların çiçek döktükten sonraki meyvesi' (DS.II, 780)
molduruk '1.temren; 2. boyun omurlarının birincisi' (Tuva)
moyunduruk 'yaka' (Tuva)
sagaldırık 'başlığın çene altından bağlanan kısmı' (Kırg.)
sakanduruk > *sakandırık* (DLT)
kendirik 'sofra örtüsü' (Trkm.)
dibildirik 'kelebek' (Blk.)
kiltirik 'balık ve başak kılçığı' (Özb.)
ḳanġalduruḳ 'bir tür zırh' (Çağ.: *Seng.* 277 v. 28)
~ *kiltik* ~ *kıltırık* (Kırg.)

durul-['Durulmak'
< ET. ***torul-*** (*EUTS*, 247)

durum 'Durum'
= ET., OT. ***turum*** (*EUTS*, 254; DLT)
< ***tur-(u)m***

Nişanyan (s.117) : **durum**[1] ***YT*** (1935) 'vaziyet, hal' <DUR-
NOT: Sözcük, ***YT*** değil, çok eskidir.

duş-['Uğramak; yakalanmak,tutulmak' (*DS.IV*, 1610)
< ***tuş-*** 'ziyaret etmek' (DLT)
< **** tüş-*** 'rastlamak'

duşak 'Köstek' (*DS.IV*, 1610)
= ***tuşa-*** (KT., Uyg., DLT, KB)
< ***tuş+a-k*** [DLT: ***tuşaġu***]
An. ağl.: ***duşak, dıvşak, doşak, durşak, duşşak, düşak*** (*DS.IV*, 1609)

DU(>ı, o, ü)[***V/R***]**Ş**[***Ş***]**AK**

duvak 'Yüz örtüsü'
= EAT. ***tuġaḳ*** (xv)
< ET, OT. ***tuġ*** '1.örtü, kapak; 2. tuğ, bayrak' (DLT)
+ ***(a)ḳ***

Ya da:
< ET., OT. ****tumak*** 'kapamak, tıkamak, tutmak' (*EUTS*,252;

DLT) [> *tuvak* > *duvak*]

TT.: DUVAK+ (ÇI/LAMA/ LA-/LAN-/LISIZ)

An.ağl.: ***duvak, duvağ, duvah*** (*DS.I,* 1614)

~ dıvağ, duvağ (Ker.) (*Kr.TS,* 135)

duvag (Az.) (*KTLS,* 192) ;

tuvak (Yuyg.) (*YUTS,* 42)

tubak 'kapak' (Tar., Kırg.)

tumak 'kış başlığı' (Kzk.)

tumak (Kırg.) (*KS.II,* 559)

tuvok (Özb.)

T(>d)U(<ı)V(>b, m)A(>o)K(>ğ)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *duvāḳ* (*ALTK,* 63)

Eren (*TDES,* 124): < **tuğ+ -(a)k** küçültme eki.

Nişanyan (*SS,* 117): **tuğak** yüz örtüsü, kırmızı tül (xı) < TUĞ

duy-['Duymak'

< ***tuy-*** (KT., Uyg., DLT)

ET. **tuy-** → DUY-AR, DUY-ARGA, DUY-GU, DUY-U, DUY-UM, DUY-UR-U, DUY-UŞ

TT.: DÜY- (AR/ARGA/ARLI/ ARLIK/ ARLIKLI / ARLILIK/ ARSIZ / ARSIZLAŞMA / ARSIZLAŞ-/ ARSIZLIK/GU/ GUDAŞ/GUDAŞLIK/GULANDIRMA/GULANDIR-/GULANIM/ GULANIŞ/GULANMA/GULAN-/GULU/GULULUK/GUN/GUNLUK/GUSAL/GUSUZ/GUSUZLUK/MA/MAMAZLIK/MAZLIK/ SAL/U/ULMA/UL-/ULMAMIŞ/ ULUR/UM/UMCULUK/UMLU/ UMSAL/UMSAMA/UMSA-/UM SAMAZLIK/UMSAT-/UMSUZ/ UMSUZLUK/URMA/UR-/URU/ URUCU/URULMA/URUL-/USAL /UŞ)

duz, bk. **düz**

Tü. ***düz*** > **Kürt.** *dûz* ,doğru giden yol, doğru olan her şey' (*KTS,* 77), *duzgun* (*DAO,* 154)

dübür 'Kıç, dip'

< ***tüp*** 'dip'+***ür***

düden 'Girdap, suyu yer altına çeken delik; uçurum, bataklık'

~ Çağ. ***döden*** 'Amu-Derya nehrinin eski (şimdiki kuru) yatağı'

= EAT. (xvı) ***düden***

< OT. ***tüt-*** 'emmek' (DLT)

+***en***

Krş.

tüten 'ibrik ve benzeri şeylerin emziği' (DLT)

An.ağl.: ***düden*** '1. su kaynağı; 2.kuyu; 3. tabiî boşluk; 4. derin ve geniş su birikintisi; 5.Bataklık ; 6. yeryüzü sularının kaybolduğu yarıklar ; 7. su çevrisi ; 8. içinde girdap bulunan su ; 9. kamış ; 10 ; mide ; 11. obur' (*DS.IV,* 1617) ~ ***döden, duden, dūden***

bk. H. Eren, 'Düden', *TDAY 1978-1979*, s.17-21.

Eren (*TDES,* 125) : 'Kalın bağırsağın son kısmına verilen **göden** adından geldiği anlaşılıyor.'

Eren, aynı görüşünü *TD* 637, s. 30'da da tekrarlar. Ona göre < **döden** (> ***düden***) [< ***göden** 'kalın bağırsağın son kısmına verilen ad.' olup, ***göden > döden*** [/**g**-/ > /**d**-/ değişimi ile] olmuştur. Bu arada, krş. ***gölek > dölek*** örneğini verir.

***

YANLIŞTIR. Çünkü, **göden** sözcüğü ***göt*** (<* ***köt*** 'geri, arka, kıç') + ***(e)n***'den; **düden** sözcüğü ***tüt-*** 'emmek'+ ***-(e)n***'den türemiştir.

Krş. **düdük** < ET. ***tüt-*** 'emmek'+***ek*** 'emzik, ağızlık'+***-(e/ü)k***

Bk. **düdük** maddesi

düdük 'Düdük'

= ET. ***tütek*** 'ağızlık, emzik' (xı), kaval (xıv)

< ***tüt-*** 'emmek' (DLT)+***ek***

TT.: DÜDÜK+ (ÇÜ/LE-/LÜ)

An.ağl. : ***düdük*** '1.ıslık ; 2.boru ; 3.kaval ; 4.boğaz, gırtlak ; 5.incik kemiği' (*DS.IV,* 1617)

düdeyh 'kamıştan yapılan düdük'

~ tüte (Çağ.)

tütek (Az.)

tütük (Kzk.)

düdük (Çağ., Osm., Krm.)

T(>d)ÜT(>d)Ü(>e)K

Tü. > **Ar.** (Ir.) *dūdūk* (*ALTK*,63)

düğ-[(hlk.) 'Düğüm yapmak'

< ET., OT. ***tüg- ~ tük-*** 'buruşmak, somurtmak' (*EUTS*, 257; DLT)

TT. DÜĞ- (ÜM/ÜMLEME/ÜMLE-/LENME/LEN-/ÜMLÜ/ÜMSÜZ)

An. ağl.: ***düğle-, duğle-, düğele-, düğ-, düğmükle-, düğmük yap-, düğüle-, dümüle-, düvle-, düy-, düyüle-*** (*DS.IV*, 1621)

DÜĞ-
DÜ(>u)Ğ-LE-
DÜĞ-E-
DÜĞ-MÜK+LE
DÜĞ(>y)-Ü+LE-
DÜM-Ü+LE-
DÜV-LE-
DÜY-
DÜY-Ü+LE-

~ tüv- (CC.)
tüy- (Tz.)
tθy- (Başk.)
tiv- (KarL.)

TÜ(> ɵ, i)V(~Y)-

~ Moğ. (*KWb.* 418) ***tügü-, tegü-*** 'zusammenlesen, zusammenbinden'

düğe ~ düve 'İki yaşına girmiş buzağı'

< OT. * ***tüge*** 'iki yaşına basmamış olan buzağı' (DLT)

An. ağl.: ***düğe, döve, duge, düga, düge, düke, düva, düye*** (*DS.IV*, 1619)

DÜ(>ö, u)G(>ğ,k,v,y)E(>a)

~ tügi (Uyg., DoğuT.)
tüki (Uyg.)
tüy (Krç.)
tüvi (Trkm.)
dügü (Az.)
duğu (Kmk.)
dθgθ (TatK.)
tüvi (Kom.)
tü (Kom.)

T(>d)Ü(>u, θ)G(> k, v, y)Ü(>i, u,θ)

düğelek (hlk.) 'Bir tür kavun'

~ Çağ. ***tükelek ~ dükülek ~ tüynek***

< tüke+le-k

An.ağl.: ***divlek, diblek, divle, divlik, dövelek, düğlek, düğelek, düğülek, düvelek, düvlek, düylek, düyüleg, düyülek, düzlek*** (*DS.IV*, 1527)

Räsänen (*V* 503) : < Çağ. ***tüynäk*** 'ham kavun', kelek'

düğme 'Düğme'

= ET.,Uyg.,OT. ***tügme***

< tüg-me

~ tüg-me (Çağ.)
tθy-me (TatK.)
tü-me (Miş.)
tęv-ę (Çuv.)
tθvθ (Çuv.)
tü-lɛ (Çuv.)

= *topçı* (Alt.) (< Moğ. ***topçi***)

TT.: DÜĞME+ (Cİ/LEME/LE-/LENME/LEN-/Lİ)

An.ağl. : ***düğme*** '1.gonca; 2. çamların çıkardığı yuvarlak reçine' (*DS.IV*, 1621)

Eren (*TDES* 125): YOK

düğü, bk. **düğürcük**

düğüm 'Düğüm'

= ET, OT. ***tügün*** (*EUTS*, 256; DLT)

< tüg-(ü)n [> m]

TT.: DÜĞÜM+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/LÜ/SÜZ)

An.ağl.: ***düyüm, dühüm, düyün*** (*DS.IV*, 1643)

~ tüyün (Kırg., Alt.)
tüyin (Nog., KKlp.)
düvün (Trkm.)
düvünçek 'düğüm, küçük düğüm'
tüyünçek (Alt.) (*ATS*, 191)
düünük (Gag.) (*GTG*, 233)

T(>d)ÜY(>v)Ü(>i)N[+ÇEK]
DÜÜ[< *üyü*]N+ÜK

Eren (*TDES*, 126): YOK

Nişanyan (*SS*, 118): **düğüm** < ***ET. tügmek*** → DÜĞME

NOT: **düğüm** < ***düğ-*** [<* *tüg-*] fiiline + ***-(ü)m*** fiilden ad yapım eki getirilerek yapıltır.

düğün 'Düğün'
= ET,OT. ***tügün, tügün*** 'düğüm' (DLT)
< ***tüg-ün***
DLT: ***tüglün-; tüglüş-, tügme, tüg-, tügmelen-, tügsin, tügülgen, tügül-, tügün, tügün-, tügüş- < TÜG-***
TT.: DÜĞÜN+ (CÜ/CÜBAŞI/SÜZ)
~ tügin (Trkm.)
An.ağl.: ***düğüncelik*** 'düğün yapanlara komşuları tarafından yapılan erzak yardımı'; ***düğüncü*** 'bekâra kız arayan kadın veya erkek'; ***düğünlük basmak*** 'kız istemek'; ***düğünlükçü*** 'evlenmelerde erkek tarafından kız tarafına gönderilen erkek elçi' (*DS.IV*, 1625)
= *kurum* (Alt./*ATS*, 126)
< Moğ. ***kurhu***
kelin doyı (*MA*. 27-3)
Eren (*TDES* 126): YOK

Räsänen (*V* 488; Tietze, *TETTL*, 669):
< ***toy kün***

YANLIŞTIR. Çünkü, **düğün** iki kişinin birbirlerine bağlanmaları olayıdır. Sözcüğün kökündeki **tüg-** 'bağlamak' fiili bunun açık seçik delilidir. **toy** (öteki Türk dillerinde **toy~tuy**) ise, bu '*bağlama'nın şenlik ve eğlence tarafıdır. Sözcük ***toy-düyün*** biçiminde yalnız Azeri Türkçesinde vardır. Demek ki ***düğün*** başka, ***toy kün*** başkadır.

düğürcük (hlk.) 'İnce bulgur'
< ***döğ-ü*** [< ET. *tög-i*]+***r***
+***cük***
An.ağl.: ***düğü, döğücük, döğülcek dugurcuk, duğurcuk, dücük, dügi, dügü, dügül, dügür, dügürçük, düğçek, düğe, düğücek, düğücük, düğül, düğülcek, düğülcük, düğür, düğürcek, düğürcik, düğürcük, dülcük, düürcek, düvü, düvül,düvürcük, düycük, düyü, düyül, düyürcük*** (*DS.IV*, 1622); ***düğürcük*** 'sivilce'; ***düğürcük, düğülcük, düürcük*** 'çorba, helva, muhallebi gibi yiyeceklerin pişirilirken içinde kalan küçük un topakları' (*DS.IV*, 1626)

DÖĞ-Ü+*CÜK*
DÖĞ-Ü+*L*+*CEK*
DU[<**Ö**]**Ğ-U**[<**Ü**]+*R*+*CUK*
DÜ[<**Ö**][*G-Ü*+*R*]+*CÜK*
DÜ[<**Ö**]**G-Ü**
DÜ[<**Ö**]**G**(>**ğ**)**-Ü**+*CÜK*
+*L*
+*L*+*CE(~ü)K*
+*R*
+*R*+*ÇÜK*
+*R*+*CE(>i,ü)K*
DÜ[<**Ö**][*G-Ü*+]*L*+*CÜK*
DÜ[<**Ö**][*G*]**Ü**+*R*+*CÜK/*+*CEK*
DÜ[<**Ö**]**V**[<**G**]**-Ü**+*L*
DÜ[<**Ö**]**V**[<**G**]**-Ü**+*R*+*CÜK*
DÜ[<**Ö**]**Y**[<**G**]**-Ü**
DÜ[<**Ö**]**Y**[<**G**]**-Ü**+*L*
DÜ[<**Ö**]**Y**[<**G**]**-Ü**+*R*+*CÜK*

düğüş düğüş (~ **dügüş dügüş**) (hlk) 'İnek, öküz vb. çağırma ünlemi (*DS.IV*, 1626)
< * ***dü*** 'yansıma'+***güş***

dülek (hlk.), bk. **dövelek**

düllüce (hlk.) 'Çoban kavalı'
< ***til+li+ce***
An.ağl.: ***düllüce, düllice, düllük, düllü düdük*** (*DS.IV*, 1628)

Tü.> **Kürt.** *dülüce* (*DAO*, 155)

düm+ 'Çokluk, sıklık bildiren söz'
TT.: DÜM+ (DÜDÜK/DÜZ)
An.ağl.: ***dümdüdüdük olmak, dümbüldüdük olmak, dümbürdüdük olmak*** 'bir kimseye ait sır herkes tarafından duyularak dedikodusu yapılmak' (*DS.IV*, 1628);

dümbek (~ **dümbelek, tümbek**)
< ? Tü.*__tüm__ 'yansıma' + Fars. *be+(le)+k*
TT.: DÜMBELEK+(Çİ)
Krş. DLT : ***tümrük*** 'def '
An. ağl.: ***dümbek, dümbük, dümbüldek, dünbek, dünbeldek*** (*DS.IV*,1628)
~ dumbak (Çağ., DoğuT., Tar.)
dümbelek (Çağ.)
dumbeleg, dümbeleg (Ker.) (*Kr.TS*, 135)

Krş. **dümtek** 'klâsik Türk müziğinde tempo' < Tü. ***tüm*** 'yansıma'+***tek***
TS.I, 418 : **dümbelek** < Far. ***dombek***
Nişanyan (s.118): **dümbelek** ~ **Fa.** *tünbek/ tenbük* [küç.] 'küçük davul, talim yayı' < *tenbīden* ~ **Havr.** **temb-* 'germek'

dümon, bk. **duman**

dün 'Dün, bugünden bir önceki gün'
= ET., OT. ***tün*** 'gece'
< *tün*
TT. : DÜN+(DEN/KÜ)
An.ağl.: ***dühün*** 'dün' (*DS.IV*, 1626)
~ tün (Kzk., Kırg., Özb.,Uyg.)
tön (Bşk., TatK.)
= *keçen tüşte* 'dün' (Kumd.)
Eren (*TDES* 126): YOK

dünden 'Dünden'
< *tün+den*

düne-[(hlk.) 'Barınmak; 2.Uyumak; 3.Kümes hayvanları tünemek'
< ET., OT. ***tün*** 'gece' +***e-***
Ktr. TT. **tüne-**

dünek (hlk.) '1.Ev; 2.Kümes; 3.Geceleyecek yer'
= OT. ***tünek*** 'hapishane, zından' (DLT)
< ***tün*** *'gece'*+***e-*** *'gecelemek'*
+*-k*
'fiilden ad yapan ek' (gecelenecek yer)
Krş. TT.: **tünek**
An.ağl.: ***dünek, düneklik*** (*DS. IV*, 1631)

düney(i)n 'Bir gün evvel, dün'
< *tüne+kün* [krş. Çağ.]
[**tün+leyin* veya **tün+e-(y)in* değil] (Ş.Tekin)
An. ağl.: ***düneğen, düneği, düneğin, dünegün, dünan*** **(< dünaan < düneğen <düneyin), *dünen*** (*DS.IV*, 1630)
~ Çağ., Kmk. ***tüne-gün***
düne 'geceleyin' (Tuva) < **tüne kün*
dünen (Az.) < **tüne kün*
tönön (Bşk.) < **tün+e+n*
tönege (TatK.ağızları) < **tüne+ki*; tönegen 'dün'
< **tüne kün*
tünegün (Kum.)

dünkü 'Bu bunden bir önceki günle ilgili'
< *tün+ki* (> *kü*) 'aidiyet eki'

dünle 'Geceleyin'
< ET. ***tün*** 'gece' +***le***
An.ağl. : ***dönle, dünne*** 'sabah erken, gün ağarmadan' (*DS.IV*, 1631)

dünür '(birbirlerine göre karı kocanın baba ve analarının her biri'
= OT. ***tüŋür*** 'karının hısımları' (DLT)
< *tüŋ-(ü)r*
~ düngür 'hısım' (*MA*. 13-2)
TT.: DÜNÜR+(CÜ/LEŞ-/LÜK)
An. ağl.: ***düğür, döğürşü, düğülşü,düğür, düğürşü, düngür, dünürşü, dünüş, dünüşü, düvür, düŋür*** (*DS.IV*, 1625); ***dövür, dügür, dügürcü, düngür,düngürcü, düŋürcü, düürcü, düvür, düyürcü*** (*a.g.e.*, 1632)
düngür, dünür, düŋür, düğür 'damat, enişte' (s.1631)

DÜ(>ö)**G**(>ğ, n)**ÜR**(>l)+*ŞÜ/+CÜ*
DÜNÜ[*R*=ø]*Ş[+Ü]*
DÜV[<G]**ÜR**
DÜY[<G]**ÜR**+*CÜ*
DÜN[<G]**ÜR**[+*ŞÜ*]
DÜD[<G]**ÜR**+CÜ
DÜ[*N*]**GÜR**+CÜ
DÜ[*G=ø*]**ÜR**
DÖ[<Ü]**V**[<G]**ÜR**

düğürçü 'misafirleri düğüne davet eden (kimse)' (s.1626; *YKS*, 33)
~ tüŋür (Uyg., DoğuT.,Yak.) tügür, tümür (Yak.) = Lam. tuŋur 'Schwiegereltern des Sohnes'
(Räsänen, *V* 505); MA. ***tüngür*** (14-2)

TÜG[>D](>m)**ÜR**

Eren (*TDES* 126): YOK

Radloff (*Die alttürkischen Inschriften*, s.316, 371): ***tüŋ(ü)r***: 'şaman davulu'

düp+ 'Tamlık, kesinlik bildiren söz-

cük'
düpdürüst, düpdüz, düpdüzgün, düpedüz...vb.

düpürde-[(hlk.) '1. Gürültü yapmak; 2. Heyecandan yürek çarpmak' (*DS.IV*, 1633)
< ***düp** 'yansıma'+***(ü)r-de-***

düpürtü (hlk.) 'Gürültü'
< ***düp+(ü)r-tü***

dür-['Dürmek, katlamak'
= ET, OT. ***tür-***
< ****tür-*** 'katlamak, dürmek' (*EUTS*, 259 ; DLT)
ET. : ***türe büke kıl-*** 'dürüp bükerek yapmak' (*ETŞ* 412)
TT.: DÜR-(ME/Ü/ÜLME/ÜL-/ÜLÜ/ ÜLÜŞ/ÜRÜM/ÜMLE-)

dürele-[(hlk.) 'Yuvarlamak'
< ***dür-e+le-***
< ****tür-***
An.ağl.: ***dürelen-, düremeç, düen, dürge ~ dülge*** 'deste'

dürge (~ **dürgü**) (hlk.) 'Pişmiş ve dürülmüş yufka ekmeği'
< ***dür-ge/-gü***
< ****tür-***

dürgü 'Dürülme şekli, kat'
< ***dür-gü***
< ****tür-***

dürme[1] (hlk.) '1.Lahana ; 2.Sarma '
< ***dür-me***
< ****tür-***
An.ağl. : ***dülme, dürül, dürülgen*** (*DS.IV*, 1634)

dürme[2] (hlk.) 'Hamurdan yapılan gözleme'
< ***dür-me***
< **** tür-***

dürmeç (hlk.) 'İçine katık konularak sarılmış yufka ekmeği'
< ***dür-meç*** < ***dür-me aş*** < **** tür-***
An.ağl.: ***dürmeç, durmeç, düremeç, dürme, dürmeyh, dürmük, düzemeç*** (*DS.IV*, 1634)

DÜ(>u)R-*[E]MEÇ*
-ME
-MEYH
-MÜK
DÜZ-*EMEÇ*

dürt-['Dürtmek, hafifçe itmek'
= ET., OT. ***türt-*** 'sürtmek, sıvamak, çalmak' (DLT)
< ***türt-***
TT.: DÜRT- (ME/Ü/ÜKLEME/ÜKLE-/ÜL-/ÜŞ/ÜŞLEME/ÜŞLE-/ÜŞ-/ÜŞTÜR-)
~ türt- (Uyg., Çağ., Kmk.)
dürt- (IM., Trkm.)
tθrt- (TatK.)(>Çuv. *tęrt-, tθrt-*)

T(>d)Ü(>ɵ, ę)RT

Nişanyan (*SS*,118): **dürt[mek** = ? **ET.** ***türütmek*** toplanmasına neden olmak < DÜR-

dürtek (hlk.) '1. Sivri fırın küreği; 2.Dürtme, vurarak itme'
< ***dürt-(e)k***

dürtekle-[(hlk.) 'Dürtüp durmak'
< ***türt-(e)k-le-***
An.ağl.: ***dürtekle-, dürtele-, dürtle-, dürtmekle-, dürtüşle-*** (*DS.IV*, 1635)

dürtele-['Hafifçe dürtmek'
< ***dürt-ele-***

dürtme (hlk.) '1. İçine badem konularak kurutulan kayısı; 2.Ucu sivri, arkası geniş el testeresi'
< ***dürt-me***

dürtmece (hlk.) 'Çekirdeğiçıkarılmış kayısı kurusu'
< ***dürt-me+ce***

dürtmeç (hlk.) 'Gaga'
< ***dürt-meç***

dürtü 'İçten gelen gerilim'
< ***dürt-ü***

dürtükle-['Üst üste bir kaç kez dürtmek'
< ***dürt-(ük)+le-***
An.ağl.: ***dürtekle-, dürtele-, dürtle-, dürtmekle-, dürtüşle-*** (*DS.IV*, 1635)

DÜRT-*EK+LE-*
-E-LE-
-LE-

-MEK+LE-
-ÜŞ+LE-

dürü[1] 'Bohça'
< ET., OT. ***tür-üg***
DLT: ***türgek, türkek*** 'bohça'
< ***tū̄r-ü(g)***
An.ağl.: ***dürü, dörü*** '1. Hediye; 2.düğün hediyesi; 3.gelinlerin damat ve akrabaların, damatların da gelin ve akrabalarına verdikleri hediyeler"; 4.paket; 5.tırpanla ekin biçen adamın bir gidişte biçtiği yer" (*DS.IV*, 1636)

dürü[2] (hlk.) 'Bel, çapa' (*DS.IV*, 1636) < eski kaynaklarda : * ***türü***

dürül-['Dürülmek, katlanmak'
= ET., OT. ***türül-*** (DLT)
< ****tūr-ül-***
DLT'te, ayrıca: ***türkün-*** 'dürülmek, bükülmek'

dürüm 'Dürme, silindir biçiminde kıvırma'
< ***tūr-üm***
TT.: DÜRÜM+(LE-)
An.ağl.: ***dürüm, durum*** 'yufka ekmeğinin içine çeşitli katıklar konularak sarılmış durumu' (*DS.IV*, 1637)

dürün (hlk.) 'Ekin, ot biçmek, dikmek' (*DAO*, 155)
< ***dür-ü-n***
An.ağl.: ***dürü*** (*DS.IV*, 1636)

Tü. > **Kürt.** *dûrun* (*DAO*, 155)

dürüş-['Çalışmak, devamlı meşgul olmak' (*DS.IV*, 1637)
= Uyg. ***turuş-***
< ***tur-uş-***

düş 'Rüya, düş'
= ET. ***tüs*** ~ ***tüş*** (*EUTS*, 259)
< **** tū̄-ş***

Ş. Tekin (*İK*, s.29). Ayrıca bk. ***tül*** 'rüya' < **tü-l** (***tül tülemek*** 'rüya görmek')
T. Tekin (*Mak.II*, 50): *tüşē-* 'rüya görmek'

TT.: DÜŞ+ (ÇÜ/ÇÜLÜK/LEME /LE-/SELSÜZ)

OT (DLT): ***tüş*** < * ***tū̄ş;*** ****tüşe-*** "düş görmek, ihtilâm olmak, düşü azmak"
Räsänen: < * ***tū̄ş***

~ dūyş (Trkm.) < ****tū̄ş***
düş (Krm.)
diş (Ker.)
tūl (Yak.)
tül / tel (SUyg.)
tüş (Çağ., Kmk., Kırg.)
tüs (Hak., Kzk.)
töş (Bşk., TatK.)
çuş (Uyg.) / tül tüşe- < ****tū̄ş+e-***

T(>ç)Ü[<Ū̄](>i, ö, e)[*Y*]Ş(>s/l)

düş-[1]['Düşmek; yüksekten yere inmek'
= KT., Uyg., OT. ***tüş-*** ~ ***tüş kıl- / tuş kıl-, tüşlen-*** 'inmek, toplanmak' (DLT)
< ***tüş-***
TT.:DÜŞ-(EY/EYLİK/KÜ/KÜN /KÜNLEŞ-/KÜNLÜK/ME/ÜK/ ÜKLÜK)

düş-[2]['(bir toplamdan) çıkarmak, indirmek, eksiltmek'
< ***tüş-***

düşerge (hlk.) 'Pay, miras payı'
< ***düş-*** [< tüş-]+-***er+ge***
An.ağl.: ***düşerge, duşelge, düşelge, düşelik, düşerce, düşergeme, düşerlik, düşirge*** (*DS.IV*, 1638)

DÜ(>u)Ş-*E(>i)R(>l)*+GE/+CE/+GE-ME/+LİK

düşkün 'Yardıma muhtaç'
< ***tüş-kün***
DLT'te: **tüşkün** 'dikenli kitre Ağacı';
tüşük 'işten güçten kalan, haylaz, düşkün'
TT.: DÜŞKÜN+ (LER EVİ/ LEŞ-/LÜK)
An.ağl.: ***düşkün, düşnük*** '1. ihtiyar; 2.halsiz, zayıf' (*DS. IV*, 1639)

düşük 'Aşağı doğru düşmüş; doğmadan düşmüş bebek''

< ***tüş-(ü)k***
TT.: DÜŞÜK+ (LÜK)
~ düşük (Az.)
tüşük (Kırg.)
tüsik (Kzk.)
çüşük (Uyg.)
tüşkön (Kırg.)

T(>d, ç)**ÜŞ**(>s)**Ü**(>i)K

düşün-['Muhakeme etmek, aklından geçirmek'
< Çağ. ****tüşün-*** [***tüş***- fiilinin reflexivum hâli] 'aklına gelmek'
TT.: DÜŞÜN- (CE/CEL/CELİ/CELİLİK/CELLİK/CESİZ/DEŞ/DÜR-/DÜRT-/DÜRÜCÜ/ME/SEL/ÜM/ÜL-/ÜR/ÜRLÜK/ÜŞ)
An.ağl.: ***düşünceme, düşünek, düşüngü, düşüŋgü, düşüntü, düşünük*** 'düşünce' (*DS.IV*, 1639)

DÜŞÜN-*CE+ME*
-EK/ -GÜ/
-TÜ/ -ÜK

Tü. > **Zaza.** *duşmiş* 'düşünce',
duşmiş biyayiş 'düşünmek'
(*ZTS*, 98) < Tü. ***düş-***

düşünce 'Düşünce'
< ***düş-*** [< ET. *tüş-*]
+-(ü)n-ce
~ düşüncä (Az.)
düşünce (Trkm.)
tüşünük (Kırg.)
tüsinik (Kzk.)
töşönsä (Bşk.)
töşinçä (TatK.)

T(>d)**Ü**(>ö)**Ş**(>s)-***Ü(>ö,i)N-***
C(>s, ç)E(>ä)
ÜK
İK

düşünceme (hlk.) 'Düşünce' (DS.)
< ***düşün-ceme***
[*düşünce-* ~ *düşünci-* fiilleri tanıklanamadığı için bu biçimde yorumlanabilir.]
düşüncemeli (hlk.) 'Yol yordam bilen (kimse)' (DS.)
< ***düşün***-[< tüşün-]***ceme+li***
düş yor-['Rüya tâbir etmek'
< ***tüş*** [< ****tüş***] ***yor-***
~ düyş yorma (Trkm.)
tüş corü (Kırg.)
(töş) yurav (Bşk., TatK.)
(yuhu) yozma (Az.)
düven, bk. **döğen**
düvek (hlk.) 'Taş oyuğu'
< ****töv(/g)-(e)k***
düvelek[1], bk. **döğelek**
düvelek[2], bk. **büvelek**
düven, bk. **döğen**
Ayrıca krş. ***düven*** 'bez dokuma tezgâhı' (*DS.IV*, 1641); ***düvençere*** 'döğeni çeken uzun ağaç' (s.1641); ***düvenselik, düvensalık, düvensele, düvensırıt, düvensil, düvensilik, düvensir*** 'düveni boyunduruğa bağlayan araç, düven oku' (s.641)
düver (hlk.) 'Binalarda kiriş yerine kullanılan kalın ağaç; mertek' (*DS.IV*, 1942)
< **** döğ-(e)r***
düyü, bk. **düğürcük**
düz '1.Düz ; eğik ve dik olmayan ; 2. Eşit; 3. Ova, kır''
= ET, OT. ***tüz*** (DLT) < ***tüz***

DLT : ***tüzer-*** 'düzelmek'
tüzeş- 'düzeltmekte yardım ve yarış etmek'
tüzlin-, tüzlün-, tüzül- 'düzelmek'

TT. : DÜZ+ (CE/EÇ/EÇLEME/ELME/EL-/ELTİ/ELTİCİ/ELTİCİLİK/ELTİLME/ ELTİL-/ELTİM/ELTME/ ELT-/ ELTMEN/EN/ENCE/ENCİLİK/ENEK/ENLEME/ENLE-/ENLEŞİK/ENLEŞİM/ENLEYİCİ/ENTİ/ENLİK/ENLİLİK/ ENSİZ/ ENSİZLİK/EY/GÜ/GÜLÜ/GÜN/GÜNLÜ/GÜNLÜK/ GÜSEL/ GÜSÜZ/LEM/ LEME/ LE-/ LEMSEL/LENME/ LEN-/LEŞME/ LEŞ-/LETME/LET-/LÜK/ME/MECE/MECİ/MECİLİK)
An.ağl. : ***düz, düzenge, düzünge,***

düzüngeh , düzüngü 'ayna' (*DS.IV*, 1643)
~ tüz (Uyg., DoğuT., Çağ., Blk.)
tüs (KKırg., Yak.)
düz (Trkm.)
tθs (TatK.)
türę (Çuv.)

T(>d)Ü(>θ)Z(>s)

Tü.>**Zaza.** *duz* (*ZTS*, 98), *duzaduz* 'dümdüz; doğrudan doğruya' (*ZTS*, 98), *duze* 'düzlük', *duz bıyayiş* 'düz olmak'; **Kürt.** *duz* (*DAO*, 154), *duzgun*

düz-['1. Düzenlemek, düzeltmek; 2. dizmek'
= ET, OT. *tüz-* (DLT ; *İKPÖ*)

(Uyg.: ***tüzger-*** 'eşitlemek'/Fakat, *tözger-* 'aslına, köküne nüfuz etmek')

< tüz-

TT.: DÜZ- (EN/ENEK/EY/LEM/ME/ÜL-)
Fakat, TT'nde : ***tüzük***'te (t-'li biçim vardır.)
An.ağl.: ***düz-*** 'dizmek' (*DAO*, 155)

+**düz** 'İsimden zaman zarfı türeten ek' : ***gün+düz***

düzel-['Düz duruma gelmek'
= KT., Uyg., OT. ***tüzül-*** (DLT)
< ***tüz-ül-*** (edilgen)

düzelt-['Düzgün duruma getirmek'
= OT. ***tüzlün- / tüzlin- /tüzül-*** (DLT)

< tüz-(e)l-t

düzenek 'Mekanizma'
< ***tüz-en+(e)k***

düzgün = DLT. ***tüz***

düzenli 'Tertipli, düzenli'
< ***tüz-en+li***

Tü.> **Laz.** *duzaneyi* (*LTS*, 69: *duzanoba* 'düzgünlük' ; *duzi* 'düzgün)

düzgün¹ 'Doğru ve pürüzsüz'

Tü. >**Zaza.** *duzgun* 'dolgun, semiz, şişman ; sağlığı yerinde olan' (*ZTS*, 98), *duzgun bıyayiş* 'dolgun olmak, semiz olmak', *duzgunı; duz kerdış* 'düzlemek', *duzmeydan* 'apaçık', *duzraşte* 'apaçık', *duz û rast* 'apaçık'

düzgün² 'Kadınların yüzlerine sürdükleri fondöten'

< *tüz+gün

An.ağl.: ***düzün-, düzen-, düzlen-, düzünmeh*** 'süslenmek' (*DS.IV*, 1648)

düzlük 'Geniş düz yer'

< *tüz+lük

düzme '1.* Düzmek işi ;
2.*Uydurma, sahte'

< tüz-me

düzmece 'Gerçek olmaya, sahte'

< tüz-mece

düz taban '1. Tabiî ayak kemerinin kaybolması ile oluşan yapısal bozukluk; 2.tabanı kemerli olmayan; 3. (mec.) uğursuz'

< tüz+taban

Nişanyan (*SS*, 119): **düztaban²** (hakaret deyimi) ~ ***Fa.*** *düzdebān* hırsız, dolandırıcı < *düzdīden* hırsızlık etmek < ***OFa.*** *dujd/dujdīhā* hırsız < ***Ave.*** ***duş/duj-*** kötü, uğursuz → DÜŞMAN

Nişanyan'da **düztaban¹** maddesi yok. Onun için iki **düztaban** arasındaki farkı anlamak mümkün değil. Fakat, TT'ndeki **düz taban** *birleşik isim* değil, *sıfat tamlamasıdır* ve her iki sözcük de Türkçedir. Farsçadaki **debān** sözcüğünün Türkçeden ödünç olması gerekir. Çünkü, DLT'te sözcük ***taban, tabanla-*** '(deve) tepmek', ***tabanlığ*** 'tabanlı' biçimlerinde bulunmaktadır.

Nişanyan'ın denemesi **YANLIŞTIR.**

Belki TT'ndeki **dızdızcılık** adında yaşayan **dız** 'hırsız(lık)' sözcüğünü Tü. **düz** < ET. **tüz** ile karıştırmış olabilir.

düzül-['Düzmek işine konu olmak veya düzmek işi yapılmak'

< tüz-(ü)l-

An.ağl.: ***düzül-*** 'aldatılmak' (*DS.IV*, 1647)

-E-

ê (Zaza), bk. **evet**

+e, bk. **+A**

+e ekinin her zaman 'verme hâli' olarak yorumlanamayacağı ve bunun bir çok durumda 'ünlem ve hitap eki' fonksiyonunda bir başka ek olduğu hk. bk. (Wolfgang-E, Scharlipp, 'Some remarks on the so-called Dative Suffixe -a/-e in the Yenisey Inscriptions', ***ST***: s. 205-208.)

ebe 'Ebe'

= ET. ***ebe*** (Hak. xı), ana (Oğ. xı), büyükanne, nine (xıv), abla xıv)

< * ***apa***

TT. : EBE+ (Lİ/LİK/SİZ)

~ kindik äbisi (TatK.)

kindik äbihi (Bşk.)

= *kindik ene* (Kzk., Kırg.)

kindik ana (Uyg.)

kindik şeşe (Kzk.)

gö:bek ene (Trkm.)

ebe gümeci

< Tü. ***ebe(m)+gömeç+i***

[NF.: *köweç* > *kömeç* > *gömeç* > *göveç/güveç*] < ***köm-me aş**

An.ağl.: ***ebegömeci, ebegümeç, ebekömeci, ebemkömci, ebemkömeci, ebemkömesi, ebomeç, ebuğmeci, emenkömenci, evenkömenci*** (*DS.V*, 1652)

EB(>m,v)**E**(>o, u)[***M***]+**G**(<**K**)**Ö**(>ü)
ME[***N***]**C**(>ç,s)+**İ**

Nişanyan (*SS*,120): **ebegömeci** = *ebem gömeci* < *gömeç* çörek, börek (?)→ EBE
**Gömeç* belki 'gömülü şey' anlamında olabilir.

NOT: gömeç < *köm-(e)ç < *kömme aş [> kömeç > göveç > güveç]

ebe kuşağı (ebem kuşağı) 'Gök kuşağı, alkım'

< ***ebe(m) kuşak+ı***

An.ağl.: ***ebemkuşağı, ebekuşa, ebekuşağı, ebemguşa, ebemguşağı, ebemin gümüş kuşağı, ebemin yeşil kuşağı, ebemkeşik, ebemkurşağı, ebemkuşağa*** (*DS. V*, 1654)

EBEM+*KU[R]ŞAĞI(>a)*
+*KUŞA*
+*GUŞA(ĞI)*
+*KEŞİK*

é:ca (hlk.) 'İyice' (*DAO*, 156)

< ***iyi*** [< ET. ***edgü***]+***ce***

[**iyi+ce** > *eyĭce* > **eyce* > **ēce* > *é:ce* > **é:cā**]

ece 'Ece, abla; teyze'

= OT. ***ece*** ~ ***eze*** ~ ***eke*** 'Büyük kız kardeş' (DLT)

Uyg. (Alt.Yar.): ***éçi*** 'ağabey'
DLT : ***eget*** '(kadın) hizmetçi'
Bşk. : ***ese*** 'ana'
Trkm.: ***ekeli*** 'abla' < Moğ. *ege* < ***eke*** 'anne'

< ***eke+ç+i*** (~ Moğ. ***egeçi*** 'abla')

= Moğ. ***eçi-i*** 'Mutter', Bury. ***ici*** (Räsänen, *V* 169)

An.ağl.: ***ece, ede*** '1. baba; 2. amca; 3. erkek kardeş; 6. baba anne; 7. kadın; 8. samimi arkadaş (*DS.V*, 1658); ***eci, ece, ecim, ede, edeē, egeç, egeçi, eycana, eyce*** '1. abla; 2. büyük anne; 3. yenge' (s. 1660-61); ***ecilik*** 'sağdıçlık' (s.1661); ***ece, ecem, eci, ecim, eçe, eçi, ede, edi,edigey, etde*** '1.büyük kardeş; 2. baba (s.1663)

E[***Y***]**C**(>ç)**E**(>i,a)+*M/+NA*
E[***T***]**DE**[***Ē***](>i)+*GEY*
EGEÇ/+*İ*

~ ice (Çağ.)

ice (Şor, Sag.)

idye (Koyb.)

Eren (*TDES*, 129): YOK

Nişanyan (*SS*, 120): **ece** = ***ET.*** *eçe/eke* büyük kız kardeş, abla (xı)

-ecek 'Gelecek zaman eki'

Bazı Türk şivelerinde:

~ *-äcäk* ~ *-äsäk* ~ *-eçek* ~ *-äçäk*

-içäk.

+(e)ç 'Küçültme eki':

ög+(e)ç > *ögeç* > *öveç* 'iki üç yaşında erkek koyun'

erkeç 'erkek keç'

eçi (hlk.) 'Büyük kardeş, ağabey'

= ET. ***éçi***

An.ağl.: ***ede, ece, ecem, eci, ecim, eçe, eçi, edi*** (*DS.V*, 1663)

EC(~Ç~D)E(>i)+M

eçki (hlk.) 'Keçi'

< ***eç (eç)*** 'keçi çağırma ünlemi' + ***ki***

Bk. **keçi**

~ eçki (Kırg., Özb., Blk., Alt/*ATS*, 80)

eçke (Alt., Tel.)

eşki (Kzk., Nog., KKlp.)

öçkä (Uyg.)

öşke (Şor.)

öşkü (Tuv.)

öski (Hak.)

üske (Sag.)

kaçaka 'keçi' (Çuv.) [kurala aykırı bir biçimdir]

> ? Mac. *kecske*

E(>ö, ü)Ç(>ş, s)Kİ(>ä, e, ü)

~ Moğ. ***esige*** (Ramstedt, *KSz.* 15: 139; Clark, *CAJ* 24: 57 Moğ. ***esige*** 'kid goat' ~ Tü. ***eçkü*** 'goat')

Tietze (*TETTL*): ***keçi*** kelimesinin metateze uğramış varyantı.

Eren 'Anadolu'da Kafkasya Türkleri', *TDAY-Belleten* 1961, s. 319-357: < ***eçki*** Karaçayca bir veri.

Eren (*TD* 637, s. 27-28): 'Tartışılmaya muhtaçtır. Türkçe ***keçi*** ile ***eçki*** arasındaki ilgi karışıktır.' der.

Eren (*TDES*, 225): ***keçi*** adı ile ilgili geniş bilgi verir.

Clauson (*ED*, 24): ***keçi*** Oğuzcada bozulmuş bir biçimdir.

Doerfer (*KhalMat* 291; *UAJb* N.F. 1, 1981, 97: ***äčkü*** = Moğ. ***ešige***

Şçerbak (*İRLTJa* 117-118): ***keçi*** biçimi ***eçki***'nin göçüşmeli bir biçimidir.

L. Bazin (*Poppe Arm.* [1], 30-31): keçi biçiminin göçüşme sonunda ***keçü*** ara durağı yoluyla ***eçkü***'den gelmişe benzediğini yazar. [Eren'e göre: 'bozulma' görüşü kolay kolay doğrulanamayacağı gibi, göçüşme olasılığı da düşünülemez. O bakımdan ***keçi*** ve ***eçki*** biçimlerinin birbirine benzer çağırmalıklardan geldiği düşünülebilir.] (*TDES*, 226)

L. Ligeti (*TörK*, 284): < 'yansıma'

Németh (*Melich Arm.* 290-291): < ***keç keç*** 'keçi çağırma ünlemi'

Muncácsi (*ÁKE* 512; *KSz* 6: 378): < Sanskritçe **[YANLIŞTIR]**

ede (hlk.) 'Ağabey'

Bk. **eçi**

Tietze (*TETTS*, 688): < *Belki Lallwort*, krş. ***dede.*** Manâca ***ece*** kelimesine yakındır, fakat ünsüzlerdeki fark güçlük yaratır.

êdeg (Zaza), bk. **yedek**

Tü. ***yedek*** > **Zaza.** *êdeg* (*ZTS*, 113)

edik(~ **hedik**) 'Pabuç'

= ET. ***etük, edük***

~ OT. ***etik, etük*** (DLT)

[***h***+ *türemiş ikincil bir sestir*]

< ****ötlüg*** 'delikli, delinmiş' (DLT) < ***öt*** 'delik, çukur'+***lüg***

[> **-l-** düşmesi ile: ***ötüg***]

An.ağl.: ***edik, edik pabuç, edük, etik*** 'köylü çizmesi; patik; mest; yünden örülen kısa konçlu çorap; terlik' (*DS.V*, 1664); ***edık*** (*DAO*, 156)

~ edik (Trkm.)

etik (Kzk., Nog., KKlp.)

itik (TatK.)

idik (Tub.)

kīz üdik 'keçe çizme' (TatK.)

ötük (Kırg., Tar., Sart.)

ödük (Alt., Tel., Şor)

bıçkak ödük 'hayvan pençelerinden yapılmış çizme' (Alt.)

üdük (Şor)

ată (Çuv.)

E(>i,ö,ü)T(>d)İ(>ü)K

Blässing (*ALT* 67; *FO* 29: 32-33): <Erm. **hedik (YANLIŞTIR)**

Dankoff (*ALT* 429): < Erm. **hedik (YANLIŞTIR)**

Eren (*TDES* 129):< Tü.**hedik** [***h+edik***]

Nişanyan (*SS*, 121): YOK

NOT: Hiç bir dilci Türk şivelerindeki ***ötük, ödük, üdük, itik, idik*** biçimleri üzerinde durmamış, OT (*DLT*)' deki **ötlüg** sözünü de görmemişlerdir. **Ötlüg** '*delik*' sözcüğü etimoloji için en uygun olanıdır. Çünkü, semantik (anlam) olarak da en yakışanıdır.

krş. **çedik** [< * ***iç+edik***]

edil-['Edilmek'
< ***et-(i)l-***
TT. : EDİL- (GEN/GENLİK/Gİ/GİN/GİNLİK)
edilgen 'Edilgen'
< ***et-(i)l-gen***
edin-['Edinmek'
= ET. ***étin-***
< ***et-(i)n-***
TT.: EDİN- (Ç/İLME/İL-/İM/ME/Tİ)
ediş-[(hlk.) 'Edişmek'
< ***et-(i)ş-***
ediz 'Yüksek'
= ET. ***ediz*** / OT. ***eđiz*** 'yüksek, yüksek yer, her şeyin yükseği' (DLT) < * ***eδiz*** < * ***ädi-*** 'yüksekte olmak' (*İKPÖ*, 143).
veya:
< *idiz* ~ *yitiz* < ****(y)i+diz***
Uyg. ***édiz~édüz*** ~ ***idiz*** 'Oğuz boyundan bir uruğun adı' (*EUTS*, 69)
edük, edükli, edekli, endekli (hlk.) 'en iyi' (*DAO*, 157)
< ET. ***edgü*** 'iyi' < ****eδgü***
efile-['(rüzgâr) hafif hafif esmek' (*YKS*, 35)
< ***ef*** 'yansıma'+***il+e-***
efil efil '(rüzgâr için) tatlı tatlı, hafif hafif' (*YKS*, 35)
< ***ef+il***
ege, bk. **iye**
egemen 'Hâkim, egemen'
< Tü. ***ege*** [< ***iye*** < ***iđi*** < ***iδi***] 'sahip' + ***men***

ET. idi (< ***iđi*** < ****iyi*** < ***i:***)
Krş. Kzk.: ***egemen*** < ***idi*** 'sahip'
Uyg. : **ie** (< *iyi* < *idi*)
Sag., Koyb.: **i:** (< *iyi* < *idi*)
Bar., Kzk., Küer., Kaç., Koyb.: **iē**
TatK. **iye**
Alt., Tel., Leb., Şor., Sag., Koyb.: **ē**

Kaç.Kırg.: **é:**
Tar.Çağ.Sart: **ege**
Kırg.: **é:ge** (Arat, *ETŞ.* 364)

~ egemen (Kzk.)

Nişanyan (s.121): **egemen YT** (1935) hakim < ? *ege* **YT** (1935) veli ~ ?
***EYun** *(h)egemón* (önder, hakim) sözcüğünden esinlendiği açıktır. Krş. **Fr.** *hégémonie* (egemen)
NOT:
Bir gramer terimi olarak da kullanılan ***iyelik*** (< *iye+lik*)deki **iye** sözcüğü ET. **iđi** 'sahip' sözcüğünün TT'ndeki biçimidir. Yunancadaki *hegemon* kelimesine benzerlikten başka akrabalığı yoktur.

egeyik (hlk.), bk. **üveyik**
An.ağl.: ***efeyik*** 'kumru'; ***eveyik, eveyk*** 'üveyik' (*DS.V*, 1668, 1806)
eğ-['Eğmek'
= ET. (KT, Uyg.), OT (DLT, KB)
eg- < ***ēg-***
< **** ēk-***
~ i- (TatK.)
iy- (KKlp., Nog., TatK., Kırg.)
ieh- (Yak.)
eg- (Özb.)
äg- (Uyg.)
eğ- (TRkm.)
ey- (Bşk.)
äy- (Az.)

E(>ä, i; ie)**G**(>ğ, y, h)-

eğdir-['Eğdirmek'
= ET., OT. ***egtür-*** (DLT)
< ****ēk-tür-***
eğe[1] ~ ***eye*** 'Kaburga'
< **** eyegi/iyegi***
[***-gi*** hecesi düşmüştür]
MA. eyegü
~ egi (Tuv.)
= *gabırğa* (Az.)
gapırğa (Trkm.)
kabırğa (Bşk., Kzkk., Kırg., TatK.)
kåburğa (Özb.)
kovurga (Uyg.)

Eren (*TDES*, 130): Tü. **ege-** + **-g**
Räsänen (*V* 38a): (**öyek** ile karşılaştırmıştır.)
Clauson (*ED*, 272): **öğe** ile birleştir-

miştir.
Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 502-503: **öğe** ile birleştirmiştir.

eğe² 'Eğe, törpü'
< ***é:ke-g***
TT.: EĞE+ (LEME/LE-)
~ igev 'eğe' (TatK.)
i:ğe (Trkm.)
i:gek (Koyb.)
igäv (TatK., Bşk.)
egeü (Bşk., Kzk., KKlp.)
egev (Nog., Kzk.)
egåv (Özb.)
ēgek Koyb.)
ekäk (Uyg.)
öğöö (Kırg.) < ögö- 'kesmek'
yeyä (Az.)
yĕkev (Çuv.)

ī/e { **G/K** } e/eü/ö:/eu/ev
ö/i/e/yĕ (*Trkm., Blk., Kırg., TatK.,Kzk., Nog., Çuv.*)

Tü. > **Srp.** *eğeg* ; **Fars., Kürt.** (Räsänen, *LTS* 154; *V* 38b; Doerfer, *TMEN* 514; Clauson, *ED* 191b)

eğele-['Eğelemek'
< ***egele-***
< ****ēke-*** (T. Tekin)
~ ige- (TatK.)
öğöö-lö- (Kırg.)

eğiç 'Yemiş koparmak için ağaç dallarını çekmeye yarayan ucu eğri ağaç'
< ***eğ-iç***, krş. **eğiş**
An.ağl.: ***egiş, eğiş, eğişmeç, eyiş*** (*DS.V*, 1673); ***egişi, eğeş, eğiç, eyeç*** (s. 1679); ***eyiş, egeş, egüç, ekiş*** (s.1822)

EG(> ğ, k, y)**İ**(> e, ü)**Ş** (> ç)+*İ* +*MEÇ*

Eren (*TDES*, 130): **eğiç** < ***Erm. akiš*** 'hook, iron clow to stir fire, etc.'
Tietze (*ZBalk.* 18: 169/67): ***Erm. akiš*** ~ ***Fars. āgūç;*** (*TDTES*, 694): < ***Erm. agiş***
Dankoff (*ALT* 7): ***Erm. akiš*** < ***Fars.***

Her ne hikmetse, kimse Türkçedeki **eğ-** (< **eg-**) (*DLT*) fiilini ve **egiş** 'maden eritildiği zaman çıkan pislik', **egişmek** 'çevgen çekmekte yardım ve yarış etmek' adı ile fiilini görmemiş.
'Maden eritildiği zaman çıkan pislik' kıvrım kıvrım olur. ***Çögen*** de 'topu çekmek için kullanılan ucu eğri bir değnek' (DLT) olup, bu eyleme **egişmek** denmektedir. Demek ki, sözcük en az bin yıldan beri Türkçenin öz malıdır ve Ermeniceden ya da Farsçadan ödünçleme değildir.

eğik 'Eğik, eğilmiş'
< ***ēk-ik***
eğil-['Eğilmek'
= ET., Uyg. (*İKPÖ*), OT. ***eg-il-***
EUTS (s.72):***énggil-***
< ***ēk-il-***
~ äyil- (Az.)
egil- (Özb., Uyg.)
eğil- (Trkm.)
iyil- (Bşk., TatK.)

E(>ä, i)**G**(>ğ, y)**İL-**

eğim 'Eğim'
< ***ēk-(i)m***
TT.: EĞİM+ (Lİ/SİZ)

eğin 'Sırt, arka'
= OT. ***egin*** (Uyg., DLT, KB) 'sırt, arka, omuzlar; boy, pos, endam'=***ängin*** 'omuz' (*EUTS*, 69)
~ İM. ***ikin***; AH. ***iyin*** 'arka'
< **** ēk-(i)n***
TT.: EĞİN+ (İK/İN-/Tİ)
An.ağl.: ***éyin, egni, eğil, eğen, eğin*** '1. vücut, beden; 2.sırt, arka; 3. göğüs kemiği (*DS.V*, 1821, 1678); ***eğindirik*** 'piraplazmoz hastalığı' (s.1678)

E(>é)**Ğİ**(>e)**N**(>l)+ *DİRİK*

~ egin (Trkm., Sart., Tuv., Şor)
eŋin (Şor.)
īn (TatK., Alt.)
igin (Bar.)
iŋ (TatK., Tara)
iyin (Nog.; KKlp., Kzk., Kırg.)
iyn (Kırg.)
iän (Yak.)

an *puśśi* 'sırt' (Çuv.)

E(>i)G(>ŋ, y)İN
Ī[*igi*]N
İ[*yi*]Ɒ
A[< *e-gi*]N
İ[*g*]ÄN
İY[*i*]N

Clauson (*ED,* 109a) : Tü. **eg-in**
Sevortyan (*ÉSTJa* 1974, 225-227): < **eg-in**
Doerfer (*TMEN,* 652): **-n** ile yapılmış bir türev
Ramstedt (*NyK* 42: 73-74): <***egen** "omuz" / (*KWb.* 130b): **eğin** ~ Moğ. **egem**
Eren (*TDES,* 130): < **eg-in**
Nişanyan (*SS,* 122): YOK

egit (hlk.) 'Yiğit'
= ET. ***igid, ikid, iġit*** '1. yiğit, delikanlı; 2. yalanı, hilekâr, yanlış' (*EUTS*, 90)
= OT. ***yigit*** 'yiğit, genç, her şeyin genci' (DLT)
< [y]***igit***

[Y]İG(~K)İT(~D)

~ yigit (Uyg., OT, Kom., Çağ, Trkm., Oyr.)
yikit (İM)
yiyit (Osm.)
yəgət (TatK.)
yäyt (AH.)
yä:t (Tub., Leb., Küer.)
yīt (Osm., Oyr.)

Yİ(> ə, ä)K(~ G >Y)İ(> ə)T
YĪ[< *igi*]T
YÄ:[< *igi*]T
YÄY[*İ*]T

ikid (Az.)
iyit (Kmk.)
cigit (Kırg., KKlp.)
cät (Yak.)
çīt (Sag.)
çä:t (Sag.)
dät (Yak.)

[Y>]CİGİT
CÄT *[ä = igi]*
ÇÄ:T *[ä: =igi]*
ÇĪT *[ī = igi]*
DÄT *[ä = igi]*

~ Moğ. ***yigede*** (*KWb.*, 218)

Tü. > **Zaza.** *'egit* 'yiğit'; *'egitey* 'yiğitlik' (*ZTS*, 100); **Kürt.** *égit* 'kahraman, kaplan, cesur' (*FKT*, 41; *KTS*, 80)

eğinç 'Isırgan otu'
< ***ağu*** 'zehir' +[/n/ türemedir']+***ç***

eğindirik (hlk.) 'Gömlek gibi şeylerin çabuk eskimemesi için yakanın ön ve arka taraflarına konan astar'
< ***eğin*** 'sırt, arka' +***dirik*** 'addan ad yapan ek'

eğir (hlk.) '1. Arıların çıkardığı bir tür salgı; 2.karın ağrısına karşı kullanılan bir çeşit kök; 3. bir tür baharat' (*DS.V*, 1678)
< OT. ***egir*** 'Karın ağrısını sağaltmak için kullanılan bir kök (ilâç)'

eğir-['Eğirmek'
= ET, OT. ***egir-*** (KT, Uyg., DLT)
Uyg. (*İKPÖ*, 141) : ***äŋir-*** 'NRYR-
~ ***égir-, égér-, éngir-*** (*EUTS*, 69)
[< ****hegir-***]
Uyg. (*İKPÖ*: ***yuŋ äŋirär kentir äŋirär; yıp äŋirär***. s.141)
égirgü 'eğiren'; ***égrik*** 'girdap' (*EUTS*, 69)
~ häyir- (Hlç.)
eğir- (Trkm.)
äyir- (Az.)
egär- (Uyg.)
iyir- (Kzk.)
iyrüü (Kırg.)
irlä- (TatK.)
yigir- (TatK., Özb.)
yip iläv (Bşk.)

[*H/Y*]+E(>i, ä)G(>y)-İR-

NOT: ***kirmen/kirman*** sözcüğü bu fiilden türemiştir: ***egir-men > kirmen***

TT.: EĞİR- (ME/MEN/TME/Ṭ-)

Nişanyan (s. 122): **eğir[mek = ET.** *egirmek* döndürmek, çevirmek, sarmak (xı)= ? EVİR-

---

NOT : ET. ve OT'de **egir-** ve **ewür-** 'döndürmek, çevirmek' anlamlarında olup, eşanlamlı fiillerdir.

eğirmeç (hlk.) 'Kirmen'

< ET, OT. ***egir-*** 'döndürmek, çevirmek, eğirmek' (DLT)

.+ ***-men***

An.ağl. : ***eğircek, eğiçmeç, egirtmeç, egişmeç, egişmeş, eğercek, eğiçmeç, eğirgeç, eğirmeç, eğirmen, eğirşek, eğirtmeç, eğişmeç, eğişmeş, eşmeç, eyirtmeç*** (DS.V, 1678-79)

EĞ(G)-İR-[***T***]MEÇ
EĞ(G)-İR-GEÇ
EĞ(G)-*İR-MEÇ*
EĞ(G)-*İR-MEN*
EĞ(G)-*İR-ŞEK*
EĞ(G)-*İ(I)Ç-MEÇ*
EĞ(G)-*İŞ-MEÇ/-MEŞ*
EĞ(G)-*Rİ* [< ***eğ-ir-i***]
EK(<G)-*ER-CEK* [< ***eg-ercek***]
E[*G-İ***=ø]Ş**-*MEÇ* [-**ği**- hecesi düşmüştür.]
EY(<G)-*İR*[***T***]-*MEÇ*

eğiş, bk. ***eğiç***

eğit-['Eğitmek, terbiye etmek'

= ET. ***ägidmäk*** 'terbiye etmek, büyütmek, yükseltmek' (*EUTS*, 69)

~ OT. ***ikid*** ~ ***ikit-*** 'terbiye etmek, yetiştirmek' (DLT);
Uyg. (*İKPÖ*, 143) : ***egid-*** 'YKYD- 'beslemek, yetiştirmek, özen göstermek, bakmak'

< ***yeg*** 'en iyi'+ ***-°d-*** = en iyi kılmak.

Ya da :

< * **yeg- + -°t-** 'ettirgenlik eki' (J.Hamilton, *İKPÖ*, 143)

Uyg. (*EUTS*, 69, 90): ***égdilet-*** 'terbiye etmek, büyütmek' ; ***igitil-*** 'beslenilmek, bakılmak'

TT.: EĞİT- (İCİ/İLME/İL-/İM/İMCİ/İMCİLİK/Lİ/İMSEL/SİZ/ME/MEN/MENLİK/SEL/SELLİK)

An.ağl.: ***egit-, eğit-*** 'götürmek' (*DS.V*, 1673)

~ i:t- (Yak.) 'beslemek, büyütmek' [< ***igi-t***]

NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. şivelerinde ***egit-*** fiili yoktur. (Bk. *KTLS.I*, 204)

eğle-['Meşgul etmek'

= ET. ***egle-***

TT. : EĞLE- , bk. EĞLEN-

eğlek[1] 'Dinlenilen yer ; han, konak'

< ***eğle-k***

An.ağl.: ***eğlik*** (*DS.V*, 1680); ***eğrek, eyrek*** (s.1682)

eğlek[2] (hlk.) 'Yelek' (*DAO*, 158)

< ***yelek*** [> ***eylek*** 'göçüşme ile' > ***eğlek***] < ***yel+(e)k***

eğleme < ***eğle-me***

eğlen-['Beklemek'

< ***egle-n-***

TT.: EĞLEN- (CE/CELİ/CELİK/CESİZ/DİRİ/DİRİCİ/DİRİŞ/DİRME/DİR-/İLME/İL-/İŞ/ME/Tİ)

eğlence 'Eğlence'

< Uyg. ***ilinçü*** (*EUTS*, 92)

< ***il-*** 'asmak, eğilmek'

+°***nçü*** (*AG*, 125)

TT.: EĞLENCE+ (Lİ/LİK/SİZ)

~ äyläncä (Az.)

= *güymence* (Trkm.)

eğlenti 'Piknik, eğlence'

< ***eğle-n-ti***

eğleş-['Beklemek ; birlikte bekleşmek'

< ***egle-ş-*** (işteşlik)

TT. : EĞLEŞ- (ME)

Nişanyan (*SS*, 122): (***ET.** *egleşmek* (birbirine uyup durmak, birlikte ayak basmak-xı) fiiliyle ilişkisi açık değildir.) diyerek, -°ş işteşlik görevini dikkate almıyor.

eğleyin (hlk.) 'Öğleyin' (*TMES*, 85)

< ***öğle*** [< ET. * *öd* 'zaman'

+*le*] +***yin***

eğme 'Evin kemeri'

= ***egme*** (DLT)

< ***ēg-me*** < * ***ēk-me***

TT.: EĞME+ (Ç/ÇLİ)

An.ağl. : ***eğme*** 'kurulmuş olan çadırın yerle arasındaki boşluğu kapatan çevre parçası ' (*YKS*, 35)

eğre[1] (hlk.) 'Kağnıda mazının yerinde durmasını sağlayan eğri çivi' (*DS.V*, 1682)

< ***eğ-(i)r-e***

Tietze (*TETTL*, 697) : < ***Yun.*** *ακρα* (áura). **YANLIŞTIR.** Çünkü, Türkçede **eğri** sözcüğü gibi **eğre** de **eğ-** fiilinden yapılmıştır. Ayrıca, **eğri ağaç, eğreğaç** [< *eğri ağaç*], **eğri** 'tek hayvanla çekilen arabalarda iki ucu oklara geçirilen eğri ağaç kısım'; **eğrice** 'mazının tekerleğe yakın yerde içinden geçtiği yarım daire şeklindeki ağaç'; **eğriç** ,eğri'; **eğrik** ,bükülmüş, ip haline getirilmiş pamuk ya da yün' sözcükleri de **eğ-** fiilinden türetilmiştir.

KAĞNI'yı icad eden ve bundan dolayı **KANGLI** [< * **kang** ,yansıma'+**lı**] adını alan Türk boyu, her halde ***eğri*** sözcüğünü kullanmak için Yunanlıya komşu olmayı bekleyemezdi. Sözcük özbeöz Türkçedir.

eğre[2] (hlk.) 'Toprak damlı evlerin saçağı' (*DS.V*, 1682)

< ***ağ-*** 'eğilmek, sarkmak, inmek' +***ra*** [> *eğ-re*]

Tietze (*TETTL*, 697) : < ***Yun.*** *ákra* „uç, kenar, kıyı'.

YANLIŞTIR. Çünkü, **ağ-** fiili bu sözcük için yeterlidir.

eğre-[(hlk.) 'Sıcak aylarda hayvanları gölgelik yerde toplamak' (*DS.V*, 1683)

< ***egle-*** 'Durmak' (DLT)

eğrek (hlk.) 'Su birikintisi, havuz'

= ET. ***egirik*** 'anafor'

[< ***eg-ir-(i)k***]

eğrelti[1] 'Eğrelti'

= ET. ***egrelti***

< ***egrel-*** 'su birikmek'+***-ti***

Krş. OT. ***egrim*** 'düden, suyun toplanıp kaynayarak dönerek aktığı yer' ; ***egrimle-*** '(su göllerde kaynayarak ve akarak dönmek' (DLT)

eğrelti[2] otu 'bataklık otu',bk. **eğrelti**[1]

eğreti (~ **iğreti**) 'Geçici, muvakkat'

< ***egre-*** [< * *egle-* 'birbirine uyup durmak' (DLT)] +***-ti***

TT. : EĞRETİ+ (LEME/LİK)

An.ağl. : ***eğreti, éhreti*** 'bir işin gelişigüzel yapılması' (*DS.V*, 1682) ; ***eğrelti, eğretli*** 'yıkılmak üzere olan' ; ***eğrelti*** 'şimdilik' (s.1682-83)

E(>é)Ğ(>h)RE[*L*]Tİ//T[*L*]İ

Tü. > **Ar.** (Cez.) *'irātli:* (*ALTK*, 65)

Eren (*TDES* 131) : < Ar. **'āriyet**

YANLIŞTIR. Çünkü, Ar.'dan ödünç alınan **'āriyyet** sözcüğü '*ödünç; belli bir taşınır malın kullanılmasının geri verilmek şartıyla bedelsiz olarak bir kimseye bırakılması*' demektir.

Arapça **'āriyyet**'i Türkçeleştirmek için, (**ayın**'ı atacaksınız ; **ā**'yı **e** yapacaksınız ; araya bir **ğ** koyacaksınız ; iki **y**'yi teke düşüreceksiniz ; sonra da sonuna bir **i** yerleştireceksiniz.) Yâni,

'āriyyet >

eğreti olacak.

Olacak şey mi ? Nitekim, Cezayir Arapçasında **'irātli** olarak yaşayan sözcük de **eğreti**'nin Arapça olmadığını kanıtlamaktadır. Eğer, Ar. olsa idi **'irātli** diye bozulmasına ne sebep vardı ki?

Nişanyan (*SS*, 122) : < ?

eğri 'Eğri'

= OT. ***egri*** (KB)

< ***eg-ir-i***

< ***ēk-***

KB.: ***egrilik*** 'eğrilik'

TT.: EĞRİ+ (CE/LİK/LİŞ/LME /L-/LTME/LT-/M/TME/T-)

An.ağl. : ***eğri*** 'harman takısının ucu' (*TMES*, 85)

~ eğri (Trkm.)
egri (Özb.)
ägri (Uyg.)
äyri (Az.)
iyri (Kırg.)
iyir (Kzk.)
iyrek (Kzk.)

E(>i, ä)G(>ğ, y)Rİ

= *käkiri* (Bşk.)
käkri (TatK.)

eğri büğrü 'Çarpık çurpuk'

< ***eg-ri bük-rü***

An.ağl. : ***eğrim büğrüm, egrim bügrüm, egiş bügüş, eğiş büğüş, eğiş büğüş, eğiş üyüş, eğrim buğrum, eğrim büğrü, eğriş büğrüş, ekiş bekiş, ekiş büküş, ekiş üküş, eyrim büyrüm*** (*DS.V*, 1685)

eğsi (hlk.) 'Ucu yanmış odun'
= OT. ***közegü*** (DLT)

< ***köz*** 'ateş koru'+***e-***
'ateş çevirmek'+***gü***

An. ağl.: ***eğsi, egsi, eğse, éhsek, eksevü, esevi, eŋsel, eŋsi, esi, eskā, evsevü, eyis, eyisi, eyse, eyseri, eysi, köseği, kösevi, kösevü, köseyi; öğsü, öseği*** (*DS.V*, 1686-87); ***ötleğsi, ötlesi, ötlü esi*** < **ot** 'ateş'+**lu eğsi**

KÖSEV(>ğ, y)**İ**(>ü)
ÖSEĞİ
ESEVÜ/ EVSEVÜ
ĖHSEK
EYSE/+Rİ
EG[Ğ/ŋ]Sİ(>e)
ESİ/ ESEVİ/ ESKĀ
EYİS/+İ
EYSİ

Tü. > **Mac.** *üszkös* (*üszkös fadarab* 'kömürleşmiş odun parçası'); *üskösödik* 'yanarak kömürleşmek' < ***üszök***. **Mac.** *üszök* (< Tü. ***eğsi***) (*MTS*)

Eren (*TDES*, 131): **öysü > öğsü> öksü ~ eysi > eğsi > eksi** [***köseği (~ kösevi, kösevü, köseyi)*** nin yan biçimi.] der. Fakat DLT'te geçen **közegü** sözcüğünden bahsetmez. Sözcüğün etimolojisi < **köz+e-gü**'dür. Ağızlardaki ***köseği, kösevi, kösevü, köseyi*** biçimleri DLT' te verilen örneğe uygundur. Diğer biçimler için başka denemeler yapmak gerekir.
Eren (*TDAY-Belleten* 1978-1979, s. 12-13; *TD* 1995/2, s. 895-896):< ***köseği*** [>*öseği* > *eseği* > *eğsi* > *eksi*]

eğsiren (hlk.) 'Kazan ya da teknedeki hamuru kazımaya ve kesmeye yaran bir tür araç'

< OT. ***ısrı-*** 'toplamak, büzmek'

(DLT)+ ***-gan*** 'toplayan'

An.ağl.: ***eğsiran, egsiren,eğseren, eğsıran, eğsiren, eksiran, eksiranı, ekşisıran, elsaran, elsıranı, eŋsırran, eŋsiren, esıranı, esiran, esıran, esiren, esran, eyisran, eyseri, eysıran, eysiran, eysiren, eysisiran*** (*DS.V*, 1687); ***ıskaran*** (Uşak)

EG(Ğ/K)Sİ+R-A(~E)N+I
EKŞİ+SIRAN
EL+SARAN
EŊ+SIRRAN//+SİREN
ESI(/İ)+RA(~E)N/+I
ES+RAN
E[Y]İS+RAN
EYS+E(~İ>ı)R+İ//+A(~E)N
EYSİ+SİR+AN

Eren (*TDES*, 131): YOK
Nişanyan (*SS*, 122): YOK
TS.I, 437: YOK

Tietze (*TETTL*, 695): < ***Yun.*** *ksistérin* 'kazıma aleti'
Ch. Tzitzilis (*1987g* no. 364): < *eksistıra* 'ateş küreği'
ACABA?!

ehte, bk. **ahta**

Tü. ***ahta*** > Kürt. *exte* 'kısırlaştırılmış at' (*KTS*, 80)

ek 'Ek'
= ET. ***ek*** 'Mafsal, eklem' '*eklenen şey*' anlamı yenidir.
TT.: EK+ (Lİ)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***ek+le-*** fiili yoktur.

ek-['Tohum ekmek'
< ET. ***ek-***
TT.: EK- (İCİ/İLİ/İL-/İM/İN/ İN/Cİ/İNCİLİK/İNLİK/ME)

eke (hlk.) 'Büyük, yetişmiş, olgun'
< ET., OT. ***eke, eçe eze*** (DLT)
An.ağl.: ***eke*** '1.kurnaz , açıkgöz (insan); 2. tecrübeli, usta; 3.yaşı küçük olduğu halde

sözleri ve işleri büyük olan çocuk; 4. çok konuşan, geveze; 5. küçük kardeş; 6. baş çoban' (*DS.V*, 1692) ~ ***ekeşmiş, ekki, ekebüke, ekece, eketaka, eketoha, eketoka***

Tü. > **Kürt.** *eke, eze, ezik, ekık* (*DAO*, 159)

ekecek (hlk.) 'Tokum'

< ***ek-ecek***

An.ağl.: ***ekenek, ekilge*** (*DS.V*, 1692)

ekele-[(hlk.) 'Serpmek' (*YKS*, 35)

< ***ek-ele-*** 'fiilden fiil yapan ek' [Krş. *ov-ala-, kov-ala-, sep-ele-* vb.]

ekelen-[(hlk.) 'Bilgiçlik taslamak'

< ***eke+le-n-***

ekeleş-[(hlk.) 'Vücutça kuvvetlenmek, olgunlaşmak'

< ***eke+le-ş-***

ekelge (hlk.) 'Ziraat sahası, ekin'

< ***ek- +-ºlge***

Tietze (*TETTL*): < ***ekel-+-ge*** 'fiilden çeşitli manâda ad yapan ek'

Eren (*TD* 637, s. 27): Anadolu ağızlarında ***ekel-*** diye bir fiil yoktur, diye itiraz eder.

[**-ºlgA** eki için örnekler:

bitelge 'ekilmiş toprak' < **bit-**

çekelge 'süre, mesafe' < **çek-** 'sür-'

çökelge 'bataklık' < **çök-**

düşelge 'pay, miras' (An.ağl.) < **düş-** 'isabet etmek'

düşelge 'durak yeri' (Trkm.) < **düş-** 'inmek' ~ Yak. ***tühälgä*** (~ ***tühülgä, tühürgä***) 'konak yeri, konak'

geçelge 'göçülen yer' (An.ağl.) < **geç-**

sürelge 'tarla' (An.ağl.) < ***sür-***

konalga 'göç sırasında konulan yer' (An.ağl.) ~ Trkm. ***ġonalġa*** < kon-

oyulga 'elle yapılan kalın, seyrek dikiş' [**NOT**: Türk dillerinde geçmeyen bu söz < Moğ. **oyu-** 'coudre' fiilinden ödünç alınmıştır: G. J. Ramstedt, *KSz* XVI, 76; L.Ligeti, *Magyar Nyelv* LV, s. 455]

ekenek (hlk.) 'Ekin yeri, ekilmeye elverişli yer' (*TMES*, 85)

< ***ek-enek***

ekim 'Ekim'

= OT. ***ekim*** 'bir kez ekilecek kadar olan yer' (DLT)

< ***ek-im***

ekin 'Tahıl'

= ET. ***ekin***

< ***ek-in***

An.ağl.: ***ekinti, ekintü, eküntü*** 'ekilen şey' (*DS.V*, 1695)

ekindi (hlk.) 'İkinci'

= OT. ***ekindi*** ~ ***ikindi*** 'öbürü, öteki' (DLT)

< ****ékki+ndi***

ekinlik (hlk.) 'Çiçeklik'

< ***ek-in+lik***

An.ağl.: ***ekinlik, ekili, ekiŋŋik*** (*DS.V*, 1695)

EKİN(/Ŋ)+*LİK/+ŊİK*

ekinti (hlk.) 'Ekilen şey'

< ***ek-inti***

An.ağl.: ***ekinti, ekintü, eküntü*** (*DS.V*, 1695)

ekiz (hlk.) 'İkiz'

< ET. ***ékkiz*** [< * *ékki+z* 'çokluk eki'], bk. **ikiz**

ekle-['Eklemek'

< ***ek+le-***

TT. : EKLE- (M/ME/MELİ/M-LEME/ MLE-/ NME/N-/ MLİ LER/ MSİZLER/ NME/ N-/ NTİ/NTİLER/ŞME/ Ş-/ ŞTİR ME/ŞTİR-/TME/T-/Lİ)

eklem 'Mafsal'

< ***ek+le-m***

ekleş-[(hlk.) 'Sataşmak' (*TMES*, 86)

< ***eke+le-ş-*** [/-e-/ düşmüş]

Krş. **ekeleş-** 'bilgiçlik taslamak'

ekmek 'Yenecek ekmek'

< OT. ***etmek*** ~ ***étmek*** ~***epmek*** ~ ***ötmek*** (DLT)

TT.: EKMEK+ (Çİ/ÇİLİK/LİK /SİZ)

An.ağl.: ***ekmek aşı, ekmāşı*** (*DS. V*, 1696); ***émek*** (s.1732) ; ***etmek, etmak, etmeh, etmeyh***

(s. 1799)
~ ikmäk (Bşk., tatK.)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ekmek* (*ALTK*, 65)

eksi 'Eksi'
= ET. (Uyg.) ***eksü*** ~ ***egsü***, (Br.) ***egsö***
~ öksü (Çağ.)

Nişanyan (*SS*,124) : **eksi YT** (1937) zait < EKSİK.
[*Nişanyan ET'nin Uygur dönemi ile Çağataycadaki biçimleri atlamış ve örnek verdiği* ***eksü-*** *fiilini unutmuştur.*]

eksik 'Eksik'
= ET., OT, ***ek(g)sük*** (DLT,KB)
< *eg- sü/eksü + k
veya ****eksü-k***
~ Uyg. ***égsük, éksük*** (EUTS, 70)
An.ağl. : ***eysiyh, eēsük, eğsik, eğsük, esik, esük, evsük*** (*DS. V*, 1827); ***egsiketek, eğsigetek, eksigetek, eksüetek, eksüvetek, esgieteyh, esketek, eysikli*** (*DS. V*, 1697); ***ēsik, eesik, eysiyh*** 'günü gelmeden doğan çocuk' (s.1781)
~ äskik (Az.)
eğsik (Trkm.)
öksük (Kırg.)

E[*Ē*]K(>ğ, v, y)Sİ(>ü)[*Y*]K(>h)

Tü. > **Kürt.** *eksük* (Kocaköy *Lice-Dy./ *DAO*, 159)

eksiketek (hlk.) 'Kadın'
< eksi-k etek
An.ağl.: ***eksiketek, egsiketek, eğsigeteg, eğsik, eğsiketek, eğsikli, eğsügetek, eksigetek, esikli, esketek*** ...vb. (*DS.V*, 1697)

EK(> g, ğ)**Sİ**(>ü)**K**(>g)+**ETEK**(> g)
E[*K*=ø]**S**[*İ*=ø]**KETEK**
EĞ(< k)**SİK**+*Lİ*
E[*K*= ø]**SİK**+*Lİ*

eksil-['Eksilmek'
= ET. ***egsül-*** (KT, Uyg.) ; OT. ***eksil-*** (DLT); ***eksü-*** (KB) ~ ***isil-*** (*EUTS*, 98) ~ ***égsü-, éksü-*** (*EUT S*, 70)
< * eksü-l-
~ äskil- (Az.)
eğsil- (Trkm.)
= *azay-* (Bşk., Kzk., Kırg.,TatK. Uyg.)

ekşi 'Ekşi'
= ET., OT. ***ekşig*** ~ ***ekşik*** (DLT)
< *açıg/k-ı- > açkı- > eşki- > ekşi-

[**NOT** : G. Karaağaç, Eski Metatez Örnekleri, *TDEAD* VI, İzmir, 1991, s. 85-102. (s. 95) :
**açıg/k-ı-g > *açkıg > *aşkıg > *eşkig > ekşi* ve
**açıg/k-ı-> *açkı- >eşki-> ekşi-*]

TT.: EKŞİ+ (Lİ/LİK/ME/MEK/ MİK/MSİ/MTIRAK/TİLME/ TİL-/TME/İT-)
An.ağl.: ***ekşi, eğşi, eyşi*** (*DS.V*, 1688) ~ ***eşgi, eşği, eşi, eşki*** (s. 1790)

EK(>ğ, y)**Şİ**
E[*K*= ø]**Şİ**
EŞK(> g, ğ)**İ** [bk. yuk.]

~ ekşi (Çağ., Krm.)
eksi (Kmk.)
exşi (Kom.) (Räsänen, *V*)
= *äççıḳ* (Özb.)
äçi (TatK.)
äsi (bşk.)
açı (TatK.)
aççik (Uyg.)

EK(>x)**Ş**(>s)**İ**

bk. **ekşi-[mek**

Nişanyan (*SS*, 124-125): * Hint-Avrupa kökenli bir alıntı olduğu düşünülebilir. Krş. **EYun**. *oksy-* (ekşi).
YANLIŞTIR. Çünkü, ET. ve OT (DLT)'de sözcük **ekşig** biçimiyle vardı. Batı (Oğuz) grupu Türk şivelerinde **-g** düştüğü için **ekşi** biçimi ortaya çıktı. Sözcüğün ağızlardaki ***eşgi~ eşki*** [göçüşmeli], ***eyşi*** [-k->-y- değişmesi], ***eşi*** [-k- düşmesi] biçimleri de cabası! **G. Karaağaç'ın makalesi bu sorunu çözmektedir.**
EYun. *oksy*'yi ET'deki **ekşig**'e ödünçlemek için **o**'yu **e**; **s**'yi **ş**; **y**'yi **i** yapacaksın, sonra da sonuna (sözcüğün Yunanca olduğu anlaşılmasın diye) bir de **-g** koyacaksın. Olacak şey mi?!

ekşi-¹['Ekşimek'
< Uyg. (*İKPÖ*, 140): ***äkşi-***
['K]ŞY- < ***eşki-***
[K. ***äkşig***; CC. ***äxşi***; WB.'da (Osm., Krm.) ***äkşi-***]
An.ağl.: ***eğşi, eğşili, eyşi*** (*DS.V*, 1688); ***ekşimek, ekşimik, eğşimik, ekşimük*** (s. 1699)

EK(>ğ, y)**Şİ**+*Lİ/+ME(>i, ü)K*

ekşi-²[(hlk.) 'Surat asmak'
An.ağl.: ***ekşime, ekşitme*** 'hoşnutsuzluk' (*DS.V*, 1699)
Bk. **ekşi**

ekşimik (hlk.) 'Kaynatılmış ayran ya da kesilmiş sütten yapılan kesmik ya da çökelek'
< ***ekşi+me***[i,ü]+***k***
Bk. **ekşi**
An.ağl.: ***ekşimik, ekşimek, ekşimük*** (*DS.V*, 1699)

ekşimtırak 'Az ekşi'
< ***ekşi+mti+rak***

ekşitme (hlk.) 'Yüzü gülmez insan'
< ***ekşi+t-me***.bk, **ekşi-²**

ekti (hlk.) '1.Her yiyeceği canı çeken; 2. asalak; 3. anası ölüp başka bir koyuna alıştırılan veya elle beslenen kuzu"
= OT. ****iktü*** (DLT)
Fakat, ***ekdi*** 'mezbaha' (DLT)
< ET. **** igiδ-*** 'beslemek'
(Eren: *TDES*, 132)
TT.: EKTİ+ (LİK)
An.ağl.: ***ekti, ehdi, ehti*** (*DS.V*, 1701)
~ ekdi 'uysal, uslu, evcil' (Trkm.)

eküge (hlk.) 'Su yollarının bölünme yeri'
< ET. (Uyg.) ***ékü*** 'mafsal'
(*EUTS*, 70)+***ge***

el¹ 'El, uzuv'
= ET. (Uyg., *İKPÖ*,144) ***elig, elg*** 'LKK-/ ''LK- / 'LYK
~ OT. ***elig*** (DLT): *oŋ el, saġ elig;sol elig* ; ***el ~ elig*** 'el' (KB)
< ***el (elg/elig)***
~ äl (Az., Uyg.)
el (Trkm.)
= *kol* (Kzk., Kırg., Uyg.)
kul (Bşk., TatK.)

el² 'Yabancı'
= ET. ***él*** 'Ülke, memleket, vilâyet' (KT-VIII. yy.), 'yabancı ülke' (XIV. yy.)
< ***é:l***
An.ağl. : ***éllik*** 'yabancı' ; ***élliksiz*** 'ıssız, tenha' (*DS.V*, 1725)
~ el (Az.)
äl (Uyg.)
il (Bşk., TatK.)
īl (Trkm.)
= *ölkä* (Az., Bşk., Özb., Uyg., TatK.)
ölke (Kzk.)

el-[(hlk.) 'Ölmek'
< ***öl-*** [*ö->e- değişmesi*]

élan (hlk.) 'Yılan' (*DAO*, 171)
< ET., OT. ***yılan*** (DLT)
An.ağl.: ***ilan*** (Uşak)
~ çılan (Hak.)
cılan (Krç., Kzkk., TatK.)
śəlɛn, śəlɛn (Çuv.) [< Protobulgar. ***dilom***]

Y(> c, ç, ś)**I**(> ə, ɵ)**LA**(> ɛ)**N**

elcek (hlk.) 'Tırpanın elle tutulan yeri'
< ***el+cek***
An.ağl. : ***elcek, elçek, elecek*** (*DS.V*, 1704); ***elicek, elceg, elcik*** (s.1715)

EL+[*İ/E*]*C(~ç)E(>i)K(>g)*

elci¹ (hlk.) 'İnsana alışkın hayvan'
< ***el*** 'el'+***ci***
An.ağl.: ***elci, elcim, elcimek, elcimen, elcin*** (*DS.V*, 1705)

EL+*Cİ[+M/+MEK/+MEN/+N]*

elci² (hlk.) 'Pamuk üreticisine ırgat sağlayan ve ırgatbaşılığı yapan kimse' (*YKS*, 35)
< ***el*** 'yabancı, il'+***ci***

elçi 'Elçi, sefir'
< **** él+çi***
TT. : ELÇİ+ (LİK)
An.ağl.: ***elci, elçi, élçi,elçim,***

elçin (*DS.V*, 1705, 1706)
~ elçi (Az., Kırg., Özb.)
älçi (Uyg.)
elşi (Kzk.)
ilçi (TatK.)
īlçi (Trkm.)
ilsi(Bşk.)

E(>ä, i, ī)LÇ(>s, ş)İ

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *elci:* (*ALTK*, 65)

elçin-[(hlk.) 'Vurur gibi yapmak' (*TMES*, 86)

< el+çin-

eldiven 'Eldiven, ellik'

< Tü. ***el*** +Fars. +(t) *ivan*

[Farsçadaki **destivan** sözcüğündeki **dest** yerine Türkçe **el** kullanılmıştır. Krş. ***darağacı*** < Fars. ***dar*** 'ağaç' + Tü. ***ağaç+ı***]

OT'de: ***eliglik*** 'eldiven, elcik' (DLT)
An.ağl.: ***ellik, elcek, elcik, elcimek, elçek, elçorabı, eldivan, elduvan, eldüğan, elecek, ellih, ellik çorabı, enlik, ennik*** (*DS.V*, 1723)

EL+*LİK/+LİH*
+CEK/+CİK/+ÇEK
+Cİ+MEK
+ECEK
+DİVAN/+DUVAN/+DÜĞAN
EN(<L)+*LİK/NİK*

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ildivān*; (Sur.) *eldivān* ; (Yem.) *eldivanāt* (*AL TK*, 65)

éle (hlk.) 'Öyle' (*DAO*, 160)

< öyle

~ éle (Az.) (*AHYÖ*, 486)

ele-['Elemek'

< OT. ***elge-*** (DLT)

[Orta hecedeki **-g-** Batı grubu Türk şivelerinde düşmüştür.]

TT.: ELE- (ME/NME/N-/NTİ/ ŞTİREL/ŞTİRİ/ŞTİRİCİ/ŞTİRİ CİLİK/ ŞTİRİLME/ ŞTİRİL-/ ŞTİRME/ŞTİRME/ŞTİRMECİ/ ŞTİRMELİ/ŞTİRMEN)

~ älä- (Az.)
elä- (Özb.)
ele- (Kzk., Trkm.)
elöö (Kırg.)
ilä- (Bşk., TatK.)
ägli- (Uyg.)

elebaşı 'Elebaşı; oyun başı; bir işi düzenleyen kişi'

< el+başı [/-e-/ türemedir]

TT.: ELEBAŞI+ (LIK)
An.ağl.: ***elbaş, elbaşı*** (*DS.V*, 1702)

êleg (Zaza), bk. **yelek**

Tü. ***yelek*** > **Zaza.** *êleg* (*ZTS*, 113); **Kürt.** *éleg, élek* (*KTS*, 87; *DAO*, 171)

elek 'Elek'

< elge-k

TT.: ELEK+ (Çİ/ÇİLİK)
An.ağl.: ***eleh, eleyman, elemen, eliman*** (*DS.V*, 1709, 1710)
~ äläk (Az.)
elek (Kzk., Kırg., Trkm.)
eläk (Özb.)
iläk (Bşk., TatK.)
ägläk (Uyg.)

E(>ä, i)LE(>ä)K

~ Moğ. ***el-geg*** (*KWb.* 119)
Eren (*TDES* 132): YOK

-elek 'Fiilden ad yapan ek'
çök-elek, göbelek 'ayrandan yapılmış yağsız peynir'

elekle-[(hlk.) 'Dolanmak, çok gezmek' (*TMES*, 86)

< el+e-k+le-

elemye (hlk.) 'İplik sarılan çıkrık'

< *el+e-me

An.ağl.: ***elemit, elembe, eleme, elemiye, elemle, elemli, elemliğe, elemne, elemüt, elemya*** (*DS.V*, 1710)

EL+E-M[b/iy/l/liğ/n]E

Eren (*TDES*, 132): '*Rumcadan alındığı anlaşılıyor.*' diyor, ama nedenini ve Rumca biçimini açıklamıyor. Fakat, '***Ancak, Türkçede***

kullanılan biçimlerle Rumca karşılıklar arasındaki bağlantı ses bakımından açıklanmaya muhtaçtır.' diyerek, ilk söylediği sözle ters düşüyor.

elen-['Elenmek'

< *elgen-* < * ***elge-n-***

elenti (hlk.) 'Arpa, buğday ve benzerlerinin kalburdan geçirilmiş kısmı'

< ***ele-n-ti***

An.ağl.: ***elenti, elemük, elenik, elentü*** (*DS.V*, 1710)

élese (hlk.) 'Öyleyse' (*DAO*, 160)

< ***öyle i-se***

elet-[(hlk.) 'İletmek, götürmek'

< OT. ***ilet-*** (DLT)

An.ağl. : ***eletmek, eletivermek, eltmek*** (*DS.V*, 1712; *TMES*, 86)

elgün (hlk.) 'Başkalar, başkaları'

< ***el kün*** 'halk.'/ ***kün*** 'halk'

[ET. ***kün*** 'halk' sözcüğü ***el kün*** ikilemesinde görülür. Bu ikileme bugün TT'nde *el gün* 'başkalar, başkaları' biçiminde yaşamaktadır. *el-e gün-e karşı, elgünle eğlenmek*, vb. gibi. Clauson'un *el kün* söz öbeğinin ikileme olmayıp *el* sözcüğünün *-gün* ekli topluluk biçimi olduğu yolundaki görüşü de doğru değildir. (T. Tekin, *Mak.II*, 474)]

elik (hlk.) 'Dağ keçisi, karaca'

< ET. ***elik*** ~ eski Kpç. ***elik***

An.ağl.: ***elik keçi, eliyh geçisi*** (*DS.V*, 1717)

~ elik (Kzk., Kırgh., Alt., Şor, Tel., Tuva)

elim (hlk.) 'Ölüm' (*TMES*, 86)

< ***öl-(ü)m*** [*ö->e- değişmesi*]

eliş-[(hlk.) 'Sataşmak, takılmak' (*TMES*, 87)

< ***el+le-ş-***

elleme (hlk.) 'Taze incir' (*TMES*, 86)

< ***el+le-me***

elleş-['Elleşmek'

< OT. ***elig+le-ş-*** (KB)

TT. : ELLEŞ-(ME)

elli[1] 'Eli olan'

< ***el+li*** < ***elig+lig***

elli[2] 'Sayıda elli, 50'

= ET. ***(ä)l(i)g*** (Eleges, 2)

~ ***elig*** ~ ***ellig*** (DLT) ; ***elig*** (KB)

< ****elig***

TT.: ELLİ+ (LİK/NCİ/ŞER)

~ elli (Trkm., Blk., Nog., KKlp. Sal.)

elig (Kumd.)

elik (Kırg.)

eliw (KKlp.)

ellik (Kırg., Tar., Özb.)

elü (Kırg.) [< Menges, 94: ******ällig* **YANLIŞ.** < ET. (KT, Uyg.) *älig*]

elüv (Kzk.)

älli (Az.)

ällik (Uyg.)

illĕ (TatK., Bşk.)

illik (Türkî)

ölü (Tel.)

allă (Çuv.)/ älü (Volga Blg.)

E(>ä, i)LLİ[+K]
ELİK(>g, w)
E(>ö)LÜ
ELÜV

ellik 'Eldiven '

< OT. ***elig+lik*** (DLT)

Krş. **eldiven**

ellisekiz (hlk.) 'Küfür olarak kullanılan bir söz' (*YKS*, 37)

< ***elli+sekiz***

elma 'Elma'

= ET., OT. ***alma*** ~ ***almıla***

(DLT) < * ***al+mıla***

Tü. ***almıla*** > **Moğ.** *alima*; **Mac.** *alma*

TT.: ELMA+ (BAŞ/CIK/LIK)

~ alma (Trkm., Az., TatK., Bşk. Nog., Kzk., KKlp., Kırg. Tar.)

alumla (Hlç.) < *almıla*

ålma (Özb.)

ulma (Çuv.)

yıváś ulmi (Çuv.)

A(>e, u, å)L[U]M[L]A(>i)

Nişanyan(*SS*,126): *Muhtemelen Hint-Avrupa kökenli bir kelimedir.Karş.***HAv.abel-** (elma) + ***EYun. mēlon*** (meyve, elma).

NOT : XI. yüzyılda Türkçede yaşayan **alma** ve **almıla** sözcüklerinin ödünç olması bir teoriden öteye gidemez. Türklerde yer adı **Almatı** (Doğu Türkistan'da Uygur döneminde ve Kazakistan'da) ve **Elmalı** (Anadolu'da) biçimlerinde yaygındır. **Abel**'in **elma** olmasını fonetik ve morfolojik bakımlardan açıklamak gerekir.

Brockelmann (*OGM* 12.§): **almıla** > (haploloji yolu ile) **alma**

Munkácsi (*KSz* 6:376): < Hint-Avrupa dillerinden alıntı

Ramstedt (*SKE* 135): OT. **almıla** biçiminden yola çıkarak ***lim** biçimiyle birleştirir.

Eren (*TDES*, 133): '*Kökenini bilmiyoruz*' diyerek görüş belirtmez.

elmacık 'Elmacık (kemiği)'

< ***elma+cık***

~ almacıg (*sümüyü*) (Az.)
bit alması (TatK.)
bit almahı (Bşk.)
= *bet süyegi* (Kzk.)
bet söök (Kırg.)
çekge süŋki (Trkm.)
mäŋiz (Uyg.)

el sıkış-['Tokalaşmak'

< ***el sık-(ı)ş-***

~ äl sıhma (Az.)
el gısışma (Trkm.)
= *kol alısuv* (Kzk.)
kol karmaşū (Kırg.)
kol kısişiş (Özb.)
kol kısış (Uyg.)
kul kısışıv (Bşk.)
kul kısışu (TatK.)

elti 'Erkek kardeşin karısı'

< ***il+ti*** < OT. ***él** 'iki bey arasında barışıklık' (DLT)

TT.: ELTİ+ (LİK)

An.ağl.: ***elti*** '1. erkeğin iki karısının birbirine nisbetle aldığı ad, kuma, ortak; 2. görümce' (*DS.V*, 1728)

~ elti (Az., Trkm.)
= *yiŋgäsäy* (Bşk.)
çiŋgäçäy (TatK.)
yängä (Uyg.)
abısın (Kzk., Kırg.)

Eren (TDES 134): < ?

Nişanyan (*SS*, 126): **elti** ~ ***ET.?*** *élti* hanım, erkek kardeşin karısı (XIV)

-elti 'Fiilden ad yapan ek'

< ***-el-ti***

çökelti 'dibe çöken madde'

em[1] 'İlâç, merhem'

= ET., OT. ***em*** (DLT); ***emçi*** 'eczacı, ilâç yapan' ~ ***em sem*** 'ilâç'

Uyg. ***ämlämäk*** 'tedavi etmek' (*EUTS*, 72 > Moğ. *ämnäx, ämnä / KWb.* 121)

< ***em***

An.ağl.: ***em, emçe, emsem*** 'ilâç' (*DS.V*, 1729) ; ***em*** (*DAO*, 161)

em ol- 'nimetten sayılmak, değerli bir şey yerine geçmek' (*TMES*, 88)

~ em (Trkm., Nog., Kzk., KKlp., Kırg., Alt., Şor., Soy., Küer. Tuv.)
im (TatK., Bşk., Hak., Çuv.)
im śam (Çuv.)

Tü.> **Moğ.** *em* (Şçerbak: *JaS* 114/127; Doerfer: *TMEN* 665)

em[2], bk. **yem**

Tü. ***yem*** > **Zaza.** *êm* (*ZTS*, 113); *êm dayiş, êm kerdış* ,yemlemek' ; **Kürt.** *ém* (*FKT*, 42; *KTS*, 88: *émdan* 'yemlik'); *émlık* 'yemlik'

em-['Emmek'

< ET. ***em-***

ämiz- 'emzirmek' (*EUTS*, 71)
em- → *-zir-, -dir-, -iş-, -zik* ;
Kırg.-*çek* 'meme'; DLT: *emig(k)* 'meme'

TT.:EM-(DİRME/İŞ/ME/MEÇ)

emcek (hlk.) 'Meme'

Krş. **emig**
Kıpçak ağızları ve Özb. : ***emçek***
XIII.yy.öncesi : ***emig*** (*emigdeş*) ;
XIX-XX.yy.: ***emçek*** (*emçektaş*)

< ***em-cek***

An.ağl. : ***emcek, emcik, emecen, emicek, emicik, emme*** (*DS.V*, 1730)

~ äm- (Az., Uyg.)
em- (Trkm., Bşk., Özb., Kırg., Kzk.)
emis- 'çocuğu emzirmek' (Alt./*ATS*, 80) < *em-is-*
emiskek 'meme' (Alt.)
im- (Bşk., TatK.)

E(> ä, i)M-

emdirme 'Emmesini sağlamak'
< ***em-dir-me***

emeç[1] (hlk.) 'Hedef'
< OT. ***emeçlemek ~ amaçlamak*** 'hedef almak' (DLT)
< ****a(/e)ma(/e)ç***

emeç[2] (hlk.) 'Henüz memeden kesilmemiş buzağı'
< ***em-(e)ç***

emeç[3] 'Su ve kara yosunlarının, kökü andıran tutunma organı'
< ***em-(e)ç***

emeg (hlk.) 'Yemek'
< ET, OT. ***yemek*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *émeg* (*DAO*, 171)

emek 'Emek'
= ET. ***ämgäk*** 'ızdırap, acı, zahmet' (*EUTS*, 70: ***ämgäklig, ämgäksiz, ämgänmäk, ämgätmäk, ämgätmäksiz***)
~ OT. ***emgek*** (DLT)
< ****emge-***'emek, zahmet ve sıkıntı çekmek' + ***-k***

[< ?* ***em*** 'ilâç'+ ***ge-*** (**em**, ilâcın acılığından kinâye.)]

KB.: ***emgek*** (< ***emge-k***)
TT.:EMEK+(Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-/Lİ/LİLİK/SİZ/TAR/TARLIK)

Tü. > **Kürt.** *emeg* (*DAO*, 161)

~ emgek (Kırg.)
ämäk (Az.)
ämgäk (Uyg.)
eŋbek (Kzk.)

E(~ä)M(>Ŋ)+[*G*]EK

Eren (*TDES* 134): YOK

emekçi 'Emekçi, işçi'
< ***emgek+çi***

emekle-['Emeklemek'
< ***emek+le-***
< **** emge-k+le-***
An.ağl. : ***emeklemek*** 'yavaş yavaş yürümek' (*DS.V*, 1732)
~ imäklä- (Az.)
emäklä- (Özb.)
emekle- (Trkm.)
emgektöö (Kırg.)
eŋbektev (Kzk.)

E(>i)M(>ŋ)G(~b)E(>ä)K+L(~t)E-

emen (hlk.) 'Çukur, bağ çubuğu, ağaç veya sebze dikmek için açılan çukur'
< **** em-(e)n***
An.ağl. : ***emen, eben, emmen*** (*DS.V*, 1733)

EM(>b)[*M*]EN

emeni, bk. **yemeni**
< ***Yemen+î***

Tü. >Zaza. *emeni* 'ayakkabı' (*ZTS*, 103)

emik[1] 'Ağızlık'
= ET. **ämig ~ imig** 'meme' (*EUTS*, 71)
~ OT.***emig, emik*** 'meme' (DLT)
An.ağl.: ***emecen*** 'sigara ağızlığı' (*DS.V*, 1731) ; ***emecen, emicek*** 'ballıbaba çiçeği'

emik[2] 'İnsan beyni'
< OT. ***ümgük*** 'İmik, çocukların tepesinde bulunan yumuşak yer' (DLT)

emikdeş 'Süt kardeş', Krş. **emildeş**
= OT. ***emigdeş*** (DLT)
Hüsrev ve Şirin (**Kutb.** XIV. yy.): ***emügdeş***
< ***emig*** 'meme' [< ****em-ig***]+***deş***

Bu konuda bk. István Vásáry, 'The Institution of Farster-Brother (***emildäš*** and ***kökäldäš***) in Chingisid States'; *AOH* XXXVI, 1982, s. 549-562.
Tietze (*TETTL*): **emikdeş** < ET. ***emigdeş*** [< *emig+deş* 'ortaklıkeki']

emil-[< ***em-(i)l-***
TT.: EMİL- (ME)

emildeş 'Süt kardeş', Krş. **emikdeş** ve **kökeldeş**
Babür: ***emil*** 'meme'+***deş***
< ***emil*** 'meme' + ***daş***

[Altın Orda sahasında] [I. Vásáry, *AOH* XXXVI, 1982;Vásáry'e göre **emig** (/-**g**/'li biçim) yerine /-**l**/'li biçim **emil** tercih edilmiştir.] Ayrıca bk. Eren, *TD* 637, 30-32.

Clauson (*ED*) : ***emildeş*** diye okumuşsa da emigdeş diye düzeltmiştir.
Arat (*Baburname*) : < Çağ. ***imil, imel*** 'eyer' < Moğ. ***emegel*** (>***eme'***el)
emildeş 'hempa, arkadaş, eyerdaş' diye değerlendirmiştir.Pavet de Courteille ve Şeyh Süleyman Efendi de yanlış değerlendirmiştir.
Eren (*TD*, 637, s. 32): [Moğ. ***emegel*** > ***eme'el*** 'eyer' ile Çağ. ***emil*** 'meme' biçimlerinin birbiri ile ilişkisi olamaz.] der.

êmiş, bk. **yemiş**

Tü. ***yemiş*** > **Zaza.** *êmiş* (*ZTS*, 113)

emişik (hlk.) 'Süt kardeş'
< ***em-(i)ş-(i)k***
An.ağl.: ***emişik, emiş, emişig, emişme, emişüg, emişük, emüşüklü*** (*DS.V*, 1737)

EM-İ(>ü)Ş-İ(>ü)K(>g)+LÜ

emiştir-[(hlk.)'Emzirmek'(*DAO*,162)
< ***em-iş-tir-***

emle-[(hlk.) 'İlâç sürmek' (*YKS*, 37)
< ET. ***em*** 'ilâç'+***le-***

émlik (Kürt.), bk. **yemlik**
< **(y+)*ém+lik*** ~ Zaza : ***ém*** 'yem'

emlik kuzu (hlk.)'Süt emen, otlamaya gelmemiş, kırk günlük kuzu' (*DAO*, 162; *DS.V*, 1739)
< ***em-lik kuzu***

emzik 'Emzik'
< ET. ***emüz-*** 'emdirmek'
+ °***k***
An.ağl.: ***emze*** 'kardeş'; ***emzek*** 'biberon' (*DS.*V, 1742) ; ***emzik*** 'sigara ağızlığı' ;El-Idr. ***emzük***

EM-*Zİ*(>e, ü)*K*

~ emizek (Çağ.)
ämizäk (Uyg.)
emizik (Kzk.)
emizlik (Bşk.)
emzik (Trkm.)
ämzik (Az.)
emĭskek (Oyr., Tel.)
emĭzgek (Kzk.)
emçäk (Özb.)
imizlik (TatK.)
imiz,lik (Bşk.)

E(>ä, i)**M-*İ*(>ĭ)*Z*(>s)-[*G/K*]*E*(>*ä,i*)*K***
-*LİK*
EM-*ÇEK*

Tü. > **Ar.** (Ir.) *emzig* (*ALTK*, 65)

emzikli (hlk.) 'Süt çocuğu olan kadın' (*YKS*, 37)
< ***em-(i)z-ikli***

[Köktürkçede ***-igli.*** Bugün ***becer-ikli*** sözcüğünde de yaşıyor.]

emzir-['Emzirmek'
= ET. ***ém-iz-*** (*EUTS*, 71)+ ***-(i)r-***

ET (KT, Uyg.) ***ämiz-*** ; OT (DLT) ***emür-*** ~ ***emüz-***; ME. ***emdür-*** ; NF. ***emzür-*** ~ ***emdür-***

< ***em-°z-(i/ü)r-***
TT.: EMZİR-(İLME/İL-/ME/T-)
An.ağl. : ***emzüyhlenmeyh, emzikleme*** 'bulutların, yağmur yağacak biçimde olması' (*DS.V*, 1742)

~ ämizdir- (Az.)
ämgüz- (Uyg.)
emizüv (Kzk.)
emiz- (Özb.)
emizüü (Kırg.)
emçek emizüü (Kırg.)
imüzü (TatK.)
imiziv (Bşk.)
emdir- (Trkm.)

E(>i)M-*İ(~Ü)Z-*
-DİR-
-GÜZ-

Nişanyan (*SS*, 128) : **emzir[mek** < ***ET.*** *emüzmek* emdirmek (xı) < EM-
Eren (*TDES*, 134) : YOK

en[1] 'Abartma edatı'
< ET., OT. ***eŋ*** ~ ***ang***
TT.: *en parlak, en bilgili, en iyi, en olmayacak, en birinci* ..vb.

~ än (Az.)
eŋ (Kzk., Kırg.)
eng (Özb.)
äŋ (Uyg.)
iŋ (Bşk., TatK., Trkm.)

E(>ä, i)D[/NG]

Tü. > **Zaza.** *en* (*ZTS*, 102)

Arat (*ETŞ* 329, n.1) : 'Aslında kalın olan bu edatın, sonra ilki vb. sözler ile birlikte inceldiği düşünülmekte, fakat menşe ve manâsı hakkında henüz bir şey söylenememektedir.'

en[2] 'En, genişlik'
= ET, OT. ***én,***
DLT. ***i:n***
< ****é:n /ēn*** (T. Tekin)
~ en (Az., kzk., Kırg., Özb.)
än (Uyg.)
iŋ (Bşk., TatK.) [/ŋ/ aslî olmayıp, ikincildir.]
i:n (Trkm.)
ien (Yak.)
an (çuv.)

Ė:(>a, i:, ä, ie)N(>ŋ)

en[3] 'Koyun, keçi gibi hayvanların kulağını keserek, oyarak ya da delerek yapılan işaret'
= ET. ***en***
~ OT. (KB) : ***eŋ*** 'yüz, yanak'
< ***en(/ŋ)***
OT. **ene-** '(hayvanların kulağının bir parçasını keserek) işaretlemek; iğdiş etmek', bk. **ene-** krş. **an** 'iki tarla arasındaki sınır'; Anadolu ağl.: ***aŋ*** ~YUyg. ***aŋ***
An.ağl.: ***en, enek*** (*DS.V*, 1742) Fakat, Tat., Bşk., Kırg. **en** 'koyun,keçi gibi hayvanların hayası, yumurtası'

Tü.> Blg. ***en, jen***

Eren (*TDES* 134): < ?

endik (hlk.) 'Utangaç, sıkılgan'
= OT. ***endik*** 'şaşkın' (DLT)
< **** eng-*** 'şaşmak' (DLT)
An.ağl.: ***endik*** 'utangaç, sıkılgan' (Bayralar-Ant.; Eldirek *Fethiye-Mğ./*DS.V*, 1746)
endiklemek 'yoksuzluğun son derecesine varmak' (Kaleboynu * Saimbeyli-Ada.); ***endikmek*** '1.şaşırtmak ; 2. duraksamak, kararsız olmak ; 3. utanmak, sıkılmak' (s.1746)

ene-[1] ['İmlemek'
< OT. ****éne-*** 'kulaktan bir parça keserek imlemek'
An.ağl.: ***enemek, eneştürmek, enlemek, ennemek, en vurmak*** (*DS.V*, 1750)

ĖN[*N* /*L*]E-
ENE-*Ş-TÜR-*

ene-[2] ['Hadım etmek'
< ****en*** 'haya'+***e-***

enecek (hlk.) 'Merdiven'
< ***en-ecek*** [< * *in-* (DLT)]

eneç (hlk.) 'Sel yarıntısı'
< ***ene*** 'iki yamaç arasındaki düz ve verimli toprak parçası'
+ ***ç*** 'küçültme eki'

enek[1] 'Çene'
< ET., OT. ***engek*** 'avurt' (DLT) ~ eski Kpç. ***eŋek, enek***
< ****eŋ*** 'yanak'+***(e)k***
An.ağl.: ***eğek*** 'alt çene kemiği' Krş. ***eğek, egek, eğenk, eyengi, eyenk, eyink*** 'sabanın el ile tutulan ağaç kısmı, tutak' (*DS.V*, 1675) ; ***enk*** 'çene kemiklerinin birleştiği yer' (-Vn.;*Ahlat-Bt./*DS.V*, 1758) ~ ***en***

EĞ(/G > Y)E (>i)[*N*]K(>g+i)

~ ēk 'çene' (Kırg.)
eek 'çene' (Alt./*ATS*, 80: ***eek söök*** 'çene bölümü'
eyek (Kırg.)
eyek 'alt çene' (Ker.)
eŋek (Trkm.)
iyek (Nog.,KKlp., Kzk.,TatK)
yanax (Çuv.)

E(>i)D(~Y)EK
[*Y*]ANAX
E[*D*=ø]EK

Ē[ŋe=ø]K

Eren (*TDES*, 135): < ***eŋ+ -(e)k***
Nişanyan (*SS*, 128): YOK

enek² 'Enenmiş, burulmuş, erkekliği giderilmiş'

< ***ene-k***

enez ~ eneze (hlk.) 'cılız, zayıf, güçsüz'

[**iğ** 'hastalık' > ***iŋ+ez(e)*** > ***eŋ +ez(e)*** > ***enez(e)***]

An.ağl.: ***enez, eneze, iŋez, iŋeze*** 'cılız, zayıf, halsiz, hastalıktan yeni kalkmış' (*DS.*)

Eren (*TDES*, 135): < **iğ + (e)z(e)**
Fakat, Eren (*TD* 637, s. 26): 'Etimolojisi karışıktır', der.
Ayrıca bk. H. Eren, 'Anadolu Türkçesinde cılız kavramı', *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*, Budapest, 1976, s. 225-229.
Tietze (*TETTL*): < Rum. ***αχνός***
YANLIŞTIR.

engebe 'İnişli çıkışlı arazi'

< ***engeme ~ engime*** (Eren: *TDES*, 135)

Gülensoy: ***äng+im*** 'kısım, parça, ayrım' (*EUTS*, 72)+***e*** [> *engime* > *engebe*], Krş. OT. ***egme*** 'evin kemeri' (DLT)

TT.: ENGEBE+ (Lİ/LİK/SİZ)

An.ağl.: ***engim, eŋgiç, engim aşağı, éngime aşşaya*** 'bayır aşağı, yukardan aşağı' (*DS.V*, 1755); ***engeme, engebe,engene, engiş, enimeç, eniş, enişirek*** 'meyil, iniş; meyilli arazi; alçak yer' (s.1752)

engebe 'felâket';
engebe 'dere';
engebe 'bir tepenin yüzü'

Tietze (*Gr [1]* 218/70): < ***Rum.*** *έγκοπή*
Nişanyan (*SS*, 129): **engebe ~ *Yun.*** *engopí* = ***EYun.*** *enkopē* kırık, yarık, yar EN- + *koptein*, kop- vurmak, kırmak ~ ***HAvr.*** **kop-* vurmak, kırmak.
*Karş. Fa. kôften (dövmek, vurmak)

EYun. *koptein*:ENGEBE, KOFTİ, SEN-KOP.
Fa. *kôften*: KÖFTE, KÖFTEHOR, KÖS

Eren (*TDES*, 135), Tietze'nin yorumu için, '*tartışmaya açıktır*' der. Der ama, bu konu ile ilgili olarak hiç bir şey söylemez.

Demek ki ***engebe*** sözcüğü Rumca (Yunanca) ***enkopi*** ile ilgili değildir.

engeç (hlk.) 'Yengeç'

< ***eğin+geç***

Krş. **yengeç**

An.ağl.: ***engeç, eğingeç, elleŋgeç, erlengiç*** (*DS.V*, 1752)

engel 'Engel, mani'

< ET.,OT. ***én yer*** 'çukur yer' [> **enger* > *engel*]

TT. : ENGEL+ (LEME/LE-/LE NME/LEN-/LEYİŞ/Lİ/SİZ)

An.ağl.: ***engel*** '1. rakip; 2. kaba, karışık otlar, çalı çırpı' (*DS. V*, 1752)

~ ängäl (Az.)

Dankoff (*ALT D*, 2): < ***Erm. argel***
Eren (*TDES*, 135): < ***Fars.*** *angal*
Nişanyan (*SS*, 129): **engel ~ *Fa.*** *engel* düğme iliği, tuzak, tutan şey.
TS.I, s.458: < Tü.

Şimdi cevap verin bakalım! Bu sözcük hangi kökten: **argel** mi? **angal** mı? **engel** mi? **én yer** mi?

éngi, yengi (hlk.) 'Yeni' (*DAO*, 171)

< ET., OT. ***yangı, yengi*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *éngi* (*DAO*, 171)

engin¹ 'Çok geniş, uçsuz bucaksız'

< ET., OT. ***eng** 'şaşma' (DLT)+***gi-n***

An.ağl.: ***engin*** 'iyi, temiz, güzel, sağlam' (*DS.V*, 1755)

~ ängin (Az.)

engin² (hlk.) 'Değeri ve fiyatı düşük; alçak (yer).'

< ET., OT. ***én ~ in*** 'çukur' (DLT)+***gi-n***

An.ağl.: ***engin, eŋin*** 'alçak yer; geniş alan' (*DS.V*, 1755); ***engin*** 'bulutlu hava; yatık kumaş'

Eren (*TDES*, 135): **engin¹,²** YOK

engin³ (hlk.) 'Nezle'

< ***en-*** [< *in-*]+ ***-gi+n***

An.ağl.: ***engi, engin, enme*** (*DS. V,* 1753, 1755); ***engin olmak, engin enmek, engi olmak*** 'nezle olmak'

enik 'Kedi, köpek yavrusu'

= OT. ***enük*** 'hayvan yavrusu, arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları' (DLT)

< ***yenük*** [***yenü-*** 'yavrulamak, doğurmak'+ ***-k***]

An.ağl.: ***enik, encek, encik, ençek, enek, enig*** (*DS.V*, 1757); ***enik, enük*** (*DAO*, 163)

[*Y*+]EN[*C/Ç*]İ(~E, Ü)K(>g)

~ yenik (Gag.)(y+ ikincil bir sestir.)
enik (Soy.)
ançäk (Çuv.) < encik

= *küçük* (Az., Kırg., Özb., Uyg.)
küşik (Kzk.)
köçik (Trkm.)
kösök (Bşk.)
gücük (Trkm.)

enikle-['(Kedi, köpek, kurt) yavrulamak'

< ***enik+le-***

enişte 'Kız kardeş, teyze ve halanın kocası'

= Çağ. ***enişte*** (A. Pavet de Courteille, *DTO* 37)

< OT.****enüç*** 'göze inen perde' (DLT)+***te*** [> ***enüşte*** > ***enişte***]

Eren (*TDES*, 136): < ***Far.*** *ankīşta* 'a husbandman'

Nişanyan (*SS*,129): **enişte** ~? ***Fa.*** *engüşte* parmakla gösterilen, seçkin, zengin < *engüşt* parmak.

Tietze (TETTL): < Çağ.'dan geldiğini bildirmekle yetinir.

NOT: ***angoşt-a(-e)*** 'Dört kollu ağaçtan yapılan, harman savurmak için kullanılan alet' [***Ferheng-i Fârsî Mu'îm***, C.I, (8.baskı) 1371 (1992), s. 391.] sözcüğü de Farsçadır ama anlamı çok farklıdır.

Zaza ağızlarında da *engıştane, engıştani, engıştere, engıştırı* ' yüzük'; *engışta, engıştı* 'parmak' demek olup ***enişte*** ile ilgisi yoktur. (*ZTS*, 104)

~ *yeznä* (Az.)
jezde (Kzk.)
cezde (Kırg.)
cizni (tatK.)
cizna(y) (TatK.)
yiz,nä(y) (Bşk.)
hädisinin eri (Uyg.)

enlik (hlk.) '1.Boyacılıkta kullanılan bir çeşit ot; 2. yüze sürülen kırmızı boya'

= OT. ***englik*** 'kadınların yanaklarına sürdükleri allık' (DLT)

< ***eng+lik***

An.ağl.: ***enlik, enniyh*** (*DS.V*, 1759-1760)

ense 'Ense'

= ET. ***eŋse*** 'boynun arka tarafı'

~ änsä (Az.)
ensä (Özb.)
yeŋse (Trkm.)

[Y]EŊ(>n)SE(>ä)

= *yälkä* (Uyg.)
yelkä (Özb.)
yilkä (Bşk.)
cilkä (TatK.)
celke (Kırg.)
jelke (Kzk.)

ensele-['(argo) yakalamak'

< OT. ***eŋse+le-*** 'avucunu açarak vurmak' (DLT)

TT.: ENSELE-(ME/NME/LEN-)

An.ağl.: ***enselemek*** 'yatan koyunları kaldırıp otlağa sürmek' (*DS. V*, 1760); ***eŋseyüz*** 'dağ ve tepelerin arka tarafı' (s.1761)

ep+ 'Çok anlamı verir'

< OT. ***ep*** 'pekitme ve abartma edatı' (DLT)

epeğri, epeski, epey (<*ep+eyi*)...

An.ağl.: ***epeşkere*** 'açık, çok açık' (*DS.V*, 1762) (< *ep*+ Ar. *âşikâr*)

epçir-[(hlk.) 'Aksırmak' (*DS.V*, 1762)

< ***eç*** 'yansıma'+***kir-***

epey, epeyi 'Az denmeyecek kadar, oldukça, hayli'

< ***ep+eyi***

Tü.> **Zaza.** *epey, epey-i* (*ZTS*, 104)

epeyce 'Oldukça, bir hayli'

< ***ep+eyi+ce***

Tü. > **Zaza.** *epeyce* (*ZTS*, 104)

epmek (hlk.), bk. **ekmek**

Tü. > **Tn.Zaza.** *epmek* (*DAO*, 163)

An.ağl.: ***epbeyh, eppey*** (*DS.V*, 1762) < OT. *epmek* (DLT)

epri-['(giysi) Eskimek, dökülmek, yıpranmak; (yemiş) olgunlaşmak; erimek' → **erpi-**

< OT. ***obramak,opramak*** 'yıpramak' (DLT): ***oprak, opraş-opratmak***.

TT.: EPRİ- (ME)

An.ağl.: ***eprimek, ebrimek, ebrümek, epirmek, eprümek*** '1. bozulmak, eskiyip çürümek, peltelenmek; 2. Erimek' (*DS.V*, 1762)

EP(/B)Rİ(/ü)-
EPİR- [/ri/ > /ir/ göçüşmesi]

Eren (*TDES*, 137): YOK

Nişanyan (*SS*, 131): **epri[mek** (XVIII) = ***ET.*** *opramak* (XI)

er¹ 'Erkek, adam'

< ET., OT. ***er*** (DLT)

KB.: ***er+deş*** 'arkadaş', ***er+keç, er+ kek***

TT.: ER+(baş, başlık/bezi/dişi/GEN/LEŞ/GENLİK/SELİK/SELİKLİK/SİZ/SİZLİK/ suyu)

~ er (Kzk., Özb.)
är (Uyg.)
erkek (Kzk., Kırg., Trkm.)
erkäk (Özb.)
ir kişi (Bşk., TatK.)
ir-at (Bşk., TatK.)

er² 'Erken'

< ET. ***er*** < ****é:r***

~ ér (Az.)
i:r (Trkm.)
ir (Çuv.) (> Çer. *eŕ, irę*)

[NOT: Uyg.'daki *ür* 'uzun zaman, uzun süre' sözü 'erken' anlamından farklıdır.]

~ Moğ. (*KWb.* 126) ***erte*** ~ Man. ***erde***

Tü. > **Zaza.** *erey, erê* ‚geç'; *erey kewtış* ‚gecikmek' (*ZTS*, 105)

Eren (*TDES* 137): **er¹**, **er²** YOK

er-['Ulaşmak, varmak, erişmek; yetişmek; olmak, olgunlaşmak; anlamak'

< **** ēr-*** (T. Tekin)

~ Hlç ***i:er-***

erce (hlk.) 'Dişi köpek' (*DAO*, 163)

< ***er+ce***

erd (hlk.) 'Toprak, yeryüzü, tarla' (*DAO*, 164)

< OT. ***art*** 'sırt, dağ beli ve sırtı, sarp yar, yokuş; boyun, tepe' (DLT)

Tü. > Kürt. *erd* (*FKT*, 41)

erdem 'Fazilet, edep, hüner'

= ET., OT. ***érdem*** (DLT) ; ***ädrem*** ~ ***ädirem*** (*EUTS*, 69); ***(ä)rd(ä)m*** (Eleges, 6)

< ***er+de-m***

[**NOT**:*erdem*'in *er*'den geldiğini ilk olarak W. Thomsen yazar. (*Turcica*)]

TT.: ERDEM+ Lİ/LİLİK/SİZ/SİZLİK)

NOT: Az., Bşk., Kzkk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***erdem*** sözcüğü yok.

Tü. ***érdem*** > **Moğ.** *érdem* (*KWb.* 123); **Mançu.** *erdem*

Eren (*TDES*, 461): YOK

Nişanyan (*SS*, 131): **erdem** ***YT*** (1935) marifet, fazilet = ***ET.*** *erdem* edep, fazilet, hüner (VIII) < ER

Clauson (*ED*): **er** [Ancak ***+dem*** eki üzerinde durmamıştır.]

Clauson (*Turkish and Mongolian Studies*, London, 1962): ***+dem*** ekine ilişkin örnekler verir.

'ereba, bk. **araba**

Tü. ***araba*** > **Zaza.** *'ereba* (*ZTS*, 104)

erek ***YT.*** (1935) 'Gâye, amaç'

< ***er-ek***

TT.: EREK+(ÇİLİK/LİLİK/SEL)

eren¹ 'Ermiş kişi, evliyâ'

= ET. ***érén*** 'yiğit, asil kimse, kahraman' (*EUTS*, 73)

< ***ér+en*** (DLT)

MA: *eren* 'kişi, insan'

(*kız+an* > *kızan*, **oğl+an**> *oğul+an* gibi '*kural dışı çokluk eki*' ile kurulmuştur.)

eren² 'Ermiş, olgunlaşmış'

< ***er-en***

Erendiz 'Terazi yıldızı'

= OT. ***Erentüz*** (DLT)

ergen 'Bekâr, evli olmayan'

~ OT. (DLT) ***eriŋen***

< ET. ***erŋen***

TT. ERGEN+ (LEŞ-/LİK)

An.ağl.: ***ergen*** 'olgun' (*DS.V*, 1767)

ergenlik 'Ergenlik'

< ***er+gen+lik***

An.ağl.: ***ergencelik, ergençelik, ergenlik kabası, ergense, ergenselik, erğencelik*** 'evlenmemiş kız ya da erkeğin yüzünde ve boynunda çıkan sivilceler' (*DS. V*, 1768)

Eren (*TDES*, 136): YOK

Nişanyan (*SS*, 132): YOK

Ergenekon ,Efsanede geçen yer adı'

< ***ergene*** 'dağ kemeri'

+***kon*** 'çabuk geç' (*Şecere-i Türk*)

[**NOT**: D. Yıldırım'ın 2000 tarihinde yapılan Türk Dili Kurultayına sunduğu bilidiriye göre: < ***erkin+kün***]

ergi-['Ergimek'

< OT. ***ergürmek*** (< *ergü-r-* (> *erü-* > *eri-*])

TT.: ERGİ- (ME/GİMİŞ/TME/T-)

ergin 'Olgunlaşmış'

< ET. ***er-*** 'olgunlaşmak' +***-gin***

TT.: ERGİN+(LEME/LE-/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LİK)

An.ağl.: ***ergin*** 'çürümeye yüz tutmuş meyve' (*DS*.V, 1768)

eri-['Erimek'

= ET. ***ergü-*** [> ***erü-*** > ***eri-***] ~ Uyg. ***ür-güz-*** 'ettirgen çatı'; ***yirü-*** ~ ***irü-, iri-*** 'çürümek, bozulmak'

~ OT. (DLT) ***ärü-, äri-; ärgür-, ärüt-; iri-*** 'çürümek,bozulmak'

< AT. ****i:rü-*** ~ ****i:ri-***

Bk. **irin**

TT.: ERİ- (GEN/TEN/T-/YİK/YİŞ)

An.ağl.: ***erintü*** 'kar suyu' (*DS. V*, 1771) (< *eri-nti*)

~ äri- (Az.)

eri- (Özb., Uyg.)

ere- (Trkm.)

erü- (Kzk.)

erü- (Kırg.)

iri- (Bşk., Tuv., Hak.)

irin 'çürük' (Hak.)

irikte- 'çürümek' (Hak.)

irü- (TatK.)

ir- (Yak.) < * *är-* < * *ärgär-*

E(>ä, i)**Rİ**(> e, ü)-

erik 'Erik ; kayısı'

= ET, OT. ***erük*** 'şeftali, kayısı, erik gibi meyvelerin genel adı' (DLT)

DLT: *sarıg erük*= kayısı, zerdali

kara erük= erik

tülüg erük= şeftali

Ayrıca bk. (DLT) *erik* = 'erimiş', 'yüğrük'

< ***er-(ü)k***

An.ağl.: ***erug, erük, eruk, eriyh*** (*DS.V*, 1778)

eril ***YT.*** 'Dişi; müzekker'

< ***er+(i)l***

TT.: ERİL+ (LİK)

erim¹ 'Bir şeyin ulaşabileceği uzaklık, menzil'

< ***er-(i)m***

An.ağl.: ***erim*** 'sevgi' (*DS.V*, 1769)

erim² 'İyi bir şeye işaret olan durum'

< ***er-(i)m***

erimcak (hlk.) 'Örümcek' (*TMES*, 91), bk. **örümcek**

erin-['Üşenmek'

= Uyg. erin- ~ yerin- 'üşenmek, tembellik etmek, ihmal etmek'

~ OT. ***erin-*** (DLT)
~ ***irin-*** (KB); ET. ***ermegü*** 'tembel'
< ****ērin-*** < ****ēr-***

ET. ****ere-***, ****eri-*** + ***-m+e –gü***. (Arat, *ETŞ* 404)

Krş. ET. ***irin-*** ~ ***yirin-*** '1.kızmak, öfkelenmek; 2. bedbaht olmak'
< **** ēr-*** 'sıkılmak' + ***-in-***
An.ağl.: ***erin-*** 'üşenmek' (Uşak; *DS.V*, 1770)
~ i:r- 'üşenmek, bıkmak, usanmak' (Trkm.) < **** ēr-***

erinti¹ (hlk.) 'Üzüntü, tasa'
< ***erin-ti***

erinti² (hlk.) 'Eritilmiş yağın süzüldükten sonra kalan kısmı, tortu'
< ***eri-nti***, bk. **eri-**

eriş '(dokuma tezgâhında) çözgü'
= ET., OT. ***arış*** 'dokumanın tezgâha sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri' (DLT)
< ***arış-*** 'eriş argaç' (DLT)
An.ağl.: ***eriş*** 'arış, boy ipliği'; ***eriş*** 'araba oku' (*DS.V*, 1771)

eriş-['1. Varmak, ulaşmak; 2. belirli bir olgunluk durumuna varmak'
< ET. ***ér-(i)ş-***
TT.: ERİŞ-(İL-/İLME/İM/KİN/KİN-/LİK/METİR-/TİRME)
~ eriş- (Özb., Uyg.)
iriş- (TatK., Bşk.)
= *yet-* (Özb., Trkm.)
yät- (Uyg.)
yetiş- (Az.)
cet- (Kırg.)
jet- (Kzk.)

Tü.> Kürt. *ériş* 'hücum, saldırı' (*FKT*, 43)

erişkin (hlk.) 'Yetişkin, evlenme çağına gelmiş'
< ***er-(i)ş-kin***
An.ağl.: ***erişgin, erişik*** (*DS.V*, 1772)

eriştir-['Erişmesini sağlamak'
< ***er-(i)ş-tir-***
TT.: ERİŞTİR- (ME)
An.ağl.: ***eriştirmek*** (*DS.V*, 1773)

erit-['Eritmek'
= OT. ***erit-*** ~ ***erüt-*** (DLT)
EUyg. ***érgüz-*** ~ ***érgüs-*** ~ ***érgür-*** (*EUTS*, 74); OT. ***ärgür-*** < ***ärü-, äri-***
< ***erü-t-*** [-t- ettirgen çatı]
TT.: ERİT- (EN/İCİ/İLME/İL-/İŞ/ME)
An.ağl.: ***eritmek*** 'sindirmek' (*DS.V*, 1773)
~ ir- (Yak.) < ****är-, iriär-***
< ****ärgär-***

eriyik 'Erimiş halde'
= OT. ***erik*** 'erimiş' (DLT)
< ***eri-*** < ****ergü-***

erk 'Güç, kuvvet'
= ET, OT. ***erk*** (DLT, KB)
< ***er+k***
An.ağl.: ***erk*** '1.sözü, nazı geçme, etkisi olma; 2. güçlük, yük ; 4.çevresi yüksek kayalık ve taşlık arazi' (*DS.V*, 1773)
~ ärik (Çağ.)
erik (Kzk.)
ırek (TatK., Tar.)
(Tü. > Mac. *erő*)
~ Moğ. ***erke*** (*KWb.* 125)
Eren (*TDES* 137): YOK

erke ***YT.*** '1.Enerji; 2. başarma gücü'
< **** erk+e***
An.ağl.: ***erke*** 'fazla nazlı ve serbest büyütülmüş çocuk' (*DS.V*, 1773)
Eren (*TDES*, 136): YOK
Nişanyan (*SS*, 132): YOK

erkeç 'Erkeç, teke'
= OT. ***erkeç*** 'erkek, genç teke' (DLT,KB); eski Kpç. ***erkeç, irkeç***
< ***i(/e)r(i)k*** 'koç'+***(e)ç*** 'küçültme eki'
TT.: ERKEÇ(sakalı)
An.ağl.: ***erkeç, ergeç, erkeş*** (*DS.V*, 1773); ***erkeç*** 'iki yaşında erkek keçi' (Şavak/*DAO*, 164)

E(>i)RK(>g)+EÇ(>ş)

~ Kırg. ***erkeç*** 'önde giden erkek

keçi' ['iğdiş edilmiş koç ya da erkeçe **bıçmal** denir.]; ***irk*** (~***irik***) 'üç yaşında enenmiş koç' (*KS.I*); Trkm. ***erkeç***
~ irik (Tel., Sag., Kırg.)
irk (Kırg.)
irt (Tuv.) (< *irk*)

Tü. **irk** (~ **irik**) > **Mac.** *ürü* (Ligeti: *TörK* 79)

Eren (*TDES* 137): **irk** (~**irik**) 'koç' + **-(e)ç** 'küçültme eki'

erkek 'Erkek'
= OT. ***erkek*** (DLT)
< ***irk** 'koç' (M. Erdal, s.41)
+(e)k

[***är+käk*** biçimi YANLIŞTIR. M. Erdal'a göre: ET. **irkäk** sözcüğünün OT. metinlerde /**ä**/ ile **ärkäk** biçiminde yazılması bu sözcüğün ilk hecesindeki benzerlik nedeniyle *'adam, erkek'* anlamındaki **är** sözcüğü ile karıştırılmış olmasıdır.]

T. Tekin'in görüşü için bk. *Mak.II,* 416

TT.: ERKEK+(ÇE/ÇİL/LEN/LENME/LEŞ/LEŞME/Lİ/LİK/Sİ/SİZ)
An.ağl.: ***ärkäk*** 'iki yaşında koç'
~ erkek (Kzk., Kırg., Trkm.)
erkäk (Özb.)
ärkäk 'iki yaşınsa koç' (Az.)
här 'adam, koca'/***hirkäk*** 'erkek' (Hlç.)
ärkäk (Uyg.)
irkäk (Bşk., TatK.)
ir kişi (Bşk., TatK.)
ir-at (Bşk.)
er (Kzk., Özb.)
är 'koca'/ ***irkäx*** 'hayvanlar için (erkek)' (Uyg.)
iräx 'erkek' < *ärkäk*< *är* 'adam'

[H]E(>ä, i)R+*K+E(>ä)K(x)*

Eren (*TDES,* 138): YOK

erkeklen-['Erkeklenmek'
= OT. ***erkeklen-*** ~ ***irkeklen-*** (DLT)
< ***e(/i)r+k+ek+le-n-***
TT.: ERKEK+ (ÇE/ÇİL/LEN ME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/Lİ/ LİK/Sİ/SİZ)

erken 'Erken'
= OT. ***erken*** (DLT), krş. **er**[1]
< ***é:r (+ken)*** (T. Tekin)
TT.: ERKEN+ (CE/Cİ/DEN)
~ i:r (Trkm.)
ėr (Har.)
erte (Kzk., Kırg.)
ertä (Özb.)
ärtä (Uyg.)
erkän (Az.)
tanda erten (Kumd.)
irtük (Bşk., TatK.)
irtän irtük (Bşk., TatK.)

E(<İ:)R+*TE/+TEN/+TÜK/+KEN*

Eren (*TDES* 138): YOK

Nişanyan (*SS,* 132): **erken** = ? ***ET.*** *terkin* (xı) < *terk* çabukluk, hızlılık.

NOT: OT (*DLT*)'te ***erken*** sözcüğü var ve bugünkü anlamda kullanılmış. Fakat, **terkin** sözcüğünün iki anlamı var: 1. toplu olan, toplanmış olan her şey; 2. tez, çabuk".
Demek ki, Nişanyan'ın savı yanlış.

erkin 'Hür, serbest'
< ***erk+(i)n***
TT.: ERKİN+(Cİ/CİLİK/LİK)
~ erkin (Kırg., Özb.)
ärkin (Uyg.)
erikti (Kzk.)
irikli (Bşk., TatK.)

E(>ä, i)R[İ]K+*İN*
+Lİ
+Tİ

erlik 'Erkeklik'
= OT. ***erlik*** (DLT, KB)
< ***er+lik***

erpi-['Yıpranmak, bozulmak, harab olmak' [*TS.I,* s.464: YOK]
= OT. (DLT) ***erpä-*** 'to spoil, ruin, destroyed'= Moğ. ***nerme-, nerbe-*** 'to torment, depress, dispirit, aggravate (harm, evil); to irritate (a wound)', Khal.

nerve- id.
(T. Tekin, *Mak.I*, 212)
< op(/b)ra-
→ epri-

erse-[(hlk.) 'Erkek istemek'
< ***er+se-***

ersek 'Erkek isteyen kadın'
= OT. ***ersek*** 'ortaya düşmüş azgın kadın' (DLT)
< er+se-k

ersele-[(hlk.) 'Örselemek' (*TMES*, 90), bk. **örsele-[**

erselik 'Er dişi'
= OT. ***arsalık*** 'hem erkekliği hem dişiliği olan bir hayvan, aslık' (DLT)
< *er+se-l+ik

ersin 'An iron tool used to scrape dried pieces of dough from the trough'
(*TS VI*, 305) (T. Tekin, *Mak.I*, 11)
< er+si-n
(*TS.I*, s. 464 : YOK)
EAT. ***ärsin, ärsün, ärşün***
An.ağl.: ***ärsin*** < **är-si-n*

erte 'Erte, ertesi'
= ET., OT. ***érte*** (DLT)
< ér+te

Krş. ****ert-*** 'geçmek' (DLT)
+-e; irt- 'devam etmek, sürmek'

EUyg. ***irtä, irtäkä, irtäki*** ,yarınki', ***irtäkün*** 'sabah, yarın, erte' (*EUTS*, 98)
< *ēr+tä
[+tän/+teŋ/+teŋgi/+tägä]
TT.: ERTE+(LE/LEME/LENİŞ/LEN-/LENME/LEYİŞ/Sİ)

Tü.> **Laz.** *ordo* (*LTS*, 290)

An.ağl.: ***otesi g'úni*** (< *ertesi günü*), ***ortesi g'ún*** (Rize/*RİA*)
~ ertä (Özb.)
er 'erken' (Az.)
yertä 'erken(den)' (Özb./Kıpç.)
< **ērtä*
yertän 'yarın' (Özb.)
< **ēr+tän*
ärtä (Uyg.)
erteŋ (Kzk., Kırg.)
erteŋgi kün (Kzk.)
irtägä (Bşk., TatK.)
irtük (Bşk.,TatK.)
irtän irtük (Bşk., TatK.)
i:r 'erken' (Trkm.)
erkän (Az.)

[Y]**E**(>i,i:,ä)**R+TE**(>ä,i)+*[D/N]+Gİ*
+GE
+R

~ Moğ. ***erte***
Eren (*TDES*, 138): YOK

S. Nişanyan (*SS*,132) : **erte** < *ert-* geçmek
T. Tekin, *Mak.I*, 321: < ****ēr+tä***

ertele-['Başka bir zamana bırakmak, tehir etmek'
= OT. ***értele-*** (DLT)
< *ēr+te+le-
DLT: **ertik** 'işlek yol' < *ert-(i)k*
ertiş- 'geçmekte yarış etmek' < *ert-(i)ş-*
ertür- 'vazgeçmek, bağışlamak; geçirmek'

NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb. TatK., Trkm., Uyg. Türk şivelerinde ***ertele-*** fiili yok.

Eren (*TDES*, 138): YOK
Nişanyan (*SS*, 132): YOK

es 'Bellek, hafıza, hatır'
= ET. (Yenisey): ***ēsnä-*** 'hatırlamak'
< * ēs
TT.: ES+ (ELE- 'kandırmak'/EME 'mantık')
An.ağl.: ***esem*** 'sağlam', ***eseme*** 'mantık', ***eser*** 'sara', ***eserli, eserik, eserük, esedrüklü, esirek, esirik*** 'delişmen, deli' (*DS.V*, 1780); ***esrü-*** 'sarhoş olmak'; ***esrük*** 'sarhoş'

ES+*EM/+EM+E*
+ER/ER+Lİ/ER+İK/+ER+Ü
+E[D 'ikincil ses']*R+ÜK+LÜ*
+İR+EK/+İR+İK

~ ēsle- (Trkm.) 'hatırlamak'
yäs 'hatıra, hatır, bellek' (Özb./Kıpç.) < **ä:s*

es-['Esmek'

< OT. ***es-*** (DLT)
~ äs- (Az., Uyg.)
es- (Kzk., Özb.)
is- (Bşk., TatK.)
ös- (Trkm.)

E(>ä, i, ö)S-

= *cel cürü* (Kırg.)
ör- (TatK.)
yälpü- (Uyg.)

esel-[(hlk.) 'İrileşmek, serpilmek, boylanmak, yetişmek, büyümek'
< ET. ***esil-*** 'uzamak' [< ***es-*** 'germek']
An.ağl.:***eselmek, esenmek*** (*DS. V*, 1778)

esem (hlk.) 'Sağlam' → **es**

< esen (< eseŋü)

eseme (hlk.) 'Mantık' → **es**

esen¹ 'Sağ, salim, selâmet'
= OT. ***esen*** (DLT)
~ Uyg. ***esän*** ~ ***asan*** ~ (***äsän*** ?)
'YS'N / ''S'N 'sağlık, esen, iyi' (*İKPÖ*, 146); Uyg. ***äsäŋü*** 'sağlık, iyi sağlık', äsän 'sağlıklı' (T. Tekin, *Mak.I*, 88)

< esen [< *eseŋü*]

An.ağl.: ***esem*** 'sağlam, sağlığı yerinde olan (kimse)' (*DS.V*, 1779); ***esenle-, esenleş-*** (s.1779)
~ esen (Kzk., Kırg., Trkm.)
esän (Uyg.)
esân (Özb.)
isän-sav (TatK.)
isän-hav (Bşk.)
ätäŋŋä 'safely, safe' (Yak.)
< ***äsängü*** < *äsän-gü*
(Bk. Uyg. *äsäŋü*)

E(>i)SE(> ä, å)N

Tü.> **Moğ.** ***esen*** (*KWb.* 128)
Eren (*TDES*, 138): YOK
Nişanyan (*SS*, 133): **esen** salim, dingin (ıx) ~ ***Fa.*** *āsān* kolay, rahat, dingin < *āsūden, āsāy-* dinlenmek, istirahat etmek → ASAYİŞ **YANLIŞTIR**.

esen² (hlk.) 'Rüzgâr'

< es-en

Bk. **esin¹**

An.ağl.: ***esen, eser, esgin, esgün, esi, esiş, eskin, esük*** (*DS.V*, 1779)

ES-*EN/-ER/-Gİ(~Ü)N/-İ/-İŞ/ -KİN/-ÜK*

esik(li) kesik(li) (hlk.) 'Engebeli' (*YKS*, 37)
< ***es-(i)k+li kes-(i)k+li***

esin¹ 'Rüzgâr'

< es-en

Bk. **esen²**

esin² ***YT*** (1935) 'İlham'
< * ***ēs*** 'akıl'

esinlen-['Bir şeyden ilham almak'

< ēs+in+le-n-

Bk. **es**

esinti 'Esinti'
= OT. ***esin*** (DLT)

< es-in+ti

esirge-['Esirgemek, korumak, himaye etmek'
= ET. ***isirgä-*** ~ ***ésirgé-*** (*EUTS*, 76, 99) ;
äsirkä- (*Mak.I*, 286)
~ OT. ***esirke-*** (DLT, KB)
CC.: ***esirgä-, essirgä-***
EAT.: ***äsirge-***

< äs+irKä- [*yad+ırga-* gibi]
[**-kA-** eki için krş.: Uyg. ***irinckä-*** < *irinç+kä-*, ***yarlıka-*** < *yarlıġ+ḳa-*]
TT.: ESİRGE-(ME/MEZLİK/NME /YİCİ/YİŞ)
~ yesirke- (Kzk., KKlp.)
< *äsirkä-*
< ***äsir²+kä**

eski 'Eski'
= ET, OT. ***äski*** (DLT)
Uyg., AH., IM., Tuhf.: ***äski***

< es-ki

TT. : ESKİ+ (CE/Cİ/CİLİK/LEŞME/LEŞ-/LİK/ME/MEK/TİLME/TİL-/TME/T-/YİŞ)
An.ağl. : ***esgi*** 'eski, bayat' (*DS. V*, 1781)
~ äski (Az., Uyg.)
eski (Kzk., Kırg.)
iski (Bşk., TatK.)

E(> ä, i)SKİ

= *boronğo* (Bşk.)
borınğı (TatK.)

Tü. > **Ar.** (Ir., Sur., Mıs., Yem.)
eski: (*ALTK*, 65)

eski- 'Eskimek'
= ET., OT. ***äskir-*** (*EUTS*, 77; DLT)
Çağ., Tuhf.: ***äskir-***
IM.: ***eski-***
< ***äski+r-***
~ eskir- (Kzk., Kırg., Özb.)
eskiri- (Uyg.)
eskil- (Az.) < * *äs-ki-l*
iskir- (Bşk., TatK.)
~ Moğ. ***ele-***

E(>i)SKİ+*R(>l)-İ-*

= *köhnäl-* (Az.)
köönörüü (Kırg.)
köner- (Kzk.)
koniri- (Uyg.)

eskötek (hlk.) 'Biçare kadın'
< ***eksi-k etek***
bk. **eksiketek**

esle-[(hlk.) 'Aldırış etmek, önem vermek'
< ****ēs+le-***
TT. : ESLE-(K)
An.ağl.: ***esle-, esleme-*** (*DS.V*, 1785)

eslek (hlk.) 'Söz tutan, yumuşak başlı' (*TMES*, 90)
< ***ēs+le-k***

esne-['Esnemek'
= ET, OT. ***esne-*** (DLT)
< ***es-*** 'germek'+***ne-***
TT.: ESNE- (ME/TME/T-/YİŞ)
~ äsnä- (Az.)
äsni- (Uyg.)
esne- (Kzk.)
esnä- (Özb.)
este- (Alt.)
estö- (Kırg.)
isnä- 'koklamak' (Bşk., TatK.)
ize- (Hak.) < **ese-* < *es-e-*
anasla- 'esnemek' (Çuv.)
< **enesle-, anas* 'esneme'
< * *enes* < **esen*
(T. Tekin, *Mak.I*, 99)

E(>ä, i)S(<z)N(~T)E(> ä, i)-

esnek 'Esnek'
< ****es-ne-k***
TT.: ESNEK+ (LEŞ-/LEŞTİR-/LİK)
An.ağl.: ***esnek*** (*DS.V*, 1786); ***esnek*** ,uysal' (*TMES*, 90)

esre ~ asra 'Aşağı, altta'
< ****as*** (DLT)+ ***ra*** 'yön gösteren eki' (< +***ġaru***)

esri(/ü)-['Serhoş olmak'
< ET, Uyg., OT. (KB) ***esür-***
< ****es+(g)ür-***
DLT: *esürt-* (ettirgen)
TT.: ESRİ- (K/KLİK/ME/T-)
An.ağl. : ***esremek, esriremek*** '1. delirmek ; 2. serhoş olmak' (*DS.V*, 1787)

esrik 'Sarhoş'
= ET. ***äsrök*** (M.Erdal *OTWF I*, s. 232)
~ OT. ***esrük, esgürük*** (DLT)
< ***es+(g)ür-ük***
EAT (TS/XIV. yy.): ***esrik*** ~ ***esrük***
An.ağl : ***esrik, esrek*** (*DS.V*, 1787); ***esürük, esirik*** 'cin, peri çarpmış kimse'

ES[Ü>i]RÜ(>e, i)K

~ ezirik (Alt.) (*ATS*, 86) < ***ezir-ik***
Eren (*TDES*, 138) : YOK

Clauson (*ED*, 250 ; Dankoff, *CTD III*, 27) : ****esür-(ü)k*** > ****esürük*** > ***esrük***
Nişanyan (*SS*, 134) : **esrik** ***YT*** (1935) sarhoş = ***ET.*** *esrük* < *esürmek* sarhoş olmak (xı) < ? ES-

NOT : Sözcük ***ET*** (Uyg.)'de de vardı. ***YT***'de yeniden yaşatılması yerinde olmuştur.

estek köstek (zf.) 'Oyalamak, yersiz bahaneler bulmak, işten kaçınmak' anlamlarında kullanılır.
< ***estek*** 'at gemi' (*DS. V*, 1787) + ***köstek*** 'atın ayağına bağlanan bukağı'
An.ağl.: ***estek köstek*** 'öteberi' (*DS.V*, 1787)

eş '1. Eş, arkadaş; 2. çiftten biri'

= ET.,OT. ***eş*** (~ ***i:ş***) (*EUTS*, 98; DLT)
KT. ***(ä)ş***; Uyg. ***eş***; Br.yazısında: ***eş***; KB. ***äş***
< ****é:ş*** (T. Tekin)
~ és (Az., Özb., Uyg.)
iş (Bşk., TatK.)

E(~İ:, ä, é, i)Ş

TT.: EŞ+ (İT/ İTÇİ/ İTÇİLİK/ İTLEME/ İTLE- / İTLENME/ İTLEN-/ İTLEŞ-/ İTLEŞTİR-/ İTLİK/İTSİZ/İTSİZLİK/LEME/ LE-/LEMELİ/LEMESİZ/ LEN-İK/LENME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LİK)
An.ağl.: **eş** '1. kuma, ortak; 2. arkadaş; birbirine düşman kimse; 3. son, etene; 4. iyi' (*DS.V*, 1788)
Eren (*TDES* 138): YOK

eş-['Toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak'
= ET., OT ***eş-*** (DLT)

DLT: **eşilgen** 'daima eşilen'
eşiş- 'toprak eşmekte yardım ve yarış etmek'
eşkin *toprak* 'akıp giden toprak'

< ***eş-***
TT. : EŞ- (ELEME/ELE-/ELEN-ME/ELEN-/İL-/İN-/İNME)
An.ağl.: ***eşmek*** ,1. Hareket etmek, yola çıkmak; 2. Coşmak; 3. su dolu çukur; 4. Toplanmış bir şeyi dağıtmak' (*DS.V*, 1795)
~ eş- (Az., Kırg., Tuv., Özb.)
es- (Kzk.)
is- (Hak.)
iş- (Bşk., TatK.)

E(>ä, i) Ş(>s)-

= *çukū* (Kırg.)
şukuv (Kzk.)
çokınu (TatK.)
döör- (Kırg.)
Eren (*TDES*, 140) : YOK

Nişanyan (*SS*,134) :**eş[mek** kazımak, çukur yapmak (xviii) < ?**ET.** ****aşgın-*** sürtünmek, çukurlaşmak → AŞIN-
NOT: **aşğınmak** ,aşınmak' (*DLT*); **eş-** ,eşmek, taşmak' anlamlarında olup, yapı bakımından da farklıdır:
aşğın- > TT. ***aşın-*** [-ğ- düşmüştür]
eş- > TT. ***eş-***

eşek[1] 'Eşek'
= ET., OT. ***eşgek ~ eşyek ~ eşek*** (DLT)
< ****eş+(g)ek***
TT.: EŞEK+ CE/Çİ/LEŞME/ LEŞ-/LİK)
An.ağl.: ***eşek, eşşek*** (*DS.V*, 1795).
Fakat: ***eşek, eşşek, eşik*** 'odun kesmek için kullanılan üç ya da dört ayaklı sehpa' (s.1789); kemençenin tellerinin bindiği köprü'
~ eşek (Trkm., Blk., Nog., Kırg., KKlp.)
eşak (Özb.A)
eşäk (ÖzbA., Uyg.)
eşşäk (Az.)
eşdek (Alt.)
äşgä (< *äşgä+{k}* 'küçültme eki') (Hlç.)
eştek (Alt., Tel., Şor.)
esek (Kzk.)
işşeg (Ker.) (*Kr.TS*, 310)
işäk (Bşk., TatK.)
aşak (Çuv.)

E(>a, i, ä)**Ş**(>s)[***Ş>t,d***][G]**E**(> a, ä)**K**(>g)

~ Moğ. ***elcige(n)*** (> **Oyr.** *äljigän*; **Soy.** *elçigen*); **Ma.** ***eyxen*** < ****el'ken*** < ****eljiken***

Nişanyan (*SS*, 134): **eşek** = ET. ***eşgek*** (xi)

* Eski bir Yakın Doğu dilinden alınmış olması muhtemeldir. Karş. **Sumerce** *anşe*, **Erm.** *eş*, **Lat.** *asinus* (eşek)

YANLIŞTIR.
Bu konuda kesin kanıt veremeyen Nişanyan'ın görüşü havada kalmaktadır. İngilizcede **deep** 'derin', **body** 'boy' sözcükleri de Türkçedeki **dip** 'oyuk veya çukur bir şeyin alt bölümü; derin', ET. **bod** 'boy' ve **boy** sözcüklerine benziyor diye bunlar İngilizceden alıntı mı diyeceğiz?

Pedersen (*ZDMG* 57:567; KZ 39:447):

< Erm. ēş 'Esel'

Munkácsi (KSz 5:353): Tü. **eşek** ile Ermenice **ēş** arasına bir bağ kurulamayacağını yazar.

Doerfer (*TMEN* 486): Shrader'in Tü. **eşek**, Gr. **Ὄνος**, Lat. **asinus**, Erm.**ēş**,Süm. **anşu** ~ **anşi** biçimleriyle birleştirme denemesine katılmaz.

Tü. **eşek** ile Moğ. **elcigen** sözünün ses bakımından tartışmaya açık olduğunu söyler.

Doerfer (*UAJb N.F.* 1:97): Hlç. **äşgä** (< **äşgäk**) ~ Moğ. **elçjigen**

Ramstedt (*JSFOu* 19:97; *KWb.* 119a, 130b): Tü **eşek** ~ Moğ. **elçigen**

Gombocz (*MNy* 10:28): Moğ. **elçigen** <***elt-gen** (*NyK* 35:264; *KSz* 13:8/42): **eşek** ~ **elçigen**

Doerfer (*TMEN,* 486): **eşek** < Tü. bir türev: **eş** "Gefährte" + **-gek, -ek** „küçültme eki"

Doerfer (*KhalMat* 293): Tü. **eşek** ~Moğ. **elcigen** arasındaki ilişkiyi kuşkulu bulur.

Clauson (*TDAY* 1966, 9, 27; *ED* 260): **eşgek** < **eş-** 'an animal which habitually ambles' + **-gek**

(Bu görüşe Doerfer de katılır: *TMEN,* 486)

Räsänen (*MTS* 101): **eşkek** < **eş, iş** 'Gef-Ährte' + **-kek**

Räsänen (*V* 51): **eşkek (>eşek)** < **eş** 'Ge-Nosse' + **-(g)ek** 'küçültme eki'

M.Erdal: 1991 I, 395: Bu etimolojiyi kabul etmez.

Menges (*Introduction* 98, 178; *Jarring Arm.* 110): < Erm. **ēš** **YANLIŞTIR**

Gabain (*AltGr* 62/59. §): **eşkek** < **eş** "Gefährte" (?) + **-kek**

R. Dankoff (*ALT* A 6): < Erm. **ēš** etimolojisine güvenmez.

Eren (*TDES*,139): Herhangi bir görüş be- lirtmez. Eşek adı üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi verir.

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 3, 36, 299.

G. Doerfer ve M. Erdal (s. 74, not: 905): *eşgek* < *äş-* 'rahvan gitmek' {+*gAk*}

T. Tekin (*Mak.II*, 374, § 3)'e göre : **YANLIŞTIR.** Çünkü, Tü.**äşgäk** = Moğ. **elcige(n)** < ***älçikä(n)** (köktaştır)

eşek² (hlk.) 'İki parçalı koza' (*YKS*, 38)

bk. **eşek¹**

eşek arısı 'Eşek arısı'

bk. **eşek** ve **arı**

~ eşşäkarısı· (Az.)

eşek ārı (Kırg.)

eşeğarı (Trkm.)

esekara (Kzk.)

= *gül härä* (Uyg.)

ḳızıläri (Özb.)

ḳåvåğäri (Özb.)

eşele-['Eşelemek'

< *eş-ele-*

~ eşälä- (Az.)

[**NOT**: Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. şivelerinde **eşele-** fiili yoktur.]

eşelek (hlk.) 'Elma, armut, ayva gibi meyvelerin yenmeyen bir bölümü'

< *eş-elek*

An.ağl.: ***eşelek, eşelek haşalak*** '1.ceviz içinin ortasında bulunan ve içi ikiye ayıran sert madde; 2.mısır koçanı; 3. olgunlaşmamış meyve' (*DS.V*, 1790)

eşgın (~ **eskın**) (hlk.), bk. **ışkın**

eşgi, eşği, eşi, eşki (hlk.), bk. **ekşi**

eşik 'Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak'. Fakat, Kırg., Kzk., TatK. Ve Bşk. Türkçelerinde **eşik** = *kapı* demektir.

= OT. ***eşik*** (DLT) ~ ***işik*** (KB)

Krş. e***şük*** 'bürgü, örtü' (*EUTS*, 77; DLT)

~ Süm. *gişig* (Tuna, 7)

(< ***eşü-*** 'örtmek, bürümek'+ ***-k)***

< **é:şik* (T. Tekin)]

~ eşik (Az., KKlp., Kırg., Özb.)

esik (Nog., Kzk.)

i:şik (Trkm.)

işek (TatK., Blk.)

äşäk (Hlç)

i:eşük (Hlç.)

ejik (Tuv.)

izik (Hak.)

alāk (Çuv.) [*-ş-* > *-l- olmuştur*]

E(> i:, i, ä, a)**Ş**(>s, j, z, l)**İ**(>e, ä)**K**

Eren (*TDES*, 140): **eşü-** „örtmek" + **-k**

Räsänen (*V*, 51): < * **ēlik**

Nişanyan (*SS*, 134): **eşik** = ***ET.*** *éşik* kapı eşiği (xı)

eşil-['Eşilmek'

= OT. ***eşil-*** '1.eşilmek; 2.uzamak' (DLT)

< *eş-il-*

eşin-['(Hayvan ayağıyla) yeri kazmak'

< ***eş-(i)n-***

TT.: EŞİN- (ME)

An.ağl.: ***eşingen*** '1. Çok eşinen hayvan; 2. Yaramaz'; ***eşin-*** 'Yaramazlık etmek' (*DS.V*, 1793)

~ eşälä- (Az.)

= *tebin-* (Kzk., Kırg.)

tepin- (Özb.)

tibin- (Bşk., TatK.)

täpkili- (Uyg.)

eşit 'Eşit'

< ***eş+it***

TT.: EŞİT+ (Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-/LEN-/LEŞ-/LEŞTİR-/LİK/SİZ/SİZLİK)

~ iş (Bşk., TatK.)

= *teŋ* (Kzk., Kırg.)

täŋ (Uyg.)

teng (Özb.)

deŋ (Trkm.)

tiŋ (Bşk., TatK.)

bir tiŋ (TatK.)

eşkın, eşgin, eşkin (hlk.) 'Filiz'

Bk. **ışkın, eşgın**

eşki¹ (hlk.), bk. **keçi**

eşki² (hlk.), bk. **ekşi**

eşki- [(hlk.),bk. **ekşi-**

eşkin 'Atın rahvan yürüyüşü'

= ET., OT. ***eşgin*** < * ***eş-*** + ***-kin***

An. ağl.: ***eş-*** 'hareket etmek, yola çıkmak'; ***eşgin, eşgün, eşkün*** (*DS.V*, 1791)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *eşki:n* (*ALTK*, 66)

Nişanyan (*SS*, 134): **eşkin** = ***ET. eşgin*** rahvan at (xı) < *eşmek* atın bir yürüyüşü

DLT'te ***eşmek*** '(at hakkında) yorga yürümek'; ***eşkin*** 'uzun yol' demektir. **Eş-** fiili 'eşmek; taşmak' anlamlarında da kullanılmıştır.

eşle-['Benzer iki şeyi bir araya getirmek'

< ***eş+le-***

TT.: EŞLE-(K/M/ME/MELİ/MESİZ/ NİK/N-/NME/Ş-/ŞME/LİK/SİZ-/ SİZLİK)

eşli 'Eşi olan' [*TS.I*, s. 472:YOK]

= OT. ***eşlig*** 'eşli, eş sahibi ' (DLT)

< ***eş+lig***

eşlik 'Eş olma durumu; beraberinde gitmek'

< ***eş+lik***

eşme '1.Eşme işi ; 2.kaynak, pınar'

< ***eş-me***

An.ağl.: ***eşme*** (*DS.V*, 1794-1795)

eştir-['Eştirmek'

= OT. ***eştür-***

< ***eş-tür-***

An.ağl. : ***eştir-*** '1. koşturmak ; 2. kazdırmak' (*DS.V*, 1795)

eşümük (hlk.) 'Ekşiye yakın, eksimsi' (*DS.V*, 1796)~ ***ēşümük, ēşimik***

< ***ekşi+mik***

Bk. **ekşi**

et 'Et'

= ET., OT. ***et***, Uyg. (*İKPÖ*, 142) ***'ät*** (***at*** ?)

< ***et***

TT. : ET+ (Cİ/ÇİL/ÇİLLER)

~ et (Trkm., Kzk., Kırg., Nog., Sag., KKlp., Tuv., Yak., Özb.)

ät (Az., Uyg.)

it (Bşk., TatK.)

üt (Çuv.)

E(>ä, i, ü)T

Borovkov (*UZİV* 4 :186) : < ***Sogd.***

(Bu görüşe katılmak imkânsızdır. ET'de '**etöz** = *vücut*' gibi anlamı da vardır.)

Eren (*TDES*, 140): < ?

et-['Etmek ; yapmak, eylemek'

= KT. ***ét-***, Uyg. ***et-***, DLT. ***ét-*** , ***it-*** 'yapmak, etmek, eylemek ' (KB): *itgüçi* (>edici), *itil-* (>ed-il-)

Atabetü'l-Hakâyık : ***ēt-*** (*ētär* 114, *ētip* 124, *itär* 215)

< ****ēt-*** (T. Tekin, *Mak.II*, 63)

TT.: ET- (ME/MEN/TİRGEN/TİRGENLİK/TİRME/TİR-)

~ et- (Az., Kırg., Özb., Trkm.)
eder (TT.) < * *ēt-*
edil- (Trkm.) < * *ēt-*
ät- (Uyg.)
it- (Bşk., TatK.)
i:t- (Yak.) '(tüfeği) doldurmak'
et-, yet- (S.Uyg.) < **ēt-*

[Y]E(~İ ~İ:~ ä)T-

etçi 'Et satan, kasap'
= OT. ***etçi*** 'kasap' (DLT)
< ***et+çi***

eteğü (hlk.) 'El değirmeninin altına konulan deriden örtü'
< ***etek+ü***

etek 'Etek, alt kısım ; elbise eteği'
= ET., OT. ***etek*** (DLT)
< ***et*** 'vücut'+***(e)k***
'vücudun alt kısmı'
DLT: ***eteklen-, eteklig/eteklik***
TT.: ETEK+ (LE-/Lİ/LİK)
An.ağl. : ***etek*** 'kadınların önlerine bağladıkları önlük; çocuk kundağı ; derinin karın tarafı; kasık; saçak; namus' (*DS.V*, 1796) ; ***etekcek*** ,önlük' ***eteğ*** 'tekneye un serilirken alta serilen bez'; ***eteği ağırlaşmak*** 'utanmak'; ***eteğine eğri*** ,kötü kadın'; ***eteğine cığız, eteğine pis*** ,fazla cinsî arzu duyan ;***eteğini çekmek*** 'günah sayılan işlerden vazgeçmek' (s.1796)
~ etek (Trkm., Nog., KKlp., Kzk., Kırg., Tar.)
ätäk (Az., Uyg.)
ätä:k (Hlç.)
ätak (Özb.) (*Mak.I*, 187)
edek (Alt., Tel., Şor, Kuğ., Tuv.)
itäk (Bşk., TatK.)
idek (Hak.)
too etegi (Kırg.)

E(>ä, i)T(>d)E(>a, ä, ä:)K

Tü. > **Ar.** (Ir.) *eteg*; (Mıs., Sur.)

atak (*ALTK*, 66)

Eren (*TDES*, 140): Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 135): **etek** = ***ET. etek*** giysi eteği (xı)
* 'Dağ eteği' anlamı sonradan türemiştir.

NOT : Anadolu ağızlarında yaşayan sözcüklerin anlamlarından çoğu '*namus; utanma ; günah sayılan işler*' le ilgilidir. Demek ki, **etek** sözcüğü '*vücudun alt tarafı*'nı tanıtmaktadır.

etekce (etekcek, etekçe) (hlk.) 'Etekli elbise '
< ***etek+ce/+cek/+çek***

etekcek (hlk.)'Eteklik ; kombinezon'
< ***etek+cek***
An.ağl.: ***etekçe, etekçek, etekçelik, eteyhleme, eteyhlik*** (*DS.V*, 1797)

etekli 'Etekli, eteği olan kimse'
= ET., OT. ***etek+lig*** 'eteği olan'

eteklik 'Eteklik'
= ET., OT. ***etek+lik*** (DLT)

eten 'Yemişlerin yenilen bölümü '
< * ***etyin*** 'vücut' (DLT)
TT. : ETENE+ (LENME/LEN-/Lİ/LİLER/SİZ/SİZLER)
An.ağl.: ***eten, etene, etine*** 'insan ya da hayvanın eşi, sonu' (*DS.V*, 1797)
Eren (*TDES*, 141): YOK
Nişanyan (*SS*, 135): YOK

etik 'Pabuç, mest'
= OT. ***etik ~ etük***
Uyg. (*İKPÖ*, 142) ***'ätük*** ''TWK
< ***ētük** (Räsänen; T. Tekin)
~ ēdik (Trkm., Soy.)
i:tik (Tuva.)
öytük (Kırg.)

etken 'Etken, amil'
< ***et-ken***
TT.: ETKEN+ (LİK)

etki 'Etki, tesir'
< ***et-ki***
TT. : ETKİ+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/LEŞİM/LEŞME/LEŞ-/LEYİCİ/Lİ/LİLİK/N/NCİ/NCİLİK/ NLEŞME/ NLEŞ-/ NLEŞTİRME/NLEŞTİR-/ NLİK/SİZ/

SİZLEŞME/ SİZLEŞ-/ SİZLEŞ-TİRME/SİZLEŞTİR-/SİZLİK)

etkile-['Etkilemek'

< ***et-ki-le-***

etkin 'Hareketli, işleyen, çalışan, faal, aktif'

< ***et-kin*** [**-KIn** eki için krş. *sargın; çapkın; kaçkın* vb.]

TT.: ETKİN+(LİK/Cİ/CİLİK/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞ-TİRME/LİK)

etle-['Korkmak, korkudan taş kesil-' mek' (*TMES*, 91)

< ***öt+lek***

etlek (hlk.) 'Ödlek, korkak' (*TMES*, 91) [*ö-> e- değişmesi*]

< ***öt*** 'öt kesesi'+***le-k***

etlen-['Şişmanlamak, semirmek'

< ***et+le-n-***

TT. : ETLEN-(ME)

etli 'Etli, şişman, eti olan'

= OT. ***etlig*** 'Etli, şişman' (DLT)

< ***et+lig***

etlik '1. Etlik, kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvan; 2. buz dolabında et koymak için ayrılmış yer'

= OT. ***etlik*** 'kesilmek için hazırlanan koyun' (DLT)

< ***et+lik***

An.ağl.: ***etlik,ettiyh*** (*DS.V*, 1799)

etmek (hlk.) 'Ekmek' (*TMES*, 92) bk. **ekmek**

ettir-['Başkasının yapmasını sağlamak'

= ET. ***itdür-*** (*EUTS*, 100)

< ****it-dür-***

TT. : ETTİR-(GEN/GENLİK/ME)

etük (~ **ötük**) 'Çizme'

< ET. **** ä:tük***

~ yetik (Özb./Buhara)

< [y+] ****ä:tük***

ötik (Özb./Buhara) < ****ä:tük***

ä:dik (Trkm.)

etyaran (hlk.) 'Dolama'

< ***et+yar-an***

ev 'Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı; konut'

= KT., ***ew***; Uyg.(*İKPÖ*, 139) ***üβ*** ~ **'β**; OT. (DLT.) ***ew, ef, ev,öw, üv, üw***

< ****eb*** [> ****ew*** 'Oğuzlar']

TT.: EV+(Cİ/CİL/CİLİK/CİLEŞME/CİLEŞ-/CİMEN/Lİ/LİK/LİLİK/SE-/SİN)

~ ǔy (TatK., Bşk.)

üy (Kırg., Kzk., KKlp.,Blk., Kum., KarK., Nog., Alt., Tel., Kuğ., Özb.)

üye 'oda' (Kumd.)

üg 'yurt' (Tuv.)

ū (Bar., Alt., Şor.)

üv (KarT.)

ug ,ev' (Kumd.)

öm (Mad.)

öp (Sag.)

ev (Az.)

öy (Trkm., TatK., Bşk., Tar.)

em (Şor.)

ep (Küer.)

ib (Hak.)

häv (Hlç.) (< *h+äv*)

yév (Ḱar., Köp./*Kr.TS*, 368) (< *y+év*)

E (> *é, ä, i, ö, u, ü, ū, ǔ*)**β**(>*b, p, w, v, y, g, m*)
h *ve* ***y*** *protezdir.*

Munkácsy (*KcsA* 1:314): **ev** < Süm. **ab** *(Hommel de bu bağlantı üzerinde durur.)*

Doerfer (*TMEN*, 675): **ev** < Süm. **ab** ***(Her ikisi de yanlıştır.)***

Polivanov (*ArOr* 9 :406.s. 1.not): < Çin. [Çince: **ip** "köy"]

Räsänen (*LTS* 128; *V* 34a): < ?

Clauson (*ED* 3-4): < ?

Doerfer (*KhalMat* 279, 280, 291): **ev** < **päb**

~ Orta Kore: **ip** "Haus"

~ Japon: **iba** „Haus"

NOT: Korece **ip** ~ Japonca **iba** sözcüklerinden, Türkçe ***eβ*** sözcüğünün Altaycada var olduğu görülmektedir. Çince, Sümerce ya da başka bir dilde köken aranması uygun değildir.

ev-['Acele etmek', krş. **iv-**

< ****ēb-*** (T. Tekin)

~ Trkm. *ēv-*

evci 'Tatil ve belirli günlerini evde geçiren asker ya da öğrenci'
< ***ev+ci***

evcil 'Ehlî, yabanî olmayan'
< ***ev+cil***

evcimen 'Evine bağlı olan kimse'
< ***ev + ci*** 'meslek eki'+***men*** 'isimden abartma ismi yapan ek'
An.ağl.: ***evcimen, evcimal, evciman, evcuman, evcüman, evcümen, evcümük*** (*DS.V*, 1801)

EV+*Cİ(>u, ü)* *+MEN*
+MAN(>l)
+MÜK

~ evcil (Az.)
üysöök (Kırg.)

Nişanyan (*SS*, 136): **evcimen** evine bağlı (xv) < EV
* *-cimen* ekinin anlamı açık değildir.'
diyorsa da bu sözcüğün etimolojisi şöyle olmalıdır: ***ev + ci+ men*** (> *man, mal*)

evcimik (hlk.) 'Tutumlu'
< ***ev+ci+mik***
An.ağl.: ***evcimik, evçimik*** (*DS. V*, 1802)

evecen 'Aceleci'~ *ivecen~evegen*
< OT.****év-*** **'Acele etmek'**

DLT: **éwek** 'acele, ivme; aceleci, iven'
éweklik 'acelecilik'
éwet 'acele, ivme'
ewil-, éwiş-, éwse-

TT.: İVECEN+ (LİK)
An.ağl.: ***evecen, evecek, evecekli, evecik, evecük, eveç, evedici, evedile, evegen, even, evetici, evgil, evgin, evici, evicik*** 'Aceleci' (*DS.V*, 1803)

EV-*ECEN*
-ECEK/-ECEKLİ
-ECÜK
-EÇ
-EDİCİ/-ETİCİ
-EDİLE
-EGEN/-EN
-GİN
-İCİ/-İCİK

evedi (hlk.) 'Acele, çabuk', Krş. **ivedi**
< * ***éwet*** (DLT)[< *ew-et*]+***i***
TT.: İVEDİ+ (LENME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/Lİ/LİK/LİKLE)
An.ağl.: ***evedi, edeti, evdi, evdu, eve, evede, evedinen, evēk,evet, eveti, evetiye, evetü, evgi*** (*DS. V*, 1803); ***eveti*** (*TMES*, 92)

EV-*(>d)ET(>d)İ(>u, ü, e)*
-Dİ(>u)
-E
-Gİ
-ET(>d)[iye/inen]
-EDE
-ĒK

evele-[(**gevele-[** *fiili ile birlikte kullanılır*) 'bir lâfı tam söylememek, ağzında dolaştırmak'
< * ***uwalamak gevelemek*** '(bir yiyeceği) ufalayıp, ağız içinde evirip çevirmek'
uwala-[için, bk. **ufak**
Eren (*TDES*, 141): YOK

Nişanyan (*SS*, 136): **evele[mek** lafı ağzında dolaştırmak <? EVET

ever-[(hlk.) 'Evlendirmek'
< ***ev+er-***
An.ağl.:***evermek, evemek, evenmek, evermeg*** (*DS.V*, 1805)

Tietze (*TETTL*, 203): < *ev-e-ir-

evet 'Evet'
= ET., OT.
evet~ewet~yemet~emet
< [y]***ev(/w/m)et***
~ äyi (TatK.)
iyä (Kzk.)
iyi (Bşk.)
hava (Trkm.)
ōba (Kırg.)

EVET
[*H*]AVA[*T=ø*]
OOBA [< *evet*][*e->oo-/-v->-b-*]
İ(>ä)YÄ(>i)[*Y=ø*]

= *çee* (Kumd.)

hä (Özb., Uyg.)

Tü. > **Ar.** (Lib., Mıs.) *ayva* (*AL TK*, 66)

Eren (*TDES* 141): YOK

Nişanyan (*SS*, 136): **evet** = ***ET.*** *evet/ emet* teyit sözü (Oğ. xı)

evetle-['Acele etmek' (*TMES*, 92)

< ***éw-et*** 'acele'+***le-***

eveyik, eveyk (hlk.), bk. **üveyik**

evin[1] 'Tane, tahıl özü'

= ET., OT. ***evin*** ~ ***ewin***

TT.: EVİN+ (LEN-/Lİ/SİZ)

evin[2] (hlk.) 'Öğün'

< ***öğün***

< ****öd+(ü)n*** < ****öδ*** 'zaman'

evinlen-[(hlk.) '(Buğday, arpa, vb.) olgunlaşmak'

< ***evin***[1]***+le-***

An.ağl.: ***evinlenmeg*** (*DS.V*, 1807)

evinsiz (hlk.) 'Özsüz, boş, kof'

< ***evin+siz***

evir-['Evirmek, döndürmek, çevirmek'

= ET. ***ebir-, evir-***

~ OT. ***ewür-*** 'çevirmek, döndürmek' (DLT)

< ****ew-ür-*** < **** äbir-***

DLT: ***ewürdi tewürdi*** 'evirip çevirdi, alt üst etti'; ***ävür-är***

< * *äbirä-r*

TT.: EVİR- (GEN/TİK/TİM)

~ Kaz. ***äür-nä*** (> Çer. *auriṅo*); Çuv. ***avẹr*** (eski Bulgar. > Mac. *őr*)

evirgeç 'Saç üzerinde pişen yufka ekmekleri çevirmeye yarayan uzun ve yassı tahta araç'

< ***evir(e)-geç*** (*-kaç, -yeç, -yiç*)

An.ağl.: ***evirgeç, evregeç, evrekaç, evrengeç, evreyeş, evreyiç, evriyeç*** (*DS.V*, 1808); ***evreç, evreaç, evraaç, evrağaç*** (*YKS*, 38)

EVİR-*GEÇ*
EVR-*AĞAÇ*
EVR-*EAÇ*
EVR-*AAÇ*
EVR-*EÇ*
EVR-*EGEÇ*
EVR-*EKAÇ*
EVR-*E[N]GEÇ*
EVR-*EYEŞ*
EVR-*EYİŞ*
EVRİ (< e)*YEÇ*

Krş. ***eğri ağaç, evir ağaç, evrāaç, evrāç, evrağaç, evreaç, evre ağaç, evreğaç, evri ağaç***

EĞRİ AĞAÇ
EVRE AĞAÇ
EVRİ AĞAÇ
EVR*[i]*ā*[ğ]*AÇ
EVRā*[ğa]*Ç
EVR*[i]*AĞAÇ
EVREA*[ğa]*Ç

evlek (hlk.) ,1.Tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri; 2. bahçelerde sebze vb. şeyleri dikmek için ayrılan parçalardan her biri; 3. bahçe ve tarlalarda açılan su yolu ; 4. suyun toprağı oyduğu yer ; 5. öküzlerin bir defada sürebileceği tarla parçası' (*DS.V*, 1811)

< * ET., OT. ***ewle-*** 'toplamak, yığmak' (DLT) + ***-k***

DLT: **ewdil-** 'toplanmak'
ewdi- 'toplamak'
ewdin- 'toplamak'
ewleş- 'toplanmak, yığılmak'

Krş. **üy-** 'küme şeklinde yığmak' (Kırg./*KTS.II*,799; Kzk.*KTTTS*, 602: **üyüvli** 'yığılı, yığılmış)

üymök 'yığın'
üymökçö 'küçük ot yığını'
üymöktö- '1.küme haline koymak; 2.kuru ot yığını yapmak'
üyör 'dağdan sel gibi akan çay' < ***üy-ör***

TT.: EVLEK+ (LE-)

An.ağl.:***evleg, evlek, evlet*** (*DS. V*, 1810); ***evlekçi*** '1. ev sahibi ; 2.tarlayı evleklere ayıran işçilerin başında duran adam' ; ***ev-***

lek kırmak, evlek almak, evlek-lemek 'sürülecek tarlayı eşit parçalara ayırmak' (s.1811) ; ***evütle-*** 'toplamak' (s.1818) (< OT. ***ew-üt-le-***)

~ evlək (Az.)

TS.I, 479 : < ***Yun.***
Eren (*TDES*, 141) : **evlek** < ***R. αύλακι***
Nişanyan (*SS*, 136): **evlek** ~ ***Yun.*** *avlá-kı αυλακι*

OT'deki **ew-** fiili ile Kırgız Türkçesindeki **üy-**, Kazak Türkçesindeki **üy-** fiillleri aynı anlamda olup, **ew-** (> ***üy-***) kökenlidir. Peki, niye bu kök ve anlamlar üzerinde tartış mıyoruz?

evlen-['Erkekle kadın yuva kurmak'

= ET., OT. ***evlen-*** (DLT)

TT. : EVLEN- (DİRİLME(K)/ DİRME/DİR-/İŞ/ME)

~ evlän- (Az.)
öylän- (Bşk., TatK., Uyg.)
öylen- (Trkm.)
üylen- (Kzk.)
üylän- (Özb.)

EV(~ÜY~ÖY)+*LE(>ä)-N-*

~ Çuv. ***avlan-*** (Tü.); ***pürt*** (< Marice : ***pört***) ; ***śurt*** (< Tü. ***yurt***)

evli 'Evlenmiş kişi'

< TT. ***ev+li*** [< *ev+lig*]

DLT: ***evlig*** 'ev sahibi'; fakat, ***evlük*** 'kadın'

~ evli (Az.)
öylängän (Bşk., TatK., Uyg.)
öylenen (Trkm.)
üylengen (Kzk.)
üylǖ (Kırg.)

EV(~ÖY~ÜY)+*Lİ/+LŪ*
+LENEN
+LENGEN

Tü. > Ar. (Ir.) *eli* (*ALTK*, 66)

evren 'Kâinat, kozmos'

= ET.***evren*** 'gök kubbe; çöreklelenen şey'

~ EAT 'felek'

< ? ***evir-*** < ? * ***ēb-***

evse-[(hlk.) 'Savurmak, hububatı savurmak'

evsecek (hlk.) 'Kalbur'

< ***evse-*** 'hububatı savurmak'

+***cek*** [*ewüs-* < **ebis-* < **ebs-* < **ebsi-*] (T. Tekin, *Mak.I*, 99)

evsin (hlk.) 'Avcı kulübesi'

< ***ev (~ öy) + sin*** [**sin-** 'saklanmak, gizlenmek.']

An.ağl. : ***evsin, evsik, evsil, evsim, evsün*** (*DS.V*, 1815) ; ***evsin*** (*YKS*, 38)

~ öysün 'avcı kulübesi' (Trkm.)

Eren (*TDES* 142): < ?

ey 'Ünlem'

= ET., OT. ***ay*** ! 'Buyruğu tanımamayı bildiren bir söz; hitap edatı' (DLT)

~ ey! (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK.)
äy (Kırg., Uyg.)
ēy (Trkm.)

Tietze (*TETTL I*, 757) : < ***Fars.*** **ay**
OLUR MU ? ELBETTE OLMAZ !
Çünkü, bu sözcüğü Türkler de kullanmışlar. Yansıma olan bir sözcüğü Farsçaya götürmek niye? Türkler bu sözcüğü gidip Fârisîstan'dan alıp Turan ülkesine getirdilerse, vay o Türklerin hâline. Demek ki atalarımız bir **AY** ! diyecek kadar söz fukarası imiş !!!
Eren ve Nişanyan'da YOK.

+**ey** < +***Ay*** <+***AgI***, bk. +**ağı**

eye 'Kaburga'

< ET., OT., eski Kpç. ***eyegü***
MA. ***eyegü***

An.ağl.: ***eye, eğa, eğeyi, eya, eyeği, eyey, éyéy kemiği*** (*DS.V*, 1819)

EY(>ğ)E(>a)[Ğ(>y)İ]
EYEY

~ eyegu (Çağ.)
egi (Tuv.)

Eren (*TDES*, 130)'de '**eğe¹** < **eye**'

eyer 'Eyer'

= ET., OT. ***ädär*** (KT., Uyg., DLT, KB), ***idér*** (*EUTS*, 89)

< * ***ēđer /ä:der*** (T. Tekin)

KB.: ***eđerle-*** 'eyerlemek'

Krş. ***eđer-*** 'takip etmek'
eđertçi 'akıncı'
idér- 'aramak, takip etmek' (*EUTS*, 89)

Çağ.: ***iyer*** (*Seng.* 108 V.12)
iger (*Abuş.* 65; ŞS, 54)
eder (*ED* 63 b)
TT.: EYER+(Cİ/CİLİK/LEME/LE-/LENME/LEN-/Lİ/SİZ)
~ eyer (Trkm.)
eyär (Bşk.)
eer (Alt./*ATS*, 80: ***eerte-*** 'eyerlemek')
er (Kzk., KKlp.)
ēr (Kırg., Alt., Tel.)
egär (Özb., Uyg.)
ēgär (DoğuTü.)
eŋer (Sal.) [*-y-* > *-ŋ-*]
ezer (SUyg., Tuv., Şor)
igär (DoğuTü.)
iyer (TatK., (Ak Nog.)
izer (Sag., Hak.) [*-y-* > *-z-*]
i:zer (Koyb., Karag.)
yer (Nog., Kar.)
yähär (Az.) [*y+*] < ***yägär* < ***äyär* < ***ä:der***
yeher (Ker. /*Kr.TS*, 365) [*y+*]
cer (Blk.) [*eyer* > *ecer* > *cer*]
ıŋīr, ıŋır (Yak.) < Tü. ***ıŋır-çak*** (Bang, *KSz.* 18: 25-28; T. Tekin, *Mak.I*, 328)
yĭner (Çuv.) < ***yinär* < ***yıŋır* < ***īŋır* = ET. ***īŋır** [krş. CC. *yıŋırçak*;TatK. *ıŋgır-çak* ; Bşk. *ıŋgırsak* ; Kzk. *ıŋırşak*]

E(> ı, i, i:, ä)**Y**(> g, z, h, ŋ, n) **ER**
CER
ER ~ ĒR
E(>i)ZER
YEHER

~ Moğ. ***yanggirçağ* <*yinggirçağ;* *inggirçag*** (Poppe: *KSz.* 20, 93) < Tü. (Doerfer: *TMEN*, 562); ***emegel* > *eme'el*** 'eyer'

Tü.> **Mac.** *nyereg* (Ligeti: *TörK* 141)

Eren (*TDES* 142): < ?

NOT: Bu örnekte δ > đ > d/y/z değişmesi görülmektedir.

eyin (hlk.) 'Vücut, beden; sırt, arka' Bk. **eğin**
An.ağl.: ***éyin, egni, eğil, eğen, eğin*** (*DS.V*, 1821)

eyle-['Eylemek'
< ****eđ+le-*** (KB) 'hürmet etmek, değer vermek'
TT. : EYLE-(M/MCİ/CİLİK/MLİ/MSİ/MSİZ/SİZLİK)

eylük (hlk.) 'İyilik'
< ****eyü*** [< **edgü*]+***lük***
(>***eyi+lik*** > ***iyi+lik***)
An.ağl. : ***éyyi*** (*DAO*, 169 ; *DS. V*, 1829)

Tü. > **Zaza.** *éyce* 'iyice' (*DAO*, 169)

eyme 'Eğme'
< ***ey-*** (< **eğ-*)+ ***-me***

eymeç (hlk.) 'Kıvrıntı, viraj'
< ***ey-*** (< **eğ-*)+ ***-meç***

eynel (hlk.) 'Sürülecek bir tarlanın belirli kimselere ayrılan, kısım ya da parçaları' ~ ***eğnel, eğner, eğner, eyner*** (*DS.V*, 1825)
< ****eğin+(e)l***

eyrim (eğrim) 'At eyerinin altına konan keçe'
< ***eğ-(i)r-(i)m***
= **belleme** (<*bel+le-me*), **yapık** (< *yap-* 'örtmek, kapamak'+ *-(ı)k*)

ez-['Ezmek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***äz-*** 'bozmak, sıyırmak'< ***är-*** (T. Tekin, *Mak. I,* 11) [Bk. ***Zetacism***, s. 10-37]
TT.: EZ-(GİN/GİNKİK/İCİ/İK/İKLİK/İLGEN/İLİŞ/İL-/İLME/İLMİŞ/İLMİŞLİK/İM evi/İM ezim/İNÇ/İNTİ/ME)

Tü. > **Laz.** *gezu* (*LTS*, 149)

~ ez- (Kzk.,Kırg.,Özb.,Trkm.)
äz- (Az., Uyg.)
iz- (TatK.)
iz,- (Bşk.)
= *döv-* (Trkm.)
tüy- (Kzk.)
onta- (Bşk.)

vakla- (Bşk., TatK.)
Krş. **ersin,** ***ersün, erşün***

eze (hlk.) 'Teyze'
< ***ece***

ezgi < ET. ***egzig***
= EAT. ***ezgü***
An.ağl. : ***ezgi, ezginlik, ezği, ezgü*** 'eziyet, sıkıntı' (DS.V, 1829)
< ***ez- + -gi/ği/gü***
= küy (Kzk.)
köy (Bşk., TatK.)
kǖ (Kırg.)

ezgin (hlk.) 'Çok küçük yaşta hayatın sıkıntılarını görmüş (kimse)' (*DS.V*, 1829)
< ***ez-gin***

ezik 'Ezilmiş veya yassılmış'
= OT. ***ezik*** (~***az*** ~ ***iz***) 'Uzunlamasına çizik yarası'
< ***ez-(i)k***
An.ağl. : ***eziyh, ezniyh*** (*DS.V*, 1830)

ezing (hlk.) 'Odun' → **odun**
An.ağl. : ***ezıng, ézung, ézık, ezzık, ezzik, izzıg, îzîm*** (*DAO*, 170)

Tü. > **Kürt.** *ézung, ezıng* (*FKT*, 43)

ezinti[1] (hlk.) '1.Hamur teknesi ; 2. Kullanılmış sabun parçaları'
< ***ez-in-ti***

ezinti[2] (hlk.) 'Üzüntü'
< ***üz-ün-tü*** [*ü-* > *e-* olmuş]
An.ağl.: ***ezinti, ezüntü*** (*DS.V*, 1830)

ezme 'Ezme'
< ***ez-me***
An.ağl.: ***ezma, ezme*** 'Pekmez; Salça' (*DS.V*, 1830)

ézung, bk. **ezing**

-F-

falak (hlk.) 'Ayı yavrusu'
< * ***bala+k*** 'küçültme eki'
Bk. **Bala**
An.ağl. : ***balaklanmak*** 'Filizlenmek' (*DS.V*, 1832) < * *bala+k+la-n-*
Eren (*TDES*, 143) : YOK

farla-¹[(hlk.) 'Kuş birden bire uçmak'
< * ***far*** ,yansıma'+***la-***

farla-² [(hlk.) ''Ateş birden bire alevlenmek''
< * ***par*** 'yansıma'+***la-***

ferik (hlk.) '1.kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç ; 2. dişi piliç ; 3. dişi hindi ; 4. kuma, ortak ; 5. taze fasulye; 6. genç, taze, körpe; 7. sarı akrep ; 8. buğday başaklarının yeni sertleşmeye başladıkları durumu' (*DS.V*, 1846)
[**bili bili** 'yansıma' > ***bili+ç*** >
piliç > filiz > firik > ferik(+e)
~ ferük ~ firig;
filiz > finik > fenik]
bili bili için bk. *DS.II*, 692
An.ağl.: ***ferik, ferük, firig, firik*** (s.1846) ~ ***ferike*** 'tavuk'
Krş. ***filik, filik, fillik, finik*** '1.tiftik keçisi; 2.tiftik keçisinin yavrusu; 3. keçi yavrusu; 4. bir yıllık kaz, ördek ya da tavuk; 5. piliç; 6. keklik yavrusu; 7.tahılın topraktan ilk yeşerip çıkan kısmı' (s.1865)
firik, firrik 'daha ötmeye başlamamış horoz' (s.1870)~ ***firih***
firik, firikli 'olgunlaşmaya başlayan tahıl' (s.1869)
firik 'turfanda' (s.1870)
firimek 'kurumak'
firitmek 'yaş, nemli şeyleri biraz kurutmak'

Eren (*TDES*, 144): 'Blässing'e göre (*AL* 3), Ermeniceden alınmıştır. (Erm ***varek*** 'Hühnchen, junge Henne') Kürtçede ***firik*** 'poulet' olarak kullanılır. Kürtçe ***firik***'in 'poulet' yanında, qui n'est pas encore mûre' anlamına geldiği göze çarpıyor. Bu anlamıyla ***firik*** Türkçede '*olgunlaşmaya başlayan tahıl*' ve '*çerez olarak yenen tahıl kavurgası*' olarak kullanılan ***firik***'ten başka bir şey olamaz. Olgunlaşmaya başlayan tahıla verilen ***firik*** adının Arapçadan geldiğini biliyoruz (Tietze: *Ar* 299/167). Blässing'in açıklaması karşısında ***ferik ~ firik*** biçimlerinin ağızlarda geçen ***pefik, pirik, bilik, pilik*** gibi sözlerle birleştirilmesinin yanlış olduğu açıklık kazanmıştır. (bk. Eren: *TDAY* 1960, 354/167)"

NOT: ***ferik*** adının Anadolu ağızlarındaki anlamlarının en önemlisi '*DİŞİLİK*' ifâde edenidir: *dişi piliç, dişi hindi; kuma, ortak; tavuk* sözcükleri gibi. Bundan başka '*GENÇLİK,TAZELİK, YAVRU OLMA*' anlamları da yaygındır. Ancak Arapçadan ödünç alındığı belirtilen ***firik***, Anadolu ağızlarında ***ferik*** ve ***filik*** olarak da kullanılır (*DS.V*, 1846, 1863).

Anadolu ağızlarında ***b->p-, p->b-, b->v-, v->b-, b->v-, f->p-, f->v-*** değişimi oldukça bol örnek verir. Meselâ:

pilik 'kaz' < ***bili+k***
pilika 'civciv' < ***bili+k+a*** 'Slavca dişilik eki'
pillik 'yeni doğmuş buzağı' < ***filik***
pillik 'dişi hindi' < ***ferik ~ *filik***
pilo 'eşek yavrusu, sıpa' < ***fil(ik)+o***

bilik 'tavşan; anaç tavuk' < ***bili+k***
bilo 'fino köpeği' < ***fil(ik)+o***

verik 'bir yıllık piliç' (*Ahlat-Bt./*DS. XI*, 4096) < ***ferik***
varik '1.Piliç (-Bt.); 2. Ördek' (-Zn.) (*DS.XI*, 4091) < ***ferik***

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere, Blässing'in 'Hemşin' ağzına dayanarak 1992 yılında yayımladığı çalışmasındaki veriler Anadolu ağızlarının bütününü kapsamadığı gibi, fonetik ve morfolojik özelliklere de yer vermemektedir.

Ferik sözcüğü Ermenice ***varik***'ten öte Türkçedir. Kürtçedeki ***firik*** de pek çok sözcükte olduğu gibi Türkçeden alınmıştır. Bu sözcüğün, 1100 tarihlerinden beri Türklerle iç içe yaşayan Ermeniceye Türkçeden girmiş olması hem tarihî gerçeklere, hem Türkolojinin kurallarına daha uygundur.

fıkır fıkır (zf.) 'Fıkır fıkır'
< * ***fı*** 'yansıma'+***kır***
TT.: FIKIR+ (TI)

fıkırda-['Fıkırdamak'
< * ***fı*** 'yansıma'+***kır+da-***
TT.: FIKIRDA- (K/KLIK/MA/ŞMA/Ş-/TMA/T-/YIŞ)
~ bılt bılt it- (Bşk.)
burkılda- (Kzk.)

burkulda- (Kırg.)
lıkırda- (Trkm.)
pıggılda- (Az.)
porukli- (Uyg.)

fır < * ***fır*** 'yansıma'
TT.: FIR+ (DOLAYI/DÖNDÜ/ FIR/FIRLI/IL FIRIL/ILDAK/ LAK/LAMA/LA-/LATILMA/ LATIL-/LATIŞ/LATMA/LAT-/ LAYIŞ/T FIRT/TTIR-)

Tü.> Zaza. *fırr* 'soluk alıp verirken çıkarılan ses' (*ZTS*, 119)

fırıldak < * ***fır*** 'yansıma'+***ıl+da-k***
TT.: FIRILDAK+ (ÇI)
~ fırlanğıç (Az.)
fırıldık (TatK.)
pırıldak (Kırg.)
pırlavāç (Trkm.)
pirpirāk (Özb.)
peḳirğuç (Uyg.)
zırıldavık (Kzk.)
zırıldağıç (TatK.)
Tü. > Zaza. *firraya, firraye* 'uçan, uçmuş' ~ *firrayiş* 'uçmak' ~ *firrayox* 'uçucu, uçan' (*ZTS*, 119)

fıs < * ***fıs*** 'Yansıma'
TT.: FIS+ (FIS/FISLA-/FISLAN-/ILDAMA/ILDA-/ILDANMA/ILDAN-/ILDAŞMA/ILDAŞ-/IL FISIL/ILTI/IR FISIR/IRTI/LAMA/LA-/LANMA/LAN-)

fış fış (zf.) < ***fış*** 'yansıma'
TT. : FIŞ+ (ILDAMA/ILDA-/ILTI/IRDAMA/IRDA-/IRDATMA/IRDAT-/IR FIŞIR/IRTI)

Tü. > **Zaza.** *fiş* 'fışırtı', *fiş fiş* 'soluk alıp verirken çıkarılan ses' (*ZTS*, 120)

fışkı 'Gübre'
< ***fış*** 'yansıma'+ ***kı***
TT. : FIŞKI+ (LAMA/LA-/LIK)
An.ağl.: ***fişka*** 'yaş gübre', ***fışkılık*** 'gübrelik' (*DS.V*, 1860)
Krş. ***fissık*** 'yaş'; ***fişafış*** 'manda pisliği'; ***fişan*** 'rüzgârlakarışık yağan kar ya da yağmur'; ***fişdılık*** 'sidik torbası'; ***fişdırmak, fişırtmak*** 'bir şeyi ucundan tutup, savurarak atmak'; ***fişgırık*** 'filit aracı'; ***fişgırmah*** 'bir şey birden bire kabarmak'; ***fişılak*** 'sesli sesli soluk alan (kimse)'; ***fişıramak*** 'gübre asitlenerek kabarmak'; ***fişırdamak*** 'su akarken ses çıkarmak; ***fişka*** '1.yağmur;2. yaş gübre' (*DS.V*, 1860)

Tü.>**Zaza.** *fişqı* 'binek hayvanlarının dışkısı' (*ZTS*, 119)

Nişanyan (*SS*, 145): **fışkı** ~ ***Yun.*** *fuski* hayvan dışkısı = ***EYun.*** *phýskē* 1.kalın barsaktan yapılan bir tür sucuk, bumbar; 2. siğil, şişik < *phýsein* şişmek
Eren (*TDES*, 144): **fışkı** ,taze at tersi' < **R.** φουσκί (Symeonidis: *Gr* 194/232)

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçedeki ***FIŞ*** ve ***FIS*** sözcükleri yansıma olup, yukarıda da görüldüğü üzere pek çok ad ve fiilin kökenini teşkil etmektedir. Ayrıca, Yunancadaki ***fuski*** ve < ***phýskē*** ile de ne fonetik ve morfolojik ne de anlam bakımından benzerliği vardır.
Yunanca ***fuski*** < Türkçe ***fışkı*** olmalıdır. Çünkü, **+KI** eki Türkçede pek çok fiilin ve adın üzerine gelerek yeni adlar türetir : *dışkı, kuşku, dergi, vergi, sorgu, vurgu, dürgü, sürgü* ...vb. gibi.
Eski Yunanca *phýskē*'nin *fuski* olması, Türkçe *fışkı*'nın > *fuski* olmasından daha zordur.

fışkın (> ***fişgın***) (hlk.) 'Filiz, sürgün'
< ***çıvgın*** [> *şıvgın* > *şıfkın*> *fişkın* 'göçüşme yolu ile']
(Eren : *TDES*, 145)
An.ağl. : ***fişkı*** '1. ince dut sopası; 2.ağaç yongası';
fişkan, fılışgın, fişka, fışkıl, fışkırak, fişlağan, fişlahan, fişlan, fişan, fişlağan, fişlān 'sürgün, filiz; ince fındık çubuğu' (*DS.V*, 1860)
FIŞ+*KA/+KAN/+KIL/+KIRAK +LAĞAN/+LAHAN/+LAN*
FİŞ+*AN/+LAĞAN/+LĀN*

fışkır-['Yansıma'
< ***fış+kır-***
TT.: FIŞKIR- (DAK/IK/IŞ/MA/TI/TICI/TILMA/TIL-/T-)

filiz 'Filiz'
< ***bili+ç*** [> *biliç* > **biliz* > *filiz*]
TT.: FİLİZ+ (İ/KIRAN/LE-/LENME/LEN-/Lİ)
= *yäş botak* (Bşk., TatK.)
yāş pūtak (Trkm.)

butâk (Özb.)
bürşik (Kzk.)
büçür (Kırg.)
Eren (*TDES*, 146) : YOK

Nişanyan (*SS*, 146) : **filiz** ~ ***Yun.*** *filisa* yaprakçık, filiz < *filo* = ***EYun.*** *phýllon* yaprak ~ ***HAvr.*** **bhel-*[3] bitki bitmek.

Türkçe pek çok sözcüğü EYun., Erm., HAvr., Skr., Soğd. gibi dillere bağlamaya çalışan Türkolog olmayan dilcilerin DOĞRU OLMAYAN görüşlerinden birisi de yukarıdaki örnektir.

fisilde-[(hlk.) '(yel) fısıldar gibi esmek' (*YKS*, 39)
< ****fis*** 'yansıma'+***il+de-***

fisilti (hlk.) 'Esinti' (*YKS*, 39)
< ***fis*** 'yansıma'+***ilti***

fiskos 'Dedikodu ; gizli ve alçak sesle konuşma'
< ****fis*** 'yansıma'+***kos***
NOT : ***fiskos masası*** 'iki kişilik küçük yuvarlak masa' adı da yansımadır.

fıtık (Zaza) 'Resmî tebliğ belgesi, resmî belge, askerlikle ilgili belge' (*ZTS*, 120)
= ET., OT. ***bitig*** (EUTS, 45; DLT)
< ****biti-*** 'yazmak'+***-k***

-G-

-°ğ/-°ḳ Fiilden isim yapma eki, iki veya daha fazla heceli meçhul fiillere getirilemez:

yar- 'hüküm vermek'ten <**yar-ık*
<**yar-ıl-ık* olamaz.
kır-'tan < * ***kır-ık***
< **kır-ıl-ık* olamaz.
sar-'tan < ***sar-ıg***
< **sar-ıl-ık* olamaz.
[**sarılık** <***sarığ+lık***]

-gA Fiil kök ve gövdelerinden sınırlı sayıda sıfat ve adlar türeten ek : *dal-ga, bil-ge, yon-ga, süpür-ge, kıs-a (< kıs-ga [-g- düşmüştür]), göl-ge (< köli-); çakırga~çakırka, sakırga, korunga vb.*

gaanlı (hlk.), bk. **kağnı**
An.ağl.: ***gaanlı, gānı, gağnı, gaŋnı, goğnı*** (*DS.VI,* 1912)

K(< G)A(> o)Ğ(/Ŋ)NI
GĀ[=AA< *AĞ*]**NI**

gabağ, gabah, gabak (hlk.) 'Ön' (*DS.VI*, 1882)
< ***kap-(a)k***

gabcık, gabcuh, gabcuk, gabçık, gabugu, gaburcuk (hlk.), bk. **kapçık**

gabık, gabuk, gavıh, gobuk (hlk.), bk. **kabuk**

gacır 'Gacır'
< yansıma: ***gā+cır***

-GAç 'Fiilden alet adı yapan ek' *atlangaç, bişirgeç, bizlengeç/bizlengiç, çevirgeç, evirgeç* ..vb.

gada, gadaş, gade (hlk.), bk. **kardeş**

gadinge (hlk.) 'Yenge'
< ***kadın*** [< ET. *katun*]+***yenge***
An.ağl.: ***gadi, gade, gadinge*** (*DS. VI*, 1890)

gaga¹ 'Gaga'
< * ***kak-*** 'vurmak, başa kakmak' + ***-a*** 'zarfiil eki'
An.ağl.: ***gakgucik, gakguç, gakkuç, gakmak*** (*DS.VI*, 1896)

GAK-*GU+CİK*

-GUÇ/-KUÇ
-MAK

gaga² (hlk.) 'Ağabey; küçük kardeş'
An.ağl.: ***gaga, gacı, gada, gağa, gıga, gıka*** (*DS.IV*, 1891)

ağaç (hlk.) '1. ağaçkakan; 2. uzun burunlu kimse'
< ***kak-(a)ç***
An.ağl.: ***gağaç, gagana, gagak*** (*DS.VI*, 1892)

gak (hlk.) '1. yabanî armut, ahlat; 2. ham, olmamış meyve; 3. meyve ve kuru yemiş'
< ET., OT. ***kak*** 'kurutulmuş nesne' (DLT)
An.ağl.: ***gaga, gağa, gah, gak, gokko*** (*DS.VI*, 1892, 1895)

GAK[*K*](>g, ğ, h)+*A/+O*

Tü. > **Kbr.** *gagua* 'kuru, kak' (İ. Doğan, 1999, 318)

gakırdak (hlk.) 'Kıkırdak'
< ET., OT. ***kak*** 'kurutulmuş nesne' (DLT)+***ır-da-k***
An.ağl.: ***gahırdak, gahırdag, gahırdah, gak, gakırdak*** (*DS.VI*, 1895)

galaba (hlk.) 'Kalabalık, topluluk'
< ***kal+apa***
Bk. **kalabalık**
An.ağl.: ***galaba, galabak, galabalık, galebe, galebelik*** (DS.VI, 1897)

galuk¹ (hlk.) 'Güneş almayan yer' (*DS.VI*, 1905)
< OT. ***kalık*** 'hava, gök, sema' (DLT)

galuk² (hlk.) 'Kalıntı'
< ***kal-(ı)k***
An.ağl.: ***galık, galuk, galmuk*** (*DS.VI*, 1905)

gaman-[(hlk.) 'Üzerine kapanmak'
< OT. ***ka-*** 'yığmak, sandığa koymak' (DLT)+***ma-n-***
An.ağl.: ***gamanmah, gamanmak***

'1. üzerine kapanmak; 2. dayanmak, yaslanmak; 3. yaklaşmak; 4. usanmak, bıkmak; 5.boyun eğmek; 6. şaşırmak' (*DS.VI*, 1906)

ganık-[(hlk.) 'Alışmak'

< ***kan-(ı)k-***

An.ağl.: ***ganık-, ganıksa-, ganır-, gınıh-, gınık-*** (*DS.VI*, 1913)

GA(>I)N(/D)-*IK-/-IH-*
-IK-SA-
-IR-

ganırık (hlk.) 'Balgam'

< ***kan*** 'yansıma'+***kır-(ı)k***

An.ağl.: ***ganrık, gağrık, ganırık, ganırmuk, ganruk, genrik*** (*DS. VI*, 1915)

GA(>e)N(/D)(> ğ)[I]R-*I(/(i)K/-UK*
-MUK

ganırtmaç (hlk.) 'Yeniden dikip filizlendirmek için ağaçtan koparılan dal'

< ***kan*** 'yansıma'+***ır-*** 'geriye bükmek; kırmak' +***-t-maç***

An.ağl. : ***ganırtmaç, ganırtmeç, ganirtmaç, ganirtmeç*** (*DS.VI*, 1913)

gapcık (hlk.) 'Tahıl kabuğu'

< ***kap+çık***

Bk. **kapçık**

An.ağl.: ***gapcık, gapcuh, gapcuk, gapçık, gapırcak, gapşuk*** (*DS.VI*, 1916)

gapgacak (hlk.), bk. **kapkacak**

An.ağl.:***gabgacag, gapgacak, gabgaçak, gapkacak*** 'tencere, sahan vb. mutfak malzemesi' (*DS.VI*, 1916)

garanlık, bk. **karanlık**

An.ağl.:***garanlık, galancık, garangi, garanluh, garannuk, garanuh*** (*DS.VI*, 1920)

garatavık, garatavuk, bk. **karatavuk**

garçın, garçin (hlk.) 'Meşinden yapılan örgülü tozluk'

< ***kar+çın***

gargı, gargu, bk. **kargı**

garlanguç (hlk.) 'Kırlangıç'

< ET., OT. ***karlıġaç/karġılaç*** (DLT)

Bk. **kırlangıç**

An.ağl. : ***gallanguç, gallangeç, gallangıç, gallanguş, gallenguş, garanguş, garlangeç, garlanguç, garranguç, gırlangıç, gölongeç*** (*DS.VI*, 1902)

-GAn 'Genellikle fiil kök ve gövdelerinden '*alışkanlık*' sıfatları ya da ad türeten ek': *ısırgan* (otu), *sütleğen* (ağacı), *şırla-ğan* (yağı), *alıngan, sürüngen* ...vb.

+ġaru, +ra, +ru 'Yön gösterme eki'

< ****ġa+ru***

Bu konu için bk. Suzan Duru, 'Türkçede cihet ve mekân gösteren ek ve sözler', ***TDAY 1956,*** s.1-110.

gaytar-[(hlk.) 'İşten kaçmak'

= ET.,OT. ***kaytar-*** 'yöneltisinden döndürmek,çevirmek' (DLT)

< ***kay-(ı)t-(a)r-***

gazgıç (hlk.) 'Topraktan bitki kökleri vb. şeyleri çıkarmaya yarayan, sivri uçlu değnek ya da madenî araç'

< ***kaz-gıç***

An.ağl. : ***gazgıç, gazguç, gazguluç*** (*DS.VI*, 1954)

gebe 'Hâmile, yüklü'

< **** kēpe*** 'şişik, şişkin' (T. Tekin)

An.ağl.:***gebece, gebeç*** 'başak vermeye başlayan ekin' (*DS.VI*, 1955); ***gebeleş-*** 'ekin başakları olgunlaşmaya başlamak'

< *gebe+ç/+ce/+le-ş-*

gebeş, gebes, gembe [< *-m-türemedir*], ***gembeş*** 'karnı şiş olan (kimse)' (s.1956)

< *gebe+ş/+s*

~ gēbe (Trkm.)

gäbä (Az.)

Nişanyan (*SS*,156): **gebe** = *kebe* karnı şişmiş (XIV) =? *ET. kaba* şiş, şişik → KABA

gebelek (hlk.) '1. koyunların karaciğerinde meydana gelen bir hastalık; 2. sıska'

< ***gebe*** [< ET. *kēpe*]+***le-k***

geber-['Ölmek'

= ***keber-***

< ****kēbe+r-*** 'şimşek çakmak, kabarmak' = ET. ***kabar-***

~ Trkm. ***gä:ber-*** < **kä:per-* (T. Tekin, *Mak.II*, 440)

TT.: GEBER-(İK/ME/MEK/TİL-ME/TİLMEK/TME/TMEK)

gebze 'Schulterblatt; Weissagung'

< ****kebze***

~ kebze 'lopatka' (Kzk.)

kepşe 'lopatka' (KKlp.)

(Räsänen, *V*)

gece 'Gece'

= (Orh.) ***kiçä*** 'geceleyin'

ET. ***kiç*** 'geç' [*ür kiç* 'uzun zaman'] < ** kēç*

Krş. ET. ***käçä*** ~ ***kiçä*** 'öte tarafa geçerek' (*EUTS*, 103, 108-109) ~ ***kiçe*** (Uyg.Br.) ~ ***kéçe, kiçe*** (DLT)

< ***kēç*** 'geç, zaman, uzun süre' (Az. *gec*; Trkm. *gi:ç*; Çuv. *kas*)

+ ***e*** 'datif'

An.ağl.: ***gece, geçe*** 'yön, taraf' (*DS.VI*, 1960)

~ gi:ce (Trkm.)

gecä (Az.)

gé:ce (Har.)

kejē 'akşam' (Tuv.)

kijē 'dün' (Hak.)

kiçä (TatK.)

kisä (Bşk.)

keçe (Oyr., Tel.)

keçä (Özb., YUyg.)

gecä (Az.)

kiese (Yak.)/kiähä 'akşam üstü'

kaś 'kşam üstü' (Çuv.) < **keç*

= *tün* (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

tön (Bşk., TatK.)

K(>g)Ė (>e, i, ie, i:)**Ç**(>c, s)+**E**(>ä)

Zajaczkowki ve Banguoğlu (1959: 20): < **geç** (< ***keç)+çe***. T.Tekin bu görüşü kabul etmez). (*Mak.II*, 515) G. Clauson (*ED*, 694) : < ET. **kéç-/kiç-** 'gecikmek, geç olmak'. T. Tekin bu görüşü kabul etmez. (*Mak.I*, 201, 356)

geceleyin 'Geceleyin, gece vakti'

< ***gece*** [< ET. *ki:çe*]+***leyin***

~ gi:ce(sine) (Trkm.)

keçilep (Uyg.)

= *tünde* (Kzk.)

tündä (Özb., Uyg.)

töndä (Bşk.)

tönön (Bşk., TatK.)

tönlä (TatK.)

tün (ubaktı) (Kırg.)

gecelik 'Gecelik'

< ***gece+lik***

Tü. >Ar. (Sur.) *gecelik* (*ALTK*, 70)

gecik-['Gecikmek'

= ET., OT. ***kéç-*** (DLT)

< **** ké:ç-*** (ik-)

An.ağl.: ***gecirge-, gecıyh-*** (*DS. VI*, 1960)

~ kisiğiv (Bşk.)

keşigüv, keşkelüv (TatK.)

keçigū, keçigip kelū (Kırg.)

keçikmàk (Özb.)

kiçiğü (TatK.)

gi:cik- (Trkm.)

keçik- (YUyg.)

G[< K]E[< é](>i)C[< ç](>s, ş)+ İK(> g, ğ)-

geciktir-['Geciktirmek'

= OT. ***kéçit-*** ~ ***kéçür-*** (DLT)

< ****ké:ç-***

~ keçiktur- (Uyg.)

keçiktir- (Özb.)

kiçiktir- (TatK.)

kisiktir- (Bşk.)

geçir- (Trkm.)

geç 'Geç'

= ET.(KT., Uyg.) ***keç*** ; OT. ***kéç***

< ***ké:ç*** [**kē* 'sonra, sonraki' +**ç**]

~ gec (Az., Kum.)

gi:ç (Trkm.)

keç (Kırg., Özb., Uyg.)

kēç (Yak.)

keş (Kzk., KKlp., Nog.)

kiç (TatK.)

kis (Bşk.)

kaś (Çuv.)

K(>g)E[< İ:, Ē, a]Ç(>c, s, ş)

geç-['Geçmek, aşmak, ölmek ; uyku-

ya dalmak ; bilincini yitirmek ; sönmek'
= ET., OT. ***kéç-*** (DLT)

= Kırg. **öt-** 'geçmek' ; MA. **öt-** (97-1), **oz-** (76-6), **ozat-** 'ardından gitmek' (103-1), **ozuk** 'sınır' ~ **oruk** ~ **uruk**.
Kumd. ***ötken*** 'geçen' < **öt-**

TT. : GEÇ- (ERLİ/İM/İT)
An.ağl.: ***geçek, geçembek*** 'çok geçilen yer' (*DS.VI*, 1960); ***geçelik*** 'karşılık, cevap'; ***geçemek, geçek*** 'dar geçit' (s. 1961);
geçgili, geçgel, geçgil, geçgin, geçgülü, geçkel 'sözü geçen, sözü etkili (kimse)' (s.1962)

GEÇ-*EK*
-*E+M[B]EK*
-*E+LİK*
-*E+MEK*
-*GEL/-KEL*
-*Gİ+Lİ/-GÜ+LÜ*
-*GİL*

Eren (*TDES*, 151) : YOK

geçen (yıl, ay, gün vb.) 'Geçen'
< ***geç-***[<ET. *ke:ç-*]+***-(e)n***
~ geçen (Trkm.)
keçmiş (Az.)

KEÇ-*EN/-MİŞ*

= *ötken* (Kzk.)
ötkän (Uyg.)
öten (Trkm.)
ötkön (Kırg.)
ötgän (Özb.)
ütkän (Bşk., TatK.)
uzğan (Bşk., TatK.)

Ö(>ü)T-K(>g)E(>ä, ö)N

geçi (hlk), bk. **keçi**
geçik (hlk.) 'Yaşlı, ihtiyar'
< ***geç-(i)k***
An.ağl.: ***geçgin, geçik, geçük*** (*DS.VI*, 1963)

geçin-[(hlk.) 'Ölmek'
< ***geç-(i)n-***
An.ağl.: ***geçinmek(g), geçirinmek*** (*DS.VI*, 1962)
~ geçin- 'ölmek' (Gag.)

geçinti '1.Tahılın kalbur altına geçen kısmı; 2. çabuk gelip geçen yağmur; 3. dilenci; 4. bölüm'
< ***geç-in-ti***

geçiş 'Geçiş'
< ***geç-***[< *ke:ç-*]+***-iş***
~ geçiş (Trkm.)
keçiş (Az., Özb., Uyg.)
keçmä (Az.)
keçilmä (Az.)
kiçiş (TatK.)
kisiş (Bşk.)

K(>g)E(>i)Ç(>s)-*İŞ*
-*MÄ*
-*İL-MÄ*

= *ötiş* (Özb.)
ötüü (Kırg.)
ötüv (Kzk.)
ütiş (Bşk., TatK.)
ütü (TatK.)
yötkülüş (Uyg.)

Ö(>ü)T-*İŞ/-ÜÜ/-ÜV/-Ü*

geçit 'Geçit'
< ***geç-(i)t***
< **** keç-***
ET. ***käçüg*** ~ ***käçik*** (*EUTS*, 103)
~ géçik (Ker.) (*Kr.TS*, 158)
Eren (*TDES* 151) : YOK

geçki 'Dokumacılıkta çözgü ipliklerini arasına, yanlamasına geçirilen atkı iplikleri'
< ***keç-ki***
An.ağl. : ***geçgi, geçki, geçurma*** (*DS.VI*, 1962)

ged-['Gedik açmak'
< ****kēt-***

gedik 'Kertik, gedik'
< ****kēt-*** 'gedik açmak' (T. Tekin, *Mak.I*, 63; Räsänen, *V* 258)
< ****kēt-(ü)k***
TT. : GEDİK+(Lİ/İL-)
An.ağl.: ***gedik*** '7 farklı anlamı var' (*DS.VI*, 1966) ; ***geduk, gedük*** (s.1968)
~ gä:dik (Trkm.) < **kētük*
gä:t- 'gedik açmak'

gädik (Az.) < * *kētük*
ketik (Kzk., Kırg.)
= Moğ. ***keltele-*** < *kelte-le-*; Hal. *xeltle-*
(Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 63, 99)

gediz (hlk.) 'Su birikintisi, gölcük'
< ***ged-***[< *kēt-*]+-***(i)z***

gegeç (hlk.), bk. **çekiç**

geğinz (hlk.), bk. **geniz**

geğir-['Geğirmek', bk. **genir-**
= ET., OT. ***kegir-*** (DLT)
< * ***kēkir-***
< ***kē*** 'yansıma' +***kir-***
TT. : GEĞİR-(İŞ/ME/Tİ)
~ gēğir- (Trkm.) < **kä:kir-*
geyir- (TT.)
gäyir- (Az.) < **kä:kir-*
kikir- (Bşk.)
kekir- (Kzk., Kırg.)
= Moğ. ***ḳakira-***; Hal. ***xaxira-*** < *ka-kira-*
(Bk.T. Tekin, *Mak.I*, 63, 100, 157, 333)

K(>g)Ē(>e, i)+K(>ğ)İR-

geğirti 'Geğirti'
< ***kē+kir-ti***
Bk. **geğir-**
~ gäyirti (Az.)
gä:kilik (Trkm.)
kekirik (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kikrik (Bşk., TatK.)

K(>g)Ē(>ä:, i)+K(>y)İR-İK
+KİL[<*R*]-İK
+K[*İ*=ø]R-İK

geğirtlek (hlk.) 'Gırtlak kemiği'
< ***gē+ğir-***[< **kē+kir-*]
+-***t-le-k***

geğrek '1. yumuşak kaburga kemikleri ; 2. kaburganın alt yanında bulunan boşluklar',krş. ***kıkır-dak***
~ Trkm. ***geyrek***
< ***kē+kir-de-k*** [> *kekirek* >*kek-rek* > *hegrek* >*geğrek*]
Eren (*TDES* 151): < ?

gel-['Gelmek'
< ET. ***kel-***
TT. : GEL- (ECEK/ ENEK/ İN/İŞ-)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *gel* (*ALTK*, 70)

gel- fiilinin çekimi:
geli'-rim < kelir' ben
geli'-riz < kelir' biz
geli'yor < gel-e' yorur
gidi'yor < gid-e yorur = Kzk. *kele'di* < *kel-e' turur*

gelemedi 'Gelemedi'
< ***gel-e*** 'zarf-fiil eki' ***u-*** 'iktidar fiili'+- ***ma-*** 'olumsuzluk' +-***dı***
[***u-** 'iktidar ifâde eden fiil']
[**NOT**: Bu çekimli örnek **-e** eki ve
u- fiilini belirmek için sözlüğe alınmıştır.]

geliyor 'Gelmekte, gelmeye devam ediyor'
< ***gel-*** [< ET. (*kel-*)+-***é-yor*** < ***gél-e*** 'zarf-fiil' ***yoru*** < ***gel-é yoru-r*** 'geniş zaman eki']
Krş. Kzk. ***kelédi*** < ***kelédu*** < ***kelédur*** < ***kel-é tur-ur.***

gelme 'Gelme!'
< * ***kel ma*** [< Tü ***kel*** 'gel' + Toh. ***ma*** 'olumsuzluk edatı']
(**NOT**: Edatlar ilişki kurdukları sözcüklerden sonra gelirler: **alma**! < ***al ma*** ..vb.)

gelmedim 'Gelmedim'

< ***kel-me-*** 'emir kipindeki olumsuzluk unsuru olup, tarafsızlığını kaybetmiş, *zaman* ve *kişi* eklerini alarak **emir kipinin** dışına taşmış ve genelleşmiştir.' (Ş.Tekin, *İştikakçinin Köşesi*, s.52) + ***-ti+m***

T. Tekin, *Mak.I*, 262, 263: ***gelmedim*** < ***kel-me e-ti-m.***

Ön Tü. ***e-** 'olmamak; (esas anlamı 'olmak)'
ET. **bolmaŋ** 'olma' < ***bolm-aŋ** bolum+eŋ.
Çuv. an 'yapma' < ***eŋ** < ***e-ŋ²**

gelme 'Gelme!'
< ***kel ma** [< Tü ***kel** 'gel' + Toh. ***ma*** 'olumsuzluk edatı']
(**NOT**: Edatlar ilişki kurdukları sözcüklerden sonra gelirler: **alma**! < ***al ma** ..vb.)

gelmedim 'Gelmedim'
< ***kel-me-*** 'emir kipindeki olumsuzluk unsuru olup, tarafsızlığını kaybetmiş, *zaman* ve *kişi* eklerini alarak **emir kipinin** dışına taşmış ve genelleşmiştir.' (Ş.Tekin, *İştikakçinin Köşesi*, s.52) + ***-ti+m***

T. Tekin, *Mak.I*, 262, 263:
gelmedim < ***kel-me e-ti-m.***
Ön Tü. ***e-** 'olmamak; (esas anlamı: 'olmak')
ET. ***bolmaŋ*** 'olma!' < ***bolm-aŋ** < ***bolum+eŋ***
Çuv. **an** 'yapma !' < ***eŋ** < ***e-ŋ²***

gelberi (hlk.) 'Yüksek dallardaki meyveleri toplamak için kullanılan çatallı sopa'
< ***gel+beri***
An.ağl.: ***gelberan, gelbere*** (*DS. VI*, 1971); ***geberi, gelberü, gelveri, geveç*** (s. 1972)

GEL-BERİ(>e, ü)
-BERAN
-V[<b]**ERİ**
GE[*L*=ø]**-VEÇ**

gelecek 'Gelecel, istikbal'
< ***gel-*** [< ET. *kel-*]+***ecek***
~ gelecel (Trkm.)
gäläcäk (Az.)
keliçäk (Uyg.)
keläçäk (Özb.)
keleçek (Kırg.)
keleşek (Kzk.)
kiläsäk (Bşk.)
kiläçäk (TatK.)

K(>g)**E**(>ä, i)**L-**
E(>ä)**Ç**(>s, ş)**E**(>ä)**K**

geleci 'Konuşma; dedikodu yapma'
[~ TT. **keleci** (*TS.II*, 1263) 'düzgün söz']
~ OT. ***keleçü*** 'söz' (Oğuz); (DLT. I,445): ***keleçü*** ; ***keleçi*** (eski Kpç.); MA. ***kelelsi*** 'hikâye' (118-8)
< Moğ.
keleşmiş 'sözlü, nişanlı' (27-8)
An.ağl.: ***geleci et-*** 'konuşmak' (*DS.VI*, 1973)

Türkçede **kele-** fiili olmamasına rağmen, **keleçü** sözcüğünün bulunması ilgi çekicidir. **+çü** *meslek ekinin* burada fiil üzerine gelmesi açıklanamaz:
kele-çü (?). Acaba **kele** aynı zamanda bir isim kökü olablir mi?: **kel-e+** *MA*'deki **kelelsi** < **kele-l+si** ve **keleşmiş** < **kele-ş-miş** biçimleri bizi *Moğolca* ***kele-*** fiiline götürüyor: **kele-** '*konuşmak*'+ **-ş-** '*karşılıklı konuşmak; sözleşmek*' + **-miş** '*anlatılan geçmiş zaman eki*'

Clauson (*ED*, 716b): Moğolca **kele-** 'to speak' kökü ile birleştirilemez.

Eren (*TDES*, 151): < ?
Fakat, **keleci** maddesi YOK (s.228)

geleğen 'Ana ırmağa karışan su'
< ***gel-eğen***
< ***kel-***

gelen 'Gelen'
= OT. ***kelegen*** (DLT)
< ***kel-e-gen***
[>*kelgen*>*kelen*]

gelenek 'Anane'
< ***gel-enek***
< ***kel-***
TT.: GELENEK+ (Çİ/ ÇİLİK/ LEŞME/ LEŞ-/ LEŞTİRME/ LEŞTİR-/ Lİ/ SEL)

geleni 'Tarla faresi'
= OT. ***kelegü*** 'tarla sıçan soyundan bir hayvancık'(DLT)
An.ağl.: ***gelengi, gebenu, geleğen, geleği, geleğü, gelengü, geleni, gelenki, gelenu, gelevun, gelevü, gelni, gemesıçan*** (*DS.VI*, 1975); ***geloğ, gelö, gel-***

öğö (s. 1984)

GELE+[*N*]*Gİ*/+*GÜ*
+*ĞEN*
+*Ğİ*/+*ĞÜ*
+[*N*]*İ*/+*U*
+*V* [< *D*]+*Ü*
GEL[*E*=*ø*]+[*N*]**İ**
GEL[*E*=*ø*]+*OĞ*/+*Ö*/+*ÖĞÖ*

~ Kırg. ***kelemiş*** 'tarla faresi; sıçan' (*KS.II*, 433) ~ ***keles*** 'sıçan'

Eren (*TDES* 151): < *'Kökünü bilmiyoruz'* diyor ama Kırgızcadaki **kelemiş** ve **keles** sözcüklerini gözden kaçırmış. Sözcüğün kökeni **kele** olabilir: Kırg. **kele+miş**, **kele+s**; DLT. **kele+gü**; ağızlar: **gele+ŋi** (< **kele+ŋi**). Ayrıca bk. **keler** '*kertenkele*' (Uşak)

gelesi 'Gelesi'
= ET., OT. ***kelesi*** 'gelme zamanı' (DLT)
< ****kel-esi***

gelgeç 'Geçici; sebatsız (kimse)'
< ***gel+geç***
< ****kel-/ *keç-***

gelgel 'Albeni, alım, çekicilik'
< ***gel+gel***
< ****kel-***

gelgit '1.boşuna gidip gelme; 2.medcezir olayı'
< ***gel+git***
< ****kel-/ *kit-***

gelici 'Gelici'
= ET., OT. ***kelgüçi*** (DLT)
< **** kel-güçi***

gelik (hlk.) 'Çocuk ayakkabısı; bir çeşit kadın ayakkabısı'
[= OT. ***etik*** ~ ***etük*** 'pabuç' (DLT)]
< ***kel-(i)k*** (N. Özkan)

gelin 'Gelin'
= ET., OT. ***kelin*** (*EUTS*, 104; DLT)
< ***kelin*** 'gelin'+***kün*** 'halk'
[*käliŋün* < *kälin-gün* < *kälin+kün*] (T. Tekin, *Mak.I*, 189)
Krş. Nivkh dilinde: ***umgu(n)*** 'kadın, eş' < **umgun* < **emekun* (Moğ. ***eme kümün*** 'kadın', ***ere kümün*** 'erkek, adam')
ET: ***kälinlä-*** 'evlenmek'
TT.: GELİN+(CİK/LİK)
~ kelin (Çağ.)
gelin (Krç., Blk., Trkm.)
gälin (Az.)
kilęn (TatK.)
keli (Şor)
kilin (Tat., Bşk.)
kin (Çuv.)

K(>g)**E**(>ä, i)**Lİ**(>ę)**N**
KELİ*[N=ø]*
K*[KEL=ø]***İN**

~ Tung. ***kēlī / kēlin***
~ Fin. (*UAW* 9) ***kelı*** (Räsänen, *V* 250)

gelinaba (hlk.) 'Yenge'
< ***gelin*** [< ET. *kelin*]+aba
An.ağl.: ***gelinaba, geliba, gelinabba, gelinana, gelinbaba, gelinbacı, gelinge, gellaba, gelliba, gelnāba, genaba, genapla, geniba, gennaba*** (*DS.VI*, 1978)

GELİN+ABA
+ABBA
+ABLA
+ANA
+BABA
+BACI
GELİ[*N*+*A*=ø]BA
GEL[*L*][*İN*=ø]+ABA
GEL[*L*]**İ**[*N*+*A*=ø]BA
GEL[*İ*=ø]N+ĀBA
GE[*Lİ*=ø]N+ABA/+APLA
GE[*Lİ*=ø]N+**İ**(<A)**BA**
GE[*Lİ*=ø]**N**[**N**]+**ABA**

gelinbarmağı (hlk.) 'Parmak ucu biçiminde üzüm'
< ***gelin*** [< **kel-in*] +***barmak+ı***
An.ağl.: ***gelinbannağı*** (*DS.VI*, 1978); ***gelinparmağı*** 'havuç' (s. 1981)

gelince (hlk.) 'Kendinden büyük ve evli bir kadın için 'hanım abla' anlamında kullanılır'
< **gelin** [< **kel-in*]+***ce*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***gelince, gelinçe*** (*DS.*

VI, 1978)

gelincik[1] 'Gelincik çiçeği'

< ***gel-in+cik***

< ***kel-in+cik***

~ kilinçek (Oyr., Tel.)
kilincek (Leb.)
kilindyek 'Sünde',
xilinçek, xinçek 'gore,muka'

< Moğ. (KWb. 231) ***kilinçe*** < ***kıl-ınç*** 'Sünde' (Uyg.) < ****kıl-*** 'machen'
(Räsänen, *V* 270)

KE(>İ)L-İN+Ç(~ C, dy)E(>i)K

Eren (*TDES* 153): YOK

Türk şivelerinde 'gelincik' için söylenen sözcükler:
köknär (Kzk.)
köknàr (özb.)
gö:knār (Trkm.)
köknar (Yuyg.)
kızğaldak (Kırg.)

gelincik[2] 'Gelincik denilen bir tür hayvan'

< ***gelin+cik***

An.ağl.: ***gelincüyh*** (*DS.VI*, 1981)

gelinlik 'Gelinlik'

< ***gelin+lik***

< ****kel-***

An.ağl.: ***gelinniyh*** '1.gelinin bir zaman kocasının akrabalarının yanında konuşmama adeti; 2. düğün günü verilen hediye' (*DS.VI*, 1981)

~ gälinlik (Az.)

Öteki Türk şivelerinde ***gelinlik*** anlamında söylenen sözcükler için bk. *KTLS*, s. 264-265.

gelinti (hlk.) ,1. göçmen; 2. kendi kendine biten ekin'

< ***gel-inti***

gelip batı-[(hlk.) 'Gelip durmak'

< ***gel-(ı)p*** 'zarf-fiil eki'

yat- 'yardımcı fiil'+***-ı-*** 'fiilden fiil yapan ek'

An.ağl.: ***gelipba, gelipbatır, gelipdurupatır*** (*DS.VI*, 1983)

geliş 'Geliş'

= ET., OT. ***keliş*** (DLT)

< ****kel-***

An.ağl.: ***geliş*** 'kere, kez, defa' (*DS.VI*, 1983)

geliş-['Büyüyüp boy atmak, yetişmek; ilerlemek, olgunlaşmak, genişlemek'

< ***gel-(i)ş-***

TT.: GELİŞ-(İM/ME/TİRİLME/TİRİL-/TİRİM/TİRME/TİR-/TİRİM/TİRME/TİR)

An.ağl.: ***geliş-*** '1.şişmanlamak; 2.işi yoluna girmek, zengin olmak;3.uğurlu gelmek; 4.uymak' (*DS.VI*, 1983)

gem 'Gem'

<* ***kem***

= MA. **öygen** (32-7)

TT.: GEM: GEM+(LEME/ LE-/LENME/LEN-)

An.ağl.: ***gem*** '7 farklı anlamı var' (*DS.VI*, 1984)

Tü. > **Kürt.** *gem* ; **Zaza.** *gem* (*ZTS*, 124); **Sırp., Blg.** *gem*

~ gäm (Az.)
= *avızlık* (TatK.)
avız,lık (Bşk.)
avızdık (Kzk.)
oozduk (Kırg.)
ağızdırık (Trkm.)
eğizduruk (Uyg.)
suvluk (Özb.)

AĞIZ/AVIZ/EĞİZ/OOZ
+LIK/+DIK/+DIRIK/+DURUK

Sevortyan (*ÊSTJa* 1980: 18-19): <***Tü.*** **kemir-** ~ **gemir-** < ****gem*** ~ ****kem***
Eren (TDES, 153): < ?
Nişanyan (*SSA*,158): **gem** ~***Yun.*** *kimós κηόçk* = **EYun.** ***kēmós*** 'gem'

gemalmaz (hlk.) 'Söz dinlemez' [*Erzurum'da bir ailenin soy adı: Prof.Dr. Efrasiyap Gemalmaz*]

< ***gem+al-maz***

gemi 'Gemi'

= ET., OT. ***kemi*** ~ ***kimi*** (DLT)

< ****kēmi*** 'gemi, kayık' (Räsänen, *V* 251 ; T. Tekin)

TT.: GEMİ+(Cİ/CİLİK/LİK)

Tü. > **Zaza.** *gemi, gemiye* (*ZTS*, 124)

~ gēmi (Trkm.)
gä:mi (*KTLS*) [< kēmi]
ki:me (Turf.[L.C.])
kēmi (Kuça [L.C.])
gämi (Az.)
keme (Kzk., Kırg.)
kemä (Özb., YUyg.)

K(>g)Ē(>E, İ:)Mİ(>e, ä)

gen (hlk.) 'Geniş'
< ET., OT. ***king*** (DLT: *kingit-, kingrün-, kingü-, kingür-*)
An.ağl.:***gen, genk, gere*** (*DS.VI*, 1989)

gence (hlk.) 'Genişçe'
< ***gen*** [< ET., OT. *king*]+***çe***

genç 'Genç'
= ET. ***känç*** (*EUTS*, 105)[***känç oğlan*** 'genç', ***kängçi*** 'son beşik, sonuncu evlât' (s. 106)]
~ OT. ***kēnç*** 'genç, çocuk, her hayvanın küçüğü' (DLT)
< ***kēnç***
TT. : GEÇ+(LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRİLME/TİRİL-/TİRME/TİR-/LİK)

Tü. >**Zaza.** *genc* 'genç', *gencey* 'gençlik', *gencı* 'genç kız' (*ZTS*, 124)

Ramstedt (*JSFOu* 55:66; *KWb.* 226a): < Tü. ***kenç (> genç)*** ~ Moğ. ***kence***
Doerfer (*TMEN* 352): Ana Tü. ****kenç*** > Moğ. ***Kence***
Borovkov (*Leksika* 180): ***kinç*** < Tü.-Fars

gene 'Yeniden, bir daha, yine'
< ET.,OT. ***yan-*** [< **yan-* 'dönmek']+***-a*** 'zaf-fiil eki'
~ yenä (Az.)
yänä (Bşk., Özb.)
yene (Trkm.)
yeŋidin (Uyg.)
yaŋadan (TatK.)
caŋıdan (Kırg.)
jaŋadan (Kzk.)

Y(>c, j)A(>ä, e)Ŋ-A(> e, ä, i)

+DA(>i)N

genel 'Genel, umumî'
< ***gen+(e)l***
< ET. ***keŋ***
TT.: GENEL (LEME/+GE/LEME(K)/LEŞME(K)/LEŞTİRİLME(K)/ LEŞTİRME(K)/ LİK/ LİKLE)

genel-['Genişlemek'
< ***gen+el-***
< ET. ***keŋ***

geneş-[(hlk.) 'Danışmak'
< OT. ***kengeş*** 'karşılıklı danışmak, tedbir almak' (DLT: *kenge-* 'danışmak, görüşmek'; *kengeşlik* ,danışıklı') < ***kenge-*** ,danışmak'+***-ş*** ,fiilden ad yapan ek'
An.ağl.: ***gengeş-*** (*DS.VI*, 1990)

Eski ve Orta Türkçedeki biçim ile TT' ndeki biçim arasında yalnız **k->g-** değişimi vardır.

genez (hlk.) 'Kolay' (*Düzce-Bo./ *DS.VI*, 1991)
< OT. ***kenges*** 'sığ, az, kolay, hafif' (DLT)

genir-[, bk. **geğir-**

genirti (hlk.) 'Ağızdan sesli olarak çıkan gaz'
< ***gē*** 'yansıma'+***kir-ti***
An.ağl.: ***genilti, genirti, genrik*** (*DS.VI*, 1992)

geniş 'Geniş'
< ET. ***kéŋ*** (Uyg.Br.) ~ ***kiŋ*** (DLT)
< ***ké:ŋ*** (T. Tekin) + ***(i)ş***
TT.: GENİŞ (+ÇE/LEME(K)/LETİLME(K)/LETME(K)/LİK)
~ gi:ŋ (Trkm.)
gey (Ker.) [< *geŋ* < **keŋ*]
kieŋ (Yak.)

KĒ(>i:, ie)D(>y)

genişle-['Genişlemek'
= ET., OT. ***kiŋü-*** (DLT)
< ****ké:ŋ+(i)ş-le-***

genişlik 'Genişlik'
= ET. ***känglig*** (*EUTS*, 105)
< ***keng+(i)ş+lik***
~ kiŋlik 'enlem, genişlik'

(Bşk., TatK.)
kenglik (Özb.)
käŋlik (Uyg.)
keŋdik 'enlem' (Kırg.)
endik (Kzk.)
gi:nişlik (Trkm.)

geniz 'Geniz'
= ***geŋiz***
< ***keŋ+(i)z***
TT.: GENİZ (+Sİ/SİLEŞME)
~ gemzík (Ker.) (*Kr.TS*, 158)
gänzik (Az.)

Nişanyan (*SS*, 158): **geniz/genz-** ~ ?

genleş-['Genleşmek'
< ET. ***keŋ+le-ş-***
TT. : GENLEŞ-(ME(K)/TİR-ME(K)

genlik 'Genlik', bk. **genişlik**
< ***gen+lik*** 'genişlik'
< ET. ***keŋ***

geŋzek 'Genizden konuşan'
< ***keŋ(i)z+ (e)k***

genzel 'Genizsi'
< ***keŋ(i)z+el***

ger-['Germek; kapamak'
= ET. ***ker-*** ~ OT.(DLT) ***ker-***
DLT: ***kerilgen*** 'her zaman gerilen'
< ***ker-***
TT.: GER- (ELTİ/ Gİ/ GİN/GİN-CE / GİNLEŞME(K) / GİNLEŞ-TİRME(K)/LİK/İLİ/İLİM/İLİM-Lİ / İLİMSİZ/ İLİŞ/İL-/İNİŞ/İN-ME)

gerçek 'Gerçek, hakiki'
< ***gérçek /girçek***
< ET. ***kirçek***
TT.: GERÇEK(Çİ/ÇİLİK/LEŞ-ME(K)/LEŞTİRİLME(K)/LEŞ-TİRME(K)/Lİ/LİK/TEN)
Eren (*TDES* 154): YOK

gere-[(hlk.) 'Kapamak, örtmek'
< ***ger-e-***
An.ağl.: ***gere-, geren-*** (*DS.VI*, 1997)

gereç ***YT*** (1935) 'levazım'
< ***gerek***
< * ***kergek***

gerek[1] 'Elzem, lüzumlu'
= ET.(Uyg.) ***kärgäk*** (*İKPÖ*, 191) ~ ***käräk, kärgäk*** (*EUTS*, 106)
~ OT. ***kerek*** 'gerek, olmalı, yaraşır, lâzım, ihtiyaç' (DLT)
< ***kerge-*** 'yaraşmak'
+ ***k*** 'sonuç bildiren ek'

[< * ***kär-*** 'sonuna kadar ger-mek' + -**ä-** 'fiilden fiil yapım eki' + -°**g** 'sıfat-fiil eki' veya 'pekiştirme eki' (*İKPÖ*, s.191)]

~ Çağ. ***kirek; kirek yaraḳ*** 'levazı-mat, tachizat'
TT.:GEREK(+İR/İRCİ/İRCİLİK/ LİK/LİLİK/ME(K)/ SEME/ SİN-ME/SEMEK/ SİNMEK/ SİNİM/ SİZ/SİZLİK/TİRİM/ TİRME(K)

Tü. > **Zaza.** *gere, gerek, gereke* 'gerek, gerekir ki' (*ZTS*,124)

~ gere ~ gerek ~ gerékíme (Ker.) (*KrTS*, 159)
gäräk (Az.)
käräk (Bşk.)
kerek (Kzk., Kırg.)
keräk (Özb., YUyg.)
kiräk (TatK.)
gerek (Trkm.)
kirlĕ (Çuv.)

K(>g)E(>ä)RE(>ä)K

gerek[2] (hlk.) 'Balık avlamak için suyun önüne gerilen set'
< ***ger-***[< ET. *ker-*]+-***(e)k***
An.ağl.: ***gerek*** '5 farklı an-lamı vardır' (*DS.VI*, 1996)

gerek-['Bir şeyin yapılabilmesi veya gerçekleşmesi için bazı nesne, fiil vb.ye bağlı olmak'
< ***kergek-***
TT.: GEREK-(ME)

gerekçe ***YT*** (1937) 'Gerekçe; gerektirici sebep'
< ***gerek+çe***
< * ***kergek***
TT.: GEREKÇE (+Lİ/SİZ)

gereklen-[(hlk.) 'Kullanmak'
< ***gerek+le-n-***

< * kergek

gerekli 'Gerekli, elzem'
= ET.Uyg. *İKPÖ*,s.191) ***kä-räklig*** ~ OT. (DLT) ***kereklig***
< * kerge-k+lig
TT.: GEREKLİ+(LİK)

gerel-[(hlk.) 'Gerginleşmek'
< ***ger-*** [< ET. *ker-*]+***-(i)l-***

gerelti (hlk.) 'Engel, perde'
< ger-el-ti
An.ağl.: ***gerelti, gergi, gerilti*** (*DS.VI*, 1997)

geren (hlk.) 'Hafif bulutlu, sisli hava'
< ***ger-*** 'kapamak, örtmek'+***-e-*** 'fiilden fiil yapan ek'+***-n***
An.ağl.: ***geren, gerengi, gerengilik, gereŋimek, gerenlik, gerense*** (*DS.VI*, 1998) ; ***gerenle-, gereŋlen-, gerenne-, gereylen-*** 'hava bulutlanmak' (s.1999)

GER-*EN/-ENLİK*
-*ENGİ/-ENGİLİK*
-*ENSE*
-*EŊİMEK*

gergi (hlk.) '14 farklı anlamı var' (*DS.VI*, 2000-2001)
< ***ger-gi***
< *ker-

gergin 'Gergin'
< ***ger-gin***
< ***ker-***
TT.: GERGİN+ (CE/ LEŞME/ LEŞTİRME/ LEŞTİR-/ LİK)
~ gärgin (Az.)
kirinki (Bşk.)
kerilgen (Kzk.)
kerki (Kırg.)
kergi (Özb.)
kiyirği (TatK.
gerŋek (Trkm.)
gärdäş (Uyg.)

KER-*İLGEN*
-*Kİ/-Gİ*
KİR-*İNKİ*
Kİ[*Yİ*]**R**-*Ğİ*
GE(>ä)R-*GİN*
-*DEŞ*
-*ŊEK*

geri 'Geri'
= ET. ***kerü, kirü*** (*EUTS*, 107)
~ OT. ***kirü*** (DLT) ~ ***kérü***
< *kerü/*kirü
[< ****ké:d*** 'arka, geri, son' (T. Tekin)]

~ geri (Az.)(*KTLS*).
Öteki şivelerde YOK.

Saat için: Bşk. ***kiri***; Kzk. ***keri***. *geri dön-* ~ *kiri kayt-* ~ *kerü kayt-* biçimleri vardır.
Ayrıca : (Uyg.) ***kén*** 'sonra', ***kit*** 'son' ; ***ki:d, ki:din*** 'sonra' (DLT)

TT. : GERİ+ (Cİ/CİLİK/ LE-/ LETME/ LET-/ LEYİCİ/ LEYİŞ/LİK)
An.ağl.: ***geri*** '7 farklı anlamı var' (*DS.VI*, 2001)

Tü. > **Laz.** *geyi* 'arka' (*LTS*, 148)
[/-r-/ >-y-/ değişimi ile]

gerik (hlk.) 'Örtülü, kapalı'
< ***ger-*** [< ET. ker-]+***(i)k***

geril-['Gerilmek'
= ET., OT. ***keril-*** (DLT)
< ker-(i)l-
TT. : GERİL-(İM/İMLİ/İMSİZ/ İŞ)

gerilik (hlk.) 'Her zaman giyilmeyen elbise'
< ***geri+lik***

gerin-['Gerinmek'
< ger-(i)n- [< ***ker-***]
An.ağl.: ***gerneş-, gemeş-, geneş-, gennеş-, genreş-, geril-, gerinleş-, gerinneş-, geriş-, gerneş-, geviş-*** (DS.VI, 2005)

GER-*NE-Ş-*
-*İL-*
-*İN-LE-Ş*
-*İN-NE-Ş-*
-*İŞ-*
-*NE-Ş*
GE[*R=ø*]-*NE-Ş-*
GEN[<R]-*NE-Ş-*

~ gärnäş- (Az.)
kiril- (Bşk.)

keril- (Kzk., Kırg.)
keriş- (Özb.)
gerin- (Trkm.)
keril- (YUyg.)

KE(>i)R-*İN-/-İL-/-İŞ-*
G[<K]ER-*NE-Ş-*

geriş 'Dağların ve tepelerin üst kısmı'
= OT. ***keriş***
< * ***ker-***
An. ağl.: ***keriş***
~ geriş (Trkm.)'sırt'

Clauson (*ED* 747a): ***ger-*** (< ***ker-***)
Eren, destekler.

germe (hlk.) 'Bir yeri bölmek, sınırı belli etmek için yapılan tahta perde ; avlu ; bahçe ; tavuk kümesi'
< ***ker-me***
An.ağl. : ***germe, germeç, gerni*** (*DS.VI*, 2004); ***germeç, gerimcek*** 'çamaşır ipi'

GER-*ME/-MEÇ*
-Nİ
-İM+CEK

germeşik 'Yabanî kızılcık'
An. ağl.: ***germişek***
< ? ***ye-m+iş+(ek)***

Räsänen (*V* 257a): < kärtmä 'armut'
Eren (*TDES* 155)'e göre '**Yanlıştır.**'

getir-['Getirmek'
= ET. ***ketür-*** < ***keltür-*** (DLT)
< ***kel-tür-***
TT.: GETİR- (İ/İŞ/ME(K)/T-ME(K)
~ Az. ***gätir-***; Bşk. ***kiltir-***; Kzk. ***keltir-***; Kırg. ***ketir-***; Tat. ***kitir-***; Trkm. ***getir-***; YUyg. ***kältir-***

gev-['Gevmek'
= ET., OT. ***kew-*** (DLT)
[< * ***kēb-*** (T. Tekin)]
krş. İM. ***kevek*** 'saman'
AH., MA. ***kävük***; OT. ***küvük***
< * ***käbük*** (Räsänen, *V* 245)
TT.: GEV- (ELEME(K)/ELEYİŞ)
An.ağl.: ***gevçele-*** 'yemeye içmeye çalışmak' (*DS.VI*, 2008); ***gev-, gevi-, gevle-, gevşele-, gevşe-, gevşen-*** (*DS.VI*, 2013)
~ gävälä- (Az.)

geven 'Dikenli bir çalı'
< ***kev-en***
An.ağl.: ***geven*** 'arpa sapı' (*DS. VI*, 2009)

Tü. > **Zaza.** *gewen* (*ZTS*, 126)

geveze 'Çok konuşan'
< Tü. ***gev-e-z+e(n)*** 'çok konuşan, lâfçı'
< ***gev-*** 'lafı ağzında dolaştırmak'
< ET., OT. ***kew-*** (DLT)
+***-en***
TT.: GEVEZE(+LENME(K)/LİK)
An.ağl.: ***geveze*** 'sürü hayvanlarının boynuna takılan çan' (*DS.VI*,2010); ***gevgene, geven, gevge, gevgev, gevig, gevik*** 'geveze' (s.2010)

Tü. > **Zaza.** *geveze* (*ZTS*, 125)

GEV-*EN*
-GE/-GENE/-GEV
-İG/-İK

= Az. ***gäpçil, gäpsatar*** [< ***gep*** < ***gew-***]

Nişanyan (*SS* 159): **geveze** = ? ***Fa.*** **gepzen* boş konuşan, dedikoducu, lafazan § *gep* dedikodu, boş laf +-ZEN

geviş 'Geviş'
= ***keviş*** < ***kev-*** ***(>gev-) + (i)ş***
< * ***kēb-iş***
~ keviş (MA)(143-8); gēwüş (Trkm.)
DLT: ***kewşe-*** 'geviş getirmek'
< **kēb-iş-e-*
Eren (*TDES* 155): YOK

Geviş getirmek:
gövşä- (Az.)
köyşä- (Bşk.)
küjse- (Kzk.)
küyis kayır- (Kzk.)
kepşö:- (Kırg.)
kàvşä- (Özb.)
küşä- (Tat.)

gä:vüşe- (Trkm.)
köyşi- (YUyg.)

gevre-['Gevremek'
= **OT.** ***kewre-*** ~ ***kefre-***
~ ***köwre-*** ~ ***küfre-*** (DLT)
< * ***kēb-re-***

[Tü.{**-rA-**} = Moğ. {**-(I)r-**}]

TT.: GEVRE- (K/KÇİ/KLİK/ME/MEK/TİLMEK/TME(K)
= Moğ. ***kebi-, kebere-***
< **kebire-*

gevrek 'Gevrek'
= OT. ***kewrek*** (DLT)
< ***kēb-re-k***
An.ağl.: ***gevrek*** 'simit ya da bir tür ekmek' (*DS.VI*, 2014)
Krş. Zaza. ***gewrek*** 'beyazımtırak, gri; kumral' (*ZTS*, 126)

gevşe-['Gevşemek'
= ET. ***ḳoġşa-*** (*EUTS*, 180)
~ OT. ***kewşe-*** ~ ***küwşe-*** (DLT) ; ***koġşa-*** 'katı şey gevşek olmak'
< * ***ke(~ü)w-şe-*** < ***kēb-şe-***
TT.: GEVŞE- (K/KLİK/ŞEME(K)/T-/TİL-/YİŞ)

gevşek 'Gevşek'
= OT. ***kewşek*** ~ ***küwşek***
~ ***koġşak*** (DLT; *EUTS*, 180), ***kövşaġ*** (*EUTS*, 118)
DLT: ***kewşe-*** ~ ***küwşe-***
< * ***kēb-şe-k***

Tü. > Zaza. *gewş, gewşek* '1.gevşek; 2. cimri; 3. korkak' (*ZTS*, 126)

Eren (*TDES* 155): YOK
~ gövşäk (Az.)
köpşäk (Bşk.)
köpşök (Kırg.)
govşak (Trkm.)
Kzk., Özb., Tat. ve YUyg. YOK

KÖP-[< *KĒB-]+-ŞE(>ö,ä)-K
GO(>ö)V-[<*KĒB-]ŞA(>ä)-K

gevşet-[bk. **gevşe-**
~ MA. ***kovşat-*** (63-2)

gey-['Giymek'
< ***key-*** < ET., OT. **ked-**
< ***keδ-***

geycek (hlk.) 'Elbise'
< ***giy-*** [< *ked-*]+-***ecek***
An.ağl.: ***geycealık, geycealığı, geyecealığı*** ,eski entari' (*DS. VI*, 2015) ; ***geycek taşı*** 'çamaşır taşı' ; ***geycek yumak*** 'çaşaşır yıkamak'

geyik 'Geyik'
= ET., OT. ***keyik*** (DLT)
'her çeşit av hayvanı'
< ***keđik***
[< ***keđ*** 'pek, sağlam' +***ik***]
Eski Kıpç. ***keyik*** 'yabani hayvan'
TT.: GEYİK (DİLİ/GİLLER)
An.ağl.: ***geyik*** '1. memeli yabanî hayvan; 2. mavi çiçekli bir çeşit çiğdem; 3. hayvanların aşık kemiği'(*DS.VI*, 2015)
~ keyk (Kom.)
käyik (Tar., Alt., Tel, Leb., Şor, Sag., Koyb., Kaç, Küer., Kas., Çağ.)
kiyik (Özb., Krç., Blk.)
kiik (Hak., Şor)
kĭyĭk (Bşk.)
kiyĭk (TatK.)
kayĭk (Çuv.)
kĭvakal (Çuv.)
giyik (Kom.)

K(>g)E(> a, e, i)Yİ (>ĭ)K

Tü. > Srp. *gèika* (Skok: *EtRj* 1:559)

geyim 'Giyim'
< ***gey-*** [< *ked-*]+-***(i)m***
~ geyim (Az., Trkm.)
kiyim (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kiyim-halım (Bşk.)
kiyim-salım (TatK.)
kiyim-keçäk (Özb., Uyg.)

geyme (hlk.) 'Kadınların iş gömleği'
< ***gey-***[< **ked-*]+-***me***

geysi (hlk.) 'Elbise, çamaşır vb. giyilecek şeyler'
< ***gey-*** [< **ked-*]+-***esi***
An.ağl.:***geysi, geğesi, geğisi, gesi, gevcek, gevsi, geycek, geye-***

cek, geygi, geygü, geyicek, geyim, geyisi, geyme, geyse, gisi, giyek, giyesi, giygi, giyisi, giyiz, giysi (*DS.VI*, 2017)

GEY-*CEK*
-*ECEK/-İCEK*
-*Gİ/-GÜ*
-*İM*
-*İSİ*
-*ME*
-*SE/-Sİ*
GEĞ-*ESİ/-İSİ*
GE[*Y=ø*]-*Sİ*
GEV[< **Y**]-*CEK/-Sİ*
GİY-*EK/-Gİ/-İSİ/-İZ/-Sİ*
Gİ[*Y=ø*]-*Sİ*

gez 'Gez'

< ET., OT. ***kez*** (DLT) 'okun kirişe geçen ucundaki kertik'; *oḳ kezi* ay., ***kezle-, kezger-***
~ MA. ***kej*** (100-2)
Id. ***käz*** ay.
AH. ***käzlik*** 'bıçak'
Osm. gäz, gäzlä-
~ gezlik 'bıçak' (Trkm.)
gäz (Az.) < *käz* < ***kär²***
~ Moğ. ***kärt-*** 'to cut a notch, make incision' < *kärt-* < ***kärti-* < *kär²+ti-***
~ Moğ. ***kerçi-*** 'kesmek' < ***** *kerti-*
(T. Tekin, *Mak.I*, 119)
Eren (*TDES*, 155): YOK

gez-['Gezmek'
= ET., Uyg., OT. ***kez-*** 'dönmek, dolaşmak'

< kez-

TT. : GEZ- (DİRİLME (K) / DİRİŞ / DİRME(K) / EGEN/ EĞEN / ELEME(K) / ENTİ / GİN/GİNCİ/GİNCİLİK/GİNLİK/İ/İCİ/İCİLİK/İLİŞ/İLME/ İLMEK/İNİŞ/İNME(K)/İNTİ/ İŞ/ME/MEN)

Tü.> Ar. (Sur.) *gezdi:r* (*ALTK*, 70)

gezegen 'Çok gezen'

< gez-[< *kez-*]+***-egen***

An.ağl.: ***gezeğen, gezeğente, gezek, gezençi, gezenki, gezente, gezenti, gezgen, gezgiç, gezgin, gezginci, gezgüç*** (*DS. VI*, 2019)

GEZ-*EĞEN/-ENTE*
-*EK*
-*ENÇİ/-ENKİ/-ENTE/*
-*ENTİ*
-*GEN*
-*GİÇ/-GÜÇ*
-*GİN/-İNCİ*

gezek¹ 'Sıra, nöbet; sıra ile yapılan yemekli toplantı'
= ET. ***käzig*** 'tertipli, düzenli, sıra, dizi, muntazam sıralı,düzgün' (*EUTS*, 108: ***käzikçä*** 'düzenlice'; ***käziklig*** 'sırası gelmiş olan'
~ OT. ***kezik*** (DLT)

< kez-ik

An.ağl.: ***gezek, gezi, gezik*** 'köy halkının, köy odasına gelen misafire, çobana, imama, sıra ile yemek göndermesi' (*DS.VI*, 2020); ***gezekçi*** 'sığır çobanı; seyyar satıcı' (s.2021)

GEZ-*EK/-İK/-İ*

gezek² (hlk.) 'Otlak'

< gez-(e)k < kez-ik

An.ağl.: ***geze, gezek, gezelek, gezelge, gezenek, gezim*** (*DS. VI*, 2020)

GEZ-*E/-EK/-ELEK/-ELGE/ -ENEK/-İM*

gezele-[(hlk.) 'Can sıkıntısından boşuboşuna gezmek'
< gez-e-le-
An.ağl.: ***gezele-, gezelet-, gezenne-*** (*DS.VI*, 2021)

gezenek (hlk.) 'Koridor'

< gez-[< *kez-*]+***-enek***

An.ağl.: ***gezenek, gezemek, gezenik*** (*DS.VI*, 2022)

GEZ-*ENEK/-EMEK/-ENİK*

gezenti (hlk.) 'Sebzelerde bulunan bir çeşit böcek'

< gez-[< kez-]+***-en+ti***

An.ağl. : ***gezente, gezinti*** (*DS.*

VI, 2022)

gezgiç (hlk.) 'Düğünden sonra her iki tarafın birbirine yaptıkları ziyaret'

< ***gez-***[< *kez-*]+***-giç***

gezgin 'Seyyah'

< ***gez-***[< *kez-*]+***-gin***

An.ağl.: ***gezgin, gezeğen, gezekçi*** 'uykuda gezen (kimse)' (*DS. VI*, 2022)

gezi 'Seyahat'

< ***gez-***[< *kez-*]+***-i***

An.ağl.: ***gezi, gezgü*** (*DS.VI*, 2022)

-GI (***-gı, -gi, -gu, -gü; -kı, -ki, -ku, -kü***) 'Fiilden ad yapar'

açgı, delgi, burgu, sürgü, baskı, bitki, küskü ...vb.

gıcı-[,bk. **giciş-**[

gıcık = *gicik* 'kaşıntı'

= ET. ***kiçi-/ kıçıla-*** 'tahriş etmek' (yansıma)

< kiçi-/kıçı-

TT. : GICI (+ ÇA / LAMA (K) / LANMA(K) / LAYIŞ)

An.ağl. : ***giycikli*** 'kaşıntılı, uyuzlu' [E. Kalay, *TD* 633, s. 252 (Hvs. Osmanlı köyü)]

< **gicikli* [/y/ türemedir.], Krş. ***gidiş-*** 'kaşınmak'

Krş. Zaza. ***gıcık*** 'saç' (*ZTS*, 127)

~ gıcıg (Az.)
kıtık (Bşk.)
kıçışū (Kırg.)
kıçiḳ (Özb.)
kıtık (TatK.)
ǵicik ~ ǧidiḳ (Uyg.)

K(>g)I(>i)Ç(>c,d,t)I(>i)K

gıcır 'Gıcır'

< yansıma 'gıcırtı sesi'

< ***gīc** 'yansıma'+***ır+da-***

~ hırçıldamağ (Ker.) (*Kr.TS* 196)

TT.: GICIR+(DAMA(K)/ DATMA(K)/DAYIŞ/GICIR/TI/TILI/ TISIZ)

An.ağl.: ***gıcır, gıcırga, gıcırgı*** 'loğ taşını çekmek için takılan demir ya da ağaç araç, kol' (*DS.VI*, 2028) ; ***gıcırgaç*** 'salıncak'

-gIç /-gUç İşlev bakımından fiilin gösterdiği işi yapanı veya yapılan işten etkileneni gösteren adlar türeten ek: *dal-gıç, bil-giç, sorguç, hör-güç* ...vb.

Krş.: Özb. ***yelpigüç*** „yelpaze"
~ Yuyg. ***yelpüç***

V.Hatipoğlu (***Türkçenin Ekleri***, s.65,n. 2): -glç > -gAç

gıdı gıdı 'Köpek, koyun, keçi vb.hayvanları çağırma ünlemi'

< yansıma

An.ağl.: ***gıdı gıdı, gıdıg, gıdık gıdık, gıdi gıdi, gıdik gıdik, gudı gudı*** (*DS.VI*, 2031)

Krş. **Zaza.** ***gıdi*** '1.küçük; 2. *aman, behey, ey* anlamlarında ünlem' (*ZTS*, 127)

Nişanyan (*SS*, 159): **gıdı** ~ ?

gıdık 'Gıdık'

< ***gıdı*** 'yansıma' +***k***

~ ḳıdığ (Ker.) (*Kr.TS*, 235)

Nişanyan (*SS* 159): **gıdık** = GICIK
Nişanyan, Anadolu ağızlarında yaşayan: ***gıdıg, gıdıh, gıdık, gıdik, gıgık, gıdik*** 'çene altı, gerdan' ***gıdıklık*** 'gerdanlık' sözcüklerini duymamış! (bk. *DS.VI*, 2033)

gıdıklık 'Gerdanlık'

< ***gıdık+lık*** (*DS.VI*, 2033)

gıdım 'Lokma'

< ***tık-ım*** 'lokma' [**g-d > t-k** göçüşmesi olmuş]

An.ağl.: ***gıdım, gıdımcık, gıdıman, gıdımcuk*** 'pek az' (*DS.VI*, 2034); ***gıdım gıdım, gıdımcık gıdımcık, gıdım gıymık, gıdımık gıdımık, gıdır gıymık*** ,azar azar' (s. 2034)

gık (hlk.) 'Deve, keçi, koyun vb.hayvanların pisliği'

< ET., OT. ***ḳıġ*** 'toprağı kabartmakta kullanılan gübre' (DLT)

An.ağl.: ***gı, gığ, gıcı, gıcık, gıg, gıgalak, gıgı, gıldik, gılik, gıllik, giğ, giğez, giğil, gildik, gilik, gillek, gillik*** (*DS.VI*, 2036)

gık < yansıma *'gırtlaktan çıkan ses'*
< ***gī+k***
gırtlak 'Gırtlak'
= *gırtlık/kırtlık/kirtlik*
<***gī*** *'yansıma'*+***kır-t+lak***
Krş. OT. ***kık(ı)rmak*** 'yüksek sesle çağırmak, bağırmak, haykırmak' (DLT) < ***kī+kır-***
~ şırtlağ (Ker.)(*Kr.TS*, 237)
xírtleğ (Ker.)
xírtlek (Ker.) (*a.g.e.*, 196)
kekirtek (Kırg.)
hikıldâk (Özb.)
gekirtäk (Uyg.) (*KTLS*)
gırtlag (Az.)

K(>g, x)IRTLA(>e)K(>g, ğ)
K(>g, h)E(>i)+Kİ(>ı)R
-T(>d)E(>å, ä)K

Nişanyan (*SS*, 160): **gırtlak**=*gırtlık/kırtlık/kirtlik* < ***onom***
gırt/kırt kıkırdak veya öğürme sesi
Eren (*TDES*, 156): YOK

-gıt 'Fiilden isim yapan ek'
sızgıt < *sız-* 'et kavurmak' + *-gıt*
(Kayseri, Kırşehir)
gibi 'Gibi'
= OT. kipi (DLT)
< ***kip+i*** 'iyelik eki' 'ölçü'
[< ***ki:p-i*** 'kalıbı, modeli' (T. Tekin)]

Räsänen (s.244): < ***kä:bi(k), kēbik***)
Nişanyan (*SS* 160): **gibi** = **ET**. *kibi* (Oğ xı) < *kib* kalp, model, benzerlik.
Eren (*TDES*, 156) : YOK

~ gibi (Krm.)
gimi (Az.)
käbi (Özb., Uyg.)
kibik (KarT., Blk., Krç.)
kimi:n (Trkm.)
kivik (Bşk., TatK.)
gimik (Kmk.)
kθy, kθyθk (TatK.)
bigev (Kom.)
kimin ~ kimi (Ker.) (*Kr.TS*, 217)

K(>g)İ(>ä)B(>v,m)İ[+k/+n]

+***k/+n*** [türemedir]
BİGEV [< KİBİ] (+*v* türemedir)

gici 'Kaşıntı'
< ***ki:çi-/kīçı-+(g)***
gicile-['Kaşımak'
< ***gici+le-***
< ***ki:çi-/kīçı-le-***
Krş. **giycik-**
giciş-['Kaşınmak'
< ***ki:çi-ş-/kīçı-ş-***
~ gi:ce-, gīca- (Trkm.)
gicik (Az.) < *kīçik*
[Fakat, *kiçik* 'küçük']
gider-['Gidermek'
= OT. ***kiter-*** ~ ***kéter-*** (DLT)
< * ***ké:t-er-***
gidici 'Gidici'
< ***git-ici***
~ gidërgı (Ker.) (*KTS* 160)
gidişat < Tü. ***git-(< kit-)iş***+ Ar. ***āt***
(*Kural dışı yapılmıştır.*)
+gil 'Aile' (*Uşaklıgil*)
< ***kil***
~ Tung. ***gulĕ*** 'Hütte', ***gulĕ-sĕ:***
~ Fin. ***kılä*** 'Dorf' (Räsänen, *V* 270)
gir-['Girmek'
= ET. (Uyg.), OT.(DLT) ***kir-***
< * ***ki:r-*** < * ***kī-r-***
~ gi:r- (Trkm.)
ki:r- (Yak.) (eski)

J.Hamilton (*İKPÖ*, 194) : < * **ki** 'iç, arka' + **-r-** 'isimden fiil yapan ek'

girdir-['Girdirmek'
[< ***gir-dir-***]
= ET. (Uyg.) ***kigür-*** (*İKPÖ*, 193) (< * *kī-gür-*)

[NOT: ***kirgür-*** YANLIŞTIR]

~ OT. (DLT) ***kirtür-***
Çağ. ***kirgüz-***

[< * **kig-** 'geri gitmek, içeri girmek, girmek' + -°**r-** 'ettirgenlik eki']; ***kigür-, kirgür-*** 'sokmak, yapmak, gidermek, getirmek' (*EUTS*, 109)

< ***kī-gür-***

(*TS.I*, 550: **girdir-** fiili YOK)
~ kirgüz- (YUyg., KKlp., Kzk., Kırg., Özb.)
gīriz- (Trkm.) <**kirgiz-*
kirgist- (Nog.) < *kirgiz-t-*

girici 'Girici, giren'
= OT. ***kirgüci*** (DLT)
< *ki:r-güçi*

giril-['Girilmek'
= OT. ***kiril-*** (DLT)
< *ki:r-il-*

giriş-['Girişmek işi yapılmak'
= OT. ***kiriş-*** (DLT) <* ***kir-iş-***

git-['Gitmek'
= ET. (Uyg.Br.) ***ké:t-*** (*EUTS*, 107 : ***kät-kir-*** 'kovmak, kovalamak, atmak') ~OT. ***ki:t-*** (DLT)
< *ké:t-*

[Sözcük sonundaki /**t**/ bir ünlüden önce ötümlüleşerek /**d**/ olur.]

gidemedi 'gidemedi'
< ***kit-e*** ~ ***két-e*** (DLT)
[< * *ké:t-e*] ***u-ma-dı***
~ Şivelerde: ***git-*** ~ ***getr-*** ~ ***kit-*** ~ ***ket-*** ~ ***kät-*** (*KTLS*)

giy-['Giymek'
< ***kiy-*** < ***kéy-*** < ***key-*** < ***ked*** (KT. Uyg., DLT)
< * *kéđ-* [<ké-đ-*]**
TT.: GİY- (DİRİCİ/DİRİLME (K)/DİRİŞ/DİRME(K)/ECEK/ İLİŞ/İL-/İM/İMLİ/İNİK/İNİŞ/ İNME/İN-/İŞ/İT/ME/Sİ)
Eren (*TDES* 156): YOK

giydir-['Giymek işini yaptırmak'
= ET., OT. ***keđür-*** (DLT)
< *keđ-ür-*

giyil-['Giymek işi yapılmak'
= ET., OT. ***keđrül-*** (DLT)
< *keđ-rü-l-*

giyim 'Giyim, giyecek'
= ***kiyim*** < ET., OT. ***kédim***
< *kéđ-im*
~ MA. ***keyim*** ~ ***keygü*** 'giyecek' ~ DLT. ***keđgü***
~ geyim (Az., Trkm.)
kiyim (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., Tat., YUyg.)
Eren (*TDES* 156) : YOK

giyin-['Giyinmek'
< *gey-*[< *kéđ-*]+*-(i)n-*
~ girinmeğ (Ker.) (*Kr.TS* 161), giritmeğ (Ker.)'1. giydirmek; 2. sokmak' (gös.yer.)

giysi 'Elbise, giyecek'
< *gey-* [< *kéđ-*]+*-(e)si*
An.ağl. için bk. **geysi**

Nişanyan (*SS*, 160): **giysi** ***YT*** (1944) < GİY-
* 1890 tarihli Redhouse sözlüğünde mevcut olmasına karşılık, 1944'ten önceki başka kaynaklarda tesbit edilememiştir.

NOT:
Nişanyan'ın belirttiği gibi kök < **GİY-** fiili değil, < ***KED-** fiilidir. *DLT*'te bu fiil ile yapılmış **kedük** '1. tulganın altına giyilen tüyden yapılmış takke; yağmurluk'; **kedgü** 'giyilecek nesne'; **ked-** ~ **ket-** isim ve fiilleri vardır.
Anadolu ağızlarındaki örnekler de fiilin ***gey-/geğ-/ge-/gev-/giy-*** biçimlerinde yaşadığını göstermektedir.

giz **'Sır'**
= ET., OT. ***kiz*** (DLT)
< *kiz* 'kasa, misk kutusu'
< * ***ki*** 'iç, içeri' (Räsänen, *Türkische Miszellen*, s.17)
TT.: GİZ (+EM/LE-/Lİ)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *gizli:* (*ALTK*, 70)

Nişanyan (*SS* 160) : **giz** ***YT*** (1935) esrar, sır < GİZ ***(Yanlıştır. Çünkü, sözcük yeni yapılmış değil, ET'de bulunmaktadır.)***

gizle-['Saklamak, görünmeyecek, belli olmayacak bir yere veya bir duruma koymak'
< ET. (Uyg.), OT. (DLT) ***kizlä-***
AH, Tarj., Tuhf. ***kizlä-***
TT.: GİZLE-(E/İL-/İLME/İŞ/ N-/NME/YİŞ)
~ gizlä- (TT., Az.)
gīzle- (Trkm.)
kistä:-, kistiä- (Yak.)
< * *kizlä:-* < * *kiz*
~ Moğ. ***kires-*** ; Hal. ***xirs-***

gizli 'Görünmez, belli olmaz bir durumda olan'

< ***giz*** [< ET. *kiz*]+***li***
TT. : GİZLİ+(CE/LİK)

göbek 'Göbek'
< ***gö:bek*** < ****kö:pek*** (T. Tekin)
<****kö:p+ek*** 'küçültme eki'
~ gö:bek (Trkm.)
gübek (Az.)
göbek (Az.)
köbek~köbeg (Ker.)
çöbeç (Er.)
gobeg (Han.)
göbek (Kif., Tuz.)
köbeg (Tav.) (*Kr.TS*, 219)
köböŋ (Kırg.) 'şişkinlik, kabarıklık' (*KS.II*, 496)

K(>g, ç)Ö[<Ö:](>o, ü)BE(>ö) K(>g, ç, ŋ)

kĕvaBa (Çuv.)
= *ki:n* (Yak.)
kindik 'göbek'

Ramstedt (*SKE* 131): Korece **kup (paikkup, päkkup** <****paiskup*** "the nanel" ve Moğolca **küyi** ~ **küyisün** (> Kalm. **ki:, k:sn** biçimlerini Tü **göbek** (~ Çuv. **kăvaba**) biçimleriyle karşılaştırmıştır.
Nişanyan (*SS*, 162): **göbek** = ***ET***? *köbek/ göbek* (Oğ XIII)

göbel 'Çocuk; piç; başıboş çocuk'
< ? ****köp*** 'gür ve sık + ***(e)l***
An. ağl.: ***gobel*** ~ ***kobel; gübez*** '1. köpek yavrusu; 2. dişi hindi' (*DS.VI*, 2205); ***gölbez, gobel, gobez, goblez, godük, golez, goplez, göbel, göbelez, göbez, göbles, göblez, göbül, göcen, göğelez, göğlez, gökbes, gölbeş, gölez, göpül, görbez, göriz, gövlez, göylez*** '1. köpek yavrusu; 2. kurt yavrusu' (*DS. VI*, 2140)

Tietze (*Gr [1]* 227/143): < Rum. **kopil** κοπέλι 'Bursch, Diener'
Eren (*TDES*, 157): 'Tietze'ye göre Rumcadan alınmıştır." der, görüş belirtmez. 'kopil' maddesinde de (s.252): *'Kökeni karışıktır.'* diye yazar, bazı görüşler hakkında bilgi verir.

NOT: Sözcüğün **'kopil'** biçimi TT'nde yalnız *'argo'* da kullanılır.Edebi dilde çocuk anlamında kullanılmaz. ***'Kopil'*** söylenişi Rumcadan alınmıştır, ama'**göbel**' ile ilgisi yoktur. Uşak'ta bir ailenin lâkabı '**Göbelezler**' olup, bu sözcük ***göbel*** (< ? ***gövel***) ile ilgili olabilir. Bu lâkabın da *TS.II*, 556' daki **göbelez** '***köpek yavrusu***' anlamı ile ilişkisi yoktur. Çünkü, Türk lâkapları arasında bu tür adlara yer yoktur.

Nişanyan (*SS*, 162): YOK

göbelek 'Yenilen bir tür mantar'
< ***göv+el+ek***
< ****kö:k+el+ek***
An. ağl.: ***gövelek*** ~ ***gömelek*** ~ ***gübelek. güvelek ~göylek ~güveldek*** 'ağaçlarda biten asalak bitki' (*DS.VI*, 2240)

GÖV(>M)+*EL+EK*
GÜ[< Ö]V+*EL+DEK*
GÖY+*LEK*

GÖ(>ü)V(/Y) < KÖK

~ göbəlek (Az.)
kömelek (Trkm.)
yulan kömelek 'zehirli mantar' (Trkm.)
köbelek ~ köbeleg (Ker.)
göbeleg (Kif.)
*göz*göbelek (Köp.)
*küs*bebelek (Tel.) (*Kr.TS*, 219)

K(>g)ÖB(>m)E(>ə)LEK(>g)

Eren (*TDES* 157): < **göbek+ -lek** 'küçültme eki'
Eren: *J.Deny Arm.*s.86-87 (*Gök kökünden geldiği yolundaki açıklama yanlıştır*) der, niçin yanlış olduğunu açıklamaz.

göbüt 'Buğday ekmeği; yağlı ekmek; pişmemiş ekmek' (*DS.VI*, 2118)
< ? ***göm-ü+t*** [<**** köm-***]
(**-t** türemedir.)
An. ağl.: ***göbü*** 'saç ekmeği; bir tür börek' (*DS.VI*, 2117)
Eren (*TDES* 157): < ?

göce '1. Tarhana, bulgur yapmak için dövülerek kabuğu çıkarılmış ve kırılmış buğday; 2. yarılmış ve kırılmış bulgurdan yapılan çorba.'

< ***göv*** (<***gök*** [<**kök*]+***ce*** [>*gö:ce* > *göce*]
An. ağl. : ***göce*** ~ ***göcü*** ~ ***göçü*** ~ ***güce*** (*DS.VI*, 2118)
~ köçö 'tarhana yapılmaya yarayan un'(Kırg.) (Eren, *TDES*, 158);
köcö 'darı yarması' (*KS.II*, 496)
uuz köcö (Kırg.)
göje (KKlp.)
köjö (Kzk.)
köçe (Sag.)Tl.
köçö (Tel.)

K(>g)ÖÇ(c, j)Ö(>e)

Eren (*TDES* 158): < *Farsçadan alındığı anlaşılıyor.*
Tietze (*Gr [1]* 226-133): < ***Rum.***

İKİSİ DE YANLIŞTIR.
Çünkü, sözcük Kıpçak grubu Türk şivelerinde de yaşamaktadır. Karakalpak, Altay, Sagay, Teleüt ve Kırgız gibi Türk şivelerine Rumcadan girmesi imkânsızdır.)

göcek 'Yeşil ekin; ağaçların dibinden çıkan sürgün; yeni dikilmiş bağ'
< ***gök*** [< **kök*] 'yeşil' +***cek***
[> *göv+cek* > *göcek*]
An. ağl.: ***göğcek (>gövcek)*** ~ ***göğ ekin; göceklenmek*** (YKS, 42)

Dankoff (*ALT* 369): < Erm. **kočak** 'button; trunk; bud' (***YANLIŞTIR***)
Eren (*TDES* 158): < **gök+cek**

göcen (hlk.) 'Tavşan, kedi, köpek ve domuz yavrusu'
< ***göç**-(k)**en***

göç 'Göç'
= ET., OT. ***köç*** (DLT)
< ***köç***

Tü. > **Zaza.** *goçeri, koçeri* 'göçebelik' (*ZTS*, 131)

~ köç (Ker.) (*Kr.TS*, 220) ; (Az., Kırg.)
köçiş (Özb.)
köçüş (YUyg.)
köş (Kzk.)
köşüv (Kzk.)
küsiş (Bşk.)
küsiv (Bşk.)
küçiş (TatK.)
küçü (TatK.)
göç (Trkm.)
göçüş (Trkm.) (*KTLS*)

K(>g)Ö(>ü)Ç(>ş, s) +*İŞ/+ÜŞ/+İV/+Ü/+ÜV*

göç-['Göçmek'
= ET., OT. ***köç-*** (DLT)
< ***köç-***
~ Ker. ***köç-*** (*KTS*, 220)
TT.: GÖÇ-(ELGE/ER/ERİ/ERME(K)/ ERTME/ KÜN/ MEN/ MENLİK/EBE/EBELİK/ÜRT-/ ÜRÜCÜ/ÜRÜL-/ÜŞ/ÜŞME)

göçebe 'Göçebe'
< ***göç-*** [< *köç-*] +***-me***
[***köçme*** > ***göçme*** > **göçeme* > ***göçebe***]
TT.: GÖÇEBE (+LEŞ-/LİK/)
An.ağl.: ***göçer, göçme, köşpe***
~ köçeri (Az.)
küsme xalık (Bşk.)
köşpeli (Kzk.)
köçmön (Kırg.)
köçömal (Kırg.)
köçmänçi (Özb.)
küçme xalık (TatK.)
köçmän (YUyg.)
göçmen (Trkm.)
(*KTLS*)

K(>g)Ö(ü)Ç(>ş, s)-*ME(>ö)N*
-*ME* xalık
-*MEN+Çİ*
-*PELİ*
-*MAL*

Doerfer (*TMEN* 3:187): < **köç-opa** [< Radloff'tan]

göçelge (hlk.) 'Göçülen yer'
< ***göç-el-ge***

göçer 'Göçebe'
< ***göç-er***

göçer-['1. Bir kimseden diğer kimseye geçirmek, havale etmek, devretmek; 2. bitkileri yerinden çıkarıp başka yere dikmek, de-

ğiştirmek, göçürmek'

< ***göç-er-***

göçeri 'Sürekli yer değiştiren, göç etmekten hoşlanan'

< ***göç-er+i***

göçerme '1. Göçermek işi; 2. bitkileri yerinden çıkarıp başka yere dikme'

< ***göç-er-me***

göçert-['Bir şeyin çökmesine sebep olmak'

< ***göç-er-t-***

göçertme 'Göçertmek işi'

< ***göç-er-t-me***

göçken → **göcen**

göçkün '1. Göçecek duruma gelmiş; 2. (hlk.) göçebe; 3. yaşı ilerlemiş (kimse), çok yaşlı (kimse)'

< ***göç-kün***

göçme 'Göçmek işi'

< ***göç-me***

göçmen 'Muhacir; sıcak iklimli ülkelere giden hayvan'

< ***göç-men***

TT.: GÖÇMEN+(LİK)

göçmenlik 'Göçmen olma durumu'

< ***göç-men+lik***

göçü (hlk.) 'Toprak kayması, heyelân'

< ***göç-ü***

göçücü 'Mevsime göre yer değiştiren (hayvan)'

< ***göç-ücü***

göçük '1. Çökmüş, göçmüş yer

< ***göç-üm***

göçür-['Göçürmek'

= ET., OT. ***köçür-*** (DLT)

< ***köç-ür-***

göçüren 'Göçüren'

= ET.,OT. ***köçürgen*** (DLT)

< ***köç-ür-gen***

göçürme 'Göçürmek işi'

< ***göç-ür-me***

göçürt-['Göçmesine sebep olmak'

< ***göç-ür-t-***

göçürül-['Göçürmek işi yapılmak'

→ ***göç-[ür-ül-]***

göçüş 'Göçmek işi ya da biçimi'

→ **göç-[*(ü)ş*]**

göçüşme '(gr.) Bir kelime içinde birbirini izleyen ik sesin yer değiştirmesi, metatez'

→ **göç-[*(ü)ş+me*]**

göde 'Yabanî güvercin"

< ***gök*** [< *kök*]+ ***de***

[> * *göğde* >* *gövde* > **gö:de* > ***göde***]

TS.I, s.557 : YOK

Eren (*TDES* 158): YOK

göden 'Kalın bağırsak'

< ***göt+(e)n*** < ***köt***

An. ağl.: ***göden*** 'çoban sucuğu'

göğ (hlk.) 'Gökyüzü'

< ***kök***

An.ağl.: ***göğ, goğ, goo, gö, göv, göve*** (*DS.VI*, 2126)

GÖ [< GÖK/ -K=Ø]
GÖĞ[~GÖV/GÖVE]
GOĞ [< GÖĞ < GÖK]
GOO [< GOĞ < GÖĞ < GÖK]

göğce, bk. **gökçe**

göğebakan (hlk.) 'Ayçiçeği'

< ***gök*** [< ET. *kök*]+***e bak-an***

Tü.>**Zaza.** *gogebakan* (*ZTS*, 131)

göğeç, bk. **göveç**

göğem 'Yeşile çalar mor'

< ***gök*** [< *kö:k*] > ***göğ*** + ***em***

An. ağl.: ***göğem, göğan, göğeğen, göğemik, göğen*** 'hayvanlara zarar veren gök renkli bir çeşit sinek'; ***göğem, göğem eriği, gök erik*** ,bir çeşit yabani, gök erik'; ***göğem*** 'koyun, keçi gibi hayvanların, ilkbaharda yeşil ot yedikten sonraki dışkısı'; ***göğem*** 'yapraklanmış ekin'; ***göğemcik*** 'böğürtlen'; ~ ***göğen*** 'bir çeşit mantar; yeşillik' (*DS.VI*, 2128)

GÖĞ+*AN/+EN/+EĞEN/ +EMCİK/+EMİK*

göğer (> **göver**) 'Arpacık soğanı'
< ***göver-*** [< *köger-* < *kö:k+ er-*] 'filizlenmek, yeşermek'

Eren (*Deny Arm.* 86): < **gök** (< **kök**) sözcüğünün türevleri arasında sayar.
Fakat
TDAY 1960, 320: < Rum. **κοκκάρι** '*küçük soğan*' ile birleştirir.

Bana göre ilk görüşü daha uygundur. Çünkü, '*yeşermek, filizlenmek*' anlamı, öteki türevlerde de kullanılmaktadır.

göğer-['Göğermek; yeşillenmek'
= ET., OT. ***köker-*** 'gök rengini almak' (DLT)
< ***göğ*** [< ***gök*** < *kök*] + ***er-***
< ****kö:k+er-***
Krş. **göver-** (hlk.)
TT.: GÖĞER - (Tİ)
An. ağl.: ***göner, güver; göğermek*** 'küflenmek' ; ***göğermek ~ goğermek ~ govermek ~ gömgök olmak*** ,vücudun morarması, çürümesi' (*DS. VI,* 2128-2129)

GÖ(>o)Ğ[<K](>v, n)+*ER-*

krş. **göver-** ,yeşillenmek':

Meşeler ***gövermiş varsın göversin*** (türkü)
---
gövek, gügek, göğek, gövek, güvek 'cevizin yeşil kabuğu'
gövel 'yeşil baş ördek'
< ****kö:kel***
gövem 'yeşil renkli bir tür sinek'
göveri 'yeşillik; çayır çimen; yeşillik, sebze' ~ ***gökeri ~ göğeri***
< ***gök*** 'yeşil' [< *kö:k*]+***er-i***
göverti 'yeşillik'
< ***göv*** [< ET. *kö:k*]+***er-ti***

~ MA. ***köger-***; Kırg. ***kögör-*** (*KS.II*, 497); Alt. ***kök*** 'yeşillik' ; Ker. ***gügermeğ, gögermeğ, gögermeg*** (*Kr.TS* 165)
Eren (*TDES* 159): YOK

göğercin, bk. **güvercin**

Tü. > **Zaza.** *gogercin* (*ZTS*, 131)

göğez ~ güvez 'Güvez'
< ***kö:k+ez***

göğün- ~ göğnü-[(hlk.) '(kumaş vb.) ateş, ısı etkisiyle renk değiştirmek, yanar gibi olmak' (*YKS*, 42)
< **kök** [> *gök* > *göğ*]+***(ü)n-***

göğüs 'Göğüs'
= ET., OT. ***kögüz ~ kögüs*** (*EUTS*, 114; DLT); ***köküz, köküzmäk*** 'göğüs zırhı' (T. Tekin, *Mak.II.* 601)
< ***kökü-z*** < ****kökü-r²***

Terc.: ***kökürdaş*** 'süt kardeş'
< ***kökür+daş***

~ Süm. ***ubur*** (*Tuna*, 17)

[< ÖT. **** kökü-z*** 'çokluk eki' < **** kökü-r ²***]

TT.: GÖĞÜS+(LEME(K)/LÜ/LÜCE/LÜK)
An.ağl.: ***g'óńs, ĝóńgs*** (*RİA*)
~ kögüs (DoğuT.) < * *köküz*
kögis (Hak.) < * *köküz*
kogus (Tob., Oyr., Tel., Leb., Şor.) < * *köküz*
kökürök 'göğüs' (Kırg.)
< * *kökür+äk* 'küçültme eki'
kökürötüü 'cesur' (kırg.)
< * *kökür+ük+lü*
kögüspek 'göğüs' (Alt.) (*ATS*,120) < * *köküz+pek*
köksü (YUyg.) < * *köküz+ü*
köks (Az.) < **köküz*<**kökür*
kökrek (Kzk.) < **kökür+ek*
kökräk (Özb.) < * *kökür+ek*
kökirek (Nog.) < * *kökür+ek*
kükräk (TatK., Bşk.)
< **kökür+ek*
kükrek (Trkm.)
< * *kökür+ek*
kökrek (YUyg.) < **kökür+ek*
köksä (YUyg.)
kösk (Ker.) < *köküz
[***-ks(<z) ~ -s(>z)k*** göçüşmesi ile]
kosk (Han.) (*KrTS*, 220)
< **köküz* , bk. ***kösk***
köğüs (Yak.) < * *köküz*
gövüs (Trkm.) < * *köküz*
< * *kökür*

kăkăr /kĭkĭr (Çuv.) < *kökü-r[2]
> ÖT. *kökü-z*

KÖ(>o, ü)**G**[**İ, U, Ü**]**S** [+**ä** türeme]
KÖ(>ü)-**K**[**İ,Ü**]**R-E** (>ä,ö)**K**

~ Moğ. (*Poppe*, 132) ***kökü-n*** 'Frauenbrust' (< **köke**,saugen')
~ Man. ***xuxun***; Tung. ***ukun***
Eren (*TDES*, 159): YOK

N. Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, (=*MSFOu* 110), Helsinki 1955.
T. Tekin (*Mak.I*, 12, 54, 190, 236)

göğüsle-['1 (mec.)Karşı durmak, direnmek; 2. göğüsle zorlamak'
< ***göğüs*** [< ET. *kögüs/z*]+***le-***
NOT : Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde **göğüsle-** fiili yoktur; **karşı** (*~karsı, karşi, garşı*) **tur-** birleşik fiili kullanılır.

göğüslü '1. Göğsü olan; 2. göğsü geniş olan; 3. iri memeli (kadın)'
< ***göğüs*** [< *kögüz*]+***lü***

göğüslüce 'Biraz iri göğüslü'
< ***göğüs*** [< *kögüz*]+***lü +ce***

göğüslük 'Göğüslük'
= ET. ***kögüzlüg, köküzlüg*** 'kalbe yakın ve kıymetli olan' (*EU TS*, 115)
< ET. ***köküz~kögüz +lük***

gök '1. Gök, hava, sema; 2. gök rengi, lâcivert; 3. ham, olmamış (meyva); 4. yeşil'
= ET. ***kök*** '1. mavi, gök rengi; 2.sema; 3. gece' (*EUTS*, 114); ***köök*** (Eleges, 3)
~ ***kö:k*** 'mavi'(DLT)
DLT: ***kökşin*** 'mavimsi' = Moğ. ***kökegçin*** ay.
< ***kö:k*** [> PAlt. ***kö:ke***]
TT.:GÖK(+ÇE/ÇEK/ÇÜL/DELEN/MEN/SEL)
An. ağl.: ***gök, gev, gok, goo, gö, göğ, göğeli, göğüş, gökçe, göklü, göm, gömgö, gömgök, gömgöy, göv*** (*DS.VI*, 2134); ***kòv*** (Rize/*RİA*, 47/36); ***göğce, gökce, gökçe*** 'ökse otu' (s. 2126)

GÖ(>e, o)**K**(>ğ, m, v, y)
+*ÇE*
+*ELİ*
+*LÜ*
+*ÜŞ*
GOO
GÖ[*K*=ø]
KÒV

~ gö:k (Trkm.)
gö:k ö:nüm (TatK.)
göy (Az.)
kük (Bşk., TatK.)
kök (Kzk., Kırg., Özb., YUyg.) (*KTLS*)
kökönis 'yeşil' (Kzk.)
kökät 'yeşil' (Uyg.)
köktät (Uyg.)
ki:ek (Hlç.)
küöx (Yak.)

KÖ(>ie, ü, üö)**K**(>x)
GÖ:(>ö)**K**(>y)

~ Moğ. ***köke*** 'mavi'(*KWb*. 236) ~ Man. ***kuku***; Tung. ***kukuşin*** (Räsänen, *V*)
= *yäşilsä* (Bşk.)
yäşilçä (TatK.)
caşılşa 'sebze' (Kırg.)

J.Hamilton (*İKPÖ*,195): < ***kö-** 'yukarıda olmak'
T. Tekin(*Mak.I*, 221): **kö:k**
Doerfer (*TMEN*, no.1677): **kö:k**
Nişanyan (*SS*, 162): **gök** = ***ET. kök[1]*** gök, gök rengi (VIII)
ET kök[1] : GÖK, GÜVERCİN

Eren (*TDES*, 1159): YOK

gökçe '1. Gökle ilgili; 2. gök rengi, mavi; 3. güzel' (*TS.I*, 558)
< ***kö:k+çe***
An.ağl.:***göğce, göğelek, gökce, gökçe*** 'ökse otu' (DS.VI, 2126)

GÖK(> ğ)+*CE/+ELEK*

~ Ker. ***gevce*** 'bir tür erik' (*KrTS*, 159) < *gök* < *kö:k*

gökçek 'Güzel (insan)'

< ***gök*** [< *kö:k*] +***çe+k***

gökçen 'Güzel'

< ***gök*** [< *kök*]+***çe+n***

gökçin 'Mavimsi, mavimtrak, gri'

< ****kö:kçin*** [Krş. *sarışın* < **sārıgçın*]

= Moğ. +*gçin*: *boro+gçin* 'bozumsu', *sira+gçin* 'sarışın'

gökçül 'Gökçül'

< ***gök*** [< *kö:k*] + ***çül***

gök kuşağı 'Alâimisema'

Bk. **gök** ve **kuşak**

~ göy gurşağı (Az.)

= *yäygor* (Bşk.)

kempirkorsak (Kzk.)

ä:lemğoşar (Trkm.)

asan-üsön (Kırg.)

hasan-hüsän (Uyg.)

gökmen 'Mavi gözlü (kimse)'

< ***gök*** [< *kö:k*] +***men***

göksel ***YT.*** 'Gökle ilgili, semavi'

< ***gök*** [< *kö:k*] + Fr. ***sel***

gök taşı 'Meteor'

Bk. **gök** ve **taş**

~ *atılğan yondoz,* (Bşk.)

akkan juldız (Kzk.)

kuyrıktı juldız (Kzk.)

çağılğan taşı (Kırg.)

atılğan yoldız (TatK.)

gök yüzü 'Gök yüzü, sema'

Bk. **gök** ve **yüz**

~ göy (Az.)

gö:k (Trkm.)

kök (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

kük yöz,ö (Bşk.)

kük yözi (TatK.)

göl 'Göl'

= ET., OT. ***köl*** 'göl, havuz, birikmiş su'

< **** kö:-*** 'toplanmak'+***-l***

TT.: GÖL+(CÜK/CÜL/ET/LE-)

Tü. > **Zaza.** *gol, golı* (*ZTS*, 131)

~ göl (Az.)

köl (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

kö:l (Trkm.)

kül (Bşk., TatK.)

K(>g)Ö:(>ö, ü)L

Nişanyan (*SS*, 162): **göl** = ***ET*** *köl* (VIII) göl <?> ***OFa.*** *kōl* çukur, hazne

gölcük 'Küçük göl'

< ***göl*** [< *köl* < **kö:l*] + ***cük***

Poppe (*Lautlehre* 110): ~ ***Moğ.*** **köl** ayak

Menges (*Byzantion* 17:276): ~ ***Moğ.*** **ġōl** Fulßmitte, Fluß

Doerfer (*TMEN*, 1682): < ***Orta Fars.*** **kwl** pit, sink

Eren (*TDES*, 159): Görüş belirtmez

Nişanyan (*SS*, 162): **göl** = ***ET*** *köl* (VIII) <?> ***OFa*** *kōl* çukur, hazne.

gölek (hlk.) 'Küçük su birikintisi'

< ***göl*** [< ET. *köl*]+***(e)k***

Krş. **An.ağl.**: ***göllek*** '1. sazlık; 2. ağaçları sulamak için köklerinde açılan çukur' (*DS.VI*, 2145)

gölet 'Küçük su birikintisi'

< ***göl*** [< *kö:l*]+***(e)t***

[*Buradaki küçültme eki+(e)k* > ***+(e)t*** *değişmesiyle oluşmuştur.*]

krş. **gölcük**

Tü. > **Zaza.** *golek* (*ZTS*, 131)

An.ağl.: ***gölek, golmeç, gölbeç, gölbek, gölbent, gölbet, gölebek, göleç, gölembeç, gölen, gölenbek, gölenti, gölep, gölerti, göllek, gölmeç*** (*DS.VI*, 2141)

GÖL*+EK/+BEÇ/+BEK/+BENT/+BET/+EBEK/+EÇ/EMBEÇ/+EN/+ENBEK/+ENTİ/+EP/+ERTİ/+LEK/+MEÇ*

Nişanyan (*SS*, 162): **gölet** GÖL+**Fr.** *-ette* küçültme eki.

(YANLIŞTIR)

gölez (hlk.) 'Çok sulanmış yer'

< ***göl*** [< ET. *kö:l*]+***ez***

gölge 'Gölge'

= ET. ***köligä*** (*EUTS*, 115)

~ OT. ***kölik*** ~ ***kölīkē*** 'koyu gölge' (DLT)

< ***kö:-*** 'toplanmak'***l+īg-e***

~ Süm. ***gişge*** (*Tuna*, 18)

~ MA. ***kölge*** (188-7)

TT.: GÖLGE (+CİL/LEME/LE-/

LENDİRME/LENME/LEYİŞ/Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl. : ***gölgebalığı*** 'bir tür balık' ; ***gölgelik*** 'şemsiye' (*DS.VI*, 2144)
~ kölgä (Az., Ker./*Kr.TS*, 219)
köleğe (Trkm.)
kölänkä (Özb.)
köleŋke (Kzk.)
köläŋkü (Uyg.)
kölökö, kölöŋkö (Kırg./*KS. II*, 500)
kölitkö, kölötkö (Alt./*ATS*, 121)
çölce (Er./*KrTS*, 219) < *kölge*

KÖLE(> ö)K(> g, ğ)E(>ö)
KÖLE(>ä)[*N(>ŋ)*]**KE**(>ä, ö, ü)
KÖLİ(< e, ö)[*T*]**KÖ**(< e)
Ç(< *K*)**ÖLC**(< *G*)**E**

< * ***köli-ge*** koyu gölge (Ş. Tekin, *İştikakçını Köşesi*, s.30)
[<***köli-*** gömmek + ***-k*** gölge]
W.Bang (*Kosm II*, s.52): **köli-/köle-** koyulaştırmak, karanlıklaştırmak
T. Tekin, *Mak.II*, 47.

Eren (*TDES* 160): YOK

gölgele-['Gölgelemek'
= ET. ***kölit-*** ~ ***kölü-*** (*EUTS*,115)
Bk. **gölge**

gölgelik 'Gölgelik'
= ET. ***köligälik*** (*EUTS*, 115)
~ OT. ***köliklik*** (DLT)
bk. **gölge**
An.ağl.: ***gölgelik*** 'şemsiye' (*DS.VI*, 2144)

gölle (hlk.) 'Suda kaynatılmış buğday, mısır, fasulye, nohut vb. tahıllar'
< ***göğ*** [< ET. *gök* 'yeşil']+***le***
An.ağl.:*gölle, golle, göğle,gölbe, gölcüme, göle, göllüme, gölümbe, gölye, gönle* (*DS. VI*, 2144)

GÖL[< Ğ(>n)] +*LE*
+*BE*
+*CÜME*
+*E*
+*LÜME*
+*ÜMBE*

+*YE*

göllen-['Akarsu çukurlarda birikmek, gölcük olmak'
< ***göl*** [< ET. *kö:l*]+***le-n-***
An.ağl. : ***göllen-, göler-, gölle-*** (*DS.VI*, 2145)

göllüklü (hlk.) 'Zengin, varlıklı (kimse)'
< ***göl*** [< ET. *Kö:l*]+***lük+lü***

NOT : '***göl***' sözcüğü '*birikmiş*' liği anlattığı için, mecazen *zenginlik* anlamı vermektedir.

gölük (hlk.) 'At, katır, eşek, beygir vb. yük taşıyan ve binilen hayvan'
= ET. ***kölük*** ~ ***külük*** (*EUTS*, 115); OT. ***kölük*** (DLT)
< ET. ***kö(/ü)lük***
An.ağl.: ***golük, gölük, görük*** (*DS.VI*, 2145)

G[<K]Ö(~Ü >o)L(>r)ÜK

göm-¹['Gömmek (genel)'
= ET., OT. ***köm-*** (DLT)
< ***kö-*** [< *kö-* (*EUTS*, 115)]
+***-m-*** (*EUTS*, 115)
TT. : GÖM-(ME/Ü/ÜK/ÜLE-/ÜLME/ÜL/ÜLTÜ/ÜLÜ/ÜLÜŞ/ÜT/ÜTLÜK)
~ göm- (Az., Trkm.)
köm- (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
küm- (Bşk., TatK.)

K(>g)Ö(>ü)M-

göm-²['Gömmek (ölü için)'
< ***kö-m-***
TT.:GÖM-(ÜT 'mezar'/ÜTLÜK)
~ köm- (Kırg., Özb., Uyg.)
küm- (Bşk., TatK.)
= *basdırmag* (Az.)
yirläv (Bşk.)
yerlemek (Trkm.)
yärlimäk (Uyg.)
cerge koyū (Kırg.)
cirlev (TatK.)
jerläv (Bşk.)
caşırū (Kırg.)
cāylamak (Trkm.)

gömbe (hlk.) 'Mayalı ya da mayasız, yağlı ya da yağsız olarak yapılan kül pidesi, ekmeği'
< ***göm-*** [< ET. *köm-*]+-***me***
An.ağl.:***gömbe, gömbes, gömeç, gömme, gönbe*** (*DS.VI,* 2146)

göme (hlk.) 'Avcıların gizlenerek av bekledikleri yer'
< ***göm-*** [< ET. *köm-*]+-***e***
An.ağl.: ***göme, gömele*** (*DS.VI,* 2148)

gömeç ~ gümeç ~ göveç ~ güveç 'Göveç'
< OT. ***kömeç*** (DLT)
'1. küle gömülerek pişirilen çörek; 2. bal peteği ; 3.çömlekte pişirilen et yemeği"

[*gömeç* < *kömeç* < **köm-me aş*]

An.ağl.: ***gömme*** (> ***gömbe***) ; ***gömeç, gümeç*** 'bal peteği' (*DS.VI,* 2148) ; ***gömeç, gomeç*** 'ebegümeci' ; ***gömeç, gomeç*** 'değirmen taşını döndürmek için suyun üzerine aktığı kasıkların bağlı olduğu yuvarlak ağaç' ; ***gömeç*** 'yağda kızartılmış sıcak ekmek'; ***gömeç*** 'mezar' (s. 2148) < ***köm-***
~ MA. ***küweç*** (8-3) ; NF. ***küweç***;
krş. Kırg. ***kömböö=kömböö konok***

Clauson (*ED* 722a): < **göm-meç**
Räsänen (*V* 289b): **göm-°ç (YANLIŞTIR)**

Tü.> **Fars.** *kūmāc, kūmāç* (Doerfer, *TMEN,* 1643)

gömgök 'Yemyeşil, olmamış'
= OT. ***köpgök*** (DLT)
TT. *göm* 'pekiştirme sıfatı' + *gök* = 'her yanı mavi, masmavi'

gömlek 'Gömlek'
= ET., OT. ***köŋlek*** (DLT)
< * ***kö:ŋ'lek***

< ET. ***köːŋ*** 'deri, ham deri ; işlenmiş deri'+***lek***

TT.: GÖMLEK (+Çİ/ÇİLİK/LİK/LİLER/SİZ)
An. ağl.: ***gö:nek, gömnek; göne, göncek, gönlek, gönlük*** (*DS.VI,* 2153)

GÖ:[Ŋ' = ø]N+*EK*
+*NEK*
+*E*
+*CEK*
+*LEK/+LÜK*

~ köŋlek (Çağ., DoğuT.)
köynek, köŋlek, gönlek, kögüspek 'kolsuz gömlek'
köynök (Kırg.)
(*KS.II,* 511)
könglek (MA) (83-5)
kölmek (Krm.)
köynek (Az.)
köynäğ (Trkm.)
köynig (Uyg.)
köyleg (Kzk.)
köyläk (Özb.)
kö:nök, köynök (KKırg.)
küŋnek (Alt.)(< Moğ.)
köynök (Kırg.)
köylök, köylek (Kzk., KKlp.) (>Kalm.(*KWb.* 234) *kīleG*)
küynek (Şor) (Räsänen, *V*)
küldek [*meth./-m->-d-*] (Bşk.)
külmäk [*meth.*] (TatK.) (*KTLS*)
gölmek (Krm)
göynek (Osm.) (*TTS*)

KÖNGLEK
KÖ(>Ü)ŊNEK
KÖ(>ü)YNE(>ä,i,ö)K(>g, ğ)
KÜLD(~M)E(>ä)K
G[<K]ÖLM[<*ML*]EK
G[<K]ÖY[<Ŋ]N[<L]EK

Eren (*TDES* 161): < ***köŋül [< gönül]*** + ***-(e)k***
Nişanyan (*SS* 162): **gömlek = ET** *köŋlek* göğüslük (xı) < ? ***köŋ*** göğüs. **(YANLIŞTIR.** Çünkü, **göğüs'** ün ET'si **kök(g)+(ü)z'**dür. ***köŋ >gön** *ham deri* demektir.)

gömme[1] (hlk.) 'Poğaça denilen bir tür börek'
< ***göm-***[< ET. *köm-*]+-***me***
An.ağl.: ***gömme, gömbe*** (*DS. VI,* 2148)

gömme[2] (hlk) 'Sonbaharda ekilen ekin'

< ***göm***-[< ET. *köm*-]+-***me***
An.ağl. : ***gömme, gömmece, gömme tavı, gömü*** (*DS.VI*, 2149)

GÖM*-ME/-MECE/-Ü*

gömü 'Gömü, define'
= OT. ***kömüç*** ~ ***kömçü*** (DLT)
< ***kö-m-ü***
An.ağl.: ***gömü, gömbe, göme, gömme, gömük*** (*DS.VI*, 2150)

GÖM+*Ü*
+*BE*
+*E*
+*ME*
+*ÜK*

gömül-[,Gömülmek'
= OT. ***kömün-*** (DLT)
< ***kö-m-***
TT.: GÖMÜL-(TÜ/Ü/ÜŞ)
An.ağl.: ***gömülgeç, gömülgen*** 'sazlık, bataklık' (*DS. VI*, 2150)

gön 'Deri, at derisi, ham deri; tabaklanmış deri'
= ET., OT. ***kön*** (*EUTS*, 115 ; DLT)
< ****kö:ŋ***
TT. : GÖN+(CÜ)
An.ağl.: ***gön, göncü*** (*DS.VI*, 2152)
~ gön (Az.)
gö:n (Trkm.)
kön (Kzk., Özb.,YUyg.)
köŋ teri (Kırg.)
kün (Başk., TatK.)
(*KTLS*)

K(>g)**Ö:** (>ö,ü)**ŋ** (>n)

~ Moğ. (*KWb.* 239) ***köm*** 'Haut des Tieres'

gönç 'Zengin, varlıklı'
= ****gönenç***
Krş. **gönenç**
TT.: GÖNÇ+(LÜK)
An.ağl.: ***gönç*** 'zengin, varlıklı; neşeli; gamsız; yiğit; kuvvetli' (*DS.VI*, 2152)

gönçel-[(hlk.) 'Zengin olmak'
< ***gönç+el-***

gönder (hlk.)'1.Kayık ve yelkenli gemilere yön vermeye yarayan, 4-5 cm.uzunluğunda ucu madenî ağaç sopa; 2. bayrak ya da mızrağın ağaç sapı; 3.hayvanları dürtmeye yarayan ucu bizli sopa; 4. marangozların cetvel yerine kullandıkları düz kenarlı ensiz sopa;5.mezarların baş ve ayak ucuna dikilen ağaç kazık; 6. gemi halatı' (*DS.VI*, 2152-2153); ***gönder, gönderi, gönduri, göndürü*** 'uğurlama' (s.2153)
< ET. ***köndger-*** 'doğrultmak, düzeltmek, dikmek, yola kılavuzlamak' (DLT) ~ ***köndgür-, könger-*** [> *könder-* > *gönder-*]

TS.I, 561: gönder < ***Yun.*** **kontari**
(Tartışılması gereken bir sözcük olup, Eren ve Nişanyan tarafından da Yun. olarak gösterilmiştir. ET'deki *köndger-* fiilinin anlamları sözcüğün Türkçe olabileceğine işarettir.)

gönder-['Göndermek'
= KT., Uyg. ***köntür-***; OT. ***köndger-*** ~ ***köndgür-***~ ***köŋer-*** (DLT)

KÖN[***D/T***]**G**[=**Ŋ**]**E**(~**Ü**)**R-**
< **** kön-(i)t-er-***
/**** köND-ger-***

Krş. ET. (Orh.) **ı-** 'göndermek', **ıd-** ay. < ***ı-d-*** ~ OT. (DLT) **īδ-** ay., *īδ-ıp, īδ-u*; Yak. **īt-, īrt-** 'göndermek' < ***īd-***; Çuv. **yar-** << ****īd-***.

TT.: GÖNDER- (İ/İCİ/İLİŞ/İLME/İL-/T-)
~ göndär- (Az.)
gönder- (Trkm.)
kündir- (TatK., Başk.)

K(>g)**Ü**(< **Ö**)**NDE**(>i)**R-**

= *yumal-* (Başk., TatK.)
iber- (Trkm.)
ciberǖ (Kırg.)
jiber- (Kzk.)
yübår- (Özb.)

yolla- (Uyg.)
coldō (Kırg.)
jolda- (Kzk.)
cönötǖ (Kırg.)
cönät- (Özb.)
uğrat- (Trkm.)
ävät- (Uyg.)

gönderici (hlk.) 'Uğurlayıcı'
< ***gönder***-[< ET. *köndger*-]+ ***-ici***

gönderi git-[(hlk.) 'Uğurlamak, yolcu etmek'
< ***gönder***-[< ET. *köndger*-]+***-i***
An.ağl.: ***gönderi git-, göndüri git, gönet-*** (*DS.VI*, 2153)

göderme (hlk.) 'Gurbette bulunan birinin, memleketine dönen birisi ile, evine gönderdiği öteberi'
< ***gönder***-[< ET. *köndger*-]+ ***-me***

gönen (hlk.) 'Nemli toprak; nem'
< ET. ***könä-*** 'nemlendirmek' (*EUTS*, 115) +***-n***
ET: ***könäk ~könyäk*** 'kova'
An.ağl.: ***gönen*** 'ekilecek toprağın sulandırılması, tavlandırılması' (*DS.VI*, 2153) ~ ***gonen; gönen et-, gönenle-, gönen-*** 'tarlayı sulamak' (s.2154)

gönen-['Sefasını sürmek'
= OT. ***künen***- (DLT)
< ****kün+e-n-***
'gün geçirmek' (dönüşlü)
TT.: GÖNEN-(Ç/ÇLİ/DİRİL-/DİR-/ME)
An.ağl.: ***gönenmek, gonenmek, gönelmek, günenmek*** 'mutlu ve rahat bir hayat yaşamak' (*DS.VI*, 2154); ***gönendir-*** 'sevindirmek'

Nişanyan (*SS*, 162): **gönen]mek YT** (1935) mutlu olmak < ? **ET.** ****köŋ*** göğüs, yürek, akıl. **(YANLIŞTIR)**
T. Tekin (*Mak.I*, 304): < **k(e/i)n-(e)n-**

~ kenen- (Nog., Kar.H.)
kene- (Kzk.)
kinen- 'mutlu olmak' (TatK.)
genen- (Kum.)
gönen- (Trkm., TT.)

gönenç 'Bolluk, rahatlık ve refah içinde iyi yaşama'
< ***gönen-ç***
TT.: GÖNENÇ+(Lİ)

gönendir-[(hlk.) 'Sevindirmek'
< ***gönen-dir-***
An.ağl.: ***gönendir-, gonendir-*** (*DS.VI*, 2154)

gönlükara (hlk.) 'Kötümser, karamsar'
< ***gönül*** (bk. **gönül**)+***ü+kara***

gönlünden kop-['Kendiliğinden birdenbire vermek'
< ***gönül*** [< ET. *köŋül*]+***ü+n+den kop-***
~ könlünden keçäni ver (Az.)
köŋilinen şığar- (Kzk.)
köŋülünön çığarıp ber- (Kırg.)
çin köngildän ber- (Özb.)
gövnüŋden çıkar- (Trkm.)
köŋlidin bär- (Uyg.)

gönül 'Gönül'
= ET., Uyg. (*İKPÖ*, 196) ***köŋül, köŋl*** ; ***köngül*** (*EUTS*, 115)
~ OT. ***köŋül*** (DLT)
< **** köŋ´ül***
[< ? *kö-n-gü+l*]
~ MA. ***köngül*** (44-5)

KÖNG[=Ŋ´]ÜL

ET. ***köngüllüg*** 'akıllı, ferasetli, sevilen'
köngülsüz 'akılsız, manasız'
TT.: GÖNÜL+ (DAŞ/ LEN-/LÜ/LÜCE/LÜLÜK/SÜZ/SÜZCE/SÜZLÜK)

Tü. > **Laz.** *guğani* 'yürek' (*LTS*, 183)

An.ağl. : ***güyil*** (Tunceli)
~ könül (Az.)
köŋül (Kırg., Trkm., Uyg.)
köŋil (Kzk.)
köngil (Özb.)
küŋil (Bşk., TatK.)
kămăl (Çuv.)

KÖ(>ü, ă)N(< Ŋ=NG/>m)Ü

(> ă, i)L

Nişanyan (*SS*,162): **gönül** =*ET. köŋül* göğüs, yürek, akıl, gönül (VIII) < ?
*köŋ göğüs → GÖMLEK
Sevortyan (*ÊSTJa* 1980 : 73-77) : ***göŋ- ~ *köŋ- (ü)l***
Şçerbak (*SF* 195) : < ***kö:ŋ***
Räsänen (*V* 291a) : < ***köŋ`il***
Kononov (*GrJaTRP*): Kıp. **köke- ~ kökü- ~ kök-** fiilinin **kö-** kökünden
Clauson (*ED,* 572b) : Kıpç. **töz-** 'to suffer, endure'
Katużyżński (*CAJ* 7: 168-188): **gönül (köŋül)** ile **göğüs (kögüz)** biçimi arasında bir bağdan söz eder.
Eren (*TDES,* 163): **gönül** sözcüğü ile ilgili geniş açıklama yapar.

TT.:GÖNÜL+(LEN-/LÜ/LÜCE/ LÜLÜK/SÜZ/SÜZCE)
~ köŋül (Çağ., Kırg., Trkm., Uyg.)
könül (Az.)
köŋil (Kzk.)
köngil (Özb.)
küŋil (Başk., TatK., Kzk.)
gövün (Trkm.)
göŋül (Krm.)
göŋil (Trkm.) (*KTLS*)
gévil (Ker.) (*KrTS*, 159: GEVİL (Lİ/SİZ/[i]NDE)

K(>g)Ö(>ü)D[=NG]Ü(>i)L GÖ(>E)D(>V)Ü(>İ)L(>N)

kĕměl (Çuv.)
(> Çer. *ÇLÇ* 150: *kumęl*)

gönül aç-['İnsanın iç sıkıntısını gidermek, iç açmak'
Bk. **gönül** ve **aç-**
~ könül açmag (Az.)
köŋül aç- (Trkm., Uyg., Kırg.)
köngil åç- (Özb.)
küŋil aç- (TatK.)
küŋil as- (Başk.)
küŋil aş- (Kzk.)

gönüldaş 'Gönüldaş'
= OT. ***köŋüldeş*** (DLT)
< ***gönül*** [< *köŋül*]+***daş***

gönüldolabı (hlk.) 'Bir türçiçek'
< Tü. ***gönül*** + Ar. *dūlāb*+***ı***

gönülle-['Gönül almak'
< ***gönül*** [< ET. *köŋül*]+***le-***

gönüllen-[(hlk.) 'Küsmek, darılmak, kırılmak'
< **gönül[** < ET. *köŋül*]+***le-n-***
An.ağl. : ***gönüllen-, göŋüllen-, gönül at-, göŋül bırak-, gönül ko-, gönül koy-*** (*DS.VI*, 2156)

gönüllü 'Çok istekli; sevgili'
< ***gönül*** [< ET. *köŋül*]+***lü***
An.ağl.:***gönüllü*** '1.her şeyi beğenmeyen; 2. herhangi bir işe çağrılmadan gelen, ya da yapan; 3. değerli (kimse)' (*DS. VI*, 2156)
~ könüllü (Az.)
köngilli (Özb.)
köŋüllük (Uyg.)

KÖNG[=D]Ü(>i)L+*LÜ(>i)K*

gör-['Görmek'
= ET., OT. ***kör-*** (KT., Uyg., DLT) [> ***kür-***]
DLT'te ayrıca: **köđ-** gözlemek, görmek.
TT.: GÖR- (ME/MECE/MEMEZLİK/ MEMİŞ/ MEMİŞLİK/ MEZ/ MEZLİK/MÜŞLÜK/SEL/Ü/ÜCÜ/ CÜLÜK/ÜLME/ÜLMEK/MEMİŞ/ ÜM/ÜMCE/CELİK/ LÜK/ ÜNGÜ/ ME/MEZÜNTÜ/TÜLEME(K)/ÜM/ ÜNÜR/ÜNÜRDE/ÜNÜRLÜK/ÜN ÜŞ/ÜNÜŞTE/ÜŞ/ÜŞME/ÜŞMECİ/ ÜŞTÜRME/ÜŞTÜR-/ÜŞTÜRÜL-/ ÜŞÜLME)

göreme-['Görememek'
< ET. ***kör-e*** *zarf-fiil eki*
****u-ma-***
[****u-*** *yapabilmek, yeterli olmak, muktedir olmak* anlamında yardımcı fiil.]

~ gör-ıkmeğ ~ gözıkmeğ, gör-setmeğ ~ göstermeğ (Ker.) (*Kr.TS* 162)
gör- (Az., Trkm.)
kör- (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kür- (Başk., TatK.)

G[< K]Ö(> ü)R-

göre (*ed.*) 'Göre'
< ***gör-e*** < ****kör-***
TT.: GÖRE (+CE/CECİLİK/CE LİK/CİLİK/Lİ/LİK/LİLİK)

Tü. > **Zaza.** *gore* 'göre, kadar, yeterli' (*ZTS*, 133) ~ *goreba*

~ görä (Az., Trkm.)
kürä (Bşk., TatK.)
köre (Kzk.)
körö (Kırg.)
körä (Özb., Uyg.) (*KTLS*)

K(>g)Ö(>ü)RE (>ä, ö)

göremez (hlk.) 'Yeni doğmuş hayvanın ilk sütü'

< ***kür+e-me+z**

görenek 'Görenek'

< ***gör-**[< *kör-]**enek**

TT.: GÖRENEK (+Çİ/ÇİLİK/Lİ/SEL/SİZ/SİZLİK)

An.ağl.: ***görenek, göreneyh, göresek, görnek*** (*DS.VI*, 2159)

göresi-[(hlk.) 'Göreceği gelmek, özlemek'

< ***gör-**[< ET. *kör-*]+***-esi-***

An.ağl.: ***goresimek, göresimek, gereslemek, göreslemek, göresmek, görislenmek, göresi gel-*** (*DS.VI*, 2159-2160)

görev 'Vazife, resmi iş'

< ***gör-(e)v*** 'Kıpçakça fiilden ad yapım eki' (***sına-v, yasla-v, öde-v*** gibi)

TT.:GÖREV+(CİLİK/DEŞ/DEŞLİK/LENDİRİL-/LENDİRİLME/LENDİR-/ LENDİRME/ LEN-/Lİ/LİLİK/SEL/ SELCİLİK/ SİZ/SİZLİK)

~ Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde **GÖREV** adı YOK.

görgü¹ 'Görgü'

< ***gör-*** [< ET. *kör-*]+***-gü***

TT.: GÖRGÜ (+CÜLÜK/LEN-/LÜ/ LÜCE/ SÜZ/ SÜZCE/ SÜZLÜK)

An.ağl.: ***görgü, görger, görgöz, görük*** (DS.VI, 2160)

GÖR-*GÜ/-GER/+GÖZ/-ÜK*

~ görüm (Trkm.)
cürüm-turum (Kırg.)

NOT: Az., Bşk., Kzk., Özb., Tat, Uyg. Türkçelerinde ***görgü*** adı YOK.

görgü² 'Terbiye; bilgi, deneyim'

< ***gör-***[< ET. *kör-*]+***-gü***

TT.: GÖRGÜ+(CÜLÜK/LEN-/LÜ/LÜCE/SÜZ/SÜZCE/SÜZLÜK)

An.ağl.: ***görgü*** '1.göz tokluğu; 2. dert, felâket; 3. taklit eden (kimse); 4.alışkı, âdet' (*DS.VI*, 2160)

görgüç (hlk.) '1. Pencere ; 2. dürbün'

< ***gör-***[< ET. *kör-*]+***-güç***

görgül (hlk.) 'Sayın'.

< ***gör-*** [< ET. *kör-*]+***-gü+lü***

görk 'Güzellik, gösteriş'

= ET.(Uyg.) ***körk~körg*** 'güzellik, görünüş, güzel' (*EUTS*, 116)

< ***kör-(ü)k***

Uyg. ***körk*** güzellik+***lü*** güzel; ***körk***+*lüg*; CC. *körklü* ~ *körkli*

TT.: GÖRK+(LÜ)

Räsänen:<**kör(ü)k** Schönheit < **kör** sehen
N. Özkan: < ***kör-ü-k***

görkem 'Görkem'

< ***kör-(ü)k+em***

TT.: GÖRKEM+(Lİ)

An.ağl.: ***görkem, gorkem, gökrem*** [-rk->-kr- göçüşmesi], ***gölkem*** [-r->-l- değişimi], ***görgem*** (*DS.VI*, 2161)

GÖ(>o)R(>l)K(>g)+EM
GÖKR[<RK 'göçüşme'**]+EM**

~ görkäm(li) (Az.)
kürkäm (Bşk., TatK.)
körkem(di) (Kzk.)
körkäm (Özb., Uyg.)
körköm (Kırg.)
kürk̆ (TatK.) (*KTLS*)
= *kürikli* (Bşk., TatK.)
görnükli (Trkm.)
körktǖ 'görkemli' (Kırg.)

K(>g)Ö(>ü)RKE(>ä, ö)M

görkemli 'Göz alıcı ve gösterişli'

< ***görk*** [< ET. *körk*]+***em+li***

An.ağl.: ***görkemli, görgemli, gör-***

kemni, görkimli, görklü, görükemli, gerimli (*DS.VI*, 2161)

görmemiş 'Birdenbire ulaştığı duruma uymayan, görgüsüzce davranan'
< ***gör***-[< ET. *kör*-]+-***me -miş***
~ görmämiş (Az.)
görümsiz (Trkm.)
körgensiz (Kzk.)
= *yünhiz,* (Bşk.)
yünsiz (TatK.)
jeteşiz (Kzk.)
dērsiz (Kırg.)

görmezlikten gel-['Görmemiş gibi davranmak'
< ***gör***-[<ET. *kör*-]+-*mez+lik+ten*
~ **gör**mäzliyä *vur-* (Az.)
görmedik *bol-* (Trkm.)
görmedik*siremek* (Trkm.)
körmegendey *bol-* (Kzk.)
körmömüşkö *sal-* (Kırg.)
körmäskä *sal-* (Uyg.)
özünü **kör**mäslikkä *sål-* (Özb.)
kürmägängä *salış-* (TatK.)
kürmägängä *halış-* (Bşk.)

görpe (hlk.) 'Taze'
= ET., OT. ***körpe*** 'mevsimi geçtikten sonra çıkan şey ; zamanından sonra doğan yeni hayvan' (DLT)
< kör+pe
Bk. **körpe**
An.ağl.: ***gorpe, görpe*** (*DS.VI*, 2162)

görsed-/t-[(hlk.) 'Göstermek'
< ***gör***-[< ET. *kör*-]+-***se-t-***

görsel 'Görme ile, görme duyusuyla ilgili'
< Tü. ***gör-*** + Fr. ***–sel*** eki

NOT:Türkçenin kurallarına göre yapılmamış uydurma bir sözcüktür. (Fr. bir ek olan ***-sal/-sel, -al/-el,-l*** ekleri ile, ad ya da fiil köklerine getirilerek yapılmış pek çok *uydurma sözcük* vardır.)
Hiç bir Türk şivesinde bu sözcük YOKTUR.

görücü 'Dünür'
< ***gör***-[< ET. *kör*-]+-***ücü***
TT.: GÖRÜCÜ+(LÜK)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***görücü*** sözcüğü YOKTUR.
= *elçi* (Az.)
sāvçı (Trkm.)
såvçi (Özb.)
yavsı (Bşk.)
yaçı (TatK.)
kuda tüsüvşü (Kzk.)
söz aydıcı (Trkm.)
ayttıruvşı (Kzk.)

görük-[(hlk.) 'Görünmek, gözükmek'
< gör-[< ET. *kör*-]+-***ük-***

görüm 'Görme yetisi'
< gör-[< ET. *kör*-]+-***üm***
TT.: GÖRÜM+(LÜK)

görümce 'Bir kadına göre kocanın kız kardeşi'
= ET. ***körümçi***
< *körü'n ece
[TT. > *gör-üm+ce*]
TT.: GÖRÜMCE+(LİK)
An.ağl.: ***gorüm, görüm, görüp, goŋür*** (*DS.VI*, 2163)

GÖ(>o)R-ÜM(~p)

GODÜR [***görüm > gorüm > *gomür > goŋür*** *(-r-m > -m [>ŋ]-r* göçüşmesi ile]

NOT: Hiç bir Türk şivesinde ***görümce*** sözcüğü yoktur. Trkm.'de ***geli'n ece > ge'lnece***
= *baldız* (Az.)
bāldız (Trkm.)
käyinhiŋli (Bşk.)
ḳeyin siŋil (Uyg.)
kayın siŋli (Kzk.)
kayın siŋil (TatK.)
kayın siŋdi (Kırg.)
kaynsingil (Özb.)
käyinbikä (Bşk.)
kayinigäç (TatK.)
kayın ece (Kırg.)
ḳeyin aça (Uyg.)

Tü. > **Zaza.** *gorımı* (*ZTS*, 133)

[*gor-ım+ı* < *gör-üm+ce*]

görümlük (hlk.) 'Nişanlanan kızı ilk kez görmek için gidildiğinmde oğlan tarafından kıza takılan ya da verilen armağan, yüzgörümlüğü'

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-üm +lük***

An.ağl.: ***görümlük, görümcelik, görümnük*** (*DS.VI*, 2163)

görün-¹['Görünmek'

= ET. (Uyg.) ***közün-*** (*İKPÖ*, 198)

< ***kör-*** ['ün varyantı ***köz-***]

+ ***-ºn-*** 'dönüşlülük eki'

TT.:GÖRÜN-(GÜ/GÜCÜLÜK/ME/MEZ/ÜM/ÜMLÜ/ÜR/ÜRDE/LERDE/LÜK/ÜŞ/ÜŞTE)

Krş. Uyg. ***közün-***, (DLT) ***közün-***,
Tarj. ***közin-*** < *közün-* < *köz-ü-n-* (pass.)

görün-²[(hlk.) 'Korkutmak, uyarmak, dikkatini çekmek'(*TD* 633, s. 258/ Hvs. Osmanlı köyü)

< ***gör***-[< * *kör*-]+***-(ü)n-***

Bk. **görün-¹**

görüntü 'Gerçekte var olmadığı halde varmış gibi görünen şey, hayalet'

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-üntü***

TT. : GÖRÜNTÜ+(LE-/LEME/LÜK)

~ görüntü (Az.)

= *körünüş* (Kırg., Uyg.)
körinis (Kzk.)
köriniş (Özb.)
küriniş (Bşk., TatK.)

görünürlerde (zrf.) 'Ortalıkta'

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-ün-ür+ler+de***

görünüş 'Eşkal'

< ***gör-*** [< *kör*-]+***-(ü)n-(ü)ş***

TT.: GÖRÜNÜŞ+(TE)

~ körünüş (Kırg., Özb., Uyg.)
görünüş (Az.)
görnüş (Trkm.)

görünüşte (zf.) 'Dıştan göründüğüne göre'

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-ün-üş+te***

~ görünüşdä (Az.)
körünüştä (Uyg.)
körünüşünö karağanda (Kırg.)
körinişdän (Özb.)

K(>g)**ÖR-***Ü*(>i)*N-Ü*(>i)*Ş+D(~T)E +DEN*

= *tıştan* (Bşk., TatK.)
daşından seredende (bakanda) (Trkm.)
tışkı yaktan (TatK.)
sırttan karağanda (Kzk.)
sırtınan (Kırg.)

görüş 'Görüş'

= ET., OT. ***körüş*** 'bakışış'

< ***kör-(ü)ş***

TT. : GÖRÜŞ+(ME / MECİ / MEK/TÜR-/TÜRME/TÜRÜL-/ÜL-/ÜLME)

~ görüş (Az.)

= *köz karaş* (Kırg., Uyg.)
közkaras (Kzk.)
közḳaräş (Özb.)
küz karaşı (TatK.)
küz, karaşı (Bşk.)

görüş-['Görüşmek'

= ET., OT. ***körüş-*** 'gözle bakmak' (DLT)

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-üş-***

An.ağl.: ***görüş-*** 'gizlice cinsel ilişkide bulunmak' (*DS.VI*, 2164)

~ kurăn-ăş- 'to meet with' (*Mak.I*, 302)

göster-['Göstermek'

= ET. ***körkit-, körtgür-, körtur-***

~ OT. ***körküt-*** (DLT)

MA. ***körgüz-*** (54-6)

IM.,Tuhf. ***körgüz-***; Tuhf. ***körkez-***

Çağ.: ***kör-güz-*** 'ettirgen çatı eki'

CC. ***körgüz-***

NF. ***közgit-***'göstermek'< *köz-git-*

TT.: GÖSTER- (EN/GE/İ/ İCİ/İLEN/İLİŞ/İLME(K)/İM/İŞ/İŞÇİ /Lİ / İŞÇİLİK / İŞLİCE / İŞSİZ/ İŞSİZCE/İŞSİZLİK/ME/MECİ/ MECİLİK/MELİK/T-)

< ***göz-ter-*** [<****kör-güz-***]

~ göster- (Az., TT.) < * *kör-set-*
görkez- (Trkm.) < **kör-küz-*
kürhät- (Bşk.) < * *kör-set-*
kügüz- (Uyg./Hami) < **kör-güz-*
korgäz- (Özb.) < * *kör-küz-*
körgöz- (Kırg.)
körgüs- (Tuv., Hak.) < **kör-güz-*
körgüz- (Alt.)
körgist- (Nog.) <**kör-güz-t-*
körgiz- (Hak.)
körgizbe 'exhibition' < **kör-güz-mä*
körset- (Kzk.)
körsöt- (Kırg.)
körsät- (Özb.)
kürsät- (TatK.)
körsät- (Uyg.) (*KTLS*)
közit- 'göstermek' (Hak.)

K(>g)**Ö**(> o, ü)**R-***SE(>ä,ö)-T-*
-HÄT-
-KEZ-/-GEZ-
-GİZ-(T-)/-GİS-
-GÖZ-
-GÜS-/-GÜZ-
-KÜZ-
KÜ[*R=ø*]-*GÜZ-* [<* kör-küz-] > **GÖSTER-** [-***RS-*** > ***-s-t-*** göçüşmesi ile oluşmuştur.]

Eren (*TDES,* 163): YOK

F.K.Timurtaş (*Eski Türkiye Türkçesi*, 118): **göster-** < **köz+der-** < * **közd-ger-**

Nişanyan (*SS* 162): ***göster[mek*** = **göztürmek* < **gözmek* = GÖR- **(YANLIŞTIR**
Bu konu için bk. A. Günşen, '*Göster-* ve *görset-/gorset-* fiillerinin Yapısı Üzerine', *TD* dergisi, Kasım 2005.

gösterge '1.Belirti, im, işaret; 2. indikatör'
< ***gös-*** [< **kör-*]+***-ter-ge***
~ kürhätkis (Bşk.)
kürsätkiç (TatK.)
körsetkiş (Kzk.)
körsätkiç (Özb.)
körsätküç (Uyg.)
körsötküç (Kırg.)
görkeziş (Trkm.)

gösteri '1. İlgi, dikkat çekmek için, bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun; 2. tezahürat'
< ***gös-***[< **r-**(< **kör-*)]+***ter-i***
TT.: GÖSTERİ+(Cİ/M)
~ önör körsötüü (Kırg.)
öner körsetüv (Kzk.)
körsätüş (Uyg.)

gösteriş 'Gösterme işi veya biçimi'
< ***gös-*** [< **kör-*]+***-ter-iş***
TT.: GÖSTERİŞ+(Çİ/ÇİLİK/Lİ/LİCE/SİZ/SİZCE/SİZLİK)
= *göz etme* (Trkm.)
göze girme (Az.)
köräŋläş (Uyg.)
köyröŋ (Kırg.)

gösterişli 'Göz alıcı, görkemli'
< ***gös-***[< ET. **kör-*]+***-ter-iş+li***
~ görmekli (Trkm.)
körünärlik (Uyg.)
körikti (Kzk.)
körktüü (Kırg.)
körneki (Kzk.)
kürinikli (Bşk., TatK.)
kürkäm (TatK., Bşk.)

göt 'Göt, makat'
= ET., OT. ***köt*** 'arka, geri, kıç'

DLT : ***köti kızlak*** 'kuyruğu kırmızı bir tür kaba kuş'
kötle- 'fenalık yapmak'
kötlet- 'düzdürmek'
kötlük 'puşt'

An.ağl. : ***göt*** '1. arka, sırt ; 2. testi, bardak, küp gibi şeylerindip kısmı' (*DS.VI*, 2164)
~ köt (Kırg.)
= *koŋ* (Uyg.)
Eren (*TDES* 163): YOK

götçek (hlk.) 'Tandırın üstüne örtülen çul; oturma tahtası'
< ***göt*** [< ET. *köt*]+***çek***

götle-[(hlk.) '1. Zengin iken fakir olmak; 2. hoplamak, zıplamak'
< ***göt***[< ET. *köt*]+***le-***

götleğe (hlk.) 'Ot arabasının arka kısmına vurulan ağaç'
< ***göt*** [< ET. *köt*]+***leğe***

götlük (hlk.) '1. Süvari pantalonunun arkasına dikilen yama ; 2. eteklik, etek ;3. at, eşek gibi hayvanların arkasına örtülen kilim ya da çul parçasından yapılan örtü; 4.

arkasız iskemle' (*DS.VI*, 2165)
< ***göt*** 'arka, sırt'[< ET. *köt*]+***lük***

götün götün (zf.) 'Geri geri'
< ***göt*** [< *köt* 'geri']+ ***(ü)n***
An.ağl.: ***götüm götüm gét-, götün götün git-*** 'geri geri gitmek' (*DS.VI*, 2165)

götür-['Götürmek'
= OT. ***kötür-*** (DLT)
(TS'te içiçe girmiş karmakarışık 11 anlamı vardır.)

[TTS. 1. ortadan kaldırmak, 2.ayırmak, uzaklaştırmak, 3.tahammül etmek, yüklenmek, taşımak; 4.yukarı kaldırmak, 5.toplamak.
(Bugünkü anlamıyla ***götürmek*** fiili, son birkaç yüz yıl içinde, komşuluk ilişkisiyle anlam değişikliğine uğramış bir kelimedir.) (bk. G.Karaağaç, ***Dil, Tarih ve İnsan***, s.78-79)

<? Uyg.***köt** 'yüksek, yukarı, yükseklik, seçkin; kişi adı' (*İKPÖ*, 197)
+ **-ür-**

TT.: GÖTÜR- (ME/TMEK/Ü/ÜLME/ÜM/ÜMLÜ/ÜMSÜZ/ÜŞ)

götürü (hlk.) '1. Alışverişte yapılan işl ya da pazarlık; 2. düğünde götürülen hediye, para; 3. değer'
< ***götür-ü***

gövcek (hlk.) 'Ekinin başak bağlayıncaya kadar olan yeşil hâli'
< ***göv*** < *göğ* < *gök* < *kök* 'yeşil']+***cek***

gövde 'Gövde'
< * ET. ***kevde*** [~ ***ködöŋ***] 'ceset, insan veya ağaç gövdesi'; ***kövtüng*** (*EUTS*, 118)
An.ağl.: ***göğde*** 'vüvut; ölü vücut'; göğdeli 'iri yapılı' (*DS. VI*, 2127); ***gövdeli*** 'hamile'
~ keüde (Kzk., KKlp.)
gevde, gevre (Trkm.)
xɛvDɛ ~ xɛvDü ~ xĘvɛDü (Çuv.)
~ Moğ. (*KWb*.229) ***keber-deg*** 'körper, Rumpf, Brust'

göve (hlk.), bk. **güve**
< OT. ***küye*** (DLT)

göveç ~ güveç 'Güveç; içinde yemek pişirilen toprak kap'
= OT. (NF) ***köweç***
[< ***kömeç*** < ***kömme+ç***
< ***köm-me aş***]
An.ağl.: ***göveç, gödeç*** (*DS.VI*, 2167)

göveğen (hlk.) 'Sığırlara dadanan zar kanatlı bir tür sinek'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < ET. *kö:k*]+(e)***ğen***
An.ağl. : ***geveğen, gevigen, göveğin, gövelek, gövem, göven, gövenek, göveyen*** (*DS. VI*, 2167)

GÖ(>e)V [< **göğ** < **gök** < **KÖK**]
+EĞEN/+EĞİN
+İGEN
+ELEK
+EM
+EN/+ENEK
+EYEN

gövel (hlk.) 'Yeşil baş (ördek için)'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < ET. *kö:k*]+***el***
~ kăvakal 'ördek' (Çuv.)
< ***kö:ke+l**

gövelek (hlk.) 'Erik, armut,çam vb. ağaçların üzerinde asalak olarak yetişen, yaz kış yeşil kalan bir tür sarmaşık'
< *göv* [< *göğ* < *gök* < ET. *kök*]+ ***elek***
An.ağl.: ***gövelek, göveldek*** (*DS. VI*, 2167)

GÖV[<K]+*ELEK/+EL*[***D***]*EK*

gövem (hlk.) '1. Bitki yeşilliği; 2. kınalı; 3. sonbaharda yetişen bir tür üzüm'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < ET. *kö:k*]+***em***

göver (hlk.) 'Arpacık soğanı'
< ***göv*** [< *göğ* <*gök* < ET.

kö:k] +°*r*

An.ağl.: ***göver, göğer, gövem, güver, göbek, göbelle*** (*DS.VI*, 2168)

GÖ(>ü)V(<K)+*ER*
GÖB(< v[<*ğ*<*k*])+*EK/+ELLE*

göver-[(hlk.) 'Filizlenmek; küflenmek; yeşermek'

< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < ET. *kö:k*]+°***r-***

Krş. **göğer-**

An.ağl.: ***göver-, güver-*** (*DS.VI*, 2169); ***gövertme, gövertmeç***

GÖ(>ü)V+*ER-*
-T-ME
-T-MEÇ

gövercin [~ **göğercin, göverçin**],bk. **güvercin**

< ***göv***[*göğ, göv*< *gök* < *kö:k*] ***+er-c(/ç)in***

An.ağl.: ***gövercin göksü, gövercin topuğu*** 'yemek yapılan bir tür ot', ***göverçin taklası*** 'bir tür çocuk oyunu' (*DS.VI*, 2169)

göverdim (hlk.) 'Yeni dikilen bağın filizlenmesi'

< ***göv*** [*göğ* <*gök* < *kö:k*] ***+r-dim***

göveren (hlk.) '1. Sebze ekilen yer; 3. yeşillik'

< ***göv*** [< *göğ* < *gök*< *kö:k*] ***+er-en***

An.ağl.: ***göverenlik, göverilik*** (*DS.VI*, 2169)

göveri (hlk.) 'Bostan, bahçe'

< ***göv*** [< *göğ* <*gö k*< *kö:k*] ***+er-i***

göverik (hlk.) 'Can eriği'

< ***göv*** 'yeşil'+***erik***

gövez (hlk.) '1. Koyu kırmızı, vişne çürüğü renk; 2. gök mavisi'

< ***göv*** [<*göğ* <*gök* <*kök*]+***ez***

An.ağl.:

gövnü-[(hlk.) 'Meyve olgunlaşmak'

< ***göy*** [< *göğ*< *gök*< *kö:k*]+***nü-***

An.ağl.: ***gövün-*** 'armut, ayva, muşmula vb. yumuşamak' (*DS.VI*, 2171)

gövüllü (hlk.) 'Alıngan'

< ***gövül*** [< *gönül* < *köŋül*]

göynek (~ **göğnek, gönek, gönnek, göyneg**) (hlk.), bk. **gömlek**

göynük '1. yanık; 2. orman yakılarak açılan tarla.'

< OT. ***köy-*** 'yanmak'

(DLT)+***ün-(ü)k***

DLT. ***köyük*** (< ***köy-(ü)k*** 'yanmış'

~ MA. ***köynük*** 'yanık', ***köyüklen-*** 'yanmak' (176-4)

Eren (*TDES* 164): < **göynü-+ -k** eki.

göz [1] 'Göz'

= ET., OT. ***köz*** (DLT)

< ****kö:-z***

TT.: GÖZ (+CÜ/ CÜLÜK/ DE/ E/ ET-/ETİCİ/ETİLME/ ETLE-/ ET-/ ETMEN(LİK)/ETTİR-/ GÜ/LEĞİ/ LE-/LEM/LEMCİ/LEME/LEYİCİ/ LEYİŞ/LÜ/LÜK(ÇÜ/ÇÜLÜK)/LÜ/ SÜZ/SÜZ/ÜKME)

Göz bebeği :	**göz bäbäyi** (Az.)
	küz karahı (Bşk.)
	karaşık (Kzk.)
	karek (Kırg.)
	kàräçık (Özb.)
	küz karası (Tat.)
	göreç (Trkm.)
	köznin karçıği (YUyg.)
Göz kapağı :	**göz gapağı** (Az.)
	küz kabağı (Bşk.,Tat.)
	kabak (Kzk.)
	köz terisi (Kırg.)
	kàvàk (Özb.)
	gäbak (Trkm.)
	köz kapiği (YUyg.)

~ göz (Ker.)
goz (Han.) (*KrTS* 162)
kös (Yak.)
kuś (Çuv.) < TatK.
küz (Bşk.)

K(>g)Ö(>o, u, ü)Z(>s, ś)

göz[2] 'Bölüm, oda', bk. **göz**[1]

göz bebeği 'Göz bebeği'

< **göz** [< ET. *köz*] +***bebek+i***
~ göz bäbäyi (Az.)
= *köznin karçuği* (Uyg.)
küz, karahı (Bşk.)
küz karası (TatK.)
karaşık (Kzk.)
karek (Kırg.)
ḳåräçıḳ (Özb.)
göreç (Trkm.)

göz boncuğu 'Nazar boncuğu'
< ***göz*** [< ET. *köz*] ***boncuk+u***
~ göz muncuğu (Az.)
gö:zmōnçuk (Trkm.)
köz monçak (Uyg.)
köz monşak (Kzk.)
köz monçok (Kırg.)
közmunçåk (Özb.)
küz bınçığı (TatK.)
küz, bıvınsığı (Bşk.)

K(>g)Ö(>ü)Z
M(>b)O(>u)NÇ(>ş,s)A(>å, ı, o)K

gözcü 'Gözetleyen kimse'
< ***göz+cü***
= *bakılavşı* (Kzk.)
baykōçu (Kırg.)
gözeğçi (Trkm.)

Fakat :
ET.(Uyg.) ***közätçi*** (*İKPÖ*,198)
< * ***köz*** 'köz, ateş' +*e*- 'ateşi karıştırmak' ***t-çi***

~ gözätçi (Az.)
gözeğçi (Trkm.)
küz,ätivsi (Bşk.)
küz,ätsi (Bşk.)
küzätuvçi (Bşk.)
küzätüçi (TatK.)
küzätçi (TatK.)
küzätçi (YUyg.) (*KTLS*)

KÖ(>ü)Z+*E-T-Ç(>s)İ*
+*E-T-ÜÇİ*
+*E-T-İV-Sİ*
+*E-T-UV-Çİ*
GÖZ +*E-T(~Ğ)-Çİ*

~Trkm. ***kö:z, kö:ze-*** 'köz haline gelmek'

gözde 'Beğenilen (kimse)'
< ***göz+de***
= *süyikti* (Kzk.)
süyükli (Özb.)
süymönçük (Kırg.)
süyümlük (Uyg.)
söyär(kä) (TatK.)
söyğüli (Trkm.)
höyär(kä) Bşk.)

Nişanyan (*SS*, 163): **gözde** = GÜZİDE
YANLIŞTIR. Sözcük, Türkçe olup, **sözde** 'güya' gibi **+de** eki ile yapılmıştır. Farsça ***guzide*** ile benzerlikten başka ilgisi yoktur.
Bu konuda bk. N. Özkan, 'Hâl eklerinin Kalıplaşması Üzerine', *İlmî Araştırmalar Dergisi.*

göze 'Pınar, kaynak'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+*e*
~ MA. ***közenek*** 'pınar' (156-6)

NOT: Farsçadaki ***çeşme*** (< *çeşm* 'göz' sözcüğüne benzetilmiş olmalı.)

Eren (*TDES*, 164): YOK

göze-[(hlk.) 'Kumaştaki deliği örerek kapatmak'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+*e*-

gözenek 'Gözenek, göz göz'
< ***göz*** 'oda, bölme'+***enek***
TT.: GÖZENEK+Lİ/LİLİK/SİZ)
~ küzgänäs (Bşk.)
küzänäk (TatK.)
= *öycük* (Trkm.)
tär töşügi (Yuyg.)
teri közdörü (Kırg.)

gözer (hlk.) 'İri gözlü kalbur'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***er***

gözer-['Göz göz olmak'
< ***göz+er-***

gözet-['Gözetmek'
= ET., OT. ***közet-***, ***küzet-*** (*EUTS*, 125 ; DLT)
< ***küzä-*** 'göz kulak olmak, beklemek, kollamak'+***d-***
TT. : ÖZET-(İCİ/İLME/İL-/İM/İŞ/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LET-/LEYİŞ/ME/MEN/MENLİK/TİR-)
~ gözät- (Az.)
gözeğ- (Trkm.)

közät- (Bşk., Özb.)
küzät- (Uyg.)
küzö- = küzöt- 'bakmak, göz kulak olmak, kollamak' (Kırg.)

K(>g)Ö(>ü)Z+-*E*(>ä)-*T*-

gözeten 'Gözeten'
= ET., OT. ***közetgen*** (DLT)
Bk. **gözet-**

gözetici 'Gözetici'
= ET., OT. ***közetdeçi*** ~ ***közetteçi*** (DLT)
< ***göz+e-t-ici***
Bk. **gözet-**
TT. < *göze-t-ici*

gözetle-['Birine veya bir şeye gizlice bakmak'
< ***göz+e-*** [< ET. *küzä-*] ***+-t-le-***
Bk. **gözet-**

gözgü 'Ayna'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***gü***
= ET. ***közüngü~ küsüngü*** (*EUTS*, 119) ~ OT. ***közüngü, köznggü*** (DLT)
~ güzgi ~ güzgü (Ker.)
cüzcí (Er.) (*KrTS* 167)
közüngü 'ayna' (Uyg.)

gözle-['Gözetlemek'
< ***göz*** [< ET. *küzä-*]+***le-***
Bk. **gözet-**
TT.: GÖZLE-(M/MCİ/MCİLİK/MLEME/NME/LEN-/ T-/ YİCİ/YİŞ)
~ gözle- (Trkm., TT.)
kördöö- (Yak.) < ***kör-lä:-***
kördüö- (Yak.)

gözlem 'Müşahede'
< ***göz*** [< ET. *küzä-*]+***le-m***
TT. : GÖZLEM+Cİ/CİLİK/LE-/LEME)
Bk. ***gözet-***

gözleme¹ 'Sacda pişirilen hamur işi'
< ***köz+le-me*** [< ***köz** 'kor halinde ateş']

gözleme² 'Gözlemek işi, tarassut'
< ***göz***[< ET. *köz* 'göz']+***le-me***

gözlü 'Gözlü ; deliği olan'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***lüg***

gözlük 'Gözlük'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***lük***
TT. : GÖZLÜK+(ÇÜ/ÇÜLÜK/LÜ/SÜZ)
~ gözlük (Az.)
küzlik (TsatK.)
küz,lik (Bşk.)
közildirik (Kzk.)

K(>g)Ö(>ü)Z+*LÜ(~İ)K +İL+DİRİK*

= *közäynek* (Kzk.)
közäynäk (Uyg.)
közåynek (Özb.)
köz aynek (Kırg.)

Tü. > **Zaza.** *gozlıg* (*ZTS*, 134)

gözü aç 'Doymak bilmeyen, aç gözlü'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***ü aç***
~ gözüac (Az.)
közi åç (Özb.)
közi toymas (Uyg.)
küzi tuymas (TatK.)
küz,i tuymas (Bşk.)

K(>g)ÖZ+*Ü* (>i) *AC/AÇ TO(>u)Y-MAS*

aç köz (Uyg., Kırg.)
aç küz (TatK.)
aş köz (Kzk.)
as küz, (Bşk.)
acgöz (Az.)
āçgöz (Trkm.) (*KTLS*)

A(< ā)Ç K(>g)Ö(>ü)Z

gözü açık 'Açıkgöz'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***ü aç-(ı)k***
~ gözüaçıg (Az.)
gözi açık (Trkm.)
közü açık (Kırg.)
közi åçık (Özb.)
közi aşık (Kzk.)
közioçuk (Uyg.)
asık küz,li (Bşk.)

K(>g)Ö(>ü)Z+*Ü(>i)*
A(>å, o)Ç(>ş, s)-*I(>u)K(>g)*

Tü. > **Zaza.** *gozaçıx* (*ZTS*, 134)

gözük-[krş. **görün-**
[< ET. **kör-**'in varyantı ***köz-**]
< ***kö:-z-(ü)k-***

~ görün- (Az., Trkm.)
körün- (Kırg., Özb., Uyg.)
közik- (Nog.)
közük- (Kırg.) < *köz-ü-k* (pass.)
közkiş- 'birbirine bakmak' (Uyg.) < ***közikiş-* [*köz*ik- 'görünmek' fiilinin işteş hali.]
kürin- (Bşk., Kzk., TatK.)

K(>g)Ö(>ü)R-(Ü/İ)N-

gözü tok 'Aç gözlülük etmeyen'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***ü to-k***
~ gözütoh, (Az.)
közü tok (Kırg.)
közi tok (Kzk., Uyg.)
közi toḳ (Özb.)
küzi tuk (TatK.)
küz,i tuk (Bşk.)

K(>g)Ö(>ü)Z+Ü(>i) TO(>u)K

guguk 'Guguk kuşunun ötme sesi'
< yansıma: ***guguk*** sesinden
TT.: GUGUK (+GİLLER/LU)
An.ağl.: ***guguk, guggu, gukgu gukguk, gügük*** 'kuğu kuşu' (*DS.VI*, 2189)
guggu, guggumavak, gugguş 'baykuş' (*a.g.e*, 1289) = ***gugumavık, gugumavk, gugumavka, gugumavuk, gulguluk*** 'baykuş' (*a.g.e.*, 2190)
guggu kuşu, gugo 'guguk kuşu' (*gös.yer.*)
gugucuk, guguftu, guguk, gugukçuk, guguk kuşu, gugusku, guguşçuk, guguşçuk 'kumru; yusufçuk kuşu'(*gös. yer.*)
~ gugu guşu (Az.)
kakkuk (Uyg.)
käkkü (Özb.)
käkkük (TatK.)
käkük (Bşk.)
kökäk (Kzk.)
küki (TatK., Bşk.)
kükük (Kırg.)
ikatyōk (Trkm.)

gulaş¹ 'Etli, salçalı bir Macar yemeği'
(*TS.I*, 577)
< Alt., Kumd. ***kalaş*** 'pişmiş ekmek' (*ATS*. 94)

Bazı sözlükler bu sözcüğün Macarca **gulyàs**'tan alıntı olduğunu yazarlarsa da, Türkçe olduğu görülmektedir.
Tü. **kalaş > galaş > gulaş** > Mac.**gulyàs** 'etli, salçalı bir Macar yemeği' (*TS.I*, 577)
kul+aş+ı'ndan geldiği *halk etimojisi* olmalı.

Nişanyan (*SS*, 165): gulaş ~ Mac.**gulyàs** 'etli tencere yemeği'
*Kökeninin Türkçe olduğu rivayet edilir. Karş. **T** *kul aşı* (yeniçeri yemeği) veya *kulak aşı* (mantı).
Eren (*TDES*, 164): YOK

gulaş² , bk. **güreş**

Tü. ***güreş*** > Zaza. *gulaş* (*ZTS*, 135)~ *guraş* (s. 136) [***-ü->-u-; -r->l-*** değişmesi olmuştur.]

gurk 'Kuluçka tavuğun çıkardığı ses'
< yansıma: ***gū***+[***r/l***][***u/ü***]***k***(~ğ,h)
An.ağl.: ***gurk, guk, gulk, gulüksa, gurg, gurh, gurt tavuğu, guruğ, guruh, gülk, gülü, gülük, gürg, gürk, gürkük*** 'kuluçka' (*DS.VI*, 2199)

GŪ(>u, ü)+R[~L][*U/Ü*]K(>g, h, t)+*ÜK*

~ kürk (Ker.) (*KrTS*, 222)

gurla-['Guruldamak'
< ***gur*** 'yansıma'+***la-***
TT. : GURLA-(MA)

gurulda-['Sindirim yollarından bir sıvı geçerken) gur gur diye ses çıkarmak'
< ***gur+ul+da-***
~ gurulda- (Az.)
ğoruldi- (Uyg.)
ğorillä- (Özb.)
göbirdä- (TatK.)
götörlä- (Bşk.)
güjildä- (Kzk.)
cuğurda- (TatK.)
çurla- (TatK.)
kuruldo- (Kırg.)

G(~K >ğ)U(~o)R+(*U/İ*)*L-DA-*
GÖB+*İR-DÄ-*
GÖT+*ÖR-LÄ-*
GÜJ+*İL-DÄ-*

CUĞ+*UR-DA-*
ÇUR+*LA-*
KUR+*UL-DO-*

gücen-['Gücenmek, darılmak'
= ET. ***küçen-*** 'zorlanmak; kuvvetlenmek' (*EUTS*, 120)
< * ***küç+e-n-***

güç 'Yardım, destek ; kuvvet'
< ET., OT. ***küç***
TT. : GÜÇ+(LENDİRİCİ/LENDİRME/LENDİR-/LENİŞ/LENME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/LÜ/LÜK/LÜKLE/LÜLÜK/SÜN-/SÜZ/SÜZCE/SÜZLÜK)
~ güyç (Trkm.)
güc (Az.)
köç (TatK.)
küç (Kırg., Özb., Uyg.)
küs (Yak.)
küş (Kzk., Kç., Şor.)

K(>g)Ü(< ü > ö)[*Y*]Ç(>s, ş)

~ Moğ. (*KWb*.249) ***küçi ~ küçün***
Eren (*TDES* 165) : YOK

güçlü 'Güçlü, gücü yerinde'
= ET.,OT. ***küçlig~küçlüg*** (DLT)
< * ***küç+lig***

güdek 'Amaçlanan şey'
< ***güt-e-k***
TT. : GÜDEK+(SİZ)

güdele-[(hlk.) 'Ardına düşmek, kovalamak'
< ***güt-e-le-***

güderi 'Güderi'
< Moğ. (*KWb*. 244) ***küderi***
'Bisamratte, Moschustier'
~ küdörö, küdörü (KKırg.)
küdörü (Kırg.)
küter (Yak) (Räsänen, *V*)

Tü.> Kürt. *kúdari*

TS.I. (s.579): < Fars. **gevderī**
Nişanyan (*SS*,165): **güderi** ~ **Yun.** *kodári kωδάρι* [küç.] yumuşak meşin, tavşan derisi < **EYun.** *kōdion*

YANLIŞTIR. Çünkü, Moğolca **küderi** Türkçeye ödünç olarak alınırken **k-** ünsüzü de değişmemiştir. **k->g-** değişimi yalnız TT'nde görülür.

Eren (*TDES*, 165): < Fars. **küdar** [Fars. **küdar**'ın **güderi**'ye çevrilmesinde Tü.**deri**'nin rol oynadığı anlaşılıyor (halk etimolojisi)]

Ramstedt (*KWb*. 224 b s.v. **küdrö** 'Bisamratte, Moschustier') **küdörö** < Moğ. **küderi.**

Räsänen (*V* 307a): Kırg. **ködörö** ~ Tü. **küdörü** < Moğ.

NOT:
TS **ve** ***Eren***'e göre *Farsça*, ***Nişanyan***'a göre *Yunanca*, ***Räsänen***'e göre de *Moğolca* olan '**güderi**' sözcüğü, bana göre de **Moğolca**dır. Çünkü : *Karakırgız* ve *Yakut* Türkçelerinde bulunması da bunun kanıtıdır.

güdü 'Saik'
< ***güt-ü***
TT.: GÜDÜ+(CÜ/LENME/LME/L-/M/MCÜ/MCÜLÜK/MLEME/MLÜ/MLÜLÜK)

güdük 'Eksik yanı olan, kısa'
< ***küt** 'eksik, kırık' + ***(ü)k***
TT. : GÜDÜK (+LEŞME/LEŞ-/LÜK)
An. ağl. : ***güdük*** '1.küt ; 2.faiz ; 3.ölçek ; 4.halka biçiminde yapılan ev ekmeği' (*DS.VI*, 2214) ; ***güdük, gücük, güdükleme, güdüklük, güdül,*** güldük 'kısa ceket' (*DS.VI*, 2213)
Eren (*TDES* 165) : YOK

Nişanyan (*SS*, 164) : **güdük** ~ ?

güdül 'Küçük toprak testi ; kabaktan yapılmış su kabı'
< ***küt+(ü)l***
An. ağl. : ***güdül, gübüren, gübüş, güdrük, güdülek, güdülük, güdürük, güdürüm, gürik*** (*DS.VI*, 2214)

güdüm 'Yönetmek işi, idare'
< ET., OT. ***küt-***
TT. : GÜDÜ(+LME/M/MCÜ/MLEME/MLÜ/MLÜLÜK)

gül-['Gülmek'
< ET. ***kül-*** (KT., Uyg., DLT)
~ OT. (DLT) ***külçir-*** 'gülümsemek'
külçir-ür < * *külçirä-r* < * *kül-*
TT.: GÜL- (DÜRME/ DÜRÜ/ DÜRÜCÜ/EÇ/EÇLİK/EĞENME/MECE/ÜCÜK/ ÜMSEME/ ÜNÇ/ ÜŞ/ ÜŞ-/ /ÜŞME/ÜT/ÜTÇÜ)

~ gül- (Az., Trkm.)
kül- (Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
köl- (Bşk., TatK.)

K(>g)Ü(>ö)L-

güldür güldür 'Çok gürültü ederek'
< ***gül*** [~ ***kül***] ***dür*** (yansıma)
Krş. OT. ***küldre-, külre-*** 'güldür güldür etmek' (DLT)

güldür-['Gülmesine sebep olmak'
= ET., OT. ***kültür-*** (DLT)
< ***gül-*** [< *kül-*]+***-tür-***
~ külimsirev (Kzk.)
külümsüröö (kırg.)

güleç 'Her zaman gülümseyen'-
< ***gül-*** [< ET. *kül-*]+***-eç***
TT. :GÜLEÇ+(LİK)
~ köläç (TatK.)
köläs (Bşk.)
külgünçäk (Uyg.)
gülärüz(lü) (Az.)

KÖ[<Ü]L-*ÄÇ*
-ÄS
-GÜNÇÄK

= *åçıq yüzli* (Özb.)
açık yözli (TatK.)
açık cüzdü (Kırg.)
aşık jüzdi (Kzk.)
asık yöz,lö (Bşk.)
oçuk çıray (Uyg.)
carkın cüzdüü (Kırg.)
jarkın jüzdi (Kzk.)

güleğen 'Güler yüzlü'
< ***gül-*** [<ET. *kül-*]+***eğen***

gülen 'Daima gülen'
< OT. ***külgen*** (DLT)

güllaç 'Güllaç tatlısı'
< Fars. ***ğul*** (> Tü. *gül*) +Tü. ***+lü aş***

Tü.>**Ar.** (Mıs.) *ḳullāṣ*; (Sur.) *gellāc* (*ALTK*, 70)

Nişanyan (s.166): **güllaç**. ~ **Fa**. *gülāc* gül yemeği → GÜL

gülücü 'Gülücü'
= ET., OT. ***külgüçi*** (DLT)
< ***kül-üçi***

gülücük 'Gülümseme, tebessüm'
< ***gül-***[< ET. *kül-*]+***-ücük***

gülük 'Hindi'
< ***gulu/gülü*** 'yansıma'+***k***
'yansımadan ad yapan ek'

gülümse-['Hafifçe gülmek'
< **gül-**[< ET. *kül-*]+***-(ü)mse-***
TT.: GÜLÜMSE-(ME/YİŞ)
~ gülümsämäk (Az.)
gülümsiremek (Trkm.)
külümsirimäk (Uyg.)
külümsüröö (Kırg.)
külimsirämåḳ (Özb.)
külümsirev (Kzk.)
külimdev (Kzk.)
kölimsiräv (TatK.)
kölömhöräv (Bşk.)

K(>g)Ü(>ö)L-
Ü(>i,ö)MS(>h,d)E(>ä,i,ö)-

gülümseme 'Hafifçe gülme, tebessüm'
< ***gül-***[< ET. *kül-*]+***-(ü)mse-me***

gülün-['Gülmek işi yapılmak, alay edilmek'
< ***gül-***[< ET. *kül-*]+***-(ü)n-***
TT.: GÜLÜN-(Ç/ÇLEŞ-/ÇLEŞME/ÇLEŞTİR-/ÇLEŞTİRME/ÇLÜ/ÇLÜK/ME)

gülünç 'Tuhaf, komik, güldürücü'
= ET., OT. ***külünç*** (DLT)
< ****kül-ün-ç***
TT.: GÜLÜNÇ+(LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LÜ/LÜK)
~ gülünc (Az.)
gülkünç (Trkm.)
külkülük (Uyg.)
külkülüü (Kırg.)
külkili (Kzk.)
kölki(li) (TatK.)
kölkö(lö) (Bşk.)
kölörlök (Bşk.)
köldirä torğan (TatK.)

GÜL-*ÜNC/-KÜNÇ*
KÜL-*KÜ+LÜK*
-KÜ+LÜ
-Kİ+Lİ
-KÖ+LÖ
KÖL-*Kİ+Lİ*
-KÖ+LÖ
-ÖR+LÖK
-DİR-E TUR-

gülüş 'Gülme işi ya da biçimi'
< ***gül***-[< ET. *kül*-] +-***üş***
= ET. ***külüşüg(k)*** (*EUTS*, 121)

gülüş-['Karşılıklı veya birlikte gülmek'
= ET., OT. ***külüş***- (işteş)
< kül-(ü)ş-
TT. : GÜLÜŞ-(ME/ÜL-)

gülüt 'Gülünçlü sözler veya durumlar'
=OT. ***külüt*** 'halk arasında gülünç olan nesne' (DLT)
< ***gül***-[< *kül*-]+-***(ü)t***

güme (hlk.) 'Bağ ve bahçedeki tek odalı ev'
< ET. ***kongu*** (*EUTS*, 181)

Tü. > **Zaza.** *gome* (*ZTS*, 132)

gümüldürük (hlk.) 'At göğüslüğü'
< ***gömüldürük*** < ****kömüldürük*** 'Brustriemen' (Räsänen, *V*)
OT: ***kömüldürük, kümüldürük*** (DLT)
~ Çağ. ***kömüldrük***
> Moğ. (*KWb.* 239) *kömüldürge*

gümürgen (hlk.) 'Dağ soğanı' [Ky.' de bir köy adı]
= OT. ***kümürgen, kümürken, kewürgen, kewürken*** (DLT)
< *köm-(ü)r+g(k)en

gümüş 'Gümüş'
= ET., OT. ***kümüş*** (KT., Uyg., DLT)~ ***künük*** (*EUTS*, 122, 123)
< ET. ***kü-*** 'saklamak, korumak' (*EUTS*, 121)+-***m-üş***
TT.: GÜMÜŞ+(ÇÜ/ÇÜN/Î~Ü/LE-/LEME/LEN-/LENME/LET-/LETME/LÜ/SÜ)
~ kümüş (Çağ., Kom.)
kümüs (KarL.,Kzk. Sag.,Koyb.)
kümös (Yak.)
kümis (Trkm.)
kőmőş (TatK.)
gümüş (Ker.)
gümış (Ker.) (*KrTS*, 166)
kęmęl, kőmől (Çuv.)

K(>g)Ü(>ő)MÜ(>ő, ı, i)Ş(>s)

gümüşçün 'Vücutları küçük pullarla örtülü, kanatsız bir tür böcek'
< ***gümüş+çün*** 'addan hayvan adı yapan ek'

gün 'Gün'
< ET.,OT. ***kün*** (DLT);Uyg. ***küün***
< * ***kün̄*** 'gün, güneş'
TT.:GÜN+(AŞIRI/CE/CEK/CEL/CELİK/CELLEŞ-/CELLEŞME/CELLİK/DELİK/ DELİKÇİ/DELİKÇİLİK/DELİKLİ/DEM/DEŞ/DÖNDÜ/ DÜZ/ DÜZCÜ/ DÜZLERİ/ DÜZLÜ/ DÜZÜN/ EBAKAN/EÇ/EĞİK/EŞ/ EŞLE-/ EŞLEME/EŞLET-/LETME/ EŞLİ/EŞLİK/EŞSEL/ EŞSİZ/ EŞSİZLİK/EY/EYLİ/İNDİ/LÜ/LÜK/LÜKÇÜ/SÜLER)
~ gün (Ker., Az.)
gun (Han.) (*Kr.TS*, 167)
kün (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kön (Bşk.)

K(>g)Ü(>u, ö)N

günaşırı 'Bir gün ara ile, iki günde bir'
< ***gün*** [< ET. *kün̄*]+***aş-ır-ı***
~ günaşırı (Az.)
günāşa (Trkm.)
kön aşa (Bşk.,TatK.)
kün ara (Kzk.,Uyg.)
künåra (Özb.)
kün alıs (Kırg.)
iki könğä bir (Bşk., TatK.)

K(>)Ü(>ö)N *AŞ-IR-I*
ĀŞ-A
ARA
ALIS
+ĞÄ BİR

gün batısı 'Gün batısı'
< ***gün*** [< ET. *kün̄*] ***bat-ı+sı***
= ET.,OT. ***kün batsıġ*** (DLT)

günce ***YT*** 'Günlük' (N. Ataç tarafından uydurulmuştur.)
< gün+ce
TT. : GÜNCE+(L/LİK/LLEŞ-/LEŞME/LLİK)

güncel 'Günün konusu olan, aktüel'
< gün+ce+l
TT. için bk. **günce**

gündelik 'Her günkü, yevmî'

= OT. ***künlük*** (DLT)

TT. **gün+[de+]lik** [*günde* biçimi Farsça *hafta*'ya benzetilerek yapılmıştır.]

TT.: GÜNDELİK+(Çİ/ÇİLİK/Lİ)
~ kündölük 'hâtıra defteri' (Kırg.)
gündelik 'iş' (Az., Trkm.)
kündälik (Bşk., TatK.)
kündelikti (Kzk.)
kündölük (Kırg.)
kündülük (Uyg.)

K(>g)ÜN+*DE(>ö,ü)+Lİ(>ü)K*

Eren (*TDES,* 167) : YOK

gündem 'Ruznâme'
< ***gün*** [< ET. *kün*]+***de+m***

gündeş 'Aynı günde olan'
< ***gün*** [< ET. *kün*]+***deş*** [<+*de+eş*]

gün doğusu 'Gün doğusu, doğu'
= ET., OT. ***kün toġsuġ***
(DLT) < ***kün toġ-suġ***

gündöndü 'Ayçiçeği'
< ***gün*** [< ET. *kün*] +***dön-*** [< ET. *tön-*]+-***dü***

gündüz 'Günün sabahtan akşama kadar olan bölümü'
< ET., OT. ***kün+tüz***
TT. : GÜNDÜZ+(CÜ/LERİ/LÜ/ÜN)
~ gündüz (Az.)
gündi:z (Trkm.)
kündüz (Kırg., Özb., Uyg.)
kündiz (Kzk.)
köndöz, (Bşk.)
köndiz (TatK.)

K(>g)Ü(>ö)N+*DÜ(>i:, i, ö)Z*

gündüzün 'Gündüz vaktinde'
< ***gün*** [< ET. *kün*]+***düz+(ü)n*** 'instrumental eki'

güneğik 'Hindiba'
< ***gün*** [< ET. *kün*]+***eğ-(i)k***

güneş 'Güneş ; gezegenlere ve yer yuvarlağına ısı ve ışık veren büyük gök cismi'
< ET., OT. ***kün ~ kuyaş*** (DLT)
< * ***kuńaş***
~ Uyg., AH., Tel. ***kün-eş***
TT.: GÜNEŞ+(LEME/LENME/LETME/LET-/Lİ/LİK/SEL/SİZ)
~ güneş (Az.)
kuyaş (Uyg.)
kuyåş (Özb.)
koyaş (Bşk., TatK.)
= *gün* (Az., Uyg.)
kün (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

güney 'Güney, cenup'
< ***gün+ey*** 'güneşe karşı olan taraf' < ***günegi*** < ***gün+e-gi***
< * ***kün+e-gi***
An.ağl.: ***güney*** 'dağların güneş alan tarafları' (*DS.VI*, 2215)
~ ***güneçe, güne, güneç, güneği, günek, günelek, güneli, günemiği, günevi*** 'çok güneş alan yer' (*a.g.e.*, 2227)

GÜN+*E*
+EÇ
+EÇE
+EĞİ
+EK
+ELEK
+ELİ
+EMİĞİ < *em-ik+i*
+EVİ < *ev+I*

~ küngäy (Uyg.)
kön'yak (Bşk., TatK.)
= *oŋtüstik* (Kzk.)
tüştük (Kırg.)

günlük[1] '1. o günkü, o günle ilgili; 2. üzerinden gün geçmiş veya geçecek; 3. her gün yapılan, her gün yayımlanan, her gün çıkan; 4. günü gününe tutulan hatıra; 5. günce' (*TS*)
< ***gün+lük*** < ****kün+lük***
~ günnığ ~ günnüğ (Ker.) (*KrTS,* 166), günnıxçı 'günlükçü'
günlük (Trkm.)
(bir) günlüg (Az.)
künlik (Özb.)
künlük (Uyg.)
kündik (Kzk.)
kündük (Kırg.)
(bir) könlök (Bşk.)
(bir) könlik (TatK.) (*KTLS*)

K(>g)ÜN+L(>d, n)Ü(>i, ö)K(>g, ğ)

günlük[2] 'Tütsü için kullanılan bir tür ağaç sakızı, ak günlük'

< ***küŋ-/küy-*** 'yanmak, tutuşmak' (*EDPT*): ***küy-ü-n-gü+lük / * küŋ-gü-lük / köy-ü-n+lük*** > ***künlük*** (*EDPT*) > ***gün+lük*** (II)

küŋük /küynük/küyük/köne/köney 'yanan, yanmış' (*EDPT*) + ***lük*** > ***künlük*** (*EDPT*) > ***günlük*** (II) (TS)

Nişanyan (*SS*,166): **günlük** = *günnük* ~ ? **Erm**. *xung* ibadet amacıyla yakılan buhur, reçine ~ **OFa**. ***xung***

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'deki **küŋ-** ve **küy-** 'yanmak' fiilleri sözcüğün Türkçe olduğuna yeterli kanıttır.

güp¹+ 'Ad soylu sözcüklerin önüne gelerek *'iyice, çok'* anlamları veren sözcük'

***güp*egündüz** *(zf.)* 'iyice gündüz iken'

***güp*güzel** (s.) 'çok güzel'

güp²+ 'Fiillerin önüne gelerek ad yapan sözcük'

***güp*düşen** '1. bir tür iri armut; 2. yakarca denilen küçük sinek'

gür*pdüşen** [< güR***p+düş-en/-***R***- türemedir] 'bir tür sivrisinek'

gür 'Gür, çok, bol'
= ET. ***kür*** 'cesur, yiğit, güçlü'
< ***kür***
TT. : GÜR+(BÜZ)
~ gür (Az., Trkm.)
= *köp* (Kırg., Trkm.)
küp (Bşk., TatK.)

gürbüz 'Sağlam, güçlü, iri'
< ***gür*** [< ET. *kür*]+***bü-z***
TT.: GÜRBÜZ+(LEŞ-/LEŞME/LÜK)

NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK.,Trkm., Uyg.Türkçelerinde ***gürbüz*** sözcüğü YOK.

güre 'Çiftleşmek isteyen kısrak veya dişi eşek'
< OT. ***kür*** 'yiğit, pek yürekli' (DLT)+***e***

güren¹ 'Sürü'
~ Uyg. ***küriyen*** 'ordugâh'
An.ağl. : ***güren, küren*** 'sürü ; kalabalık'
~ kürē (Tel.)
xürē (Tuva)
kürüö (Yak.)
< Moğ. ***küriye(n)*** 'enclos, clôture, palissade, mur, muraille ; camp (castra)'
~Kalm. ***kürɛ:*** 'ring, Lader, Kloster'; Bry. ***xur'ē***; Hlh. ***xurē***

güren² 'Kızılcık'
< ****güre+n***
= DLT. ***yafışġu ~ yumuşġa***
An. ağl.: ***güren, giren, gören*** 'kızılcık' (*DS.VI*, 2235)

Gİ(~Ö~Ü)REN

Eren (*TDES*, 167): YOK

güreş 'Güreş'
= ET., OT. ***küreş*** (DLT)
< ****küre-ş***
TT.: GÜREŞ(+Çİ/ÇİLİK/İL-/TİR-/TİRME)
An. ağl.: ***guleş, güleş-*** (*DS.VI*, 2191, 2219)
~ küreş (DoğuT., Tel., Şor)
küres (Sag., Koyb.)
kürejü (Alt.)
kəreş (TatK.)(> Çuv. *kɐreš;* Çer. *TLÇ*. 33: *küraş*)
kürüs (Yak.)
gureş (Kmk.)
güleş (Ker.) (*KrTS*, 165);
göreş (Krm.)

K(>g)Ü(>u, ə, ö)R(>l)E(>ü)Ş(>s, j)

güreş-['Güreşmek'
= ET., OT. ***küreş- ~ körüş-*** (DLT)
An. ağl. : ***güleş-***

gürgür (hlk.) '1.Hindi; 2. sık, sürekli'
< ***gür*** 'yansıma'

An.ağl.: ***gürgür*** hindi; ***gürgüre*** çağlayan; ***gürlek, gürlegen, gürleyik*** çağlayan;

gürlek yayık;
gürle- anlatmak, söylemek; ateş alevle hızla yanmak; çağlamak (*DS.VI*, 2236-2237)

gürgürbaba (hlk.) 'Gök gürültüsü'
< ***gür*** 'yansıma'+***baba***

gürle-['Gürlemek; (hlk.) anlatmak, söylemek '
< ET. (KT., Uyg., DLT)
****kür+len-*** (yansıma)

gürlek (hlk.) 'Çağlayan'
< ***gür*** 'yansıma'+***le-k***
An.ağl.:***gürlek, güldürdek, gülleyük, gümbirik, gümbüldek, gümbürdek, gürlegen, gürleyik*** (*DS.VI*, 2236)

GÜR+*LEK/+LEGEN/+LEYİK*
GÜL[<R]+*LEYÜK*
GÜM+*BİRİK/+BÜLDEK/ +BÜR-DEK*

gürlevik (hlk.) 'Yer altından akan Suyun sesi'
< ***gür*** 'yansıma'+***le-v+ik***

gürleyik (hlk.) '1. Serçe ;2. çağlayan'
< ***gür*** 'yansıma'+***le-y+ik***

gürlük (hlk.) '1. Bolluk ;2. mutluluk'
< ***gür*** 'bol, çok'+***lük***

gürp+ '***et-*** fiilinin önüne gelerek birdenbire, ansızın anlamı veren sözcük'
An.ağl.: ***gurp+, görp+, gürp+ gurpede, gurpedek, görpedek, gürpedek, gürpeden*** 'Birdenbire, ansızın' (*DS.VI*, 2237)
Ayrıca bk. **güp²+**

gürtük (hlk.) 'Çukurlara toplanmış kar'
< ***kürt*** 'yansıma'+***ük***

gürülde-['Çok hızlı ve gürültülü ses çıkarmak'
< ***gür*** 'yansıma'+***ül+de-***
TT.: GÜRÜLDE-(ME)

gürültü 'Gürültü'
< ***gür*** 'yansıma'+***ül+tü***
TT.: GÜRÜLTÜ+CÜ/LÜ/SÜZ)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *gererti:* (*ALTK*, 70)

gürün 'Hayvanların su içtiği yalak; (yer adı)'
< ****kürin*** 'içersinde kavun, karpuz, hıyar gibi şeyler taşınan küfe' (DLT)

gürüz (hlk.) '1.Ormanda yeni yetişen çam filizleri;2.böğürtlen;3.kambur; 4. palavra'
< ***gür+(ü)z***

güt-['Gütmek; fikir gütmek'
< ET., OT. ***küt- ~ küđ-***
(DLT: *küđezil-*)
An.ağl.: ***güd-, güder-, güt-*** (*DS. VI*, 2238)
~ güd- 'fikir gütmek' (Az.)
< ****kūt-***
küt- 'mal gütmek' (Uyg.)
mal kütü (Kırg.)
kötöv kötöv 'mal gütmek' (Bşk.)

güve 'Güve'
= ET., OT. ***küye*** (DLT)
< ET. ***küy-~ köy-*** 'yanmak' +***-e***
TT. : GÜVE(+LENME/LEN-)
An.ağl. : ***güye*** (*DS.VI*, 2242)
güve tut- 'içine dert olmak' (*a.g.e.*, 2241)
~ kūye (DoğuT.)
küe (Tar.)
küye (Trkm., Blk., Krç.)
güye, güve, güge (Osm.)
kęvɛ, kÖvɛ (Çuv.)
kū (Hak.)

K(>g)ÜY(> v, g)E
KÜ[*Y=ø*]**E**
KÜ[< *ÜYE*]

~ Tung. ***kuya-kta*** (Räsänen, 297)

güveç, bk. **göveç**
~ güväc (Az.)
çülmäk (TatK.)

güveği, bk. **güvey**

güveğibaşı,bk.
güveğikömü 'kürek ile boğaz ve gerdana yakın yerden

yapılan pastırma'
güveğilik 'güveği için yaptırılan elbise ve çamaşır'
güveğiönü, güyāeönü 'düğün gecesi gelin tarafından gönderilen tatlı ve yemek'

güveğibaşı (hlk.) 'Düğün günü güveğinin yakın akrabalarından birinin verdiği akşam yemeği
< ***güvey*** (bk. **güvey**)+***i+baş+I***

güvel (hlk.) 'Ördek'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] 'yeşil'+***el***

güvelden (hlk.) 'Kurutulmuş yeşil fasulye'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] 'yeşil'+***den*** 'ayrılma hâli eki'

NOT:Anadolu ağızlarında ***+dan*** eki ile kurulmuş sözcükler vardır: **bokdan** 'tezek ile saman karıştırılarak yapılmış küp' (Ördekçi köyü-*Şarkikaraağaç-Isp.)

güvelek[1] (hlk.) 'Böğelek sineği'
< ***böğ*** 'eklembacaklılardan, soluk sarı renkli, zehirli bir örümcek türü'+***elek***
An.ağl.: ***güvelek, güvenek; güvegen, güveğen, güveyin, güvebe, güvengil*** (DS.VI, 2239)

GÜV [< ***göğ*** <***gök*** < ***kök***] *+ELEK/+ENEK/+EGEN/ +EĞEN/+EYİN/+EBE/ +ENGİL*

güvelek[2] (hlk.) 'Ağaçlarda biten asalak bitki'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] +***elek***

güven 'İtimat'
< ET. ***kövän ~ käfänç*** 'gurur, kibir' (*EUTS*, 114)
TT.: GÜVEN+(CE/CELİ/CESİZ/Ç/İRLİK/İŞ/Lİ/LİK/SİZ/SİZ/SİZCE/SİZLİK)

güven-['İtimat etmek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. (DLT) ***küven-***
< * ***küve-n-***
TT.: GÜVEN-(İL-/İLME)
~ given- (Ker.) (*KrTS* 161)
güven- (Az.)

NOT: Bşk., Kzk.,Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***güven-*** fiili YOK.

güvenç 'Güvenme duygusu, itimat'
< ***güven*** [< ET. *köwän*]+***ç***
= ET. ***kövenç*** 'ululama, büyüklenme, gurur, kibir' (*EUTS*, 118)
~ ***köfänç=kövän*** (s. 114)

güver-[1][(hlk.) → **göğermek**

güver-[2][(hlk.) '1. yorgunluktan yüz morarmak; 2. yiyecek bozulmak'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] +***er-***

güver-[3][(hlk.) 'Bırakmak, salmak'
< ***ko-y-u ver-mek***
An.ağl. : ***guvermek, güvermek*** (*DS.VI*, 2241)

güvercin 'Güvercin'
= ET. ***kögürçgün ~ kögürçkän ~ kögürçün*** (*EUTS*, 114)
~ OT. ***kökürçkün*** (DLT)

KÖG(K)+*ÜR-Ç*-[G(K)]*ÜN*
< ****kö:kürçgün*** [<**kö:k*+] (T. Tekin, 335)
TT.: GÜVERCİN+(LER/LİK)
An.ağl.: ***guverçin*** (*DS.VI*, 2203), ***gövercin, göğerçin, göverçin*** (*a.g.e.*, 2169)

GÖ(> u)**Ğ**(< v)**ERÇ**(> c)**İN**
~ göyerçin (Az.)
gö:gerçin (Trkm.)
kögürşin (Kom.)
kögürcün (Bar.)
köġü(r)çkön (KKırg.)
kögörçün (Oyr.)
kögörşün (Kzk.)
kögörşük (Kzk.)
kügerçem (TatK.)
kügelçin (Tob.)
gügerçin ~ gögerçin (Ker.)
cucarçın (Er.)
cögerçın (Kif.)
gögerçin (Tav.) (*KrTS* 165)

~ Çuv. ***kĘvaGarcĘn*** (***kĘvak*** 'mavi')

KÖK[>Trkm. ***gö:g***; Nog.***kög*** Alt. ***köğ***; Tat.***küg***] +(e/ö/ü)R + Ç (C/Ş)[K](i/ö/ü)N

Eren (*TDES,* 168): < ***kök (>gök*** ~ Çuv. ***kăvak***)

bk. H.Eren, 'Gök Kelimesinin Türevleri', ***TD***.

güvey 'Güveği, damat'
= ET. (Uyg.) ***küdän*** 'davetli, konuk, düğün' KWYD'N

(*İKPÖ,* 199); ***küteçi*** 'güden, saklayan, koruyan' (*EUTS,* 124)
< * ***küd-*** 'gözlemek, beklemek'+ -°***n*** (J. Hamilton)

< * ***küđ-ē-gū̄*** 'güveyi'
TT.: GÜVEY+(LİK)
An.ağl.: ***güve, göveği, güva, güyae, güyo*** (*DS. VI,* 2239)

GÜVE/+Ğİ
GÜVA
GÜYA+E
GÜYO

~ küyegü (Çağ.)
küyeü (Kom.)
küyev (Kzk.)
küyew (Kar.)
küyåv (Özb.)
küyē (Tar., Tob., Leb., Küer.)
küyö (Kırg.)
küyö bala (Kırg.)
küyö: (KKırg.)
küyöü (Krç.)
küyoğul (Uyg.)
kiyeü (Blk., Tüm.)
kiyäv (Bşk., TatK.)
kęyeü (TatK.)

KÜYE-GÜ
-Ü
-V/-W
KÜYÅ-V
KÜYÖ-Ö
-Ü
KİYE-Ü

kęrü (Çuv.)
kęręvę (Çuv.)

KERÜ

kütüöt (Yak.)
küdē (Soy.)

KÜDE-E

küzē (Şor., Sag., Kç., Koyb.)
küzegi (SUyg.)
küzegü (SUyg.)

KÜZE-E
-Gİ/-GÜ

küç küyöö 'iç güveyi' (Kırg.)
= *küreken* < Moğ. (Az.)
kö:reken (Trkm.)
yeznä (Az.)

Eren (*TDES* 168): < ***küde- + -gü**
Gülensoy : 1) **küdä-** 'bağırmak, çağırmak, gürültü etmek'[< ***kü** 'ses'+**de-**] +**gü** 'bağıran, çağıran'
2) **küd-** 'gütmek'+**e-gü**

KÜ{**yəv/yö:/yü/yåv/yegü/ yeü/yew/yē/ dē/zē/ tüöt/tüö**}=**güvey**
KÜZEGÜ (> i)
Kİ{ **yeü/yäv** }
~ Gİ{**yev**}(Trkm.)
KĚ{**rü/ręvę**} (Çuv.)

güvez, bk. **göğez**
An.ağl.: ***güvez, gövez*** 'yeşil ile mor arası bir renk'; ***güvez*** ,sabırsız, aç gözlü insan' (*DS.VI,* 2241)

güyeç, bk. **göveç**

güyelek, güylek (hlk.) 'Ağaç kova'
< ET. ***küp*** (DLT)+***(e)lek***
Krş. ***güyük*** 'kovuk, oyuk'
güyük 'içi boş ceviz'

güz 'Güz, sonbahar'
< ET., OT. ***kūz*** (DLT)
TT. : GÜZ+(EY/LE-/LEK/LE-ME/LÜK/ÜN)
An.ağl.: ***güz, güy, güzey*** 'güneş görmeyen yer' (*DS.VI,* 2243)
~ güz (Ker.)

goz (Han.) (*KrTS,* 167)
küz (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
köz (TatK.)
köz, (Bşk.)
güyz (Trkm.)

K(>g)Ü(>ü, o, ö)[*Y*]Z(> z,)

güze, bk. **göze**

güzel 'Güzel'

< ***göz+el*** < * ***köz***

= MA. ***körklü(g)*** (28-2 vb.)
TT.: GÜZEL (+ CE / LEME/ LEŞME/LEŞTİRİLME/LEŞ-TİRME(K)/LİK/LİKLE)
An. ağl.: ***gozel*** ~ ***gözel***
~ gözel (Ker., Trkm.)
gözäl (Az., Uyg.)
güzel (Er.)
güzäl (Bşk., Özb., Uyg.)
gozel (Han.) (*KrTS,* 163)
gözöl (Kırg.)

GÜ(>o, ü)ZE(> e, ä, ö)L

= *sulu* (Kzk.)
sulū (Kırg.)
sılu (TatK.)
hılıv (Bşk.)
körikti (Kzxk.)
körktü (Kırg.)
yah,şi (Özb., Uyg.)
çiråyli (Özb.)
çiraylık (Uyg.)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *gozal* (*ALTK*, 70)

Eren (*TDES,* 169): YOK

güzellik (hlk.) 'Şark çıbanı'

< ***güzel+lik***

güzelsimek (hlk.) 'Bir şeyi güzel saymak'

< ***güzel+simek***

güzey 'Az güneş alan yer

< ***güz*** [< ET. *küz*]+***ey***

güzgü (hlk.) 'Ayna', bk. **gözgü**

An.ağl. : ***güzgü, güzgi, güzinge, güygü*** (*DS.VI*, 2243)

güzle-['Bir yerde güz geçirmek'

< ***güz*** [< ET. *küz*]+***le-***

TT. : GÜZLE-(ME)

güzlek (hlk.) '1. Güz yağmuru ; 2. yörüklerin en son oturdukla-rı daha az serin ve köye yakın olan yayla '~ ***güzle***

< ***güz*** [< ET. *küz*]+***le-k***

güzlük 'Güzün yapılan ; güzün ekilen tahıl'

< ***güz*** [< ET. *küz*]+***lük***

güzün 'Güz mevsiminde'

< ***güz*** [< ET. *küz*]+***(ü)n*** 'vasıta hâli eki'

~ güyzde (Trkm.)
köz,ön (Bşk.)
közin (TatK.)
küzde (Kzkk., Kırg., Uyg.)
küzdä (Özb.)
köz,dä (Bşk.)
közdä (TatK.)

K(>g)Ü(>ö)[*Y*]Z+*Ü(>ö, i)N +DE(>ä)*

-H-

habazan (hlk.) '1. İşsiz, başıboş, serseri; 2. budala; 3. pisboğaz, obur'
< [h+] ***abaz+an***
An.ağl.: ***haban, habezan, habaran, habazan, hapazan*** (*DS.VII*, 2245)

Eren (*TDES*, 171): < Çingeneceden alınan *habe*'ye dayanılarak kurulmuş bir Türkçe biçim olduğu düşünülüyor.
habe argo 1. 'ekmek'; 2.'yiyecek, içecek' < Çing. *xabe* 'yemek, yiyecek içecek'. Bulgarcada *xabe* 'ekmek' olarak kullanılır.

NOT: Anadolu ağızlarında kullanılan:
habba '(çocuk dilinde) yemek';
habbak, habbuk '(çocuk dilinde) süt, yoğurt, ayran'
hab et-,habık et-, habiç et-, hap et-, hapuş et- '(çocuk dilinde) yemek, yutmak' (*DS.VII*, 2246) biçimleri üzerinde durulmamıştır.
Ayrıca, bk. **habezan** 'uzun zaman cinsel ilişkide bulunmamış (kimse)' (s. 2247)
Bu verilere göre, sözcüğün Çingenece olduğu tartışmaya açıktır.

habeden ~ haybeden '(argo) emek harcamadan elde edilen, kolay, emeksiz'
< ***haybe*** [< Ar. *'aybe*]+***den***

Eren (*TDES*, 171): < **haybe** 'boş, işe yaramaz, anlamsız'.
Tietze'ye göre (*Gr. [2]*, 374/309), Çingeneceden alınmıştır.

NOT: Eren'in Anadolu ağızlarındaki:
habe 'boş'
habe 'mide'
hābe 'heybe' (*DS.VII*, 2246) biçimlerinden bahsetmemesi şaşırtıcıdır.
Argodaki *haybe* biçiminin nereden geldiği hakkında da bilgi verilmesi gerekmez mi?

habu (hlk.) 'Bu, işte'
< ***aha+bu***
habule (hlk.) 'Böyle'
< ***aha+böyle***
habura (hlk.) 'Buraya'
< ***aha+bu+ra***
haçan, haçağ, haçanda, haçen (hlk.) 'Ne vakit, ne zaman'
< ****ka+çan(da)/+ağ/ +en***
hah,ırdak (hlk.), bk. **hakırdak**
h,ah,ırah, (hlk.) 'Balgam'
< ***h,a*** yansıma'+***kır-ah,***
hak (hlk.) 'Dilimlenerek kurutulmuş meyve'
< ET., OT. ***kak, kakuk, kakkuk*** 'kurutulmuş et veya meyve' (DLT)
An.ağl.: ***hak*** (*DS.VII*, 2253) ; ***hakaç*** 'tuzlanarak güneşte kurutulmuş pastırma parçası' (s.2253)
hakan 'Hükümdarlar hükümdarı'
< *Tü.~ Moğ. **ḳağan** [>***xaḳan***]

Tü.> **Ar.** (Cez.) *h,āḳān* (*ALTK*, 7), çokluk: *h,āvāki:n*; **Fars.** *h,āḳān* (*AFTK*, 147) [> Tü. *Hakan*]

krş. **han**
~ hākān (Az.)
h,akan (Uyg.)
h,åkån (Özb.)
hakırda-[(hlk.) 'Kahkaha ile gülmek'
< ***kā*** 'yansıma'+***kır-da-***
An.ağl.: ***hakılda-, hakkılda-, hak kırda-, hangında-*** (*DS.VII*, 2254)

HA[*K/N*]+KIR(>l,n)-*DA-*

hakırdak (hlk.) 'Kıkırdak'
< ***hā*** 'yansıma'+***kır-da-k***
An.ağl.: ***hakırdak, hah,ırdak, hakırak*** (*DS.VII*, 2254)
halı 'Yere veya mobilya üstüne serilmek, duvara gerilmekiçin, çoğu yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı'
< ET., OT. ***kalıng*** 'kadına çeyiz olarak verilen şey' (DLT)

[**NOT**: Anadolu'da hâlen kıza çeyiz olarak ***halı*** dokunur ya da dokutulur.]

Tü. > **Kürt.** *h,alî* (*KTS*, 138)

Eren (*TDES*, 171): YOK
TS.I, 600: Far. ***ḳālī***
Nişanyan (SS, 170): ***halı = Fa.*** *qālī*
**Farsça sözcüğün kökeni belirsizdir.*

han 'Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan'

*Tü.~Moğ. **ḳağan** [> *ḳa'an*> *ḳaan* > *ḳān* > *ḳan* > *han*]
Tü.> **Fars., Ar.** *h,ān* (*FATK*, 147); **Ar.** çokluk: *hānāt*

~ h,an (Bşk., TatK.)
hān (Trkm.)
kan (Kırg.)

Nişanyan (*SS*, 171): *han*[2] =**ET** *xan* hükümdar = HAKAN.
*ET. *xağan* ve *xan* biçimleri arasındaki ilişki açık değildir. Her ikisi de Türkçe öncesi bir dilden alıntı olabilir.

Nişanyan'ın bu görüşü yanlıştır. Çünkü: (*Türkçe ve Moğolcada ortak kullanılan bu sözcüğün kökeni de Ana Altaycaya gitmektedir. Yukarıda yaptığımız etimolojik deneme Nişanyan'ı doğrulamamaktadır.*)

Tü.> **Kürt.** *h,an* (*KTS*, 138)

hangi 'Hangi'
[< ET. ***kanyu*** < ***ka+n+yu***]
< ***ḳangı*** [< **ka+n+ġı*]
An.ağl.: ***hangı*** 'hangi'
hangıra 'nere, neresi, nereye?'
hangırda, haarda, handırada, hangırada, hangırıda, haŋgirde, hangiri, hankırda, hanpırda, hengirde 'nerede?' (*DS.VII*, 2273); ***hangırdan*** 'nereden'; ***hangırı*** 'hangisi'; ***hangini*** 'hangisini' (s. 2274); ***hanicib*** 'hani, nerede?'; ***haniye, hiya*** 'hani, nerede?'; ***hankır*** 'şura, bura'; ***hansı, hansi*** 'hangisi?' (s. 2275)

HA(>e)N(>ŋ)G(>K ; d, p)I(>i)
+RA(>ı)
+R[*A=ø*]***+DA(>e)***
+N+İ
HAN[*Gİ=ø*]***+Sİ***(>ı)
HANK(< G)**I+*R***[*A=ø*]
HANGİ+*N+İ*
HANİ+*CİB/+YE*

~ hah,sı 'hangisi' (Ker.)
hassı (Birav.)
hanḳı (Er.) (*KrTS*, 174).
hansı (Az., Trkm.)

HA+*H,SI*
+SSI
+NKI
+NSI

kandıg (Kumd.)
kanazı (Kumd.)
här ḳandäy *bir* '*herhangi bir*'(Özb.)

KA+*N+DIG*
+AZI
+DÄY

kaysı (Kzk., Kırg., TatK.)
kaysı*sı bolso* '*herhangibir*' (Kırg.)
kaysi (Özb.,Uyg.)
kayhı (Bşk.)
kayhıhı (Bşk.)

KA+*Y+SI(~İ)*
+HI/+HIHI

Kerkük ve yöresi ağl.:
hara ; Tel. ***harya*** 'nereye'
harâlı 'nereli'
harâní 'nereye'
harâsí 'neresi'
harda 'nerede' ~ ***hardadı*** 'nerededir'
hardan 'nereden'
hardasın 'neredesin'
hayan 'hangi yan' ~ ***hayanda***
hayza 'nereye'

Eren (*TDES* 172): YOK

NOT: ***ka** 'soru sözcüğü' üzerine geniş bilgi için bk. T.Gülensoy, '***ka** sözcüğü üzerine', *V. Türk Dili Kongresi*, İzmir 2000.

Nişanyan (*SS* 172): **hangi** =**ET** *kaŋu/ kayu* (Hak xı), *xaŋı* (Oğ xı)
ET **kaŋu** : HANGİ, HANİ[1], KANCA[2]

hanım 'Kız ve kadına verilen unvan, bayan'
< ET. ***kang*** 'akrabalık bildiren ad; baba, peder' (*EUTS*, 164)
+(u)m
[> **kanum* > *hanum* > *hanım*]
EUT.: ***hangsız*** 'babasız' (*EUTS*, 80: P.P. 77, 6)

DLT: ***kangdaş*** 'babaları bir olan' ~ ***kangsık*** < *kang+daş/ +sık*

TT.: ***hanım*** anne; ***hanım*** böceği; ***hanım***efendi; ***hanım***eli; ***hanım***lık.

An.ağl.: ***hanım***ağzı 'arslanağzı çiçeği'; ***hanım***budu 'kavun, karpuz, tatlı kabak'; ***hanım*** cama dayandı 'sardunya çiçeği'; ***hanım***cık 'saka kuşu'; ***hanım***iğnesi 'çengelliiğne'; ***hanım***kirpiği 'kasımpatı'; ***hanım***teni 'açık pembe renk'; ***hanım***yaması 'dulavratotu' (*DS.VII*, 2274)

Tü.> **Kürt., Zaza.** *hanım* 'itibarlı kadın' (DAO, 210 ; *KTS*, 139) ; **Ar.** (Mıs.) *hānim*; (Sur.) *h,ānum* (*ALTK*,73); **Fars.** *hānom* (*FATK*,147)

~ hanım (Az.)
h,anım (Az., Bşk., Kzk., TatK.)
'*hanımefendi*'
h,ånim (Özb.)
hānım (Trkm.)
h,enim (Uyg.)
ayım (Kırg.)

H,[< K]Ā(> a, å, e)N+*I*(>i)*M*

Nişanyan (SS, 172): **hanım** ~***ET*** ? *xanum* hükümdar eşi, kraliçe (XIII) < ? HAN²
*-***um/-ım** ekinin mahiyeti açık değildir.

hani 'Hani, nerede, ne oldu, nerede kaldı'

< ḳanı < *ḳa+n+ġı

ET.: ***ḳanu, ḳanyu, ḳayu*** 'hangi, hangisi, kim' (*EUTS*, 172)

OT.: ***ḳanı*** 'nere?'; ***ḳanu*** 'hangi, hangi şey' ~ ***xayu, ḳayu*** (DLT)

An.ağl.: ***haniye, hiya*** 'hani, nerede' (*DS.VII*, 2275)

~ hanı (Az., Trkm.)
käni (Kzk.)
keni (Uyg.)
kana (Kırg.)
kani (Özb.)
kaya (TatK.)
kayda, kay cirdä (TatK.)

K(>h)A+(> ä)*NI*(>i)
KA+*Y+A*
+DA/ CİR+DE

Nişanyan (*SS* 172): **hani²** nerede?=**ET**. *kanı/kanda* (Hak XI), *xanı/xanda* (Oğ.XI) → HANGİ
Nişanyan'ın etimolojisi yeterli değildir.

Eren (*TDES* 172): **hani²** YOK

hapaç (hlk.) 'Bacak arası'

< [h+] apış

An.ağl.: ***hapaç, hapıç, hapış, hapuş*** (*DS.VII*, 2276)

[*H*+]API(>a, u)Ş(>ç)

hapan (hlk.) 'Tuzak, kapan'

< kap-an

hapşır-['Aksırmak'

< hāp+şu+r-

TT.: HAPŞU(>I)+(RIK/IKLI/ RMA/RTMA/RT-)

har+ 'Sıklık, çokluk bildiren sözcük'

har har ak- 'gürültülü ve bol akmak'
har gür 'tartışıp çekişme'
har hur 'anlaşmazlık'
har vurup harman savur- 'bol bol harcayıp tüketmek'

hara (hlk.) '1. Nereye?; 2. şura'

< ha [< *ka]+ra

An.ağl.: ***hara, hankıra, harda, hardadı, hare, hareya, harya*** (*DS.VII*, 2282)

HA+RA
+NKI+RA
+R[*A*=ø]+DA//+Y+A
+R[*A*=ø]+DA+DI
+RE//+RE+Y+A

hardan (hlk.) 'Nereden ?

< ha [< *ka]+ra+dan

Ana.ağl. : ***hardan, haradan*** (*DS.VII*, 2287)

Tü.> **Zaza** (Palu) *harde* 'nerede ?' ; **Kürt.** *hardan, haradan* (*DAO*, 211)

harla-¹['(Ateş) kuvvetlenmek, harlı

bir niçimde yanmak'
< ***har*** 'yansıma'+***la-***

harla-²[(hlk.) (su) harıltı ileakmak'
< ***har*** 'yansıma'+***la-***
An.ağl.:***harlak, harbek, harıldak, harlayık, harlık*** (*DS.VII*, 2291)

HAR+*L(>b)A(>e)-K*
+*LA-(y)IK*
+*IL+DA-K*
+*LIK*

NOT : Az., Bşk.,Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***harla-*** fiili yoktur.

harmandalı 'Ege bölgesinde oynanan bir tür zeybek oyunu'
< ***harmandal*** 'yaba'
(*DS.VII*, 2293)+***lı*** =Yabalı

Eren (*TDES*, 181): **harmandalı** 'bir çeşit zeybek oyunu'
[Deny: *JA 234*:444; Tietze (*Pers 144*/60) ağızlarda 'uşak' olarak kullanılan *harmanda*'yı Farsça *xarbanda* 'an ass-owner, muleteer' ile birleştirmişse de, ***harmandalı*** biçimi üzerinde durmamıştır.] der, fakat kendisi de bir yorum getirmediği için sözcüğün ne olduğunu anlayamazsınız...

Sözcük Ege bölgesinde oynanan bir zeybeğin adı olduğuna göre, Anadolu'nun başka yörelerindeki anlamları ile karşılaştırmak anlamsız olur.

haşarı 'Çok yaramaz, ele avuca sığmayan (çocuk)'
< [h+]***aş-ır-ı***
TT.: HAŞARI+(CA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
~ häşäri (Az.)

NOT: Öteki şivelerde YOK.

haşırda-['Sert şeyler birbirine sürtünürken kalın ve boğuk ses çıkarmak'
< ***haş*** 'yansıma'+***ır-da-***
TT.: HAŞIR+(DAMA/HAŞIR/HUŞUR/TI/TILI)
~ h,ışıltı (Az.)
= *şıkırtı* (Trkm.)
şıtırlav (Kzk.)
şıtırdav (TatK.)
şıştırdav (TatK.)
şirildaş (Uyg.)
şitirläş (Özb.)

haşla-['Birşeyin üzerine kaynar su dökmek veya bir şeyi kaynar suya daldırmak'
< ****haş*** 'yansıma' +***la-*** [Kİ. ***ḳaşla-***]
TT. : HAŞLA-(MA/NMA/N-/T-)
An.ağl.:***haşlak, h,aşlah,*** 'sıcak rüzgârın etkisiyle kuruyup cılız kalan tahıl, meyve vb.şeyler' (*DS.VII*, 2304);***haşlama*** 'bunaltıcı hava'; ***haşlama*** 'pişmiş patates' (s.2304)

R.Dankoff'a göre Ermeniceden alınmıştır. Fakat, sözcüğün '*ses taklidi*'(yansıma) olduğu su götürmez bir gerçektir. Türkçede de bu yansıma bulunmaktadır.

hatun '1.Kadın; 2. bayan, hanım; 3. eş, zevce; 4. (tar.) yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan'(*TS.I*, 619)

< ET. ***ḳatun*** [> Fars., Ar. *xātūn* > Tü. *hatun*
OT. ***ḳatun*** 'kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı' (DLT)

< * ***ḳa*** 'akrabalık bildiren sözcük'+***tun***

DLT: ***ḳayın*** 'kardeş, hısım ve akraba' ~ ***ḳaδın*** ~ ***ḳazın***
< ****ka+yın/+δın/+zın***

An.ağl.: ***hatuncuk*** '1. süpürge yapılan bir tür ot; 2. saka kuşu; 3.görümce'; ***hatunmemesi= hatunparmağı*** 'uzun, beyaz bir tür üzüm'; ***hatunu*** 'yaşlı yenge' (*DS.VII*, 2307)

Tü. > **Kürt.** h,atun (*DAO*, 212; *KTS*, 140); **Ar.** (Lüb., Mıs.) *h,ātūn* (*ALTK*, 74-75); Fars. *h,ātūn*

~ h,âtun (Ker.) (*KrTS*, 193)
h,åtin (Özb.)
h,atın (TatK.)
h,otunum (Uyg.)
katın 'eş' (Bşk.)

K(>h,)A(>å)TU(>ı, i)N

Nişanyan (*SS*, 175): **hatun = xatun** kraliçe, prenses, soylu kadın (VIII) ~ Sogd. *xwatēn / xwatyn* kraliçe < *xwataw* hükümdar § *xwa* kendi + taw güç → HÜDA
*Sogd. *xwataw*, MÖ 3.yy'da *Baktria* krallarının ünvanı olan **EYun.** ***autokrátor*** sözcüğünün eşdeğeridir.

hav¹ 'Kumaşın yüzünde oluşan pürüz, yün'
< ***kaw** (DLT) 'kav mantarından elde edilen süngerimsi madde; yılanın deri değiştirirken attığı deri'
DLT: ***ḳawıḳ*** ~ ***ḳavıḳ*** 'kepek'
ḳaw ḳuw 'dikişin büzülmesi, çekilmesi'
TT. : HAV+(LI/LU/LUCU/LUCULUK/LULUK
An.ağl. : ***hav*** 'yılan gömleği' (*DS.VII*, 2307) ; ***havını almak*** 'bazı yeni giyecek eşyalar kullanılmadan evvel yıkanmak' (s.2310)

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***hav*** sözcüğü yoktur.

TS (I, 618) : < ***Ar.*** **xāv**
Nişanyan (*SS*, 175): **hav** ~ ***Erm.*** *xav*
Erm. **xav**: HAV¹, HAVLU
Dankoff (*ALT* 231): > ***Erm.*** **xaw** 'nap, down'
Meninski: < ***Fars.***
Redhouse: < ***Fars.***

Eren (*TDES*, 174): **hav** 'kadife, çuha vb.nin yüzeyindeki ince tüy' < **? [Köken belirtmez]**

NOT: HAV sözcüğü Ararpça, Farsça ve Ermenicedir diye kavga edildiğine göre Türkçedir! **Hav** köküne gelen **+lu** eki de Ar., Fars. ve Erm. dillerinde bulunmadığına göre...

hav² < ***hav hav*** 'yansıma (köpek sesi)'
~ havlimak (Uyg.)
kavimak (Uyg.)
kabū (Kırg.)

H(~ K)AV(>B) 'yansıma'+*İ*-

= *ǖyr-* (Trkm.)
ür- (Kzk., Kırg.)
ör- (Bşk., TatK.)
hür- (Az., Özb.) < ***h+ür-***

[*H*+] Ū(>ö)[*Y*]R-

havcı (hlk.) 'Avcı' (*DS.VII*, 2310)
< [**h+**] ***av+cı***
havırt (hlk.) 'Ağzın yan tarafları' (*DS.VII*, 2310)
< [h+] ***avurt*** [bk. **avurt**]
havıt, bk. **havut**
havkır-['(köpek) havlamak'
< ***hav*** 'yansıma' +***kır-***
havla-[(hlk.) 'Yılan kabuk değiştirmek'
< ***hav*** [< ET. **kaw*]+***la-***
havlu 'Kurulamaya yarar havlı bez'
< ***hav+lı***
< ***kaw** (DLT)+***lu***
TT.:HAVLU+(CU/CULUK/LUK)

Tü. >**Ar.** (Cez.) *xavlī*; (Sur.) *xaūliye* (*ALTK*, 75) ; **Laz.** *havli* (*LTS*, 175)

NOT: Öteki şivelerde ***havlu*** sözcüğüYOK.

= *sülgi* (Kzk.) < sil-gi
sölgi (TatK.) < sil-gi
hölgö (Bşk.) < sil-gi [h-<s-]
el süpürğiç (Trkm.)
såçık (Özb.)
çaçık (Kırg.)

havut¹ 'Deve semeri'
= OT. ***kom*** 'deve havudu' (DLT)
< ET. ***ḳovı*** 'boş, kof, oyuk' (*ETUS*, 183)+***t***
An.ağl.: ***havıt, havıd, havırt, havt*** (*DS.VII*, 2311); ***havıtağız*** 'boşboğaz' (s.2311)

HAVI[*R*]T(>d)

~ hovut (Trkm.)
avıt (KKlp., Kzk.)

Eren (*TDES*, 174): Kökenini bilmiyoruz. Diyalektlerde kullanılan *avıt* biçimine göre,Türkçe *havut*'un başındaki *h*'nin sonradan türediği anlaşılıyor.

havut² (hlk.) 'Her çeşit tahıl unu'
< ***kav+(u)t***

= OT. ***kagut, kavut*** 'darıdan yapılan bir yemek' (DLT)

hayhay (zf.) '(İsteyerek, seve seve) anlamlarında onama bildirir'
< ***hay*** 'yansıma'
Krş. **haykır-** < [h+]***āy+kır-***

haykır-['Bağırmak, haykırmak'
< ***alakır-*** 'bağırmak, haykırmak'
(<***ayakır-*** > ***aykır-***) (*EDPT*)
< * ***āy*** 'yansıma'+ ***ḳır-***
[***-l/-l-*** > ***-y/-y-*** değişmesi olmuştur.]
TT. : HAYKIR-(I/IŞ/IŞ-/MA/TI/T-)
~ haygırmag (Az.)
haykırmak (Trkm.)
häykırmåk (Özb.)

HAY+KIR-

kıykırū (Kırg.)
kıçkırmåk (Özb.)
kıçkırıpkuyu (TatK.)
kıskırıp kuyıv (Bçk.)

KIY(~Ç)+KIR-

çakirimak (Uyg.)

< **ÇĀ** 'yansıma'+**KİR-**

aykaylav (Kzk.)

Nişanyan (*SS*, 176) : **haykır[mak** = *aygırmak* bağırmak < **onom.** *ay* bağırma sesi. *Karş. BAĞIR-

haylaz 'Hoşa gitmeyen davranışlarda bulunan kimse; çalışmayan, aylaklık eden, tembel'
< ***ay+la-k*** [<***ay*** 'boşta gezen', ***ay+la-*** boşta gezmek, dönmek, dolaşmak]
(**h**+ protezdir: *h+ayva, h+avlu, h+ateş, h+avcı, h+avırt* ...vb. gibi.)
TT.:HAYLAZ+(CA/LAŞ-/LIK)
Eren (*TDES*, 176): YOK

Nişanyan (*SS*, 176): **haylaz** = ***aylaz** < ***ET? aylanmak*** dönmek, dolaşmak, (boş) gezinmek → AYLAK

haylecene ol-[(hlk.) 'Göründüğü gibi olmak'
< [h+] ***öyle+ce+n+e ol-***

hayle mi? (hlk.) 'Öyle mi?'
< [h+] ***öyle mi*** ?

hayva (hlk.) 'Ayva'
< [h+] ***ayva*** [< OT. *awya* (DLT)]
An.ağl.:***hayva, hāyve*** (*DS.VII*, 2321); ***hayvadene*** 'beyaz renkli, güzel kokulu bir tür ot' (*DS. VII*, 2321); ***heyvā*** (s.2355)

Tü. > **Kürt., Zaza.** *h,ayva* (*DAO*, 214)

he (hlk.) '*Evet* anlamında sözcük'
< ***he*** 'yansıma'
An.ağl.: ***he, hee, hege, heğe, heh, hehe, hek, heki, heŋye, heye, heyek, hıyya*** (*DS.VII*, 2323)

HE(~I)[*G/Ğ/K/D/Y/Y*]E(~A)[+*K*]

hece (hlk.) 'Nice'
< ***ne+ce*** [< ***+çe***]
(*n->h-* değişmesi olmuştur.)

h,edi (hlk.) 'Sahip'
< [**h**+] OT. ***idi*** (DLT)

hedik[1] '1. Kara batmamak için ayağa giyilen kar ayakkabısı; 2. çocuk ayakkabısı; 3. örme terlik'
< ***h***+ 'yerel ağızlarda türemiş ikincil ses' ***EDİK***]
= ET. ***ötük*** 'edik, ayakkabı' (*EUTS*, 155 : *Briefe, V.* 22)
< ***öt-*** 'geçmek'+***-(ü)k***
bk. ***edik ; çedik*** (< ***iç*** + ***edik***)
An.ağl.: ***hedik, helik, hetik, hidik*** (*DS.VII*, 2327)

Tü. > **Laz.** *xediki* (*LTS*, 177)

~ ötük 'çizme', *kiyiz* ötük 'keçe çizme' (YUyg.)
ötük *mayı* 'çizme yağı' (YUyg.)
ötük (Kırg.) (*KS.II*, 617),

Eren (*TDES*, 129 : **edik** ; 17: **hedik**) : Türkçe bir türev olduğu anlaşılıyorsa da kökünü bilmiyoruz.Bk. **çedik**

Bläsing (*AL* 67): ***Erm.*** **hetik** 'breite Schube um auf Schnee zu laufen' < ***Erm.*** **het** 'Fuß, Spur' +**ik** 'küçültme eki'

Dankoff (*ALT* 429): < ***Erm.*** **hetik** 'boot', 'snowhoe' (<: **het** 'footstep, trace')

hedik[2] (hlk.) '1. Haşlanmış buğday, bulgur, mısır, nohut vb. şeyler ;

2. aşure ; 3. bulgur ; 4. kalın, kısa başlıklı ve kırmızı taneli buğday; 5. çocukların ilk dişlerinin çıktığı zaman yapılan mısır haşlaması; 6. çerez; 7. taze fasulye. = OT. ***katık*** 'katkı, herhangi bir nesneye katılan (DLT)

< *kat-(I)k*

An.ağl.: ***hedik, hadik, hatik, hedek, hedik aşı, hedük, hevdik*** (*DS.VII*, 2327); ***hedik aşı*** 'pekmezle yarmadan yapılan bir tür çorba (s.2327); ***hedik kurmak*** kaynamış buğdayla ceviz içini karıştırmak' (s.2328)

HE(>a)[*V*]D(< T)İ(>e, ü)K

Eren (*TDES*, 176): < ***Erm.*** *hat: hatik* 'grain'.
Dankoff (*ALT* 415); Blässing (*AL* 65): (Ermenice *hadik*).
YANLIŞTIR.

heke (hlk.) 'Öfke, kızgınlık, heyecan'
< [**h+**] ***öfke*** [< OT. *öfke, öpke* 'öfke, kızgınlık' (DLT)]

hekiz, bk. **öküz**
< [**h+**] ***öküz***

hel (hlk.) 'Yabancı, el'
< [**h+**] ***él***

Tü. > **Kürt.** *hel* (*DAO*, 216)

hemu (hlk.) 'Bütün'
< OT. ***ḳamuġ*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *hemū* (*KTS*, 121); *hemuçka* 'hepsi' (*DAO*, 219)

hep (zf.) 'Bütün olarak'
< ET. ***kop, köp*** (DLT)
TT.:HEP+(İMİZ/İNİZ/Sİ/TEN)
An.ağl.: ***hepi, hepedek, hepici, hepicik, hepücüğü*** 'hepsi' (*DS. VII*, 2341)

HEP+*İ /+İ+İCİ/+İ+CİK*
+Ü+CÜK+Ü
+E+DEK

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***hep*** sözcüğü YOK.

heyle (hlk.) 'Ne türlü, ne biçimde, ne yolda, nasıl' (*YKS*, 46)
< *ha+öyle*

heyvā, bk. **hayva → ayva**

heyye (hlk.) 'Evet' (*YKS*, 46)
< *he+ya!*
An.ağl.: ***heyva, heyyā, heyyah, heyye*** (*DS.VII*, 2355); ***hiya, hiye, hiyya, hiyye*** (s.2389)

HE(>i)Y[*Y*]A(> e)+*H*

hı (hlk.) '1. Evet; 2. işte; 3. hayır'
< ***hı*** 'yansıma'

hıçkır-['Boğazdan hıçkırık sesi çıkarmak'
< * ***kī*** 'yansıma' [-ç-]+***kır-***
'çağırmak, bağırmak'
(-ç- ikincil bir sestir.)
Krş. Uyg. ***ḳıḳır-*** 'ağlamak'
TT.: HIÇKIR-(IK/IŞ/MA/T-)
An.ağl.: ***hıkgak, hıkgıbık, hıkgıdık, hıkık, kıkkak, hıkkıdık, hıkkık*** 'hıçkırık' (*DS.VII*, 2357)

HIK+*GAK/+GIBIK/+GIDI+K*
+IK/+KAK/+KIDIK/+KIK

~ hıçgır- (Az.)
hıkıçåk tut- (Özb.)
ıktıtū (Kırg.)
kıygır- 'ağlamak' (Tuv.)
< * *ḳīḳır-*
ḳıyġır- (Kzk., KKlp.)
kıyḳır- (Kırg.)
xıgır- (Hak.)
ġīġır- (Trkm.) < *ḳīḳır-*
< **ḳī-ḳır-*
= *oçkılık totu* (TatK.)
sıçgırmak (Trkm.)

hıçkırık 'Hıçkırma sesi'
< ***hıç*** 'yansıma'+***kır-ık***
~ hıçgırıg (Az.)
hışḳırığ (Tel.)
hikıçåk (Özb.)
aşḳırığ (Kif., Tuz.)
oçkılık (TatK.)
oskolok (Bşk.)
uh,çırıh, (Ker.)
uh,çurug (Ker.)
= *ıkılık* (Kzk.)
ıktıtū (Kırg.)
sınçğılavuk (Trkm.)

hekkik (Uyg.)

HIÇ(~Ş)+*K(>g)IR-IĞ(~G)*
AŞ+*KIR-IĞ*
OÇ+*KI(~O)L*[<R]-*I(~O)K*
UH,+ÇUR[<uçh,ur]-*UG/ -UH,* [-çh,- >-h,ç- göçüşmesi]
HEK+
IK+
SINÇ+

hınkır-['Hınkırmak'

< ****hī+n*** 'yansıma' +***kır-***

An.ağl.: ***hınkır-, hıngır-*** (*DS. VII*, 2366)

Krş.: Ker. ***xınnik*** ~ ***xínnik*** 'sümük'; Tel. ***ilig***; Tuz., Kıf. ***ilig, xínnik*** (*KrTS* 195)

hırçın 'Belirli bir sebebi olmadan sinirlenip huysuzluk eden (kimse)'

< ***hır*** 'kavga, dalaş' + ***çın***

TT.: HIRÇIN+(LAŞMA/LAŞ-/LIK)

Nişanyan (*SS*, 180): **hırçın** ~ ***Erm.*** *xrdç'in* 'ürkek' < *xrdç'il* 'ürkmek, korkmak'
NOT:
TT'ndeki *hırçın* ile anlam bakımından ilişkisi yoktur.

hırgür 'Geçimsizlik, kavga'

< ***hır+gür*** 'yansıma'

hırılda-['Hırıltı ile ses çıkarmak'

< ***hır*** 'yansıma'+***ıl+da-***

TT.: HIRIL+(DA-/DAŞ-/DAYIŞ/HIRIL/TI/TICI/TILI)

~ h,ırılda- (Az., Bşk., TatK.)
h,ırıllä- (Özb.)
h,irildi- (Uyg.)
hıjjılda- (Trkm.)
hırkılda- (Trkm.)
kırılda- (Kzk.)
kırıldo- (Kırg.)
korılda- (Kzk.)
gırılda- (Bşk., TatK.)

H,(~K>g)I(~İ/O)R+[*K*]IL+

hırıl hırıl 'Hırıltılı ses çıkararak'

< ***hır*** 'yansıma'+***(I)l***

TT.: HIR+ (ILDAMA/ ILDA- / ILDAYIŞ/ILTI/ILTICI/ILTILI)

hırıltı, bk. **hırılda-[**

hırla-['1. Hırıltı ile ses çıkarmak ; 2. (köpek için) saldırmadan önce *hırıltı* ile ses çıkarmak'

< ***hır*** 'yansıma'+***la-***

TT. : HIRLA-(MA/Ş-/ŞMA/T-/YIŞ)

~ hırla- (Trkm.)
h,irildi- (Uyg.)
ırıdda- (Bşk., TatK., Kzk., Kırg.)
irillä- (Özb.)

[H+]I/İRİL(>d)D(>l)İ(>ä)-

= *mırılda-* (Az.)
ükir- (Bşk., TatK.)
akır- (Bşk.)
bakır- (TatK.)

hırtlak (hlk.) 'Gırtlak'

< ***hırt*** 'yansıma'+***la-k***

An.ağl.: ***hırtlak, hırtdeyh, hırtlağ, hırtlek, hırtlik, hıtlak, hirtlik*** (*DS.VII*, 2374)

hışır '1. Olmamış kavun; 2. yaramaz (kimse); 3. (argo) aptal, sersem'

< ****hış*** 'yansıma'+***ır***

TT.:HIŞIR+(DA-/DAMA/DAT-/DATMA/DAYIŞ/HIŞIR/LIK/TI/TILI/TISIZ)

An.ağl.: ***hışır, haşal*** (*DS.VII*, 2377)

NOT: ***hışır*** sözcüğünün ağızlarda 29 farklı anlamı daha vardır.

~ h,ışıltı (Az.)
kaçırō (Kırg.)
kıçırō (Kırg.)

K(>h,)IÇ(~Ş)+*IR-O/-TI*

şıkırtı (Trkm.)
şıtırdav (TatK.)
şıtırlav (Bşk.)
şitirlaş (Özb.)

ŞIK/ŞIT/ŞİT+*IR-TI*
-LAV
-LAŞ

şirildaş (Uyg.)
şildiraş (Özb.) [-ildaş> -diraş]

ŞİR(>L)+*İL+DA-Ş*

Eren (*TDES*, 178): **hışır** < ***Erm.*** *hošor;* yer. *xšur.*

Eren'in Dankoff'tan naklettiği bu sav yanlış olmalıdır. Çünkü, sözcüğün kökü 'yansıma'dır.
Nişanyan (*SS*, 180): **hış, hışır** = ***onom*** hışırtı sesi.

hışırda-['Kâğıt, kumaş gibi madderin birbirine sürtünürken ses çıkarması'
< ***hış** 'yansıma'+**ır+da-**
TT.: HIŞIRDA-(MA/T-/TMA/YIŞ)
~ h,ışılda- (Az.)
Öteki şiveler için bk. **hışır**

him (hlk.) '1. Temel; 2. köşe, aralık; 3. çalılık, dikenlik yer; 4. büyük taş' (*DS.VII*, 2385); ***hım*** (*DAO*, 230)
< [**h+**] ***im***
An.ağl.: ***him, himi*** (*DS.VII*, 2385)

Tü.> **Kürt.** *him* (*FKS*, 134)

Eren (*TDES*, 178): < ***Erm.*** *himn*, yer. *him* 'faundation'.
[Türkçede *him* yerine daha çok *temel* kullanılır. Bk. *temel*. O açıdan *him* dar bir alanda kalmıştır. Döerfer'in *him*'in başındaki **h**-'yi birincil bir ses sayması yanlıştır.] der.
Eren'in *dar bir alan* dediği yerler: ***Çr., To., Or., Gr., Gm., Ar., Kr., Erz., Erc., Vn., Bt., Dy., El., Ml., Ur., Gaz., Mr., Hat., Sv., Yz., Ank., Krş., Ky., Osm., Ada., İç.*** illeri ve yöreleridir ki 26 ili kapsamaktadır.
Ayrıca, ***him***'in *temel*'den başka daha üç anlamı vardır. Onları da mı Erm.ye bağlayacağız?

hin (hlk.) 'Zekâsını hile yapmakta kullanan, kurnaz, açıkgöz (kimse)'
< [**h+**] ***in*** (Eren, *TDES*, 178)
An.ağl.: ***hinbiliyh*** 'aklı bir şeye ermeyen, aptal, uyuşuk (kimse) (*DS.VII*, 2385); ***hincek*** 'kötülük düşünen'
~ yin 'kurnaz' (Nog.)

hindi (hlk.) 'Şimdi'
< [**h+**] ***imdi*** [Uyg. *emdi*]
An.ağl.: ***hinci, hıncık, hibcik, himdi, hincik, hinçi, hindi, hindik*** (*DS.VII*, 2386)

Tü.> **Kürt.** *hındi* (*FKT*, 55; *DAO*, 226)

H+**İ**(>ı)**M**(>N, b)**D**(>c, ç)**İ**+***K***

his (hlk.) 'İs'
< [**h+**] ***is***

hişik (hlk.) 'Eşik'
< [**h+**] ***eşik***

NOT: Önseste **h+** türemesi için bk. G. Gülsevin, 'Türkiye Türkçesi Ağızlarında h- Sesi üzerine', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, TDK yay., Ankara 2003, s. 135.

hoca '1. Din görevlisi; 2. akıl öğreten, öğüt veren'
< Tü. ***koca*** 'yaşlı erkek'
< * ***koç+a*** (Ahmet Temir)
[*KDT*, 328: ***h,oça*** (St. 113)]
~ koja (Kzk.)
koco (Kırg.)
h,oca (Az.)
h,uja (Bşk., TatK.)

Tü. > **Rus.** *h,odja* (*KTLS*, 345)

Homa(y) (hlk.) 'Allah, Tanrı'
< [**h+**] OT. ***umay*** (DLT)
An.ağl.: ***hōme*** 'gök' (*DS.VII*, 2400) < ***h+umay***

homurdan-['Öfke, kızgınlık ve can sıkıntısıyla anlaşılmaz sesler çıkarmak'
< ***hom+(u)r** 'yansıma'
TT. : HOMUR+(DANIŞ/DANMA/DAN-/HOMUR/TU/TULU/TUSUZ)
~ hüŋürde- (Trkm.)
= *mırıldan-* (Az.)
mığırdan- (TatK.)
mığırz,a- (Bşk.)
mıŋğırlä- (Özb.)
mıŋkılda- (Kzk.)
mıŋkıldo- (Kırg.)
miŋgirle- (Kzk.)
ğunğurli- (Uyg.)

homurdak (hlk.) 'Öfkelenerek kendi kendine konuşan kimse'
< ***hom*** 'yansıma'+***ur+da-k***

homurdan (hlk.) 'Çok konuşan, geveze'
< ***hom*** 'yansıma'+***ur+da-n***

homurtu,bk. **homurda-**

hoŋgure 'Nereye, ne yana ?'
< ***hangi*** [< ET. *ḳangı*] ***yer+e***

An.ağl. : ***hoŋgure, höngüre*** (*DS.VII*, 2403)

HO(>ö)[<A]N(~Ŋ)GU[< I]+*RE*

hop 'Uyarma amacıyla çıkarılan ses'

< ***hō+p*** 'ünlem'

hopla-['Sevinçten, korkudan veya oyun için bulunduğu yerde havaya doğru fırlamak'

< ***hō+p+la-***

TT.: HOP+(LAMA/LA-/LATIL-/LATIŞ/ LATMA/ LAT-/ LAYIŞ/ PA/PACA/PADAK/PALAPALIK)

An.ağl.:***hopurda-, hopra-, hopurt-*** 'korkudan yüreği hoplamak' (*DS. VII*, 2406)

hopurdat-['Hopurdatmak'

< ***hō+p+ur*** 'yansıma'+***da-t-***

horla-['Uyku sırasında soluk alırken boğaz ve burundan gürültülü sesler çıkarmak'

< ***hōr*** 'yansıma' + ***la-***

TT. : HORLA-(MA/YIŞ)

hotoz 'Kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeşitli renk ve biçimde yapılmış küçük başlık; tavus kuşu, tavuk gibi kuşların başlarında bulunan tüyler'

< ? ET. ****kutuz*** 'yaban sığırı' (DLT) [Bu tür sığırın uzun yünlerinden yapılmış *süslü başlık* olmalı.]

An.ağl.:***hotoz*** 'erkek hindi' (*DS. VII*, 2420); ***hotuz*** '1. kadınların saçlarını arkaya toplayarak yaptıkları topuz; 2. kadınların süslü başörtüsü; 3. gelin tacı' (s.2421)

Eren (*TDES*, 180): YOK
Nişanyan (*SS*, 185): **hotoz ~?**

hoydak (hlk.), bk. **boydak**

An.ağl.:***hoydak, hodana, h,oydana, hoydur, hoyhoy*** 'başıboş, serseri' (*DS.VII*, 2422)

H[< B]OY+*DAK*
+*DANA*
+*DUR*
+*HOY*

höbek (hlk.) '1. Yığın, öbek; 2. küçük tepe'

< **[h+]** ***öbek*** [< OT. ****üyük*** 'tepe gibi yüksek olan yerler' (DLT)

< ***öy-*** 'yükselmek'+***-(ü)k***]

An.ağl.: ***höbek*** 'açılmamış tomurcuk' (*DS.VII*, 2426)

höbelek (hlk.) 'Bir tür mantar'

< ***göbelek*** < ***göbek+lek*** '*küçültme eki*' [**g->h-** değişmesi]

hödük '1.Görgüsüz, kaba, anlayışı kıt (kimse) ; 2. korkak, ürkek'

< ***höt*** (ünl.) 'yansıma' +***(ü)k***

An.ağl.:***höbüdük***'sersem, aptal'; ***hödelek, hödük*** 'salak' (*DS.VII*, 2426, 2427); ***hoduk, hödük, hödek, hödelek, hüdük*** '1. korkak; 2.ürkek, çekingen; 3.uyuşuk, beceriksiz (kimse); 4.acemi, toy; 5. kısa boylu, göbekli (kimse) ; 6. aceleci (kimse) ; 7. şüpheli ; 8. kabadayı (kimse); 9. tuhaf, acayip şey' (*DS.VII*, 2428); ***hödükle-, hüdükle(n)-*** ' korkmak, ürkmek' (s.2428); ***hötük*** 'yadırganan, yabansı' (s. 2439); ***hüdük, hörtük*** 'korku, kuruntu' (*DS.VII*, 2448)

HÖ(>ü, o)D[< T]+*Ü(>u, e)K*
+ELEK

Eren (*TDES*,180): ***hödük*** < *öt (öd)+(ü)k*

NOT: Bana göre, '*korkak, ürkek*' anlamındaki ***ödek, hödek, ödlek, ötlek, ödelek*** biçimleri ile ***hödük*** sözcüğü arasında yapı ve anlam farkı vardır.

1) [h+] öt (~ öd) 'safra'+**[e]+le-k**
2)hö:t 'yansıma'+**(ü)k**

Nişanyan (*SS*, 185): **hödük** ~ ***Fars.*** *xodīk* bencil < *xod* kendi → HODBEHOD

YANLIŞTIR. Çünkü, Farsça ***hod-be-hod*** 'kendi kendine, kimseye danışmadan' demektir. Farsça **xod** ile, Türkçe **[h+]öt/öd** arasında yapı farkı da vardır.

högür-[(hlk.) '1. Sığır böğürmek; 2. öfkeden haykırmak'

< ****hö:*** [< ****bö:***] 'yansıma'+***kür-***

An.ağl.: ***högürtlek*** 'çok böğüren öküz' (*DS.VII*, 2429)

höğürtlek (hlk.) 'Gırtlak'

< **[h+]** ***ö:*** 'yansıma'+ ***kür-t-lek***

An.ağl.: ***höğürtlek, hömürtlek, hümürtlek*** (*DS.VII*, 2433)

höke[1] (hlk.) 'Kibirli, ukala'

< [**h**+]OT.***öge*** 'çok akıllı, yaşlı kimse' (DLT) < ***ök*** 'akıl ve anlayış' (DLT)

An.ağl.: ***höke*** 'aşçı' (*DS.VII*, 2429)

höke[2] (hlk.) 'Öfke, hiddet' (*TMES*, 128)

< [**h**+] ***öfke*** [< ET., OT. *öfke, öpke* (DLT)]

hökelek (hlk.) 'Büyüklük, çalım, kurum, gösteriş'

< [**h**+] ***ök*** 'akıl ve anlayış' +***elek***

An.ağl.:***hökelek, hokelek, hökel, höykelek*** (*DS.VII*, 2429); ***hökelekli, hökerekli, höklekli, höykerekli*** 'çalımlı, gösterişli'

H+**Ö**(>o)[***Y***]**K**+**E**+*L(>r)EK*

hökuz (hlk.) 'Öküz'

< [**h**+] ***öküz***

Bk. **öküz**

höl (hlk.) 'Yaşlık, nem'

< [**h**+] ET., OT. ***öl*** 'ıslak, yaş, nem (*EUTS*, 150 ; DLT)

[**h**+ protez olmayabilir; eski ***p**- ile ilgili olabilir (G. Gülsevin)] Bk.G.Gülsevin,'Türkiye Türkçesindeki h- Sesi Üzerine', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, s. 137.

Bk. **öl**

ET: ***öläng*** 'sulak yer, rutubetli'

ölänglik 'çayır'

< ***öl+äng+lik***

An.ağl.: ***höl*** '1.az ıslaklık; 2.yaş (toprak, çamaşır vb. şeyler için); 3. sürülmeye, ekilmeye hazır duruma getirilmiş tavlı toprak'; 4. kundak çocuklarının altına konulan ince toprak ~ ***höllük***'; 5. çocuk pisliği' (*DS.VII*, 2430; *TMES*, 129)

~ hol (Özb.)

höl (Az., Uyg.)

hi:el (Hlç.)

Eren (*TDES*, 180): YOK

Nişanyan (*SS*, 185): YOK

höliye (hlk.) 'Lahananın kökten sürdüğü yapraklarla yapılan yemek' (*TMES*, 129)

< [**h**+]***öl+i+ye***

höllük 'Bazı yerlerde kundak çocuklarının altına konulan toprak'

< [**h**+] ***öl*** [< ET., OT ***öl** 'ıslak, yaş, nem' (*EUTS*, 150; DLT)] +***lük***

DLT: *öl+i-* 'ıslanmak", *öl+i-ş* 'nemlenmek'

hölü-[(hlk.) 'Islanmak'

< [**h**+] ***öl*** [< ET., OT.***öl** 'ıslak, yaş, nem' (*EUTS*,150; DLT)]+***ü-***

An.ağl.: ***hölü-, hölüt-, hülü-*** (*DS.VII*, 2431)

hönkür-[(hlk.) 'Hıçkırarak ağlamak'

< ***hön*** 'yansıma'+***kür-***

An.ağl.: ***hümkür-, hünkür-*** 'ses çıkararak burun silmek' (*DS.VII*, 2450)

höpürdet-['Bir şey içerken ses çıkarmak'

< [**h**+] OT. ***öp-*** 'içmek'+***-ür-de-t-***

[**h**+ protezdir.]

DLT : ***öpür-*** 'içirmek'

öpürt- 'içirtmek'

An.ağl.: ***hörpüldet-, hörküldet-, hörpet-, hörpürt-, hörtlet-*** 'ses çıkararak içmek' (*DS.VII*, 2435)

H+**Ö**[***R***]**P**(>k)**ÜR**-*DET-*
-T-
H+**Ö**[*ÜR=ø*]**R**-*T-LE-T-*

hördemsiz (hlk.) '1. Düzensiz, beceriksiz ; 2. tedbirsiz'

< [**h**+] ***erdem*** [< ***er+dem***]+***siz***

Bk. **erdem**

hördür-[(hlk.) 'Ördürmek'

< [**h**+] ***ör-dür-***

Bk. **ör-**

hörgüç 'Deve hörgücü'

= OT. ***örkü*** 'örküç, hörgüç'

< ***örk*** [< ***ö-r-k***] +***ü*** +***ç***

[**NOT** : DLT'te : *örküç* ~ *örçük* ~ *örgüç* 'örülmüş saç' ; *örküç*

'sacayağı' demektir.]

[h+ ikincil/protez sestir.]

TT. : HÖRGÜÇ+ (LÜ)

~ hörgüc (Az.)

örküç (Trkm.)

örköç (Kırg.)

örkäç (Özb., Uyg.)

örkeş (Kzk.)

ürkäs (Bşk.)

[*H*+]Ö(>ü)RKÜ(>ö, e, ä)+Ç(>ş)

Eren (*TDES* 180) : ***ökreç** > ***öğreç** > ***üğreç** > **ü:reç** (Tuba.)

Sevortyan (*ÈSTJa* 1974, 548-549) : **örgüç, örkeç, örkü** < **ör-**

Tü. **hörgüç** < **h+** 'ikincil ses'

Nişanyan (*SS*, 185) : **hörgüç** = **ET.** *örgüç* deve hörgücü, dağ doruğu, dalga (xı) < *örmek*²

hörük (hlk.) 'Saç örgüsü'

< [h+]***ör-(ü)k***

An.ağl.: ***hörük, hörüh,*** (*DS.VII*, 2436)

Bk. **örük**

hörüyh (hlk.) 'İp'

< [h+] ***ör-(ü)***[y]***k***

höt 'Korkutmak ya da dikkati kendi üzerine çekmek için söylenen söz'

< ***höt*** 'yansıma' < ****hö:t***

höte (hlk.) 'Öte, biraz ileri, o taraf'

< [h+] ***öt-*** 'geçmek' (DLT)+ ***-e***

höykür-['Tarikatteki kimseler dua ederken kendilerinden geçerek hep bir ağızdan yüksek sesle bağrışmak'

< ****hö:y*** 'yansıma' + ***kür-***

bk. +**KI4r-** eki.

höyük 'Toprak yığını, küçük tepe'

<[h+] OT. (DLT) ***üyük*** 'tepe gibi yüksek olan yerler'

< ****üy-(ü)k***

An.ağl.: ***höyük, hörük, höyyük, hürük, hüyük*** (*DS.VII*, 2440); ***hüğ*** (s.2448)

H+Ö(< Ü)[*Y*]Y(>r)ÜK

krş. DLT.: **üyük** (yér) '*sulu ve buna benzer yerlerde ayak basıldığı zaman kaybolan ve ayağı çıkarması güç olan kumluk yer.*'

höyükle-[(hlk.) '1. Küçük tepeler üzerinden çevreyi seyretmek; 2. taşları üstüste yığmak'

< ***h+öyük+le-***

hu 'Seslenme ünlemi'

< ****hū*** 'yansıma'

huç (hlk.) 'Uç, yen, kolluk' (*DAO*, 233)

< [h+] ***uç***

Tü. >**Kürt.** *huç, huçk* (*DAO*, 233)

huğ¹ 'Çubuk veya kamıştan yapılmış bahçe kulübesi'

< [h+] ET. ***üw*** (~ ***öw*** ~ ***üv***) 'ev'

huğ² (hlk.) 'Kumaşlardaki ince tüy'

< ***hav*** < ****kaw***

huğlu (hlk.) 'Biçilen mısır saplarının iyice kuruması için tarlada yapılan yığın'

< ***huğ¹+lu***

hunu (hlk.) 'Şunu, bunu, onu'

< [h+ < ş+/b+] ***u+n***

'zamir ***n'si'+u***

hura (hlk.) 'Şuraya, buraya, oraya'

< [h+ <ş+/b+] ***u+ra*** *'yön eki'*]

hurik, bk. **kurik**

hurmak (hlk.) 'Vurmak'

< [h+] ***ur-*** (DLT)

hurra (ünl.) 'Batılı ulusların 'yaşa!' anlamında kullandıkları ünlem'

< Tü. ***urun ha!*** 'Türklerin savaş narası : *vurun ha!*'

Nişanyan (*SS*, 186): **hurra** ~ **Fr.** *hourra* coşku ünlemi ~ **İng.** *hurrah* gemici selâmı [eski], sevinç nidası.

TS.I, 656: **hurra** (ünl.) İng. ***hurray*** Batılı ulusların '*yaşa*'anlamında kullandıkları ünlem.

hüğ, bk.**höyük**

hüğ-[(hlk.) 'Tepeleyip doldurmak; yığmak'

< [h+] ***üy-***

hüllük, bk. **höl**

-I-

ı-['göndermek'
< *ıy- < īd̄- [< *īδ-]
ET. (KT) *ı(d)*-; Uyg. *ıd*-; DLT. *ıd̄*-.

-I4 (-ı, -i, -u, -ü) 'Fiillerden ad türeten ek':
yaz-ı, doğ-u, bat-ı, dur-u, sür-ü, diz-i, kaz-ı ..vb.

Korkmaz: -/I/-U (< -(I)g / -(U)g: Daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz fillerden ad türeten bir ek olup, şekil yapısı bakımından aslında bir bağlantı ünlüsüdür. Ekteki -g, eriyip kaybolunca, fiilin son ses ünsüzü ile eki kaynaştıran -(I)/ -(U) bağlantı ünlüleri -g'nin yerini almış, böylece fiilden ad türeten bir ek niteliği kazanmıştır. (*TTG* § 121): *kap-ı-ġ > kapu > kapı; sür-ü-g > sürü*

-I (-ı, -i, -u, -ü) 'Fiillerden sıklık çatısı türeten ek': *sür-ü-, kaz-ı-* ...vb.

+I (+ı, +i, +u, +ü) 'Belirli nesne yapan yükleme eki': *abla+y+ı, ev+i, ot+u, ütü+y+ü* ...vb.

+I (+ı, +i, +u, +ü) 'Ünsüzle biten sözcüklere eklenen 3. tekil kişi iyelik eki': < +ī / + i:
(onun) *el+i, ses+i, boy+u, söz+ü* ...

+I4 < +I4ġ) 'Yükleme durumu eki'
ET.: +nI4
EAT: 3. kişi iyelik eklerinden sonra +(I)n/+(U)n (*TT'nda kaybolmuştur*) yerini; TT'nde zamirlere gelen +I/+nU ekine bırakmıştır:*bazısı+nı,biri+ni, birçoğu+nu, hepsini*..vb.

Ayrıca, 3. kişi zamirinin teklik ve çokluk çekimlerinde, araya ***zamir n***'si denilen bir -n- sesi girmiştir:*o+n+u; o+n+a; o+n+dan; o+o+lar* ...vb.

[-ġ ünsüzü XIII. yy.dan sonra eriyip kaybolmuş, bağlantı ünsüzü olan +I/+U ünlüleri birer ek durumuna gelmiştir: ***taġ+ıġ > dağ+ı; yol+ıġ > yol+u; ev+ig > ev+i; köl+üg > göl+ü*** ..vb

Mansuroğlu: +I/+U < +nI/+nU
ben+i < ben+ni ; sen+i < sen+ni

+I4- 'Belirli ünsüzler ile biten bazı köklere gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten ek':
ağrı- (< ***ağır+ı-***)
bayı- (< ***bay*** 'zengin' +***ı-***)
berki- (< ***berk+i-***) ...vb.

Bu konuda bk. Marsel Erdal, ***Old Turkic Word Formation II***, s.474 vd. § 5.41 U- ve § 5.42 I- fiilleri.

-I4- 'Bağlayıcı ünlü': *baş+ı+m; ev+i+m; ac+ı+k-; gör-ü-n-; kork-u-t-*...vb.

-I4cI4 [1] 'Fiilden *yapan, eden* anlamında sıfat türeten sıfat-fiil eki':
kal-ıcı, gid-ici, uç-ucu, böl-ücü ..vb.
~ -ıcı (Trkm.)
-ıçı (Az.)
-uçı (TatK.)
-ūçı (Kırg.)
-ğuçi (Özb.)
-uvçi (Özb.)
-uvşı (Kzk.)

DLT.II, 48-54: -ġU- 'fiilden ad yapan ek' + -çI 'addan ad yapan ek'
Ergin: 1) < -(ı)g+çı; 2) < -ġu+çı (*TDB*, s.191)
Korkmaz: < -ġUçI < -ġU+çI (*TTG*, s.83)

-I4cI4 [2] 'Fiilden kalıcı adlar yapan ek'
krş. **-IcI** [1] : *gör-ücü, yönet-ici, oku-y-ucu, sür-ücü* ...vb.

ıcık (hlk.) 'Çok az, biraz'
< ***az+ıcık***
An.ağl. : ***ıcık, ıccıg, ıcıcık, ıcıh, ıcuk, ıdık, iccik, icık, icicik, icik*** (*DS.VII*, 2455) ; ***ıcıktan*** 'biraz sonra'

-Iç/-Uç (< ***-gIç/-gUç***) 'Fiilden sıfat ve araç-gereç adı türeten bir ek':
çekiç, döğüç 'çamaşır tokacı' ; *eğiç* 'ucu sivri eğri değnek' ; *domalıç* 'tümsekli' ..vb.

ığrala-[(hlk.), bk.**ırgala-**

ıh-[(hlk.) '(Deve) çöküp oturmak'
< ***ıh*** 'yansıma'
TT.: IH+(MA/MAK/TIRILMA/IHTIRIL-/TIR-/TIRMA)

ıhla-['***Ih*** sesi çıkarmak'
< ****īh*** 'yansıma'+***la-***
TT. :IH+(LAMA/MA//TIRILMA/TIRIL-/TIRMA/TIR-)

-I4k'Fiillerden sıfat ve ad türeten ek':
(< ET. ***-yUk***).

kır-ık, sil-ik, boz-uk, büz-ük..vb.

ıkla-[(hlk.) '1.Yükün altında güçlükle solumak; 2. ağlarken bunalır ve soluğu kesilir gibi iç çekmek'

< ***īk*** 'yansıma'+***la-***

TT. : IKLA-(MA)

ıkın-['Soluğunu içinde tutarak kendini zorlamak'

< ****ık*** (~***ıh***) 'yansıma'+***ın-***

TT.: IKIN-(DIRMA/MA/TI)

~ ıyınü (Kırg.)

NOT: ÖtekiTürk şivelerinde ***ıkın-*** fiili YOK.

-IklA- 'Bazı fiillerden sıklık çatısı türeten ek': *say-ıkla-, did-ikle-, uç-ukla-* ..vb.

-Iko-/-Ikoy- < ***-ı*** [< ***-a*** 'zarfiil eki] ***koy-*** 'yardımci fiil'

ıldız (hlk.) 'Yıldız'

< OT. ***yıldız*** 'ağacın kökü, damarı' (DLT)

Bk.**yıldız**

ılgım 'Serap'

< ****ıl-gı-m***

An.ağl. : ***ılgım, ılgıt, ılkım, ılkıt*** 'göz erimi, ufuk ; belli belirsiz' (*DS.VII*, 2468);***ılgın, ılga, ılgam, ılgım, ılgır, ılğam, ılğıt, ılkım*** 'serap; hayal' (s. 2469)

ILG(>k, ğ)I(>a)M(~T, R)

~ ılgam, ılğam (Ker.) (*KrTS* 202)

ılgım salgım (hlk.) 'Belli belirsiz'

→ **ılgım**

ılgın 'Bir tür söğüt ağacı'

= OT. ***yılgın*** (DLT) ;

(Radloff, 501) : ***ılgın***

~ Sümer. ***gişkim*** (Tuna 18)

An.ağl.: ***ılgın, ılğın, ilgin*** (*DS. VII*, 2468)

~ yılğın (Ker.) (*KrTS*, 368)

Eren (*TDES* 183): YOK

ılgıt (ılgıt) 'Yavaş yavaş esen yel'

< ****ıl-gı-t***

An.ağl.: ***ılgıt ılgıt, ılgıd ılgıd, ılgım ılgım, ılğım ılğım, ılğıt ılğıt, ılkıt ılkıt*** (*DS.VII*, 2469)

ILG(>ğ)IT(>d/~M)

-I4lI4 'Fiilden sıfat türeten ek': *kurulu* (düzen), *ört-ülü* (ödenek), *sar-ılı* (kol) ...vb.,

ılı (hlk.) 'Ilık'

< OT. ***ılıġ~ yılıġ*** (DLT)

An.ağl.: ***ılı, ılıh, ili*** (*DS.VII*, 2470)

ılı-['Ilınmak'

= OT. ***ılı-*** ~ ***yılı-*** ~ ***yılır-*** (DLT)

Bk. OT. ***ılıg***

TT.: ILI- (MAN/MLI/MLILIK/ NDIRMA/ NDIR-/ NMA /ŞTIMA/ŞTIR-/TMA/IT-)

ılıca 'Kaplıca, kudret hamamı'

< ***ılıġ+ca***

ılıcak 'Az ılık, ılıkça'

< ***ılıġ+cak***

An.ağl.: ***ılıcak, ılcacık, ılıcah, ılıcan, ılıh, ılımuk, ımıcak*** (*DS. VII*, 2471)

ILI[G > h*l*+*CAK(> h)*
+*CAN*
+*CAH*
+*MUK*
IM[< L]I+*CAK*

ılık 'Soğukla sıcak arası, ne soğuk ne de sıcak'

= ET., OT. ***ılıġ ~ yılıġ*** (DLT)

ET. ***yılınçġa*** (*EUTS*, 294)

< ****[y]ılı-k***

TT.: ILIK+(ÇA/LAŞMA/LAŞ-/ LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LIK)

~ ılıg (Az.)

ılık (Özb.)

illık (Uyg.)

iliğ (Ker.) (*KrTS* 205)

ılık (Kırg.)

yılı (Bşk., Trkm.)

cılı (TatK.)

cılü (Kırg.)

çılıg (Kumd.)

çılu (Kum.)

jılı (Kzk.)

= Moğ. ***duluġan*** 'ılık' = Tun. ***dül-*** 'ısıtmak'

I(>i)L[*L*]I(>i)Ġ(>k, ğ)
[Y(>c, ç, j)]ILI(>u,ū)+Ġ

= *ilman* (Uyg.)
Eren (*TDES,* 183): YOK

ılıman 'Sıcaklığı çok yüksek veya çok düşük olmayan yer'
< ***ılı(ġ)+man*** [Krş. Uyg. **ilman**]
An.ağl.: ***ılıman*** '1.Kaynak;2. suyun çağlamayan yeri' (*DS.VII,* 2471); ***ılımannık, ılımanlık, ilimannıh*** 'ılık (hava için)'

I(>ı)LI(>i)+*MAN+L(>n)IK(>h)*

~ ilman 'ılık' (Uyg.) (*KTLS,* 357)

+man / +men eki için bk. (B.Atalay, *Türkçede +man/+men Eki,* Ankara 1944, TDK yay.)

Nişanyan (*SS,*188): * **-man** ekinin anlamı açık değildir.
Nişanyan'ın ***Türk Dili*** ile ilgili *bibliyografya*ya hâkim olmadığı anlaşılıyor.

ılımlı 'Ölçülü, mutedil'
< ***ılım*** 'İstek ve tutkularda ölçülü davranma erdemi, ölçülülük'+***lı***

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***ılımlı*** sıfatı YOK.

ılın-[(hlk.) 'Sallanmak'
< ***ıl-(ı)n-***
An.ağl.: ***ılıncak, ılancak, ılangaç, ılıncah, ılınçah, ılınçak, ılıngaç, ılınkaç, ıllıngaç, ilincah, ilincak, ilinçah, ilinçak*** 'küçük çocuk salıncağı' (*DS.VII,* 2471)

I(>i)LI(>i)N(>ŋ)-*C(~ Ç)AK(>h)*
-G(< K)AÇ

Tü. > **Zaza** *(Palu) ılıncak* 'salıncak' *(DAO, 235)*

ılıştır-['Sıcak suya soğuk veya soğuğa sıcak su katarak ılık duruma getirmek'
< ***ılı-ş-tır-***
= OT. ***yılış-*** 'ılıklaşmak' (DLT)

Krş. OT. ***ılış-*** '1. inişmek; 2. birbirine ilişmek; çatışmak' ~ iliş-
< ***ıl-*** 'inmek' (DLT)

ılıt-['Ilık duruma getirmek'
= OT. ***yılıt-*** (DLT)
< ***ılı-t-***
~ ılıglaşdır- (Az.)
ilitmåk (Özb.)
ilman kıl- (Uyg.)
ılım-cılık kılū (Kırg.)

ILI-*G+LA-Ş-DIR-*
İLİ-*T-*
İL[*İ=ø*]-*MAN*

yılıt- (Bşk.)
cılıt- (TatK.)
cılū kılū (Kırg.)
jılı kıl- ~ jılıt- (Kzk.)

Y(>c, j)ILI-*T-*

ılkı (hlk.) 'Hayvan sürüsü'
< OT. ***yılkı*** 'at sürüsü'(DLT)
Bk. **yılkı**
An.ağl.: ***ılkı, ılgı, ırhı*** (*DS.VII,* 2472)

[*Y*+] IL(>r)K(>g, h)I

+ımsa- 'Sıfattan ve addan *bir şeye benzetmek* anlamında geçişli benzerlik fiilleri yapan ek':
az+ımsa-, ben+imse-, öz+ümse-

+I4n 'Vasıta hâli eki'
yaz+ın, kış+ın, güz+ün..vb.

-I4n 'Fiillerden ad ve sıfat türeten ek':
yığ-ın, gel-in, dol-un, sök-ün ..vb.

Gabain (*Özb.Gr.* § 287): < **-g** fiilden ad yapım eki + **ı** iyelik eki +**ça** eşitlik eki (< **-g+ı+n+ça**)
J.Deny (§ 138) : < ***kan** + **Çaŋ** ~ ***kaŋ+çaŋ***
Kononov (§ 979) : < **-gın** ~ **-gan + ca** < **cag**
Ergin (§ 587): < **-gın+ça**
Banguoğlu (*SN,* § 217) : < **-IcAk**(<**gU+çA** zarf-fiil ekine bir zamir **n**'si sokulmasıyla.
Korkmaz (*TTG,* s.1004, not : 454) : Gabain'in görüşünü kabul eder.

ınakla[- (hlk.) 'Emniyet vermek, güven telkin etmek'
< **** ın-ak+la-***

NOT: *TS* (171)'de ***anukla-*** 'hazırlanmak' biçimine okunan ve anlamlandırılan bu sözün doğrusu **ınak+la-** olmalıdır.

-I4ncA 'Fiilden zarf türeten ek':
al-ınca, gid-ince, oku-y-unca, gör-ünce ..vb.

ıp+ 'Eklendiği sözcüğe çokluk

anlamı verir'
ıpıslak, ıpıssız, ıpırak vb.
-(I4)p 'Fiillerden bağlama zarfı türeten ek'
al-ıp, gel-ip, gül-üp, otur-up, oyna-y-ıp, bekle-y-ip ...vb.
ır (~ **yır**) 'Müzik'
= ET. (Uyg.) OT. ***ır ~yır*** 'şarkı, türkü, müzik' (DLT)
< AT. ****īr, yırla- ~ ırla-*** 'şarkı, türkü söylemek' < ? AT. ****īrla-***
~ yurĭ, yur (Çuv.)'şarkı'
< **yarı* < **yırı* < ** īr*
= AT. ***īr*** ay.
ır 'şarkı'
yırav (TatK.) 'şarkıcı'
ırıa (Yak.) ay.
cır Kırg.)
jır (Kzk.)
= Moğ. ***irağu*** 'melodik ses, kulağa hoş gelen ses; uyum, ahenk; uyumlu, melodik', Hal. ***yarū*** ay. < **ırağu*
Moğ. ***cirġa-*** 'mesut olmak, neşeli olmak'
(Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 312, 317)
< A.Alt. ****dırġ(a)-*** = Sümer. ***şir~ sirgen*** (Tuna)

Tü.> **Zaza.** *dır ~ dér* 'türkü, şarkı' (O. Özer, 110,113)

-I4r- 'Fiilden fiil yapan ek'
artır-/artur-, aşır-, basır-, bişir-, bitir-, çöğür-, dadır-, değir-, doğur-, duyur-, duyur- ..vb.
ır-['Uzaklaştırmak,ayırmak,kovmak'
< ET., OT. ***yıra-*** (DLT)
An.ağl. : ***ır-*** '1. zayıflatmak ; 2. üzmek' (*DS.VII*, 2488) ; ***ırmaş-*** 'uzaklaşmak'
ıra 'Karakter'
= OT. ***ıra*** (~ ***ır*** ~ ***ırra***) ~ ***yır***) 'utanma' (DLT)
TT.: IRA+(LA-/MA)
ıra-['Uzaklaşmak, uzamak'
= ET. (Orh., Uyg.) ***ıra-***
~ OT. ***yıra-*** (DLT), ***yırā-*** (KB)
Muk. : ***yıra-*** 'uzaklaşmak'
< ***ıra- ~ yıra-***

< AT. ****hīra-***

An.ağl.:***ıra-, ıraklaş-, ıral-, ıraş-*** (*DS.VII*, 2481)
bk. **ırak**
ırak 'Uzak'
= ET. (Orh., Uyg.) ***ırak***
~ OT. ***yırak*** (DLT; *EUTS*, 294)
~ MA. ***yırak*** (10-2)
< [y]***ıra-*** 'uzaklaşmak'+***-k***
< AT. ****hīrak***
TT.: IRAK+(LAŞMA/LAŞ-/LIK/SAK/SAMA/SA-/SIN-)
An.ağl. : ***ırak, ırah, irağ, irah, irak*** (*DS.VII*, 2480)

[*Y*+] I(>i)RA-K(>ğ, h)

Tü. > **Zaza** (Palu) *ıraḳ* (*DAO*, 236)
~ ırag (Az.)
irağ (Ker.) (*KrTS* 207)
ırāk (Kırg., Trkm.)
ırāh (Yak.)
hirāḳ (Hlç.)

[H]I(>i)RA(~Ā)K(> g, ğ, h)

yırak (Bşk., TatK.)
yirak (Uyg.)
yirâk (Özb.)
jirak (Kzk.)

[Y(>j)]I(>i)RA(> å)K

Eren (*TDES* 184) : YOK
ırga-['Çabuk olmak, davranmak; sallanmak'
= OT. ***ırga-*** (DLT)
EAT. ***ırgan-, ıran-*** 'sallanmak'
TT. : IRGA-(N-)
Bk. **ırgala-**
< ***īrga-***
~ ırgan- 'sallanmak' (Uyg.)
< ? *īrga-l-*
ırga- 'sallamak' (Kırg.)
ıran- 'sarsmak, sallamak' (Trkm.)
ırgala-['Sallamak'
= ET. ***ırġa-*** ; ***ırġal ~ ırḳal-*** 'sallanılmak' (*EUTS*, 87)
DLT: ***ırgal-*** sallan-
ırgan- saallan-
ırgaş- sallaş-
ırgat- sallat-

< *īrga-l-a-*

TT. : IRGALA-(MA/N-)

An.ağl. : ***ığrala-*** 'bir o yana bir bu yana sallamak' (*YKS*, 49)

[**-rg- >-ğr-** göçüşmesi] ;

ığrala-, ıglan-, ığradan-,ığran-, ıralan- ırgalan- ırgan-,ırşalan-, iğralan-,iğra-, iğran'sallanmak' (*DS.VII,* 2457)

~ yırğalamağ (Ker.)

ırğalamağ (Tel.) (*KrTS,* 368)

yarĭn- 'sallanmak; yuvarlanmak' (Çuv.) < **yıran-*

< * *īrga-n-*

Eren (*TDES,* 184): YOK

T. Tekin, *Mak.I*, 312, 317: < **īrga-**

ırla-[(~ **yırla-**) 'Şarkı söylemek'

< ***īr (~ yır)+la-*** (*EUTS*, 86-87)

An.ağl. : ***ırla-*** 'şarkı söylemek' (*DS.VII*, 2487) ; ***ırlan-*** 'türkü söylemek' (s. 2488)

~ cırla- (Tat., Kzk., KKlp., Blk.)

irla- (KarT.)

yirla- (KarT.L.K.)

[*Y*+(>c)]I(>i)RLA-

ırlan-¹[(hlk.) 'Türkü söylemek'

< ET., OT. ***yır*** (DLT)+***la-n-***

DLT : ***yıraġu*** 'çalgıcı'

yırla- 'şarkı söylemek'

ırlan-²[(hlk.) 'Sallanmak'

< ET., OT. ***ırga-*** 'sallanmak' (DLT)

ırlantı (hlk.) 'Deprem, zelzele'

< *ırla-n-tı*

ırmak 'En büyük akar su, nehir'

< AT. * ***īrmak*** < ***īr-*** 'yarmak, oymak, aşındırmak' [> Özb. ***yir-***, Kırg. ***cır-***, YUyg. ***jir-***, Yak. ***īr-***]

Hou. ***yırmak***

~ irmag (Az.)

irmåḳ (Özb.)

cırmak (Kzk.)

yırmak 'hendek, oluk' (Bşk., TatK.)

yıranak ay. (Nog.)

cira 'sel çukuru, dere' (Kırg.)

jira 'sel çukuru, dere' (Kzk.)

<**yıra* < * *yır-a*

śırma (Çuv.) < **yırmak*

< * *īrmak*

~ Moğ. (*KWb.* 209) ***irmag, irmeg*** 'scharfe Kante, Rand, Hügel am Ufer'

[*C*+/*Ś*+]I(>i)RMAG(~K)

= *ayrı sug* (Kumd.)

ıscak (hlk.) 'Hamam'

< ET., OT. ***isig*** (DLT)+***cak***

An.ağl.:***ıscak, ıscaklık*** (*DS.VII*, 2489)

ıscak doğ-[(hlk.) 'Güneş doğmak'

< ET., OT. ***isig*** (DLT)+***cak***

ısı 'Hararet, sıcaklık'

= ET, OT (DLT) ***isig*** ~

KB. : ***isi-, isig, isin-, isit-***

[~ Süm. *izim* (Tuna 20)]

< * *is-i-* [<*hisi-]

TT.: ISI+ (CAK/ L/ N/ DIRMA/ DIR-/NIŞ /NMA /N- /**OT** 'biber') ; **ISIT**-(ICI/ILMA/IL-/IŞ/MA)

An.ağl. : ***ısıcak, ıccak, ıçcak, ıscak, ısık*** 'sıcak' (*DS.VII*, 2489)

ISI+*CAK*

IS[*I*=ø]+*CAK*

ISIK

IC(/Ç)[< S(*I*=ø)]+*CAK*

Ayrıca bk. **isilik; isot** (<isig ot); **sıcak** (< ısıcak < *isigcak); **sıtma** (< ısıtma < isi-)

~ MA. ***issü*** (76-6)

~ isti, istilik (Az.) < * *issi*

isilik (Bşk.)

issıklık (Uyg.)

issıklik (Özb.)

issilik (TatK.)

izü 'sıcak' (Alt.) (*ATS*, 91)

ıssılık (Trkm.)

ıstık (Kzk.) < **ıssık*

IS+SI+*LIK*

+*TIK*

İS+Tİ+*LİK*

+İ+*LİK*

+SIK+*LİK*

+Sİ+*LİK*

İZ+Ü

Eren (*TDES,* 184): YOK

ısı-['Sıcak olmak, ısınmak'
= OT. ***isi-*** (DLT)
< ****is-i-***
~ itiy- 'sıcak olmak' < **isī-, itī*
'sıcak' < **isig*
ăšă 'sıcak' (Çuv.) < **isig*

ısıcak[1] 'Sıcak', bk. **ısı**

ısıcak[2] 'Hamam'
< ET., OT. ***isig*** (DLT)+***cak***
An.ağl. : ***ısıcak, ıccak, ısıcak dam, ısı dam, ısık, ıssı dam*** (*DS.VII*, 2489)

ISI+*CAK*
ISI DAM
ISIK DAM
ISSI DAM
I[S >]**C**+*CAK*

ısın-['Sıcak duruma gelmek'
< ***isi-*** (< ****hisi-***).
ET.(KT., Uyg.) ***isiş-*** (işteş.) ;
OT. (DLT) ***isi-*** ; Fakat, ***ısın-***
(< ***ısı-n-***) ~ ***isin-*** 'ısınmak, sevmek'
TT. : ISIN-(MA)
~ isinmäk (Az.)
isimåk (Özb.)
issimak (Uyg.)
hissi- (Hlç.) [h+ ikincildir]

[*H*+]**İS[S]İ-N-**

= *cılın-* (Kırg., TatK.)
jılın- (Kzk.)
yılın- (Bşk., Trkm.)
Ayıca bk. T. Tekin, *Mak.I*, 88.

ısır-['Dişleri arasına alıp sıkmak;dişleriyle koparmak'
= ET. (Uyg.) ***ısır-*** ~ ***ısur-***
OT.(DLT) ***ısır-*** (~ *ısırt-* ~ *ısrış-*)
< ****ıs-(ı)r-***
TT.: ISIR-(ICI/IK/ILMA/IL-/IMLIK/MA/TMA/T-)
~ ıtır- (Yak.)

NOT : *dişlä-* (Az.) *di:şle-* (Trkm.) *tişlä-* (Bşk., TatK., Özb.) *tişte-* (Kzk.) *tiştö-* (Kırg.) **T**(>d)**İ:Ş**+***L(~t)E(>ä ~ö)-***

ısırama-['Isıramamak'
< ***ısır-ama-*** 'iktidarsızlık çatısı'
[< **ıs-(ı)r- *u-*ma-***]

(DLT) : *Taşığ ısr**umasa** öpmiş kergek* = (İnsan) taşı ısıramazsa öpmesi gerek.

ısırga 'Küpe'
= OT. ***ısırġa*** (DLT)
< ***ısır-ga***
~ Çağ. ***isirga***; DT. ***isarga***
AH. ***sirġa, isirġa, ısırġa***
Tarj. ***ısırġaḳ***
Tuhf. ***ısırga, sızġa***
An.ağl.: ısırga (*DS.VII*, 2491)
~ ısırġa (Trkm., Hak., Sag.)
ızırġa (Hak.)
isirġa (Özb.)
ıtırġa, ıtarġa (Yak.) < * *ısırġa*
(Bk.T. Tekin, *Mak.I*, 25, 88; *KTLS.*)

I(>i)**S**(>z; t)**I**(>i)**R**-*GA*

ısırgan 'Isırgan otu'
< ****ısır- + -ġan***
= OT.(DLT) ***ısırġan*** 'çok ısıran'
An.ağl.: ***ısırgu*** (*DS.VII*, 2491)

NOT: buradaki **ısır-** fiili '*dokunarak teni acıtmak veya kaşındırmak; dalamak*' anlamındadır. = *çalkan* (Kırg.) (< **çal-** 'dala-') *çakkak* (Uyg.) *çalkançak; tişteŋkey* (Alt.) (< Moğ). ***tişteŋ-*** 'ısırmak') *gicitiken* (Az.) *kıçıtkı ot* (Özb.) *kisirtkän* (Bşk.) (sukır) *kıçıtkan* (TatK.) *çitçiti* (Trkm.)

Eren (*TDES* 184): YOK

ısırgın 'İsilik'
< ***ısı+(r)+gın*** < ****isig***

ısırgu (hlk.) 'Sivilce, ergenlik'
< ***ısı+(r)+gu*** < ****isig***

ısırık 'Çocukları perilere ve göz dokunmasına karşı afsunlamak için ilaç yapıldığı zaman tekrarlanarak söylenir' (DLT)

< OT. ***ısır-(ı)k***

ısırıl-['Dişleri arasında sıkılmak veya koparılmak'
= OT. ***ısrıl-*** (DLT)

< ***ıs(ı)r-(ı)l-***

ısırmuk (hlk.) 'Isırılmış'
< ***ısır-*** [< OT. *ısrıl-*]+ ***-muk***

ısırt-['Isırmasına sebep olmak'
= OT. ***ısırt-*** (DLT) < ***ısır-t-***
TT.: ISIRT-(MA)

ısıt-['Sıcak duruma getirmek'

< ***ısı-t-***

Bk. **ısı**
~ itit- (Yak.) < ***isit-***
ăšă- 'ısıtmak' (Çuv.) < ***isit-***

ısıtma (hlk.) 'Sıtma hastalığı'
< ***ısı*** [< OT. *isig*]+***t-ma***

ısıtmak (hlk.) 'Sıtma tutmak'
Bk. **ısıtma**

ıskaran 'Hamur kesmeye ve teknedeki hamuru sıyırmaya mahsus, uzun saplı ve geniş ağızlı döğme demirden yapılan aygıt'

< ***aş+kar-an***

An.ağl.: ***esiran*** (Konya); ***ısıran, ısgıran, ısıranı, ısırgan, ıskaran, ıskıran, ısran, ısranı, ıstıraç, ıstırani, ihsiran, ikseren, insiran, isiran, isirani, iskıran, istıran, istirani, iyseran, iysıran*** (*DS.VII,* 2490)

ıskır-['Islık çalmak'

< ****īs*** 'yansıma' + ***kır-***

bk. **ıslık**

ısla-['Islatmak'

< ***ıs+la-*** [< * *suw+la-*]
~ ısla- (Trkm., TT.)
isla- (Az.) < *ıs-la-*

ıslağ (hlk.) 'Yaş, ıslak'
< ***ısla-*** [< * *suw+la-*]+***-ğ***

ıslak 'Suya batırılmış veya üzerine su dökülmüş olan'
< ***ısla-k*** [< ***su*** (< ET.,OT. *suw*)]

< ****su(w)+la-k***

An.ağl. : ***ıslak*** 'peştamal' (*DS. VII*,2492)

ıslama (hlk.) 'Hamur, et suyu ile ıslatılarak yapılan bir tür yemek'

< ***ıs*** [< ****su(w)***]+***la-ma***

ıslan-['Islak duruma gelmek'
< ıs[****su(w)***]+***la-n-***

DLT. : ***ıslan-*** 'islenmek' ~ ***işlen-***

TT.: ISLAN-(MA)

NOT: Trkm. ve Az. dışında öteki Türk şivelerinde ***ısla-*** fiili ve türevleri yoktur. (Bk. *KTLS*)

ıslat-[(hlk.) 'Bir kimseyi ağır sözlerle aşağılamak, onurunu kırmak' (*DS.VII*, 2492)
< ***ıs*** [<-*su(w)*]+***la-t-***

ıslık 'Islık

< ****īs*** 'yansıma' +***lık***

=An.ağl.:**üflük** (<****ü:f*** 'yansıma') +***lük***; Alt. **şıŋkır** (< ****şıŋ*** 'yansıma')
Eren (*TDES* 184): YOK

ısmık (hlk.) 'Sessiz, utangaç, sıkılgan'

< ***ıs*** [< ****idi***]+***mık***

An.ağl.: ***ısmık, ısmuk, ısnık, ımsık, ımzık*** [-**s**->-**m**- göçüşmesi] (*DS.VII*, 2493)

ısot, bk. **isot**

An.ağl.: ***ısot, ısotu, ıssıot, ıssot*** 'biber' (*DS.VII*, 2493)

Tü. > **Zaza.** *isot, issot* (*ZTS*, 167); **Kürt.** *isot*

IS[*SIG=ø*]+*OT/+OT+U*
ISSI[*G=ø*]+*OT*
ISS[*IG=ø*]+*OT*

ıssız 'Sahipsiz, tenha'

< ***ıs+sız*** < ****idi+siz***

ET. ***idisiz*** >> * *iyisiz* > * *i:siz* >
EAT. ***isüz*** [*i:süz*] >> ***issuz*** >
ıssız (T. Tekin, 323)

OT. **idi** 'sahip, efendi; Tanrı'
KB.: ***isiz*** 'kötü, fena' ~ ***esiz***
TT.:ISSIZ+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***ısīz*** 'ıssız, tenha' (*DS.VII*, 2491)

Tü. > **Zaza.** *ısız, issız* (*ZTS*, 167),

issızey 'ıssızlık'

~ issız (Az.)
esiz (Kzk.)
= *egisiz yär* (Uyg.)
elsiz (Kzk.)
kişisiz (TatK.)
kişihiz, (Bşk.)

Nişanyan (*SS* 188): **ıssız** = *isiz* sahipsiz, metruk (XIV) < **ET** ? *is* sahip (XIII)

ışı-['Işıklanmak, aydınlanmak'
= OT. ***yaşu-*** 'parlamak, şimşek çakmak' ~ ***yaşu-*** (DLT)
Har., Id. ***yışı-*** 'ışımak, parlamak'
Osm. ***ışı-*** < *yaşı-*

< ET. ***yaşu-*** [*yaru- yaşu- ; yaltrı- yaşu-* birlikte] < ***yışı-*** ara şekli ile, < ***yaşu-/yaşı-***] (*Mak.II*, 97)

DLT: ***yaşın*** 'şimşek' < ***yaşı-n***
yaşna- 'şimşek çakmak, parlamak' < ****yaş(ı)n+a-***
yaşınlıġ 'şimşekli'
< ****yaş(ı)n+lıġ***
KB : ***yaşık*** 'güneş'

TT.: IŞI- (LA-/LDAK/ILDAMA/ DA-/LDAT-/L IŞIL/LTI)
An.ağl.: ***ışı-***'dişlerini göstererek gülümsemek' (*DS.VII*, 2496);***ışı-; ışınla-*** 'aydınlanmak'

Sevortyan (s. 674): **ışı- ~ *ışa-* **YANLIŞTIR**

ışık 'Aydınlık'
= ET. (Uyg.) ***yaşuk*** [*yaruk yaşuk*],
OT. (KB) ***yaşık*** 'güneş'
Çağ. ***yaşık***

<****yaşu-*** (> **yışu-*) > ***ışı- + -k***

TT.: IŞIK+ (ÇI/KÜRE/LAMA/ LANDIRILMA/ LANDIRIL- / LANDIR-/LANMA/LAN-/LI/ ÖLÇER/SIZ)
An.ağl. : ***ışıklık*** 'pencere' (*DS. VII*, 2495); ***ışıkça*** 'lamba'; ***ışık ıldırık*** 'aydınlık'; ***ışıklama*** 'küçük pencere'
~ ışşığ (Ker.)
ışşığ (Tav., Tuz.)
şığ (ı- düşmüştür.) (Tel.)
ışık (Trkm., TT.)
ısığ (Az.) < *yaşıḳ*

Fakat, (Ker.) ışıh,li 'ışıklı' (*KrTS*,202)

işıg (Az.)
ışık (Trkm.)

I(>i)Ş[Ş]I(>i)Ğ(> h,)

= *yåruğlik* (Özb.)
yoruk (Uyg.)
carık (Kırg.)
jarık (kzk.)

Y(> c, j)A(> å, o)RU(>ı)K

ışıkçı 'Gösteri sanatlarında ışık düzenini yapan kimse'
< ***ışık+çı***
~ işıgçı (Az.)
ışıklandırıcı (Trkm.)

ışıklık (hlk.) 'Eşik'
< ***eşik*** [= ET. *eşik*]+***lik***
DLT : ***eşik ; eşiklik***

fakat: ***eşük*** '1. büyüklerin mezarları üstüne serilmek üzere gönderilen ipek kumaş; 2. örtü, bürgü, üste giyinilen, bürünülen, her nesne'

ışılak (hlk.) '1. Parlak ; 2. göz'
< ***ışı-*** [< ET.* *yaşu-*]+-***k+la-k***
An.ağl. : ***ışılak, ışılah, ışlak, ışıldak*** (*DS.VII*, 2495)

ışılböcē (hlk.) 'Ateşböceği'
< ***ışı-l+böcek***[bk. **böcek**]+***i***
An.ağl.: ***ışılböceği, ışılböcü, ışıldakböcü, ışıldayıkböceği, ışlakböce*** (*DS.VII*, 2496)

IŞI-L+*BÖCEĞİ/+BÖCÜ*
+***DA-K***+*BÖCÜ*
+***DA-Y-IK***+*BÖCEĞİ*
IŞI-L+[*D=ø*]***A-K***+*BÖCE*

ışılda-['Parıldamak'
< ***ışı-l+da-***
TT. : IŞILDA-(MA/T-)

ışıldak '1.Projektör; 2. parlayan, ışıldayan; 3. yakamoz'
< ***ışı-l+da-k***

ışıldırik (hlk.)'Sazlık yerlerde yetişen şen, geniş yapraklı, yeşil bir bitki'

< ***ışı-l+dırık*** 'addan ad yapan ek'

ışılgı (hlk.) '1. Ateş, lâmba vb. şeyletden gelen ışık; 2.lâmba'
< ***ışı-l+gı.*** Bk. **ışı-**
An.ağl.: ***ışılık, ışıtın, ışlak*** (*DS. VII*, 2497)

ışıltı 'Hafif ışık; aydınlık'
< ***ışı-l+tı.*** Bk. **ışı-**
TT.: IŞILTI+(LI)
An.ağl.: ***ışıltı, ışınlık*** (*DS.VII*, 2496)

ışın 'Şua'
< ****yaşın*** [< ****yaşı-n*** 'yıldırım'
(> ****yışın*** > ***ışın***) Bk. **ışı-**
TT.: IŞIN+(IM/LAMA/LA-/LANMA/ LAN-/ LAYICI/LILAR/ÖLÇER)

ışıt-['Işık saçmak'
< ***ışı-t-.*** Bk. **ışı-**
TT.: IŞIT-(MA)

ışkın 'Dağlarda yetişen ve baharda çubuk gibi gövdesi soyularak yenilen ekşimsi bir ot'~ **uşkun**
= OT.***uşğun*** ~ ***kuşğun*** 'ekşi bir çeşit ot' (DLT.I, 440)
< * *Tü.* ***uşğun (> ışgın)***
[*DLT'te* ***kuşğun*** *biçimindeki* ***k***+ *ikincil ses olabilir.*]

NOT: ET'de ***usşkun*** 'sarımsak' (H.I.6, 44/*EUTS*, 267)

An.ağl.: ***ışgın, içgın, ıçkın, ışkın*** '1.bir yıllık ağaç sürgünü;2. kayalık yarlerde ve dağlarda yetişen, yenilebilir, ekşi bir tür ot' (*DS. VII*, 2495) ; ***ışkınla-, ışgınlan-, ışkınnan-*** 'filizlenmek, sürgün vermek' (s.2497)

IŞ(~Ç)G(~K)IN

Tü.> **Zaza** (Hozat) *ışkın* (*DAO*, 237)

~ ışgın, ışgın *tüp* (Kırg.)'ışkın kökü' (sarı boya elde edilir)
ışgın (Trkm.)
yışkım [~ *yışkıt* (?)] (Tel.) 'ravend'

ışkı (TatK.) (Radloff)

[Y+]**IŞ** (~*UŞ*)-**K** (>*g*)**I** (~*U*)**N** (>*m*)

Eren (*TDES* 184): < Fars. **aşhūn** (< **aşxuvān**) 'a sort of dock (plant)' ~ **işxūn** 'a sort of dock' **YANLIŞTIR.** Çünkü, DLT'te ***ışgunmak*** adı ile verilen ve [Farsçası '*aşhun*', Arapçası '*el-rībās*' olan bitki] diye adlandırılan bitki ile **uşğun** ~ **kuşğun** adı ile verilen bitki arasında fark vardır.Bu fark Kâşgarlı Mahmud tarafından da bilindiği için iki ayrı başlık altında verilmiştir. Tzitzilis (*GrLw* 371): < Rum. **(YANLIŞ)** Doerfer (*ED* 259): <Tü. *TS.I*, 669: < Tü. **NOT**: ***YKS***'nde: ***ışkın, ışkınla-, ışkın ver-*** (s.50)

ışkırık (hlk.) 'Hıçkırık'
< [*h*+]***īç*** 'yansıma'+***kır-(ı)k***

işluk (hlk.) 'Erkek gömleği'
< ***iş+lik***

Tü.>**Zaza.** *işlıg* 'gömlek' (*ZTS*, 168)

Bk. **içlik**

ıycık, bk. **Izıcık**

-I*4z-* : Fiilden fiil yapan ek
OT. ***ak-ız-*** 'akıtmak'
Çağ. ***akuz-, akız-; bakız-*** 'baktırmak'
Uyg. ***kork-uz-*** 'korkutmak'
DLT: ***tap-uz-*** 'bilmece sormak'
Az. ***dadız-*** 'tattırmak' <**tāt-ız-*

ızıcık (hlk.) 'Azıcık'
< ***az+(ı)cık***
An.ağl.: ***ıycık, ızcık, ızıcıh, ızıcık*** (*DS.VII*, 2498)

I[< A]Z(~Y)+*I+CIK(>h)*

-İ-

i- 'Takip etmek': ***i-z*** 'iz', ***i-yin*** 'göre'

i- 'Ek fiil'

< ***er-**

i+ 'Türkçeye Batı ve Doğu dillerinden giren sözcüklerin başına eklenen ses'
[Anadolu ağızlarında.]

(krş. **ı+, e+, o+, ö+, u+, ü+** ünlüleri de **R** ve **L** ile başlayan yabancı sözcüklerin başına eklenir.)
ilimon < **i**+limon
ileğen ~ **i**læn < **i**+leğen
ilāna < **i**+lahana
irecep ~ ercep < **i+, e+** Recep
iskandil < İt. scandiglio
iskarpin < İt. scarpino
iskele < Rum (Bizans) scala
iskonto < İt. sconto
istif < İt. (Venedik) stiva
işporta < İt. sporta
....vb.

ibibik 'Hüthüt kuşu, çavuşkuşu'

< ET. ***üpgük***

~ OT. übgük, übüp (DLT)

An.ağl.: ***ibabap, ıbıbık, ibbik, ibibili, ibibuk, ibibük, ibicek, ibigügük, ibik, ibikkukuk, ibikli, ibilcik, ibileyik, ibilik, ibiyhliguş, ibobik, ibobop, ibrik, ibubuk, ibübük, ivibik*** (*DS.VII*, 2500)

ibik 'Bazı kuşların tepesinde bulunan kırmızı deri uzantısı'

= **ibibik** < ***ip+ibik**

An.ağl.: ***ibik, ibicik*** 'köşe, kenar, uç' (*DS.VII*, 2501)

iç 'Dahil; **dış** karşıtı'

= ET ***iç*** (VIII. yy.) ; OT. ***iç***

ET. ***içre*** < ***iç-re*** 'içinde'

< ***içir+e** [*taşra* < *taş-ra* dışarıda' < * *taşır-a* zarfında olduğu gibi **-r**'li isimlerin – **A**'lı ***datif-lokatif*** hâlidir.]

ET. ***içik-*** <**iç+gä-//içgär-* <**içgä-r***

OT. : **içegü** 'kaburga kemiklerinin iç tarafında bulunan şeylerin adı' ; **içger-** 'içeriye koymak' ; **içkur** 'iç kuşağı, uçkur' ; **içlik** 'eyer keçesi, içlik' ; **içre** '+de, içinde' ; **içük** 'samur, teyin gibi hayvanladerisinden yapılan kürk' ; **içton** 'iç donu'

TT. : İÇ+ (ER/ERİSİ/ERİK/ERKLİ/ERLEK/ERMEK/KİN/SİZ/TEN/TENLİK /TENLİKLE/TENLİKLİ/TENLİKSİZ/TENSİZ)

~ iç (Az., Trkm., Kırg., Uyg., Özb., TatK.)
iş (Kzk.)
is (Bşk.)

İÇ(>ş, s)

iç-[1] 'İçmek'

= ET., (KT., Uyg.), OT. ***iç-*** (DLT)

TT.: İÇ- (İCİ/ İCİLİK/ İLİŞ/ İLME/İL-/İM/İMLİ/İMLİK/ İLME/İL-/İRİŞ/ İRME/İR-/ İRTME/İRT-/İŞ/İT/İT-/İTİM/ İTME/Kİ/KİCİ/KİCİLİK/Lİ/ KİSİZ)

iç-[2] '(sigara vb.) içmek'

= *çäk-* (Az., Uyg.)
çek- Özb., Trkm.)
çeg- (Kırg.)
şeg- (Kzk.)
tart- (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)

içağrısı (hlk.) '1. Dizanteri ya da kolera; 2. verem; 3. kin, düşmanlık'

< ***iç+ağrı+sı***

içdonu 'İçe giyilen don'

= ET. ***iştan*** (< ***iç+ton***); Çağ., TatK. ***iştan*** (> Rus. Vasm. 3: 429 *ştanı*)

içecek 'İçecek, meşrubat, içecek her şey'

< ***iç-ecek***

~ içki (Az.)
içkilik (Uyg.)
içği (Trkm.)
içilecek (Az.)
içimlik (Özb., TatK., Uyg.)
isimlik (Bşk.)

işki (Kzk.)

İÇ(>ş)K(>ğ)İ/+*LİK*
İÇ(>s)İM+*LİK*
İÇ-*İL-ECEK*

= *susın* (Kzk.)
sūsunduk (Kırg.)

içer-['İçine almak, ihtiva etmek'

< ET. ***içgör- ~ içkör-***
(*EUTS*, 88)
TT. : İÇER-(ME)

içeri 'İçeri, içerisi'
= ET. ***içgärü*** (*İKPÖ* 147)
< ***iç +gerü*** 'yön eki'
OT.(DLT) ***içre*** 'iç, içinde, içerisinde'

[krş. **taşra** < ***taş+ra*** < ***taş*** 'dış' + ***ġaru*** ; **yukarı** < ***yok*** 'yokuş' + ***ġaru***]

TT. : İÇERİ+ (Sİ/K/KLİ)
An.ağl. : ***içer, içeri, iceri*** (*DS. VII*, 2504)

İÇ(> c)+*ER/+İ*

~ içäri (Az.)
içeri (Trkm.)
içkeri (Kırg.)
içkäri (Özb., TatK.)
işkeri (Kzk.)
iskäri (Bşk.)

İÇ(>ş, s)+[*K*]*ERİ*

içerik 'Muhteva'
< ***iç+er-i+k***
TT.: İÇERİ+(Lİ)

içerle-['İçin için öfkelenmek, kırılmak'
< ***iç+eri+le-*** 'için için öfkelenmek, kırılmak'
[< OT. ****içger-*** 'içeriye koymak, koğlamak']
TT. : İÇERLE- (ME/YİŞ)
= *istän kız,ıv* (Bşk.)
içtän kızu (TatK.)
içiŋden öykelemek (Trkm.)
içidä aççiğlanmak (Uyg.)

içerlek 'Yanındakilerden daha içerde'
< ***içärräk < *içärü+räk***
< ***iç+gärü+räk***

iç güvey/güveyi/güveğisi 'Karısının evinde oturan damat'
< ***iç+güvey*** (bk.)
~ içküyåv (Özb.)
= *öye gi:ren giyev* (Trkm.)
evägirän (küräkän) (Az.)
küç küyö: (Kırg.)
küçük küyo (Uyg.)
küşik küyev (kzk.)
başka sıkmağan kiyäv (Bşk.)

içil-['İçmek işi yapılmak'
< ***iç-(i)l-***
TT.: İÇİL-(ME/İŞ)

içim 'İçmek işi ya da biçimi'
< ***iç-im***
= ET. ***içim*** 'sıvı hâlindeki yemek' (*EUTS*, 88)
TT.: İÇİM+(Lİ/LİK)

için 'Amacıyla, maksadıyla'
= ET. ***uçun ~ üçün***
< ****uç+(u)n***

veya
< ****uç*** 'sebep'
+u+n 'vasıta durumu eki'

EAT: +***çün***: *çekilmekçün* ; ***içün***

Tü. > **Ar.** (Lüb.) [h,āṭır]*şān*; (Mıs.) [h,āṭrit]*şin*; (Sur.) [h,āter]*şen* (*ALTK*, 74)

~ üçün (Kırg., Özb., Uyg.)
üçi:n (Trkm.)
üşin (Kzk.)
öçin (TatK.)
ösön (Bşk.)
uçın (Kumd.)
uçun (Kumd.)

U(> ü, ö)Ç(> ş, s)U(> ı, i, i:, ö)N

Eren (*TDES* 187):YOK

içinde (zf.) 'Süresinde, zarfında'
< ***iç+i+n+de***

içindeki(ler) 'Şümûl; münderecât'
< ***iç+i+n+de+ki***
~ içindä:ki (Trkm.)
içindä:kiler (Trkm.)
içindegisi (Kırg.)
içtälik (TatK.)

içindäğilär (TatK.)
içine alyän (Trkm.)
içkiri (Uyg.)
işindegisi (Kzk.)
işindegileri (Kzk)
istälik '*içerik*' (Bşk.)
isindäğilär (Bşk.)

için için (zf.) 'içinden, açığa vurmayarak'
< ***iç+(i)n***
~ için-için (Az.)
içidin (Uyg.)
içinen (Kırg.)
içtän (TatK.)
iştäy (Kzk.)
istän (Bşk.)

içir-['İçirmek'
= ET., OT. ***içür-*** (DLT)
< ***iç-(I)r-***
TT. : İÇİR-(İLME/İL-/İŞ/ME/T-/TME)

iç işleri 'Dahiliye'
< ***iç+iş+ler+i***
~ iç işleri (Uyg.)
içeri i:şler (Trkm.)
içki işlär (Özb., TatK.)
işki işter (Kırg.)
işki ister (Kzk.)
iski işter (Bşk.)

içit (*esk.*) 'İçilecek şey'
< ***iç-it***
TT. : İÇİT+(İM/MEK)

içirik (hlk.) 'Yatak doldurmaya yarayan yün, pamuk, kıtık gibi şeyler.'
< ***iç+(i)r-(i)k***

içki 'İçki, meşrubat'
= ET. ***içgü*** (*içkü* ?) (*İKPÖ* 148)
< ***iç-gü*** ; OT.(DLT) ***içkü***
bk. **iç-** fiili.
TT. : İÇKİ+ (Cİ/CİLİK/Lİ/SİZ)
~ içki (Az., TatK.)
(alkogollı) içği (Trkm.)
iski (Bşk.)
içimdik (Kırg.)
içkilik (Kırg.)
işimdik (Kzk.)
(alkolgol'di) isimliktär (Bşk.)
(spirtli) içimliklär (Özb.)

İÇ(>ş, s)-*K(>ğ)İ+LİK*
-İM+L(>D)İK

içkili 'İçkili, sarhoş'
< ***iç-ki+li***
~ içkili (Az.)
içğili (Trkm.)
içken (Kırg.)
içkän (TatK.)
iskän (Bşk.)

İÇ(>s)-*K(>ğ)İ+Lİ*
-KEN

içlen-['1. Tanelenmek, iç tutmak ; 2. duygulanmak'
< ***iç+le-n-***
TT. : İÇLEN-(DİR-/İŞ/ME)

içli '1) hassas, duygulu ; 2) içi dolu'
< ***iç+li***
krş. DLT. : **iç söz** 'yürekteki gizli şey, sır'
TT. : İÇLİ+(LİK)

içlik 'İçe giyilen çamaşır'
< ***iç+lik***
OT. : ***içlik*** 'eyer keçesi' (DLT)
An.ağl. : ***içlık, işlik, éslık*** (*DAO*, 238) ; ***içlik*** (*DS.VII*, 2506)

İ(>é)**Ç**(>s)+*LİK/+LIK/+ILIK*

Tü. > **Kürt.** *içlık* 'iç çamaşırı, gömlek' (*DAO*, 238); **Zaza.** *işlıg* 'gömlek' (*ZTS*, 168)

içme '1) içmek işi ; 2) suyu şifa için içilen kaynak'
< ***iç-me***
TT. : İÇME+(CE/LER)
İçme 'Yer adı-Elazığ'. Anadoda ***içmeler*** biçiminde kullanılır: *Urla içmeleri, Dutluca içmeleri*

içre '1. İçinde; 2. arasında'
< ***içir+e*** 'yön eki'
~ ihirje (Yak.) << ***içir+di*** [*Mak.II*, 515]

içrek 'Batınî; **dışrak** karşıtı'
< ***iç+rek***

içsel 'İçle ilgili'
< ***iç***+ Fr. –*sel*

NOT: Türkçenin yapısına aykırı, uydurma bir sözcüktür.

içsiz 'İçi olmayan taneli sebze veya kuru yemiş'
< ***iç+siz***

içten 'Yürekten, candan, samimi'
= ET. ***içtin*** 'iç, içten' (*EUTS*, 89)
< ***iç+ten***
TT.: İÇTEN+(LİK/LİKLE/LİK-Lİ/LİKSİZ/LİKSİZLİK/SİZ)
= üräkdän (Az.)
çın yürekden (Trkm.)
çin yüräkdän (Özb.)
çin yüräktin (Uyg.)
çın cüröktön (Kırg.)
şın jürekten (Kzk.)
ısın yöröktän Bşk.)

idi[1] 'Sahip' → **iye(+lik)**
< ****édi***
~ äydi (Hlç.) < **ēdi*

idi[2] '***i***-mek fiilinin görülen geçmiş zamanı'
< ***i-di*** [<****ér-*** 'olmak, imek' +-***di***]
'görülen geçmiş zaman eki'
idiniz < ET.(KT) ***ertigiz***

igirmi, bk. **yirmi**
~ iyirmi (Az.) (*AHYÖ*, 511)

iğ 'İğ'
= ET., OT (DLT) ***ig ~ ik~yig~ yik***
< ****i:g ~ i:k***
TT. : İĞ+(DEMİR/LİK)
~ iy (Az.)
iyik (Kırg.)
īk (Trkm.)
ig (Ker.)

İ:(>i)G(>y)+*[İK]*

= *urçuk* (Özb.; Uyg.)
urşık (Kzk.)
orsok (Bşk.)
düg (Sel., Tel.)
dük (Urg., Tel./*KrTS*, 204)
Eren (*TDES* 187) : **iğ**[1] YOK

iğde 'İğde ağacı ve meyvesi'
= ET. ***yigde*** *(EUTS, 295)*
OT. ~ ***yikte~igde*** (DLT)
< [y] ***igde***
~iğde (Trkm.)
iydä (Az.)
yigde (DoğuT.)
cigde (Kırg., DoğuT.)
cīde (Kzk.)
ciydä (Özb.)
ciyde (KKırg., Kırg.) (> Rus. *djida*)
çiğdä (Çağ.)
jiyde (Kzk.)

Y[>c, ç, j]İG(>ğ, y)[= Ī]DE

~ Moğ. (*KWb*. 471) : ***cegde*** ~ Tung. ***cikt*** (Räsänen, *V* 202)
Eren (*TDES* 187) : YOK

iğdiş 'Enenmiş hayvan'
= ET. ***igdiş*** 'besleme, ehli hayvan veya hizmetçi' (xı), ***ikdiş*** (Br.); ***égdiş*** (*EUTS*, 69)
< OT. (DLT) ***ikdil-*** 'terbiye edilmek' ; ***ikdiş*** 'anaları bir olan' ~ ***ikid-*** 'eğitmek'

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***iğdiş*** sözcüğü yok.

iğne 'İğne'
= ET. ***igne ~ yigne*** *(EUTS, 296)*
< ****ig, ik,***
OT. ***yig, yik*** 'iğ' ; ***yigne, yiŋne*** (DLT)
TT. : İĞNE+(Cİ/CİLİK/Fars. DEN+LİK [< dān+lık]/LEME/LE-/LENME/LEN-/LEYİCİ/LEYİŞ/Lİ/LİK)
An.ağl. : ***inne*** (*DS.VII*, 2544)

Tü.> Zaza. *inne* (*DAO*, 241); Ar. (Ir.) *iykne* (*ALTK*, 78)

~ ignä (Özb., Uyg.)
iŋŋe (Trkm.)
iŋä (Kç.)
iynä (Az.)
iyne (Kzk., Kırg.)
inä (Bşk., TatK.)
innä (Soy., Leb.)
jiŋnä (Uyg.)

[J]İG(>ŋ, n)[=Ī]NE

iğren-['Tiksinmek'
= OT. ***yigren***-
'tüyü ürpermek, iğrenmek'
< OT. ***ig** 'hastalık'+**re-n**-
~ MA. ***yigren***- (17-7)
TT.: İĞREN- (DİRME/ DİR-/ GEN/ GENLİK/ İL- / İŞ/ ME/ RENTİ)
~ iyrän- (Az.)
yiğren- (Trkm.)
yirän- (Bşk.)
cirkän- (Özb.)
ciyirkenüç- (kırg.)
çirän- (TatK.)
çırkan- (TatK.)
jirkän- (Uyg.)
jiyrä (Kzk.)
jiyirkän- (Kzk.)
sirkän- (Bşk.)
sikän- (Bşk.)

[*Y+>C+/Ç+/J+/S+*]**İĞ(>y)**
+RE(>ä)-N
[-ğ(>y)r- >-rğ(k)-]

Eren (*TDES*, 188): YOK

iğrenç 'İğrenme duygusu uyandıran, tiksindiren'
< ***ig+re-n-ç***
= ET. ***yirinçlig*** *(EUTS, 298)*
~ MA. ***yigrenci*** (78-6)
TT.: İĞRENÇ+(LİK)
~ iyränc (Az.)
yiğrenci (Trkm.)
yiränis (Bşk.)
ciyirkeniçtü (Kırg.)
cirkänç (Özb.)
çiräniç (TatK.)
çirkanıç (TatK.)
jerkenişti (Kzk.)
jiyirkenüv (Kzk.)
sirkänis (Bşk.)

İG(>y)REN-C
[*Y+>C+, Ç+, J+, S+*]
İRKÄN-*Ç/-İS*
İRKAN-*IÇ*
İĞREN-*C+İ*
İRÄN-*İS*
İYİRKEN-*İÇ-TÜ*
-ÜV

Eren (*TDES*, 188): YOK

iğreti, bk. **eğreti**
< ***ig-re-t-i***
TT.: İĞRETİ+(LEME/LİK)

iğri, bk. **eğri**
TT.: İĞRİ+(LİK/L-/T-)

iğsi 'Yarı yanmış odun', bk. **eğsi**

iken (zf.) 'Esnasında, -dığı, -diği halde/zaman.
= OT. ***erken*** (DLT)
< ****ér-ken***
~ ikän (Az., Bşk., TatK.)
ekende (Kırg.)
gändä (Özb.)
-kanda (Uyg.)
-ğanda, -gende (Kzk.)
-gen väḳtdä (Özb.)
-ğan/-gän vakıtta (Uyg.)

iki '2, iki'
= ET. (KT) ***(ä)ki, eki***
(Uyg.) ***ékki***
'YKY (*İKPÖ* 143)~ ***äki***; OT. ***ikki*** ~ ***iki*** (DLT) < **i:ki*
< **ēki*

ÖT. ****ēkir*** 'ikiz' < * *ēki* 'iki'+***r***
[ÖT'de görülen bu ****r*** fonemi normal ****r*** foneminden farklı olup, çokluk bildirir.]

CC. ***ekki*** ~ ***eki***
SUyg.: ***işkon*** < ***iki+on*** (-ş- türemedir)
Hou. ***yeki*** < AT. **ēki*

krş.: Toharca A : ***wiki***, '20', B ***ikäm***, ****yikäm*** '20', B ikante 'yirminci' (bk. *TochEl I*, 63, 160-161; *İKPÖ* 143)

TT.:İKİ+(Cİ/CİLİK/LEM/LEME/ LE-/LEN/LEŞME/LETME/LET-/Lİ/LİK)

Tü. > **Ar.** (Cez., Mıs., Sur.) *iki:bir* (*ALTK*, 78) ; (Ir.) *iki: közüm*

~ iki (Ker., Az., Bşk.,TatK., Trkm.) < **ikki* < * *ēki*
ikki (Ker., Tel., Tuz., Uyg., Yak., Çuv.) < **ēki*
eki (Kumd., Kzk., Kırg.)
äkki (Hlç.) < **ēki*
ki (Ker.) (*KrTS* 216) < **ēki*

kibâşlı 'gidiş-dönüş' < iki başlı
ki gévílli 'kararsız'
kilemeğ ~ *ikilemeğ* 'ikilemek'

kiliğ ~ ikkiliğ 'ikilik' (*KrTS* 216)

ikilem 'İki önermesi bulunan ve her iki önermenin vargısı olan tasım'
< ***iki+le-m***

Nişanyan (*SS,* 194) : **ikilem** ***YT*** (1942) < İKİ.
* Anlamı belirsiz olan *–lem* ekinin Fr. *dilemme* (ikilem) sözcüğünden esinlendiği düşünülebilir. (***YANLIŞTIR***. Çünkü, **+le-** isimden fiil yapma eki, **-m** de fiilden isim yapma ekidir.)

ikileme (hlk.) 'Sürülen tarlayı ikinci defa sürmek'
< ***iki+le-me***
An.ağl.:***ikilemek, ıkilemek, ikizlemek*** (*DS.VII*, 2514)

ikilik 'İkisi bir arada, iki taneden oluşmuş,iki tane alabilen'
< ***iki+lik***
~ kiliğ, ikkiliğ (Ker.) (*KrTS* 217)

ikinci 'İki sayısının sıra sıfatı'
= OT. (DLT) ***ikinç***; Uyg. ***ekkinti*** 'YKYNTY (*İKPÖ*, 144); *Ayrıca krş.* (DLT) ***ikindi*** 'bazısı, öteki, *ikinci*' (I, 140, 185, 186, 231 ..vb.)
Volga Blg. : ***ekiş*** < ***ekinç***
< *ēkinç*
< * ***ēki+nç***

[Toharcada sıra sayıları, (A) **-nt/-nci** ve (B) **-nte** ile oluşturulmaktadır. Toharca B, ***ikante*** 'yirminci' anlamına geliyor. *TMEN* no.65]

TT.: İKİNCİ+(L/LİK)

Tü.> **Ar.**(Mıs., Sur.) *ikinci:* (*ALTK*, 78)

~ ikinci (Trkm.)
ikkinci (Özb., Uyg.)
ikinçil (TatK.)
ikinsil (Bşk.)
ekinçi (Kırg.)
ekinşi (Kzk.)

İ(>e)**[K]İ**+*NCİ*
+*Çİ*/+*ÇİL*
+*NDİ*
+*NŞİ*
+*NSİL*

ikindi 'Öğle ile akşam arasındaki süre'
= ET. ***ikindi~ikinti~ékinti*** 'ikinci, öteki' (*EUTS,* 91)
~ OT. ***ikindi ~ ekindi*** 'öbürü, öteki' (DLT)
CC. ***ekindü*** 'ikindi duası'
Hou., Bulg. ***yekindü***
Tuhf. ***ikkindi*** < ***ēkintü***
< ***iki*** [< ***ēki***]+***nti***
'ikinci'
TT. : İKİNDİ+(ÜSTÜ/YİN)
~ kindi, kindí (Ker.) (*KrTS,* 217)
ilkindi (Az.)
ikindi (Bşk., TatK., Trkm.)
ekindi (Kzk.)

[İ+=ø]**Kİ**+*NDİ*
İ(>e)[*L*]**Kİ**+*NDİ*

= *tüştön kiyin* (Kırg.)
tüşdän keyin (Özb.)

ikindiyin 'İkindi vaktinde'
< ***iki*** [< ***ēki***]+ ***ndi+y(i)n***

ikircik '1) İşkil, şüphe; 2) kararsızlık'
= OT. ***ikirçkün*** (DLT)
< ***iki*** [< ***ēki***]+***r-ç-kün***
TT.: İKİRCİK+(LENME/LEN-/LİLİK)

ikircim = **ikircik**
TT.: İKİRCİM+(LİLİK)

ikişer 'İki sayısının üleştirme sıfatı'
< ***iki*** [< ***ēki***]+***(ş)er***
[(ş) türeme ünsüzdür.]
~ ikişär (Az., Bşk., TatK.)
= *iki-iki* (Az.)
iki-ikiden (Trkm.)
ikki-ikkidin (Uyg.)
ikkitädän (Özb.)
ekiden (Kzk.)
eki-ekiden (Kırg.)

iki yüzlü 'Riyakâr'
< ***iki*** [< * *ēki*]+***yüz+lü***
TT.: İKİ YÜZLÜ+(LÜK)
~ ikiüzlü (Az.)
ikiyüzli (Trkm.)
ikki yüzlük (Uyg.)
ikkiyüzlämä (Özb.)
ikiyözli (TatK.)
iki yöz,lö (Bşk.)
eki cüzdǖ (Kırg.)
eki jüzdi (Kzk.)

İ(>e)K[K]İ
Y(>c, j)Ü(>ö)Z(>z,)
+L(>d)Ü(>ö,i)
+LEME
+LÜK

ikiz 'Bir doğumda dünyaya iki kardeş'
= GT. ***ekiz***
= OT. ***ikkiz*** (DLT)
CC. ***egiz*** < **ēkiz*
Hou. ***yekiz, yikiz*** < ** ēkiz*
< ****ēki+z***

< ** **äkiz*** < ****äkiŕ*** (Räsänen, *V* 39)

TT.: İKİZ+(LER/Lİ/LİLİK)
~ äkiz (Az.) < ** äkkiz*
ekiz (Trkm.)
egiz (Uyg., Kzk., Kırg.)
egizäk (Özb.)
iğiz,(äk) (Bşk.)
iğiz(äk) (TatK.)
iyis (Tuv.)
yigis (TatK. /dial.)

[*Y*]İ(>e, ä)**K**(>g, ğ, y)**İ**+*Z(>z,/s)*[+*äk*]

~ Moğ. (*KWb.* 206): ***ikire*** (> Yak. *igirä, igiri*; Man. *ikiri*)
Çuv. ***yĭkĭr*** 'ikiz' < ** ēkir*
< ** ēki+r*

[*iki, ikindi, ikiz* için ayrıca bk.:
T. Tekin, *Mak.I*, 2, 30, 314, 315; *Mak.II*, 604]

il¹ '1.Barış, barış hâli ; 2. *Barış içinde yaşayan boylar, kabileler ; 3. boylar, kabileler birliği, siyasî birlik; 4. devlet; 5. ülke, yurt; 6. halk, ahali; 7. yabancı insanlar; 8. Vilâyet; 9. = il'
= KT. ***él*** ; OT. (DLT) ***él, i:l***
[< ****é:l*** (T. Tekin ; Hamilton : *İKPÖ*, 144)]
~ i:l (Trkm.)

TS.I, 1988'de: 3, 5, 6 ve 7. maddeler **el** biçiminde verilmiştir.
ET'de: ***il'in türevleri şunlardır:***
ilçi 'hükümdar, devlet adamı'
ille- 'devlet kurmak, teşkilatlanmak'
illen- 'hükmetmek, idre etmek'
illeş- 'barışmak'
ilig (<***il+lig***) 'hükümdar'
ilornu (<***il orunu***) 'taht, saltanat'
KB'de : **il, ilçi, ilek** 'sahip'
ilig, iltiş-.

TT. : İL+(ÇE/ÇEBAY)

il² 'Ön taraf, doğu'
= ET. ***il***
ilk (< ***il+k***) 'birinci, ilk'
ilkin (< ***il+k+(i)n***) 'evvelâ'
ileri <***il+eri*** (< *** ***il+gerü***)
iley 'huzur, yan, ön, karşı taraf' < ***il+ey***

bk. Ş.Tekin, « ***İl*** kelimesi ve İştikaklarının Hikâyesi", ***Tarih ve Toplum 95*** (1991), s. 14-19.; ***İştikakçinin Köşesi***, s.103-119.
G.Doerfer, *TMEN II*, 653: ıl, s.194.

TT.: İL+(ERİ/ ERİCİ/ ERİCİLİK/ ERİDE/ ERDE/ ERLEK/ ERLEME/ERLE-/ERLETME/ ERLET-/ERLEYİCİ/ERLEYİŞ)

il-['Bağlamak, birleştirmek'
= ET. (Uyg.) ***il-, yil-*** 'iliştirmek, bağlamak', ***yilin-*** ~ ***ilin-*** (edilgen çatı) ; OT. ***il-*** (DLT) 'ilişmek' (DLT)
< AT. ****īl-*** < ****ī-***

ET. **il-** = **tart-** (eş anlamlı): **ilip tardıp** 'iliştirip çekerek'
OT.: ***il-, ilet-, ilt-, ilin-, iliş-, iltgüçi***

TT. : İL-(ETİ/ETİCİ/ETİLİŞ/ ETİL-/ETİLME/ETİM/ETİŞ/ ETİŞ-/ETKEN/ ETKENLİK/ ETKİ/ETME/ET-/GEÇ/GEÇLİ/Gİ/ GİLEME/ GİLE-/ GİLENDİRİŞ/GİLENDİR-/ GİLENDİRME/ GİLENİŞ/ GİLEN-/GİLENME/GİLİ/GİLİLİK/GİSİZ/GİSİZLİK)
~ īl- 'ilmek, iliştirmek, bağlamak' (Trkm., Hlç., Yak.)
yelmek 'ilmek' (SUyg.)
< ** ilmäk*

ilan, bk. **yılan**
An.ağl. : ***ilan, ilon*** (*DS.VII*, 2517)

NOT : Anadolu ağızlarında ve Azerî Türkçesinde **y-**'siz biçimler pek çoktur:

Anadolu	Azerî
igid	***igid*** ~ ***iyid*** = yiğit
il	***il*** = yıl
ilan, ilon	***ilan*** = yılan
ıldırım	***ildırım*** = yıldırım
ılkı, ilgı, ırhı	***ilhı*** =yılkı
it-	***it-*** = yit-
.....vb.	

ilancığ (hlk.) 'Kanserli yara'

< ***(y)ılan+cık***

An.ağl. : ***ilancık, ilancıh,*** (*DS. VII*, 2517)

Bk.**yılancık**

ilandili (hlk.) 'Damarlı ve ince yaprakları olan pis kokulu bir ot'

< ***(y)ılan+dil+i***

An.ağl. : ***ilandili, ilan sarımsağı*** (*DS.VII,* 2517)

ilçe 'Kaza'

< ***il+çe***

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***il-çe*** sözcüğü yoktur.

ile 'Bağlaç'

< ET. ***bile*** ~ ***birle***

< ****bir ile*** ;

OT. ***bile*** ~ ***birle*** (DLT)

Veya: < ***il-e*** 'ilgili olarak'

~ Ker. ***+nan*** ~ ***+nen***: *nenemnen* (< nene+m ile+n); *babamnan* (< baba+m ile+n)

An.ağl.: ***il'an, il'á'ń, ilen, -la/ -l'á/-le/-lan/l'áń/-len/-nen*** (*RİA*)

~ ilä (Az., Bşk., Özb., TatK.)
bile(n) (Trkm.)
bilän (Uyg., TatK., Özb.)
minän (Bşk.)
menen (Kırg.)

B(>m)İ(>e)L(>n)E(>ä)+*N*

-men/-pen (Kzk.)

ilen, inen, ınan (hlk.) 'İle bağlacı'

ilen-['Beddua etmek'

= ET., OT. ***ilen-*** (DLT., KB) 'ayıplamak, tekdir etmek'

TT.: İLEN-(Ç/İŞ/ME)

ilenç 'İlenmek amacıyla söylenen söz'

= OT. ***ilenç*** 'ayıplama, tekdir, çıkışma' (DLT,KB)

< ***ilen-ç***

ileri 'Her hangi birşeye göre daha ötede olan yer; gelecek, sonra; önceki, evvelki'

= ET., OT. ***ilgerü***

< ****il+gerü***

Krş. ET. **ilkisiz** 'öncesiz'

< ***il+k+i+siz***

TT. : İLERİ+ (Cİ/ CİLİK/ DE/ LEK [<*ileri+lek*]/LEME [< *ileri+leme*])

~ iléri (Ker.)
iréli (Bast.) (*KrTS* 205)
iräli (Az.) (*KTLS*)
ileri (Trkm.)
ilgeri (Kzk., Kırg.)
ilgirigä (Uyg.)

İL+[G]E(>é, i)Rİ+*GÄ*
İRELİ [< ileri] (-l-r->-r-l- göçüşmesi)

= *ålğa* (Bşk., Kzk., Kırg., Uyg.)
ålğa (Özb.)
åld(i) (Özb.)
aldiğa (Uyg.)
öŋe (Trkm.)

ilerici 'İlerlemeden yana olan'

< ****il+eri+ci***

TT.: İLERİCİ+(LİK)

~ ilgeriçi (Kırg.)

ilerle-['Bulunduğu yerden daha ileriye gitmek'

< ****il+eri+le-***

TT. : İLERLE-(K/ME//TME/ T-/YİCİ/YİŞ)

~ ilerle- (Trkm.)
ilgerile- (Kzk., Kırg.)
ilgärilä- (Özb.)
ilgäri ket- (Özb.)
ilgirili- (Uyg.)
irälilä- (Az.)

İL[G]E(>ä,i)R[İ]+LE-
İLERİ [>İRELİ]
[-l-r- > -r-l- göçüşmesi]

ilerlek 'İlerlemiş, ileriye varmış'

< ***il-gärü+räk***

~ Çağ. ***ilgäriräk, ilgärräk***

ilet-['Götürmek, ulaştırmak'

= ET. (Uyg.) ***elit-, elt-*** (*İKPÖ* 145) ~ ***élit-*** 'getirmek, iletmek' [< ***él-*** 'yaklaşmak, iletmek'] (*EUTS*, 71)

~ ***ilt-*** 'sevketmek, iletmek' (*EUTS*, 94: ***iltäçi*** 'sevk edici', ***iltür-*** 'göndermek, iletmek)

~ OT. ***ilet-*** 'iletmek, ileri götürme' (DLT) < ***ilät-ür*** (geç biçim) < ****ilä-t***

KB 'de: ***il-, ilet-, ilt-, ilin-, iliş-, iltgüçi.***

< * ***īl-ä-t-***

= Moğ. ***ilä-*** 'göndermek'

TT. : İLET-(İ/İM/İŞ/İŞİM/İŞ-/KEN/KENLİK)

Hamilton (*İKPÖ* 145) : < * **il** 'ön, önce' + **-i-** (ya da **-ä-**) 'isimden fiil eki' = ***ili-/ilä-** 'ilerlemek' + **-t-** 'ettirgenlik eki' = **ilit-/ ilät-/ ilt-** 'ilerletmek'

KT. **lt-** / **ilt-**, Mani yazısında **'YLT-/ 'LYT-**, Brahmi **elt-/ ält-**; CC. **elt-**

ilgeç 'Edat'

< ***īl-ge-ç***

TT. : İLGEÇ+(Lİ)

ilgi 'Alâka'

< ***īl-gi***

< OT. ***il-*** 'ilişmek'

TT. : İLGİ+(Lİ/LİLİK/SİZ/SİZ-LİK)

~ ilişki (Kırg.)

īltäşik (Trkm.)

ilgile-['Teyellemek'

< ***īl-gi+le-***

TT. : İLGİLE-(ME/NDİRİŞ/N-DİRME/NDİR-/NİŞ)

ilginç 'İlgi duyulan, enteresan'

< ? ***il-ik+i-n-ç***

[**NOT** :< ***il-gi+nç*** *biçimi yanlıştır*]

TT. : İLGİNÇ+(LEŞ-/LİK)

ilhan < ***ilh,ān*** 'Bir hanlığın başında bulunan hükümdar'

< * ***il(ig)+ ḳan***

[*ḳān* < *kaan* < *ḳaġan*]

Doerfer (*TMEN II*, 653) : < **il kagan**.

ilik[1] 'İlik, düğme'

< AT. ****īl-*** 'bağlamak, takmak'

+-gük

Muk. ***ilgük, ilük***

TT.: İLİK+(LEME/L/LENME/LEN-/Lİ/SİZ)

~ ilgäk (Az., Özb., Yuyg.)

ilgek (Kzk., Nog.)

ilgik (Kum.,Krç.-Blk.)

ilmäk (Bşk.,TatK.)

ilik (Trkm.) < * *īlgük*

yĭlĭ 'ilik, düğüm' (Çuv.)

<< * *yilgük* < ****īl-gük***

İL-*GE(>ä, i)K*

İL-*MEK*

İL-*İK*

= *izmä* (Uyg.)

büçü teşigi (Kırg.)

Eren (*TDES*, 189): YOK

ilik[2] 'Kemikdeki ilik'

= ET.(Uyg.) ***yilik*** (*EUTS*, 296); OT. ***ilik*** ~ ***yilik***

< * ***il-(i)k***

~ MA. ***yilik*** (182-3)

TT.: İLİK+Lİ//SİZ)

~ cilik (Alt., Kırg., KKlp.; TatK.)

cilik mayı (TatK.)

culuk (Alt.) (*ATS* 63)

aşık yilik 'aşık mafsalı üstü' (Kç-Ml.)

yilik (Bşk., Trkm.)

yilik mayı (Bşk.)

ilik (Az., Özb., Uyg.)

Y(>c)İ(>u)LİK(>u)K

~ Moğ. (Schmidt) ***ciluġa*** 'Mark' (Räsänen, *V* 203)

Eren (*TDES*, 189): YOK

ilikli 'İliği olan'

< OT. ***yiliklig*** (DLT)

ilin-['İlinti kurmak'

< OT. ***ili-*** 'tutulmak, yakalanmak' ~ ***ılın-*** (DLT)

< * ***īl-(i)n-***

TT.: İLİN-(Tİ/TİLE-/TİLİ)

ilinti 'İlişmek, asılmak; bağlanmak; tutulmak; yakalanmak; iliş-

kili olmak'

< ***īl-(i)n-ti***

TT.: İLİNTİ+(LE-/Lİ)

iliş-['1. Hafifçe dokunmak, takılmak; 3.dokunmak ; bir şeyin kenarına oturmak; 4. karışmak; 5. değinmek ; 6. şaka etmek'

= ET. ***ilin-*** ~ ***(é)lin-*** (*EUTS*, 93)

OT. ***iliş-*** 'birbirine ilişmek' (DLT)

< ****īl-(i)ş-***

TT.: İLİŞ- (Kİ/KİN/KİSİZ/ME/TİRİLME/TİRİL-/TİR-/TİRME)

~ iliş- (Az.)

īliş- (Trkm.)

ilin- (Kzk., Uyg.)

ileğ- (TatK.)

İ:L-(İ/E)Ş(/N/Ğ)-

ilk 'Birinci, ilk'

= OT. ***ilk*** (DLT)

< ***il*** 'ön taraf, doğu'+***k***

TT. : İLK+(İN/TEN)

An.ağl.: ***ikden; ilkinden*** 'önce, ilk önce' (*RİA*)

~ ilk (Az., Özb.)

ilki (Kzk.)

ilkinci (Trkm.)

İL+*K/+Kİ/+İNCİ*

= *birinçi* (TatK.)

birinsi (Bşk.)

ilkbahar 'İlkyaz'

< ***ilk***+Fars.***bahār***

= *yaz* (Az.)

yāz (Trkm.)

yaz, başı (Bşk.)

yaz başı (TatK.)

erte caz (Kırg.)

ätiyaz (Uyg.)

ilke 'Prensip'

< ***il+k+e***

TT. : İLKE+(LEŞME/LEŞ-)

ilkel 'İptidai'

< ***il+k+(e)l***

[+***(e)l*** eki Fransızcadır: *+al/+el, +sal/+sel, +l*. Bu ek, yanlış olarak Türkçe ad ve fiil köklerine getirilmektedir: *para+sal, gör-sel, san-al, yapı+sal,sanat+sal ...*]

TT.:İLKEL+(CE/CİLER/CİLİK/LEŞME/LEŞ-/LİK)

ilki 'Öncesi, önce geleni'

< ***ilk+ki***

< ****il*** 'ön taraf, doğu' +***k*** 'birinci, ilk' +***ki*** [ek yığılması]

ilkin 'İlkin, evvelâ'

< ***ilk+(i)n***

< ****il+k+(i)n***

~ ilkin (Az.)

ilki (Trkm.)

Ş. Tekin (*İK*, 237): ****ilk iyin > ilkin*** 'ön tarafı takiben' > ilkin, birinci olarak'

ilkün (hlk.) 'Halk, millet'

< ET. ***el kün***

An.ağl.: ***elegüne karşı*** (Uşak)

ilmek (~ **ilmik**) 'Eğreti düğüm, ilmik; ilmek, düğme''

< ***īl-mäk***

TT.: İLMİK+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/Lİ/SİZ)

~ imleg, imlig, imlek (Ker.) (*KrTS* 200)

ilmäk (Az., Bşk., YUyg.)

ilmek 'çengel, kanca' (Kzk., Kırg.)

ilmåk (Özb.)

ilbek 'çengel, olta iğnesi' (Tuv.)

yelmek (SUyg.)

yĭlmak (Çuv.) < **yilmäk*

< **īlmäk*

[*Y*]İ(>e, ĭ)L-*M(>b)E(>ä, a, å)K*

İM-*LE*(>i)*K*(>g)

(-lm->-ml- göçüşmesi)

= *tüyün* (Kırg.)

tuzak (kzk.)

tokan (Bşk.)

küz, (Bşk.)

küz (TatK.)

ilon, bk. **yılan**

im '1) İşaret; 2) alâmet'

= ET., OT. ***im*** 'parola' (DLT)

OT.(DLT): ***imlel-, imle-, imleş-, imlet-***; MA. ***im*** 'işaret' (47-6), ***imle-***

Eren (*TDES* 189): YOK

imdi 'Şimdi'

= OT. ***imdi*** (DLT) ~ ***emdi***.

imece 'Genellikle köylerde yardımlaşma ile yapılan iş'

< ***emekce*** [> ***emece*** > ***émece*** > ***imece***]

An.ağl.: ***imece, imeci, imerci*** (*DS.VII*, 2535) ; ***imeci oku-*** 'iş için halkı imeceye çağırmak'

İME[*R*]CE(> i)

~ imä:cilik (Az.)
ömä (Bşk., TatK.)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***imece*** sözcüğü yoktur.

Tietze, 'Eine weiteregriechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch', *Németh Armağanı,* Anrara, 1958, s. 255-333: ***imece*** (< *imeci*) < R ***ημίτεα*** (ç.) 'Hälftän'

Eren ('***İmece***', *TD* 29, 1974, s. 545-549: Tietze'nin görüşüne katılmaz. Ona göre: **imece** (< **imeci**) < Türk diyalektleri: **üme** 'yardım' sözünün bir türevidir. (***üme+ci***)

D. E. Eremev, *Êtnogenez turok proisxoždenie i osnovnye êtapy êtničeskoj istorii*, Moska, 1971: Tietze'nin Rumca etimolojisini benimser.

NOT: Yardımlaşma bir Türk geleneği olup, ***emek*** (< *emgek*) ortaya konularak yapılır. Sözcüğün anlamının Türk töresine uygunluğu açıkça ortadadır.***imece*** geleneği halâ Anadolu'un hemen hemen her yöresinde yaşatılmaktadır. Eğer Yunanlılarda bu gelenek sürdürülüyorsa bile, bunun kaynağı Türkçedir.

imek 'Ek fiil'

< ET. ***ermek ~ érmek***

imge 'Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hulya'

< ***im+ge*** [*Uydurmadır.*]

TT.: İMGE+(Cİ/LEM/LEME/LE-/LEN-/Lİ/SEL)

imik 'Boğaz, gırtlak'

< ***ümgük*** 'çocukların tepesinde bulunan yumuşak yer' (DLT); El-İdr. ***yimük***

An. ağl. : ***ümük***

~ yümök (Bar.)
çövek (Soy.)

[*Y*+/*Ç*+] Ü(>ö)M(>v)[*G*]Ü(>ö)K

imir 'Soy adı'

= OT. ***imir*** (~ ***emir*** ~ ***ingir***) 'aydınlıkla karanlığın birbirine karışması' (DLT)

imren 'Soy adı; gıpta'

= OT. ***imren*** 'yurttaşlardan toplanan her yığnak' (DLT)

TT.: İMREN+(CE)

imren-['Özenmek, beğenmek; gıpta etmek'

< ET. (KT., Uyg.) ***amran-*** 'sevmek'

TT. : İMREN-(DİR-/DİRME/İL-/İŞ/ME/Tİ)

Nişanyan (*SS* 197) : **imren[mek** 'özenmek, beğenmek' (XIV) = ?

in 'Mağara, in'

= ET., OT. ***īn ~ yīn ~yin*** 'yırtıcı hayvan ini' (DLT); ***īn*** 'in, ev' (KB)

< * ***īn*** < AT. ****hīn***

~ in (Kzk., Özb., Uyg.)
īn (Yak.)
iyin (Kırg.) < **iyn* < * *īn*
hīn (Trkm.)
hī'n (Hlç.)
hin (Az.)
ön (TatK.)
öŋ (Bşk.)
yĭnĭ (Çuv.) < **yin* < * *īn*
= AT. ****hīn***

[*H*+]Ī(>i, ī)N < *īn
[*Y*+]ĬNĬ < *īn
İYİN < *īn
İ(>ö)N(>ŋ) < *īn
İ[*Yİ*]N < *īn

= *uyuk* (Kırg.)
süren (TatK.)
yuva (Az.)

in-['Alçalmak, aşağı inmek'

< ET.(KT., Uyg.) ***én- ;en-/in-***
DLT. ***īn-*** ; CC. ***en-***

<****ēn-*** (T. Tekin, *Mak. II,* 612 ; Hamilton : *İKPÖ,* 145)

OT.(KB) : ***indür-, iniş***.

= ***ılmak*** (DLT), ***ılsamak*** 'inmek istemek' < AT. ****īl-***

'inmek, alçalmak' [Krş. Kzk., Kırg. ***ıldıy*** çukur, vadi, alçak arazi'; DLT. ***ıl-, ın-*** {/n/,/l/den değişmiştir.} bk. T. Tekin, *Mak.I*, 318.]
~ īn- (Trkm.)
īen-der- (Hlç.)
en- (Az., Ker.)
henmağ (Han.) (*KrTS*) [h+ ikincildir.]
yīlīm 'su altında kalan alçak arazi,vadi' (Çuv.)
=AT. * ***īl-***

Ayrıca krş. Çuv. ***anıś*** 'batı, günbatısı' < ****anıç*** < *an-* 'inmek' < ****än-*** (*Mak.II*, 612)

[*H*+/*Y*+]İ(>e, īe)N[< L]-

= *tüş-* (Kırg., Özb.)
tüs- (Kzk.)
töş- (Bşk., TatK.)
düş- (Az., Trkm.)
çüş- (Uyg.)

T(>d, ç)Ü(>ö)Ş-

kon- (Kzk.)

inal 'Kişi adı'
< OT. ***īnal*** 'Anası hatun (kökten), babası ortalık adamı bütün gençlere verilen ungun' (DLT); Uyg. ****īna-*** 'emanet etmek, güvenmek' + **-l** 'fiilden isim yapan ek'

Ş.Tekin (*İK*, 29): **inal** '(unvan olarak) kendisine inanılan, mutemet kişi' < ****ina-***
M. Erdal (601): < ***yınan-*** ~ ***ınan-*** < ****īnan-***
Doerfer (*TMEN IV*, Nr. 1900): ***inäl, yinäl*** 'veliaht, veliaht prens' < ***īnal***

Bk. T.Tekin, *Mak.I*, 312, Nr. 5.
Az. ***Eynallu*** (boy adı)< ****iynallu*** < ****īnal***+ Türk. vb ***inan-*** < ****īnan-*** (*Mak.I*, 312)

inan 'İnanmak işi; iman itikat'
= ET. (Uyg.) ***yınan-~ınan-*** 'inanmak' (Erdal, *OTWF*, 601)
< ***īna-n***

Krş. ET. (Ork./Kül Tegin B 2)

inänçu (ünvan)
< **** īnançu, inäl*** 'veliaht,veliaht prens' (*Mak.I*, 312)

TT.: İNAN+(CA)
An.ağl.:***inanca, inanç*** (*DS.VII*, 2537)
~ inam 'inanç, inanma' (Az./ *AHYÖ*, 510)

Tü.> **Kürt.** *inanca* 'inanç' (*DAO*, 240); **Zaza.** *inana* 'kendisine inanılıp güvenilen' (*ZTS*, 165); *inane* 'inanılır'; *inan bere kerdış* 'birisine inanmak'; *inaney xwı ...kerdış* 'güvenmek, inanmak';*inan kerdış* 'inanmak, güvenmek' (*ZTS*, 166)

inan-['Bir şeyi doğru olarak benimsemek'
= OT. ***ınan-*** (DLT)
< ****ına-n-*** (dönüşlülük)
TT.: İNAN-(CA/CILIK/Ç/ÇLI/ÇSIZ/ÇSIZLIK/DIRICI/DIRICILIK/DIRILMA/DIRIL-/DIRMA/DIR-/ILMA/IL-/ILMAZ/IRLIK/IŞ/LI/MA/MAZLIK/SIZ/SIZLIK)

Tü. > **Zaza.** *inana* 'inanılır, güvenilir kadın'; *inane* 'inanılır, kendisine güvenilir'; *inan be kerdış* 'birisine inanmak'; *inaney xwı ...kerdış* 'güvenmek, inanmak'; *inan kerdış* 'inanmak' (*ZTS*, 165-166)

~ inan- (Az., Bşk., TatK.)
inän- (Uyg.)
inån- (Özb.)
ınan- (Kırg.,Trkm.)
nan- (kzk.)

{İ[<I]}NA(>ä, å)-N-

ışan- (Bşk., TatK.)
işån- (Özb.)
işen- (Kırg.)
işän- (Uyg.)
sen- (Kzk.)

inanç 'Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma'
= OT. ****ınanç*** 'güvenilen,

inanılan' (DLT)

< ***ına-nç**

TT.: İNANÇ+(LI/SIZ/SIZLIK)

~ inanc (Az.)
inanıç (TatK.)
inanıs (Bşk.)
ınanç (Trkm.)
ınanü (Kırg.)

İ(<I)NA-N[*I*]Ç(>c, s)

nanım (Kzk.)
işânç (Özb.)
işänç (Uyg.)
işenim (Kırg.)
ışanıç (TatK.)
ışanıs (Bşk.)

Doerfer (*TMEN* no.669): < ***ına-** + **-°nç/ -°nçu**

ince 'İnce; **kalın** karşıtı'

= ET. ***yinçgä, yinçkä*** (*EUTS*, 297) ~ ***inçgä***

~ OT. ***yinçge ~ yınçge*** (DLT)

MA. ***yinçge*** (73-1)

< ***yi:nçge*** (T. Tekin)

TT.:İNCE+(CİK/CİKTEN/DEN/LİK/LİŞ/LME/LTİCİ/LTİŞ/LTME/LT-)

Tü. > **Kürt.** *ince* (*DAO*,241)

~ i:nçe (Trkm.)
incikä (Uyg.)
ingiçkä (Özb.)
içke (Kırg.)
çiçke (Alt.) (*ATS* 75)
jiŋişke (Kzk.)
niçke (Kırg., TatK.)

[*Y*+>*N*+/+*Ç*+/*j*+]İ:[*N*]ÇKE

(*y*+) **İ**{nç}ge (MA)
(ç+/n+) **İ**{ ç}ke (Alt.)
(j+) **İ** {ŋiş}ke (Kzk.)
İ{ ç}ke (Kırg.)
İ{nc }e (TT)
İ{nci}ke (Uyg.)
İ{ngiç}ke

= *cuka* (Aly.) (*ATS*, 65)
juka (Kzk.)
cuka (Kırg.)
çogaçaç (Kumd.)
yüka (Trkm.)
yuka (TatK.)
yupka (Uyg.)
yüpka (Özb.)
yoka (Bşk.)

Y(>c, ç, j)U(>ü, o)[*P*]K(>g)A

Eren (*TDES*, 190): YOK

incele-['Tetkik etmek'

< ***ince-le-*** < ***yīnçge***

TT.: İNCELE-(ME/MECİ/N-İŞ/NME/N-/TİŞ/TME/T-/YİCİ)

inci 'İnci'

< ET. ***y(ä)nçü***, ***y(i)nçü*** (KT) (*ETY.I*, s.24 ve 138) ; Uyg. ***yençü*** (*İKPÖ*, 233) ; *ünçü (EUTS, 272)* ~ *yinçü* (s. 297)

~ OT. ***cincü ~ yincü ~ yinçü***

~ ***yünçü*** (DLT) [< *Çin. *çençu ; zhen zhu* M *cjin-cjou 'gerçek inci' (Hamilton, *İKPÖ*, 233)]

= Moğ. (*KWb*. 208) ***ince ~ inci*** 'Mifgift'

NOT : Bu görüş, Çinceden Türkçeye ödünç olarak geçtiği belirtilen ***bakşı, bi*** 'bıçak', ***biti-, çan, çanak, denk, sın-*** 'kırmak', ***sin*** 'mezar', ***toyın*** 'rahip' sözcüklerinde olduğu gibi, '*öyle olduğu sasanılıyor; ...gelmiş olmalıdır; ... geldiği kabul ediliyor*'da görüldüğü üzere faraziyeden başka bir şey değildir.

~inci (Az., Trkm., Blk., TatK.)
incu (Kırg., Özb.)
inçu (Özb., Uyg.)
injüv (Kzk.)
ınyı (Bşk.)
hünci (Trkm.)
hinci (KKlp.)
yinci (TatK.)
cinçi (Kırg.)
çiŋçi (Kumd.)
çinçi (Tuva)

[*Y*+>*C*+/*Ç*+/*H*+]İN(>ŋ)C(>ç,j,y)İ(>u,ü)

Tü. **inci** > **Mac.** *gyöny* (Ligeti: *TörK*, 234-235); **Rus.** *jémčug* (Dmit-

riev: *Stroj* 558) [<? *yencuk*]; Ligeti (*Mny* 42:11):**Rus.** *jémčug* < *jemč+ug* "ek"; Róna-Tas (*ChuvSt* 152): **Rus.** *jémčug* < Çuv. (< Tat.) *yĕnçek.*

Altay diyalektleri: *şemçik* < Rus. *jémčug.*

Tü.> Balkan dilleri. (Eren, *TDES* 190-191); **Kürt.** *inci* (*DAO*, 241); **Zaza.** *inci* (*ZTS*, 166)

Nişanyan (*SS*, 198) : **inci** = *yinçü* inci (VIII) < Çin. *çü* inci.

**Yin* hecesi de muhtemelen Çince olmakla birlikte anlamı açık değildir.

T. Tekin, *Mak.II*, 521: < Çin. *chen-chu, zhenzhu* (chên-chu)

+inci, bk. **+I4ncI4**

inci-[(hlk.) 'İncinmek'

< OT. ***yunçu-***

Bk. **incin-**

An.ağl.: ***incik, incinik***

~ inci- (Az.) (*AHYÖ*, 510)

incicik (hlk.) 'Kırk günlük çocukların yüzünde görülen sivilceler' (Dy.)

< ***inci+cik***

An.ağl.: ***incili sırgı*** (*DS.VII*, 2538)

incik[1] 'Baldır kemiği; bacağın topuğa yakın olan kısmı'

Hou. ***yüncük*** 'kemiğin ön kısmı' < **yincük* < **īnçük*

< * ***īnçük***

Nişanyan (*SS*, 198): **incik** < ? **ET.** *in* yokuş aşağı, iniş → İN-

YANLIŞTIR.

~ īncik 'baldır kemiği'(Trkm.)

incik[2] (hlk.) 'Ağrı, sızı, acı' (*DS.VII*, 2538)

< ***inci-k***

An.ağl.: ***incik, incinik*** (*DAO*, 241)

incik boncuk 'Değersiz ufak tefek süs eşyası'

< ***cıncık boncuk***

incin-['Çarpma, sıkışma, burkulma gibi etkenlerle vücudun bir yeri ağrı verir duruma gelmek'

< OT. ***yunçı-*** 'kötüleşmek, yoksullaşmak; ısırmak' (DLT)

~ ***yençimek, yençmek***

= ***tençmek.***

TT.: İNCİN-(ME)

~ inci- 'ağrımak' (Ker.)

incin 'ağrımak; kırılmak' (Ker.)

inciğ ~ incik 'ağrı, sızı' (Ker.) (*KrTS* 206)

inci- (Az.) (*AHYÖ*, 510)

ınca- (Trkm.) (*KTLS*)

İ(>ı)NCİ(>a)-[*N*-]

incit-['İncitmesine yol açmak'

< OT. ***yunçıt- ~ yunçut-***

~ ***yünçit- ~ yünçüt-*** (DLT)

TT.: İNCİT-(İCİ/İLME/İL-/İŞ/ME)

~ incitmeğ (Ker.) (*KTS* 206)

-inç, bk. **-nç**

indi 'artık' (Zaza)

< Tü. ***imdi~ emdi*** 'şimdi' (DLT)

indir-['1.Yüksekten veya yukarıdan aşağıya inmesini sağlamak; 2. azaltmak, düşürmek'

< ***indür- < éndür- < é:n-dür-***

TT.: İNDİR-(GEME/GE-/GEN/GENİŞ/GENLİK/GENME/GEN-/GEYİCİ/İLME/İL-/İM/İMLİ/İŞ/ME/TME/T-)

~ endirmä (Az.)

inek 'İnek'

= ET. (Uyg.) ***iŋäk*** 'YNK'K (*İKPÖ*, 149) ; ***ingäk ~ inkäk*** (*EUTS*, 95)

~ OT. ***iŋek/ingäk*** (DLT, KB)

MA. ***ingen*** 'dişi deve'

< ***iŋ ~ ıŋ*** 'dişilik' +***(e)k***

Krş. OT. **ingek** 'kaplumbağanın dişisi'; ***ingen ~ ıngan*** 'dişi deve'

TT.: İNEK+(Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-/LİK)

~ inek (Alt., Kırg.)

inäk (Az., Uyg.)

iynek (Alt.)

ınax (Yak.)

anax (Yak.)

ĕnɛ (Çuv.) (> Mac. *ünő*. Ligeti: *TörK* 79, 280)

İ(>a)[*Y*]NE(>ä, a)K(>h)

= *uy* (Kırg.)
sığır (Tarkm.)
sıyır (Bşk., TatK.)
siyir (Uyg.)
siğir (Özb.)
hıyır (Bşk.)

S(>h)I(>i)Ğ(>y)I(>i)R

~ Moğ. (Poppe 141) ***üniye(n)*** 'Kuh', Halha. ***ünē***; Bry. ***ńēŋ*** (> Mançu. *uńen*)

İ	{*ng [ŋ]* }	**ek**	(OT)
İ	{*n* }	**ek**	(Trkm.Blk.Kırg. Alt.Tar.Şor.Tuv.)
İ	{*(y) n* }	**ek**	(Alt.Gün. Kırg.)
E	{ *n* }	**ek**	(Suyg.)
I	{ *n* }	**ax**	(Yak.)
É	{ *n* }	**e**	(Çuv.)

Eren (*TDES,* 191): < ?
Clauson: ***in + -gek / -gen**
Hegaard (*Menges Arm* 2:94): **in-gek**
Räsänen (*V* 171): **< in-gek**
W. Radlof: **ingän** (?) okudu; H.N.Orkun: **in?ğin** okudu; Malov: **ingän** okudu. Klyaştorny ve Mori bu okuyuşu doğru kabulş ett.(*Mak.II,*541)
Vladimirtsov (*SrGr* 175): Tü. **iŋek** = Moğ. **üniye.**
Ramstedt (*Lautlehre* 114): Tü. **inek** = Moğ. **üniye ~ ünige.**
Poppe (*Lautlehre* 141): **inek = üniyen** (< ***ünigen**).
Ligeti (*TörK* 79): **inek = üniyen** (< ***ünigen**)

inekle-['(argo) Çok çalışmak'
< OT. ***emge-*** 'emek çekmek, zahmet çekmek' + ***-k*** 'emek, zahmet'+***le-*** 'emek çekmek'
OT.: ***emgek, emgeklen-,emge-, emgen-, emgeş-, emget-.***

ini 'Kayınbirader'
= OT. ***ini*** (DLT)

inik 'İnmiş, indirilmiş'
< in-(i)k

inil-['İnmek işi yapılmak'
= OT. ***inil-*** (DLT)
< in-(i)l-

inile-['İnlemek'
< iŋile-
[< ***iŋ(i)*** 'yansıma'+***le-***]
TT. : İNİLE-(ME)

inilde-['İnlemek'
< ET. ***iŋilde-***[< *iŋ(i)* 'yansıma' *le-de-*]
TT. : İNİLDE-(ME/T-/TME/ YİŞ)

iniş '1. İnmek işi ya da biçimi; 2. yokuş karşıtı'
< GT. ***eniş*** (< ***ēn-***)
TT.: İNİŞ+(Lİ)

inle-['Acı, üzüntü belirten sesler çıkarmak'
TT.: İNLE-(ME/T-/ME/YİŞ)
= ET. ***iŋile-, iŋilde-*** (TTT III, 2984-2985) ; OT. ***ıngra-*** (DLT)
< * iŋ(i) 'yansıma'+***le-***
~ MA. ***ingre-*** (40-2)
TT. : İNLE-(ME/TME/T-/YİŞ)
~ inlä- (Az.)
iŋlä- (Trkm.)
iŋri- (Uyg.)
ıŋkılda- (Kzk.)
ıŋırsu- (Kzk.)
ıŋğıraş- (Bşk.)

I(/İ)Ŋ(>n)+*LÄ-*
+*ĞIR-AŞ-*
+*IR-SU-*
+*KIL-DA-*
+*Rİ-*

Eren (*TDES* 192) : YOK

inme '1. İnmek işi ; 2. felç'
< ***in-me***
TT. : İNME+(Lİ)

inne, bk. **iğne**

ip 'İp'
= ET. (Uyg.) ***yıp*** (***yip*** ?) (*İKPÖ* ; *EUTS*, 297)
~ OT. ***yıp*** (DLT) [< ****δip***]
OT.(DLT): YIP+(LA- '*ip üzerinde oynamak, cambazlık etmek* ', ' *iple kıl aldırmak*'/ LAŞ- '*iple birbirinden kıl yoluşmak*'/LAT- '*ipletmek*'; KB. ***yip***
< yıp
TT.: İP+(LE-/LİCİK/LİK/LİKÇİ/ LİKÇİLİK/ LİKLENME LİKLEN-/ Sİ/ SİLER/ SİZ)

(y) I P (DLT.,KB.,MA.)
(y) İ P (Tat.Alt.Nog.Tel. Bşk. Uyg.)
(c) İ P (Kırg., Alt.)
(ç) İ P (Şor., Sag.)
(j) İ P (Kzk. Uyg.)
(ś) İ P (Çuv.)
İ P (TT., Özb.)
(y) Ü P (Trkm.)
(c) Ö P (Alt.)

= *arkan* (Bşk., Kırg.,TatK.)
ärkån (Özb.)

ipek 'İpek'

< ? ***yıp*** **[<*δip]**
+ {+*Ak*} 'ince ip'

DLT'te ***ipek, yıpek*** biçimleri yok.

Taf. (Bor. 154) ***yipäk***
Tarj. (Hou. 104) ***yipäk***
CC. ***ipäk, yibek*** (***ypak, jibek***)
[Bk. *Mak.II,* 521]
TT.: İPEK+(Çİ/ÇİLİK/Lİ)

Tü. > **Zaza.** *ipeg* (*ZTS*, 166); **Kürt.** *ipek* (*DAO*, 241: ***wı içılıki ipeke*** 'bu gömlek ipektir'

(y) İ **B** } e(/ä)k (Nog., Alt. Bşk.)
(c) İ **B** } ek (Kırg.)
(c) İ **F** } äk (TatK.)
(j) İ **B** } ek (Kzk.)
(j) İ **P** } äk (YUyg.
(ç) İ **B** } ek (Şor., Sag., Hak.)
(y) İ **P** } ek (Kıpç.)
(y) İ **B** } äk (Bşk.)
(y) Ü **P** } ek (Trkm.)
(z) İ **P** } e(/ä)k (Az., Özb., Uyg.)

ipek böceği 'Ördüğü kozalardan ipek elde edilen, dut yaprağı ile beslenen, kanatları pullu böcekler sınıfından bir tür kelebeğin tırtılı'
bk. **ipek** ve **böcek**
~ ipäk kurti (Özb., Uyg.)
yibäk korto (Bşk.)
yüpek gurçuğı (Trkm.)
cibek kurtı (kırg.)
cifäk kortı (TatK.)
jibek kurtı (Kzk.)

[*Y+/C+/J+*]İPE(>ä)K
KU(>o)RTU(>ı,i,o) /
G[<K]UR[*T*=ø]+ÇUĞ+I

= *barabagurdu* (Az.)

iplik 'İplik'

< ***ip*** **(** < ****yıp*** **) +*lik***

TT.: İPLİK için, bk. İP
~ iplik, iplig (Ker.) (*KrTS*, 207)
iplik (Az.)
yüplük (Trkm.)
ip (Özb.)
yip (Bşk., Uyg.)
cip (Kırg., TatK.)
jip (Kzk., Uyg.)

[*Y*+]İ(>ü)P+*Lİ(>ü)K(>g)*

= *sapak* (Trkm.)

Tü. **ip**(+lik) > Mac. *gyeplő* 'dizgin' (Ligeti: *TörK* 244)

Eren (*TDES,* 192): < ?
Clauson (*ED* 870)

irdele-['Tetkik ve mütalâa etmek'
< OT. ****irte-*** 'aramak, bakmak'(DLT)
(< *$\bar{ı}r^2$+*tä-*) CC.
vb. ***izdä-*** (< * *īztä-*)
(*Mak.I*, 129)

irelle-[, bk. **ilerle-**

iri 'İri, büyük'
< ET. ***irig*** 'iri, büyük';OT.(KB)
irig , iriglen- [~ Süm. ***dirig*** (Tuna 5)]
< ****īrig*** (T. Tekin)
[KB'de ***irik*** 'çevik, canlı']
TT.: İRİ+(CE/LEŞME/LEŞ-/LİK)
~ īri (Trkm.)
iri (Az., Bşk., Kzk., Kırg., TatK.
īre (Hlç.)
irri (Ker.)

(*KrTS,* 207)
yirik (Özb.)
jirik (Uyg.)

[*Y*+/*J*+]İR[*R*]İ(>e)[+*K*]

Eren (*TDES,*192): YOK

irin 'İrin, cerehat'
= ET., OT. ***iriŋ*** (DLT) ~ ***yiriŋ***
< AT. ****īriŋ*** [< Uyg. ****yirü-*** ~ ***irü-, iri-*** 'çürümek, bozulmak'; Hak. *irik* 'çürük', *irikte-* 'çürümek']

< * ***eri*** 'schmelzen' (Räsänen, *V* 48)

NOT : OT'de *ir(i)n* ~ *érin* 'dudaklar, ağız' demektir.

TT.: İRİN+(LENME/LEN-/Lİ)
~ irin (Az., Bşk., TatK.
iriŋ (Kzk., Kırg., Trkm., Tuv., Hak.)
īriŋ (Özb./Ürgenç)
yirin (Hlç.)
yiring (Özb.)
jirin (Uyg.), jiriŋle- 'irin toplamak'

[*Y*+/*J*+]İRİŊ(>n)[=ng]

= *ılcır* 'irin' (Alt.) (*ATS* 87)
ülik (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES,* 193): YOK

irk-['1) Birikmek; 2) biriktirmek, toplamak; 3) tiksinmek'
= ET. ***irkle-*** 'bir şeyin üzerine çıkmak' (*EUTS*, 97)
~ OT. ***irk-*** (DLT'te: *irkeş-, irkil-, irkin, irkin-, irkiş-*); KB. ***irik-*** 'toplanmak'
< *irk-*
= Moğ. ***irgä-***
TT.: İRK-(İL-/İNTİ)
An.ağl.: ***irk-*** (Uşak)

irkil-['Ürkerek geri çekilir gibi olmak veya şaşırıp kalmak'
< **ürk-(ü)l-* (DLT)
TT.: İRKİL-(İŞ/ME/TİCİ/İLT-)
~ ürki- (Uyg.)
ürk- (Az., Kzk., Kırg.)
hürk- (Özb.)

[*H*+]ÜRK-İ-

= *sarsıl-* (Az.)
yaltan- (Bşk.)
taypıl- (Bşk.)
şoh,şu- (Uyg.)

irkinti '1) Su birikintisi; 2) ürperme, tiksinti'
DLT: *irkin suw* 'su birikintisi'
< **irk-in-ti.*

irmik 'Sert buğdaydan elde edilen glutence zengin un'
< *ir-m(i)k*
< **yir-* (~ *yır-* ~ *yer-*)
'yarmak, yirmek, çatlatmak' (DLT) + ***-mik***
An.ağl.: ***irinti, irimik, irimük, irmuk, idmik*** (DS.VII, 2551)
~ irsiy (Özb.)
iri un (Az.)
= *yarma* (Az.)
yārma (Trkm.)
yårmä (Özb.)
aşlık (Bşk., TatK.)
talkan (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
töşöm (Bşk.)

Nişanyan (*SS,* 201): **irmik** ~ ?

is 'İs, kandil dumanı'
= OT. ***iş*** (DLT), ***işlen-*** ~ ***ıslan-***
< * *īs* ~ *īş* (T. Tekin)
TT.: İS+(LENME/LEN-/Lİ)
~ īs 'koku' (Trkm.)
īs 'is; duman, kurum' (Yak.) < * *īş*
ıs 'is, duman' (Kzk., Tuv., Alt., Hak.) < * *īş*
īş 'koku'(KarL.)
iyis 'koku' (Kum., Krç.-Blk.) < **ıys* < **īs*
iş (Kırg.)
ış 'duman' (Alt.) (*ATS* 88) = 'tütün'
his 'is, lâmba isi' (Az., Ker.) (< *hīs*) (*KrTS*)
yıs 'koku' (Bar.)
yıŝ 'koku' (Bşk.)
= Moğ. ***isü*** 'is, kurum', Hal. ***is*** ay.
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 318.

[*H*+/*Y*+]Ī(>ı, i)S(>ş, ŝ)

Eren (*TDES,* 193): YOK

ise < ***er-se***

isilik 'Terlemekten veya sıcaktan vücutta meydana gelen küçük pembe kabartılar'

< OT. ***isig*** 'sıcak'

+***lik*** 'sıcaklık' (DLT)

DLT: ***isigle-, isiglen-, isiglik*** *'sevda", **isig yer** 'uzayıp giden bozkır', **isi-, isin-, isirgen-, isiş-**.*

~ isiliğ, isliğ, ísílíğ (Ker.) (*KrTS*)

itī 'sıcak' (Yak.)

islen-['İslenmek'

< ***is+le-n-*** < * ***iş+le-n-***

isot (hlk.) 'Biber

< ***is*** [< ET. *isig* 'sıcak']+***ot***

An.ağl.: ***isat, isot, isdot, isdotu, ishot, issat, issot, istot, isut, izot*** (*DS.VII*, 2557)

İS(>Z)[*S/T/D/H*]O(>a, u)T+*U*

Tü. > **Zaza.** *isot* 'biber' (*ZTS*, 167)

issi 'Sahibi' → krş. **iye**

< ***īsi*** < * ***iye+si*** < * ***iđi+si***

iste-['İstemek'

= ET. ***istä-*** ~ ***iztä-*** 'aramak' (*EUTS*, 99)

~ OT. ***iste-*** 'istemek, arkasına düşmek, aramak' (~ ***irte-***) (DLT)

= **izde-** (XIII) < ***īz+tä-***

KT, Uyg., DLT : ***iste-;***

DLT: ***istet-*** 'aranması için arkasından adam göndertmek'

EAT: ***irde-*** 'araştırmak' // ***izde-, iste-*** 'aramak, araştırmak, izlemek'

< ***īz+ de-t-***

MA,NF, KE, CC, HŞ: **izde-**

TT.:İSTE-(E/NİLME/İL-/N-/NME/R/T-/TME/YİŞ)

~ istä- (Az., Özb.)

iste- (Hak., Tuv.)

isti- (Uyg.)

isle- (Trkm.) < ****i:zle-***

izde- (Kzk., Kırg., Kar.L.)

yirle- 'izlemek' (Çuv.)

< ****i:rle-***

İS(~Z)+T(>l, d)E(>i)-

TS'de 5 ayrı anlamı vardır. *TTS*'nde:

iste- : 1. Aramak, araştırmak,

2. Beklemek, gözetmek, kollamak,

3. Sormak, tahkik etmek

anlamlarındadır. Günay Karaağaç'ın da belirttiği gibi (s.80), Batı Türkçesindeki *„istemek"* anlamına işaret oluşu oldukça yeni devirlere rastlar.

Ayrıca bk. T. Tekin, *Mak.II,* 601

istek 'İstek, arzu, talep'

= OT. ***istek*** (DLT)

< ***iste-k***

TT.: İSTEK+(LENDİRİCİ/LENDİR-/LENDİRME/ Lİ/ SİZ/SİZCE/SİZLİK)

~ istäk (Az., Özb., Uyg.)

isleğ (Trkm.)

= *tiläk* (Bşk., TatK., Uyg.)

tiläv (Bşk.)

istem 'Talep'

< ***iste-m***

TT.: İSTEM+(Lİ/SEME/SİZ/SİZLİK)

istenç 'İrade'

< ***iste-n-ç***

TT.: İSTENÇ+(Çİ/Lİ/SİZSİZLİK)

iş 'İş, görev, vazife'

= ET., OT. ***iş*** ~ ***ış*** (DLT)

< * ***īş***

DLT.: ***işlel-, işiler ~ışlar ~ işler*** *'kadın'*; ***işle-*** ~ ***ışla-, işleş-, işlet-***.

TT.: İŞ+(Çİ/ÇİLİKLEK/LEKLİK/ LEM/ LEMCİ/ LEME/ LEMECİ/LE-/LEMELİ/LENİŞ/LENME/LEN-/LERLİK/ LETİLME/ LETİL-/ LETİŞ/ LETME/LETMECİ/LETMECİLİK/ LET-/ LEV/ LEYİM/ LEYİŞ/Lİ/LİK/SİZ/SİZLİK)

Tü. > **Zaza.** *iş kerdış* 'iş yapmak'; *iş kı* 'iş ki; önemli

olan' (*ZTS*,168); **Kürt.** *iş* (*FKT*, 57; *DAO*,243); *işbaşi* (*DAO*, 243); *işker* 'işçi' [<Tü. *iş*+Fars. *ker*] (*FKT*, 57)

~ i:ş (Trkm.)
iş (Az., Bşk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
i:s (Yak.)
is (Kzk.)
ĭś (Çuv.) < TatK.
= Moğ. ***üyile*** 'iş', Halh. ***üyl***
< ***üßile*** < ***ißile*** (*Mak.I*, 207)

İ:(>i)Ş(>s)

= *yumuş* (Özb.)
yomış (TatK.)
yomoş (Bşk.)
cumuş (Kırg.)
jumıs (Kzk.)

Y(>c, j)U(>o)MU(>ı, o)Ş(>s)

işçi 'İşçi'
= OT. ***ışçı*** (DLT)
< ****īş+çi***
TT.: İŞÇİ+(LİK/GÜDER/GÜZAR [< Fars.])
~ işçi (Az., Özb., TatK., Uyg.)
īşçi (Trkm.)
iş̇si (Bşk.)
iş̇ši (Kzk.)

İ(< İ:)Ş(>s)+Ç(>s, ş)İ

işe- 'İdrar torbasında biriken idrarı dışarı atmak; çiş yapmak'
= ET., OT. ***siđ-*** (DLT)
< OT. ***çişe-*** 'çişemek, çiş etmek' (DLT)
TT.: İŞE- (ME/ŞEN-/T-)

Krş. **çiş** '(çocuk dilinde) sidik' (*TS.I*, 313)

~ işä- (Az.)
siy- (Kzk.,Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
hiy- (Bşk.)

işek (hlk.) 'Sidik' (*DAO*, 243)
< ***işe-k***

işemik (hlk.) 'Sidik' (*YKS*, 52)
< ***işe-mik***

iş güç 'Çalışma'
= OT. ***ış küdük*** (DLT)
(< ****īş küdük***)

NOT: ***küdük*** ~ ***küđük*** sözcüğü yalnız kullanılmaz. '**ış**' ile birlikte gelir.

iş günü 'Yasa ile tesbit edilmiş olan çalışma günü'
< ***iş+gün***[< ET. *kün*]+***ü***

işit-['İşitmek, duymak'
= ET (Uyg.) ***eşid-***, ***eşid-***, ***eşit-*** (*EUTS*, 77) ~ ***işid-***, ***işit-*** (s.99)
~ OT. ***işit-*** ~ ***eşit-*** (DLT)
< ***eşit-***
TT.: İŞİT-(ME/MEMEZLİK/MEZLİK/SEL/TİRME/TİR-)
~ eşit- (Az., Özb., Trkm. Kırg.)
esit- (Kzk.)
iş̇it- (Bşk., TatK., Uyg.)

E(~İ)Ş(>s)İT-

işle-['1. Bir şeye emek vererek onu daha elverişli hale getirmek ; 2. nakışlamak ; 3. etkilemek, nüfuz etmek'
= OT. ***işle-*** ~ ***ışla-*** (DLT)
< ****īş+le-***
TT. : İŞLE-(ME/MECİ/MECİLİK/ MELİ/ NİŞ/ NME/ N-/R-LİK/TİLME/ TİL-/ TİŞ/ TME/ TMECİ/TMECİLİK/T-/TMEN /TMENLİK/V/VCİLİK/VSEL/ VSİZ/YİM/YİŞ)
~ işlä- (Az., Bşk., Özb.,TatK.)
i:şle- (Tark.)
işli- (Uyg.)
iste- (Kzk.)
jumıs iste- (Kzk.)

işlek 'Çok çalışan, canlı, hareketli'
< ****īş+le-k***
~ işläk (Az.)

işlem ***YT*** 'Muamele'
< ***iş+le-m***
TT.: İŞLEM+(Cİ)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***işlem*** sözcüğü yoktur.

işleme '1. İşlemek işi; 2.ince ve süslü işlenmiş ; nakış'

< ***iş+le-me***
~ işläme (Az.)
= *(sigilgän) bizäk* (Bşk.)
(çigilgän) bizäk (TatK.)

işlev ***YT*** 'Görev, fonksiyon'
< ***iş+le-v*** [*Kıpçak grubu Türk dillerinde fiilden ad yapım eki olup TT'nde de kullanılmaktadır.*]
TT.: İŞLEV+(CİLİK/SEL/SİZ/SİZLİK)
~ işläv (Bşk., TatK.)

NOT : Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg. Türkçelerinde yok.

işli 'Üzeri nakışlı'
< ***īş+li***

işlik (hlk.) 'Gömlek'
< ***īş+lik***

Tü. > **Zaza.** *işlıg* (*ZTS*, 168)

işte (zf.) 'Gösterirken veya bir şeye işaret ederken söylenir'
< ET., OT. ***uş*** 'şimdi, işte, gibi' (DLT)
= *bu, budur; o, odur* (Az.)
bına, una, oloday (Bşk.)
mine (Kzk.)
minä (TatK.)
mına (Kırg.)
mana (Uyg.)
mänä (Özb.)
änä (TatK.)

işteş 'Fiilde ortak olan: Türkçede bu çatı -(I4)-ş- ekiyle kurulur'
TT.: İŞTEŞ+(LİK)

iş veren 'İşçileri ücretle çalıştıran gerçek veya tüzel kişi'
bk. **iş** ve **ver-***(e)n*
~ işverän (Az.)
iş bärgüçi (Uyg.)
iş berüvçi (Özb.)
iş berūçi (Kırg.)
īş berici (Trkm.)
iş birivsi (Bşk.)
iş birüçi (birgän) (TatK.)

it 'İt, köpek'
= ET, OT. (DLT) ***it*** ~ ***ıt***
< * ***īt***
~ it (Az.Trkm.TatK.Blk.Kzk. Kırg.Özb.Tar.Alt.Tel.Şor.Kuğ. Sag.Tuva.)
iyt (-y- türemedir) (Nog.)
işt (Türkî.SUyg.Sal.)
eşt (-ş- türemedir) (SUyg.)
ıt (Yak.)
yıtă (Çuv.) (y- türemedir)

I	T (DLT., Yak.)
İ	T (Az., Bşk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.)
İ (y)	T (Nog., Kzk.)
İ (ş)	T (SUyg., Sal.)
I (ş)	T (SUyg.)
E(ş)	T (Suyg.)
(y)I	Tă (Çuv.)
(*y-, -y-, -ş-* türemedir.)	

Kişi adı olarak:
Hazar: ***Itah = Itak*** < ****ıt/it +(a)k*** "küçültme eki"
Kuman-Kıpçak-Kanglı: ***İtler/Itlar, İtük; İtoğlu*** (kabile adı)
= Köbek (< Köpek), Kutuz Han; Aka Köpek, Ak Kasar (*kasar* 'bir tür köpek' ; krş. *nogay, barak*)
TT.: İT+(LEN-/LEŞ-/LİK)

Tü. > **Zaza, Kürt.** *it* (*DAO*, 243)

it-['Bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek'
= ET. ***ıd-, ıt-*** 'göndermek, yaymak, kaçırmak' (*EUTS*, 85, 86)
~ OT. ***it-*** (DLT)
< ***it-***
TT.: İT-(ENEK 'piston'/Kİ/ME/TİRME/TİR-/)
~ itälä- (Az.)
it- (Bşk., TatK., Trkm.)
itär- (Bşk., Özb.)
itär- (Kzk., Kırg.)
iştir- (Uyg.)
= *türt-* (Kırg.)
tört- (Bşk.,TatK.)

itdirseği (hlk.) 'Arpacık'
< ***it+dirsek***[< OT. ***tirsgek*** 'arpacık' (DLT)]+***i***
An.ağl.: ***itdirseği, itdirse, ipdirseği, itdirsē, ittirse, ittirseği*** (*DS.VII*, 2567)

İT(>p)+D[< *T]İRSEĞ+İ[=SĒ]
SE

iteği 'Un elerken dökülmemesi için yere serilen örtü'
< ***etek+i*** [> *eteğ+i* > *iteği*]

veya: < ***it- + -egü***

Eren (*TDES* 196): < ?

itele-['Sürekli itmek, arka arkaya itmek'
< ***it-eg+le-***
TT.: İTELE-(ME/NME/LEN-)
~ itälä- (Az.)
itele- (Trkm.)
iter- (Kırg.)
itär- (TatK.)
itäri- (Bşk.)
itkälä- (Bşk.)
iyterle- (Kzk.)
iştär- (Uyg.)

İ[*Y*]T[*K*]E(>ä)[*R/İ*]LE(> ä)-

= *türtpekte-* (Kzk.)
türtile- (Uyg.)
törtkälä- (Bşk.)
törttip kuy- (TatK.)

TÜRT-*PEK-TE-*
-İ+LE-
TÖRT-*KELE-*
-TİP KUY-

itekle-['Sürekli itelemek, kakmak'
< ***it-e-k-le-***
TT.: İTEKLE-(ME)
~ Ker. ***teklemeğ***; Er. ***teçle-***; Kif. ***iteklemeğ, teklemeğ***

iti 'Keskin'
< OT. ***yitik*** 'keskin, bilenmiş' (DLT)
~ itti 'sivri, keskin' (Ker.)
it (Tel.)
iti (Kif., Tuz.)

İT[*T*]İ

ittiden 'bileyen'; Kif.,Tuz.
itiden; *itti pıçağ* 'keskin bıçak'; Kif.,Tuz.
iti pıçağ; Te. *it biçah*
ittitmeğ 'bilemek'; Kif.,Tel.,Tuz. *ititmeğ*
(KrTS, 208)

itici '1. İtme işini yapan; 2. (mec.) soğuk, sevimsiz, beğenilmeyen'
< ***it-ici***
TT. : İTİCİ+(LİK)

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***itici*** sıfatı yoktur.

itik (hlk.) 'Kayıp'
= ET., OT. ***yitik, yitük*** (DLT)
< ***yit-*** 'kaybolmak' +***-ik***
An.ağl.: ***itik*** (*DS.VII*, 2568)
~ it- (Az.) (*AHYÖ*, 510)

itiş-['Birbirini itmek'
< ***it-(i)ş-***
< ET.***iltiş-*** 'kavga etmek, münakaşa etmek, sevk edilmek' (*EUTS*, 93) ~ ***ildiş-***
~ itneşmeğ (Ker.) (*KrTS* 208)

iv-['Acele etmek' ~ **ev-**
< ***éw-*** 'acele etmek' ~ ***ew-*** 'bir şeyin etrafında koşmak' (DLT)

Buradan:
éwek "acele, ivme; aceleci"
éweklik "acelecilik"
éwet "acele"
éwil- "acele edilmek"
éwiş- "koşuşmak, acele edişmek'
KB.: **iw-ek** (+**lik**)
iw-in-
iw-it-

TT.: İV-(DİRME/DİR-/ECEN/ECENLİK/EDİ/EDİLENME/EDİLEN-/EDİLEŞME/EDİLEŞ-/EDİLEŞTİRME/EDİLEŞTİR-/EDİLİ/EDİLİK/EDİLİKLE/EĞEN/İNTİ/ME/MEÖLÇER/MEYAZAR)
An.ağl.: bk. **ivedi**

ivedi 'Acele, çabuk"
< ***iv-*** < ***év-*** < ***ēv-*** (< ***ēb-*** 'acele etmek') + ***-et*** 'acele, ivme' (DLT)+ ***i.***
TT.: İVEDİ+(LENME/LEN-/LEŞ-/LEŞTİR-/LEŞTİRME/Lİ/LİK/LİKLE)
An.ağl.: ***ivedi, iveti, ivet, iveti*** (*DS.VII*, 2571)

Tü. > **Laz.** *eved evedi* 'çok hızlı', *evedi* 'hızlı' (*LTS*, 104)

İ(>ı)V-ET(>D)[*İ*]

= *tez* (Kzk., Kırg., Özb.)
tezlik (Uyg.)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***ivedi*** ad ve sıfatı yoktur.

iye 'Sahip'
= ET. *igé, ié* (*EUTS*, 90)
~ OT. ***iđi*** 'sahip, efendi; Tanrı' (DLT); DoğuT. ***īge***
MA.: ***iđi*** 'Tanrı', ***ide*** 'sahip', ***iye*** 'sahip'
Ayrıca bk. ***ıđuk*** 'kutlu ve mübarek olan'

1) < ****é:di*** (T. Tekin);
2) < ****ä:kä*** (Räsänen, *V*)

TT.: İYE+(LİK)
Eren (*TDES* 197): YOK

iyelik '(Gr.) Sahiplik, mülkiyet'
< ***iye***[< ET. ***é:di***]+***lik***
~ yiyelik (Az.)
iyälik (Bşk., TatK.)
egälik (Özb.)
egilik (Uyg.)

[***Y***+]**İ**(>e)**Y**(>g)**E**(>ä)+*LİK*

iyi 'İyi, hoş, güzel; istenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan'
< ***eyi*** <*EAT.* ***eyü*** < ****eygü***
< ET. (Uyg.) ***ädgü*** 'DKW (*İKPÖ*)
OT. (DLT), MA. ****eđgü***
< ****äd*** 'değer, kıymet, mal'
+***gü***
TT.: İYİ+(CE/CENE/CİL/LEŞ-ME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/MSER/MSERLİK)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *iyū* (*ALTK*, 79)

~ iyi (Kzk.)
iygi (Kzk.)
izgi (Kzk.)

İY(~ Z)[*G*]İ

= *yah,şı* (AZ., TatK.)
yah,şi (Özb., Uyg.)
yaksı (Bşk.)
yağşı (Trkm.)
cakşı (Kırg.)
jaksı (Kzk.)

Y(>c, j)**AK**(>h,/ğ)**Ş**(>s)**I**(>i)

Eren (*TDES* 197) : YOK

iyileş-['İyi duruma gelmek'
< ***iyi*** [< ET. *edgü*]+***le-ş-***
TT.: İYİLEŞ-(ME/TİR-/TİRME
= *yah,şılaş-* (Az.)
yakşırı- (Bşk.)
yah,şır- (attK.)
cakşı bol- (Kırg.)
jaksar- (Kzk.)
oŋatlaş- (Trkm.)
oŋlaş- (Uyg.)
tüzäl- (Özb.)

iyilik 'iyi olma durumu'
< OT. ***eđgülüg(/k)***
TT.: İYİLİK+(BİLİR/BİLİRLİK/Çİ/ÇİLİK/LE/ SEVER/ SEVER-LİK)

iyimser 'Nikbin; kötümser karşıtı'
< ***iyi*** [< ET. *edgü*]+***mse-r***
TT. : İYİMSER+(LİK)

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***iyimser*** sıfatı yoktur.

iz 'Belirti, nişan, alâmet'
= OT. ***i:z*** 'yerde ve deride uzunlamasına olan çizik' ~ ***az ~ezik*** (DLT)
< ****i:z***

Krş. **iyin** 'göre, nazaran'
< ***i-yin***
it- 'düzene sokmak, sıraya koymak' < ***i-t-*** '*nesneleri birbiri ardından takip ettirmek'

TT.: İZ+(Cİ/CİLİK/LEK '*patika*' /LEM/LEME/LE-/LENCE/LENİM/LENİMCİ/LENİMCİ-LİK/LENİŞ/LENME/LEN-/LE-TİLME/LETİL-/LET-/LEYİCİ/LEYİŞ)
~ īz (Trkm.)
i:z (Özb., Har.)
iz (Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
iz, (Bşk.)

İ:(>ī, i)Z(>z,)

izle-['Birinin veya bir şeyin asrkasından gitmek, takip etmek'

< ***īz+le-*** [<***īz*** 'tekerlek izi']

TT.: İZLE-(K/M/ME/NCE/NİM/NİMCİ/ NİMCİLİK/ NİŞ/ NME/N-/TİL-/TİLME/T-/YİCİ/YİŞ)

~ izlä- (Az.)
izärlä- (TatK.)
iz,ärlä- (Bşk.)
izli- (Uyg.)
īzla- (Trkm.)
izine tüş- (Kırg.)
izine tüs- (Kzk.)

İ(<Ī)Z+*LÄ(>i, a)-*
+*ÄR+LÄ-*
+*İ+N+E TÜŞ(>s)-*

-K-

-k 'Fiillerden *meçhul ad* yapan ek'
= **-mIş**

tok 'doymuş'
< ***to-k***
kırık < *kır-(ı)k* 'kırılmış'
soluk < *sol-(u)k*
'sol(un)muş; soluk, nefes'
bozuk < *boz-(u)k* 'bozulmuş'
büzük < büz- (ü)k 'büzülmüş'

-k- [-(I4)k-] 'Tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirlmiş olma fiilleri türeten ek' :
ayık- (< ay-(ı)k-), **burk-** (< bur-(u)k-), **kırk-** (<kır-(ı)k-) ...vb.

+(*A*)**k** 'Küçültme eki' : **yolak** (yol+(a)k), **gölek** 'gölcük' (< göl + (e)k)...vb.

kab, bk. **kap**
= ET., OT. ***kap*** (DLT)
< ***ka-p***
An.ağl. : ***kab*** '1. bulaşık ; 2. lâğım' (*DS.VIII*, 2577)

Tü. > **Kürt.** *kab* 'kap, kılıf' (*KTS*, 165: ***ḳab é kitabë*** = kitap kabı)

kaba¹ 'Özensiz, gelişigüzel yapılmış, sakil'
< OT. ***kapa*** 'kaba ve yüksek olan her nesne' (DLT)
< * ***kāpa***
TT.:KABA+(CA/DAYI/DAYICA/DAYILAŞ-/N-/DAYILIK)
~ ġāba (Trkm.)

Tü. > **Kürt.** *ḳebe* (*DAO* 261); **Zaza.** *kaba, kabe* 'aşık kemiği' (*ZTS*, 171); **Ar.** (Ir., Lüb.) *ḳabā* (*ALTK*, 79)

Nişanyan (*SS* 212): **kaba=ET**. *kaba* kabarık, şişkin, yoğun, kalın (xı).
* Eş anlamlı **ET** *kaba* ve *kebe* sözcükleri arasındaki ilişki açık değildir.

kaba² (hlk.) '1. Dövülmek için harman yerinde koni biçiminde yığılan ekin; 2. ebegümeci; 3. kaplıca; 4. mağara'
< ***kap+a***

kabaağaç (hlk.) 'Palamut'
< ***kaba+ağaç*** (bk.)
An.ağl.: ***kabaaç, kabaç*** (*DS. VIII*, 2577)

kababaşlak (hlk.)'Başı açık, örtüsüz'
< ***kaba+baş+lak***

kabadayı '1. Korkusuz, iyi dövüşen, kendine özgü namus kurallarının dışına çıkmayan kimse; 2. (mec.) babayiğit, koçak'
< ***kaba*** 'terbiyesi, görgüsü kıt'
+ ***dayı*** (hlk.) cesur, yiğit'
TT.: KABADAYI+(CA/LANMA/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***kabadayı*** 'genç, evlenmemiş delikanlı' (*DS.VIII*, 2577)

Tü. > **Ar.** (Sur., Lüb.) *ḳabādāy* (*ALTK*, 79); **Kürt.** *ḳebadayĭ* (*DAO*, 261)

kabah, (hlk.) '1. Sırt; 2. omuz; 3. vücudun yanı; 4. göz kapağı'
Bk. **kapak**
~ gabag 'ön, önce' (*AHYÖ*, 493)

kabak¹ 'Kabakgillerden bir bitki'
= OT. ***kabak (/k)*** (DLT)
< * ***kap+(a)k*** 'küçültme eki'
TT.: KABAK+(ÇI/GİLLER/LA-/LAŞMA/LAŞ-/LIK)

Tü. > **Ar.** (Lib.) *ḳabaḳ* (*ALTK*, 79)

~ kabak (Blk., Krç., KKırg., Bşk., Soy.)
h,avak (Soy.)

kabak² (hlk.) 'Kısa boynuzlu hayvan; boynuzsuz hayvan'
bk. **kabak¹**

kabakla-[(hlk.) 'Ağaçların gençleşmesi için dallarını budamak'
< ***kabak*** (bk.)+***la-***

kabakulak¹ (hlk.) '*Kurtluca* da denilen bir tür ot'
< ***kaba*** (bk.)+***kulak*** (bk.)

kabakulak² 'İç kulakta oluşan bir hastalık'

→ **kabakulak**[1]

kabakuşluk (hlk.) 'Öğleden bir iki saat önceki zaman'
< ***kaba+kuşluk*** 'günün sabahla öğle arasındaki bölümü' (*TS.II*, 939)

kabala (hlk.) 'Götürü, hepsi birden'
< ***kaba+la***
An.ağl.: ***kabal, kabalayı*** (*DS.VIII*, 2579)

kabala-[(hlk.) 'Bir işli gerektiği gibi yapmamak'
< ***kaba+la-***

kabalak (hlk.) '1.Çam ağacının soyulmuş kabuğu; 2. toprak testi' (*DS. VIII*, 2580)
< * ***kap+alak***
An.ağl. : ***kabalak*** :
1. geniş yapraklı bir tür bitki ;
2. arpacık soğanı;
3. yeşil soğan;
4. tohum veren erkek soğan;
5. yenilen bir tür mantar;
6. bir tür başlık;
7. kepenek;
8. çam ağacının soyulmuş kabuğu;
9. büyük, iri;
1O. toprak testi (*DS.VIII*, 2579-2580)

Tü. > **Kürt.** *kebalek* 'duvarın içine yapılan ve kapı takılan küçük dolap' (*KTS.* 169 b)

kabalık (hlk.) '1. Kuzular için ekilen arpanın çok gübre verilmesiyle zamanından önce elde edilen filizleri; 2. çatı ile duvar arasındaki yer; 3. kalın eğirilmiş ip'
< ***kaba+lık***

kaban[1] 'Yaban domuzu'
kaban (Çağ.) (*Sng.*265 r.21; *Abuş.* 303; *ŞS* 121; *Pd.C* 391; *RSl II*, 439)
An.ağl.: ***kaban*** 'azılı erkek domuz' (*DS.VIII*, 2581)
~ kaban (Kom., Kzk., Özb., KKlp.)
h,avan (Soy., Tuv.)
kaman (Oyr., Kırg., TT)
kavan (Uyg.)

K(>h,)AB(>v, m)AN

< Moğ. (*KWb.* 144) ***ḳaban*** 'Eber, Wildschwein'

NOT: **kaban** < **Fr.** *caban* 'gemici paltosu' ~ **İt.** (Sic) *cabbano* (~ **İsp.** *gaban*) ~ **Ar.** *qabā* 'keçeden yapılmış cübbe. Aba' → ABA (Nişanyan, *SS* 121) ile ilgisi yoktur.

kaban[2] (hlk) 'Dik yokuş, uçurum, kayalık' (*DS.VIII*, 2650)
Krş. ET. ***kaban*** 'tabak, tepsi' (*EUTS*, 159)
An.ağl.: ***kaban, kapan, kabalak*** (*DS.VIII*, 2580)

Tü. > **Kürt.** *kapan* (*KTS*, 194 b)

kabar (hlk.) '1. Su kabarcığı; 2. yanık, kabarmış yara; 3.süs eşyası'
< ****kāp+ar***

kabar-[1]**[** 'Ağırlığı artmadan hacmi büyümek'
= ET. ***kapar-*** (*EUTS*, 166) ~ OT. ***ḳabar-*** (DLT)
< ****kāp+ ar-***
TT.: KABAR-(CIK/CIKLI/IK/IKLIK/IŞ/MA/TI/TILI/TMA/T-)

Clauson (*EDPT*, 585):< **kāb** ve **kabar-**; (*EDPT*, 580): **kaba** (yanlış okuma)
Krş. TT. ***kaba*** 'puffed,bushy, spongy' ~ Trkm. ***ǵāba*** 'bushy; big; swollen' < ****ḳāpa***
T. Tekin (Mak.II, 439): < **kāpar-** < * Uyg., OT (DLT): **kapar-//*kāpa**
= Moğ. ***ḳabuda-*** 'to swell, puff'; Khal. ***xavda-*** id

kabar-[2]**[** (hlk.) '1. Gururlanmak; 2. birisine kafa tutmak, horozlanmak'
< ***kab-*** [< *kāp*]+-***ar-***

Tü.> **KbRum.** *kapárdizma* 'kabarmak, gösteriş yapmak'

kabara (hlk.) '1. Seyrek sakallı adam; 2. bilezik; 3. küçük ambar; 4. toz; 5.kıvrık tüylü bir cins tavuk; 6. karada yaşayan kurbağa; 7. atın ön bacaklarındaki şişkinlik; 8. yel, gaz' (*DS.VIII*, 2581)
< ***kāp+ar-a***

kabarama (hlk.) 'Hindi'
< ***kabar-***[< **kāp+ar-*]+-***a-ma***
[*Kabaramazsın kel Fatma!*

'Hindiyi kabart mak için söylenen söz']

kabaran (hlk.) 'Soda, karbonat'
< ***kabar-an***

kabarcık (hlk.) '1. İnce kabuklu, yuvarlak beyaz, çekirdekli bir tür üzüm; 2. soğan köklü, parlak yeşil yapraklı, beyaz çiçek açan bir bitki'
< ***kabar+cık***

kabarık (hlk.) 'Şişmiş sivilce'
< ***kabar-(ı)k***

kabart-['Kabarmasını sağlamak'
= OT. ***kabart-*** (DLT)
< ****ḳāp***
TT.: KABART-(I/ILI/MA)
An.ağl.: ***kabart-***'coşturmak, kışkırtmak' (*DS.VIII,* 2582) ~ ***kobart-***

kabartı 'Tümsek, çıkıntı, kabarmış yer'
< ****ḳāp+ar-tı***
= OT. ***ḳabarġan***
'sivilce, vücutta kaşınmak ve sıcak yüzünden çıkan kabartı' (DLT)
TT.: KABARTI+(LI)

kabartlama (hlk.) 'Bazlama, çörek'
< ***kab*** [< **kāp*]+***-ar-t-la-ma***
An.ağl. : ***kabartlama, kabartma*** (*DS.VIII*, 2582)

kabayel 'Lodos'
< ***kaba+yel***
An.ağl. : ***kabayil, kobayel*** (*DS. VIII*, 2582)

kabırçak, bk. **kaburçak**

kab kacağ (hlk.) 'Tencere, tava vb. mutfak eşyası'
< ***kap ka***[*p=ø*]+***çak***

kablunba, bk. **kaplumbağa**

kabuk 'Bir şeyin üstünü kaplayan ve onu dış etkilere karşı koruyan sertçe bölüm'
= OT. ***ḳavıḳ*** (DLT) 'kepek, darı kepeği'
< ****kāp*** [< *kāv*]+***(u)k***
TT.: KABUK+(LANMA/LAN-/LAŞ-/LU/LULAR/SU/SUZ)
An.ağl. : ***kabuk*** '1. kaysı kurusu ; 2. yonga, odun parçası' (*DS.VIII,* 2584)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳāburġa* (*ALTK,* 79)

~ ġābıḳ (Trkm.)
ġabıġ (Az.)
kabuk (Osm.)
kåbık (Özb.)
kabık (Osm.,Bşk.,Kzk.,Kırg., Bşk., TatK.)
h,avık (Soy.)
kabık~ kabaga (Alt.)

K(>h,/ġ)**Ā**(>å)**B**(>v)**U**(>ı)**K**(> ġ)

= *kovzak* (Uyg.)
kabırsak 'balık pulu' (Bşk.)
kabırşak (Kzk.)
kabırçık (TatK.)

Eren (*TDES* 199): YOK Nişanyan (*SS,* 122): kabuk < ? KAP

kabukla-[(hlk.) 'Ağaç budamak'
< ***kabuk*** (bk.)+***la-***

kabuklusülük (hlk.) 'Kaplumbağa'
< ***kabuk*** [<*kāp+(u)k*]+***lu+sülük***

kabur (hlk.) 'Çatlak, yarık yerleri tutturmak için konulan teneke ya da gön parçası'
< ET. ***kap*** 'torba, paket'+***ur***

kaburcak (hlk.) 'İçine dikiş ve tuvalet eşyası konulan kutu'
< ET. ***kap*** 'torba' +[***ur+cak***]
~ OT. *ḳabırçaḳ* (DLT)
IM. ***ḳabırçaḳ***
AH. ***ḳaburçaḳ***
Tuhf. ***ḳabarçaḳ, ḳabırçaḳ***
EAT(*TS*) : ***ḳapurçaḳ, ḳaburcaḳ, ḳapurcaḳ***
~ xāržaḳ (Tuv.) < * *ḳawırçaḳ*
ġapırjak (Trkm.)
kuorçax (Yak.) < **ḳōrçaḳ*
<**ḳowurçaḳ* < **ḳaburçaḳ*
< * *ḳawır²+çaḳ*
(Mac. ***ḳoporśo*** (=*ḳoporšō*)
< Eski Çuv. (Blg.) ****ḳoporçaġ***)
= Moğ. ***ḳaġurçaġ, ḳayirçaġ***
'küçük kutu'

(T. Tekin, *Mak.I*, 13,120-121) < **ḳapurçaḳ, ḳayirçaġ* < * *ḳapırçaḳ*

Ayrıca bk. *Mak.II,* 562
S. Tezcan (***Hsüan Tsang Biyografisi***, X. Bölüm) : **ḳapır+çaḳ** < * *ḳapır*[2] > Uyg. *ḳapız.*

kaburga 'Eğe kemiklerinin oluştuğu kafes'

< Moğ.(*KWb.* 174, 179) ***ḳabirġa***

ḳabisun 'Rippe'/ ***xabirxa*** ~ ***ḳabirġa*** (*Kow.* 575)

An.ağl.: ***kabırga*** '1. Öküz arabasının üzerine konulan örtüyü tutmayaya yarayan iri ağaçlar'; ***kabırka*** 'kuzu dolması' (*DS.VIII,* 2583);
kaburga '1. et, üzüm ve soğanla yapılan pirinç ya da bulgur pilavı; 2. yamaç; 3. kereste' (s.2584);
kaburgalarına gir- 'işi için bir kimseye çok sokulmak'

~ kaburga (Çağ., Kmk.)
kabırğa (Blk.,Krç., Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
gapırğa (Trkm.)
gabırğa (Az.)
h,abırga (Hak.)
kåvurğa (Özb.) (>Tac. *kaburga)*
kovurga (Uyg.)
h,abarga, h,abırga (Yak.)

K(>g/h,)A(>å, o)B(>v)U(< ı)RGA

Korkmaz (*TTG,* 79): <Tü. **kab-(ı)r-ga YANLIŞTIR.**
Nişanyan (*SS,* 213): **kaburga** <?> Moğ. *kabırğa / kabısun* 'kaburga'

kabza 'Tüfeğin elle tutulan sapı'

< ET. ***kavza-*** 'sıkıştırmak' (*EUTS,* 172)

Krş. **An.ağl.** : **kavza** 'saç örgüsü' ; **kavza-** 'sıkı tutmak, kavramak'

kacak [***kap kacak*** ikilemesinde]

< OT. ***ḳā*** 'taşıyıcı', ***ḳāça*** ay. (DLT)

< * ***ḳā+ça+ḳ***

~ xā 'kutu, sandık, bagaj' (Yak.)
< * ***ḳā***

kaç 'Herhangi bir şeyin niteliğini sormak için kullanılan soru sıfatı'

= OT. ***kaç*** (DLT)

< ***ka+ç***

Krş.ET'de ḳa ile yapılan sorular: ***kaç?, kaçan?, kança?, kandın?, kamġı?, kanı?, kayu?, kanyu?, kanu?, kāyū?, kayuda, h,anda? kanda?, kayda?*** (DLT; *Alt.Gr.,* s. 325-329)

TT.: KAÇ+(AR/I/INCI/LI/LIK)

Tü.> **Zaza.** *kam* 'kim, hangisi';
kamci~ kamcin 'hangi(si)';
kamder~ kamderı 'hangisi';
kamı, bk. *kam*
[***tı kami*** ? Sen kimsin?
ez kama? Ben kimim?
Apu tu kamu? Amcan Kimdir ?]
kamıj 'hangisi';
kamık 'kim, hangi şey';
kami 'kim, hangisi; kimi';
kamkes 'kim, her kim ki';
kam keso 'kim, kim ki';
kamo 'kim, kim ki';
kamu 'kimdir?'
kanca 'nere, nerede, nereye, neresi'
kanci, bk. *kamci*
kancin, bk. *kamcin*
kani '1. hani, nerede; 2. hele'
(*ZTS,* 172; *DAO,* 251)

Eski Türkçe ile krş.için bk. yukarıya.

~ kança *(< ka+n+ça)* (Kumd.)

Hamilton (*İKPÖ,* 178): 1) ***ka+ça** 'eşitlik eki' ; 2) < Toh. **kos** 'kaç, ne kadar' **(YANLIŞTIR)**

kaç- 'Firar etmek'

= ET., OT. < ***kaç-***

KB. : **ḳaç-, ḳaç-ıt-, ḳaç-ur-**
TT. : KAÇ-(GÖÇ/IK/IKLIK/ILMAK/IMSAMAK/IMSAR/INILMAZ/INMA/IN-/INTI/IRILMA/IRIL-/IRIŞ/IRMA/IR-/ÇIRTMA/IŞ/IŞMA/IŞ-/MA)

kaçağan (hlk.) 'Tavşan'

< ***kaç-ağan*** [**-ağan**, fiilden ad yapan ek: *ol-ağan, sıç-ağan* vb.]

kaçak 'Bağlı bulunduğu yerden veya yasadan kaçan'

= ET., OT. ***kaç-ġaḳ***

TT. : KAÇAK+(ÇI/ÇILIK/LIK)

Tü. > **Kürt.** *kaçag, kaçağ* (*DAO*, 247) ; **Ar.**(Ir.) *ḳaçaġ/ḳaçaġçī* (*ALTK*, 79)

kaçamak 'Hoş görülmeyen bir şeyi ara sıra yapma'
< ***kaç-a-mak***
TT.: KAÇAMAK+(LI)

kaçan 'Tapu senedi', bk. **koçan**

kaçar 'Kaç soru sıfatının üleştirme biçimi'
= ET., OT. ***kaçar*** ~ ***kaçur*** 'kaç kere' (DLT)
< ****ka-ç+(a/u)r***

kaçgan (hlk.) 'Araba'
< ***kaç-gan*** [**-Gan** fiilden ad yapan ek: *ısır-gan, osurgan* vb.]

kaçgöç 'Dinî bir anlayışla bazı Müslüman kadınların erkeklerle bir arada görünmemeleri'
< ***kaç+göç***

kaçı 'Ne kadarı? Kaç kişi'
< ****ka+ç +ı***

kaçık '1. Bir yana kaçmış, kaymış ; 2.(mec.) bazı davranışları delice olan'
< ***kaç-(ı)k***
TT. : KAÇIK+ÇA/LIK)

Tü.> **Kürt.** *ḳaçıḳ* 'binanın çatısını çatarken kirişlerin üzerine konulan küçük direkler' (*KTS*, 165)

kaçıl-['Kaçmak işi yapılmak'
< ***kaç-(ı)l-***

kaçımsa-['Birişi yapmamak için sözde sebepler yaratmak'
< ***kaç-(ı)msa-***
TT.: KAÇIMSA-(R)

kaçıncı 'Kaç soru sıfatının sıra biçimi'
< ***kaç+ıncı***

kaçınılmaz 'İsten ve irade dışında olan'
< ***kaç-(ın)-(ı)l-maz***

kaçıntı (hlk.) '1. Erken doğan kuzu; 2. sızıntı, kaçak'
< ***kaç-(ı)ntı***

kaçır-['Kaçmasını sağlamak veya kaçmasına imkân yaratmak'
= OT. ***kaçur-*** (DLT)
< ***kaç-***

kaçış 'Kaçmak işi veya biçimi'
= ET., OT. ***ḳaçış*** (DLT) <****kaç-***

kaçış-['Hep birden kaçıp dağılmak'
= ET., OT. ***kaçış-*** (DLT)
< ***kaç(ı)ş-***

kaçkın 'Bir yerden veya bir şeyden kaçmış (kimse)'
= ET., OT. ***kaçġın*** (DLT)
< ***kaç-kın***
An.ağl.: ***kaçkun*** (*DS.VIII*, 2587)

kadaş (hlk.) 'Kardeş'
< ET.***kā*** 'akrabalık bildiren söz' (*EUTS*, 159)+***daş*** [*kadaş, ḳaġadaş, karındaş*] ; ***k(a)d(a)ş*** 'akraba' (Eleges, 2)
An.ağl.: ***kada, kadak, kadaş, kade, kadik, kadiko, kağa*** 'kardeş; ağabey; kız kardeş, abla; küçük kardeş; arkadaş; teyze' (*DS.VIII*, 2587)

kadın 'Dişi cinsten erişkin insan'
= OT ***katın*** < ***katun*** 'kağanın eşi, hatun'
< ***ḳātun*** < ****ḳāδın***
KB.:***ḳaḏın*** ; Fakat:***ḳaḏıŋ*** 'kayın ağacı'
TT.: KADIN+ (BUDU/CA/CIK/CIL/LAŞMA/LAŞ-/LIK/SI/SILIK/TUZLUĞU/GÖBEĞİ)
An.ağl. : ***kadın*** 'güzel, şık, hoş' (*DS.VIII*, 2591)
~ kadın (Soy.)
katın (Bşk., Kzk., Kırg.)
h,ätin (Özb.)
h,azın (Hak.)
h,otun (Uyg.)
kazıŋ (Leb.)

K(>h,)**A**(> å,o)**T**(~Z/>d)**U**(>ı,i)**N**(>ŋ)
= Kalm.D. (*KWb.* 159) ***xadŋ***;

Moğ. ****kadun*** > Fars., Afg. *h,adaŋ* 'Pappel'
Tü. **katun** > Ar., Fars. ***xātūn*** (Arapçada **xavāti:n** biçiminde çokluğu yapılmıştır.)

Eren (*TDES,* 200): YOK

kadınana (hlk.) 'Kaynana'
< ET. ***kadın*** 'kayın' (*EUTS,* 160)+***ana***
An.ağl.: ***kadıana*** [< *kadın ana*], ***kadi*** [< *kadın ana*] (DS.VIII, 2590)

kadınbarmağı (hlk.) 'Baklavaya benzer bir tatlı', krş. **kadınparmağı**
< ***kadın+barmak+ı***

kadıncık (hlk.) 'görümce'
< ***kadın+cık***

kadınge (hlk.) 'Gelin'
< ***kadın+ge[l-in]***
An.ağl.: ***kadıngā, kadınge, kodinge, kade, kadı*** 'yenge' (*DS. VIII,* 2591)

kadıparmağı (hlk.) 'Beyz ya da siyah, uzun,ince kabuklu bir çeşit üzüm', krş. **kadınbarmağı**
< ***kadın+barmak+ı***

kafık ~ kavuk (hlk.) 'Oyuk, çukur'
< ET., OT. ***kovı, kowı, kovuk,***
kowuk (DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳafiḳ* '1. Kiremit (*KTS*, 165);2. köpek yemeğinin konulduğu kap'~ *ġawiḳ* (*DAO*, 248) ; **Zaza.** *kaf* 'yamaç veya kayalıktaki oyuk yer, in, sığınak, kovuk' (*ZTS*, 171)

kaftan 'Çoğu ipek birçeşit uzun, süslü üst giysisi'
= OT. ***kaftan*** (DLT)
< ****kap+tōn*** 'elbise'

Tü. > **Fars.** *h,aftān*; **Ar.** *ġuftān* (Räsänen, *V* 234); (Cez., Ir., Lib.) *ḳaftān*, (Mıs.) *ḳuftān* (*ALT K*,79-80); **Kbr.** *keptal* (İ.Doğan); **Eski Rus.** *kavtan'* , *koftan'*, **Rus.** *kaftan*. (Räsänen, *V* 234)

~ kaptan (Çağ.)
kaptal (Tel., Bar.)
kaftal (Blk.)~ kaptal (İ. Doğan)

Nişanyan (*SS,* 214): **kaftan ~ Fa.** *xaftān* cübbe ~ ****kapton*** 'torba giysi' → KAP, DON

kagumak (hlk.) 'Kızmak, sinirlenmek'
< ET., OT. ***ḳaḳı- ~ ḳaḳu-*** (DLT)

kağan '(Hakan sözünün eski biçimi) Hanların bağlı olduğu devlet başkanı'
= ET. (KT., Uyg.). ***ḳaġan***

DLT'te **ḳaġan** maddesi yok.
ET.(Uyg.) ***ḳān ~ h,ān*** < ***ḳaġan***'ın kısaltılmışı. (*İKPÖ* 180)

~ ka'an (Çağ.)
ḳān (Oyr., Tel., Leb.)
kan (Kzk.)
h,ān (Yak.)
= Moğ. (*KWb.* 175) ***ḳaġan***

KAĠ(> ')AN
KA[*ĠA*=ø]N
K(>h,)[*AĠA*=]ĀN

kağır-¹[(hlk.) 'Öksürerek balgam çıkartmak'
= OT. ***ḳaḳır-*** (KB)
Osm. (TS). ***ḳaġır-*** < ****ḳākır-***
< ***kā*** 'yansıma'{+***KIr-***} 'yansıma addan fiil yapan ek'
~ ḳaḳır- (Kırg.)
ġāġır- (Trkm.) < ****ḳāḳır-***
< ****ḳar-ḳır-***
ḳarġır- (Bar.)

(Bu konu için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 149-161)

kağır-²[(hlk.) '1. Keklik avlamak için başka bir keklik öttürmek ; 2. karga ötmek'
< ***ḳā*** 'yansıma' +***kır-***

kağnı 'İki tekerlekli ilkel öküz arabası'
= ET., (Uyg.) ***ḳanglı*** (*EUTS* 165 : ***ḳanglıçı*** 'arabacı')
~ OT. ***ḳanglı*** (DLT)
< ****kang*** 'yansıma' +***lı***
An.ağl.: ***kağnıcak*** 'değirmen taşlarını birbirinden ayırmak ve birbiri üstüne koymak için kullanılan ağaç araç'; ***kağnıtozu*** 'balın bol olduğu mevsim' (*DS.VIII*, 2595)
~ kaŋlı (Çağ.)
kaŋā (Sag., Kaç., Koyb.)
kanga (Uyg.)
h,aŋā (Hak.)
kaŋlı, kaŋnı, kağnı (Osm.)

K(>h,)AŊ(>ğ)+*LI/+NI*
+A/+Ā

Clauson (*ED*, 638) : < Oğuzların **Kaŋlı** boyunun adından.

Eren (*TDES*, 200) : Sözcüğün eski biçimi yanında TT'nde kullanılan **kağnı** biçimini vermiş, fakat iki biçim arasındaki fonetik farklılığa değinmemiştir.

Doerfer (*TMEN III*, 530-531):<eski bir kültür dilinden alıntı olabileceğini belirtmiştir. [Bu görüş **YANLIŞTIR**. Türklerin, kağnı'yı kullandıklarını ve hattâ bir Türk boyunun adının da ***KANGLI*** [< ***kang**+ 'tekerleğin dönerken çıkardığı ses, yansıma'+**lı**] olduğunu da biliyoruz. O halde, Türkler niye başka bir dilden ödünç alsınlar? Sözcüğün ödünç alındığı ***'eski bir kültür dili***'nin ne olduğunu ispat etmek de Doerfer'e düşmez mi?

J. Deny (*Principes*, 81): < ET. ***kaŋ*** 'tekerlek' sözünün bir türevi': ***kaŋ+lı***

Nişanyan (*SS*, 214): **kağnı = ET.** *kaŋlı* 'bir tür yük arabası' (xı)

O. Kabataş (*DTT*, 154): ***kaŋlı*** > ****kaŋnı*** (benzeşme) > ***kağnı*** > ***kağnı*** [ET. /ŋ/ > An.ağl. /ğ/ : ***baŋa*** > An.ağl.***bağa*** 'bana'; ***köŋül***>An.ağl. ***göğül*** 'gönül'; ****aŋna- ~aŋla-> ağna-*** vb. gibi.

kağrık (hlk.) '1. Erkek kekliğin, karşısındaki kekliği susturmak için çıkardığı ses; 2. bk. **kağsırık**'
< ***kā*** 'yansıma'+***gır-(ı)k***

kağşa-['Eskimek, dağılmaya yüz tutmak'
< ET. ***ḳoġşa-***
TT. : KAĞŞA-(K/MA)

kahı-[(hlk.) 'Kırmak, berelemek'
< ET., OT. ***kakı-*** 'kızmak' (DLT)

kahırdak (hlk.) 'Kurumuş çamur'
< ET., OT. ***kak*** 'kurutulmuş nesne'+***(ı)r-da-k***

kâhkül (~ **kâkül** ~ **kekül**)
< Moğ. (*KWb*. 245) ***kökül*** ~ Kalm. ***kökl***

(> Fars. *kākül* > TT. *kākül*; **Tac.** *kâkul, kâkül*; **Urdu.** *kākul*; **Peştu.** *kākul*; **Kürt.** *kākül*)

~ köküle (DTü.)
kökül (KKırg.)
kekil (Kzk.)
käkil (Az.)
kä:kil (Trkm.)
kâkülçä (Özb.)
köġül (Yak.) (< Moğ.)

KÄ(<E/ä:/å, ö)K(>ġ)İ[<Ü]L
+ÇE/+E

TS.II, 763: **kâkül** < Fars. *kākül*.

Nişanyan (*SS*, 215): **kâkül** ~ **Fa.** kâkül 'perçem'

İKİSİ DE YANLIŞTIR. Çünkü, Moğolca ***kökül*** > Fars. *kākül* (olmuş.Buradan)> Tü.ye *kākül* biçiminde geçmiştir.

kahlık (hlk.) 'Kurutmak için hazırlanmış elma'
< ET., OT. ***kak*** 'Erik, kayısı, elma gibi meyvelerin kurusu' (DLT)+***lık***

kak 'Elma, armut, erik gibi meyvelerin kurusu' > **kah**
< ET., OT. ***kak*** 'kurutulmuş nesne' (DLT),
ḳaḳḳuk 'kurutulmuş et veya meyve'

Tü. **kak** > **Fars.** *ḳāḳ* (Doerfer:*TMEN* 1397); **Kürt.** *kax, ġax* (*DAO* 249); **Zaza.** *ḳah,* (*DAO*, 249)

TT.: KAK+ (AÇ 'tuzlanıp kurutulmuş yiyecek' /IRDA-/ IRDAK/IRTI)

kak-['İtmek, vurmak'
= OT. ***kak-*** (DLT)
TT.: KAK-(IÇ/IŞMA/IŞ-/IŞTIRMA/MA/MACI/MACILIK/MALI)

Tü.> **Kürt.** *ḳaḳuç* 'çekiç' (*DAO*, 249)

kaka¹, → **keko, gakko**
~ ġaġa 'ağabey' (Az.) (*AHYÖ*, 494)
kaka 'baba' (Trkm.)

Tü. > **Zaza.** *ḳaḳo* (*DAO*, 249)

kaka², bk. **kak**

Tü. > **Kürt.** *ḳaḳa* (*KTS*, 193)

kakala-[(hlk.) 'İtelemek, sarsmak, sokuşturmak'
< ET.,OT. ***kak-*** 'hafifçe vurmak' (DLT)+ ***-a+la-***
TT.: KAKALA-(N-)
An.ağl.: ***kakala-, kakışla-, kah-, kakakla-, kakal-, kakanla-, kakaşla-, kakıçla-, kakışla-, kakıştır-, kakmakla-, kakmukla-, ka-***

koşla- (*DS.VIII*, 2600)

kakaş (hlk.) 'Hoşaf'

< ET., OT. ***kak*** 'elma, erik, kayısı kurusu' (DLT)+***aş***

kakaşla-[(hlk.) 'Azarlamak'

< ***kak-(a)ş+la-***

kakı- (hlk.) 'Kızmak, öfkelenmek, darılmak'

= OT. ***kakı-*** (DLT), krş. ET. ***kakın-*** 'nedamet etmek, pişman olmak' (*EUTS*, 162)

< ***kak-ı-***

kakırdak (~**kıkırdak**) 'Kuyruk yağının eritildikten sonra kalan posası, kıkırdak'

< ***kak*** 'kurutulmuş nesne'

+(ı)r-da-k

~ Çağ. ***kakirdak***

An.ağl.: ***kakırdak, kahırdak, kakırdah, kakırtlak*** (*DS.VIII*, 2603)

KAK(>h)+*IR-[T]DA-K(>h)*

Räsänen (*V* 223): < ? **kak** "trocken" + **ḳaġur** 'braten'

Nişanyan (*SS*, 215): **kakır = onom.** şiddetli titreme sesi. (**YANLIŞTIR.** < ***kā+kır-** olmalıdır.

kakış-[(hlk.) '1. İddia etmek; 2. toslaşmak; 3. iteleşmek'

< ***kak-(ı)ş-***

kakıt (hlk.) 'Zayıf, kuru, ince'

< ***kak*** 'kurutulmuş nesne'+***ıt***

An.ağl.: ***kakıt, kakır, kakit, kaklak*** (*DS.VIII*, 2603)

KAK+*IT/+IR/+İT/+LAK*

kakla-[(hlk.) 'Kurutmak için meyveleri çizmek ya da parçalara ayırmak'

< ET., OT. ***kak*** 'elma, armut, kayısı kurusu' (DLT)+***la-***

kaklık (hlk.) 'Yağmur yağınca içine su biriken kaya oluğu, ki sarnıç gibi kullanılır' (*YKS*, 53)

< OT. ***kak*** 'göl, su birikintisi, kurumuş göl' (DLT)+***lık***

An.ağl. : ***kaklık*** :

1. taş, ağaç oyukları ve içindeki su birikintisi ;
2. sel yığıntısı ;
3. 3-4- metre derinliğinde kuyu;
4. güneş alan yer;
4. balkon; sofa, salon;
5. fidanlık ;
6. → **koklangoz** 'salyangoz' (*DS.VIII*, 2605)

kakma (hlk.) '1. Tekmeleme ; 2. kütük ; 3. yapıda kullanılan kalın ağaç, direk; 4.atlas üzerine altın ya da gümüş telle işlenen bir çeşit iş'

< ***kak-ma***

kakmaca (hlk.) 'Çürüyerek parçalanmış mış ağaç'

< ***kak-ma+ca***

kakmalı (hlk.) 'Telle işlenmiş elbise'

< ***kak-ma+lı***

An.ağl. : ***kakmalı*** :

1. başındaki tüyleri kıvırcık ve uzun olan koyun ;
2. üzerinde küçük kabartmalar bulunan tabanca, tüfek

(*DS.VIII*, 2605)

kakrık (hlk.) 'Balgam'

< ***ḳā*** 'yansıma'+***kır-(ı)k***

An.ağl. : ***kağsırık, kağrık, kahırık, kahrık, kakmuk, kakmuruh*** (*DS.III*, 2595)

kakuç (hlk.) 'Çekiç'

< ***kak-(u)ç***

An.ağl.: ***kakuç, kakuça*** (*DS.VIII*, 2606)

kal 'Yaşlı adam'

= ET., OT. ***ḳal*** (DLT, KB)

An.ağl.: ***kal, kalo, kalık, kaliki, kalak, kaluk*** (*DS.VIII*, 2608)

K(>ġ)AL+*IK/+İK+İ/+O/+AK/+UK*

Tü. > **Kürt.** *kal* (*KTS* 193 a); *kal*(bun) 'erkeğin yaşlanması' ; *ḳal* 'ihtiyar, yaşlı' (*FKT.*, 58; *KTS*, 193) ~ *ḳalık*,

ḳalo 'dede'; **Zaza.** (Palu) *ḳaliki* 'dede' (*DAO*, 250) ; *kal* 'yaşlı, dede'; *kaley~ kalêni* 'yaşlılık'; *kalık* 'dede, ata; yaşlı'; *kalo* 'dede, yaşlı kimse' (*ZTS*, 171); *ka'l~ kal'ık* (O. Özer, 119)

kal-['Kalmak, bırakmak'
< KT.,Uyg., OT. ***kāl-***
< * ***kā-*** 'yığmak, biriktirmek'
+***-l*** 'edilgenlik eki'
TT.: KAL-(IN-/INTI)

kalmadım < ***kal-ma*** 'olumsuzluk eki'+***-dı+m*** < ***kal-ma e-di+m***
[< ÖT. ***e-** 'olmamak']

~ ġāl- (Trkm.)
ḳāl- (Har.)
h,āl- (Yak.)
yul- (Çuv.)

K(>ġ/h,)A(< ā/>u)L-

kalaba '(hlk.) kalabalık'
< ***ḳala-***'yığmak, sandığa koymak' (DLT)
+***ma*** ~ *kamak* (DLT)+

kalabak (hlk.) 'Hasır otundan örülen şapka'
→ **kabalak**

kalabalık 'Çok sayıda insan topluluğu'
< OT. ***kala-*** 'yığmak, sandığa koymak' ***(ba+lık)*** (DLT) ; ***ḳalın*** (KB)
TT.: KALABALIK+(ÇA/LAŞMA/LAŞ-)

Tü. > **Kürt.** *ḳelebalıġ* (*DAO, 265*) ~ *ḳerebalıġ* (***çarşi ḳerebalıġa***= çarşı kalabalıktır.); Ar. (Ir.) *ḳalabālıġ* (*ALTK*, 80)

Nişanyan (*SS*, 215): **kalaba** YOK.
TS.II, 763: **kalaba**<Ar.*ġalebe* hlk.kalabalık.
TS.II, 763: **kalabalık** < Ar. *ġalebe*+Tü. *+lık*
Nişanyan (*SS* 215):**kalabalık**<*qalaba/ġalaba* sayıca çok (xv) = ?
*Ar. *ġalebe* (yengi) biçiminden türetilmesi güçtür.

kalay 'Kolay işlenebilen yumuşak bir element'
< ? Tü. ***Kal*** 'gereinigtes Gold und Silber' (Räsänen, *V* 225)
TT.:KALAY+(CI/CILIK/LAMA/LA-/LAN-/LAT-/LI/SIZ)
~ kalay 'Zinn' (Çağ., Kom., Tar.) xılā (Soy.)(> Moğ. *KWb*. 162: *kalay* 'Eisenbleh')

Tü. > **Kürt.** *ḳela* (*KrTs*. 172); **Ar.** (Ir.) *ḳalāy* (*ALTK*, 80); **KbRum.** *kalayi*

Nişanyan (*SS*, 215): **kalay** (~Ar. **qualāī* kuala malı") < **öz.** *Kuala* Malaya'da kalay yataklarının bulunduğu kent, Kuala Lampur.

kalça 'Vücudun bacakla böğür arasındaki iki yana doğru çıkıntılı bölümü'
< Moğ. ***kalca*** 'ön, karşı ; önde, ileride' [= OT. **kāş**]
TT. : KALÇA+(LI/LIK/SIZ)

Nişanyan (SS, 216) : **kalça** (~ ***Yun.*** *káltsa κάλτσα* uzun çorap, külot) ~ ***İt.*** *calza* çizme [esk.], uzun çorap, külot < ***Lat.*** *calceus* pabuç.

kaldı (ki) 'Nasıl, eğer, yani; ki'
= ET. ***ḳaltı*** ~ ***xaltı*** (*EUTS*, 81)
< ***ka+l+tı***

kaldır-['Bulunduğu yerden almak'
= ET. ***kal(ġ)ır-***
< ***ḳal(ġ)ı-***
'kalkmak' (Nişanyan, *SS*. 216)
TT. : KALDIR-(AÇ/AN/ICI/ILIŞ/ILMA/IM/IMCI/IMCILIK/IMSI/IŞ/MA/TMA/T-)

Tü. > Ar. (Ir.) *ḳādırkūy* 'kaldırkoy' (*ALTK*, 80)

kaldırım 'Yollarda taşlarla yapılan döşeme'
< ***kaldır-(ı)m***
TT. : KALDIRIM+(CI/CILIK/SI)

Nişanyan (*SS*, 216) : **kaldırım** ~ ?**Yun.** **kalodrómos** καλρόμος 'düzgün yol, döşeli yol' § *kalós* 'güzel' + *drómos* 'yol, sokak' → BODRUM.

Türkçe '**kaldır**-' fiili varken böyle dolambaçlı yollarla Rumcaya ulaşmaya çalışmak dil manıtığına da uymuyor.

kalın[1] 'İnce karşıtı'

= ET. ***ḳalın*** 'çok, sayısız, pek, kalabalık, koyu' (*EUTS*, 162) ~

OT. ***kalıŋ*** 'kalın, kesif, yoğun' (DLT, KB.) ~ [Süm. *kalag* (Tuna, 19)]

TT.: KALIN+(CA/LAŞMA/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIR-/LATMA/LAT-/LIK)

Tü. > **Kürt.** *kalınd* (*KTS* 166 b); *kalin* (*DAO*, 250)

kalın[2] 'Çeyiz'

= OT. ***kalıng*** (DLT)

~ kalun (Alt.) 'başlık' (*ATS*, 55); koloŋ toy (*ATS*, 182)

Tü. **kalın** > **Fars., Tac.** (Doerfer: *TMEN* 1407); **Kürt.** *kalın, kalıng* (*DAO* 250); *ḳelen* (*KTS*, 172 b)

Eren (*TDES* 202): < ?

Nişanyan (*SS* 217): YOK

kalk-['1. Doğrulmak; 2. uyanarak yataktan ayrılmak; 3. gitmek üzere yerinden ayrılmak; 4. yukarı doğru yükselmek; 5. (taşıtlat için) yola çıkmak;6. uçmak;7. yerinden ayrılıp yol almaya başlamak; 8. (hayvan) iki art ayağı üzerinde dik durum almak; 9. kabarmak, ayrılmak;10.(kapak, örtü) kaldırılmak; 11. derlenip götürülmek; 12. iyileşerek gezecek duruma gelmek;14. yok olmak; 15. (-e) girişmek, başlamak; 16. geçerli olmamak; 17. uygulanmaz olmak ; 18. güncelliğini yitirmek; 19. taşınmak; 20. (e) geçmek;21. ayakta beklemek'

< ET. ***ḳalı-ḳ- / ḳal(ġ)ı-***

TT.: KALK-(IK/IKLIK/INDIRMA/KINDIR-/INIŞ/INMA/KIN-/IŞ/IŞMA/IŞ-/MA)

kalkan 'Oktan veya kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korumalık'

= ET. ***ḳalḳan, ḳalkaŋ***; KB. ***kalḳan***

< *Moğ. (*KWb*. 163): ***kalka*** 'Schild', 'Khalka-Mongolen'

~ kalkan (MA: 153-1)

kalka 'siper' (Kırg.)

h,ālka 'kapı' (Tuv.)

kālka (Sag.) (< Moğ.)

K(>h,)A(>ā)LKA

Eren (*TDES*, 202): YOK

Nişanyan (*SS* 217): **kalkan** = ***ET***. kalkan **kalımak / kalkmak* fiiliyle ilişkisi açık değildir.

kalkı-['Sıçramak, hoplamak'

< ET.***ḳalı-ḳ- / ḳal(ġ)ı-***

< * *kalı-k-* 'kalkmak' + *-ı- k-*

kalpak 'Kürk veya kumaştan yapılmış başlık'

<? ****kap*** "kap, tulum, çuval" (DLT) +***ġak+lık*** [> *kapaklık* > **kapalık* > **kapalak* > **kalapak* > ***kalpak***]

Tü. >**Ar.** (Mıs.) *ḳalbaḳ* (*ALTK*, 81)

~ kalpak (Çağ./*Abuş*.314; *PdC* 408; tar., Krm., Kzk., Kırg., Tel., Kar., Özb., Tat.)

ḳalpåk (Uyg.)

kalfak (Kzk.)

kalmak (SUyg.)

xalpāk, xalpak, xalpax (Yak.)

kalbak (Çuv.)

K(>x)**ALP**(> f, m)**A**(> å)**K**(>x)

Tü. > **Rus.** *kolpak*; **Mac.** *kalpag*; **Moğ.** (*KWb*. 164): *kalbaŋ* (Räsänen, *V* 227); **Blg.** *kalpàk*; **Srp.** *kàlpak*;**Rum.** *kalpáku*; **Fr.** *colback*; **Alm.** *Kalpak*; **Fars.** *ḳalpaḳ*; **Ar.** (Mıs.) *ḳalbaḳ* (*ALTK*, 81); **Zaza.** *kelpah, kalpak* (O. Özer, 119)

Eren (*TDES*, 203): < **kalıp + (a)k** 'küçültme eki'

Nişanyan (*SS*, 217): **kalpak** = ***ET***? *kabalak/ kalabak* 'keçe külâh, serpuş, taç' (xv)

Doerfer (*TMEN*, 1506): ***qalpaq***

kaltak '1. Eyer; eyerin tahtadan olan kısmı;2.(kaba)iffetsiz, namussuz'

< ****kalta-k***

NOT: O. N. Tuna, ***kalta-*** 'sürmek', ***kalta-k*** 'sürtülmüş aanlamında olduğunu, '*EYER*' için kullanıldığını, diğer anlamının da (kadınlar için) yine bu kök ile ilgili olduğunu söylemişti. Ancak, ömakale olarak yayınla-

madı. (G. Gülsevin)

TT.: KALTAK+(LIK)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *ḳalṭāġ* (*ALTK*, 81)

kaluk (hlk.) 'Evlenmemiş yaşlı kız'

< OT. ***kal*** 'yaşlı adam' (DLT)

+(u)k

An.ağl.:*kaluk, kalgın, kalık, kalmık, kalmış, kaluh* (*DS.VIII*, 2611)

kam 'Şaman'

= OT. ***kam*** (DLT)

~ CC. ***kam***.

Tü. ***ḳaŋ*** 'baba' ~ ***ḳam*** 'şaman rahibi' ~ ***ḳaġan*** 'hükümdar, hakan' > Fars. ***xan / xāḳān*** > Tü. ***han / hakan***.

Bir görüşe göre: **ḳaŋ** „baba" < ***ḳa** „aile (<? Çin. *chia*) + **ng** „az kullanılan addan ad yapma eki.). **ḳaŋ** sözcüğü daha Uygur döneminin sonlarında [13-14.yy.] yavaş yavaş yerini ata sözcüğüne terk eder.)

kaŋdaş = baba bir kardeşler.

kam-['Kamaşmak'

= OT. ***kam-*** (KB)

kama 'Ucu sivri, iki ağzı da keskin uzun bıçak'< Tü.

TT.: KAMA+(CI/LAMA/LA-/LI/SIZ)

Tü.> **Kürt.** *ḳame* (*KTS.* 167 b), *ḳeme* (*DAO.* 252); **Ar.** (Ir.) *ḳāma* (*ALTK*, 81); **Kbr.** *kama* (İ.Doğan, 1999, 320); **KbRum.** *kama*

Nişanyan (*SS* 217): **kama** „büyük çivi, saplama, hançer" ~ ***Erm.*** *kam* „çivi, mıh"

TS.II, 7743: **kama** < Tü.

kamalak (hlk.) 'Çam türünden bir ağaç'

< ?***çam+alak*** [Krş. ***kozalak*** < ***koz+alak***]

kamaş-['1. (Göz) güçlü bir ışık sebebiyle bakamaz olmak;2.(diş) ekşi bir şey sebebiyle uyuşup tedirgin lik vermek'

= ET. (KT., Uyg.), OT. ***ka-ma-ş-*** (işteş) (DLT, KB)

TT.: KAMAŞ-(MA/TIRMA/TIR-)

kambur 'Sırtta ve göğüste oluşan tümsek'

< ? OT. ***ḳamġı*** 'eğri büğrü, çarpık'; *ḳamġı yüzlüg* 'çarpık yüzlü' (DLT): < ***ḳamġı+r** (> ***kambur***)

TT.:KAMBUR+(LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRMA/ LAŞTIR-/ LUK/ UMSU)

Tü.>**Ar.** (Mıs.) *ḳambūr* (*ALTK*, 81)

TS.II, 773: **kambur** < Tü.

Nişanyan (SS, 217): **kambur** ~ ***Yun.*** *kampílos* καμπύλος = ***EYun.*** *kámpylos* kambur < *kamptein* eğmek, bükmek ~ ***Havr.*** ***kamp/ *kemb-*** eğmek, bükmek, kıvırmak → ÇEPER

YANLIŞTIR

kamçı 'Bir ucuna ip, deri vb. bağlı vurma aracı'

= ET. ***ḳamçı*** (*EUTS*, 163) ~ OT. ***kamçı*** 'at, deve ve sığırın erkeklik organı' (DLT, KB)

NOT: *Eskiden kamçılar, genellikle sığırın erkeklik organından yapılırdı.*

TT.: KAMÇI+(LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LATMA/LAT-/LI/LILAR)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳamçī* ; (Mıs.) *kamşa(+cī)* (*ALTK*, 81) ; **Kürt.** *ḳamçi* (*KTS*, 167 b) ; *ḳemç* 'keçi kuyruğu' (s.267); **KbRum.** *kamçıki, kamiçi*

~ kamçı (Çağ., Alt., Tel., Kzk., Krm., Osm., Az.)

kamçi (DTü.,Tar.,Turfan, Çağ.)

kamçin (Çağ.)

kamçu (KarT., KarL.)

kamcı (Leb., Şor., Sag., Uyg.)

kamşı (Kırg.)

kamjı (Küer., Bar.)

kamstsı (Tur., Tob., Kom.)

kımnyī (Yak.) (Räsänen, *V*, 229)

KAMÇ(>c, j, ş, ts)I(>i, u)(+*N*)

Nişanyan (*SS*, 217): **kamçı** =***ET.*** kamçı kamçı (xı) < *kanmak* 'kamçı ile vurmak'.

YANLIŞTIR. Çünkü, ***kamçı*** yapımında sığır gibi hayvanların erkeklik uzvundan yararlanılmıştır. Bugün de en kaliteli kamçı böyle

yapılmakta veya bu türlü kesilmiş sığır derisi kullanılmaktadır.

kamçıla-['Kamçı ile vurmak'
= OT. ***kamçıla-*** (DLT)
< ***kamçı+la-***

kamış 'Sulak, neml,yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesinden *ney* ve *kalem* yapılan bitki'
= ET. ***ḳamış*** ~ ***ḳamuş*** (*EUTS*, 164)
~ OT. ***ḳamış*** (DLT)
< * Uyg. ***kam*** 'hinschleudern' (Räsänen, *V* 230)
TT.: KAMIŞ+(ÇIK/LI/LIK/SI)

Tü. > **Kbr.** *kamıl* (İ.Doğan, 1999)

~ kamış (KKırg.,TatK.,Bşk.)
kamıs (KKırg., TatK., Bşk.)
ġamış (Az., Trkm.)
kabıs (Sag., Koyb.)
h,amıs (Yak.)

K(>ġ, h,)AM(>b)IŞ(>s)

= *kurak* (Kzk.)

Tü. > **Zaza** (Siverek) *ḳamış* (*DAO* 252); **Kürt.** *ḳamiş, ḳamuş*

kamışçık 'Kuyumcuların kullandığı üfleç'
< ***kamış+çık*** *'küçültme eki'*

kamışlı 'Kamışı olan'
= OT. ***ḳamışlıġ*** (DLT)

kamışlık 'Kamışı çok olan yer'
< ***kamış+lık***

kamu 'Hep, bütün'
< ET. ***ḳama ~ḳamuġ*** 'bütün, hep, hepsi'~ ***ḳamıġ*** ~ ***ḳamaġ*** ~ ***ḳamġaġ*** (*EUTS*, 163; DLT), ***ḳamuġ*** (KB)
TT.: KAMU+ (LAŞTIRILMA/ LAŞTIRIL-/LAŞTIRMA /LAŞ TIR-/ OYU/ SAL/ SALLAŞMA/ SALLAŞ-/TAY)

kan 'İnsan ve hayvanların damarlarında bulunan kırmızı renkli sıvı'
= ET., OT. ***ḳān*** (DLT), ***ḳan*** (KB)
< ***kān***
TT.: KAN+(AMA/A-/AMALI/ ATMA/AT-/LAMA/LA-/LA NDIRMA/LANDIR-/ LAN-MA/LAN-/LI/LILIK/SIZ/SIZ /LAŞMA/LAŞ-/LIK)
~ ġān (Trkm.)
ġan (Az.)
h,ān (Yak.)
ḳān (eski Çuv.)
yun (Çuv.)

K(> ġ, y)A[< Ā(>u)]N

kan-['1. Söylenilen sözün doğruluğuna inanmak; 2. (tatlı sözlere) inanmak; 3. bir ihtiyacını, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak: *kana kana su içmek*' ; 4. yetinmek'
< ET., OT. ***ḳān-*** (DLT)
TT. : KAN-(MAZLIK)
~ ġān- (Trkm.)

kana-['Vücudun herhangi bir yerinden kann akmak, kan gelmek, kan kaybetmek'
= OT. ***ḳana-*** ~ ***ḳanı-*** (DLT)
ET. : ***kana-*** < ***kan+a-*** 'kan almak' ; ***ḳanaġu*** 'neşter' (DLT)
TT.: KANA-(MA/MALI/YIŞ)

kanat 'Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ'
= OT. ***ḳanat*** (DLT)

< ***kana*** 'kuş kanadındaki tüy' [Moğ. ***kana***] + **t** 'eski bir çokluk eki' (T. Tekin, 176)

< ***ḳānat***
TT.: KANAT+(ÇIK/LANDIR MA/LANDIR-/LANIŞ/LAN-/ LI/LILAR/SIZ/SIZLAR)

Tü. > **KbRum.** *kanati*

An.ağl. : ***kanad, kanat*** 'defter yaprağı' (*DS.VIII*, 2617); ***kanatlı*** 'çatal sapı' (s.2618)
~ ġānat (Trkm.)
kınat (Yak.) < *ḳīnat*
śonat, śunat (Çuv.)

K(>ġ, ś)A(>ı, o, u)N(>y)AT

Tü. > **Kürt.** *ḳanad, ḳanet* (*DAO*, 252)

kanat-['Kanamasına yol açmak veya kanamsını sağlamak'
= OT. ***kanat-*** (DLT)
< ***kan+ a-t-***

kanatlan-['Uçmaya başlamak'
= OT. ***ḳānatlan***- 'binek sahibi olmak, uçmak' (DLT)
TT.: KANATLAN-(MA/DIR-/DIRMA/IŞ)

kancık 'Dişi köpek'
= OT. ***kançık*** (DLT)
< ? ***kanç+(ı)k** 'küçültme eki'*
TT.: KANCIK+(ÇA/LIK)
~ kançuk (AH., MA)
kaŋşı (Kzk.)
kancıh, (Az.)
kanδık (Bşk.)
kancık (Tob.)
kançın 'genç' (Alt.) (< *kanç+ın*)

KAN(>ŋ)Ç(< δ, ş, c)I(>u)K(>h,/n)

Tü.> **Kürt.** *ḳancux, ḳancıx, gancığ, gancıḳ* (*DAO,* 253)

Räsänen (*V* 230): < ***kan** 'Hund'
Eren (*TDES* 206): < ? **[+(ı)k** eki küçültme.]
Nişanyan (*SS* 219): **kancık** = *kançık* dişi köpek (xı) (~ ?) ~ ***Havr.*** **known*- köpek
*Hintavrupa kaynaklı olduğu açık olmakla birlikte hangi dilden alındığı belirsizdir. Karş. ***Sans.*** *kanyi-*, ***Lat.*** *canis*, ***EYun.*** *kyon* (köpek). Karş. SİNİK (YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün kökü **kanç** olup, Oğuz ve Kıpçak grubu Türk şivelerinde de yaşamaktadır.)

kança (hlk.) 'Ne kadar?, nice?'
(*DS.VIII*, 2619/Tr.)
= ET. ***kanç?*** 'ne kadar?' (EUTS, 165); ***kança*** 'nereye?'
< ***ka+n+ça***

kandalayan (hlk.) 'Tahtakurusu'
< ***kan+dala-*** < ET. *tala-* 'yağma etmek']+***-y-an***

kanday (hlk.) 'Ne kadar ?'
(*DS.VIII,* 2620/*Sarayköy-Dn.)
< ***ka+n+day***

kandır-['1. Kanmasını sağlamak, inandırmak; 2. aldatmak'
= ET. ***ḳantur***- 'memnun etmek, teskin etmek, kandırmak' (*EUTS*, 166);
'su ve başka şeylere kandırmak' (DLT)
< ***ḳān-*** 'doymak' + ***-tur-*** *'ettirgen'*
TT.: KANDIR- (ICI/ICILIK/ILIŞ/ILMA/IL/IŞ/MA/MACA)

kange (hlk.) 'Ne zaman'
< ET. ***ḳanġı*** (*Alt.Gr.* 326 b)

Tü. > **Kürt.** *ḳangé* (*KTS.* 201)

kangın (hlk.) 'Suya doymuş'
< ET. ***kan-*** 'su ve başka şeylere kanmak' (DLT)+***gın***
An.ağl.: ***kangın, kanğın, kanıkkın*** (*DS.VIII*, 2623)

kanık (hlk) 'Elindekinden hoşnut olan, yetingen, kanaatkâr; tok gözlü'
< ***ḳān-(ı)k***
TT.:KANIK+ (LAN/ LIK/ MAK)
An.ağl.: ***kanık, kanalga*** (*DS. VIII*, 2623)

kanıksa-['Alışmak'
< ***ḳān-ıġ-sa-***
TT. : KANIK '*elindekinden hoşnut olan'*+SA- (MA/YIŞ)

kanır-['(Bir şeyi) eğip zorlayarak yerinden çıkarmak veya çıkarmaya çalışmak'
= OT. ***koŋurmak*** 'sökmek, kanırmak' (DLT)
< **** kong+ġur-***
TT.: KANIR- (MA/ TMA/ T-/TMAÇ)
An.ağl.: ***kanır-, kağır-, kağırt-, kanırt-*** (*DS.VIII*, 2624); ***kanğır-, kangır-, kangırt-*** (s. 2623)

kanırtmaç (hlk.) 'Kaldıraç'
< ***kan-ır-t-maç***
An.ağl.: ***kanırtmaç, kamırtmeç*** (*DS.VIII*, 2625)

kani (hlk.) 'Hani'
= ET. ***ḳanı*** (*Alt.Gr.* 326 b)
< ***ka+n+ı***

Tü. > **Kürt.** *ḳané* 'hani, nerede' (*KTS.* 194 b)

kantarma 'Azılı atları zapt etmek için dillerini bastıracak biçimde yapılmış demir araç'
< Tü.-Moğ. ***ḳantar-***

ḳaŋtar-

Tü. ***kantar-*** 'to pull up (a horse'; Moğ. ***ḳantar-*** 'to tie the bridle of a horse to the saddle; to pull the reins tight'

Osm. ***kantarma***

~ xantarġa (Yak.) < Moğ. (*VEWT*, 231)

ġantarġa (Az.)

ḳantarġa (Kırg.)

(bk. T. Tekin, *Mak.I*, 143-144: '*Turkish* ***kantarma*** *and Mongolian* ***qantarya'***)

kap 'İçine sıvı, katı, gaz konulan oyuknesne'

= OT. ***ḳa*** ~ ***ḳap*** 'kap, tulum, çuval, dağarcık' (DLT)

< * kā(p)

TT. : KAP+(ÇIK/ÇIKLI/LI/LIK)

~ hā (Yak.)

Tü.> **Kürt.** *ḳab* (*KTS,* 165 a); **Ar.**(Ir.) *ḳāb* (*ALTK*, 82)

kap-['1. Birden bire yakalayarak, çekerek almak ; 2. ısırıp parçalamak; 3. koparmak, ısırmak; 4. Işitir işitmez veya görür görmez bellemek, öğrenmek; 5. (yer için) ayırmak, tutmak; 6. bulaşmış olmak, geçmek'

= OT. **kap-** (DLT: ***ış, ış-, tur-, ış-*** ~ ***uş-***)

TT.:KAP-(IŞ/ILMA/IŞ/ILMA/IŞIL-/IŞMA/IŞ/IŞTIRMA/IŞTIR-/MA/MACA)

kapa-['Örtmek, tıkamak, geçişi engellemek, hapsetmek'

< *kap+-a-

TT. : KAPA-(N/NCA/N-/IK/IKLIK/NIŞ/N-/NMA/NTI/T-/TIL-/TILIŞ/TIŞ/T-/TMA/TTIRMA)

Eren (*TDES* 208): YOK

NOT: ET ve OT'de **kapa-** fiili yerine **yap-** '*kapatmak, örtmek*' fiili kullanılmıştır. Bugün yalnız YAP-IŞ- /YAP-IŞ-TIR- (işteş ve ettirgen) biçimleriyle kullanılan bu fiilin öteki Türk şivelerindeki kullanılışları şöyledir:

kapa-	=	**yap-**	**(Osm.)**
gapa-		-	**(Az.)**
kaplav		**yabıv**	
		jabuv (Kzk.)	
		cabū (Kırg.)	
		cap- (Alt.):*cabılu* *'kapalı'*	
		yåpmåk (Özb.)	
kaplav		**yabu (TatK.)**	
		yap- (Trkm.)	
kaplimak		**yapmak (Uyg.)**	

kapak 'Kapları örtmeye veya delikleri kapatmaya yarayan nesne'

= ET. ***ḳapıġ/ḳapaġ***

~ OT. ***ḳapaḳ*** '1. göz kapağı; 2. bekâret' (DLT)

< *ḳā-p 'kapamak'

+ġ(a)ḳ

< kapġa-

[**NOT**: ****ḳapa-***'tan değildir.]

~ DLT. ***ḳapġak*** 'kapak'; ***ḳapġa*** 'büyük kapı, kale kapısı'; ***ḳapġaḳlanmak*** 'kapaklanmak'

TT.: KAPAK+(ÇIK/LANMA/LAN-/LI/LIK/SIZ)

~ ġābaḳ 'göz kapağı' (Trkm.)

ġapaḳ 'kapak' < * *ḳapġaḳ*

kabak (Kırg., Kzk., TatK., Bşk.)

köz kabak (Nog.)

kapak (Nog., YUyg.)

kåvåk (Özb.)

kåpġåk (Özb.)

kapkak (YUyg.)

kapkaş (Nog.)

kapkaç (TatK.)

kapkas (Bşk.)

KA(>å)**P**-*G(/K)A(>å)K(~ç, s, ş)*

KA(> å)**P**(~b, v)-*A(> å)K*

< * ḳap-

= Moğ. ***ḳaġa-*** 'kapamak' (Bk. T. Tekin, *Mak.II*, 424)

Tü. > **Kürt.** *kapağ, kapax* (*DAO.* 254); **Ar.** (Ir.) *ḳabaġ* (*ALTK*, 82); **KbRum.** *gappacin, kakapakki, kaphaki*

kapama 'Bir tür et yemeği'

< kap+a-ma

Tü. > **KbRum**. *kapama, kapamás*

kapan 'Hayvan tuzağı; (mec.) hile, düzen'

< ***kap-(a)n***

TT.: KAPAN+(CA)

Tü.> **Kbr.** *kaphan* (İ.Doğan, 1999)

Eren (*TDES,* 208): **kapan²** YOK

kapanca 'Küçük kapan'

< ***kap-an+ca***

An.ağl.: ***kapanca, kapança*** (*DS.VIII*, 2630)

kapçık 'Küçük kap'

< ***kap+çık***

An.ağl.:***kapcık, kapçık*** 'açılmış pamuk kozasındaki sert kısım' (*DS.VIII*, 2631); ***kapcık, kapçık, kapcuh,kapcuk, kapçuk, kapırcah*** 'tahıl tanelerinin kabuğu' (*DS.VIII*, 2631)

kapı 'Bir yere girip çıkarken geçilen yer'

< ET.(Uyg.) ***ḳapaġ~ḳapı*** (*EUTS*, 166; *İKPÖ* 182); OT. ***ḳapuġ*** (DLT : ***ḳapuġluġ*** 'kapılı', ***ḳapġuçi*** 'kapıcı' < *ḳapuġ+uçi*); KB. ***ḳapuġ***

TT. : KAPI+(CI/CIK/CILIK/KULE/LANDIR-/LAN-/LANMA/LI/SIZ)

Tü. > **Mac.** *kapu* (Gombocz:*BTLw* 110; Ligeti: *Mny* 30:200-208)
Tü.> **Fars., Tac.** (Doerfer:*TMEN* 1422); Balkan dilleri: **Srp.**, *kapìja*; **Rum.***căpie*; **Kürt.** *ḳapî* (*KTS,* 168);
Tü. ***kapıcı*** > **Ar.** (Cez.) *ḳabīcī;* (Ir.) *ḳābçī* (*ALTK*, 82)

Eren (*TDES,* 208):< **kap-** (~**kapa-**) kökünden geldiği açıktır.
M. Erdal (*OTWF*, 190): DLT. **kapġa** 'büyük kapı' < ***kapa-**
T. Tekin (*Mak.II*, 375): ET. **kapıġ/ḳapaġ** < daha eski Türkçe döneminde kullanıştan düşmüş * ***ḳap-*** 'kapamak' eyleminden gelir'
Çuv.'da **xup-** (<***ḳap-***) biçiminde yaşamaktadır.

kapılı 'Kapısı olan'

< OT. ***ḳapuġluġ*** (DLT)

Bk. **kapı**

kapın-[(hlk.) 'Ağrı ve sızıdan kıvranmak'
= OT. ***kapın-*** 'hastalığa yakalanmak' (DLT)

< ***kap-(ı)n-***

kapırçak (hlk.) 'Tabut; kutu'
→ **kaburçak**
< OT. ***kapırçak*** 'tabut'
IM.: kabırçak 'sandık'
AH.: ***kaburçaklı baga*** 'kaplumbağa'
~ xārjak 'kutu, sandık; tabut' (Tuva)< ***kawırçak*** kuorçax ay. (Yak.)
< ***kōrçak*** < ***kawurçak***
< ***kabırçak***
= Moğ. ***qayirçag*** 'kutu, sandık'

kapış 'Kapmak işi veya biçimi'
= OT. ***ḳapış*** 'kapıp alma' (DLT) ~ ***ḳapuş*** 'yağma' (KB)

< ***kap-(ı)ş***

kapış-['1.Birlikte birşeyin üzerine üşüşür aceleyle almak, kapmak; 2. kavgaya tutuşmak; 3. kavgaya girmek; 4. (güreşte) hırsla güreşe girmek'
= OT. ***ḳapış-*** ~ ***ḳapuş-***

< ***kap-+ -(ı/u)ş-*** (işteş)

TT.: KAPIŞ+-(IL-/ILMA/MA/TIR-/TIRMA)

kapız, bk. **kapuz**

kapkacak 'Çeşitli kaplar'
= OT. ***ka(p)kaça*** 'içine akarlar konan kap' (DLT)

< ***ka(p)***'kap'+***kaça*** 'kap'

~ ***kapkacak*** (*Pd.C.* 3925;*MfCn.* 3a, 11); ***kapkaç*** (*TTS.IV*, 2148); ***kakaça*** (*DLT.III*, 211); ***ka*** 'kap, zarf'(*DLT.I*, 407); ***kap*** 'kap, zarf' (*DLT.I*, 195); ***kaça*** 'kap' (DLT. *III*, 238) ~ Süm. ***kabkagag*** (Tuna, 22)

Eren (*TDES* 209): YOK

kapkaranlık 'Çok karanlık'
<***ka-p+kara(n)lık***
~ kapkaranğu (Uyg.)
kapkaranğı (Kzk., Kırg.)

kåpkåråŋğı (Özb.)
gapgaranlıg (Az.)
= *döm* karaŋğı (Bşk., TatK.)
tüm garaŋkı (Trkm.)

KA (>Å)-P+KARA[N/D]*LIK*
ĞU
ĞI
KI

kapla-['Her yanını örtmek, istilâ etmek'
< ET. (KT.,Uyg.), OT. (DLT)

****ḳā-p+la-***

TT. : KAPLA-(M/MA/MACI/MACILIK/MALI/MLI/NIŞ/NMA/N-/T-/TIŞ/YIŞ)

Tü. > **Kürt.** *ḳapılme* 'kabzasının tamamı ya da bir bölümü gümüşle kaplanan kılıç' (*KTS*, 167 b); **KbRum.** *kapladizo*

kaplama 'Üzeri bir madde ile kaplanmış'

< kap+la-ma

Tü. > **KbRum.** *kağlamás*

kaplamacı 'Kaplama yapan kimse'
→ **kaplama+[*cı*]**

kaplan 'Kedigillerden, enine siyah çizgili, koyu sarı postu olan, Asya'da yaşayan çevik ve yırtıcı hayvan'

< ? *kap-lan

TT.: KAPLAN+(BOĞAN/-BÖCEK)

Tü.>**Kbr.** *kaaplan* (İ. Doğan, 1999)

~ kabılan (Kzk., Kırg.)
kåplån (Özb.)
ġaplaŋ (Trkm.)

K(> ġ)A(>å)P(>b)[*I*]LAN(>ŋ)

= *päläng* (Az.)
yulbarıs (Bşk.)
jolbarıs (Kzk.)
colbors (Kırg.)
yolbars (Özb.)
yulbarıs (TatK.)
yolvas (Uyg.)

Y(>c, j)O(>u)L+B(>v)A(>o)R[*I*]S

Eren (*TDES*, 209) YOK

Nişanyan (*SS*, 221): **kaplan** = ***ET.***? *kaplan* bir tür yırtıcı hayvan (XIII) < KAP
***-lan** eki muhtemelen 'vahşi hayvan' anlamınadır. Karş. ARSLAN, SIRTLAN.

kaplı 'Kaplanmış olan; kabı olan'

< kap+lı

An.ağl.: ***kaplıkurba, kaplıngoba, kaplumkile, kapilç, kaplak, kaplenti*** 'kaplumbağa' (*DS.VIII*, 2634)

kaplıca '1. Ilıca; 2. taneleri ufak bir tür buğday'

< kap+lıġ+çaḳ

[Krş. DLT. **kapçak** 'su kollarının birbirine kavuştuğu yer']

Nişanyan (*SS*, 221): **kaplıca** ~ ?

kaplık 'Kese'

< kap+lık

Tü. > **Kürt.** *ḳevlek* 'kadınların sürmelerini koydukları ufak kese' (*KrTS*. 180)

kaplumbağa 'Çok sert ve kemiksi bir kabuk içinde yaşayan,dört ayaklı,ağır yürüyüşlü, sürüngen hayvan'

< kaplu(m)+baka

< * ḳā+p+lu baḳa

[DLT. ***baḳa*** 'kurbağa'; ***müngüz baka*** 'kaplumbağa'; *müngüz* 'boynuz']

An.ağl.:***taşbağa, tosbağa***

Nişanyan (*SS*, 221): **kaplumbağa** = *kaplı baka*
KAP + ***ET.*** *baka* kurbağa, kaplumbağa.

kapsa-['Bir şeyi ihtiva etmek; toplamak'

< ḳawza- (< ****ḳā+b+za-*** 'kapsamak, çevirmek')

Nişanyan (*SS*, 221): **kapsa[mak** ***YT*** (1935) şamil olmak < KAP

kapuz (~ **kavuz**) 'Buğday, arpa, yulaf, pirinç gibi ekinlerin başlarında, başakçıkları veya çiçeği saran kabuk'; '(hlk) 1. Dar ve derin boğaz, geçit; 2. İçine girilmeyen sık orman' [Kayseri' de yer adı: *Kapuzbaşı*]
= ET. ***kapız*** 'tabut' < ****ḳapır*** = Mac. ***koporšo*** [koporşõ] < Eski Çuv. *kopurçaġ* < *ḳapurçaġ*
~ DLT. ***kapırçak***
IM. ***kabırçak*** 'sandık'

AH. ***kaburçaklı*** *bağa* 'kaplumbağa'
Çağ. ***ḳapuzaġ*** 'bark of a tree'
< **ḳapuzaḳ*
An.ağl.: ***gavuz***

< *kap+uz*
< * *ḳā+p+(u)z*

~ xājak 'kutu, sandık; tabut'
(Tuv.) < **ḳawırçak*
ḳowzaḳ (YUyg.)
< **ḳawuz+aḳ*
< *ḳaβır*[2]
kuorçax ay. (Yak.) < **kōrçak*
< **ḳawurçaḳ*
< **ḳabırçak*
= Moğ. ***ḳayirçaġ*** 'kutu, sandık'
(< **ḳapırçaḳ*)

Eren (*TDES*, 220): < **kap** 'kabuk' +**(u)z**
Nişanyan (*SS*, 222): YOK
T. Tekin (*Mak.II*, 602 662; *Mak.I*, 120):
< * ***ḳapır*** = **Mac.** ***koporsó*** [koporşõ] 'tabut'
< Eski Çuv. **kopurçag* < **kapuçak*
S. Tezcan (***Hsüan Tsang Biyografisi***, X. Bölüm, s. 144): **qapız** 'coffin' < ***qapır**[2].

kar 'Havada beyaz ve hafif billûrlar halinde donarak yağan su buharı'
= ET., OT. ***ḳar*** (DLT)

< **ḳār*

[Krş. DLT. ***ḳād*** 'kar fırtınası', ***ḳād-*** 'to die of a blizzard']

TT. : KAR+(LA-/LAMA/LI/LIK)

Tü. > **KbRum.** *khiári*

~ kār (Har.)
ġār (Trkm.)
xār (Yak.) < ** ḳār*
ḳāar (Hlç.)
yur (Çuv.)<*yar* <*xiar*<*ḳār*
= Moğ. ***kiramaġ, kirmaġ*** 'kar'

K(> ġ/h,/Y)A[<Ā(>u)]R

kar topu
gartopu (Az.)
kar *tumalağı (yomarlağı)* (Bşk.)
kesek kar (Kzk., Kırg.)
kar topi (Özb.)
kar *kisägi* (TatK)
gār *tokgası* (Trkm.)
kar dopi (Uyg.) (*KTLS*)

kar-['Karıştırmak'
= ET. ***kar-*** (*ETŞ*, 425)

< **ḳār-*

~ garışdır- (Az.)
gār- (Trkm.) < **ḳār-*
ḳår- (Özb.)
= *botav* (Bşk.)
katuv (= *kosuv* = *aralaştıruv*) (Kzk.)
aralaştırū (Kırg.)
kàríštirmàk (Özb.)
kat- (= *koş-* = *arilaştur-*) (Uyg.) *(KTLS)*

kara 'Siyah'
= OT. ***ḳara*** (DLT) 'kara, karanlık'
TT.: KARA+(CA[1]/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LATMA/LAT-/LAYIŞ/LI/LIK/LTI/MAK/MSAR/+LAŞMA(K)/+LIK)
An.ağl.: ***kara, karaçalgı*** 'suç; iftira, leke' (*DS.VIII*, 2637)
~ kara (Kmk., Blk., Krç., Bşk., Kzk.,Kırg., TatK., Uyg.)
kårä (Özb.)
ġara (Az., Trkm.)
xara (Yak.)
xora, xura (Çuv.)
= Moğ. ***ḳara***

K(<x,ġ)A(>o, u)RA(>ä)

~ Moğ. (*KWb.*168) ***ḳara*** 'schwarz', 'Unglüks'
~ Manç. ***kara***

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārā* (*ALTK*, 82); **KbRum.** *karaboya; karamania*

Eren (*TDES*, 210): **kara**[1] 'siyah' YOK

Nişanyan (*SS* 222): **kara**[1] = ***ET.*** *kara* siyah, fakir, uğusuz (viii).
ET. **kara**: KARA[1], KARALTI, KARAMSAR, KARANLIK

kara-[(hlk.) '1. Hor görmek; 2. kara çalmak, lekelemek;3. kötülemek'
< ET., OT. ***kara-***
An.ağl. : ***kara-, karan-*** (*DS.VIII*, 2650)

karabasan (hlk.) 'Doğumdan hemen sonra gelen ateşli hastalık'

< *kara+bas-an*

An.ağl.: ***karasma, karabasan*** (*DS. VIII*, 2638)
~ karabas- 'kâbus basmak' (Ker.)

karabaş (~ ***karavaş***) 'Avam'
< OT. ***karabaş*** 'hizmetçi kadın' (DLT)
< ***kara*** 'avam' + ***baş***
(> ***vaş***) 'kişi'
KB. **kara** 'halk'
An.ağl.: ***karabaş***:
1. bir tür ot; 2. pancar; 3. mısırlarda olan bir mantar; 4. çitlembik kuşu ; 5. içi boş, çürük; 6. kışa dayanıklı sert buğday' (*DS.VIII*, 2638)
~ ***karavaş, karaveş*** 'cariye, odalık' (s. 2653)

Tü. > **Kürt.** *ḳerwaş* 'kadın hizmetçi' (*KTS.* 274)

karabaşak '1. Kışa dayanıklı sert buğday; 2. pirinç'
< ***kara+baş+(a)k***

karabatak 'Kara tüylü, balıkla beslenen bir su kuşu'
< ***kara+bat-(a)k***

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārābāṭaḳ* (*ALTK*, 83)

karabortan (hlk.) 'Koyunun karnının yenilmeyen kısımları; eski, yıpranmış ve kullanılmayan giysiler'
< ***kara***+ OT. ***burta*** 'altın kırıntıları' (DLT)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārāborṭan* (*AL TK*, 83)

karabö (hlk.) 'Ağılı bir tür böcek'
< ***kara+bö***

[< OT. *bög ~ böy ~ bi* 'örümcek' (DLT)]

An.ağl.: ***karabö, karaböce, karaböcü*** (*DS.VIII*, 2638)

karaböce, bk. **karabö**

karaböcü (hlk.) '1. Ağılı bir tür örümcek; 2. domuz; 3. yırtıcı, yabanıl hayvan; 4. zehirli bir tür örümcek'
< ***kara+bö*** [< **bög/y* (DLT)] +***cü***

An.ağl.: ***karaböcü; karaböcük*** 'salyangoz' (*DS.VIII*, 2638)

karaböcük, bk. **karaböcü**

karabulgar (hlk.) 'Küçük salkımlı bir tür üzüm'
< ***kara+bulga-*** [bk. OT. *'bulandırmak, karıştırmak'*]+***r***

karaca '1. Rengi karaya yakın olan; 2.geyikgillerden bir av hayvanı'
< ***kara+ca***

An.ağl.: ***karaca*** 'farklı 10 anlamı var' (*DS.VIII*, 2639); ***karacaot*** 'çörekotu'~ ***karacot, karacaotu, karcotu*** (*DS.VII*, 2639, 2640)

karacaot, bk. **karaca**

karaçal-[(hlk.) 'İftira etmek'
< **kara** (mec.) 'kötü, uğursuz' + ***çal-***'söz kulağa çalmak' (DLT)

karaçalı (hlk.) '1. Böğürtlen; 2. engel; 3. uğursuz'
< ***kara+çalı*** (bk.)
Krş. **karantı**

karaçi (hlk.) 'Çingene'
= OT. ***karaçı*** 'kapıları dolaşan dilenci' (DLT)
< ***kara-çı***

An.ağl.: ***karaçi*** (*DS.VIII*, 2641)
~ karaçi (Az.)

karadiken (hlk.) '1. Deniz kestanesi; 2. çok sivri, sert dikenleri olan bir tür ot'
< ***kara+dik-en***

karadoğram (hlk.) 'Etin yağsız yeri'
< ***kara+ doğra-***
[< OT. *togra-*]+***-m***

karadüzen (hlk.) 'Tek telli bir çalgı'
< ***kara*** 'basit'+***düz-en***

An.ağl.: ***karadüzen*** '1. düzensiz, gelişigüzel; 2. eskibiçim; 3. küçük tambur; 4. bir tür bağlama akordu; 5. testerenin dişlerine verilen düzen' (*DS.VIII*, 2642)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārādūzān* (*AL TK*, 83)

karagöz 'Karagöz'

< ***kara+göz***

TT.: KARAGÖZ+(CÜ/CÜLÜK/LÜK)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārāḳūz*; (Ir., Sur.) *ḳaraḳūz* ; (Ür.) *ḳarākūz* ; (Mıs.) *ḳaracūz* (*ALTK*, 83)

karağı (hlk.) 'Tavuk karası'

< ***kara+ğı***

karagucak (hlk.) 'Güreşte sarılma, tutuşma', bk. **karakucak**

< ***kara+kuç-(a)k***

[= OT. *kuçak* (DLT)]

karak-¹[(hlk.)'Rengi karaya dönmek' (*YKS*, 55)

< ***kara+k-***

karak-²[(hlk.) 'Göz kararmak, net görememek'

< OT. ***karak*** 'göz bebeği, gözün renkli yeri; göz' (DLT)

An.ağl.: ***karal-, karçal-*** (*DS. VIII*, 2647)

karakabarcık (hlk.) 'Taş vb. sert cisimlerin çarpmasından ya da batmasından ayak altında oluşan şişlik'

< ***kara+kabar+cık***

An.ağl.: ***karakabarcık, karakabar, karakabarık*** (*DS.VIII*, 2645)

karakanat (hlk.) 'Siyah kanatlı bir tür güvercin'

< ***kara+kanat***

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳaraḳand* (*AL TK*, 83)

karakaş (hlk.) 'Güzellik sıfatı'

< ***kara+kaş***

Tü. >**Kürt.** *ḳarḳaş* '1. bir koyun türü; 2. güzellik sıfatı' (*DAO* 256)

karakış 'Çok sert ve karı geçen kış'

< ***kara*** 'sert, güçlü' +***kış***

Tü. > **Kürt.** *ḳerekıj* (*DAO*. 271)

karakol (bk. *TS.II*, 792)

< OT (KB): ***ḳara-*** 'bakmak'; ***ḳarağur-*** 'bakmak', ***ḳarağu*** 'kör', ***ḳaraḳçı*** 'yağmacı, yankesici'

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārāġul*; (Sud.) *ḳarāġūl* ; (Mıs.) *ḳaraḳūl* ; (Sur.) *ḳaraḳon* (*ALTK*, 83); **Laz.** *k'arauli* 'bekçi', *k'araulu* 'bekçilik' (*LTS*, 187); **Kbr.** *karagul* (İ. Doğan, 321)

~ karavul, karaul (Çağ.)
karağul (*PdC* 398)
karauıl (TatK.)
xarāl (Soy.)

K(>h,)ARA-*VUL*
-*UL/ -UIL/-L*
K(>h,)O(< a)RU(< a)-*L*
-*BIL*

koruol, h,oruol, h,arabıl (Yak.)
xoral, xural (Çuv.) (> Çer. *ÇLÇ*. 170-1)

< Moğ. (*KWb*. 171) ***ḳara-ġul, kara'ul*** (Kow. 832 : ***qara'ul***)

< ***ḳara*** 'schauen' (Räsänen, *V*)
Nişanyan (*SS*, 222) : **karakol** = Moğ. *ḳara'ul/ ḳaraġul* nöbetçi, gözcü, karakol < *kara* bakmak, gözlemek.

karakucak, krş. **karagucak**

< ***kara+kuç-(a)k***

karakulak 'Kedigillerden, çakala benzer vahşî bir kayvan'

< ***kara+kulak***

kara kullukçu (tar.) 'Osmanlı ordusunda ayak işlerine bakan er'

< ***kara kul+luk+çu***

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārāḳarḳçī* 'kışlalarda büyütülen asker' (*ALTK*, 84)

karakuş 'Tavşancıl'

= OT. ***karakuş*** (DLT)

< ***kara+kuş***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ḳaraḳoş* [bir bakanın soy adı] (*ALTK*, 84)

~ kara-kara kuş (Çağ./*Seng*.270 v. 12)
karakuş (Kar.)
karakus (Kzk.)

karakŏş (TatK.)

KARAKU(> ŏ)Ş(>s)

kus-xara (Yak.)

Tü. > **Kürt.** *ḳerḳuş* 'Avcı bir kuş' (*DAO*. 272)

karala-['Pislemek, lekelemek'
= OT. ***karala-*** (DLT)
< ***kara+la-***
TT.: KARALA-(MA/N-/NMA/T-/TMA/YIŞ)

karalı '1.Karası olan; 2.kalemle karalanmış'
< ***kara+lı***

karalt-[(hlk.) 'Söndürmek'
< ***kara+l-t-***

karaltı (~ **karartı**) '1. Uzaklık veya karanlık sebebiyle kim veya ne olduğu seçilemeyen, belli belirsiz, koyu renkli biçim ; 2. gölgelik; 3. siyah yeldirme; 4. kara yağmur bulutu;5. sıkıntı; 6. evcil hayvanlar; 7. dikiş'
< ***kara+r(>l)-tı***
OT.(KB) ***ḳaraŋḳu*** karanlık';
ḳarar-, ḳarart-
~ garaltı (Az.)
karavsık (Bşk.)
karavıtkan (Kzk.)
karān (Kırg.)
kårä (Özb.)
karaldı, karaltı (TatK)
gara (Trkm.)
kara (Uyg.) (*KTLS*)
h,oralDę, h,uralDę (Çuv.)
(> Çer. *ÇLÇ*. 167: *oraltę, oralto*) (Räsänen, *V* 236)

KARA(<ā)+*LT(>d)I/+N*
+*VSIK/+ITKAN*

karamuk '1. Ekin tarlalarında biten, zararlı bir bitki; 2. (hlk.) vücutta kara renkli kabarcıklara sebep olan bir hastalık ;3. koyunlarda görülen bir tür hastalık'
= OT. ***karamuk*** (DLT)
< ***kara*** 'kara' +***muk*** (?)

[{+**mIk**}Türkçenin en eski eklerinden olup, addan ad yapar: *ḳızlamuḳ* < ḳızıl; *ḳızamuḳ*; **Kırg.** *bozomuḳ*]

karanı-[(hlk.) 'Karanlık basmak'
< OT. ***karanggu ~ karangku*** 'karanlık' (DLT)
An.ağl.: ***karanğıla-, karannı-*** 'karanlık basmak'
(*DS.VIII*, 2651)

karankuş (hlk.) 'Kırlangıç'
bk. **kırlangıç**

karanlık 'Işığı olmayan'
< ET. ***ḳaraggu ~ karanḳu ~ ḳarangḳu*** (*EUTS*, 167) ~ ***ḳararıg/ḳararıḳ*** (*EUTS*, 168)
~ OT. ***ḳaranggu ~ ḳarang-+ḳu*** (DLT, KB)
< ****ḳara+ŋgu+luk***
An.ağl.:***karankuluğ, karandırık karanduruk, karanu*** (*DS.VIII*, 2651); ***karanlıkkuşu*** 'yarasa' (s. 2651)
~ karaŋgu (Uyg., DoğuT. Çağ., Tar.)
karaŋgı (Kzk.,TatT., Kar.)
karanı (MA)
karagu (Hts.)
karanı (Kzk.)
karā (Tel., Şor., Sag., Koyb., Kırg.)
karaŋğılık (Bşk., TatK.)
kåråŋğilik (Özb.)
garaŋkılık (Trkm.)
karaŋğuluk (Uyg.)
(Räsänen: *V*, 237; *KTLS*)

K(>G)ARA+*DĠU/+DĠI*
+*GU*
+*NI/+DI*
+*DĞ(~K)ILI(>i)K*
+*DĞULUK*

Tü.> **Moğ.** (*KWb*. 170) *ḳaraŋgui* (> Oyr., Tel. *karaŋuy*)

Nişanyan (*SS*, 222): **karanlık** = *karanğılık* < ***karanmak*** kararmak → KARA[1]

karantı (hlk.) 'Böğürtlen'
Krş. **Karaçalı**
< ***kara+ntı***
An.ağl.: ***karantı, karatiken, karantı dikeni*** (*DS.VIII*,

2651)

karamuk '1. Ekin tarlalarında biten, zararlı bir bitki; 2. (hlk.) vücutta kara renkli kabarcıklara sebep olan bir hastalık ;3. koyunlarda görülen bir tür hastalık'
= OT. ***karamuk*** (DLT)
< ***kara*** 'kara' +***muk*** (?)

NOT: Fiilden isim türeten ***-mık, -mik, -muk, -mük*** eki ile ilgisi olabilir mi? *kıy-mık, il-mik, kus-muk, soy-muk, kes-mik, yala-muk* ...vb. O zaman etmimoloji denemesini < ***kara+muk** olarak yapmak gerekecektir. Nişanyan (*SS*, 22): YOK

karaoğlan (hlk.) 'Zeytin'
< ***kara+oğ(u)l+an***
An.ağl.: ***karaoğlan, karatavuk, karatombalak*** (*DS.VIII*, 2652)

KARA+*OĞLAN* +*TAVUK* +*TOMBALAK*

karar-['Rengi karaya dönmek'
= OT. ***karar-, kara er-*** (DLT)
< ***kara+r-*** < ***kara ér-***
TT.: KARAR- (MA/TI/TMA/T-)

karaşın 'Esmer; *sarışın* karşıtı'
< ***kara+şın***

karatavuk, bk. **karaoğlan**

karatombalak, bk. **karaoğlan**

karavaş, karaveş, bk. **karabaş**

karavul (hlk.) 'Gece bekçisi'
= Moğ. ***ḳara'/karaġul*** 'gözcü, nöbetçi, karakol'
< ***kara-*** 'bakmak'+***-ġul***
An.ağl.: ***karavul*** '1. Görüntü, hayalet; 2. gölge; 3. gece bekçisi, gözcü' (*DS.VIII*, 2654)

karavulla-[(hlk.) 'Gizlice araştırıp öğrenmek'
< bk. **karavul** [< Moğ. ***kara'ul***]
+***la-***
An.ağl.: ***karavulla-, karavilla-*** (*DS.VIII*, 2654)
Krş. ***karavülle-*** 'eksiğini tamamlamak, düzenlemek' (s. 2654)

karayanık (hlk.) 'Çok susamış kimse danalarda görülen bir sığır hastalığı'
< ***kara+yan-(ı)k***

karayanuh (hlk.) 'Az süt verilmiş, cılız hayvan yavruları ; susuzluktan cılız kalmış bitki'
< ***kara+yan-(ı)k***
Krş. **karayanık**

karçın (hlk.) 'Yün tozluk, kalçın; çuval'
< ***kar+çın***

karçibin (hlk.) 'At sineği'
< ***kara+çımın*** (bk.)

kardeş 'Aynı anne ve babadan doğmuş veya ana babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı'
= OT. ***kadaş ~ kadaş ~karındaş*** (DLT)
< ***kā*** 'arkadaş, akraba' (*EUTS*, 159) + ***daş***

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳardāş*; (Cez.) *ḳardāşem* (*ALTK*, 84) ; **KbRum.** *kartáşis*

ET. ***ḳadaş = xadaş*** (*EUTS*, 160) ~ ***katas*** (*EUTS*, 179) ***ḳadın*** 'kayın peder' ***ḳaġadaş*** 'akraba, hısım' (s. 161) ***ḳang ~ ġang*** 'baba' (s.165) ***ḳarındaş*** (s.168) DLT: ***kadaşlık*** 'kardeşlik, hısımlık' Krş. **ḳadın** 'kayın, dünür, hısım' (< ***ḳā+dın**) ~ **kadın ḳadnaġun** 'kayın ve kayın babalar'

TT.: KARDEŞ+(ÇE/LEN-/LİK)
~ gardas (Az.)
kardaş (Ker., *KTS* 184)
kärźäş (Bşk.) = ***tuğan***
= ***ağayın ~ bavır*** (Kzk.)
karındaş (Kırg.) = ***tūğan***
= ***tuğışgän*** (Özb.)
kardäş (TatK) = ***tuğan***
= ***doğan*** (Trkm.)
ḳerindaş (Uyg.) (*KTLS*)

K(>g)**A**(>e)**R**[*I(>i)N*] **D**(~Z)**A**(>ä)**Ş**(>s)

Eren (*TDES*, 212): **karın+ -daş**
Nişanyan (*SS*, 223): **kardeş**= → ***ET.*** *karındaş* aynı karından doğmuş olan
→ KARIN.
* *Karındaş* biçimi halk etimolojisi etkisiyle oluşmuş bir türev olabilir. Karş. ***ET.*** *kādaş* (hısım, akraba).
Hamilton (*İKPÖ*, 178):< Çin *** ka** 'aile' + **-daş.**
DLT (I, 407): **ka** 'zarf, kap' + **-dä:ş** = 'aynı zarfta (ana karnında) yatmış iki kişi'
bk. Doerfer (*TMEN*, no.1173): **dāş** ve not 1471: **karindāş**

kardeşlik 'Kardeşlik'
= OT. ***ḳadaşlıḳ*** (DLT)
→ **kardeş**

karga 'Karga kuşu'
= ET., OT. ***ḳarġa*** (DLT) ~ ***h,arġa*** (*EUTS*, 81)
< ****ḳā*** 'yansıma' + **r** 'türeme ünsüz' + ***-ḳā*** (> ***-ġa***) 'yansıma'
TT.: KARGA+(BURNU/BURUN/+BÜKEN/CIK burgacık/ DELEN/GİLLER/ TULUMBA)
~ karġa (Çağ.)
kārga (Gag., Tuv.
garga (Az.)
gārğa (Trkm.)
karğa (Kırg.,Özb.)
ka[r]ğa (Uyg.)
ala karğa (Bşk.,TatK.)
kara karğa (Kzk.) (*KTLS*)
kırā (Yak.)

K(>ġ)A[< Ā]RG(>ğ)A

~ Moğ. ***keriye/ḳariya*** (*KWb*. 168)
~ Tibet. ***kaka*** ~ ***kā-ka***.

Tü. > **Blg.** *garga*; **Rus.** *karga* (Clauson, *TDAY 1967*, s.7.) ; **Kürt.** *karkar* (*DAO* 256) ~ *ḳır* (*DAO*. 282); *ḳıraḳıra* (*a.g.e.* 282); **Zaza.** *karge* , *kargı* 'tavuk' (*ZTS*, 172); *kerga mısri* 'hindi'; *kerga siyay* 'kara tavuk'; *kerge* 'tavuk' ~ *kergı* (*ZTS*, 79)

T. Tekin: < ***kārga(n)**
Eren (*TDES*, 212): < Türkçe **karga** adının, karganın çıkardığı sesten geldiği açıktır. (Bang: *KOsm*. 2:22; Brockelmann: *UJb* 8: 261)
Nişanyan (*SS* 223): **karga**[1] = ***ET.*** *ḳarġa* karga, lanet kuşu (xı). ***ET.*** *ḳarġa-* : KARGA, KARGIŞ.

karga-[(hlk.) 'İlenmek'
= ET., OT. ***ḳarġa-*** (*EUTS*, 168 ; DLT)
< ***ḳā*** 'yansıma'+***r-*** 'türeme ünsüz'+***ġā-*** 'yansıma'
Krş. **kargı-**
An.ağl.: ***karga-, kargıç et-, kargı-, kargış dök-, kargış et-, karğal-, karğa-, karğışla-, karış et-, karış ver-, karkışla-, karkış tök-, karvuş et-, karvuşla-*** (*DS.VIII*, 2658)

KARG(>ğ)A(>ı)-L-
KARG(~K)(>V)I(>u)Ş(>ç) *ET-/+LA-/TÖK-/VER-*
KAR[*G=ø*]IŞ *ET-/VER-*

kargabeyni (hlk.) 'Pekmezle tatlı yoğurt karıştırılarak yapılan yiyecek'
< ***karga*** [bk. *karga*]+***bey(i)n+i***
An.ağl.: ***kargabeyni, kargabeyin kargabını*** (*DS.VIII*, 2657)

kargaburnu '1. Kapı mandalı; 2. bakırcıların kullandıkları bir araç ; 3. yangın söndürme işlerinde kullanılan ucu eğri demir çengel'
< ***karga+bur(u)un+u***
An.ağl.: ***kargaburun, kargaburnu, kargacuk, karğaburnu*** (*DS.VII*, 2657)

kargaşa 'Anarşi, karışıklık, düzensizlik'
< OT. ***ḳarġa-*** 'lânet etmek'
+***-ş-*** 'işteşlik eki'+***-a*** 'fiilden isim yapan ek'

veya
< ? ***ḳarġı-*** 'beddua etmek' + ***-ş+a***
veya
< ***** ***ḳaraġu*** 'kör' ***+la-ş-a***

TT.: KARGAŞA+(CI/LIK)

Tü. > **Ar.** (Lüb.) *ḳaraşa* (*ALTK*, 84)

NOT: İlk iki deneme beni tatmin etmemektedir. Çünkü, TT'nde 'kargaşa'nın anlamı

'aynı şeyi gerçekleştirecek kimselerin birbirinden habersiz ve birbirini engelleyecek biçimdeki düzensiz çabaları =**KÖR DÖVÜŞÜ**' demektir. O halde, ***KÖR*** anlamındaki **KARAGU** sözcüğü bu etimoloji için en uygun olanıdır.

Eren (*TDES* 217): < **kargaş-** + **-a**

Nişanyan (*SS* 223): **kargaşa** = ***ET.*** ? *kargaşa /karkaşa* kavga, arbede, çatışma (xıv)

* ***ET.*** *karmak* (karıştırmak) fiiliyle ilişkisi açık değidir.

kargı 'Kamış, saz'

= ET. ***ḳarġı /ḳarġu*** 'mızrak; kalın kamış'

< ET. ***ḳar*** 'omuz, kolun üst kısmı' (*EUTS*, 166)+***ġı***

TT.: KARGI+(LA-/LIK)

An.ağl. : ***kargı, karğı*** (*DS.VIII*, 2659)

~ garğı (Az., Trkm.) (*KTLS*)

kargı-['Lânetlemek'

= ET., OT. ***ḳarġa-*** (*EUTS*, DLT)

Krş. **karga-**

kargıma 'Kargımak işi, lânet'

< ***kā+r+gı+ma***

kargın '1.Eriyen karların oluşturduğu akar su; 2. karla karışık yağan yağmur'

< ***kar+gın***

An.ağl.: ***kargın, kargun, karkal, karkon*** (*DS.VIII*, 2659)

kargış 'Beddua'

= OT. ***ḳarġış*** (DLT)

~ ***ḳarġaḳ*** ; *ḳarġa- arḳa- ; ḳarġana-; ḳarġaş-; ḳarġat-.*

< OT. ***ḳarġa-*** 'beddua etmek'

+ ***-ş*** (> ***kargış***)

TT.: KARGI-(MA/Ş/ŞLA-/ŞLI)

An.ağl.:***kargıç, kargış, karış, karkış, karvuş*** (*DS.VIII*, 2658, 2660)

karı[1] 'Eş, refika, zevce'

< ****ḳā+rı***

TT.: KARI+(LAŞMA/LAŞ-/LI/LIK)

= *katın* (Kzk.)

h,åtin (Özb.)

h,atın (TatK.)

h,otun (Uyg.) (*KTLS*)

Eren (TDES 213): YOK

karı[2] 'Yaşlı, ihtiyar'

=ET.***ḳarı ~ ḳarıġ*** (*EUTS*, 168)

~ OT. ***karı*** (DLT); KB. ***ḳarı ~ ḳarıġ***.

< ****ḳārı***

An.ağl.: ***karı*** 'yaşlı, eski' (*DS. VIII*, 2660)

~ karıya (Kırg.)

ġarrı (Trkm.)

Eren (*TDES,* 213): YOK

karı-[(hlk.) 'Yaşlanmak, kocamak'

= OT. ***ḳarı-*** 'kocalmak, yaşlanmak, kocamak' (DLT); *ḳarıla-, ḳarıt-, ḳarızan* 'kocamış kişi'

KB.: ***ḳarı-***

< **** ḳārı-*** (T. Tekin)

An.ağl.: ***karımah,*** (*DAO*, 256); ***karımak, karımah,*** (*DS.VIII,* 2662)

~ ġarra- (Trkm.)

karık 'Su yolu, ark'

< ***kar-*** 'arkın suyu çoğalmak, taşmak' + ***-(ı)k*** (H. Eren)

An.ağl.: ***garık; harh, harıh; harık*** (*DS.VII*, 2288); ***karık*** (s.2661)

~ karık (KKlp.)

kırık 'oluk' (Blk.)

karık-[1]**[** (hlk.) '1. (göz) fazla ışıktan kamaşmak; 2. (göz) kar yağmış bir alana bakmaktan kamaşmak'

< ***kara-k-***

karık-[2]**[** (hlk.) 'Ses kısılmak' (DS.)

< OT. ***kar-*** 'boğazda su durmak' (DLT)+***(I)k***

~ karıl- 'ay.' (Kum., Tel., Şor, Krç.-Blk., Kırg.)

ġārılcık 'kısık ses' (Trkm.)

(< **ġārıl-cı-k* < **kārıl-çı-k* < ** kār-*)

karıl-['Karmak işi yapılmak, karışmak'

< ***kar-(ı)l-***

TT.: KARIL-(MA)

karılaşma, bk. **karı**[1]

karılı, bk. **karı**[1]

karım (hlk.) 'Derin çukur'

= ET. ***ḳarım*** 'çukur, yalak, su

hendeği, müstahkem yer' (*EU TS*, 168)
~ OT. (KB) ***karım*** 'hendek, delik, oyuk, mezar'
< ***kar-(ı)m*** [> *kaz-* = Çuv. *hır-* = Yak. *has-*]
~ garım (Trkm.)
karım (KKlp.)
An.Ağl.: ***harım*** 'tarla ve bahçe çevresindeki çit; derin çukur, hendek' (*DS.VII*, 2289)

karın 'İnsan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölge'
= ET., OT. ***karın*** (*EUTS*,168 ; DLT, KB)
< ***kar*** 'omuz, kolun üst kısmı' (*EUTS*, 166) ***+(ı)n***
TT.: KARIN+(CIK/DAŞ/LA-/LI)

Tü. ***karın*** = Çuv. ***pize*** = Zaza. ***hişe*** (O. Özer, 112)

~ ġarın (Az., Trkm.)
karın (Bşk., Kzk., Kırg, TatK.)
kårin (Özb.)
kerin (Uyg.) (*KTLS*)
xırın (Soy.)
xarın (Yak)
xirem (Çuv.) (*Räsänen*)

K(>x, ġ)**A**(>å, ę, ı, i)**RI**(>ę,i)**N**(>m)

= *korhak* (Bşk.), *askazan* (Kzk), *aş kazan* (Kırg.), *korsak* (TatK.) (*KTLS*)

Ligeti (*NyK* 49:235): Moğ. **qarbisun ~ qarbing** = Tü. **karın**. Şçerbak (*GrOTJaTT* 108): < **karı-** Doerfer (*TMEN* 652): < **karı-n** [*burun, taban, bıkın, erin, boyun*...gibi.] Boev (*BEz* 15: 11): Blg. **korem** < Eski Blg. Eren (*TDES* 214): < ? Nişanyan (*SS* 224) : **karın / karn-** = ***ET. karın*** (IX)

karınca 'Zar kanatlılardan, bir çok türü bulunan böceklerin genel adı'
= OT. ***ḳarınça ~ ḳarınçaḳ*** (DLT)
< ***kur*** 'kuşak, kemer'
+(ı)n+ça *'küçültme eki'*
TT.: KARINCA+(LANIŞ/LAN MA/ LAN-/LAR/LI/YİYEN)
An.ağl.: ***karınca*** 'sığırların tırnaklarında görülen bir hayvan hastalığı' (*DS.VIII*, 2663)
~ ġarışġa (Az.)
ġarınca (Trkm.)

K(>ġ)**AR**-*IN-CA* -*IŞ-GA*

= ġumursḳa (Trkm.)
kımırıska (Bşk.)
kırmıska (TatK.)
kumırska (Kzk., KKlp.)
kurmurska (Kırg.) /kumurska (*KS.II*, 520)
kumurska (Özb.) (*KTLS*)
= *çümäli* (Özb.), *çümülä* (Uyg.); *küzürüm* (Alt., *ATS* 130) ~ *siygek* (ATS 155); Kumd. *şıbalga ~ şubalga.*
Eren (*TDES*, 214): YOK

karınca-[(hlk.) '1. Çekmek; 2 boğaz gıcıklanmak' (DS.)~ ***ġarıncı-***
< ***karıncı-*** < * ***kār-***

karıncaayağı (hlk.) 'İnce kıyılmış tütün'
< ***karınca+ayak+ı***

karıncabaşı (hlk.) 'Kumlu toprak'
< ***karınca+baş+ı***

karıncacık (hlk.) 'Vücutta çıkan, kaşıntı yapan kabarıklar'
< ***karınca+cık***

karıncacuk (hlk.) 'Ağustos böceği'
< ***karınca+cuk***

karıncala-[(hlk.) 'Hayvanlarda tırnak ile et arasında yara olmak'
< ***karınca+la-***

karıncalaş-[(hlk.) 'İpek böcekleri ilk uykularına yatmak'
< ***karınca+la-ş-***

karındaş, → **kardeş**
~ Uyg., OT., Az. ***karın-daş***; IM. ***karın-taş***; Oyr., KarT. ***karan-daş***; Krç. ***karn-aş*** (Räsänen, *V* 238)

karış 'Beş parmak ve serçe parmakların uçları arasındaki açıklık'

= OT. ***ḳarı*** ~ ***ḳarış*** (DLT); ***karış(la-)***
EUTS: ***karış*** 'mekik ipliği, atkı, argaç' (s.169)
TT.: KARIŞ+(LA-/LAMA)
< ***karı*** (-la-) 'boylamak, karışlamak, arşınlamak, ölçmek' (DLT) + **-ş**
~ garış (Az., Trkm.)
karış (Bşk., Kırg., Özb., TatK.)
karıs (Kzk.)
kariç (Özb.)
ğeriç (Uyg.)

K(>g, ğ)A(>e)RI(>i)Ş(>ç, s)

Nişanyan (*SS*, 224): **karış** =*ET. karış* baş parmakla serçe parmağı arasındaki açıklık (xı)

karış-['İki veya ikiden çok şey bir araya gelip birbirinin içinde dağılmak, birbirinin içine girmek'
= ET. ***ḳarış-*** 'düşman kesilmek' (*EUTS*, 169)
= Tü. * ***ḳarış-*** 'karşı çıkmak'
= Moğ. ***ḳarilça-*** < * *ḳari-*

< * ***ḳarıç-*** < * ***ḳar-ı-ç-***

< * ***ḳar-*** 'karşı olmak, karşısında olmak, karşı durmak'
[DLT: ***yağu ḳaru kiriş ḳurdum*** 'düşmana karşı yay kurdum' (II, 83). ***ḳaru*** < ***ḳar-u*** 'zarf-fiil eki']

TT.:KARIŞ- (IK/ŞIKLIK/ILMA/IL-/IM/MA/TIRICI/TIRICILIK/TIRILMA/TIRIL-/TIRIŞ/TIRMA/TIR-)
~ karış- 'kabul etmemek, bozuşmak' (Uyg.)
hirïś- 'karşı çıkmak, karşı durmak, itiraz etmek' (Çuv.) < **kar-ı-ç-*

karıştır-[, bk. **karış-**

karlambaç (hlk.) 'Kar, pekmez ya da şeker karıştırılarak yapılan tatlı'

< ***kar+la-m+baç***

[<**kar+la-ma aş*]
An.ağl. : ***karlambaç, karkarması, karkatması*** (*DS.VIII*, 2665)

karlangaç, → **kırlangıç**
An.ağl. : ***karılğaç, karlanğaç, karlankuş, karnakuş*** (*DS.VIII*, 2664)

karlık 'Yazın kullanmak için kışın kar depo edilen kuyu, çukur'

< ***kar+lık***

karma 'Karmak işi; muhtelit'

< ***kar-ma***

Krş. KB. ***karma*** 'yağma'
TT.: KARMA+(LIK/ N ÇORMAN/ŞA/ŞIK/ŞMA/Ş-/ŞTIR-)

karmaç 'Mikser'
< ***kar-maç***

karmakarış 'Çok karışık'
< ***kar-ma+kar-(ı)ş***

karmakarışık 'Dağınık, düzensiz, çok karışık'

< ***kar-ma+kar-(ı)ş-(ı)k***

An.ağl.: ***karmakarışuğ*** (*DS.VIII*, 2665)

karman çorman 'Çok karışık ve düzensiz'

< ***kar-man çor-man***

An.ağl.: ***karman çarman, karman şorman*** (*DS.VIII*, 2665)

karmaşa 'Kompleks' ***YT*** (1942)
< ***kar-ma+ş+a***

karsak 'Bozkır tilkisi' (*Yer adı*)
= OT. ***ḳarsak*** (DLT)

< ***ḳār** [< *kır*]+**saḳ***

~ Çağ. ***karsak*** (> Rus. *korsak*).
~ Moğ. (*KWb*. 232) ***kirsa*** 'grauer Steppenfuchs' (> Yak. *kırsa*; KKır., Tel. *kırsa*) ~ Mançu. *kirsa* (Räsänen, *V* 238-239; Ligeti: *AOH* 21:129)

Tü.> **Fars. ; Rus. ; Alm.** *Korsak*; **Fr.** *corsac*.

Anadolu'da '**Karsak**', Macaristan' da '**Karcag**' yer adları vardır.

Brockelmann (*UJb* 8 :261) : < Karsağın çıkardığı ses « yansıma ».
Eren (*TDES*, 215) : < ?
Nişanyan (*SS*, 225) : YOK

karsambaç (hlk.) 'Pekmezle kar karıştırılarak yapılan kar helvası'

< ***kar+sa-m-baç***

An.ağl. : ***karsamba, karsambaç, karsanbaç, kasenkaç, kaslambaç*** (DS.*VIII*, 2668)

karşı 'Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin önü'
= ET. (Uyg.) ***ḳarşı*** (*EUTS*,169)
~ OT. ***karşı*** ~ ***karşu*** 'karşı, zıt' (DLT, KB)

Krş. ***karşı*** 'hakan sarayı, köşk'
karşı 'iki bey arasındaki uyuşmazlık'
karşu → ***karşı*** (DLT)
Uyg. ***karış-*** 'karşı çıkmak'
< * *ḳarıç-*

< ***kar-*** 'karşı durmak'+***-ış-ı***
TT.: KARŞI+(CI/CILIK/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRILMA/LAŞTIRIL-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMALI/LAYICI/LAYIŞ/LIK/LIKLI/LIKSIZ/N/T/TÇI/ÇILIK/TLAMA/TLA-/TLAŞMA/TLAŞ-/TLI/TLIK)
~ xirĕš 'karşı' (Çuv.) < **xirśĕ*
< * *ḳarçı* = GT. ***ḳarşı***
< DLT. ***ka-r-ış-***
karşu (Osm.)
ġarşı
Eren (*TDES,* 215): YOK

karşıcı (hlk.) Karşılamaya gelen kimse'
< ***karşı+cı***

karşıla-[(hlk.) 'Düğünde çalgıcılar para almak amacıyla birinin önüne gelip çalmak'
< ***karşı+la-***

karşılama ***YT*** 'Osm. istikbâl'
< ***karşı+la-ma***

karşılık (hlk.) 'Ayna'
< ***karşı+lık***

karşıt 'Zıt, kontrast'
= OT ***ḳarşut*** 'zıt' (DLT)
< ***karşu+t*** 'addan ad yapan ek: *yaş+(ı)t* gibi'
Bk. **karış-, karşı**
TT.: KARŞIT+(ÇI/ÇILIK/LA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LI/LIK)
Eren (*TDES* 215):YOK

Nişanyan (*SS* 225): **karşıt** ***YT*** (1935) 'zıt, mugayir' < KARŞI
***-t** ekinin niteliği belirsizdir.

kart 'Yaşlı, eski'
= ET. ***ḳart*** (*EUTS*, 169)
< ***karı-*** *'yaşlanmak'*+***-t***
DLT.: *kart* 'yara', *kart er* 'huysuz adam'
TT.: KART+(AL-/LAŞ-)
ARGO: KART+(ALOŞ/ALOZ)
An.ağl.: ***kart*** '3-4 yaşında enenmiş erkek koyun, keçi' (*DS.VIII*, 2669); ***kartalak, kartalaç, kartalaş*** 'kart, yaşlı' (s. 2670)

Tü.>**Kürt.** *ḳert* 'kart, olgun' (*KTS.* 272); **Kbr.** *Kart*; **KbRum.** *kartána* 'akıllı kadın'

kartal 'İri bir yırtıcı kuş'
= OT., Kpç. ***kartal***
< OT.***karta-*** 'tırmalamak' (DLT) + ***-l***
TT.: KARTAL+ (GİLLER/LAR/LI)
An.ağl.: ***kartal*** 'yaşlı erkek manda' (*DS.VIII*, 2669)

Tü. > **Kürt.** *ḳertel*; **Zaza.** *ḳartel* (*DAO,* 257)

Z.Korkmaz (*TTG,* 71): **kart+a-l**
Nişanyan (*SS*, 225): **kartal** = ***ET ?*** *kartal* (XIII).
Karş. ***Fa.*** *kark-* (çeşitli kuş isimlerinde rastlanan bir öge), *tal* (kartal)
YANLIŞTIR. Çünkü, ET'de de *kuş* adlarında **KAR** sözcüğüne rastlanır :
karga, karġılaç 'kırlangıç', ***karġuy, karkuy, kırġuy, kırkuy*** 'atmaca'

kartal-['İhtiyarlamak, kartlaşmak'
< ***kart+al-***

kartopu '1. Kasımpatı çiçeği; 2. atın alnındaki yuvarlak beyazlık'
< ***kar+top+u***

kas 'Adale'
= OT. ***kās*** 'kabuk; sertlik, katılık' (DLT) ~ ***kāsuk*** ~ ***kāz***
TT.: KAS+ (IL/ILIŞ/ILMA/IL-/INÇ/IN-/INTI/TISIZ)

Nişanyan (*SS*, 225) : **kas** *YT* (1944)= *kası YT* (1935) adale < KAS-.
YANLIŞTIR. Çünkü, **KAS** sözcüğü XI. yüzyıldan beri Türkçede yaşamaktadır.

kas-['Kısaltmak'

< * ***ḳās-*** < ***kıs-**

DLT'te **ḳasmaḳ** fiili yoktur. **ḳasnamaḳ** fiili de '*zırıncamak ; çeneleri birbirine vurmak, titreşmek*' anlamınadır. Bkz. **kıs-**

TT. : KAS-(IL-/ILMA/ILIŞ/INÇ/IN-/INMA/INTI/INTILI/INTISIZ)

Tü. > **Laz.** *k'asma* 'düğüm' (*LTS*, 188)

Nişanyan (*SS*, 225) : **kas[mak** = *ET.* kasmak 1.ürpermek, titremek (XI) ; 2. kısaltmak.
* İki anlam arasındaki ilişki açık değildir. İkinci anlamın ET. *kısmak* fiilinin bir varyantı olduğu düşünülebilir.

kasal-, bk. **kasıl-**

kasık[1] 'Vücudun karın ile uyluk arasındaki bölümü'
= ET. ***ḳasıġ*** (*EUTS*, 169)
[fakat, ***ḳasıḳ*** 'kabuk']
~ OT. ***ḳasıġ*** 'ağzın içi, sağ ve sol yanları' (DLT)

< ***ḳāsıḳ*** (T. Tekin)

An.ağl. : ***kasık*** 'yünden örülmüşpeştamal üzerine bele sarılan iki santimetre eninde kuşak' (*DS.VIII*, 2674);
kasıkla- 'bıçaklamak'; ***kasık sık yarılma*** 'fıtık'
~ gāsık (Trkm.)

Nişanyan (*SS*, 225) : **kasık** = ? *ET. kasıġ* ağzın iç tarafı, avurt (XI) < *kasmak* ürpermek → KAS-

kasık[2] (hlk.) 'Bardak'
= ET., OT. ***ḳas, ḳasuḳ*** (DLT) ; ***ḳasıḳ*** 'kabuk, ağaç kabuğu' (*Alt.Gr.* 327 b)

< ***kas-(ı/u)k***

Tü. > **Kürt.** *ḳasıḳ* 'bardak, tas' (*KTS* 59 b)

kasıl-['1.Kasmak işi yapılmak;2. büzülüp kasılmak; 3. (mec.) büyüklenmek, gururlanmak'

< ***kas-(ı)l-***

TT.: KASIL-(IŞ/MA)

An.ağl.:***kasal-, kasarlan-, kazal-*** (*DS.VIII*, 2673)

kasırga 'Hızı saatte 120 km.yi geçen çok güçlüfırtına'; (mec.) duyguların patlak verişi, coşku'
= OT. ***ḳasırḳu*** (DLT)

< ***kās+ı(/u)r-ku(/a)***

Hou. ***ḳasırḳa***
AH. ***ḳasurḳa***
Tuhf. ***ḳasurḳa***
~ ġasırġa (Az.)
xalarık, xalırık, xoloruk, xolloruk 'kuzey rüzgârı' (Yak.)

kaskı 'Bir şeyi sıkan çember'

< ***kas-kı***

kasnak ' Demir ya da tahtadan yapılmış enli çember'

< OT. ***kasna-*** 'titreşmek' (DLT)+***-k***

TT.: KASNAK+ÇI/LA-/LAMA)

An.ağl.: **kasnak** '5 farklı Anlamı vardır' (*DS.VIII*, 2676)

Tü. > **Kürt.** *ḳasnaḳ* (*DAO*, 257)

kaş[1] 'Herhangi bir şeyin kıyısı'

< OT. ***kāş*** (DLT)
~ kaş (Tar., YUyg.)
gāş (Trkm.)
xās (Yak.) < **kāş*

= Moğ. ***kalca*** 'ön, karşı; önde, ileride'

An.ağl.: ***kaş, kaşboyu, kaşmar*** '1. Sarp kayalıklar, uçurum; 2. bağ ve bahçelerde toprak yığılarak yapılan sınır, set; 3. dağ, tepe; 4. yokuşun başı; patika, ince yol' (*DS.VIII*, 2677); ***kaşbastı, kaşkoruyan, kaşlama*** 'duvarın üst kısmı'

Tü. > **Kürt.** *ḳaş* 'tepe, dik yamaç' (*KTS* 196 a) ~ *ḳas* (*DAO* 258); **Zaza.** *kaş* ~ *kas*

'yamaç, yokuş' (*ZTS*, 173); *kaş û kuş* 'yamaç yokuş; dağ bayır (s. 173); *kaş* 'kenar, etek' (O. Özer, 110)

kaş² 'Lekesiz beyaz veya kara taş'
= OT. ***kaş*** (DLT)

Tü. > Kürt. *ḳaş* (*KTS* 168 b)

kaş³ 'Kaş, göz üstündeki kaş'
= OT. *ḳāş* (DLT)
< ***ḳāş*** (T. Tekin) [< ***kāl'***]
(Räsänen, *V* 240)
TT.: KAŞ+(BASTI 'çatkı'/LI)
An.ağl.: ***kaş*** '1. Semerin iki yanındaki ağaçlar; 2. ocağın kemeri' (*DS.VIII*, 2677)
~ ġāş (Trkm.) < ***ḳāş***
kās (Har.) < ***ḳāş***
xās (Yak.) < ***ḳāş***
ḳaş (Tar., YUyg.)
kāaş (Hlç.)
= Moğ. ***ḳalca*** 'ön, karşı, önde ileride''

K(> ġ, x)A[< Ā(>āa)]Ş(>s)

Eren (*TDES*, 216): YOK

kaşağı 'Hayvanları tımar etmek için kullanılan, saçtan, dişli araç ya da kalın kıllı set fırça'
< ***ḳaşı-*** [~ ***kaşa-***]
'kaşımak'+ ***-ġu***
TT.: KAŞAĞI+(LAMA/LA-/LANMA/LAN-)
An.ağl.:***kaşav, kaşavış, kaşavi, kaşevi, kaşşa, kaşşak*** (*DS.VIII*, 2678)

KAŞ+*AV/+AVIŞ/+AVİ/+EVİ/+ŞA/+ŞAK*

~ gaşov (Az.)
gaşav (Trkm.)
kaşaġu (Çağ.)
kaşaġuç (Çağ.)
kaşak (KKırg.)
kaşau TatK.)
kaşavuç (Çağ.)
kaşava (Osm.)
kaşlâgıç (Özb.)
kaşliğuç (Uyg.)
kaşrau (Kom.)
kaşrav (Kmk.) (Räsänen, *V* 240)

K(>ġ)AŞA(>o)-*K/-V/-ĠU/-U/-VUÇ/-VA*
KAŞ[*A=ø*]-*LÅ-GIÇ*
-Lİ-ĞUÇ
-RAU/-RAV

= *at kırğısı* (Bşk.) ; *kırğıç* (Kırg.) ; *kırğış* (Kzk.), *at kırğıçı* (TatK.)

Tü. > **Kürt.** *keşev* (*DAO*, 275)

Nişanyan (*SS*, 226): YOK

kaşan-['(at, eşek) işemek'
= OT. ***kaşan-*** (DLT)
< ET. ***ḳaşanıġ*** 'sidik' (*EUTS*, 168)
[< * ***ḳaşa-n-ıġ***]
TT. : KAŞAN+-(DIR-)

kaşga 'Alnında beyaz leke ya da akıtma olan (hayvan)'
→ **kaşka**
EAT.: ***kaşga, kaşka***
< OT. ***kaş+g(/k)a*** (DLT)
~ gaşga (Az.)
xasxa (Hlç.)
huşha (Çuv.) < TatK.
= Moğ. ***qalcan*** 'at ya da öküzün alnındaki beyaz leke, akıtma'

kaşı-['Tırnakla veya başka bir şeyle deriyi haifçe ovmak'
= ET.(KT.,Uyg.), OT. **kaşı-**
DLT: ***kaşın-, kaşıngan, kaşıt-***
TT.: KAŞI-(MA/NDIRMA/NIŞ/INMA/N-/NTI/NTILI)
~ gaşı- (Az.)
gaşa- (Trkm.)
kaşı- (Bşk.)
kåşi- (Özb.)
kaşu- (Kırg.)
kaşu- (TatK.)
kasu- (Kzk.)
kaşli- (Uyg.) (*KTLS*)
xıś- (Çuv.) < * *ḳaç-* < * *ḳalç-*
= Moğ. ***ḳalçi-***
[Bk. Gombocz, *KSz* XIII, 14]

K(>ġ)A(>å)Ş(>s)I(>a, u, li, i)-

kaşık 'Ağaçtan veya metalden yapılmış, saplı sofra aracı'

= OT. ***ḳaşıḳ*** ~ ***ḳaşuḳ*** (DLT)

< ****kaş+(ı)k*** *'küçültme eki'*

[**kaş**'a benzediği için]

DLT: ***ḳaşıḳla-*** ~ ***ḳaşuḳla-***; ***ḳaşıḳlıḳ müngüz*** 'kaşık yapmak için hazırlanan boynuz', ***ḳaşuḳluġ*** 'kaşıklı'

TT.: KAŞIK+(ÇI/ÇILIK/ ÇIN/ LAMA/LA-/LAN-/LIK/ OTU)

An.ağl. : ***kaşık*** '3 farklı anlamı var' (*DS.VIII*, 2679)

Tü. > **Ar.** (Lib.) *ḳāşik* ; (Mıs.) *ḳāşīḳ* ; (Ir.) *ḳaşşūk* (*ALTK*, 85)

~ gaşıg (Az.)
kaşık (Bşk., Kırg., TatK.)
kåşık (Özb.)
kaşuk (Çağ.)
kasık (Kzk.)
koşuk (Uyg.) (*KTLS*)
kazık (Tel.)
h,azıh, (Hak.) (Räsänen, *V*)

K(> g/h,)**A**(>å, o)**Ş**(>z)**I**(>u)**K**(>g)

= *çemçe* (Trkm.)

~ Moğ. ***kalbaġa, ḳalbuġa*** 'Löffel' (Poppe 78)

Nişanyan (*SS*, 227) : **kaşık** = ***ET. kaşuk*** (xı) < *kaşımak* yontmak → KAŞI-

*Belki *'tahtadan yontulmuş'* anlamında.

kaşık çalımı (hlk.) 'Akşam yemeği zamanı'

< ***kaşık*** (bk.) ***çal-(ı)m+ı***

kaşıkçı¹ 'Kaşık yapan veya satan kimse'

< ***kaşık+çı***

kaşıkçı² (hlk.) 'Kurbağa yavrusu'

< ***kaşık+çı*** [*l*=ø] ?

NOT : **+çıl** eki kuş adlarından bazılarında da kullanılmaktadır: *balıkçıl*

kaşıklağı (hlk.) 'Kaşık konulan yer, kaşıklık'

< ***kaşık+lağı***

An.ağl.: ***kaşıkla, kaşıklağı,kaşıklama, kaşıklığa, kaşukla*** (*DS. VIII*, 2679)

kaşın-['Kaşıntısı olmak ; kendi kendine kaşımak'

= OT. ***kaşın-*** (DLT)

TT. :KAŞIN-(MA/TI/TILI)

kaşka 'Alnında akıtma olan at'

→ **kaşga**

kaşkır (hlk.) 'Kurt'

< Kırg. ***karışkır***

kaşlı 'Herhangi bir nitelikte kaşı olan'

< OT. ***ḳaşlıġ*** (DLT)

< ***ḳaş+lıġ***

kat¹ 'Tabaka'

= OT. ***ḳat*** (*DLT.I*, 320; III,27)

< ****ḳa-*** 'eklemek, üst üste yığmak, katlamak' + ***-t***

Krş. Doerfer, *TMEN*, no.1429.

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Lüb., Mıs.) *ḳāṭ* (*ALTK*, 85)

~ h,at (Hak.)
h,ot (Çuv.)
h,ut (Çuv.)
gat (Az., Trkm.)
kat (Bşk.,Kzk.,Kırg., Özb., TatK., Uyg.)

K(h,/g)AT

Eren (TDES, 217): YOK

kat² 'Yan, nezd'

= OT. ***ḳat*** (*DLT. I*, 64, 320; III, 240)

kat³ 'Misli'

= OT. ***kat*** (DLT)

~ ġat (Az.)
kat (Bşk., TatK.)

kat-['Eklemek, ilâve etmek, karıştırmak'

= OT. ***ḳat-*** (DLT) 'eklemek, ilâve etmek; karıştırmak'

KB.: ***ḳata*** 'defa', ***ḳatıġ, ḳatıġlan-, ḳatıġlıḳ, ḳatıḳ, ḳatıl-, ḳatḳı*** 'katı, haşın, kibir'

TT.: KAT-(IK/IKLA-/IKLI/ IKSIZ/ILIM/ILMA/ILIŞ/IL-/ IMLIK/INTI/IŞIK/IŞIKLIK/ IŞIKSIZ/IŞMA/IŞMAÇ/IŞ-/ IŞTIRMA/IŞTIR-)

An.ağl.: ***ḳatıġ, ḳatığ, ḳatık*** (*DS. VIII*, 2682)

Tü. > **Kürt.** *ḳatıġ, ḳatığ, ġatıḳ*

(*DAO*, 258)

kata 'nereye?' (Zaza.)
< Tü. ***ka**

kate (hlk.) 'Yağlı ekmek' (*DAO*, 258)
< ***kat+e***
[Krş. *katmer, katkatığ, kete*]

katı 'Sert, katı'
< ET. ***ḳatıġ*** (*EUTS*, 171); ***ḳatıġlan-, ḳatıġlantur-(k(a)t(ı)gl(a)n-*** 'çalışıp çabalamak' /Eleges, 7)
~ OT. ***ḳatġı** ~ **ḳatḳı*** (DLT) ~ ***ḳatıġ***
= KB. ***ḳadr*** 'sert'
TT.: KATI+(LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIR-/LIK)
An.ağl.: ***katıca*** 'kümes hayvanlarının midesi' (Edirne genel./ E. Kalay, *TD* 633, s. 253)
< **katı* 'taşlık'+*ca*
~ katı (Bşk., TatK.)
kattı (Kzk.)
katū (Kırg.)
kattık (Özb.)
gatı (Az., Trkm.)
kattik (Uyg.) (*KTLS*)
= Moğ. ***ḳatağu*** 'sert'

K(>ġ)AT[*T*]I(>i, ū)+*K*

katık 'Ekmekle beraber yenilen peynir, zeytin, helva gibi yiyecek'
= OT. ***ḳatıḳ*** 'katgı, herhangi bir nesneye katılan' (DLT) ~ ***ḳatut** < **kat- (ı)k***
TT.: KATIK+(LA-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***ḳatıġ, ġatıḳ*** (*DAO*, 258); ***katık, katığ*** 'yağı alınmış yoğurt' (*DS.VIII*, 2682); ***katık böreği; katıkdamı*** 'kiler'; ***katıkla-, katıklı; katıklı aş, katıklaş, katıklı, katıklı çorba*** 'yoğurtlu çorba'; ***katıklı çökelek; katıklı ekmek; katıksı; katıksı-*** 'peynir, çökelek, yağ vb. yiyecekler tuzlanarak yenecek duruma gelmek'
~ katık (Kzk.)
= *tämlätkis* (Bşk.)
tämlätkiç (TatK.)

Tü.> **Fars.** *qatiğ* (Doerfer: *TMEN*, 1373), **Tac.** *qatiq, qätiq* (Doerfer: *TLT* 434); **Kürt.** *ḳatiḳ*; **Blg.** *kat"k*

(*Ber 2*: 279)

katıklı 'İçinde katık bulunan'
= OT. ***ḳatıḳ*** 'katkı'(DLT)+***lı***
< ***ḳatıġ+lı(ġ)***

katıl-¹['Gülerek katılmak'
< OT. ***ḳatġur-*** (DLT)
TT.: KATIL-(T-)

katıl-²['1. Katmak işi yapılmak; 2.bir topluluğagirmek; 3.ortak olmak'
TT.: KATIL-(GAN/IM/MA)

katılaş-['Sertleşmek'
< ***ḳatıġ +la-ş-***
TT. : KATILAŞ-(MA/TIR-/TIR MA)
~ gatılaş-(Az.)
gata- (Trkm.)
katılan- (Bşk., TatK.)
katay- (Kzk.)
kattıkläş- (Özb.)
kattıklaş- (Uyg.)

katıl-¹['1. Katmak işi yapılmak; 2. bir topluluğa girmek; iştirak'
< ***kat-(ı)l-***
TT.: KATIL-(IM/IŞ/MA/T-)
~ gatıl- (Az.)
gatnaş- (Trkm.)
katnaş- (Bşk., TatK., Uyg.)
katnäş- (Özb.)
katış- (Kırg.)
katıs- (Kzk.)

katıl-²['(Gülmekten) katılmak'
< ***katı*** [< ET. *ḳatıġ*]***+l-***
TT. : KATIL-(T-)
= *(kölövdän) is katıv* (Bşk.)
şek-silesi katuv (Kzk.)
katkırığı taş carū (Kırg.)
(külgidän) kåtmåk (Özb.)
(kölüdän) iç katu (TatK.)
gülküden yaŋa içiŋ gırılmak (Trkm.)
(külkidin) içi katmak (Uyg.)
(*KTLS*, 452-452)

katıncak (hlk.) 'Ekmeğe katık edilen yiyecek'
< ***kat-(ı)n-cak***

katıncama (hlk.) 'Bir sürüye başkaları tarafından katılan davar'

< ***kat-(ı)n-cama***

katıntı (hlk.) 'Sürüye dışarıdan katılan hayvan'

< ***kat-ın-tı***

katır 'Atgillerden, kısrak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan'

= OT. ***ḳatır*** (DLT)

< *ḳat-(ı)r*

TT.: KATIR+(CI/CILIK/KUYRUĞU/LAŞ-/LIK/TIRNAĞI)

~ gatır (Az., Trkm.)
katır (Kzk.)
kasır (Bşk.)
kaçır (Kırg., TatK.)
h,açir (Özb.)
h,eçir (Uyg.)

K(>ġ/h,)A(>e)T(>ç,s)I(>i)R

Tü. >**Kürt.** *ḳantır, ġantır* (*DAO*,253)

katkat (hlk.) 'Üstüste açılıp saçda pişirilen yufkalar'

< *kat+kat*

katkatığ (hlk.) 'Bir yufka pide türü'

< *kat+kat*

An.ağl.: ***ḳatḳat*** 'üstüste açılıp pişirilen yufkalar' (Dy.; *DAO*, 258)

katkattas (hlk.) 'Sefertası'

< *kat+kat+tas*

katkı '1. Yardım; 2. ek'

= OT. ***ḳatıḳ*** 'katkı, herhangi bir şeye katılan nesne' (DLT)

Fakat, DLT'te: ***ḳatġı, ḳatḳı*** 'katı, sert, sıkı, kuvvetli

TT.: KATKI+(LAN-/LI/SIZ)

An.ağl.: ***katkı*** 'düğün günü davetlilerin öğleye kadar gönderdikleri armağan' (*DS.VIII*, 2684)

~ gatgı (Az.)
= *ülüş* (Kırg., Özb.)
üles (Kzk.)
öliş (TatK.)
ölöş (Bşk.)

Ü(>ö)LÜ(>e, i, ö)Ş

koşumça (Kırg.)
goşant (Trkm.)

katkılı 'Hileli; karışık'

< *kat-kı+lı*

katla-['Kâğıt, kumaş gibi nesneleri üst üste gelecek biçimde bükmek'

< *kat+la-*

TT.: KAT+LA-(MA/NDIR-/N-/ IL-/ILMA/NIŞ/N/NMA/T-/YIŞ)

~ gatla- (Az., Trkm.)
katla- (Bşk.,TatK.)
katlä- (Özb.)
katli- (Uyg.)
katta- (Kzk.)
katto- (Kırg.) (*KTLS*, 452)

katlama 'Bir tür yağlı ekmek'

< ***kat+la-ma***

TT.: KATLA-(MA/NDIR-/NDIRMA/IL-/ILMA/IŞ/N-/NMA/T-/TMA/YIŞ)

Türk şiverindeki biçimleri için bk. **katmer**

An.ağl.: ***katlamaç*** (DS.VIII, 2648)

~ katlama (Çağ., Osm., Krm., Özb., Nog., Kar., Bşk.)
katlima (Uyg.)
katırma (Kırg./KS.II, 418)
gatlama (Trkm.)

K(>ġ)AT-*LA(>i)-MA -IR-MA*

katlan-['Sabretmek; tahammül'

< OT. ***ḳatıġlan-*** 'çabalamak, uğraşmak' (DLT)

< *ḳat-ıġ+lan-*

TT.: KATLAN-(DIR-/ILMA/IL-/MA)

~ gatlan- (Az.)
= *çıda-* (Trkm., TatK.)
çidä- (Özb.)
çidi- (Uyg.)
çıdo- (Kırg.)
şıda- (Kzk.)
sız,a- (Bşk.)

Ç(>ş, s)I(>i)D(>z,)A(>ä, i, o)-

katman 'Tabaka'

< ***kat+man***

TT.: KATMAN+(LAŞ-/LAŞMA/LI)

An.ağl.: ***katman*** 'kulaç' (*DS. VIII*, 2685)

katmer 'Arasına yağ, haşhaş, susam ezmesi veya kaymak sürülerek katlanmış yufka'

< ***ḳat-mar***

TT. : KATMER+ (Cİ/LEŞME/LEŞ-/Lİ)

An.ağl.: ***katmer, katmar*** (*DS. VIII*, 2685)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳaṭmer* (*ALTK*, 85); **KbRum.** *kathméri*

~ katmar (KKırg.)
= *gatlama* (Az., Trkm.)
katlama (Bşk., TatK.)
katlämä (Özb.)
katlima (Uyg.)
kattama (Kırg.)
katparlı (bäliş türi) (Kzk.)

kav¹ '1. Kav mantarından kurutularak elde edilen, çabuk tutuşan, süngerimsi madde'

= OT. ***ḳāw*** (DLT)

[< * ***kāb*** (Räsänen: *V* 211)]

TT.: KAV+(LAMA/LA/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LATMA/LAT-/LIK)

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Sur.) *ḳāv* (*ALTK*, 85)

~ kav (Tob.)
kabō (Sag., Koyb.)
kabū (Koyb.)
kaġ ~ h,aġ (Soy.)
kau (Tur., Kûr., Bar., Türkî)
kog (Küer.)
kov (Çağ.)
kō (Tar., KKırg.)
kou (Kom.)
ku (TatK.)
kuv (Nog.)
kū (KKırg.)
kıa (Yak., Kzk.)
h,abo (Hak.)
h,ağ (Tuv.)
gov (Az.)
ăvă Çuv.) (Räsänen: *V* ve *KTLS*)

KA b (ū/ō/u)
ğ/v
H,A b o
ğ
K I a

K U (~ Ū)
K U V
GOV
Ă v ă

Tü. **kav** > komşu diller (Doerfer: *TMEN*, 1542)

Paasonen (*CsSz* 15): Çuv. **ăvă**'nın etimolojisi yok.
Egorov (*ÊS* 39): **ăvă**~Tü. **kav** (>*kau*> *kō, kuv*)
Räsänen (*V* 508 a): Çuv. **ăvă** (<**ū*) (Menges de bu görüşe (katılır.)
Räsänen: Çuv **ăvă** ~ Moğ. **ūla** 'kav'

kav² (hlk.) 'Keklik'

< ***kav*** 'yansıma'

An.ağl.: ***ḳåv, ḳew, ġav, gev*** (*DAO*, 259)

Krş. Çuv. ***ḳăvaḳarçăn*** 'güvercin'< [***ḳăvăḳ*** 'gök'= Kürmanç ***ḳåv*** 'gök']

kavak 'Söğütgillerden bir tür uzun ağaç' (*TS.II*, 815)

< ***kabak*** (Räsänen: *V* 215); ***kav(a)k*** (Eren: *TDES*, 219)

TT.: KAVAK+(ÇILIK/LIK)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳavaġ* (*ALTK*, 85); **Fars.** *ḳvāh*, (Räsänen, *V*); **KbRum.** *kavaki, kavájі*

~ kavak (Çağ.) (> Fars. *ḳvāh*)
kawak (Trkm.)
kāk (Soy.)
kuvak (Nog.)
kuak (Kzk.)
kūak (TatK.)
kθvak (TatK.) (> Votyak.*kvak, kuak*)

govag (Az.)
h,ęva, h,ua/h,ăva (Çuv.)
(> Çer. *ua*)

K (> g/h,)**A**(>o/u/ū/θ/ę/ă)**V**
+ AK(>g)

Nişanyan (*SS*, 228): **kavak** ~ *Fars. kâvāk/ kâvek* içi boş şey, kof < *kâvīden* kazmak, eşmek, içini boşaltmak → KAV²

kaval 'Kamıştan yapılan, genellikle çobanların çaldığı, yumuşak sesli, perdeleri delikten uzun düdük'
< ***kav*** [> *kow* ~ *kof*] 'içi boş' + ***-(a)l***
TT.: KAVAL+ (CI/ -KEMİĞİ)
~ kaval (Az.)
= düdük (Az.)
tūydük (Trkm.)
sıbızğı (Kzk., TatK.)
hıbızğı (Bşk.)
kuray (Bşk., TatK.)

Tü.> **Blg.** (*TE* 330) *kaval*

Nişanyan (*SS*, 228): **kaval** ~ ?
Eren (*TDES*, 219): YOK

kavın (Kürt.) 'Kavun', bk. **kavun**
< Kıpç.Tü. ***kavun*** (*Ettuhf.*, 188)

Tü. > **Kürt.** *ḳavın, ḳawın* (*KTS*, 169)

kavırme (Kürt.), bk. **kavurma**
< OT. *kawur-(DLT)+-ma*

kavış (Kürt.) 'Oda, koğuş', bk. **koğuş**
< OT. ***ḳoġuş*** (DLT)

kavla-['Deri soyulmak'
< ET. ***kaw*** 'yılanın deri değiştirirken attığı deri'+***la-***
< ****kāb+la-***
DLT : ***kawık*** '*kepek, kavuz*' ; ***kawrul-, kagrul-, kowur-, kuwur-; kawruş-; kawurmaç,kogurmaç, kowurmaç.***
TT. : KAVLA- (K/MA/NMA/ N-/LAŞMA/Ş-/TMA/T-/LIK)

An.ağl.: ***kavlağan, kavlaan, kavlağın, kavlan*** 'çınar ağacı' (DS.VIII, 2689)
Nişanyan (*SS*, 228): YOK

kavlık (hlk.) 'İçine çakmak, para, vb.şeyler konulan kese'
< ***kav+lık***
An.ağl.: ***kavlık, kavlığ, kavlıkça, kavluğ, kavluk*** (*DS. VIII*, 2690)

kavra-['1.Elle sıkıca tutmak ;2. (mec.) her yönünü anlamak, iyice anlamak, tam anlamak'
= ET. ***ḳavra-*** (*EUTS*, 190)
~ OT. ***kawra-*** ~ ***kawur-*** (DLT)

Krş. **ḳavır-** 'bir araya getirmek, toplamak' (Uyg., DLT.)

= Moğ. ***ḳabira-***
< **** ḳavı-*** [> * *ḳavıra-r* > **ḳavr-ar* (DLT)]
TT.: KAVRA- (M/CILIK/LAŞMA/LAŞ-/SAL/ILMA /NIL-/ ILMAZ/NMA/N-/T-/YIŞ/YIŞLI/YIŞSIZ)
~ (1) garba- (Trkm.)
(2) gavra- (Az.)

kavruk '1. Kavrulmuş olan ;2. (mec.) yaşının ilerlemiş olmasına karşılık iyi gelişmemiş olan'
< ***kav+ur-(u)k***
TT.: KAVRUK+(LUK)
An.ağl.: ***kavruk*** '1. kahve tavası; 2. patlamış mısır; 3. nisastası az olan buğday ; 4. acı çeken, dertli; 5. âşık, sevdalı; 6. içi çürümüş ağaç' (*DS.VIII*, 2691)

kavrul-['Kavurmak işi yapılmak ; (mec.) iyi gelişmemek, ufak, cılız, zayıf kalmak'
< ***kaw+ur-(u)l-***
TT. : KAVRUL-(MA/UŞ)
Bk. **kavla-** ~ KB. ***ḳavrıl-***

kavsak (hlk.) '1. Kurumuş, gevrek ekmek; 2.buğday, arpa kepeği ya da dışkabuğu; 3. boş, çürük; 4. fındığın yeşil kabuğu; 5. seyrek'

< ***kav+sak***

kavşak 'Akar su, yol gibi uzayıp giden şeylerin kesiştikleri veya birleştikleri yer'
= OT. ***ḳabçak*** 'kavşak, nehir kavşağı' < *ḳabıç-ak*
< ET. ***kawuş-*** 'yaklaşmak'
+-(a)k

[<***ḳabıç-aḳ*** <***ḳab-ı-ç-***]
(*EUTS*, 172) ; ***ḳavşur-*** 'birleştirmek, katlamak, bir araya getirmek, kavuşturmak'
~ ***kavuş-(a)k***
< OT. ***kawuş-***
'kavuşmak, yaklaşmak'(DLT)

An.ağl. : ***kavşık, kavşıt, kavşut, kavuşak*** (*DS.VIII*, 2693)
~ ġovşaġ (Az.)
Krş. Moğ. ***ḳabida-, ḳabildu-*** 'yaklaşmak, yakına gelmek'
= *çatrık* (Trkm.)
yul satı (Bşk.)
yul çatı (TatK.)
col kesilişi (Kırg.)

Clauson (*ED*, 581): **kapçak** [doğrusu: **kabçak**] < ***kapışak*** 'grasping one another' biçiminden büzülmeile meydana gelmiş olabileceğini yazıyor.
T. Tekin (*Mak.II*, 610,not: 6): 'Bu görüş kabul edilemez; çünkü Türk dillerinde bir **ş>ç** değişimi yoktur; tersine bir **ç>ş** değişimi vardır. Ayrıca, TT. **kavşak**, Azeri Tü. **ġovşaġ** biçimleri bu adın /***p***/li **ḳap-** eyleminden gelMEDİĞİNİ açıkça göstermektedir.' der.

kavuk 'İçi boş şey'
= ET. ***kavuk*** 'kabarcık' (*EUTS*, 172)
~ OT. ***kawuk*** 'sidiklik, mesane; kavuk' (DLT)

< ****ḳāp+(u)k***

TT.: KAVUK+(ÇU/LU/LUK)

Tü. > **KbRum.** *kaváhos*

An.ağl.: ***kavık, kavuk, kavluh, kavluk*** (*DS.VIII*, 2693)

KAV*+IK/+UK/+LUH,/+LUK*

Tü.> **Ar.** (Lüb., Mıs., Sur. *ḳāvūḳ* ; (Cez.) *ḳavaḳci:* 'kavukçu' (*ALTK*, 85)

~ kavuk (Bşk., Özb., Uyg.)
kavık (TatK.)
(> Wog. *TLW*, 102-1*3: *kóx*)
kovık (Trkm.)
kåvuk (Özb.)
kuvık (Nog.)
kūk (Kzk., Tel.)
govug (Az.)
h,ōh, (Hak., Şor., Leb.)

K(>g/h,)**A**(>ı, å, o, u)**V**(>g)
U(>ı)**K**(>g/h,)
KŪ[=*AVU*]**K**
H,[<**K**]**Ō**[=*AVU*]**H,** [<**K**]

kavun 'Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki ve meyvesi'
= ET. ***ḳaġun*** (*EUTS*, 161)

~ OT. ***ḳāġūn*** (DLT)
DLT: ***ḳaġun***
ḳaġunlan- 'kavun sahibi olmak'
ḳaġunluġ 'kavunlu'
ḳaġunluḳ 'kavunluk'
ḳaġunsa- 'canı kavun istemek'
Eski Kıpç. ***kāwun ~ kowun***.

[< **** ḳāġun*** (T. Tekin)]
TT. : KAVUN+(CU/-İÇİ)

Tü. > **Ar.** (Mıs., Sud., Sur.) *ḳāvūn* (*ALTK*, 86) ; **Rus.** *kavú, kaún*; **Tac.** *qåvun* (< Özb. ***kåvun***); **Moğ.** *ġaun*; **Kürt.** *ḳavun, ḳavın, ḳawın* (*DAO*, 259; *KTS*. 169 a)

~ kāgum (EUyg.)
kavın (Bşk., Kzk., TatK.)
kåvun (Özb.)
koğun (Uyg.)
kōn (Kırg.)
ġāvun /gāvın (Trkm.)
ġovun (Az.)

K(>ġ)**A**[<**Ā**(>å, o)]**V**(>ğ)
U(>ı)**N**(>m)

= Tib. ***ga-gon, kau***.
(Eren, *TDES*, 220)

Ramstedt (*KWb.*, 156 b): Moğ. **ġaun** < ? Çin. **(YANLIŞTIR)**

Räsänen (*V* 220): Tü. **kavun** vb. ~ Moğ. **ġaun** < Tib. **ga-gan, kau. (YANLIŞTIR)**
Clauson (*ED*, 611 b): < ***kāğ** kökünden **+-ūn**: **ḳāğūn** < alıntı. **(YANLIŞTIR)**
Egorov (*ÊS* 84): < Ar. **(YANLIŞTIR)**
Şçerbak (*JaS* 132/257): Tü. **kavun** > Moğ.

kavur-['Bir şeyi bir kabın içinde su katmasan kızartarak pişirmek'
= ET. (KT., Uyg.) ***ḳaġur-*** ~ ***ḳavur-, ḳavır-*** (*EUTS*, 172)
~OT. (DLT) ***ḳawrul-, ḳowur-, ḳuġur-, ḳuwur-***
< ***ḳaḳ*** 'kurutulmuş nesne'
+***ur-***

Krş.OT. (DLT) : ***ḳaḳuk, ḳaḳḳuk*** 'yarma, kurutulmuş et veya meyve';***ḳaḳurġan*** 'yağla yoğrulan bir ekmek hamuru'

TT. : KAVUR- (MA/ MACI/ MAÇ/ MALI/ MALIK/ T/ TMA/ UŞ)

Tü. > **KbRum.** *kavardizo, kaurdizo*

~ govur- (Az., Trkm.)
kåvur- (Özb.)
kuvır- (Bşk., Kzk.)
koru- (Uyg.)
kuır- (TatK.)
kūr- (Kırg.)

K(>g)**A**(>å, u)**VU**[>I]**R-**

= *kız,dır-* (Bşk.)
kızdır- (TatK.)
~ Moğ. (*KWb.* 202) ***ḳaur-maġ, ġuġur-maġ***

kavurçak (hlk.) 'Yapma bebek'
= ET. (Orh.) ***ḳoduz*** 'kız, kadın'
~ OT. (DLT) ***ḳoδuz*** 'dul'
< ***ḳodur** (+çak)
OT. (DLT) ***ḳoδurçuk*** < *ḳodur+çuk*
Çağ. ***ḳoyurçaḳ***
IM. ***ḳoyurçaḳ***
Tuhf. ***ḳowurşaḳ*** < * *ḳowurçak*
An.ağl.: ***ḳawurçaḳ***
~ ḳoğirçaḳ (Özb.)
< **ḳowurçaḳ*
< * *ḳoyurçaḳ*
ḳorçaḳ (YUyg.)
ḳuwirşaḳ (Kzk., Nog.)
ḳūrçaḳ (Kırg.)
ḳurçaḳ (TatK.)
ḳursaḳ (Bşk.) < *ḳoyurçaḳ*
< *ḳoδurçuḳ*

KOD(< δ/w/ġ)U(>i)RÇ(>ş, s)AK
KO(>u)[*DU=ø*]**RÇ**(>s)**AK**
KŪ[<*ODU=ø*]**RÇAK**

kavurga (hlk.) 'Buğday, mısır gibi tahılların kuru yemiş gibi yenilmek için ateşte kavrulmuşu'
< ***kavur-ġa*** < ***kaġur-ġa***
< ***ḳaḳ+ur-ġa***
An.ağl. : ***kavurga, kavırga, kavırğa, kavırka, kavurka, kavuruge*** (*DS.VIII*, 2693)

KAV[<**K**]+***U***(>ı)***R-***[*U*]***G***(>ğ, k)***A***(>e)

Tü. > **Kürt.** *ḳavurge, ḳıvırġe, kumırge* (*DAO*, 260)

kavurgeç (hlk.) 'Mısır, kestane patlatmaya yarayan araç'
< ***kav+ur-geç***

kavurma '1. Kavurmak işi ; 2. tencerede pişirilip kendi yağıyla kızartıldıktan sonra dondurulup saklanan et ; 3. kavrulmuş olan'
= ET. ***ḳaġur-ma*** ~ OT. ***ḳawur-***(ma) (DLT)
< ***kav*** [< *ḳaḳ*]+***ur-ma***
TT.: KAVURMA+ (CI/Ç/LI/LIK)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳāvarma ;* (Ir.) *ḳāvurma* ; (Mıs.) *ḳāvirma* (*ALTK*, 86) ; **KbRum.** *kavurmas*

~ govurma (Az., Trkm.)
kåvurmä (Özb.)
kuvırma (Kzk.)
kūrma (Kırg.)
koruma (Uyg.)

K(>g)**A**(>å,o,u)**VU**(>ı)**R-MA**(>ä)
KŪ[< ***AVU***]**RMA**
KO[<**A**][*VU=ø*]**R**[*U*]**MA**

= *kordak* (Uyg.)

kurdak (Bşk.)
kūrdak (Kırg.)
kurığan it (Bşk.)
kızdırma (TatK.)
Nişanyan (*SS* 229) : YOK

kavurmaç (hlk.)'Kavrulmuş buğday'
= OT. ***kawurmaç*** ~ ***ḳoğurmaç*** ~ ***kowurmaç*** 'kavrulmuş buğday' (DLT)
[< * ***kav*** [< *ḳaḳ] +***ur-ma aş***]
~ kuurmaç (Alt.) 'pişmiş tahıl' (< ***kawur-maç***) ; *kuurdak* 'kızarmış et'
Eren (*TDES,* 220): YOK
Nişanyan (*SS,* 229): YOK

kavuş-['Ayrı kalınan, sevilen bir kimseylebir araya gelmek, onu yeniden görmek'
= ET. (Uyg.) ***ḳavış-*** ~ ***ḳağuş-*** (*EUTS,* 61)

Eski Uyg. ***ḳaβış-*** Q'βYŞ- ~ DLT. ***ḳaβuş-***
< * ***ḳa-β-*** + -°ş- *'işteşlik'* (*İKPÖ* 177)

~ OT. ***ḳawuş-*** 'kavuşmak, yaklaşmak' (DLT),
KB.: ***ḳavşur-*** 'kavuşturmak',
[< ***ḳabış- ~ ḳabuş-***]
TT. : KAVUŞ-(MA/TUR-/TURMA/UL-/ULMA/UM)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳāvūş* (*ALTK*, 86)

~ govuş- (Az., Trkm.)
kavuş- (Uyg.)
kåvuş- (Özb.)
kavış- (Bşk.,Kzk., TatK.)
kavıs- (Bşk.)

K(>g)A(>o)VU(>ı)Ş(>s)-

= *yetiş-* (Özb.)
coluğuşū (Kırg.)
tabıs- (Bşk.)
uçraş- (Uyg.)

kavuştur-['Kavuşmasını veya kavuşmalarını sağlamak'
< ET. ***ḳavşur-*** ~ ***ḳabşur-*** (*EUTS,* 160)
< ***ḳa-β-(I)ş-***[tur-]

kavuşturma (hlk.) 'Erkek gömleği; yelek'
< [ET. ***kavşur-*** (*EUTS,* 172)];
OT. ***kawuş-*** (DLT)+***-tur-ma***

kavut 'Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa şeker veya tatlı yemiş katılarak yapılan yiyecek'
< OT. ***ḳavut*** ~ ***ḳağut*** 'darıdan yapılmış bir yemek' (DLT); ***ḳawuḳ*** 'kepek' (KB)
[< * ***kak*** 'kurutulmuş nesne' +***-(u)t***], krş. ***ḳaḳḳuḳ*** ~ ***ḳaḳuḳ*** 'yarma, kurutulmuş et veya meyve']
An.ağl. : ***kavut, kavat, kavıt ; kavruk, kavunt, kavus, kavut helvası*** (*DS.VIII*, 2694)

KAV+U(>a, ı)[N]T(~S)

Tü. > **Kürt.** *ḳewît* 'bir çeşit helva' (*KTS.* 169 a)

Nişanyan (*SS,* 229) : YOK

kavuz '1. buğdaygillerin başağında, başakçıkları veya çiçeği saran kabuk ; 2. (hlk.) içi boş, kabuklu yemiş'
< ET., OT. ***kap*** (DLT)+***(u)z***
TT. : KAVUZ+(LULAR)
An.ağl.: ***kavuz*** '1. gelişmemiş çürük meyve; 2. içi boş, kabuklu yemiş; 3. saç diplerinde olan kepek; 4. tahıl kepeği' (*DS.VIII*, 2695)

kavza (hlk.) 'Saç örgüsü'
< ET. ***kavza-*** 'sıkıştırmak' (*EUTS*, 172)
An.ağl. : ***kavzala-, kavzula-*** 'saç örmek' (*DS.VIII*, 2695)

kavza-[(hlk.) '1. Sıkı tutmak, kavramak; 2. korumak, muhafaza etmek'
< OT. ***kapsa-*** 'kaplamak, sarmak' (DLT)
An.ağl.: ***kavza-, kavzı-*** 'korumak' (*DS.VIII*, 2695)

kay 'Yaz yağmuru '

< OT. ***ḳād***
'kar fırtınası, insan öldüren bora, tipi' (DLT)
[<***ḳā-đ*** (>*ḳā-r, ḳā-y*)]
An.ağl. ***kay***
~ gay (Trkm.)

kay-['Düz, ıslak veya kaygan bir yüzey üzerindesürtünerek kolayca yer değiştirmek'
= ET., OT. ***ḳay***- (DLT)
< * ***ḳāy***- (T. Tekin)
TT. : KAY- (AĞAN/AĞANLIK/AK/AKÇI/AKÇILIK/AN)
~ gāy- (Trkm.)
kay- (Kırg.)
= *tayıp ket*- (Kzk.)
tay- (Bşk.,TatK.)
tāy- (Trkm.)
tây- (Özb.)
şıl- (Bşk.)
şu- (TatK.)
şuup bar- (TatK.)
(*KTLS,* 458-459)

kaya 'Büyük ve sert taş kütlesi'
= ET., OT. ***ḳaya*** (DLT),
yalım ***ḳaya*** 'sarp dağın eteği' ;
ḳaya (KB) ~ ***ḳayan*** 'kayalar'
< Moğ. (*KWb.* 158) ***ḳada*** (> Tung. *kadāga, kadār*)
TT. : KAYA+ (Ç/LIK)

Tü. > **KbRum.** *kayas, kayiás*

~ kaya (Çağ., Bşk., TatK.)
kây̆ä (Özb.)
kıya (Kzk., KKırg.)
kiya (Uyg.)
gaya (Az., Trkm.) (*KTLS*)
h,aya (Hak., Soy.)
h,adaġa (Yak.)
aya~ kaya ~ h,aya (MA)
(Räsänen : *V*)

K(>ġ/h,)A(> å, ı, i)Y(<d)A[+*ĠA*]

kayak 'Kar veya su üzerinde kaymak için ayağa takılan araç, ski'
< ***kay-(a)k***
TT.: KAYAK+ (ÇI/ÇILIK)
An.ağl.:***kayak*** '1.Koy, körfez; 2. mahalle; 3. çamurlu yol; 4. kardaki keklik izleri ; 6. köse; 7. dönek' (*DS.VIII*, 2696)
Eren (*TDES,* 220): YOK

Krş. ***kayak*** 'dar ve uzun Eskimo kayığı' < İnuit. ***kayak*** [*Bu adın da* ****kay-*** *fiili ile ilişkisi olduğu açıktır.*]

kayan 'Dağdan inen sel'
< ***kay+(a)n***
[< ***kay*** (<* ***kaδ*** 'kar fırtınası, tipi') + ***-(a)n***] (Eren, *TDES*, 220; Doerfer: *TMEN* 316)
Nişanyan (*SS,* 229): YOK

kaydır-['Kaymasını sağlamak, kaymasına yolaçmak'
= ET., OT. ***ḳaytur***- (<***kay(ı)t -(u)r***-) (DLT)
< ****ḳađ-(ı)t-(u)r***-
TT.: KAYDIR- (AK/T-)
An.ağl.: ***kaydır-, kaydırak, kaydırma*** (*DS.VIII*, 2699)

kaygan 'Islak veya düz olduğundan kendisi kayan veya üzerinde kayılan, kaygın'
< ***kay-gan***
TT.: KAYGAN+ (LIK)
= *tayğak* (Kırg., Kzk.)
tây̆ğâk (Özb.)
tayğalak (Bşk., TatK.)
tayğanak (Kzk.)
tāyğançak (Trkm.)
teyilğak (Uyg.)
tīpançak (Trkm.)
sürüşkän (Az.)
sırğanak (Kzk.)
sirpänçık (Özb.)
(*KTLS*, 456-457)

kaygana '1. Omlet; 2. yumurta çalkalanarak yapılan bir tür tatlı' (***TS.II***, 820) < Tü.
< ? ***kay-gan aş***
An.ağl.: ***kayağına, kaygama, kaygana*** (*DS.VIII*, 2696)

Tü. > **Laz.** *k'arğana* 'omlet' (*LTS*, 188)

Nişanyan (*SS,* 229): **kaygana** omlet ~ Fars. *xaygīne* yumurtalı < *xāye* yumurta → HAYA[2]

kaygı 'Üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa'
= ET. ***ḳadġu ~ ḳayġu ~ ḳatḳu*** (*EUTS*, 160)
~ OT. ***ḳadġu ~ ḳaḏġu*** 'kaygı, tasa' (DLT)
< ****ḳad-*** 'bunalmak, bükmek, boyun eğdirmek' (?)
+ ***-ġu***
'elverişli, uygun anlamına gelen zamir eki' (*İKPÖ* 178)]

KAY[<D]**-GI**[<U]

Uyg. **ḳad-ır-** 'boyun eğdirmek, reddetmek'; **ḳadır** 'sert, sarp, zor.' (Doerfer:*TMEN* no.1381' deki **ḳadır** ile karşılaştır.
Kırg.Tü.nde kişi adı: **Kadır-ali** Konkabayoğlu.)

TT.: KAYGI+ (LI/SIZ/SIZCA/SIZLIK)
~ kayğı (Bşk., TatK.)
kayğu (Özb., Uyg.)
kaygı (Kırg.)
gayğı (Az., Trkm.)

K(>g)AYG(>ğ)I(>u)

= *muŋ* (Kırg., Uyg.)

Nişanyan (*SS* 229): **kaygı** = ***ET. kadhġu*** tasa, endişe (xı) < **kadhmak** (Uyg.), kaymak (Hak. xı) ilgilenmek, manen yönelmek, merhamet duymak → KAY- (YANLIŞTIR.)

kaygılan-['Kaygı duymak,üzülmek'
= ET., OT. ***ḳayġulan-***
(< ****ḳaḏġu+lan-***) (DLT)
TT.: KAYGILAN- (DIRMA/DIR-/IŞ/MA)
~ ġayğılan- (Az., Trkm.)
kayğılan- (Kırg.)
kayğulan- (Uyg.)
kaygır- (TatK.)
kayğır- (Kırg.)
kaygur- (Özb.)
Nişanyan (*SS*, 229): YOK

kayık 'Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne'
= ET., OT. ***ḳayġıḳ ~ ḳayġuḳ*** (DLT)
< ****kāy-ġı(/u)ḳ***
[< ****kaŋ'uk*** (Räsänen: *V* 233)]
TT.: KAYIK+ (ÇI/ÇILIK/HANE [< Fars.])
~ kayık (Krm., Kzk., Blk., Krç. Kırg.,Uyg., Tub., Bşk., Özb. TatK.)
ḳeyık (Uyg.)
gayıg (Az.)
gayık (Trkm.)
h,ayık ~ h,ayīk ~ h,oyuk ~ h,oyūk (Yak.) (Räsänen, *V*)

K(>ġ/h,)AYI(>ū, u)K

= *kimĕ* (Çuv.)
kämä (Bşk.)
köymä (TatK.)

Tü. > **Fars.** *qāyiq*; **Blg.** *kaik*;**Srp.** *káik* ; **Yun.** *kaïkı* ; **Rumen.** *caic*; **Moğ.** *ḳayağ*; **Ar.** (Cez.) *ḳāyek*; (Mıs.) *ḳāyik* (*ALTK*, 86)

kayın[1] 'Kayın, dünür'
< ***ḳaḏın ~ ḳayın ~ ḳazın*** (DLT)
< ****ḳādın***
[< ****ḳā*** 'aile' +***ḏ+(ı)ŋ***]
TT.: KAYIN+ (ANA/BABA/LIK/ATA (>*kaynata*))
~ kayın (Krç.)
kāyn (k. ata) (Trkm.)
kaynağa (Bşk., TatK.)
kaynäğa (Özb.)
kayın ağa (Kırg.)
kayna (Kumd.)
kaynaz (Kumd.)
kaynıg (Kumd.)
käyniş (Bşk.)
kayini(ş) (TatK.)
ḳeyin (ini, ağa) (Uyg.)
ġayın (Az.)
ġāyın āğa (Trkm.)
kılın ~ kırın (Yak.)

K(>g)A[<Ā](>e, ı)Y(>l)IN
+A/+AZ/+IG

xoń-, xuń- (> Çer. *ÇLÇ* 166 *oño*)
~ Moğ. (*KWb.* 158) ***ḳadum*** 'Schwie-

gereltern'
Eren (*TDES* 222): YOK

kayın² 'Kayın ağacı'
< ET., OT. ***ḳadıng*** ~ ***ḳayıng*** (DLT)
TT.: KAYIN+ (GİLLER/LIK)
~ kayıŋ (Kırg., KKlp., Nog., Tel., Kzk.)
kara kayıŋ (Kırg.)
kåra kayin (Özb.)
kayın (Blk., TatK.)
kaiŋ (Alt)
kazıŋ (Şor., Sag.
h,adıŋ (Soy.)
h,adıŋ (Tuv.)
h,atıŋ (Yak.)
h,urän (Çuv.)

KA y ın/ıŋ
KA ıŋ
KA z/d ıŋ
H,a d/t ıŋ
H,u r än

kayıntı 'Açlık bastırmaya yarar yiyecek'
< ***kay-ıntı***
< ? ****kat-ıntı***

kayır-['Elinden tutmak, himmet etmek'
< ET., OT. ***ḳayġur-*** ~ ***ḳaḏġur-*** (DLT)
TT.:KAYIR(ICI/ICILIK/ILMA/IL-/IŞ/MA/T-)
NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***kayır-*** fiili yoktur.

kayış 'Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi'
= OT. ***ḳayış*** (DLT)
< ****ḳaḏ-*** 'döndürmek'+***-(ı)ş***
TT.: KAYIŞ+(ÇI/KIRAN/-BALIĞI/-DİLİ)

Tü. > **KbRum.** *kayíši*

~ gayış (Az., Trkm)
kayış (TatK.)
kayış bav (Bşk.)
bil kayışı (Bşk., TatK.)
kayıs (Kzk.)
kayiş (Özb.)
ḳeyiş (Uyg.)

K(>g)A(>e)YI(>i)Ş(>s)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳāyış*; (Mıs.) *ḳāyiş*; (Cez.) *ḳi:ş* (*ALTK*, 86); **Kürt.** *ḳayış* (*KTS*, 597); *ḳaiş, ḳaviş, ḳavuş* (*DAO*, 260)

kayışkanat (hlk.) Yarasa' (YKS, 55)
< ***kayış*** [< ET. *kaḏ-ış*]+***kanat***

kaykı (hlk.) 'Arkaya doğru eğik, eğri'
< ***kay-kı***
An.ağl.: ***kaykı, kayka, kaykaç, kaykınsı*** (*DS.VIII*, 2702)

KAY-*KA/-KI/-KAÇ/-KIN-SI*

kaykıl-['Arkaya doğru eğilerek, yaslanarak oturmak'
< ***kay-*** 'meyletmek, yönelmek' (*EUTS*, 173)+***-a*** 'geri' (ET)+***k-(ı)l-***
An.ağl.: ***kaykıl-*** '1. bayılmak; 2. ölmek ; 3. inat etmek ; 4. yıkılmak' (*DS.VIII*, 2702)
Eren (*TDES*, 222): YOK

Nişanyan (*SS*, 229): < *kaykı* 'dik olmayan, meyilli' (XVI) < **kayıkmak* 'eğilmek, dönmek, meyletmek' (XIV) < KAY-

kaymak 'Sütün yüzünde zar gibi toplanan, açık sarı renkli, koyu yağ lı katman'
< OT. ***ḳayaḳ*** ~ ***ḳanaḳ*** ~ ***ḳıyaḳ*** ~ ***ḳonaḳ*** 'yenecek kaymak' (DLT) ; ***kayuklan-*** 'kaymaklanmak'

KA(> O, I)Y[~N]A(>u)K

[< ****ḳāńaḳ*** (T. Tekin)]
TT. : KAYMAK+ (ÇI/LAN-MA/LAN-/LI/SIZ)
~ kaymak (Bşk., Kzk., Kırg.,

TatK., Uyg.)
kaymåk (Özb.)
gaymag (Az..)
gaymak (Trkm.)
(*KTLS*, 458-459)

K(>g)AYMA(>å)K(>g)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs.) *ḳaymaḳ* (*ALTK*, 86); (Ir.) *ḳaymaḳli-būz* 'dondurma' (s. 87); **KbRum.** *kaymakki, gaymak-kin, kayimákhi; gaymakli* 'kaymaklı'

~ kāanak, kānak (Hlç.)
kaymak (Çağ., Nog., Kırg., TatK., KKlp., Oyr.)
kaymag (IM)
käymaḳ (Özb.)
kaymık (Kumd.)
kıyak (SUyg., Sag., Kaç., Belt., Koyb., Soy.)
kaŋak (ED 636 b)
kań-ak (Räsänen, *V* 231)
kakpak (Tuv.)
gaymak (Az., Trkm.)
xayax (Hak., Yak.)
xaymax (Kız.)
xíyma (Çuv.)
Eren (*TDES* 223) : YOK

K(>x)A(>i)Y[D]MAK
AK(>X)
PAK

Nişanyan (*SS*, 229): kaymak = ET. kayak/kıyak sütün kaymağı (xı) < * **kaymak**[1] sıvı yüzüne çıkmak ? → KAY-

kayna-['Bir sıvı, sıcaklığı belli bir dereceyi bulunca, buhar durumuna geçerek fokurdamak'
= OT. ***ḳayın-, ḳayna-*** (DLT); ***ḳayna-*** (KB)
[< ? ****kay-(ı)n-a-***]
TT.: KAYNA-(Ç/K/KÇA/KÇI /KÇILIK/MA/RTCA/Ş-/ŞIK/ ŞMA/ŞTIR-/TIRMA)
~ gayna- (Az., Trkm.)
kayna- (Bşk., Kırg., TatK.)
kaynä- (Özb.)
kayni- (Uyg.)
(*KTLS*, 458-459)

K(>g)AYNA(> ä, i)-

kaynak '1. Bir suyun çıktığı yer, pınar, göze ; 2. kaynaştırıp yapıştırma işi'
< ***kayna-k***
~ gaynag (Az.)
gaynama (Az.)
kaynar (Kzk., Kırg.)
= *bulak* (Kzk., TatK., Uyg.)
bulåk (Özb.)
bolak (Bşk.)
köz (Kzk.)
küz,äv (Bşk.)
kizläv (TatK.)

kaynana 'Kadına göre kocasının, kocaya göre karısının annesi'
< ***ḳayın***[1] [< ****ḳāδın***]+***ana***
TT.: KAYNANA+(LIK/ ZIRILTISI)
~ kaynana (TatK.)
kayınana (TatK.)
kaynånä (Özb.)
kayın ene (Kzk., Kırg.)
ḳeynana (Uyg.)
ḳäynä (Bşk.)
gayın ana (Az.)
gāyın ene (Trkm.)

K (>g) **A** (>e/ä/ā) **Y**[ın]+ **ANA** (>ene) (nä)

kaynanadili 'Kaktüs'
< ***kaynana*** [< ****kayın+ana***] ***+dil+i***
An.ağl.: ***kaynadili*** (*DS.VIII*, 2704)

kaynat-['Kaynamasını sağlamak'
< ***kay-(ı)n-a-t-***
TT.: KAYNAT-(IL-/ILMA/ MA)

Tü. > **KbRum.** *kayinadízo*

kaynata 'Kadına göre kocasının, kocaya göre karısının babası'
< ***kayın*** [< ****ḳāδın***] + ***ata***
TT.: KAYNATA+(LIK)
~ gayınata (Az.)
gāyın ata (Trkm.)
kaynata (Bşk., TatK.)

kaynåta (Özb.)
ḳeynata (Uyg.)
kayın ata (Kzk., Kırg.)

K(>g)A[<Ā]YIN ATA
KA(>e)Y[*I*=ø]NA(>å)TA

kaynatma (hlk.) '1. Küçük, kulpsuz çamaşır kazanı ; 2. su ısıtılan teneke; 3. koyu kahverengi kilim boyası ; 4. haşlanmış mısır, nohut ve buğday ; 5. kaynamış et ve et suyu'
< OT. ***kayna-*** (DLT)+***-t-ma***

kaynatlı (hlk.) 'Bakır tencere'
< ***kayna-t-lı***

kayp-[(hlk.) 'Ayak kaymak'
< ***kay-p-***
An.ağl.: ***kaypa-, kıyp-*** (*DS. VIII*, 2706)

kaypak '1. Kayağan, kaygan ; 2. dökek, sözünde durmayan'
< ***kay-p-(a)k***
TT.: KAYPAK+ (ÇA/ LAŞ-/ LAŞMA/LIK)
An.ağl. : ***kaypak, kaypancak, kaypek, kaypıncak, kıypak*** '1. kaygan ; 2. cilâlı, parlak şey' ; ***kaypak, kaypek, kaytek*** 'sözünde durmayan, dönek' ; ***kaypak, kaypancak, kaypecik, kaypurtma*** 'içi kıymalı bir tür tatar böreği' (*DS.VIII*, 2705)

KAY-*PAK/-PANCAK/-PIN-CAK/ -PURTMA -PEK/-TEK/-PECİK*
KIY-*PAK*

NOT : Az.,Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.Türkçelerinde ***kaypak*** sözcüğü yoktur.
= *tayğanak* (Kzk.)
tayğalak (Kırg.)
tayğak (Uyg.)

kayrak 'Dağın yamacından kesilmiş yassı, düz taş'
< ***ḳadraḳ*** 'dağ katları, kıvrımları, yamaç, yan' (DLT)
[< ****ḳadır*** 'sert, katı']
An.ağl.: ***kayrak, kayırak, kayrak çālı, kayrak taşı, kayran, kayranbaş, kıyrak, kıyran toprak*** 'taşlı, kumlu, ekime elverişli olmayan toprak; döşeme taşı' (*DS.VIII*, 2706)

kayrakla-[(hlk.) 'Keskinletmek, bilemek'
< ***kay-rak+la-***

kayrı (hlk.) 'Nereye ?'
< ET. ***ḳa*** '*soru sözcüğü*'
+y+rı
Krş. DLT : ***kayda, kanda, kayuda*** 'nerede?'

kaytar-['1. Geri çevirmek; 2. işten kaçmak ; 3. geri dönmek'
= ***kaytar-*** ~ ***katar-*** 'yöneltisinde döndürmek, çevirmek'
< ***kay-*** 'geri dönmek'
[< ****ḳad-ı-t-*** 'dönmek']
+-ı-t-(a)r-
'dönmek' (ET., OT.)

DLT.: ***ḳaytarġan*** 'daima geri döndüren'; ***ḳaytar-*** 'saldırtmak'; ***ḳaytış-*** 'birbiri ardına gitmek'

TT.: KAYTAR- (ICI/MA)
NOT : Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***kaytar-*** fiili yoktur.

Clauson (*ED*, 674, 675): < ****ḳay-ı-t-ar-***

kaz[1] 'Perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabanî veya evcil kuş'
= ET., OT. ***ḳaz*** (DLT)
< ****ḳāz***
[<* ***kāź*** (Räsänen,*V* 243)]

Ayrıca bk. DLT: ***ḳaz, ḳas, ḳasuḳ*** 'her ağacın kabuğu'

TT.: KAZ+ (AYAĞI/ BOKU)
~ ġāz (Trkm.) < * *ḳāz*
ġaz (Az.)
ğaz (Uyg.) < * *ḳāz*
ğâz (Özb.) < **ḳāz*
kas (Tob., Oyr., Kumd.)

kaz, (Bşk.) < * *ḳāz*
xās (Yak.) < * *ḳāz*
xor, xur (Çuv.)
[= Zaza. ***kuz*** 'kaz' (O. Özer, 112)]

K(>ġ, ğ, x)**A**[< **Ā**(>å)]**Z**(>s/ z,)

~ Moğ. **ġalağu(n)**, Hal. ***ġalū*** < *ġāliġun* < *ġāri-ġun*; Dag. ***garu*** ay. < Man. ***garu***; Ewk. ***gāre.*** (T. Tekin, *Mak.I*, 211)

~ Kore.**kari** 'yaban kazı'(Poppe, '*A New Symposium on the Altaic Theory*', ***CAJ*** XVI/1, 1972, s. 51)

~ Japon. **kari** 'yaban kazı' (***An Unabridged Japanese-English Dictionary***, Capt. F. Brinkley, Sanseido 1896, s. 590)

***

ḳāra > *ḳar* > Çuv. ***xur*** 'kaz', Yak. ***xās*** ay. = Man. ***ġaru*** 'kuğu'

Moğ. (Poppe 120) ***garu*** (< ***kāra-gū***) 'Schwan' ~ Tung. ***gārę***. (Räsänen, *V*)

Tü. > **Kürt.** *ḳaz* (*Kr.TS.* 169)

Nişanyan (*SS,* 230): **kaz** (xi) ~ ***Fars.*** *ġāz* ~ ***Havr.*** **ghans-* kaz.

(**YANLIŞTIR.** Çünkü, sözcüğün Altay dillerinden Moğolca ve Tungusçada da kullanıldığı açıktır. Havr. dillerindeki biçiminin 'yansıma' olması mümkündür. Bk. İng. ***goose***

Eren (*TDES,* 223): YOK

kaz² (hlk.) 'Tas, maşrapa'
< OT. ***ḳas*** 'her ağacın kabuğu' (DLT)
An.ağl.: ***ḳaz, ḳazık, ḳazi:ḳ, ġazıḳ, kazik*** (*DS.VIII*, 2713; *DAO*, 261)

Tü.> **Kürt.** *ḳas* (*DAO*, 260); **Zaza.** *ḳazik* (*DAO*, 261) < *ḳaz+(i)k*

kaz-['Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak'
= ET., OT. ***ḳaz-*** (DLT)
< ***ḳaz-*** < ****ḳar-***

[Krş. Çuv. ***xır-*** ay. < ****ḳar-***]
Krş. ET(Uyg): ***ḳarım, karam*** 'hendek', KB. ***karım*** 'hendek, delik, oyuk, mezar'

DLT : ***kazı-, kazıl-, kazın-, kazış-, kazlın-, kaztur-*** ;
KB. : ***ḳaz-, ḳaznaḳ*** 'hazine'

TT. : KAZ- (GIÇ/ I/ ICI/ IK/IKÇI/ IKLAMA/ LA-/ IKLANMA/ IK LAN-/IKLAYIŞ/IKLI/ILIŞ/ILMA/ IM/MA/MACI/MAÇ)

~ ġaz- (Trkm.)< ****ḳaz-***<****ḳar-***
ġaza- (Trkm.) < ****ḳaz-ı-***
ġazġıç (Trkm.) < *ḳaz-ġıç*
ḳazma (TatK.) < ****ḳaz-ma***
ḳarım 'hendek, delik, oyuk, mezar' (KKlp.) < ****ḳar-***
ġarım ay. (Trkm.) < ****ḳar-***
xas- (Yak.) < *ḳaz-* < ****kar-***
= hır- (Çuv.)

= Moğ. ***ḳaru-*** [> Yak. *xarıy-, xoruy-*] (Bk. Gombocz, *KSz* XIII, s. 8; Poppe, *UJb.* 6, s. 111; Ramstedt, *Lautlehre*, s. 111; Popp, *Verg.*, s. 17, 82; T. Tekin, *Mak.I*, 13, 121)

~ Mançu. ***karka-*** = Kore. ***kalk-***

Alt. ****ḳar(u)-*** = Çuv. ***xir-*** 'kazmak'=**Zaza.** ***huru, hueri*** 'derin, kazılmış yer' (O. Özer, 112)
Tü. /**z**/ = *Alt., Moğ., Çuv., **Zaza.** /**r**/ değişimi için güzel bir örnektir.

kazağı (hlk.) 'Tekneden hamur kazımaya yarayan demir araç'
< OT. ***kazı-*** (DLT)+***-ğı***
An.ağl.: ***kaza, kazağu, kazıcak, kazak, kazgaç, kazıyacak*** (*DS. VIII,* 2709)

kazak (sıf., mec.) 'Karısına söz geçirebilen erkek'
< ****Kazak*** Türk kavim adından.
An.ağl.: ***kazak*** 'erkek keklik' (*DS.VIII*, 2710); ***kazak*** 'inatçı'
NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde (sıfat olarak) ***kazak***

sözcüğü yoktur.

Tü.> **Kürt.** *ḳazahî* 'güçlü, görkemli ve pahalı olan sığır.' (*Kr.TS.* 169 b); **Ar.** *ḳazāk* 'asker' (*ALTK*, 87)

kazan 'Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarar büyük, derin ve kulplu kap' < *OT. ***ḳāzġan*** 'sel sularının açtığı yer'

< ***ḳāzġan***

[< * ***ḳār²+ġan***

(Räsänen, *V* 243)]

[Krş. Tü. ***ḳāzġan*** < ***ḳār²+ġan** = Moğ. ***ḳayiba*** ay.< *ḳariba* (< ***ḳā-ŕība*) < *ḳari* +*ba* (Moğ. ***ḳarum*** 'kazan')]

Çağ. ***ḳazġan*** (Çağ.)

Tarj. ***ḳazan, ḳazġan***

KAZ-[Ġ]AN

An.ağl.: ***kazan*** '1.kuyu;2.soba'; ***kazancık*** 'çukur, oyuk'; ***kazançe, kazençe*** 'yağ tavası'; ***kazankabı*** 'kıldan dokunan büyük heybe'; ***kazankara*** 'midye ve kabukları'; ***kazankarası*** 'yenilebilen bir bitki';***kazankocası*** 'kaynayan çamaşırı karıştırmaya yarayan sopa' ***kazankulpu*** 'gökkuşağı'; ***kazankup*** 'topla oynanan bir çocuk oyunu' (*DS.VIII*, 2710)

Tü. > **KbRum.** *kazani, kazáni; kazazis* 'kazancı'; *kazancidis* 'kazancı'

~ ḳazġan (Çağ.; eski Kıpç.)
kazan (Kzk.,Kırg., TatK., Uyg.)
kāzan (Har.)
kaz,an (Bşk.)
kåzån (Özb.)
ġazan (Az.)
ġāzan (Trkm.)
ġāδan 'büyük kazan' (Trkm.) < * *ḳāzġan*
xarbax (Yak.)
xuran (Çuv.) < * *ḳarġan* < **ḳar²-ġan*

[=**Zaza.** *harani* (Ö. Özer, 112)]

K(>g)A[<ā]Z(>z,)[G]AN

(Tü. > **Çuv.** *xozan, xuzan* > **Çer.** *ÇLÇ* 173: *ozan, ozaŋ, azan, xazan*; Woty. *kuzon*)
~ Moğ. (*KWb.* 169) ***ḳaru-m*** 'Kessel'

Tü.> **Fars.** (Doerfer:*TMEN* 1390); **Tac.** *qåzån* 'Kessel' (Doer-Fer: *TLT* 469); **Blg., Srp.** *kazán* ; **Rumen.** *cazan*; **Arn.** *kazan*; **Yun.** *kazání*; **Rus.** *kazan*;**Mac.** *kazán*;**Ar.** (Cez.) *ḳāzān*; (Ir., Mıs.) *ḳazān*; (Sud.) *ḳi:ḳān*; (Mıs.) *ḳazāncī* (*ALTK*, 87); **Zaza.** *harani* [= Çuv. ***xuran***] (O. Özer, 112)

= Moğ. ***qaranġa*** = Tü. ***kazan*** (Gombocz: *KSz* 13:8)/ ***ḳayiba*** 'büyük kazan' < *ḳariba*

Tü. ***kazan*** = Yak. **xārbax** 'chaudiére' (Şçerbak: *JTS* 13:135-136)

= Tung. ***xarbax*** 'kazan' < Yak., Ewk. *kalan, kalakan* ay. < *kāran, kārakān* (T. Tekin, *Mak.I*, 212)

Škaljić (*Turc* 403): < Fars.
YANLIŞTIR.

Nişanyan (*SS*, 230): **kazan** büyük tencere (xı) ~ ? ***Ar.*** *xazzān* [im.] çok depolayan < ***xzn*** 'depolama → HAZİNE
* ***ET.*** *kazġan* (kazılmış yer, çok çukurlu arazi) ile ilişkisi düşünülemez.
YANLIŞTIR. Çünkü, Altay dillerindeki /r/ /z/ değişmesi ve diğer Türk dillerindeki örnekler bu sözcüğün Türkçe olduğuna kanıttır. Ayrıca, ilk hecedeki /ā/ ünlüsü uzundur.

kazan-¹['Kazanç sağlamak' < ET. (Uyg.) ***ḳazġan-*** < ***ḳa-ıġ*** 'toprak kazılarak (**ḳaz-**) elde edilmiş mal' + ***a-*** 'isimden fiil yapan ek' + ***-n-*** 'dönüşlülük eki' (Hamilton: *İKP Ö*, 183)

KAZ-[Ġ]AN-

TT.: KAZAN-(Ç//ÇLI/ÇSIZ/ DIR-/DIRMA/IL-/ILMA/IM/ IŞ/MA)

Tü.> **KbRum.** *kazandi* 'kazandı'; *kazan-* 'kazantizo'; *kazantizma* 'kazanırım'

~ kazan- (TatK.)
kaz,an- (Bşk.)
gazanmag (Az., Trkm.)

kazan-²['Yenmek, gâlip gelmek'

< ET. ***ḳazġan-***

TT.: KAZAN-(DIR-/DIRMA/ IL-/ILMA/IM/IŞ/MA)

~ gazanmag (Az.)
= *yenmåg* (Özb.)
yänmäk (Uyg.)
cäŋ- (Kırg.)
jäŋ- (Kzk.)

kazanç 'Satılan bir mal, yapılan bir iş veya harcanan bir emek karşılığında elde edilen para'

= ET., OT. ***ḳazġanç*** (DLT)

< ***ḳazġa-*** 'kazanmak, zorla elde etmek' ***+-nç***

TT.: KAZANÇ+(LI/SIZ)

Nişanyan (*SS,* 230): YOK

kazayağı (hlk.) 'Su kenarlarında yetişen ve yenilebilen bir tür ot'

< ***kaz+ayak+ı***

An.ağl.: ***kazağ, kazayak, kazıyak*** (*DS.VIII*, 2711)

kazbağı (hlk.) 'Çocuk önlüğü'

< ***kaz+bağ+ı***

An.ağl.: ***kazbaz*** (*DS.VIII*, 2711)

kazgaç, bk. **kazağı**

kazgıç (hlk.) 'Tandırdan ekmeği çıkarmaya yarayan bir araç'

< ***kaz-gıç***

An.ağl.: ***kangıç, kangiç, kazgılıç, kazguluç, kazkuç, kazkulaç, kozguç*** (*DS.VIII*, 2711);
kazğıç, kazagu, kazağaç, kazağı 'bel ve küreğin çamurlarını kazımaya yarayan ucu demirli sopa, sıyırgı' (*DS.VIII*, 2712)

kazgöğsü (hlk.) 'Parça parça beyaz bulutlar'

< ***kaz+göğ(ü)s+ü***

An.ağl.: ***kazgösü*** (*DS.VIII*, 2711)

kazı 'Bir yeri kazma işi, hafriyat'

< ***kaz-ı***

TT.: KAZI+(CI)

~ gazı (Az.)
gazuv-*ağtarış* (Trkm.)
kaz,ıv *(işläri)* (Bşk.)
kazu *(işläri)* (TatK.)
kazū (Kırg.)
kazba (Kzk.)
kaziş (Özb.)
ḳeziş (Uyg.)

K(>g)A(>e)Z(>z,)-

kazı-['1. Kesici biraleti sürterek bir şeyin yüzündeki tabakayı kaldırmak ; 2. kesici bir alet kullanarak silmek,çıkarmak ; 3. sertçe ovmak ; 4. traş etmek'

= ET., OT. ***ḳazı-*** 'kazmak ve eşmek, deşmek, kazımak' (DLT)

< ****kaz-ı-*** 'pekiştirme eki'

DLT: ***ḳazıl-, ḳazındı toprak, ḳazın-, ḳazış-, ḳazlın-.***

TT.: KAZI- (LIŞ/ILMA/IL-/ M/MA/MIK/NMA/N-/NTI/ NTILI/ITMA/T-/YIŞ)

~ gazımag (Az.)
gazamak (Trkm.)
kazbalav (Kzk.)

NOT: Bşk., Kırg., Özb., TatK. ve Uyg. Türkçelerinde ***kazı-*** fiili yoktur.

kazıcak, → **kazağı**

kazık¹ '1. Toprağa çakılmak için hazırlanmış, ucu sivri çubuk ; 2. direk, sopa'

= ET. (Uyg.) ***ḳazġuk, ḳasġuḳ*** ; OT. ***ḳazŋuḳ ~ ḳazuŋuḳ*** (DLT)

< **** ḳaδıḳ*** (Räsänen, *V* 218)

TT. : KAZIK+ (ÇI/ LAMA/ LA-/LANMA/LAN-/LAYIŞ/ LI)
An.ağl. : ***kazık*** '1. sandalye ; inatçı ; 3. tohumların köklenip topraktan çıkmamış durumu' ; ***kazıkayak*** 'çok dolaşan, yorulmak bilmeyen kimse'; ***kazıklama*** 'fıtık hastalığı' ***kazıkla-*** 'rahatsız etmek; bekletmek'; ***kazıklat-*** 'beklemek' (*DS.VIII*, 2712)
~ gazıg (Az.)
gazık (Trkm.)
kazık (Kzk., Kırg., TatK.)
kaz,ık (Bşk.)
kåzık (Özb.)
kozuk (Uyg., Tar.)
kazuk (SUyg.)
kazık 'çivi' (TatK.)
kazak (TatK., Krç.)
kadak 'çivi' (TatK.)
(< ***kada-*** 'saplamak, batırmak' Ligeti : *TörK* 15)

KAZ[<δ]-(G)UK
K(>g)A(>å, o)Z(~D, Z,) I(>a, u)K

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳāzik* ; (Ir.) *ḳazūġ* ; (Mıs., Sud., Sur.) *xāzūḳ* (*ALTK*, 87)
Tü. (eski bir Türk dili) > **Mac.** ***karó*** (Eren, *TDES* 224) (-z- > -r- ile)
Tü. > **Kürt.** *ḳazux* (*KTS.* 169)

xatāhın (Yak.) < Moğ. ***ḳadağusun*** 'nail, peg, spike'
~ Tung. ***karę*** 'tonkaya ol'hovaya jerd' (Räsänen, *V* 243)

kazık² 'Tas, maşrapa'
< OT. ***ḳas, kasuḳ*** 'her ağacın kabuğu' (DLT)
An.ağl.: ***ḳazıḳ, ḳazi:ḳ, ḳazik, ġazıḳ*** (*DAO*, 261)

Tü. > **Kürt.** *ḳazıḳ* (*DAO*, 261)

kazıl-['Kazmak işi yapılmak'
< OT. ***kaz-ın-*** (DLT)
TT.: KAZIL-(IŞ/MA)

kazımık (hlk.) 'Süt, muhallebi ve yemek pişerken tencerenin dibinde yanan, yapışkan kısmı'
< ***kazı-mık***
An.ağl.: ***kazımak, kazımık, kazmık*** (*DS.VIII*, 2713)

KAZ[*I*=ø]MA(~I)K

kazıyacak, bk. **kazağı**

kazıycak (hlk.) 'Rende'
< ***kazı-y-[a=ø]cak***
An.ağl. : ***kazağ, kazığ, kazla*** (*DS.VIII*, 2713)

kazıyak, → **kazayağı**

kazma '1. Kazmak işi; 2. toprağı kazıp kaldırmak, düzeltmek gibi işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç'
< ***kaz-ma***
TT.: KAZMA(+CI/Ç)
An.ağl.: ***kazmalı*** 'saksağan'; ***kazmalık*** 'dağ eteklerinde bulunan çukurlar'; ***kazma takırtısı*** 'ölünün ardından verilen yemek' (*DS.VIII*, 2713)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs.) *ḳazma* (*AL TK*, 87) ; **KbRum.** *kazmas, kasmás*

NOT : Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.Türkçelerinde kazma sözcüğü yoktur.
= *külüng* (Az.)
külüŋ (Trkm.)
kirke (Bşk., TatK.)
kayla (Kzk.)
käylä (Bşk., TatK.)
käkä (Uyg.)
çökiç (Özb.)
çukulduk (Kırg.)

kazmaç (hlk.) 'Kış, yaz yapraklarını dökmeyen, dağlarda yetişen, bodur ağaç'
< ***kaz-maç***

kazmalı (hlk.) 'Saksağan'
< ***kaz-ma+lı*** [gagasını *kazma* gibi kullandığı için verilmiştir]

kazmalık, bk. **kazma**
kebelek, bk. **kelebek**
keçe 'Yapağı veya keçi kılının dövülerek ; ayakla, kolla ezilerek sıkıştırılmasıyla elde edilen kaba kumaş ; kiyiz'
= OT. ***keçe*** 'Karpuz ve hıyara benzer şeylerin taşındığı sele sepet' (DLT)
< ***keç-e**

= ***küvüz, kiḋiz, kiwiz*** 'yaygı ve yünden dokunmuş döşek' (DLT)

TT.: KEÇE+ (Cİ/CİLİK/LEME/LE-/LENME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-)

Tü. > **KbRum**. *keçes*

~ keçe (Trkm.)
keçä (Az.)
kä:çä (Hlç.)
kĕśśe (Çuv.)
= *kiyiz* (Kzk., Kırg., TatK.)
kiyiz, (Bşk.)
kigiz (Özb., Uyg.)
kiygiz (Kzk.)

Tü. > **Kürt.** *keçe* (*DAO.* 262)

keçedelen (hlk.) 'İnce ve sürekli yağan yağmur'
< ***keçe+del-en***
An.ağl.: ***keçedelen, keçeçürüten, keçegeçiren*** (*DS.VIII*, 2715)
keçek (hlk.) 'Köprü'
< ET. ***keç-*** (EUTS; DLT)
+***-(i)k***
~ ***keçiş***
keçelik (hlk.) 'Hamamlarda soyunma yeri'
< ***keçe+lik***
keçi 'Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen, memeli evcil hayvan'
= ET. ***äçkü*** (*EUTS*, 68)
~ OT. ***keçi*** [~ ***eçkü***] (DLT)
< ***ēç** 'yansıma: keçiyi çağırma ünlemi' + ***kü/ki***
TT. : KEÇİ+(LEŞ-/LEŞME/LİK/SAĞAN '*dağ kırlangıcı*'
An.ağl.: ***kiçi*** 'köpeği çağırma ünlemi'; ***kiçi kiçi*** 'keçi çağırma ünlemi' (*DS.VIII*, 2868)

keçi '1. leblebinin sert ve küçük olanları; 2. bağ çubuklarının sürgünlerini yiyen bir böcek';***keçi aşığı, keçi biciği, keçi emceği, keçi kirazı,keçimemesi/mömesi, keçisakalı*** (*DS.VIII*, 2716)

E(>ö)Ç(>ş)+Kİ(>ä)

~ eşki (Kzk.)
eçki (Kırg., Özb.)
öçkä (Uyg.)
= *käžä* (Bşk.)
käzä (TatK.)
kazaka (Çuv.)
käcä (TatK.)
keçi (Az.)
geçi (Trkm.)
géçi (Ker.) (*Kr.TS* 158)

Çuv. ***kazaka*** = Zaza. ***kelce, kelci*** 'erkek keçi, teke' (O.Özer, 119)

K(>g)E(>é, ä)Ç(>z, ž)İ(>ä)
KA(~ä)ZA(~ä)+*KA*

Clauson (*ED,* 24 b): **keçi** Oğuzcada *bozulmuş* bir biçimdir.
Şçerbak (*İRLTJa,* 117-118): **keçi** < **eçki** "göçüşmeli" biçim.
Németh (Melich Arm. 290-291): < **keç keç** "yansıma" [Çağdaş ağızlarda: *çi çi, çik çik, çige çige* "keçileri çağırma sözü"]
bk. Eren (*TDES,* 225-226)

keçiemen (hlk.) 'On, oniki santimetre boyunda keçi, koyun ve inek memesi emen bir tür yeşil kertenkele'
< ***keçi+em-en***
An.ağl.: ***keçemene, keçemek, keçemen*** (*DS.VIII*, 2715)
keçit (hlk.) '1. Geçit; 2. geçici hastalık'
< ET., OT. ***keç-(i)t***
DLT : ***keçitmek*** 'geçirtmek'
kedi 'Kedi'

< ? OT. ***çetük*** [=*muş*] 'kedi'; ***küvük çetük*** 'erkek kedi' (DLT)

[< ? * (**ç->k-** değişmesi ile. Bu değişme Anadolu ağızlarında da görülür: kömür > çömür, şeker > şeçer ..vb.) ***kedü+k*** 'türeme'
Erbil : kerpiç > çerpüç (*KrTS* 214)

TT.:KEDİ+(AYAĞI/BALI/BALIĞI/BASTI/DİLİ/GİLLER/GÖZÜ/NANESİ/OTU)
An.ağl.:**KEDİ**(+***bastı/baş/batmaz/biciği/daşağı/memesi/çırmāı/çırnağı/çırmāı/gözü/sırnağı/tarnağı/tırnağı/bogān/dirseği/dudu/karı/kınası/kulağı /kuyruğu /külümbe/ LİK/ men/mertimeni/yemezlik***) (*DS.VIII*, 2717-2718)
= *mıy ~ mıykal* 'kedi' (Alt.) (*ATS*, 134) < Moğ.: *kiske* (*ATS*,84)
mısık (Kzk.)
mışık (Kırg.)
möşük (Uyg.)
müşük (Özb.)
pisi (TatK.)
pişik (Az., Trkm.)
bisäy (Bşk.)
Eren (*TDES* 225): YOK

Nişanyan (*SS*, 231): **kedi** =? ***Fars. kedī*** evcil, eve ait, evde yaşayan < *ked* ev → GEDİK.
*Karş. ***OLat.*** *cattus*, ***OYun.*** *gátos/gáta*, ***Ar.*** *qıtta*, ***Erm.*** *gadu*, ***İng.*** *cat*, ***Alm.*** *Katze* vb. MS 5. yy'dan itibaren Mısır'dan Yunanca ve Lâtince yoluyla çeşitli dillere yayılan bu kelimenin nihai kökeni tartışma konusudur.

keditaşağı (hl.) 'Kötü kokulu bir bitki' (*YKS*, 55)
< ***kedi*** (bk.) +***taşak*** (bk.)+***ı***

kef 'Et kaynatıldıktan sonra suyun üzerinde toplanan köpük'
< OT. ***kefre-, kewre-, küfre-, köwre-*** 'gevşemek' (DLT)
< *kef ~ kew ~ küf ~ köw
krş. Kırg. ***çiy gövük*** 'etin kefi'

Tü. > **Zaza.** *kef* 'köpük' (*ZTS*,174)

TS.II, s.829: YOK
Eren (*TDES*, 226): YOK
Nişanyan (*SS*, 231): YOK

kefek 'Kolay işlenebilen yumuşak taş'
= ET., OT. ***keweg*** 'burundaki kıkırdak' (DLT)
< kef(+re-)~kew(+re-)
DLT: ***kewel-*** 'yumuşamak'; ***kewil-, kew-*** 'gevmek; gevşetmek'; ***kewrek, kewre-, kewret-, kewşwk, kewşe-, kewşengen, kewşen-, kewşeş-, kewtür-***

kefle-[(hlk.) 'Kaynayan şıra ya da etin köpüğünü süzgeçle almak'
< ET., OT. ***kew(/f)+le-*** (DLT)

kek, → **keko**

keke (hlk.) 'Kekeme'
< ke+ke 'yansıma'
TT.: KEKE+(Ç/LEME/LE-/LEYİŞ/LİK/ME/MELEŞME/MELEŞ-/MELİK)
An.ağl.: ***kekeç, keheç, keke, kekec, kekecen, kekeş, kekevi, kekez*** (*DS.VIII*, 2722)
~ kekeş (Kzk.)
kekeç (Kırg., Trkm.)
kekäç (Uyg.)
= *totlokma* (Bşk.)
tutukpa (Kzk.)
duduk (Özb., Uyg.)
sakav (TatK., Trkm.)
pältäk (Az.)
birtäk (TatK.) (*KTLS*)

kekel, → **kâhkül**

kekele-['Damak sesleriyle başlayan kelimeleri ve heceleri, tekrarlayarak ve keserek konuşmak'
< ***ke+ke+*** 'yansıma'+***le-***
TT. : KEKELE-(YİŞ)
~ käkälä- (Az.)
kekeçle- (Trkm.)
kekeçten- (Kırg.)
kekeşten- (Kzk.)
= *dudukli-* (Uyg.)
duduklän- (Özb.)
tutığuv (Kzk.)
totloğov (Bşk.)
totlığu (TatK.)
sakavla- (Trkm.)

kekeme, → **keke**

kekik 'Kokulu bir bitki'
< ? ****kēkilik** otu*
TT.: KEKİK+ (Lİ/ YAĞI)
~ keklik otu (Az.)

kä:kilik ot (Trkm.)
= *isli ülän* (Bşk., TatK.)
tas şöp (Kzk.)
jebir şöp (Kzk.)
zirä (Özb., Uyg.)
zire (Kırg.) (*KTLS*)
Eren (*TDES* 227): < ?

Nişanyan (*SS*, 231): **kekik** ~ ***Fars.*** *kākūti* baharlı bir bitki. (**YANLIŞTIR**. Çünkü, **kekik** ile **kākūti** arasındaki ses değişimini açıklamak zordur.)

kekil, kekir, → **kâkül**

kekir-['Geğirmek'
= OT. ***kegirmek*** (DLT)
< ***keŋir-*** [Krş. Yak. *käŋirī* 'nasal bridge, base of the nose' < * *keŋirig*], bk. **kekirdek**

kekirdek (hlk.) 'Geğirme'
< TT. ***geniz***; Osm. ***gäŋiz***
[< ***keŋir]+ DAk**

[Burada aslî ses /-k-/ değil /-ŋ-/dir. Bk. T.Tekin, *Mak.I*, 229-230)

kekirimsi 'Tadı azkekre olan'
< ***kekre*** 'develerin yediği acı bir ot' (DLT)+***msi***

keklik 'Sülüngillerden, güvercinden biraz iri, eti yenen, tüyü boz ve çilli, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir av kuşu'
= ET. ***käkälik*** (*EUTS*, 104)

(Fakat, *käklig* 'menfur')

~ OT. ***keklik*** (DLT)
< ***kek/kak*** *'yansıma'*
[< ***kēk(i)+lik***]
~ käklik (Az., Özb., Uyg.)
keklik (Tar.)
kēklig (Tuz.) (*Kr.TS* 212)
keklük (Ker.) (*Kr.TS* 212)
kekilik (Kzk., Kırg., Nog.)
kekkilik (Doğu Tü.)
kä:kilik /kēkilik (Trkm.)
k'egileh, (Sal.)
kerkülük (Kif.) (*KrTS* 212)
kev (Er.) (*KrTS* 212)
kaklik (Özb.)
körtlik (TatK.)
körtlök (Bşk.) (*KTLS*)

KE [~ a, ä, ö]**K+** [*i*] *Lİ (~ö)K*
KÖRT + *Lİ (~ö) K*

Nişanyan (*SS*, 231): **keklik** = ***ET.*** *keklik/kekelik* (XI) = onom.

keko 'Ağabey'
< Tü. ***gakko*** 'Erkek kardeş' (*DS.VI*, 1896 : Harput-Elâzığ) ~ ***geko*** 'ağabey' (*DS.VI*, 1971 : Nazimiye-Tn.)~ ***kaka, kakko, keki, keke/keko*** (*DS.VI, VIII*)
~ gağa 'ağabey' (Az.)
kaka 'baba! (Trkm.)

Nişanyan (*SS*, 231) : **keko** ~ ***Kürt.*** *keko* ağabey, dayı.
(**YANLIŞTIR**. Çünkü, sözcük Azerbaycan Türkçesinde de yaşamaktadır. Elâzığ ve yöresi ağızlarında ***gakgo*** ~ ***gakgoş*** biçimlerinde; bazı Anadolu ağızlarında da ***gağa, gaga, gacı, gada, gıcı, gıha, gocu, kaka, keke, keki, keko*** biçimlerinde söylenir.

Bu konuda bk.
Ahmet Buran, '*Gakko/gakkoş* Kelimesinin Kökeni ve Anlamı', ***TD*** dergisi, S.578 (Şubat 2000), s. 173-177.
Buran'a göre sözcüğün etimolojisi şöyledir: **ka > kakı >kaka> gakgo >gakgoş.**
[DLT'te: **ka** 'akrabalık bildiren sözcük' **kadaş** < ka+ḍaş, **kadın** < ka+dın 'kayın, dünür, hısım' ~ **kayın** ~ **kazın**]

kekre 'Tadı acımtırak, ekşimsi ve buruk olan'
(*TS.II*, 830) = OT. ***kekre*** 'develerin yediği acı bir ot' (DLT)
< ***kekir-e***
TT.: KEKRE+ (LİK/MSİ/MSİ-LİK/Sİ)
An.ağl.: ***kekre*** (=*keklik otu*) (*DS.VIII*, 2724)

kelebek 'Pul kanatlılardan, vücudu, kanatları ince pullarla vey türlü renklerle örtülü, dört kanatlı, çok sayıda türleri olan böcek'
= ET. ***kepeli*** (XI), ***kelebek*** (XIII), ***köpelek/köbelek*** (XIV)
< * ***kep+el-(e)k***

veya
< ***köpe+lek**

TT.: KELEBEK+ (CAMI/GÖZ

LÜK/LER/OTU)
An.ağl. ***öbelek*** (~ ***öpelek***) [**k**-düşmüştür.]; ***gebelek*** (*DS.VI*, 1955); ***göbelek, gebelek, gelebak, gelebek*** (*DS.VI*, 2115); ***kepenek, kelepek, kepeneyh, kepenk, köpelek*** (*DS.VIII*, 2746); ***kelebek*** '5 farklı anlamı vardır' (s. 2726)

G(/K)E(/Ö)B(/P)ELEK
[*K* = *ø*]ÖB(/P)ELEK
KEPENE[*Y* 'türeme ünsüz']
K(>h)

~ käpänäk ~ kepənək (Az.)
käpäläk (Özb.)
kepinäk (Uyg.)
kapalak (Özb.)
kebelek (Trkm.)
köbelek (Kzk., Kumd.)
kübäläk (Bşk., TatK.)
küpelek (Nog.)
köbölök (Kırg., Alt., Tel.)
öpelek (An.ağl.)
köpölök (Kırg.)
gebemek (Blk.)
kepenek (Tel.) (*KTS*, 366)
gebelek (An.ağl.)
göbelek (An.ağl.)
öbelek (Anağl.)
gübelek (KKlp.)
gelebek (An.ağl.)
gelebak (An.ağl.)
= *yellepe, yéllepe, yellepec, yéllepepe, yelepe, yélepe* (*KrTS*, 366)

KE b e lek
p ə nək
KA p a lak
KÖ b e lek
ö lök
p ö lök
KÜ p e lek
GE b e mek
GÜ b e lek

K(>G)**E** (~ a, ä > ö,ü)**B** [> p]**E**
(~ a, ä > ö)**LE** (~a, ə, ä > ö)**K**

Tü.> **Kürt.** *kepelek, kepenek* '1.bazı otlardan ya da bir kurtçuktan oluşan hayvan hastalığı; 2. küçük kelebek; 3.kelebek' (*DAO*. 269; *KTS*.)

Eren (*TDES*, 227): < Kelebeğin kanatlarıyla çıkardığı sesi yansıtan bir ad.
Eren (*TD* 637, s. 26): ***kebelek***'in göçüşmeli biçimi. [Bk. H. Eren, 'Türk Dillerinde Métathése', *TDAY-Belleten*,1953, s. 161-180]

keleçi 'Söz'
= OT. ***keleçü*** (DLT)

MA. ***kelelci*** 'hikâye' (118-8), ***keleşmiş*** 'sözlü, nişanlı'

< Moğ. (*KWb*. 223) ***kele*** 'sprechen'; ***kele-n*** 'Zunge, Sprache'
+ Tü. ***+çü***
An.ağl.: ***geleci et-*** 'konuşmak, dedikodu yapmak' (*DS.VI*, 1973); ***keleci*** 'sözleşme, anlaşma'(s.2726)
~ Tung. ***kēlē*** 'eine Braut werben'
TS.II, 831: YOK
Eren (*TDES*, 228): YOK
Nişanyan (*SS*, 231): YOK

kelengi (hlk.) 'Büyük, iri fare'
= OT. ***kelegü*** 'tarla sıçanı soyundan bir hayvancık'
< ***kele+gü***
An.ağl.: ***keleni, keme, kebi, kemi, ken, kene, kenen, keni*** (*DS.VIII*, 2737)

keler 'Alaca keler, yeşil keler gibi türleri bulunan bir tür sürüngen; yılan ebesi'
= OT. ***keler*** 'kertenkelelerin genel adı' (DLT)
TT.: KELER+ (GİLLER/ BALIĞI)
An.ağl.: ***geler*** (*DS.VI*, 1976); ***keler, kabıklı keler, kelā, kelez, kıntak keler*** (s.2729)
NOT: ***keler*** '1. doğal mağara, in; 2. kiler; 3. yaban ördeği; 4. çadır' (s. 2729)
Eren (*TDES*, 228): YOK

keleş '1.Yiğit, cesur; 2.çok yakışıklı, çok güzel; 3. vücut yapısı gösterişsiz; 4. çirkin, kötü; 5. kel' (*TS.II*, 831)

< ***külüg*** 'ünlü, şanlı'+***(e)ş***
TT.: KELEŞ+(LİK)
An.ağl.: ***keleş, kelete*** 'güzel, yakışıklı (insan); 2. yiğit, temiz yürekli (*DS.VIII*, 2730); '1. kel; 2. keçi boynuzu reçeli; 3. boğa, tavlı sığır; 4. uzun boynuzlu sığır'
Krş. **An.ağl.**: ***gökçek (göğcek, göğçek, gökcek, gökcen, gökçecik, gökçen, göyçeyh)*** '1.güzel (insan); 2.yiğit, cesur' (*DS.VI*, 2136)

GÖK(> ğ, y)+*Ç(/C)E*+[*Y*]*K*(>h) +*CİK*
GÖK+*Ç(/C)E+N*

Tü. > **Kürt.** *keleş* '1. yiğit (Kocaköy-Lice-Dy./*DAO*. 266) (*KTS*. 266); **Zaza.** *keleş* 'haydut', *keleşey* 'haydutluk', *keleşı* 'haydut' (*ZTS*, 176)

Eren (*TDES*, 228) : **keleş** < Ar. **kalac** 'yürekli, yakışıklı; yiğit, kabadayı'

kelkenez, bk. **kerkenez**

kem 'Kötü, fena'
= ET. ***käm*** '1. Ağrı, zahmet, hastalık; 2. kem, eksik' (*EUTS* 105); ***kämlig*** 'hastalık', ***kämsiz*** 'sağlam, sıhhatli'
~ OT. ***kem*** 'hastalık' (DLT)
< ****kem***
An.ağl.: ***kem*** '1. bayat, sert; 2. döven; 3. ceviz; 4. bükülerek ip biçimine getirilmiş ot' (*DS. VIII*, 2736)

TS.II, 832: < Fars. *kem*

keme 'Büyük fare'
< ? OT. ***kem-ür-*** 'kemirmek' +***-ge***

kemik 'İnsanların ve omurgalı hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert organların genel adı'
< OT. ***kemdük süngük*** 'eti yenmiş kemik' (DLT)

< **** kem-*** *'kemirmek'* + [***-ür-***]

dük [> **** kemdük > kemük > kemik***]
TT.:KEMİK+(ÇİK/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİR-/Lİ/Sİ/SİZ)
An.ağl.: ***kemiği eğri*** 'yaptığının karşılığını göremeyen, şanssız'; ***kemikli kurbağa*** 'kaplumbağa'; ***kemiksiz et*** 'ciğer'(*DS.VIII*, 2739)
kemikçik 'çıngır çelik' (*TD* 633, s. 253/ Enez, Işıklı köyü)
~ MA. ***kemük*** (183-2) = [*süŋük* ~ *süyük* 'kemik' (161-3; 177-1)]
~ kemik (Osm.,Krm., Oyr., Tel.)
kemük (Bar.)
gemik (Osm.)
gevik (Doğu Tü.)
= *sümük* (Az.)
süŋk (Trkm.)
süyek (Kzk.)
süyäk (Özb., Uyg.)
söyäk (TatK.)
söŋäk (Uyg.)
sö:k (Kırg.)
höyäk (Bşk.)

S(>h)**Ü**(>ö)**D**(>m, y)[**Ü/ä,e**]**K**
SÖ:[< **ÖDE**]**K**
~ Moğ. (*KWb*. 224) ***kemi***; Man. ***kemin***.
Eren (*TDES*, 230): YOK

TT'nin dışında öteki Türk şivelerinde '**kemik**' yerine ET'deki '**süngük**' biçimleri kullanılmaktadır:
= *sümük* (Az.)
süyek (Kzk.)
süyäk (Özb., Uyg.)
süŋk (Trkm.)
söŋäk (Uyg.)
sö:k (Kırg.)
höyäk (Bşk.) (*KTLS*)

kemir-['Sert bir şeyi dişleriyle azar azar kopartmak'
= OT. ***kemür-*** (DLT)
< ***kemür-***
TT.: KEMİR-(GEN/GENLER/İCİ/İCİLER/İLME/İL-/İŞ/ME)
An.ağl.: ***gemrik*** 'kemirilip bırakılan meyve vb. artıkları'~ ***gemürüyh***; ***gemir-; gemür-; gemirti*** (*DS.VI*, 1987) ; ***kemriş-, kemiriş-, kemreş-*** 'hayvan-

lar birbirini dişleriyle kaşımak' (s.2740)
~ kemir- (Çağ., Kzk., Kırg. Özb.)
kebĭr- (Leb.)
kimər- (Kzk.)
kimir- (Bşk., TatK.)
gämir- (Az.)
gemir- (Trkm.)
gëmir- (Ker.) (*KrTS* 158)
kömül-lä- (Yak.) < * *kämir-lä-*

K(>g)E(>ë, i)M(>b)İ(>ĭ, ə)R-

= *tişläv* (Bşk., TatK.)
ğaci- (Uyg.)
~ Moğ. (*KWb.* 225) ***kemeli, kemil*** 'nagen' (>Yak. ***kemül: kömüllē, kömüllüö***) (Räsänen, *V* 251); Moğ. ***kemele-, kemeli-*** 'to gnaw, nibble, chew', Khal. ***xemle-*** id. (T. Tekin, *Mak.I*, 211)

kemirdek 'Olmamış kavun'
< OT. ***kemür-*** (DLT)+-***DAk***
An.ağl.: ***kömürdek, kümürdek*** (*DS.VIII*, 2739)

KE(>ö, ü)MÜR-*DEK*

kemkir-[(hlk) 'köpek havlamak'
< ***kēm*** 'yansıma'+***kir-***

kemriş-[, bk. **kemir-**

-ken < * ***iken*** (< ***i-** 'ek fiil'+ **-ken** 'zarf-fiil')

kendi 'İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatan sözcük'
= ET. ***kentü*** ; Uyg. ***käntü*** (*İKPÖ* 191) ~ ***kändü*** (*EUTS*, 105)
~ OT. ***kendü*** (DLT)
< ***ki/kä*** 'içerde' +***-n***+***-tü***
'bulunma hâli eki' (Hamilton, *İKPÖ* 191)
TT.: KENDİ+ (LİĞİNDEN/LİĞİNDENLİK/LİK/NCE/SİNCE/NDE/NDEN// BESLEK)

Tü.>**KbRum.** *kendigelénis* 'serseri, kendigelen'

~ kendi (Osm., Kom.)
kendü (Osm.)
kensi (Kom.)
kesi (Krç.-Blk.)
kini (Yak.)
gendi (Krm., Osm.)

K(>g)ENDİ(>ü)
KEN[*Dİ=ø*]+*Sİ*
KE[*NDİ=ø*]Sİ
Kİ[<E]N[*D=ø*]=İ

~ Moğ. (*Poppe* 25) ***gendün*** 'männlich'
= *öz* (Az., Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
ö:z (Trkm.)
üz (TatK.)
üz, (Bşk.)
özü (Az.)
özi (Uyg.)
ö:zi (Trkm.)
üz,i (Bşk.)

Ö[<Ö:](>ü)Z(>z,)+*Ü(>i)*

kendir 'Kenevir'
= ET. (Uyg.) ***kentir*** (*İKPÖ*, 193). DLT'te YOK.
TT.: KENDİR+(CİLİK/GİLLER)
An.ağl.: ***kendir*** '1. urgan, ip; 2. yaygı; 3. minder' (*DS.VIII*, 2742) ~ ***kendirik*** '1. kenevir; 2. börülce'
= Çuv. ***kender***

Tü. > **Zaza.** *kendır* 'urgan, kendir' (*ZTS*, 177; O. Özer, 119)

kendisi 'Bizzat kendi'
< ***kendüzi*** < ***kendözi, kendü***(DLT) [< *kentü] ***özi*** (DLT)
EAT: ***gendüzi***
TS.II, 836-837: YOK
Eren (*TDES*): YOK
Nişanyan (*SS*, 232): YOK

kene 'Sakırga'
< ? ET. ***kenē***
DLT'te YOK.
~ kene (Kzk., Kırg., Tel., Leb., Şor)
känä (Özb.)
kenēk (Kız.)
kene-gen (Şor.)
kine (Hak.)
kenēn (Sag., Koyb., Kaç.)
gänä (Az.) (Räsänen,*V*; *KT*

LS)

K(>g)E(>ä, i)NE(>ä/ē)
+K/+N/+GEN

~ Moğ. (*KWb.* 133) ***genü*** 'unrullig sein, sich plagen'
= *talpan* (Bşk., TatK.)
sakırtğa (Trkm.)
salca (Uyg.) (*KTLS*)

TS.II, 837: < ***Fars.*** *kene*
Nişanyan (*SS*, 232): **kene** ~ ***Fars.*** *kene*

kenet 'İki sert cismi birbirine bağlamaya yarayan, iki ucu sivri ve kıvrık metal parça'
< ? Tü. ***kanat***
TT.: KENET+ (LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/Lİ)

TS.II, 837 : < Tü.
Nişanyan (*SS* 232) : **kenet** ~ ?

Eren (*TDES*, 230) : YOK

kenetle-['Kenetle tutturmak veya kenetle birbirine bağlamak'
< kenet+le-
TT.: KENET+(LEME/LENİŞ/LEN-/LENME/Lİ)
= *bekit-* (Kzk., Uyg.)
berkit- (Trkm.)
birkit- (Bşk., TatK.)
biriktir- (Özb., Kırg.)
bitişdir- (Az.)

kenneş (hlk.) 'İnekleri çağırma ünlemi'
= ET., OT. ***kengeş*** (DLT)
< kenge-ş

Tü. **kengeş** > **Kbr.** *kengeş*

kenneş-[(hlk.) '1. İnatlaşmak; 2. danışmak,konuşmak'
= ET., OT. ***kengeş-*** 'karşılıklı konuşmak, danışmak' (DLT)
< kenge-ş{+/-} (DLT)

kepek 'Un elendikten sonra kalbur üstünde kalan kabuk kırıntıları'
= ET. (Uyg.) ***kebek*** ~
OT. ***kepek*** 'unda ve başta bulunan kepek' (DLT)
TT. : KEPEK+ (Çİ/LENME/LEN-/Lİ)
~ kepek (Çağ.,Tar.,Trkm.,Uyg.)
kepäk (Özb., Uyg.)
käpäk (Az.)
kebek (Krm., Kzk., Kırg.)
kibek (Doğu Tü.)
kiwak (Doğu Tü.)
gebek (Kmk.)
kiβek, kiβik (Çuv.) < Tü.
(*KTLS*; Räsänen, *V*)

~ Moğ. (*KWb.* 229) ***kebeg***

K(>g)E(>i)P(>b, β, w)E(>a, ä, i)K

Tü. > **Kürt.** *kepek* (*KTS.* 201) ~ *ḳapek, ḳelpık* ;
Zaza. *kepegı* (*ZTS*, 178)

Eren (*TDES*, 231): YOK
=*körpä* (Bşk., TatK.)
öŋörö (Bşk.)
on körpäsi (Özb.) (*KTLS*)

kepekli 'Kepeği olan'
= OT. ***kepeklig*** 'kepeği olan' (DLT)

kepelek, bk. **kelebek**

kepenek[1] 'Çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük'
< *kap+a-n-(a)k
An.ağl.:***kepenek,kepelek, kepeneyh, kepenk, köpelek*** (*DS.III*, 2746)

KEPE(>i)NEK
KEPEN[*E=ø*]K

Tü.> **Kürt.** *kepelek, kepenek* (*KTS*, 201, 202)

~ kepenek (Osm.)
kebenek (KKırg., Kzk.)
kögenek (Hak.)
köpenek (Osm.) (> Mac. *pönyeg*)
gebenek (Blk.)
h,evenek (Soy.)

K(>g, h,)E(>ö)P(>b, g, v)ENEK

~ Moğ. (KWb. 225) ***kebeneg***;
Kalm. **kemnəG**. (Räsänen, *V*.)
= *yapıncı* (Az.)
yapınca (Trkm.)

yâpinçık (Özb.)
< **yap-** 'örtmek, kapamak'
burka (Bşk., TatK.)
yänsiz kiyiz çäkmän (Uyg.)
Eren (*TDES,* 231): YOK

Nişanyan (*SS,* 232): **kepenek** (XIII) < ? İr. **kepen**/kapan → ABA.
* Karş. Ar. ***qabā***, OLat. ***cappa*** (kepenek). Türkçe sözcüğün meçhul bir İran dilinden veya Yakındoğu dilinden **-ek/-ak** küçültme ekiyle yapılmış bir türev olduğu düşünülebilir." **demektedir**

YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET***'de **KAP (kāb)** *"tulum, torba, dağarcık"*, **KABA** "*kabarık, şişkin, kalın*" (< ****kāb+a***) anlamlarında sözcük bulunmakta; bu sözcüğün [***kalın ünlü> ince ünlü***] değişmesiyle oluşmuş biçimi *Kıpçak* ve *Oğuz* grubu Türk şiveleri ile *Altay dil ailesinden Moğolca*da da yaşamaktadır.
Atlı göçebe bir kavmin kullanabileceği bir sözcüğü, çok sıcak bir iklimin kavmi olan Araplarda ve Avrupa kavmi Latinlerde aramak niye? ...

kepenek², krş. **kelebek**
' Tüylü buğday böceği' (*BTS,* 703); pervane (*TS.II*, 838)
An.ağl.: ***kepenek, kepelek, kepeneyh, kepenk, köpelek*** (*DS. VIII,* 2746)

KE(>ö)PEN(>L)E[*Y*]K(>h)

~ kepenek 'kelebek' (*AHYÖ,* 513)

Tü. > **Kürt.** *kepelek, kepelekî* (*KTS*, 201-202)

kepenk 'Genellikle dükkânları kapamak için kullanılan, saç levha veya türlü biçimlerde demir veya tahta kanat'
< ***kap+a-n-[(a)]k***

kepet-[, bk. **kapat-**
An.ağl.: ***kepet-*** (*DS.VIII*)

kepez [*TT'nde soyadı*] '1.Yüksek tepe, dağ ; 2. dağların oyuk, kuytu yerleri ; 3.gelin başlığı ;4. tavuk ve kuşların ibiği veya başındaki uzun tüyler' (*TS.II*, 538)
= OT. ***kepez*** ~ ***kebez*** 'pamuk' (DLT)
< ****kapa*** 'kaba ve yüksek olan her nesne' (DLT) + ***z***
An.ağl.: ***kepez, kepir*** (*DS.VIII,* 2747)

Tü. > **Kürt.** *kepez* 'küçük tepe, tümsek' (*KTS.* 60)

Eren (*TDES,* 231): YOK
Nişanyan (*SS,* 232): YOK

kepi (hlk.) 'Ocaktaki tencereyi yüksekte tutmak için yerleştirilen tuğla parçaları'
< ***kep*** 'kalıp' (*Ettuhf.*, 195)+***i***

Tü. >**Kürt.** *kepi* 'burun' (*FKT,* 60); *kepû* (*KTS*, 202)

kepir (hlk.) 'Verimsiz, kıraç toprak'
< OT. ***kepi-*** 'bazı yerleri kurumak' (DLT)+***-r***
An.ağl.: ***kepir, kepis, kepür*** (*DS. VIII*, 2747)

ker (hlk.) 'Bıçak' (*DS.VIII*, 2751)
< OT. DLT), Kpç. ***kerey*** 'ustura' (*III*, 174; *Ettuhfet.* 195 b)

Tü. > **Kürt.** *kér* 'bıçak' (*KrTS.* 207); *ḳard* (*DAO.* 270)

ḳerağ (hlk.) 'Kenar, kıyı'
Krş. **kırağ**
< OT. ***ḳırġağ*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳerağ* (*DAO*, 270)

kerdekunc (hlk.) 'Kırlangıç'
Bk. **kırlangıç**

Tü. > **Kürt.** *kerdekunc* (*DAO,* 270)

kereçi (hlk.) 'Çingene'
= OT. ***ḳaraçı*** 'dilenci' (DLT)
< ***ḳara-*** 'bakmak, gözetmek'
+-çı

Tü. > **Kürt.** *ḳereçi* 'çingene' (*Kr.TS.* 175 b; *DAO*, 271)

kerekıj (Kürt.) 'Karakış'
< Tü. ***kara+kış***

kerık (hlk.) 'Küçük çakı'
< Tü. ***ker*** 'bıçak'+***(ı)k*** 'küçültme me eki'

Tü. > **Kürt.** *kerık* (*KTS*, 207)

kerk-['Birisine sürtünmek'
< ****kerk-***
DLT: **kerki** 'keser' [< ***kerk-i***]

Tü. > **Kürt.** *kerki* 'keser' (*DAO,*

272)

TS.II, 840: YOK

Nişanyan (*SS*, 233): YOK

kerkenez 'Delice de denilen yırtıcı bir kuş'

< OT. ***kerki*** 'keser' (DLT)

+n+ez

An.ağl.:***kerkencek, kerkeri, kerkinek*** (*DS.VIII*, 2755)

ḳerḳuş (hlk.) 'Kartaldan az küçük, yırtıcı birkuş'

< ḳara+ḳuş

Tü. > **Kürt.** *ḳerḳuş* (*DAO*, 272)

kerpiç 'Saman ve balçık karışımı ilkel tuğla'

= OT. ***kerpiç*** (DLT) ~ ***pışık kerpiç*** 'tuğla'

TT.: KERPİÇ+(Çİ/LEŞME/LEŞ-)

Tü. > **Zaza.** *kerpiç* (*ZTS*, 179); **Kürt.** *kelpīç* (*KTS*, 200)

~ kerpiç (Eski Kıpç.,Çağ., Trkm.)
kérpiç (Cengiznâme)
kẽrpíç (Ker.) (*KTS* 214)
kärpic (Az.)
kerpüç (AH)
kerbiş (Nog.)
kırpıç (Blk.)
kirpiç (MA; Blk.,TatK.; Uyg.)
kirbiç (Kzk.) (> **Rus.** *kirpiç*; **Çer.** *TLÇ* 36: *kerβəç, kermeç*; **Wog.** *TLW* 130 : *kɛ:rpış*, **Osty.** *kermiḳ'*) Räsänen, *V* 256)
kirbis (Bşk.)
kirpiş (Kzk.)
çerpüç (Er.) (*KTS* 214)

K(>Ç)E(>é, ı, i)R
P(>b)İ(>ı, ü)Ç(>c, s, ş)

= *kıskaç* (Kırg.)
kış (Uyg.)
ğışt (Özb.)
xış (Uyg.)

kert-['1. Bir şeyin kenarından kertik açmak; 2.sertçe sürtünmek'

= Ana Alt. ***kerti-***

~ OT. ***kert-*** (köleyi yola getirmek için söylenir) (DLT)

< * ker-t- [= Çuv. ***kart-***]

DLT: ***kerki*** 'dülger keseri'
kertik~ kertük 'çetele'
kertil- 'kertilmek, (insanlar için) horlanmak'
kertük kemrük 'kesik, gedik'
AH. ***kärki***

TT.: KERT- (E/ELEME/İK/İKLEME/İKLE-/İKLİ/İLME/İL-/ME)

An.ağl.:***kert-*** '1. yontmak, çentmek; 2. çıkarını düşünmek; 3. temriyenin iyileşmesi için ustura ile kan almak; 4. cinsel ilişkide bulunmak' (*DS. VIII*, 2759); ***kert kürt*** 'eğri büğrü (yol, tarla vb.)' (*DS.VIII*, 2758)

= Moğ. ***kerçi-*** [Tü.***rt** (/ı/ ve /i/den önce = Moğ. /**rçi**/'dir.]
< ***kerti-***

= Çuv. ***kart-*** < **kert-* < **kerti-* < ** kär²+ti-* (*Mak.I*, 119)

~ kerki (Kırg.) < ***käs-*** (= Çuv. ***kas-***)

Tü. > **Zaza.** *kert* 'geçit, boğaz' (*DAO*, 27); **Zaza.** *ka'rd, ka'rt* 'bıçak', *kartik, hartik* 'eğe', *kerd, kert* 'kertik, işaret' (O. Özer, 119)
= Çuv. ***kart-***

kerte, → **kerti**

kertenkele 'Uzun vücutlu, sivri kuyruklu, çevik, böceklerle beslenen bir tür sürüngen'

= OT. ***keler*** 'kertenkelerin genel adı' (DLT)

Krş. ***keslinçü*** 'sarı keler' (DLT)

An.ağl.: ***elöpen, elepen, elimyalak, elöper, elyaladan, elyalande, elyalaygan, elyalayıcı.*** (*DS. V*, 1726);
keler, kelā, kelez, kelişafra, kelten, kertengücük, kertiç, kertoç 'kertenkele' (*DS.VIII*, 2729)

KEL+*ER*(/EZ/İ+şafra/TEN)

KER+*T*+(ENgücük/İÇ/OÇ/İŞ) [+*KENE*]

kelte 'kertenkeleden daha küçük sırtındaki pullar sert ve az olan bir sürüngen' (Çatoz, Magosa-Kıbrıs) (*DS.VIII*, 2735); ***kertiş, kertişkene, kumakertiş*** 'kertenkele' (*DS.VIII*, 2758); ***kestenkele, kestenkülâh, keselekge, keselekke, kesenekge, kestence*** (s.2768)

~ kärtänkälä (Az.)
kältäkesäk (Özb.)
kältä yılan (TatK.)
käslänçük (Uyg.) [< OT. keslinçü (DLT)]
keskeldirik (Kırg.)
kesirtke (Kzk.)
kisärtki (Bşk.) (*KTLS*)
= *kızlaryoldâşi* (Ker., Kif.) ~
kizler yoldaşı (Tuz.)
sideg atan (Kif.)
pisipok (Köp.)
elöpen (Sel.)

KER+*TEN+KELE*
KEL+*TE* +*KESEK*
KEL+*TE* *YILAN*
KES+*LEN* + *ÇÜK*
KES+*KEL* + *DİRİK*
KES+*İRT*+ *KE*
KİS+ *ERT*+*Kİ*
KER(~**KEL**~*KES*~*KİS*) +
TEN (~**TE**/*LEN*/***KEL***/*İRT*/*ERT*) +
KELE /**KESEK**/*ÇÜK*/ ***DİRİK***/*KE*/*Kİ* // **YILAN**

Nişanyan (*SS*, 233): **kertenkele** =*kertenkeler*
< ***ET.*** *keler* kertenkele (XI)
**Kerten* deyiminin anlamı belirsizdir.

kerti '1. İşaret için yapılmış çentik, **kerte**;2. (hlk.) (ekmek ve et için) bayat'

< OT. ***kert-*** (DLT)+***-i***

An.ağl.: ***kerti*** '1. bayat ekmek veya et; 2. bahçe ve tarlalardan geçen su yolu; 3. doğru ; 4. yaşlanmış, eskimiş ; 5. ağaçlarda yapılan çentik' (*DS.VIII*, 2757)

kertik 'Kertilmiş yer, gedik, çentik'
= OT. ***kertik*** ~ ***kertük*** (DLT)

< ***kert-(i)k***

TT.: KERTİK+(LE-/LEME/Lİ)

An.ağl.: ***kertik*** '1. küçük sabun parçası ; 2. hallaç tokmağı ; 3. nu küçük olan insan ya da hayvan; 4. ufaklık; 5. çetele' (*DS.VIII*, 2757); ***kertik kürtük*** 'girintili çıkıntılı' ~ ***kertilli; kertig, kertük*** (s. 2759); ***kertüklü*** '1. kenarı süslü, girintili çıkıntılı sahan; 2. sünnetli erkek' (s. 2759)

Tü. > **Kürt.** *kertık* '1. koyun ve keçilerin kulaklarının kesilmesiyle yapılan işaret; en; 2. eye' (*KTS*, 204, 211) ~ *kırtık* (*FKT*, 211)

Eren (*TDES*, 234): YOK

kertil (hlk.) 'Geçit, boğaz; inişli yokuşlu yol'

< ***kert-il***

An.ağl. : ***kert, kertel, kertil, kerteriz*** (*DS.VIII*, 2757) ~ ***kertilli***

kertil-['Kertmek işi yapılmak'
= OT. ***kertil-*** (DLT)

< OT. ***kert-(i)l-***

kertiş (hlk.) 'Kertenkele'

< ***kert-iş***

An.ağl.: ***kertişkene, kumakertiş*** (*DS.VIII*, 2758)

kertişgene (hlk.) 'Salyangoz'

< ***kert-iş+kene***

kertle-[(hlk.) 'Ağacı soymak'

< ***kert-le-***

kertlek[1] (hlk.) 'Yokuş başı'

< ***kert-le-k***

kertlek[2] (hlk.) 'Küçük hıyar'

< ***kert*** 'yansıma'+***le-k***

kertlek[3] (hlk.) 'Gırtlak'

< ***kī*** 'yansıma'+***kır-t-lak***

kertlemik (hlk.) 'Çitlembik'

< ***kert-le-mik***

kertme '1. Kertmek işi; 2. çentik'

< ***kert-me***

An.ağl.:***kertme*** '7 farklı anlamı var' (*DS.VIII*, 2759)

kerva [~**kervay**], bk. **kirve**

kervaş, bk. **karavaş**

Tü. *karabaş* 'cariye, halayık' > **Kürt.** *ḳerwaş* 'kadın hizmetçi' (*KTS*, 177)

kes-['Bıçak, makas gibi araçla bir şeyiikiyeayırmak'

=ET., OT. ***kes-*** (DLT)

DLT: ***kesek, kesgü, kesilgen, kesil-, kesin-, kesiş-, keslin-, kesliş-, kesmelen-, kestür-***.

TT. : KES- (E/EK/EKLİ/EN/ENEK/ER/İCİ/İK/İKLİ/İKSİZ/İLİŞ/İLME/İL-/İM/Cİ/İN/İNLEME/İNLEŞME/İNLEŞ-/İNLEŞTİR-/LİK/İNLİKLE/İN-/İNSİZLİK/İNTİ/İNTİLİ/İNTİSİZ)

Tü. > **Kürt.** *kes-* (*DAO*, 274); **Zaza.** *ke's-* (O. Özer, 119)

~ kes- ~ kis- (Türk şiveleri)
kas- (Çuv.) (bk. *KTLS*)

kese 'Kestirme yol'

< ***kes-e***

An.ağl.: ***kese, kesa, kesen, kesit, keskel, kesmen, kestirim, kestürüm*** (*DS.VIII*, 2760)

KES-*A/-E/-EN/-İT/-KEL/-MEN/-TİRİM/-TÜRÜM*

NOT: ***kese*** < Fars. ***ki:se*** ile ilgisi yoktur

Nişanyan (*SS*, 234): YOK

kesecek (hlk.) 'Makas'

< ***kes-ecek***

kesegen (hlk.) 'Fare'

< ***kes-egen***

An.ağl.: ***kesān, kesegen, kesğen, kesen, kesergen, keseyen, kesgen, kesgü, kesirgen, kesiyen, kesken, kesküç*** (*DS.VIII*, 2760)

KES-*EG(>Ğ, Y)EN*
-ĀN [< EGEN]
-[*E=ø*]*G(>Ğ)EN*
-E [*R*]*GEN* (-r- türemedir)
-GÜ/-KÜÇ
-İ(<E)[*R*]*GEN*
-İ (<E)YEN
-KEN

kesek 'Kerpiç; tezek'

< ***kes-(e)k***

= DLT. ***kesek*** 'kesik, parça' (DLT)

TT.: KESEK+(LE-/LEN-/Lİ)

An.ağl. ***kesek, kemsek, kerek, kersek, keseyh, kesyin, kesseyh, keşek, kezek, kezzek*** (*DS.VIII*, 2761)

KES-*EK/-EYH/SEYH*
KEŞ[< S]-*EK*
KEZ[< S][*Z*]-*EK*

~ Ker. ***kessek*** (*KTS* 215)

Tü. >**Kürt.** *kesek* (*DAO*, 274) ~ *kemsek, kersek* (s.274)

Nişanyan (*SS*, 234): YOK

kesekçik (hlk.) 'Azıcık'

< ***kes-ek+çik***

kesen 'Kesmek işini yapan'

< ***kes-(e)n***

kesene (hlk.) '1. Sözleşme, anlaşma; 2. götürü, toptan iş'

< ***kes-en+e***

An.ağl.: ***kesenali*** [< kes-e+ne+li], ***kesene, kesenek, keseri, keseriye, kesimiş, kesmet*** (*DS. VIII*, 2762)

kesenek 'Devletin görevlilerinin aylıklarından her ay kesilen para'

< ***kes-enek***

TT.: KESENEK+(Çİ)

keser 'Tahta, ağaç yontmaya yarayan kısa saplı, bir yanı keskin ağızlı,öteki yanı çiviçakmaya uygun çelik araç'

< ***kes-er***

~ käsär (Az.)
= *kerki* (Kırg., Trkm.)
kirka (Bşk., TatK.) (> Rus.)
käkä (Uyg.)

KES - *ER*
KE (~İ)**R** - *K İ* (~a)

KÄ - *KÄ*

= *süymen* (Kzk.)
şolt balğa (Kzk.)
teşä (Özb.)
Nişanyan (*SS*, 234): YOK

kesgüç (hlk.) 'Hamur kesmekte kullanılan bir araç'

< ***kes-güç***

An.ağl.: ***kesiç, kesgüç, keskiç, keşüç, keşüt*** (*DS.VIII*, 2763)

KES(>Ş)-*İ(~Ü)Ç/-GÜÇ/-KİÇ/-ÜT*

kesıkvan (Kürt.) 'Nöbetçi', bk. **keşik**
< Moğ. ***keşik*** 'nöbet, sıra'
An.ağl.:***keşik, keşşik, kişik*** (*DS. VIII*, 2771); ***keşiyh(g)*** (*EİA.III*, 198)

Tü.-Moğ. *keşik* >**Kürt.** *késikvan* (< Fars. ***+bān***) 'nöbetçi' (*FKT*, 61; *DAO*, 275)

kesi[1] (hlk.) 'Ortaklık, yarıcılık'
< kes-i

kesi[2] (hlk.) 'Çamaşır'

< ***key***-[< OT. *keđ*-]+***-esi***
[> *gey-esi* > *geysi* > *giysi*]

kesik[1] 'Kesilmiş olan'

< ***kes-(i)k*** 'fiilden sıfat/ad yapan ek'
TT.: KESİK+(Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl.: ***kesik*** '13 farklı anlamı var' (*DS.VIII*, 2763-64)
~ kesik (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
kesilgen (Bşk.,Kzk., TatK., Uyg.)

kesik[2] (hlk.) 'Sıra, nöbet'
< Moğ. ***keşik*** (bk.)
An.ağl.: ***kesikçi*** 'kısa ve öz konuşarak tartışmaya son veren' (*DS, VIII*, 2764)

kesiki (hlk.) 'Kerpiç; 2. tuğla, kiremit'

< ***kes-ik+i***

kesikleş-[(hlk.) 'Ortaklaşmak'

< ***kes-(i)k+le-ş-***

kesilik (hlk.) 'Çamaşırlık'

< ***kesi*** [< *key-esi*]+***lik***

kesim 'Kesmek işi; bölüm, parça, kısım'

< ***kes-(i)m***
TT.: KESİM+(Cİ/LİK)
An.ağl.: ***kesim*** '1. biçim; 2. pazarlık; 3. kadar, derece; 4. sel yarıntıları; 5. dört dönümlük toprak; 6. belli, kesin ücret; 7. ürün kaldırma mevsimi' (*DS. VIII*, 2765)
~ ġisim (Az.)
= *bölüm* (Az., Özb., Uyg.)
bülim (Bşk.)
bölük (Kırg.)

Tü.> **Ar.** (Mıs.) *kasm* (*ALTK*, 88)

kesin 'Değişmez, kat'î'

< ***kes-(i)n***
TT.:KESİN+(LEME/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LİK/LİKLE/İNTİ/TİLİ/TİSİZ)
~ käskin (Az.)
keskin (Kırg., Özb.)
kesğitli (Trkm.)
kesimdi (Kzk.)
kiskin (Bşk., TatK.)
üzül-kesil (Uyg.)

KE(>ä, i)**S**-*KİN/+ĞİTLİ/+İMDİ/İL*

kesin-[(hlk.) 'Elbise dikinmek; kendisi için kesmek'

< ***kes-(i)n-***

kesinleş-['Kesin bir durum almak, kat'îleşmek'

< ***kes-in+le-ş-***
TT.: KESİNLEŞ- (ME/TİR-)
~ keskinläş- (Özb.)
kiskinläş- (Bşk., TatK.)
kesğitlen- (Trkm.)
üzül-kesil *(çokum) yäş-* (Uyg.)

kesinlik 'Kesin olma durumu'

< ***kes-in+lik***

kesinlikle (zf.) 'Kesin olarak'

< ***kes-in+lik+le***
~ käskinliklä (Az.)
= *çäçkindülük menen* (Kırg.)
üzildi-kesildi (Kzk.)

kesinti 'Kesilen parça, kırpıntı; fasıla; ara'

< ***kes-in-ti***

TT.: KESİNTİ+(Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***kesinti*** 'kesilmiş süt'
~ ***kesmük, kesnik, kesnük, kesinti, kesük*** (*DS.VIII*, 2765, 2768)
~ käsinti (Az.)
kesilme (Trkm.)
kisinti (Bşk., TatK.)

kesit 'Bir şeyi inceleyebilmek için, enlemesine veya boylamasına kesildiğinde ortaya çıkan yüzey'
< ***kes-(i)t***
~ kesik (Az., Kzk., Kırg.)
kesim (Uyg.)
kisiliş (Bşk., TatK.)
= *böläk* (Özb.)
bö:lek (Trkm.)
büläk (Bşk., TatK.)

keski 'Ağaç, taş, metal vb. yontmaya yarayan, bir ucu keskin metal araç'
< ***kes-ki*** 'fiilden alet adı yapan ek'
ET. ***käskilä-*** 'ufalamak, küçük parçalara bölmek' (*EUTS*,107)
< ***kes-ki (+le-)***
An.ağl. : ***keski, keskiç*** 'bıçak, kama ; nacak' (*DS.VIII*, 2766); ***keski*** 'son çocuk'
Eren (*TDES*, 234): YOK

keskin 'Çok kesici,iyi kesen'
< ***kes-kin*** 'fiilden sıfat/ad yapan ek'
TT.: KESKİN+(LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/LET-/LİK)

Tü.>**Ar.** (Ir.) *keski:n* (*ALTK*, 88)

~ keskin (Az., Uyg., Kif.)
késkin (Tuz.)
keskün (Ker.) (*KTS* 215)
kesğir (Trkm.)
keskir (Özb.)

KE(>é)**S-K**(>ğ)**İ**(>ü)**N**(~R)

= *ötkir* (Kırg., Uyg.)
ütkir (Bşk.)
ütkin (TatK.)
iti (Az.)~ *yiti* (Trkm.)
yitig (MA: 92-1
yiti- "bilemek"
oslo (Bşk.)
kurç (Özb.)
iştik (Uyg.)
Eren (*TDES*, 234): YOK

kesme¹ '1.Kesmek işi; 2. kesilmiş olan; 3. lokum'
< ***kes-me***
An.ağl.: ***kesme*** '12 farklı anlamı vardır'(*DS.VIII*, 2767); ***kesme, kesmece, kesmeçe*** 'pestil'

Tü. > **Zaza.** *kesme* (I) 'pekmeze un katılmak suretiyle kaynatılarak yapılan muhallebi' *kesme* (II) 'daha çok çocukların kıçında görülen pişik' (*ZTS*, 181); *kesme bıyayiş*→ *kesme* (II); **Kürt.** *kesme* (*DAO*, 275: ***şeker é kesme*** 'kesme şeker')

kesme² (hlk.) 'Palamut' (*YKS*, 56)
< ***kes-me***

kesmek (hlk.) 'Birisini yermek'
< ***kes-mek***
An.ağl.: ***kesmek, kesitmek*** (*DS.VIII*, 2767)

kesmik¹ (hlk.) '1. dövülmüş ot, hayvan yemi; 2. tavuğun son yumurtası' (*DS.VIII*, 2767)
< ***kes-mik***

kesmik² 'Kesilmiş olan sütün koyu bölümü'
< ***kes-mik***
An.ağl.: ***kesmük, kesnik, kesnük, kesinti, kesük*** (*DS.VIII*, 2768)

KES-*MÜK* -*N*(<*M*)*Ü*(>*İ*)*K* -*İNTİ* -*ÜK*

kesmük (hlk.) 'Başaklı iri saman'
< ***kes-mük***
An.ağl.: ***kesmük, kemsik, kemsük, kesmüntü*** 'mısır koçanı' (*DS.VIII*, 2768)

kestel (hlk.) 'Kıldan eğrilmiş ip'

< ***kes+tel***

An.ağl.: ***kestel[1], kestelipi, kesten, kestil ;kestel[2]; kestel[3]*** (DS.*VIII*, 2768)

Eren (*TDES*, 234): YOK

kestir-[(hlk.) 'Pekmez kaynatılırken şıraya pekmez toprağı koymak'

< ***kes-tir-***

kestirme (hlk.) 'Bir taşım kaynamış şıradan yapılan pekmez'

< ***kes-tir-me***

kestirmeden (zf.) 'En kısa yoldan'

< ***kes-tir-me+den***

~ käsädän (Az.)
= *kıska(sa)dan* (Bşk.)
kıska(ça)dan (TatK.)
kıskaşa (Kzk.)
kıska col menen (Kırg.)
kıska yol (Uyg.)
gīsğa yōldan (Trkm.)

keş-[(hlk.) 'Geçmek'

< ET., OT. ***keç-*** (EUTS, DLT)

keşan 'Tarlaya atılan tohumu örtmek için kullanılan tırmık"

< ***keş-an***

An.ağl.: 3 ayrı anlamı var. (*DS.VIII*, 2770)

keşev (hlk.) 'Kaşağı'

Bk. **kaşağı**

keşik[1] (hlk.) 'Sıra, nöbet'

(*DS.VIII*, 2771) < Moğ.

TT.: KEŞİK+(LEME/LEŞ-)

An.ağl.: ***keşik, keşşik, kişik*** (*DS. VIII*, 2771) ~ ***keşiyh(g)*** (*EİA.III*, 198); ***keşikçi*** 'nöbetçi'; ***keşikleş-*** 'sıraya girmek, nöbetleşmek'; ***keşik olmak*** 'sıra ile yardımlaşmak'; ***keşik tutmak*** 'sıra beklemek' (*DS.VIII*, 2771)

KE(>İ)Ş[*Ş*]İK(>yh/g)

Tü. > **Kürt.** *keşik* (*DAO*, 275); *késikvan* 'nöbetçi' (*FKT*, 177)

keşik[2] (hlk.) 'Kıldan örülmüş urgan'

< ***keş-*** 'geçmek'+***-(i)k***

An.ağl.: ***keşik*** (*DS.VIII*, 2771)

Tü. > **Zaza.** *keşik* (*DAO*, 275)

ket 'Engel'

< ET. ***kät*** 'çok, artık, güçlü, kuvvetli, pek' (*EUTS*, 107)

An.ağl.: ***ket*** '1.set, engel;2. çentik; 3.çok kuvvetli; 4. ince, uzun sopa' (*DS.VIII*, 2773)

Eren (*TDES*, 235): < Erm. *gayt* 'stumbling-block'; (yer.) *k'ēt*

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'deki ***kät*** sözü yeterli kanıttır. Dankoff ve Eren bu sözcükten bahsetmezler.

kete 'Yağlı, mayalı veya mayasız hamurdan yapılan, külde pişirilen çörek'

< ***köb-*** [< *köm-*]+***et-e***

[> *köbete* > **köbte* > **köte*> *kete*]

An.ağl.: ***kete*** (*DS.VIII*, 2773); ***kete*** 'düğün armağanı'

~ kete 'sebzeli çörek, koyu lâpa' (*AHYÖ*, 513)

Eren (*TDES*, 235): < ***Erm.*** **gat'ay** 'a type of cake'(**Yanlıştır**. Çünkü, '*külde pişirilen çörek*' açıklaması bu fiilin **köm-** 'le ilgili olduğunu açıkça göstermektedir.) Krş.*DLT*: **kömeç** 'küle gömülerek pişirilen çörek'. Ayrıca bk. Anadolu ağızları: ***kömbe, kombe, könbe, kumpe, kümbe*** 'iki saç arasında ya da külde pişirilen mayasız ekmek'~ ***kömeç*** (*DS. VIII*, 2955)

keve [~ **kevo**], bk. **gök** '1. Yeşil; 2. mavi'

Tü. > **Zaza.** *kewe* 'yeşil'; *kewo* 'mavi' ~ *kıho* (*ZTS*, 181); *kewe kerdene* 'yeşil görünmek', *kewela* 'yeşilli' (s.181)

kevek, keveke, kevenk, kevet taşı, kevik, kevkez, kevsek, kevsen, bk. **kefeki**

kevlek (hlk.) 'Kadınların sürmelerini koydukları ufak kese'

< ***kap+lık***

Tü. > **Kürt.** *ḳevleḳ* (*KTS*, 180)

kevok (hlk.) 'Güvercin'

< ET. ***kök***

Tü. (Çuv. ***ḳăvaḳarçan*** 'güver-

cin') >**Kürt.** *kevok* (*FKT*, 60) [Çuv. *ḳăvak* 'gök']

keymağ, bk. **kaymak**

keyik[1] (hlk.) '1. Mavi çiğdem; 2. sarı inek'
= OT. ***keyik*** '1. yaban hayvanı; 2. maymun yapılı (insanlar için)'
< ***key*** 'pek, sağlam' (DLT)
+(i)k

keyik[2] (hlk.) 'Çoban abası'
= ET., OT. ***keyük*** 'kebe ve kepenek gibi şeyler' (*EUTS*, DLT)
< ***key-*** [< *keđ-*]+-***(i)k***

keysı, → **kayısı**

Tü. > **Kürt.** *ḳeysı* (*FKT*, 83)

keysi (hlk.) 'Giysi, çamaşır'
< ET. ***key-*** [< *keđ-*]+-***si***
An.ağl. :***keysi, keysilik, keysi*** *yıkamak/yumak* (*DS. VIII*, 2779)

kez 'Defa, kere'
= ET. ***kez*** ~ OT. ***kez*** (DLT)
< ***kez***
An.ağl.: ***kez*** 'sıra, nöbet' (*DS. VIII*, 2779)

kezekçi (hlk.) 'Kısa bir zaman için tutulan çoban'
< ET., OT. ***kez-*** (*EUTS*, DLT)
+-ek+çi
Krş. **gezek**(+çi)

kezenti 'Başıboş'
< ET., OT. ***kez-*** (*EUTS*, DLT)
+en-ti

kezeme (hlk.) 'Merdiven'
< ET. ***kez-*** 'gezmek'***+-e-me***
An.ağl.: ***kezeme*** *(DS.VIII, 2780)*~ ***kezemek*** (*DAO*, 279)

kezkiç (hlk.) 'Gezici, gezgin'
< ET., OT. ***kez-giç***

kıc, bk. **küçük**

kıcık, bk. **küçük**

Tü. ***küçük*** > **Kürt.** *ḳıçıḳ* (*FKT*, 61); *ḳıco* (Kocaköy-Lice-Dy.); **Zaza** (Bingöl) *ḳıc* (*DAO*, 279)

kıç 'Arka, makat, kıç'
< ? ***köç*** [= ***köt/ küt/koŋ***]

NOT: Hepsi de '*arka, geri*' anlamını veren bu sözcüklerin bir varyantı olabilir.

TT.: KIÇ+(IN KIÇIN)
An.ağl.: ***kıçın kıçın, kıçınla-, kıçın üstü, kıçmık, kıçmuk*** 'tekme'; ***kıçmala-*** 'çifte atmak' (*DS.VIII*, 2785)

Tü.> **Ar.** (Cez.) *ḳeçç*; (Mıs.) *ḳışş* (*ALTK*, 89); **Laz.** *k'uçxe* 'ayak, bacak' (*LTS*, 191)

~ köçük (Kırg.)
köt (Kzk.,Kırg.)
küt (Bşk., TatK.)
koŋ (Uyg.)

KO(~Ö~Ü)+*Ç(ük)*
+T
+D

= *sağra* (Uyg.)
guyruk (Trkm.)
art (Bbşk., TatK.)
art yak (Bşk., TatK.)
art tarap (Trkm.)
àrka (Özb., Uyg.)

kıçın kıçın (hlk.) '1. Oturarak; 2. geri geri, arka arka'
< bk. ***kıç***

kıçınla-[(hlk.) '1.Tekme atmak; 2. karşı koymak'
< ***kıç+(ı)n+la-***

kıçır-[(hlk.) 'Bağırmak'
< ***kī*** 'yansıma'+*ç* 'türeme ünsüz'+***kır-*** 'yansımadan ad yapan ek'
An.ağl.: ***kıçırık*** 'sızlanma; ***kıçırışmak*** 'bağrışmak'; ***kıçırttır-*** 'bağırttırmak'; ***kıçıruvcu*** 'horoz'; ***kıçkırık*** 'köpeği kurda saldırtmak için çobanın çıkardığı ses' (*DS. VIII*, 2785)

kıçmala-[(hlk.) 'Çifte atmak'
< ***kıç+mala-***

kıdı kıdı (hlk.) 'Davar çağırma ünlemi'

< ***kī*** 'yansıma'+***dı***

kıdık[1] (hlk.) 'Gerdan, çene altı'

= OT. ***kıđıġ*** 'kıyı, yan, kenar'

An.ağl.: ***kıdık, kıdıh, kıtdik*** (*DS. VIII*, 2786)

kıdık[2], **kidik**, bk. **gıdik**

kıdım (hlk.) 'Az, biraz, ufak parça'

< OT. ***tık-ım*** (DLT)

[*tıkım* > *kıdım* '***t-k*~ *k-t*** ile']

Veya:

< ***kıy-*** < ***kıđ-ı-m***

(N. Özkan)

An.ağl.:***kıdımcık, kıdım kıdım, kıtım kıtım*** *(DS.VIII, 2788)*

kığ ~ kığı 'Koyun, keçi ve deve pisliği'

= OT. ***ḳıġ*** 'toprağı kabartmakta kullanılan gübre' (DLT)

< ***kīġ***

An.ağl.: ***kığ, kıh, kıak, kığalak, kığı, kığıl, kıhak, kıkı; kıkın, kıyak, kıyığ*** (*DS.VIII*, 2790); ***kığılamak, kığırlamak*** 'koyun, keçi, deve gibi hayvanlar pislemek' (*a.g.e.*,, 2789); ***kıldık, kılık, kılik, kıllik,kildik*** 'koyun, keçi gübresi' (*a.g.e.*, 2794)

~ Uyg. ***kıġ*** (*TUL* 428); ***ḳiġ*** (*YUTS* 234), ***ḳoy ḳiġi***

Tü. > **Kürt.** *ḳıh, kıhı, ġı, ġıġı, ġu* (*DAO*, 280); **Fars.** *ġūh* 'pislik, necaset' (*OTAL*, 350 a)

Nişanyan (*SS*, 234): YOK

kığıla-, kığırla-[, bk. **kığı**

kığır-[(hlk.) 'Çağırmak'

< ***kī*** 'yansıma'+***kır-***

kıh, bk. **kığı**

kıkırda-['Kıkır kıkır gülmek'!

= OT. ***kık(ı)r-*** 'yüksek sesle çağırmak, bağırmak, haykırmak'; ***kıkrış-*** 'çağrışmak, bağrışmak' (DLT)

< ***kī*** 'yansıma'+***kır-*** [da-]

TT.:KIKIRDA- (MA/YIŞ)

An.ağl.: ***kıkırdemek, kıkırdamak, kikremek*** 'kıkır kıkır gülmek' (*DS.VIII*, 2791)

kıkırdak 'Kemik kadar sert olmayan, dayanıklı, esnek, bükülgen, damarsız bağ dokusu'

< ****kī+kır-dak***

TT.: KIKIRDAK+ (LI/ DOKU)

An.ağl.: ***kıkırdak*** 'gırtlak'

Krş. **An.ağl.**: ***kıkırdak*** 'kavrulmuş yufka kırıntıları' (*DS.VIII*, 2791)

~ gığırdag (Az.)
kekirdevük (Trkm.)
ḳağırdağ (Ker.) (*KTS* 135)

K(>g)**I**(>a, e)**K**(>ğ)**I**(>i)**R**
DA(>e)[*VÜ*]**K**(>g, ğ)

= *kemirçek* (Kzk.)
kimirsek (Bşk.)
kimirçäk (TatK.)
kömüçäk (Uyg.)
şemirşek (Kzk.) (*KTLS*)

K(>ş)**E**(>i, ö)**Mİ**(>ü)**R**
Ç(>s, ş)**E**(>ä)**K**

Eren (*TDES* 236): YOK

kıl 'İnsan ve hayvanların desinden çıkan ipliksiuzantı; keçi tüyü'

= ET., OT. ***kıl*** (DLT)

< ****kı-l***

TT.: KIL+ (CAL/CALLIK/ÇIK/ ÇIKLI/ÇIKSIZ/LANMA/LAN-/ LI/SIZ)

Tü. > **Kürt.** *ḳıl* 'sürme' (*KTS*, 209)

An.ağl.: ***kılamık, kılamuk*** 'kurak yerlerde yetişen bir tür ot, ayrık ot'; ***kılan*** 'sert keçi kılı'; ***kılcan*** 'at kılından yapılan kuş tuzağı'; ***kılcar*** 'kıldan yapılmış kepenek; ***kılçar, kılcar, kıldıran, kılıcan, kılıçan, kılşalvar*** 'keçi kılından dokuma kumaştan yapılmış don'; ***kılçar*** 'atın kuyruk ve yelesinden koparılan kıl' (*DS.VIII*, 2794)

~ kıl (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg., Yak.)
gıl (Az., Trkm.)
xĕlĕx (Çuv.)[**-x** küçültme eki = Tü. **-k**]

K (> x, ġ) **I L**

= *çäç* (TatK.)
säs (Bşk.)
~ Moğ. (*KWb*, 231) ***kil-ga-sun***.
~ Kore (*SKE*, 115) ***kkịl*** 'hair'
= Fin. (*UAW*, 19) ***kalki***

kıl-['Yapmak, eylemek, etmek, kılmak'
= ET. (Orh.), OT. ***ḳıl-*** (DLT, KB)
< Tü. ***kıl-*** ~ Moğ. ***kil-***
< Altayca :****ḳı-l-*** '*yineleme eki*'

[**NOT** : Tü. **al-** eylemindeni /-**l**-/ fonemi de *yineleme* bildirir.] (Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 105)

DLT: ***ḳılġan, ḳılġu, ḳılıġ, ḳılınç, ḳılış-, ḳılma, ḳılmış, ḳıltur-***.
TT.: KIL- (GI/GIN/GISAL)
~ ġılmag (Az.)
kıl- (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

Ş.Tekin, ***İştikakçının Köşesi***, s.208, not 26: **ḳıl-** < * **ḳı-l** (Bugün de eski devirde de **ḳıl-** artık pasifliğini kaybetmiş görünüyor ki Tunyukuk bile kitabesinin açılış cümlesinde kendinden bahsederken [***Ben özüm Tabgaç ilinde kılıntım***] yani '*Ben Çin'de doğdum.*' diyor. **Kıl-** şeklinin ne olduğu tam anlaşılmıyor. < ****ḳı-ş-*** ?)

kılan 'Yapan, eden'
= ET., OT. ***ḳılġan***
< kıl-(ġ)an

kılavla-[(hlk.) 'Bilemek'
< kıl+aġu+la- 'kıl gibi ince yapmak'
[Krş. ET. *yüligü* 'traş eden ustura' ; *yülü-* 'traş etmek']

kılavuz 'Yol gösteren kimse, rehber'
= ET., OT. ***ḳulabuz ~ ḳulavuz*** (DLT)

GT. * ***ḳolovur*** 'lider'
< * *ḳolobur*
< * *kolabur* = OT. ***ḳolabuz, ḳolavuz*** 'rehber' [Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 2; ve not: 9, 10, 11]

TT.: KILAVUZ+ (LAMA/LA-/LUK)

Tü. > **KbRum.** *kulauzos, kulavji*

An.ağl.: ***gılavız, gılavuz*** (*DS.VI*, 2038) ; ***kulağuz, kılağı*** (*DS.VIII*, 2993)

K(>g)**U**(> ı)**LAĞ**(> v)**U**(> ı)**Z**

Tü.> **Kürt.** *kılavız, ḳelavız* (*DAO*, 280) ; **Ar.** (Mıs.) *kalāūz* ; (Sur.) *ḳalāuz* ; (Sud.) *ḳalāvūz* (*ALT K*, 89)

~ kolaġuz (Uyg., Osm.)
kolabuz (Doğ Tü.)
kolavuz (Doğu Tü., Çağ.)
kolauz (Çağ.)
kulaguz (Osm.)
kulavuz (İM., MA., Osm.)
kılavuz (Osm.)

KI(>o, u)**LA**[*V*](~B~G)**UZ**

= *yol båşlåvçi* (Özb.)
yol körsätkiç (Özb.)
yol kötsätküç (Uyg.)
yōlgörkezici (Trkm.)
col körsötüçü (Kırg.)
jol bastsvşı (Kzk.)
yitäksi (Bşk.)
Eren (*TDES*, 236): YOK

kılçık 'Balıkların eti arasında bulunan diken gibi ince ve küçük kemik'
< *kı-l+çık 'küçültme eki'
TT.: KILÇIK+ (LI/SIZ)
~ kılsık (Bşk.)
kılşık (Kzk.)
kılçık (TatK.) (>Çer. *TLÇ* 37: *kęlçęk*; Çuv. *xęlcęk* >Çer. *ÇLÇ* 127 əlçik); Kürt. *ḳılçıġ* (*DAO*, 280)
kıltık (Özb.)
kıltırık (Uyg.)
kılkan (Kırg.)
kilçik (Çağ.)
gılçıg (Az.)
gılçık (Trkm.)

K(>g)**I**(>i)**L**+*Ç*(>t)*I*(>i)*K*(>g) +*KAN*

~ Moğ. (*KWb*. 231) ***kil-ga-sun***

Tü. > **Kürt.** *ḳılçıġ* (*DAO*. 280)

KIL + **duruk** (OT)
tırık 'balık va başak kılçığı' (Kırg.)
çık (Nog., KKlp.,Blk.)

çik (Çağ.)
şık (Kzk.)
kan 'balık ve başak kılçığı'
~ **KİL** + **tanok** 'balık kılçığı'
tirik 'balık ve başak kılçığı' (Özb.)
tik 'balık ve başak kılçığı' (Özb.)

Eren (*TDES,* 236): < ***kıl+çık*** 'küçültme eki'
Doerfer (*TMEN,* 1509)
Clauson (*ED,* 619a)
Nişanyan (*SS,* 235): YOK

kıldır-['Kılmak işini yaptırmak'
< ***kıl-dır-***
TT.: KILDIR-(MA)

kılgı 'Uygulama, tatbik, ameliye'
< ***kıl-gı***
TT.: KILGI+(LI/N/SAL)

kılıbık 'Kazak karşıtı; karısının baskısı altında bulunan erkek'
< ? ***kıl+ibik***
TT.: KILIBIK+(LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***gılibik, gilibik*** (*DS.VI,* 2042)

kılıç 'Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silâh'
= ET., OT. ***өılıç*** (DLT)
< ***ḳıl+(ı)ç***
TT.: KILIÇ+ (LAMA/LA-/LI)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳlāṣ* ; (Ir.) *ḳili:ç* (*ALTK*, 89) ; **Kürt.** *ḳiliç* 'çengel' (*DAO*, 281)

~ kılıç (Kırg., TatK., Uyg.)
kılıc (KarL., Küer.)
kılış (Kzk., Oyr., Leb., Kumd., Şor.)
kılıs (Sag., Koyb., Yak.)
kılınc (Az.)
kiliç (Özb.)
gılıç (Trkm.)

K(>g)ILI(>i)[*N*]Ç(>c, s, ş)

xęs (> Çer. *ÇLÇ*. 129 *iś*)

kılıçla-['Kılıçla çok sayıda adam öldürmek, kılıçtan geçirmek'
= OT. ***ḳılıçla-*** (DLT)
< ***ḳıl+ıç+la-***
TT. : KILIÇLA-(MA)

kılık[1] 'Bir kimsenin giyinişi, giyim, üst baş, kıyafet, kisve'
= OT. ***ḳılık*** ~ ***ḳılḳ*** 'huy, gidiş' (DLT, KB)
< ***ḳıl-*** < * ***ḳī-l-***
TT.: KILIK+ (LI/SIZ/SIZLAŞ-MA/ SIZLAŞ-/SIZLIK)

Tü. > **Kürt.** *ḳılıḳ, ḳılıġ* (*DAO*, 280)

~ kılık (Uyg.)

kılık[2] (hlk.) 'Küçük' (*DS.VIII,* 2798)
< ***kıl-(ı)k***

kılıncı (hlk.) 'Kırlangıç' (*DAO*, 281)
Bk. **kırlangıç**

kiliç (hlk.) 'Meyve dallarını tutup çekmeye yarayan çengel'
< OT. ***kılıç*** (DLT)
TT.: KILIÇ (+bacak 'bacakları eğri olan/LAMA 'çaprazlama')
An.ağl. : ***kıyıç*** 'çatal ağaç' (*DS. VIII*, 2797)

Tü. > **Kürt.** *ḳılîç* 'serçe parmağı' (*KTS*, 182 ; *DAO*, 281) ; *kılınkı* 'kırlangıç' (*DAO*, 281)

kıl kuyruk 'Ördekgillerden kuyruğu sivri, tüyleri alacalı, gagası, ayakları mavi bir kuş'
< OT. ***ḳılḳuđruḳ*** 'ördeğe benzer bir kuş' (DLT)
KB.: ***ḳıl*** 'serçe'
~ ḳil kuyruği (Çağ., DTü., Sart.)
ḳıl kuş (DLT)
kıl kuyrık (Özb.)
kıl kuyruk (Kırg.)
kıl köyrık (TatK.)
kılkıvrık (Osm.)

KI(>i)**L**+*KUYRUĞİ*
+ *KUŞ*
+ *KU(>ŏ,ı)Y(>v)RU(>ı)K*

kımdık, bk. **kıymık**

kımılda-['Yerinden biraz oynamak'
< * ***ḳīmıl*** 'hareket' +***da-***
TT.: KIMILDA- (MA/N-/NIŞ/TMA/T-/YIŞ)

~ gımılda- (Az.)
gīmılda- (Trkm.)
kımildi- (Uyg.)
kımirlä- (Özb.)
kımirli- (Uyg.)
kıymılda- (Kzk.)
kıymıldo- (Kırg.)

K[*Y*]MI(>i)R(>L)-*L(~D)A(>ä, i)-*

kımıltı 'Hafif ve sürekli kımıldama'
< ***ḳīmıl+tı***

kımız 'Kısrak sütünün mayalanması ile yapılan, az alkollü, ekşi, eski bir türk içkisi'
= ET., OT. ***kımız*** (DLT)
DLT: ***ǫımız almıla*** 'ekşi elma' ***ǫımızlan-***.
< ***ḳım*** 'ekşilik bildiren sözcük' + ***(ı)z*** < ***ḳımır***

Tü. > **İng.** *kumiss* 'fermented mare's milk'

~ kımıs (Bar.,Yak.)
(> Rus. *kımıs*)
kımız-dık (Kzk.)
kumıs (Sag., Koyb.)
xımıs (Hak., Soy.)

K(>x)I(>u)MIZ(>s)

ḳımıran 'su katılmış süt'
(Kzk., Kırg.)
ḳımran (Kırg.)
xımırān (Tuv.)

K(> x)IMIR+*Ā(/A)N*

~ Moğ. (*KWb.* 231) ***kimu-r*** 'Kumıs Wasser' < ***kimu*** ~ Tü.***kım*** 'umrühren'; Hal. ***kimrān*** 'su katılarak inceltilmiş süt'

kın 'Bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı'
= ET., OT. ***ḳın*** (DLT)
< ***ḳīn***
~ kīn (Yak.)
kın (Kzk., Kırg., Nog., KKlp.)
kin (Çağ., Doğu Tü., Tar., Srt .)
kın-ap (Kız.)
ġīn (Trkm.)
xın (Tuva)
yĭnĭ (Çuv.) < * *yini* < *yını*
<< * *(ḳ)īn* = AT. ***øīn***
(> OT. *ḳīn* > Trkm. *ġīn*)

K(>g, x, y)I[<Ī](>ĕ)N+*Ĕ*

= Moğ. (Ramstedt, *AASF B 27:* s.239-251) ***ḳui, kuy, kuyi*** < ***ḳuńi***, Hal. ***xuy***, Klm. ***xū*** < < * *ḳuβï(n)* < ***ḳïβï(n)*** (Lig. 199 ; T. Tekin, *Mak.I*, 60)
(*Tü.* ***kın*** *ile ilgisi yoktur.*)

Bu konu için bk.
Doerfer (*TMEN* 1610)
Clauson (*ED* 630-631)
Eren (*TDES* 236)

-KI4n (~ **-ġI4n**) 'Fiilden sıfat (ET'de ad) yapan ek'
akkın, çapkın, kaçkın, solgun, sargın, sürgün ..vb.

kına-['Ayıplamak'
< ET., OT. ***ḳına-*** 'işkence etmek, cezalandırmak' (DLT) ; ***ḳın, ḳıyın*** 'ceza, işkence', ***ḳına-*** (KB)
< ***ḳīn*** 'ceza, işkence' (T. Tekin)
TT.: KINA- (MA/NMA/NAN-/YIŞ)
~ ***kīn*** 'zor, çetin', ***gīna-*** 'işkence etmek' (Trkm.)

kınayıcı 'Kınayan kimse'
< ***kına-y-ıcı***
< ET. ***ḳınaġuçı*** (*EUTS*, 175)

kıncırak (hlk.) 'Tahterevalli'
< ***kī*** 'yansıma'+***n-cır-ak***
An.ağl. : ***kıcıngaç, kıcır, kıncırdak, kıncırgıç, kıncırık, cıncırlık, kındırgeç, kıngıraç, kıngırgıç*** (*DS. VIII*, 2807)

kıp-['Göz kırpmak'
< ***ḳī-p-*** 'yansıma fiil'
TT. : KIP- (IK/IŞTIR-/KIP)

kıpık 'Yarı kapalı (göz)'
< ***ḳī-p-(ı)k***
TT. : KIPIK+(LIK)

kıpırda-['Kımıldamak'
< ***ḳī-p-ır+da-***, bk. **kıp-**
TT. : KIPIRDA- (K/KLIK/MA/N-/Ş-/TMA/T-)
~ kıbırda- (Krm., Tüm., Tob.)
kıymılda- (Kzk.)

kıbırla- (Kzk.)
kıymıdō (Kırg.)
kımılda- (Osm.)
kımirlä- (Özb.)
kımirli- (Uyug.)
gımırda- (Az.)
gīmılda- (Trkm.)

K(>g)I(< ī)B(>M)I(>i)R(~L)
+D(~L)A(>i)-

kıpkızıl 'Her yanı kızıl veya çok kızıl'
= ET. ***ḳıpḳızıl*** (*EUTS*, 176)
< ***kı+P+** 'pekiştirme ünsüzü'
kız-(ı)l

kır[1] 'Kır rengi; gri at donu'
= ET., OT. ***ḳır*** (DLT)
< ***ḳīr** (T. Tekin)
~ Trkm. gīr ; Hak. xır.
= Tung. ***kuri*** 'grau' (Räsänen, *V* 265)

Tü.> **Kam.** (Joki 183:) *kır* 'grau'; **Kürt.** *ḳır* (*DAO*, 282)

kır[2] 'Kırlık, step'
= ***ḳır*** 'kır, basık dağ, açık yer' (DLT)
< kır
~ kir (Çağ., Tar., Srt.)
h,ır (Hak.)
h,ir (Çuv.)
~ Moğ. (*KWb.* 232) ***kira***

Tü.> **Kürt.** *ḳır* (*DAO*. 282)

kır-['Kırmak, katletmek, öldürmek'
= ET., OT. ***ḳır-*** (DLT) ~ ***ḳırla-*** 'yerde çukurlar açmak, kazmak'
< kīr-

+kIr- 'Yansıma addan fiil yapan ek'

tükür- < ***tü/tüf + kür-***
tifir- < ***tīf+kir-*** (Ker./*KTS*, 337)
hınkır- < ***hın+kır-***
haykır- < ***hay+kır-***
bağır- < ***bā+kır-***
böğür- < ***bö:+kür-*** ..vb

Bu konuda geniş bilgi için bk. T. Tekin, ***Makaleler.I-Altayistik***, Ankara 2002: *On the Structure of Altaic Echoic Verbs in {-KIra}*, s. 149- 162.

kıraç, bk. **kır**[2]
TT. : KIRAÇ+ (LAŞMA/LAŞ-/LIK)

Tü.> **Kürt.** *ḳırac* ~ *ḳerac* (*KTS.*, 175 a)

kırağı 'Soğuk havalarda, su buğusunun yerde, bitkiler, ağaçlar ve öteki nesneler üzerinde donma sıyla oluşan ince buz billûru'
= ET., OT. ***ḳırağu*** (DLT) ~ Kıpç. ***kırav*** (*Ettuhf.*, 199)
<ḳır+ağu [~ +av]
TT. : KIRAĞI+ (LI)
An. ağl. : Ağızlarda farklı anlamları da var:
kırımsa, kığış, kıragı, kırav, kırca, kırço, kırmısa ,kırağı' (*DS.VIII*, 2826); ***ḳırav*** (Erciş/*DAO*, 283)
kırağı 'bıçak vb. araçların ağzındaki pürüz' (*DS.VIII*, 2814)

KIR+*AGI/+AV/+CA/+ÇO +IMSA/+MISA*

kırağı 'çevre, kıyı, kenar'
~ kıraa (Kumd.)
kırau (Kom.,Kzk.,Blk.,Krç.)
kırav (Bşk., Kzk.)
kıràv (Özb.)
kırā (Şor., Sag., Koyb.)
kıro (Uyg.)
kırō (KKlp., Kız.)
kırya (Yak.)
kılav (Bşk.)
kiraġu (Çağ., Doğu Tü.)
kirau (Çağ., Doğu Tü.)
kiravu (MA)
kiro (YUyg.), ***kirovluk*** 'kırağılı'
korav (TatK.)
kurā (Kum.)
kuru (Alt.)
kurū (Oyr.)
gırav (Trkm.)
gırov (Az.)
xırā (Soy.)
xıro (Hak.)

K(> ġ, x) **I** (> i, o) **R**(>l) +***A***
(> ò, o, ō, ā, u, ū) ***Ğ*** (> v) ***I***
[> ***AV, OV, O, Ō***]

~ Moğ. (KWb. 233) ***kirağu***

Tü. > **Kürt.** *ḳır* (*Kr.TS.* 182)~ *ḳırağü* (*DAO.* 282)

Eren (*TDES* 237): YOK

kıran[1] 'Kıyı, kenar, çevre, uç'

< ***ḳıraŋ*** < ***ḳır**

An.ağl.: ***kıra, kıran, kırağ, kırağı, kırah, kırak, kıramık, kırancık,kırata, kırav,kıravga, kıravka, kıreş, kırkı*** (*DS.VIII,* 2815)

~ kıraŋ (MA., Kırg.)
ḳırıġ 'sınır, kenar' (Kırg.)
kir-an (Çağ.)
ḳirġaḳ 'kenar, kıyı' (Uyg.)

Tü.> **Kürt.** *ḳıraġ* ~ *ḳeraġ* ~ *kıran* (*DAO.*283)

Eren (*TDES,* 237): YOK

kıran[2] 'Kırmak işini yapan'

< ***ḳır-an***

kıran[3] (hlk.) 'Tırpan'

< ***ḳır-an***

kıran[4] (hlk.) 'Çoluk çocuk'

< ET. ***ḳız*** 'pahalı nesne'

(DLT)+***an*** 'çoklul eki : *eren, kızan* vb. gibi'

An.ağl.: ***kıran, kıranlık*** (*DS. VIII,* 2816); ***kızan, kezan, kırığan, kızılca*** (s.2860)

KIRAN+*LIK*
KIR[*RIĞ*]**AN**
KI(>e)**Z**+*AN*
+*IL*+*CA*

kıranlık[1], bk. **kıran**[4]

kıranlık[2] (hlk.) '1. Kıtlık, kutarlık; 2. kötülük, fenalık'

< ***kır-an+lık***

kırbaç 'At ve benzeri hayvanlara vurma aracı'

< ***kur*** 'kemer, kuşak'+***baç***

TT.: KIRBAÇ+ (LAMA/LA-/ LANMA/LAN-)

Tü. > **Rus.** *karbaç*; **Mac.** *korbács*; **Ar.**(Lüb.) *kırbāc*; (Lib.) *kirbāj*; (Cez., Ir.) *ḳarbāc*; (Mıs., Sur.) *kurbāc*; (Sud.) *kerbāc* (*ALTK*, 89) ; **KbRum.** *kurpáji*

kırboz (hlk.) 'Sakalları yarı yarıya ya da yarısından fazlası beyazlaşan kimse'

< ***kır+boz***

Tü. >**Kürt.** *kırboz* (*KTS*, 183)

kırca, bk. **kırcı**

kırcı (hlk.) '1. Dolu ; 2. ufak ve sert taneli kar'

< ***kır-(ı)cı***

An.ağl. : ***kıcı, kıcır, kırca, kırça, kırçı*** (*DS.VIII*, 2818)

kırcı-[(hlk.) 'Kışın soğuk havalarda ufak ve sert taneli kar sepiştirmek'
bk. **kırcı**

kırcın 'Hayvan kıranı'

< ***ḳır-cın***

kırç 'Kışın, sisli havalarda, ağaç dallarını, toprak çıkıntılarını kaplayan buz parçası'

< ***ḳır*** 'su bendi, germeç'

(DLT) +***ç***

kırç-[(hlk.) '1. Bir vuruşta biçmek; 2. bir şeyin çekerken koparmak; 3. bir şeyi dişle kesmek, koparmak'
< ***kır-** '1. yok etmek, telef etmek, öldürmek; 2. hayvan kesmek; 3. koparmak'+***-ç-*** 'fiilden fiil yapan ek'

kırçıl 'Kırlaşmaya başlamış, kır renkli'
= OT. ***ḳırġıl*** (DLT)

<***ḳīr+çıl**

TT.: KIRÇIL+(LANMA/LAN-/ LAŞMA/LAŞ-)
< ***kīr+çıl***

An.ağl.: ***kırçal, kırçav, kırçıl, kırço, kırgıl*** 'kır saçlı insan ya da kır tüylü hayvan' (*DS. VIII*, 2818)

kırdır-['Kırmak işini yaptırmak'

< ***kır-dır-***

TT.: KIRDIR-(MA/TMA/T-)

kırej, bk. **kir**

OT. ***kir*** (DLT) > Kürt. *ḳırej* (*KTS*, 183; *FKT*, 83); *ḳıret* 'kirli' (FKT, 61) *ḳıréti* 'çirkinlik' *ḳıréjahî* 'kirlilik' (KTS, 183) *ḳıréjbûn* 'kirlenmek' *ḳıréjî* 'kirli'

kırgın '1. Bir kimseye gücenmiş, gönlü kırılmış; 2. toplu ölümlere yol açan hastalık'

< ***kır-gın***

TT.: KIRGIN+(LIK)

NOT: **-gIn** eki TT'nde çok işlek bir fiilden ad yapım ekidir: *sargın, yangın, sürgün, kırgın, sapkın, durgun, ergin*...vb.

kırı (hlk.)'Sıpa'

< ***kırı kıru/kırık kırık/kıri/ kıri kıri/kır kır/kırr kırr/kiri kiri/ kirik kirik / kir kir*** 'at ve eşek çağırma ünlemi' (*DS. VIII*, 2824)

< ***kır(~kir~kur~kür)*** 'yansıma' **+*(I)k*** 'küçültme eki'

An.ağl.: ***kırı, kıdık, kırık, kıri, kırik, kıro, kiri, kirik, kirrik, körük, kurik, kürü, kürük*** 'eşek yavrusu, sıpa' (*DS.VIII*, 2822)

Tü.>**Zaza.** *kırrêkı* 'tay, sıpa' ~ *kırrı* (*ZTS*, 187)

Krş.: ***kırkır*** 'kurbağa'; ***kırkır*** 'yaban ördeği' (*DS.VIII*, 2829) < **yansıma*.

kırkır 'dedikodu' < **yansıma*

Eren (*TDES*, 238): < Erm.

Dankoff (*ALT*, 801): < Erm. **k'uŕak** 'donkey foal' < Pehl. **kurrak** > Fars. **kürra**; Kürt. **kuri, kurik**.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kır~kir~kür~kür** ve türevleri Türkçede (Anadolu ağızlarında) de vardır. Türklerin de kullandığı bir yansımayı '*alıntı*' olarak göstermek ne derece doğru olur?

kırıcı '1.Kırmak işini yapan; 2. kaba, sert, çevresindekileri inciten'

< ***kır-ıcı***

TT.: KIRICI+(LIK)

kırık¹ '1. Kırılmış olan ; 2. melez ; 3. tam nota göre düşük olan not'

< ***kır-(ı)k***

TT. :KIRIK+(ÇI/ÇILIK/LA-/ LIK)

Tü. > **Kürt.** *ḳırıġ* (*DAO*, 284)

~ gırıg (Az.)
= *kıyrağan* (Kzk., Kırg.)
sınık (Trkm.)
sınğan (Kırg., TatK.)
sinık (Özb.)
sunuk (Uyg.)
hınğan (Bşk.)
dövük (Trkm.)

kırık² (hlk.) 'Karga'

< ***kır***[r]***ık*** 'yansıma'

Krş. OT. ***kırkuy, karguy, karkuy*** 'atmaca' (DLT)

kırık³ (hlk.) 'Boğaz'

< OT. ***ḳır-*** 'kazımak, bir şeyi kökünden çıkarmak' (DLT) + ***(ı)k***

An.ağl.: ***ḳırrik*** (Özalp/*DAO*, 284)

Tü. > **Kürt.** *ḳırıḳ* 'boğaz, gırtlak' (*KTS*, 183; *FKT*, 83)

kırıl-¹['Kırmak işine konu olmak'

< ***kır-(ı)l-***

kırıl-²['Gücenmek'

TT.: KIRIL-(GAN/GANLIK/ IŞ/MA)

< ***kır-(ı)l-***

= *küŋil kırıl-* (Bşk., TatK.)
inci- (Az.)
ınca- (Trkm.)
töş- (TatK.)

kırım¹ 'Katliâm'

< ***kır-(ı)m***

NOT: Fiilden ad yapan **-(I)m** eki TT'nde çok işlektir: *alım, satım, verim, durum, dürüm, yorum, sürüm, görüm*...vb.

kırım² (hlk.) 'Tırpan'

< ***kır-(ı)m***

Tü. > **Kürt., Zaza.** *kırım* (*DAO*, 284)

kırım kırım 'Kırıtarak, kırıta kırıta'

< ***kır-(ı)m***

kırın-['Yürürken salınmak'

< ***kır-(ı)n-***

kırınım ***YT.*** 'Difraksiyon'

< ***kır-(ı)n-(ı)m***

kırıntı 'Bir şeyden ayrılan küçük parça'

= OT. ***kırındı*** 'her şeyin kırıntısı, kazıntısı, soyuntusu' (DLT)

< ***kır-(ı)ntı*** [< *-(ı)n-tı*]

TT. : KIRINTI+(LI)

An.ağl.: ***kırıntı*** '1. kurumak üzere kesilip bırakılan odun; 2. yemiş, çerez' (*DS.VIII*, 2826)

~ gırıntı (Az.)
kirindi (Uyg.)

= *kıyındı* (Kzk.)
kıykım (Kzk.)
küküm (Kırg.)
külke (Trkm.)
uşak (Kırg.)
uşåk (Özb.)
uşşak (Uyg.)
uvåk (Özb.)
uvak (Uyg.)
ügindi (Kzk.)

kırış-['Bir yüzeyin düzgünlüğü bozulmak'

< ***kır-*** 'kırmak'+***-(I)ş-***

OT.: ***kırış-*** 'kazımakta ve sıyırmakta yardım ve yarış etmek' (DLT)

TT.: KIRIŞ- (IK/IKLIK/IKSIZ/MA/TIRMA/TIR-)

An.ağl.: ***kırış-*** '1. öfkeden yüz buruşmak; 2. öküzler toslaşmak (*DS.VIII*, 2828)

~ gırış- (Az.)
koruş- (Uyg.)
bırıs- (Kzk.)
bürüş- (Özb., Trkm.)
pürüş- (Uyg.)
tırış- (Kırg.)

K(>g, b, p, t)I(~ü)RI(~ü)Ş(>s)-

= *ğıcimlän-* (Özb.)
böklen- (Bşk., TatK.)
uypalan- (Kzk.)
tavşal- (TatK.)
yığrıl- (Trkm.)

kırıştır-['Oynaşmak'

< ***kır-(ı)ş-tır-***

TT.: KIRIŞTIR-(MA)

~ kırında- (Kzk.)

= *kılıktan-* (Kırg.)
kılıklan- (Uyg.)
kılımsu- (Kzk.)
kılançıkla (TatK.)
kılansıklan- (Bşk.)
kıyşanda- (Bşk.)
oynaş- (Az., Trkm., Uyg.)
oynäş- (Özb.)

kırıt-['Hoş görünmek çabasıyla cilveli jest ve mimikli davranışlarda bulunmak'

< ***kır-(ı)t-***

TT.: KIRT-(IM/IŞ/KAN/KANLIK/MA)

~ kılıktan- (Kırg.)
kıltay- (Bşk., TatK.)
kıyşanda- (Bşk.)

kırıtım 'Kırıtmak işi'

< ***kır-(ı)t-(ı)m***

kırk 'Otuzdokuzdan sonra gelen sayının adı; 40; XL'

= ET., OT. ***kırk*** (DLT)

TT.: KIRK+ (INCI/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAR/LI/LIK)

An.ağl.: ***ḳik*** (Rize/*RİA*, 1/141)

kırk-['Koyun ve keçinin yününü makasla kesmek'

= ET., OT. ***ḳırḳ-*** (Uyg., DLT)

< ***kır-*** 'parçalamak, kırmak' (*EUTS*, 176) +***-k-***

TT.: KIRK- (I/ICI/ILMA/IL-/IM/MA/TIR-)

An.ağl.: ***kırklık, kırkaç, kırkılık, kırkma, kırknık, kırtlık*** 'davar kırkılan makas' (*DS.VIII*, 2830)

~ gırh,- (Az.)
gırk- (Trkm.)
kırk- (Bşk., Kzk., Kırgf.,

Özb., Uyg.)
= *cön alu* (TatK.)
yon alıv (Bşk.)
kis- (TatK.)
= Moğ. ***kirġa-*** ay.< *kiru- (kir-u-)*
'küçük parçalar hâlinde kesmek'

kırkı 'Koyun vesair hayvanların yapağısını kırpmaya mahsus büyük makas'
< OT. ***kır-k-*** (DLT)+***-ı***
(krş. **kırklık**)

kırkıl-['Kırkmak işi yapılmak'
= OT. ***kırkıl-*** (DLT)
< kır-k-(ı)l-

kırklık (hlk.) 'Kırkım makası'
< OT. ***ḳır-k***-(DLT)+***-lık***
TT.: KIRK-(I 'makas' (*BTS*, 718 b)/MA/TIR-)
An.ağl.: ***kırklık, kırkaç, kırkılık, kırkma, kırknık, kırtlık*** 'davar kırkılan makas' (*DS.VIII*, 2830)

KIRK-*LIK/-AÇ/-ILIK/-MA/ -NIK/*
KIRT(<K)-*LIK*

kırlangıç 'Geniş gagalı, çatal kuyruklu, ince uzun kanatlı, küçük göçebe kuş'
= ***ḳarlıġaç*** (*EUTS*, 169)
~ OT. ***ḳarlıġaç~ḳarġılaç*** (DLT)
< kar(ı)lı+gAç

[NOT. *karlıgaç* biçimi *kargılaç*' ın göçüşmeli biçimidir. Krş. Tel. *karılık* 'die Schwalbe', *karılıgaş* (*Wb.II*, 176)]

TT.:KIRLANGIÇ (balığı/dönümü/fırtınası/kuyruğu/otu)
An. Ağl.: ***karlangaç, karılgaç, karlanğıç, karlankuş, karnakuş*** (*DS.VIII*, 2664)

KARLANG(>ğ)A(~I)Ç
KAR[LAN/NA]KUŞ
KARILGAÇ

Ayrıca bk.
karlanguç 'karda gezmek için kullanılan bir araç'
kırlangıç 'sığırların dilinde oluşan siyah kabarcıklar'

kırlangıç 'öküz arabasında arka dingil ve tekerlekleri özeğe bağlayan çatal ağaç'
kırlangıç 'portakal büyüklüğünde ve kavun biçiminde, kokulu, sarı ya da yeşil kabuklu meyvesi olan bir bitki'

~ karlığaç (TatK.)
karlığaş (Kzk., Tel.)
karlıgas (Bar.)
karligaç (Tar.)
karlagaç (Çağ.)
karlaguç (AH.)
karlavuç (AH.)
karlagas (Sag.)
karlagaş (Oyr.)
karlāç (Kumd.)
karlāş (Şor)
karlugaç (Çağ.)
karlugas (Az.)
karılıgac (Küer.)
karılıgaş (Tel.)
karılgas (Kzk.) < **karlıgaş*
kardığaç (Kırg.)
kaldirğâç (Özb.)
kaldir(i)gâç (Özb.)
kalğaç (Uyg.) < **karlıgaş*
garlavaç (Trkm.)
garan guş (Az.) (*KTLS*; Räsänen, *V* 238)

KAR	+ *LI*	GAÇ/GAŞ
	Lİ	GAÇ
	LU	GAÇ/GAS
	DI	GAÇ
	IL(ı)	GAS
	ILI	GAC
	LA	GAÇ/GAS/ GAŞ
	LA	GUÇ
	LĀ	Ç/Ş
GAR	*LA*	VAÇ
KAL	+ *DİR(İ) / DIR(ı)*GÂÇ GAÇ	

Kırlangıç (< ***karlanguç*** < ***karlugaç***) sözünün **+gaç** küçültme ekiyle (**karılıgaç**) kurulduğu görüşü yanlıştır. Bu adın **+laç** ekiyle yapıl-

mış olduğu da yanlıştır. Eren (*TDES*, s. 238) de bunların yanlış olduğunu belirtir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere sözcüğün kökünde **KAR (>GAR)** ve **KAL** hecesi bulunmaktadır. Orta hece: **LIG/LİG/DIG/ILIG/LAV** ve **DIR(ı)G**'dır. **LÃ**'daki uzama **-g** düşmesi ile oluşmuştur. Sondaki +(*A* [> å]) *Ç / Ş küçültme eki* olup, ***çebeç/çebiş/cebis/cibiş/cemiş/çemiş*** 'bir yaşındaki keçi yavrusu' (*DS.III*, 1099) sözcüğünde de bu ek bulunur. Sanırım, sözcüğün çözümü bu kök ve eklere bağlıdır.

kırk bayır 'Şirden'

< ***kırk*** ve ***bayır***

An.ağl.: ***kırkbayıl, kırkkıvrım, kırkdilim, kırkyaprak.***

kırma '1. Kırmak işi; 2. kumaşı katlayarak yapılan giysi süsü;3. melez'

< ***kır-ma***

TT.: KIRMA+(CI/LI)

kırnak '1. Cariye ; 2. çalımlı, süslü kimse ; 3. güzel, titiz, ; 4. cilveli'

= OT. ***ḳırnaḳ, hız, ḳırḳın, ḳız*** 'cariye' (DLT)

< ****ḳīz***

kırp-['Kesmek, kırkmak, parçalara ayırmak'

< ****kı-r-p-***

TT.: KIRP-(IK/ILMA/IL/INTI/TIR-)

kırpık '1.Kırpık olan ; 2. bölük pörçük'

< ****kı-r-p-(ı)k***

kırpış-['1. (Göz kapakları) çok ışıktan sık sık kırpılmak ; 2. (ışık) yanıp söner gibiolmak'

< ****kı-r-p-(ı)ş-***

TT. : KIRPIŞ-(MA/TIR-/TIR MA)

kırpıştır-['Göz kapaklarını çabuk çabuk açıp kapamak, kıpmak'

< ***kır-p-(ı)ş-tır-***

An.ağl. : ***kirpiştir-*** (*YKS*, 58)

kırrığan, bk. **kıran** ve **kızan**

kırp yat-[(hlk.) 'Tavuğun kuluçkaya yatması'

< ***kırp*** 'yansıma'

Krş. **gurk, kurk**

kırtık (hlk.) 'Çok incelmiş sabun parçası'

< ***kırt*** 'kısa' (DLT)+-***(i)k*** küçültme eki'

Tü. > **Kürt.** *ḳırtıḳ, kırtik, ḳırtıkik* 'birazcık, azıcık, bir parça' (*DAO*, 285)

kırtiş (hlk.) 'Yüzdeki kırışıklıklar'

< OT. ***kırtış*** 'yüz rengi, yüz' (DLT)

An.ağl.: ***kırtış*** (*DS.VIII*, 2838)

Tü. > **Kürt.** *kırtiş* (*DAO*, 286)

kıs-['Azaltmak, alçatmak'

= OT. ***ḳıs***- 'kısaltmak, kıstırmak' (DLT)

OT.: ***ḳısġa, ḳısġaç, ḳısık***

TT.: KIS- (A ve türevleri / IK ve türevleri / IM ve türevleri / INTI/ IR/IŞ/IT ve türevleri/KAÇ)

~ hĕs- (Çuv.) < ****ḳıs***- (= Moğ. ***kisa***-)

kısa '1.Boyu, uzunluğu az olan ; 2. kestirme ; 3. Ayrıntısı çok olmayan; 4. (zf.) Kısaca'

= ET. ***ḳısġa*** (*EUTS*, 176)

~ OT. ***ḳısġa*** (DLT)

< ****ḳıs-ġa/ḳa***

TT. : KISA+ (CA/CIK/LIK/LIŞ/L-MA/L-/LTILMA/LTIL-/LTIM/ LTIŞ/LT-/LTMALI/LTTIR-)

~ kılġas (Yak.) < *kılġa*- 'kısalmak'

kıska (TatK., Kzk., Kırg.)

kısa (TT.)

ġısa (Az.9

ġısġa (Trkm.)

K(>ġ)IS[K/Ġ]A

Tü. > **Zaza.** *ḳısa* 'kaplumbağa' (*DAO*, 286)

~ kıska (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)

gīsğa (Trkm.)

gısa (Az.)

K(>g)IS+K(>ğ)A/+A

= *tokor* (Bşk.)

tokos (Bşk.)

kältä (Özb.)

kaltä (Uyg.)
~ käsä (*kestirme*) (Az.)
kıska *yul* (Bşk.)
kıska (Kzk., Kırg.)
eŋ kıska (Kzk.)
kıskaça (Kırg.)
kıska *(yol)* (Özb., Uyg.)
kıska *(yul)* (TatK.)
gīsğa *yōl* (Trkm.)

kısal-['Kısa duruma gelmek'

< ***kıs-a+l-***

TT.: KISAL-(MA/TIL-/TIL-MA/TIM/TIŞ/T-/TMA/TMA-LI/TTIR-)

An.ağl.: ***gıssa*** (*DS.VI*, 2062)

TT.: bk. KISA

~ kıskar- (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
gīsğal- (Trkm.)
gısal- (Az.)

kısıt 'Kişinin yutttaşlık haklarının yargı tarafından kaldırılması'

< ***kıs-(ı)t***

TT.: KISIT+(LA-/LAMA/LA-NIŞ/LAN-/LANMA/LAYICI/LI/LILIK)

kısık '1. Kısılmış olan ; 2. (ses için) boğuk'

= ET. ***ḳısıġ*** (*EUTS*, 176)

~ OT. ***ḳısıġ*** 'kısı, hapis, sıkıntı' (DLT) ~ ***ḳısıġla-***

< ****kıs-ıġ [> k]***

TT.: KISIK+ (LIK)

= Çuv. ***xezek*** 'dar, kısık'

Tü. > **Zaza.** *gızg, gizk* 'kısık gözlü, mavi gözlü' (O. Özer, 119)

kısıl-['Hacmi, niteliği,gücü azalmak'

= OT. ***ḳısıl-*** (DLT)

< ***kıs-(ı)l-***

TT.: KISIL- (IŞ/MA)

kısım 'Avuç'

< ***kıs-ım***

TT.: KISIM+ (LA-)

kısın-['Tutumlu davranmak'

< ***kıs-ın-***

TT.: KISIN- (TI/TILI/TISIZ)

kısıntı 'Kısma, azaltma"

< ***kıs-ıntı*** [< *-(I)n-tı*]

TT.: bk. **kısın-**

~ kıskartıv (Bşk.)
kıskartuv (Kzk.)
kıskartū (Kırg.)
kıskartiş (Özb., Uyg.)
kıskartu (TatK.)
gīsğaltma (Trkm.)
gısıntı (Az.)

kısır¹ 'Üreme imkânı olmayan, döl vermeyen (insan veya hayvan) ileürün vermeyen toprak'

= OT. ***ḳısır*** (DLT)

< ***kıs-ır***

TT.: KISIR+(GAN-/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LIK)

~ kıtıt 'genç kısrak' (Yak.)
< * *ḳısıt*
ġısır (Trkm.)
xĕsĕr (Çuv.) < * **ḳıs-** (Bk.)

Nişanyan (SS, 236): **kısır¹** = ***ET.*** *kısır* doğurmayan insan veya hayvan (xı) * *Ar. qasr* (eksiklik, kusur) sözcüğüyle ilişkisi olması ihtimal dahilindedir. **YANLIŞTIR.** Çünkü, **kıs-** fiili bu sözcük için yeterli anlamı vermektedir.

kısır² 'Bulgur, soğan, biber ve maydonoz ile yapılan yemek'

< ***kıs-ır***

kıska 'Tohumluk küçük soğan'

= OT. ***ḳısġa*** (DLT)

< ***ḳıs-ġa***

An.ağl.: ***gısga, gısğa, gısha, gıska*** (*DS.VI*, 2062) ~ ***kıska, kıhsa, kısga, kihsa, kisga*** (*DS.VIII*, 2842)

~ çıska (Ker.)
tıska (Kif., Tuz.)

Tü.> **Zaza.** *kesha* 'arpacık soğanı' (*ZTS*, 180); **Kürt.** *ḳısbe* (*DAO*, 286) < ***kıs-*** [/b/ türemedir)+-***e*** (< ***a***)

kıskaç 'Bir şeyi tutup sıkıştırmaya yarayan kerpeten, pense gibi araç'

= ET. ***ḳısġaç*** ~ ***ḳısḳaç*** (*EUTS*,

176)
~ OT. *ḳısġaç* (DLT)
< ***ḳıs-ġ(~ḳ)aç***
TT.: KISKAÇ (gözlük)
~ kıtax < **ḳısaḳ, ḳıtaġas* < **ḳısaġaç* (Yak.)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ḳısāc* (*ALTK*, 90); **Zaza.** *kıskaç* 'cımbız' (*DAO*, 286)

An.ağl.:***gısğaç*** 'kerpeten, pense vb. aletler' (*DS.VI*, 2062) ~ ***kıskaç, kısaç, kısgeç, kıstır*** (*DS.VIII*, 2842)

KIS-*K(>g, ğ)A(>e)Ç*
-AÇ
-TIR

~ kıskaç (Kırg., Uyg.)
kıskaş (Kzk.)
kıskıç (Özb., TatK.)
kıskıs (Bşk.)
kısgaç (Az.)
kısğıç (Trkm.)
kısaç (Trkm.)

KIS-[*K(>ğ)*]A(>ı)Ç(>ş, s)

kıskan-['Sevgide veya kendisiyle ilişkili şeylerde bir başkasının ortaklığına veya üstün durumda görünmesine dayanamamak'
= OT. ***ḳısġan***- (DLT) ~ ***ḳısırḳan***-
< * ***ḳızġa***-[< ***ḳız*** 'hasis'+***ġa***-]***n***-

Krş. **ET.** ***ḳızġaḳ*** 'hasis, cimri'
ḳızsız 'gözü tok'
< ***ḳız+ġaḳ/+sız***
(*EUTS*, 178)
AH., Tarj. ***ḳısḳan***-
Bulg. ***ḳısġan***-
CC. ***ḳızġan***-
Tuhf. ***ḳızġan-, ḳızġanşaḳ***

TT. : KISKAN- (Ç/DIRMA/DIR-/ILMA/IL-/IŞ/MA)
~ ġısġa- (Az.)
ġısġan- (Trkm.), ġısġanç
kızġan- (Kzk., Uyg., TatK.)
kızığ- (Bşk., Trkm.)
kızġan- (Kırg.)
ḳıδġan- (Bşk.)

K(>ġ)IZ(< δ; s)-*ĠA*-
-ĠAN-
-IĠ-

= *könlä*- (Bşk., TatK.)
könläş- (Bşk., TatK.)

kıskanç 'Kıskanma huyunda olan'
= OT. ***ḳısġan***- (~ ***ḳısırḳan***-)+***ç***
< ***ḳız+ġa-n-ç***
TT. : KISKANÇ+ (LIK)
~ kıskanç (TT.)
kıskanış (Kzk.)
kıskanşak (Kzk.)
kıskançāk (Kırg.)
kıskançik (Özb.)
kıskançuk (Uyg.)
kızığuçi (TatK.)
ġısġanc (Az.)

KIS + *ĠA-N-Ç (>c, ış, şak, çāk, çik, çuk)*
KIZ + *IĠ – U- ÇİĠ*

kısmık (hlk.) 'Cimri'
An.ağl.: ***kısnık*** 'Orta Anadolu' (N. Özkan)
< ***kıs-m(/n)ık***

NOT: ***-mlk*** eki, fiilden ad yapan ek olup, pek fazla işlek değildir: *kusmuk, atmık*.

kısrak 'Dişi at'
= OT. ***ḳısraḳ*** (DLT: *adgır kısır kişnedi.* I, 235)
< ***kısır** 'gelt' (Räsänen, *V* 268) 'barren'+***Ak***
(*OTWF*, 42)
< ***kısıt** 'genç kısrak'
An.ağl.: ***gısırak*** (*DS.VI*, 2062)
~ kıstrak (Kom.)
kısrac (Çağ.)
kisrag (Çağ.)
kęsrɛ (Çuv.)
kıtarax (Yak.)
kıtırax (Yak.) < * ***ḳısıraḳ***
kızırak (KKırg., Soy., Tuv.)
kuzarak (Leb.)
xızırax (Hak.) < DLT. ***ḳısraḳ***
< ***ḳısır***
ġısraġ (Az.)

K(>g, x)**I**(>i, ę)**S**[*T*]**RAK**(>g, c, x)
KI(>u)**Z**(~T)**I**(>a)**RAK**(>x)

= *biyä* (Bşk., Özb., TatK.)
biye (Kzk.)
bē (Kırg.)
baytal (Trkm., Uyg.)

M. Erdal (s. 42): **kısır** 'sterile, barren' {+*Ak*} eki ile türetilmiş bir ad (küçültme) olduğunu kabul etmiyor.
Fakat, OT (*DLT*, I, 235)'te: kısır 'kısrak' anlamındadır.
= **Yak. kıtırax/kıtarax** ***'kısrak'*** ; **kıtıt** 'genç kısrak' < * **kısıt** (T. Tekin, *Mak.II*, 373-374)

kıstak 'Bir yarımadayı karaya bağlayan, iki yanı su, dar kara parçası'

< ***kıs-ta-k***

kıstır-['İki şey arasında bırakarak sıkıştırmak'
= OT. ***ḳıstur-*** (DLT)

< ***kıs-tır-***

TT.: KISTIR-(MA/IL-/ILMA)
~ ġısmaġ (Az.)
ġısmak (Trkm.)
kıstır- (Kzk., Kırg., TatK.)
kıstir- (Özb.)
kıstur- (Uyg.)
kıs- (Kzk., Kırg.)
= *sıh,dır-* (Az.)
gapca- (Trkm.)

kıstırgaç '1. Saç tokası; 2. çamaşır mandalı'

< ***kıs-tır-gaç***

Krş. **kıskaç**
An.ağl.: ***kısdırgaç, kıstırgaç, kıstı, kıstırma*** (*DS.VIII*, 2840)

KIS-*T(>D)IR-GAÇ*
-TI
-TIR-MA

kış¹ 'Dört mevsimden en soğuk olanı'

= ET., OT. ***ḳış*** (EUTS ; DLT)
DLT.: ***ḳışlaġ, ḳışlaġlan-, ḳışla-, ḳışlat-, ḳışlıḳ.***
TT.: KIŞ+ (LA/LAK/LAMA/LA-/LAT-/LIK)
~ kış (Bşk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
kıs (Kzk.)
gış (Az., Trkm.)

K(>g)IŞ(>s)

kış² (ünl.) 'Tavuk gibi kümes hayvanlarını kovalamak için çıkarılan ses'
< ***kīş*** ! yansıma
TT. : KIŞ+ (KIRTI/KIRTICI/KIRTICILIK/KIRTILMA/KIRTIL-/KIRTIŞ/KIRTMA/KIRT-/KIŞLAMA/KIŞLA-)
An.ağl.: ***kışe kışe, kışı kışı, kış kış, kış kışa, kış kışt, kışov kışov, kiş kiş*** 'kümes hayvanlarını kovalama ünlemi' (*DS.VIII*, 2845)

Tü. ***kış*** = **Kürt.** *ḳışḳış* 'köpeği saldırıya geçirmek' (*KTS*, 211)

kışın 'Kış mevsinde, kış süresince'

< ***kış+ (ı)n*** 'vâsıta hâli eki'
~ kışın (Bşk., Kırg., TatK.)
kışīn (Trkm.)
kışda (Az.)
kışdä (Özb.)
kışta (Az., Kırg., TatK., Uyg.)
kışına (Trkm.) < ***kış+ı+n+a***

KIŞ+*I(~Ī)N/+INA*
+D(< T)A(>Ä)

kışkırt-['Tahrik etmek'
< ET.(Orh.) ***kikşür-***
'kışkırtmak'

[Bu sözcük T. Tekin tarafından *kikşürmek* okunmuştur. Daha önce *kiŋşür-, kiŋeşür-* olarak okunurdu.]

~ OT. ***kikçür-*** (DLT) [***kik-içür-*** < * ***kik-*** 'bilemek, keskinleştirmek, keskinleştirmek amacıyla vurmak']
Huast. ***kikşür-*** (Clauson, *ED* 714: *kişig kikşürü sözle-* 'halkı karşılıklı olarak düşmanlığa kışkışkırtmak')
TT.: KIŞKIRT-(I/ICI/ICILIK/IL-/ILMA/IŞ/MA)
An.ağl.:***kışkır-, kıstala-, kıstet-, kışkış et-*** '1.köpeği ısırmaya ve havlamaya kışkırtmak ; 2. kişlemak' (*DS.VIII*, 2846)

~ işkitmeğ (Ker.)

kışkışla-['Kümes hayvanlarını kovalamak'

< ***kīş kīş+la-***

kışla 'Askerlerin toplu olarak barındığı büyük yapı'

= ET., OT. ***ḳışlaġ*** (DLT)

< ***kış+la-ġ***

An.ağl.: ***kışla*** '1. koyun ve keçi sürülerinin gecelediği ya da kışın barındıkları kapalı ağıl; 2. köye yakın tarla; 3. yakın köye gönderilen kışlık eşya'(*DS.VIII*, 2846)

NOT:Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm. ve Uyg. Türkçelerinde ***kışla*** sözcüğü yoktur.
(bk. *KTLS*, 480-481), bk. **kışlak**

Tü. > **Ar.** (Lüb.) *ḳışla*; (Fas., Ir.) *ḳışlāḳ* ; (Sur.) *ḳişlā* ; (Sud.) *ḳişlāḳ* ; (Mıs.) *ḳuşlāḳ* (*ALT K*, 90) ; **Kürt.** *kışle* (*DAO*, 286)

kışla-['1. Kış olmak; 2. kışı bir yerde geçirmek'

= ET., OT. ***ḳışla-*** (DLT)

< ***ḳış+la-***

kışlak (hlk.) 'Kışın barınılan yer'

= ET., OT. ***ḳışlaġ*** (DLT)

< ***kış+la-ġ***

~ kıştağ (Tuv., Şor.)
ḳışlaġ (Hlç.)
ḳışlāġ (Hlç.)
kıştu (Alt.)
ġışlaġ (Az., Trkm.)
xıstağ (Hak.)

K(>ġ)IŞ+*LA(<Ā)K(~ ġ)*
+*TAĞ*
+*TU*

kışlık 'Kışa özgü ,kış için'

= ET., OT. ***ḳışlıḳ*** (DLT)

< ***kış+lık***

kışr, bk. **kırtiş**

kıt[1] 'İhtiyaca yetmeyecek kadar az'

< ***kız** 'pahalı' (DLT): ***ḳızu-*** 'pahalılanmak'; ***ḳızlan-*** 'pahalı bulmak'

DLT'te **kıt** biçimi yoktur.

TT.: KIT+ (LAŞMA/LAŞ/LIK)
~ kıt (Bşk., TatK.)
gıt (Az., Trkm.)
hıs (Uyg.)

K(>g, h)IT(>S)

= *yuk* (Az., TatK.)
az (Kırg., Özb., Uyg.)
tapşı (Kzk.)
cetişpegen (Kırg.)

kıt[2] 'Kuru ve gevrek ses'

< ***kīt**

TT.: KIT+(IR/IK)

kıtık 'Minder ve yastığa doldurulan yün, pamuk vb. parçaları'

= ET. ***ḳıtıḳ*** (*EUTS*, 177)

< ***kīt*** 'yansıma'+***(ı)k***

TT.: KITIK+ (LAMA/LA-/LI)

kıtlık 'İhtiyaca yetmeyecek derecede azlık'

< OT. ***ḳız+lık***, bk. **kıt**

kıv (hlk.) 'Yazgı, baht'

= ET., OT. ***kıw*** 'devlet, kut, baht' (DLT)

< ***kıw***

kıvan-['Övünülecek bir olaydan dolayı sevinmek, iftihar etmek, memnun olmak'

< OT. ***ḳıw ~ ḳuw*** (DLT)

+***an-***

TT.: KIVAN-(Ç/ÇLI/IŞ/MA)

An.ağl.: ***kıvan*** 'ahmak,şaşkın'; ***kıvanç*** 'sevinç'; ***kıvandır-*** 'sevindirmek'; ***kıvan-, kıvlan-, kuvan-*** 'sevinmek' (*DS.VIII*, 2849); ***kıvan-*** 'iş görmeye özenmak'

kıvanç 'Övünç, iftihar; sevinç'

< OT. ***kıw ~ kuw*** 'devlet, kut, baht' (DLT)+***an-ç***

TT.: KIVANÇ+ (LI)
~ kıvanıs (Bşk.)
kıvanış (Kzk.)
kuvànç (Özb.)
kubanıç (Kırg.)

kuanıç (TatK.)
guvanç (Trkm.)
güvenc (Az.)

K (>g) **I** (~ **U**/ü) **V** (>b) + ***AN***+**Ç**(/c)

kıvıl (hlk.) 'Kıvılcım'
< ***kıv*** 'yansıma'+***(ı)l***
Bk. ET., OT. ***kıw, kıv*** ~ ***kuw*** 'devlet, kut, baht' (EUTS; DLT)

kıvıl kıvıl 'Toplu olarak hareket etmeyi anlatır'
< ***kıv+ıl*** 'yansıma'

kıvılcım 'Yanmakta olan bir maddeden sıçrayan küçük ateş parçası'
< ***kıv+ıl+cım***
TT.: KIVILCIM+ (LANMA/LAN-/LI/SIZ)
~ gığılcım (Az.)
= *uçkun* (Kırg.,Özb.,Uyg.)
uçğun (Trkm.)
uşkın (Kzk.)
oçkın (TatK.)
oskon (Bşk.)

U(>o)**Ç**(>s, ş)**K**(>ğ)**U**(>ı, o)**N**

çatkı (TatK.)
calın (Kırg.)

kıvır-['1. Bükmek; 2. kenarından katlamak'
< OT. ***kıw-*** 'çekmek, düzeltmek': *kıwal* 'çekme, düzgün' (DLT)+ ***-(ı)r-***
TT.: KIVIR- (CIK/IŞ/MA/T-)
An.ağl. : ***kıvır-*** 'aşırmak' (*DS. VIII*, 2850)
~ burmag (Az.)
burmak (Trkm.)
buyrala- (Kzk.)
burä- (Özb.=
= *bödrälä-* (Bşk., TatK.)
bödrili- (Uyg.)

kıvırcık 'Küçük küçük kıvrımları olan'
< ***kıv-ır-cık***
TT. : KIVIRCIK+ (LAŞ-)
An.ağl.: ***kıvırcık*** 'sığırcık kuşu' (*DS.VIII*, 2850); ***kıvrışık*** 'kıvırcık' (s.2853)
~ kıbırçık (Kzk.)
gıvırcıg (Az.)

K(>g)**IV**(>B)**IRCIK**(>g)

= *buyra* (Kzk.)
büyra (Trkm.)
burma (Trkm.)
burğay (Uyg.)
bödre (Bşk., TatK., Uyg.)
bözre (Bşk.)
ködre (Bşk.)
küdre (TatK.)
dudar (Kzk.)
tarmal (Kırg.)
cingäläk (Özb.) (*KTLS*)

kıvırge, bk. **kavurga**

kıvra-['1.Buruşup toplanmak ; 7. hızlı yürümek; 3. harekete geçmek'
< ***kıw-(ı)r-a-***
TT.: KIVRA- (K/NDIRMA/NDIR-/IŞ/NMA/N-)

kıvrak 'Canlı, hareketli, atik'
< ***kıv-(ı)r-ak***
TT. : KIVRAK+ (ÇA/LIK/)
An.ağl. : ***kıvrak*** '12 ayrı anlamı var' (*DS.VIII*, 2851-2852)
~ gıvraġ (Az.)
Öteki şivelerde yok. (*KTLS*, 482-483)

kıvran-['Ağrı, sancı gibi fiziksel veya korku, heyecan gibi ruhî sebeplerle vücut eğilip bükülmek'
< ***kıv-(ı)r-an-***
TT.: KIVRAN-(DIR-/MA/IŞ)

kıvrık 'Eğilip bükülmüş'
< ***kıv-(ı)r-ık***
TT.: KIVRIK+ (LIK)

kıvrıl-['Eğrilip bülkülmek'
< ***kıv-(ı)r-ıl-***
TT.: KIVRIL- (IŞ/MA)

kıvrım 'Bir şeyin kıvrılan yeri, büklüm'
< ***kıv-(ı)r-ım***
TT. : KIVRIM(LAN-/LANMA/LI)

kıvrıntı '1. Kıvrım; 2. kıvrılan yer, dönemeç'
< ***kıv-(ı)r-ın-tı***

kıvrış-[(hlk.) '(Saç) Lüle lüle olmak' (*YKS*, 57)

< *kıv-ır-(ı)ş-*

kıy-[1] '1. Çok ince ve küçük parçalar durumunda doğramak; 2. (mec.) acımadan vermek'

= OT. ***ḳıy-*** 'Yanlamasına doğramak', 'kesmek, öldürmek' (DLT)

< * *ḳıđ-* 'kenar yapmak'

DLT : ***ḳıyıl-, kıyım, ḳıyış-, ḳıyma, ḳıy-, ḳıytur-***.

TT. : KIY- (DIR-/GI/GIN/GINLIK/ICI/ICILIK/IK/ILMA/IL-/IM/IM-LIK/IŞ/MA/MALIK/MASIZ)

Tü. > **Kürt.** *kıymiş* 'kıymak' (*DAO*, 287)

~ ġıy- 'bıçakla kesmek, kesip ayırmak' (Trkm.); **gıya** 'yan, eğri'

ġıymä-ġıymä doğramaġ (Az.)

kıy- (Trkm.)

kıy- 'bir şeyi eğri yapmak, eğilmek, uzaklaşmak' (Alt.)

= *doğra-* (Az., Trkm.)

toğri- (Uyg.)

kıy-[2] 'Feda etmek'

< *kıy-*

~ gıy- (Kzk., Trkm.)

kıy- (Uyg.)

kıyacak (hlk.) 'Ceviz kütüğünden et kıymak için kullanılan tahta'

< *kıy-acak*

kıyak (bk. *TS.II*, 865). OT.'deki anlamları çok farklı. **kıyak** 'Et suyu yağı, tereyağı, kaymak' (DLT) ~***kayak***

~ kıyak (Trkm., Kzk., TatK.) (> Çer. *TLÇ*. 39: *kiyak*)

kiyak (Çağ., Tar.) (>Çuv. *xĔya*; Çer. *xĔyak*) (Räsänen, *V*)

~ Moğ. (*KWb*. 222) ***kiyaġ*** 'Riedgras'

kıygıç (hlk.) 'Et bıçağı'

< *kıy-gıç*

kıyı 'Kara ile suyun birleştiği yer; kenar, uç'

= ET. (Uyg.) ***ơıđıġ*** XYDYX (*İKPÖ*) ~ OT. ***ḳıđıġ*** 'kıyı, yan, kenar' (DLT); ***ḳıđış-, ḳıđıt-, ḳıđıġla-, ḳıđıġlan-***.

< *ơıđ-* 'sınırla ulaşmak'

+ -°*ġ*

'sıfat-fiil anlamı kazandıran ek'

~ kıyıġ (İM)

kıyır (Blk., Krç.)

kıyū (Tob.)

KIY(>R, T, Z)[IG(~R) > Ū]

kızıg (SUyg.)

kırıg (Şor)

kıtıa (Yak.)

kıtī (Yak.)

xErE (Çuv.)

~ Moğ. (Poppe 114): ***kicagar*** <* ***kiđïgār*** 'Grenze, Rand'

= *kırğak* 'kıyı' (Uyg.)

kırğàk (Özb.)

gırag (Az.)

gıra (Trkm.)

jağa (Kzk.)

cēk (Kırg.)

kıyık[1] (hlk.) 'Yonga'

< *kıy-ık*

Krş. OT. ***kıyık*** 'cayma, caymak; eğri, eğrilik' (DLT)

kıyın (hlk.) ,Eziyet, sıkıntı'

< *kıy-(ı)n*

Tü. > **Kbr.** *kın* (İ.Doğan, 322)

kıyma 'Makinada çekilmiş veya kıyılmış et'

= ET., OT. ***ḳıyma*** (DLT)

< *ḳıy-ma*

TT. : KIYMA+(LI/LIK/SIZ)

Tü. > **Ar.** (Ir., Lib.) *ḳıyma* (*AL TK*, 90); **Kürt.** *ḳıyme* (*DAO*, 287); **KbRum.** *kıymas, keymás*

~ kıyma (Doğu Tü., Tmk., Oyr., KKırg., Tel., Leb., Şor, Uyg., Yak.)

kıymä (Özb.)

kīma (Trkm.)

h,ıyma (Hak., Şor)

K(>h,/ġ)IY[>Ī]MA(>ä)

Krş. ***kıyma*** 'bir tür sucuk'

(Alt., Tel., Blk.)
kıyma 'bağırsak, şirden' (Şor)
< * **kıy-ma** '* *bağırsak*' ~
'* *sucuk*'

kıytık (hlk.) 'Kırpıntı'(*DS.VIII*, 2860)
< ET., OT. ***kıy-*** (DLT)+[t]***(ı)k***

Tü. > **Zaza.** *ḳıytik* 'küçük' (*DAO*, 288)

kız 'Dişi çocuk'
= GT., OT. ***ḳīz*** (DLT)
< * ***ḳīz*** < * ***ḳīr***

[= Çuv. ***hir*** < ***ḳīr***
Volga Blg. ***hīrxum*** 'cariye'< **ḳīrḳın* 'kızlar, cariyeler'
< * ***ḳır+ġun*** (ET topluluk eki : {+**KIn**}]

[Krş.OT. ***ḳırḳın*** 'dişi köle' ; ***ḳız ḳırḳın*** 'dişi köleler' ; Kırg. ***ḳırḳın*** [*ḳız kırḳın* sözünde]
< **ḳırḳın* < **ḳırḳun*]+**KIn** 'çokluk bildiren ek' ; Krş. ET (Orh.) ***tayġun*** 'oğullar', ***käliŋün*** 'gelinler' < ***kälin*+gün**)]
TT.: KIZ+ (böceği/kalbi/memesi /LIK/LIK zarı)
~ ġīδ (Trkm.)
ġız (Az.)
kız (Kzk., Kırg., Özb., tatK., Uyg.)
kız, (Bşk.)
kīs (Yak.) <**ḳīz* <**ḳīr* [Fakat, ***kırgıttar*** 'kızlar' < *ḳīr+gıt+lar*.]
hĕr (Çuv.) < **ḳīr*

K(>ġ)I[<Ī]Z(>Z,/S/δ)

Bk.Gombocz, *MSFOu* XXX, s. 202 ; Poppe, *UJb*, 6, s.111 ; Ramstedt, *Lautlehre*, s. 104 ; T.Tekin, *Mak.I*, 14.

kız-¹['Kızmak, öfkelenmek'
= OT. ***ḳızġa- ~ ḳırġa-*** (DLT)
DLT : ***ḳızġut, ḳızġutlan-, ḳızıl-***
< ***ḳız (~ r)-ga-***
TT.: KIZ-(DIR-/GIN/GINLIK)
~ gızmag (Az.)
gızmak (Trkm.)
kızmak (Kzk., TatK.)
kızimak (Uyg.)
kızişmåk (Özb.)

[Tü. > **Zaza.** ***kir-*** 'bağırmak, kızmak' (O. Özer, 110, 112)
Krş. Tü. /**z**/ ~ /*r*/

= *açülanū* (Kırg.)
aşuvlanu (Bşk.)
äççığlänmåk (Özb.)
üpkäläv (Bşk., TatK.)
yarhıv (Bşk.)

kız-²['Ateşlenmek, hararetlenmek'
< ***ḳız-***
DLT: ***ḳızar-, ḳızart-*** < ***ḳız-ar-(t-)***
TT.: KIZ- (DIRMA/DIR-/GIN/ GINLAŞMA/GINLAŞ-/GINLIK)
~ kız-ıv (Bşk.)
kız-ğan (Bşk., Kzk., TatK.)
kız-ığan (Uyg.)
gız-ğın (Az., Özb., Trkm.)

kızak 'Kar veya buz üzerinde kaydırılan tekerleksiz taşıt'
= Eski Kpç. ***kızak***
~ ***kazak***
< ****ḳaz- (~ḳay-)***
(Eren:*TDES*, 242)
[Pelliot bu görüşe katılmaz.]
TT.: KIZAK+ (LA-/LIK)
An.ağl. : ***kızak kılmak/yılmak***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ḳazaḳ* (*ALTK*, 90)

~ h,izäk (Az.)

kızamık 'Genellikle çocuklarda görülan ateşli ve bulaşıcı bir hastalık'
= OT. ***ḳızlamuḳ*** (DLT)
< ***ḳız-(ı)la-muḳ***[< * *ḳızıl* 'kırmızı']
Uyg.,Çağ.,Osm. ***ḳızamuḳ***
TT. : KIZAMIK+ (ÇIK/LI)
An.ağl. :***kızamuk*** 'arıların peteklerin bazı gözlerine doldurdukları acı madde'; ***kızambuk*** [*-b-* türeme ünsüzdür] 'kırlarda yetişen dikenli bir ağaç' (*DS. VIII*, 2860)
~ kızamık (Bşk., Kırg., TatK.)
kızämık (Özb.)

kizamuk (Çağ.)
kızılca (Az.)
kızılça (Kırg.)
kızılşa (Kzk.)
h,ızamdıh, (Hak.)
h,ızamzıh, (Hak.)
kızanbığ (Ker./*DS.VIII*, 2861)

K(>h,)**I**(>i)**ZA**[~Ā]
M(>N)[***D~Z/B*** '*türeme*']
I(~U)**K**(>h,/ğ)

xɐrlɐxɐn (Çuv.)

kızan¹ '1.Erkek çocuk; 2. delikanlı'

< ***kız+an*** 'eski bir küçültme eki'

[*eren, oğlan* gibi sözlerde de var.]

An.ağl.: ***kızan*** '1. çocuk; 2. erkek çocuk, delikanlı' (*DS.VIII*, 2860) ~ ***kezan, kırrığan, kızılca'***

Eren (*TDES*, 242)

kızan² (hlk.) 'Dişi köpek, kedi, kurt vb. hayvanların çiftleşmek istediğinde gösterdikleri durum ya da zaman'

< ***kız-an***

An.ağl.: ***kızana gel-, kızanla-, kızan ol-, kızansa-, kızansaya gel-*** 'dişi kedi ve köpek erkek istemek' ***kızansak ,kızağan, kızanlık, kızgın*** 'kızana gelmiş hayvan' (*DS.VIII*, 2861)

NOT: ***kızan*** sözcüğünün:'1. meyve ağaçlarının dibinde çıkan sürgünler; 2. kazan; 3.kedi ya da köpek yavrusu; 4. cimri' gibi anlamları da vardır. (*DS.VIII*, 2861)

kızansa-[(hlk.) 'Dişi kedi ve köpek erkek istemek'

< ***kız-an+sa-***

An.ağl.: ***kızana gel-, kızanla-, kızan ol-, kızansa-, kızansaya gel-*** (*DS.VIII*, 2861); ***kızansak*** 'kızana gelmiş hayvan'

kızar-['Kırmızı veya ona yakın bir renk almak'

= OT. ***kızar-*** ~ ***kızıl ér-*** (DLT)

< ***kız-ar-***

TT. : KIZAR- (IŞ/MA/TI/TILI/TILMA/TIL-/TMA/T-)
~ gızar- (Az., Trkm.)
kızar- (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
kız,ar- (Bşk.)
kızär- (Özb.)

K(>g)**IZ**(>z,)-*A(>ä)R-*

kızart-['Kızarmasına sebep olmak'

= ET. ***kızart-*** (*EUTS*)

< ***kız-ar-t-***

TT.: KIZART-(I/ILI/IL-/ILMA/MA)
~ gızartmag (Az.)
kızart- (Kzk., TatK.)
kız,art- (Başk.)
kızärt- (Özb.)
kızdur- (Uyg.)
= *govur-* (Trkm.)
kuır- (Bşk., TatK.)
kuvır- (Kzk.)
kūrū (Kırg.)

kızdır-['1. Kızmasına sebep olmak, kızmasını sağlamak; 2. ısıtmak'

< ***kız-dır-***

TT.: KIZDIR-(LI-/ILMA/MA)

An.ağl.: ***kızdırma*** '4 farklı anlamı var' (*DS.VIII*, 2862)

kızgı (hlk.) '1.Güneş sıcaklığı ; 2. ucu ateşte kızdırılarak ağaç delmekte kullanılan biz ;3. can sıkıntısı'

< ***kız-gı***

kızgın¹ 'Çok ısınmış, ısıtılmış veya kızdırılmış'

< ***kız-gın***

TT. :KIZGIN+(LAŞ/LAŞMA/LIK)
~ gızğın (Az., Trkm.)
kızğın (Özb.)
kızğan (Kzk., TatK.)
kız,ğan (Bşk.=)
kızığan (Uyg.)
kızu (TatK.)
kızıv (Bşk.)

K(>g)**IZ**(>z,)-
[*I*]*ĞI(~A)N*
KIZ-*U/-IV*

kızıp kätgän (Uyg.)
= *ısık* (Kırg.)
kaynåk (Özb.)

kızgın² 'Kızmış olan, öfkeli'

< kız-+-gın

TT. : KIZGIN+ (LAŞ- / LAŞ-MA/LIK)

An.ağl.:***kızık, kızak, kızgılı, kızıl*** 'öfkeli, sert, kırıcı' (*DS.VIII*, 2862)

KIZ-*AK/-IK/-GILI/-IL*

~ gızğın (Az.)
gızma (Trkm.)
kızğın *(adam)* (Kzk., Uyg.)
kızıkzan (Özb.)
kız,ıv kanlı (Bşk.)
kızu kanlı (TatK.)
kızıp kitüçän (TatK.)

kızgındam (hlk.) 'Hamam'
< ***kız-gın+dam*** [< OT. *tam* 'duvar, dam, kale' (DLT)]

kızık (hlk.) '1. Uyuz; 2.sıcaktan oluşan sivilceler; 3. güneş yanığı; 4. nem nedeniyle çürümeye yüz tutmuş, kızışmış tahıl' (*DS. VIII*, 2862)

< kız-(ı)k

kızıl 'Parlak kırmızı renk'
= OT. ***ḳızıl*** (DLT)

< kız-ıl

TT.:KIZIL+(CA/CIK/LAŞMA/LAŞ/LIK/TI/Elma/ısı/kanat/kök/ kurt/ötesi/yaprak)

An.ağl.: ***kızıl*** '1. altın; 2. kızıl Renkli küçük küpo; 3. akciğer; 4.geçimsiz, idaresiz; 5. genç; 6. tembel, iş görmez; 7. kasıkta çıkan bir tür çıban' (*DS.VIII*, 2863); **KIZIL+(*aç/ağız/ak/arı/[I]aşmak/avruv/bacak/burun/ca/cakurt/canlı/cık/dım/eğlim/eni /enün/evli/ganat/ganlamak/gelen/ger/geren/gevrek/gicik/göğüs/göz/ıdrık/kanat/kıvrım/kurt/kuş/lamak/lanmak/lık/ot/öğürtlek/ömük/sarı/savu/sivri/sivrik/ ümük/yara/yel/yörük~ yuğruk~ yüğrük~yürük/mak/ganmak*) (*DS.VIII*, 2863-2867)

~ ***kızıl*** (*MA*. 95-1); ***kızgıt*** 'kızılımsı' (*MA*. 4-4)
kızıl (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
kız,ıl (Bşk.)
kızil (Özb.)
ġızıl (Trkm.)
= xĭrlĭ (< *xĭrĭl < *kırıl) (Çuv.)

K(>ġ)IZ(> z,)I(>i)L

Tü.>**Kürt.** *kızıl* (*DAO*, 288: ***boğ é kızıl*** = kızıl boğa)

Eren (*TDES*, 243): YOK

Bang'a göre: < * ***kızsıl***
M. Erdal da bu görüşü kabul eder. (*OTWF*, 100)

T.Tekin (*Mak.II*, 375): 'Bence, Türk dillerindeki söziçi **/-zs-/** ve **/-şs-/** çiftlerinin genellikle korunmuş olması gerçeği Bang'ın teorisini çürütmeye yeter.' der.

Kızılbaş 'Şiî mezhebinin bir kolundan olanlara verilen ad'
< ***kızıl+baş***

Tü. >**Ar.** (Ir.) *ḳızılbāş* (*ALTK*, 90)

kızılca 'Kızıla çalar, az kızıl'

< kız+ıl+ca

TT.: ***kızılca kıyamet kop-*** 'kavga, gürültü olmak'; ***kızılca dişi*** 'beyaz çiçekli bir ağaççık'

kızılcık 'Bir ağaç ve meyvesi'
= ET. ***ḳızıl+cıḳ***

< kız-ıl+cık

TT.: KIZILCIK+ (GİLLER)
~ gızılcıg (Az.)
kızıl (TatK.)
kız,ıl (Bşk.)
kızıl tal (Kzk.)
kizil (TatK., Trkm.)
hĕrlĕ (Çuv.) < ***kırıl***
= *çiye* (Kırg.)
çiyä (Özb.)

Tü. >**Ar.** (Cez.) *ḳazalciḳ*; (Mıs.) *ḳazalcaḳ*; (Sur.) *ḳazalci:* (*ALTK*, 90); **Rus.** *kizil* (*KT LS*, 485); **Laz.** *k'izilcuĝi* (*LTS*, 190)

Eren (*TDES* 243)

kızılderili 'Amerika yerlilerine veri-

len ad'
< ***kız-ıl+deri*** [< ET. *täri*]+***li***

kızılkurt 'At ve eşeklerin kalın bağırsaklarında yerleşip kanlarını emen kırmızı bir kurt'
< ***kızıl*** [< *kız-ıl*] + ***kurt***

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳızılḳurt* (*ALTK*, 91); **Kürt.** *kızıl-kurt* (*KTS*, 184; *DAO*, 288)

kızın-[(hlk.) 'Isınmak' (*YKS*, 57)
< ***kız-(ı)n-***

kızış-['Çok ısınmak'
< ***kız-(ı)ş-***
TT.: KIZIŞ- (IK/MA/TIRIŞ/TIR-/TIRMA)

kici (hlk.), bk. **küçük**
= OT. ***kiçik, kiçük*** (DLT)
An.ağl.: ***kiçi, kiççih, kiççiyh*** (*DS.VIII*, 2869)

KİÇ[Ç]İ+*H*/+*YH*

NOT: Kayseri'de bir semtin adı ***Kiçikapu***; Talas'ta bir köyün adı ***Kiçiköy***'dür.

kiçi, bk. **küçük**

kiçi-[(hlk.) 'Kaşınmak, gicişmek', Kr. **giciş-**
= OT. ***kiçi-*** 'kaşınmak' (DLT: ***kiçin-*** 'orospu olmak, kaşınmak, gidişmek'; ***kiçit-*** 'kaşıtmak')
< ET. ***ki** 'arka' (*EUTS*, 108)
+***çi-***
EAT (TS./XIV.yy) : ***gici-, giciş-***
An.ağl. : ***gici-*** 'kuvvetle cinsel istek duymak' ; ***gicik*** 'kaşıntı' ; ***giciş-*** 'kaşınmak' (*DS.*)
~ kiçiş- (Az.)
kiji- (Tuv.)
gice- (Trkm.)

Eren (*TDES*, 157): **gici-, kici-** YOK

kiğ, kih, → **kığ**

kikirde-['gevrek gevrek gülmek'
< ***ki:*** 'yansıma'+***kir-de-***
An.ağl. : ***kikire-, kikirik, kikir kikir*** (*DS.VIII*, 2870)

kilit 'Anahtar, düğme gibi takılıp çıkarılabilen bir parça yardımıyla çalışan kapatma âleti'
= OT. ***kirit*** 'anahtar, kilit' (DLT)
KT., Uyg. ***kiritle-;*** DLT. ***kiritlig***
TT.: KİLİT+ (LEME/LE-/LEN ME/LEN-/Lİ/SİZ)
An.ağl. : ***kilit*** 'atların alnından alt çenesine uzanan beyazlık'; ***kilitli*** '1. alt ve üst dudağı beyaz olan at; 2. ağzının üstü siyah tüylerle kaplı hayvan;3. çok sert ve taşlı toprak'; ***kilitliiğne*** ~ ***kilteliiğne*** 'çengelli iğne'; ***kilit-*** 'el ve ayakları ip veya zincirle bağlamak' (*DS.VIII*, 2871-2872)
~ kilit (Az.)
kilittö: 'kilitlemek' (Kırg.)

Tü. > **Zaza.** *kılit, kilit* (*ZTS*, 188)

TS.II, 871: < Fars. **keli:d** < Yun.**kleidi** Nişanyan (*SS*, 238): **kilit** (~ **Ar.** *iqlīd*) ~ **Yun.** *klidí* κλειδί anahtar, kilit
< *klíno* = **EYun.** *kleîn* kapatmak
~ **Havr.** **klāu-* kapatmak.
* Karş.**Lat.** *claudere, claus-* (kapatmak), *clavis* (kilit), *clavus* (çivi). **Lat.** *clavus* ve *clavis* biçimleri arasındaki ilişki açık olmamakla birlikte, en eski kilitlerin tah ta bir çividen ibaret olduğu bilgisine itibar edilebilir.

DÜŞÜNDÜRÜCÜDÜR. Çünkü, *TS.* < Farsça < Yun.; Nişanyan : < Ar.<Yun. diyor ama her ikisi de sözcüğün ***DLT***' deki ***kirit, kiritle-, kiritlig** biçimlerinden söz etmiyor.Bir de halk ağzında kullanılan ***kirkit*** sözcüğü var ki, bu da 'dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç' demek olup, görevi ipleri **kiritlemek**'tir. Niye, Farsça, Arapça ya da Yunancadan kök aranıyor ki?

kim 'Soru zamiri'
= ET. ***kim*** 'kim, kimler' (*EUTS*, 110) ~ OT. ***kim*** (DLT)
TT.:KİM+(İ/İSİ/LİK/SE/SECİK/SECİKLER/SELER/SESİZ/SESİZLİK)
~ kim (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.)

Tü. >**Ar.** (Mıs.) *ki:mdi:r?*; (Sur.) *ki:m ki:mā* (*ALTK*, 91); **Kürt.**

ki?, ké? (*KTS*, 213); **Zaza.** *kam, kum* (O. Özer, 119) (= Çuv. ***kam***)

~ köm (Kumd.)
Eren (*TDES*, 244): YOK

kimi (hlk.) 'Gibi'
= OT. ***kipi*** (DLT); Kıpç. ***kibik*** (*Ettuhf.*, 201 a)
< ***kip*** 'kalıp, benzer'+***i***
An.Ağl.: ***kimi, kimin*** (*DS.VIII*, 2872; *DAO*, 289)

kimirtlek, bk. **gırtlak**

kimi(si) 'Bazısı, birtakımı'
< ***kim+i(+si)***
~ kimi(si) (Az., Kırg., Trkm.)
= *biräyhi* (Bşk.)
birärsi (TatK.)
birnä:çesi (Trkm.)

kimse 'Her hangi bir kişi, kim olduğu bilinmeyen kişi, şahıs'
< ET. ***kim erse***
TT.: KİMSE+(CİK/CİKLER/LER/SİZ/SİZLİK)
~ kimsä (Az., Özb.)
kimdir (Bşk., TatK.)
kimdir birö: (Kırg.)
kimdur biri (Uyg.)
kimdir bi:ri (Trkm.)
= *birår kimse* (Özb.)
äldekim (Kzk.)
ällä kim (TatK.)
bi:ri (Trkm.)
birâv (Özb.)

kindik (hlk.) 'Göbek'
= ET. ***kindik*** 'göbek' (*EUTS*, 110)
< ET. ***kin*** 'son, sonra'
(*EUTS*) +***dik***

kip (hlk.) 'Sağlam, dayanıklı' (*DAO*, 289)
= OT. ***kip*** 'kalıp, benzer' (DLT)
An.ağl.: ***kip*** ~ ***kif*** (*DS.VIII*, 2874)

kiprik, bk. **kirpik**

kir 'Herhangi bir şeyin veya vücudun üzerinde oluşan, biriken pislik'
= ET. ***k(i)kir*** =Moğ. ***kkir*** (*Kow. II*, 2545; *EUTS*, 109), ***kigir, kir***
Hal. ***xir*** < ****kigir*** (*Mak.I*, 60)
~ ***kir*** (*EUTS*, 111)
~ OT. ***kīr*** (DLT)
< ****kīr***

ET: ***kirlän-; kirläş-; kirlig; kirsiz*** (*EUTS*, 111)
OT:***kir; kirdeş*** 'komşu'; ***kirik-*** 'kirlenmek'; ***kirlen-*** (DLT)

TT.:KİR+(LENME/LEN/LET-ME/LET-/Lİ/LİLİK)
~ kir (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb.TatK., Trkm., Uyg.)

kiriş '1. Bazı telli müzik araçlarında kullanılan, hayvan bağırsağından yapılan tel; 2. ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ; 3. (*mim.*) dört köşe kalın keresteden, demirden ve betonarmeden yapılmış yatay destek parçası'
= ET. ***kiriş*** 'ok kirişi' (*EUTS*, 110) ~ OT. ***kiriş*** (DLT)
< ET. ***ker-*** 'germek'+***-(i)ş***
[> ***kir-(i)ş***]
TT.: KİRİŞ+ (Çİ/LEME/LE-/Lİ/LİK)

kirkit 'Dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç'
< ****kirit*** 'kilit' (DLT)
[/-**k**-/ türemedir.]
An.ağl.: ***kirkit, kırkıt, kilkit, kirgit, kirlit, kirtme*** (*DS.VIII*, 2879). Ayrıca bk.
kirkit '1. badem şekeri biçiminde, tatlı ve gevrek bir tür üzüm; 2. kesilmemiş çam ağacındaki kurumuş çıralı gri renkteki budaklar; 3. çökelek, yağsız peynir; 4.çorap şişi; 5. kuyruk yağının eritildikten sonra kalanposası; 6. eski, yamalık parça' (*DS.VIII*, 2879)
~ kirkit (Az.)

Eren (*TDES*, 245): < R κερκίδα 'Umdrehung'.
Eren'in Symeonidis, Tietze, Tzitzilis

gibi yabancı dilcilere dayanarak verdiği bilgiler ve etimoloji düşündürücüdür. Çünkü, halıcılığı yüzyıllardır bilen Türklerin böyle bir sözü Anadolu'yu fetihten sonra Rumcadan almış olabileceği anlamı çıkar ki bu da yanlıştır. Ayrıca Anadolu ağızlarındaki **kirkit** sözcüğünün taşıdığı anlamlar da ilgi çekicidir.

kirle-['Bir şeyi, bir yeri kirlendirmek'
< ***kir+le-***
TT.: KİR+LE-(N-/NME/T-/TME)

kirlen-['Kirlenmek, kirli duruma gelmek'
= ET., OT. ***kirlen-*** (*EUYS*; DLT) ; ET. ***kirläş-***
< ***kir+le-n-***
TT.: KİRLEN-(ME)
~ kirlän- (Az., Bşk., Özb., TatK., Uyg.)
kirlen- (Kzk.)
kirle- (Trkm.)
kirdö- (Kırg.)

kirli 'Leke, toz vb.ile kaplı, pis'
< ***kir+li***
TT.: KİRLİ+(LİK)

kirman (~ **kirmen**) 'Elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç'
< ***egirmen*** (< ***eg-(i)r-men***
< ****hegir-men***)
[Ön ses /e-/ düşmesi ile: ***girmen*** > ([**g-> k-** ile) ***kirmen***]
An.ağl.:***kirman, kırman, kırmen, kirmen, kirmeni*** (*DS.VIII*, 2880)

Dankoff (*ALT*, 782): < ***Erm. k'arman***
YANLIŞTIR. Çünkü, Tü. **egir-** fiili bu etimoloji için en uygun görüştür.
Nişanyan (*SS*, 238): YOK
Eren (*TDES*, 245): < ***Tü. egir-men***

kirpi '25-30 cm. boyunda, sırtı dikenlerle kaplı memeli bir hayvan'
= ET., OT. ***kirpi*** (EUTS; DLT)
< ****kirp-*** 'dikenlerini sık sık açıp kapamak' [****kırp-*** filinin ince ünlülü biçimi olmalıdır: *it ~ ıt; iğdir ~ ığdır* vb. gibi.]+***-i***

DLT: ***kirpilen-*** 'sertleşerek kirpi gibi büzülmek'
TT.: KİRPİ+ (GİLLER)
An.ağl.: ***kipri*** (*DS.VIII*, 2875)
~ kirpi (Az., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Tel.)
kirpä (Uyg.)
kipri (Ker., Tav.)
kíprí (Ker.)
şiş kipri (Tuz.) (*KTS* 217)
tirpi (Bşk.)
tiprätikän (Özb.)

K(>t)İ(> í)RP[>PR]İ(>í, ä)

kirpik 'Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biri'
= ET. (Uyg.), OT. ***kirpik*** ~ ***kirpük*** (DLT)
< ***kirp-i(ü)+k*** 'küçültme eki'

DLT: ***kirpüklen-*** 'gözde kötü kıl bitmek'

TT.: KİRPİK+ (Lİ/LİLER/Sİ)
An.ağl.: ***kiprik, kıypuk, kibrik, kirpiyh*** (*DS.VIII*, 2875)

NOT: ***kirpi*** ile ***kirpik*** (~ *kiprik*) sözcüğü arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. İkisinde de ***kıl/diken*** anlamı bulunması, köken olarak da aynı olduğunun belirtisidir.

~ kirpik (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Trkm., Uyg.)
kirbik (Tel.)
kirfik (Blk.)
kirmik (Suyg.)
kirtik (TatK.)
kiprik (Özb., Ker.)
kíprík (Ker.)
kıprık (Han., Kif.) (*KTS* 217)
kerpik (Hts.)
kermık (Suyg.)
h,ĘrßĘk (Çuv.) (Räsänen, *V*
çípriç (Er.) (*KTS* 217)

K(h,)İ(>e)RP(>b, f, m, t)İ(>ı)K
K(>Ç)İ(>ı, í)PRİ(>ı)K(>Ç)

Eren (*TDES*, 246): YOK

kirpiştir-[, bk. **kırpıştır-**

kirtik (hlk.) '1.Ufalanmış sabun par-

çası ; 2. bir damla'
< OT. ***kırt*** 'kısa' (DLT)+***(I)k*** 'küçültme eki'
n.ağl. : ***kırsık, kırtık, kırtik, kirtik, kiltek, kirinti, kirkit, kirtiyh, kitlek, kitlik*** (DS.VIII, 2882)

KİRT+*IK/+İK/+İNTİ/+KİT/+TİYH*
KİL(<R)[*T=ø*]+*TEK*
Kİ[*R=ø*]**T**+*LEK/+LİK*

kirve 'Sünnet olan çocuğun elini, kolunu tutan ve çocuk üzerinde babaya yakın hak taşıyan kimse'
< ***kir-me** [veya: Özb. ***kübre**]

Krş.:Kırg. ***kirme*** 'kabul edilmiş, içeriye alınmış'(*KS.II*, 474)[Anadolu'da kirvelik geleneği ya da töresi vardır. Kirve, kirvelik yaptığı evde baba gibi saygı görür. Kirvenin görevi sünnetten sonra da bitmez, Çocuğun okul, askerlik ve düğün masrafları da kirve tarafından karşılanır.]

TT.: KİRVE+(LİK)
An.ağl.: ***kirve, kivre*** (*DS.VIII*, 2883)~ ***kivra*** 'dost, arkadaş'; ***kivre*** 'sevgi, dostluk' (s. 2888) ; ***kirve*** 'Kürt'; ***kirvelemek*** 'söyleşmek, konuşmak'; ***kirvelik*** 'kirveye gönderilen hediye' (s. 2884)
kirve, kivre, kivra 'sünnet olan çocuğu tutan adam' (***Anadilden Derlemeler,*** Ankara 1952, s. 94)
~ kirvə (Az.)

Tü. > **Kürt.** *k'irva, k'ivra, k'vira, küre, ḳiriw* (*DAO*, 290); **Zaza.** *kerwa, kevra* (*ZTS*, 180, 181), *kerway* 'kirve (kadın)'; *kerwayey, kerwayi* 'kirvelik', *kewra* 'kirve' (s. 181)

Eren (*TDES*, 246): < *'Ermeniceden alındığı anlaşılıyor.'* diyor, ama nedenini açıklamıyor. Kırgız Türkçesindeki **kirme** *'kabul edilmiş, içeriye alınmış'* (*KS.II*, 474) sözcüğünü gözden kaçırmış.
Sonra, Ermenilerde İslâmî sünnet geleneği var mı ki çocukların elini kolunu tutsunlar ve el-kol tutana da **kirve** desinler?
Ermeniceki **k'awor** 'godfather' sözcüğü ile Türkçe **kirve** ~ **kivre** *'dost, arkadaş; dostluk, sevgi'* anlamları arasında çok büyük farklar var. Bunu da açıklamak gerek.

Symeonidis (*Gr.* 182/112): < Rum. der ki, BU DA **YANLIŞTIR. Türkçeden Rumcaya geçmiş olmalıdır.**
Görüldüğü gibi, Türkler ve Türklerle içiçe yaşayan Kürtler ile Zazaların Türkçeden alıp kullandıkları KİRVE sözcüğüne komşu iki dil (Ermenice ve Rumca)den köken aranması şaşkınlık vericidir.
Ermenice ve Rumca biçimleri de Türkçeden geçmiş olmalıdır.
Ayrıca krş. Kırg. **kıvıra** 'torun çocuğunun çocuğu' demektir.
Bu konuda bk. M.F. Kırzıoğlu (bibliyografyada gösterilen araştırma.)
O. Türkdoğan, 'Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği', ***TKA*** III-IV-V-VI, Ankara, 1973, s. 197-243.
H. Köksal, 'Güneydoğu İllerimizde kirvelik Geleneği', ***II. Uluslar Arası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu***, Kasım 1991, Adana1993, s. 496-504

kişele-['Kümes hayvanlarını kovalamak'
< ***kiş*** 'yansıma'+***e+le-***
An.ağl. : ***kişele-, kışala-, kışıla-, kışla-, kişile-*** (*DS.VIII*, 2885)

kişen 'Köstek'
< ***kīşe-**[< OT. ***kīşē-*** 'bağlamak' (DLT)]+-***n*** [< *ḳīş+ä-* < *kinş* < * *kinç*] (*Mak.I*, 126)
~ kīşen 'zincir' (Trkm.); 'bukağı, köstek' (Blk.); 'bukağı' (Tar., Türkî); 'bukağı, kelepçe'(Kırg.);
kisen (Nog., KKlp., Kzk.)
kizän (Sag., Tuv.)
keşän (TatK., Bşk.)

Kİ(>e)Ş(>S, Z)-*EN*

kişenle-['Kösteklemek'
< ***kişe-n+ le-***

kişi 'İnsan, kimse, şahıs'
= ET., OT. ***kişi*** 'kişi, adam, insan, kimse ; halk ; karı, kadın' (DLT)

ET: ***kisi=kişi*** 'canlı, yaratık'; ***kişilän-*** 'evlenmek' ***kişisiz*** 'insansız, boş' (EUTS)

TT.: KİŞİ+ (LERARASI/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LİK/LİKLŞİ/LİKSİZ/SEL)
An.ağl.: ***kişi*** 'evin erkeği, koca, eş' (*DS.VIII*, 2885)
~ kişi (Ker.,Az., Bşk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.)
kisi (Kaç, Kzk., Küer., Yak.)
kici (Oyr., Tel.)

kizi (Sag., Koyb.)
kĭzĭ (Hak.)
kəşə (TatK.)
gişi (Kmk., Ker.)

K(>g)İ(>ĭ, ə)Ş(>c, s, z)İ(>ə, ĭ)

kişik, bk. **keşik**

kişkene (hlk.) 'Küçük'
< OT. ***kiçik~ kiçük***
(DLT)+***kine*** [OT.-*kiye,-gine, -kıya* (DLT) 'küçültme eki']

kişkirt-[, bk. **kışkırt-**
< kī 'yansıma'+***ş+kırt-***
An.ağl.: ***kıskıla-, kıskır-, kıskısla-, kiskile-, kiskisle-, kişgir-, kişgirt-, kişifle-, kişkile-, kiştir-***
'insan ya da hayvanı kavgaya kışkırtmak' (*DS.VIII*, 2886)

kişne-['(At için) bağırmak'
= ET. KT., Uyg.), OT. ***kişne-***
< GT. * ***kişeŋe-***
TT. : KİŞNE- (ME/YİŞ)
~ kişŋe- (Trkm.)
kişnä- (Az.)
kişene- (Kırg.)
= ***kĕšen-*** ay. (Çuv.) < **kiçän-*
< **kilçänä-*
[Krş. = Moğ. ***ingçağa-*** ay., Muk. ***inkilçaka-***]
(*Mak.I*, 37,300,302)

kiyik (hlk.) 'Geyik'
< ET., OT. ***keyik*** 'geyik, yaban hayvanı' (DLT)

kiyiz 'Keçe'
< ET., OT. ***kiđiz ~ kiwiz ~ küwüz*** (*EUTS*; DLT)

kiyiz 'keçe' < OT. **kiđiz, kidiz, kigiz; xevis** 'halı' < Moğ. **kebis.**
Şçerbak, Symbolae Turcologicae: *Studies in Honour of Lars Johanson On his Sixtieth Birthday 8 March 1996.* İstanbul 1996, 246 S. (s. 199-203)
T. Tekin (*Mak.II*, 497): OT **kidiz** ile Moğolca ***kebis*** bir ve aynı değildir. 'Keçe' anlamındaki Türkçe sözcüğün ET'de **kigiz** biçimi yoktur. Bu nedenle de Mo. ***kebis*** sözcüğü bu dilde ET'den alınıtı olamaz.

kiz, bk. **kız**,

Tü. **kız** > **Kürt.** *ḳiz* (*DAO*, 291: *kiz ap* 'amca kızı'; *kiz hal* 'dayı kızı'; *kiz met* 'hala kızı' [Karlıova- Cibran aşireti])

ko, bk. **kucak**

ko-[< ***koy-*** [< * *ḳođ-*], bk. **koy-**

koc, koç (hlk.) 'Boynuz'
< OT. ***koç*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *koc* ,'boynuz' (*KTS*, 186); *kıloç, kolç, korç* (*FKT*, 62) < k[***ıl***]oç, ko[***l***]ç, ko[***r***]ç (***-ıl-, -l-, -r-*** türemedir.)

koca¹ 'Eş, koca'
< koç+a
TT.: KOCA+ (LIK/SIZ/SIZLIK)

koca² 'İri, kocaman; geniş'
TT.: KOCA+ (BAŞ/MAN/MANCA/MANLAŞTIRMA/MANLAŞTIR-)
An.ağl.: ***kocabaş*** 'pancar; turp; lahana; uskumrunun ufağı' (*DS.VIII*, 2891)

koca³ 'Yaşlı'
< koca- 'yaşlanmak'
TT.: KOCA+ (BAŞI/KARI)
An.ağl.: ***kocabaşı*** 'muhtar' (*DS.VIII*, 2891); ***kocagelin*** 'kaynana' (s. 2892); ***kocağız*** [< *koca+kız*] 'yaşlı, geçkin kız; ihtiyar kadın' (s.2892); ***kocana*** 'yaşlı kadın'

KOCA+*BAŞI/+GELİN/+ĞIZ/+ANA*

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳūca* (*ALTK*, 91)

Nişanyan (*SS*, 240): **koca** yaşlı ve saygıdeğer adam (XIII)
~ ? **Fars.** *xwāce* → HOCA.

A.Temir'e göre Farsça '**hoca**' sözcüğü Türkçe **koç**'tan ödünçlemedir.

koca-['Yaşlanmak'
< *koç+a-
TT.: KOCA- (L-/LT-/T-)
An.ağl.: ***kocal-*** (*DS.VIII*, 2892)

Eren (*TDES* 247): **koca**[1-2-3] ve **koca-** maddeleri YOK.

kocaman 'Çok iri, büyük, koca'

< ***koca+man***

An.ağl.: ***kocaman*** 'yaşlı erkek' (*DS.VIII*, 2892)

~ kocaman (Ker.)

kocana (hlk.) 'Nine; büyük amcanın karısı'

< ***koca*** [< *koç+a*]+***ana***

koç[1] 'Damızlık erkek koyun'

= ET., OT. ***ḳoç*** (~ ***ḳoçungar***) (*EUTS*, 179; DLT)

TT.: KOÇ+ (AK '1.(erkek için) yürekli, yiğit, kabadayı; 2. eli açık, cömert')/ÇAKLAMA/KAR/LAN-/SA-)

Krş. **An.ağl.**: ***koç*** 'ince dallardan örülmüş tahıl ambarı' (*DS.VIII*, 2894)

Tü. >**Kürt.** *koç* 'üç yaşını doldurmuş, kısırlaştırılmamış erkek koyun' (*DAO*, 291); **Laz.** *xoci* 'öküz, boğa' (*LTS*, 178)

Ayrıca krş. ***koç*** 'vahşi hayvanları avlamakta kullanılan büyük kapan' (*KTS*, 186)

~ koçkar (Çağ., DoğuT.,Kar.,Uyg.)
koçkor (Kırg., Oyr., Tel.)
koçkorok 'koç boynuzu motifi' (Kırg.)
Koçkor 'Kırgızistan'da yer ve dağ adı'
koçkàr (Özb.)
koşkar (Kzk., Tar.)
kockar (Bar.)
koçh,ar (Krç.)
goç (Az., Trkm.)

K(>g)OÇ(>c, ş)+*K(>h,)A(>o)R*

~ Moğ. (Poppe, 62) ***ḳuça*** (> Oyr. *kuça*)

Tü. > **Farsça** ve ağızlarında (Doerfer: *TMEN*, 1551)

Pedersen (*KZ* 39: 449-450) < Erm. **očxar** 'pecova, bestiane'

YANLIŞTIR

Dankoff (*ALT A* 11): < Tü. **koç**

koç[2], bk. **göç** [< ET. **köç** (>Zaza: ***koç***)]

koçak '(Erkek için) yürekli, yiğit, kabadayı'

< ***koç+(a)k***

An.ağl.: ***kocak, koçak, koçağ, koçah,*** '1. kabadayı, yiğit; 2. eli açık, cömert; 3. işbilen, becerikli; 4. yüce gönüllü; 5. konuksever; gösterişçi, cakalı; 7. esirgemez' (*DS.VIII*, 2893)

koçaklama 'Halk edebiyatında biçimi ne olursa olsun, konusu yiğitlik, savaş, kahramanlık veya bir kahramanı öven, kahramanlık duygularını canlandıran şiir, yiğitleme'

< ***koç+(a)k+la-ma***

koçaklan-[(hlk.) 'Daha güçlü olmak'

< ***koç+a+k+la-n-***

koçan '1. Mısırın taneleri alındıktan sonra kalan sert bölüm ; 2. defter biçimindeki makbuz ve biletlerin zımbalı bölümü koparıldıktan sonra cilde bağlı kalan parçası'

< ***koç-*** 'kucaklamak'+***-an***

An.ağl. : ***koçan*** 'tapu senedi' (*DS.VIII*, 2894)

Tü.> **Kürt.** *ḳoçan* 'istimlâk' (*KTS*, 186); **KbRum.** *khočánı*

koçasak (hlk.) 'Çiftleşmek isteyen dişi koyun'

< ***koç***+[*a* türeme]***sa-mak***

Bk. **koçsamak**

An.ağl. : ***koçsak, koçsamak, koçsırak ol-, koçsıra-*** (*DS.VIII*, 2895)

koçba 'Amca'

< ET., OT. ***koç*** 'erkek' (DLT)

+ ***baba***

An.ağl.: ***kocababa, koçba*** (*DS. VIII*, 2890)

koçek[1], bk. **köçek**

Tü. ***köçek*** > **Kürt.** *ḳoçek* 'iyi oyun oynayan, iyi rakseden

kimse' (*KTS*, 213)

koçek² (hlk.) 'Bir karış boyunda büyümüş ekin' (*DS.VIII*, 2894)

< OT. ***koç-*** 'kucaklamak' (DLT)+***-ek***

Tü. > **Kürt.** *koçek* 'meşe yaprağının istif şekli' (*DAO*, 291)

koçeki, bk. **köçek**

[Tü ***köçek*** > **Zaza**: *koçeki*; **Kürt.** *ḳoçek* 'iyi oyun oynayan, iyi rakseden kimse'(*KTS*, 213)]

koçer, bk. **göçer**

~ ***köçeri*** (Az./*AHYÖ*, 514)

[Tü. >**Zaza.** *koçer;* Kürt: *ḳoçer* (*KTS*, 213)]

koçerey, koçerı, koçeri, bk. **göçer** [> Zaza]

koçgar (hlk.) 'Yaban koyunu'

= ET., OT. ***koçngar*** 'koç' (DLT)

An.ağl.:***koçgar, koçhar*** (*DS.VIII*, 2895)

ḳoçıḳ, bk. **kaşık**

~ ***köçık*** (Alınölçek köyü-El./*DAO*, 292)

[Tü. kaşık > Siverek **Zaza**cası: *ḳoçık* (*DAO*, 292)]

koçmar (hlk.) 'Bir tür iri kertenkele'

< ET., OT. ***koç*** 'erkek'+ Fars. ***mar*** 'yılan'

An.ağl.: ***koçmar, kaçmer, koçmarbeler*** [< *keler*], ***koşmar, kuşmar*** (DS.VIII, 2895)

koçsa-['Dişi koyun erkek koyun istemek'

< ***koç+sa-***

kod, kodı (hlk.) '1. Kovuk; 2. bir tür derince kap'

< OT. ***kowı*** 'içi boş ve çürümüş olan' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *kod, kodı* (*DAO*, 292)

kodaman (hlk.) 'Büyük tepelerin üzerindeki düzlük'

< OT. ***kodı, kuđı*** 'aşağı, aşağıya'(DLT) +***man***

koduk (hlk.) 'Sıpa'

< ***kod+(u)k***

An.ağl.: ***kodik*** 'kedi, köpek gibi hayvanların yavrusu'; ***koduk, kodak*** 'buzağı' (*DS.VIII*, 2898); ***kodak, kodok, koduk, kodığ, kodik, kadak, kaduk, kodul, kolun, kontar, kotik, kotmak, kuduk, kutmak*** 'eşek yavrusu, sıpa' (*DS.VIII*, 2896)

~ kodık (Kzk.)
kodek (Kırg.)
kodelek (Kırg.)
hötäk (Uyg.)
xotik (Özb.)

= *işäk kolını* (TatK.)
işäk kolono (Bşk.)
kürre (Trkm.) < ***kürr*** 'yansıma'+*e*

kof 'İçi boş ; kuruyarak içi boşalmış olan'

= ET. ***ḳovı*** ~ ***ḳovuk*** (*EUTS*, 183)

~ OT. ***ḳovı, ḳovuḳ, ḳowı ḳowuk*** (DLT)

< ***kow*** (+*ı*/+*uk*)

TT.: KOF+ (LAŞMA/LAŞ-/LUK/UL)

An.ağl. : ***koflak, koflan, kovlangoz, kovoz, kovuz, kobraŋ, kabran*** 'içi boşalmış, kof (ağaç, kabuklu yemiş vb. şeyler)' (*DS. VIII*, 2891); ***kof*** 'köpük'; ***kofa, koga*** 'kova'; ***kofalak, kofak, koflak*** 'içi boş, kof' (s.2899)

KOF+*LAN*/+*LANGOZ*/+*OZ*/+*UZ*

KO(>a)B(<F)+*RAN*

Tü. > **Zaza.** *kofik* 'oyuk, içi boş' (*DAO*, 292)

Nişanyan (*SS*, 241) : **kof¹** içi boş = **ET. kovı** boş (xı) < ? *kovmak²* boşaltmak.
Karş. **Fars.** *kâv* içi boş, kof < *kâvīden* (kazmak, eşmek, içini boşaltmak).Ses ve anlam benzerliği tesadüf olabilir.

kof Uyg. ***koβı*** *xwβy* 'talihsiz, zavallı, boş, kof ' (Hamilton, *İKPÖ* 185) < ***ḳoβ*** 'koğmak'

~ Moğ. **ġobı** 'çöl', **ġobıl** 'oyuk, kovuk'/ **xoğusun** 'boş', **xubi** 'keder' (*TMEN*, no. 294)

Tü. > **Kürt.** *ḳofi* 'kadınların başlarına giydikleri üstü sargılı fes, bir tür başlık' (*KTS*, 214); **Zaza** (Palu) *ḳofik* 'oyuk, içi boş (*DAO*, 292)

kofi, bk. **kof**

An.ağl.:***kofi, kofu*** (*DS.VIII*, 2900)

Tü. > **Kürt.** *ḳofi* 'bir tür kadın başlığı' (*KTS*, 214)

kofik, bk. **kof**

koğ 'Kov'

< OT. ***kog*** 'göze veya yemeğe düşen çöp, pislik' (DLT)

An.ağl.: ***koğ, koğu, koo, kov, kovu*** (*DS.VIII*, 2900); ***koğla-, koğ çek-, koğlaş-, koğuculuk yap-, koğula-, koğ vir-, kov et-, kov geç-, kov kovla-, kovla-, kovlaş-, kov sok-, kov ver-*** (*DS. VIII*, 2902)

koğ-['Kovmak'

< ET.,OT. ***ḳow-*** 'kovmak, kovalamak, sürmek' (DLT)

TT. : KOĞ- (ALA-/ALAN-/CU/ CULUK/DUR-/MA/UL-)

An.ağl.: ***koğ-*** 'sürekli arkasına düşmek, izlemek' (*DS.VIII*, 2893)

~ gov-mag (Az.)
kov- (Trkm.)
kıv- (Bşk.)
koğli- (Uyg.)
kuv- (Kzk., Özb.)
ku- (TatK.)
kū (Kırg.)
kuıp çığaru (TatK.)
kıvıp sığarıv (Bşk.)

K(>g)O(>ı, u)V(>ğ)-

koğe 'Kuş gübresi', bk. **kığ**

[Tü. ***kıġ*** > Kürt *koğe* (*DAO*, 292)]

koğur, bk. **kongur**

An.ağl.:***koğur, kongur,konğur, konkur, konur*** (*DS.VIII*, 2903)

koğuş 'Kışla, okul, tutuk evi, hastane gibi kalabalık yerlerde, içinde birçok kimsenin yattığı veya barındığı büyük oda'

= ET. ***ḳoġus*** 'bomboş, boş', ***ḳoġuş*** 'tüylü hayvan derisi, postu'

~ OT. ***ḳoġuş*** 'oluk, su oluğu, değirmen oluğu' (DLT)

Çağ.: ***koguş*** 'su yolu, ark, kanal'

< kog+(u)ş

TT.: KOĞUŞ+(ÇU)

~ koğuş (Az.)
= *bölme* (Kzk.)
bölmä (Özb., Uyg.)
bölmö (Kırg.)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ḳāvi:ş* (*ALTK*, 90)

~ kūş (Tob.)
kuış (TatK.)
xĭvĭl (Çuv.)

~ Moğ. (*KWb.* 191) ***kobul*** ; Kalm. ***xowl*** 'Rinne' (Räsänen)

koğuz (hlk.) 'İçi boş, çürümüş'

< ET. ***ḳoġus*** (*EUTS*, 180)

kok, bk. **kök**

[>Zaza: *kok ; kok ra* 'kökten, temelden' ; Kürt. *ḳoḳ* temel, esas' (*FKT*, 62; *DAO*, 292: ***İsan é bî ḳoḳ*** = Köksüz (soysuz insan]

kok-['Koku çıkarmak'

= ET., OT. ***ḳoḳ-*** (DLT)

El-Idr. ***koku-***

< ḳoḳ-

ET : ***ḳoḳmak*** 'azalmak, küçülmek' ; ***ḳoḳ*** 'toz, toprak, pislik' (*EUTS*, 180)

TT.: KOK- (AK/ARCA/LAMA/ LA-/LAŞMA/LAŞ-/LATMA/ LAT-/LAYIŞ/MA/MUŞ/U/ULA NDIRMA/ULANDIR-/ULU/U SUZ/UŞ/UŞMA/UŞ-/UŞTUR- /UŞUK/UTMA/UT-)

~ ġoḳ- (Az.) ; ġoxla- ; ġoxu ḳoḳa- 'kötü kokmak' (Trkm.)

< * *ḳoku-*

kokarca 'Et oburlardan, ince uzun bir kürk hayvanı olup, kendini korumak için düşmanına pis kokan bir sıvı fışkırtır'

< kok-ar+ca 'addan hayvan adı yapan ek: *karaca, atmaca*

gibi'
Eren (*TDES,* 249): YOK

kokarcık (hlk.) '1.Sincap; 2.sansar'
< ***kok-ar+cık***
Krş. **kokarca**

kokaribik (hlk.) '1. Çavuş kuşu, ibibik; 2. yaban horozu'
< ***kok-ar+ibik***
An.ağl.: ***kokaribik, kokarmeke, kokaryürülük*** (*DS.VIII*, 2904)

kokla-['Kokusunu duymak için bir şeyi burnuna yaklaştırmak veya bir yerin havasını içine çekmek, koku almak'
< ***koku+la-***
TT. : KOKLA-(Ş-/ ŞMA/ T-/T-MA/YIŞ)
~ goxla- (Az.)
= *iskä-* (Bşk.)
iski- (Uyg.)
islä (Özb.)
isnä- (tatK.)
iyiske- (Kzk.)
īsğa- (Trkm.)

koklangoz (hlk.) 'Salyangoz'
< ***kok-la-n*** + ET. ***koz***
'ceviz' (*EUTS*, 184)
An.ağl. : ***koklangoz, kaplangoz, kaplankozağı, kavlangoz, koklagaz, koklan, koklangız, koklanzu, koklangöz, kaklankızı, koklukoza, kortlangoz*** (*DS.VIII*, 2905)

KOKLAN+*GO(>ı, ö)Z/+ZU*
KOKLA[*N=ø*]+*GAZ*
KOKLUK+[*G=ø*]*OZA*
KOR(<K)[***T***]**LAN**+*GOZ*
KA(<O)**KLAN**+*KIZI*
KAPLAN+*GOZ/+KOZAĞI*
KAV(<P)**LAN**+*GOZ*

kokoreç 'Şişe sarılarak korda kızartılan, üzerine kekik, karabiber, kır mızı biber ve tuz serpilerek yenilen kuzu bağırsağı'
< Tü. ***kok-ar+ aş***

TS.II, 883 : < Yun. **kukuratsa**
Eren (*TDES,* 249): < Rum. **kokorétsi.**
Andriotis (*EL* 163) : < Arn.
YANLIŞTIR.

Nişlanyan (*SS,* 241): **kokoreç** <?> **Yun.** *kokorétsi.*

Her iki dilde kökeni belirsizdir.
***
TS'te ve Eren'de hiç bir yorum yapılmadan Yun. ya da Rumca köken gösterilmiş ama Nişanyan ihtiyatlı davranarak **<?>** işareti koymuştur. Sözcüğün Tü. olması ihtimali daha fazladır. Çünkü, Türkler, hayvanın '*derisi, bağırsağı, işkembesi, ciğerleri; sütü*' nü en iyi değerlendiren bir halktır. *Şiş kebabı, çevirme (>* Ar. ***şavırma***), *döner, şaşlık, saç kebabı* gibi et yemeklerini en güzel biçimde yapan Türk insanının « *kokaraş > kokareç* » i de adlandırmış olması doğaldır. Bana göre :
Tü. **kokaraş** > Yun. (Rum.) ***kukuratsa*** veya ***kokorétsi***
Yunancadaki **kuku/koko** sözcüklerinin de < Tü. **koku** 'dan gelmiş olabileceği üzerinde durmak gerekir.

koku 'Nesnelerden yayılan küçücük zerrelerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu'
< ***kok-u***
TT.: KOKU+ (LANDIRMA/ LANDIR-/LU/SUZ/Ş/ŞMA/Ş-/ ŞTUR-/ŞUK/TMA/T-)
~ goh,u (Az.)
= *is* (Bşk., Özb., TatK.)
īs (Trkm.)
iy (Az.)
iyis (Kzk.)
Eren (*TDES*, 249): YOK

kokuç (hlk.) 'Çekiç'
< ***kak-(I)ç***

kokuş-['Çürüyüp bozularak kötü bir koku çıkartmak'
< ***kok-(u)ş-***
TT.: KOKUŞ-(MA/TUR-/UK)
~ goh,ulaşmag (Az.)
= *bozul-* (Trkm.)
buzul- (/Kırg., Uyg.)
cürü- (Az.)
çiri- (Özb., Uyg.)
çüyre- (Trkm.)
siri- (Bşk.)

kokut-['Hoş olmayan bir koku bırakmak'
= OT. *ḳokıt-* (DLT)
< ***kok-(ı)t-***

kol[1] 'İnsan vücudunda omuz başından

parmak uçlarına kadar uzanan bölüm'
= ET. (Uyg.) ***ḳool***;OT.***ḳol*** (DLT)
< * ***ḳōl***
TT.: KOL+ (bağı / böreği/ÇAK/DAŞ/LU/SUZ)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ḳūl ; ḳūlāǧāsi:* 'kol ağası' (*ALTK*, 91) ; **Za-za** : *kol* 'omuz' (*ZTS*,189); **Kürt.** *kol* 'kol, kapı kolu, çark kolu' (*DAO*, 292); **KbRum.** *kolin*

~ kūl (Kaş.)
kol (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kul (Bşk., TatK.)
gol (Az., Trkm.)

K(>g)O(>u, [< ō])L

Eren (*TDES*, 249): YOK

kol² 'Yön, taraf' = **kol**
TT.: KOL+(AÇAN/CU/CULUK/LA-/LAN-)

kol³ 'Ordu birliği'
= **kol**
TT.: KOL+ (AĞASI/BAŞI/BAŞILIK/LUK/ORDU)

kol⁴ 'Tutmak için'
< ***kol***
~ gol (Az.)
= *tutacag* (Az.)
tutavāç (Trkm.)
tutka (Kzk., Kırg.)
tutkıç (Özb.)
tutkuç (Uyg.)
totka (Bşk., TatK.)

NOT: ***kol***'un Anadolu ağızlarında: '1. susuz dere; 2. vadi; 3. kiler; 4. imza; 5. kök, köken; 6. orman; 7. yapılarda kullanılan 10- 15 cm. çapında dört köşe biçilmiş ağaç; 8. avcılıkta gözetleme deliğinin çevresine ve bu deliğe giden yolun iki yanına konan çalı çırpı' (*DS.VIII*, 2907)

kolan¹ (hlk.) 'Yaban eşeği'
= OT. ***kolan*** 'yaban eşeği' (DLT; ~ Kıpç. ***kolan*** (Et-tuhf., 203)

Tü. > **Kürt.** *kolan* (*DAO*, 293)

kolan² 'Eğer kuşağı ; bağırdak'
= ET., OT. ***ḳolan*** (DLT) ~ ***ḳulan*** (Br.)
< ***ḳolaŋ*** (*ED* 622 b)
TT.: KOLAN+ (CI/CILIK)
An.ağl. : ***kolan*** (*DS.VIII*, 2907)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳūlān* (*ALTK*, 91) ; **Kürt.** *ḳolan* (*DAO*, 293)

~ kolaŋ (Krm.)
koloŋ (Oyr., Tel., Leb.)
kolun (Soy.)
kolın (Suyg.)
kolag (Sag., Şor., Küer.
kulan (Bar.)
kulak (Tob.)
kollaġ (Koyb.)
kollak (Koyb.)
h,olaġ (Hak.)
h,ollaġ (Hak.)
h,olun (Yak.)
oloŋ (Kırg.)
olong (KKırg.)

K(>h,)O(>u)L[*L*]A(>ı, u)N(~D)(>g, k)

< Moğ. ***ḳolaŋ, olaŋ*** (*KWb*. 285)
~ Kore (*SKE* 125) ***koraŋ***
= *gurşag* (Az.)
ayıl (Bşk., TatK.)
äyıl (Özb.)
tartpa (Kzk.)
taspa (Uyg.)
töşbağ (Uyg.)
basmayıl (Kırg.)
bavı (TatK.)
çeki (Trkm.)
ızma (TatK.)
ıngırçak (iyär) (TatK.) (*KTLS*)

Geniş bilgi için bk.: F.Sümer, ***Türklerde Atçılık ve Binicilik***, İstanbul, 1983, s.42, 77-80.

kolanç, bk. **kulaç**

kolay 'Emeksiz, zahmetsiz'
< ***ong ~ ongay*** 'kolay' (DLT); ***ongul-*** 'iyileşmek, düzelmek'
TT.: KOLAY+ (CA/CACIK/LA

MA/LA-/LANMA/LAŞ-/LAŞTIR
MA/LAYLAŞTIR-/LIK/LIKLA)

Tü.> **Ar.** (Cez., Ir.) *ḳūlāy* (*ALTK*,92)

~ kolay (Uyg.)
kulay(lı) (Bşk.)
golay (Trkm.)

K(>G)O(>U)LAY

oŋay (Kzk., Uyg.)
oŋoy (Kırg.)
uŋay (TatK.)

O(>U)ŊA(>O)Y

= *yaylı* (Az.)
caylı (TatK.)
köylö (Bşk.)
köyli (TatK.)
ceŋil (Kırg.)
yeŋil (Trkm.) (*KTLS*)

kolbağ → **kolbağı**

kolbağı (hlk.) 'Kadın bileziği'

< ***kol+bağ+ı***

An.ağl.: ***kolbağ, kolbağı, kolbak*** (*DS.VIII*, 2908)

kolbak → **kolbağı**

kolçak¹ 'Kolluk'

< ***kol¹+çak***

An.ağl.: ***kolçak, kolcak, kolçağ, kolçah, kolkaç, kolşak, konşuk*** (*DS.VIII*,2908)

Tü. > Zaza. (Şavak) *ḳolçaḳ* 'yün eğirirken, yünün kola dolanmış hali' (*DAO*, 293)

Eren (*TDES*, 250): YOK

kolçak², bk. **koçak**

[-l- türeme ünsüzdür]

kolçek-[(hlk.) 'İmza atmak'

< ***kol+çek-***

koldam (hlk.) 'Kullanışlı'

< ***kol+dam***

[*yordam*'daki *–dam* eki]

An.ağl.: ***koldam, koldamca, koldamlı*** (*DS.VIII*, 2909)

koldaş 'İş arkadaşı'

= OT. ***ḳoldaş*** 'arkadaş' (DLT)

< ***ḳol+daş*** [< ****kōl+daş***]

TT.: KOLDAŞ+(LIK)

kole, bk. **köle**

Tü. ***köle*** > **Kürt.** *ḳole* (*KTS*, 214; *DAO*, 293)]

kolge (hlk.) 'Gölge' (bk.)

< ET., OT. ***kölik, kölige*** (DLT)

kolınc, bk. **kulaç**

Tü. > **Kürt.** *kolınc* ' kulaç (*KTS*, 186) < ***kolaç, kulaç***

kolla-['Olmasını, ortaya çıkmasını beklemek'

< ***kol*** 'yön, taraf' +***la-*** 'etrafı dolaşmak', bk. **kol²**

Ayrıca krş.: ET. ***ḳol-*** 'istemek, rica etmek': ***ḳolġuçı*** 'dilenci' (*ETŞ*, s.307, not. 2)

TT.: KOLLA-(MA/N-/NMA)

~ kollä- (Özb.)
kolli- (Uyg.)
kolläb-kuvvatlä- (Özb.)
kollap-kuvvätli- (Uyg.)
golda- (Trkm.)

K(>g)OL+*L(>d)A(>ä, i)-*

kollık (hlk.) 'Gömlek'

< ***kol+luk***

kolluk¹ 'Gömlek kollarının ucundaki iliklenen bölüm, manşet'

< ***kol+luk***

An.ağl.: ***ḳollıḳ*** 'gömlek' (*DAO*, 293); ***kolluk*** (*DS.VIII*, 2911)

kolluk² 'Güvenliği sağlamakla görevli polis veya jandarma, zabıta'

< ***kol*** [< *karaġul* (> *kara-kol*)]+***luk***

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳolluġ*; (Mıs.) *ḳulluḳ* (*ALTK*, 92)

kolsuz (hlk.) 'Yelek' (*DS.VIII*, 2911)

< ***kol+suz***

koltığ, bk. **koltuk**

koltuk '1. Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer; 2. kol dayanacak yerleri olan geniş ve rahat sandalye'

= OT. ***ḳoltık*** (DLT)

< ****ḳōl+tıḳ***

TT.: KOLTUK+ (ÇU/ ÇULUK/LA-/LAMA/LANMA/

LU/LUK)
An.ağl. : ***koltığ*** (*DAO*, 294)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳultūḳ* (*ALTK*, 92)

~ koltuk (Kırg., Özb., Uyg.)
koltık (Az., Kzk., TatK.)
koltok (YUyg.)
ġoltuk (Trkm.)
ġoltuġ (Az.)

K(>ġ)OL+*TU(>ı, o)K(>ġ)*

koltukla-['1. Koltuğu altına almak ; 2. koltuğa girmek; 3. (mec.) pohpohlamak'
= OT. ***ḳoltuḳla-*** (DLT)
< kōl+tuk+la-

kolınc, kolunç, bk. **kulunç**

[Tü. ***kulunç*** > **Kürt.** *ḳolınc* (*DAO*, 293)]

kom[1] '1. Ağıl ; 2. yayla evi ; 3. köy, çiftlik'
= OT. ***kom*** 'ağıl, ahır' (DLT)
< *ḳo:-m
krş. ***ḳōm*** 'deve hamudu' (DLT)
An.ağl.: ***ġom, köm, ḳun, ḳon, koma, kem, konur, kön, küm*** (*DS.VIII*, 2913; *DAO*, 294)
~ gōm (Trkm.)
Tü. ***kon/kom*** 'semer, deve semeri' (*EDPT*) ~ 'ağıl, davar ağılı; konut, çadır' (*DS*) > **Fars.** *han* 'han, kervansaray' > **Tü.** *han*.

Tü. **kom** > **Erm.** *gom*; **Zaza.** *kom* 'toplu, yığın', *komı* 'yığın, küme; ağaç dalları ile yapılan basit barınak' (*ZTS*, 190) **Kürt.** *ġom, köm, kun, ḳon* 'yayla ev, köye bağlı küçük birim; kara çadır, çadır: ***ḳon a beg***= bey çadırı; ***ḳon a kereçiyan*** = çingene çadırı' (*DAO*, 294)

Eren (*TDES*, 250): < **Erm.** *gom* 'stable, sheepfold' **YANLIŞTIR**. Dankoff da Eren de ***DLT***'teki **kom** sözcüğünü gözden kaçırmışlardır.

kom[2] (hlk.) 'Küçük tümsek'
< OT. ***kom*** 'deve havudu' (DLT)
~ Moğ. (*KWb.*, 184) ***ḳom***; Kalm. ***xom*** 'Kamelsattel, Kamelfilz' (*EWT*, 278)

komçe (hlk.), bk. **kopça**

komır, komur, bk. **kömür**
An.ağl.: ***ḳomurlu*** (Erz./*EİA*, 203)

[Tü. ***kömür*** > **Zaza.** *komır* (*ZTS*, 190); **Kürt.** *komır* (*KTS*, 215); **Şavak.** *ḳomir* 'kara' (*DAO*, 295), *komıra* (*FKT*, 62)]

komir (hlk.) 'Koyu kara, simsiyah'
< kömür
[< ***köm-(ü)r***]
TT.: KÖMÜR (gözlü/gibi)

komşu 'Konutları yakın olan kimselerin birbirine göre aldıkları ad'
= ET. ***ḳonşı*** (*EUTS*, 181)
~ OT. ***konşı*** ~ ***koşna*** (DLT);

Uyg. ***kona-ş-ı*** 'komşu' [Krş. Moğ. ***ḳono-*** 'gece geçirmek' < * ***ḳona-***]
Oğuz. ***koşnı*** [***/-nş-/ > /-şn-*** değişmesi ile]

< kon- 'yerleşmek, konmak' ***+-uş-*** 'işteşlik eki' ***+-u***
~ konşı (Kom.)
koŋşı (Çağ., KKırg.)
koŋşu (Kırg.)
koŋsı (Kzk.)
gonşu (Az.)
goŋşı (Trkm.)

K(>g)OŊ(>N)Ş(>s)U(>ı)

koşna (Kırg.)
koşni (Özb.)
h,oşna (Uyg.)

K(>h,)OŞNA(>i)

xon-oso (Yak.) (Räsänen)
= *körşi* (Kzk.)
kürşi (Bşk., TatK.)

K(>g)O N[ŋ] + Ş I (/U)

K(>h,)**O Ş** + **N İ** (/A)

kon, krş. **kom**

[Tü. ***kom*** > **Kürt.** *kon, kun* 'kara çadır, otağ'(*FKT*, 62, 63; *KTS*, 214; *DAO*, 294)
Kon a beg = Bey çadırı.
Kon a kereçiyan=Çingene(ler) çadırı.]

komurska (hlk.) 'Karınca'
= Kırg. ***kumurska***
(bk. **karınca**)

kon-[1] ['1. Bir yere inmek; 2. konuk olmak'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***ḳon-***
< ****ko-*** 'koymak' +**-n-** 'dönüşlülük eki'
ET.: ***ḳonġu*** 'konut, konak' (*EUTS*, 181)
TT.: KON- (DURMA/DUR-/MA/UK/UKÇU/ÇULUK/UKLAMA/UKLA-/UKLUK/ULMA/UL-/UM/UŞ/UŞKAN/UŞKANLIK/UŞMA/UŞMACI/UŞ-/UŞTURMA/UŞTUR-/UŞU/UŞUCU/UŞULMA/UL-/UT)

kon-[2] 'Konulmak'
< ET., OT. ***kon-***
TT. : KO-UL-(MA)
~ goyul- (Az., Trkm.)
guyul- (Trkm.)
koyul- (Kırg., Uyg.)
koyıl- (Kzk., TatK.)
koyol- (Bşk.)

K(>g)**O**(>u)**YU**(>ı, o)**L-**

konaç (hlk.) 'Leylek yuvası'
< ***kon-aç***

konağ (hlk.) 'Konuk'
< ***kon-ağ***
An.ağl.: ***konağ*** '1. konuk; 2. baştaki kepek' (*DS.VIII*, 2915)

konak[1] 'Konma yeri, menzil; konuk'
< ***ko-n-(a)k***
= ET. ***ġonaġ*** (*EUTS*, 80); ***ḳonġu*** 'ikâmet yeri, konut, konak' (*EUTS*, 181)
TT.:KONAK+(ÇI/LAMA/LA-/LIK)

Tü. > **Kürt.** *ḳonaġ, ḳonah, ḳunaġ* (*DAO*, 295)

An.ağl. : ***konak, konağ, konah*** (*DS.VIII*, 2915)
krş. ***konaç*** 'leylek yuvası'
< *kon-(a)ç;*
konalga, konalka, konarga 'konak yeri' < *kon-al(~r)+ga*
~ konak (Kzk., Uyg., KKlp., Nog.)
kunak (Bşk., TatK.)
konok (Kırg.)
gonag (Az.)
ġonaġ (Trkm.- ağızlar)

K(>g)**O**(>u)**-N-A** (~o)**K**(>g)
Krş. **KO-Y-**

Eren (*TDES*, 251) : YOK

konak[2] 'Kundak çocuklarının başlarında oluşan kepek tabakası'
~ OT. ***kalıŋuk ~ kalŋuk*** (DLT)
< ***ko-n-(a)k***
An.ağl.: ***konak, koŋak, koğak, kovak, gonak, govak*** ; ***kagak, kanak, koğah, konğak, kovank, kuvağ, kuvak, kuvank; gonk, guvah, guvak*** (*DS.VIII*, 2100, 2915)

K(>g)**O**(>u)**N**(~Ŋ >ğ, v)[*G*]**A**
[*N*]**K**(>ğ, h)
G(<K)**ON**[*A*=*ø*]**K**

konaklanmak 'saç kepeklenmek'
Krş. ***gonak*** 'meyva kabuklarının sıyrıntısı' (***a.g.e.***, 2100)
~ goŋak (Trkm.)
= *kayızgak* (Nog., KKlp.)
gabu (Blk.)

konak[3] 'Darı'
= OT. ***konak ~ koyak*** 'bir tür kaba darı' (DLT)
< ***kona-k***
krş.DLT: ***konat*** 'birbirine yanaşık toplanan insan kümesi'
Eren (*TDES*, 250): YOK

konakla-['Yoculuk sırasında bir yerde kalıp geceyi geçirmek'
< ***kon-ak+la-***
TT. : KONAKLA-(MA)

~ kunarğa kal- (Bşk., TatK.)
kon- (Kzk., Uyg.
konakta- (Bşk.)
konalğuğa toh,ti- (Uyg.)

KO(>u)N-*AK+L(~T)A-*

= *gecälä-* (Az.)
tünä- (Özb.)
düşle- (Trkm.)
toh,täl- (Özb.)
tuktalıp tor- (TatK.)

konaklan-[(hlk.)'Saç kepeklenmek'

< konak+la-n-

konaklık (hlk.) 'Şölen, yemekli çağrı'

< kon-ak+lık

konalga (hlk.) 'Göçün konakladığı yer' (*YKS*, 58)

< kon-al-ga

An.ağl.: ***konalga, konalka, konarga*** (*DS.VIII*, 2916)

konargöçer 'Göçebe bir hayat süren'

< ***kon-ar + göç-***[< *köç*]+***-er***

~ göçme (Trkm.)
köçmä h,alık (TatK.)
köçmän (Uyg.)
köçmänçi (Özb.)
köçmön (Kırg.)
köşpeli (el) (Kzk.)
küsmä (h,alık) (Bşk.)
küçkinçilär (TatK.)
küskinsilär (Bşk.)

konca (hlk.) 'Nereye?'

= ET. ***ḳanca*** 'nereye?' (*EUTS*, 105; DLT. I, 74, 354 ; III, 40)

< *ka+n+ca

Tü. > **Zaza.** *ḳonca* : ***Tu konca şin ?*** 'nereye gidiyorsun ?' Kurmanççada yoktur.

Zaza: ***koncara*** 'nereden?
. ***kam*** 'kim?'

Kurmanç: ***ḳané*** 'hani?'
< ET. ***ḳanı***
ḳinġa, ḳanġe 'ne zaman ?' < ET. ***ḳanġı***

konç 'Ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru bölüm'

< *ko-nç

TT.: KONÇ+ (LU/SUZ)

An.ağl.: ***koncı, kunçı, kunsi*** 'kendirin sapları'; ***koncik, kance, konçuk*** 'cep'(*DS.VIII*, 2916)

KO(>a,u)NÇ(>c, s)+*I(>e, u)K*

~ konç (Kom., Oyr., Tel.,Kırg., Alt.)
konc (Bar.)
konca (Çağ.)
konış (KKlp., Kzk., Nog.)
kanç (SUyg.)
kunıç (TatK.) (> Çuv. *kunça*)
kunüç (Tob.)
kunıs (Bşk.)
gonç (Trkm.)
h,onçu (Tuva)
kunça (Çuv.) < TatK.

K(>h,/g)O(>a, u)N[U/I](~Ŋ)Ç+*A/U*

~ Tung. Lam. ***konçēn***, Olça. ***hoŋsa*** (Räsänen, *V* 279)

Nişanyan (*SS*, 244): **konç = ET ?** *konç* ayakkabının topuktan yukarı olan kısmı (XIV)

kondur-['Konmak işini yaptırmak ; iliştirmek'

= OT. ***kondur-*** (DLT)

< ko-n-dur-

TT. : KONDUR-(MA)

kondurmaç (hlk.) 'Bilmece'
[E. Kalay, *TD* 633, s. 254/İpsala Paşaköy]

< ko-n-dur-maç

kongurak (hlk.) 'Hayvanların boynuna takılan küçük çan, çıngırak'

<kong 'yansıma' +***ur-(a)k***

ET : ***ḳongraġı*** 'Çan (azeri zil)
ḳongrul- 'sallanmak, kanrılmak' (*EUTS*)

An.ağl. : ***kongurdak, konguldak, konkuldak, kongrak, kankuldak, kankavur*** (*DS.VIII*, 2917)

~ konğıråk (Özb.)
konğurak (Uyg.)
konğurō (Kırg.)
konırav (Kzk.)

koŋğırav (Bşk., TatK.)

KOƊ(~N) 'yansıma'
+*ĞU(~I)R-*
'yansıma addan fiil yapan ek'
-AK(~ Å ~ Ō ~ AV) 'fiilden ad yapan ek'

= *caŋ* (Trkm.) < yansıma

konu 'Konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu'

< ko-n-u

TT.: KONU+ (LU/SUZ)
NOT: Öteki Türk şivelerinde ***konu*** sözcüğü yok. (*KTLS*, 498)

konuk 'Misafir, mihman'

= ET. ***ḳonuḳ*** (*EUTS*, 181)
~ OT. ***ḳonuḳ(+la-)*** (DLT)

< ko-n-(u)k

TT. : KONUK+ (ÇU/ÇULUK/ EVİ/ LAMA/LA-/LUK/SEVER/ SEVERLİK)
An.ağl. : ***konuk ; konukçu*** 'ev sahibi' ; ***konukla- ; konukluk ; konukmak*** 'selâmlaşmak' (*DS.VIII*, 2918)
~ gonag (Az.)
konak (Kzk., Uyg.)
konok (Kırg.)
kunak (Bşk.)

K(>g)O(>u)NA(>o)K(>g)

konuksever 'Misafirperver'

< ko-n-uk+sev-er

TT.: KONUKSEVER+(LİK)

konul-['Koymak veya konmak işi yapılmak'

< ko-n-(u)l-

TT.: KONUL-(MA)

konum 'Pozisyon; durum, yer, vaziyet'

= OT. ***konum*** 'yurt, konulan yer, konak' (DLT)
< kon-(u)m

TT.: KONUM+ (LAN-)

konur¹ 'Esmer, açık kestane renginde olan'

< OT. ***koŋur*** (DLT)

TT.: KONUR+(AL 'kumral')
An.ağl.: ***koğur, konur*** (*DS.VIII*, 2918); ***koğur, kongur, konğur, konkur*** (s. 2902)

KON(<Ɗ/>ğ)[=NG/NĞ//NK]UR

~ goŋur (Trkm.)
koŋğırt (TaTk.)
kuŋır (Bşk.) (*KTLS*, 514: ***kumral***)
Eren (*TDES*, 250): YOK
Nişanyan (*SS*, 248): YOK

konur² (hlk.) 'Kimseyi beğenmeyen, kurumlu, övünçlü' (*YKS*, 58)

< kon-ur

konurlan-[(hlk.) 'Böbürlenmek' (*YKS*, 58)

< kon-ur+la-n-

konuş '1. Konmak işi veya biçimi; 2. (coğ.) konum; 3. (ask.) bütün birliklerin yerleşme biçimi'

< ko-n-uş

TT.: KONUŞ+ (LAN-) (TS'te yok)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳonāş* (*ALTK*, 92)

konuş-['Bir dilin kelimeleriyle düşüncesini anlatmak'

< ko-n-(u)ş-

TT.: KONUŞ-(KAN/KALLIK/MA/ MACI/TURMA/TUR-/U/UCU/UL-)

Tü. > **KbRum.** *kunuštizo*

= *danışmag* (Az.)
söylev (Kzk.)
söyläv (TatK.)
söyläş- (TatK.)
sözlimäk (Uyg.)
sözläş- (Özb.)
süylö: (Kırg.)
höyläv (Bşk.)
höyläşiv (Bşk.)

Nişanyan (*SS*, 248): **konuş[mak** bir araya konmak, komşu olmak (xıv) < **ET.** *konşı* komşu
→ KOMŞU
YANLIŞTIR. Çünkü, **konuş-** < ***ko-n-(u)ş-** tan gelir. **kon-** '*bir yeri yurt edinmek*'tir. **-(u)ş** '*işteşlik eki*' olup, **kon**'an en az iki kişinin konması ile oluşur. **konuş-**'ta '*birlikte konmak, birlikte oturmak, oturuşmak*' anlamları vardır.
KOMŞU < ***ko-n-(uş)-u** biçiminden oluşur. Bk. **komşu** maddesi.

konuşkan 'Konuşmayı seven'
< ***ko-n-(u)ş-kan***
TT.: KONUŞKAN+(LIK)
= *danışgan* (Az.)
sözlämçan (Uyg.)
sözşän (Kzk.)
sözüvar (Kzk.)
süzçän (TatK.)
söylärgä (TatK.)
süylö:k (Kırg.)
hüz,sän (Bşk.)
tilmar (Kzk.)

konuşma 'Konuşmak işi'
< ***ko-n-(u)ş-ma***
TT.: KONUŞMA+(CI)
= *söz söylev* (Kzk.)
söyläşü (TatK.)
sözgä çıkış (Uyg.)

konuşuk (hlk.) 'Sözleşme'
< ***kon-(u)ş-uk***
An.ağl.: ***konuşuk, konuşukluk*** 'dostluk, ahbaplık' (*DS.VIII*, 2919)

konut 'Mesken, ev'
< ***ko-n-(u)t***

kop[1] (hlk.) 'Dağlarda büyük kayaların içindeki boşluk, doğal mağara' (DS.VIII, 2919)
< ET., OT. ***kop*** 'çok, hep, bol' (*EUTS*, 182 ; DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳop* 'zirve' (FKT, 63)

kop[2] (hlk.) 'İnsan ve hayvan vücudunda çıkan kabartı' (*DS.VIII*, 2919)
< ****ka-p***

Tü. > **Kürt.** *ḳop* 'eli ve ayağı sakat olan kimse' (*KTS*, 186)

kop[3] '***Koyu*** sözcüğünün önüne gelerek, *çokluk, daha koyuluk* anlamları yapan sözcük'
kopkoyu < *ko+p+koyu;*
krş. ***koskoca[man]*** < *ko+s+koca+man*

kop-[' Herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak; yerinden ayrılmak; gövdeden ayrılmak'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***ḳop-***
TT. : KOP- (AR/ARIL-/ARILMA/ARIŞ/ARMA/AR-/ARTMA/ART-/ARTTIR/UK/UKLUK/UNTU)
An.ağl.: ***kopmak, kopetmek, kopturmak*** 'koşmak,hızlı gitmek (*DS.VIII*, 2921); ***koptur-, kopart-, kopçur-, kopdur-*** 'atı dörtnala koşturmak'; ***kopuş-*** 'koşuşmak, seğirtmek' (s.2922)
~ gopmag (Az.)
= *yolunmak* (Trkm.)
üzül- (Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
üzil- (Kzk.)
özil- (TatK.)
özilüp çığ- (TatK.)
öz,öl- (Bşk.)
öz,ölöp sığ- (Bşk.)

kopak (hlk.) 'Göllerde, su üzerinde yüzen büyük köklü toprak parçası' (*DS.VIII*, 2919)
< ET. ***kop+(a)k***

Tü.> **Kürt.** *ḳopık* 'topak' (*DAO*, 297)

kopar-['Kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak'
< ET., OT. ***kop-(u)r-*** 'koparmak, kaldırmak' (DLT)
TT.: KOPAR-(MA/TMA/T-/TTIR-)

kopça 'Bir giysinin iki yanını bitiştirmeye yarayan ve metal bir halka ile birçengelden oluşan araç'
< ***kop+ça***
TT. : KOPÇA+LA-/LAMA/LAN-/LI)

Tü. > **Kürt.** *komçe* (*DAO*, 295); **Laz.** *k'opça* 'düğme' (*LTS*, 191); **Ar.** (Mıs.) *kubşa* 'hook' (Littmann: *Tschudi Arm.* 124/215)

Krş. Moğ. **topçi** 'düğme'

Nişanyan (*SS*, 249) : **kopça** ~ ***Bul.*** *kopçe/* ***Sırp.*** *kopça* düğme, kulp ~ ***Mac.*** *kopocs* **YANLIŞTIR**.Çünkü, **kop-** fiili ve **–ça** eki Türkçedir.

Eren (*TDES*, 251) : 'Balkan dilleri yoluyla Macarcadan alınmıştır (Mac *kapocs* 'kopça'). Sırpça *kopça*, Bulgarca *kópçe, kópça* biçimleri de Macarcadan geçmiştir.

YANLIŞTIR.

NOT. : ***Türkçe Sözlük***'ün 1988 yılı baskısında sözcük Türkçe olarak gösterilmektedir. Başkanılığını H. Eren, üyeliklerini N. Gözaydın, İ. Parlatır, T.Tekin ve H. Zülfikar'ın yaptıkları bu sözlükteki Türkçe sözcüğün onbir yıl sonra mı Eren tarafından, Sırpça ve Bulgarca yoluyla Türkçeye girdiği fark edilmiş ? Eğer bu sav doğru olsaydı, Macarca sözcük Sırpça ve Bulgarcaya da ***kopocs*** olarak geçer, sanırım Türkçede de ***kopça*** olmazdı.

Bana göre, eski bir Türk dilinden Macarcaya, Bulgarca ve Sırpçaya giren **kopça** sözcüğü, Sırpça ve Bulgarcada aslını korumuş; Macarcada da **kopocs** olmuştur.

'Hayır, bu sözcük Macarcadır!' derseniz: **kopocs** > Blg., Srp. ***kopça/kopçe*** nasıl olmuş, onu da açıklamak gerekir.[< ****kop+ocs*** mu? ***Ko-po+cs*** mu ? Sonra, Blg.ve Srp.'çada ***+ça/+çe*** eki var mı? görevleri neler?]

kopek, bk. **Köpek**

[>**Zaza**. *kopek*;
Kürt. *ḳopek* '(erkek) köpek' :
Ewi boncıkı kopeke = Bu enik erkektir.]

koplü, koprü, bk. **köprü**

kopuk '1. Kopmuş; 2. (mec.) serseri'

< ***kop-***

[< OT. *kopmak,*gelmek]

+-***(u)k***

TT.: KOPUK+ (LUK)

kopuntu 'Kopmuş parça'

< ***kop-untu*** [< *-(u)n-tu*]

kopuş-[(hlk.) '1.Koşuşmak, seğirtmek; 2. çıkmak, başlamak'

= OT. ***kopuş-*** 'kalkışmak' (DLT)

< ***kop-(u)ş-***

kopuz 'Ozanların çaldığı telli Türk sazı'

= OT. ***ḳubuz*** 'ut, kopuz' (DLT)

< ****kop-*** '(sesle ilgili olarak) patlamak, yankı vermek'+-^{o}***z***

TT.: KOPUZ+ (CU)

An.ağl.: kopuz '1. boğaz, dar yer; düz alanlarda görünmeyen oyuklar, çukurlar; 3. deniz kıyısındaki girinti, körfez' (DS.VIII, 2922) [An.ağl.'ndaki ***kopuz***'un ET'deki ***kobı*** 'boş' sözcüğünden **+-z** eki ile türetilmiş olduğu düşünülebilir]

~ kobuz (Uyg., OT)
kobus (Şor)
kubız (TatK.)
kθbθz (TatK.)
koβĘs (Çuv.)
kuβĘs (Çuv)
komus (KKırg.)
komuz (Kmk.)
komıs (Bar., Oyr.)
homıs (Hak.)
homus (Soy.)

KO(>U)B(>M, β)U(>I, Ę)Z(~S)

~ Moğ. (*KWb*. 201) ***ḳuġur, ḳuur***

< (Poppe, 110) * ***ḳopur***

Eren (*TDES*, 252): YOK

Nişanyan (*SS*, 249): YOK

kopük, bk. **köpük**

kor[1] 'İyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası'

< * ***ḳōz*** (T. Tekin)

~ OT. (DLṬ) ***köz*** [**-r** > **-z** değişimi]

TT.: KOR+(LANMA/LAN-/LU)

~ gōr (Trkm.)
kōr (Gag.)
kor (Kırg., Özb.)
kos (Alt., Tel., Şor.)
koz (KKlp.)
kuz, (Bşk.)
kuz (TatK.)

K(>g)O(~Ö/ >U)[< Ō] R [~S ~Z]

= *çoğ* (Uyg.)
çok (Kırg.)
şok (Kzk.)
kümir (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES*, 252): < Etimolojisi için görüş belirtmez.'Türkçe **kor** ile **koz** arasındaki benzerlik düşündürücüdür.' der.

kor[2] (hlk.) 'Sıra, dizi, altın dizisi'

< ET. *ḳur* 'sıra, silsile' (*EUTS*, 186 ; DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳor* 'sıra, saf, dizi' (*KTS*, 186) ; **Zaza.** *ḳor* 'de-

fa, kere' (*DAO*, 297)

kori, bk. **koru**

kork-['Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak'
= ET. (KT., Uyg.), OT. (DLT) ***korḳ-***

< *ḳor-(ı)-k-

TT.: KORK-(AK/AKÇA/AKLIK/MA/U/ULMA/UL-/ULU/ULUK/UNÇ/UNÇLAŞMA/KUNÇLA-/UNÇLUK/USUZ/USUZLUK/UTMA/UTMACA/UT-/UTUCU)

An.ağl .: ***korkucak, kork,korkudak, korkuldak*** 'bostan korkuluğu'; ***korkucan, korğağan, korkuzan*** 'korkak'; ***korkuculuk*** 'merdiven parmaklığı';***korkudak, korkuldak, korkunçluk*** 'merdiven parmaklığı' ; ***korkuncak*** '1. ölmek olasılığı olan, ağır hasta ; 2. tüfek tetiğinin altında yarım daire biçimindeki demir' (*DS. VIII*, 2926)

~ gorh,mag (Az.)
gorkmak (Trkm.)
kork- (Kzk.,Kırg., Özb., Uyg.)
kurk- (Bşk., TatK.)

K(>g)O(>u)RK-

~ Moğ. (*KWb*, 187-188) ***ḳoru-*** 'fürhten'

Eren (*TDES*, 252) : YOK

Doerfer (*TMEN*, no. 1558): < **kork** < **kor-** 'korumak, savunmak' + **-k-** 'pekiştirme eki' = 'şiddetle savunmak, kendini korumak için yoğun bir istek duymak'

korkak 'Çok çabuk ve olmayacak şeyden korkan (kimse, hayvan)'
= ET. ***ḳurḳak ~ hurḳak*** (*EUTS*, 84)

< kor(ı)k-(a)k

DLT: ***ḳorḳluḳ*** 'korkak'; ***ḳorḳır-, ḳorḳut-, ḳorḳ-, ḳorḳul-, ḳorḳunç, ḳorḳun-, ḳorḳuş-, ḳorḳut-***.

TT.: KORKAK+ (ÇA/LIK)

An.ağl.: ***korḳíc'an*** (Rize/*RİA*, 1/21)

~ gorh,ag (Az.)
gorkak (Trkm.)
korkak (Kzk., Uyg.)
korkåk (Özb.)
korkok (Kırg.)
kurkak (Bşk., TatK.)

K(>g)O(>u)RK-*A(>å, o)K*

Eren (*TDES*, 252): YOK
Nişanyan (*SS*, 249): YOK

korku 'Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında uyanan kaygı duygusu'
= OT. ***ḳorḳı ~ ḳorḳu*** (DLT)

< kork-u

TT.: KORKU+ (LMA/ L-/ LU/ LUK/NÇ/NÇLAŞMA/NÇLAŞ-/NÇLUK/SUZ/TMA/T-/TMACA/TUCU)

~ gorh,u (Az.)
gorkı (Trkm.)
korkıv (Bşk.)
korkuv (Kzk., Özb.)
korkuş (Uyg.)
korkū (Kırg.)
kurkıv (Bşk.)
kurku (TatK.)

K(>g)O(>U)RK-*U/-I/-UV/-IV/-UŞ/-Ū*

= *ürey* (Kzk.)

korkunç 'Çok korkulu, korku veren, dehşete düşüren, müthiş'
= ET. ***ḳorḳınç*** (*EUTS*, 182)
(Uyg.) ***ḳorḳınç*** (*İKPÖ*, 187)
~ OT. (DLT) ***ḳorḳunç***

< *kor-k-°nç

TT. : KORKUNÇ+(LAŞMA/LAŞ-/LUK)

~ korkunc (Az.)
korkunuç (Kırg., Uyg.)
korkınç (Özb.)
korkınıç (TatK.)
korkınıs (Bşk.)
korkınıştı (Kzk.)
gorkunç (Trkm.)

KOR-*K-* *[U/I]* ***NÇ***
NC
N(I)Ç
N(U)Ç
N(I)S

N(I)ŞT(I)

Bang (*Turk Br, V,* s.16-18): < ***kork-ın-ış** > **korkınç.**
-°nç < **-n-** 'Dönüşlülük' + **-ş** 'Soyut anlam veren ek.'
Nişanyan (*SS,* 249): **korkunç** = *? korkunçlu* < KORK-
* Fiilden isim yapan **–inç** ekinin kullanımı kural dışıdır.
Eren (*TDES,* 252): YOK

korkut 'Korkunç, korkulu'
< kork-ut
An.ağl.: ***korkut*** '1. büyük dolu danesi; 2. cin, şeyten gibi hayali yaratıklar' (*DS.VIII*, 2926)

korkut-[(hlk.) 'Haşlamak'
= OT. ***korkıt-, korkut-*** (DLT)
< kork-(u)t-
Krş. Uyg., DLT. ***ḳork-ız-***
Çağ. ***ḳorḳ-uz-***
TT.: KORKUT-(MA/MACA)
~ ġork-zu- (Trkm.)
gorh,-uz- (Az.)

korlan-['Kor durumuna gelmek'
< ET., OT. ***kor*** 'iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası'+***la-n***

korluk¹ (hlk.) 'Mangal'
< ***kor*** (bk.)+***luk***

korluk² (hlk.) 'Maya'
= OT. ***korluk*** 'içinde kımız biriktirilen küçük testi' (DLT)
< OT. ***kor*** 'yoğurt mayası' (DLT)+***luk***

korok (hlk.) 'Bekçi, korucu' (Vn/*DAO*, 297)
< koru-k

korpe, bk. **körpe**

korpü, bk. **köprü**

korsak (hlk.) 'Maşa'
< kor (bk.)+***sak***

korta (hlk.) 'İçinde üzüm çiğnenen şıra teknesi; çeşme yalağı' (*DS. VIII*, 2927)
= OT. ***ḳorluḳ, ḳurluḳ*** 'içinde kımız biriktirilen küçük testi'(DLT)
< kort+a(k)
An.ağl.: ***ḳortik, ḳortıḳ, ḳortuḳ*** 'çukur' (*DAO*, 298) < *kort+(i)k*
Tü. > **Kürt.** *ḳort* 'çanak' (*FKT*, 63); 'çukur' (*KTS*, 215)

koru 'Bakımlı küçük orman'
< OT. ***ḳorıġ*** [< ***ḳorı-*** 'korumak' + ***-ġ***] ~ ***ḳoruḳ*** (KB)
TT.: KORU+(CU/CULUK)
Tü.> **Kürt.** *ḳori* 'meşelik' (*DAO*, 297)
~ kōrı (Trkm.)
koruk (Çağ.)
korū (Tel.)
KO(< Ō)RU(~Ū)+K
~ Moğ. (*KWb.* 193): ***ḳori***
= **Öteki Türk şivelerinde**: *kiçik meşe* (Az.), *meşäcik* (Az.), *kiçik ormanzar* (Uyg.), *toğay* (Kzk.), *ulı bolmadık tokay* (Trkm.), *tokaylık* (Uyg.), *tokoyço* (Kırg.), *kiçkine ormàn* (Özb.), *kulkı* (Bşk.), *öyköm* (TatK.)

Eren (*TDES,* 253): < *korı-ğ*
Nişanyan (*SS,* 250): **koru** = **ET.** *korıġ* « çitle çevrili arazi, hükümdara ait av sahası » (XIV) → KORU-
Räsänen (*V,* 282) : ***körı**

koru-['Bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilerden, tehlikeden veya zor bir durumdan uzak tutmak'
= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT)
ḳorı-
TT.: KORU-(MA/N/NAK/N-CAK/NUM/YUCU/YUCU-LUK/YUŞ)
~ gōra- (Trkm.)

korucu 'Orman veya kır bekçisi'
= OT. ***koruġ+çı*** (DLT)
< korı-ġ+çı
An.ağl.: ***koruhcu, koruhçi, korukçu*** (*DS.VIII*, 2928)
Tü. > **Kürt.** *ḳoroḳ* (*DAO*, 297)
~ korukçu (Kırg.)
koruğçi (Çağ.)
koruçi (Uyg.)
korikçi (Özb.)
korıkşı (Kzk.)
gōrağçı (Trkm.)

K(>ġ)ORU(>a, ı)[*K>Ğ*]
Ç(>ş)U(>İ)

= *karavılsıhı* (Bşk.)
kåråvul (Özb.)
karavılçısı (TatK.)
meşäbäyi (Az.)

korugan 'Ağaç gövdeleriyle yapılmış ve çevresinde çukuru bulunan, korunmaya elverişli, kare biçimindeki ev'

< ***koru-gan***

koruk 'Henüz olgunlaşmamış ekşi üzüm'

< ***kor*** 'yoğurt mayası'(DLT)

+***(u)k***

TT.: KORUK (lüferi/şerbeti)
An.ağl.:***koruk*** '1.yemeklere ekşilik vermek için limon tuzu yerine kullanılan ekşi pekmez; 2. zeytinin çiçeğini döktükten sonra kalan ufak meyvesi; 3. içi boş (kabular için); 4. genç, taze, yeni yetişmekte olan' (*DS.VIII*, 2928)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳoruġ* (*ALTK*, 92)

~ gora (Az.) < Fars.
ğorä (Özb.) < Fars.
ğara [< Fars.] *üzüm* (Uyg.)
= *yäşil yözüm* (Bşk.)
yäşil yözim (TatK.)
gök üzüm (Trkm.)
kök (kam) cüzüm (Kırg.)
pispegen jüzim (Kzk.) (*KTLS*)

Eren (*TDES*, 253): 'Scherner'e göre (*CAJ* 17:250) Farsçadan alınmıştır (Far. *ġōra* 'unripe grapes or dates'). Ancak Farsça ***ġōra***'nın Türkçe **koruk** biçimini ses bakımından karşılamadığı açıktır.' diyen Eren, ne yazık ki kendi görüşünü belirtmez.
Nişanyan (*SS*, 250) : **koruk** ~ **Fars.** *ġūre* koruk, ekşi.

Scherner ve Nişanyan'ın Tü. **koruk** < Fars. ***ġōra /ġūre*** açıklamaları **YANLIŞTIR.** Çünkü, ET'deki **kor** sözcüğü de '*ekşi*' anlamında olup, ses bakımından da uygundur.
Ancak, Azeri, Özbek ve Uygurcadaki biçimler Farsçadan alıntıdır.

korukçu, koruhcu, koruhçi (hlk) 'Korucu'

= OT. ***korukçı*** (DLT)

< ***ḳorıġ*** 'koru' (DLT)+***çi***

korun-['Kendini korumak, sığınmak, sakınmak'

< ***koru-n-***

TT.: KORUN-(AK/CAK/MA/UM)
An.ağl.: ***korunak, koruntu, korunuk, korutmak*** (*DS.VIII*, 2929)

KORU-*N-AK*
-N-TU
-N-UK
-T-MAK

korunga 'Yabanî yonca korumak, sığınmak, sakınmak'
= ET. ***ḳolunġa*** 'filiz' (*EU TS*, 181) [**-l- > -r-** değişmesi ile]
< ****kōru*** (DLT) 'tirfil'

Tük > **Erm.** *kornkan* ;
Kürt. *kornka*

Eren (*TDES*, 253): **korunga** <Ermeniceden alındığı anlaşılıyor: Erm. ***kornkan*** 'oregano', yer. ***kornka***. Kürtçeye de geçmiştir.

YANLIŞTIR. Çünkü, ET deki '***ḳolunġa***' sözcüğü varken, başka bir dilden köken aramak gereksizdir. *EUTS*'ndeki '**kolunġa**' sözcüğü Eren'in de gözünden kaçmıştır (s.181/Wind. 248, 8). Uygur Türklerinin Mani dinini kabul ettikleri zamanlarda kullandıkları **kolunġa** sözcüğünü tarih sahnesine çok geç devirlerde çıkmış olan Ermenilerden almış olması mümkün mü?

Nişanyan (*SS*, 250): YOK

koseğı, bk. **köseği**

= OT. ***közegü*** (DLT) ~ Kıpç. ***kösegi, kösev*** (*Ettuhf.*, 208)

< ET., OT. ***köz+egü***

[Tü. ***köseği*** > **Kürt.** *ḳoseġı, kösev, kösevi* (*DAO*, 298)]

koş 'Çift, çifte'

= ET. ***ḳoş*** (*EUTS*, 183)
~ OT. ***ḳoş*** ~ ***ḳoşa*** (DLT)
~ kooş (Uyg.)
ḳōş (Har.)

DLT: **koş at** 'Hakan yanındaki yedek at'

< * ***ḳōş***

TT.: KOŞA 'çift, eş, ikiz'
Eren (*DTES,* 253): YOK
Nişanyan (*SS,* 250): YOK

koş-['Adım atışlarını artırarak ileri doğru hızla gitmek'
= ET (KT, Uyg.) ***kooş-*** ; OT (DLT)

< ***ḳōş-*** 'birleştirmek, yanyana getirmek'
DLT: ***ḳoşlan-, ḳoşlun-, ḳoşulġan, ḳoşul-***.
TT.: KOŞ- (TURMA/TUR-/U/UL/ULLANMA/ULLAN-/ULLANDIRMA/ ULLANDIR-/ULLU/ULMA/UL-/SUZ/UŞMA/ UŞ-/ UŞTURMA/UŞTUR-/UT/TÇULUK/ UTLAŞTIRMA/UTLAŞTIR/UTLUK)
An.ağl. : ***koş-*** 'tarla sürmek' (Rize/*RİA*, IV)

koşke, bk. **köşk**

[Tü.> **Zaza**. *koşke* (*ZTS*, 191)]

koşma¹ 'Koşmak işi'

< ***koş-ma***

koşma² 'Konuları sevgi ve doğa olayları olan halk şiiri'
< koş-ma
~ goşma (Az.)
koşak (Uyg.)
koşık (Özb.)

KOŞ-*MA/-AK/-IK*

= *dürtyullık* (şiğır) (Bşk., TatK.)
dö:rtleme (Trkm.)

NOT: **An.ağl.**nda ***koşma***'nın sekiz farklı anlamı vardır. (*DS.VIII*, 2934)

koşu 'Koşarak yapılan spor'

< ***koş-u***

TT.: KOŞU+(CU/Ş-/ŞMA)
An.ağl.: ***koşu*** '1. büyük ark; 2. asker' [= **koşun** < Moğ. *koşigun*]
(*DS.VIII*, 2934)

= *gaçış* (Az.)
çabış (TatK.)
şabıs (Kzk.)
sabış (Bşk.)
çebiş (Uyg.)

koşuk 'Nazım, manzume; koşma, şiir, türkü'
= ET., OT. ***ḳoşuġ*** 'şiir, kaside' (DLT)

< ***koş** 'sich vereinigen' (Räsänen)+**(u)k***

TT., An.ağl.: ***koşuk***
~ koşug (Çağ.)
koşak (Kom., Tar.)
koşık (Özb.)
kocoŋ (Oyr.)
koɟyun (Soy.)
h,osōn (Yak.)

KOŞ(>c, s, dy)+***U***(>*ō, a, ı*)***K***(>*g, ŋ,n*)

koşul 'Şart'

< ***koş-(u)l*** [*şart* ***koş-***]

ET'de: **ḳoş-** 'koşmak, bağlamak, ayırmak; karıştırmak'; ***ḳoşuḳluġ*** 'koşulu, koşulacak olan' (*EUTS*, 183)

TT.: KOŞUL+ (LAMA/LA-/LANDIRMA/LANDIR-/LANMA/LAN-/LU/SUZ)
An.ağl.: YOKTUR
NOT: Öteki Türk şivelerinde ***koşul*** sözcüğü yoktur.

koşul-[(hlk.) 'Katılmak, karışmak; bir şeye önayak olmak'

< ***koş-(u)l-***

TT.: KOŞUL-(MA)

koşum 'Araba hayvanının koşum takımı'

< ***koş-(u)m***

TT.: KOŞUM+ (CU/LU)
An.ağl.: ***koşum*** 'üç yaşında erkek manda' (*DS.VIII*, 2934)
~ goşgu *şeyləri* (Az.)
Eren (*TDES*,253): **koşu, koşuk, koşul, koşul-, koşum** YOK

koşun 'Asker, yanyana durmuş asker dizisi, saf' ~ **koşu**

< Moğ. ***koşiġun***

TT.: KOŞUN (bağlamak)

An.ağl.: ***koşun***
~ goşun (Trk.)
koşin (Özb.)
koşun (Kırg.)
koşūn 'ordu' (Kırg.)

koşuş-['Birlikte ve birden koşmak'
< ***koş-(u)ş-***
< * ***kow(u)ş-(u)ş-***

OT. ***kow-*** 'koğmak, kovalamak, sürmek' (DLT)
MA. ***kovuş-*** 'koşuşmak, yarışmak'
kovnuş- ~ ***kunuş-*** 'koşmak' (110-8)

TT.: KOŞUŞ- (MA/TURMA/TUR-)

koşut 'Müvazi, paralel'
< ***koş-(u)t***
TT.: KOŞUT+(ÇULUK/LAŞTIR/LUK)

kot (hlk.) 'Tepe, tepecik'
< ***kötki*** 'Tepe, dağlık yer, toprak yığını' (DLT)
Eren (*TDES*, 253), Nişanyan (*SS*, 251): YOK

Tü.> **Kürt.** *ḳot* (*DAO*, 299)

kotan (hlk.) 'Kara saban; büyük çift demiri'
< OT. ***kot-***[< *bırakmak, koymak' ***+-(a)n***

Eren (*TDES*, 253): < ***Erm.*** *gut'an, k'ōt'an* [Peki, Ermenice **gut/k'ōt** ile **'an** nedir?]

kotar-['1. Pişen yemeği başka kaba boşaltmak; 2. (mec.) bir işi tamamlamak'
< OT. ***ḳot-*** 'bırakmak'+***-ar-***
TT. : KOTAR-(IL-/ILMA/MA)
An.ağl. : ***kotar-, katar-, kortar-, kurtar-*** (*DS.VIII*, 2936)
Eren (*TDES*, 254): YOK

kotek, bk. **kötek**

Tü.>**Kürt.** *kotek* 'dayak'; *kote-* 'kötü, pis' ; *ḳotiney* 'pislik' (*ZTS*, 192)]

koto kaşık (hlk.) 'Kısa saplı ya da sapı kırılmış kaşık' (Dy./*DAO*, 299)
< Tü. ***küt kaşık***

kov (hlk) 'Yerip çekiştirme, gıybet'
< ET. ***ḳovı*** 'kof, boş' (*EUTS*, 183 ; DLT)
TT. : KOV+(CU/CULUK/LA-)
An.ağl. : ***kovculuk, kavculuk*** 'dedikoduculuk' (*DS.VIII*, 2939)

kov-['1. Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini sağlamak, savmak ; 2. bir yerden sürüp çıkarmak ; 3.işine son vermak'
= OT. ***ḳow-*** (DLT)
TT.: KOV- (ALAMA/LAMACA/ALA-/ALANIŞ/ALANMA/ALAN-/ALAYIŞ/UL-/ULMA/ULUŞ/UNTU/UŞ)
~ kovmak (Trkm.)
koğlimak (Uyg.)
gov- (Az.)
kuvuv (Kzk.)
kuvmàk (Özb.)
kuu (TatK.)
kualaw (TatK.)
kū (Kırg.)
kıvıv (Bşk.)
kıvalav (Bşk.)

K(<g)**O**(>u, ı)**V** (>ğ)- *mak*
- *limak*
- *aw/-ıv/-uv*

Eren (*TDES* 254): YOK

kova[1] 'Genellikle su veya sulu şeyleri içine koyup taşımaya, kuyudan su çekmeye yarayan, üstünden kulplu kap'
= OT. ***ḳova*** (DLT. I, 147; III, 237)
< * ***kōġa*** < ***kobġa***
(Räsänen, *V* 273)
TT : KOVA+(CI)

~ koġo (Tel.)
kopka (Krm.)
kō (KKırg.)
kauġa (Çağ., Kzk., DTü.)
gova (Trkm.)

KOV(~g >p)A(>o) [>Ō] K[*A*]UGA

Eren (*TDES,* 254): YOK

Nişanyan (*SS,* 251): **kova** < ***ET.*** *kovġa* (xı) < ? *kovı* içi boş → KOF

DLT'te **KOVA** biçimi yanında **kovġa** yoktur. **KOVI ~ kovuk ~ kowı ~ kowuk** biçimleri de *"içi kof ve çürümüş olan"* anlamlarındadır.

kova² 'Bataklıklarda yetişen bir tür saz, hasır dokunan ot'
< ET. ***kowı*** (EUTS; DLT)
TT.: KOVA+(LIK)
An.ağl.:***kova, kofalık, kovalık*** 'hasır örülen ot, saz'; ***kovalık*** 'sazlık yer' (*DS.VIII*, 2938)

Eren (*TDES*, 254), Nişanyan (*SS*, 251): YOK

kovala-['1. Kovmak; 2. kaçanın arkasından koşmak, yakalamaya çalışmak'
= ***kovala-*** (*EUTS*, 190)
< ***kow-ala-***
TT.: KOVALA-(MA/MACA/NIŞ/N-/NMA/YIŞ)
An.ağl.: ***kovaşla-, kovaştır-*** 'kovalamak' (*DS.VIII*, 2939)

Eren (*TDES*, 255), Nişanyan (*SS*, 251): YOK

~ ġovala- (Az.)
ġovala- (Trkm.)
koğli- (Uyg.)
kuvälä- (Özb.)
kubalo- (Kırg.)
kuala- (TatK.)
kuv- (Kzk., Özb.)
ku- (TatK.)
kıvala- (Bşk.)

K(>G)O(>ı,u)V(>b)A(>ä)LA(>ä, o)-
KU-
KUV-
KOĞ-*Lİ-*

kovan 'Arılara barınak olarak yapılan, türlü biçimdeki tahta, sepet veya sandık'
< ***kowı ~ kovı ~ kov-uk~kowuk + an***
TT.: KOVAN+(otu/LIK)
An.ağl.: ***kovan*** '1. yayık; 2. küfe; 3. yivsiz av tüfeği; 4. baltanın sap geçen kısmı' (*DS.VIII*, 2939)
NOT: Öteki Türk şivelerinde ***kovan*** adı yoktur. (*KTLS*, 502)
An.ağl.: ***kavŕan*** 'arı kovanı' (Rize/*RİA*, IV)

Nişanyan (*SS*, 251): **kovan** < ***ET.*** *kovı* içi boş → KOF
Dmitriev (*DAN B*, 1926, 68) : *-ğan* eki ile kurulduğunu yazmış, kökünü belirtmemiştir.
Räsänen (*V* 275 b) : <***kobğa** biçimi ile karşılaştırmış, **kova** biçimini de vermiştir.
Eren (*TDES,* 254) :görüş belirtmemiştir.

kovık (hlk.) 'Huni'
< ***kowı*** 'içi boş' (DLT)+***k***
TT. ***kovuk***
An.ağl.: ***kovuk*** (Ahlat/*DAO*, 300); ***kovaltı, kovçak, kovsuk, kovuh, koysuk*** 'delik, kovuk, çukur' (*DS.VIII*, 2939)

KOV+*UK(> h)*
+ALTI
(> y)+*ÇAK*
+SUK

Eren (*TDES*, 254):YOK
Nişanyan (*SS*, 251): *kovuk* = ***ET.*** **kovuk** içi boşaltılmış yer, oyuk
(xı) < ? *kovmak* boşaltmak →KOF
Bk. yukarıya.
OT. ***kovı, kowı, kovuk, kowuk***
'içi boş olan her şey' (DLT)
< **kow-** fiili doğrudur.

kovla-['Dedikodu yapmak, çekiştirmek'
< ***kov+ı*** 'içi boş ve çürümüş olan' +***la-*** 'boş şey söylemek'
TT. : KOVLA-(MA)
Eren (*TDES,* 254) : YOK
Nişanyan (*SS,* 251) : YOK

kovlangoz (hlk.) 'İçi boş'
< ET. ***kovı*** 'içi boş'+***la-n-goz***

kovuk 'Bir şeyin oyuk durumda bu-

lunan iç bölümü'
= ET. ***kovı ~ kovuk*** (EUTS, 183) ~ OT. ***kovı ~ kowı ~ kowuk*** (DLT)
< kowı+k/kow(v)uk
~ oyug (Az.)
[koğuş] (Az.)
kıvış (Bşk.)
kevek (Kzk.)
cıġaş koŋulu (Kırg.)
kàväk (Özb.)
kövük (Trkm.)
kövek (Trkm.)
kavak (Uyg.)
kuış (TatK.)

KO (>ö, à, u, ö, e, ı) **V** (>y, ğ, ŋ) **U** (> ü, ä, e, a, ı) **K [~G/Ş]**

Eren (*TDES,* 254): YOK

Nişanyan (SS, 251): **kovuk** = ***ET. kovuk*** içi boşaltılmış yer, oyuk (xı) < ? *kovmak* boşaltmak → KOF

kovuştur-['Suçlu olduğu ileri sürülen biri için gerekli araştırma ve soruşturmayı yapmak'
< ***kov-uş-tur-***
~ govuşdurma (Az.)
kuvalav (Kzk.)
kuvdalav (Kzk.)
kıvıp barıv (Bşk.)
kuıp baru (TatK.)

K(>g)O(~I, U)V-

koy[1] 'Küçük körfez'
= OT. ***ḳoy ~ ḳuy***
'derenin koyağı, dibi, düzlüğü' (DLT)

Nişanyan (*SS,* 251): **koy** = ***ET. koy***[1] kucak (xı). [Fakat, **koy**[2] maddesi YOK]
Eren (*TDES,* 254): < ? [Görüş belirtmez]

koy[2] (hlk.) 'Koyun'
< ET., OT. ***koy*** (*EUTS,* DLT)
Ayrıca krş. DLT: ***koy*** '1. elbisenin koynu; kucak = ***koyun***; 2. serenin koyağı, dibi, düzlüğü= ***kuy***'

koy-[1 'Birşeyi bir yere bırakmak'
= ET.(KT., Uyg.), OT. (DLT)
ḳoy- < ḳoð-, kot-
< *ḳo-δ-

TT.: KOY-(ACAK/DUR-/DUR-MA/GUN/MA/UL-/ULMA)

koy-[2 'Dökmek'
< kuy- < *kuđ-

OT (DLT) : ***kuytur-*** 'koydur-'; ***kuyul-*** 'akar nesne koyul-'; ***kuyun-*** 'kendine su koy-, dökün-'; ***kuyuş-***'koymakta yardım etmek'

NOT: Bu fiiller B. Atalay tarafından /**o**/ okunmuştur.
***
Bk. G. Gülsevin, 'Türk Dilinde ***koy-*** (< kod-) ve ***kuy-*** (< kud-) Fiilleri Üzerine', *AKÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, Afyon, 1998, s. 51-57.

koyacak 'İçine öte beri koymaya yarayan şey'
< koy-acak 'fiilden ad yapan ek'

koyak (hlk.) '1. Bir ucu dağda son bulan kapalı boğaz, iki dağ, tepa arasındaki boşluk, vadi'
< ET., OT. ***koy*** (DLT)+***(a)k***
An.ağl.: ***koyak, kayak, kayah*** (*DS.VIII*, 2941); ***koysak*** 'üç yanı kaya ile çevrilmiş yer'; ***koytak*** 'yel değmeyen yer, çukur; yer altındaki boşluklar' (*DS.VIII*, 2943); ***koytu, koytuk*** 'kenar, köşe; saklanacak, gizlenecek çukurumsu yer' (s. 2943) ; ***koyuk*** 'dağın ve kayanın kuytu yeri; boşluk, kovuk' (s. 2943)

koygun (hlk.) 'Yoğun' (*YKS*, 58)
= OT. ***koyuġ*** '(akarlarda) koyu' (DLT
< ḳoyuġ [> *koyu*]+***un***
An.ağl.: ***koygun, koygul, koykul, koyok*** (*DS.VIII*, 2942)

Eren (*TDES*, 254): **koyak, koygun** YOK

koyın, bk. **koyun**

koyrat, bk. **hoyrat** (Kerkük)

koyu[1] 'Karaya kaçan (renk), **açık** karşıtı'

= OT. ***ḳoyu*** 'koyu, kalın, sık' (DLT); ***ḳoyuġ*** '(akarlarda) koyu' [Eren (*TDES*, 254), **ḳoyu** ile **ḳoyuġ** farkını belirtmemiştir.]

< koyu

~ ġoyı (Trkm.)
koyı (Nog.)
koyū (Kzk., Kırg.)
koyuğ (Sag., Kaça, Koyb., Küer.)
koyuk (Türkî)
koyuw (KKlp.)
kuyı (Bşk., TatK.)
xoyuğ (Tuv.)
xoyū (Yak.)
yăvă (?) (Çuv.)

K(>ġ, x)O(>u)YU(>ı, ū)+*G/+W*

= *tox* (Az.)
doyğun (Trkm.)
yıyı (Nog.)

koyu² 'Yoğunluğundan dolayı güç akan, **sulu** karşıtı'

< ḳoyuġ '(akarlarda) koyu' (DLT); ***ḳoyuġluḳ*** 'koyuluk; (akarlarda) koyuluk'

TT.: KOYU+ (LAŞMA/LAŞ-/LAŞ TIRMA/LAŞTIR-/LMA/L-/LTMA/ LT-/LUK)

~ koyı (Nog.)
koyuğ (Sag., Koyb., Kaça, Küer.)
koyuk (Uyg., Tar., Türkî)
koyuv (Kzk.) (*KTLS*)
koyuw (KKlp.)
koyū (Kırg., Kzk.) (*Eren*)
kuyı (Bşk., TatK.)
kuyuk (Özb.)
ġoyı (Trkm.)
xoyuğ (Tuva)
xoyū (Yak.)
yăvă ? (Çuv.)

K(>g, x)O(>u)YU(>ı)[*Ğ/K/W/V*]

Nişanyan (SS, 251): **koyu** = ***ET.*** *kodhı* kalın, yoğun, durgun (viii) →KOY

---

koyu¹ ve **koyu²**'yi aynı madde altında gösteren Nişanyan, sözcüğü → KOY'a götürerek yanlışlık yapmıştır.

Eren de *DLT*'teki **koyu** ile **koyuġ**'u ayırmamıştır. (*TDES*, 254)

koyultmaç 'Un ile yapılan bir tür aş'

< koyu+l-t-maç

[< *koyu+l-t-ma aş]

An.ağl.: ***koyultmaç, koyurtmaç, koyutmaç*** (*DS.VIII*, 2943)

KOYU+[*L(>r)-*]T-MAÇ

koyuluk 'Koyu olma durumu'

= OT. ***ḳoyuġluḳ*** 'koyuluk, (akarlarda) koyuluk' (DLT)

< ḳoyuġ+luḳ

koyun¹ 'Koyun'

= ET. ***koy²*** ~ ***koyn*** ~ ***ḳoyın*** ~ ***hoyın*** (*EUTS*, 83); ***koony*** (Taryat D 9)

< *ḳōń+(I)n 'küçültme eki' (H. Eren; M. Räsänen; T. Tekin)

TT.: KOYUN+ (CU/CULUK/ göbeği/ +gözü/ + mantarı)

An.ağl.: ***koy, koyın, koyun*** [ağlı/ ayağı/+bacağı/bilekli/çiçeği/dibi/ göbeği/mantarı/gözü/kıran/koyultmacı/tarçığı/yüzü] (*DS.VIII*, 2944)

~ koyın (Trkm.)
koyun (Osm., Krm.)
kō°n (Hlç.)
koy (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kuyın (Bşk.)
ġoyun (Az., Trkm., An.ağl.)
hōy ~ hōyn (Yak.)

K(>g)O(>u)YU(>ı)N
K(>h)O[Ō°/Ō]Y/YN

~Moğ. ***konin*** (*KWb.* 194)
~Tung. ***kōńi-ksā*** (*Vas.*) /***koŋnomo*** (Räsänen, *V* 280)
~ Kore. (*SKE*, 120) ***kōy***
~ Fin. ***kainalo*** 'Achselhöhle'

[**Koyun** sözcüğünün ***koy, koyn, koyın*** vb. gibi değişik biçimleri için krş. ***TMEN***, no. 1590]

Pedersen (*KZ* 39: 449-453; *ZDMG* 57, 561): < Erm. **xoy.** (YANLIŞTIR.)

Bănăţanu (*SAO* 3:193): Tü.**koy** < Erm. **xoy. (YANLIŞTIR.)**

Bugadova (*ST* 3, 1984, 13): Tü. **koyun, koy** < Erm. **(YANLIŞTIR.)**

Dankoff (*ALT A* 8): Pedersen'in **YANLIŞ** olan etimolojisini verir, görüş belirtmez.

Nişanyan (*SS* 251): **koyun¹** hayvan = ***ET.*** *koy²/koyn* (viii).

koyun² 'Göğüsle giysi arası; (yatmak

ta iken) kollar arası, kucak
= ET. *ḳoyın* (*EUTS*, 83) ~
ḳoyun kol altı' (*EUTS*, 183)
< ***kodu ~ kozı ~ koyı***
'aşağı, aşağıya' (*EDPT*) + ***-n***
(instr.) > TT. **koyun**
An.ağl.: ***koyun*** 'göğüste bulunan iç cep' (*DS.VIII*, 2943)
~ koyun (Kzk., Uyg.)
koyın (Kzk.)
koyin (Özb.)
kuyın (Bşk., TatK.)
goyun (Az., Trkm.)

K(>g)O(>u)YU(>ı, i)N

= *kosak* (Bşk.)
koçak (TatK.)
kuçak (Uyg.)
gucak (Trkm.)

KO (>U) → 1) **-YUN ~ YIN ~ YİN**
2) **-CAK ~ ÇAK ~ SAK**

Eren (*TDES*, 255): YOK

Bu sözcükler EŞ SESLİ olmadıkları gibi, bugünkü Türk şivelerinde de 'eş sesli' değildir.

koyuver-['Bırakmak, salmak'
< ***koy-u*** 'zarf-fiil eki' ***ver-***
'yardımcı fiil'
An.ağl.: ***kover-, kovurt-, koyuvir-, köver-*** (*DS.VIII*, 2939)

koz 'Ceviz' [~ Fars. ***gawz, goz***]
< Tü. **koz** [? > Fars. *ġawz* > Ar. *cauz*]
An.ağl.: ***koz*** (*DS.VIII*, 2944); ***koz*** 'boş'; ***koz*** 'evlerin altında bulunan davar ağılı' (*DS.VIII*, 2944)

Gombocz Zoltan da **koz** sözcüğünün < **Altayca** olduğu görüşünü savunur.
'Az Altaji Nyelvek Hanhtörténetéhez' *NyK* XXXV, Budapest 1905.
Eren (*TDES*, 255): Farsça ***gawz*** Arapça yoluyla Türkçeye ***ceviz*** olarak da geçmiştir.
Eren'e göre Gombocz, Türkçe **koz** biçimini yanlışlıkla birtakım 'Altayca' verilerle karşılaştırmıştır.[***Bana göre*** Gombocz ***yanlışlık yapmamış, doğru olanı ortaya koymuştur***. TG]

Nişanyan (*SS*, 251): **koz** ~ ***Fa. gevz*** ceviz → CEVİZ

kozir, bk. **köz**

Tü. ***köz*** > **Kürt.** *ḳozir, ḳozır* (*DAO*, 300; *KTS*, 216)
Kozir a kömür é = kömür közü.

köbel 'Yaramaz çocuk', bk. **göbel**

köbel-[(hlk.) Çoğalmak, artmak'
< ET. ***küb*** 'küp'+***-el-***

köbelek 'Bir tür mantar'
< ET., OT. ***kök+elek***
Bk. ***göbelek***

köç¹ (hlk.) 'Göç'
= ET., OT. ***köç***

köç² (hlk.) 'Kilit; tahtadan yapılmış kapı sürgüsü'
< OT. ***kösür-*** 'hayvanın ön ayaklarını köstekleme' (DLT)
An.ağl.: ***kos, kös, körsük, köskü, kösleme, köstek, kösü*** 'sokak kapısının arkasına vurulan dayak' (*DS.VIII*, 300)

köçek '1. Kadın kılığına girip çengi gibi oynayan erkek; 2. (mec.) ağır başlı davranışları olmayan kimse'
< ***köç-*** 'dönmek'+***-ek***
Kıpçak Tü.: ***köşek, keşek*** 'iki yaşında deve yavrusu' (*Ettuhf.*, 209 a)
TT.: KÖÇEK+(ÇE/LİK)
An.ağl.: 1) ***köçek ~ köşek*** 'bir çeşit av köpeği; köpek yavrusu'
2) ***köçek*** 'topaç'
3) ***köçek ~ köcek*** 'semerlerdeki çengel'
köçekçi ~ köcekçi 'hoppa, dönek, kötü huylu' (*DS.VIII*, 2947; *DAO*, 300)
~ ***göcek*** 'Tänzer, Lutterbube' (Krm.)
küçegeş (Leb.) (Räsänen)
Eren (*TDES*, 255):YOK

Nişanyan (*SS*, 252): **köçek ~ Fars.** *kôçek* <?> Tü. *kiçik/küçük* → KÜÇÜK

köçen, köcen (hlk.) 'Tavşan yavrusu'

< ***köç-en***

köfeke (hlk) 'Yumuşak, dayanıksız, kil gibi çabuk ufalanan taş'

< ***kovı, kowı, kovuk, kowuk*** (DLT), krş. **kof**

An.ağl.: ***köfeke, köfe, köfeki, köfke, köfnek, köfnük, köfük, köfün, köğkü, küfün*** (*DS.VIII*, 2948)

KÖ(>ü)F+*E/+E+KE/*
+E+Kİ
+KE/+NEK/+NÜK
+ÜK/+ÜN
KÖĞ+*KÜ*

kögürçün, bk. **güvercin**

köğrek (hlk.) 'İlkbaharda dağlarda biten, 1-2 metre uzunluğunda, göbeği kuruyunca dik ve mantar gibi olan bir tür bitki'

< ***kök+rek***

kök 'Dip, temel, esas'

= ET.,OT. ***kök*** 'asıl, kök' (DLT)

DLT: ***kökle-, köklen-, köklet-, kökteş-***.

TT.: KÖK+ (ÇÜ/ÇÜK/EN/EN-Lİ/ ENSEL/ ENSİZ/ERT- /LE-ME/LE-/LENDİRİŞ/LENDİR-ME/LENDİR-/LENİŞ/LENME/ LEN-/LEŞTİRİŞ /LEŞTİRME/ LEŞTİR- /LÜ /SEL /SÜ/ TEN/ TENCİ/TENCİLİK/TEŞ)

Anadolu ağızlarında farklı anlamları da vardır: '1. şişman, gürbüz,tavlı; 2. büyük, kalın, güçlü; 3. dar ve derin dere; 4. pancar; 5. salep kökü; 6. gök' [= ET. ***kök***]

Tü. > **Zaza.** *kok* (*ZTS*, 189); ***kok ra*** 'kökten, temelden'; ***kok ra cı arde-nı*** 'kökünü kazımak, bitirmek'

~ kök (Az., Kzk., Trkm.)
= *tamır* ~ *tomur* (Bşk., Kzk., Özb., TatK.)
töp (Bşk., TatK.)
nigiz (Bşk., TatK.)
ildiz (Özb.)
yiltiz (Uyg.)

kökçek, bk. **gökçek**

kökeldeş (hlk.) 'Arkadaş, gönül dostu'

= OT. ***köngüldeş, kögülteş*** (DLT)

< ***köngül+deş*** (Eren, *TD* 637: 32; I. Vásáry, *AOH* XXXVI, 1982, s. 549-562)

köken (hlk.) 'Kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin toprak üstünde yayılan dalları'

= ET. ***köken***

< ***kök+(e)n***

TT.:KÖKEN+(Lİ/SEL/SİZ)

An.ağl.: ***köken*** 'kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin toprak üstünde yayılan dalları; ağaç ya da ot kökü; fide; sebze' (*DS. VIII*, 2952)

köken 'soy, asıl, ata'
köken 'hayvan bağlanan küçük kazık'
köken 'dip koçan'
kökenlik 'sebzelik'

~ kogen (Kom.)
kögen (TatK.) (> Çer. *köġan, kögön*; Osty. ***TLO*** 124)
kəgən; (Çuv. kƏGan)
kögön (Kzk.)
kügen (TatK.)

KÖ(>o, ü, ə)**K**(>g)**E**(>ö, ə)**N**

~ Moğ. (*KWb.* 236) ***kögene***

kökerek (hlk.) 'Büyük, gösterişli'

< ***kök+erek***

kökertme (hlk.) 'Filizlenmiş asma çubuğu'

< ***kök*** 'yeşil+***er-t-me***

kökle-['1.Ağaç veya bitkiyi kökü ile birlikte topraktan çıkarmak; 2. Toprakta kalan bitki köklerini ayıklamak'

< ***kök+le-***

An.ağl.: ***köklemek, kökertmek*** (*DS.VIII*, 2952)

köklen-['(Bitki için) Kök oluşmak, kök salmak'

< ***kök+le-(n-)*** (ET., OT.)

TT. : KÖKLEN- (DİRİŞ/DİRME/

DİR-/İŞ/ME)

kökrek (hlk.) 'Göğüs, bağır'

< ET., OT. ***kökre-*** 'kükremek'+ ***-k***

Tefs. : ***kökürdaş*** 'süt kardeş'

An.ağl. : ***kökrek, kökürek*** (*DS.VIII*, 2953) ; ***kökrek*** : '1. göğüs hastalığı, nefes darlığı; 2. atak, çabuk parlayan ; 3. göğüse giyilen bir tür zırh' (s. 2953)

~ kökrek (Kzk.)
kökürök (Kırg.)
kökirek (Nog.)
kükräk (TatK., Bşk.)
kükrek (Trkm.) < ****kökür+ek*** 'küçültme eki'

kökşin (hlk.) 'Mavimsi'

= OT. ***kökşin*** (DLT); ***kökçin*** (KB)

~ Alt. ***kökşün*** 'gri, aksakal'

< ***kö:k+çin***

[Tü. +**çin** eki = Moğ. +**gçin**: ***boro+gçin*** 'bozumsu'; ***sira+gçin*** 'sarımtrak, sarışın']

kökürek, bk. **kökrek**

köle 'Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan erkek, kul, esir'

< ? * ET., OT. ***ḳul*** (DLT)

ya da :

< ****kül-*** 'elini ayağını bağlamak'+***e***

TT. : KÖLE+ (LEŞME/LEŞ/LEŞTİRİŞ/LEŞTİRME/LEŞT İR-/Lİ/LİK/MEN/SİZ)

An.ağl.: ***köle*** 'süpürge'; ***köle doyuran*** '1. iri ve yuvarlak taneli, koyu renkli bir türüzüm ;2. pilâv'; ***köle döğen*** 'ev hanımı' (*DS.VIII*, 2953)

Eren (*TDES*, 256): < Kökenini bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 252): **köle**~ ?

kölek[1] (hlk.) 'Gömlek'

< ET., OT. ***könglek*** (DLT)

[*-ng-* düşmüş]

kölek[2] (hlk.) 'Yağmur sularının toplandığı küçük çukur'

< ET., OT. ***köl*** 'göl'+***(e)k*** 'küçültme eki', krş. DLT. ***kölüng*** 'kuşların indiği su birikintisi, gölcük'

kölekge (hlk.) 'Gölge'

< ET. ***kölige, köligälik,***

kölitmäk 'gölgelemek' (*EUTS*, 115); OT. ***kölik, kölige, köliklik*** (DLT)

An.ağl.: ***kölge, kölgöy*** (*DS.VIII*, 2954)→ **gölge**

kölemen 'Kölelerden kurulan bir asker sınıfı'

< ***köle+men***

An.ağl.: ***kölemen*** '1. deniz kıyısında yaşayan kıl keçisi; 2. aksi, inatçı, somurtkan' (*DS.VIII*, 2954)

Eren (*TDES*, 256):YOK

kölük (hlk.) 'Hayvan'

= ET.***kölük~külük*** 'yük hayvanı' (*EUTS*, 115);

~ OT. ***kölük*** 'arka, yük yükletilen herhangi bir hayvan' (DLT)

< ***kö(/ü)l+(ü)k***

An.ağl.: ***kölük, kolik, kollik, kolo, koluk, kolük, kulıya, kulik, kuliye, külük*** (*DS.VIII*, 2954)

Eren (*TDES*, 256): YOK

KÖ(>o, u, ü)**L**[*L*]**Ü**(>i)**K**/YE

kömbe (hlk.) 'İki saç arasında ya da külde pişirilen mayasız ekmek'

< ET. ***köm-*** (*EUTS*, DLT)+ ***-be*** [< ***-me***]

An.ağl. : ***kombe, kömbe, kömpe, könbe, kumpe, kümbe*** (*DS.VIII*, 2955)

Eren (*TDES*, 256): YOK

KÖ(>o, u, ü)**M**(>n)-*B(>p)E*

kömcek (hlk.) 'Sevimli'

< ET. ***köngül+çek***

kömeç 'Papatya veya ay çiçeğinde olduğu gibi, sapın yassılaşmış ve genişlemiş ucu üzerinde

çiçeklerin yan yana toplanması biçimindeki çiçek durumu'
= ET., OT. ***kömeç*** 'küle gömülerek pişirilen çörek' (DLT)

< *köm-(e)ç

An.ağl: ***kömeç*** 'ebegümeci'
kömeç 'balgümeci'
kömeç = ***kömbe*** 'iki saç arasında ya da külde pişirilen ekmek' (*DS.VIII*, 2955)

Eren (*TDES*, 256): YOK
Bk. **gömeç** (s. 160)→ **gümeç**
[**NOT**.: An.ağl.'nda ET. biçimiyle de yaşayan bu sözcük, **gömeç** maddesine verilmeliydi.Çünkü, ***gömeç*** < ET.***kömeç***]

kömek (hlk.) 'Yardım'

< ***köm*** 'çoban, sığırtmaç'
+(e)k

~ kömek (Trkm.)
kómek (Kmk.)
kŏmök (KKırg.)
kömö (Yak.) (Räsänen, *V* 289)

KÖ(>ŏ, ó)ME(~Ö)K

kömes, bk. **kümes**

kömür 'İçinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıt'
= ET., OT. ***kömür*** (DLT)

< ***kö-m-(ü)r*** [< ***köli-*** 'gömmek'
~ *köm-* < * *kö-m-*
(Ş.Tekin)]

ya da:

kö-n-** 'yanmak'<*kö-n-***
/ *kö-y-
[***könmür*** < ****kö-n-mür*** (>***kömür***)//***köymür*** < ****kö-y-*** (Çağdaş lehçeler: ***köye, küye, küyelik***]

DLT: ***kömür, kömürlüg, kömürlük.***
TT.: KÖMÜR+ (CÜ/CÜLÜK/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRİLME/LEŞTİRİL-/LEŞTİRİŞ/LEŞTİRME/LEŞTİR-/LÜ/LÜK)

Tü.>**Zaza.** *komır ~ komur* (*ZTS*, 190);

Fars. *tāş-kömü:r* (*TMEN II*, 438)

~ kómür (Kmk.)
kömür (Az.,Trkm., Nog., Kırg., Blk., Tel., Yak.)
köbür (Sag.)
kömir (Trkm., KKlp.)
kemür (MA)
köbür (Leb., Sag., Koyb.)
komir (Özb.)
kŭmər (TatK.)
kümir (TatK.) < **kö-(y)-mir*
küymir (TatK.) < **kö-y-mir*
köye 'kurum, kömür' (Sag.)
küye 'kurum' (Kaça)
< **kö-y-e*
küyelik 'kömür, kurum' (Şor.) < **kö-y-e+lik*
kümör (Yak.)
kömür (Yak.) (Eren, *TDES*)
kamrăk (Çuv.) (Eren, *TDES*)
kĘmr-Ęk (Çuv.) (Räsänen, *V*)
kθmr-Ęk (Çuv.)

KÖ (>Ę, o, ó Θ, ü, ŭ)[*Y*] **M(>B)-Ü(>i)R**

Eren (*TDES*, 256): < **köm-(ü)r**
Räsänen (*V* 289 b): < **köm-**
Brockelmann (*OGM* 99. §): <**köm-**
Clauson (*ED*, 723): < **köm-** (> göm-)
Doerfer (*TMEN*, 857): < **köm-**
Korkmaz (*TTG*): **kö-mür**
Vambery, Gabain, Egorov, Levitskaya: **köy-** 'yanmak'
Doerfer-Tezcan *'Wörterbuch des Chaladsch*, 97): ***kömür < könmür***
O. Kabataş (DTT, 154-155): ****kö-+-mür*** (Gabain'le Eren'in öne sürdükleri gibi **köy-** fiilinin bir türevi sayılması durumunda çağdaş lehçelerde ***kö:mür*** biçiminin bulunması gerektiği savı da geçersiz kalır.)

kömüren (hlk.) 'Sarımsağa benzer bir bitki'
= OT. ***köwürgen, köwürgen, kömürgen, kewürgen*** (DLT)

[B. Atalay ve Brockelmann'ın /***ü***/'lü okumaları yanlıştır: ***köwürgen~kömürgen*** okunmalıdır.]

< ***köw*** [< ET. **kök** 'yeşil]
+(ü)r+en [< +*gen*]

[Eren'in *'Bu verilere göre* ***köpür-*** *(~* ***köbürmek)*** *kökünden geldiği anlaşılıyor'* savı yanlıştır. Çünkü, *sarmısak* toprak altında *köpür*mez ama '**yeşerir*']

An.ağl.: ***kömüren, kömren, körmen*** [/-m-/ ~ /-r-/ göçüşmesi ile]

~ köbürgen (Sag., Tel.)

Eren (*TDES*, 257): **köpür-** (~ **köbür-**): *köpür-gen* > *köbürgen* > *kövürgen* > *kömüren* > *kömren* (göçüşme sonucunda) > *körmen*

kömürlük 'Kömür konulan yer'

= OT. ***kömürlük*** (DLT)

< ***kömür+lük***

köngek (hlk.) 'Uzun paçalı don, şalvar, don'

< ET., OT. ***kön*** 'deri, gön' (*EUTS*, 115; DLT)+***çek***

An.ağl.: ***kömçek, köncek, köngek*** (*DS.VIII*, 2958)

könek (hlk.),bk. **gömlek** [< ET. *könglek*]

köni 'Doğru, gerçek' [*Soy adı*]

= ET. (Uyg.) ***köni*** (*İKPÖ* 196)

~ OT. ***köni*** (DLT)

< ****kön-*** 'doğru olmak, doğruluşmak' + ***-i*** 'zarf-fiil eki'

köp 'Çok, pek'

= ET. (KT) ***koop*** ~ ***kö:p***

< ***kö:p***

An.ağl.: ***köp*** (*DS.VIII*,2959)

köp-[(hlk.) '1. çoğalmak; kabarmak; 2. hastalık nedeniyle karın şişmek ; 4.toprak tavlanmak' (*DS.VIII*, 2961)

< ET. ***kö:p-*** 'şişmek, kabarmak'

An.ağl.: ***köptür-*** 'çoğaltmak, şişirmek, abartmak' (*DS.VIII*, 2961)

~ köpir- 'kabarmak' (Özb.)
köpçi- 'şişmek' (Özb.)
köpirşi- (Kzk.)

köpçek (hlk.) 'Eyerin içi yün dolu yumuşak yeri', krş. **köpen**

= OT. ***köpçük*** 'eyerin ön ve arka yastıkları' (DLT) ~

köpsün 'şilte, minder'

< ***köp-*** 'dikmek'+***-çük***

An.ağl.: ***köpen, köpene*** '1.deve çulu; 2. kıldan dokunmuş çul; 3. kaba kumaş; 4. eski bez; 5. çocuk bezi; beşik örtüsü; 6. küçük çocuk yorganı' (*DS.VIII*, 2960-2961);

köpü-, köpüle- 'yorgan, şilte, ve yatak gibi şeyleri kalın ve aralıklı, sıkıca dikmek'

köpüme 'yaşlı kadınların giydikleri dikişli hırka';

köpek 'İt'

< OT. ***küwük*** 'erkek' ;

küwük muş 'erkek kedi' (DLT)
[*küwük* > **küwek* > **kübek* > *köbek* > *köpek*]

TT.: KÖPEK+(GİLLER/LE-/LENİŞ/LEN-/LENME/LEŞİŞ/LEŞ-/LEŞME/Lİ/LİK/SİZ// ayası/balığı/dişi/kuyruğu/memesi/sarımsağı/soğanı/üzümü/oğlu köpek > köpoğlu)

Tü. > **KbRum.** *khiopékis*

An.ağl.:***köpek***(+cevizi/ci/+gülü/le-/ len-/ +lolosı/ +mantarı/ +me-mesi/+menekşesi/+sarımsağı/+soğanı/+üzümü) (*DS.VIII*, 2960)

Krş. ***kölvez*** (*DS.VIII*, 2955)

~ köpek (Krm.,Hts.,AH.,MA., El-İdr., Az., Trkm., KKlp., Özb., Kpç.)

A.Caferoğlu, 'Türk onomastiğinde *'köpek'* kültü, ***TDAY-Belleten1961***, s.1-2.

P.C.Golden, 'The Dogs of the Medieval Qïpčaqs', ***Varia Eurasiatica: Festschrift für András Róna-Tas***, Szeged 1991.

E. Trjarski, 'The Dog in the Turkic Area. An Ethnolinguistic Study', ***CAJ***, XXIII/3-4, 1979 s. 297-300.

Eren (*TDES*, 257-258): 'Köpeğin çıkardığı sesten (*göv göv, köv köv*) geldiği anlaşılıyor.'

Nişanyan (*SS*, 252): **köpek** iri, gür (xiii),
it (xv) < ? *köp* çok, hep, gür, sık (xi).

*Asıl anlamı muhtemelen 'iri, güçlü köpek' olmalıdır.

köpen (hlk.) 'Deve çulu; kaba kumaş', krş. **köpçek**

< OT. ***köp-*** 'dikmek, oyulgat-

mak' (DLT: *köpçük* 'eyerin ön ve arka yastıkları'; *köpit-* 'diktirmek, oyulgatmak'; *köpsün* 'şilte, minder'; *köpül-* 'dikilmek'; *köpüş-* 'dikmeye yardım ve yarış etmek') ***+-en***

Eren (*TDES*, 258) : 'Kökünü bilmiyoruz.' der, görüş belirtmez.

köprü 'Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan
= ET. ***köbrüg ~ köbrük ~ kövrüg*** (*EUTS*, 113)
~ OT. ***köprüg*** (DLT)

< köb(/p/v)+rü+g

TT.: KÖPRÜ+ (CÜ/CÜK/CÜLÜK/LÜ)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *kūpri:* ; (Lib., Mıs.) *kūbri:* (*ALTK*, 93); **Srp.** *ćùprija*; **Blg.** *kjuprija.*

~ köprüg (Çağ.)
köbrüg (Tar.)
köbür (Sag.)
köbürtke (Madırca) [**-t-** türemedir]
köprü (eski Kpç.)
köprū (Bar.)
köprö: (KKırg.)
köpri (Trkm., eski Kpç.)
köpir (Nog., KKlp.)
köpür (Blk.)
köpürö (Kırg.)
köpürö: (Kırg.)
köpürük (Kırg.)
kömrü (Alt.,Tub.)
kömür (Tel.)
kövürüg (Tuv.)
kör (Tel.) (< Moğ.)
körpü (Osm.)
koprik (Özb.)
kübir (TatK.)
kübürtke (Sag.) [**-t-**türemedir]
kür (Alt.) (< Moğ.)
kürbe (Yak.) (< kübre/*meth.*)
ürbe (Yak.) [**k-** düşmüştür.]
kĕper (Çuv.)
= Moğ. (Poppe 127): ***kögerge***

< * köwer-ge

[**NOT**: Räsänen'in bu adı eski Yunanca γέφυρα'ya bağlaması inandırıcı değildir. Bu konu için bk. Eren, *TDES*, s. 258-259]

KÖ(>ü)**PRÜ** (>i)[*G*]
KÖPRÜ(/Ū/Ö:)
KOPRİ*K*
KÖP*İ(/Ü/Ö/Ö:)***R**
KÖP*Ü***RÜ***K*
KÜP(~B)*İ(~Ü)***R+***TKE*
KÖB*Ü***R/+***TKE*
KÖM[RÜ > ÜR]
KÖV*Ü***RÜ***G*
KÖR/[*PÜ=ø}***]**
KÖRPÜ
KÜR/[*BE***]**
*[K=ø]***ŪRBE**

Nişanyan (*SS*, 252): **köprü=** ***ET.*** *köprüg* (XI) ***ET.** *köpmek* (köpürmek) fiiliyle ilişkisi açık değildir. **EYun.** *géphyra* (köprü) ile üçüncü bir dilden ilişkili olduğu düşünülebilir. (**YANLIŞTIR**.Çünkü, Eren'in de belirttiği gibi ***ET*** 'de *köprüg* biçimindeki /-***g***/'nin nasıl türediğini açıklamak gerekir.)

köpü-[, bk. **köpçek**

köpüç (hlk.) 'Çamaşır tokacı'

< köpür-(ü)ç [bk. **köpür-**]

An.ağl. : ***körpüç, körpüg*** (*DAO*, 301 ; *DS.VIII*, 2961)

köpük 'Çalkanan, kaynatılan, mayalanan, yukarıdan dökülan sıvıların üzerinde oluşan hava kabarcıkları yığını'
= ET. ***köbik ~ köbük ~ köpük*** (*EUTS*, 113)
~ OT. ***köpük(g)*** (DLT)

< kö-p-(ü)k

[< *kö-p-(I)r-(i)k]

TT.: KÖPÜK+ LENİŞ/LENME/LEN-/LÜ/SÜZ/LE-)

An.ağl. : ***köpüklü*** 'çabuk öfkelenen, küfürler savuran, sinirli (kimse); ***köpük taşı, köpürük*** daşı 'çok hafif, köpük gibi, süngere benzer, delikli taş' (*DS. VIII*, 2961)

Tü. > **Zaza.** *kop, kuep* 'yığın, çok'
Krş. Altay. ***köp(e)**-*: Hak.,Oyr. ***köp-*** 'kabarmak, şişmek, büyümek', *köpik, köpük* = Moğ. ***köge-*** ,şişmek, kabarmak, köpürmek' (O. Özer, 112-113)

~ köpük (Az.)
köpik (Bşk., TatK.)
köbik (Kzk.)
köbük (Kırg.)
kövük (Uyg.)
kübik (Bşk.)
küpirik (Bşk.)

KÖ-P (>B, V)-**Ü** (>i)**K**

Eren (*TDES,* 259): YOK

köpüle-['Şilte, yastık, yorgan gibi şeyleri kalın ve aralıklı, sıkıca dikmek'

< köp- 'dikmek'+(*DLT.II,* 298)+ ***-ü-le-***

krş. OT. ***köpsün*** 'şilte, minder' (*DLT.I,* 437); ***köpçük*** 'eyerin ön ve arka yastıkları' (*DLT.I,* 478)
köpül- ~ ***köbül-*** 'dikilmek' (*DLT.II,* 120)+***e-***
köbüş- ~***köpüş-*** 'kaba dikmekte yardım ve yarış etmek' (DLT)

NOT: /**ü**/ ile okumak yanlış olmalıdır. Çünkü, ağızlarda da hep /**ö**/ ile-dir.
Eren'in 'Yerel ağızlarda kullanılan *göbü* (< ***köpü*) 'kalın dikiş, yorgan dikişi' sözünden geldiği açıktır.' savı yanlıştır. Çünkü, OT'de **köpü** diye bir ad yoktur. Bk. DLT: **köp-(ü)l-**

An.ağl.: ***göbü*** 'kalın dikiş, yorgan dikişi, ilinti', ***göbümek*** (*DS. VI,* 2117); ***köpene*** 'küçük çocuk yorganı'; ***köpen*** 'minder' (*DS.VIII,* 2960)

Eren (*TDES,* 259): 'Yerel ağızlarda kullanılan *göbü* (<**köpü*) 'kalın dikiş, yorgan dikişi' sözünden geldiği açıktır.'

Eren'in DLT'teki **köbi-** ~ **köpi-** fiillerini gözden kaçırdığı görülmektedir. Ağızlardaki ***göbü, köpene*** ve ***köpen*** biçimlerinin kökeni de DLT'teki ***köb-ü-*** ~ ***köp-ü-***'tir.

köpüme, bk. **köpçek**

köpür-['Köpük yapmak, köpük oluşmak, köpük çıkararak kabarmak'
= ET. (KT,Uyg.) ***köpir-***
~ OT. (DLT) ***köpür-***

< * kö-p- 'köpük olmak'

+-(ü)r-

TT.: KÖPÜR- (ME/ÜŞ/TME/T-/TÜCÜ/TÜŞ)

An.ağl.: ***köpürcek*** 'mürekkep balığı'; ***köpürcek*** 'sabun gibi suda köpüren bir tür ot' ~ ***köpürcük*** ; ***köpürcük, köpüyh, köpürcek*** 'köpük' ***köpürgen*** 'traş fırçası' (*DS.VII,* 2962)

Ayrıca krş.: ***köpürköz*** 'korla dolu mangal' [< ***köp*** 'çok' +***ür+köz***]
köpür- 'ateş çok alevli yanmak'
[< ***köp+ür-***](s. 2962)

~ köpür- (Az.)
köpir- (Kzk., Özb.)
köpre- (Trkm.)
köpürcikle- (Trkm.)
köbür- (Kırg.)
kövüklän- (Uyg.)
küpir- (Bşk.)
küp(i)rü (TatK.)
kübiklän- (Bşk.)
= Moğ. ***köge-*** 'köpük olmak, köpüklenmek'; ***kögere-***

KÖ(>ü)**P**(>b)**Ü**(>İ)**R**-[+Ü-]/ *-CİK+LE-*
K(Ö>Ü)**B**(~V)Ü~İ)**K**+*LE-N-*

köpürt-['Köpürmesini sağlamak'
= ET., OT. ***köpürt-*** (DLT)

< kö-p-(ü)r-t-

köregen (hlk.) 'Güzel'
< OT. ***körk*** 'güzellik'(DLT)

***+egen* [= -em]**

köreke[1] (hlk.) 'İğ, kirmen'
< [k+] ***ör-ek+e***

Krş. ***höreke*** [< *h+öreke*]; ***örek, öre, öregü, öreği, örey, öroğ, öröğö, örü*** (*DS.VIII,*

3344)

Bk. **öreke**

köreke[2] → **köreken**

köreken, köreke, köveken (hlk.) 'Güveyi'

< Moğ. ***küreken***

körele-[(hlk.) 'Ateş yanmaya yüz tutmak'

< ***kör*** [< *kor (~ köz)] ***+ele-***

An.ağl.: ***körel-, körek-, körezi-, körsel-, körse-,körseni-, körsü-*** 'ateş yavaş yavaş sönmeye yüz tutmak' (*DS.VIII*, 2964)

köreven → **köreken**

kör kütük 'Kendini bilmeyecek derecede (sarhoş, âşık)'

< ET. ***körtük*** 'âşık, seven' (*EUTS*, 117)

körmen, bk. **kömüren**

köroğlu (hlk.) 'Kocanın karısına verdiği ad'

< [Fars. *kūr*]+Tü. ***oğ(u)l+u***

Tü.>**Ar.** (Lib.) *ḳoroġlī* (*ALTK*, 93)

körpe '1. (Bitki için) Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş ; **kart** karşıtı'

= OT. ***körpe*** 'mevsimi geçtikten sonra çıkan şey' (DLT)

DLT: ***körpe ot; körpe yémiş; körpe oğul***; ***körpele-*** 'körpe ot yemek';
körpelen- 'yeniden çıkmak'

< * ***körk*** 'güzellik' ***+pe***

Krş. **görkem** < ***körk+em***

TT.: KÖRPE+ (CİK/LİK)

An.ağl.: ***körpe*** 'yeni kuzulamış koyun' (Şavak aşireti) (*DAO*, 301); ,yeni doğmuş kuzu, oğlak ya da buzağı' (*DS.VIII*, 2967)

~ körpe 'en son doğan oğlak, kuzu' (Trkm.)
körpe 'süt emen kuzu' (Kpç.)
körpe 'yorgan' (Kzk.)
[*Bu sözcük* ***köpe*** *ile ilgili olmalıdır.* **–r-** *türemedir.*] bk. **köpüle-**
körpeç 'kuzuluk' (Trkm.)
kürpü (Çağ.)
körpö 'kuzu derisi' (Kırg.)

KÖRPE(>Ö, Ü)+*Ç*

körpi, körpü, bk. **köprü**

körük 'Ateşi canlandırmak için kullanılan ve açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen araç; bazı araçların açılıp kapanabilir üst üste katlanmış bölümü'

= OT. ***kö:rük*** (DLT)
MA. ***kövrüv***; DTü. ***küwrük***; IM. ***köfrük, küvrük*** (Räsänen, *V* 285)

< ET.*****kö:y-ir-*** 'yakmak' ***+-ük***

NOT: ET'de: ***kö:y-*** 'yanmak'; ***kö:ydür-*** 'yakmak'; ***kö:yir-*** 'yakmak'; ***kö:yük*** 'yanmış' (*EUTS*, 118-119)

TT.: KÖRÜK+ (ÇÜ/ÇÜLÜK/LEME/LE-/LENME/LEN-/LEYİCİ/LÜ/SÜZ)

An.ağl.: ***körük, körüklük*** 'demirci dükkânı' (*DS.VIII*, 2969) ; ***körüklü*** 'fayton'; ***körük vir-, körüktür-*** 'birkimseyi başka birinin kötülüğiçin kışkırtmak'

~ kö:rük (Trkm., Kırg.)
körük (Az., Bşk., Uyg., Blk., Kırg., Alt., Tel., Şor., Sag.)
körik (Kzk., KKlp., Hak.)
kürik (Bşk., TatK.)
küört (Yak.)
küöt (Yak.) < * *kö:r-t*
xörük (Tuv.)

K (> h,)**Ö** (>Ü)[< Ö:]**RÜ**(>İ)**K**

~ Moğ. (KWb. 243): ***kögerek***, Klm. ***kö:röG*** ; [***kögerge, kö'erge, kögürge, kegürge;*** Hal. ***xö:rög***; Kalm. ***kö:rGö*** < *köger-ge* (T. Tekin, *Mak.I*, 61)]

Schernert (*CAJ* 17: 250): < **kūra** „ocak" sözünün **kōrak** biçiminden alınmıştır.

YANLIŞTIR.

Eren (*TDES*, 260): Farsça **kōrak** biçiminin Türkçeye **körük** olarak geçmesi düşünülemez....Türkçe körük biçiminin Orta Türkçede geçmesi ve çağdaş diyalektlerde yaygın olarak kullanılması da Farsçadan geçmediğine açık bir tanıktır.
Ramstedt, Poppe, Kałużyński, Ligeti, Şçerbak, Egorov ve Clauson'un görüşleri için bk. Eren; *TDES*, s. 260.

körükle-['Körükle üflemek; (mec.) kızıştırmak, kışkırtmak'
= OT. ***körükle-*** (DLT)
TT.:KÖRÜKLE-(ME/N/NME/YİCİ)
< ***körük*** (bk.)+***le-***

köş 'Çokluk, fazlalık bildiren sözcük'
: ***köskötürüm***

köse 'Bıyığı, sakalı çıkmayan (erkek)'
< Tü. ***kö:se*** (T. Tekin)
TT. : KÖSE (sakal/buğday)

Tü. > **Zaza.** *kose* (*ZTS*, 191: ***Kose xemılnayiş*** '1. yılbaşı eğlencesi için '***kose***' veya '***kalo***' ['yaşlı, ihtiyar'< ET., OT.***kal*** 'yaşlı adam' (DLT)] denilen kişileri giydirip süslemek'); ***koseyey*** '1. köselik; 2.yılbaşında düzenlenen köy orta oyunu'; ***koseyey kerdış*** 'köse oyunu oynamak; şaka yapmak'

~ kö:se (Trkm.)

TS.II, 915 : < Far. **kose**
Eren (*TDES*, 260) : < Far. **kōsa**
Nişanyan (*SS*, 252): < Fa. **köse**

köseği (hlk.) '1. Ateş karıştırmaya yarayan odun veya demir; 2. Ucu yanık odun, eğsi'
= OT. ***közegü*** (*DLT.I*, 448)
DLT: ***köze-*** 'ateş çevirmek, karıştırmak, toplamak'
< ***köz*** 'ateş koru'+***e-*** 'ateş çevirmek, karıştırmak'+***gü*** 'ateş çekmek veya aktarmak için kullanılan aygıt'
An.ağl.: ***köseği, korsal, kosaf, kosengi, kösa, kösağacı, kösbe, köse, kösek, kösenği, kösenti, köset, köseü, kösev, kösevi, kösevü, kösey, köseyi, kösgi, kösoğ, kösövi, kösövü, kösravi, kösrevi, kössō, kösüvü***
(*DS.VIII*, 2971)

KÖS+/*A*/+*AĞACI*/+*BE*/+*E*/+*EK*/+*ENĞİ*/+*ENTİ*/+*ET*+*Ü*/+*EV*/+*EVİ*(~*Ü*)/+*EY*/+*EYİ*/+*Gİ*/+*OĞ*/+*ÖVİ*(~*Ü*)/+*RA*(~*E*)*Vİ*/+*SÕ*/+*ÜVÜ*

~ kösö: (Kırg.)
közö: (Kırg.)
köseü (Kzk.,Tûr.)
kösev (Nog.)
kesev (Kzk.)
kesevi (Trkm.)
kiseü (TatK.)
küzey (Sag.)

KÖ (>Ü, İ, E) **Z** (>S)+**E** [Ü, V, Vİ,VÜ, Y, Yİ]

Tü > **Blg.** *kjusegija*; **Srp.** *ćusègija* (Škaljić: *Turc* 201)

Nişanyan (*SS*, 252): YOK

Eren (*TDES*, 260): < **köse-+-gü** eki. Eski ve yeni diyalektlerde **köse-** 'ateşi karıştırmak.' ... Orta Türkçede de **köze-** olarak kullanıldığını görüyoruz. Diyalektlerde yaygın olarak kullanılan **köse-** yanında Orta Türkçe **köze-** biçimi ***düşündürücüdür.***

Eren'in 'düşündürücüdür' dediği **köze-** biçimi [< **köz+e-**] göz önüne alındığında daha uygundur.

kösnü (hlk.) 'Erkek ve dişinin birbirine karşı duydukları cinsel istek, şehvet'
< ET., OT. ***köse-*** 'arzu etmek' (*EUTS*, 118; DLT)

ET: ***kösä-*** 'arzu etmek, dilemek'
kösänçig 'arzu edilen'
kösüş 'arzu, dilek'
kösüşlüg 'arzulanan, istenen' (EUTS, 118)
OT: ***kösekçi*** 'yemeklere iştahlı'
köse- 'arzu etmek'
köseş- 'istemek, öğünmek'
kösgük 'nazarlık' (DLT)

TT.: KÖSNÜ+(K/L/LLÜK/L-/LÜ)
An.ağl.: ***kösnük, kösmük,kös-***

nek, küsnek,küsnük '1.çiftleşmek isteyen at, eşek vb. hayvan; 2. cinsel sapık erkek; 3. isterik kadın' (*DS.VIII*, 2975)
Eren (*TDES*, 261): YOK

köstebek 'Toprak altında oyduğu yuvalarda yaşayan, gözleri hemen hiç görmeyen, derisinden kürk yapılan hayvan'
= OT. ***kösürge ~ küsürge*** (DLT)
< ET. ***kös/z*** 'göz'+ ***teb (~m)ek***

Eski Kpç. ***közsüz sebek*** 'kör sıçan'; ***kösüz temek***
AH. ***közsüz sebek***
MA. ***kösüz sebek***

An.ağl.: ***kösnü, kösdü, köskö-pen, köskü, köslü, kössü, köstü*** (*DS.VIII*, 2974); *korsıçan, körgemele, körgözlü, körköpek, körköslü, körkösnü, köstü, körköstübek, körkösü, körkösnü, körsepek, körsıçan, körsü, körtöstü* [Bu adların '*kör*' bölümü Farsçadır.]

~ köstəbək (Az.)
= *körsebek* (Osm.)
(< Fars. *korşabak*)
kör tışkan (Kzk.)
kö:rsıçan (Trkm.)
körsiçkân (Özb.)
karğu çaşkan (Uyg.)
sokur çıçkan (Kırg.) < Moğ.+ Tü. ***sıçkan***
sukır tıçkan (TatK.) < Moğ. ***sokur***
hukır sıskan (Bşk.) < Moğ. ***sokur***

köste-[(hlk.) 'Hayvanın ayaklarını iple bağlamak'
< ***kös-te-***

köstek 'Hayvanların kaçmasını önlemek için iki ayağına bağlanan kısa ip veya zincir; saat, kılıç, anahtar gibi şeylerin ucuna takılan zincir'
< ***kösür-*** 'hayvanın ayaklarını iple bağlamak' < ***kös-***
< ***kös-te-k***
DLT. ***kösrüg*** < ******kösür-ü-;* ***kösrüg tuşağ***

Krş.Uyg. ***köl-*** 'bağlamak'; DLT. ***költür-***
= Moğ. ***küli-*** 'bağlamak'

TT.: KÖSTEK+ (LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LE-YİŞ/Lİ/SİZ)
An.ağl. : ***köstek*** '7 farklı anlamı var' ; ***köstekle-, köstekli, kösteklik*** (*DS.VIII*, 2976)
~ kössek (Trkm.) < *kös-täk*
kösteg (Tuv.)

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***köstek*** adı yoktur. (*KTLS*, 508)

Tü. > **Zaza.** *kostek* 'kurnaz, iki yüzlü' (*ZTS*, 191); **Ar.** (Mıs.) kusti:k 'saat kösteği' (*ALTK*, 93).[**Zaza.** *kostek* 'kurnaz, ikiyüzlü' (*ZTS*, 191)]

= *bukağı* 'halkalı köstek'
duşak 'atların iki ayağını bağlayarak yapılan köstek'
kişek 'ayak kösteği'

TS.II, 914: **köstek** < ***Tü.***
Eren (*TDES*, 262): < ***Tü.*** **köste-k**
Nişanyan (*SS* 252): **köstek** < ***Fa.*** *kûstek* [küç.] < *kûstî* örme ipten kemer, güreşte bir oyun.

köstük (*hlk*) 'Kireç kaymağı'
< ***** ***kös-tü+k***

kösül-¹['Uzanıp yatmak, ayakları uzatarak yatar gibi oturmak, sere serpe oturmak'
< ***kös-(ü)l-***
= OT. ***kösülmek*** '(ayak) uzanmak, uzatılmak' (DLT)
An.ağl.:***kos-, kösgel-,kösken-, kös-, kösül-, küsül-*** (*DS.VIII*, 2977)

KÖ(>o, ü)**S**-*ÜL-/-GEL/-KEN-*

kösül-²['Ateş yavaş yavaş sönmeye yüz tutmak'
< ***kös-ül-***
Bk. **kösül¹-**

köşek 'Deve yavrusu'

< ***kö:şek***

An.ağl.: ***köşek, koşak, koşşek, köcek, köçek, körşek, köşkek, köşseyh, köşşek, küçek*** (*DS.VIII*, 2978)

KÖ (>o,u,ü)**Ş** (>ç,c)**E** (>a)**K**
-şş-: ünsüz ikizleşmesi
-şş- : ünsüz ikizleşmesi
-k > -h : ünsüz değişmesi
-ş- >-ç-, -c-: ünsüz değişmesi
-k- : ünsüz türemesi
-r- : ünsüz türemesi
-y- : ünsüz türemesi
olayları vardır.

Anadolu ağızlarında ***köşek*** '1.Torun; 2) çok güzel' anlamlarına da gelir.
~ köşək (Az.)
köşek (eski Kpç.)
kö:şek (Trkm., KKlp.)
köşelek (Nog.)
küşek (Özb.)
küşelek (Özb.)

KÖ(>Ü)**ŞE** [*LE*] **K**

= Moğ. ***gölige*** 'kurt yavrusu'

Tü.> **Mac.** *kölyök* 'kurt yavrusu, genç köpek, genellikle genç hayvan' < * *kölik* < **gölik* [< Tü. *köl²+äk* = **Moğ.** *gölige* < * *göli+ge*] (*Mak.I*, 85, 115, 130, 223)
Tü.> **Zaza.** *ġolik, ġuelık* 'inek yavrusu, dana' (O. Özer, 113)

köşk 'Bahçe içinde yapılmış süslü ev, kasır'

< ***köşik*** [< ***köşi-*** 'ışığa mani olmak, örtmek' + ***-k*** 'himaye, kollama, gölgelik; örtü, perde, gölge' (DLT)]

DLT: ***köşige*** 'açık gölge, göl-Gemsi'
köşik 'örtü, perde, gölge'
köşiklik 'gölgelik'
köşi- 'kapatmak, örtmek'
[bk. Ş.Tekin, 'Köşk Kelimesi Farsça Değil Türkçedir', ***Tarih ve Toplum 66*** (1989), s.12-15]

köşi- ve ***kölit-*** için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 34.

TT.: KÖŞK+(LÜ)
An.ağl.: ***köşk, koşk*** 'balkon'; ***köşk, koşk, köşt*** 'tahta karyola'

Tü.> **Fr.** kiosque; **İng., Rus.** *kiosk*; **Far.** *kuşk* ; **Zaza.** *koşke* (*ZTS*, 191), *kûşkı* (s. 196);**Ar.** (Cez.) *keşk*; (Mıs.) *kuşk* (*ALTK*, 93); **KbRum.** *kiöşkin*

~ göşk, göşkü, göskü (Krm)
kiosk (Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
koska (Kırg.)
köşk (Özb.)

TS.II, 916: ***Fars.*** **kusk**
Eren (*TDES*, 262): < ***Fars.*** **köşk**
Nişanyan (*SS*, 252): **köşk**~ ***Fa.*** *kôşk* yüksek bina = ***OFa.*** *kôşk/kûşk*
YANLIŞTIR.

kötek '1)Baston, sopa; 2) sopa ile atılan dayak; deynek ve sopa ile dövmek' (*BTS*, 755)

< ***küt-*** 'gütmek' (DLT)

+***-(e)k***

'hayvan güderken kullanılan sopa'
TT.: KÖTEK+ (LEME/LE-) [*TS*'te YOK]
Krş. **An.ağl.**: ***kötele-, köterle-, kütele-*** 'bir şeyi hızla kaldırıp atmak, fırlatmak' (*DS.VIII*, 2980); ***koteyh*** 'dayak kötek' (*DS.VIII*, 2982)

Tü. > **Kürt.** *kotek* (*KTS*, 215); *ḳoteki* (*FKT*, 63)

~ kötek 'vurma, vuruş' (Trkm.)

Tü. **kötek** > **Far.** *kûtak* (Doerfer: *TMEN* 1619); **Blg.** *k'otèk, kjutèk BER* 3: 246, 257); **Zaza.** *kotek* (*ZT S*, 191)

Eren (*TDES*, 263): < ***Tü.*** **köt-(e)k**
TS.II, 916: <***Far.*** **kûtek**
Nişanyan (*SS*, 252): **kötek** ~ ***Fa.*** *küteng* çırpıcı tokmağı, ağır sopa = ? *kündek* kısa kü-

tük, sopa → KÜNDE

kötü '(Nesneler için) İstenilen, beğenilen nitelikte olmayan'
= OT. ***köti*** (DLT: ***köti burt*** 'kâbus, karabasan'; ***köti kızlak*** 'kuyruğu kırmızı bir tür kaba kuş'

< *köt+i*

TT.: KÖTÜ+ (CÜL/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LEŞ-/LEŞTİRİŞ/ LEŞTİRME/ LEŞTİR-/LEYİCİ/LEYİŞ /LÜK/ ÜKÇÜ/ LÜKÇÜLÜK/ MSEME/ SE-/MSER/ MSERLEŞME/ MSERLEŞ-/ MSELİK/ RÜM/ RÜMLEŞME/RÜMLEŞ-/RÜMLÜK)

An.ağl.: ***kötü*** 'zayıf, cılız'; ***kötüböcü, kötüböğcü, kötüböycü*** 'akrep'; ***kötüce*** 'nezle' (*DS.VIII*, 2982); ***kötüle-, kötülenmek*** 'zayıflamak'

= *yaman* (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
caman (Kırg.)
jaman (Kzk.)

Eren (*TDES*, 263): YOK

Nişanyan (*SS*, 263): **kötü** = ***ET.*** *köti* fena (xı) < ? ***ET.*** *köt* göt → GÖT
*Karş. ***ET.*** *kötlemek* (fenalık yapmak, arkasını kullanmak), *kötlük* (pasif eşcinsel).

YANLIŞTIR. Çünkü, **kötü** (< ***köti***) ile **köt** 'göt, arka' (> ***göt***) anlam olarak birbirinden çok farklıdır.

kötüböcü/böğcü/böycü (hlk.) 'Akrep'

< *kötü+bö* [< OT. *bög, böy*]+***cü***

kötümser 'Her şeyi kötü yanıyla ele alan, her durumu karanlık gören, hep en kötüyü bekleyen, karamsar, bedbin'

< *kötü+mse-r*

TT.: KÖTÜMSE+ (LEŞME/LEŞ-/LİK)

Eren (*TDES*, 263) : YOK
Nişanyan (*SS*, 253) : **kötümser** ***YT*** (1942) bedbin < *kötümsemek* ***YT*** (1935) kötüye yormak < KÖTÜ

kötürüm¹ 'Yaşlılık veya sakatlık nedeniyle yürüyemeyen'

= ***kötrüm*** 'üzerinde oturulan kerevet, seki, dükkân' (DLT) (DLT)

< *köt* 'arka'+***rü-*** 'kaldırıp götürmek'+***-m*** 'arkalanıp götürülen len (kişi)'

TT.: KÖTÜRÜM+ (LEŞME/LEŞ-/LÜK)

An.ağl.: ***kötürüm*** '1. zayıf ; 2. kör' (*DS.VIII*, 2983)

Eren (*TDES*, 263) : YOK
Nişanyan (*SS* 253): **kötürüm** = ***ET.*** *kötrüm* üzerinde oturulan kerevet, seki (xı) < *kötürmek* kaldırmak, götürmek → GÖTÜR-

kötürüm² (hlk.) 'Su yolu, ark'

< *kötür-* 'götürmek'+***-üm***

kötüyh, bk. **kütük**

köveke, köveki, bk. **köfeki**

köveleyh 'mantar', bk. **göbelek**

köveş (hlk.) 'Güneş'
< OT. ***kuyaş*** (DLT)

köynek, bk. **gömlek**
~ kömlek, könglek (Kıpç./*Ettuhfet.*, 209)
An.ağl.: ***köynek, kövnek, köyneyh*** (*DS.VIII*, 2984)

Tü. > **Zaza.** *köynek* (*DAO*, 302)

köz 'Küçük kor parçası'
< * ***kö:z*** (T. Tekin)
[< ***kö:-*** 'yanmak'+ ***-z***]
Krş. ET. ***köy-*** 'yanmak' (*E UTS*, 118) < ***kö-y-***
TT. : KÖZ+ (LEME/LE-)
An.ağl.: ***köz, koz*** (*DS.VIII*, 2984) ; ***KÖZ*** (tava/ tavası/ küreği/örsü) ~ ***KÖS*** (tava/tavası (s. 2986)

KÖZ(>S)

~ kö:z (Trkm.) ~ kö:zä- 'köz hâline gelmek'
köz (Az., Kırg.)
kuz, (Bşk.)
kor (Kırg.)

KÖ (>O, U) Z [~ R]

= *çok* (Kırg.)
çoğ (Uyg.)
şok (Kzk.)
kıpkız,ıl kümir (Bşk.)
utlı kümir (TatK.)

Eren (*TDES*, 263): < Kökü karışıktır.
Nişanyan (*SS*, 253): **köz** = *ET. köz*[2] ateş koru (xı) < *köymek* (= ? **kömek*) yanmak, yakmak.

közer (hlk.) 'İyice dövülerek kabuğundan ayrılmamış buğday başakları, harman altı' (*DAO*, 302) ~ 'dövülmüş buğday ve saman elemeye yarayan iri gözlü kalbur' (*DS.VIII*, 2985)

< ***köz*** [> *göz*]+***er***

Eren (*TDES*, 263): YOK

közi, bk. **kuzu** 'küçük kerpiç'

közle-['Et, sebze, meyve, hamur köz üzerinde pişirmek'

< ***köz*** 'ateş koru' +***le-***

An.ağl. : ***közle-, kozle-*** (*DS. VIII*, 2986)

~ közlä- (Az.)
kö:zde bişir- (Trkm.)
= *kordä pişir-* (Özb.)
çoğda pişür- (Uyg.)

közleme[1] '1. Közlemek işi ; 2. köz üzerinde pişirilen et, sebze gibi yiyecek'

< ***köz+le-me***

An.ağl.: ***közleme, kozlama*** 'külbastı, ateşte pişirilen et' (*DS.VIII*, 2984)

közleme[2] (hlk.) 'Koyunların kuzularını topluca emzirmesinden sonra ayrılması işlemi' (Şavak/*DAO*, 302)

< ***köz*** [> *göz*]+***le-me***

közlük (hlk.) 'Mangal'

< ***köz*** ~ ***koz+lük***

Eren (*TDES*, 263) : **közle-, közleme, közlük** YOK

kren, bk. **kıran**

Tü. ***kıran*** > **Kürt.** *krên* 'savaş, kavga' (*FKT*, 83)

ku, bk. **kucak**

kuba (hlk.) 'Yapışkan, killi toprak' (*DS.VIII*, 2986)

= OT. ***kuba*** 'kumral ile sarı arasında renk' (DLT)

Eren (*TDES*, 263): YOK

Tü.> **Kürt.** *ḳuba* 'kaynatılınca bozulan ayran' (*KTS*, 187)

kubur '1. Ayak yolu deliğinden lâğıma inen boru; 2. boru içinde kap'
TT.: KUBUR+ (LUK)
~ kuvur (Özb.)

< Moğ. ***ḳobūr*** 'Röhle'
(Doerfer: *TMEN* 268)

Moğ. **qobūr** > Fars. *kubūr* > Kürt. *kubur*.
Tü. **kubur** > Blg. *kobùr*; Srp. kùbur, *kùbura*; Arn. *kubure*;
Rum. *κουμπούρι* (Eren 263);
KbRum. *kuburi*

kucak 'Açık kollarla göğüs arasındaki bölüm; buraya sığabilen miktarda olan'
= OT. ***ḳuçak*** (DLT) ~ ***ḳuçam***

< ***ḳūç-*** 'kucaklamak' ~ ***ḳoç-***

(DLT) ~ ***ḳoç-*** + ***-(a)k***

< ÖT. ****ḳūça-***

TT.: KUCAK+ (LAMA/LA-/LANIŞ/ LAN-/ LAŞMA/ LAŞ-/ LAYIŞ)

Tü. > **Kürt.** *ḳu, ḳuç, ḳo* 'kucak' (*DAO*, 303)

~ kuçak (Kırg., Uyg., Alt., Tel., Şor., Sag., TatK.; Doerfer:*TMEN*, 1432)
kuçàk (Özb.)
kuşak (Kzk.)
koçak (TatK.)
kosak (Bşk.)
gucag (Az.)
gucak (Trkm.)

K (>G) **U** (>O) **Ç** (>C, Ş, S)-
AK (> G)

Eren (*TDES*, 263):YOK

Nişanyan (*SS*, 254): **kucak** =*ET. kuçak* (xı) < *kuçmak* kucaklaşmak, sevişmek (xı)
ET. **kuç-** : KUCAK, KUÇU KUÇU

NOT:
KUÇU KUÇU sözcüğü **kuç-** kökünden gelmez. '*köpekleri çağırmak için kullanılan ünlem*' olup, çocuk dilinde de '***köpek***' demektir.

****
M. Erdal (*OTWF*) : < **kuç-ak**
T. Tekin (*Mak.II*, 435 < ***kuç-ğak**

kucakla-['Kollarla sarılıp göğüs üzerine bastırmak'
= OT. ***ḳuçakla-*** (DLT)
< ***ḳūç-(a)k+la-***

Eren (*TDES*, 263) : YOK

~ gucagla- (Az.)
gucakla- (Trkm.)
kuçåklä- (Özb.)
kuçakto- (Kırg.)
kuçağli- (Uyg.)
kuşakta- (Kzk.)
koçakla- (TatK.)
kosakla- (Bşk.)

K(>g)**U**(< O)**C**(< Ç) [>s, ş]**A**(>å**K**(>g)+*L(>t)A(>i)-*

kucaklaş-['Birbirini kucaklamak'
< ET. ***koçuş-*** (*EUTS*)
[< ***koç-*** 'sarılmak, kucaklaşmak'~ ***ḳūç-***]
~ OT. ***ḳuç-(u)ş-*** (*İKPÖ, DLT*)
~ ***ḳoçuş-*** 'kucaklaşma' (*DLT.I*, 369)
< ***ḳūç-(u)ş-***

kuç, bk. **kucak**

Tü. ***kucak*** > **Kürt.** *ḳuç* (*DAO*, 303)

kūç, bk. **göç**

[ET. ***köç*** > **Zaza.** *kūç* (*ZTS*, 196 : *kūç kerdış* 'göç etmek'); *koç* (s.189)]

kuçık (hlk.) 'Köpek'
< ***kuçı(/u)*** 'köpek çağırma ünlemi'+***k***
An.ağl.: ***kuci, kuçüyh, küçelek, küçen, küçük*** 'köpek yavrusu' (*DS.VIII*, 2989 ; *EİA*, 206 ; *DA O*, 303)

Tü.> **Kürt.** *ḳuçıḳ* (*DAO*, 303)

kuçu kuçu 'Köpekleri çağırmak için ünlem'

Nişanyan (*SS*, 255) : **kuçu kuçu** < ***ET.*** *kuçmak* kucaklaşmak, sevinmek.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kuç-** ~ **koç-** 'kucaklaşmak' ile *yansıma* **kuçu kuçu**'nun ne kök ne de anlam bakımından benzerliği yoktur.

kuda 'Dünür'
< Moğ. (*KWb.* 194) ***ḳuda***
(> Tung. *kuda*)
~ huda (Hak.)
kθda (TatK.)
hĘDa (Çuv.)
hθDa (Çuv.)
kudaman (Çağ.) (Räsänen)

kudur-['Kuduz hastalığına yakalanmak, kuduz olmak'
= ET., OT. ***ḳudur-*** ~ ***ḳutur-*** (DLT)
< ***ḳūtur-*** < * ***ḳūtru-***
'azmak, aşırı olmak'
(T. Tekin, *Mak.I*, 5, 9,15; Mak. II, 376)

[Krş. ***semi z~ semri-*** (Yuyg. ***sämri-***, Tuv. ***semiri-*** < ***semri-***, Trkm. ***semre-***
< *sämri-* gibi örneklerde de **/r/** ~ **/z/** değişimi görülür.)]

TT.: KUDUR-(GAN/GANLI/MA/TMA/T-/TUCU/UK/UŞ)
An.ağl: ***kudurmak*** 'oynamak' (*DS.VIII*, 2991) ~ ***gudurmak*** (*DS. VI*, 2181), ***guduruk*** 'kudurmuş'
~ kuturū (Kırg.)
kuturmàk (Özb.)
kuturmak (Uyg.)
kotorov (Bşk.)
kotoru (TatK.)
gudurmag (Az.)
ǧūduramak (Trkm.)< ***ḳūturu-***
< ***ḳūtur+ı-/*ḳūtur+u***

K(>G)**U**(>o)**T**(>D)**U**(>I,O)**R-**

Eren (*TDES*, 263) : YOK

Nişanyan (*SS*, 255-256) : **kudur|mak** = ***ET.*** *kuturmak* delirmek (xı) < ? *kut* rahmet, bereket
→ KUT
* Muhtemelen 'kutsallığa kavuşmak, tanrılar dokunmak' anlamında.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kudur-** ~ **kutur-** fiilinin isim biçimi **kutuz** (>*kuduz*) olup, burada **-z ~-r** olayı vardır. Tıpkı: **semir-** ~ **semiz**' de olduğu gibi.

Kut ise 'uğur, *devlet, baht, talih, saadet*' (DLT) demek olup, **kutuz**'la ilgisi yoktur.

kuduz 'Köpek, kedi, tilki, kurt gibi bazı memeli hayvanlardan insalara ve hayvanlara geçen, ölümle sonuçlanan hastalık'
= OT. ***ḳutuz*** (DLT: *kutuz ıt* 'kudurmuş köpek'
< ****ḳūtuz***
[< * ***ḳūtur-(u)z***]

Fakat, DLT'te: ***ḳuđuz*** 'dul kadın'
ḳutuz 'yaban sığırı'
TT.: KUDUZ (böceği/otu)
An.ağl.: ***guduz*** (*DS.VI*, 2188)
~ ġuduz (Az., Trkm.) < ****kūtuzs*** (< ****kūtuř***)
kuturğan (Kzk., Kırg., Uyg.)
kuturgän (Özb.)
kotorğan (Bşk.)
kotırğan (TatK.) (*KTLS*)

KU(>o)TU (>O, I) **R**-*GAN*
G[< K]UTUZ

Eren (*TDES*, 263): YOK

Nişanyan (*SS* 256): **kuduz** = ***ET***. *kutuz* (xı) → KUDUR-
M. Erdal (*OTWF*, 323): < ***ḳūtur-z*** (/r/ düşmesi ile)
T. Tekin (*Mak.II*, 376) : ET., DLT. **ḳutur-** < daha eski ve asli bir ***ḳūtrı-** ya da ***ḳūtru-** biçiminden gelen metatetik bir biçimdir: **ḳudur-** < ***ḳūtru-**

kuğu 'Çok uzun ve kıvrık boyunlu, geniş gagalı, geniş kanatlı bir su kuşu'
= ET. ***koġu*** (*EUTS*, 180)
~ OT. ***ḳuġu*** (DLT)
< ***kū*** 'yansıma'+***ġu***
An.ağl.: ***guguk, guggu, guguk kuşu, guguk pilav, gukgu, gukguk, gügük*** (*DS.VI*, 2189)

GU(~Ü)[*G/K*]+GU(~Ü)[*K*]

~ kuu (Kumd.)
kuv (Kzk., Uyg.)
ku (Tel.,Leb., Alt., Şor., Sag., Koyb., Kaç., Küer., Kırg., Kzk., Sart.)
kū (Kırg.)
ak kuv (Kzk.)
ak kū (Özb.)
guv (Trkm.)
gu *kuşu* (Az.)

K(>g)UU[~ Ū~V]

= *akkoş* (Bşk., TatK.)
àkkuş (Özb.)
akkuş (Uyg.)

Eren (*TDES*, 263): YOK

kuğur-[(hlk.) 'Güvercin ötmek'
< ***kū*** 'yansıma'+***kIr-***

kukumav 'Bir baykuş türü'
< ****kuku~gugu~guku~kuko*** 'yansıma'+***ma-v***
Krş.: **An.ağl**. ***kuğur-*** 'güvercin ötmek" (*DS.VIII*, 2991); ***kukumav, koku-, kukkogan, kukku, kukkulav, kukkumav, kukkumavuk, kukkunak, kuku, kukudi, kukumavuk, kukumiyav, kulugaz, kulukoca, kulukulu, kutmavuk*** (*DS.VIII*, 2992)
Krş. ***gugucuk, guguftu, guguk, gugukçuk, guguk kuşu,gugusku, guguşcuk, guguşçuk*** 'kumru' (*DS.VI*, 2189);
guguk, guggu, guguk kuşu, gukgu, gukguk, gügük '1. kuğu; 2.bir tür kır güvercini' (*DS.VI*, 2189)
guggu, guggumavak, gugguş 'baykuş' (*DS.VI*, 2189)
guggu kuşu, gugo 'guguk kuşu' (*DS.VI*, 2189)

TS.II, 922: < Yun. **kukkuvagia**
Nişanyan (*SS*, 256): **kukumav** ~ ***Yun.*** *koukouvàyi* bir tür gece kuşu = ***onom***.

YANLIŞTIR. Çünkü, aynı '*yansıma*' Türkçede de vardır ve Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkler, kendi kulaklarıyla duydukları bir kuşun sesini niye Yunancadan alsınlar!

kul¹ 'Yabancı ülkelerden tutsak olarak getirilen ve alınıp satılabilen köle veya karavaş'
=ET, OT. ***ḳul*** 'kul, köle' (DLT)
< ***kul***

TT. : ***KUL+*** (LUK/LUKÇU/ OĞLU) ; ***KUL+*** (LANDIR-MA/LANDIR-/LANILMA/ LANIL-/LANILMIŞ/LANIM/ LANIŞ/LANIŞLI/LANIŞSIZ/ LANMA/LAN-)
~ gul (Az., Trkm.)
Alla kolı (TatK.)
Alla kulı (Kzk.)
Kudaydın (Aldanın) kulu (Kırg.)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳorġli:* 'bir Türk ile bir Cezayir yerlisi kadından doğan erkek çocuk' (*ALTK*, 93) < ***kul oğlu***;
Kürt. *kul* 'köle, kul' (*KTS*, 191)

Eren (*TDES,* 264) : YOK

kul² (hlk.) 'Ayakyolu, helâ'
< OT. ***ḳul*** 'delik' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳul* 'delik' (*KTS*, 188); *ḳulek* (*FKT*, 63) ~ *ḳun* (*KTS*, 217)

kula 'Al ile kır arası bir at donu'
= OT. ***ḳula*** (DLT)
An.ağl.: ***kula, kule*** 'kumral' (*DS. VIII,* 2993)

Tü.> **Kürt.** *ḳule* 'siyah ile sarı arasında rengi olan at, katır ve eşek' (*KTS*, 188)

~ kula (Uyg., Kom., Çağ., DTü., Osm., Kzk., Oyr., Trkm., Kmk.)
kθla (Kzk.)
xĘla (Çuv.)
~ Moğ. (*KWb.* 195) ***kula***

Eren (*TDES,* 264): YOK

kulaç 'Bir kol açımı ölçümü'
= OT. ***kulaç*** ~ ***kolaç*** (DLT)
< ****kol aç***
DLT: ***ḳulaçla-***
TT.: KULAÇ+ (LAMA/LA-/ LAYIŞ)
An.ağl. : ***kulaçla-*** 'vuracak gibi yapmak' (*DS.VIII*, 2993) < *kulaç+la-*
~ kulaç (Çağ., Sart., Trkm.,Kırg.)
kulåç (Özb.)
kθlaç (TatK.)
kulaş (Kzk.)
kolaç (TatK.)
kolas (Bşk.)
kulaş (Kzk., KKırg., Oyr., Soy.) (> Kam. Joki 20-8: *kulaş*)
golac (Az.)
gulaç (Trkm.)
ğulaç (Uyg.)
xĘlaś (Çuv.)

K(>G, Ğ, X)**O**(>U)**L+AÇ**(>C, S, ś)

Eren (*TDES,* 264): YOK

kulaçla-['Kaç kulaç olduğunu ölçmek'
= OT. ***kulaçla*** (DLT)
< ***kol+ aç+la-***

kulağuz, bk. **kılavuz**
An.ağl. : ***kulağuz, kılağı*** (*DS. VIII*, 2993)

kulak 'Başın her iki yanında bulunan işitme organı'
=ET.,OT. ***ḳulak*** ~ ***ḳulhak*** ~ ***ḳulḳaḳ*** (Uyg., DLT) ~ ***kulġak*** (Uyg., Çağ.) ~ ***kulaġ*** (Çağ.) ~ ***ḳulḳāḳ*** (Br.)
< ****kul-*** 'işitmek'
+ -ġak/-ḳaḳ
DLT: ***ḳulaḳla-, ḳulaḳlıg, ḳulak ton*** 'yenleri kısa elbise'.

Bang (*K-Osm.IV*, s.8. n.2):
< ***ḳul*** 'uşak' + ***ḳaḳ*** ,küçültme eki' = *küçük kulak.*

TT. : KULAK+(ÇI/ÇIK/LI/LIK/ SIZ)

Tü. > **KbRum.** *kulákhi*

An.ağl. : ***kulak*** '9 ayrı anlamı var' (*DS.VIII,* 2993-2994); ***kulağı kesik, kulağı tozlu, kulağı yağlıklı ;kulāçan*** [< kulağa kaçan], ***kulak aşı/ çorbası ; kulaklı hamur*** ; ***kulak tözü***
~ kulak (Kzk., Kırg., Uyg., Nog., KKlp., Sart., Tar., Alt., Tel., Kuğ., Şor., Leb., Koyb., Kaça, Küer., Tuv.)
kulàk (Özb.)

kulġāh, (Yak.) (>Kam. Joki 182-3: *kulġa*)
kolak (Bşk., TatK.)
ġulaġ (Az.)
gulak (Trkm.)
xĘlxa / xälxa (Çuv.)
xolġa (Çuv.) (Räsänen)
xulax (Hak.)

K(> ġ, x)**U**(>o)L[*G*]**AK**(>g, x)

~ Moğ. (KWb. 196) ***kulku*** (> Hak. *hulhu*)

kulakçak (hlk.) 'Küpe'
< kulak+çak

kulaklı '1.Kulağı herhangi bir biçimde olan; 2. kulağa benzer çıkıntısı olan; 3. büyük tencere'
= ET., OT. ***ḳulaḳlıġ*** (DLT)
< ḳulak+lıġ

kulaksa-[(hlk.) 'Dinlemek'
< kulak+sa-

kulığ, bk. **kolluk**
~ ***ḳulluḳ, ḳullığ*** (Kerkük)
< kol+luk

Tü. > **Kürt.** *ḳulıġ* 'karakol'(*DAO*, 304)

kullan- 'Birşeyden belli biramaçla yararlanmak'
< kul 'kul, köle'+***la-n-***
TT.: KULLAN- (DIRMA/DIR-/ ILMA/IL-/ILMIŞ/IM/IŞ/IŞLI/ IŞSIZ/MA)

Tü.> **KbRum.** *kulyianderizo* 'kullandırmak'

~ kullan- (Bşk., TatK.)
kollan- (Uyg.)
kollä- (Özb.)
koldan- (Kzk.)
koldon- (Kırg.)
gollan- (Trkm.)

KU(>o)**LL**(>d)**A**(>ä, o)**N**-

Eren (*TDES*, 264): YOK

kulun 'At ve eşek yavrusu'
= ET.,OT. ***ḳulun*** 'tay' (DLT)
< *kol 'yaban eşeği'
+(u)n
DLT : ***ḳulunla-, ḳulunluġ***

TT. : KULUN+(LA-/LUK)
An.ağl. : ***kulun, kılon, kolon, kulın, kuli, kulin, kuliş, kulu, kuluk, kulukulu, kura, külün*** 'at veya eşek yavrusu' (*DS. VIII*, 2997); ***kulunlu, kulunatçı, kulunlacı, kumacı, kunlacı, kunnacı, kunnuyucu , kurnacı*** 'karnında yavrusu olan at, eşek vb. hayvan' (*a.g.e.*, 2998) ***kulan, külle*** 'iki üç yaşında dişi tay' (s.2995)

KU(>ı, o, ü)**LU**(>i, ü)**N**(~K, Ş)
KULUN+*LACI/+LU*
+ATÇI
KU[*LU*]**N**[*N*]+*L(>N)ACI*
KUN(>R)[<*KULUN*]+NA+CI
KUN[< KULUN]NU+YUCU

gulun, gulin, gulum, gulüm, gulün, gunan (*DS.VI*, 2192)
~ kulun (Çağ., Krm., Kzk., Oyr., Kırg., Özb., Uyg., Tel., Şor, Sag., Yak.)
kulunak (Sag.)
kulunçak (Kırg., Özb.)
kulın (Nog., KKlp., Kzk.)
kŏlŏn (Bşk.)
kŏlın (TatK.)
gulun (Az., Trkm.)
xĘm /xăm (Çuv.)
xulın (Hak.)

K(>g, x)**U**(>ŏ)**LU**(>ı, ŏ)**N**+*AK/+ÇAK*

Nişanyan (*SS*, 256) : YOK

kulunla-['Kısrak veya eşek yavrulamak'
= OT. ***ḳulunla-*** (DLT)
< kulun+la-
An.ağl.: ***gunnamak, goluŋlamak, gulunlamak, gulun-tamak, gumlamak, gumramak, gunlamak, guzlamak*** 'at, eşek vb. hayvanlar doğurmak' (*DS.VI*, 2196)

G[< K]**U**(>o)**LU**(>i, ü)**N**(>m, ŋ)
+L(~T, N)AMAK

kulunlu (hlk.) 'Karnında yavrusu olan at, eşek vb. hayvan'
< kulun+lu

An.ağl.: ***kolun, kulunatçı, kulunlacı, kulunnacı, kumacı, kunlacı, kunnuyucu, kurnacı*** (*DS.VIII*, 2998)

KU(>o)LUN
KU[*LU*=ø]M(<N)
KU[*LU*=ø]N
KU[*LU*=ø]R (<N)
+ATÇI/+LACI/+NACI/ +NUYUCU

kulük (hlk.) 'Hindi'
< ***kulü kulü*** 'yansıma'
An.ağl. : ***kuli, kulluk,kuluk, kulukulu, kulü, kulük, külü*** (*DS.VIII*, 2995)

kum 'Silisli kütlelerin,kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan ufak, sert tanelerin bütünü'
= ET. (Uyg.), OT. (DLT) ***ḳum***
Fakat, *DLT*'te başka **ḳum** 'dalga, su dalgası' ; **ḳum-** 'dalgalanmak' ; ***ḳumuş-***

< ***ḳūm*** (+/-)

< ****ḳū +/- m***

TT.: KUM+ (CU/CUL/+KAZAN/LA/LAMA/LA-/LU/LUK/SAL/SUZ)
~ kum (Çağ., Trkm., Kom., Blk., Kırg., Nog., KKlp. Kzk., Özb., Sal., Alt., Tel., Kuğ., Şor., Koyb., Kaça, Küer.)
(>Kalm. *KWb.* 196: *xum*)
kθm (TatK.)
kubak (Tub., Kuğ.) < Moğ.
kum-ax (Yak.) (< Moğ. *ḳum-aġ*)
kumak (Kzk.) < Moğ.
ku'mak (Alt., Tel., Şor.) < Moğ.
gum (Trkm.)

K(>g)U(>θ, u')M

Tü. **kum** > **Fars., Tac., Tat., Kürt.** *kum* (Doerfer: *TMEN* 1525; *KTS*, 191; *DAO*, 305); **Mac.** *homok* (Gombocz: *BTLw* 97); **Kbr.** *kum* Eren (*TDES*, 265): Görüş belirtmez, ***kum***'la ilgili bilgiler verir.

kuma '(*eski*) Birinci kadının üzerine alınan ikinci kadın, ortak'
< Moğ. ***kuma*** 'Konkubine' (Räsänen, *V* 299)
DLT'te YOK.
An.ağl.'nda YOK
An.ağl.: ***kumalaş-***'kıskançlık nedeni ile çekişmek, atışmak' (*DS.VIII*, 2998) < ***kuma+laş-***
~ kuma (AH., Kom., Çağ., Osm., Sart., KarL.)
koma 'odalık, cariye' (IM; Çağ.)
goma (ŞS)
= *günü* (Az.) [< **küni** (DLT)]
güni (Trkm.)
künü (Kırg.)
kündàş (Özb.) (< *küni+deş*)
kündöş (Kırg.) (< *küni+deş*)
köndäş (Bşk., TatK., Uyg.) (< *küni+deş*)
könärkäş (Bşk.) (< *küni+er+keş*)

kumgan (hlk.) 'Kova, ibrik; güğüm'
= OT. ***ḳumġan*** (DLT)

< ***kum+gan***

Tü. > **Kbr.** *kubgan* (İ. Doğan)

kumır-[(hlk.) 'Kavurmak, kızarmak'
< Tü. ***köm-(ü)r***

Tü. > **Kürt.** *kumır; kumırandın* 'kavurmak, kızarmak', *ḳumıri* 'kavruldu, kızardı' (*DAO*,305)

kumla 'Kumluk yer, geniş kumsal'
< ***kum+laġ***

kumla-['Kumla kaplamak veya kum dökmek'
< ***kum+la-***
TT.: KUMLA-(MA)

kumral '(Saç, sakal, bıyık için) koyu sarı veya açık kestane rengi'

< ***kongur*** 'kestane rengi' (DLT) + ***al***

~ *asık* kuŋır (Bşk.)
açık koŋğırt (TatK.)
açık goŋur (Trkm.)
gumral (Az.)

Eren (*TDES,* 266): YOK

kumsal 'Su kıyılarında oluşan kumlu yer'

< ****kum*** 'su dalgası' (DLT) +***sal***

[**NOT**: **+sal** işlek olmayan bir ek olup, TT'nde ***uysal, kumsal, baysal*** gibi birkaç sözcükte bulunur. Fr. 'dan dilimize giren **-al/-el, -sal/-sel, -°l** eki ile ilişkisi yoktur.]

TT. : KUMSAL+(LIK)

~ kumak (Trkm.)
kumayt (Kzk.)
kumdak (Kzk., Kırg.)
kumdavıt (Kzk.)
kumlàk (Özb.)
kumsak (Uyg.)
kumluk (Uyg.)
komlok (Bşk.)
komlık (TatK.)
gumsal (Az.) (*KTLS*)

K(>g)UM+*AK/+AYT*
+*DAK/+DAVIT*
+*LÁK*
+*LIK/+LOK/+LUK*
+*SAK*

Eren (*TDES* 267): YOK

kumuç (hlk.) 'Sivrisineğe benzer çok küçük bir tür sinek'

< OT. ***kümiçe ~ kimünçe*** (DLT)

Kumuk 'Boy adı'

< OT. ***kumuk ~ komuk*** 'at gübresi' (DLT)

kumul 'Çöllerde veya deniz kıyılarında rüzgârların yığdığı kum tepesi'

< ***kum+(u)l***

NOT: ET. ve OT (DLT)'de yok.

An.ağl.: ***kumul ~ kumule*** 'yığın' (Kızılköy *Dinar-Af.; -Or.; *Vakfıkebir-Tr.; Bayb.; Civanyaylağı *Mersin-İç.) (*DS.VI,* 3000); ***kumulla-*** 'tepeleme doldurmak, yığmak'

Krş.
küm 'bir dalda meyve kümesi, yığın'; ***kümbet*** 'tepecik'; ***kümkü, kümbüz, künbüz*** 'kambur'; ***kümsük*** 'yumruk' (*DS. VI,* 3034)

KÜM(>N)+*BET* [< ? Fars. ***gunbed*** mi?]
+*E*
+*KÜ*
+*BÜZ*
+*SÜK*

Eren (*TDES,* 267): < ***R.*** *κουμούλα* „yığın" < ***Lat.*** *Cumulus*

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçede **kum** sözcüğü ve Fransızcadan geçen **-°l** eki vardır ki bu ekle pek çok sözcük uydurulmuştur. **Kumul** sözcüğü de 1944 yıllarında uydurulmuş sözcüktür. Nişanyan da sözlüğünde:

kumul (1944) *rüzgârla oluşan kum tepesi* anlamını vermektedir. (s.257)

Ayrıca, Anadolu ağızlarındaki **kumul** ve **kumule** sözcükleri ile **KÜM** ***(+bet/+kü ~ +büz ~+ül~ +ülü)*** sözcükleri de *'yığın, tepe'* anlamlarında olup, **kumul**'un ***Rumca*** < ***Latince*** kökenli olmadığına birer delildir.

kundak '1. Yeni doğmuş çocuğu ilk aylarda sıkıca sarıp sarmalamaya yarayan geniş bez ; 2. saçları yemeninin içine alıp bağlama ; 3. tüfek gibi bazı ateşli silâhlarda bulunan ağaç veya metal bölüm'

< Uyg. ***kong*** 'kalça'+***da-*** 'kalçasından bağlamak'+***-k*** 'fiilden ad yapan ek'

< ****kunda-*** 'kundaklamak, kundağa sarmak' + ***-k*** (Eren, *TDES,* 267)

TT.: KUNDAK+ (ÇI/ÇILIK/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-/

LAYIŞ/LI/SIZ)
An.ağl.: ***kundak*** '1. Arabalarda dingil yatağı; 2. mısır koçanı; 3. üzüm salkımı; 4. demet; 5.çember; 6. kedi yavrusu; 7. bir tür dolma' (*DS.VIII*, 3001)
gondak (Kızılköy *Akkuş-Or.) (*DS.VI*, 2100)
gumdak (Uşak)
gundak bağla- 'mısır bitkisi koçan tutmak' (*Ermenek-Kn.) (*DS.VI*, 2195)
~ kundak (Kzk., Kırg., KKlp., Alt., Az.)
'kundak bezi; çocuk takımı; tüfek kundağı' anlamları vardır.
kıŋdak 'tüfek kundağı'(Tel.)
gundağ (Trkm.)
gunda- (Trkm.)

K(>g)U(>I)N(~Ŋ)DAK(>ğ)

= *yürgäk* (Bşk.) <**y** (> j)**o**(> ü)**r -ğa-k**
jürgäk (Kzk.)
yögäk (Uyg.)
yörgäk (Özb.)
biläv (Bşk.) < **béle-v (~sek; n)**
bilän (TatK.)
bilävsäk (TatK.)

Tü. **kundak** > **Srp.** *kùndak* 'tüfeğin ağaç bölümü' (Škaljić: *Turc* 425); **Ar.** (Cez.) *ḳundāḳ*; (Ir.) *ḳundāḡ*; (Sur.) *ḳendāḳ*; (Mıs.) *ġundākci:* (*ALTK*, 94)

TS.II, 927: **kundak** < ***Yun.* kontaki**

(YANLIŞTIR)
Nişanyan (*SS*, 257): **kundak¹** dipçik ~ ***Yun.*** *kontaki* [küç.] sap, dipçik = ***OYun.*** *kóntaks* sopa, kütük ~ ***OFa.*** **kundak* ağaç kütüğü →KÜNDE
kundak² bebek sargısı ~ ***Erm.*** *kntag* [küç.] top < *kunt* yuvarlak şey, küre → KUNT

İKİSİ DE YANLIŞTIR. Çünkü, hem Kuzey (Kıpçak) hem de Batı (Oğuz) grupu Türk şivelerinde kullanılan bu sözcüğün Yun. ve Erm.'den alıntı olması mümkün değildir.

Doerfer (*TMEN* 1533): < Fars. ***kunda-k*** [küç.] **(YANLIŞTIR)**

Monchi-zadex (*Hurāsān* 230. madde 91.not): < Fars. **(YANLIŞTIR)**
Räsänen (*V* 279 b): < ? Far. **Qondāq**

***

NOT: Görüldüğü gibi, Yunanca, Ermenice, Farsça gibi dillere ait olduğu iddia edilen kundak'ın Türkçe olabileceğini kimse düşünmemiş.

kunduz 'Su kıyılarında yaşayan, kuyruğu geniş ve yassı, art ayaklarının arası perdeli, ağaçları kemirerek beslenen, postu değerli bir hayvan'
= ET., OT. ***ḳunduz*** 'su köpeği' (DLT)~ ***kuntuz*** (*EUTS*, 186)
< OT. ***kun-*** 'soymak' (DLT)
+-t-(u)z

< kuntuz < *kuntuŕ
(Räsänen, *V* 301)

Tü. > **Kbr.** *kunduz* (İ. Doğan, 322)

An.ağl.: ***kunduz*** 'su künklerinin içinde gelişen ve suyun akmasına engel olan bitki kökleri'; ***kunduz*** 'siyah' (*DS.VIII*, 3001)
~ kunduz (Çağ.,Osm., Krç.-Blk., Kırg., Kzk.)
kundız (KKlp., Nog., Kzk.)
kundus (Bar.)
kundus 'kertenkele' (Şor)
kumdus (Oyr., Şor., Leb.)
kondoz, (Bşk.)
kθndθz (TatK.)
kondız (TatK., Uyg.
kaŋdus (Şor.)
gunduz (Az.)

K(>g)U(>a, o, θ)N[~Ŋ](>m)
DU(>ı,o)Z(>z,/s)

xĘnDĘr /xăntăr (/Çuv.)
(> Çer. *unδĘr, umδĘr*)
kamdıg 'su samuru' (Kumd.)

Tü. ***kunduz*** > **Fars., Tac., Kürt.**
(Doerfer:*TMEN* 1534)

kur¹ (hlk.) 'Kuşak'
= ET. ***ḳur***
~ OT. ***kur*** 'kuşak' (DLT)
< kur

~ ḳur (Çağ.; Alt., Tel., Tar., Leb., Şor., KKırg., Sag., Koyb., Kom., Uyg., Osm.)

Tü. > **Kürt.** *ḳur* '(erkek) çocuk' (*KTS*, 217; *DAO*, 306)

Eren (*DTES*, 269): YOK

kur² (hlk.) 'Gür, sert; yoğun, yavuz'

< ET., OT. ***kür*** (DLT)

An.ağl. : ***kür*** 'inatçı, hırslı adam' (*DS.VIII*, 3042)

Tü. > **Kürt.** *kuṛ* 'gür, sert; yavuz' (*DAO*, 306)

kur-['Birşeyin oluşmasına yardım eden parçaları birleştirerek bütün durumuna getirmek'

= ET., OT. ***ḳur-*** 'kurmak, germek, toplamak' (DLT)

TT.: KUR- (MA/UCU/UCULUK/UL-/ULU/ULUŞ)

~ gurmag (Az.)
gurmak (Trkm.)
kur- (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kor- (Bşk., TatK.)

K(>g)U(>o)R-

Tü. > **Kürt.** *ḳurmış* 'kurmak' (*DAO*, 308) [Krş. DLT : ***kurmış*** 'kurulu']

Nişanyan (*SS*, 257) : **kur[mak** =***ET.*** *kurmak* 1.germek, çadır kurmak, ordu kurmak, kotarmak (xı),2. tasarlamak, tasavvur etmek, düşünmek.

Moğ. *qurilta* (meclis) ve ***Fr.*** *cour* (divan) sözcüklerinden esinlendiği anlaşılan bir grup yeni Türkçe kelimenin Türkçe *kurmak* fiiliyle ilişkilendirilmesi keyfidir.

Nişanyan'a hak vermemek elde değil. Çünkü, Mongolistik bilmeyen, karşılaştırmalı Altayistik araştırmaları yapmayan ve **Kowalevski, F.Boberg** ve **Lessing**'in Moğolca sözlüklerini tanımayan kişiler Türkçe ***kur-*** fiili ile Moğ. ***xur-***(ku), ***xurilta***-(hu) fiillerinin Türkçedeki ödünç biçimlerini karıştırmaktadırlar.

kurak '1. (Hava, mevsim, yıl için) yağışsız ; 2.(toprak için) nem tutmayan, çabuk kuruyuveren, çorak'

= ET., OT. ***ḳurġak*** (DLT)

< ***kurı-ġ+(a)k***

DLT: ***kur, kuruġ, kuruk*** 'kuru'

TT. : KURAK+ (ÇIL/LIK)

Eren (*TDES*, 268): YOK

~ gurag (Az.)
gurak (Trkm.)
kurğak (Kırg., Kzk., Uyg.)
kurğåk (Özb.)
korı (TatK.)
koro (Bşk.)

K(>g)UR[Ğ]A(>å)K
KORI(~O)

kural 'Bir sanata, bir bilime temel olan, yön veren ilke, kaide'

< ***kur-(a)l*** 'kaide' (1935)

TT.: KURAL+ (CI/CILIK/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LI/SIZ)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***kural*** sözcüğü yoktur. (*KTLS*, 516)

kuram 'Uygulamalardan bağımsız olarak ele alınan soyut bilgi'

< ***kur+(a)m*** 'bünye' (1935), 'nazariye' (1942)

DLT: **ḳuram** 'mertebe, aşama' < ***kur*** 'kuşak'+***(a)m***

TT.: KURAM+(CI/CILI/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/SAL)

kurbağa 'Sıçrayarak yürüyen ve suda iyi yüzen küçük hayvan'

= ET., OT. ***ḳurbaḳa*** (DLT)

< ***kur*** 'yansıma' +***baḳa*** 'kurbağa' (DLT)

ET.: (*Alt.Gr.* 300 b) ***büka*** 'kara kurbağası, kurbağa'

Tü. >**Fars.** *bāxe* 'kaplumbağa' (*FTS*. 41 a); **Kürt.** *ḳurḳurbaġ* (*DAO*, 308)

TT.: KURBAĞA+ (ADAM/CIK/LAMA)

An.ağl.: ***gurbağa*** 'kapı sürgüsü, menteşe' (DS.VI, 2197)

[*sürgünün kurbağaya benzemesinden dolayı.*]

gurka, gurgurik 'kurbağa' (*DS.VI*, 2199)

kurkurbak (*DAO*, 308), ***kırkır***

(-Çkr./*DS.VIII*, 2829)~***kurkurbeg*** (Kocaköy-Lice- Dy./*DAO*, 57)
beḳ-é bejik 'kara kurbağası' (*DAO*, 57)
~ kurbaka (IM., Kırg., Kzk., Özb.)
baka (Bşk., TatK.)
paka (Uyg.)
kurpaka (Srt.)
kurbāġa (Trkm.)
kurbuga (MA)
kurmak (Çağ.)
korbağa (Tel./*Kr.TS*, 239)
kolbaka (Ker./*Kr.TS*, 239)
gurbāğa (Trkm.)
gurbağa (Az.)
kodır paga 'kara kurbağası' (Kumd.)
para 'kurbağa' (Kumd.)

K(>G)U (>O)R(>l)+
'yansıma'
B(>p)A(>U)K(>G/~R)A

Nişanyan (*SS*, 258): **kubağa** = ***ET. kurbaka*** (Oğ. xı) < *baka* kurbağa, kaplumbağa.
* *Kur-* önekinin anlamı belirsizdir.
Sözcüğün aslı *bağa* iken, kaplumbağadan ayırdetmek için *kur-* eklendiği anlaşılmaktadır.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kur** sözcüğü ön ek değil, '*birleşik ad*'ın birinci sözcüğü olup '***yansıma***'dır.[Bk. **kurkurbek** 'kurbağa']
'**Kaplumbağa**' [<***kaplı(m)+baka***]'daki *kaplı ~ kaplu(m)* sözcüğü de birleşik bir adın ilk sözcüğüdür. ***DLT***'teki ***müngüz baka*** 'kaplumbağa' daki *müngüz*, **baka**'nın sıfatı olup, 'boynuz' demektir ki bu da '*sert kabuk*' anlamınadır.
Türkiye Türkçesi ağızlarında kaplumba' ya: ***tosbağa, tosba, tosbaa, tosbağ, tosbağı, tosbağu, tosbo, tosgaba*** (<*tosbaka* 'metatez'), ***toskaba*** (< *tosbaka* 'metatez'), ***toskabağa, tospa, tosvağa*** (< *tosbaga* „ **-b-** > **-v-** değişmesi) denmektir ki, buradaki **TOS** da bir yansımadır. (*DS.X*, 3970)
BAKA sözcüğü de ağızlarda (> ***ba, baa, bağı, bağu, bo, gaba, kaba, kabağa*** (**ka-** türemedir), ***pa, vağa, maka*** biçimlerine girmiştir.
Bunların dışında ***taskaba*** (<taş+baka), ***taşmaka*** (< taş+baka) sözcüklerindeki **TAŞ**, ***müngüz*** gibi 'sertlik' belirtir.
Eren (*TDES*, 269): YOK

kurca (eski) 'Karıştırma, kaşıma'
< ***kurç*** kati; sert '(DLT)+***a***

kurcala-['(ateşi) karıştırmak; kurcalamak'
< ****ḳōrçıla-***
< ****ḳōr²-çı-la-***

Krş. DLT: ***kurdaş-*** 'bir dereceye, bir sıraya oturmak' < *kur* 'mertebe, aşama' +*daş-*

TT.: KURCALA- (MA/NIŞ/NMA/N-/YIŞ)
An.ağl.: ***kurcan-, kurdan-*** 'çabalamak, uğraşmak' (*DS.VIII*, 3006); ***kurdan-, kurcan-, kurda-*** 'kıvranmak, oynamak' (*gös.yer.*)
gurdala-, gurda- 'kurcalamak, karıştırmak' (*DS.VI*, 2198), ***gurdan-*** 'oyalanmak, uğraşmak' (*gös.yer.*)
~ ġurdalamag (Az.)
ġurjux- (Az.) < ****ḳōr²-çı-ḳ***
ġōrjalamak (Trkm.) < **** ḳor-çı-*** < **** ḳor²-çı-***

[Trkm. {**-jA-**} < {**-çI-**}dır. Krş. Moğ. {**-çI-**}: ***burçı-*** 'yok etmek' < **** bur-çı-*** = Tung. ***buz-***]

koçilimak (Uyg.)<****ḳor-çi-la-***
Eren (*TDES*, 268): YOK

T. Tekin:< **kōrçıla-** 'kurcalamak, harekete geçirmek.
Nişanyan (*ŞS*, 258): **kurcala[mak** < *kurcamak* kaşımak, karıştırmak, tahriş etmek (xvı)
= ***onom.*** *kurç/kırç* kaşıma sesi.
YANLIŞTIR. Çünkü,TT.'nde **kurcala-, kurcalaştır-** biçimlerinde görülen fiilin ağızlardaki biçimi ***kurcan-*** '1.kıvranmak,oynamak, kımıldamak; 2. çabalamak,uğraşmak' (*DS.VIII*, 3006)'tır. Bu da: < ***kōr-çı-** fiilinden gelir.
Trkm. ***ġōrca-***; YUyg. ***koçi-***; Az. ***gurcan-*** ~ ***ġurca-*** biçimlerindedir.
kōr-** fiili, ***r~z nöbetleşmesi göz önünde tutularak,anlam yakınlığı taşıyan **koz-** fiili ile birleştirilebilir. (E. Güngördü, *TD* 636, s. 773)

kurd (hlk.) 'yiğit, cesur'
< Tü. ***kurt***
TT.: ***eski kurt*** 'her türlü hileyi bilen kurnaz ve tecrübeli adam' (*BTS*, 766 a)

Tü. > **Kürt.** *kurd, kürt* (*KTS*, 218; *DAO*, 307)

kurda-, kurdala-[(hlk.) 'karıştırmak, dokunmak, yoklamak'

< ***kur-da-[la-]***

kurdeşen 'Ciltte çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntılı döküntüler'

< OT. ***kur*** 'kuru' (DLT)

+deş-en

An.ağl.: ***gurdeşenek, gurtdeşen*** 'insan bedeninde kabarcıklar yapan bir hastalık' (*DS.VI*,2198)

kurdur-['Kurmak işini yaptırmak'

= OT. ***ḳurtur-*** 'kurdurmak, toplamak (DLT)

< ***kur-dur-***

kureken 'Güveyi', bk. **küreken**

~ *küreken* (Az./*AHYÖ*, 515)

< Moğ. (*KWb.* 247) ***kürgen***

Tü. > **Kürt.** *ḳureken* (*DAO*, 307)

kurgan 'İlk çağda mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe'

< ***koru-ġan***

~ kurgan (Az.)
kurğan (Bşk., TatK.)
korğan (Kzk., Uyg.)
korğân (Özb.)
korğon (Kırg.)
gorğan (Uyg.)

K(>g)U(>o)RG(>ğ)A(>o)N

kurgu '1. Anahtar; 2. montaj'

= ET., OT. ***kurgu*** 'kuracak' (DLT)

< ***ḳur-ġu***

TT.: KURGU+ (CU/CULUK/LA-/SAL)

An.ağl.: ***kurgu*** 'karşılama, tören, dini tören' (*DS.VIII*, 3007); 'ölçülüp biçilerek yapılan iş' (*gös.yer.*)

Eren (*TDES* 268): YOK

kurıh (hlk.) 'Yalnız Temmuz ayında görülen yıldız'

< Tü. ***kuyruk*** [*lu yıldız*]

< ET., OT. *kuđruk* (DLT)

kurk[1] (hlk.) 'Kuluçka, kuluçka tavuk'

< ***kurk*** 'yansıma'

An.ağl. : ***kurk, kerg, korklak, kortlak, kurku, kurok, kuruk, külük, kürk, kürke, kürkük, kurk/kürk tavuk, kürt toyuk*** (*DS.VIII*, 3007)

kurk[2], bk. **kürk**

< ET., OT. ***kürk*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳurḳ* (*FKT*, 63; *KTS*, 218)

kurkurbag, kurkurbeg, bk **kurbağa**

An.ağl.: ***kırkır*** 'kurbağa' (Çankırı/*DS.VIII*, 2829)

Tü. ***kurkur*** 'yansıma'+***baġ*** 'bağa' > **Kürt.** *baḳ* (*FKT*, 16); *beḳ* (*KTS*, 26); *baġ; beḳ-é bejik; ḳurḳurbeġ; bekké* (*DAO*, 57)

kurmay 'Harp akademilerinegirerek eğitimlerini başarı ilebitirmiş subay'

< ET. ***kur*** 'mertebe, aşama' (DLT)+***beg***

TT.: KURMAY+(LIK)

Eren (*TDES*, 268): YOK

Nişanyan (SS, 258): kurmay ***YT*** (1935) erkânı harbiye < *kur*

YT (1935) divan, heyet < ? KUR-

* ***T.*** *kurmak* ve ***Moğ./YT.*** *kurultay* sözcükleriyle ilişkilendirilmesi keyfidir.

Karş. ***Fr.*** *corps* (heyet), *cour* (divan, avlu)

Nişanyan'ın Tü. **kur-** "toplamak, himaye etmek" fiilini Fr. **corps/cour** sözcükleriyle karşılaştırması uygun değildir. Çünkü, Türkçedeki **KUR** adı yeterlidir. Moğolcadaki **kurultay** sözcüğü de < ***xurilta-*** kökünden gelmekte olup, "toplantı, dernek" anlamını verir.

kurmış (Kürt.), bk. **kur-**

< OT. ***kurmış*** 'kurulu' (DLT)

kurna 'Hamamlarda, musluk altında, içinde su biriktirilen, yuvarlak ve çoğunlukla mermer veya taş tekne'

< ET., OT. ***ḳurman*** 'yay kabı, gedeleç' (DLT) [> ***kurma***

-n = Ø

> ***kurna***

-m- > -n- değişimi ile]

TT.: KURNA+ (LI/SIZ)

An.ağl.: ***kurna, kurca*** 'musluk'
kurna 'evin karanlık yolu, koridor' (*DS.VIII*, 3009)

= Çuv. ***kurna*** 'fırın, demirci ocağı'
= **Zaza.** *kurnı* 'değirmende suyun döküldüğü yer', *kurı* 'demirci ocağı' (O. Özer, 120)

TS.II, 931: kurna < ***Ar.*** **kurne**
Dankoff (*ALT*, 122): Anadolu ağızlarındaki **kurun** 'çeşme yalağı, oluk'; **kürün** 'çeşme yalağı', **gürün** 'yalak, oluk' < ***Erm.*** **guŕn**
Tietze (*Zbalk.*, 18:183/171): Ağızlarda geçen biçimler < ***Kürtçe***den. **[YANLIŞTIR.]**
Räsänen (*V*, 303 b): < ? ***Ar.***
J.Deny (*Principes.*, 87): < ***Rum.***
Nişanyan (*SS*, 258): **kurna** ~ ***Yun.*** *krunós*
Eren (*TDES*, 268): < Görüş belirmez.
HEPSİ DE YANLIŞTIR.
***
Görüldüğü gibi, **kurna** sözcüğünün *Arapça* mı, *Ermenice* mi, yoksa *Rumca* (Yunanca) mı olduğunu tartışan dilciler (!), Türkçe olabileceği üzerine hiç bir görüş belitmemektedirler.

kurnaz 'Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak tefek oyunlarla amacına ulaşmasını beceren,açık göz'
< Tü. ***kurun-*** 'kendi kendine tasarlamak' (S. Nişanyan) ***+a-z***
TT.: KURNAZ+ (CA/LIK)

TS.II, 931: < ***Fars.*** **kurnās** Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak tefek oyunlarla amacına ulaşmasını beceren, açık göz.
Eren (*TDES*, 268): YOK

kurpi, bk. **köprü**

kuroda 'Kuruyup zayılamış veya eskiyip yıpranmış, işe yaramaz' (*BTS*, 763)
< OT. ***kur*** 'kuru'
An.ağl.: ***ḳurada*** (*DS.VIII*, 3004)

Tü.> **Kürt.** *ḳurode* 'kof, işe yaramaz, zayıf' (*DAO*, 308)

kurpi, bk. **köprü**

kurrı kurrı (hlk.) 'Sıpa ve tayı çağırma ünlemi' (DAO, 309)
< OT. ***kurı kurı, kurıh kurıh, kurrıh kurrıh*** (DLT)
An.ağl.: ***kurra kurra*** 'koyun ve keçi sürüsünü suya çağırma ünlemi' (*DS.VIII*, 3009) ; ***kurriş kurriş, kuro, kuro*** 'sıpa çağırma ünlemi' (s. 3009); ***kuruk kuruk, kūroh kūroh*** (s. 3011)

Tü. > **Kürt.** *kurrı kurrı* (*DAO*, 309)

kursak 'Kuşların yemek boorusu üzerinde bulunan, yiyeceklerin toplandığı torba biçimindeki şişkin organ'
= ET. ***ḳoġursaḳ*** ~ ***ḳuruġsaḳ*** (*EUTS*, 180)
~ OT. ***ḳuruġsaḳ*** 'mide, kursak'

DLT: ***bukak*** 'kuş kursağı' (II, 284)

< OT. ***ḳoġ*** 'göze veya yemeğe düşen çer çöp, pislik' (DLT) +***ur-saḳ*** 'pisliğin toplandığı yer' [> *ḳoruġsaḳ* > *ḳorusaḳ* > *ḳurusaḳ* > *ḳursaḳ*]
TT.: KURSAK+ (LI/SIZ)
An.ağl.: ***kursak*** '1. akıl, us; 2. yürek, kalp'(*DS.VIII*, 3009); ***kursağı kabarmak*** = heyecanlanmak (Uşak)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳursāġ* (*ALTK*, 95); **Kürt.** *ḳursaġ* 'daha çok ***moral*** sözcüğünü karşılar': ***Kursaġ é mın tümün*** = moralim yoktur. (*DAO*, 309)

~ kursak (Kzk., Kırg., Oyr., YUyg.)
kursak 'karaciğer' (AH)
kursàk (Özb.)
kursah, (KarT.)
korsak (TatK.)
korskak (SUyg.)
korhak (Bşk.)
kosak (Uyg.) (*YUTS* 249)
kurtax (Yak.) < * *ḳursaḳ*
kuttax (Yak.) < * *ḳursaḳ*
ġursaġ (Az.) (Räsänen, *V*; *KTLS*)
ġursaḳ (Trkm.)

K(>g)U(>o)R[TT]
S(~T)[*K*]AK(>h,/g)

= *karın* (Az., Kzk., Kırg., TatK.)
kàrin (Özb.)
is (Bşk.)

Kursak için bk.T. Tekin, *Mak.I*, 89.

Eren (*TDES*, 268): YOK

kurşun '327,4° C de eriyen, yumuşak ve bükülgen, mavimtırak esmer renkte bir element'
= ET., OT. ***ḳoroġjın ~ ḳoşun*** (DLT) ~ ***ḳoşūn*** (Oğuzlar) [< ***ḳorşūn***] < * *ḳorġoşın*
Eski Kpç.: ***korġāşun, korġuşun, korġaşın***
GT.: ***korġaşın***
CC., Tuhf. ***ḳorġaşın***
< ET. ***ḳor*** 'zarar, ziyan' (*EUTS*, 182)+***go-ş+(ı)n***

veya:
< OT. ***ḳoroġ*** 'sadak, okluk' (DLT)+***çin***

TT.: KURŞUN+ (CU/CULUK/Î/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LUSUZ)
An.ağl.: ***kurşunçalımı*** 'kurşunun yetişeceği en yakın yer' (*DS.VIII*, 3009)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳerşūn* (*ALTK*, 95); **KbRum.** *kurčóni* 'kurşun, mermi'

An.ağl.: ***kurşum, kuşum*** (Rize/*RİA*)
~ kurgaş (Bşk.) < **korgaş*
kurgaş(ın) (TatK.)
korgacın (Şor., Sag.)
korgàşin (Özb.)
korgasın (Kzk., KKlp., Nog.)
korgay (Nog.)
korgayın (Alt.)
korgojın (Tel.)
korgolcın (Tub., Kuğ.)
korgulçun (Tuv.)
korgoşun (Kırg.)
korgoşum (Kırg.) [-n>-m]
koğuşun (Uyg.)
kurgaş (Bşk.) < **korgaş*
gurğuşun (Az.)
gurşun (Trkm.)
xura tăxlan (Çuv.)
= Moğ. ***ḳorġolci(n)*** < * *ḳorġalcı(n)*

K(>g)O(>u)RG(>ğ)O(>a, u)[*L*]Ş(>c, ç, j, s)U(>ı)N(>m)

Tü. (Özb.) > **Tac.** *qurğâmiş* (Doerfer: *TMEN*, 1466); **Blg.** *kuršúm*; **Srp.** *kúršum*; **Rum.** *κουρσούνι*; **Arn.** *kurshum* (Eren, *TDES* 268);**Ar.**(Cez.) *ḳerşūn* (*ALTK*, 95)

~ Moğ. ***qorğaljin*** (*KWb.* 187)

kurşunî 'Koyu kül rengi, kurşun rengi'
< Tü. ***kurşun***+ Ar. +*î*
~ korğoşun tüs (Kırg.)
koğuşunräŋ (Uyg.)
kurğaş tösli (tatK.)
kurğaş töslö (Bşk.)
gurşun reŋk (Trkm.)

kurşunla-['1. Kurşun ile kaplamak; 2. kurşun ile ateş etmek'
< ***kurşun+la-***
= *ok at-* (Kzk., Kırg., Uyg.)

kurt[1] 'Yumuşak vücutlu, uzun gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız, veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan'
= OT. ***ḳurt*** 'solucan soyundan olan hayvanlar' (DLT)
< ***ḳūrt**
TT.:KURT+(ÇUK/ÇUL/LANDIR-/LANMA/LAN/LU/LUCA/SUZ)
An.ağl.: ***gurt*** 'küçük böcek, kurt' (*DS.VI*, 2200); ***gurtmuncuğu*** 'salyangoz" (*gös.yer.*)
~ kurt (Kzk., Kırg., Özb., Uyg., Alt.)
agaş kurt 'ağaç kurdu' (Alt.)
aş kurt 'tahıl kurdu' (Alt.)
kurt-*koŋıstar* 'haşerat, böcekler'= pörü, müre'
kurut 'kurt, böcek' (Yuyg.)
kurut-*koŋguz* 'kurt ve böcek' (YUyg.)
kurut-*kumurska* 'kurt ve böcek' (YUyg.) (*YUTS*, 249)
kort (Bşk., TatK.)
ġurd (Az.)
ġūrt (Trkm.) < *ḳurt*

K(>g)U[<Ū](>o)R[*U*]T

= *sualçan* (TatK.)

silavsin (Bşk.)
çili (TatK.)
= Moğ. ***ḳorukai***, Hal. ***xorxoy***,
~ Kalm. (*KWb.* 187) ***xor***
= Tung. (Ewk.) ***kulikan***, Neg. ***kolixan***, Du. ***kuliga***, Nan. ***kolan*** (T. Tekin, *Mak.I*, 210)

kurt² 'Köpekgillerden, etçil, yırtıcı, memeli hayvan'
= OT. ***ḳurt*** 'yırtıcı hayvanlardan olan kurt' (DLT)

< *kurt*

TT.: KURT+ (AYAĞI/BAĞRI/BOĞAN/LAŞ-/LUK/PENÇESİ/TIRNAĞI)

An.ağl.: ***gurtgulağı*** 'kulak biçiminde meyvesi olan bir bitki'; ***kurtbağrı*** 'iri, yuvarlak çakıl taşı'; ***kurtboğan*** 'köpeklerin boynuna takılan dişli demir tasma'; ***kurtçömelten*** 'gün doğudan esen soğuk yel, ayaz'; ***kurtcul, kurtçul, kurtçu*** 'kurtboğan, atılgan köpek'; ***kurtdede*** 'dedenin babası'; ***kurtkulağı*** ~ ***gurt gulağa*** 'sakız otu' (*DS.VI*, 2201; 3010)

~ gurd (Az.)
gürt (Trkm.)
kurt (Nog.,Kzk., KKlp.,Kırg., Alt., Tel., Şor., Koyb., Kaça,Sag.,Tar.)
kurut (Kûr., YUyg./*YUTS*, 249)

K(>g)U[< Ū]R[*U*]T

= *böri* (Kzk., Özb.)
börü (Kırg.)
bö:ri (Trkm.)
börä (Uyg.)
büri (Bşk., TatK.)

BÖ[< Ö:](>ü)RÜ(>i, ä)

böltürük 'kurt yavrusu' (Kırg.)
kaskır (Kzk.)
karışkır (Kırg., Alt.)

KARIŞKIR
KA[*RI*=ø]SKIR

uluçı ~ *ululuçı* (Alt.)

Nişanyan (*SS* 258): **kurt²** = ***ET. kurt²*** kögillerden yırtıcı hayvan (Oğ xı)
* Sözcüğün bu anlamı Oğuz lehçesine özgü olup iki anlam arasındaki ilişki açıklanmaya muhtaçtır.

DLT'te her iki hayvan adı için de **KURT** sözcüğü geçer. Anlam farklılaşması **KURT** adının tabulaşmasından sonra oluşmuş ve **BÖRÜ/ BÖRİ/ KARIŞKIR** sözcükleri türemiştir. Türk ve Moğol mitolojilerinde **BÖRTEÇİNOA** adı ile de anılan bu hayvan Türk ve Moğol kavimleri arasında kutsal bilinmekte ve hâlâ parmakla dahi işaret edilerek gösterilmemektedir.

NOT: Kürtçedeki ***kurt*** 'kısa' sözcüğünün (*KTS*, 218) **KURT** ile ilgisi yoktur. Kürt. **kurt** < Tü. **küt**
[-r- türemedir.]

kurtan, bk. **kürtün**
An.ağl.: ***kürtün*** 'palan, semer'; ***kürdün*** (*DS.VIII.*, 3010)

Tü.> **Kürt.** *ḳurtan* (*KTS*, 218)

kurtar- 'Bir canlıyı bir felâketten, tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak'
= ET. (Uyg.) ***ḳutġar-, ḳutar-*** (*İKPÖ*, 190) ~ OT. ***ḳutġar- ḳurar-*** (DLT) ~ ET. ***hutġar-*** (*EUTS*, 84)
~ ***ḳutġarmak, ḳutḳarmaḳ*** (s.189)

< **ḳurtġar-*

< ****ḳut*** 'selâmet' + ***ġar-*** 'bir şeyi diğerine birleştirmek' (J. Hamilton, *İKPÖ*, 190)
Krş.: ***ḳurtul-*** 'kurtulmak; doğurmak' (DLT)

TT.: KURTAR- (ICI/ICILIK/ILMA/IL-/IM/IŞ/MA)

An.ağl.: ***gurtarmak*** 'pişmiş yemeği tabaklara boşaltmak' (*Bor - Niğ./ *DS.VI*, 2200); ***gutar-*** 'kurtarmak' *DS.VI*, 2202)~ ***kultar-*** (Rize/*RİA*, 1/113)

Eren (*TDES*, 269): YOK

~ ḳutḳar- (Kzk., Kırg., Özb.)
ḳutḳaz- (Özb.,Kırg.)
ḳutḳaz- (Uyg.)
ḳotḳaz- (Bşk., TatK.)// ḳotḳar- < CC. ***ḳutḳar-*** < OT. ***ḳutġar-***
ġurtar- (Az.)
ġutar- (Trkm.)

KU(>o)TKAR(~Z)-G[<K]U[*R*]TAR-

****

Türkçede görülen **-ġaZ- < -ġaR-** fiilinin başka örnekleri için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 30.

Nişanyan (*SS*, 258): **kurtar[mak** = ***ET.kut-ġarmak*** (xı) < ? ***kutmak**

* -r- sesinin türseyişi açıklamaya muhtaçtır.

Fiil kökü: **ḳurar-, ḳutġar-, ḳurtġar-, ḳutar-, ḳutul-** ve **ḳurtul-** biçimlerinde eskiden de vardı. Demek ki bu /-r-/ ünsüzü sonradan oluşma değil, en az bin yıllık maziye sahip bir türemedir.

kurtlan-['İçinde veya üzerinde kurt üremek'

< ***kurt+la-*** 'fiil yapma eki ; *ikinci derecede önemlidir*'+ ***-n-*** 'dönüşlü kavramı karşılayan çatı eki; *asıl işlev bu ektedir*' (H.Zülfikar, *TD* 633, s. 226) [**NOT:*kurtla-*** fiili TT'nde yoktur. Bu fiil geçişli yapıya sahip olup, kullanımına ihtiyaç duyulmamıştır.]

TT. : KURTLAN-(MA)

kurtul- 'Tehlikeli ve kötü bir durumu atlatmak'

= ET.(KT,Uyg.) ***ḳurtul-, kutrul-*** (*EUTS*, 190)

~ ***hutrul-*** (*EUTS*, 84)

~ OT. ***ḳutul-*** 'kurtulmak; doğurmak' (DLT)

TT. : KURTUL- (MA/MALIK/LUŞ)

An.ağl.: ***gurtul-*** 'doğurmak' (*DS.VI*, 2200)

kuru 'Suyu, nemi olmayan'

= ET. ***ḳurḳaġ, ḳuruġ*** (*EUTS*, 187, 188)

~ OT. ***ḳūrıġ*** ~ ***ḳūruġ*** ~ ***ḳūruḳ*** ~ ***ḳūr*** 'kuru' (DLT)

< ***ḳūrıġ*** [< ***kūr*** '*kuru*'+***uġ***]

TT.: KURU+ (LA-/ LAMA/ LANIŞ/ LAN-/ LANMA/ MA/ MAK/ T/ TAÇ/ TMA/ TMAÇ/ TUCU/ TULMA/ TUL-/ TUŞ)

An.ağl. : ***guru*** (*DS.VI*, 2201) ; ***kurudan*** 'verem' [< *kuru+t-an*]; ***kurugicik*** 'uyuz' [< *kuru+gici-k*]; ***kurukağşak*** 'hoşaf' [< *kuru+kağ* (< OT. *gak)+şa-k*]; ***kurukan*** 'ölü' [< *kuru+kan*] (*DS.VIII*, 3011)

Eren (*TDES*, 269): YOK

~ kuruk (Özb., Uyg.)
kurġak (Kzk., Kırg.)
ḳūr (Yak.) < ***ḳūrı-***
korı (TatK.)
koro (Bşk.)
ġuru (Az.)
ġūrı (Trkm.) < * *ḳūrıġ*

= Moğ. ***ḳaġuray, ḳuġuray*** 'kuru', Hal. ***xūray*** < *ḳuġur-*

K(>g)U[<Ū](>o)RU(>ı, o)+K

kuru- 'Islaklığını, nemini yitirerek kuru duruma gelmek'

< kurumak, ıslaklığını, nemini yitirmek' ***kūr*** 'kuru'+***u-***

<***ḳūrı-***

KT., Uyg. ***ḳūrı-***; DLT: ***ḳurġır-*** (< * *ḳūr-ġır-*); ***ḳūrı-, ḳūru-, ḳūzıt-*** 'kuru hale getirmek', ***ḳūzı-*** 'kuru olmak'

Kaşgarlı Mahmud *'Bu kural dışıdır, çünkü geçişsiz eylemlerin ettirgen çatısı /-r-/ ile kurulur.'* der. (*DLT.II*, 306; *III*, 264)

***

[Türkçedeki /***r***/ ~ /***z***/ kullanılışı için güzel bir örnektir. Başka örnekler için bk.: T. Tekin, *Mak.I*, 10- 33]

TT.: KURU- (LAMA/LA-/MA/ T-/TMALIK)

An.ağl. : ***guru-*** (*DS.VI*, 2201)

~ kuru- (Özb., Uyg.)
kurū (Kırg.)
kurğav (Kzk.)
kurğō (Kırg.)
kūr- 'kurumak' (Yak.)
< * *ḳurı-*
koru (TatK.)
korov (Bşk.)
guru- (Az.)

gūra- (Trkm.) < *kūrı-

K(>g)U(>o, ū)R[Ğ]U[~Ū](>a/o/o:)-

kurudezen (hlk.) 'İçinde yoğurt ezilen toprak kap' (*DAO*, 310)
~ ***kurdezen*** (Bitlis)
< OT. ***kurut*** (DLT) (bk.)
+ez-en

kurul 'Bir işi yapmak veya yönetmek için görevlendirilmiş kişilerden oluşmuş topluluk, heyet, konsey'
< Moğ. ***xuril*** [< * ***xur-hu***]

Korkmaz (*TTG*, 88): < **kur-ul**
Nişanyan (*SS*, 258): **kurul** *YT* (1935) meclis, heyet < ? KUR-
TS.II, 935: **kurul** [açıklama yok]
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün kökü Moğolcadır.

kurultay 'Ulusal toplantı; genel toplantı, kongre'
< Moğ. ***xurilta-*** 'toplanmak' < ***xuril*** 'toplantı'

[< Moğ. ***ḳurilta(y)*** 'Versamlung' < ***ḳuri*** 'zusammenkommen, sich sammeln' (Räsänen, *V* 304)]

Kıpç. (*CC*): ***kurulta***
Altun Orda: ***xuriltay***
Çağ.: ***kurultay, kuriltay***
EAT (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*): kurultay
~ kurultay (Kırg., Uyg.)
kurltây (Özb.)
kurıltay (Kzk.)
korıltay (Kzk.)
korılday (TatK./*Tatar Telenen Anlatmalı Süzlege*, C.II)
koroltay (Bşk.)
ġurultay (Az./S. Altaylı, *AT Sözlüğü*)(Trkm.)

K(>ġ)U(>o)RU(>ı, o)LT(>d)A(>å)Y

Eren (*TDES*, 269): YOK

Nişanyan (*SS*, 258): **kurultay** *YT* (1935) kongre = *kurıltay* (1910) ~ ***Moğ.*** *qurilta* soylular meclisi → KUR-
* Türk Derneği bünyesinde 1908-1910'da ortaya atılan ilk yeni Türkçe kelimelerdendir.
TS.II, 935: < ***Moğ.*** **kuriltay**

kuruluk 'Kuru olma durumu'
= OT. ***ḳuruġluḳ*** (DLT)
< ***ḳuruġ+luḳ***

kuruluş 'Teşekkül; kurulma işi, yolu veya tarihi'
< ***kur-(u)l-(u)ş***
~ kuruluş (Uyg.)
korılış (TatK.)
korolış (Bşk.)
kurıluv (Kzk.)
gurulma (Trkm.)
guruma (Trkm.)

K(>g)U(>o)R-U(>ı, o)L-*UŞ*
-IŞ
-UV
-MA

= *uyuşmä* (Özb.)
oyışma (TatK.)
oyoşma (Bşk.)
uyuştırrū (Kırg.)

kurum[1] 'Ocak bacalarında biriken veya çevreye savrulan kalın is'
= OT. ***kurun*** 'kurum, duvara, ocağa sıvaşmış, toplanmış olan duman eseri' (DLT)
DLT: ***ḳurunçı, ḳurunluġ***
< ****ḳur*** 'kuru'+***(u)n/m***

Krş. ***ḳuruġ/ḳuruḳ***
< ****ḳur+(u)ġ/ḳ***

TT.: KURUM+ (LANIŞ/LANMA/LAN-/LU)
An.ağl.: ***gurum, gorum*** (*DS.VI*, 2201)
~ kurım (Nog., KKlp., Kzk.)
kurum (Kırg., Blk., Özb.,Uyg.)
kurun (Sag.)
korım (TatK.)
korom (Bşk.)
gurum (Az., Trkm.)
h,urun (Hak.)
h,ărăm (Çuv.)

K(>g/h,)U(>ă,o)R
U(>ă, ı, o)M(>n)

pırın (Sag.) [< *kurın]
= *kara küye* (KKlp.)
küye (Kzk.)
ıs (KKlp.)
is (TT.)

Tü.> **Mac.** *korom* (Ligeti: *TörK.*)

Nişanyan (*SS* 258): **kurum**[1] YOK

kurum[2] 'Kuruluş, müessese, tesis'

< Moğ. ***ḳurim*** (*KWb.* 199)

TT.: KURUM+ (LAŞ-/LAŞMA/ LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LU/SUZ)

~ kurum (SUyg., Yak.)
kurım (SUyg.)
kurımı (SUyg.)
kurumı (SUyg.)
h,urim (Yak.)

K(< h,)**URU**(<İ,ı)**M**+*I*

kurum[3] 'Kendini büyük ve önemli gösterme davranışı, büyüklenme, azamet'

< ***kur-(u)m***

An.ağl.: ***kurum, kurama, kuranda*** 'yaradılış, biçim, yapı'; ***kurumsak*** '1. onurlu, gururlu; 2.alçak, arsız, gurursuz' (*DS.VIII*, 3012)

kurumlu[1] 'Kurum[1] tutmuş olan ;

< OT. ***ḳurunluġ*** (DLT)

kurumlu[2] 'Gururlanarak kasılan, mağrur'

< ***kur-um+lu***

kurun-['Silinerek ıslaklıktan kur-

= OT. ***kurın-, kurun-*** (DLT)

kurumut (hlk.) 'Armut kurusu'

< ***kuru+mut*** [krş. **armut**]

kuruntu 'Yanlış ve yersiz düşünce'

< ***kur-un-*** 'kendi kendine tasarlamak' + ***-tu***

= *kuru korkū* (Kırg.)
urınsızğa şiklänü (TatK.)
yuktan şikläniv (Bşk.)
işenbö: (Kırg.)
şübälanğıştık (Kzk.)

Eren (*TDES*, 270): YOK

Nişanyan (*SS*, 259) : YOK

kurut (hlk.) 'Kurutulmuş süt ürünü'

= OT. ***ḳurut*** 'çökelek, kurut' (DLT) ; MA : ***kurut, kurud***

< ***ḳuru-t***

An.ağl.: ***kurut*** '1. kurutulmuş süzme yoğurt; 2.meyve kurusu' (*DS.VIII*, 3013)

Tü. > **Moğ.** (*KWb.* 203) *ḳurud*

~ kurut (Çağ., Kırg., Özb., Uyg., Nog., Tuv.)
kurt (Kzk., Uyg.)
kort (TatK.)
korot (Bşk.)
gurut (Az.)
gurt (Trkm.)
h,urut (Hak.)

K(>g/h,)**U**(>o)**RU**(>o)**T**
K(>g)**U**(>o)**R**[*U*=ø]**T**

= *irimşik* (Kzk.)

kurut- 'Suyunu ve ıslaklığını alıp kuru duruma getirmek'

= OT. ***ḳurut-*** ~ ***ḳurıt-*** (DLT)

< OT. ***kur+u***[ġ/ḳ] (DLT)+***-t-***

TT.: KURUT- (AÇ/MA/MAÇ/UL MA/UL-/UŞ)

kurutma (hlk.) 'Havlu'

< ***kuru-t-ma***

kuruyel (hlk.) 'Romatizma'

< ***kuru+yel***

kuru yemiş 'Fındık, fıstık, leblebi gibi yemek dışında yenilen yiyecekler'

< ***kuru(g) yé-m+(i)ş***

TT.: KURU YEMİŞ+(Çİ)

~ koro yimiş (Bşk.)
korı cimiş (TatK.)
gūrı i:ymiş (Trkm.)

= *kuvırılğan jaŋğak* (Kzk.)
danektū cemiş (Kırg.)

kus- 'İstifra etmek'

= OT. ***ḳus-*** (DLT); ***kusıġ*** 'kusu, kusma' (DLT)

< ***kūs-***

TT.: KUS- (MA/ MUKTURMA/ TUR-/ TURUCU/ TURUŞ/UNTU)

An.ağl.: ***kusak*** 'kusmuk'; ***kusaklık*** 'bataklık' (*DS.VIII*, 3013)

kuskun 'Hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış'

= OT. ***ḳuđurġun*** (DLT)

Krş. ***ḳuđurġaḳ*** 'kaftanın iki eteğinden biri' (DLT);

ḳuđurçuḳ 'bebek, kukla'

< ***ḳuđur + çuḳ/+ġaḳ/+ġun**

[Bu sözcüklerin kökeni **ḳuđur**, belki de (< ***kuđruḳ**) ile ilişkili olabilir]

TT. : KUSKUN+ (LU/SUZ)
An.ağl. : ***kusgun, kushun, kuşgun*** (*DS.VIII*, 3013); ***kuskun*** 'şalvarın arkasında bulunan ve kuşağa bağlanan ip'

Tü.> **Kürt.** *ḳuş* 'semerde, hayvanın kalçasının üzerindeki bir kayış' (*KTS*, 191)

~ kuyıskan (Kzk.)
kuyuşkan (Tel., Şor., Sart)
kuşkan (Yuyg.)
kūşkan (Töl., Şor.)
kuşkun (Çağ., Uyg.)
kuskon (SUyg.)
koişkan (Kırg.)
kõişkan (Kzk.)
koskun (Sag., Koyb.)
koşkan (Şor)
koyoşkan (Bşk.)
kūşkan (Şor., Krm.)
kuyıskan (Kzk., KKlp.)
kuyişkân (Özb.)
kuişkan (Bar.)
kuyuşkan (Çağ., Tel., Şor., Sart., DTü., Kırg.)
koskan (Sag., Koyb., Kaça)
ġuşgun (Trkm., Az.)
xosxin (Hak.)

K(>g/h,)U[<Ū](>o)S(>ş)K(>g,x)U(>i, a, o)N
KU(>o)YU(>ı, i, o)Ş(>s)KA(>å)N

= *paldım* (An.ağl.)

Eren (*TDES,* 270)'te **kuskun**'un etimolojisi ile ilgili olarak görüş belitmez.
Nişanyan (*SS,*259) : YOK
Bk. *TMEN* III, 1494.
F.Sümer, ***Türklerde Atçılık ve Binicilik***, İstanbul 1983, s.43, 83.

kustur-['Kusmasına yol açmak'

= OT. ***ḳustur-*** (DLT)

< ***kus-tur-***

kusu 'Kusma'

< OT. ***ḳusıġ*** (DLT)

kuş 'Yumurtlayan omurgalılardan, ak ciğerli, sıcak kanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki kanatlı uçucu hayvanların genel adı'

= ET., OT. ***ḳuş*** (DLT)

< ***kuş***

TT. : KUŞ+ (ane [< Fars. *hâne*] / ÇU/ ÇULUK/LUK// bakışı/ başı/ başılı/ burnu/ dili/ ekmeği/ kanadı/ kirazı/ konmaz/ otu/ palazı/ sütü/ tüyü/ üzümü/ yemi)
An.ağl. : ***kuş*** 'uçurtma ; ayrıca 5 farklşı anlamı daha vardır' (*DS.VIII*, 3014) ; ***KUŞ***(ağzı/ayağı/böyreği/budak/bunlu [<*burnu*]/ dili /diri/ekmeği~ eppeği ~eymeği ~kuekmeği/etli/ gana~ ane~ene~kuna/ gömü~gönü/ göz/ gözü/kücüğü/kirazı/kondu/ konmaz/ kovan/ kura/ kuş/kuşa/kuşotu/mancarı/kuyruğu /narı/otu/tak/tokası~togası/übüğü/ vuran/vurandaşı/yürek) (s.3014-3017)

Tü. > **Kürt.** *ḳuş* 'semerde, hayvanın kalçasının üzerindeki kayış' (*KTS*, 191)

~ kuş (Kırg., Özb., Uyg.)
koş (Bşk., TatK.)
kus (Kzk.)
guş (Az., Trkm.)

K(>g)U(>o)Ş(>s)

Eren (*TDES*, 270) YOK

kuşa-[, bk. **kuşan-**

kuşak 'Bele sarılan uzun ve enli kumaş'

= ET., OT. ***ḳurşaġ*** 'yünden bel kuşağına benzer bir nesne olup çadıra sarılır' (DLT)

< ***ḳur*** 'kuşak' +***şa-*** 'kuşanmak' +***-ḳ***

Krş. Alt., Kırg.: ***ḳurla-*** 'kuşak

sarmak'; Hak. ***xurça-*** ay., ***xurçan-*** ay. (dönüşlü); ***xurça*** 'kuşak' < **ḳur** 'kuşak, kemer'+***ça***; Yak. ***kurdā-*** ,kuşak sarmak' < **** ḳur+lā-***

TT.: KUŞAK+ (LAMA/LA-/LI/SIZ)

Eren (*TDES*, 270):YOK

An.ağl. : ***gurşağ, gurşah*** (*DS.VI*, 2200) ~ ***kurşak*** (*DS.VIII*, 3009) ; ***kuşak çöz-*** 'ayak yoluna gitmek'

~ kuşak (Bşk., TatK.)
ġuşak (Trkm.)
ġuşaġ (Az.)

K(>g)U*R*ŞAK

= *bilbau* (Bşk.)
belbō (Kırg.)
belbåğ (Özb.)
belvağ (Uyg.)
beldik (Kzk.)

kuşam → (*giyim kuşam*)

< OT. ***ḳurşa-m*** (DLT)

TT.: KUŞAM+(LI)

An.ağl.: ***kuşam*** ~ ***koşam*** 'avuç' (*DS.VIII*, 2933,3014)

kuşan- '1. Beline kuşak, kılıç, kemer gibi şeyler bağlamak; 2. giyinmek'

= OT. ***ḳurşan-, ḳurşa-*** (DLT)

< ***kur*** 'kuşak, kemer'

+***şa-*** 'beline kuşanmak; etrafını çevirmek, kuşatmak'

+***-n-***

Krş.Uyg.,OT(DLT) ***ḳurşa-***;Kzk. KKlp., Nog. ***kursa-***, Tuv. ***kurža-*** < ****ḳurşa-*** < ****ḳurça-***

TT.: KUŞAN- (IL-/IŞ/MA/TI)

An.ağl.: ***guşan-*** (*DS.VI*, 2202)

~ ġuşan-, ġuşat- (Az.) <****ḳurşan-*** < ****ḳurçan-***

ġuşa- 'beline kuşanmak' (Trkm.), ***ġurşa-*** 'kuşatmak' < ****ḳur+ça-*** ; ***ġurşav*** 'halka, daire' (< *ḳurşaġ*), ***ġuşat-, ġurşat-***

kurça- 'beline kuşanmak; etrafını çevirmek, kuşatmak' (Alt., Kırg.)

xurça- (Hak.) < ****ḳur+ça-*** [***kurşa-*** değil]

< *ḳur* 'kemer, kayış'

kurja- (Tuva)
ḳursa- (Kzk., KKlp., Nog.)
< ****ḳur+şa-***
korşa- (TatK., Bşk.)

NOT: Alt., Kırg. ve Hak.ça /ç/'li şekiller /ş/'li şekillerden daha eskidir.

M. Erdal GT *kurşa-* eyleminin **ş > ç** değişimi ile ****kuruş+a-*** biçiminden geldiği görüşünde (*OTWF*, 422). Ne var ki Alt., Kırg.. *kurça-*, Hak. *xurça-* biçimlerindeki /ç/ ünsüzü /ş/den gelişmiş olamaz; tam tersine GT *kurşa-* biçimindeki /ş/ ünsüzü /ç/den gelişmiştir! Türk dilleri tarihinde **ş > ç** değişimi yoktur, **ç > ş** değişimi ise çok yaygındır. (T. Tekin, *Mak.II*, 609 not 5)

kuşane¹ 'İçinde süs kuşları beslenilen ve üretilen küçük oda veya büyük kafes'

< Tü. ***kuş*** + Fars. ***hâne***

kuşane² 'Yayvan küçük tencere'

An.ğl.: ***guşgana, gurşana, guşgane, guşhana, guşkana*** 'kulpsuz bakraç, küçük tencere' (*DS. VI*, 2202); ***ḳuşġane, kuskanı, ḳuçhane*** (*DAO*, 310-311)

GU[*R*]ŞH(>g/k)ANA(>e)
KUŞ(>ç, s)K(>g)ANE(>I)

kuşanıl-['Kuşanmak işi yapılmak'

< ***kurşa-n-(ı)l-***

kuşantı 'Giyecek, kuşanılacak şey'

< ***kurşa-n-tı***

kuşat- 'Çevresini sarmak, muhasara etmek'

= ET. ***ḳurşat-*** 'sarmak, çevirmek' (*EUTS*, 187)

~ OT. ***ḳurşat-*** (DLT)

< ***ḳur*** 'kuşak, kemer'***-şa-*** 'çevirmek'+***-t-*** 'muhasara etmek'

TT.:KUŞAT-(ILMA/IL/IŞ/MA)

~ ġuşat- 'kuşağı çepeçevre sarmak' (Az.)
ġuşat- 'kuşatmak' (Trkm.)
ġurşat- 'muhasara etmek'

(Trkm.)

kuşburnu 'Yabangülü ağacı ve meyvesi'

< ***kuş+bur(u)n+u***

An.ağl.: ***guşburnu, guşbunnu*** (*DS.VI*, 2202)

kuşekmeği (hlk.) 'Turpgillerden, çorak yerlerde yetişen, beyaz veya mor çiçekli, eskiden hekimlikte kullanılmış olan otçul bir bitki'

< ***kuş+ekmek+i***

An.ağl.: ***guşetmeği, guşeymeyi*** (*DS.VI*, 2202 ; *DAO*, 310)

GUŞ+ET(>y)MEĞ(>y)İ

kuşhane 'İçinde av kuşu pişirilen büyük tencere'

krş. **kuşane²**

< Tü ***kuş***+ Fars. ***hāne***

An.ağl. : ***kuşgana, koşane, kuşene, kuşkuna, kuşkane*** (*DS. VIII*, 3015)

Tü. > **Kürt./Zaza.** *kuşxane, ḳuşġane, ḳuskanı* (*DAO*, 310) ~ *ḳuçxane* (*FKT*, 83)

kuşık (hlk) 'Su kabağından yapılan testi' (*DAO*, 311)

An.ağl.: ***kuşada*** 'büyük, kulplu su testisi' (*DS.VIII*, 3014)

< ***kuş***+(ı)k/+ada

kuşik (hlk.) 'Kelebek' (*DAO*, 311)

< ***kuş+(i)k*** 'küçültme eki'

kuşkonmaz 'Zambakgillerden, uç dalları yapraksı görünüşte, toprak altı kök saplarından çıkan taze sürgünleri yenen bir bitki'

< ***kuş+kon-maz***

An.ağl.: ***guşgonmaz*** (*DS.VI*, 2202)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *kişḳālmāz* (*AL TK*, 95)

kuşku 'Bir olguyla ilgili gerçeğin ne olduğunu kestirememekten doğan kararsızlık'

< ? ***kuş+uyku (+lu)***

TT.: KUŞKU+ (CU/CULUK/LANDIRMA/LANDIR-/LANMA/LAN-/LU/SUZ)

An.ağl.: ***kuşku*** '1.uyanık, kurnaz; 2. hafif, yeğni; 3. çevik, atik' (*DS. VIII*, 3016); ***kuşkullu*** 'kuşkuda olan, düşünceli'; ***kuşkulu, kuşlu*** 'uykusu hafif olan (kimse)'; ***kuşkunmak*** 'sakınmak, korkmak'; ***kuşkuş*** 'sözünde durmayan' (*a.g.e.*, 3016); ***kuşukmak*** 'şüphelenmek' (*a.g.e.*, 3017)

kuşkulan- 'Kuşku içinde bulunmak'

< ***kuşku+la-n-***

kuşlak 'Av kuşları bol olan yer'

= OT. ***ḳuşlaġ*** (DLT)

< ***kuş+la-k***

kuşluk 'Günün sabahla öğle arasındaki bölümü'

= OT. ***ḳuşluḳ*** (DLT)

< ***kuş+luk***

An.ağl.: ***guşluk, guşluh*** (*DS.VI*, 2202) ~ ***guşduh***

G[< K]UŞ+*L(>d)UK(>h)*

~ guşlug (Az.)
guşluk (Trkm.)
kusluk (Nog.)

= *irtä* (Bşk., TatK.)
irtänsäk (Bşk.)
irtänçäk (TatK.)
çaşka (vakti) (Uyg.)

[***kuşluk, tuşlik, tüşlük, tüştük*** sözleri için bk. Eren, *TDES*, 270]

kuşmar 'Kuş tuzağı'

< ***ḳuş+mar***

[+***mar*** eki için krş. **katmer**]

kut¹ 'Uğur, baht, talih ; mutluluk'

= ET., OT. ***ḳut*** (KT., DLT, KB.)

< ****ḳu-*** 'akıtmak, akmak, çıkmak, yayılmak'+ ***-t*** 'isim eki' (J.Hamilton, *İKPÖ*, 189)

DLT : ***ḳutal-, ḳutat-, ḳutan-, kutat-, kutul-, ḳutluġ, ḳutruş-, kutuz.***

TT.: KUT+ (LA-/LAMA/LANIŞ/LAN-/LANMA/LAYIŞ/LU/LULA-/LULUK/SAL/SALLAŞMA/

SALLAŞ-/SALLAŞTIRIŞ/SALLAŞTIRMA/SALLAŞTIR-/SALLIK/SAMA/SA-/SUZ/SUZLUK)
An.ağl. : ***kut*** 'akılsız, beyinsiz' (-Gm.) ; ***kut*** ~ ***küt*** 'sağlam, dayanıklı' (*İzmit-Kc.) (*DS.VIII*, 3017); ***kutu kurumak*** 'ödü patlamak' (s. 3018)

Tü.> **Zaza.** *kut* 'talih' (O. Özer, 18)

~ Moğ. (*KWb.* 200) ***ḳut-uġ***
~ Mançu. ***xutu*** ; Tung. ***kutu***
~ Kore (*SKE,* 132) ***kut*** 'sihir, büyü' (Poppe, 1960, 18)

Eren (*TDES,* 271): YOK
Nişanyan (*SS,* 259): **kut** =***ET*** *kut* rahmet, bereket, baht, talih (VIII)
ET. *kut* : KUDUR-, KUDUZ, KUT, KUTSA-, KUTSAL

NOT: ET'de de var olan **KUTUR-** ve **KUTUZ** sözcüklerinin **KUT** ile ilgisi yoktur. **KUTUZ** 'yaban sığırı'; **KUTUZ IT** 'kuduz köpek' de farklı anlamlar taşır.
KUTUR- ile
KUTUZ'da **-R ~ -Z** değişimi vardır.
Başka bir fiil kökü olan **KUTUR-** 'haddini aşmak, kudurmak, azmak' demektir.
Nişanyan'ın KUDUR- ve KUDUZ sözcüklerini KUT'a bağlamasını (?) ile karşılamak gerekir.

kut² (hlk.), bk. **küt**

Tü. ***küt*** > Kürt. *ḳut* (*DAO*, 311)

kutal-['Kut almak; bahtı açık olmak'
= ET., OT. ***ḳut+al-***

kutek, bk. **kötek**

kutik (hlk.) 'Köpek yavrusu'
< Kıpç. ***küçük*** 'köpek yavrusu' (*Ettuhf.*, 213)
An.ağl.: ***kuçka, kuci, kuçüyh, küçelek, küçen, küçük; kudik, kuduk, kudük, kuluk, kuluş*** (*DS.VIII*, 2989); ***ḳutıḳ, kütıḳ, kutuḳ, ḳudıḳ*** (*DAO*, 311)
~ küşük 'it yavrusu' (Kzk.) (S.Çağatay, ***Kazakça Metinler,*** Ankara 1961, s. 178)

Tü. > **Kürt.** *kuçık* (*DAO*, 303); *kûçık* (*KTS*, 219)

kutla-['Tebrik etmek'
< ***ḳut+la-***
TT. : KUTLA- (MA/NIŞ/NMA/N-/YIŞ)
~ kutlä- (Özb.)
kuttukta- (Kzk.)
kuttuktō (Kırg.)
kutlukli- (Uyg.)
kotlav (Bşk., TatK.)
gutla- (Trkm.)

K(>g)U(>o)T+*LA-*
+LİK+LE-
+TUK+TA-
+TUK+TŌ

kutlama 'Tebrik'
< ***ḳut+la-ma***
~ kotlav (Bşk.)
kotlau (TatK.)
kuttıktav (Kzk.)
kuttuktō (Kırg.)
gutlağ (Trkm.)

kutlu 'Uğur getirdiğine inanılan, uğurlu, mübarek'
= ET., OT. ***ḳutluġ*** (DLT)
< ***kut+lu(g)***
TT. : KUTLU+(LA-/LUK)
~ kutluk (Uyg.)
kutli (Özb.)
kuttı (Kzk.)
kuttū (Kırg.)
kotlı (TatK.)
kotlo (Bşk.)
gutlağ (Trkm.)

K(>g)UT+*LU(>a)K(>ğ)*
KU(>o)T+*L(~T)İ(>ı, o, ū)*

kutsa- 'Takdis etmek, kutluluk dilemek ; kutsallaştırmak'
< ***ḳut+sa-***
TT. : KUTSA-(L/LLAŞ-/LLAŞMA/LLAŞTIRIŞ/LLAŞTIRMA/LLAŞTIR-/L/LLIK/MA)
NOT: Öteki Türk şivelerinde ***kutsa-*** fiili yoktur. (*KTLS*, 522)

kutsal 'Kutsî, mukaddes'
< Tü. ***kut+*** Fr. +***sal*** eki.
TT.: KUTSAL+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIRIŞ/LAŞTIR-/LAŞTRMA/LIK)
~ kutluğ (Özb.)
= *ıyık* (Kırg.)
izgi (TatK.)
kiyeli (Kzk.)

Nişanyan (*SS*, 259): **kutsal** *YT* (1935) takdis etmek < ? KUT
* *Kudsî* (< *Ar.* # *qds*) sözcüğünden esinlendiği açıktır.

YANLIŞTIR.
NOT: Ar. ***qds*** sözcüğünden esinlenilmemiş, Tü. **KUT** ad köküne, o zamanların modası olan Fr. ***+sal*** (+sel/+al/+el/+l) eki getilerek yapılmış uydurma bir sıfattır.

kutsuz '1. Uğursuz, kötü,menhus; 2. mutsuz, zavallı'
= ET., OT. ***ḳutsuz*** (DLT)
TT. : KUTSUZ+(LUK)
< kut+suz

NOT: ***kut*** ve türevleri Eren'de: YOK

kutu 'İnce tahta, mukavva, teneke, plâstik vb.den yapılmış, genellikle kapaklı kap'
< ET. ***ḳotı ~ ḳodı*** 'sağlam, pek' (*EUTS*, 179)
TT. : KUTU+CU/CULUK/LA-/LAMA/LANIŞ/LAN-/LANMA/LAYIŞ)
Eren (*TDES*, 271) : YOK

Tü. > **Kürt.** *ḳutî* (*KTS*, 191) ; **KbRum.** *kutí*

~ ġutu (Az.)
ġutı (Trkm.)
kutu (Kırg.)
kuta (Uyg.)
kutı (Kzk.)
kuti (Özb.)

K(>ġ)UTU[< I, İ](>a)

ku(v)āh, bk. **kavak**

kuvar (hlk.) 'Arı kovanı'
= OT. ***ḳovı, ḳowı, ḳovuḳ, ḳowuḳ*** (DLT)
< kov+an
[**-n > -r** değişmesi ile]

Tü. > **Kürt.** *kuvar* (*DAO*, 312)

kuvkarık (hlk.) 'Mantar, göbelek'
< Tü. ***kök*** [*>kög/köğ>köv> ḳov/ ḳuv/ḳıv*]***+kar-(ı)k***
Krş. ***kuvarı*** 'olmamış incir' (Rize/*DS.VIII*, 3018); ***ḳuv*** 'ağaç mantarı' (Çilehane, *Reşadiye-To./*DS.VIII*, 3018)

Tü. > **Kürt.** *ḳuvḳarık, ḳıvark* (Hakkâri; Karlıova) (*DAO*,312)

kuvra, bk. **kirve**
An.ağl.: ***kuvra*** (Ergan-Erc./DS. 3019)

kuvşan-[(hlk.) 'Süslenmek'
< OT.****kurşa-*** 'kuşanmak'[~ ***kur*** 'kuşak'***+şa-***]***+-n-*** (DLT)
[-r->-v- değişimi]

kuy (hlk.) 'Suyun akarak ağaçlar altında yaptığı oyuklar'
= OT. ***koy ~ kuy*** 'dere; kuytu yer, dip' (DLT)
< ko/ku+y [krş. ***kudruk, kudug, kuyug*** < *ku+d/y +ruk/+ug*]

kuyak (hlk.) 'Engebeli, çukur yer'
< OT. ***kuy~koy*** 'dere; kuytu yer, dip'***+(a)k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***kuyak*** 'engebeli, çukur yer' (*DS.VIII*, 3019)

kuyluç (hlk.) '1. Derelerin derin yerleri; 2. körfez; 3. çukur'
< OT. ***kuy*** 'derenin koyağı, dibi, düzlüğü' (DLT)***+lu+ç***

kuyla-[(hlk.) 'Bir şeyi gömerek saklamak'
< OT. ***kuy*** (bk)***+la***

Eren (*TDES*, 271 : **kuy** ve türevleri YOK

kuyma (hlk.) 'Yumurta, un ve peynirle yapılan bir tür omlet'
= OT. ***kuyma*** 'bir tür yağlı ekmek' (DLT)
< kuy-ma
An.ağl. : ***koymaça, koymak, kuymak, kuymah*** (*DS.VIII*, 3020)

kuymak, bk. **kuyma**

kuyruk[1] 'Hayvanların çoğunda, gövdenin art yanında bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ'
= ET. ***ḳuđruḳ/ġ*** (*EUTS*, 185)
~ OT. ***ḳuδruḳ*** (DLT)
< * kuδ(u)r+uk

TT.: KUYRUK+(KAKAN/LU/ LULAR/SALLAYAN/SUZ)
An.ağl.: ***kuyruğueğri*** 'bir çeşit at'; ***kuyruklu, kuyröğlü, kuyrölü, kuyruğölü, kuyruğörü, kuyruğuölü, kuyruğuörü, kuyruk ölüsü, kuyrugli, guyruğlu, guyruğuölü, guyruklu*** 'akrep'

kuyruklu 'tapu senedi';
kuyruklu 'yağ tavası';
kuyruklu 'soğan';
kuyruklu 'arkası uzun, bol kadın giysisi';
kuyruklu 'kurnaz kadın';
guyruhlu, guyrukönü 'dedikoducu kadın'.
kuyruklubahar 'darifülfül';
kuyruklukuş 'uçurtma' (*DS*)
guyluk (-Sm.) (*DS.VI*, 2203);
kuyluk (s. 3019, 3020)

~ kuyruk (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kuyruh, (Çağ.)
kūruk (Bar., Tar.)
kudurga (Soy.) (<Moğ.)
kudurgan (Yak.) (< Moğ.) (Räsänen, *V.*)
kuturuk (Yak.) (*Eren*)
kuduruk (Soy.) (*Eren*)
kuzruk (Şor., Sag.)
kuzuruk (Şor., Sag., Kaç,Koyb.)
guyrug (Az.)
guyruk (Trkm.)
koyorok, koyrok (Bşk.)
koyrık (TatK.)
xüre (Çuv.)

K(>g)**U**(>o)**Y**[~**Z**]**RU**(>ı,o)**K**(>g/h,)
KU(>o)**T**[~**Y**~**D**
~**Z**]**U**(>o)**R***U(>o)K*
-GA
-GAN
-OK

~ Moğ. (*KWb.* 195) ***kudurġa***
[Clauson'a göre < Tü. (*ED* 604)]
= *düm* 'inek, at, eşek, katır kuyruğu' (Özb.)
dümbe 'yağlı kuyruk' (Özb.)

Tü. > **Rus.** *kurdjuk* (Dmitriev: *Stroj* 540); **Blg.** *kujrùk*; **Srp.** *Kùrjuk* (*BER* 3:82; Škaljić: *Turc* 422; Skok: *EtRj* 2: 243)

kuyruk² 'Sıra'
Bk. **kuyruk¹**
~ kuyruk (Uyg.)
= *kezek* (Kzk., Kırg.)

kuyruklu yıldız 'Kuyruk denilen ışıklı bir uzantısı olan gök cismi'
< ***kuyruk*** (bk.)+***lu yıldız*** (bk.)

kuytak (hlk.) 'Çukur, kuytu yer'
< ***koy~kuy*** (DLT)+***ta-k***
An.ağl. : ***kuytak, kuytal, kuytul, kuytuluk'*** (*DS.VIII*, 3021)

kuytu 'Issız, sessiz ve göze çarpmayan yer'
< ***ḳuy ~ ḳoy*** 'dere, kuytu yer, dip' (DLT) +***tu***
An.ağl. : ***kuytak, kuytuk, kuytul, kuytuluk*** 'çukur, kuytu yer' (*DS.VIII*, 3021) ; ***guytu*** (*DS.VI*, 2204)

Nişanyan (*SS*, 259) : **kuytu** = *kuydu* vadinin dibi, kuytu yer < ***ET.*** *kudhı* dip, çukur (xı) → KUYRUK

NOT : Nişanyan'ın **kuytu** = *kuydu* örneği DLT'te şöyledir :
ḳudı [< ET. ***ḳuδı*** {*kudhı* değil}]~ **ḳodı** 'kuyu, çukur ; aşağı, aşağıya' (I, 100 , 164, 169, 190 ; II, 24, 83, 228 ; III, 46, 61, 69, 220)
ḳuy ~ **ḳoy** 'dere ; kuytu yer, dip' (III, 65, 106, 142)
ḳuđruḳ ~ **ḳudruḳ** 'kuyruk' (I, 513 ; II, 298 ; III, 164, 256, 367)

Demek ki **kuytu** = *kuydu* < ***ET.*** *kudhı* değil, **ḳuy** (~ **ḳoy**) 'dere, kuytu yer, dip'+**tu** olmalıdır. **KUYRUK** (< ***ḳudruḳ***) sözcüğünün **KUYTU** ile hem anlam, hem de yapı farklılığı bulunmaktadır.

kuyu 'Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur'
< ET. ***ḳuđuġ*** 'su kuyusu' (*EUTS*, 185)
~ OT. ***ḳuyuġ ~ ḳuduġ ~ kuđuġ*** (DLT)

MA : ***ḳuđduġ*** (86-7) ~ ***ḳuđuġ*** (210-2) ; ***ḳuyuġ*** 'kuyu'

Fakat : **kuyu** 'aşağı'

< * ***ḳuδuġ***

TT. : KUYU+ (CU/CULUK)

An.ağl. : ***guyu*** (*DS.VI*, 2204)

~ kuy (Kzk.)
kuyu (Krm., Krç.-Blk.)
kuyuŋ Bar., Küer.)
kuyū (Tob.)
guyu (Az.)
guyı (Trkm.)
koyı (TatK.)
koyo (Bşk.)
kudık (Kzk.)
kuduk (Kırg., Özb., Uyg.)
(*KTLS* ; Räsänen, *V.*)
kutuk (Alt.) (*ATS* 126)

KUY
K(>g)U(>o)YU(>ı, o ~ Ū)
KUDU(>ı)K[~Ŋ]

Tü. > **Moğ.** *kuduġ* (*KWb.* 194)

Eren (*TDES,* 271) : YOK

kuyucu 'Kuyu kazmayı işedinmiş kimse'

< ***kuyu***[< ET. *ḳuđuġ*]+***cu***

kuyulu 'Kuyusu olan'

= ET., OT. ***ḳuđuġluġ*** (DLT)

< ***ḳuđuġ+luġ***

kuyum 'Değerli metal ve taşlardan yapılan süs eşyası'

< ***ḳuy-*** 'dökmek'+***-(u)m***

TT.: KUYUM+(CU/CULUK)

kuyumcu 'Mücevherci'

< ***ḳuy-(u)m+cu***

~ guy- 'dökmek' Trkm.)
kus- (Sag.)
kut- (Yak.)
kuyma 'döküm; dökme' (Kzk.)

K(>g)UY[~ S ~ T]-

Tü.> **Blg.** *kujumdžija*; **Srp.** *kujùndžija* (Eren, *TDES,* 272)

kuz 'Gölgede kalan (yan)'

= ET., OT. ***kuz*** 'güneş görmeyen yer, gölgeli yer ; arka, kuzey, dağ sırtıs' (DLT)

< ***ḳūz*** [< J. Deny: < **kuδ*]

Bk. **kuzey**

An.ağl. : ***guz, guzay, guzey, guzgeçe, guzyer*** 'gölgelik, güneş almayan yer' (*DS.VI*, 2204)

~ kuz 'derin yar, dağ eteklerinde kenarları dik yarık, deprem sonunda oluşmuş yarık' (Kırg.)
kuz 'sarp kaya, kaya'(Kzk.)
kuy, kurguy (Kırg.)

= Moğ. ***koyi(n)*** 'arka, kuzey'
< **kori(n)*

kuzay, bk. **kuzey**

kuzey Şimal, **güney** karşıtı'

< ET., OT. ***ḳūz*** 'güneş görmeyen yer, gölgeli yer' (DLT)

+***ay***

[< ***kuzağı*** (< ***kuz+a-ğı***)]

An.ağl.: ***kuzay, kozay, kozna, kuyaz, kuzleç, kuzluk*** (*DS.VIII*, 3021); ***guz, guzay, guzey, guzgeçe, guzyer*** (*DS. VI*, 2204)

K(>g)U(>o)Z[~ Y]+*EY*

~ kuz-ay (Çağ.)
kuz-ey (Az.)
kuz-ov (Az.)
kuz-aky yan (Tub.)
kozan (SUyg.)
koz-ay (Çağ)

= *tündük* (Kırg.)
tönyak (TatK.)
demirğazık (Trkm.)

kuzgun 'Kara karga'

= ET. (Uyg.), OT. (DLT)
ḳuzġun

< ***kuz+gun***

TT.: KUZGUN+ (CUK/Î/ kılıcı)

An.ağl. : ***guzgun, gızgun*** (*DS.VI*, 2205); ***kuzgun*** (armudu/cu/luk/otu/teklifi) (s.3021);

Krş. ***kuzkun*** 'büyük karınca'

~ kuzgun (Çağ., Balk.)
kuzğun (Kırg., Özb., Uyg.)
kuzğın (Kzk.)
kuskun (Oyr., Tel., Kumd.)

kozğın (TatK.)
kozğon (Bşk.)
guzğun (Az.)

K(>g)U(>o)Z(>s)G(>ğ/ ~k)U(>I,o)N

= *gara garğa* (Trkm.)

J.Hamilton (*İKPÖ*, 253) : < **ḳuz+ġun** 'topluluk bildiren addan ad yapım eki'
+ġun : < Çin. **ḳuu** 'sürü, kalabalık, grup, topluluk, sınıf'
Nişanyan (*SS*, 260): **kuzgun** = ***ET.*** *kuzġun* kuzgun, kara kuş (xı) < ? *kuz* güneş görmeyen yer → KUZEY
NOT : Hamilton'un **+ġun** < Çin. görüşüne katılmak mümkün değil. Çünkü, DLT'teki **kökegün** sözcüğünde de bu ek var : < ***köke+gün*** 'gök sinek'
Sonra: **arġun** 'sıçan cinsinden bir hayvan' ;
arḳun 'yaban aygırıyla evcil kısraktan olan at' gibi hayvan adlarındaki **+ġun/+ḳun /+gün** eklerini nasıl açıklayacağız ?
Nişanyan'ın açıklamasını biraz daha açmak gerekecek. Çünkü, ***kuz*** sözcüğünü '*güneş görmeyen yer*' olarak açıklarsak sonuca varamayız. ***Kuz*** sözcüğüne mutlaka bir '*kara, siyah*' anlamı vermek uygun olacaktır. Zaten Türkmencedeki '***gara garğa***' sözcüğü de bunu desteklemektedir. O zaman **kuzgun = kara kuş** demektir ki, **+ġun** eki de hayvan adlarına gelen eski Türkçe bir ektir.
Eren (*TDES*, 272) : YOK

kuzla-[(hlk.) '(Koyun) yavrulamak'

< *ḳuzu+la-*

~ ġuzla- (Trkm.)
kozla- (Kum.)
kozda- (Kzk.) < **ḳozla-*

kuzu 'Koyun yavrusu'

= ET., OT. ***ḳozı*** (DLT)

[*1972'de yayımlanan 'DİZİN'de* ***kuzı*** *olarak geçer.*]

TT.: KUZU+(dişi/göbeği/kestanesi/ kulağı/ LAMA/ LAŞ-/ LAŞMA/ LU/LUK/ mantarı/ sarmaşığı)
An.ağl. : ***guzu*** (*DS.VI*, 2205); ***KUZU***(başı/böpreği/dili/dişi/ göbeği/kemirdi/kulağı/luk) (s.3022-3023)

Tü. > **Kürt.** *ḳuzu* (*DAO*, 312)

~ kozı (Bşk., Nog., Alt., Tel., Kzk., KKlp.)
kozi (Özb.)
kozu (Kırg., Krm.)
koza (Uyg., Tar.)
kuzu (Eski Kpç.)
kuzı (Eski Kpç.)
guzı (Trkm.)
guzu (Az.)

K(>g)O(>u)ZU(>a, ı, i)

= *kurağan* (Ury., Tel., Kaça, Kumd.) < Moğ.
kurān (Alt., Kuğ.) < Moğ.
bäräs (Bşk.)
bärän (TatK.)
bäti (TatK.)
borlon 'yazın doğan kuzu' (Alt.)
saksırga ,bir yaşında kuzu' (Alt.) < Moğ.
saksak (Alt.) < Moğ.
tuktı (Bşk.)

Tü > **Moğ.** (*KWb.* 198) ***ḳurġan, ḳuriġan*** 'Lamm';
Tü.> **Fars.** *qūz* 'a sheep' (Steingas)
[Sondaki **-ï** düşmüştür.]

kuzukulağı 'Ekşimsi, yaprakları yenilebilen bir bitki'
< ***kuzu*** [< ET. *ḳozı*]+***kulak+ı***
~ ġuzġulak (Trkm.)
kozgalak (Nog.)
kuzgalak (TatK.)
kuðgalak (Bşk.) < *ḳoz ḳulaḳ*

kuzuluk (hlk.) 'Yeni doğan kuzuların barındığı çadır, kuzu ağılı' (*DAO*, 312)

< *kuzu+luk*

An.ağl.: ***kuzluk*** (*DS.VIII*, 3022)

küçkine (Ker.) 'Küçücük'

< *kiçik, kiçük* (DLT)
+*gine* 'küçültme eki'

küçücük 'Çok küçük'

< *küçük+cük*

~ kiçicik (Az., Trkm.)
kiçikkinä (Uyg.)
kiçkinäginä (Özb.)
kiçinekey (Kırg.)
kişkentay (Kzk.)
kıskinä (Bşk.)

KİÇİ[*K=ø*]+*CİK*
KİÇİK+*KİNE*

KİÇ[*İK=ø*]+*KİNE*+*GİNE*

KİÇİ[*K=ø*]+[*Kİ=ø*]*NE*

+KEY
KİŞ[<Ç][*İ=ø*]**KE**[<İ]N[*E=ø*]
+TAY
KI[<İ]**S**[<Ç](*İK=ø*)*+KİNE*

Eren (*TDES,* 273): YOK

küçük '1. Boyutları, benzerlerininkinden daha ufak olan; 2. eni, boyu az; 3. daha az yaşlı;4. niceliği az olan; 5. niteliği aşağı olan'

= ET. ***kiçig*** (*EUTS*, 109)

~ OT. ***kiçik*** ~ ***küçük*** (DLT); ***kiçikle-*** 'küçük saymak' (*III,* 341)

MA: ***kiçig*** (29-1)

< ****kiçi*** 'yansıma' ***+g***

Krş. **çocuk** 'domuz yavrusu, herşeyin küçüğü' (DLT)

< * ***çoc*** 'yansıma' ***+(u)k***

kucur 'kısa boylu'

< ***kucu+r*** (*DS.VIII*, 2989)

TT.: KÜÇÜK+ (ÇE/LEŞME/LEŞ-/LÜK/SEMEK)

TT.: Anadolu'da **keçi** ve **kiçi** biçimlerinde yer adlarında kullanılır: ***Keçiborlu, Keçiören, Keçimuhsine; Kiçikapu*** (Kayseri'de bir semt adı)

Bk. H.Eren, 'Türk yer adları: *Keçiborlu*', ***Türkoloji Dergisi***, VI, 1972, s.89-92.

An.ağl.: ***kiçi, kici, kiççiyh, kiççih, köççe*** 'küçük, ufak' (*DS. VIII,* 2869)

KİÇ(>c)[*Ç*]**İ***+YK* [< *G*]*/+H*
KÖ(< İ)**Ç**[*Ç*]**E**(< İ) < **kiçig*

~ ***kücük, kücü, küçük ay*** 'şubat'; ***küçükana, küçana*** 'yenge'; ***küçükayşe, küçükhacı*** 'serçe parmak' ; ***küçükleyin*** 'küçükçe, az küçük' (*DS.VIII*, 3024)

kucur 'kısa boylu' (*DS.VIII*, 2989)

kücülemek (< ***kücü+le-***) 'azalmak' (*DS.VIII*, 3024)

küçken 'küçük';

küçüklüm büyüklüm 'küçüklü büyüklü';

küçümen, küçümencik 'pek küçük, minicik' (*DS. VIII,* 3025)

~ kicik (Küer.)
kĭçĭk (Hak.)
kiççe (Krç.)
kiçeç (Kumd.)
kiçe-nek (Tel.)
kiçe-geş (Tel.)
kiçine ~ kiçüü/küçük 'köpek ve kurt yavrusu' (Kırg.)
kizek (Sag.)
küçük 'enik' (Alt.)
küçǖ (Oyr.)
küçkine 'küçücük' (Ker.)
giççi (Kmk.)

Kİ(>ĭ, ü)**Ç**(>c,~z)**İ**(>ĭ, e, ü)**K**
K(>g)**İÇ**[*Ç*]**E**(<i)*+NEK/+GEŞ*
Kİ(>ü)**Ç**[*K*]**İ**(>e)**NE**/*+NEK*
KİÇE[< İG]+**Ç**
KÜ(< i)**ÇÜ**[< İG]

kəź-ən (Çuv.) (>Mac.*BTLU*: *kis, kicsi*)

~ Moğ. (*KWb.* 233) ***kiçi-g***

Tü.> **Kürt.** *ḳıçıḳ* (*Kr.TS.* 61 b); *ḳıcıḳ, ḳıco, ḳıc* (*DAO.* 279)

Eren (*TDES* 273): YOK

J.Hamilton (*İKPÖ* 193): < **kiç-/keç-** 'geç olmak' + -°**g** 'sıfat-fiil eki' = geç kalan, sonra gelen, sonrakiler, küçükler. Nişanyan (*SS,* 260): **küçük** = ***ET.*** *kiçi /kiçik / kiçük / küçük* (xı) <?> ***Fa.*** *kôçek* * Türkçe ve Farsçada ortak olup her iki dilde kökeni saptanamayan bir kelimedir. ---------- **NOT**: Hamilton'un görüşüne katılmak mümkün değil. Çünkü, OT (DLT)'de **çocuk** sözcüğü de 'domuz yavrusu ; herşeyin küçüğü' anlamlarında olup, < **çoc** 'yansıma' **+(u)k**'tan türemiştir. Nitekim, Kırgız ve Altaycada da **küçük** s özcüğü 'enik, kurt ve köpek yavrusu' demektir : **kücüle-** 'köpek çağırmak' (*DS.VIII*, 3024) < **küçü küçü (~ kuçu kuçu ~ kücü kücü ~ kuti kuti)** Nişanyan ise Farsça **köçek** 'kadın kılığına girip çengi gibi oynayan erkek' ile Türkçe **kiçik / küçük** 'ufak, gücük' sözcüklerini karıştırmıştır. İkisi de ayrı kökten olup, anlamları da farklıdır.

küçükçe 'Biraz küçük'

< ***küçük+çe***

küçük dil 'Damak eteğinin ortasında bulunan küçük uzantı'
< ***küçük*** [< ET. *kiçig*] ***dil*** [< ET. *til*]
~ kiçik til (Uyg.)
kiçi dil (Trkm.)
kiçi til (TatK.)

KİÇİ[K] T(>d)İL

kiçkinä til (TatK.)
kiçine til (Kırg.)

KİÇ[K]İNE TİL

= *dilçäk* (Az.)
tilçä (Özb.)
bäläkäy til (Bşk.)

küçükle-['Küçük görmek'
= OT. ***kiçiklemek*** 'küçük saymak' (DLT)

< kiçi-g(/k)+le-

TT.: ***küçükleş-(me)***
An.ağl.: ***küçüksün-*** 'küçük görmek' (*DS.VIII*, 3025)

küçükleyin (hlk.) 'Az küçük, küçükçe'
< OT. ***kiçik, kiçük*** (DLT)+***leyin***

küçül-['1.Büyükken herhangi bir sebeple ufak duruma gelmek'

< küçü-l-
[< *küçük+(ü)l-]

TT. : KÜÇÜL- (ME/TME/T-/ÜŞ)
~ kiçil- (Az.)
kiçel- (Trkm.)
kiçikli- (Uyg.)
kiçirey- (Kırg.)
kiçiräy- (TatK.)
kisiräy- (Bşk.)
kişirey- (Kzk.)

KİÇ(>s, ş)İ(>e)+*L-*
+K+Lİ-
+REY-

küçümen 'Pek küçük'

< küçük+men

TT. : KÜÇÜMEN+ (CİK)
An.ağl.:***küçümen,küçümencik*** (*DS.VIII*, 3025)

küçümse-['Küçük görmek'

< kü-çük+men+se-

TT.: KÜÇÜMSE- (ME/NME/N-/YİŞ)
~ kiçik körmäk (Uyg.)
kiçelt- (Trkm.)
kişireytüv (Kzk.)
kiçik *nazarla bah,mag* (Az.)
= *kor körü* (Kırg.)
Eren (*TDES*, 273): YOK

Nişanyan (*SS*, 260): **küçümse[mek** ***YT*** (1944) = *küçüksemek* ***YT*** (1942) hakir görmek < KÜÇÜK

küçürek 'Biraz küçük'

< küçük+rek

'karşılaştırma/mukayese eki'

Eren (*TDES*, 272)***: küçkine-küçürek*** arasındaki maddeler YOK.

küf 'Ekmek, peynir gibi organik maddelerin üzerinde, nem ve ısının etkisiyle oluşan, çoğu yeşil renkli mantar'
< Kpç. ***küf*** (*Ettuhfet*.213)
TT.: KÜF+(LEN-/LENDİR-/LENDİRME/LENME/LET-/LETME/LÜ/LÜCE)
~ kif (Az.)

Tü. > **Kürt.** *ḳıf* (ko bun) (*FKT*. 61)

küfül küfül (hlk.) 'yansıma'

< kū+fül/r

An.ağl. : ***küfürde-*** 'serin serin esmek'; ***küfürtü*** 'hafif esen yel' (*DS.VIII*, 3026)

küğ 'Müzik, nağme'
= ET. ***kök*** ~ ***kög*** 'şarkı, türkü'
~ OT. ***küg*** 'şiirin vezni, aruz" (DLT)

< * kög

TS.II, 945: YOK
Eren (*TDES*, 273): YOK
Nişanyan (*SS*, 260): YOK

kükre-['(Aslan) bağırmak'
= ET. ***kükrä-*** (*EUTS*, 114)
~ OT. ***kükre-*** (DLT)

[**NOT**: Atalay, Caferoğlu ve Clauson tarafından ***kökrä-*** biçiminde /ö/ ile okunmuş olup, **yanlıştır.**]

< ***kür*** 'yansıma' +***kire-***

Uyg. ***kükire-, kükre*** '(gök) gürlemek'; OT (DLT) ***kükre-*** '(deve) kükremek'; (gök) gürlemek'; Uyg. ***kükrege*** 'gök gürültüsü'; TT., Trkm. ***gürle-*** (gök) gürlemek' < **kür-le-*
~ Moğ. ***kürkire-*** 'hırlamak, hırıldamak, homurdamak', Hal. ***xürxre-*** 'hırlamak, gürlemek', Kalm. ***kürkr-, kürkl-*** '(köpek) hırlamak' < *kürkire-* < *kür-kire-* (T. Tekin, *Mak.I,* 102,153)

TT.: KÜKRE-(ME)
An.ağl.: ***kükrek*** '1. kasırga; 2. hırçın' (*DS.VIII*, 3026)
~ kükre- 'deve kızışmak, dişi aramak' (Trkm.)
kükre- 'gök gürlemek' (TatK.)
[Bu dildeki **ü > ö** gelişmesine aykırı birkaç sözcükten biridir.]
kükrä- 'öfkeden bağırmak' (Az.)
küküre- 'gök gürlemek' (Krç.-Blk.) < **kürkire-*
körköre- (Bşk.) < **kürkire-*
= *h,ekiri-* (Uyg.)
bökir- (Özb.)
kıçkır- (TatK.)
akır- (Kzk.)
ırıldo- (Kırg.)
arsılda- (Bşk.)

Krş. *böğür-* < bö:+kir-
öksür- < ö:s+kür-
bağır- < bā+kır-

kükrek, bk. **göğüs**

Eren (*TDES*, 273): ***küf*** ile ***kükrek*** arasındaki maddeler YOK.

kül 'Yanan şeylerden arta kalan toz madde'
= ET., OT. ***kül*** (DLT)
< ***kü-*** 'saklamak, korumak' (*EUTS*, 121)+***-l***
TT. : KÜL+ (LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LÜLÜK)
An.ağl.: ***KÜL***(kedisi/leme/le-/lü/ lük, kullük, kullüyh) (*DS.VIII*, 3031-3032)
~ kül (Trkm., Kzk., Kırg., Nog., KKlp., Alt., Tel., Şor, Sag., Kaça, Yak.)
köl (Bşk.)
kĕl (Çuv.)

KÜ(>Ö, Ĕ)L

külbastı 'Köz halindeki ateşin üzerinde pişirilen parça et'
< ***kül+bas-tı***
TT.: KÜLBASTI+(LIK)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *kulbasṭi* (*ALTK*, 95)

külcük (hlk.) 'Külde pişirilen çörek'
< ***kül+cük***
An.ağl.: ***külçöre, külçöreği, külüçe, küluk, külleme, kullama*** (*DS. VIII*, 3027)

KÜ(<U)L+*ÇÖRE/+ÇÖREĞİ/+Ü-ÇE/UK/LEME*

külçöre, külçöreği, bk. **külcük**

külek 'Bal, yağ, yoğurt gibi şeyler koymaya yarar tahta kova'
< ET., OT. ***küli-*** 'gömmek' (DLT) + -°***k***
Krş. * ***kültük*** 'çömlek' (*KS. II*, 536) [> ****külük > külek***]
An.ağl.: ***külek; kilek, kilik, küleyh*** 'tahta kova' (*DS.VIII*, 3028)

KÜ(>İ)LE(>İ)[*Y*]K(>H)

külek 'küçük bostan kulübesi'
külte 'dört saplı, üzerinde çamur, toprak taşınan tahta araç, teskere'
kültek 'toprak ya da ağaçtan yapılmış su kabı' (*a.g.e.*, 3032)
gölek 'yağ koymak için ağaçtan yapılmış kutu' (*DS. VI,* 2142)
güvelek 'dibi geniş, üstü dar yağ kutusu' (*DS.VI*, 2240)~***güyelek~güylek güvlek ~ gürze*** (*göst.yer.*)
~ ***kültük*** 'çömlek' (Kırg.) (*KS.II*, 536)

Eren (*TDES* 273): < ***Erm.*** *kovlak* 'milking pail' (<: *kov* 'cow')
Tietze (*ZBalk* 18: 182/168): < ***Rum.***

NOT: Eren'in Dankoff ve Blässing'e dayanarak **külek** sözcüğünü Ermenice kökenli olarak göstermesi yanlıştır. Eren ve diğerleri Kırgızcadaki **KÜLTÜK** 'çömlek' sözcüğünü görememişlerdir.

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki örnekler de sözcüğün '*çukur bir* (toprak, tahta) *kap*' anlamında olduğunu göstermektedir ki **kov** (=inek, sığır) ile ilgisi açık değildir. Eğer bu savı kabul edersek, Türkçe **kova** (=ET., OT/DLT : ***kova***) sözcüğünü de Ermenice **kov** ile birleştirmek gerekmeyecek mi ? Kaşgarlı Mahmud'a ***kovı, kovuk, kowı, kowuk*** maddelerini yeniden mi yazdıracağız ?!

Ayrıca :
külek ~ gölek < ? * ***kölüŋ*** (*DLT.* I, 73 ; III, 372) 'gölcük' üzerinde de durmak gerekir.

Tietze'nin **külek**'i Rumcaya bağlaması da **YANLIŞTIR**. Çünkü, yukarıdaki açıklamalar bu sav için de yeterlidir.

külte '1. Külçe; 2. demet, bağlam'

< ? ***kül-*** 'bağlamak' + ***-te***

An.ağl. : ***külte*** : 1. toplu, çok ; 2. balta ya da keserin çivi çakılan kalın yanı; 3. içiçe konmuş 3-4 yufka ekmeğinin katlanmış hâli; 4.onbeş-yirmi sıra inci dizisi ; 5.çöreklenmiş yılan' (*DS .VIII*, 3032)

~ külte (Kzk., Nog.,)
kültem (Trkm.)
költe (Bşk., TatK.)
gülte (Blk.)
kĕlte (Çuv.)

K(>g)Ü(>ĕ, ö)LTE+*M*

Nişanyan (*SS*, 261): YOK

külve (hlk.) 'Tandırdaki ateşin yanmasını sağlayan hava deliği'

< OT. ***külf*** 'gürültü (ses taklidi)'+***e***

~ külbe (Az.)

Eren (*TDES*, 274): **külve < gülve** < ***Far.*** *gulwa* [> ***Kürt.*** *k'ulfe*]
Tietze (*ZBalk.*18: 183/169): < ***Far.*** *kulba* 'Hütte' [Eren'e göre yanlıştır.]

NOT: Kürtçedeki ***k'ulfe*** sözcüğü de Türkçe < ***külf+e*** sözcüğüne daha uygundur. Sözcük eğer Farsça ise, ***gulwa***'nın etimolojik olarak açıklanması gerekir. ***Gul+wa*** mı, yoksa ***gulw+a*** mı?

küme 'Yığın, küme'

< ET., OT. ***kü-***'saklamak, korumak' (*EUTS*, 121 ; DLT) +***-me***

An.ağl. : ***köme, koma, kümelti*** 'yığın, küme, topluluk'; ***köme, kömele, kömelti, kömü, küme*** 'Keklik vb. kuşları avlamak için çalı çırpıdan yapılan, avcının gizlenmesine yarayan yer' (*DS.IX*, 2956)

Tü. ***küme*** > **Blg.** *kjume* (BER 3: 251)

Eren (TDES, 274) : Görüş belirtmez. 'Ağızlarda 'avcı kulübesi, bekçi kulübesi' olarak kullanılan *küme (> güme)* biçimiyle *küme* 'yığın' arasındaki benzerlikilginç ve düşündürücüdür.' der.

Deny (*RHAs* 3: 255): < ***Ar.*** *kūma* 'yığın'

Nişanyan (*SS*, 261):**küme** *~Ar.kūme(t)* yığın, küme ~ ***EYun.*** *kýma, t-* tığın, küme ~ ***HAvr.*** **keud'-* küme, kabarmış şey.

EYun. *kýma*: KÜME

Lat.: *cumulus* : AKÜ, KÜMÜLÜS

N O T :

Nişanyan'ın aklına hiç ***ET.***'deki **kü**-'saklamak, korumak' fiili gelmemiş !!!

kümürtlek (hlk.) 'Kıkırdak'

< OT. ***kemür-*** 'kemirmek'

+***-t-le-k***

An.ağl.: ***kemertlek, kemirtek, kemirtlek, kemirtlik, kimirtlek, kirtlek, kümürdek*** (*DS.VIII*, 3035)

küncü 'Susam'

= ET., OT. ***künçü ~küç*** (DLT)

< ***kün*** 'gün, aydınlık'+***cü***

Krş. Kırg. **künkarama** 'günebakan, ayçiçeği'

An.ağl.: ***küncü, künci, küncük, kündüç, künlü*** 'susam tanesi' (*DS.VIII*, 3036) ~ ***küncüt, kürcü ~ güncü, güncük ~ güncülü*** (*a. g.e.VI*, 2224)

KÜN+*Cİ/+CÜ/+CÜK/+DÜÇ/*

+*LÜ*
GÜN+*CÜ/+CÜK/+CÜLÜ*

~ küncüt 'susam' (Az., Kırg.)
künci (Trkm.)
küncit 'susam' (Kzk.)
günci (KKlp.)

Tü. > **Rus.** *kundžut*

TS.II, 948 : < ***Fars.*** **kuncud [~kunci:d]**
Eren (*TDES*, 274): < ***Toh.*** **kuŋcit**
NOT : OT (DLT) ile Kıpçak ve Oğuz grubu Türk dillerinde geçen bu sözcüğe başka köken aramak niye ?

kündiye (hlk.) 'Gündeye, gündelik'
= OT. ***künlük*** (< *kün+lük*) 'gündelik' (DLT)
< ET. ***kün*** 'gün'+***de+y+e***
An.ağl.: ***kündüme, kündümennik*** (*DS.VIII*, 3037)

KÜN (>gün)+*de [>di/dü]+y+e +mE/+men+lik*

kündüme, kündümennik, bk. **kündiye**

künorta 'Öğle vakti'
< ET. ***kün*** (>*gün*)+***ortu***
[~ ***otra, otru~utru***] (DLT)

küp 'Su, pekmez, yağ gibi sıvıları ya da un, buğday gibi tahılları saklamaya yarayan, geniş karınlı, dibi dar toprak kap'
< ET., OT. ***küp*** (DLT)
TT.: KÜP+ (LEME/LÜ/SÜZ)
An.ağl.: ***küpe*** 'küp' (*DS.VIII*, 3040); ***küpecik, küpecük, küpeç, küpüç*** 'küçük küp, çömlek, kazan'; ***köp, kupgü, küpleğü,küplengi, küplengü,küplentü, küplesi, küplevi, küplü*** 'küreğin, baltanın sapına takılan yeri'; ***KÜP*** (armudu/ düşen/ kıran/ lek/ leme /lemek/mavisi/ üç~üş/ül/püle-/pület-)

Tü. > **Kürt.** *ḳûp* (*KTS*, 219 : ***ḳup é ḳavırme***= kavurma küpü)

~ küp (Az., Kırg.)
balsık köpşak (Bşk.)

Eren (*TDES*, 275): YOK
TS.II, 948: < Ar. ***kūb***

küpe 'Kadınların kulak memesine taktıkları süs takısı'
= ET., OT. ***küpe*** (DLT)
TT. : KÜPE+ (Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl. : ***küpe, küpeli*** 'kulak memesi' ; ***küpeli*** 'kulplu kazan' (*DS.VIII*, 3041)
~ küpe (Eski Kpç., Şor)
kübe (Blk.)
kübi (Nog.)

KÜP(>b)E(>i)

= *ısırga* (Trkm.)
sırga (Nog., KKlp., Alt., Tel., Şor., TatK., Kzk., Kırg.)
[**sırga** < ****as-ır-ga*** < : ***as-*** 'hängen' !] (Räsänen, *V* 167, 419 a)
ıtarga (Yak.)
sö:kö (< *söykö* < Moğ. ***söyike***)

küre-['Kürekle atıp temizlemek'
< OT. ***küri-*** 'eşinmek, yeri eşmek' (DLT)
TT.: KÜRE-(K/ LE-/ME)

kürek 'Toprak, kömür gibi şeyleri bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı sapı bulunan araç'
< ET. ***küri*** (*EUTS*, 123)
~ OT. ***kürgek*** (DLT)
< ****küri+gek***
TT.: KÜREK+ (Çİ/ÇİLİK)
~ küräk (Az., Özb., Uyg.)
kürek (Kzk., Trkm.)
köräk (Bşk., TatK.)
kürök (Kırg.)

KÜ(>ö)RE(>ä, ö)K

Tü. > **Ar.** (Lib., Mıs.) *kūrek* ; (Ir.) *kūrūk* ; (Sud.) *kūrīk* ; (Cez.) *kerrākci:* (*ALTK*, 95)

An.ağl.: ***kürek*** '1.cezve; 2. kolye' (*DS.VIII*, 3044)

küreken (hlk.) 'Güvey, damat'
< Moğ. ***küreken, kürgen*** (*KWb.*, 247)
An.ağl.: ***küreken*** 'güvey' (*DS.*

VIII, 3044)
~ kürəkən (Az.)

A.Caferoğlu (*Giese Arm.* 57-59): < ***Moğ.*** *kür-degü* [**YANLIŞTIR.**]

kürele-['Kürekle atıp temizlemek'
< ***küre*** [< ET. *küri* (*EUTS,* 123)]+***le-***

küre-['Kürekle atıp temizlemek'
< ***küre*** [< ET. *küri* 'kürek']
+***mek***
TT.: KÜRE+(LE-/LEME/ME/MEK)

küren ~ **kürem** (hlk.) 'Kızılcık'
An.ağl.: ***güren, giren, gören***
< ***kür*** 'böğürtlen' +***(e)m***
'kızılcık' (*DS.VI,* 2235)

kürk 'Bazı hayvanların giyecek yapmak için işlenmiş postu'
= OT., eski Kpç. ***kürk***
< ? ***körk ~ kürk*** 'güzellik'
TT.: KÜRK+(ÇÜ/ÇÜLÜK/LÜ)
~ kürk (Az.)

Tü. > **Blg.** *kjurk*; **Srp.** *ćùrak*; **Fars.** *kurk* (Eren, *TDES* 275); **Ar.** (Mıs.) *kurk* (*ALTK*, 96)

~ kĕrĕk (Çuv.)

Eren (*TDES*, 275): Kökenini bilmiyoruz.

Kürşat [Özel ad]
< * ***kür*** 'yiğit, sarsılmaz, pek yürekli, kabadayı" (DLT) +***şat***
'cüret, cesaret' (DLT)

kürt 'Ön Asya'da yaşayan bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse'
= OT. ***kürt*** 'kayın ağacı, bundan yay, kamçı, değnek değnek gibi şeyler yapılır' (DLT)
< ****kürt*** 'yansıma'
An.ağl. : ***kürt*** 'kerestelik bir tür ağaç' (Denizli yöresi) (*DS. VIII*, 3046)

kürtün¹ 'Eşek, katır gibi hayvanlara vurulan semer ; eğer keçesi, telti; âdi palan'
= eski Kıpçak: ***kürtün***
An.ağl.: ***kürtün, kürdün, kürtül*** 'palan, semer' (*DS.VIII*, 3047)
kürtek 'elbise' (*a.g.e*, 3046)

kürtün² 'Rüzgârın etkisiyle kuytu yerlere toplanmış kar yığını'
< ****kürt*** 'yansıma'+***(ü)n***
An.ağl.: ***kürtük, kurtuk, kurtüm, kürdük, kürtül, kürs, kürt*** (*DS. VIII*, 3046)
~ kürt (Kur.,Tar.,TatK.,Şor.)
kürtük (Kzk.)
körtük 'kar' (Alt./*ATS*, 130)

KÜ(>ö)*RT*(>d)[~S]+*ÜK/+ÜL*

kürü-['Kar, çamur, toprak vb. şeyleri kürekle sıyırarak atmak'
< OT. ***küri-*** 'eşinmek, yeri eşmek, kürümek' (DLT)
An.ağl.: ***kürü-, kürüle-, kürümeyh, kürüş-, kütü-*** (*DS.VIII*, 3048)

kürümse (hlk.) 'Süprüntü, çerçöp'
< OT. ***kürü-*** (bk.)+***m+se***

kürün (> **gürün**) 'Büyük küfe'
< OT. ***kürin*** 'içinde kavun, karpuz gibi şeyler taşınan küfe' (DLT)
An.ağl. : ***gürün*** 'hayvanların su içtiği yalak'(*DS.VI*, 2238); ***kürün*** 'çeşme yalağı' (*DAO*, 314); ***kürün*** (*DS.VIII*, 3048)

K(>g)ÜRÜ(~İ)N

küs-['1. Darılmak ; 2. gelişememek, büyüyememek'
= ET., OT. ***küs-*** (DLT. II, 12)
Krş.ET.(Uyg.) ***küsüş*** KWYSWŞ 'istek, arzu'< ***küse-*** 'arzu etmek' (*İKPÖ*) [CC. *küse-, küsenç, küse-n-*; KarL. *küsän-*; Kzk., Nog., KKlp. *küse-*; Trkm. *küyse-*
~ Moğ. ***küse-***]
TT. : KÜS- (EĞEN/KÜN/KÜNLÜK/LÜK/TÜR-/TÜRME)
An.ağl.: ***küseğen, kuseğen, küsek, küseyen, küşegen*** 'sık sık ve çabuk küsen çocuk' (*DS.VII*, 3049)

KÜ(>u)**S**(>ş)-*EG(>ğ)EN/ -EYEN/EK*

küseğen (hlk.) 'Sık sık ve çabuk

küsen'

< OT. ***küs-*** (DLT)+-***eğen***

An.ağl.: ***kuseğen, küsek, küseyen,küşegen*** (*DS.VIII*, 3049)

KÜ(>u)S(>ş)-*EĞEN/-EYN/-EK*

küskü 'Taşa ve duvara delik açmak için kullanılan uzun, ağır ve bir ucu sivri demir; ateş çekmek veya aktarmak için kullanılan aygıt'

< OT. ***közegü*** 'küskü, ateş çekmek veya aktarmak için kullanılan aygıt' (DLT)

< ***köz+e-*** 'ateş çevirmek, karıştırmak'+ -***gü***

An.ağl. : ***küskü, küsek, küsgi, küsge, küsgü, küski, küssük, küsük, kütürge; küsküç, küskülle-meç, küskülünç, küşkü*** (*DS.VII*, 3050)

KÜS(>ş)+*K(>g)Ü(>e, i)*
KÜS+[*S*]*ÜK*
KÜS+*KÜÇ*
KÜS+*KÜL+LE-MEÇ*
+ÜNÇ

Eren (*TDES*, 276): YOK

küskün 'Küsmüş olan, gücenmiş'

< ***küs-kün***

küsü (hlk.) 'Kaplumbağa'

< ***küs-ü*** [/-sı/-sı+n]

An.ağl.: ***küssı, küssın*** (*DAO*, 314)

küsül-[(hlk.) 'Küsmek'

< ET., OT. ***küs-(ü)l-***

küt¹ '1.Kısa ve kalınca ; sivri ve uzun olmayan; 2. keskin olmayan'

< ***küt** 'yansıma'

TT.: KÜT+ (LEŞ-/LEŞME/LEŞ TİR-/LET-/LETME/LÜK)

An.ağl.: ***küt, kört, küd, kütek*** 'kesme özelliği, sivriliği kaybolmuş kesici alet'

KÜ(>ö)[*R*]T(>d)+*EK*

küt 'kısa, yuvarlak (burun için)'

güdük 'küçülmüş sigara, izmarit' (*DS.VI*, 2213) < ***küt+(ü)k***

güdür 'küçük kulaklı hayvan' (*DS.VI*, 2215) < ***küt+(ü)r***

Krş. ***küt, kut, kutrum, küd, küküm, kül kütürüm*** 'kötürüm, sakat' (*DS.VIII*, 3052); ***kütelez, kütelek, kütlez, kütüz*** (s.3053); ***kütmek, kutmek, küteleç, kütmeç*** 'ağaç kökü, kütük' (s.3054)

~ küt (Az.)
kütek (Trkm.)
= *ötmäs* (Özb., Uyg.)
ötpes (Kzk.)
ötpögön (Kırg.)
ütmäs (Bşk., TatK.)
kırşılğan (TatK.)
tupak (Bşk.)
tupar (Bşk.)

küt² 'Tahta gibi katı şeylere vurulduğunda çıkan ses'

< ***küt** 'yansıma ,

TT.: KÜT+ (LE-/LET-/TEDEK)

An.ağl. ***güdürge*** 'tahterevalli' (*DS.VI*, 2215)

< ***küt+(ü)r+ge***

küttedek (zf.) 'Birdenbire ve küt diye ses çıkararak'

< ***küt+te+dek***

kütlü 'Çekirdekli,çiğitli (pamuk)'

< ***küt*** [< OT. **çigit*]+***lü***

An.ağl.: ***kütlü*** (*YKS*, 61)

kütük 'Kalın ağaç gövdesi'

< (YUyg.) ***kütek*** 'tomruk' (*TUL*, 942)

TT.: KÜTÜK+ (LEŞME/LEŞ-)

Tü. > **KbRum.** *kýthukos*

An.ağl.: ***gutük*** (*DS.VI*, 2203)

< ***küt*** 'kesik, kırık' +***(ü)k***

kötey 'büyük sopa' (*DS.VIII*, 2982)

kötelek 'kısa değnek' (2981)

köteyh 'dayak, kötek' (2982)

kötüyh 'kütük, ağaç kütüğü' (2983)

kütmek, kutmek, küteleç, küt-

meç, kütmük 'ağaç kökü, kütük' (3054)
kütük 'ailenin büyüğü' (3054)
kütük 'deri kazımakta kullanılan ağaç' (3054)
güdük '1.Dam ve çatı için kullanılan uzun ve kalın ağaç' (*DS. VI,* 2213) < ***küt+(ü)k**
~ kütük (Çağ., Osm., Krm.)
kötük (Az.)
kötäk (Uyg.)
Eren (*TDES,* 276) : YOK

Nişanyan (*SS,* 262) : **kütük** ~ ***Fa. kündek*** kalına tahta parçası, kütük → KÜNDE

YANLIŞTIR. Çünkü, Uygur Türkçesindeki '**kütek**' biçimi, Farsça '**kündek**'ten daha uygundur. Hem, -**n**-'yi açıklamak gerekir. Şive ve ağızlarda da ***kündek*** biçiminin bulunmaması dikkat çekicidir.

kütür kütür 'Elma, ayva, karpuz gi- meyvelerin kesilir ya da yenilirken çıkan ses'
< ***küt*** 'yansıma'+***(ü)r***
TT.: KÜTÜR+ (DE-/DEME/ DET-/ +kütür/ TÜ)
An.ağl.: ***kütürdek*** 'gevrek' (*DS. VIII, 3055*) < *küt* 'yansıma'+*ür+ de-k*

Eren (*TDES,* 276): YOK

küy-[(hlk.) 'Ateş yanmak, alevlenmek'
< ET., OT (DLT) ***küy-, kün-*** ay.
= Çuv. *kĕv-ĕś-*

küzgü, küzkü (hlk.) 'Ayna'
< ET. ***köz+gü***

NOT: Eren (*TDES*, 276): **küs-** ile **küzegi** arasındaki maddeler YOK.

-L-

+la <+*laġ* 'Addan ad türeten ek' :
kışla, yayla, kumla, tuzla vb.

+lA (< *ile*) 'Vasıta durumu eki'

bk. Z.Korkmaz, ***Ek kalıplaşması Olayları,*** § 22-23.

EAT'nde '1.İken ; 2. +leyin'
açla 'aç iken' ; ***ayıkla*** 'ayık iken' ; ***tünle*** , 'geceleyin'

+lA- 'Addan fiil yapan ek'
baş+la-, taş+la-, kış+la-, yaz+la-, ütü+le-, ün+le- vb.

Fazla bilgi ve örnekler için bk. Z.Korkmaz, ***TTG***, § 182.

Ayrıca bk. H. Zülfikar, *TD* 633, s. 226: ***-lanmak, -landırmak, -laşmak, -laştırmak, -latmak*** biçimlerinde *fiil yapan ek*le çatı eki kalıplaşmıştır. Bu durum sözcüğün yabancı dildeki anlamı ile ilgili olduğu gibi yapılan yeni fiilin çatıya dayalı işlevi ile de ilgilidir: ***çet+leş-, alo+laş-, faks+laş-*** [*telefonla- yok*], ***ceseretlen-/+lendir-*** [*cesaretle-* yok], ***arz et-*** [*arzla-* yok], ***kurtlan-*** [*kurtla-* yok]

laçın 'Bir tür şahin'
=OT. ***laçın*** 'şahin; yiğit adam' (DLT) < ****läçın***
< ****ala*** 'yüksek, ulu, büyük'
+ OT. ***çın*** 'doğru'
An.ağl.: ***laçın, laçin*** (*DS.IX*, 3057)

Fakat; ***laçın*** 'çıkılması güç kayalık yer' (-Kr./*DS.IX*, 3057)

~ läçın (Trkm.)
laçın (Sag., Şor., Az., TatK.)
laçin (Uyg.)
låçin (Özb.)
laşın (Nog., KKlp., Kzk.)
ılasın (Kzk.)
ılaçın (Hak.)
ıläçın (Kırg.)
ılyaçin (Blk.)
alasın (Bşk.)
ålasın (Bşk.)
laçam: laçäm kayäk 'doğan' (Çuv.)

NOT: Türkçede ön seste ünlü düşmesi için bk. (V. Türk, 'Türkçede ön seste ünlü düşmesi örnekleri', *TDAY-Belleten* 2001/I-2, Ankara, 2003, s. 223-232.: a.1. *'A' ünlüsünün düşmesi*:
laçın/laşın < *alaçın*
lakırdı < *alakırdı* 'söz'
laŋ<*ılaŋ*<*alaŋ* 'aksilik, uğursuzluk'
laşık < *alaşuk* < *alacuk* 'çadır'

= *karsığa* (Bşk.)
karşığa (Kzk.)
karçığa (TatK.)

Tü.> **Moğ.** (*KWb*.272) *naçin* (Pelliot; Eren:*TDES* 277)
Tü. > **Rus.** *lačuga* (Eren)

Doerfer (*CAJ* 17:7): < Hiung-nuca veya Avarcadan kalma bir alıntı.
Clauson (*ED* 763 b): < Toharca
Pelliot (*Notes* 159.s.1.not): < ?

NOT: Anadolu ağızlarında pek çok hayvan adı ***ALA*** ile yapılmıştır: **ALA+** (***abak; arga; baba*** 'akbaba'; ***alābahta*** 'üveyik'; ***balık; baş; ğarga; çavuş*** 'ibibik kuşu'; ***+fsa;+rga*** 'alaca karga'; ***ger*** 'kır renkli keçi'; ***guzu*** 'kirpi'; ***güdük*** 'bir tür köpek'; ***ğeçi; gabak/kabak/takaç/takalak; kese*** 'alaca karga'.vb. (*DS.IX*, 167-207)

+lak 'Küçültme eki'
torlak ~ ***toralak*** 'genç, toy', ***dazlak, çıplak*** ..vb.

+lAk 'Hayvan yavrularına verilen adların yapılarında kullanılan ek'
< ****+lA-k***
taylak ~ ***daylak*** 'ay veya deve yavrusu'; ***oğlak*** 'keçi yavrusu' ***bozlak*** 'deve yavrusu'

lakırdı '1. Söz; boş söz'
< ***alakır-*** 'bağırmak, haykırmak', ***alakırış-*** 'bağrışmak' (*EDPT*) (> **** alakırtı > lakırtı > lakırdı***) (G. Karaağaç)
An.ağl.: ***langırdak*** '1.çok ve

bağırarak konuşan; 2. gür sesli' (*DS.IX*, 3063) < ***alakır-da-k***
langırda- '1.Gevezelik etmek; 2.bağırarak konuşmak' (*gös.yer.*)
langırtı 'büyük çanın çıkardığı ses'; 'anlamsız ve can sıkıcı söz' (*DS.IX*, 3063)

Tü. > **KbRum.** *lakhirdín*

~ laggırtı (Az.) [< ***alakırdı***

Eren (*TDES* 278): < Tü. ***lakır-*** 'schwatzen' kökünden geldiği anlaşılıyor (Dimitriev: *DAN* 1926, 117-120)
N.K.Dimitriev, 'Etimologiya slova **lakırdı'**, ***Stroy Tyurkskih Yazıkov***, Moskva 1962, s. 55-58.
G.Karaağaç, ***Dil, Tarih ve İnsan***, Ankara 2003, 192 S. Akçağ yay. (**lakırdı**, s.92-94)

Nişanyan (*SS*, 264): **lakırdı** < *lakırdamak* lak lak sesi çıkkarmak (XIV)
→ LAK

YANLIŞTIR. Çünkü, **lak²**, **lak lak** = ***onomatope***dir ama ***lakırdı***'daki "*lak*" ile ilgisi yoktur. Bk. yukarı.

+lAmA (< +*lA-mA*) 'Addan ad yapan ek'
göz+leme, haşlama, tuzlama, bazlama vb.

lan (argo) '(Hakaret olarak) ulan !'
< ***lan (~len)*** < ***ulan*** < ***oğlan***

< *oğul+an*

An.ağl.: ***lan, lā, lay, layn, le, len, ley, lo, loğ, looğ*** (*DS.IX*, 3062)

+lAn- (< +*lA-n-* 'dönüşlülük eki') 'Addan fiil yapan ek'
evlen-, kurtlan-, nazlan-, küllen- vb.

+lAr 'Çokluk eki'

< *+la+r*

Bk. N. Poppe, 'Plural Suffixes in the Altaic Languages', *UAJb* XXIV, s. 73.

+lAş- (<+*lA-ş-*) 'Addan fiil yapan ek'
katılaş- < ḳat-ıg+la-ş-
güzelleş- < güzel+le-ş- vb.

+lA-ş- (< +*lA-ş-* 'İşteşlik eki')
destekleşe < destek+le-ş-e
yardımlaşa < yardım+la-ş-a

+lAyIn 'Zaman zarfı yapan ek'

1) < +*lA-y-In* (Banguoğlu, Ergin)

2) < Zarf-fiil kaynaşması. (Korkmaz: ***TTG***, s.48)

sabahleyin, öğleyin < öğleleyin, akşamleyin, yatsılayın

Ş.Tekin (***İştikakçının Köşesi***, s.242): **+leyin** < ? < Uyg. **+lügün**
Ş.Tekin, 'Türkçede Bazı Çekim Eklerinn Tarihi Üzerine Düşünçeler ve ***+leyin*** Eki Hakkında', ***İştikakçinin Köşesi***, s.228-245.(**+leyin:** s. 239-245)
Tarama Sözlüğü VII. EKLER: Ankara, 1974, s.177 vd.:
+layın/+leyin < ET'de yok.

Bugün yalnız zaman zarfı yapan **+lAyIn**, bu şekliyle ilk defa ortaya çıktığı EAT'nde bir de ***zarf tümleci*** yapar. Bu nedir? Bugün vurgu almamasından başka iki heceli oluşu da dikkatimizi çekiyor: ***akar su+layın*** 'akar su gibi';
yağmur+layın 'yağmur gibi'
didügün+leyin 'dediğim gibi'
didük+ler+i+n+leyin 'dedikleri gibi'
yit-düg+I+n+leyin 'yetişir yetişmez'
namaz kılduz+layın 'namaz kılınca'
iki+leyin 'ikinci defa olarak'

lazut 'Mısır'

< *Laz + ot+u*

An.ağl.: ***lazut, lazıt, lazot, lazotu, lazud*** 'mısır' (*DS.IX*, 3069)
lağız, lağoz, lağuz, lavus, lavust, lavuz 'mısır, mısır unu' (3058)

Tü. > **Kürt.** *lazut* (Eren); **Erm.** *lazut*; **Laz.** *lazuti* (*LTS*, 194); **Migrel** : *lazə̂ti.*

Nişanyan (*SS*, 266): YOK

Eren (*TDES*, 280): 'Dankoff (*ALT E* 63) Ermenice **lazut** 'corn' biçimiyle birleştirmiş, Lazca **lazudi** ve Mingrelce **lezəti** karşılıklarını da vermiştir.' der, fakat kendi görüşünü belirtmez.
Görüldüğü üzere, sözcük iki kök ve bir ekten oluşmaktadır: < **Laz** 'Bir Kafkas kavminin adı olup, bir bölümü Doğu Karadeniz bölgesinde yaşamaktadır' + Tü. **ot** + Tü. **+u** 'ek'

Ermenice, Lazca ve Mingrelceye de Türkçeden geçmiştir. Niye mi? Tü **OT** > Lazca: **ut** ~ Mingrelce: **ət** ; Türkçe **+U** "ek" da > Lazca ve Mingrelce: **+i** olmuştur da ondan!

+lI (< ET. +*lIġ*) 'Addan ad yapan ek'
tat+lı, etli, sulu, sütlü..vb.

loş < *yoş* '1. Loş, alaca karanlık; 2. Osm. **yoş** (göz için) 'kamaşmak' (*EDPT*) > TT. **loş**.

(Bu örnekte, '**y**' yarı ünsüzünün beklenmedik bir gelişme göstererek yerini daha da sağlamlaştırarak sızıcı bir ünsüz, yani bir tam tam ünsüz hâlina geldiği görülür.' (G.Karaağaç, s. 94-94)

+lük 'Addan ad yapan ek'

Tü.> **Laz.**+*luği* (*Turkluği*=Türklük) (*LTS*, 323)

-M-

+m+ 'Pekiştirme ünsüzü'
gö-**m**-gök < *köm-kök*
ye-**m**-yeşil < *ya-m-yaşıl*
bo-**m**-boz

-mA 'Her fiile gelebilen işlek bir ad-fiil eki' < ET. *-ma*
yap-ma, et-me, süz-me, göm-e, oku-ma, ak-(ı)t-ma ...vb.

-ma 'Fiilden sıfat yapan ek'
aşılama ~ aşlama vb.
basdırma > pastırma
doldurma
dondurma
haşlama

-mA- 'Olumsuzluk eki'
yap-ma-mak, gör-me-mek, bil-me-mek ... vb.

> Bu konu için bk.:
> W.Bang, 'Das negative Verbum der Türksprachen', *SBAW* XVII (Berlin, 1923): s. 114-131. [bk. s. 116]
> T.Tekin, 'On the Origin of Turkic Negative Suffix (*-mA-*)', *AOH* 43 (1989) 1: 81-86.
> Ş.Tekin'e göre : **ma** < Toharca olumsuzluk edatı (> Tü.'ye KT ve Uyg.'dan çok önceki dönemlerde girmiş olmalıdır. ***Maitrisimit*** adlı eser Toharcadan Uyg.Tü.'ne tercüme edildiği zaman artık **-ma-** olumsuzluk eki çoktan Türkçenin malı olmuştur.

-ma- 'Güçlendirme yapan ek'
da*r***ma**dağan (/ğın) [/r/ tezat ünsüzüdür]
da*r***ma**dolaşık
ka*r***ma**karışık
da*r***ma**duman

-mAcA (< *-mA* 'fiilden ad türetme eki' + *cA* 'addan ad türetme eki') 'fiilden ad türeten birleşik bir ek'
bulmaca, bilmece, koşmaca, aldatmaca .. vb.

-mAcA 'Fiilden tarz zarfları yapan ek' : ***aşırtmaca*** ...vb.

+maç¹ 'Ad kökünden ad yapan ek'
til (> dil)+maç
sığırtmaç < sığır[t]+maç

+maç² 'Fiilden yemek ve yiyecek adları yapan ek': ***bazlamaç*** < ***bazlama aş*** (krş. **bazlambaç**)

-maç 'Fiil köklerinden yemek adları türeten ek'
tut-maç, oğ-maç, bula-maç vb.

> I) Korkmaz (*TTG*, § 138) : < **-mAcA**
> Banguoğlu (*TG*, § 234) : < **-me** « sıfat eki » + **-eç** « küçültme eki »
> II) < **mA+aş** : ***bulamaç < bulama aş, sütlaç < süt+lü aş, güveç < göveç < köve, < kömeç < kömme aş***
>
> **-maç eki ile ilgili olarak bk.**
> A.B.Ercilasun, '-maç/-meç eki üzerine', TDED XXI, s.83-88.
> E.Özdemir, '-maç, -meç eki', ***TD*** XXIV/ 239, s.392-393.
> Z.Korkmaz, ***Türkiye Türkçesi Grameri***, § 138, 138.1, 138.2.

-mAç, bk. *–AmAç*

-mAdI(n) 'Zarf-fiil eki'
<***-m*e-ti+n*** : *kel-me-ti+n* 'gelmedi'; *almatın* 'almadı'; *udımatı* 'uyumadı'

> [< **{-mAtI(n)}** < **{-m}** ***e-** 'Altayca olumsuzluk fiili'+**-ti(n)**]
> **NOT** : ET. -°**p**'nin olumsuzu : **-ma-ti**'dir. [*-ma-y-ıp* değil]
> * *Yi-y-ip iç-meden* [< *-me-ti+n*] *gitti.*
> * *Su iç-meden yapamaz.*

> Korkmaz (*TTG*, s.1011, n.460): <**-ma** 'olumsuzluk eki' + **-d-** 'koruyucu ünsüz' + **-ın** 'zarf-fiil eki'.
> N.Yüce: < **-ma+dan** (bk. Korkmaz, ***a.g.e.***, s.66, § 231)
>
> Ş. Tekin (***Tarih ve Toplum***, C. 13, No.74, Şubat 1990, s.17*81): **-MA-** 'olumsuzluk eki' ve
> **-MATİ-** < Toharca
> **-MA-** < Toharca **ma**
> **-MATİ-** (bazan : **-mati+n**) < Tohar. **ma te** 'yoksa, -medikçe'
>
> T. Tekin (*Mak.II*, 616): Bu görüşü kabul etmez.

-mAdIk (< ***-ma-tı ok***) 'Pekiştirme edatı': ***umul-madık*** zafer, ***görül-medik*** işler, ***beklen-medik*** ziyaret ...vb.

-mAk 'Ad-fiil eki'
~ -mak (Trkm., Uyg.)
-mag (Az.)

-ıv (Bşk.)
-uv (Kzk.)
-ū (Kırg.)
-u (TatK.)

-mAklA (< ***-mAk ile***) 'Zarf-fiil eki'

-mAksIzIn (< ***-mAk*** 'fiil eki'+***sIz*** 'yokluk eki' + ***In*** 'vasıta durumu eki'

-mAl 'Fiildeki oluş ve kılışa sahip olma niteliğini veren bir sıfat eki' (Korkmaz:*TTG*, s.97) < Moğ. (Ramstedt:*KWb*. 317 b; Clauson: *Studies*, 203)
sağmal < Moğ. ***saġamal***
~ Doğu Türkçesi: **-mal/-mel**: ***kiriş-mel*** 'zorlayan, parazit', ***tunmal*** 'tanınan, ünlü', ***tüş-(i)-mel*** 'bakan, vezir';Kzk. ***paşa-mal*** 'korku, kaygı' (Räsänen: *Mat. Morph.* 135):
-mA+l
Kırg.: -mal/-möl : ***bıçmal, sınamal, okumal, tanımal, ulamal, bütömöl, kösömöl.***

-mAlA- (<***mA+lA-***) 'Fiilden fiil yapan ek' :***tırmala-, sarmala-, sürmele-*** ...vb.

malak 'Manda yavrusu'
< ***bala*** 'çocuk' +***k*** 'küçültme eki'
An.ağl. : ***malak, malah*** '1.buzağı ; 2. manda yavrusu ; 3. tavşan yavrusu ; 4. ayı yavrusu' (*DS.IX*, 3108)
Ağızlarda 9 farklı anlamı daha vardır.

balak, balağ, balah, ballak
'1.manda yavrusu, malak;2. tavşan yavrusu ; 3. ayı yavrusu ; 4. kedi yavrusu' (*DS.II*, 498)
~ mamalak '1. topoz yavrusu ; 2. ayı yavrusu' < ****ma+mala+k*** (Kırg.)

-mAlI (<***-mA*** 'fiilden ad türetme eki' + ***lI*** [< lıġ] 'sıfat eki'

-mAn¹ 'Fiilden ad yapma eki'
tuman < *tu-man*
DLT: ***örtmen*** 'dam, satıh' < *ört-men*
sıkman 'üzüm sıkma zamanı' < *sık-man*
ketmen 'yeri kazmak için kullanılan aygıt' <****ket-*** 'gedik açmak' < ****kēt-***

+mAn² 'Bazı sıfatları kuvvetlendiren ek'
koca+man
ev+ci+men
küçü+men < küçük+men

mantar 'Emeçleri bir gövde ve bunun üstünde bir şapka biçiminde gelişmiş, ilkel bitkilerin genel adı'
= OT. ***mandar*** 'ağaçlara sarılan bitki, sarmaşık' (DLT)
An.ağl.: ***mantar*** '1. hayvanların burunlarının ucundaki tüysüz yer; 2. çürük' (*DS.IX*, 3125)

Eren (*TDES*, 287): < ***R.*** **manitári**
Nişanyan (*SS*, 280): ***Yun.*** **manitári**
TS.II, 987: < ***Yun.*** **manitari**
***
NOT: Yunanca '*manitari*' ile DLT'te geçen '*mandar*' sözcükleri arasında fonetik farklılıklar var. Yunancasında **-i-** ve **-i** fazla. DLT'tekinde **-d-** > **-t-** olmuş ki bu fonetik olay Türkçe için uygun.

DLT'teki '*sarmaşık*' anlamı bizi yanıltmış olmalıdır. Fakat, ağaçların üzerinde de ***mantar*** yetiştiğini, Türklerin bundan ***kav*** yaparak, *çakmak taşı* ile ateş yaktıklarını da unutmamak gerekir.
DLT'teki **mandar** biçimini dikkate almalıyız. Eren ve Nişanyan DLT'teki yazılışı gözden kaçırmışlar.

mantı 'İçine kıyma konularak bohça biçiminde dürülmüş hamur parçalarıyla yapılan yemek'
= Moğ. ***mantu*** ; Kalm. ***mantū***; Mgr. ***mänt'u***.
< Çin-Kore.

TS.II, s. 989: < Tü.

An.ağl.: ***mantı, mantır*** '1.kasımpatı; 2. şebboy'; ***mantı*** 'yaprak sarması'; ***mantı, mantu, mıntı*** 'sapsız bıçak, çakı; bıçak ve çakının demir kısmı' (*DS.IX*, 3125)
~ mant (Sart., TatK.)
mantı (SUyg.)
manti (Özb.)
manta (SUyg.)

mantu (Yuyg.)
mantū (Kırg.)

maral 'Dişi geyik, meral'
< Moğ. (*KWb.* 257 ; *Kow.III*, 1999 ; *TMEN I*, 360) ***maral***

(> **Rus.** *maral, moral*)

An.ağl. : ***maral*** 'ceylân' (*DS. IX*, 3126) ; ***maralotu*** 'kayalıklarda, dere kıyılarında biten yenilebilen bir tür ot'
~ meral (Krm.)
maral (Çağ./*PdC* 498; *Abuş.* 371)
maral (Az., Trkm., Blk., Nog., KKlp., Kırg., Sart., Türkî)
paral (Şor.)

-mAsIylA (< ***-mA+sI+y+lA*** < ***-ma+sı + ile***)

-mAş (< ***-m*** 'fiilden ad türeten ek'+ ***-A*** 'addan fiil türeten ek'+ ***-ş-*** 'fiilden fiil türeten ek'
sarmaşık < *sar-maş-ık*
karmaşık < *kar-maş-ık*

mayış-['Çok yemekten, sıcaktan veya zevkten gevşemek'
= ***mayış-*** 'tembellikten yere yapışıp kalmak' (DLT)
TT.: MAYIŞ- (MA/IK)
An.ağl.: ***mayışmak, mayışmag*** (*DS.IX*, 3141)

-mAz 'Geniş zaman çekiminin olumsuz3. teklik şahsı': *alır almaz; gelir gelmez* vb.
~ alır almır (Az.)

-mek 'Mastar eki': ***gel-mek, gülmek, ver-mek*** ...vb.
~ -mäk (Az.)
-ıv, -iv (Bşk.)
-üv (Kzk.)
-ü: (Kırg.)
-måk /-màk (Özb.)
-u, -ü (TatK.)
-mek (Trkm.)
-mäk (Uyg.)

-mel 'Fiilden ad yapan ek'
göçmel < ***göç-mel***
krş. **-men**: ***göçmen***

mele-['(Koyun veya keçi) bağırmak'
= OT. ***mē*** 'oğlakların ve kuzuların seslerini bildiren bir sözcük' (DLT) + ***le-***
TT. : MELE- (ME/Ş '*iki kuzulu koyun*'/ŞME/LEŞ-)
An.ağl.: ***melemez*** '1.beceriksiz, tembel ; 2. utangsaç' (*DS.IX*, 3155)
Eren (*TDES*, 291) : YOK
Nişanyan (*SS*, 288) : YOK

melengiç 'Çitlenbik'
< ***melen+giç***
Krş. ***melencük*** 'kiraz' (-Tr./ *DS.IX*, 3155)
An.ağl.: ***melengiç, melangeç, melengeç, melengiş, melenküş, mellengéç, mellengiç*** 'çitlembik' (*DS.IX*, 3155)
melen '1. balık sürüsü ; 2.işlenmemiş toprak, kıraç toprak; 3. durgun su' (*DS.IX*, 3155)

Eren (*TDES*, 291) : YOK
Nişanyan (*SS*, 288) : YOK

mengi, mengü (hlk.) 'Bir halk dansı, semah' (*YKS*, 62)
< ET., OT. ***meŋgü*** 'Ebedî, daimî, sonsuz, sozsuzluk' (DLT)

mert (hlk.) 'Çelik çomak oyunundaki çelik'
< ***me[r]t*** (/r/ türemedir. Bk. **met**)

mertek 'Yapıda kullanılan dört köşe veya yuvarlak sırık'
= Eski Kpç. ***mertek*** 'tavan kirişi'
OT. ***merdek(g)*** 'ayı yavrusu, domuz yavrusu' (DLT)
< ***me[r]t*** 'çelik çomak oyunundaki çelik'+***(e)k*** 'küçültme eki'
[*Sırık ya da kerestelerin ayı ya da domuz gibi kuvvetli olmalarına benzetilerek verilmiş bir ad da olabilir.*]
An.ağl.: ***merdek*** 'kalın kereste' (*DS.IX*, 3166); ***mertek*** 'kestane ağaçlarını yontarak yapılan çit' (*a.g.e.*,3170); ***mertlek*** 'çelik çomak oyunu' (*gös.yer.*)

Tü. > **Erm., Blg., Srp.** (*BER* 3:750)

Eren (*TDES*, 293): **mertek** < Kökeni karışıktır.
Dankoff (*ALT*, 505): < Erm. **mardak** 'beam'
Nişanyan (*SS*, 292): **mertek** ~ ***Erm. martag*** çatı kirişi, tavanı tutan ana direk
Räsänen (*V*, 335 b): Kökenini belirtmez.
Tietze (*ZBalk* 18:187/193): < Yabancı kökenli olduğunu açıklar, fakat Ermeniceden gelmiş olabileceğini kabul etmez.

met 'Çelik çomak oyununda kullanılan 10-15 cm. uzunluğundaki değnek'

< Tü. ***me*[r]*t* ~ *met*** (*DS.IX*, 3172-3173)

An.ağl.: ***metdeynek*** 'çelikçomak oyunu' (*DS.IX*, 3173; Uşak)

Eren (*TDES*, 294): Dankoff'a göre (*ALT* 514), ***met*** 'bilye, para veya yuvarlak taşla oynamak için kazılan küçük çukur' ve ***mit*** 'çocuk oyunlarında başlangıç yeri' gibi yerel biçimler Ermeniceden alınmıştır: Erm. ***mēt*** 'index os scales; (dial.) starting point in a game' der, **fakat kendi görüşünü belirtmez.**

Dankoff'un görüşü **yanlıştır**. Hem Kpç. Türkçesinde (*Kuzey grubu*), hem de Anadolu ağızlarında (*Batı/Oğuz grubu*) yaşayan bir sözcüğün "kanıtsız" olarak Ermeniceye bağlanmak istenmesi Türkoloji ve Türk kültürü için bilimsel açıdan üzüntü vericidir.
Türk Dili Tarihinin usta adı Eren'in de kendi görüşünü belirtmemesi büyük bir talihsizliktir.

mI/mU 'Bağlaç'

[*Adamın bir kızı var, güzel **mi** güzel, süslü **mü** süslü, paralı **mı** paralı...*]

mırın kırın 'Bir isteği kabul etmeme, nazlanma'

< ***mır*** 'yansıma'+***(ı)n***

kır 'yansıma' +***(ı)n***

H.Eren, 'Mırın kırın etmek', ***TD*** LVI, 1988, s. 25-28.
Eren, bu maddeyi *TDES*'ne almamıştır.

mıhlama 'Soğanlı kıyma veya pastırma üzerine yumurta kırılarak yapılan bir yemek'

< Tü. ***buğu+la-ma***

[> ***buhulama* > *buhlama* > *muhlama* > *mıhlama***]

An.ağl. : ***mıhlama, mıhlıma, mıklama, mihleme, muhlama*** (*DS. IX*, 3180)~ ***mıhla, mıhlı, mıkla, mihla, mikla, mukla***

Tü.> **Laz.** *muxlama* (*LTS*, 230)

Eren (*TDES*, 295): **mıhlama** < ***Ar. muqla*** 'das Weisse des Auges und die Pupille'
Arapça *muqla*'nın Türkçeye *mıhla* olarak geçtiği anlaşılıyor.

Nişanyan (*SS* 296): **mıhlama** eritme peynir yemeği ~ ?
Ar. muqla (göz) ile ilgisi olmadığı açıktır. Belki. ***Erm. mux*** (duman)

NOT: Eren'in yabancı kaynaklara dayanarak vardığı sonuç **yanlıştır.** Çünkü, sözcüğün sonundaki ***+ma*** eki açıklanmamıştır.
Nişanyan'ın Eren'in görüşünü kabul etmeyen açıklaması daha doğrudur. Ancak, sözcük Ermenice *mux* (duman) ile ilgili değildir. Türkiye Türkçesinde **buğu**, ağızlarda ***buğ, boğ, boğu, bü, buhu, bug*** biçimlerinde yaşayan (bk.*DS.II*, 778) sözcük ile yapılan '***buğlama* < buğu+la-ma**' yemek adı ***mıhlama*** için en uygun olanıdır.

+mış ~ +miş '*Altı* ve *yedi* (< yeti) sayılarına *on* yerine getirilen ek' : ***altmış*** < *altı+mış*, ***yetmiş*** < *yeti+miş*.

Bu konu için bk. Clauson: *Studies*, s. 150.

Eren, *TD* 637, s. 28: 'Fakat, ***yemiş***' ***–miş*** ekiyle birleştirilemez.'

NOT: Eren'in birleştirilemez dediği ***yemiş***'teki ***–miş*** ekinin yapısı başkadır: < ***yé:-m+(i)ş***

-mIş 'Anlatılan geçmiş zanam eki'

al-mış, ver-miş, oku-muş, görmüş...vb.

Bu konu için bk. W.Bang: *Turan* 1918, 525.s, 22. not.

-mIşken < ***-mIş i-ken***

miçek (hlk.) 'Sivrisinek'

< * ***mi*** [~1]***ç*** 'cüce, ufak, küçük'+ ***(e/i)k*** 'küçültme eki'

Krş.: **muçuk**

An.ağl.: ***miçek, micel, milçek*** "Sivrisinek" (*DS.IX*, 3197) ~ ***mıçik*** (*a.g.e.*, 3178)

~ mıçeg, mıçek (Ker.) (*KTS*, 261)

Eren (*TDES*, 295): Dankoff'a göre (*ALT*

517) Ermeniceden alınmıştır (Erm. *mžex* 'mosquito'). **YANLIŞTIR**. Çünkü, Anadolu ağızlarında kullnanılan **mıcık** 'küçük' ~ **mıçı** 'yaban domuzu yavrusu' ~ **mıçkır** 'cüce' ~ **mıdık** 'cüce, kısa boylu' ~ **midik /micik/miççik/midi/midilik** 'küçük, minik' sözcükleri yanlışın kanıtlarıdır.

miçek, micel, milcel, mıçik adı ile tanınan 'sivrisinek' de aslında bilinen *anofel* türü sivrisinek olayıp, çok küçük fakat ısırdığı zaman deriyi kabartan ve acı veren bir uçucudur. Genellikle geceleri çıkar ve ışığa yönelirler.

Bana göre **mucuk** 'sivrisinek' (*DS.IX*, 3214) adı da yine küçüklük ile ilgilidir: bk. ***muçu*** 'kısa boylu ve şişman kimse' ***+k***

Eren'e göre (*TD*, 1993/2: 15-16), ***mucuk*** biçimi dar bir alanda kullanılan ***miçek***'le birleştirilemez.

Eren'in **miçik** (***micik/ miççik/ miççek/ milçek/micel***) için '*dar bir alan*' dediği bölgeler [-Çr., -Nş., -Dz., -Mr., -Sm., -By., -Erz., Ky., -Ur. ve Kerkük]tür ki bu da oldukça geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

minder 'Minder'

< ***min-*** 'binmek' + ***de-r***

[Egorov: *ĚS* 134; Räsänen: *V* 338 b (?); Gülensoy]

Krş.

DLT: ***münderü*** 'ipekle süslenmiş gelin odası'

< ET. ***mün-*** 'binmek'+ ***-der+ü***

~ minder (Krm., Tob., TatK.)

mənder (TatK.) (> Çer. mənder, *mender)*

mendər (TatS.)

minter 'yastık' (Çuv.)

minDɛr (Çuv.) (Räsänen, *V*)

Tü.> **Kürt.** *minder*; **Rum.** *minteri, menteri*; **Blg.** *mindèr*; **Srp.** *mìnder* (Eren:*TDES* 296; Škaljić: *Turc* 464; Skok: *EtRj* 2: 425)

Nişanyan (*SS*, 299): < ?

moymul 'Yırtıcı bir kuş' (~***boymul***)

= OT. ***boymul*** 'boynunda beyazlık olan hayvan, moymul'

< ****boy(un)+ul***

An.ağl.: ***moymul*** 'boynu siyah koyun' (-Or.; -Gr./*DS.II*,746)

~ moymol 'güzel kadın, güzel' (Kırg.) (*KS.II*, 570)

Eren (*TDES*, 297): Türkçede kullanılan *moymul* (< *boymul*) biçiminin *elliptique* bir biçim olduğu açıktır: *boymul toğan* 'boynu ak doğan' > *moymul doğan* > *moymul*.

TS.I: YOK

+(*I/U*)**msA-** (< +(*I/U*)m+sA-) (Korkmaz: *TTG*, s. 120)

azımsa- < *az+ım+sa-*

benimse- < *ben+im+se-*

Ergin (*TG*, § 179): +im+ 'iyelik eki'

Hacıeminoğlu (*YBF*, s.224/11): +Im/+Um 'aracı'

Korkmaz (*TTG*, s.120): 'Bu gelişme bugün için daha kesin bir açıklamaya bağlanabilmiş değildir.'

+(*I/U*)**msI/U** (< +***m+sIġ***) 'Renk adlarından sıfat yapan ek'

akımsı < *ak+ımsı(ġ)*

kızılımsı < *kızıl+ımsı*

morumsu < *mor+umsu*

+(*I/U*)**mtırak** (< +***mtı+rak***) 'Renk adlarından sıfat yapan ek'

mavimtırak < *mavi+mtırak*

morumtırak < *mor+(u)mtırak*

yeşilimtırak < *yeşil+(im)tırak*

muçuk 'Bir tür küçük sinek'

Krş. **miçek**

An.ağl.: ***mucuk*** 'tatarcığa benzer küçük bir sinek' (*YKS*, 63)

~ mıçeg, mıçek (Ker.) (*KrTS*, 261)

+muk 'Bazı sıfatlardan ad yapan ek'

= ET. **+muk**

yasımuk 'darı'

karamuk [**An.ağl.**: ***karamık, karamuh, karanbuk*** (*DS. VIII*, 2650)] 'saçma büyüklüğünde meyveleri olan bir bitki, çalı'

-mUr 'Geçişsiz tek heceli fiillerden adlar türeten ek'

yağmur < *yağ-mur*

kömür < *kö-mür* [< ****köm-mür***]

~ ***-mur*** (TRkm.): oymur 'oyuk'

murç (hlk) '1.Ağaçlardaki yaprak ve çiçek tomurcukları; 2. ağaçların taze yaprakları; 3. ağaçların filizleri' (*DS.IX*, 3221)

< OT.****murç*** 'karabiber' (DLT)

Eren (*TDES,* 297): YOK
murç 'taşçı kalemi'< ***Erm.*** VAR

murt (hlk.) 'Ağızlarda 8 farklı anlamı var.'
An.ağl.: ***murt*** '1. akarsuların getirdiği birikinti; 2. sıvıların dibine çöken tortu; 3. telve' (*DS. VIII,* 3221) ; ***murt*** 'mersin' (*YKS,* 63)
< ****mur+t***
~ murt 'Küp' adı verilen pişirilmiş topraktan yapılı su biriktirme kabından akıp zamanla biriken ve eskiden yanık tedavisinde kullanılan yeşilimsi tortu' (Ker./*KrTS,* 265)

[*Géttiler yurt koydılar,*
Yarama ***murt*** *koydılar,*
Eski yaram üstüne,
Yéngi barut koydılar.]

müren 'Nehir, ırmak' [TT'nde soy adı]
< Moğ. (*KWb.* 267) ***mören***

TS.II, 1058: YOK
Eren (*TDES,* 298): YOK
Nişanyan (*SS,*313): YOK
müren < *Fr.murène* VAR

~ müren (YUyg.)

-N-

+n¹ 'Yer ve zaman bildiren yapım eki; işlek değildir'
alın < *al+(ı)n*
orun 'yer' < *or+(u)n*
ödün [> ***öğün***] < öd+(ü)n

+n² 'Vâsıta hâli eki. Bugün işlek değildir ; ancak belirli sözcüklere gelir ve *zarf tümleci* yapar'
yazın, kışın, güzün, yayan (< *ya-ya+n*), ***öğlen*** (< *öd+le+n*)
An.ağl. : ***+(I)n*** : ***gelişin*** < *gel-iş+(i)n*, ***alışın*** < *alı-ış+(ı)n*, ***okuyuşun*** < *oku-y-uş+(u)n*, ***kıçın kıçın*** (git-) < *kıç+(ı)n*
EAT: ***acın, ak(h)şamın, ayısuzun, ardın ardın, ayağın, azın azın, baharın, birin birin, çoğun, değin, diz boyun, dizin, dönüşün, dünin günin***...vb.

+°n¹ 'Organ adları türeten ek'
alın < *al+(ı)n*

bıkın	***boyun***	***yan***
burun	***erin***	***eğin***
karın	***yağrin*** > *yarın*	
taban	***çikin*** > *çiğin*	

+°n² 'Addan ad yapan ek; çokluk ya da topluluk bildirir'
eren < *er+en*
kızan < *kız+an*
oğlan < *oğul+an*
bodun < *bod+un*

+(I)ŋ/+(A)ŋ 'Ad ve sıfatlardan ilgili olma; akrabalık bildirme ad ve sıfatları türeten ek'
bk. M. Erdal: *OTWF I*, s.160.

+n+¹ 'Yardımcı ünsüz olup, kök-ek birleşmesi sırasında, *yan yana gelen iki ünlü*nün birbiriyle çatışmasını önler. Zamir **-n-**'sinden farklıdır.' , Krş. **-y**
*Büyük baba+**n**+a uğradım.*
[Zamir **-n-**'si: Büyük baba+sı+**n**+a uğradım.]
*Soba+**n**+a odun at.*
[Zamir **-n-**'si: Soba+sı+**n**+a odun at.]

[Zamir **-n-**'sinden farkı, 3. kişi iyelik eki ya da **+ki** âitlik eki üzerine değil, doğrudan ad kökünün üzerine gelmesidir. Zamir **-n-**'sinden sonra mutlaka bir **HÂL EKİ** (+a,+da,+dan vb.) gelir.]

+n+² 'Zamir **n**'si olup, bazı zamirlerle hâl ekleri ve 3. kişi iyelik ve +ki âitlik ekleriyle hâl ekleri (ad çekimi ekleri) arasında bulunur'
o+**n**+*a*
bu+**n**+*da*
şu+**n**+*dan*
baş+*ı*+**n**+*da*+***ki***+**n**+*den*
boy(u)n+***u***+**n**+*da*+ki+**n**+*e*

+n+ 'Türeme ünsüzü'
atla**n**gac
bizle**n**geç
salla**n**gaç

+nA (< +***gInA*** < ET. ***kınya***) 'küçültme eki'
aptalcana < *aptal+ca+na*
düzgüncene
sulucana
güzelcene
ayrıcana ...vb.

narin 'Zarif, ince'
< Moğ. ***narın*** 'dar, ince, mükemmel'
An.ağl.: ***narin*** 'iyi' (*DS.IX*, 3240)

> **Fars.** *nârîn* 'taze, parlak, açık; ince, nazik'
> **Tü.** *nârîn* 'ince, nazenin'

~ Narın (Kırg./yer adı)
Eren (*TDES*, 298) : YOK
Nişanyan (*SS*, 320) : YOK

TS.II, 1072: < Far. ***nârîn***
YANLIŞTIR.

narpız (hlk.) 'Yaban nanesi'
< ET., OT. ***yarpız*** (DLT)
An.ağl.: ***narbız, narbus, narpız, narpis, narpuç, narpuz, nerpiz, nerpüz*** (*DS.IX*, 3240)

narya (hlk.), bk. **nereye**

nasıl 'Ne gibi, ne türlü'
< Tü. ***ne*** +Ar. *as(ı)l*

+°nci (< -°***nç***) 'Asıl sayılardan sıra sayıları türeten addan ad yapım eki'
üçüncü < *üçünç*

dördüncü < *törtünç*
beşinci < *beşinç*
altıncı < *altınç*
yedinci < *yetinç*
dokuzuncu < *tokkuzunç*
yirminci ~ Kumd. *çigirbezinçi*

Krş. **-°nci** ve **-°nt** ekleri Toharcada sıra sayıları için kullanılır. (*TochEl, I.*, s.161 : ***ikante*** 'yirminci')

+nç 'Addan ad yapan ek'
koru+nç
sevi+nç

ne '(zm.) Hangi şey ; (sıf.) hangi; (sıf. ve zf.) soru yoluyla itiraz anlatır ; (zf.) şaşma veya çokluk bildirir.'
= OT. ***ne*** (DLT) 'soru zamiri'
Uyg. : ***ne, ne üçün, neçe, neçük, negü, neglük*** 'peki niçin, ama neden, hangi sebeple'
neke 'niye, niçin'
TT. : NE+ (CE/Cİ/DEN)
An.ağl. : ***necap, naca, nacap, necep*** 'nasıl, ne biçim'; ***necik*** 'nedir ?' ; ***neçiye, neçeye*** 'kaça' ; ***nedani, nedenni*** 'ne kadar'; ***nedek*** 'ne yapalım?'; ***nedi*** 'niçin'; ***nedimiye*** 'neden dolayı'; ***ne etesen, nedisen*** 'ne yapıyorsun ?' (*DS.IX*, 3243) ; ***ney, neya*** 'ne' (s. 3248) ; ***ney, ne, neyin*** 'falan'; ***neyin*** 'falan' ***neyle*** 'nasıl'; ***neycek*** 'ne yapalım' ; ***neynem, neynim*** 'ne yapayım, istemem'; ***neyne-*** 'ne yapmak, neylemek'; ***meynersin*** 'niçin yaparsın' ; ***neyneyim*** 'neme gerek' ; ***neyni*** 'niçin, neden' ***neyniyeyh*** 'ne yapalım' (s.3249)
~ nä: (Trkm.)
néme 'ne, ne şey, şey' (MA)
némerse (MA)
nérse (MA)

*Kerkük Türkçesinde **(ne)** ile yapılan sözcükler:*
nédesen (Ker.)
nédesey (Tuz.)
nédeğ 'ne edelim' (Ker.)
nédeğın (Ker.)
nédim
nédísen (Ker.)
néynisey (Tel.)
nédisey (Tuz.)
nem < *neyime*
neme
nétsin < *ne etsin*
neye~niye~neçeye~nağartaya 'kaç paraya' ; Tuz. nancaya ~ nağartaya
neyıvızdı < *neyiniz (var) dı(r)*
neynnedıv < *ne eyledin*
néynim < *ne eyleyeyim*
néyniren 'neme gerek'
néynisen 'ne eyleiyorsun?' (*KrTS* 273)

~ çugı 'ne' (Kumd.)
Eren (*TDES*, 299) : YOK

neden 'Sebep'
< ne+den
TT.: NEDEN+(İYLE/Lİ/SE/SEL/SELLİK/SİZ)
An.ağl.: ***nelik*** 'niçin'; ***neluğ eder*** 'neye yarar' (*DS.IX*, 3245)
~ nä üçün (Az.)
niye (Az.)
nigä (Bşk., TatK.)
nege (Kzk., Kırg.)
negä (Özb., TatK.)
ni ösön (Bşk.)
nigä (Bşk., TatK.)
niliktän (Bşk.)
nelikten (Kzk.)
emne üçün (Kırg.)
nimä üçün (TatK.)
nimägä (TatK.)
nimegä (Özb.)
ni öçin (TatK.)
niliktän (TatK.)
nä:me üçi:n (Trkm.)
nemişkä (Uyg.)
nemä üçün (Uyg.)

nä
emnä
nimä
nemä
ÜÇÜN

ni	**ÖSÖN**

	ÖÇİN
näme	**ÜÇİ:N**

nedense 'Bilinmeyen, belli olmayan bir sebep dolayısıyla'

< ne+den i-se

An.ağl.: ***niyeyse*** 'nedense' (*DS.IX*, 3253)

~ nädänsä (Az.)
nelikten (Kzk.)
negädir (Özb.)
nimägädir (Özb.)
nä:me üçi:ndir (Trkm.)
nemişkidu (Uyg.)

Eren (*TDES*, 299) : YOK

Nişanyan (*SS* 321) : **ne** = ***ET. ne*** soru zamiri (viii)
*Eski Türkçe olup ***n*** ile başlayan tek sözcüktür.

ne gerek 'Neye lâzım'

= OT. ***ne kerek*** (DLT)

< ne kergek

An.ağl.: ***negerek, nekerek, nigerek, neğrek*** (*DS.IX*, 3244)

nene (~ **nine**) 'Torunu olan kadın, büyük anne'

< *ne ne 'yansıma'

Tü. > **Ar.** (Ir.) *nine* ; (Mıs.) *nena*; (Sur.) *nāne* (*ALTK*,105-106)

~ nänä (Az.)
çoŋ ene (Kırg.)
mâmâ (Özb.)
däv äni (TatK.)
ene (Trkm.)
moma (Uyg.)

ne ... ne 'Tekrarlamalı bağlaç'

~ ne ... ne (Kzk., Trkm.)
nä … nä (Az., Özb., Uyg.)
ni ... ni (Bşk., TatK.)

nerede 'Hangi yerde ?'

< ne+re+de

~ ni:rede (Trkm.)
nädä (Uyg.)
= *harada* (Az.)
kayda (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
kay jerde (Kzk.)
kayerdä (Özb.)
kayyärdä (Uyg.)

nereden 'Hangi yerden?'

< ne+re+den

Tü. > **Ar.** (Sur.) *nereden* (ALTK,105)

~ ni:reden (Trkm.)
nädin (Uyg.)

nereli 'Hangi yerde doğdun ? anlamında'

< ne+re+li

~ ni:reli (Trkm.)
nä yiri (Uyg.)
nemisi (Uyg.)

nereye 'Hangi yere ?'

< ne+re+y+e

An.ağl. : ***narya*** (*DS.IX*, 3240)

~ ni:rä: (Trkm.)
nägä (Uyg.)

nesne 'Belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi, maddesi olan her türlü cansız varlık, şey, obje'

< ne erse ne

TT. : NESNE+ (L/LCİ/LCİLİK/LLEŞME/LLEŞ-/LLİK)

Eren (*TDES* (299-300) : YOK

Nişanyan (*SS*, 323) : **nesne** = *nesne/nesene* şey (xiii) = *ne ise ne* → NE
NOT : *ne ise ne* < ***ne erse ne*** olmalıdır. Çünkü, **i-** fiilinin ET'deki biçimi **er-**'tir.

nevin 'Buğday tanesinin olgunlaşmış içi, özü' [**n+** ikincil, türeme sestir.]

< [n+] evin

An.ağl.: ***nevinsiz*** 'neşesiz, sevimsiz; geveze' (*DS.IX*, 3248)

TS.II, 1084: YOK
Eren (*TDES*, 299): YOK
Nişanyan (*SS*, 323): YOK

neye ~ **niye** 'Bir olayın sebebini veya amacını sormak için kullanılır'

< ne [> i]+y+e

neyse '1. Önemi yok, olan oldu; çok şükür; 2. konuyu kapatalım, her ne ise'

< ne ise < * ne erse

Tü. > **Ar.** (Lib.) *neyse* ; (Mıs.) *naysa* ;(Sur.) *laysa* (*ALTK*, 105)

nice 'Kaç, ne kadar; oldukça çok ;nasıl ; uzun süreden beri'

< OT. ***nece~neçe*** 'ne kadar, kaç' (DLT); Uyg. ***näçä, näçük***

(< *näçä ök)

< ***ne+çe*** 'eşitlik eki'

TT.: NİCE+(LE-/LEME/LEYİ-Cİ/LEYİŞ/LİK)

An.ağl.: ***neje, nije*** (*DS.IX*, 3244)

~ nice (Trkm., Ker.)
necä (Az.)
nece (Ker.) ~ necesen
necesey (Tel., Tuz.)
néyce (Tel.)
nisä (Bşk.)
neşe (Kzk.)
neçe (Kırg.)
bir neçä (Özb.)
birnä:çe (Trkm.)
bir näççä (Uyg.)
niçä (TatK.)
niçaklı (TatK.)
nisaklı (Bşk.)
nisik (Bşk.)
niçik (TatK.)

NE[*Y*]Ç(>c, s, §)[*Ç*]E(>a, ä, ä:, i) *+SEY/+KLI/+K*

ninday (Bşk.)
nindi (TatK.)
nä:hi:li (Trkm.)
nenenşi /Trkm.)
= *kalay* (Kzk.)
kanday (Kzk., Kırg.)
kandäy (Özb.)
kandak (Uyg.)

niçin 'Bir olayın amacını, sebebini sormak için kullanılır'

< ne için < *ne üçün

Uyg. ***nä üçün*** (*İKPÖ*, 203)

OT.(DLT) ***neçük*** < *ne üçün*

~ nä üçün (Az.)
ne üşin (Kzk.)
emne üçün (Kırg.)
neçün (Özb., Uyg.)
nime üçün (Özb.)
nä:me üçü:n (Trkm.)
nemä üçün (Uyg.)
ni ösön (Bşk.)
ni öçin (Tat.K.)
nişin, níşín, níşí, nişi (Ker.)
neyçin, niş (Tel.)
nëçí (Tuz.) (*KTS*)

NE(>i)/NİE(>ä, ä:)ME+ Ü(>ö)Ç(>ş)Ü(>i, ö)N
NEÇİ[*N*=ø]
Nİ(>í, e)[*Y*]Ç(>ş)İ(>í)N
NİŞ(>ç)[*İN*=ø]/NíŞí[*N*=ø]

= *niŋä* (Bşk.)
niliktän (Bşk., Tat.K)
neliktern (Kzk.)
nemişkä (Uyg.)

niye, bk. **neye**

< ne+y+e

~ niyä (Az.)
niŋä (Bşk.)
nege (Kzk.)
negä (Özb.)
nigä (TatK.)

NE(>i)Y(>Ɔ,G)E(>ä)

nogay 'Tüylü köpek; Cengiz Han'ın torununun ve Kırım ile Kafkasya'daki kavimin adı'

< Moğ. (*KWb.* 278) ***noḳai*** 'Hund'

~ noġay (Krm., Tar., Kzk.)
nook (Yak.)

An.ağl.: ***noğay, nugay*** 'çift atlı arabalara yedek olarak koşulan üçüncü at' (-Çr.; *Merzifon-Ama./*DS.IX*, 3254)

nöker (hlk.) 'Bir erkekle evli iki kadın, ortak' (*DS.IX*, 3255)

< Moğ. (*KWb.* 279) ***nökör*** 'Kamerad'

An.ağl.: ***nöger*** 'erkek arkadaş', ***nögerlik etmek*** 'arkadaşlık, dostluk etmek' (*DS.IX*, 3255); ***löker*** (I) 'gelin olacak kıza arkadaşlarının yaptığı yemekli toplantı' ***löker*** (II) 'önde giden, yol gösteren' (*DS.IX*, 3090)

< Moğ. **nöker** [***n->l-*** değişimi]

Tü. veya Moğ. > *Komşu dillere.*

~ nöker (Çağ., Suyg., Trkm., SUyg.)
nöger (Kom., Blk.)
nögör (Bşk., Blk., Krç., Kzk.)
nökör (Tel., Kuğ.)

NÖK(>g)E(>ö)R

doğor (Yak.) (Ramstedt: *Lautlehre* 77, 184) < *dögör*

*-(I)***ntı** (< *-(ı)**n-** + **-dı***) 'Fiilden ad yapan ek'

akıntı < *ak-(ı)ntı*
sıkıntı < *sık-(ı)ntı*